

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació

Departament de Filologia Catalana

Programa de doctorat: Llengües, literatures i cultures i les seues aplicacions

Crònica universal de 1427

Estudi i edició

Tesi doctoral presentada per Jacob Mompó Navarro

Dirigida per Vicent Josep Escartí Soriano

Febrer, 2019

Índex de continguts

ABREVIATURES	1
1. INTRODUCCIÓ: MOTIVACIÓ, ABAST DEL TREBALL I METODOLOGIA	1
2. LA TRADICIÓ DE LA CRÒNICA UNIVERSAL DE 1427: LES CRÒNIQUES UNIVERSALS CATALANES DELS SEGLES XIV I XV	6
3. LA CRÒNICA UNIVERSAL DE 1427.....	18
3.1 CARACTERÍSTIQUES GENERALS.....	18
3.2 ANÀLISI DE LES FONTS, HISTÒRIQUES I LLEGENDÀRIES, DE LA <i>CRÒNICA DE 1427</i>	23
3.2.1 <i>Les fonts de la introducció teològica</i>	25
3.2.2 <i>Història bíblica de l'Antic Testament</i>	29
3.2.2 <i>Les fonts bíbliques del Nou Testament</i>	86
3.2.3 <i>Les fonts de la llista d'emperadors i papes</i>	110
3.2.4 <i>Les fonts de la història catalanoaragonesa</i>	135
3.2.5 <i>El regnat d'Alfons el Magnànim</i>	166
3.2.6 <i>D'allò general al particular: indicis d'apunts memorialístics</i>	182
3.3 UNES NOTES SOBRE LA LLENGUA I L'ESTIL DE LA CRÒNICA	193
4 EL MANUSCRIT 17711 DE LA BNM	197
4.1 DESCRIPCIÓ CODICOLÒGICA	197
4.2 DESCRIPCIÓ GRÀFICA DE QUADERNS	200
5. CONCLUSIONS	220
6. BIBLIOGRAFIA.....	224
EDICIÓ DE LA CRÒNICA UNIVERSAL DE 1427.....	1

Abreviatures

ACV: Arxiu de la Catedral de València

AHCPV: Arxiu Històric del Convent de Predicadors de València

BC: Biblioteca de Catalunya

BCCS: Biblioteca Capitular i Colombina de Sevilla

BNM: Biblioteca Nacional de Madrid

BNP: Biblioteca Nacional de París

BPET: Biblioteca Pública Estatal de Tarragona

BVI: Bíblia Valenciana Interconfessional

DCVB: Diccionari Català Valencià Balear

1. Introducció: motivació, abast del treball i metodologia

Podem afirmar que la historiografia catalana medieval ens ha deixat nombrosos testimonis i, d'entre els diferents tipus d'escrits historiogràfics (annals, cròniques, cròniques reials, cròniques «nacionals», cròniques locals, etc.), al llarg dels segles XIV i XV destacaren notablement les cròniques de caràcter universal. En aquest context s'emmarca la *Crònica universal de 1427*,¹ una obra, com veurem, sense pretensions artístiques ni literàries i composta amb la voluntat de compilar en un volum –de modestes dimensions– tot el saber històric universal, des de la creació divina del món fins els temps més propers –i terrenals, si es vol– a l'època del seu autor.

La crònica es divideix en dues parts ben diferenciades i desiguals: a la primera i més extensa, l'autor narra la història bíblica des del *Gènesi* fins la mort i passió de Jesucrist; la segona secció es fonamenta en les dues principals autoritats medievals, la imperial i la pontifícia, per tal de confeccionar el relat de la història, des de la mort de Crist fins l'època d'Alfons el Magnànim. Aquesta desigual proporció entre ambdues parts propicià que l'obra es catalogués amb paraules com:

Sumario de todo lo contenido en los libros del Viejo y Nuevo Testamento, seguido de un compendio de historia de España y principalmente de Aragón, hasta el reinado de D. Pedro IV llamado el Cerimonioso y año 1427. En dialecto valenciano. (Roca, 1904: 36).

L'extensa secció bíblica també induí al Catàleg de la BNM a relacionar la crònica amb les matèries «Biblia. Catalán. Antología» i a resumir el contingut de la següent manera:

¹ Conservada al BNM mss/17711. Una còpia fragmentària de la part final de la crònica, als 26 folis de l'ACV Ms. 400.

Resumen de la Biblia con interpolaciones de historia universal y de sus emperadores, papas y reyes; seguido de un compendio de Historia de Aragón hasta el paso de Alfonso V el Magnánimo a Nápoles, y algunos hechos de 1427-1428.²

Per la seua part, Bohigas va precisar d'una manera més concisa el seu títol: «Crónica universal desde la creación del mundo hasta Alfonso el Magnánimo» (Bohigas, 2001: 470); títol que manté de manera semblant l'esmentat catàleg de la BNM: «Crónica universal hasta Alfonso V el Magnánimo».

En qualsevol cas, la còpia conservada al manuscrit 17711 de la BNM, de la segona meitat del segle XV, la conté incompleta degut a la pèrdua d'alguns folis i l'aturada final del copista durant la narració d'esdeveniments ocorreguts a la ciutat de València en l'any 1427. Ara bé, durant el transcurs de la nostra investigació, hem comprovat que d'aquesta crònica anònima es va realitzar, o almenys es va iniciar, una altra còpia, de la qual es conserven dos quaderns de la seua darrera part, que tampoc conserva el final ni, per tant, el seu colofó. Aquesta còpia, que mai no va ser enquadrada ni presenta signes d'ús, es conserva al Ms. 400 de l'Arxiu de la Catedral de València,³ i va ser editada per José Hinojosa, que la va titular amb el nom de *Crònica de Pere Maça* (Hinojosa, 1979). Abans d'aquesta edició, al segle XIX, un arxiver de la Catedral de València –segons Hinojosa, podria tractar-se de Roc Chabàs– va escriure en un foli modern, plegat a mode de carpeta: «Fragmento de una crónica en valenciano con historia siciliana» (Hinojosa, 1979: 10). El text que conserva aquesta còpia s'inicia amb la mort de Thomas Becket (1171), arquebisbe de Canterbury, i finalitza amb la derrota de la flota castellana al cap de l'Aljub (1430) al si de la guerra declarada per Alfons el Magnànim a Castella (1429-1430). L'original, però, segurament continuaria, potser, uns pocs anys més. En aquest sentit, la darrera entrada d'aquest manuscrit explica: «En après, a ·XXVIII· de setembre del dit any ·MCCCCXXX·»; i al marge inferior trobem el reclam de quadern «vench», fet que indica que l'original tindria, almenys, un quadern més.

² A partir del catàleg en línia de la BNM (<http://catalogo.bne.es>).

³ Signatura actual: ACV Ms. 400. Signatura antiga: ACV Lligall 676: 15

El manuscrit 400 de l'ACV, doncs, ultrapassa l'última notícia continguda al BNM mss/17711, les inundacions de 1427, i narra fets històrics esdevinguts fins l'any 1430. Així doncs, podríem avançar la data *a quo* de la crònica fins aquest any 1430, per bé que, com hem dit, l'original avançaria, potser, encara uns pocs anys més. No obstant, l'al·lusió a la data final de 1427 del manuscrit 17711 de la BNM és el que va propiciar el nom de la crònica que va fer servir Miquel Coll i Alentorn: «Crònica universal de 1427» (1972: 49). Aquest és el títol que han utilitzat diversos estudiosos posteriors i que nosaltres, malgrat la data *a quo* de 1430, convindrem a mantenir a la nostra edició.

Aquesta tesi es divideix en dues parts: d'una banda la transcripció del manuscrit que conté la crònica i, d'altra, l'estudi introductori que la precedeix. Al llarg d'aquest estudi situarem la crònica al voltant de la segona meitat del segle XV, formant part del nucli de cròniques universals que sorgiren, sobretot, entre els segles XIV i XV, període d'abundància d'escrits cronístics, com el nostre, àvids d'incorporar materials historiogràfics i llegendaris diversos i compilar així una història universal contenidora dels fets més destacats que tingueren lloc al llarg del temps arreu del món conegut.

En aquest estudi procedirem a la detecció i anàlisi de les fonts utilitzades pel nostre compilador. Aquest apartat resulta la secció més extensa d'aquest estudi introductori, però considerem l'estudi de les fonts una eina important que ens ajuda a donar llum a alguns passatges més obscurs de la crònica: per exemple, la pèrdua d'informació en alguns llocs, deguda en ocasions a la utilització simultània de diverses fonts. En aquest sentit, durant aquesta alternança de fonts, l'autor sovint reprén la narració des d'un punt diferent al que es trobava anteriorment. D'altres vegades, és la intervenció del copista la que produeix llacunes al text. En tots dos casos, resseguir les fonts utilitzades serveix per, en certa mesura, recuperar informació i, sobretot, ens ajuda a entendre millor el compendi historiogràfic del nostre cronista.

Pel que fa a les fonts utilitzades, Coll i Alentorn (1972: 49) i Bohigas (2001: 470-478) ja indicaven que el fonament de la nostra crònica era el *Speculum historiale* de Vicenç de Beauvais, per a la secció bíblica, i el *Chronicon* de Martí de Troppau, per a la llista dels emperadors i papes. En aquesta secció de l'estudi introductori comprovarem que la *Història Escolàstica* de Pere Comestor esdevé una altra font importantíssima que complementa les aportacions del *Speculum*, com igualment important resulten els quatre llibres de les *Sentències* de Pere Llombart, sobretot a l'inici de la crònica. Comprovarem, igualment, la utilització d'altres fonts secundàries que li aporten a l'autor, en determinats i específics passatges de la seua obra, diferents materials històrics i llegendaris amb què confeccionar els relats que no hi són presents a les seues fonts principals.

La brevetat dels passatges de la part final dificulta en gran mesura la identificació de les seues possibles fonts. No obstant això, observarem com les descripcions detallades dels fets més propers al temps del cronista responen a una proximitat entre el moment històric narrat i el moment de la redacció. En aquest sentit, comprovarem que, si no és que l'autor incorpora dades a partir de la seua experiència personal, almenys té al seu abast materials cronístics i memorialístics de contemporanis seus que expliquen, dalt o baix, les històries que va incorporant.

L'abundància de referències finals a fets esdevinguts a la ciutat i regne de València ens indica una forta relació del cronista amb aquesta terra. Aquesta filiació valenciana la reforça més, si cap, la llengua que utilitza l'autor, amb abundància de lèxic i formes pròpies valencianes, tal com indicarem al capítol dedicat a la llengua i l'estil de la crònica.

Finalment, l'anàlisi codicològica del volum resulta igualment interessant per detectar aquelles parts del manuscrit en què s'han perdut folis i quin és l'abast d'aquestes pèrdues.

Abans d'iniciar aquest treball –hem de confessar– desconeixíem completament l'existència de la *Crònica universal de 1427*. Va ser el nostre director, Vicent J. Escartí, qui ens va fer saber la localització d'aquesta crònica, inèdita fins ara, al fons de manuscrits de la BNM. Una fullejada al seu contingut va ser suficient per considerar que la crònica ben bé mereixia una edició i decidírem mamprendre l'empresa de transcriure-la. Confiem que l'edició que presentem ara contribuirà a omplir un buit pel que respecta a la historiografia universal catalana, en general, i, més concretament, als escrits cronístics confeccionats al si de l'òrbita valenciana.

No vull acabar aquesta introducció sense agrair, primerament, els consells, la guia i la tutela del nostre director, en Vicent Josep Escartí, sota el mestratge del qual m'he sentit segur a cada passa que he anat fent aquests darrers anys. També, al personal de la BNM, que pacientment i cordial m'han atés en cadascuna de les meues visites; al professor i amic n'Antonio Calzado, que, malgrat que el seu camp de treball poc o gens té a veure amb el nostre, sempre m'ha animat a continuar; a n'Antoni Ferrando, els consells del qual he rebut amb reverència; i, sobretot, a la família: als meus germans i a la paciència i estima i l'esforç de tota una vida dels meus pares. I a Elena, perquè, amb tu, res més no importa.

2. La tradició de la Crònica universal de 1427: les cròniques universals catalanes dels segles XIV i XV

La *Crònica universal de 1427* s'emmarca dins d'un període d'efervescència quant a la producció de cròniques de caràcter universal. De fet, segons Miquel Coll i Alentorn (1972), la nostra crònica clou aquest període que s'iniciava al segle XIV, o abans, al XIII, segons Stefano Mª Cingolani (2008b); període durant el qual la historiografia catalana va centrar els seus esforços en la narració de la història que abastava tot l'univers conegut, des de la creació del món fins als fets històrics temporalment més pròxims als cronistes. En aquest treball ens centrarem en les cròniques universals pròpiament dites, és a dir, en aquelles en què l'interès dels seus autors respon a aquests paràmetres historiogràfics comentats. Abans, però, hem de tindre present que l'aplec de notícies que arribaven de diferents contrades allunyades del seu territori era quelcom habitual en els cronistes catalans anteriors, però també posteriors, la voluntat de les obres dels quals no va ser tan marcadament universalista com la de les obres en què ens centrarem ací.

En aquest mateix sentit, hem de situar l'origen de les produccions historiogràfiques catalanes a finals del segle X, al monestir de Sant Miquel de Cuixà, des d'on, segons Cingolani, abans de finalitzar el primer mil·lenni, aquesta incipient producció historiogràfica s'hauria traslladat a Santa Maria de Ripoll, centre on es va consolidar (Cingolani, 2008a: 52). Ja a l'etapa embrionària de Cuixà, els redactors d'annals emmarcaven les seues obres començant per la Nativitat de Jesucrist, anotant alguns emperadors romans, màrtirs cristians i diferents personatges fonamentals per al cristianisme, com sant Benet de Núrsia, sant Gregori Magne o sant Isidor de Sevilla; assenyalant els fets cabdals de la reconquesta carolíngia i anotant, al costat de la llista dels reis francs, la dels comtes descendents de Guifré el Pilós; posteriorment, ja a Ripoll, s'afegirien les llistes dels papes de Roma (Cingolani, 2007: 13). Així doncs, els redactors d'aquells primers *Annals*, malgrat que la majoria dels seus escrits se circumscrivien a un àmbit més reduït, s'esforçaren per inserir als seus

escrits analítics notícies que arribaven d'arreu del seu món conegut. En efecte, segons Miquel Coll i Alentorn:

Els crònics de la família ripollesa, iniciats durant el segle XI en el nostre monestir pirinenc, situat en una vall estreta i isolada, no parlen solament dels comtes de Barcelona o dels altres comtats catalans, sinó que es refereixen sovint als emperadors romans, als papes, als reis francs i als aragonesos anteriors a la unió amb Catalunya, als reis de Navarra i de Lleó i Castella, als emperadors germànics i als episodis més destacats de les Croades (Coll i Alentorn, 1972: 43-44).

A més, com explica Cingolani, «El resultado emergente de las dos series de anales de Ripoll [...] es la historia del mundo y del tiempo cristianos, regidos por las dos autoridades principales: el papado y el imperio» (Cingolani, 2008a: 52-53). Llavors, malgrat que la seua perspectiva política es focalitzava en els comtats de Barcelona, Urgell, Besalú i Cerdanya, aquests materials historiogràfics produïts a Ripoll no perdien de vista el marc polític superior: el poder carolingi com a element de referència, que es mantindrà al llarg del temps malgrat que la monarquia franca ja no tingués cap influència sobre els comtats catalans (Cingolani, 2008a: 53). A més, com hem dit, aquells cronistes incorporaven als seus textos notícies més llunyanes, més o menys exòtiques per al seus temps, que els arribaven de diverses maneres; també a partir d'altres textos historiogràfics, sobretot, de factura franca, com demostra el fet que a la biblioteca del monestir de Ripoll hi hagués obres historiogràfiques com la *Vita Karoli*, d'Eginhard; els *Annales regni francorum* o els *Annales Anianensis* (Cingolani, 2008a: 52).

Amb aquests antecedents historiogràfics que ampliaven el seu abast –tot i que puntualment– a àmbits allunyats del seu entorn, la preocupació per la història universal no va demorar-se en excés a fer acte de presència entre els escrits cronístics medievals. Ara bé, segons Miquel Coll i Alentorn:

la primera crònica universal nostra que tingué, almenys en la intenció, el caràcter de tal, no apareix fins el 1345, quan, per iniciativa dels consellers de la ciutat de Barcelona, fou feta una compilació jurídica d'interès barceloní, precedida d'una col·lecció de textos historiogràfics, entre els quals es troba una mena d'esquema de crònica universal redactat

en llatí a base de la Bíblia, de Josefus, l'historiador latino-judaic del segle I, de les llistes dels emperadors romans i germànics (Coll i Alentorn, 1972: 44).

No obstant això, cal fer esment que aquesta crònica, continguda als manuscrits Ms. L.9 i Ms. L.10 de l'Arxiu Històric Municipal de la Ciutat de Barcelona, com ja ha advertit l'autor citat, és del tot esquemàtica i el seu resultat no és una compilació tan extensa d'història universal com els testimonis que veurem tot seguit, tot i que no deixa de ser una mostra més de l'interés que tenien els nostres historiadors medievals en els esdeveniments que havien tingut lloc més enllà de les seues fronteres.

Molt poc després, l'any 1360, situa Coll i Alentorn l'encàrrec que féu Pere el Cerimoniós al dominic fra Jaume Domènec d'una crònica universal, que hui rep el nom de *Compendi Historial*, que veurem amb més detall després, i que ja esdevindria plenament una crònica universal.

Però Cingolani alerta que:

el *Libre dels reis* és, amb molta anticipació, la primera crònica universal i general que s'escriu a Catalunya. Escrita entre 1277 i 1280, s'anticipa uns tres quarts de segle a la composició de la *Crònica general de Pere III*, o *Crònica de Sant Joan de la Penya*, i s'avança de més d'un segle a les grans compilacions com el *Flos mundi* (Cingolani, 2008b: 9).

L'editor del *Libre dels Reis* exposa com aquesta crònica s'ha conservat en tres testimonis diferents, dels segles XV i XVI, cap dels quals la conté íntegra, però totes tenen un model comú, confegit a les darreries del segle XIII. A més, tots tres testimonis incorporen altres texts, la qual cosa dificulta identificar les parts de l'obra i aïllar-les del conjunt que formen i, comparant totes tres versions, confegir el model d'obra de la qual deriven les tres. Aquests testimonis són O, BC Ms. 152; S, BC Ms. 487 i M, BNM mss/1814. Miquel Coll i Alentorn, en estudiar el manuscrit S, o *Libre de les nobleses dels reis*, del segle XV, ja va comparar tots tres manuscrits i hi va trobar relacions entre ells, arribant a la conclusió que S era l'original tot i que va

identificar un model comú entre S i O, al qual denomina Ω .⁴ No obstant, Coll i Alentorn sí que fa esment que O, S i M contenen una compilació molt semblant entre elles, les quals deriven d'una altra anterior que situa entre 1276 i 1283; de fet, és ell qui va proposar el títol *Libre dels Reis* per a aquest model comú (Cingolani 2008b: 10). D'aquest model comú formaria part la *Crònica de Sant Pere de les Puel·les*, que algú, de manera anònima, va extractar i aïllar del seu conjunt i la qual s'ha transmés a través de quatre còpies dels segles XV-XVIII (Cingolani, 2006a). En relació a aquest fet, Coll i Alentorn explicava que:

Molts cronistes catalans abans d'ell [Jeroni Pujades] (sobretot a la darrerria del segle XIV i les primeres dècades del xv) l'havien extractada i àdhuc totalment transcrita, sense, però, anomenar-la (Coll i Alentorn, 1991:99).

Gràcies, doncs, a la tasca d'edició de Stefano Maria Cingolani (2008b) hom pot tenir una idea molt aproximada –si no gairebé total– del contingut d'aquell model comú als tres testimonis que ens han pervingut, el *Libre dels Reis*, el qual abastaria des de la història mítica del primer monarca mundial, Nembroth, i dels seus descendents; la Guerra de Troia, l'edificació de Roma i altres poblacions europees procedents d'aquells que fugiren de la desfeta de Troia; dels reis carolingis, la invasió sarraïna, el paper de Carlemany, fins centrar-se en la història més propera, la de la monarquia franca, els comtes catalans i la corona catalanoaragonesa.

Pel que fa al *Compendi Historial*, adés esmentat, que Pere el Cerimoniós va encarregar a Jaume Doménech entorn l'any 1360, Jaume Massó Torrents (1906) insinuava que, potser degut a la «incansable activitat literària» del monarca, aquesta es quedés inacabada. En qualsevol cas, la mort de fra Doménech l'any 1386 propicià que el rei encarregués la seua finalització a fra Antoni Ginebreda (Massó i Torrents, 1906: 92); però, segurament, l'empresa de fra Ginebreda per enllestir l'obra no va tindre èxit (Toldrà, 2014a). De l'obra, inacabada, es van escriure quatre parts, que abastaven fins l'any 626, de les quals no s'ha conservat la primera. Malgrat tot,

⁴ L'estudi complet del *Libre de les nobleses dels reis* a Coll i Alentorn (1991: 314-346).

aquesta part perduda encara la va poder observar Jaume Villanueva al Convent de Predicadors de València als inicis del segle XIX (Coll i Alentorn, 1972: 44). Segons Massó Torrents, els dos volums que va poder veure Villanueva eren la primera i segona part del *Compendi*, «que tot just arriben a la concepció de Crist, i que no són en gran part sinó tretes del *Speculum Historiale* de Vicens de Beauvais» (Massó Torrents, 1906: 92).

La descripció que en feia Villanueva de l'obra que va reconèixer a l'Arxiu de Predicadors de València ens diu:

Es un compendio de todas las historias desde el principio del mundo. Le escribió Fr. Jayme Domenec, dominico, inquisidor en los reynos de Mallorca, y muy estimado del rey D. Pedro IV de Aragon, llamado *el Cerimonioso*, de cuya orden le empezó en Perpiñan hácia los años 1360. El autor se propuso extractar el *Speculum historiale* de Fr. Vicente Bellovacense, y continuar su obra hasta los tiempos del dicho Monarca; mas no llega sino hasta la concepcion de Jesucristo, y aun eso llena dos vol. fol. (Villanueva, 1806: 141-142)

Posteriorment, quan es fa ressò de la tercera part del *Compendi Historial*, explica:

estos libros no tienen otro mérito que el de presentar recogidos los hechos más insignes de la historia, sacados de Orosio, Sigeberto, Don Rodrigo y otros escritores (Villanueva, 1851: 223)

A més d'aquests autors, segons Maria Toldrà, Domènec va fer servir altres fonts per a la redacció de la seua crònica, la qual:

comença amb la creació del món, l'any 4061 abans del naixement de Crist, i que la mort de l'autor el 1384 va deixar interrompuda en l'any 626 de la Nativitat. Seguint l'ordre reial, el frare hi relata -extractant, refent, traduïnt i reordenant materials de l'*Speculum historiale* de Vicenç de Beauvais, el *Chronicon* llatí de Guillem de Nangis, la *Crònica de papes i emperadors* de Martí de Toppau, les obres de Rodrigo Ximénez de Rada i alguns textos no historiogràfics- els orígens i les històries de les antigues nacions escampades pel món (Toldrà, 2014b).

Així doncs, l'obra de fra Domènec, la qual va ésser concebuda per narrar la història universal des de l'inici del món fins als temps presents del cronista, n'és una mostra més de l'interés del nostres historiadors medievals per la compilació de la història

universal i encabir-la dins el marc cultural català, compilant i traduint al català unes fonts –sovint recurrents en molts dels cronistes catalans– d’abast, certament, universal.

Posterior al *Compendi historial* de Jaume Domènec es va fer una traducció anònima al català de la *Crònica Universal* de Guillem de Nangís. Aquesta crònica, segons Coll i Alentorn, està redactada en una prosa llatinitzant de característiques molt semblants al *Compendi* de Domènec (1972: 45). La intencionalitat d’aquesta crònica queda palesa al pròleg, on el seu traductor anota:

Com sien infinits los fets e les gestes dels temps passats, e aquells qui han escrites les gestes sien molts, ne les scriptures puxen ésser legides ne haüdes per tots, no sens profit ne inútilment, de moltes coses he an letes poques, e n·e fet un tractat e compendi; lo qual als ligents don delectacion e profit.⁵

Amb aquesta voluntat de compendiar el saber històric universal que manifesta el seu traductor, Guillem de Nangís enllestí una crònica que s’inicia narrant la història des del començament dels temps fins al matrimoni d’Isabel, filla del monarca francès Felip el Bell, amb el rei d’Anglaterra, Eduard II, l’any 1308. Com bé afirma Coll i Alentorn, si atenem al fet que Guillem de Nangís va morir l’any 1300, la seua crònica va ésser continuada per un tercer abans no arribés a l’anònim traductor català (Coll i Alentorn, 1972: 45-46). Pere Bohigas fa menció d’una carta, enviada per Pere el Cerimoniós a Juan Fernández de Heredia, datada a 21 de maig de 1362, en què s’hi mencionen unes històries

que novellament se son fetes per un monge negre, qui ha compilades e abreviades les istories que son stades fetes de Adam a ensà, a les quals, segons que havem entes, vós ffets transladar en ·l· volgar cathala (Bohigas, 2001: 468).

L’autor citat exposa, doncs, la possibilitat que aquella compilació feta per un monjo negre fes referència a l’original de Guillem de Nangís i, doncs, la traducció al català d’aquesta hauria eixit de l’entorn de l’escriptori de Juan Fernández de Heredia.

⁵ BNM mss/10235 (F.1r).

Una altra de les cròniques universal que s'ha conservat fins als nostres dies és la coneguda com *Gènesi d'escriptura*, títol que Miquel Coll i Alentorn ja advertia que no era «gaire apropiat al seu contingut» (Coll i Alentorn, 1972: 46). Segons la descripció de l'autor citat, la crònica abasta fins al temps de Constantí el Gran i:

presenta un gran predomini dels temes bíblics, amb considerable influència de les llegendes apòcrifes, i amb alguns additaments d'història romana i eclesiàstica. Sembla haver estat redactada cap al 1400, potser traduint-la o adaptant-la d'un original provençal, encara que això no és massa segur (Coll i Alentorn, 1972: 46).

L'obra la transmeten íntegrament dos manuscrits conservats a la Biblioteca Nacional de París, el BNP Ms. Esp. 46 i Ms. Esp. 541. Pere Bohigas Balaguer coneixia l'existència d'aquests dos manuscrits (Bohigas Balaguer, 1985: 139); més recentment, Jaume Puig i Oliver va detectar un fragment extens de la crònica que es conserva a la Biblioteca Capítular i Colombina de Sevilla, al manuscrit BCCS Ms.5-5-26, descrit en Puig i Oliver (2001: 477-505). Segons aquest darrer autor, el manuscrit Esp. 541 de la Biblioteca Nacional de París hi era a Catalunya fins al segle XIX, essent el propietari Miquel Victorià Amer, el qual, després d'haver-lo editat i publicat, el va vendre a França (Puig i Oliver, 2001: 500).

En la còpia que conserva aquest darrer manuscrit hom pot llegir al seu colofó:

Ffon acabat lo present libre, appellat Gènesi de scritura, a ·XXIII· del mes de octobra en l'any ·MCCCCLI· per mans de mi, Guillem Serra, rector de Sent Julià de Monseny, diòcesis Barchinone.⁶

Com hem dit, d'aquest manuscrit que va copiar –més que no traduir– Guillem Serra el 1551, l'any 1873 en va fer l'edició per a la seua publicació a la Biblioteca Catalana en Miquel Victorià Amer amb el títol *Compendi historial de la Biblia que ab lo títol de Gènesi de scritura trelladà del provençal a la llengua catalana Guillem Serra en l'any MCCCCLI*. L'obra va ser inclosa dins l'ambiciós projecte de la Biblioteca Catalana, impulsat per Marià Aguiló i Fuster. La gran importància

⁶ BNP MS. Esp. 541 (F.118v).

d'aquesta crònica –almenys per al seu editor i per al director de la col·lecció– va fer que es publicés entre les primeres obres de l'esmentada col·lecció, juntament amb la *Crònica* de Jaume I, la traducció de Febrer de la *Comèdia* de Dant, el *Tirant* i «un Aplech de rimas de poetas antichs» (Tomàs, 1988: 26-27). En aquell context cultural:

En mig del renaxement de les lletres catalanes [...] no per desig de vana gloria publicam avuy aquest llibre, acabat per mans de Mossen Guillem Serra, rector de Sent Julià de Monseny, l'any 1451 del naxement de Jesus, Salvador nostre [...] y per ço en la nostra renaxença ve com ploguda del cel la execució del pensament, degut ja de molts anys abans de la restauració del Jochs florals al Bibliotecari y Mestre en gaya ciencia, don Marian Aguiló y Fuster, d'aplegar, en forma de Biblioteca, los llibres del bon temps de la nostra literatura. (Victorià Amer, 1873: III-IV).

Pel que fa al seu contingut, l'editor, advertint que part de les llegendes que conté l'obra són apòcrifes, diu:

La materia que conté es un compendi dels llibres de la Biblia, fet ab la crítica insegura del catorzen segle, afeginthi de les tradicions acullides piadosament en la etat mitjana y del llibre apòcrif de l'Evangeli de Nicodemus, moltes relacions poètiques que no formen part dels llibres canònichs de l'Esglesia. Entre elles la mort d'Adam, lo trencament de les ydoles de Tharé, l'història dels trenta diners de Judes Iscarioth, la de l'imatge de Jesuchrist presa a la Verònica per Velocía y portada a Roma, los miracles de Jesuchrist en Egipte y son devallament als inferns recomtat per Alexandri, axi com tot lo demás contingut en aquest llibre que no haja aprovat l'Esglesia, ho pendrà lo prudent llegidor com a cosa piadosa, no de fe. (Victorià Amer, 1873: IX)

En aquest cas, doncs, la crònica universal coneguda com *Gènesi d'escriptura* narra la història universal a partir, sobretot, de compendiar els llibres bíblics i amb la incorporació de bastants llegendes procedents de llibres apòcrifs, des de la creació del món fins el seu darrer capítol, dedicat a les franqueses que donà l'emperador Constantí el Gran a l'Església de Roma. Per tant, tot i tractar-se d'una crònica universal, el contingut d'aquesta se circumscriu, més que no en altres cròniques, a un àmbit més reduït de la història de l'Antic Testament i del cristianisme, sobretot sota els primers emperadors romans, però sense projectar el seu contingut envers la

història pròpia del país, ni del seu original occità, ni del traductor català, ni – tampoc– del copista, el rector Guillem Serra.

Poc després, l'any 1407, es va redactar «la més extensa de les cròniques universals catalanes avui conegudes» (Coll i Alentorn, 1972: 45), que hom coneix amb el nom de *Flos Mundi* i que es conserva en un únic testimoni al manuscrit Esp. 11 de la Biblioteca Nacional de París. Aquesta extensa i ambiciosa crònica contenia la narració de la història universal des de la creació del món fins al temps del rei Martí l'Humà. Quan explica l'abast de la seua narració, el cronista separa l'autoritat celestial de la terrenal, i descriu com la seua crònica narrarà «de Adam, primer hom, fins a Ihesucrist, e de Ihesucrist fins a ppapa Benet que vuy seu en la cadira romana», marcant així els eixos celestials de la seua crònica; mentre que les fites de l'autoritat terrenal les indica «demostrans e clarificans la istoria del rei Ninus, primer senyorejant, fins al Rey Martí, qui vuy poseeix la corona d'Arago» (Bohigas, 1985: 133). No obstant, degut a les pèrdues dels folis finals, la crònica es deté a l'episodi del desafiament de Bordeus, en temps de Pere el Gran.

En aquest mateix context d'efervescència en la redacció de cròniques universals hem de situar la traducció catalana de la *Crònica universal* atribuïda a Gaucher de Denain, traducció enllestida entre el 1410 i 1419, segons Miquel Coll i Alentorn, que situa la confecció de l'original francès entre 1223 i 1230, prenent com a base la *Història Escolàstica* de Pere Comestor, així com l'historiador Orosi, l'*Eneida* i «uns romans en vulgar relatius a Tebes i a Troia» (Coll i Alentorn, 1972: 47). A finals del segle XIV, es va fer una nova redacció d'aquesta crònica i, finalment, va ser traduïda al català. La traducció catalana de l'obra de Denain es conserva al Ms. 352 de la Biblioteca de Catalunya; no obstant, una altra traducció de la crònica de Denain, composta abans de 1431 segons Coll i Alentorn (1972: 47), està continguda en el Ms. Esp. 13 de la BNP. En aquest mateix manuscrit, entre els folis 68v i 79v hi ha una *Crònica d'Espanya*, traducció i adaptació del *De Rebus hispaniae* de Rodrigo

Jiménez de Rada, que sovint s'ha atribuït a Pere Ribera de Perpinyà (Bohigas, 1985: 125 i 127).

Per la seua banda, la *Crònica universal de 1425*, que es conserva al Ms. 82 de la Biblioteca de Catalunya, fou redactada prenent com a base la *Història Escolàstica* de Pere Comestor per a la part de la història bíblica i la *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona*, juntament amb les cròniques de Desclot, Muntaner i Pere el Cerimoniós per a la història de la Corona d'Aragó, malgrat que tots aquests darrers texts sofreixen sovint modificacions i interpolacions. D'altra banda, la crònica s'inicia amb un relat sobre la creació dels àngels i la caiguda de Llucifer i els seus seguidors, extret principalment del *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis. A més, al llarg de tota l'obra s'hi observen aportacions fetes a partir d'altres obres com el *Speculum historiale* de Vicenç de Beauvais, les *Antiguitats judaiques* de Josep Flavi, les *Etimologies* de sant Isidor, l'esmentada *Gènesi d'escriptura* i les *Dècades* de Titus Livi, «conegudes segurament a través d'una versió francesa, com ho indica la forma afrancesada d'alguns dels noms propis» (Coll i Alentorn, 1972: 46-47). En referència a aquest darrer punt, Ferrer Santanach (2013) demostra com l'autor de la crònica disposava de la traducció al català de les *Dècades* de Titus Livi, que es conserva al manuscrit Harley 4893 de la British Library, el qual depèn de la versió francesa de Pierre Bersuire, enllestida entre 1354 i 1358. Les formes afrancesades dels noms propis, doncs, estarien propiciades pel manteniment dels noms de la font intermediària, malgrat que l'estudiosa no descarta que el cronista pogués haver consultat la versió francesa (Ferrer Santanach, 2010: 63 & 2013: 428).

Pel que fa als seus capítols inicials, redactats a partir del *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis, se n'ha ocupat Gascon Uris (1993), i sabem que conté la transcripció d'aquest fragment de la *Crònica* de 1425. Segons l'autor citat, aquests capítols inicials pertanyen a fragments del primer, segon i quart tractats de l'obra d'Eiximenis i tracten sobre la creació del món, l'ordre jeràrquic dels àngels segons l'obra del Pseudo Dionís, l'Areopagita, *De coelestiae ierarchia*; dels noms bíblics

coneguts dels àngels Miquel, Gabriel i Rafael; la caiguda dels àngels, provocada per Llucifer; dels noms dels dimonis i l'origen dels íncubes i súcubes (Gascon Uris, 1993: 33-34). Aquests capítols que resumeixen part de l'obra d'Eiximenis, junt a l'escrit que apareix als folis 6r-10r del Ms. 82 de la BC, que correspon a «un tractat fet en l'any MCCCXIII per frare Joan de Bur, de la terça regla, natural cathalà de la Spluga de Francholí», permeten situar, segons l'autor esmentat, la *Crònica* de 1425 «dins l'òrbita de l'ordre franciscà» (Gascon Uris, 1993: 35).

Amb tots aquests materials recollits de diverses fonts, la *Crònica universal de 1425* narra la història del món conegut, des de la seua creació fins als temps més pròxims al cronista, esdevinguts durant el regnat d'Alfons el Magnànim i, segons Miquel Coll i Alentorn, «els seus darrers capítols procedeixen sens dubte d'una de les genealogies dels reis d'Aragó tan divulgades en els segles XIV i XV, potser enriquides amb alguns pocs records personals de l'anònim autor» (Coll i Alentorn, 1972: 48).

La *Crònica universal* de 1427, segons Coll i Alentorn, clouria aquest període prolífic quant a la redacció de cròniques de caire universal (1972: 49) i tanmateix, diversos autors contemporanis i posteriors al nostre anònim decidiren, si bé les seues obres historiogràfiques focalitzen més el seu relat en la història catalanoaragonesa, d'encabir la seua història dins el torrent de la història universal.

Aquest és el cas de les *Històries e conquestes* de Pere Tomic, una obra sense pretensions universalistes i centrada en la història de la Corona d'Aragó, com hom pot preveure a partir de la lectura de l'inici de l'incunable imprès per Johan Rosembach: «Ací comencen les històries e conquestes dels reys de Aragó e comtes de Barcelona compilades per lo honorable mossén Pere Tomic, cavaller, les quals tramés al molt reverend archabisbe de Saragossa» (Tomic, 1495: 2r). Malgrat tot, amb voluntat de situar la història catalana en un context universal, la crònica de Tomic s'inicia amb la creació del món, i continua amb la descendència d'Adam fins a Noé, el Diluvi universal; tot, per enllaçar amb la descendència de Jàfet i la mítica

població d'Espanya per part d'aquells. Després d'un breu episodi d'història romana, Tomic se centra en els reis gots, la invasió sarraïna i les accions de Carlemany a Catalunya, moment a partir del qual la crònica se centra definitivament en la història catalanoaragonesa, en la qual atribueix un protagonisme destacat a la família dels Pinós (Iborra, 2009).

Amb pretensions similars es redactava a les acaballes del segle XV un altre text, deutor de la crònica de Pere Tomic, el *Sumari d'Espanya*, de Berenguer de Puigpardines, el qual recull moltes de les llegendes i mites fundacionals que oferia Tomic i, tal com fa aquest darrer, inicia la seua crònica amb la creació del món, la descendència d'Adam i la població mítica dels descendents de Jàfet (Iborra, 2000).

Del segle XV també és la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, una obra en la qual, malgrat el seu marcat caràcter memorialístic, el cronista –si més no al llarg de la seua primera part– explica semblantment la creació del món, la població mítica d'Espanya pel bíblic Túbal, la invasió islàmica i la resistència d'Astúries o les incursions de Carlemany a Catalunya. A més, en la seua segona secció, el capellà d'Alfons el Magnànim confecciona una llista de patriarques bíblics, enllaçada amb els temps de Jesucrist, afegeix una llista de papes i notícies de fets importants esdevinguts durant les croades a Terra Santa (Rodrigo Lizondo, 2011).

És cert que totes aquestes obres no presenten les característiques fonamentals de les cròniques universals adés mencionades i la seua voluntat no és la de compendiar tot el saber històric universal; no obstant això, exemples com crònica de de Tomic, el *Sumari d'Espanya* o la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* ens permeten copsar la importància que la història universal tenia per als historiadors medievals catalans, en tant que els permetia d'encabir la història de la seua terra com una continuació legítima del decurs de la història universal.

3. La Crònica Universal de 1427

3.1 Característiques generals

En aquest context d'abundància pel que fa a la creació de cròniques de caràcter universal és on es produeix la redacció de la *Crònica universal* de 1427. Aquesta ens ha pervingut en un testimoni gairebé complet, conservat al manuscrit 17711 de la BNM, i el dos quaderns (26 folis) que conté la còpia fragmentària del manuscrit ACV Ms. 400. Aquest darrer manuscrit, com veurem, avança uns pocs capítols més després de la inundació a València esdevinguda l'any 1427, data que serví per batejar la nostra crònica, fins explicar notícies esdevingudes l'any 1430. Totes dues són còpies de la segona meitat del segle XV que degueren efectuar-se poc després de la redacció original (1430 *a quo*). Com veurem, el manuscrit 17711 de la BNM ens ha arribat acèfal per la pèrdua del bifoli exterior del seu primer quadern, amb la qual cosa hem perdut qualsevol referència a la seua autoria que ens hagués pogut aportar el seu autor a l'inici de l'obra, així com el possible títol o encapçalament de la crònica. Igualment, la còpia del manuscrit de la BNM s'atura de manera abrupta després d'explicar les esmentades pluges torrencials de l'any 1427 i, per tant, tampoc se'ns ha conservat el seu possible colofó, que tampoc conserva la còpia de l'Arxiu de la Catedral de València.

Pel que fa a l'autoria de la crònica, en la seua edició del manuscrit 400 de l'ACV, Hinojosa explicava que l'autor deuria ser valencià, sobretot, pel coneixement de que mostra de la toponímia valenciana i per l'interés pels fets esdevinguts a la ciutat i al regne de València (Hinojosa, 1979: 18-19). La importància que pren a la part final de la crònica el noble valencià Pere Maça de Liçana va fer que identifiqués el seu autor, possiblement, amb un clergue valencià al servei de la família Maça de Liçana. El pes del personatge, doncs, incità Hinojosa a titular els 26 folis conservats a l'ACV amb el nom de *Crònica de Pere Maça*, per bé que l'autor alertava que ho feia «aun a riesgo, por supuesto, de pecar de inexactos» (Hinojosa, 1979: 19). Certament, Pere Maça esdevé un dels personatges més citats al final de la crònica; no obstant

això, el seu pes en el conjunt global de la crònica esdevé testimonial. Les al·lusions a aquest noble valencià podrien estar motivades pels esdeveniments històrics narrats als darrers passatges de la crònica, les incursions castellanes en terres valencianes del domini dels Maça de Liçana, com Novelda o Moixent, i el seu paper en el decurs de la guerra amb Castella (1429-1430), quan esdevé protagonista de diversos enfrontaments amb tropes castellanes i amb el *adelantado* de Múrcia, Alonso Yáñez Fajardo (Hinojosa, 1987:151-153).

En qualsevol cas, la gran quantitat de referències i comentaris a obres de caire teològic i doctrinal fa pensar que la crònica fóra confegida en un entorn religiós. No obstant això, al llarg de la crònica no detectem més que unes poques al·lusions a fundacions d'ordres religiosos o a personatges importants pertanyents a algunes congregacions monàstiques, com l'ordre de la Cartoixa (F.178r), del Císter (F.178v), l'orde franciscà dels frares menors (F.186r i 202r) i menorettes (F.188r), i l'ordre dominic dels frares predicadors (F.176v, 186r i 186v); i totes aquestes referències, anecdòtiques, com també la de l'ordre dels Templers (F.182v, 183v i 188r), provenen directament de les seues fonts. Hom podria suposar que un autor vinculat a qualsevol ordre religiosa dediqués algun fragment més extens –o no tan fred, almenys– en la commemoració de dates com la de la seua fundació, per exemple; però aquest no és el cas del nostre autor. Tampoc no trobem cap menció al llarg de la crònica que ens situe el seu autor al clergat secular. Però, com hem dit, la utilització de nombroses fonts teològiques i doctrinals apuntaria cap a un membre de l'estament religiós.

Així doncs, l'autor s'amaga darrere de la seua redacció i són poques les ocasions en què aflora per dirigir-se al lector, com per exemple en la indicació següent:

Per tal, supplich Déu omnipotent que·m vulla obrir la mia boca a parlar e recomplir lo meu esperit de enteniment e a entendre per ço que yo puixa felment tractar la present matèria a lahor de Nostre Senyor Déu e a informació dels vers cathòlics; protestant, emperò, que si, per inadvertència o per no entendre, yo dehia o posava alguna cosa que no sonàs bé en la

fe, que ara per lavors ho he preveocat sotsmetent-me a correcció de la sancta mare Església cathòlica. Donchs, comensem en nom de Déu. (F.2r)

Tanmateix, fins i tot aquesta clàusula en primera persona que incorpora l'autor en aquest punt, tal com veurem quan tractem les fonts de la crònica, és un manlleu i adaptació de les *Sentències* de Pere Llombard. En altres ocasions, com en el següent fragment on l'autor manifesta la seua voluntat compendiadora, les referències a si mateix són brevíssimes:

Lo cinqué libre és dit *Deuteronomini*, que vol dir aquestes són les paraules de Déu e reparació de la lley dels deu manaments e dels beneficis de Déu e dels manaments cerimonials e de la informació que·ls féu ans que morís Moysés, en lo qual ha ·XXXIII· capítols. Emperò yo he pres la substància de cascun llibre. Donchs comencem al Gènesis. (F.8r)

Pel que fa al lloc de composició, la *Crònica universal* de 1427 va ser redactada, molt probablement, a València, fet que demostraria l'interés de l'autor per les notícies sobre fets esdevinguts a la ciutat i regne de València; i, com hem apuntat, per un autor valencià, com posa de manifest la utilització de formes predominantment valencianes.

Respecte al manuscrit, sabem que va ser adquirit per Pascual de Gayangos i formava part de la seua biblioteca, segons indica el segell estampat del foli 1r. Suposem que l'adquiriria al llarg d'un dels seus nombrosos viatges de recerca –o d'algun dels seus col·laboradors– quan n'era membre de la *Real Academia de Historia*, durant els quals recaptava manuscrits i impresos que havien caigut en mans de col·leccionistes i antiquaris després dels processos de desamortització (Álvarez Ramos & Álvarez Milán, 2007). Segons sembla, el bibliòfil i arabista Pascual de Gayangos sovint tenia disputes amb els seus col·laboradors quan aquests passaven per alt l'oportunitat d'adquirir algun llibre determinat. En aquest sentit, «Los reproches hacia Delgado expresados en las cartas viajeras de Gayangos saltan a cada paso. Un ejemplo lo vemos en Valencia, ciudad en la que el Anticuario pasó por alto cierta oferta bibliográfica de interés para la Academia, en concreto una *Crónica castellana del*

Cid, lo qual –dice Gayangos con ironía– “sin duda se le olvidó”» (Álvarez Ramos & Álvarez Milán, 2007: 140). D'altra banda, al lloc del volum, després de l'antic títol *Historia antigua*, hom pot llegir la inscripció en lletra moderna *Valencia*, que potser indiqués el lloc de procedència del manuscrit.

El contingut de la crònica, com veurem més detalladament a l'estudi de les fonts, s'estructura entorn dues seccions clarament marcades i delimitades entre si i una tercera secció, al seu inici diluïda amb la segona, de la qual emergeix als capítols finals de l'obra. Abans, però, de l'inici de la crònica, i a mode d'introducció, el compilador insereix un compendi de teologia moral per tal d'explicar el concepte de *Déu* i els misteris doctrinals de la Trinitat.

La primera gran secció de la crònica –i la més extensa– abasta tota la història bíblica, de l'Antic Testament i del Nou. L'autor, al seu torn, divideix aquesta secció en llibres, seguint l'esquema dels llibres de l'Antic Testament, fins al *Quart llibre de Reis* (2Sa), moment en què deixa de numerar els capítols. Des d'aquí i fins al Nou Testament, l'autor explica la història bíblica del poble d'Israel i dels reis de Síria i Egipte, rubricant cada capítol, però sense numerar-los. Després del *Nou Testament*, la *Crònica universal* de 1427 enceta la segona secció, en què l'autor explica la història a partir dels regnats dels papes de l'Església de Roma i dels emperadors –de l'Imperi Romà d'Occident i d'Orient– amb els quals enllaçaran legítimament els emperadors carolingis i, després, els romanogermànics. Quan finalitza la llista d'emperadors i papes que li ofereix la seua font principal en aquesta secció, el *Chronicon* de Martí de Troppau, emergeix definitivament la tercera secció de la crònica –la més breu de totes– on l'autor se centra en la història de la corona catalanoaragonesa i finalitza focalitzant el seu text en la ciutat i regne de València.

3.2 Anàlisi de les fonts, històriques i llegendàries, de la *Crònica de 1427*

Pel que fa a les fonts, Miquel Coll i Alentorn explicava que la *Crònica de 1427*:

té per fonament principal el *Speculum* de Vicenç de Beauvais i les *Cròniques dels papes i dels emperadors* de Martí de Troppau, abundantment interpolats ambdós textos amb narracions generalment de caràcter llegendari. Quant als capítols dedicats a la història catalana, es fa difícil d'assenyalar-ne la font, degut a la forma extraordinàriament resumida amb què la tracta. També aquí intercala narracions llegendàries d'origen incert. Acaba la narració amb nombroses notes de fets diversos del temps d'Alfons el Magnànim, dedicant especial atenció als esdeveniments a València i al seu regne (Coll i Alentorn, 1972: 49).

En aquest mateix sentit ja hi havia incidit Pere Bohigas en la descripció que en féu del manuscrit, segons el qual, la *Crònica de 1427* era un brevíssim compendi de l'obra de Vicenç de Beauvais. No obstant, alertava que:

Con frecuencia el texto del ms. 17.711 es tan resumido que se hace difícil establecer coincidencias con el *Speculum*, con el cual mantiene, sin embargo, estrecho paralelismo (Bohigas, 2001: 476).

Si bé és cert que la nostra crònica manté un cert paral·lelisme amb l'obra de Beauvais, en ocasions, les coincidències entre totes dues tenen a veure, més bé, amb la temàtica tractada. En aquest sentit, valga d'exemple, com al llarg de la introducció i dels capítols inicials del *Gènesi*, la *Crònica universal de 1427* segueix el *Speculum* a mode de guió per tal de tractar els mateixos temes que Vicenç de Beauvais, això és, la definició de l'ens Déu (*Epilogus de unitate Divine Substantiae*), la Trinitat (*De trinitate personarum*), les característiques d'aquesta (*De communitatibus et proprietatibus personarum*), la creació del món (*Epilogus de mundi creatione*), la creació dels àngels (*Epilogus de creatione angelorum*), la caiguda dels àngels dolents (*De lapsu malorum et confirmatione bonorum*), les consideracions sobre la primera matèria de la creació (*De materia informi huius mundi sensilis*) i el desenvolupament dels sis dies de la creació del món (*Epilogus de operibus 6 dierum* i següents) (Beauvais, 1591: 1r-3r). Ara bé, seguint aquest guió, l'autor abreuja molt el *Speculum* i, en canvi, complementa les seues explicacions amb les aportacions, sobretot, de les *Sentències*, de Pere Llombard.

En efecte, tal com veurem tot seguit, tant el *Speculum Historiale* de Vicenç de Beauvais com el *Chronicon* de Martí de Troppau són dues de les fonts principals amb què el compilador de la *Crònica de 1427* fonamenta la seua narració. No obstant això, comprovarem com, sobretot per a la redacció de la història bíblica, esdevé fonamental la utilització de la *Història Escolàstica*, de Pere Comestor. De fet, aquells passatges que contenen major càrrega doctrinal i teològica, amb una narració més densa, semblen confegides seguint l'esquema que ofereix el *Speculum* de Beauvais, amb aportacions –sovint amb citació expressa– de les *Sentències* de Pere Llombard, com hem explicat, i d'altres autors amb què el compilador reforça les seues explicacions. Aquest seria el cas dels capítols de la introducció, o dels capítols inicials del *Gènesi*, per exemple, amb una forta càrrega teològica. Però, aquelles parts del relat bíblic que esdevenen més àgils, sovint amb la incorporació de diàlegs entre els protagonistes de l'acció narrada, provenen de la *Història Escolàstica* de Pere Comestor. Aquesta darrera obra, en termes quantitatius, és la que major pes té a la redacció de la història bíblica, sobretot, com veurem, a partir de l'expulsió d'Adam i Eva del paradís.

La *Història Escolàstica* i el *Speculum* de Beauvais, doncs, són els eixos vertebradors de la crònica des del *Gènesi* fins la mort de Jesucrist. Des de llavors fins el regnat de Pere el Gran, la crònica resulta un resum i traducció –amb major o menor fortuna– del *Chronicon* de Martí de Troppau, per bé que el compilador afegeix passatges, més o menys llegendaris, que no hi són presents al *Chronicon*, provinents d'altres obres o compendis. Al llarg d'aquest treball, afinarem més i comprovarem com la còpia del *Chronicon* que va fer servir el nostre compilador prové del text que contenia el *Codex Pragensis*, ara perdut, però editat l'any 1616, per bé que la còpia del compilador, com comprovarem, no seguia la disposició original concebuda per Martí de Troppau.

Finalment, quan acaba el *Chronicon* de Martí de Troppau, coincidint amb el regnat de Pere el Gran, la crònica canvia, en part, el seu caràcter d'universal per centrar-se

majoritàriament en la història de la Corona d'Aragó. En aquesta darrera secció, pel seu caràcter breu, es fa difícil establir una font concreta, però hom pot trobar passatges presents en altres cròniques, com les de Desclot o Muntaner, entre d'altres.

Hem d'entendre aquesta *Crònica universal de 1427* com una compilació de textos utilitzats pel seu autor per tal d'anar fornint una història universal que tracte tots aquells aspectes rellevants per al compilador. Aquest extrem queda palés després d'analitzar l'estructura de l'obra, perquè, segons la temàtica tractada a cada secció de la crònica, el copista utilitzarà, adés una, adés altra font segons convinga a cada moment. Ara bé, si ens centrem en el seu contingut, com hem incidit més amunt, la crònica presenta tres seccions desiguals: la primera secció –i més extensa de totes–, on narra la història bíblica, des de la creació del món fins als temps de Jesucrist; la segona, que descriu la història dels papes i els emperadors des de la mort de Jesucrist fins l'inici del regnat de Pere el Gran (1276), i la tercera secció, dedicada a la història de la Corona d'Aragó des de Pere el Gran (1276-1285) fins el final de la crònica (1430 *a quo*), durant el regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1458).

Malgrat aquesta estructuració del seu contingut, en aquesta anàlisi convindrem a dividir aquestes seccions més o menys extenses en subseccions més breus, més manipulables, a fi d'analitzar millor la influència de les possibles fonts a cada passatge de la crònica.

3.2.1 Les fonts de la introducció teològica

La primera part de l'obra és un compendi de teologia moral, a manera d'introducció, en la qual tracta els conceptes de Déu, la Santíssima Trinitat o la redacció dels cinc llibres de la Llei de Moisès. En aquest inici, la crònica segueix el guió del *Speculum*. En aquest sentit, per a la redacció del capítol 1, *Qui és Déu*, i dels capítols 2-6, dedicats a definir les propietats i misteris de la Trinitat, el compilador fa servir els tres primers capítols del *Speculum* «Epilogus de unitate divina substantia», «De Trinitate personarum» i «De communitatibus et proprietatibus personarum»

(Beauvais, 1591: 1r-1v). No obstant, l'autor cita abundantment fragments provinents del primer llibre de les *Sentències* de Pere Llombard: «De Mysterio Trinitatis». (Llombard, 1854: Col.521). Aquest extrem ja l'havia fet notar Pere Bohigas, el qual identificava la primera gran secció de la crònica com un compendi del *Speculum*; tanmateix, explicava que:

Hay pasajes en donde se registran coincidencias literales entre ambas obras, y otros, poco numerosos, en que pueden señalarse algunas discrepancias, lo que hace suponer que tal vez el compilador del manuscrito 17.711 haya podido aprovechar alguna adaptación de la obra de Vicente Beauvais (Bohigas, 2001: 470).

Tot i això, advertia: «Nosotros, con todo, no hemos hecho nada para comprobar este punto». Però sí que va detectar la presència d'una altra font als sis primers capítols de la crònica, la qual: «parece haber tenido a la vista, a más del *Speculum*, las *Sentencias*, de Pedro Lombardo», i afegia un matís important, «o una adaptación del *Speculum* que también hubiera tenido presente esta obra» (Bohigas, 2001: 470-471). Nosaltres encara afegiríem que, si no és que l'anònim autor de la crònica compendiés ell mateix tots els texts, l'obra que serviria de font per als inicis de la crònica hauria d'haver tingut en compte, a més del *Speculum* i les *Sentències*, algun compendi de teologia en què hi abundaren citacions a filòsofs de l'antiguitat, tenint en compte que moltes de les citacions a autoritats que utilitza el compilador no les recullen ni Llombard ni Beauvais.

La compilació inicial de la crònica, per tal de definir Déu, cita autoritats com Hermes, Pitàgores, Xerxes, Demetri, Empèdocles, Sòcrates, Plató, el Pseudo Dionís Areopagita, Sèneca, Alexandre de Hales o sant Agustí. Cap de les dues obres que fonamenten l'inici de la crònica –ni el *Speculum*, de Beauvais, ni les *Sentències*, de Llombard– citen en aquest lloc els filòsofs Pitàgores, Demetri, Sòcrates, Plató o Sèneca; tampoc no mencionen l'autoritat patristica d'Hermes (segle II) ni del teòleg anglés Alexandre de Hales (1185-1245). D'altra banda, les cites que Beauvais atribueix a Dionís i Empèdocles són diferents de les que aporta el nostre autor,

citacions aquestes dues darreres que tampoc no incorpora Llombard. En aquest sentit, la definició d'Empèdocles segons el nostre autor és:

Diu Empèdocles: «Déu és del qual totes coses han finura e ell no ha fretura de neguna cosa com sia molt perfet» (F.1r).

En canvi, segons Beauvais:

Empedocles quoque sic eum diffinisse fertur: Deus est sphaera cuius centrum ubique, circumferentia nusquam (Beauvais, 1591: 1r).

Justament aquesta definició que Beauvais atribueix a Empèdocles, el nostre compilador, tot i que formulada de manera diferent, l'adscriu a Alexandre de Hales:

Diu Alexandre de Ales: «Déu és sphaera no intel·ligible, lo centre del qual és en tot loch e la sua circumferència no és en algun loch» (F.1r-1v).

Pel que fa a la definició de Dionís Aeropagita, segons la crònica:

Diu Dionís: «Déu és inexplicable e infinit, pus noble e pus savi que res que sia, totes coses provehint e governant per la sua gran saviesa» (F.1r).

El text del *Speculum*, en canvi, diu:

Ipsa est enim, ut ait Dyonisius, archanum bonum rationi omni superessentiale, unitas unifica omnis unitatis, superessentialis essentia, intellectus invisibilis, inscrutabilis tanquam non ente vestigio ullo in occultam eius multitudinem pervenientium (Beauvais, 1591: 1r).

No obstant, en aquesta acumulació de cites inicials definitòries de l'ens *Déu*, la crònica cita explícitament Pere Llombard, el Mestre de les Sentències, que resulta ser la font principal dels capítol que tracten sobre la Trinitat i serà, de nou, recurrent durant els primers capítols del *Gènesi*.

De fet, hom pot constatar paral·lelismes entre el capítol segon de la crònica, «De la Sancta Trinitat e persones divinals e propiettats», i la *Distinctio II*, del *Llibre primer de sentències* de Pere Llombard. En consideració a aquest fet, el compilador de la Crònica diu:

La egualtat de les tres persones és una magestat, és adorada, res pus perillós no és inquirir, res pus treballós no és comprés, res pus fructuós e ni millor no és atrobat. Per tal, supplich Déu omnipotent que·m vulla obrir la mia boca a parlar e recomplir lo meu esperit de enteniment e a entendre per ço que yo puixa felment tractar la present matèria a lahor de Nostre Senyor Déu e a informació dels vers cathòlics; protestant, emperò, que si, per inadvertència o per no entendre, yo dehia o posava alguna cosa que no sonàs bé en la fe, que ara per lavors ho he prerevocat sotsmetent-me a correcció de la sancta mare Església cathòlica (F. 2r).

Podem observar com l'autor adapta i tradueix el següent fragment, tot incorporant, tal com fa Pere Llombard, una fórmula per tal d'excusar-se de possibles errades doctrinals que hi puga haver a la seua obra:

De hac re ergo summa et excellentissima, cum modestia et timore agendum est, et attentissimis auribus atque devotis audiendum, ubi quaeritur unitas Trinitatis, Patris scilicet, et Filii, et Spiritus sancti; quia nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid quaeritur, nec fructuosius aliquid invenitur. [...] Quisquis ergo audit hoc vel legit, ubi pariter certus est, pergat mecum: ubi pariter haesitat, quaerat mecum; ubi errorem suum cognoscit, redeat ad me; ubi meum, revocet me (Llombard, 1854: Col.525-526).

La utilització en aquests capítols inicials de l'obra de Llombard es fa patent, sobretot en les definicions de les propietats de la Trinitat, com al capítol tercer de la introducció, on el compilador explica:

Hon propietat és del Pare engenrar lo Fill, e per ço lo Pare no és Fill. E propietat és del Fill ésser engenrat per lo Pare, e per ço lo Fill no és Pare. E propietat és del Sant Esperit proceyr egualment de abduy, e per ço no és Pare ne Fill, mas egual ab aquells (F. 2r).

Segons Pere Llombard:

Licet Pater Filium genuerit, et ideo Filius non sit qui Pater est; Filiusque a Patre sit genitus, et ideo Pater non sit qui Filius est; et Spiritus sanctus nec Pater sit nec Filius, sed tantum Patris et Filii Spiritus, utrique coequalis, et ad Trinitatis pertinens unitatem (Llombard, 1854: Col.526).

Així doncs, malgrat fer servir l'obra de Beauvais a manera de guió, en aquesta introducció la font principal són els llibres de *Sentències* de Pere Llombard.

3.2.2 Història bíblica de l'Antic Testament

Pel que fa a la primera gran secció de l'obra, l'autor divideix la crònica seguint l'esquema bíblic, començant pels cinc llibres de Moisès (*Gènesi, Èxode, Levític, Nombres i Deuteronomi*), als quals segueixen el llibre de *Josué*, el dels *Jutges* i els quatre *Llibres de Reis* (1Sa, 2Sa, 1Re, 2Re). Durant tota aquesta part de la secció bíblica, les rúbriques de cada capítol estan numerades i la divisió dels diferents llibres es correspon –amb alguna petita variació– amb la divisió de la Bíblia. A partir d'aquí, i fins al Nou Testament, s'enceta una secció que el compilador anomena de la següent manera:

E finats los reys de Judà, anotarem los fets dels juheus e dels sdeveniments del temps de tots los reys de Síria e de Egipte (f.112v).

En aquesta part les rúbriques ja no indiquen cap numeració dels capítols. Aquest fet té una explicació que prové de la mateixa estructura de les fonts utilitzades per l'autor. Tant Vicenç de Beauvais com Pere Comestor estructuren tota aquesta secció anterior entorn els llibres bíblics esmentats. No obstant, després dels *Llibres de Reis*, mentre que Comestor segueix comentat la història a partir dels llibres profètics (*Tobit, Ezequiel, Daniel, Judit, Ester*) i els dos *Llibres dels Macabeus*, Beauvais, per la seua part, se centra en la història dels regnes de Pèrsia, Judà i Israel, tot intercalant de manera abundant breus passatges de la història de Grècia i Roma, entre d'altres, sense fer esment explícit a cap llibre bíblic en els títols dels seus capítols. Així doncs, a partir del foli 112v el compilador optarà per seguir l'esquema de Beauvais però sense numerar els capítols, malgrat que visitarà diverses vegades, com veurem, el text de Comestor. Partint d'aquesta premissa, intentarem de desgranar la utilització de les fonts que el nostre anònim compilador va utilitzar per a la confecció d'aquesta secció de la seua *Crònica universal*.

Ens hem referit més amunt a la utilització de la *Història Escolàstica*, de Pere Comestor, en la redacció de gran part de la història bíblica, sobretot en aquells passatges amb més agilitat i dinamisme. També hem fet notar que el nostre autor

utilitza Beauvais i, sobretot, Llombard a l'hora d'explicar conceptes doctrinals i teològics. Tenint això en compte, la redacció de la història del *Gènesi* la podem dividir en dues seccions: una primera secció introductòria, on narra la creació del món fins la consumació del pecat original, farcida d'aportacions de caire doctrinal per la càrrega simbòlica dels passatges narrats, i la redacció que segueix, més àgil i fidel a l'esquema bíblic, on podrem copsar l'emergència de la *Història Escolàstica* com a font principal.

En aquesta primera part, doncs, de la redacció del *Gènesi*, l'autor segueix Beauvais –almenys l'esquema del *Speculum*–; ara bé, per tal de dotar la seua redacció de més autoritat, el compilador inserirà cites o passatges d'altres autors, tot indicant-ne explícitament les seues obres, extractades, segurament, a partir d'algun compendi de teologia, com hem indicat adés. En aquest sentit, el compilador cita expressament en aquesta secció el *De proprietatibus rerum*, de Bartomeu d'Anglaterra (Bartholomaeus Anglicus) i diverses obres d'Aristòtil, Plató o sant Agustí, entre d'altres. Utilitzarà encara, de manera abundant en aquest inici del *Gènesi*, el *Libri Quattuor Sententiarum* de Pere Llombard. En aquest sentit, el simbolisme de la creació i tot el que comporta, això és, la caiguda d'alguns àngels, la creació de l'ésser humà, de l'ànima o l'aparició en escena del pecat, convida l'autor a la incorporació de material teològic com el que li ofereixen les *Sentències* de Pere Llombard. L'aportació d'aquest, amb tot, ja no és tan decisiva com durant els set primers capítols; no obstant això, el compilador segueix citant Llombard als fragments inicials del *Gènesi*. En aquest sentit, al fragment següent el compilador cita i extracta fragments de la *distinctio* primera del segon llibre de les *Sentències*, «Unum esse rerum principium ostendit; non plura, ut quidam putaverunt» i la *distinctio* segona del mateix llibre, «Quae consideranda sunt de angelica natura» (Llombard, 1854: Col. 651 i 655):

En lo començament creà Déu lo cel e la terra, he era la terra vana e buyda, e tenebres eren sobre la faç de l'abis, e l'esperit de Déu era portat sobre les aygües. Ço és, segons diu lo Mestre de les Sentències en lo segon libre, *distinctione prima*, que en lo començament del

temps, Déu creà la natura spiritual e la natura corporal. Creà la natura speritual, ço és, lo cel imperial e la natura angelical. Creà la natura corporal, ço és, la natura primordial. Hon devets saber que, en lo comensament del temps, Déu creà de no res ·IIII· coses ensemps, ço és, lo cel imperial, la natura angelical, la primera matèria e lo temps. Emperò totes aquestes ·IIII· coses no foren creades en algun temps que fossen primer unes que altres, car encara no y havia temps ni eren vicicituts o retornaments de temps ni s'posen-se primer unes que altres. E diu-se per via de dignitat, segons lo Mestre de les sentències en lo segon llibre, *distinctione 2^a* (F.8r-8v).

El capítol primer del *Gènesi* finalitza amb una descripció de les qualitats més importants de cada estació de l'any. Aquest passatge presenta similituds amb el Pseudo Aristòtil *Sirr-al-'asrâr*, conegut a Occident com *Secretum secretorum*, i, també, diferències que cal esmentar. En primer lloc, la crònica abreuja molt el passatge del *Secretum secretorum*, tot prescindint de les explicacions astrològiques d'aquest. En segon lloc, la crònica conté una desviació sensible pel que fa a les dates d'inici i final de cada estació, comparada amb diferents texts llatins, catalans i castellans de la mateixa obra. Les versions consultades presenten discrepàncies entre elles, però de pocs dies i segurament motivades per errades dels copistes durant la transmissió textual. La diferència amb el nostre text, però, és major que això. El text de la crònica explica:

Primavera comença de mig en febrer e dura tro en mig maig. Aquest temps és calt e humit e temprat e, lladonchs, lo món és en ça gran bellea e ornament, car les herbes e les semens comensen a néxer e a brullar en la terra e los arbres florexen e produexen fulles e fruyts, e, lladonchs, són eguals los dies e les nits.

Estiu comença de migant mag e dura tro a mijant agost, lo qual temps és molt calt e sech e, lladonchs, lo món és en ça plena bellea e virtut e les sements són assaunades e los fruyts madurs e han son compliment. En aquest temps són les nits curtes e los dies lonchs.

Obtupne comença de mijant agost e dura tra a mitjant nohembre. Aquest temps és fred e sech e llavors lo món comença a perdre ça bellea e virtut e cahen les fulles dels arbres e cullen-se los fruyts de la terra. En aquest temps són los dies e nits eguals.

Yvern comença de mig en nohembre e dura tro en mig febrer, lo qual temps és fred e humit e lavors lo món és despullat de tota sa bellea e ornament e la terra roman sens alguna bellea e ornamén; e, lladonchs, comensen les gents a laurar e sembrar la terra e a conrear

aquella per a l'any esdevenidor. En aquest temps són los dies breus e le nits grans e longues. (F.9r)

El text llatí diu:

Ver tunc incipit quando Sol ingreditur signum Arietis tunc est inicium veris, et durat per nonaginta tres dias et 23 horas et quartam partem unius hore, hoc est a 10 die exeunte Marcio usque ad 23 diem Junii. In hoc tempore dies et noctes adequantur in suis regionibus [...] Ver enim est calidum et humidum et temperatum: aeri simile est, et excitatur in eo sanguis et diffunditur per universa membra corporis [...]

Estas tunc incipit quando Sol ingreditur primum gradum en Cancri et continet 92 dies et 23 horas et terciam partem hore unius, hoc est a 23 die Junii usque ad 24 diem Septembris. [...] In hoc enim tempore elongantur dies, abreviantur noctes [...] Estivum tempus est calidum et siccum, in quo excitatur colera rubea. Et oportet in eo cavere ab omni quod fuerit calide et sicce complexionis plus justo [...]

Autumpnus tunc incipit quando Sol intrat primum radum signi Libre et continet 88 dies et 17 horas et tres quintenas hores hoc est, a 24 die Septembris usque ad 22 diem Decembris In hoc tempore adequantur dies et nox secunda vice [...] Autumpnus est tempus frigidum et siccum in quo colera nigra consurgit. [...]

Yemps vero tunc incipit quando Sol intrat primum gradum signi Capricorni et continet 89 dies et 7 oras cum 49 minutis, hoc est, a 22 die Decembris usque ad 21 diem Marcii. In hoc tempore nox elongatur, dies abbreviatur [...] Hyemps quoque est tempus frigidum et humidum in quo flegma augmentatur. (Steele, 1920: 76-80)

La traducció catalana que conté el manuscrit 1474 de la BNM, si ens fixem ara només en la durada de la primavera, explica:

Lo temps de la Primavera comença quant lo sol comença a entrar en lo signe de Àries, e dura per ·LXXXIII· dies e la quarta part de una hora, ço és, a ·X· dies de la desexida de març fins a ·XXXIII· dies del mes de juny. (BNM mss/1474: 18r)

Em canvi, la traducció del mss/921 de la BNM diu:

Ladonchs comença Ver quant lo sol entra en lo signe d'Àries, que axí ha nom, e dura ·XCIII· dies e ·XXIII· hores e la quarta part de una hora, ço és del terçer dia de març ixén entrò a ·XXII· dies del mes de juny. (BNM mss/971: 11r)

Les diferències en la data de finalització de l'estació són propiciades, segurament, per un error en la còpia durant la transmissió textual; més estranya sembla la

diferència entre les expressions *a ·X· dies de la deseixida de març envers del tercer dia de març ixén*, tot i que el mss/921 igualment pot haver mantingut en aquesta expressió un error en la còpia, o una incorrecta interpretació de l'expressió llatina *10 die exeunte Marcio*, deu dies abans no acabe març, això és 21 de març. En qualsevol cas, ambdues traduccions situen el final de l'hivern a 21 de març. Les diferències amb la datació que fa la nostra crònica, no obstant, són més evidents, tot situant la duració de la Primavera «de mig en febrer e dura tro en mig maig». Malgrat tot, les semblances amb el *Secretum*, com comprovarem, es faran més evidents al capítol 15 del *Gènesi*.

A partir del segon capítol, «Com Déu creà lo cel imperial» la presència de Beauvais és més clara, malgrat que el nostre autor abreuja molt aquest. En aquest apartat, el compilador recorre al capítol 9 del primer llibre del *Speculum* «Epylogus de creatione angelorum». Inicia la crònica aquest capítol amb: «Creà, donchs, Déu lo cel imperial» (F.9r), semblantment a Beauvais: «Inter hec autem que creavit, primum fuit celum empyreum» (Beauvais, 1591: 2r); i segueix adaptant el *Speculum* durant els capítols dedicats als àngels, sovint amb aportacions de Llombard.

Pel que fa a la cita a sant Agustí del capítol segon, aquesta pareix motivada per la citació que fa Beauvais al mateix autor –tot i que la cita no és la mateixa– tan bon punt explica el concepte del cel imperial. Segons la crònica:

lo qual [el cel imperial], segons diu sent Agostí, és immoble e immaterial e invisible e espiritual. (F.9r-9v)

En canvi, la referència a sant Agustí que fa Beauvais diu:

Ideoque Augustinus mutationem loci corpori attribuit non spiritui, quia licet spiritus transeat de loco ad locum, non tamen ita ut dimensionibus circumscriptus, interpositione sui faciat distantiam circumstantie sicut corpus.

Potser l'autor de la crònica incorpora les seues pròpies citacions a diverses autoritats a partir de possibles compendis anteriors, o a partir de comentaris d'autors medievals de prestigi a obres filosòfiques antigues. Com les diverses citacions que

apareixen en aquest inici a obres atribuïdes a Aristòtil, del qual anomena els *Libri Octo Phisicorum*, el *De generatione et corruptione*, els *Libellus super quartum meteorum*, *De caelo et mundo*, *Methaphisica*, *De anima*, i *De somno et vigília*. És possible que, per a la inserció de les citacions d'Aristòtil, l'autor utilitzés els comentaris sobre les obres d'Aristòtil de sant Tomàs d'Aquino, autor aquest darrer que apareix sovint citat a les notes marginals copiades al manuscrit. No obstant, les citacions a Aristòtil, tot i que bastants, són brevíssimes.

Després de la pèrdua dels antics folis XI-XII, la crònica es reprén amb la caiguda dels àngels dolents adaptant el capítol 10 del primer llibre del *Speculum*, «De lapsu malorum et confirmatione bonorum» (Beauvais, 1591: 2v). Ara bé, les referències de l'autor als noms dels àngels caiguts semblen provenir de Pere Llombard. Una diferència, però, amb les *Sentències* és el nom de *Leviathan*, que la crònica anomena *Demon*. Potser el canvi d'aquest nom respon a una adaptació del nom de *Leviathan*, poc habitual, per un *Demon*, més pròxim i usual. Malgrat tot, els paral·lelismes entre la crònica i les *Sentències* són, certament, apreciables. Amb tot, una possible lectura errònia propicia que el nostre autor identifique en aquest passatge el nom de tres diferents àngels caiguts; en canvi, Llombard s'hi refereix, amb voluntat etimològica, com tres maneres diferents d'anomenar el dimoni. La versió de la crònica diu:

E devets saber que los àngels mals han tres noms comuns: lo primer és Sathan, que vol dir adversari; lo segon és Demon, que vol dir cahent dejús; lo terç és Belial, que vol dir apòstata e sens ley o jou algun e regiment algun (F.16v).

Segons les *Sentències*:

Diabolus quippe, qui Graece ita vocatur, et criminator interpretatur vel deorsum fluens, Hebraice dicitur Satan, id est, adversarius. Dicitur et Belial, id est, apostata et absque jugo, dicitur etiam Leviathan, id est, additamentum eorum; et alia plura reperies nomina quae vel unius spiritus sunt propria, vel pluribus communia (Llombard, 1854: Col.672-673).

Igualment, els atributs dels arcàngels, semblen extractats a partir de Pere Llombard, malgrat que, en aquest cas, divergeix l'atribut de l'arcàngel Miquel. Segons la crònica:

Miquel és dit príncep de la cavalleria celestial e executor de la justícia e rigor de Déu; Gabriel és dit fortalea de Déu, qui és tramés a fer nunciacions novelles e secretes; Raffael és dit medecina de Déu, lo qual és tramés per fer medecina e sanitat en la terra (F.16v-17r).

Mentre que el text de Pere Llombard explica:

Et putant illi Michael, Gabriel, Raphael de superiori ordine fuisse. Michael interpretatur quis ut Deus? Gabriel, fortitudo Dei; Raphael medicina Dei. (Llombard, 1854: Col.672).

Per al passatge relatiu a la creació del món i la primera matèria, la crònica reprén el *Speculum*, capítol 19, «Epilogus de opere sex dierum» (Beauvais, 1591: 3r); tot i que alterna aquesta font amb aportacions, de nou, de Pere Llombard. En aquest sentit, la crònica diu:

Donchs creà Déus la natura corporal, ço és la primera matèria, que és dita *Yle*. Ara donchs, vejам quina cosa és la primera matèria.

E diu lo Mestre de les sentències, distincione duodecima, que aquesta primera matèria és una cosa confusa mesclada sens alguna forma que no havia; no emperò que del tot freturejàs de forma, mas que no havia forma alguna distincta inseparada, e bastava tro alt a la sumitat de la natura corporal

El nostre autor segueix, doncs, el *Speculum*, que introdueix aquí el concepte *Yle*, terme que, segons Beauvais, prové del grec. Segons la seua definició:

Ylen Greci primam rerum materiam dicunt, nullo modo formatam sed omnium corporalium formarum capacem, qua visibilia hec elementa formata sunt, que sibi quadam concordia et communione conveniunt. (Beauvais, 1591: 3r).

En canvi, per a explicar aquesta primera matèria, el compilador fa servir les *Sentències* de Llombard, en aquest cas la distinció XII del segon llibre. No obstant, en la seua definició, Pere Llombard no utilitza el terme *Yle* i, segons ell, el terme grec per referir-se a la primera matèria és *caos*:

quae dicit in principio Deum creasse coelum, id est, angelos, et terram, scilicet, materiam quatuor elementorum adhuc confusam et informem, quae a Graecis dicta est chaos, et haec fuit ante omnem diem. (Llombard, 1854: Col.675).

Pel que fa al capítol 8 del *Gènesi*, «Com Déu creà lo cel e la terra e la lum» (F.18v), la crònica extracta el passatge de la creació a partir dels capítols 19-28 del *Speculum*, «De opere prime diei» fins a «De opere sexte diei idest animantibus terre» (Beauvais, 1591: 3v-4v). Les referències als planetes i les constel·lacions que dona la crònica hi són presents succintament al *Speculum*, capítol 25, «De opere quarte diei» (Beauvais, 1591: 4r); no obstant, les propietats dels astres semblen un extracte de comentaris a l'obra d'Aristòtil. Les esmentades propietats són a bastament referides al llibre segon del *De Coelo* (Aristòtil, 1850: 367-431) i a l'obra *Dels meteors* (Aristòtil, 1854: 552-626). Amb tot, per la brevetat del passatge, la crònica no presenta excessives semblances, més enllà de les referències als planetes i als signes zodiacals. Les definicions dels astres al *Secretum secretorum* divergeixen més, si cap (Steele, 1920: 17-24), malgrat que, com hem comentat, ja sembla haver utilitzat dita obra i aquesta serà extractada més endavant, al capítol 15 del *Gènesi*.

Per als capítols que tracten sobre la creació d'Adam i la immortalitat de l'ànima, la font torna a ser el *Speculum*, que la crònica reprén al capítol 28 del primer llibre, «De opere sexte diei idest animantibus terre» (Beauvais, 1591: 4r). Malgrat tot, segueix compendiant amb citacions d'obres d'altres autors, com és el cas del *De proprietatibus rerum* de Bartomeu d'Anglaterra (Bartholomaeus Anglicus).

L'autor seguirà adaptant capítols de l'obra de Beauvais referents a l'ordre dels animals, la creació de l'ésser humà, els membres d'aquest o el lliure arbitri. Per a l'orde animal i la reproducció dels ésser vius, els capítols 23 «De arboribus»; el 24, «De fructibus et gummis vel succis»; el 26, «De opere quinte diei et primo de avibus»; el 27 «De piscibus»; el 28, «De opere sexte diei idest animantibus terre»; el 29, «De reptilibus» (Beauvais, 1591: 5v). Per als membres humans i el lliure arbitri aprofita fragments del capítol 31, «Epilogus de formatione corporis humani»; el 32, «De divisionibus membrorum», i el 39, «De libero arbitrio» (Beauvais, 1591: 5v-6r). No obstant, les cites que hi apareixen a l'Eclesiàstic, Hipòcrates, Galè i Aristòtil

no hi són al *Speculum* ni a l'obra de Pere Llombard; tampoc a Comestor, que serà una font essencial que començarà a fer-se notar a partir del capítol 17 del *Gènesi*.

Abans, però, encara al capítol 13, «Com Déu reposà de tota cosa a fer» (F.22r), el nostre cronista tornarà a fer servir les *Sentències* per a explicar les paraules pronunciades per Déu quan creà Adam:

En ço que dix «Façam hom a ymage e semblança nostra» és una obra de tres persones demostrada, e'n ço que dix «A semblança nostra» nos és una e igual sustància de tres persones manifestada. Car, açò fou dit per lo Pare al Fill e al Sant Sperit (F.22v).

Segons Llombard:

In Genes. legitur, c. 1: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, etc. In eo quod dicit *faciamus*, una operatio trium personarum ostenditur; in hoc vero quod dicit ad *imaginem et similitudinem nostram*, una et aequalis substantia trium personarum monstratur. (Llombard, 1854: Col.683-684).

Tal com havíem avançat, al capítol 15 del *Gènesi*, «Com lo hom és apellat menor món» (F.23f), detectem una font secundària –testimonial, si es vol– si tenim en compte el conjunt de la crònica, que tanmateix, resulta ser la font principal d'aquest capítol. En aquesta ocasió, el compilador inicia el capítol seguint l'esquema del *Speculum* de Beauvais, que en el passatge que interessa al compilador conté una apreciació sobre l'ésser humà, entés com un *microcosmus*: «Unde et dicitur michocrosmus, id est minor mundus» (Beauvais, 1591: 5r). No obstant això, tot seguit aprofita l'avinentesa que li proporciona la definició de l'ésser humà com un *menor món* i extracta, de nou, un fragment del *Sirr-al-'asrâr* o *Secretum secretorum*. Aquesta obra, que sembla haver utilitzat breument el compilador en capítols anteriors, ara serà extractada i adaptada al seu text de manera més clara.

El *Sirr-al-'asrâr* va ser atribuïda durant molt de temps a Aristòtil; de fet, la disposició de l'obra propiciava la confusió. El seu autor la presenta com un tractat d'Aristòtil adreçat al seu il·lustre deixeble, Alexandre el Gran. No obstant, l'obra és una compilació d'escrits orientals (siríacs, grecs i àrabs) escrita, segons Lluís

Cifuentes i Comala (2006), en siríac entorn el segle VIII. El *Secretum* arribaria a occident a partir de les seues traduccions àrabs durant la primera meitat del segle XII (Cifuentes, 2006: 173). En canvi, segons Bizarri (1996; 2010 & 2014), cal buscar els orígens del *Sirr-al-'asrâr* a la literatura àrab. Hugo Bizarri explica que, degut a la gran difusió que va tindre al món oriental, ben prompte es van originar dues branques. D'una banda, la *SS/A* va ser traduïda de l'àrab al persa, dues vegades a l'hebreu i

finalmente, al castellano directamente de la versión árabe a mediados del siglo XIII, bajo el título *Poridat de las poridades*. El hecho de que su traducción fuera realizada en lengua vernácula ahogó la posibilidad de que se expandiera por el resto de Europa, siendo conocida su traducción sólo por el rey de Aragón, Jaime I, emparentado con el rey Sabio, para la elaboración de su *Libre de saviesa*» (Bizarri, 2010: 14-15).

En canvi, la branca *SS/B*, va gaudir de més consideració arreu d'Europa. Aquesta, ja al segle XII va aparèixer al cercle intel·lectual de Toledo, resumida i traduïda al llatí per Juan de Sevilla. Posteriorment, però encara al segle XII, Felip de Trípoli realitzà una nova traducció al llatí, amb el títol de *Secretum secretorum*, més completa i respectuosa amb l'original (Bizarri, 2010: 16-17). Amb tot, el britànic Roger Bacon (Steele, 1920), quan va comentar i anotar el text, ja es mostrava molest per les censures que havia patit l'obra. En aquest sentit:

Aunque el texto fue comentado por Roger Bacon, sin embargo los autores latinos de los siglos XIII y XIV apenas mencionan esta obra, quizá porque fue sospechosa de nigromancia para las autoridades eclesiásticas, hasta el punto de que el mismo Bacon se quejó de la *stulticia aliquidum*, por las mutilaciones que hicieron al texto. (Guerrero, 2016: 60)

Segons Guerrero, doncs, els escriptors llatins dels segles XIII i XIV intentaven no citar explícitament el *Secretum secretorum* a les seues obres. En aquest mateix sentit, el nostre compilador cita sovint Aristòtil al llarg de la crònica, però no així aquesta obra, de la qual depèn, sense dubte, aquest fragment. Malgrat tot, el Pseudo Aristòtil va suscitar un enorme interès, més encara si considerem que s'hi conserven més de sis-cents testimonis manuscrits i incomptables adaptacions, compendis i traduccions (Bizarri, 2010: 13). També al català va ser traduït abundantment. Segons

BITECA es conserven cinc manuscrits de versions catalanes d'entre els segles XIV al XVI: University of Oxford, Bodleian Library, Ms. Can. Ital 147 (manid 1193); BNM mss/921 (manid 1383); un exemplar a l'antic Arxiu de la comunitat de preveres de Santa Maria del Mar (manid 2063); BNM mss/1474 (manid 1028), i BNP Ms. Esp. 289 (manid 1959). La traducció del BNM mss/971 es va realitzar a partir de la traducció llatina de Felip de Trípoli, seguint, per tant, la família SS/B. En canvi, el mateix volum conté el *Libre de saviesa*, atribuït a Jaume I, que, recordem, beu de la versió castellana del *Poridat de las poridades*, de la família SS/A, segons que apunta Bizarri (2010: 15). Al seu torn, el BNM mss/1474, segons Morel-Fatio (1897), hauria servit de base per a la traducció napolitana de l'obra en temps d'Alfons el Magnànim.

Transcrivim ací uns pocs fragments dels diferents texts, en primer lloc, de les correspondències entre les qualitats humanes i animals, que la crònica pren d'un capítol anterior del *Secretum*; després, un fragment del tractat de fisonomia, segons el qual hom pot saber les característiques de cada persona segons els seus trets físics:

L'hom és appellat *microchasmus*, que vol dir menor món, car no és virtut ni propietat en totes les creatures que aquella no sia atrobada en l'om en general. Car, l'om és sabent e rahonable axí com ha àngel, e és pech e anterch axí com ha ase; e és fort e gosat axí com a leó, e flach e temerós com a lebra; e és ferm e leal com a cavaller, e és reguitnant e tornant atràs com a mul; e és mans e simple com anyell, e és maliciós e brau com a leona; e és cast e nèdeu com a castor, [e] és calt e luxuriós com ha rabosa; e és scàs e avariós com ha ca, [e] és larch e franch com a gall; e és savi e prudent com a formiga, e és foll e pererós com ha ors; e és profitable com abella, e és noÿble com a rata; e és parlar com a pigra, e és mut com a pex; e és car e preciós com alefant, [e] és sùtzeu e leig com a porch. (F.23r-23v)

El *Secretum* pseudoaristotèlic ordena de manera diferent les correspondències entre les qualitats i els animals, però la dependència amb aquesta obra és patent:

De naturibus et condicionibus hominis

Scias ergo quod non creavit Deus gloriosus creaturam sapientiore[m] homine, et non colligit in aliquo animali quod in eo colligit. Et non potes reperire in aliquo animalium consuetudinem vel morem quem non invenies in homine. Quoniam audax est ut leo, timidus ut lepus, largus ut gallus, avarus ut lupus, iracundus ut canis, durus et hastutus cum

corvus, durus et austerus ut cervus, pius ut turtur. maliciosus ut leena, privatus et domesticus ut columba, versipellis et dolosus ut vulpis, simplex et mitis ut agnus, velox et agilis ut capriolus vel hinniculus, tardus et piger ut ursus, preciosus et carus ut elephas, vilis et stolidus ut asinus, rebellis et parvus ut rex vel regulus, obediens et humilis ut pavo, fatuus ut strucio, utilis ut apis, dissolutus et vagabundus ut caper (vel aper), indomitus sicut taurus, mutus ut piscis, racionabilis ut angelus, luxuriosus ut porcus, maliciosus ut bubo, utilis sicut equus, nocivus ut mus. Et universaliter non reperitur animal aliquod seu vegetabile seu originale vel minerale, nec celum sive planeta nec signum, nec aliquod ens de omnibus entibus, habens aliquid proprium, quin illud proprium inveniatur in homine: et propter hoc vocatus est minor mundus. (Steele, 1920: 143)

Més evidents, si cap, són els paral·lelismes entre el següent fragment de la crònica i el capítol de la ciència de fisonomia del *Secretum*:

Per tal, sàpies que l'hom qui ha lo cap gran o massa chic és senyal de fatuïtat e de peguea. E qui ha molts cabells en lo cap e aspres significa fatuïtat e perea. E qui ha poch e blans cabells és inclinat a luxúria. E qui ha cabells negres és senyal de dretura e de amor e de justícia. E qui ha los cabells roigs és senyal de gran yra e de guats. E qui ha los cabells rossos és senyal de luxúria. E qui ha los cabells castanys significa home havent pahor. E qui ha molts cabells en lo ventre e en lo pits significa orribilitat e singularitat de natura. (F.23v)

Segons la versió llatina del *Secretum secretorum*:

Capilli autem plurimi suaves significant mansuetudinem et frigiditatem cerebri. Multitudo eciam capillorum super utroque humero significat fatuitatem et stoliditatem. Multitudo eciam pilorum in pectore et ventre reperta declarat horribilitatem et singularitatem nature, et diminucionem apprehensionis et amorem injuriarum, et sapiencie innuit paucitatem. Russus vero color capillorum et pilorum est signum insipencie et multe ire et insidiarum. Et niger capillus innuit rectitudinem et amorem justicie. Mediocris vero inter duos colores est hominis qui diligit pacem. (Steele, 1920: 167)

Segons el text del *Regiment de senyors que en altra manera és apellat Secret de secrets*, contingut al BNM mss/971:

Cabells plans e blans signifiquen simpleza e fredor de servell. Molts pèls sobre cascun muscle significhen poch saber e molt cuydar. Moltitud de pèls en los pits e en lo ventre signifiquen oribilitat de natura e pocha aprensiva e amor de bregues e de injúries. Cabells de color massa roja és senyal de follia e de yra e de engans. Los senyals negres són senyall de amor e de justícia. Cabells los quals són mijancers entre aquestes dues colors serà hom qui amarà e sercarà pau. (BNM mss/1474: 51v-52r)

El mateix fragment al *Secret de secrets* del BNM mss/971:

Cabells plans e servans signifiquen matèria e fredor de çervell. E gran multitut de pèls en lo ventre e en los pits signifiquen orribilitat e singularitat de natura e poca subtilitat e amor de torts e de injúries. Color roga de cabells és senyal de folor e de gran ira e de aguayts. E color negra de cabells significa dretura e amor de justícia. Color de cabells mugaçera entre aquestes dues colors signifiquen home amant son par. (BNM mss/971: 26r)

La *Crònica universal de 1427*, doncs, al capítol 15 del *Gènesi* incorpora fragments d'aquesta obra atribuïda a Aristòtil, malgrat que els adapta i ordena els elements de manera diferent. Tanmateix, el text que presenta la crònica no és una traducció literal com els dos exemples de traduccions catalanes que hem vist, més bé es tracta, com hem dit, d'una adaptació feta pel nostre autor o ja present en alguna de les possibles compilacions al seu abast.

Per a l'explicació del capítol 16 sobre la consciència d'Adam d'haver sigut creat per Déu, el compilador reprén les *Sentències* de Llombard, en aquesta ocasió el segon llibre, *distictio* 23, apartats «De cognitione creatoris» i «De cognitione suis». Segueix després amb la *distictio* 24, apartats «De adjutorio homini in creatione dato, quo stare poterat» i «De libero arbitrio» (Llombard, 1854: Col.701-702).

A partir del capítol 17, cada vegada pren més pes la *Història Escolàstica*, de Pere Comestor. D'altra banda, en aquest capítol del *Gènesi* el compilador utilitza un dels recursos habituals en aquest inici de la crònica: l'autor pren com a guió del seu text el *Speculum* de Beauvais, extracta algun fragment breu i complementa les seues explicacions amb les aportacions, en aquests cas, de la *Història Escolàstica* de Pere Comestor; de la mateixa manera que abans ha fet amb les *Sentències* de Pere Llombard. L'inici d'aquest capítol de la crònica explica:

Adam, axí ennoblit de gràcies, fonch transportat per misteri de àngels del camp de Domàs en paràys terrenal, lo qual és loch corporal molt gran e molt delitable, plantat de molts arbres fahents fruyts e enbellit de molt gran font de la qual naxen quatre grans flums, ço és Guion, Ffison, Tigris e Èufrates; feyt en lo tercer dia en la part oriental, molt alt, bastant tro a la concavitat de la luna, en lo qual, pluja ni aygua de diluvi jamás no pervengué, e longat de terra habitable per gran spay.

En aquest inici, l'autor parteix del guió que li proporciona el capítol 41 del primer llibre del *Speculum*, «De dignitate hominis et creatione mulieris», el qual diu: «Hominem itaque perfectum de agro damasceno ubi eum formaverat in paradysum transtulit» (Beauvais, 1591: 6v). Però una vegada Adam és transportat al paradís, la crònica compendia els capítols 13, «De paradiso et lignis eius», i 14, «De fonte paradisi, et quator fluminibus eius», de la secció «Historia libri Genesi» de la *Història Escolàstica* (Comestor, 1855: Col.1067-1069). Segons aquesta obra, les fonts del paradís:

dividitur in quatuor flumina. Unus dictus est Phison [...] Alius dictus est Gehon, vel Gihon, vel Igon, qui et Nilus [...] Alii duo primis nominibus vocantur Tigris, et Euphrates (Comestor, 1855: Col.1068).

I pel que fa a la seua ubicació:

Est autem locus amoenissimus longo terrae, et maris tractu a nostra habitabili zona secretus, adeo elevatus ut usque ad lunarem globum attingat. Unde, et aquae diluvii illuc non pervenerunt. (Comestor, 1855: Col.1067)

Una vegada ha descrit el paradís i els seus arbres, el compilador convé de comentar el problema teològic que gira entorn la immortalitat d'Adam i l'arbre de la vida:

Déu li mostrà tots los arbres de paradís, entre los quals li mostrà l'arbre de sciència de saber bé e mal [e] lo arbre de vida, lo qual havia per gràcia de Déu virtut que aquell qui del seu fruyt menjaria lo seu cors no podia ésser agreujat de neguna malaltia ni per flaquea podia venir a vellea, e viuria perpetualment e no morria. Hon Adam en estament de innocència podia morir e no morir. Car, podia morir per ço com era mortal per ça natura de no res creada e no confirmada en gràcia; e no podia morir per lo menjar del fruyt de l'arbre de vida. E com a Déu plaguera fóra transportat ell e los altres que isqueren de aquell sens alguna dolor e pena en la glòria celestial. E aquesta immortalitat fou en Adam per la ànima, axí com ha influent virtuts en aquell; e per la composició equal del seu cors, axí com a ordenat en ses calitats; e per l'arbre de vida, axí com a vejetant e nodrint aquell; e per lo regiment de la divinal providència, axí com a conservant e destensant aquell. Car, axí com la ànima era ignoscent però podia peccar, axí lo cors era inpasible e immortal però podia morir, e axí era transportador a glòria.

Per tal d'aprofundir en aquesta matèria, la crònica segueix les lliçons de Pere Llobard:

Primus ergo homo secundum naturam corporis terreni, immortalis fuit quodam modo secundum aliquid, quia potuit non mori; et mortalis quodam modo, quia potuit mori. In illo namque primo statu habuit posse mori, et non posse mori. Et haec fuit prima humani corporis immortalitas, scilicet, posse non mori. [...] Sed adhuc quaeritur si non esset praeceptum ut de ligno vitae ederet, et aliis, et non illo vesceretur, numquid posset non mori. Si semper viveret non utens illo ligno, non erat ei ex illo ligno posse non mori. Si vero non posset semper vivere, id erat ei ex illo ligno. Aliqui dicunt quod si non fuisset ei praeceptum vesci illo ligno, et aliis, et non illo vesceretur, viveret semper (Lombard, 1854: Col.691).

Finalitzada la consideració al respecte de la immortalitat de l'ànima d'Adam, el compilador retorna a la *Història Escolàstica*:

E mostrat per Déu a Adam tots los arbres de paradís terrenal, manà-li Déu dient:

—De tots los fruyts dels arbres de paràys menjaràs e fer a la teua voluntat, exceptat del fruyt de l'arbre de saber bé e mal, car en la hora que del seu fruyt menjaràs, de mort eternal morràs (F.25v-26r).

Segons Comestor:

—De ligno scientiae boni et mali ne comedas [...] Quacunque die comederis, morte morieris» (Comestor, 1855: Col.1069).

A partir del capítol 17 del *Gènesi*, doncs, la font principal és la *Història Escolàstica*, per bé que seguirà aportant fragments d'altres obres, com al capítol 18, on la crònica explica la formació d'Eva a partir de la costella d'Adam. Inicia, doncs, aquest apartat seguint el capítol 16 de l'obra de Comestor, «De somno Adae, et formatione mulieris de costa eius» (1855: Col.1070). Però citarà Aristòtil per tal d'explicar que, tant home com dona, malgrat les seues diferències, ambdós són racionals i mortals i, per tant, «no differen en forma ni han diversitat e diffarència en matèria» (F.26v). En aquest punt l'autor cita el «*Libro de sopno et vigilia, capitulo De menstru no mulieris*», d'Aristòtil. Es tracta del *De somno et vigilia*; així i tot, aquest breu tractat d'Aristòtil no conté cap capítol amb el nom *De menstru no mulieris*, ni, tampoc, no hem detectat la cita sobre la definició del *genus* que li atribueix el cronista al filòsof (Aristòtil, 1854: 500-506).

Segueix, doncs, compendiant la *Escolàstica* fins el capítol 20 «Com Adam perdé totes les gràcies fetes per Déu» (F.27v). En aquest lloc, el cronista convé d'incorporar unes consideracions entorn la imposició de la circumcisió en remei del pecat original. Comestor no explica les causes d'aquesta imposició; ara bé, les dues altres fonts principals d'aquesta secció sí que donen compte d'una manera extensa d'aquest concepte: les *Sentències* al llibre quart, *distinctio* primera, apartat «De institutione et causa circumcissionis» (Llombard, 1854: Col.841) i el *Speculum*, llibre primer, capítol 105, «De signo implende promissionis et causa instituende circumcissionis» (Beauvais, 1591: 14r).

Més endavant, Per a les consideracions sobre la data i hora de l'expulsió d'Adam i Eva del paradís, la crònica torna a fer servir el text del *Speculum*. Segons el nostre autor:

Hon lo novell hom Jesucrist, fill de Déu, après moltes revolucions de anys, en aquell metex dia e ora, ço és, a ·VIII· dies del mes d'abril en lo ·XIII· de la luna e en lo ·VI· dia de la setmana, ço és lo divendres, pagà e solvé lo deute del peccat de Adam (F.28v).

Segons Beauvais:

Unde et novus homo Christus eadem die post multas annorum revolutiones, id est feria sexta 8 kal. aprilis, hora ibidem sexta crucifixus eiusdem peccati debitum solvit. (Beauvais, 1591: 8r).

Feta aquesta apreciació, continua el relat a partir del text de Comestor, on narra el fratricidi de Caïn envers Abel:

Sdevench-se que hun dia, que Caÿm dix a Abel que anassen al camp, e com hi foren, Caÿm matà Abel aquí. E de continent li dix Déu per l'àngel:

—Caÿm, hon és ton frare Abel? (F.29v)

Segons el text de l'*Escolàstica*:

Invidens itaque Cain fratri suo dixit ad eum: *Egrediamur foras in agrum [...]* Et tunc consurrexit adversus Abel, et interfecit eum, et dixit Dominus ad eum: *Ubi est Abel frater tuus?»* (Comestor, 1855: Col.1077).

Poc després, la crònica explica l'episodi de la mort de Caïn a mans de Lamec. En referència a aquest relat, Pere Bohigas Balaguer ja va fer notar que «en el ms. 17711 hay leyendas e interpolaciones que faltan en el *Speculum*, como la leyenda de la muerte de Caïn» (Bohigas, 2001: 472). El breu relat de la crònica sobre la mort de Caïn diu:

Esdevench-se après gran temps que Lamech desús dit, estant hun dia a la porta del seu tabernacle, e era ja molt vell e no y vehia bé, e sentí gran brogit entre la spesura dels arbres, en un barranch, cuydant-se que era alguna bèstia salvatge. E com fos gran caçador féu-se portar lo arch al seu fadrí e tirà una sageta vers aquella part hon era lo brogit tirant a les verces.⁷ E com ach tirat, sentí en la sua mà que havia fet colp e féu-hi devallar lo seu fadrí, lo qual trobà Caÿm que aquí jahia mort de la sageta. E vench a Lamech e dix-li que Caÿm havia mort, de la qual cosa aquell fou molt spaordit [e], de gran yra que a ch, matà lo seu fadrí ab lo arch. E per la pena que Déu havia posada a aquell qui mataria Caÿm, que seria punit a les set dobleries en la setena generació de aquest Lamech, qui era en la setena edat o setena generació de aquest Lamech, qui era en les setenes generacions de Caÿm, vench lo diluvi sobre la terra e periren tots los qui eren exits de Caÿm. (F.30r)

D'una banda, el relat del *Gènesi* no especifica la mort de Caïn; només menciona com Déu adverteix que, si algú mata Caïn, aquest serà venjat set vegades (Gn, 4: 15). El *Speculum* de Beauvais sí que atribueix la mort de Caïn a Lamec, com la nostra crònica, però no especifica com es va produir:

Caym ergo malignus bonitati et gratie fratris invidens, eum in agro Damasceno per dolum occidit et excepta a deo maledictionis sententia, vagus et profugus a facie domini a Lamech in generatione sua VII casu percussus interiit (Beauvais, 1591: 8v).

Així doncs, per a la confecció d'aquest passatge de la mort de Caïn, el compilador continua amb la *Història Escolàstica*. La traducció catalana de la *Crònica* de Denain i la *Crònica universal de 1425*, les quals tenen com a fonament l'obra de Comestor, també contenen aquesta llegenda (Cortadellas, 2001: 57 i 74) que, segons Comestor, prové de l'historiador Josep Flavi:

⁷ La font especifica que Caïn estava amagat a un hort de fruites: «Cain inter fructeta, aestimans feram, quem, quia ad indicium juvenis dirigens sagittam, interfecit». (Comestor, 1855: Col.1079). El compilador tradueix per *verces*, plural de *veça*: «planta lleguminosa» (DCVB).

Lamech autem, secundum Josephum, res divinas sapienter sciens, videns eum communi poenae subjacere, sibi vero deberi majorem poenam, praedixit hoc mulieribus suis sic: *Quoniam occidi virum in vulnus meum, et adolescentem in livorem meum, septuplum dabitur ultio de Cain, de Lamech vero septuagies septies*. Lamech vero vir sagittarius diu vivendo caliginem oculorum incurrit, et habens adolescentem duce; dum exerceret venationem, pro delectatione tantum, et usu pellium, quia non erat usus carniū ante diluvium, casu interfecit Cain inter fructeta, aestimans feram, quem, quia ad indicium juvenis dirigens sagittam, interfecit. Et cum experiretur quod hominem, scilicet Cain, interfecisset, iratus illic cum arcu ad mortem verberavit eum (Comestor, 1855: Col.1079).

La crònica seguirà la *Història Escolàstica* fins la conclusió del Diluvi Universal. Arribats a aquest punt, el compilador convé d'explicar les parts del món i, per tal de fer-ho, abreujarà els capítols corresponents del *Speculum*, començant per «De Asia et eius capite quod est paradisus» (Beauvais, 1591: 9v). Seguirà aquesta mateixa obra durant els capítols següents, que tracten sobre les diverses regions del món conegut.

Finalitzat el passatge sobre les diferents parts del món, la crònica torna a la *Història Escolàstica* per a l'episodi de la torre de Babel. Després d'explicar aquest passatge, el compilador torna al *Speculum* per situar l'inici dels quatre primers grans regnes: el regne dels escites, el dels sicionites, Egipte i Síria. En aquest punt, farà servir els capítols «De ortu Ragau et regni scitharum», «De ortu Saruch et regni egyptiorum», «De ortu Nachor et regni assyriorum» i «De ortu regni sychioniorum» (Beauvais, 1591: 13r-13v). De la mateixa manera, per a l'inici del regne de Síria i la història de Semiramis, el compilador continua fent servir el *Speculum*; en aquest cas, el capítol «De Ninia Filio Nini et eius matre Semiramide» (Beauvais, 1591: 14r).

Reprén, de nou, la *Història Escolàstica* per a la història d'Abraham i l'episodi de la destrucció de Sodoma i Gomorra. En aquest passatge, però, la crònica incorpora el motiu pel qual la muller de Lot es va convertir en estàtua de sal tan bon punt va girar tornar la mirada enrere per contemplar la destrucció de Sodoma:

E la muller de Loth girà's al brogit que sentí e tornà en stàtua de sal. E açò fon fet per tal com ella, no havent plaer dels hostes que eren venguts a casa sua, gità a l'albelló tota la sal

que tenia en casa per ço que la cuyna fos desaborida e que aquells no menjassen; e'n punició de açò, Déu la tornà en estàtua de sal (F.38v).

Aquesta explicació sobre els motius de la conversió de la dona de Lot en estàtua de sal no hi apareix ni a la *Història Escolàstica* ni al *Speculum Historiale* ni a les *Sentències* de Llombard; tampoc al relat Bíblic del *Gènesi* (Gn, 19: 26). Aquesta tradició prové de l'exegesi rabínica de la Midrash, segons la qual, la dona de Lot acostumava a servir aliments sense sal als convidats; Lot li demana que oferisca als nouvinguts una mica de sal i ella es mostra reticent a canviar els seus costums. Tot i això, accedeix i demana sal als seus veïns, delatant així la presència dels àngels a sa casa:

Rabbi Isaac said: A fierce quarrel broke out over the salt, for He [Lot] said to her [his wife], «Give these guest a little salt», to witch she replied, «Do you want to introduce here that evil practice too?» (Freedman & Simon, 1961: 437).

I més endavant:

In the night that the angels visited Lot, what did she do ? She went about to all her neighbours and asked them, «Give me salt, as we have guests», her intention being that the townspeople should become aware of their presence. Therefore, She became a pillar of salt. (Freedman & Simon, 1961: 447).

Seguint el text de Comestor, la crònica continua narrant els episodis bíblics referents a Isaac, Jacob i els fills d'aquest, fins que Josep és conduït a Egipte i venut com esclau a Putifar. En aquesta estada de Josep a Egipte, l'episodi relatiu a les interpretacions dels somnis del faraó l'incorpora el compilador a partir de Comestor. No obstant, per a la confecció de la història amorosa entre Josep i Assenat, futura esposa de Josep (Gn, 41: 45), l'autor utilitza Beauvais. Aquest, al seu torn, incorpora la tradició apòcrifa de la *Novel·la de Josep i Assenat* (Vg. Piñero, 2018: 87-92) al llarg dels capítols 118-122; extrets, segons Beauvais, «ex Historia Asenech» (Beauvais, 1591: 15v-16r). Després de la història d'Assenat, la crònica torna a la *Història Escolàstica* per narrar l'arribada dels germans de Josep a Egipte. En canvi, els darrers capítols del *Gènesi*, on la crònica explica la mort del fill del faraó, que

s'havia enamorat d'Assenat; el regnat de Josep, mentre el fill del faraó era infant, i les benediccions de Jacob als seus fills, provenen del *Speculum*, capítol «de morte Pharaonis et Iacob et Ioseph», igualment extractats «ex Historia Asenech» (Beauvais, 1591: 16r).

La crònica inicia la història de l'*Èxode* amb un intent de recapitulació incert, on el compilador intenta, amb poca fortuna, explicar l'opressió del poble jueu a mans dels egipcis, malgrat els beneficis de què van gaudir gràcies a les accions de Josep:

Après mort de Josep, per havant levà's hun rey novell, lo qual ni lo poble d'Egipte, no remembrant dels beneficis que Déu los havia fets per mans de Josep, car tots foren perits si no per lo consell d'aquell e axí metex féu gran proffit al rey, car en lo darrer any de la fam prestà al poble per sembrar forment e d'aquí havant donassen la quinta part al rey de tot ço que cullirien, la qual cosa se serva tro a vuy (48r).

Després d'aquesta recapitulació, el cronista inicia l'*Èxode* abreujant els capítols segon i tercer de l'*Èxode* de la *Història Escolàstica*, «De servitute filiorum Israel» i «De dolo obstetricum» (Comestor, 1855: Col.1141-1143).

Al segon capítol de l'*Èxode*, la crònica conté una llegenda, segons la qual, Moisès s'hauria casat amb la filla del rei de Saba mentre, durant una dura batalla amb els etiòps, assetjava aquesta ciutat. La princesa va fer prometre a Moisès que es casaria amb ella si aquesta li obria les portes de la ciutat. Moisès va acceptar, però després de la conquesta de la ciutat, el matrimoni es va anular gràcies a la intervenció de l'anell de l'oblit, amb què la princesa de Saba va oblidar-ho tot:

E en aquell temps vengueren los ethiòps e gastaven tot Egipte. E lo rey pharaó féu Moysés príncep de la sua cavalleria, lo qual, passat lo riu anà per uns llochs muntanyosos plens de serpents, e portà moltes sigonyes ab si, qui's menjaren les serpens. E ell passà de liurament e encontrà los ethiòps e vencé aquells; e perseguí'ls tro a la ciutat de Sabba, e asethjà aquella.

E Tàliber, filla del rey, dels murs veu Moysés tant bell, tramés-li a dir que, si la prenia per muller, que ella li daria la ciutat. E Moysés lo y promés e aquella lliurà-li la ciutat, e ell pres-la per muller. E aquella lo amava molt, e tant que no'l perdia de vista. En tant que

Moysés ac a fer dos anells, hu de oblit e altre de amor; e donà a Tàliber lo anell de oblit e aquella, tantost que·l tench, lo oblidà; e llavors, Moysés se'n tornà en Egipte (F.48r-49r).

El relat bíblic de l'Èxode no inclou aquesta batalla contra els etiòps ni el matrimoni de Moisés amb Tàliber,⁸ la filla del rei de Saba. Beauvais cita Comestor com a font d'aquest passatge, el qual sí que relata l'estratègia de Moisés per creuar els camins infestats de serps, així com la batalla amb els etiòps i el fugaç matrimoni amb Tarbis, capítol 6 de l'Èxode, «De uxore Moysi Aethiopissa» (Comestor, 1855: Col.1144). La *Història Escolàstica* no cita la seua font, però aquest passatge, amb alguna variació, l'inclou Josep Flavi a les *Antiguitats judaiques*. No obstant, Josep Flavi no explica res dels anells de l'amor i l'oblit, sinó que «après la mort dels etiòps, Moysés, fent gràcies a Déu, féu nesses» (Flavi, 1482: 44v). Comestor, en canvi, sí que afegeix la confecció de les joies; en aquest cas, de la memòria i de l'oblit:

Proinde Moyses tanquam vir peritus astrorum duas imagines sculpsit in gemmis hujus efficaciae, ut altera memoriam, altera oblivionem conferret (Comestor, 1855: Col.1144).

La inclusió d'aquest passatge a la *Història Escolàstica* està motivada per un passatge del llibre dels *Nombres*, segons el qual, Maria i Aaron reprehen Moisés per haver-se casat amb una etiòp (Nm, 12:1). Abans, però, segons el relat de l'Èxode, Moisés va contraure matrimoni amb Siporà, filla d'en Jetró, del poble de Madian (Ex, 2: 21). Comestor justifica així la inclusió de Tarbis al seu relat: «Inde est quod Maria et Aaron jurgati sunt adversus Moysen pro uxore ejus Aethiopissa (Num. XII)» (Comestor, 1855: Col.1144). El bisbe Lucas de Tuy, que també fa servir la *Història Escolàstica* per a la redacció del seu *Chronicon Mundi*, explica aquesta mateixa història i també aquesta justificació final del passatge, que el nostre compilador no inclou:

Por eso Moysén sabiamente esculpió dos imágenes en piedras preciosas para mostrar aquesto: la una significa memoria; la otra, olvidança; y engerió las piedras en anillos, y el anillo de olvidança diolo a la muger, y el otro tráxolo él; y escomençó la muger a olvidarse

⁸ El nom que rep la filla del rei de Saba a Comestor (1855: Col.1144), Flavi (1482: 44v) i a la *Crònica* de Lucas de Tuy (Puyol, 1926: 35) és *Tarbis*.

del amor del varon y así Moysén se tornó libremente para Egipto. Y dende nasció que Aaron y Maria se juntaron contra Moysén por su muger la de Etiopia (Puyol, 1926: 35).

Comestor, doncs, incorpora a la seua narració la tradició, provinent de Josep Flavi, del matrimoni de Moisés amb la princesa de Saba, malgrat que afegeix la llegenda fantàstica dels anells i, amb això, l'oblit instantani del matrimoni de Tarbis amb Moisés.

El compilador de la *Crònica universal* de 1427 segueix emprant el text de Comestor al llarg de l'*Èxode*, per bé que incorporarà lliçons teològiques d'altres autors, com és el cas del capítol 24. En aquest passatge, una vegada escrits els manaments de la Llei, Moisés demana a Déu que li mostre la cara. Déu respon que no li vorà la cara, sinó les espatlles. Tot seguit, la crònica fa la següent consideració:

Hon jamás Déu en la sua essència no fonch vist per negun hom mortal, car lo ull e la vista de l'hom comprén e reb en si la cosa visible representada en aquell; e com Déu sia invisible e infigurable, donchs, seguex-se que Déu no pot ésser vist per negun hom mortal. E, açò que's lig en la scriptura que Déu parlava ab Moysés fas a faç axí com hun amich ab hun altre, se deu entendre que Moysés, *in raptura*, o en arrapament foja de tots sos sentiments, veu Nostre Senyor Déu. E bé que'l fill de Déu, Jesucrist, fou vist en forma humana e fou aquella forma que pres quant fou hom; e lo Sant Sperit fonch vist en semblança e forma de coloma e de lengües de foch. Emperò, no fou aquella forma que pres Déu lo pare. Jamés no pres alguna forma ni fou vist en aquella, mas fou hoyda la sua veu en lo batisme e en la transfiguració del seu fill Jesucrist quant dix: «Aquest és lo meu fill molt amat, en lo qual yo'm só molt complagut, hoÿts aquell» (F.54v).

Aquestes consideracions, que giren entorn si Déu s'ha deixat veure en essència, les trobem, novament, a les *Sentències* de Pere Llombard, llibre segon, *distinctio VIII*, capítol «Quod Deus in specie qua est Deus nunquam mortalibus apparuit» (Llombard, 1854: Col.668-669).

A la secció de la crònica dedicada al llibre del *Levític*, l'autor continua extractant i adaptant el text de la *Història Escolàstica* a partir de l'apartat «Historia libri Levitici» (Comestor, 1855: Col.1193). D'altra banda, l'autor sembla haver deixat d'utilitzar, momentàniament, el *Speculum* de Vicenç de Beauvais. En aquest sentit, fins i tot als fragments on Beauvais i Comestor tracten el mateix tema, el compilador

es decanta per l'opció de l'*Escolàstica*. A tall d'exemple, el capítol 9 del *Levític* explica:

Aprés, Déu donà la ley dels lebrsos, hon devets saber què ·IIII· maneres són de lebrsos, ço és, en la cotna, en los cabells, en la vestidura e en la casa (F.58v)

Aquesta distinció entre quatre gèneres de llebrosia prové de la classificació, també en quatre classes, que fa Comestor:

Sunt autem quatuor genera leprae, in cute, in capillis, in veste, in domo (Comestor, 1855: Col. 1205).

En canvi, per a Vicenç de Beauvais:

Lepra triplex erat, prima hominis que maxime apparebat in tribus, scilicet in cute, in carne et in pilis (Beauvais, 1591: 21r).

Seguirà, igualment, traduïnt i resumint la *Història Escolàstica* per a la redacció del llibre dels *Nombres*. Al llarg de la crònica podem detectar, sovint, errades en la traducció del text de Comestor. En aquest cas, el capítol 4 del llibre dels *Nombres*, explica com Moisès ordenà que els levites d'entre 31 i 40 anys foren els encarregats de servir i administrar el tabernacle:

Aprés, Déu manà a Moysés que comptàs los levites de ·XXXI· any entrò a ·XL· per ço que ministrasen en lo santuari en dos coses, ço és, en aportar lo tabernacle e en alogar e observar aquell. E com los hagué comptats trobà-y ·VIII· mil ·DLXXX·. Aquests portaven lo tabernacle, ço és, los acatisses portaven les coses darrers, los gersenites portaven les coses pus greus e los gersonites portaven les coses pus laugeres. E los levites e los merites no servien, mas, com lo tabernacle era alogat e assetjat, sehien-s'i e guardaven aquell. E manà Déu que ·ls lebrsos e los qui havien flux de sanch fosen gitats per los preveres fora de les tendes (F.62r).

Un error en la transmissió textual, doncs, situa la franja d'edat dels levites que havien de servir entre els 31 i 40 anys, tot i que Pere Comestor amplia aquest segment als levites: «a trigesimo anno, usque ad quinquagesimum» (Comestor, 1855: Col.1218). L'altra errada que conté el fragment, però, està motivada per una traducció errònia del text de l'*Escolàstica*. En aquest sentit, la crònica explica que

els levites i els merites no havien de servir al tabernacle, sinó seure i custodiar-lo, mentre que el text de Comestor diu:

Emeriti Levitae non serviebant sic in opere, sed posito tabernaculo, sedebant custodes»
(Comestor, 1855: Col.1219).

Així doncs, confon *Emeriti* per *Merites*, o descendents de Merarí, i situa aquests en el grup dels qui no servien al tabernacle, sinó que el custodiaven; per tant identifica com a levites i merarites aquells qui, segons la font, eren únicament levites emèrits, o majors de 50 anys.

Al capítol 13 de *Nombres*, «Com se barallaren Aron e na Maria ab Moysés» (F.65r), sorgeix, altra vegada, el problema de les dues mullers de Moisés. Segons el relat de *Nombres*, Aaron i Maria reprenen Moisés perquè s'havia casat amb una dona del país de Cuix, això és, etiop (Nm, 12: 1). Hem esmentat adés com el breu matrimoni amb la filla del rei de Saba resolvia aquest problema. Ara, però, Comestor afegeix, citant l'autoritat dels llibres de les Cròniques (Paralipomenon), que els madianites – d'on era la seua muller Siporà– també són etiops; amb la qual cosa Moisés no hauria pres dues mullers, sinó que, madianita i etiop, serien la mateixa. Per això el compilador, tal com fa Pere Comestor, matisa: «e no preses per ço com na Saphora era de Median, que són dits ethiops» (F.65r). Aquest passatge, segons la Història Escolàstica:

Ibique jurgati sunt Maria et Aaron contra Moysen propter uxorem ejus Aethiopissam (Num. XII),» quasi rixantes cum eo, impropaverunt ei quod reginam Aethiopiae in uxorem duxerat, vel ductam dimiserat, vel potius propter uxorem ejus Sephoram, quae rixata fuerat contra Mariam. Madianitae enim quondam vocati sunt Aethiopes, ut legitur in Paralipomenon (Comestor, 1855: Col.1227).

Al seu torn, aquesta identificació dels madianites amb els etiops emprada per descartar la bigàmia de Moisés prové de la interpretació de sant Agustí a l'obra *Quaestionum in Heptateuchum libri septem*, llibre quart, «Quaestiones in Numeros»:

De uxore Moysi Aethiopissa quaeri solet, utrum ipsa sit filia Jothor, an alteram duxerit, vel superduxerit: sed ipsam fuisse credibile est: de Madianitis quippe erat, qui reperiuntur in

Paralipomenon, Aethiopes dicti, quando contra eos pugnavit Josaphat.⁹ (Sant Agustí, 1845: Col.727).

Per a la redacció del *Deuteronomi*, la font continua essent la *Història Escolàstica*. Igualment en aquesta part detectem errades en la traducció del text de Comestor, com en el capítol 6, on Moisés explica al poble d'Israel els termes de la terra de promissió:

Tota la terra que·ls vostres pares calcigaren serà vostra, ço és, del desert que és a migjorn e del Líbano, que és a tremuntana, e del flum d'Èufrates, qui és a orient, tro a la Mar Menor seran vostres térmens (F.72v).

En aquesta ocasió, malgrat que confon *peus* per *pares*, la traducció de la *Escolàstica* és, gairebé, literal:

Omnis locus, quem calcaverit pes vester, vester erit, a deserto, quod est in meridie, et Libano, qui in septentrione, et flumine magno Euphrate, qui est in oriente, usque ad Mediterraneum erunt termini vestri (Comestor, 1855: Col.1250).

Per a la confecció del llibre de *Josué*, la *Crònica de 1427* segueix fidel a Comestor, sovint traduïnt-ne passatges de manera literal. Malgrat tot, el nostre compilador optarà per allargar *Josué* en perjudici del llibre dels *Jutges*. En aquest sentit, el següent fragment procedeix de l'últim capítol de Comestor corresponent al llibre de *Josué*:

Post haec mortuus est Josue, cum esset centum et decem annorum (Jos. XXIV). Quadraginta quatuor annorum erat cum accessisset ad Moysen, et quadraginta annis servivit ei in deserto. Ex quo colligitur quod viginti sex annis rexit populum trans Jordanem, et sepelierunt eum in Tannathsara, quae sita est in monte Ephraim (Comestor, 1855: Col.1272).

No obstant, el mateix fragment sobre la mort de Josué de la crònica correspon al seu capítol 18 de *Josué* i seguirà sis capítols més abans de donar per enllestit aquest llibre de *Josué*, malgrat que explique la història corresponent a l'inici de *Jutges*:

⁹ El passatge que permet l'explicació de sant Agustí, a 2Cr (14: 1-14).

Josué, fill de Navé, de la trip d'Effrahim, com hac ·CX· anys morí. Car, com se acostà a Moysés, ·XLIII· anys, e ·XL· anys que ·l· serví e ·XXV· anys que fou duch del poble, axí que són ·CX· anys. E soterraren-lo en Samasara, que és en lo munt d'Efracim (F.81r).

Hom pot observar com el compilador tradueix quasi paraula per paraula l'obra de Comestor, però aquest finalitza el llibre esmentat amb la mort de Josué, mentre que el nostre autor, com hem explicat, continua uns pocs capítols més. Desconeixem el motiu d'aquesta tria en l'estructuració del llibre en qüestió. Només trobem una possible explicació en un fragment anterior, on l'autor ens diu: «Donchs, comença lo libre de *Josué*, en lo qual ha ·XXIII· capítols» (f.77r). Efectivament, la Bíblia divideix *Josué* en vint-i-quatre capítols; potser per això el copista decideix ampliar el seu sis capítols més. Però tampoc podem estar del tot segurs si atenem al fet que en cap dels llibres anteriors el còmput de capítols de la crònica es correspon amb els de la Bíblia. Amb tot, malgrat no compartir la mateixa divisió, els paral·lelismes amb la *Història Escolàstica* són evidents. En aquest mateix sentit, el segon capítol de *Jutges* de Comestor és idèntic al capítol 19 de *Josué* de la Crònica:

Et factum est post mortem Josue consulit populus Dominum per Phinees:

—Quis ascendet ante nos contra Chananaeum, et erit dux belli.

Et dixit Dominus:

—Judas. (Comestor, 1855: Col.1271-1272)

I la versió del nostre compilador:

Esdevench-se que, après la mort de Josué, demanà de consell lo poble a Déu per Finees, sacerdot, dient:

—Qui pujarà davant lo poble contra lo Cananeu?

E dix Déu:

—Lo trip de Judà. (F.81r-81v)

Més estranya pareix la col·locació a la crònica dels dos darrers capítols de *Josué* (23 i 24). Aquests capítols narren l'episodi de la guerra del poble d'Israel contra la tribu

de Benjamí, originada per la violació de la muller d'un levita. Després d'haver destruït la tribu de Benjamí quasi per complet, la resta del poble d'Israel decideix restituir-la segrestant joves verges durant una festa en el campament de Siló i entregar-les als benjaminites supervivents (Jt, 19-21). L'episodi de la violació de la muller del levita, doncs, és posterior als fets del llibre de *Josué* i no correspondria, per tant, la seua inclusió en aquesta part de la crònica. Malgrat tot, el compilador avança fins el capítol 22 de l'apartat «Historia libri Judicum» de Comestor, «De uxore levitae» (Comestor, 1855: Col.1291) i redacta aquest passatge per tal de finalitzar, de manera equivocada, el llibre de *Josué*; llavors, torna enrere per començar, ara sí, el seu llibre de *Jutges*.

Durant aquest llibre de *Jutges*, el cronista continua utilitzant Comestor. A tall d'exemple, el capítol 6 de *Jutges* comença de la següent manera:

Altra vegada feren mal contra Déu los fills d'Israel e Déu liurà'ls en les mans de Median ·VII· anys. E Madian e Amalech pujaren tots anys contra Israel e gustaven-los totes les messes, e portaven-se'n preses totes les bèsties. E com los fills de Israel agueren cridat mercè a Déu, Déus tramés lo seu àngel a Gedeon, lo qual batia les garbes del forment en casa sua en lo follador per por dels enemichs, e dix-li:

—Déus sia ab tu, qui és lo pus fort dels hòmens.

Respòs Gedeon:

—Si Déus és ab nos, per què·ns són esdevençuts tants mals?

Dix l'àngel:

—Per los peccats del poble. Mas, vet que yo·t don aquesta fortalea, que ferràs Madian.

E Gedeon pregà l'àngel que·l speràs, e aportà hun cabrit cuyt e pa, e posà-lo-y davant que·n menjàs. E l'àngel dix-li que u posàs sobre una pedra que era aquí. E com ho hac fet, l'àngel tocà-y ab una verga que tenia e isqué foch de la pedra e consumà-u tot. E l'àngel muntà-sse'n per mig de la flama del foch. E en aquella nit mateixa, dix Déus a Gedeon:

—Destrouex l'altar de Bal que ha hedificat ton pare e talla los arbres que y són entorn. E mata lo bou que ha engreçat ton pare per a les ydoles e fes-me'n sacrifici sobre l'altar, e ferràs-lo en aquesta pedra en què fist sacrifici primer.

Gedeon, per por de son pare e de les gents, féu-ho tot de nit ab x servents, e appel·là l'altar que hedificà *Pax domini*. (F.84v)

D'aquesta mateixa manera inicia Comestor el capítol VIII del seu *Historia libri Judicum*:

Fecerunt iterum filii Israel malum coram Domino, qui tradidit eos in manibus Madian septem annis (Judic. VI). Ascendebant enim Madian, et Amalec singulis annis in Israel, vastantes segetes eorum, et universa jumenta trahentes in praedam. Cumque clamasset Israel ad Dominum, misit ad eos virum prophetam per quem exprobravit eis Dominus beneficia quae contulerat eis, et tamen noluerunt audire vocem ejus. [...] Gedeon vero filius ejus timens hostes, qui irruerant super terram; in occulto excutiebat frumenta in torculari [...] Et ait angelus ad eum:

–Dominus tecum, virorum fortissime.

Cui Gedeon:

–Si Dominus nobiscum est, cur apprehenderunt nos haec mala?

Et respexit in eum Dominus in angelo, et ait:

–Vade, ego mitto te in hac fortitudine tua, quam scilicet confero tibi, respiciendo, vel mittendo, percuties Madian quasi virum unum.

Cui Gedeon:

–Si gratiam inveni coram te, non recedas donec revertar.

Et coxit Gedeon haedum, posuitque carnes et azymos panes in canistro, et misit jus in ollam, offerens ea angelo. Cui Angelus:

–Pone carnes, et panem super petram, et jus desuper funde.

Quo facto, tetigit ea angelus summitate virgae, quam gerebat. Et ascendit ignis de petra, et consumpsit omnia. [...] Eadem nocte ait Dominus ad eum:

–Destruere aram Baal, quam erexit pater tuus, et nemus circa eam succide, et occide taurum, quem saginat idolis, alium vero taurum septennem, quem cives dedicaverunt idolo, offeres mihi in holocaustum super altare, quod aedificabis mihi in summitate petrae super quam ante sacrificium posuisti.

Gedeon timens patrem, et cives, cum decem servis omnia nocte complevit, et vocavit altare pax Domini, et latuit. (Comestor, 1855: Col.1277-1278)

Amb la finalitat de convertir la crònica en quelcom més que un compendi bíblic, el compilador aprofundirà cada vegada més en la història universal, aportant referències a episodis clàssics sobre Grècia i Roma, els quals, més endavant, extractarà i adaptarà a partir del *Speculum* de Beauvais. Abans, però, arribats al capítol 8 de *Jutges*, el cronista convé d'explicar la primera guerra de Troia i, per tal de fer-ho, insereix un capítol incidental, tal com fa Pere Comestor sovint al llarg de la seua *Història*, i, en aquest sentit, encapçala el capítol amb la rúbrica «Com fonch la primera destrucció de Troya. Incident» (85v). No obstant, ni Beauvais ni Comestor aprofundeixen en la història de la primera destrucció de Troia; no així en el relat de la segona destrucció, que sí que tracta detingudament Beauvais. Així doncs, el nostre compilador recorre a la tradició que recull la *Historia destructionis Troiae* de Guido delle Colonne, bé a partir d'alguna obra compendiada, bé seguint el text llatí de delle Colonne, o alguna traducció catalana. Pel que fa a la primera guerra de Troia, el compilador resumeix extremadament els primers capítols d'aquesta obra, que tracta l'episodi de Jàson i el velló d'or, tot, a més, bandejant aquells passatges fantàstics. Resulta complicat saber si el compilador tenia al seu abast el text llatí de Guido delle Colonne o alguna còpia de la traducció catalana de Jaume Conesa, perquè malgrat dedicar-li un capítol sencer de la crònica, aquest abreuja moltíssim aquell:

Com fonch la primera destrucció de Troya. Incident.

En aquest temps, Èrcules féu gran fet d'armes en lo món e moltes batalles e matà Theseu, rey de Thesàlia e destrouí, ensemps ab Jeson, Troya la primera volta. E fou aquesta la causa:

Jòson, fill del rey de Thesàlia, emprà Èrcules que anàs ab ell a la ylla de Colcos, que era del rey Oeta, per conquistar lo velló d'or que era allý. E meteren-se en una nau e, axí com anaven per la mar, foren davant lo port de Troya e isqueren allý per reposar e pendre delit. E Laumendon, rey de Troya, tantost com ho sabé, tramés-los hun misatge que·ls digués de part sua que, de continent sens alguna triga, se partissen del port; si no, que ell los ne faria anar mal lur grat. E Èrcules respòs-li que ells eren exits en terra per pendre plaer e no per fer algùn dan en ça terra:

—Mas digues a ton senyor que, ans que aquest any sia passat, nosaltres hi tornarem hi estarem en descret seu.

E dit açò, de contiment se'n partiren e anaren a la illa del rey Oetes. E com foren aquí, Jàson se enamorà de la filla del rey, la qual havia nom Medea. E aquí, ab art e consell de aquella, passà tots sols en una illeta hon era lo velló d'or, e conquistà aquell. E tornat d'allí, menà-se'n Medea ab gran tresor que aquella pres de la cambra de son pare. E partint-se de aquí, tornaren-se'n en lur terra. E Jàson lexà Medea tota sola en una ylla deserta per ço que no sabessen que, per consell de aquesta, havia conquistat lo velló d'or. E com foren tornats en lur terra, ampraren tots los reys e duchs dels grechs recitant-los la injúria que havien rebuda, e ajustaren gran navili e vengueren al port de Troya. E exits en terra, meteren mil hòmens a cavall en aguayt. E com lo rey de Troya ho sabé per lo matí, isqué ab tota la gent de la ciutat e, com hagueren passat lo aguayt, los del port vengueren contra aquells. E axí matex, los del aguayt vengueren contra aquells e isqueren e mataren lo rey e tots los altres, e prengueren la ciutat e la guastaren. E prengueren Oxina, filla del rey Laumendon, la qual donaren a Thàlamo, qui la tench per amiga. E ab gran presa e riqueses tornà-se'n en lur terra.

En aquells dies, Príam, fill del rey Laumendon, era en Àsia ab molta gent d'armes per conquistar terra e, com sabé la gran destructió de Troya, vench de continent e trobà Troya tota destruïda. E rehedificà aquesta en molt gran spay e mes-hi quasi tota Ffrígia dins los murs. E ennobleý aquella de molts grans hedefficis e enfortí aquella de molt alt e fort mur que vogia ·X· letgües entorn, ço és, ·II· legües e mija a quiscun cayre, la qual durà, fins a la segona destructió, ·LXXX· anys tan solament. (F. 85v-86v)

Comparem el text brevíssim de la *Crònica* amb el de les *Històries Troianes*:

[...] E apparaylada la dita nau e meses en aquella habundantment totes aquellas coses que s'i requerien, molts barons e nobles de Tesàlia entraren ab Jàson en aquella, entre ls quals fo aquell noble baró molt virtuos e forts, appellat Hèrcules [...] Obtenguda, donques, del rey Paleu per Jàson licència de navagar, la novella nau solcà les novellas mars ab Jàson e ab Hèrcules e ab sos companyons. E car bon temps e bon vent la manava tost hac desemparat les partides de Thesàlia e fo venguda a altres partides e lochs no conaguts. E tant navegaren, tro que foren venguts a les partides del regne de Troya e arribaren en un port qui era lavors appellat Simeonta. [...] Jàson e Hèrcules ab los seus, reposants en lo port de Simeonta, pervench fama a Laumedonta, rey de Troya, que gent a ells estranya, és a seber grechs, novellament eren vengudes a les parts de Frígia, per ventura per encerchar o espiar los secrets del regne de Troya, o per ventura per destruir la província de Troya. [...] tramès [Laudemon] son missatger ab comitiva de molts a Jàson; lo qual, vinent a Jàson, li explica sa missatgeria en aquestas paraules:

—Lo rey Laumedonta, senyor d'aquest regne, se meraveyla molt de la vostra venguda e perquè li sòts entrats en sa terra, no obtenguda d'ell licència, del qual és intenció tanir sa

terra en pau e en tranquil·litat; per què instantment vos mana que encontinent dejats exir de tota sa terra, axí que vinent lo següent dia ell sàpia vosaltres ésser exits de totes les confinies de sa terra. E si sintrà que siats menyspreadors de sos menaments, sapiats per cert que ell manarà a ses gents que vinguen en ofensió vostra e en depopulació de vostres coses e en final destrucció de vostres personas.

Mas Hèrcules, no content de les paraules de Jàson, dix al dit missatger aquestas paraules:

–Amich, qual que tu sies, segurament digues al teu rey que, al pus luny demà, nós serem partits de la sua terra; mas no serà complit lo tercer any d'uy avant que ell, si ladonchs serà viu, veurà a nós en la sua terra, vuyla o no, que haurem posades àncores, e no serà a ell plena libertat ne voler que·ns hic faça partir; car tal qüestió en lo present dia de vuy ha començada que, ans que d'aquella puga obtenir victòria, serà oppremut de ignominiosa vergonya e deshonor. (Perujo Melgar, 2015; Vol.2: 23-33)

L'episodi de l'enamorament de Medea i Jàson, així com les proves divines contra animals fabulosos per a l'obtenció del velló d'or, el nostre cronista les obvia. Sembla que el compilador cita breument el passatge del velló d'or per tal de situar els motius de la primera destrucció de Troia, això és, la injúria del rei Laudemont durant l'estada de Jàson i Hèrcules a l'illa d'Oetes. Les *Històries troianes* finalitzen l'episodi com segueix:

E Jàson e Hèrcules recomptaren al rey Peleu e als altres reys de Grècia la injúria e la deshonor que·ls era estada feta irreverentment per lo rey de Troia, dients que aquella injúria no tan solament era feta a ells, ans era comuna a tots los reys e als majors de Grècia; per què, com ells, és a seber, Jàson e Hèrcules, tenguen ardentment en lur coratge de venjar aquesta injúria, demanaren d'ells ajuda e secors, aytant com major fer puguen, per execució e acabament de tan gran nagoci. Als quals Jàson e Hèrcules no fo denagada, ans bé promesa e atorgada, gran ajuda per los reys e duchs de Grècia, qui, tots ensemps e d'un coratge, loen e aproven venjança deure ésser presa de la injúria a ells feta per lo dit rey de Troia (Perujo Melgar, 2015; Vol.2: 63).

Finalitzat el capítol incidental de la història de Troia, l'autor torna al text de Comestor seguint el capítol «De Abimelech qui septuaginta fratres suos occidit». La traducció i adaptació d'aquest capítol, de nou, torna a ser gairebé literal. Segons l'inici del capítol 9 de *Jutges*:

Aprés mort de Gedeon, los fills d'Israel fornicaren ab Bal (F.86v).

El mateix passatge, segons Comestor:

Post mortem Gedeonis, filii Israel fornicati sunt cum Baalim (1855: Col.1281).

A partir del capítol 10 de *Jutges*, el *Speculum historiale* es torna a fer sentir, malgrat que gairebé de manera imperceptible al llarg dels següents capítols. Fins aquest punt, Pere Comestor dedica un capítol més o menys extens per a cada jutge d'Israel, mentre que Beauvais abreuja molt els passatges, explicant sovint la trajectòria de diversos jutges en un mateix paràgraf, com en el cas del capítol «De Gedeone et Abymelech et Thola et Iayr» (Beauvais, 1591: 23v). Després del capítol dedicat a Abimèlec, la *Història Escolàstica* confecciona apartats igualment breus per als jutges Tolà, Jaïr, Ibsan, Elon i Abdon; amb l'excepció feta per al capítol més extens de Jefté, com veurem. A partir d'aquest punt, doncs, el compilador farà servir, en ocasions, l'obra de Beauvais, sobretot per a les notícies referents a la història clàssica grega i romana. En aquest mateix capítol 10, la crònica explica:

En aquest temps, Theseu rey de Thesàlia se combaté contra Tebes e pres Elena (F.87r).

Segons Beauvais:

Huius temporis sunt ea que de minotauro dicuntur. Theseus Atheniensium Xus regnavit qui contra Thebas dimicavit. Androcheus Athenis dolo interficitur, Theseus Helenam rapit (1591: 23v).

Pere Comestor també fa referència al rapte d'Elena; no obstant, ho fa just després de l'apartat dedicat a Jaïr, i no abans, com Beauvais i la nostra crònica; a més, Comestor no menciona la batalla contra Tebes:

Eo tempore Theseus rapuit Helenam, quam rursus receperunt fratres ejus Castor, et Pollux, capta matre Thesei, eo peregre profecto (Comestor, 1855: Col.1283).

D'altra banda, al capítol 11 de *Jutges*, dedicat a Jaïr, podem detectar la utilització d'ambdues fonts:

Aprés de Tolà, jutjà Gaÿr de Galaat ·XXII· anys. Aquest hac ·XXX· fills, los quals féu prínceps de trenta ciutats e los quals apellà castells de Gaÿr. Aquest tench la terra en pau.

En aquest temps, Minos hordenà e constituí les leys als grechs. En aquest temps, Èrcules constituí Agon rey de Athenes, e fugí-sse'n Theseu e desemperà Athenes. En aquest temps fou Nason, fill de Aminatab, e Boti fou sacerdot del poble d'Israel (F.87r).

D'una banda, Beauvais fa menció de les trenta ciutats amb el nom de «Anociayr» (1591: 23v), però no dóna la referència etimològica del nom, tal com fa Comestor: «quas vocavit nomine suo Avothjair, id est *oppida Jair*» (1855: Col.1283), que el nostre compilador tradueix per *castells de Gayr*. Però, just després, Comestor no fa esment de la institució de les lleis gregues per part de Minos, que sí que fa Beauvais:

Eo tempore Mynos leges et iura constituit. Hercules agonem olympicum instituit, Theseus Athenas profugus dereliquit (Beauvais, 1591: 23v).

Després d'aquest passatge, Beauvais resol el passatge de Jefté amb brevetat, del qual únicament diu:

Post Iayr iudicavit Israel Iepte Galaadites cuiusdam meretricis filius, et ob hoc tanquam spurius a filiis suis eiectus, sed urgente necessitate postmodum in principatum vocatus. Cepit anno egressionis Egipti 315, etatis autem tertiae octingentesimo 20, mundi vero secundi millesimo septingentesimo 68. Et iudicavit annis 6. Hic contra filios Amon populum Israel viriliter defendit. Sed de praelio reversus ex voto filiam immolavit, et in vovendo stultus, et in solvendo impius. (Beauvais, 1591: 23v).

En canvi, Comestor sí que tracta a bastament el període de Jefté al seu capítol XII de *Jutges*, «De poenitentia filiorum Israel propter idololatriam suam, et de Jephthe» (Comestor, 1855: Col.1283). La crònica utilitza novament, doncs, la *Història Escolàstica* durant els dos capítols dedicats al regnat de Jefté, el 12, «Com altra vegada peccaren los fills d'Israel ydolatrants» i el 13, «Com Yepté fou príncep e jutge dels fills d'Israel» (F.87r-88r).

El capítol 14 de *Jutges*, en canvi, explica la segona destrucció de Troia. Cap de les dues fonts principals descriu amb profusió de detalls aquest passatge sobre la guerra de Troia, menys encara Comestor, qui només dedica unes poques línies. Ara el compilador sembla seguir el guió que li ofereix Beauvais, el qual en aquesta secció inclou els capítols «De causa belli Troiani», «De initio belli troiani» i «De

consumatione eiusdem» (1591: 23v-24r); tot i això, la versió del *Speculum* és bastant esquemàtica i no conté gran part dels elements que hi són presents a la crònica. En aquest punt, doncs, el compilador extracta i abreuja, de nou, les *Històries Troianes*, o segueix alguna compilació que conté un resum d'aquestes. Els episodis descrits en aquest capítol inclouen fets puntuals de les *Històries Troianes*, que van des de la disputa sobre quina deessa era més bella (Perujo Melgar, 2015; Vol.2: 107) fins a la destrucció de la ciutat de Troia i la mort de Políxena (Perujo Melgar, 2015; Vol.2: 305). Segons la crònica:

En aquest temps, Paris, fill del rey Príam de Troya, vench en una font hon trobà tres deesses, les quals li dixeren que jutjàs qual era la més bella de aquelles, e cascuna li promés dar son do si jutjava per aquella. E la una li promés dar grans riqueses, l'altra li promés victòria en les batalles e l'altra li promés dar la pus bella dona de Grècia. E per ço com los grechs tenien Uxiona, germana de son pare, ell jutjà aquella que li havia promés la pus bella dona de Grècia ésser la pus bella de totes, e anaren-se'n. E lavors, Paris dix-ho al rey Príam, son pare, lo qual tenia ·XII· fills molt bons cavallers e savis, los quals tots acordaren que jamés no devia res innovar entrò que'l rey Príam agués tramés a dir als grechs que li tornassen Uxiona, lur germana. E de continent, Príam tramés sos misatges als grechs, que li donassen Uxiona o que la prenguésser per muller Thalamon, que la tenia per amiga. E los grechs respongueren que no'n farien res. E tornats los misatges, molts contrastaren a Paris que no fes aquella empresa. E ell, no contrastant lo dit de aquells, féu bé armar una nau e mes-se en la mar.

E un dia arribà en una ylla deserta hon avia un temple del déu Apol·lo. E per cars trobà-y Elena, muller de Menalau, rey de Macedònia, que era venguda aquí per vetllar, la qual era la pus bella dona de Grècia. E de continent que Paris la veu, enamorà's d'aquella e ella d'aquell, e pres-la del temple e mes-la en la sua nau e donaren vela. E encontraren en la sua nau a Menalau en mar e Antheor; e no sabent lo fet, no's dixeren res. E Paris vench a Troya ab Elena, e com los grechs saberen que Paris se n'havia menada Elena, tingueren-se molt per injuriats e ajustaren-se molts. E tots los reys e duchs dels grechs <e> feren gran navili, e foren entre tots ·MCCL· naus. E feren cap e major de tot l'estol lo rey Agamènon, germà de Menalau, e vengueren al port de Troya. E volents exir a terra, vench Èctor, ffill del rey Priam, ab gran cavalleria de Troya, e contrastà'ls la exida e mataren-los molta gent.

A la final, ab molt gran treball, ells prengueren terra e après assetjaren la ciutat. E Èctor, lo gran cavaller, isqué'ls a batalla e combaté'ls tan fort que'ls tornà entrò a les naus, a la riba de la mar, e matà molts dels grechs. En après, hagueren moltes batalles en les quals los grechs perdien molta gent. E Achil·les, lo gran cavaller dels grechs, vehent que Èctor destruïa axí los grechs, tench-li esment. E un dia encontraren-se en la batalla e Èctor

naffrà'l, e aquell se adobà les naffres e portà ab si molts e tornà a la batalla. E trobà Èctor, que estava decantat per pendre hun elm, e ferí'l ab la lança e matà'l. Axí metex, dix als mirmidons, qui eren seus, que tinguessen a pprop Tròyol, qui era molt bon cavaller, e mataren-lo. E après, Paris matà Achil·les, lo qual era enamorat de Políxena. E finalment, durà lo setí ·X· anys, e per tració de Eneas e de Anthènor, los grechs prengueren Troya e mataren lo rey Priam. E Pirrus matà Políxena, filla del rey Priam, en venjança de son pare, qui era mort per aquella. E destruïren e enderrocaren tota la ciutat e lo gran castell de Yllion, molt noble, e tornaren-se'n en lur terra, e los demés periren en la mar; e moriren dels troyans en lo setí, ·DC· mil, e dels grechs, ·DCCC· mil hòmens.

E après Franconus, fill de Èctor, vench-se'n en França e hedificà la ciutat de París e Troya en Campanya. E Eneas vench-se'n en Ytàlia e pres per muller la filla del rey Bati, e del linatge d'aquell isqueren Ròmulus e Rèmolus, qui hedificaren Roma. E Anthènor féu e hedificà Venècia. (F.88r-89r)

La idea d'aquesta "diàspora" troiana ja hi era present a les *Històries Troianes*. Segons la traducció catalana:

E alcunes altres províncies per los troyans reeberen perpetual habitació, axí com és Ànglia, qui de Brut, troyà, d'on és dita Bretanya, se diu que fo habitada. Ítem, axí com és França, qui après la destrucció de Troya se diu ésser poblada per un rey appellat Franch, companyó de Eneas, qui, segons lo regne, bastí una gran ciutat, la qual, e encara tota la província, de son nom appellam França. E la ciutat de Venècia, que poblà aquell troyà Antistes. E encara se lig que Sicília fo habitada per aquell rey Sicanus, qui vench de Troya en Sicília, e per açò era dita Sicània e, ell partint enaprés d'allí e jaquint son frare, appellat Sículus, fo dita depuys Sicília; el qual Sicanus se'n passà en Toscana, la qual recomplí de habitació de moltes gents. Lo damunt dit Eneas se lig moltes ciutats haver bastides, axí com és Nàpols e terra Gayeta. Ítem, Diomedes, jassia que fos de Grècia natural, el qual en les batayles de Troya féu de si moltes coses meraveyloses, destruïda Troya, com en son regne no fos reebut, habità e poblà Calàbria; los companyons del qual, segons que recompte Ovidi, Sirces, filla del Sol, transformà en ocells, e foren portats en Calàbria per Diomedes; del linyatge dels quals ocells, segons que diu Ysodorus, molts ocells isqueren qui són dits diomedes, e encara han aytal natura que conexen e saben discernir o departir lo hom latí del grech, e fan-se ab los grechs e s'i atancen; e si latins hi ha, a aquells fugen. (Perujo Melgar, 2015; Vol.2: 31)

D'altra banda, les referències a aquesta llegendària batalla són habituals en nombroses cròniques, les quals tracten de lligar la història del seu país amb un fet que consideraven importantíssim en la història del món. En aquest sentit, Cingolani comenta que:

la tradició literària i històrica occidental està marcada per una sèrie de falsos, i falses interpretacions, gairebé tot i totes lligats a un esdeveniment central del passat: la guerra de Troia. La meitat dels pobles que habitaven l'Occident, en un moment o altre, havien presumit de descendir dels troians. (Cingolani 2008b: 8)

Després de l'incís sobre la destrucció de Troia, el compilador segueix el text del *Speculum*, el qual, a més d'indicar la procedència del jutge Bassà i el temps del seu regnat, tal com fa Comestor (1855: Col.1285), afegeix la dada del nombre de fills que va tenir, tal com fa la nostra crònica:

Aprés de Yepté, jutjà Bassà Israel, del trip de Judà, qui era de Batllem, ·VII· anys; e hac ·XXX· fills e ·XXX· filles.

Segons Beauvais:

Post Iepte iudicavit Israel Abesan Bethleemita [...] Iudicavit annis 7, habens 30 filios et filias totidem» (Beauvais, 1591: 23v).

En canvi, per a la redacció de les gestes de Samsó, l'autor torna a bandejar el *Speculum* i utilitza, de nou, la *Història Escolàstica*. Si ens centrem en l'inici del capítol, la crònica explica:

Lo poble d'Israel peccà davant Déu altra vegada, e Déus liurà'ls en mans dels philisteus, als quals serviren ·XXXX· anys. E Déus socità'ls Samsó, qui fou jutge ·XX· anys, e vench per aquesta manera.

En aquell temps, era hun hom del trip de Dan, qui havia nom Manué, que havia fort bella muller, mas era exorqua; la qual pregà sovint Déu que li donà's fills. E l'àngel de Déu apparech ha aquella e dix-li:

—Tu concebràs e parràs hun fill. E axí, guarda't que, d'aquí havant, no menges ni begues sinó segons la lig dels natzareus. (F.89r)

En aquest passatge, Vicenç de Beauvais explica succintament els fets esdevinguts en temps de Samsó:

Post Abdon iudicavit Israel Sampson de tribu Dan. Cepit anno ab exitu Egipti iuxta Eusebium 336. Aetatis autem tercie octingentesimo 41, mundi vero secundi 1789 et iudicavit annis 20. Hic ante nativitatem suam ab angelo prenunciatus, et a nativitate domino consecratus, fortissimus omnium fuit. Itaque filios Israel contra Philisteos potenter

defendens, etiam ab eis sponte se novis funibus ligari permittens, subito vincula rupit et in mandibula asini quam in terra iacentem reperit, mille viros interfecit ex eis, ac ceteros in fuga vertit. Sed tandem per mulierem Dalidam deceptus cum cesarie capitis sui domino consecrata, simul et fortitudinem amisit et hostibus in derisum expositus, ad extremum renascentibus crinibus, ac redeunte fortitudine seipsum una cum eis prostravit. (Beauvais, 1591: 24r-24v).

En canvi, Comestor relata més extensament i detallada tot el passatge de Samsó al capítol «De Samsone». Inseriré ací l'inici del capítol, el qual adapta gairebé de manera literal la nostra crònica:

Rursus filii Israel peccaverunt coram Domino, et tradidit eos in manus Philistinorum quadraginta annis (Judic. XIII).» A qua servitute hoc modo liberati sunt:

Fuit vir quidam de stirpe Dan, nomine Manue, habens uxorem pulchram, sed sterilem. Cui, saepe orantibus in agro pro sterilitate amovenda, apparuit ei angelus, et ait:

—Concipies, et paries filium: cave ne comedas, aut bibas deinceps, nisi juxta legem Nazaraeorum (Comestor, 1855: Col.1285-1286).

Després dels capítols dedicats a Samsó, Pere Comestor inclou la història de Micà (Jt, 17-18), que el nostre compilador obvia, i l'episodi de la violació de la muller del levita i el restabliment de la tribu de Benjamí (Jt, 19-21), que la crònica insereix de manera equivocada, com hem dit més amunt, al final del llibre de *Josué*. La *Història Escolàstica*, entre el llibre dels *Jutges* i el *Primer llibre de Reis* (1Sa), incorpora l'apartat «Historia libri Ruth», que el nostre compilador utilitza per introduir el sacerdoti d'Helí, malgrat que ho fa, encara, dins el seu llibre de *Jutges*.

El capítol 20 de *Jutges* resumeix el passatge bíblic del càstig diví als filisteus (1Sa, 5):

E Déus fou agreujat contra·ls de Azot e ferí·ls en los pasterols de morenes, que·ls podria tots los pasterols e budells. E exien rates dels camps e rosegaven·los los pasterols e los budells, e feren·se bragues de pells. E los preveres dixeren·los:

—Aquesta plagua ve per rahó de la archa que tenits. Trametets·la·ls e passats·hi ·V· culs d'or e ·V· rates per les ·V· ciutats que són ferides, e posats l'archa sobre una carreta e tiren·la dos vaques jóvens. E si se'n van la via de Barsemis, l'archa es causa del nostre mal, e si van per alte camí, seran sdevenguts per cars (92r).

Pel que fa a aquest episodi bíblic, les diferents traduccions i transmissions textuais han originat diverses versions. Segons una, Déu va castigar els filisteus amb una epidèmia de tumors; segons una altra, l'epidèmia consistia en morenes o alguna afecció intestinal del recte. A més, en unes versions, el càstig diví únicament contemplava les esmentades malalties; en altres, a més, una plaga de rates contribuï a la destrucció de la ciutat d'Asdod. Les distintes denominacions de la malaltia respondrien als diferents criteris de traducció. La inclusió de la plaga de rosegadors permet a les versions que la contenen, com és el cas de la de Torres Amat (2000: 219), que depèn al seu torn de la versió de la *Vulgata*, explicar el passatge posterior (1Sa, 6: 5), segons el qual, els habitants d'Asdod trameten l'arca al poble d'Israel juntament amb cinc tumors, morenes o culs d'or –segons la traducció– i cinc rates d'or, que es correspondrien amb els causant de la destrucció d'Asdod. La majoria dels texts canònics originats després de la clausura del Concili Vaticà II (1965) no esmenten enlloc l'epidèmia de rates. La versió de la *Nova Vulgata* enllestida després de l'esmentat sínode diu:

Aggravata est autem manus Domini super Azotios, et demolitus est eos et percussit eos tumoribus, Azotum et fines eius.¹⁰

A tall d'exemple, la versió de Nacar & Colunga (1969: 296), utilitza el terme *tumors*, mentre que, per exemple, la BVI empra *morenes* (1996: 367); no obstant, cap de les dues no fa menció de la plaga de rates a què al·ludeix la crònica, per bé que sí que la incorporava –tot i que de manera diferent– la versió de la *Vetus Latina*, «et induxit illis mures, et facta est confusio mortis magna in civitate» (Sabatier, 1743: 484), i la de la *Septuaginta*: «et medium regiones eius expullularunt mures, et facta est confusio mortis magna in civitate» (Jager, 1855: 402). Aquest relat de la *Septuaginta* va ser acceptat tradicionalment per la *Vulgata*, «et nati sunt mures, et facta est confusio mortis magnae in civitate» (Vulgata, 1862: 173), malgrat no fer-ho, com hem dit, en la seua versió actual. Pere Comestor, a més d'utilitzar el text

¹⁰ Text consultat a www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata

bíblic de la *Vulgata*, cita l'autoritat, novament, de Josep Flavi, amplia les conseqüències del càstig diví i dóna compte de la plaga de rosegadors, tot i afegint que les rates devoraven, com a la nostra crònica, els intestins de les seues víctimes:

et percussit eos in secretiori parte natium, et computrescebant prominentes extales eorum. Quod Josephus dicit factum ex crudeli passione dysenteriae, ita ut putrefacta egererent intestina, et mures ebullientes de agris corrodebant extales eorum (Comestor, 1855: Col.1301).

D'altra banda, segons la nostra crònica, els objectes que van enviar els filisteus juntament amb l'arca van ser cinc culs d'or i cinc rates d'or. No obstant això, segons l'edició de l'*Escolàstica* de la *Patrologia Cursus Completus* de Migne: «Reponite in capsella iuxta arcam quinque annulos aureos et quinque mures aureos, pro numero civitatum quae percussae sunt» (Comestor, 1855: Col.1301). L'edició de Migne, doncs, utilitza el mot *annulus*, que bé podria significar *anells* o bé un diminutiu d'*anus* (Lewis & Short, 1891: 134). D'altres edicions fan servir l'expressió *quinque agnos aureos*. (Comestor, 1543: 97v; 1609: 299 & 1699: 279). Aquestes diferències, segurament, són motivades per l'adjectiu *aureos*, propiciant una lectura errònia que duria als diferents copistes a interpretar el sintagma complet com *cinc anells d'or*, o *cinc anyells d'or*. Més adient amb el context de les malalties intestinals esmentades en aquest passatge bíblic sembla la traducció del nostre compilador. En aquest sentit, la còpia de la *Història Escolàstica* consultada per l'autor de la crònica hauria d'haver dit: «ponite in capsella iuxta archam quinque anos aureos et quinque mures aureos», tal com apareix en altres edicions del text de Comestor (1500: 77r; 1519: 78r & 1518: 106r).

El compilador finalitza el seu llibre de *Jutges* seguint el text del capítol 11 del *Primer llibre de Reis* de la *Història Escolàstica*, «De unctione Saulis et electione» (Comestor, 1855: Col.1303), que narra els fets que conté 1Sa, 10. Utilitzant aquest mateix capítol iniciarà la *Crònica universal de 1427* el seu *Primer llibre de Reis*. El compilador segueix fent servir el text de Comestor fins el final del capítol tercer del *Primer llibre de Reis*, on la crònica explica:

En aquest temps, com Saül havia ·XV· anys que regnava, comensaren dos regnes, ço és, lo regne dels corintians, en lo qual primer regnà Aloetes, en lo qual hac ·XII· reys, lo qual durà tro al ·XLII· anys del rey Ozies; e l'altre regne fou lo regne dels lacedonis, en lo qual primer regnà Euristes, en lo qual hac ·X· reys, los quals deffalliren en lo ·XLVIII· any del dit Ozies, rey de Judà. E Samuel plorava com Déus havia axí Saül lexat e gitat del regne.

En aquest cas, el compilador complementa aquest passatge amb el capítol «De ortu regni Lacedemoniorum et Corinthiorum et de Codro rege Athenensium» del *Speculum historiale* (Beauvais, 1591: 24v). L'obra de Beauvais resol breument en un paràgraf la història de Samuel i Saül (1591: 24v), però afegeix un capítol sobre la història del Lacedemònia i Corint que el nostre compilador convé d'extractar.

El capítol 5 del *Primer llibre de Reis* de la crònica explica la crida de Saül oferint la seua filla en matrimoni a aquell qui vencés Goliat. En aquest punt, el compilador tracta d'explicar l'ascendència del gegant filisteu amb els següents termes:

aquest fonch fill de na Orphà, nora de Helimàlech, que havien preses entre ella e na Rut per marits dos fills de Helimàlech e de na Noemí, lo qual se n'era anat ab sos fills e ab sa muller en la terra de Moab per la fam que era en la sua terra de Bethllem; e lo qual e sos fills moriren sens fills que no lexaren de lurs mullers. E na Noemí tornà-sse'n en Batllem ab na Rut, ça nora, qui no·s volch partir de aquella. E na Orphà romàs-se en ça terra e pres per marit hun jagant, del qual hac ·IIII· fills, ço és, Gesbí, Denob, Sefi e Goliés (F.96r).

Pel que fa a aquests darrers gegants, es refereix a Ixbí-Benob, Saf i Goliat (2Sa, 21: 15-22). En aquesta secció, Comestor únicament diu sobre l'ascendència de Goliat que «Iste spurius dictus est, quia de ignobili patre, id est gentili, et nobili matre, id est Judaea natus erat» (1855: Col.1311). Ara bé, al *Segon llibre de Reis*, Comestor explica que Orpà, nora d'Elimèlec i Noemí, infantà quatre gegants, que eren Ixbí-Benob, Saf, Goliat i un quart, de nom desconegut, del qual només diu que tenia sis dits a cada extremitat, vint-i-quatre en total. (Comestor, 1885: Col.1342). En referència a aquest Goliat de 2Sa 21, la BVI diu que «No és clara la relació d'aquest personatge amb el Goliat de 1Sa 17» (BVI, 1996; AT: 433; nota p). La confusió radica en les diferents al·lusions a la mort de Goliat –o d'un Goliat– que hi són presents a la Bíblia. En primer lloc, el relat de 1Sa 17 situa David com l'autor de la mort de Goliat; d'altra banda, 2Sa 21 explica que «Hi hagué encara un altre combat

contra els filisteus a Gob, i va ser llavors quan Elhanan, fill de Jaré, de Betlem, va matar Goliat, de Gat. Aquest portava una llança que tenia l'asta com un plegador de teixidor» (BVI, 1996; AT: 433); també 1Cr 20 diu: «Hi hagué encara un altre combat contra ells a Guèzer. Elhanan, fill de Jaïr, va matar Lahmí, germà de Goliat, el de Gat. Aquest portava una llança que tenia l'asta com un plegador de teixidor» (BVI, 1996; AT: 1334). Per tant, segons 2Sa, Elhanan va matar aquest Goliat –el qual la crònica, situant-lo entre els seus germans, identifica amb el Goliat de 1Sa–; però, segons 1Cr, a qui va matar va ser a Lahmí, germà de Goliat. En qualsevol cas, el compilador de la nostra crònica avança fins aquest fragment del *Segon llibre de Reis* de la *Història Escolàstica* per intentar aportar més dades sobre l'ascendència de Goliat –de qui Comestor, al *Primer llibre de Reis*, només diu que era fill d'una jueva i un gentil– i situa aquests gegants de 2Sa 21 com a germans de Goliat. A més, un error en la traducció –o bé, per tal d'aconseguir el còmput dels quatre germans que explica Comestor– el duu a partir el nom del primer dels germans i transformar el nom «Jesbibenob», que és el que utilitza la font, en «Gesbí» i «Denob». Després d'aquesta al·lusió als suposats germans de Goliat, la crònica torna enrere i reprén la seua narració, de nou, a partir del *Primer llibre de Reis* del text de Comestor.

La crònica finalitza el *Primer llibre de Reis*, en aquesta ocasió, coincidint amb el final del mateix llibre a la *Història Escolàstica*; però afegeix un paràgraf a mode de conclusió que no ofereix Comestor:

E ací termena e fenex la quarta hedat del món, havent ·CCCCXXXVI· anys, e del món havent ·IIII· mil ·CLXXXVIII· anys. E ací és acabat lo *Primer libre dels Reys*, havent ·XXXVI· capítolls, e comença lo *Segon*.

Pel que fa a la durada i a la divisió de les edats del món, Comestor no fa cap menció al finalitzar el *Primer llibre de Reis*. Beauvais sí que es fa ressò d'aquesta dada al breu capítol que dedica a Samuel i Saül; no obstant, les dades no coincideixen, i on Beauvais diu que acaba la tercera edat del món, la crònica diu que fineix la quarta: «In morte Saulis terminatur etas seculi tercia, habens annos 940» (Beauvais, 1591: 24v).

De la mateixa manera inicia el nostre compilador el seu *Segon llibre de Reis*, ara emmarcant el regnat de David:

Daviu, fill de Jessé, del trip de Judà, regnà sobre Israel ·XL· anys, ço és, en Ebron ·VII· anys e sobre tot Israel ·XXXIII· anys. E començà a regnar en l'any de l'eximent de Egipte ·CCCCXXXVI· anys, e de la nativitat de Abram ·DCCCLI· any, e del començament del món ·IIII· mil ·CLXXXVIII· anys.

Per a l'inici d'aquest *Segon de Reis*, utilitza com a font l'inici del capítol 71 del segon llibre del *Speculum historiale*, «De gestis David», per bé que, de nou, les xifres no coincideixen, possiblement per errors al llarg de la transmissió del text del *Speculum* o de la crònica. Segons Beauvais:

David itaque primus de tribu Iuda regnavit apud Hebraeos annis 40 [...] Cepit autem anno ab egressione Egipti 436, a nativitate noningentesimo 41, ab inicio vero mundi secundi 1889 [2889]. Et regnavit primo quidem in Ebron super tribum Iuda 7 annis, postmodum in Hierusalem super omnem Israel 33 annis (Beauvais, 1591: 24v).

Just després d'emmarcar l'inici del *Segon de Reis* semblantment a com ho fa Beauvais, el compilador continua la crònica a partir del text de la *Història Escolàstica*, text que seguirà abreujant fins al capítol 5 del *Segon llibre de Reis*, on la crònica aporta la llista dels descendents del rei David, que Comestor no explica:

Ara digam la generació de Daviu, de la qual naxqué nostre senyor e redemptor, lo fill de Déu, Jesucrist. Donchs, Daviu engendrà Salamó, aquell engendrà Roboam, e aquell, Habian; e aquell, Assà; e aquell, Josaphat; e aquell, Joram; e aquell, Ocozies; e aquell, Joàs; e aquell, Amassies; e aquell, Ozies, que fonch dit Ozadà; e aquell, Joatan; e aquell, Acaç; e aquell, Ezechies; e aquell, Manassés; e aquell, Amon; e aquell, Jozies; e aquell, Jaconies e fos frares en la transmigració de Babilònia (102r).

En aquest cas, el nostre autor fa servir la llista que proporciona el text evangèlic de Mateu (Mt, 1: 6-11), segons el qual:

David va ser el pare de Salomó, nascut de la muller d'Uries; Salomó va ser el pare de Roboam; Roboam, d'Abies; Abies, d'Asà; Asà, de Josafat; Josafat, de Joram; Joram, d'Ozies; Ozies, de Jotam; Jotam, d'Acáz; Acáz, d'Ezequies; Ezequies, de Manassés; Manassés, d'Amon; Amon, de Josies; Josies va ser el pare de Jeconies i els seus germans. En aquell temps hi hagué la deportació a Babilònia (BVI, 1996; NT: 17).

El compilador, a més, afegeix l'altre nom amb què es refereixen els texts bíblics a Ozies, això és, Azarià (2Re, 15: 1), «Osadà» segons la crònica. Després d'aquesta genealogia, l'autor torna a fer servir Comestor al llarg de tot el *Segon llibre de Reis*, i segueix amb aquesta mateixa font al llarg de tot el *Tercer llibre de Reis*.

A partir del *Quart de Reis*, però, el *Speculum* de Beauvais torna a prendre protagonisme entre les fonts del nostre compilador, sobretot per a la redacció dels passatges relatius a l'antiguitat clàssica. No obstant, la crònica també utilitza el *Speculum* en la narració de fragments d'història bíblica. A tall d'exemple, segons la nostra crònica:

E après de Joran, rey d'Israel, regnà Hyeú en Israel ·XXVIII· anys. Aquest matà Joran e Ochozies e gità lo cors de Joran en lo camp de Nabot, e féu lançar a Jesabel per la finestra de la torre avall, e los cans leparen la sua sanch (107r).

El mateix fragment, segons Beauvais:

Ioram in agrum Naboth proici fecit, Iezabel quoque de turre prospicientem per fenestram precipitari iussit [...] et canes in agro Iezrael iuxta verbum Helye in ultionem sanguinis ipsius Naboth, comederunt (Beauvais, 1591: 27r).

Hom pot comprovar els paral·lelismes que presenta la crònica amb el *Speculum* a partir del *Quart de Reis* en nombrosos fragments, com en el capítol tercer d'aquest apartat:

Joàs regnà en Jerusalem ·XL· anys. Aquest, en tots los dies de Joiadà, féu e obrà bé; e après la mort de Joiadà, se declinà de bé en mal a fer. E per exemple seu, peccaren los prínceps e los majors hòmens. Lo qual, com Zacaries propheta, fill de Joiadà, lo argüís e reprengué, lo féu reblir de pedres entre lo temple e l'altar; e après poch temps, dos servidors seus lo mataren. En aquest temps regnà en Israel Joacaç ·VII· anys. Après regnà Joàs, fill d'aquell, ·XVI· anys, sots lo qual morí Eliseu, lo qual mort, per lo tocament de seu cors, sucità hun hom mort.

En aquest temps, Ligurius, grech, ordenà los drets als lacedonis (F.107v).

El mateix fragment, segons Beauvais:

Ioas [...] regnavit annis 40 [...] et cunctis diebus Ioiade recte egit. Verumptamen excelsa non abstulit. Mortuo Ioiada, Ioas a legitimis dei declinavit et optimates etiam exemplo suo vitiavit. Quem cum Zacharias propheta Ioiade filius argueret, eum inter templum et altare lapidibus obrui fecit. [...] Huius temporibus regnavit Iehu super Israel, deinde filius eius Ioachaz, et post Ioachaz, filius eius Ioas sub quo Helyseus obiit, et mortuus contactu suo mortuum suscitavit [...] Eo tempore Ligurgus insignis habitus est (Beauvais, 1591: 27r).

La utilització de l'obra de Beauvais es fa més patent, tal com hem comentat, als fragments d'història clàssica. Un exemple d'aquest fet el trobem al fragment que la crònica dedica a les sibil·les:

En lo temps de Ròmulus fonch sibil·la Eridea. Aquesta parlà de Jesucrist e féu molts versos, e asenyaladament parlà de Jesucrist e dix: «Jesucrist, fill de Déu, salvador». Hon són dites generalment sibil·les totes les dones adevines o prophetitzes, car nom és de offici. E foren trobades ·X· sibil·les. La primera fou de Pèrsia, la segona fou de Líbia, la ·III· Dèlpica, la qual predix les batalles de troya; la ·III· fou Cimèria, la ·V· Erictea, aquesta adevinà la destrucció de Troya; la ·VI· fou Sàmia, la ·VII· fou Cumea, la ·VIII· fou Elesponteia, la ·IX· fou Frígia, la ·X· fou Tiburtina. E cascuna de aquestes dix moltes coses de Jesucrist. E la major d'aquestes fou Erictea, la qual fou en temps que Roma fou hedificada (F.109r).

En aquest sentit, la font d'aquest passatge sobre les sibil·les és el *Speculum historiale*, que, al seu torn, beu del capítol “De Sybillis”, del VIII llibre de les *Etimologies* de San Isidor:

Sibille dicuntur generaliter omnes femine vates lingua greca [...] Quod nomen ex officio [...] Decem autem sibille a doctissimis auctoribus fuisse traduntur. Quarum prima de Persis fuit, secunda libica, tercia delphica [...] que ante troiana bella vaticinata est. [...] Quarta cymeria in Ytalia. Quinta erictrea [...] que Grecis Ilium petentibus vaticinata est perituram esse Troiam [...] Sexta samia [...] Septima cumana [...] Octava ellespontia [...] Nona frigia [...] Decima tyburcina [...] Quarum omnia carmina efferuntur in quibus de deo et de Christo et de gentibus multa scripsisse manifestissime comprobantur. Celebrior autem inter ceteras et nobilior erictrea perhibetur, quam eo tempore nonnulli vaticinatum ferunt quo Roma condita est (Beauvais, 1591: 28r-28v).

En aquest mateix foli, aprofitant l'avinentesa, l'annotador escriu al marge inferior:

Prima Sibilla fiut Persia, 2ª Libiea, 3ª Delfica, que antem troiana bella vaticinata est; 4ª Chimeria, in Ytalia; 5ª Erictea, in Babilonia orta; 6ª Samnia, in Beneventana; 7ª nomine

Armicheya, nationem Cinciana; 8ª Elispontica, 9ª Ffrifiana, ·X· Tiburtina, Nazione Grece, Alburnea vel Casandra latine [vocatur], filia regis Priamus et ex matre Ecuba procreata.

El text d'aquesta nota al peu és similar al que ofereix Beauvais, per bé que no és el *Speculum* la font d'aquesta nota, sinó el *Sibyllinorum verborum interpretatio*. Aquest text ha sigut sovint atribuït a Beda el Venerable. La *Patrologiae cursus completus* de Migne l'incorpora a l'apartat de l'obra «Dubia et spuria» de Beda (Beda, 1850: Col.1181). Aquest mateix text apareix, igualment, al *Chronicon* de Godofred de Viterbo, que, potser, utilitze com a font el Pseudo Beda (De Viterbo,1726: 157). Segons el text atribuït a Beda:

Tradunt autem doctissimi auctores decem fuisse Sibyllas: quarum prima Persis, secunda Libyca, tertia Delphica est, quae ante Trojana bella vaticinata est; quarta Cuma, in Italia; quinta Erictea, in Babylonia orta, [...] sexta Samiana, a Samo flumine Beneventano vocata; septima Almiteia, vel Cumana; octava Hellespontica; nona Phrygia; decima Tiburtina Graece, Albunea Latine vocatur: ex cujus carminibus multa de Deo et Christo scripta continentur. Fuit igitur haec Sibylla, Priamidis regis filia, et ex matre Hecuba procreata (Beda, 1850: Col.1181).

Encara acudirà la crònica a la *Història Escolàstica* per a la confecció del capítol 8 del *Quart llibre de Reis* per relatar el regnat d'Ezequies i tornarà altra vegada al *Speculum* per redactar la història referent al segon rei llegendari de Roma, Numa Pompili.

Com hem comentat més amunt, a partir del final del capítol 12 del *Quart llibre de Reis*, les rúbriques de la crònica ja no estan numerades. En aquesta darrera secció de la història de l'*Antic Testament*, finalitzat el regne de Judà, la crònica se centra a narrar els fets dels jueus i la història, sobretot, dels regnes de Síria i Egipte. D'aquest fet alerta el nostre cronista just abans d'iniciar aquesta darrera secció de l'*Antic Testament*:

E finats los reys de Judà, anotarem los fets dels juheus e dels sdeveniments del temps de tots los reys de Síria e de Egipte (112v).

Ara, la font esdevé, definitivament, el *Speculum* de Beauvais, malgrat que retornarà, de manera puntual, a l'*Escolàstica*. Suposem que el motiu d'aquest canvi en la font utilitzada respon al fet que Vicenç de Beauvais incorpora nombrosos episodis referents a la fundació de Roma i a la història dels primers reis romans, mentre que Comestor, després del *Quart llibre de Reis* i abans del *Nou Testament*, se centra en els llibres de *Tobit*, *Ezequiel*, *Daniel*, *Judit*, *Ester* i els dos llibres dels *Macabeus*. D'aquesta manera, a partir d'ara l'autor utilitzarà el mateix procediment que en la secció anterior, però ara a la inversa, és a dir, utilitzarà com a font principal el *Speculum*, però el complementarà amb fragments de la *Història Escolàstica*.

Aquest és el cas del segon capítol d'aquesta secció, «Com Nabucodonosor obtingué Síria» (F.113r). En aquest capítol, la crònica s'interessa pel regnat de Nabucodonosor II, rei de Babilònia (605-562 aC), que comença de la següent manera:

Nabucodonosor, en lo cinqué any après la eversió e destrucció de Jerusalem, devallà en Síria la Jusana e obtingué aquella e subjugà los amonites e los mohabites. En après, entrà en Egipte e conquistà tot lo regne; e matà lo rey e substituy un altre ab trahut, e portà-sse'n en Babilònia tots los juheus qui eren catius en Egipte.

Aquest fragment l'incorpora Beauvais a la seua obra fent servir Comestor de font. Però del regnat de Nabucodonosor II, el *Speculum* únicament explica aquest fragment:

Anno quinto eversionis Iherusalem descendit Nabuchodonosor in Syriam inferiorem et obtinuit eam. Moabitas quoque et Ammonitas subiugavit sibi et tandem intravit in Egiptum, eamque subvertit, et regem qui tunc erat in ea occidit aliumque in ea constituens, denuo Iudeos in ea captivos duxit (Beauvais, 1591: 30r).

Aquesta introducció de la crònica al regnat de Nabucodonosor II, en efecte, es correspon amb el capítol 4 del llibre de *Tobit* de la *Història Escolàstica*, «De captivitate reliquiarum Judae» (Comestor, 1855: Col.1442). A partir d'aquest punt, la informació que recull la crònica sobre Nabucodonosor prové del llibre de *Daniel* de

la *Història Escolàstica*, a partir del capítol 2, «Prima visio Danielis» (Comestor, 1855: Col.1448).

Igualment utilitzarà l'obra de Pere Comestor al capítol 6, que conté la història de Judit i Holofernes. En aquest lloc, Beauvais cita l'obra de Comestor, però només el següent fragment:

Erat autem in civitate Iudith vidua tribus annis, mulier pulcra nimis, sed casta. Holofernem in specie sua cepit et eum vinolentum ac soporatum decollavit. (Beauvais, 1591: 33r)

El compilador, doncs, s'interessa per la història del llibre de *Judit* i, per tal de descriure l'episodi més àmpliament que no Beauvais, acudeix a la secció *Historia libri Judith* de la *Història Escolàstica* per completar aquest passatge amb l'estratagema utilitzada per Judit per tal de passar desapercebuda entre l'host d'Holofernes i poder fugir d'allí amb el cap d'aquell en un cistell (Comestor, 1855: Col.1475-1479). Extractem ací el passatge corresponent a la història de Judit de la nostra crònica:

E venint [Holofernes], assetjà la ciutat de Vitúlia e tenia-la molt opresa de fam. E havia en la dita ciutat una dona que havia tres anys que era vídua, que havia nom Judith, que era molt bella. E aquesta dix al poble que pregassen Déu per ella que la guardàs, que ella, per restaurar lo poble, hiria a la host dels enemichs. E areà's ab les pus belles robes que tenia, ab belles arracades e collars de perles. E ben aparellada ella, isqué de la ciutat e vench-se'n a la host de Olofernes. E com les guardes de la host la veeren, menaren-la al dit Oloffernes, la qual, com la veé, hagué gran plaer e demanà-li com venia axí. E aquella li respòs que venia per servir-lo, que no volia perir de fam en la ciutat. E aquell volch-se acostar a ella e aquesta li dix que no u fes tro atant que ella se fos bé aparellada e perfumada e lavada segons costum de les juýes. Mas que entretant, que li fes aquesta gràcia: que ella pogués, ensems ab la sua serventa que li havia aportat vianda per menjar ab una sistella, pogués exir e entrar en la sua tenda e anar per la host tota hora que volgués, de nit e de dia, per pregar lo seu Déu. e que no fos empatxada per negú; la qual cosa aquell li prometé e n féu fer crida per tota la host. E sdevench-se que, al tercer dia que ella li avia promés de dormir, ella lo féu bé sopar e enbriagà'l, e adormí's ferm. E aquella féu oració a Déu que li donàs fortalea en les sues mans. E levà's de la oració e degollà'l ab hun coltell e tallà-li lo cap e mes-lo en la cestella de la serventa. E isqué's de la tenda e anà-sse'n per mig de la host, que negú no li digué res, e vench-se'n a la ciutat. E los qui guardaven les portes conegueren-la e entrà dins la ciutat. E com aquella los mostràs lo cap de Oloffernes, hageren-ne gran goig e meteren-lo en una lança sobre'l portal e cridaren grans crits:

—Regonexeu vostre senyor Oloffernes, que veus ací lo seu cap.

E com aquells lo hoyssen entraren en la sua tenda e trobaren-lo mort e fogiren-se'n.
(F.117v-118r)

Finalitzat el passatge de Judit, el nostre copista retorna al *Speculum*, fins que arriba a la narració del defalliment de la monarquia Romana, on el manuscrit intercala la història de Lucrecia per explicar el final del regnat de Tarquí el Superb. Comença la història seguint Beauvais i explica que:

En lo ·X· any de Dari, los reys de Roma deffalliren, mort e foragitat Tarquinus Superbus, los quals regnaren ·CCCL· anys» (F.119v)

Segons Beauvais:

Anno eiusdem [Dari] 10, reges Rome defecerunt, pulso Tarquinio superbo. Qui imperaverunt annis 240 sive ut quibusdam placet 254» (Beauvais, 1591: 34r).

La crònica equivoca la duració del període monàrquic romà, segurament degut a un error en la còpia o traducció, però inicia el passatge, certament, seguint el text del *Speculum*. Tot i això, Beauvais no explica la història de la virtuosa Lucrecia, llegenda històrica que el compilador inserta en aquesta secció de la crònica, i de la qual el *Speculum* només explica que:

Cumque oppugnaret Ardeam causa Tarquinii minoris filii sui, qui Lucretiam corruerat, regno expulsus est (Beauvais, 1591: 32v).

En aquest fragment que acabem de citar, el *Speculum* cita Eusebi de Cesarea, però aquesta història prové de la tradició anteriorment recollida per Titus Livi a les seues *Dècades*, segons la qual, durant el setge a la ciutat d'Àrdea que llegíem al fragment de Beauvais, sorgeix una disputa entre Sextus Tarquinius, fill del rei Tarquí el Superb, i Col·latí Tarquí, marit de Lucrecia, sobre quina de les seues mullers era més virtuosa. Per tal de comprovar-ho, decideixen cavalcar fins a Roma. Una vegada allí comproven com, mentre la resta de dones passava el temps entre festes i banquets, Lucrecia aprofitava el temps per teixir peces de roba, amb la qual cosa va quedar

demostrada la virtuositat de la muller de Col·latí, el qual va convidar els seus companys de disputa a un sopar.

Durant l'àpat, Sextus Tarquinius va sentir la necessitat de posseir Lucrecia. A tal efecte, uns dies després i aprofitant que el marit estava absent, va entrar a casa de Lucrecia, on va ser rebut amb honors, com pertanyia al fill d'un rei. A la nit, Tarquini va entrar a la cambra de Lucrecia i la va amenaçar amb els següents termes: o ella accedia al seu delit sexual, o ell la mataria juntament amb un esclau, al qual col·locaria degudament estés sobre el llit perquè tothom pensés que havien sigut sorpresos en adulteri. Per tal d'evitar tal infàmia, la dama accedí. Posteriorment, Lucrecia envià missatgers al seu marit i, quan aquest va arribar a casa, Lucrecia va explicar-li els fets. Seguidament, Lucrecia es va suïcidar amb un punyal. Com a resultat d'aquest fet, el poble de Roma es rebel·là contra la família reial, que es va veure obligada a marxar exiliada Sextus Tarquinius, per la seua part, fugí a la ciutat de Gabii, on morí assassinat pels seus habitants. Després d'aquests fets, els romans feren cònsol Luci Juni Brut, nebot de Tarquini el Superb (Ferrer Santanach, 2010: 417-433).

Aquesta mateixa llegenda, tot i que més breu, la recull Valeri Màxim (Rovira i Cerdà, 2014: 79). El nostre copista utilitza aquesta llegenda de tradició clàssica per completar el paràgraf de Beauvais –que no aprofundeix en la llegenda de la virtuosa Lucrecia–, no obstant això, abreuja la història i afegeix detalls que no hi apareixen ni a Titus Livi ni al Valeri Màxim:

En lo ·X· any de Dari, los reys de Roma deffalliren, mort e foragitat Tarquinius Superbus, los quals regnaren ·CCCL· anys. Car, esdevench-se que Tarquinius lo Menor, fill seu, se enamorà de una gran dona de Roma, que havia nom Lucrecia. E aquella stant en un castell seu, Tarquinius, sabent que son marit no y era, per scusa que venia de caçar arribà al castell ja prop del vespre; e Lucrecia acullí-lo bé, axí com a fill de son senyor, e donà-li a sopar. Aquest se pres bé sment de la cambra hon aquella dormia. E com fonch ora de dormir, féu-lo entrar en sa cambra e ella anà-sse'n a dormir en la sua cambra. E quant vench en la nit, aquell se levà e, per una finestra que havia en la cambra de aquella, ell li entrà dins e dix:

—Si tu no consents a ma voluntat, yo degollaré lo teu esclau e metré'l-te al costat e degollar t'e a tu. E diran que, per ço com te he trobada que feyes mal ab lo teu sclau, te he morta.

La qual, veent-se en tan gran perill e que no fos diffamada a tort, consentí a ça voluntat. E quant vench per lo matí que aquell se levà per anar-se'n, Lucrècia se retench lo coltell de aquell. E de continent que's fonch levada, tramés a dir a son pare e a son marit que vinguessen de continent, los quals tantost vengueren. E aquella los comptà lo cars que li era esdevengut, e, per ésser diffamada a tort ni ells romanguessen injuriats ni ab vergonya, ella havia consentit. E açò·ls deya perquè sabessen la veritat, mas no per scapar a mort. E perquè fos exemple a altres, mes-se lo coltell de Tranquinus que tenia en la mà per lo ventre e morí de continent. E com aquells veren la cosa tant desastrada, prengueren lo cors de aquella e vengueren-se'n a Roma e concitaren e comogueren tot lo poble. E anaren al palau de Tranquinus e cremaren a Tranquinus e tots sos fills dins aquell. (F.119v-120r)

Les diferències més importants entre el relat clàssic de la llegenda i el que transmet la *Crònica de 1427* és que aquesta no menciona l'episodi del setge d'Àrdea –malgrat que, com hem vist, sí que l'esmenta Beauvais– i situa l'inici de la llegenda amb un Tarquini, fill del Superb, enamorat «de una gran dona de Roma, que havia nom Lucrècia» (F.119v). Amb l'excusa que venia de caçar, accedeix al castell de la dona, aprofitant l'absència del marit. El desenvolupament dels esdeveniments continua amb poques variacions fins el final, on segons la crònica, la família reial al complet morí en l'incendi del seu palau provocat pels ànims de revenja del poble de Roma i no exiliada, com en la versió de Titus Livi.

D'altra banda, segons Ferrer Santanach:

El fragment de la crònica de 1425 que depèn de les *Dècades* és la font al seu torn d'una altra crònica, la crònica universal de 1427. Es conserva al manuscrit 17711 de la Biblioteca Nacional de Madrid [...] i resumeix molt els fets (Ferrer Santanach, 2010: 69)

No obstant, tant pel caràcter breu d'aquesta història en la *Crònica de 1427*, com pel fet que les variacions significatives que hem comentat respecte el text de Titus Livi no són presents tampoc a la de 1425,¹¹ preferim mantenir la cautela respecte a la font directa d'aquest passatge de la *Crònica de 1427*.

¹¹ La versió de la llegenda en la *Crònica de 1425* a Ferrer Santanach (2010: 498-502).

Enllestida la història de Lucrecia, el compilador enllaça els fets que acaba de narrar i retorna a la seua font quan explica que:

E fet açò, feren conjuració de no haver rey de aquí havant en Roma. E feren còsols, e n'aprés tribuns, e la final, feren còsols per regir la cosa pública. E lo primer còsol fou Bruto, nebot de Tarquinus. E regiren-se axí per ·CCCCLXIII· anys, entrò a Juli Cèsar, que sols e singular, pres lo imperi e fou lo primer emperador de Roma. (F.119v-120r)

D'aquesta mateixa manera continua el *Speculum*:

Post exactos itaque reges primum consules a Bruto esse ceperunt. Deinde tribuni plebis ac dictatores et rursum consules rempublicam obtinuerunt per annos ferme 464 usque ad Iulium Cesarem qui primus singulare arripuit imperium. (Beauvais, 1591: 34r)

Al capítol 10 d'aquesta secció, on el cronista redacta la història del regnat d'Artaxerxes II (405-359 a.C.) seguint el *Speculum*, la crònica insereix la història bíblica d'Ester, que Beauvais no explica. Per a la redacció d'aquest passatge, doncs, el compilador torna a fer servir la *Història Escolàstica*, a partir de la secció *Historia libri Esther* (Comestor, 1885: Col.1489-1495).

Després de la història d'Ester, Comestor insereix un capítol incidental que conté algunes de les referències a la història clàssica que la crònica anota entre els regnats d'Artaxerxes II i Artaxerxes III:

In diebus Assueri Athenienses viginti quatuor litteris uti coeperunt, cum antea sedecim tantum uterentur. Senones Galli duce Brenno Romam invaserunt, et excepto capitolio incensam, vastaverunt sex mensibus; tribuni militares pro consulibus esse coeperunt. Obiit Anaxagoras physicus, et Heraclitus tenebrosus, et Democritus, et Socrates in carcere venenum bibit. Diogenes et Isocrates claruerunt. Aristoteles audivit Platonem decimum octavum annum agens (Comestor, 1855: Col.1294-1295).

No obstant, aquestes notícies també les recull el *Speculum*, extractades, segons anota Beauvais, a partir d'Eusebi de Cesarea i el primer llibre de les *Etimologies* de sant Isidor. El *Speculum historiale*, com la nostra crònica, a més de la utilització de les 24 lletres gregues a Atenes, especifica l'origen fenici d'aquestes i de l'ús de les capitals vermelles:

Anno Artaxersis decimo Athenienses vigintiquatuor litteris uti caeperunt, cum antea sedecem tantum haberent [...] Grecarum litterarum usum primi Fenices invenerunt [...] Fenices primi fame si creditur ausi mansuram rudibus vocem signare figuris. Hinc est quod feniceo colore capita librorum scribuntur, quia ab ipsis littere initium habuerunt. (1591: 37v).

Per a les referències als filòsofs de l'antiguitat, així com les primeres batalles entre romans i cartaginesos, la font continua essent l'obra de Vicenç de Beauvais, que segueix extractant fins el capítol 11 d'aquesta secció, on descriu el regnat d'Artaxerxes III *Ocho* (359-338 a.C.). En aquest fragment, la font torna a ser el llibre d'*Ester* de la *Història Escolàstica*, capítol «De Ocho seu Artaxerxe» (Comestor, 1855: Col.1495). En canvi, en aquest mateix capítol, per a la redacció de la fuga de Nectàneb d'Egipte a Macedònia, la crònica torna al *Speculum Historiale*, a partir del capítol primer del quart llibre, «De fuga Nectabani in Macedoniam et eius colloquio cum Olimpiade» (Beauvais, 1591: 41r).

El nostre compilador seguirà extractant el *Speculum* per a la narració de la història d'Alexandre el Gran. La crònica explica, entre altres esdeveniments, el viatge d'aquest a la Índia, on va mantenir relacions sexuals amb la reina, que va infantar, suposadament, un fill del macedoni. Igualment de manera breu explica la traïció del rei indi Porus i el viatge de retorn d'Alexandre fins als monts Gog i Magog. En aquest punt, el compilador assenyala el següent:

E anà tant entrò que vench als monts de Goch e Magoch, hon ve innumerables gents. E aquí fou-li dit que aquens prop havia una vall en què havia hun arbre dejús lo qual, de nit, apparia hun déu qui donava resposta de tot ço que hom li demanava. E de continent, Alexandre ab poch anà-y, e quant vench en la nit, ell tot sols mes-se davall lo dit arbre. E stant axí, vench hun hom vestit com a sacerdot, e Alexandre li dix quin poble era aquell ni per què era inclús, e si-s podia cloure lo portell que y era. E lo sacerdot li dix que aquell era lo poble d'Israel, les ·VII· trips e mija que foren captivades per Salmanazar, rey de Síria, e messes aquí per ço com havien rebel·lat contra lur déu; e, que si volia cloure lo portell, que per lo matí corregués lo seu cavall davant aquell e, de continent, se clouria de muntanya axí com tot l'als n'era clos. E axí fonch fet e romagué clos tro al temps de antecrist. Axí metex, li demanà de si ell quant devia regnar, lo qual li dix que sis anys [127r] e que devia morir per verí; e lavors Alexandre se partí de allí e tornà-sse'n (F.126v-127r).

Ací, doncs, el compilador sembla barrejar diverses llegendes. En primer lloc, fa referència als monts de Gog i Magog. Un poc més avall identifica la gent d'aquell lloc amb les tribus que van ser captivades per Salmanassar (2Re, 17-18 & Tb, 1). Per la seua banda, Beauvais, el qual cita la *Història Escolàstica*, aporta un fragment del capítol «De reclusionem decem tribuum, et morte Alexandri», on identifica el lloc on són recloses les tribus amb els «montes Caspios», i no amb Gog i Magog (Beauvais, 1591: 45r & Comestor, 1855: Col.1498). Segons González & Saquero:

Como es sabido, Gog y Magog aparecen por primera vez en pasajes bíblicos (Génesis, 10, 2; Ezequiel, 38, 1-3 etc.) como reyes primero y, más tarde, como tribus enemigas de Israel, llegando a convertirse en sinónimo de bárbaros que algún día arrasarían el mundo civilizado. A. R. Anderson ha establecido las fases de la ulterior relación entre Gog y Magog y el de Macedonia, a saber: 1) Alejandro construye las Puertas del Cáucaso para encerrar a los bárbaros del Norte, llamados por lo general escitas; 2) Flavio Josefo identifica a Gog y Magog con los escitas y los sitúa al norte del Cáucaso; 3) consecuentemente, Alejandro construyó las puertas del Cáucaso para encerrar a Gog y Magog (González & Saquero, 2003: 116).

En aquest sentit, la crònica confon el poble escita amb el lloc físic de les muntanyes de Gog i Magog, que no esmenten ni Comestor ni Beauvais. D'altra banda, aquest episodi de Gog i Magog és, en origen, diferent al de la reclusió de les deu tribus –set i mitja, segons la crònica–. Aquesta tradició segons la qual Alexandre, per manament de Déu, va recloure aquestes tribus, prové del *Llibre d'Alexandre*, i apareix per primera vegada a l'Europa occidental en la *Història Escolàstica* de Comestor; mentre que la història de Gog i Magog prové de les *Revelacions* del Pseudo Metodi (González & Saquero, 2003: 129). Per tant, el compilador deuria conèixer la història de la reclusió de Gog i Magog provinent del Pseudo Metodi a partir d'alguna compilació anterior i convé de barrejar-la amb la llegenda que recull el text de Comestor i Beauvais; o, potser, coneguera aquesta llegenda a partir d'alguna obra que barrejés ambdues tradicions, com el *Livre des Merveilles du Monde* de Jean de Mandeville. Segons la traducció al castellà d'aquesta obra:

Magor y Got no pueden salir en ninguna manera de aquellas montañas, donde fueron encerrados XXII reyes con todo su pueblo, y oy en día están dentro de aquellas montañas. Y

allí los persiguió el rey Alexandre y rogó al Dios de natura que le dexasse cumplir lo que havía començado y le diesse vengança de aquellas gentes; y Nuestro Señor por su gracia juntó las montañas y allí están oy, allí encerrados con grandes montañas [...] Y dizen que estos han de salir en tiempo del Antechristo (Mandeville, 1540: 53r).

A més, l'autor del nostre manuscrit situa en aquest passatge la llegenda del Déu o sacerdot que apareix de nit sota un arbre i prediu el futur, que prové de la *Epistola Alexandri* i que Beauvais recull al capítols «Iterum de eodem et arboris solis et lune» i «De responsis arborum ad Alexandrum» (1591: 46v).

La crònica segueix extractant fragments del *Speculum* al llarg d'aquesta darrera secció de l'Antic Testament, també per a la redacció de les guerres púniques. Sovint ho fa amb errades en la traducció que alteren bastant la informació original del passatge, com en el cas del següent fragment:

E Regulus partí's del riu e anà contra tres emperadors, ço és, Asdrúbal, e Acatim de Sicília e Mulicar (F.129v).

En aquest passatge, la font explica que

Regulus autem adversus tres imperatores Hasdrubales duos, et accitum ex Sicilia Amylcarem atrocissimum bellum gessit (Beauvais, 1591: 51r).

Per tant, segons Beauvais, Règul es va enfrontar amb tres emperadors, dos de nom Asdrúbal i un tercer, Amílcar, el qual va ser fet vindre des de Sicília. En aquesta ocasió, l'autor confon el participi passiu *accitum*, que hom pot traduir per «crídat» o «fet vindre» (Lewis & Short, 1891: 18), i s'inventa el nom d'un dels tres oponents de Règul, a qui bateja amb el nom d'Acatim de Sicília. A més, confon les grafies d'Amílcar, tot anomenant-lo Mulicar.

En aquest mateix context de les guerres entre Roma i Cartago, la crònica ens diu:

En aquest any, Anibal assetjà la ciutat de Sigonça, en Spanya, ·VIII· meses e opresa de fam. E los de la ciutat, ans que no venguessen en mans de Aníbal, compongueren molt gran foch en lo qual tots se cremaren, e la ciutat romà destrouida (F.131r).

El fragment prové del capítol «De prodigiis que bellum punicum precesserunt et subversione Sagunti» del *Speculum* (Beauvais, 1591: 51v) i fa referència al setge de la ciutat de Sagunt. Segurament, l'autor desconeixia aquest nom en referència a la ciutat de Morvedre, que era el nom habitual, i opta per traduir *Sagunti* per Sigonça. D'altra banda, aquesta confusió era freqüent i ja se'n feia ressò Pedro de Medina quan afirmava que:

La ciudad de Sigüenza llamaron Saguncia [...] Unos piensan que sea esta aquella famosa ciudad de Sagunto, amiga y confederada a los romanos, errando mucho en esto pues aquella ciudad de Sagunto, amiga de Roma, que destruyó Aníbal, capitán cartaginés, es la que agora llamamos Monviedro (de Medina, 1595: 757v).

En aquesta mateixa direcció aprofundia anys després Jeroni Pujades, el qual deia:

Alguns han volgut, y escrit, ésser estada Sagunto la qui vuy se diu Sigüença lo mateix que assí dihem de Sagunto. Y entre ells és mossèn Diego de Valera. Però puix Florian, y Medina, donan bastant satisfacció, que Sagunto no fonch altra, sinó la que vuy és Morvedre, en lo regne de València (Pujades, 1609: 51r).

Un error semblant apareix més endavant a la crònica, quan aquesta es refereix a sant Isidor, «bisbe de Palència» (F.167v). En aquest cas es tracta d'un error en la traducció del text del *Chronicon* de Martí de Troppau, que es refereix en aquest fragment a sant Isidor «Hispalensis episcopus» (Weiland, 1872: 458). El nostre traductor identifica, doncs, erròniament *Hispalensis* amb Palència, i no amb Sevilla.

Un altre dels errors en la traducció de les seues fonts el podem observar al capítol 17 d'aquesta secció, en el fragment que narra el regnat d'Antíoc IV de Síria, el qual, segons la crònica:

Constrengué los juheus a husar segons lo costum dels gentils; lo qual, anant contra Jerusalem, per Alièmadem fou foragitat e miserablement mort (F.132r).

Així doncs, sembla atribuir la mort d'Antíoc IV Epífanes a un suposat Alièmadem. No es tracta sinó d'un error en la traducció, confonent així el nom de la ciutat bíblica d'Elimaida. Segons el *Primer llibre de Macabeus*, Antíoc havia sentit parlar d'aquesta ciutat famosa per les seues riqueses, les quals ambicionava el rei, i va

intentar saquejar-la, però no ho aconseguí i va haver de fugir; llavors va emmalaltir i morí al llit (1Ma, 6: 1-17). La versió del *Speculum* explica:

Inter hec perambulabat Antiochus superiores regiones et audivit esse civitatem Elymaidem in Perside opulentam et templum in ea locuples in quo erant velamina aurea [...] Et querebat predari eam, sed non potuit. Nam Elymaite fugaverunt eum ignominiose [...] Et mortuus est Anthiocus peregre in montibus et miserabiliter (Beauvais, 1591: 54v).

Al final de l'*Antic Testament*, la *Crònica universal de 1427* conté –de manera acèfala per la pèrdua d'un full del manuscrit– la història de la concepció, naixement, infància i matrimoni de la Verge Maria. Sobre aquesta història no tenim cap referència a la *Biblia* i la seua tradició prové de l'apòcrif *pseudo-Evangeli de Mateu*, atribuït erròniament a sant Jeroni. Aquesta atribució és producte de la inclusió, a manera de pròleg, d'un suposat intercanvi epistolar entre sant Jeroni i els bisbes Cromaci i Eliodor, d'autoria igualment incerta. De fet, Vicenç de Beauvais extracta l'episodi de la nativitat de la Verge Maria citant l'autoritat de «Ieronimus in historia Ioachim et Anne» (1591: 66r). Aquest *pseudo-Mateu* va ser abreujat al segle IX, donant forma a l'apòcrif *Llibre sobre la Nativitat de Maria*, el qual va ser posteriorment utilitzat per Iacopo da Varazze per a la redacció del capítol dedicat a la nativitat de la Verge de la seua *Llegenda àuria* (Piñero, 2018: 237).

El *Speculum*, tot i que de manera més breu que la *Llegenda Àuria*,¹² inicia aquest capítol explicant els vincles genealògics de Maria amb el rei David:

Fuit autem ex stirpe David oriunda, in Nazareth nata, Ierosolimis in templo nutrita. Pater eius Ioachim, mater autem Anna dicebatur. Domus paterna ex Nazareth, maternum genus ex Bethleem erat (Beauvais, 1591: 66r).

Després d'enllaçar Maria amb l'estirp de David, aquesta llegenda prossegueix amb els futurs pares de la Verge Maria, que, davant la impossibilitat de tindre descendència, acudeixen assíduament a fer oració al Temple. En un d'aquests

¹² Traducció catalana de la *Llegenda àuria* de Iacopo da Varazze consultada a BNP Ms. Esp. 44. El passatge sobre la concepció, naixement i vida de la Verge als folis 192v-196r.

viatges, durant la festa de la Dedicació, el sacerdot fa fora del Temple Joaquim perquè en aquella celebració no hi podia entrar ningú que no hagués estat beneït amb fills. Suposem que aquest seria part del contingut del foli perdut en aquesta secció del manuscrit, el qual reprén la història de la concepció de Maria des d'aquí, quan l'àngel de Déu se'ls apareix als dos per separat anunciant-los que Anna infantaria una filla: «Et ecce Anna uxor tua pariet tibi filiam, vocabisque nomen eius Mariam» (Beauvais, 1591: 66r).

3.2.2 Les fonts bíbliques del Nou Testament

Enllestit el passatge del naixement de la Verge Maria, l'autor dona per conclòs l'*Antic Testament* i comença el *Nou* amb la rúbrica «Ací comença la plenitud de gràcia del Novell Testament e nativitat de Jesucrist» (F.135r). A l'inici d'aquest apartat, el compilador fa una mena d'introducció on explica succintament el motiu de la vinguda del Messies, això és, per tal de deslliurar la natura humana del pecat original en tant que, des d'Adam fins al naixement de Jesucrist, tota la humanitat –a excepció feta de la Mare de Déu– ha estat sotmesa a la servitud del diable.

A l'inici del *Nou Testament*, doncs, el compilador insereix aquesta introducció, de caràcter teològic que no hi és present als texts de Comestor ni Beauvais. Conté, no obstant, conceptes doctrinals que provenen, de nou, de les *Sentències* de Pere Llobard, apartat «Auctoritate firmat ex tunc fuisse Virginem immunem a peccato», de la tercera *Distinctio* del llibre tercer, «De incarnatione verbi» (Llobard, 1854: Col.757-762); també conceptes com els de la *distinctio* 30 del segon llibre, «Quod per Adam peccatum et poena transiit in posteros» (Llobard, 1854: Col.720). Tot i això, la dependència del text de Llobard no hi és tant precisa com als capítols inicials de la crònica i aquesta introducció igualment podria haver-la adaptat d'algun altre compendi teològic.

Al llarg del *Nou Testament*, el compilador sembla seguir el guió que li ofereixen les seues fonts principals. En aquest sentit, realitza una selecció dels temes que tracten Comestor i Beauvais, els quals seguirà utilitzant de manera més clara en altres parts d'aquesta secció de la crònica, però d'una manera més lliure que anteriorment, realitzant adaptacions lliures del text de la *Vulgata* i afegint passatges apòcrifs. En aquest punt ja va incidir Pere Bohigas a la descripció que va fer de la *Crònica universal de 1427*. L'autor suara citat alertava que, a partir del *Nou Testament*, el compilador:

continúa ciñéndose al plan del *Speculum* [...] pero procede por cuenta propia. Su relato parece salir de los evangelios de San Mateo y de San Lucas, con interpolaciones de los apócrifos (Bohigas, 2001: 472-473).

En efecte, com hem esmentat, fins aquest punt, la crònica sembla ser una adaptació – si no una traducció, en ocasions, paraula per paraula– d’alguns fragments, en unes ocasions del *Speculum Historiale*, en altres de la *Història Escolàstica*, amb adicions, com hem vist, d’altres textos. Ara, el compilador sembla utilitzar les seues fonts principals com un possible guió del seu text, per bé que, sovint, les adaptacions dels passatges del *Nou Testament* que farà servir procedeixen directament del text bíblic. En aquest sentit, al llarg del *Nou Testament* en general, resulta complicat d’establir la font; almenys no d’una manera tan clara i precisa com als passatges anteriors.

Valga d’exemple el passatge de l’Anunciació, on Beauvais, el qual cita Bernat de Claravall, diu:¹³

Quod turbata est verecundie fuit virginalis, quod non perturbata fortitudinis, quod tacuit et cogitavit prudencie. Et ait angelus:

–Ne timeas, Maria. Spiritus sanctus superveniet in te, id est supra modum quo in sanctis venire solet, in te veniet.

Itaque licet iam gratia plena esset, non superflue dicitur ab angelo:

–Spiritus sanctus superveniet, scilicet propter habundantioris gratie plenitudinem. Nam prior quidem gratia repleverat mentem, sed ista etiam et ventrem, et virtus, inquit, altissimi obumbrabit tibi, id est occulto et secreto modo in te intrabit (Beauvais, 1591: 67v-68r).

El text de Comestor, per la seua banda, utilitza citacions de l’*Evangelii* de sant Lluc i explica:

«Mense autem sexto missus est Gabriel in Nazareth ad Mariam virginem desponsatam Joseph (Luc. 1)». Cumque, ea salutata, dixisset eam parituram Jesum, Filium Altissimi, quaesissetque quomodo hoc fieret, cum se non cognituram virum in animo vovisset, nisi aliter Deus disponeret; angelus addidit non de viro, sed opere Spiritus sancti concepturam,

¹³ Els guions que marquen les intervencions en estil directe són nostres.

et etiam concepisse cognatam suam Elisabeth sibi indicavit. Permistae enim erant sacerdotalis tribus et regia. [...] Et ait Maria:

—Fiat mihi secundum verbum tuum.

Et statim conceptus est Christus de Virgine, plenus homo in anima, et carne, ita tamen, quod lineamenta corporis et membrorum visibus discerni non possent. Creditur autem conceptus octo Kalendas Aprilis, et, revolutis triginti tribus annis, eadem die mortuus est (Comestor, 1855: Col.1537).

En canvi, la versió del nostre compilador:

Per tal, segons diu sant Luch, capítulo primo, que fonch tramés l'àngel sant Gabriel per Déu en la ciutat de Natzaret, que era en Galilea, a la Verge Maria, sposada de Josep, del linatge de Daviu; la qual estava en casa sua, en una cambra, contemplant e fahent oració a Déu en ora de completa. E vench l'àngel estant agenollat davant aquella e dix-li:

—Déu te sal, plena de gràcia, Nostre Senyor Déu és ab tu, beneÿta est entre totes les dones.

La qual, com hagués hoÿt les paraules de l'àngel, fou torbada, no per la vista de l'àngel, que soven ne veyá, mas cogitava quina era aquella salutació tan alta e tan maravellosa. E lavors, l'àngel li dix:

—No hajes temor, Maria, car tu as trobada gràcia davant Déu, que t'ha elegida mare del seu fill, havent que tu concebràs en lo teu ventre e parràs fill, e appel·laràs lo nom de aquell Jesus. E aquest serà gran e serà appel·lat Fill de l'Altisme, e dar-li a Nostre Senyor Déu la sella de Daviu, e regnarà en la casa de Jacob e lo seu regne no haurà fi.

E lavors, la Verge Maria, volent ésser certificada de la manera com se faria, e no dubtant en res, dix:

—E com se farà açò com yo no conega hom e haja fet vot de virginitat?

E l'àngel li respòs:

—L'Esperit Sant sobreindrà en tu e la virtut de l'Altisme te obrumbarà. E açò que de tu naxerà serà appel·lat Fill de Déu. E avet que Elisabet, cosina tua, que era estèril, ha concebut fill en la sua vellea vuy ha VI mesos, car res no és imposible devers Déu. (F.135v-136r)

Algunes paraules com «obrumbarà», «torbada» i «cogitava» les recull, també, Beauvais, però provenen en última instància del text de la *Vulgata* (Lc, 1), amb el

qual la nostra crònica presenta molts més paral·lelismes que no amb el *Speculum* de Beauvais o amb la *Història Escolàstica*:

In mense autem sexto, missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilaeae, cui nomen Nazareth [...] Et ingressus angelus ad eam dixit:

—Ave gratia plena. Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus

Quae cum audisset, turbata est in sermone ejus, et cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei:

—Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum.. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis.

Dixit autem Maria ad angelum:

—Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?

Et respondens angelus dixit ei:

—Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Et ecce Elisabeth cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua, et hic mensis sextus est illi, quae vocatur sterilis, quia non erit impossibile apud Deum omne verbum (Lc, 1: 26-37).¹⁴

Llavors, a partir de l'índex o guió que li proporcionen les seues fonts principals, les quals tornarà a utilitzar de manera més clara, el compilador realitza una adaptació pròpia de la història narrada als evangelis, tot incorporant en algunes seccions del *Nou Testament* diversos passatges i llegendes apòcrifes.

També és possible, com apunta Joan Iborra (2000) en analitzar les fonts de les *Històries e conquestes* de Pere Tomic, que l'autor tingués al seu abast algun dels compendis historials bíblics que circulaven al llarg del període medieval:

La narració bíblica del Gènesi tingué durant l'edat mitjana una àmplia difusió en llengua vulgar en forma de compendis historials, a l'estil de les cròniques universals, les quals, a

¹⁴ Segons el text de la *Nova Vulgata* consultat a http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata.

partir de la Bíblia, recontaven la història del món des del moment de la seua creació. La seua redacció venia determinada pel públic a qui anava adreçat: les gents poc lletrades. Això explica que es tracte moltes vegades de textos amb una certa banalització dels continguts de la Bíblia, a fi de fer assequible la seua comprensió (Iborra, 2000: 20).

L'explicació d'Iborra fa referència al *Gènesi*, però hom podria fer-la extensible a tota la Bíblia. No obstant això, la utilització al llarg de la crònica de diverses fonts, sobretot en Llatí, i del nivell d'erudició de Comestor, Beauvais o Pere Llobard, entre d'altres, ens duria a no desestimar una adaptació directa del text bíblic per part de l'autor de la crònica. Tot i això, aquesta presenta errors clars, com a l'inici del segon capítol del *Nou Testament*, on l'autor cita l'*Evangelium* de Mateu per relatar el cens romà ordenat per Cèsar August i el naixement de Jesucrist, quan en realitat el passatge és de l'*Evangelium* de Lluc (2: 1-5). És possible que aquesta confusió provinga a partir de la utilització de la *Escolàstica*. Comestor narra aquest passatge a partir de l'*Evangelium* de Lluc i explica l'establiment del cens romà per tal de recaptar impostos. Però segons la *Història Escolàstica*, aquest passatge de Lluc explicaria el relat del capítol 17 de l'*Evangelium* de Mateu, on els recaptadors d'impostos del Temple pregunten a Pere si el seu mestre no té el costum de pagar impostos (Mt, 17: 24):

Hic primum Judaea facta est stipendiaria Romanis, haec descriptio singulis annis fieri videtur, qui in Evangelio legitur: "Magister vester non solvit tributum hoc anno (Comestor, 1855: Col.1539).

Just després d'aquesta citació a Mateu, Comestor continua la narració seguint Lluc (2: 5):

Ascendit autem Joseph a Nazareth in Bethlehem, eo quod esset de domo David, ut profiteretur cum Maria uxore sua praegnante (Comestor, 1855: Col.1539).

Potser aquesta inclusió de la cita de Mateu provoca que el compilador identifique Mateu com l'autor del passatge de Lluc; confusió aquesta, d'altra banda, que no deixa de ser significativa. Aquest no és l'únic error en la identificació de passatges

bíblics, però la majoria solen ser confusions amb el número del capítol –segurament, errors en el procés de còpia– més que no amb l’evangelista en qüestió.

Com hem dit, l’autor sembla seguir el text de Comestor, per bé que, en moltes ocasions, adapta el relat bíblic a partir del text llatí de la Bíblia. Però, tal com ja havia detectat Bohigas (2001: 472-473), l’autor de la nostra crònica aporta passatges provinents de la literatura apòcrifa. En aquest sentit, cap de les seues dues fonts principals –tampoc la Bíblia– fan esment dels senyals miraculosos que van esdevenir la nit de la Nativitat. En canvi, la crònica explica:

Aquesta sancta nativitat fou per tot lo món manifestada e divulgada per moltes maravelles e senyals que se’n seguiren: primerament, que en aquella santa nit, tots quants sodomites havia en lo món, tots moriren, e açò en reverència de aquella carn sagrada que·l Fill de Déu pres de natura humana; segonament, que tres sols foren vists en Orient e, poch a poch, se ajustaren e feren hun sol; terçament, que una font d’aygua que havia en Roma se convertí en oli e corré en oli tres ores; quartament, que una stela apparech als tres reys d’Orient dient-los que anassen en Judea, que·l rey dels juheus, salvador del món, era nat (F.137r-137v).

La tradició d’aquests senyals la recull, entre d’altres, Francesc Eiximenis al seu *Vita Christi*. Segons el franciscà menoret:

Ell [Déu], aquesta santa nit, féu morir a mort soptana tots los sodomites, car avorrí que Ell fos nat hom [...] e que tan abominable legea fos trobada en hom. [...] Ell, esta santa nit, féu caure e trencar la estàtua de Ròmulo, cap e déu principal de Roma [...] En la nit de aquesta santa nativitat, una font d’aygua se convertí en oli e tot aquell sant dia correch fins al flum appel·lat Tíber. Per Ell, en aquest dia, se és esdevengut que tres sols apparegueren en orient, qui puix, acostant-se ensemps, faheren un cors solar, per la qual cosa entengueren los feels que aquell en lo qual tres natures eren en una persona era en lo món vengut.¹⁵

Aquesta tradició, segons la qual la nit en què va nèixer Jesucrist van succeir fets miraculosos arreu del món, respon a una aglutinació de diverses llegendes sobre els miracles que esdeveniren aquella nit tractats –junts o per separat– per nombrosos autors. El portent de la mort dels homosexuals, «masculi et feminae per totum mundum», apareix recollit al Sermó XXIII *In Nativitate Domini* de sant Bonaventura

¹⁵ BNP Ms. Esp. 6 (F.66v-67r)

da Bagnoregio (1217-1274), el qual cita sant Jeroni d'Estridó (Bonaventura, 1901: 123). Da Bagnoregio cita el cinqué llibre del *Comentari a Isaïes* de sant Jeroni, al·ludeix a la glossa a *Isaïes* (19: 1) i diu: «omnes sodomitae mortui sunt, masculi et feminae per totum mundum» (Bonaventura, 1901: 123). En canvi, el passatge al·ludit de sant Jeroni explica:

Quidam totam hanc prophetiam ad Salvatoris tempora referunt, quando ingressus est super nubem levem, id est, corpus humanum, quod ex Virgine assumpserat, nullo humanae commixtionis semine praegravatum: sive quod a nube levi portatus sit, id est, corpore Virginali, et ad ingressum ejus omnes daemones contremuerint, tuncque prima idolorum ruina fuerit, praesentiam Domini ferre non sustinens (sant Jeroni, 1865: Col.181).

Així doncs, no hem localitzat el passatge a l'obra de sant Jeroni i, potser, es tracte d'una de les falses atribucions que sovint hom feia a alguna autoritat patrística per donar-li major importància o un suposat rigor al seu text. En aquest mateix sentit, sobre el miracle de la font que raja oli, Joseph Maria de Turre Januen explica aquest fet «testantibus Orosio et Strabone» (de Turre Januen, 1711: 255), aportant així al seu text el prestigi de l'autoritat dels historiadors Orosi i Estrabó. Per tant, el compilador de la crònica es fa ressò de la tradició d'aquests portents miraculosos que devia circular en diversos escrits que aglutinaven tots aquestos elements.

Els relats referents a l'adoració dels reis d'Orient, la presentació de Jesús al Temple i l'assassinat dels innocents presenten a la nostra crònica una barreja de tradicions que no estan presents a la Bíblia. Segons l'evangelista Mateu, l'únic que recull l'episodi dels reis d'Orient, aquests arriben a Jerusalem i pregunten on està el nadó que esdevindrà rei dels jueus; llavors, Herodes els envia a Betlem amb la condició que tornen a ell i li revelen la ubicació exacta de Jesús. Tot seguit, l'estel els guia fins el lloc on s'allotja la sagrada família i, després dels obsequis, exhortats per l'àngel en somnis, tornen a la seua terra sense comunicar res a Herodes. Una altra advertència onírica produeix la fugida de Maria, Josep i Jesús cap a Egipte, mentre Herodes ordena la matança dels nens de fins a dos anys (Mt, 2: 1-18). Per la seua banda, l'evangelista Lluc afegeix la presentació de Jesús al Temple una vegada han passat

els quaranta dies de purificació després del part (Lc, 2: 23-38). El nostre copista, però, al final de l'episodi de l'adoració afegeix:

E quant Erodes ho sabé fonch molt yrat e aguera mort tantost los infants de Betlem, sinó que no gosà per temor de rebel·lió del poble. E après poch dies, Josep ab la Verge Maria e ab l'infant, partiren-se de Betlem e vengueren secretament en [N]atzaret. (F.138v)

Així doncs, l'anònim compilador afegeix un breu viatge de la sagrada família de Betlem a Natzaret i un lapse de temps durant el qual Herodes desestima l'assassinat massiu de nens per temor d'una rebel·lió popular. Seguidament incorporarà l'episodi de la presentació i, finalment, retornarà a l'episodi del degollament dels innocents. Ara bé, aquest relat divergeix del relat bíblic en tant que va precedit d'una compareixença d'Herodes a Roma, davant Octavi August, per citació dels seus fills a causa de determinats problemes en la successió reial. Segons la nostra crònica, Herodes aconseguix la submissió dels seus fills per intercessió d'August i s'està dos anys a Roma. Durant aquesta estada, li explica al cèsar l'episodi dels reis d'Orient i com aquests li anunciaren el naixement del Messies, de la qual cosa podria derivar un intent de rebel·lió dels jueus contra l'Imperi. Llavors, Octavi August autoritza que trameten cartes a Judea amb l'ordre d'assassinar tots els nens de dos anys en avall, entre els quals fou víctima un suposat fill d'Herodes que cuidava una dida.

Aquest episodi de l'ambaixada a Roma és traduït i adaptat a partir de la *Història Escolàstica*, que al seu torn incorpora la notícia procedent de les *Antiguitats Judaiques* de Josep Flavi, segons el qual:

Herodes autem cum de nece puerorum disponderet, citatus est per epistolam ab Augusto Caesare, ut Romam iret, accusationi filiorum responsurus (Comestor, 1855: Col.1543).

La inclusió d'aquest viatge a Roma s'insereix ací per tal d'explicar per què Herodes ordena matar els infants de fins a dos anys si, segons el relat bíblic canònic, la matança dels innocents es produeix just després de l'adoració dels reis d'Orient; amb la qual cosa, Herodes hauria aconseguit el seu propòsit ordenant la mort

únicament dels nounats. No és estranya la utilització de diverses solucions en textos no canònics que permeten d'explicar aquesta ordre d'execució del nadons de fins a dos anys d'edat. Per exemple, l'*Evangelí del Pseudo Mateu*, a tal efecte, situa l'arribada dels savis d'Orient dos anys després del naixement de Jesús (Piñero, 2018: 255). La solució de la crònica, aprofitant el text de Comestor, consisteix en endarrerir dos anys aquesta ordre d'execució, aprofitant l'esmentada estada d'Herodes a Roma. En qualsevol cas, la versió de Comestor aprofita l'obra de l'historiador jueu, que hauria sigut el punt de partida o la font històrica necessària que va aprofitar de bastiment per a la confecció d'aquesta llegenda, això és, una notícia contrastada per la font d'un historiador antic i que l'autor de la nostra crònica convé d'utilitzar.

Al llarg del Nou Testament, el cronista fa servir un recurs sovint utilitzat per la *Historia Escolàstica* que consisteix a citar l'evangelista corresponent i, durant el decurs de la seua narració, incorporar referències bíbliques a l'*Antic Testament*. A tall d'exemple:

Segons diu sent Luch capítulo 2, après dels ·XL· dies del part de la Verge Maria, segons que la ley manava, *Levitici* ·XII·, anaren ella ab l'infant e Josep en Jerusalem per purificar-se e offerir lo seu fill en lo temple (F.138v).

I poc després:

E après, la Verge, per rahó de la dècima que Abram donà a Melsisedech per servir la ley que u manava, *Gènesis* ·XXIII·, offerí al sacerdot hun parell de tortres o de coloms, dels quals lo sacerdot féu sacrifici segons era acostumat (F. 138v).

Pel que fa a la infantesa de Jesús, el compilador incorpora l'episodi dels raonaments teològics de Jesús al temple a l'edat de dotze anys i, tot seguit, per tal de finalitzar aquesta etapa adverteix:

De les maravelles e senyals e miracles que Jesucrist féu en lo temps de la sua puerícia, los quals posen alguns contemplatius, emperò són scriptures apòphiques, que no són autèntiques ni les han posades los sants evangelistes; per ço, lexar-ho em a present de posar-les per no alargar la present matèria (F.139r).

L'autor fa referència ací a tot un cicle d'evangelis apòcrifs que intenten omplir el buit informatiu que presenten els texts canònics pel que fa a la infància i joventut de Jesús. Aquests, en major o menor mesura, donen compte de diferents portents i miracles que féu Jesucrist essent un xiquet. A tall d'exemple, ens han pervingut evangelis amb aquestes característiques com *l'Evangelí del Pseudo Mateu*, el del *Pseudo Tomàs* o el *Llibre de la infància del Salvador*, entre d'altres (Piñero, 2008).

Tal com ja ha fet en nombroses ocasions al llarg de la crònica, el compilador fa servir les *Sentències* de Pere Llombard per explicar aquells fragments amb més càrrega doctrinal. Un exemple d'aquest fet el trobem al final del capítol 10 del *Nou Testament*, just després d'explicar el bateig de Jesús a mans de Joan Baptista:

Hon en lo bapisme són quatre coses: la primera, que aquell qui ve al bapisme deu demanar la fe de Jesucrist, e vol ésser seu del tot per senyal de caràcter e pren lo seu bapisme, e és dit cristià, que vol dir huntat e lavat per aygua del bapisme; la segona cosa, que·l prevere que bateja haja intenció de batejar; la terça és que·l lavament e ablució sia feyt en aygua de elament e no en altra; la quarta cosa, que y sia servada la forma ordenada de les paraules que s'i deuen dir, ço és, «Yo·t bateje en nom del Pare e del Fill e del Sant Sperit, amén» (F.141r).

En aquesta ocasió, cap de les dues fonts principals no contenen aquestes apreciacions sobre el bapisme. En canvi, sí que explica a bastament aquest sagrament Pere Llombard, *Distinctio tertia* del seu quart llibre de les *Sentències*, «Quid sit baptismus» (Llombard, 1854: Col.843).

També al llarg del *Nou Testament* advertim errades en la traducció de les seues fonts llatines. Un exemple d'açò, al capítol 12, en què el cronista relata els miracles de Jesús:

E començà a fer miracles e moltes maravelles, les quals nengú no poguera fer si no fos Déu. Car, segons diu sent Johan capítol 2, primerament convertí l'aygua en vi en les noces en què era majordom Archecliti (F.142r).

La inclusió d'aquest suposat majordom, de nom Archecliti, és producte d'una traducció incorrecta del mot *architriclinius* que apareix al text de la Vulgata:

Et dicit eis Jesus: Haurite nunc, et ferte architriclinio. Et tulerunt. Ut autem gustavit architriclinius aquam vinum factam, et non sciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam vocat sponsum architriclinius, et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit et cum inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est. Tu autem servasti bonum vinum usque adhuc (Jn, 2: 8-11).

El terme *architriclinius* no fa referència a un nom propi, sinó a aquell qui presideix la taula, o el mestre de cerimònies d'una festa (Lewis & Short, 1891: 154). La BVI tradueix aquest mot per «Cap de servici» (Jn, 2: 8). El mateix Pere Comestor ofereix una altra explicació del terme: «id est primati inter convivantes in triclinio» (1855: Col.1559).

Pel que fa al capítol corresponent a la preparació del Sant Sopar, aquest s'allunya del text canònic. Segons el text de la crònica, Jesús ordena a dos dels seus deixebles, és a dir, Pere i Joan, que vagen a Jerusalem, on trobaran un home carregat amb una ampolla d'aigua, el qual els indicarà el cenacle on soparan:

E dix a dos dels seus apòstols, ço és a sent Pere e a sent Johan:

—Anau en Jerusalem e entrats-vos-ne en la ciutat. Trobareu hun hom portant una ampolla de aygua. Seguiu-lo e, en la casa on aquell entrarà, digau al senyor de la casa: «Diu lo mestre hon és lo menjador en què ell menje la Pasqua ab los seus dexebles». E aquell mostrar-vos ha hun gran cenacle ben agranat. E aquí apparellau la Pascha.(F.144r)

Els tres evangelis sinòptics expliquen aquest passatge amb algunes diferències. Segons Mateu, Jesús envia directament dos deixebles no identificats «a casa de tal» (Mt 26, 18).¹⁶ Per la seua part, Marc recull el passatge de l'home carregat amb una ampolla o cànter d'aigua, al qual s'adrecen dos deixebles igualment no identificats (Mc, 14: 13). Lluc amplia el relat i identifica els dos deixebles amb sant Pere i sant Joan (Mt, 22: 8). D'altra banda, l'evangelista Joan no explica aquests preparatius i inicia el relat directament en el moment del Sant Sopar (Jn, 13). Pel que fa a la versió de Comestor, aquest no esmenta el nom dels deixebles enviats a aparellar el

¹⁶ Citat a partir de la versió de la BVI. El text de Nacar & Colunga ofereix la solució «a casa de Fulano» (Nacar & Colunga, 1964: 1080); mentre que Felix Torres Amat opta per «en casa de tal persona» (Torres Amat, 2000: 901).

sopar (1855: Col.1615), mentre que Beauvais inicia l'episodi explicant les connotacions eucarístiques del sopar «secundum Iohannem» (1591: 79r). Per tant, almenys a l'inici d'aquest capítol, la crònica sembla adaptar el text de l'*Evangelii* de Lluc.

No obstant, després d'aquests preparatius, el nostre cronista afegeix un relat no canònic, segons el qual, Jesús, abans d'anar de Betània a Jerusalem per celebrar el sopar de la Pasqua, s'acomia de sa mare i de les tres Maries i els adverteix que no poden acompanyar-lo en aquells moments. Tot seguit, un àngel se li apareix a Maria per recordar-li la missió terrenal del seu fill i reconfortar-la. Després, les dones van a Jerusalem a casa de Marta –i no a Betània, on resideix aquesta segons els relats canònics– i allí la Verge Maria «féu gran dol e plant»:

E quan vench en la horabaxa, Jesucrist se partí de Bethània per anar en la ciutat de Jerusalem. E quan foren prop la ciutat, ell dix a la sua mare e a les tres Maries:

—Vosaltres no podeu anar ab mi esta nit, entrau-vos en la ciutat e anau a casa de Martha.

E quant la Verge Maria hoy açò dix-li ab gran dolor, amargor e compassió:

—O, fill meu car, repòs de la mia ànima, vida, salut hi sperança mia; de quant ençà preneu tant dolorós comiat de mi e no voleu que yo vaja ab vós? Platja-us que no m partescha de vós e haja ma part de les vostres dolors, treballs e affanys.

E Jesucrist li dix:

—Mare mia, vós sabeu bé que, com l'àngel vos denuncià la mia incarnació, vos dix tot lo misteri de la redempció de l'humanall linatge, e com yo havia a sofrir molts affanys e treballs e havia a morir en la creu. E axí, pus volentat és de Déu, conformau-vos ab aquella, car aquesta dolor vos serà tornada en gran guoig e consolació après la mia resurrecció.

E pres comiat de la mare e de les altres Maries, e aquelles se n'entraren en Jerusalem e vengueren-se'n a casa de Marta. E aquí la Verge Maria féu gran dol e plant, clamant-se a Déu, lo pare:

—O Déu, pare omnipotent, e com est tant fort al meu fill que vols que muyra a tan penada e tan cruel mort e passió? Sia la tua mercé que vulls mudar, que la redempció de

l'humanal linatge se faça per altra manera, sens mort del meu fill, com totes coses sien possibles de fer a tu.

E lavors, vench l'àngel e dix ha aquella:

—De part de Déu, Verge gloriosa: tu sabs bé que, com l'àngel te vench a anunciar la incarnació del fill de Déu, te dix que, com per lo peccat de Adam tota natura humana fos condepnada a mort eternal, que Déus, volent reparar e salvar aquella, havia deslliberat de trametre lo seu fill eternal en lo món per incarnar-se e pendre carn humana en lo teu ventre virginal; e que fos Déu e hom ensemps per ço que, com a Déu, pogués remetre e relexar la pena del peccat e, com ha hom, pogués satisfier e pagar la culpa del dit peccat. E que aquell seria trahit e liurat en les mans dels juheus. E seria pres e ligat, scarnit e vituperat e escopit e menyspreat, açotat e coronat d'espines, crucificat e mort en la creu; e lo tercer dia resussitarà. E tu, per reverència de Déu e per excessiva amor que haguist a l'humanall linatge que fos salvat, acceptist e volguist ésser mare del Fill de Déu ab totes aquestes dolors, penes e turments, de què haguist gran mèrit e fonch molt acceptable a Nostre Senyor Déu. Donchs, Verge gloriosa, vulles-te confortar e conformar ab la voluntat de Déu de beneplàcit, que és immutable, e hajes bona esperança, car infinit serà lo goig que tu hauràs après la resurrecció del teu fill.

E lavors, l'àngel se n'anà e ella romàs trista e molt dolorosa per la sensualitat de la carn que sentia per les dolors e treballs de son fill.

E après [que] la dita Verge e les altres Maries se'n foren entrades en la ciutat, Jesucrist se n'entrà per altra porta en la dita ciutat e vench en la casa hon se aparellava la dita cena. (F.144r-144v)

Pel que fa al relat dels evangelis canònics, aquests situen Jesús a Betània just abans del Sant Sopar, a casa de Simó el Leprós, on una dona desconeguda ungeix Jesús amb un perfum car (Mt, 26: 6-13 & Mc, 14: 3-6). Lluc no conté aquest episodi i Joan el situa sis dies abans de la celebració de la Pasqua (Jn, 12: 1-7). Amb relats com el que incorpora ací la crònica, s'ompli el buit entre tots dos esdeveniments (la unció de Jesús a Betània i l'Últim Sopar) i es representa el comiat dolorós de Jesús amb sa mare. Episodis semblants trobem al *Vita Christi* de Francesc Eiximenis quan, partint de Betània:

E anant comunament los consolà ab tanta dolçor que tot los arrapava, en especial en ço que·ls deya de la sua resurrecció [...] en com vench que foren prop de la ciutat es degueren

separar, lo Senyor anant al cenacle e la sua gloriosa mare ab les altres envers casa de Lätzer.¹⁷

Eiximenis no fa esment de la intervenció de l'àngel que parla amb Maria, però, si més no, explica que:

E diu ací la dita santa contemplativa [Àngela de Fulgino] que la gloriosa, de continent fos en casa de Lätzer, separà's de totes les altres dones e intrà-sse'n dins la cambra [...] e aquí [...] ella veu altament tot lo procés de la preciosa mort de Jesucrist.¹⁸

Malgrat que el passatge de la crònica és molt breu, presenta, doncs, algunes similituds amb el *Vita Christi* d'Eiximenis; però, també amb el mateix passatge del *Vita Christi* d'Isabel de Villena. Aquesta obra narra un extens relat on Jesús s'acomia a Betània de Maria, Marta, Magdalena i Llätzer; un episodi carregat, com a la crònica, d'una intensa emotivitat. Malgrat tot, l'obra d'Isabel de Villena no recull, tampoc, les paraules de l'àngel a Maria, i les dones, malgrat que van a Jerusalem separadament de Jesús, no van a casa de Marta –ni de Llätzer, com a la versió d'Eiximenis– sinó que:

partint-se de aquí, entraren-se'n en Hierusalem anant a una casa per celebrar la pasca separada de aquella hon el Senyor havia de fer la cena. E allí restà la excel·lent senyora aquella nit ab aquelles santes dones, passant tota la nit sens dormir ab grandíssima dolor e plor (Villena, 1497: 175r).

Tot i que les diferències són significatives entre els tres textos, els seus autors coneixien a bastament aquest tipus de relats piadosos que, com hem dit, hom emprava per omplir les llacunes dels texts canònics.

Al llarg de la narració referent al Sant Sopar, l'autor incorpora citacions de Pere Llombard que refermen les interpretacions dels signes eucarístics presents als relats bíblics, a partir de la *Distinctio VIII* del quart llibre de les *Sentències*: «De sacramento altaris et eucharistie» (Llombard, 1854: Col.856). D'aquesta manera, el

¹⁷ BHUV, Ms.209: 297v.

¹⁸ BHUV, Ms.209: 298r.

compilador explica el misteri de la transsubstanciació en la consagració eucarística del pa i del vi, quina és la manera com i per què s'ha de trencar la sagrada forma i quina és la significació d'aquest sacrament.

Després de tot aquest fragment de caire doctrinal al voltant del sacrament de l'Eucaristia, la crònica reprén la narració amb la detenció de Jesús a l'hort de Getsemaní, per bé que la rúbrica d'aquest capítol identifica, possiblement per un error en la còpia, amb Jericó. A tal efecte, la crònica cita l'evangelista Joan (Jn, 18: 1-39):

E segons diu sent Johan capítol ·XVIII·, parti's Jesucrist e anà-sse'n dellà lo torrent de Cedron, hon havia hun ort. (F.147r)

No obstant, en aquest passatge, l'autor segueix el text de Comestor i realitza un compendi dels quatre evangelistes. En efecte, l'*Evangelí* de sant Joan és l'únic que incorpora un primer trasllat de Jesús a casa d'Annàs, sogre de Caifàs, abans d'ésser conduït a casa d'aquest darrer, i la *Història Escolàstica* segueix aquest evangeli com a base. No obstant, segons la crònica, Jesús s'adreça a part a «sent Pere, sant Johan e sent Jacme» (F147r) tan bon punt arribaren a l'hort de Getsemaní. La conversa privada entre aquests quatre no apareix ni a l'*Evangelí* de Joan ni al de Lluç; però sí al de Marc, que explicita els noms Pere, Joan i Jaume (Mc 14,33) i al de Mateu, que es refereix a ells, tal com fa Comestor, com Pere i els dos fills del Zebedeu (Mt 26,37). Segons Comestor:

Et cum intrasset, dixit eis: Sedete hic donec vadam illuc, et orem, et etiam vos orate ne intretis in tentationem, ne scilicet succumbatis tentationi. Et assumpto Petro, et filiis Zebedaei coepit contristari (Comestor, 1855: Col.1621).

En aquest mateix sentit, les tres negacions de sant Pere abans no cante el gall responen a interrogatoris provinents de persones diferents segons quin evangeli seguim. D'aquesta manera, segons Joan, responen a l'interrogatori de la portera de l'atri del pontífex, la primera, i dels soldats que s'escalfen vora el foc, les dues últimes (Jn 18,15-27); segons Lluç, són tres persones diferents les que acusen Pere

d'ésser deixeble de Jesús, entre elles una serventa (Lc 22,54-62); segons Marc, les dues primeres negacions serien la resposta a la pregunta d'una serventa i la darrera a l'acusació de tots els que hi són presents (Mc 14, 66-72); i Mateu, per la seua part, situa aquestes negacions com a respostes als interrogatoris de dues serventes diferents i, la tercera, de tots els allà presents. Llavors, el compilador, per tal d'abreujar, atribueix les tres negacions de sant Pere com a resposta a les acusacions d'una única serventa. Per tant –i aquest recurs és sovint utilitzat per a la confecció de la història del *Nou Testament*– en aquest fragment l'autor segueix Comestor i cita com a autoritat un evangelista, malgrat que recull tradicions de tots quatre, realitzant així un compendi de tot el que considera adient d'incloure a cada moment.

La narració del judici de Pilat respon igualment a un compendi dels relats evangèlics canònics on l'autor incorpora explicacions referents a les vestidures sacerdotals que utilitza l'Església en commemoració de les porpres, cordes i corona d'espines amb què vestiren Jesús abans de la crucifixió. La passió i mort de Jesucrist segueix igualment els evangelis, però el cronista aporta, novament, citacions a Pere Llobard per explicar els fonaments teològics de la mort i resurrecció.

Igualment, aprofitarà l'episodi de la mort de Jesús per explicar les diferències entre la latria, culte donat exclusivament a Déu; hiperdulia, culte a la Verge Maria i a les relíquies de la Passió, i dulia, culte als àngels i sants (F.149v). Explicacions semblants sobre aquests tipus de cultes apareixen a l'obra dessus citada de Llobard, al llibre tercer de les *Sentències, Distinctio IX*, «Le adoratione humanitatis christi; an eadem sit adoratio humanitati et deitati exhibenda» (Llobard, 1854: Col.775). No obstant, Pere Llobard únicament es refereix als cultes de latria i dulia, els quals compara amb la idololatria. Més semblants a les explicacions de la crònica són les que fa Beauvais al capítol 51 del primer llibre del *Speculum*, «De Quatuor virtutibus cardinalibus»:

Est autem triplex adoratio sive honoris exhibitio, prima scilicet latria que soli deo debetur, secunda dulia que homini et angelo propriissime autem Christo in quantum homo tertia vero yperdulia qua honorantur crux vel corona et huiusmodi. (Beauvais, 1591: 7v).

Pel que fa a l'episodi del davallament de la creu, la crònica utilitza un motiu recurrent a la literatura de temàtica religiosa, com és el plany de la Verge, en el cas de la crònica, davant el cos sense vida de Jesucrist. La literatura catalana medieval és prolixa en l'elaboració de *plancti Mariae*; en aquest sentit, al segle XIII, tot i que farcit de provençalismes, es redacta l'anònim plany *Augats, seyos qui credets Deu lo payre*. Altres exemples d'aquest tipus de composicions els trobem al *Plant de la Verge*, de Ramon Llull o a l'esmentat *Vita Christi* de Francesc Eiximenis (Garcia & Martín, 2009:566). Al segle XV el conreu d'aquesta temàtica creix més, si cap. Segons Marinela Garcia i Llúcia Martín, un dels motius de la profusió d'aquests tipus de texts al segle XV seria el fet que «el 1423 en el Sínode de Colònia s'afegeix a les festes de la Mare de Déu la de les angoixes i dolors de Nostra Senyora» (Garcia & Martín, 2009: 566). Transcrivim ací el breu fragment de la crònica que conté el plany de la Verge:

—O, fill meu molt car, benigne fill e resplandor de Déu lo Pare, pa e lahor dels àngels, salut e preu del món, lum del cel, glòria dels sants; e què haveu vós fet als juheus que tan cruel mort e passió vos hajen donada? Com vós totstemps los hajau fets molts beneficis, gàcies e miracles, amonestant e preycant a aquells com devien amar Déu e servir la sua santa ley. E guarint los malalts e sanant los contrets e mudant los lebreros e il·luminant los cechs e resucitant los morts. E per bon guardó, an-vos donada aquesta tan cruel mort e passió per enveja, malícia e iniquitat. O, fil meu, vida e salut, esperança mia, plàcia-us que yo muyra ensemps ab vós e no romanga en aquest món ab tanta dolor e treball, viuda e desacompanyada de tan gloriós fill e senyor (F.149r).

Si bé és cert que aquest plany de la *Crònica universal de 1427* és breu, tanmateix recull molts dels elements característics d'aquests tipus escrits, com és la càrrega inculpatòria envers els jueus, l'emotivitat i la manifestació dels dolors i sofriments de la Mare de Déu i el desig exprés d'aquesta de morir allí mateix, junt al cos sense vida del seu amat fill. A tall d'exemple, recollim ací uns fragments del plany que conté en aquest episodi la *Vida de la sacratíssima verge Maria* de Miquel Peres i que recull tots aquests elements suara esmentats:

O, fill meu y senyor, com puch estar sinó en la scura nit de passions e congoxes, puix les celestials lums dels vostres sagrats ulls han fet tan trist eclipsi? [...] Muyra yo ensemps ab

vós clavada, perquè après tan cruel mort ab vós eternament vixqua! O, carn sacratíssima de mon fill, concebuda de l'Espirit Sanct dins lo meu verge ventre! Com estau esquinçada, nafrada, groga, descolorida y de la preciosa sanch de vostres venes tenyida? O, inichs juheus, departit haveu l'ànima del cos de aquell qui per guardar la vida de vosaltres en dues parts departí la mar Roga! Fel y vinagre haveu donat a beure a d'aquell qui en lo estèril desert vos havia donat per dolç menjar la saborosa mannà! O, maleyta sinagoga, més cruel que verinosa fera! Per què has volgut devorar la vida de mon fill, qui per la paternal caritat fon tramés de les celestials cadires per ésser ton spòs, ton fill e pare? Cruelment és estat lançat de tu aquest celestial legat tramés per Déu lo pare, del qual, per mostrar la tua adúltera malícia, ab les tues sangonoses mans has pres lo mantó de la sua preciosa carn per estipendi de la tua verinosa malícia [...] Plora, donchs, ab mi, miserable Jerusalem, que ans ciutat sancta e ara ciutat de homey te nomenes. Fes dolorós plant sobre la tua crueldat maleyta; vist-te de cilici y ennegrida gramalla, puix en tu és estat mort lo gran rey de glòria; córreguen per mig de tu nit e jorn rius de abundoses làgrimes, puix per lo teu cruel delict los celestials àngels a tristament plorar y dolre convides. O, fill e senyor meu! Tots los trenta-tres anys de la vostra sancta vida són estats acompanyats de doloroses penes, que lo jorn que naixqués en aquest món miserable lo vostre lit fon lo dur fust del pesebre, la freda pedra lo coxí hon dormíeu, e après contínuament haveu sentit dolors, treballs y fatigues. E ara, mort ab tan dolorosa pena, estau en lo dur llit de la creu sancta, tenint per coxí la cruel corona d'espines (Arronis, 2012: 425-427).

Pel que fa a la resurrecció de Jesucrist, la crònica explica que, malgrat la lliçó present als texts canònics, la primera persona que va veure Jesús ressuscitat va ser la Verge Maria:

E Jesucrist aparegué a la sua mare gloriosa primerament. E axí ho devem creure per rahó piadosament. E après, aparegué a la Magdalena e a sent Pere e a sent Jacme, e après als dexebles que anaven a Emaús; e après a tots los apòstols, qui estaven justats, e a molts altres (F.150v).

Aquest episodi el recullen els tres evangelis sinòptics, per bé que amb diferències respecte als primers testimonis de la resurrecció. Segons Marc, foren Maria Magdalena; Maria, la mare de Jaume, i Salomé (Mc, 16: 1). En canvi, segons Lluc, les dones foren Maria Magdalena, Joana i Maria, la mare de Jaume (Lc, 24: 9). D'altra banda, Mateu es refereix a Maria Magdalena i «l'altra Maria» (Mt, 28: 1). Així doncs, cap dels evangelis situa la Verge Maria entre els primers testimonis de la resurrecció de Crist. Per aquest motiu l'autor indica que, piadosament, hom ha de creure que, malgrat no explicitar-ho els evangelis, el primer testimoni fou la Verge.

Aquesta mateixa idea la trobem a la *Llegenda Àuria*, de Iacopo da Varazze. Segons la traducció del *Flos sanctorum romançat*:

La terça és que, abans que a tots, aparegué a la Verge gloriosa, jatsia que per los evangelistes sia callat. E açò approva la Sglésia de Roma, que, encontinent, en aquell mateix dia, en la sglésia de Sancta Maria, fan gran celebració, per qu'és semblant que Jesuchrist pus que fonch resuscitat li aparegués, car no era raó que aytal mare fos per aytal fill oblidada. Mas, per ventura, açò callaren los evangelistes, per ço que lur ofici era que tan solament fessen testimoni de la sua resurrecció, per què los evangelistes no feren de altre menció, mas que u jaquiren per ferm, per ço que primerament alegrà la mare de la sua resurrecció, per ço com ella hagué major dolor de la sua mort que tots los altres. E de açò fa testimoni sanct Ambròs en lo terç Libre de les vèrgens, dient: «Véu sancta Maria la resurrecció del Senyor e, primerament, la véu ella e la cregué» (Càmara Sempere, 2010: 119).

En canvi, després de l'explicació sobre el parlament a la Mare de Déu, el text segueix aquest capítol resumint la versió de la *Història Escolàstica*, segons la qual, les aparicions de Jesucrist després de la seua resurrecció foren:

Primo Mariae Magdaleneae. Secundo mulieribus redeuntibus de monumento, quando tenerunt pedes ejus et adoraverunt eum. Tertio Petro, licet non expresse habeatur de Evangelio. Quarto duobus euntibus in Emmaus: Quinto apparuit decem apostolis absente Thoma; sexto post dies octo apparuit eisdem praesente Thoma. Septimo septem discipulis apparuit in piscatione ad mare Tyberiadis, octavo in monte Thabor quando convenerant in Galilaeam, et ita ante diem Ascensionis apparuit octies. Ipsa vero die Ascensionis bis apparuit, semel undecim apostolis comedentibus in coenaculo (Act. I). Omnes, tam Apostoli quam alii discipuli, necnon mulieres, habitabant in illa parte Hierusalem quae dicebatur Mello, scilicet in monte Sion, ubi David construxerat sibi palatium, et ibi erat coenaculum illud grande stratum, in quo praecepit Dominus sibi parare Pascha. Et in coenaculo illo tunc habitabant undecim apostoli. Caeteri autem discipuli, et mulieres habitabant circumquaque per diversa hospitia (Comestor, 1855: Col.1645).

Després de la resurrecció de Jesucrist i la seua ascensió, la crònica incorpora un capítol dedicat a l'adveniment de l'Anticrist:

En los derrés temps, antecrist naxerà en la Babilònia de peccat de fornicació, e serà nodrit e adoctrinat per diables; e sabrà e haurà totes les males arts, per les quals sabrà tots quants tresors haurà amagats dejús terra e en la mar. E farà ab les males arts que haurà molts senyals e maravelles, e dirà que és fill de Déu; e elegirà apòstols e dexebles preycant e manifestant com ell és fill de Déu. E darà als reis e prínceps e grans senyors e a molts

altres grans tresors e grans dons, per los quals se tirarà tots a ça crehença e a la sua ley. E vendrà en Jerusalem e posarà la sua cadira enmig del temple dient e manifestant com ell és fill de Déu e lo vertader mesies promés en la ley, inpuignant e revocant com Jesucrist no era estat fill de Déu ni verdader messies, anul·lant e cassant tota la ley e doctrina de aquell e interpretant e declarant totes les profecies e scriptures atribuint-les a ci. Lo qual, de continent, serà cregut per los juheus e molts altres e per alguns mals cristians per los dons que·ls farà e per los grans senyals que falsament los farà. E qui volrà creure en ell, donar-los ha molt; e qui no volrà creure, ell ne farà matar molts e farà'ls grans persecucions e mals. E molts fugiran de la sua faç e habitaran en lo desert e'n les cavernes de la terra. E serà tanta la persecució que farà dels cristians que, si no per lo temps que serà abreujat per Déu, poch serien los cristians que romandrien en la fe de Jesucrist.

E lavors vendran Elies e Enoch de paradís Terrenal e disputaran ab aquell dient e provant com ell no és fill de Déu ne messies, ans és falç propheta e gran encantador que tot ço que fa, o fa ab males arts. Mas que Jesucrist era ver fill de Déu e vertader messies, e açò sabien ells per revelacions divinals e per experiència que u havien vist. Per la qual cosa, antecrist los farà de continent degollar, e secretament seran soterrats per los fels cristians. E farà com que sia mort e amagar s'an los seus dexebles. E pendran lo seu cors e soterrar l'an, e lo tercer dia resucitarà e mostrar s'a. E en après, muntarà al munt d'Olivet dient que se'n vol muntar al cel, e pujar-se'n ha per l'ayre ensús. E ladonchs, vendrà l'archàngel sent Miquel e percurirà aquell, e derrocar l'a en terra e sclatarà e, de continent, morrà.

E totes les gents que veuran açò e u oyan dir, renunciaran a la fe e crehença de aquell e convertir s'an a la fe de Jesucrist. E lavors los crestians, qui estaran en los deserts que seran amagats, hiran preÿcant la fe de Jesucrist per tot lo món. E totes les gents vendran a la conexença de la vera fe cristiana. E hauran espay de convertir-se, segons alguns han scrit, ·XL· dies après la mort de antecrist, en ans que sia lo juý final (151v-152r).

La redacció d'aquest passatge va acompanyada per notes marginals amb nombroses referències a texts de sant Agustí, sant Jeroni, Beda, sant Gregori i Pere Comestor. No obstant, per a la redacció d'aquest capítol, la crònica abreuja els capítols 108, «De adventu Antichristi et eius fallaciis», i 109, «De persecutione eius et interitu ipsius» del llibre 31 del *Speculum historiale*, els quals contenen una àmplia descripció d'aquest episodi. Segons l'obra de Vicenç de Beauvais:

Legitur autem Antichristus in Babilone de tribu Dan nasciturus [...] Cumque venerit Ierosolimam, circumcidet se dicens Iudeis se esse *Christum ipsis in lege promissum, Christum vero nostrum fuisse deceptorem et magum. Omnes itaque Iudei credentes et ei adherentes, confluent ad ipsum et reedificabunt templum a Romanis destructum. Ibiq[ue] sedebit, dicens se esse summum deum. Veniet quidam quidem ut ait apostolus, in omni virtute potestatis humane et opulentie, facietque signa et prodigia que dicuntur mendacia,

vel quia non erunt vera sed phantastica vel quia ad confirmandum mendacium ostensa ad seducendum videlicet illos qui caritatem et veritatem Christi recipere nolunt. Multa deceptis munera largietur et quos terrore nequiverit avaricia subiugabit [...] Tunc emittet dominus Helyam et Enoch famulos suos ad hoc ipsum viventes in paradyso terrestri reservatos ut ipsum Antichristum redarguant et corda filiorum ad patres convertant, tandemque mortis debitum tanto tempore dilatatum exolvant. [...] Tunc Antichristus furore repletus, iubebit sanctos dei testes Enoch scilicet et Helyam occidi et iacebunt in plateis Iherusalem per triduum insepulti ut quicumque viderint timeant eis conformari. [...] Denique iuxta visionem Danielis veniet Antichristus usque ad verticem montis Oliveti qui dicitur inclitus et sanctus quia ex eo ascendit ad patrem Christus dominus. Ibiq; seductor ille peribit, unde salvator ad celos ascendit. Cum enim sederit in eodem loco in papilione et in solio suo, dominus Ihesus christus ut ait Ambrosius ostendet se ei et interficiet interficiet se eum spiritu oris sui idest virtute precepti sui. Ipso namque Ihesu clamante in aere, morietur Antichristus per Michaellem ut dicitur fulminatus (Beauvais, 1591: 488-489r).

Per a les apreciacions sobre la manera en què seran transportades les ànimes al Purgatori el dia del Judici, l'autor torna a fer servir les *Sentències* de Llombard, *Distinctio* 43 del quart llibre, «De resurrectionis et iudicii conditione» (Llombard, 1854: Col.943).

En canvi, el capítol dedicat a la conversió de sant Pau, l'adapta a partir del capítol 74 del seté llibre del *Speculum*, «De conversione Pauli et initio predicationis» (Beauvais, 1591: 84r); no obstant això, als apartats dedicats al ministeri de sant Pere i els emperadors Tiberi i Gai advertim les primeres aportacions de fragments provinents de l'obra que esdevindrà la font principal de la següent gran secció de la crònica, el *Chronicon pontificum et imperatorum* de Martí de Troppau. Segons la crònica:

En aquell temps, sent Pere tingué la cadira sacerdotal en Orient ·III· anys, e après, en Antiochia ·VII· anys. E après, vench-se'n en Roma, e aquí sigué en la cadira ·XXV· anys e set meses.¹⁹ E sent Pere cantà primer missa e començà al *Pater Noster* e instituhí lo dijuni de la Quaresma e lo dejuni de l'Avent, que's fes tres setmanes ans de Nadal en commemoració del primer adveniment e del segon de Nostre Senyor Déu Jesucrist (F.154v).

Aquest mateix passatge, segons Martí de Troppau:

¹⁹ Al marge dret: «Sent Pere papa».

Post passionem Domini anno sequenti beatus Petrus apostolus [...] tenuit sacerdotalem cathedram in partibus Orientis annis 4, ubi primam missam celebravit dicendo solummodo *Pater Noster*. Deinde venit Antiochiam anno 38, nativitatis Christi, ubi cathedram adeptus sedit annis 7. Inde venit Romam, ubi 25 annis, mensibus 7 et diebus 8 pontificatum tenuit [...] Beatus Petrus apostolus primus instituit ante Pascha Domini quadragesimale ieiunium et ante natale tres ebdomas et quartam imperfectam ab omni christiano populi instituit venerari. (Weiland, 1872: 408-409).

Per al darrer capítol del *Nou Testament*, que explica la mort de la Verge Maria, el compilador sembla extractar la *Llegenda Àuria*. Malgrat que el text de la crònica abreuja molt la *Llegenda*, recull els elements principals d'aquesta tradició. El compilador explica:

En lo tercer any del dit emperador Claudi, morí la gloriosa Verge Maria en Jherusalem, en edat de ·LX· anys. E esdevench-se per misteri divinal que, tres dies habans que morís, foren portats tots los apòstols a la casa de la dita Verge, los quals escampats per lo món, de la qual cosa aquella agué sobiran plaer pregant aquells que guardassen lo seu cors com seria morta. E quant vench la ora de la sua mort, vench Jesucrist gloriosament e la ànima de la Verge Maria volà en los braços de aquell, lo qual los dix que la portassen en la Vall de Josaphat e que·l sperassen aquí. E aquells portaren lo cors ab hun lit ab grans cants, e los àngels cantaven en l'ayre. E los juheus, sentint açò, vengueren per pendre lo cors, e per virtut de Déu foren ferits de seguedat. E cridant aquells, tots los qui cregueren en la fe de Jesucrist foren sanats. E lavors, los apòstols vengueren ab lo cors en la Vall de Josaphat. E aquí vench Jesucrist molt gloriosament acompanyat ab la ànima de la dita Verge, tornà-la en lo cors de aquella, resucità-la e hac cors glorificat. E lavors, axí glorificada fou presa e pujada, elevada per Jesucrist al cel molt gloriosament, acompanyada per innumerables àngels e sants, exalçada sobre tots los cors dels àngels e col·locada en cors e en ànima en la glòria de Paradís. E fon coronada regina del cel, la qual pregà Déu per los peccadors, e és advocada de aquells. (F154v-155r).

Per la seua part, el *Flos sanctorum romançat* diu:

Com tots los apòstols foren anats per diverses parts del món per prehicar, la Verge Maria romàs en una casa qui stà prop lo mont de Syon. [...] ella visqué ·XII· anys après son fill e que havia, com se morí, ·LX· anys (Càmara i Sempere, 2010:122).

Segons el text de la *Llegenda Àuria*, un àngel se li apareix a la Verge anunciant-li que la seua mort està a prop, i Maria li respon:

–Si yo he trobada gràcia ab tu, prech-te que·m digues lo teu nom, mas, sobretot, que los apòstols, fills e frares meus, sien ajustats ab mi, per ço que yo·ls veja ab mos ulls corporals, e que ells me soterrèn. [...] E açò dient, tots los apòstols foren aquí aportats dels lochs on cascun prehicaven e foren davant la porta de la Verge Maria. (Càmara i Sempere, 2010:128).

La narració de la mort de la Verge, de la qual prenem únicament els elements que recull el nostre cronista, prossegueix de la següent manera:

Recompta sanct Dyonís, qui fonch dexeble de sanct Pau apòstol, en lo Libre dels divinals noms, que los apòstols tots se ajustaren com la Verge Maria morí [...] E, com la Verge véu tots los apòstols ajustats, ella beney Jesuchrist e posà·s enmig dels apòstols, qui stavèn ab ciris cremants e lanternes ençeses. E, devers la quarta hora de la nit, Jesuchrist vench ab tots los àngels, e ab los patriarques, e ab los màrtirs, e ab los confessors e ab les vèrgens; e se ordenaren davant lo lit de la Verge, tots cantant e loant Déu altament. [...] E, axí, la ànima de la Verge Maria exí del seu cors e se n'anà en los braços del seu fill, e no sentí neguna dolor de carn ne neguna corrupció. E dix Jesucrist als apòstols:

–Aportau lo cors de la Verge Maria, mare mia, en la vall de Josaphat e soterrau-lo aquí en un sepulcre nou que y trobareu. E sperau-me aquí fins al terçer dia, que yo tornaré a vosaltres

[...] En après, los apòstols prengueren lo cors ab gran reverència e·l posaren sobre lo lit. [...] E foren aquí los àngels, qui cantaven humilment ab los apòstols, axí que tota la terra ab so de maravellosa suavitat compliren. E tots los hòmens de la ciutat de Hierusalem foren moguts per lo plasent cant que oïren e corregeren fora la ciutat per saber què era. E veren que los apòstols portaven lo cors de la Verge Maria e tornaren en la ciutat per armes, dient:

–Anem tots e matem los dexebles de Jesuchrist, e cremem lo cors qui portà lo enganador.

[...] E tot l'altre poble qui aquí era tornà cech. [...] E, après açò, sanct Pere li dix:

–Pren la palma de nostre frare sanct Johan e posa-la sobre lo poble qui és cech; e aquell qui volrà creure en Jesuchrist cobrarà la vista e aquell qui no volrà creure no·s porà veure per totstemps.

[...] Après, los apòstols posaren lo cors de la Verge en lo moniment e posaren-se prop ell, segons que lo Senyor los havia dit. E, en lo terçer dia, Jesuchrist vench aquí ab molts àngels e·ls saludà dient:

–Pau sia ab vosaltres.

E ells li respongueren:

–Glòria sia a tu, Senyor, qui sols fas grans maravelles.

[...] E, encontinent, lo seu gloriós cors, ab l'ànima, exí del moniment e se'n pujà en lo cel gloriosament ab los àngels. (Càmara i Sempere, 2010:124-126).

3.2.3 Les fonts de la llista d'emperadors i papes

Finalitzada la redacció dels capítols del *Nou Testament*, el compilador enceta un nou apartat amb la rúbrica: «Ací són acabades totes les ystòries del Testament Vell e Novell e proseguex l'orde ystorial dels emperadors, papes e reys» (F.155r). Per a la confecció d'aquests capítols, l'autor utilitza com a fonament el *Chronicon Pontificum et Imperatorum* de Martí de Troppau,²⁰ com ja indicaven Bohigas (2001: 473) i Coll i Alentorn (1972: 49), sobretot, a partir del capítol tercer d'aquesta secció de la *Crònica de 1427*.

Abans, però, durant els tres capítols inicials d'aquesta secció, el cronista se centra en les persecucions de Neró i el martiri i mort dels apòstols. El caràcter breu i concís d'aquests capítols fa difícil la identificació d'una font concreta. Possiblement, la crònica pren de referent i compendia la tradició procedent dels *Actes dels Apòstols* de l'evangelista Lluc i altres texts apòcrifs. Les breus al·lusions a les arts nigromàntiques de Neró i les disputes entre sant Pere i sant Pau amb Simó el Mag, així com l'amistat d'aquest darrer amb l'emperador romà, no hi són presents al *Chronicon* de Martí de Troppau. Tanmateix, sembla possible que extracte d'aquesta obra la durada de l'imperi de Neró per a continuar, just després, compilant algun passatge d'una altra obra: «Nero imperavit annis 13, mensibus 7» (Weiland, 1872: 444). Beauvais i Comestor sí que esmenten el personatge de Simó el mag (Beauvais, 1591: 83v & Comestor, 1885: Col.1168-1169), però tots dos a partir del relat dels *Actes dels Apòstols* (Ac, 8: 9-24), que situen el personatge a Samaria i Jerusalem durant el ministeri de sant Pere en aquella regió, i no després a Roma, com la nostra

²⁰ En alguns manuscrits del segle XIV, la seqüència utilitzada per referir-se al seu autor és *Martinus de regno Bohemiae oriundus, patria Oppaviensis*, que ens situaria el seu lloc de naixement a la ciutat d'Opava –en alemany, Troppau–, capital històrica de Silèsia. En manuscrits posteriors, però, se'l coneix com *Martinus Polonus*. Aquest epítet pot fer referència a dues circumstàncies: d'una banda, vincularia Martí de Troppau al monasteri dominic de Praga, que pertanyia a la província dominica de Polònia; d'altra banda, faria referència al seu nomenament com a arquebisbe de Gnesen, Polònia, càrrec que no va exercir perquè va morir poc després del seu nomenament (Ikas, 2001: 328). Amb tot, nosaltres fem servir la forma *Martí de Troppau* en referència a la seua ciutat de naixement.

crònica. En canvi, les disputes entre Simó el Mag i sant Pere a la capital de l'Imperi de Roma en temps de Neró sí que hi són presents als *Actes apòcrifs de Pere*, un text piadós del cristianisme primitiu que conté llegendes que van circular al llarg de l'Edat Mitjana (Perea Yébenes, 2008). Així doncs, la font a partir de la qual el compilador basteix aquests capítols inicials deuria contindre aquests relats apòcrifs i d'altres, com el relat de la curació miraculosa de Vespasià que apareix al capítol següent.

En efecte, al capítol segon l'autor incorpora, tot i que de manera abreujada, la llegenda de la malaltia de Vespasià, que explica com, per intercessió de sant Climent i Verònica, l'emperador va ser convertit a la fe cristiana, batejat i curat de la malaltia. El text de la Crònica diu:

Vespasià fou emperador de Roma ·IX· anys e ·XI· mesos, lo qual, après poch temps que fou emperador, fon ferit de malaltia de càncer en la cara e de lebroisia. E per preycació de sent Climent e per Verònica, que li mostrà la tovallola en què era la faç empremtada, fon convertit a la fe cristiana e fonch batejat e guarit. En après, aquest promés de venjar la mort de Jesucrist; lo qual, de continent, après ab Titus, son fill, se apparellà ab gran navil·li e moltes gents de armes per anar. E passaren en Judea, la qual de continent se rebel·là contra ell. E aquell asetjà Jerusalem entorn totes parts e tench-la setiada dos anys, entant que, per la gran fam que era en la ciutat, les mares se menjaven los fills e les gents perien per les places e no podien deffendre los murs. E lavors, los romans entraren e prengueren la ciutat de Jerusalem e mataren més de XC milia hòmens e persones. E venien-ne ·XXX· per hun diner, e aquells qui·ls compraven mataven-los e treyen-los l'or del ventre que havien menjat (F.155v-156r).

Aquesta llegenda prové de la tradició d'un text apòcrif llatí, el *Vindicta* o *Venjança del Salvador* que, segons el seu editor modern, fou redactat, potser a França, al voltant dels segles VIII i X, conservat en dos manuscrits del segle XIV a Venècia i Milà. Aquesta obra, malgrat la seua acceptació medieval, «está llena de incongruencias y absurdos históricos» (Piñero, 2018: 379), però conté tots els elements –per bé que barrejats– que presenta el breu passatge de la crònica. Els protagonistes de la *Vindicta* són Titus, el qual «tenía una herida en la parte derecha de la nariz por causa de un cáncer, y tenía destrozada la cara hasta el ojo» (Piñero,

2018: 380); Tiberi, que «se encontraba delicado y lleno de úlceras y fiebres, con nueve clases de lepra» (Piñero, 2018: 380); Velosià, missatger de Tiberi; Natán, Josep d'Arimatea i Nicodem, els quals parlaran amb l'emperador sobre les bondats del ministeri de Jesús, i Vespasià, que, juntament amb Titus, durà a terme la venjança. El text recull el baptisme de Titus i la seua miraculosa curació i com aquest convenç Vespasià perquè ataque Jerusalem. Igualment descriu la troballa de la faç de Jesucrist empremtada a la tela de la Verònica. Després de la destrucció de Jerusalem, Titus i Vespasià arresten els jueus, en lapiden uns quants, altres són crucificats cap per avall i d'altres travessats amb llances. A la fi, acorden que els supervivents siguen venuts com a esclaus i, com que els jueus «vendieron a Cristo por treinta monedas de plata, vendamos nosotros a treinta de ellos por un denario» (Piñero, 2018: 383). Així doncs, el compilador de la *Crònica de 1427*, insereix aquesta tradició procedent, en última instància, del *Vindicta*, tot i que reuneix i confon els personatges de Tiberi, Titus i Vespasià sota la figura única d'aquest darrer.

Com a resultat de la venjança de Vespasià, el cronista convé d'enllaçar aquesta llegenda amb el mite fundacional de la ciutat de Barcelona, perquè, segons la crònica, els supervivents foren embarcats en nou barques i llançats a la mar. La novena d'aquestes arribaria a l'actual Barcelona:

E tant eren cansats de matar-ne, que alguns que n sobraren meteren-los en ·IX· barques sens rem e sens veles a la ventura de Déu e de les ones. E vengueren-ne alguns en França, e en Prohença, e n Alamanya, e n Castella; e la ·VIII· barcha vench en Catalunya. (F.156r)

En aquesta llegenda, doncs, el mite fundacional de Barcelona es desvincula dels dotze treballs d'Hèrcules i converteix els colons barcelonins en jueus expulsats de Jerusalem.

És a partir del capítol 3 d'aquesta secció, com hem dit adés, que la influència del *Chronicon Pontificum et Imperatorum* es fa més evident. L'obra de Martí de Troppau, originàriament, va ser concebuda com un catàleg de papes i emperadors,

des del naixement de Jesucrist fins a l'inici del pontificat del papa Nicolau III (1277). La disposició original del frare dominic permetia iniciar el seu catàleg amb les biografies de Jesucrist i Octavi August en pàgines enfrontades i continuar, així, situant les biografies dels papes al verso de cada foli i les dels emperadors al recto. El manuscrits més fidels a aquesta disposició tenien una tirada de 50 línies per pàgina, a una sola columna, corresponents a 50 anys, això és, a una línia per any (Ikas, 2001: 329). Aquesta disposició propiciava una visió analítica dels regnats i pontificats. Com a resultat d'això, els regnats de més durada ofereixen un major nivell descriptiu i, per contra, els més breus esdevenen extremadament resumits; sobretot aquells que duraren pocs anys, mesos o -fins i tot- dies.²¹ Ara bé, aquesta obra va ser una de les més copiades, compendiades i traduïdes al llarg de l'Edat Mitjana. Així doncs, malgrat respectar-se aquesta disposició en molts dels manuscrits i edicions, no són menys les que copien el text sense tindre això en compte, sense respectar les 50 línies per pàgina,²² sovint disposant el text a doble columna²³ o copiant primer les biografies dels papes i, al finalitzar aquestes, endarrerir la narració cronològicament i començar amb les dels emperadors.²⁴ D'altra banda, molts copistes interpolen textos de diversa procedència i amplien el catàleg amb més papes i emperadors entronitzats amb posterioritat a la mort de Martí de Troppau (1279).

²¹ Segueixen aquesta disposició els manuscrits BPET 122(2), BNP Ms. Latin 14357 i BNM mss/10046 i l'edició de 1616.

²² El BNM mss/6871 sí que enfronta els papes (verso) amb els emperadors (recto) però no respecta les 50 línies per pàgina.

²³ Aquest és el cas del BNP Ms. Latin 5022 i de l'edició de 1574, la qual enfronta papes i emperadors columna a columna.

²⁴ Tal com es presenta al BNM mss/10074 i a l'edició de Weiland (1872). Per la seua part, la versió del BNP Ms. Latin 4974 únicament conté el prefaci, els capítols corresponents a l'antiguitat romana i la llista dels papes, deixant de banda els emperadors.

A més de les diferents còpies que desvirtuen més o menys la concepció inicial del dominic, l'autor mateix va refer l'obra diverses vegades, donant com a resultat tres versions o famílies diferents, tal com adverteix Wolfgang-Valentin Ikas (2001):

Martin's work has come down to us in three different versions, all of which appear to have been produced by Martin himself. The first recension was completed in 1268, the second in about 1271 or 1272, and the third in 1277, shortly after the accession of Nicholas III. The third and final version differs from the prior two by a number of significant additions, most notably a brief geographical and historical introduction, surveying the ancient world - Rome in particular - up to the time of Augustus, and the fable of Pope Joan. (Ikas, 2001: 330)

Per tal de detectar les variants entre totes tres recensions, encara hui, es fa imprescindible l'edició de Weiland (1872). Al llarg d'aquest apartat identificarem la versió de la còpia del *Chronicon* que va utilitzar el compilador amb la recensió A; més concretament, com podrem observar, la còpia del *Chronicon* que tenia al seu abast el nostre compilador provenia del *Codex Pragensis*, manuscrit que es conservava a la sala capitular de la catedral de Praga, que va originar la subfamília A*. Aquest *Codex Pragensis* va ser editat per Iohanne Fabricio l'any 1616 (Weiland, 1872: 383). Abans, però, convindria tenir en compte algunes altres consideracions.²⁵

En primer lloc, com a conseqüència de la disposició utilitzada per Martí de Troppau, els breus pontificats i regnats d'alguns papes i emperadors donen com a resultat una biografia que, en ocasions, es resumeix a una línia. En la majoria d'aquests casos, el nostre autor serà fidel al *Chronicon* i la *Crònica de 1427*, en aquests passatges, esdevindrà una traducció literal de la llista d'emperadors i papes de Troppau. En altres ocasions, però, la biografia del *Chronicon* és més extensa i, llavors, el cronista abreuja i selecciona aquella informació que més li convé.

²⁵ Per comparar diferents versions, disposicions textuais i possible errades cronològiques, hem utilitzat, a banda de l'esmentada Weiland (1872), les edicions de 1574, 1616 i 1859; així com les versions manuscrites contingudes a BNP Ms. Latin 4974, BNP Ms. Latin 5022, BNP Ms. Latin 14357, BNM mss/10046, BNM mss/6871, BNM mss/10074, BPET Ms. 122(2) i BPET Ms. 44.

D'altra banda, els inicis de cada pontificat a l'obra de Martí de Troppau segueixen l'esquema següent:

Syxtus ·I· nacione romanus ex patre Pastore, de regione Via lata, sedit annis 10, mensibus 3, diebus 21. (Weiland, 1872: 411)

L'acumulació de dates i xifres, sovint, provoca errades com la que comet el nostre copista en referir-se al mateix papa:

Sixtus, de nació de Roma, fonch papa ·XI· anys e tres mesos. (F.157r)

Com podem veure, Troppau utilitza anys, mesos i dies per establir la durada dels pontificats. El compilador de la crònica no és tan precís i únicament utilitza anys i mesos. Ara bé, en aquesta ocasió es tracta d'una errada de només un any, fruit, probablement, d'un error en la còpia, però en altres passatges confon mesos per anys o dies per mesos, esdevenint errades més greus. Altres errades en la còpia o traducció del text responen a equívocs a l'hora de traslladar el nom de l'emperador o papa corresponent. En aquest sentit, podem detectar errors com anomenar *Zefirus* (F.158r) al papa *Zepherinus* (Weiland, 1872: 412) o *Genesisius* (F.158r) a l'emperador *Severus* (Weiland, 1872: 448), entre molts altres casos que indicarem oportunament a la transcripció. Pel que fa a aquests tipus d'errors –sobretot als errors de datacions i durades de pontificats– val a dir que molts ja hi són presents i es repeteixen en nombroses de les còpies manuscrites consultades. Errades puntuals d'aquesta mena a banda, la *Crònica de 1427* també presenta, en ocasions, errors de traducció. Valga d'exemple el passatge següent:

Othó, fill del segon Othó, fou emperador ·XX· anys. E, venint a Roma, per papa Gregori Quint fou coronat en emperador. Aquest ordonà Ytàlia e passà per Gàl·lia. E'n Saxona retornà Tercensis, cònsul, e fugí Gregori papa. E gitat del papat, fou papa hun altre que havia nom Johan, grech, bisbe de Plasència. (F.175v)

En canvi, segons Martí de Troppau, Otó III, una vegada ordenada Itàlia, va retornar a Saxònia passant per Gàl·lia. Per la seua part, el cònsol romà Crescenci, havent fugit el papa Gregori, va fer papa Johan, bisbe de Piacenza:

Hic ordinata pace in Ytalia transitum faciens per Galliam in Saxoniam est reversos. Sed Crescensius consul romanorum, gregorio papa fugato, fecit papam quendam grecum, nomine Iohannem, placentinum episcopum. (Weiland, 1872: 466)

O en aquest cas, durant l'imperi d'Adrià, on la crònica explica:

En aquest temps fou lo segon philòsoph axí apellat (F.157v).

En canvi, segons el *Chronicon*:

Floruit etiam hiis temporibus Secundus philosophus, qui philosophatus est omni tempore silencium servans» (Weiland, 1872: 446).

En aquest cas, es tracta del nom propi del filòsof cínic *Secundus*, conegut com «el Silenciós» (Martin & Villalobos, 2008: 928), i no, com sembla indicar la crònica, el segon filòsof que fou conegut amb aquest apel·latiu. Segons la *Vida* d'aquest filòsof, un text anònim confegit entorn la segona meitat del segle II, *Secundus* va observar religiosament un estricte vot de silenci. L'emperador Adrià volgué trencar el seu vot enfrontant-lo amb feres salvatges. Malgrat tot, el filòsof es va mantenir fidel al seu vot i Adrià li va perdonar la vida (Banner, 2018: 81-82).

Un altre exemple d'una errada en la traducció hom pot detectar al final del capítol 14, on la crònica explica:

En aquest temps, Elisàrius e Patricius deslliuraren Roma, que no la prengueren los gots.

En aquesta ocasió es tracta d'un únic personatge, Flavi Belisari, general de l'emperador Justinià, el qual pertanyia a l'estament social dels patricis (Hornblower, 2012: *Belisarius*). Segons la font: «Huius tempore Belisarius patritius liberavit Romam a captione Gothorum» (Weiland, 1872: 421). La tercera persona del singular que presenta la forma verbal *liberavit* indica que es tracta d'una sola persona, per bé que el traductor del *Chronicon* converteix en dos personatges diferents, de nom Patrici i Belisari.

D'altra banda, el nostre manuscrit també presenta, de vegades, omissions d'alguns papes i emperadors, confusions i alteracions en l'ordre d'aquests. Per exemple, entre Vespasià i Titus el copista incorpora:

Trajanus, fill de Vespasià, fou emperador ·XIX· [anys]. Aquest pres hi conquistà Babilònia e Àsia e acostà's prop dels fins de Índia. Lo qual, après Cèsar August, exemplia en lonch e en ample lo imperi de Roma. Aquest, no per si, mas per los consellers seus, féu la segona persecució dels cristians. (F.156v)

Segons el *Chronicon*, l'ordre dels emperadors després de Vespasià seria Titus, Domicià, Nerva i Trajà. En aquesta ocasió, el copista altera l'ordre dels noms de manera que la seua llista la formen Titus, Trajà, Domicià i Nerva; altera així l'ordre dels emperadors Trajà, que hauria d'anar després de Nerva, i Domicià, que hauria d'anar després de Titus. A més, li atribueix la segona persecució dels cristians a Trajà –que diu que és fill de Vespasià– i la tercera a Domicià, tot i que Martí de Troppau ho fa a la inversa:

Aquest [Trajà], no per si, mas per los consellers seus, féu la segona persecució dels cristians. (F.156v)

Mentre que el *Chronicon* diu:

Hic, non per se sed per suos consiliarios, terciam christianis iussit inferri persecutionem. (Weiland, 1872: 446)

Al llarg de la llista de papes i emperadors, Martí de Troppau inclou, quan s'escau, informació d'algun papa que, per un motiu o un altre, ha estat eliminat de la llista oficial de pontífexs; tot i que, en aquests casos, sol afegir alguna línia dins de l'apartat dedicat a la biografia d'algun altre papa i no explicita un apartat propi per al papa herètic o excomunicat en qüestió. La *Crònica de 1427* unes vegades menciona aquests papes i d'altres no. Suposem que el fet d'anar a l'interior de la biografia d'un altre pontífex, sense l'habitual caplletra inicial o calderó que destaque la menció a aquests papes, pot produir que el compilador el passe per alt. Entre les vegades que el nostre cronista convé d'incorporar aquests pontífex trobem la referència al papa Siriac. Aquest no apareix al *Chronicon* com a capítol independent

però sí que el menciona a l'apartat del papa Poncià I (Weiland, 1872: 413). El copista l'anomena per advertir que:

per ço com contra voluntat del clero se'n partí del papat e se n'anà ab les ·XI· mil vèrgens, les quals havia batejades en Roma, no és posat en lo cathàlogo dels Papes. (F.158r)

D'altra banda, el cronista omet, per exemple, el prevere Novacià l'heretge (*Novacianus Hereticus*), que, malgrat no ser papa, manuscrits com el BPET Ms. 122(2) (F.105v) o el BNM mss/6871 (F.32v) li dediquen un apartat exclusiu. Tanmateix, altres manuscrits l'inclouen dins de l'apartat propi del papa Fabià I.

En referència a aquest darrer papa, la crònica explica:

Fabianus, de nació de Roma, fo papa ·XIII· anys e ·XI· mesos. Aquest constituí que cascún any, en lo dijous de la Cena, fos consagrada la crisma. E quant ell fou elet, ·I· coloma molt blancha avallà del cel sobre aquell. E a la final, per manament de Deci, fo coronat per martiri. (F.157r)

Segons Weiland (1872), totes tres famílies del *Chronicon* esmenten l'episodi del colom blanc que davallà del cel el dia de la seua elecció i l'ordinació segons la qual s'ha de consagrar la crisma cada Dijous Sant. Ara bé, la recensió B descriu primer l'aparició del colom, mentre que les famílies A i C, com el nostre copista, esmenten primerament la consagració de la crisma (Weiland, 1872: 413).

En relació amb la supressió de papes descatalogats, un altre indicatiu de l'adscripció a la família A –o, almenys, que ens faria descartar l'adscripció a la família C– podria ser el llegendari pontificat de la papessa Joana, entre els pontificats de Lleó IV i Benet III, que la nostra crònica no esmenta i que, segons Weiland, únicament les còpies i edicions de la recensió C del *Chronicon* incorporen (Weiland, 1872: 383). Si bé és cert que aquestes dues dades suara aportades no són suficients per adscriure el text de la crònica amb la recensió A del *Chronicon*, el conjunt de tots els indicatius ens permetrà vincular la còpia del *Chronicon* consultada pel nostre compilador amb la família A*.

Pel que fa als regnats de Publius Helvius Pèrtinax i Septimi Sever, l'edició de Weiland els agrupa a l'apartat «Helius Pertinax et Severus» (Weiland, 1872: 447). Aquesta mateixa agrupació presenten els manuscrits BNM mss/6871 (31r-32r) i BNM mss/10046 (28r-29r) o l'edició de 1574 (163-164). Altres versions utilitzen, com la nostra crònica, un apartat per a cadascun d'aquests dos emperadors, com el manuscrit BNM mss/10074 (65r) o l'edició de 1616 (11r-12r). L'esmentada edició de 1616 pren com a base el *Codex Pragensis*, una còpia del segle XIII del *Chronicon* que, com hem dit més amunt, prové de la família A, malgrat que amb les suficients discrepàncies com perquè Weiland l'emmarque en una subfamília pròpia, A* (Weiland, 1872: 383). Aquest seria un altre indici, per bé que no gaire consistent, encara, que vincularia el text del compilador amb la família A*.

En aquest mateix sentit, segons la majoria de versions, Anter va ser papa «annis 3, mense 1» (Weiland, 1872: 413); no obstant, l'edició del *Codex Pragensis* de 1616, com la nostra crònica (F.158r), diu: «Antherus natione Graecus sedit mense uno» (De Troppau, 1616: 12v).

A més, a l'apartat dedicat als imperis conjunts de Valentinià I (364-375), Valent (364-378) i Gracià (375-383), la crònica explica:

Valent, ab son frare Valentinià e Gracià, fo emperador ·III· anys. Aquests tres maravellosament tengueren les imperials dignitats. En lo terç any de Valent, qui emperà en Costantinoble, ·III· gents, <ço és, gots> qui s'appellan gots, sípedes y vàndalos, havent una lengua e per nom diversos departits, per si passaren lo flum de Danubi, qui és lo major del món, en Alamanya. Aquest Valent fo arrià e, fahent moltes persecucions als cristians, fou mort per los grechs en batalla (F.161r-161v).

Segons el text del *Chronicon*, van ser quatre les tribus que passaren el Danubi. En aquest punt, el *Codex Pragensis* (A*) conté una errada que no presenten les famílies A, B i C. La majoria de manuscrits d'aquestes tres darreres recensions expliquen:

Valentiis imperio tercio, qui imperavit Constantinopoli, 4 gentes Scitice, id est Gothi, Ypogothi, Gyppedes et Wandali, una linguam habente, nomine tantum diversi, in bipertito agmine Danubium transierunt (Weiland, 1872: 453).

En canvi, A* confon el nom general amb què es coneixien aquestes gents de l'altra banda del Danubi, els escites (*Scitice*), amb l'adverbi *Scilicet*: «quatuor gentes, scilicet Gothi, Hippogothi, Gipedes et Wandali» (de Troppau, 1616: 17r). Potser la presència de l'adverbi *scilicet*, que hom podria traduir per *això és* (Balbuena, 1868: 760 i Lewis & Short, 1891: 1642), propiciés aquesta traducció per «ço és». El context «havent una llengua e per noms diversos departits» pot haver ocasionat l'afegit «qui s'apellan». Potser, l'addició repetitiva de «ço és gots» i «qui s'apellan gots» ja hi era present a la compilació original, induïda, com hem dit, per l'aparició de l'adverbi *scilicet* a les còpies del *Chronicon* derivades d'A*.

Al pontificat de Lleó I (440-461), la crònica inclou la llegenda dels set dorments:

Leó, de nació de Toscana, fo papa ·XXI· anys e hun mes. Aquest fo hom sant e gran doctor. Aquest anadí en lo cant de la missa *Sanctum sacrificium immaculatione hostiam*. En aquest temps, los ·VII· durments qui eren amagats en la cova prop de Épheso per temor de Deci se despertaren del dormir, los quals havien estat ·CC· anys aquí.

Aquesta llegenda dels set dorments la recullen totes tres famílies del *Chronicon*, també l'A*. Ara bé, les famílies B i C la inclouen a l'apartat dedicat a l'emperador Teodosi II d'Orient (408-450), mentre que la recensió A la situa emmarcada sota el pontificat de Lleó I (440-461). D'aquesta manera, com la crònica, ho fa l'edició de 1616 del *Codex Pragensis* (de Troppau, 1616: 18v & Weiland, 1872: 454).

La breu biografia del pontífex Bonifaci III (607) ens dóna una altra pista sobre la probable filiació de la còpia del *Chronicon* utilitzada pel compilador amb la família derivada d'aquest *Codex Pragensis*:

Bonifàcius, de nació de Roma, fo papa ·VIII· mesos. Aquest constituí que fos posat drap vert sobre l'altar.

Bonifaci III va ordenar, segons Martí de Troppau, que es posés sobre l'altar un drap net, no verd. L'errada, però, ja hi era al *Codex Praguensis*: «ut viridus pannus supra altare poneretur» (de Troppau, 1616: 23v). L'editor de 1616 va detectar l'errada que contenia el manuscrit que va editar i al marge anotà la solució correcta, *nitidus*. Ni

en Weiland (1872: 422), que té en compte nombroses versions de l'obra, ni en cap dels manuscrits ni edicions consultades es repeteix aquest error. Així doncs, el nostre compilador, seguint una còpia, segurament, derivada d'aquest *Codex Pragensis*, tradueix *viridus* per *verd* i no *nitidus* per *net* o *nèdeu*.

A més, a l'imperi de Lluís el Piadós (813-840), la crònica diu:

E vingueren los romans e los saxons per mar entrans en Gàl·lia [e] quasi tota la gustaren per foch e coltell. E a la final Lothari, lexat l'Imperi a son fill Luýs, féu-se monge.

En realitat, es tracta dels normands, i no dels romans. El compilador reproduïx ací l'error present a la família A* del *Chronicon*. Segons el *Codex Pragensis*: «Romani» (de Troppau, 1616: 30r), segons la resta de famílies «Normanni» (Weiland, 1872: 462).

Finalment, durant el regnat d'Enric IV (1056-1106), el compilador afegeix un petit fragment sobre l'expedició de la primera croada a Terra Santa:

En temps d'aquest, gran gents de cristians de tot lo món anà al sepulcre de Nostre Senyor ab lo duch de Breamont, e tolgueren baronívolment Jerusalem de poder de serraïns (F.178v).

Aquest fragment també és important a l'hora d'adscriure la còpia del *Chronicon* de què disposava el cronista a la família A, si tenim en compte que aquest fragment, igualment present al *Codex Pragensis*, únicament apareix a les còpies de les recensions A i A* (Weiland, 1872: 467; nota p).

D'altra banda, si bé és cert que la còpia del *Chronicon* que va utilitzar el nostre compilador provenia de la família A*, molt probablement no respectava la disposició original del *Codex Pragensis*, això és, amb els papés al verso enfrontats amb els emperadors, al recto i amb els numerals de l'any corresponent a cada línia del text, a línia per any. Com a conseqüència de no seguir aquesta distribució, la crònica acumula divergències temporals. Per exemple, si seguim l'edició del *Codex Pragensis* de 1616, aquesta enfronta els papés Anter, Fabià, Corneli, Luci, Esteve I,

Sixt II, Dionís i Fèlix I amb els emperadors Gordià I, Filip l'Àrab, Deci, Gai, Valerià i Galié (de Troppau, 1616: 12v-13r). En aquest punt, la crònica narra els pontificats de Corneli, Luci, Esteve I, Sixt II, Dionís, obvia Fèlix I i segueix amb Eutiquià, Gai i Marcel·lí. D'aquesta manera, el compilador allarga aquesta part amb tres papes més que no la disposició original de Troppau. En aquest sentit, per bé que el *Chronicon* de Martí de Troppau situa Dioclecià en temps de Marcel·lí, la crònica, com que encara té pendent les biografies de nou emperadors més abans de la de Dioclecià, ultra corregeix i situa el papa Marcel·lí (296-304) en temps de l'emperador Valerià (253-260), en comptes de Dioclecià (284-305), que va ser emperador durant el pontificat de Marcel·lí (Hornblower, 2012: *Licinius Valerianus, Publius & Diocletian*).

Per tant, tots aquests indicis que acabem d'exposar indiquen que la còpia del *Chronicon* que va fer servir el nostre compilador provenia, en última instància, de l'entorn del *Codex Pragensis* (A*), per bé que la còpia del nostre cronista no conservés la disposició original esmentada de l'obra de Martí de Troppau. Aquesta circumstància provoca les divergències esmentades pel que fa a la col·locació de les biografies dels papes i dels emperadors.

Pel que fa a possibles interpolacions d'altres textos, a l'apartat corresponent al regnat de Constantí I el Gran (306-337), el compilador insereix una llegenda que no recull Martí de Troppau. Es tracta de la llegenda de l'aparició de l'àngel que li mostra a Constantí una bandera blanca amb una creu vermella:

Constantí lo gran, venint de Gàl·lia, vench a Roma contra Maxenci, emperador. E aparech-li l'àngel en sompnis portant una bandera blanca ab creu vermella dient-li: «En aquest senyal venceràs». Lo qual senyalà de creu a si e a tots los seus e combaté's ab Maxenci, e vencé aquell e l féu fugir, e morí desastrugament. (F.160r)

Aquesta llegenda va gaudir d'una àmplia difusió al llarg de tota la Edat Mitjana i la seua gènesi es remunta al temps d'Eusebi de Cesarea (c.a. 263-339 d.C.), qui ja la recull a la seua *Història Eclesiàstica* (de Cesarea, 1554: 72r).

A mesura que avança aquesta secció de la crònica, les citacions a episodis més propers a l'autor, com els propis de la història de la Corona d'Aragó es faran més freqüents; als capítols inicials, però, són quelcom anecdòtiques. Ja hem vist la breu menció a la fundació de la ciutat de Barcelona. Poc després, en referir-se al papa Dalmau I (366-384), el copista ampliarà la informació que ofereix Martí de Troppau, segons el qual Dalmau era: «nacione hispanus» (Weiland, 1872: 416), per tal d'adjudicar-li una suposada filiació catalana:

Dalmau, de nació d'Espanya, ço és, de Cathalunya, nasqué en Busulú (F.160v).

Sobre aquest papa, Felix Torres Amat explica:

Papa natural de Argelagués o Argelaguer pueblo del Ampurdán en Cataluña, cerca de Besalú [...] *Platina de vitis pontificum* solamente dice que es español e hijo de un varón ilustre llamado Antonio, que vivió en tiempo del emperador Juliano [...] Algunos han querido hacer a S. Dámaso hijo de Tarragona por haber leído que algún autor antiguo le llamó Tarraconensis lo cual en el modo de hablar de los escritores extrangeros solo indica que fué de la provincia Tarraconense [...] Otros suponen que fué hijo de Madrid y bautizado en la parroquia de S. Salvador, lo que no prueban [...] Hay quien lo hace hijo de Portugal y puede ser que fuesen de allí sus pasados pero del Santo no hay ninguna prueba. El Sr Pérez Bayer en su erudita obra *Damasus et Laurentius hispanis adserti et vindicati* demuestra bien este punto y desde que publicó dicha obra en Roma nadie se ha atrevido á decir que no es español. En un Breviario muy antiguo de la iglesia de Barcelona se lee en el oficio del Santo: «Damasus papa natione Hispanus ex agro Emporitano citerioris Hispania etc.» El Coronista Pujades añade, entre otras razones, la constante tradición del pueblo de Argelagués de que la famosa cruz de la iglesia de Besalú fué enviada por san Dámaso á dicha su patria y trasladada después por los condes de Besalú á esta villa su corte (Torres Amat, 1836: 194).

El nostre cronista, per tant, coneixia la tradició recollida en testimonis antics que situa el papa Dalmau, probablement, a la zona de l'actual Besalú, tradició que també recull, com explica Torres Amat, Jeroni Pujades. Tot i això, malgrat els diferents esforços per tractar de vincular el naixement de Dalmau I a Hispània, sembla que

aquest va nàixer a Roma (Walsh, 2015: *Damasus I, St*),²⁶ per bé que la seua família podria ser originària de la Península Ibèrica (Farmer, 2011: *Damasus*).

Pel que fa a la biografia de l'emperador Julià l'Apòstata (361-363), malgrat que la crònica segueix el *Chronicon* de Martí de Troppau, s'allunya d'aquest en alguns fragments. Segons la *Crònica universal de 1427*:

Julià Apòstata fo emperador ·II· anys ·VIII· mesos. Aquest era estat monge e fou-li comanat gran tresor per una dona que anà a visitar lo Sant Sepulcre en Jerusalem. Lexat l'àbit, anà contra Constanci ab grans dons que féu d'aquell tresor. Fo emperador e perseguí los cristians per tot lo món, car era arrià. Aquest féu la ·XII· persecució contra los cristians e ordenà diverses statuts contra aquells, e molts ne coronà per via de martiri. A la final, com anàs a batallar contra los perses, per sent Martini, cavaller soterrat en un monestir de Cesarea, e per manament de la Verge Maria que li dix que venjàs a ella e al seu fill, <e> Julià fonch en la batalla ab una lança traspassat per mig del cor, e blasmant e dient:

—Vençut m'as, galileu e marià.

E prenent la sanch que li exia de la naffra, lançava-la davant lo cel blasmant. Axí morí (F.161r).

La llegenda de la dona que li comanà a l'emperador un tresor després de visitar el Sant Sepulcre no apareix al *Chronicon* de Martí de Troppau. Aquesta obra tampoc no en diu res del cavaller que traspasà amb una llança el cor de Julià l'Apòstata. Potser atribueix la mort de l'emperador Julià a «sent Martini» per l'al·lusió que fa, en aquest punt, Martí de Troppau al beat Martí: «Huius tempore beatus Martinus relicta militia floruit» (Weiland, 1872: 452). D'altra banda, la llegendària frase que Julià l'Apòstata va exclamar just abans de morir apareix per primer cop a la *Història Eclesiàstica* de Teodoret de Cir (393-466), escrita prop de cent anys després de la mort de l'emperador (Hornblower, 2012: *Julian 'The Apostate' & Theodoret*). Aquest passatge de la crònica presenta més paral·lelismes amb el text de Teodoret de Cir que no amb el *Chronicon*. En aquest sentit, Martí de Troppau explica:

²⁶ El web del Vaticà també situa el naixement de Dalmau I a Roma (<http://w2.vatican.va/content/vatican/it/holy-father/damaso-i.html>).

Cum vero contra Persas ad Bellandum processisset, traqnsiens per Cesaream Capadocie multa opprobria beato Basilio illius civitatis episcopo et christianis et comminationes futuras inferens, beatus Basilius orans et ieiunans cum christianis vidit beatam Virginem precipientem Mercurio militi dudum ante in quoniam monasterio sepulto, ut se et filium eius de Iuliano vindicaret. Quod et factum est. Et blasfemando expirans clamavit: *Vicisti, Galilee*» (Weiland, 1872: 452).

En canvi, Teodoret de Cir, tot i que no identifica el cavaller que va traspasar amb la llança Julià l'Apòstata, diu:

Verum sive homo, sive angelus ferrum impulit, certum est, quisquis fuit, divinae voluntatis ministrum fuisse. Ferunt porro illum vulnere accepto implesse manum sanguine, et hoc in aerem projecto dixisse: *Vicisti, Galilae*» (De Cir, 1859: Col.1394).

La versió de Teodoret de Cir, doncs, com la nostra crònica, esmenta com Julià llançava a l'aire la sang provinent de la seua ferida mentre blasmava contra Déu. El compilador, per tant, bé coneixia aquesta tradició amb què complementa el text de Troppau, bé compilava a partir d'algun text que tenia en compte la llegenda provinent de la *Història eclesiàstica* de Teodoret de Cir.

A mesura que la crònica avança en l'eix cronològic, l'autor va afegint relats provinents d'altres fonts segons considere adient ampliar la informació de determinats passatges de la història. D'aquesta manera, a l'hora d'explicar el regnat de Justinià II, el cronista decideix abreujar la història de l'emperador i se centra en el relat de la traïció del comte Julià envers Roderic, l'últim rei visigot i la llegendaria penitència que aquest darrer hagué de patir.

Justinià, fill de Contestí, fo emperador x anys. Aquest honrà molt les instatuts e los officis de la Esgleya.

En lo ·VI· any d'aquest, los gots, qui eren en Espanya ja gran temps ha cristians, foren vençuts per los sarraïns e discipats. E conqueriren tota Spanya per la trasió del comte Julià, car Rodrigo tramés lo compte Julià en Àffrica per fermar pau ab lo rey de Àffrica e, com aquell se'n fonch anat a la misatgeria, lo rey Rodrigo se jagué per força ab la muller sua. E com lo comte tornà de la misatgeria, vench a casa sua a sa muller e aquella dix-li la malvestat que li havia feta lo rey. E aquell dix-li que callàs. E com vench al rey, dix-li que ell havia fermada pau ab lo rey d'Àffrica perpetual.

—E per ço que fos pus ferma, lo rey d'Àffrica ha fet que totes les armes sien desfeytes e tornades en relles e falç e legons e exades. E axí, fes-ho tu semblantment; e com sia fet, yo tornaré a ell a fermar del tot la cosa.

E llavors, lo rey Rodrigo manà per tota Spanya fer crides que tothom desfés les armes, la qual cosa se complí en breu de temps; mas una dona ne stojà secretament en hun seu castell en Galicia. E com totes les armes foren desfetes, lo comte Julià se n'anà en Àffrica e dix al rey tota la malvestat que'l rey Rodrigo li havia feta e com ell, per venjar-se d'aquell, li havia fet desfer totes les armes; e, axí, que y passàs ab gran gent que ell li daria entrada per la sua terra de Granada.

E llavors, vench Theorich ab molta gent de cavall de Àffrica e conquistà tota Espanya tro als ports d'Aspa e de Gal·lícia e vencé lo rey Rodrigo. E fugí-sse'n lo rey en la ciutat de Oviedo en l'any ·DCLXXXIII·. E los cristians qui eren en les muntanyes de Galícia aplegaren-se aquí e feren cap e príncep hun cavaller que havia nom Peleyo, lo qual los contrestà e recobrà algunes viles. E d'aquest Pelayo, los reis de Castella hagueren començament.

Esdevench-se que'l rey Rodrigo, com fou en Oviedo, se mes per mosso ab hun ortalà e, estant ab aquell, criava una serp. E hun dia, pensant en lo seu gran peccat que havia fet, acordà de confessar-se. E anà al bisbe de Oviedo e dix-li que ell era lo rey Rodrigo, per la qual cosa Espanya s'era perduda; e mostrà-li la corona real e, axí, que li donàs penitència. E lo bisbe li dix que no sabia quina penitència li pogués donar, mas que la's prengués ell meteix. E llavors, aquell respòs que fos soterrat ab hun sepulcre tou ab la serp ensemps que ell havia criada. E així fou fet. E quant vench après tres dies, les campanes tocaren per si matexes. E llavors, lo bisbe féu obrir lo sepulcre e trobà que la serp tenia lo membre d'aquell en la boca e que l'havia tot xuclat, perquè fou punit per allens hon peccà. (F.168v-169r)

Aquesta llegenda de la traïció del comte Julià va ser molt divulgada al llarg de l'Edat Mitjana i, segons Enrique Gozalbes Cravioto:

permitía explicar la facilidad de un derrumbe, el del Estado visigodo de Toledo, así como poner en danza los peligros de la división interna, a partir de una historia de amores y de venganzas. (Gozálbez Cravioto, 2011: 4)

Segons l'autor citat, la primera menció al comte Julià apareix a la *Chronica Gothorum Pseudo-Isidoriana*. Aquest escrit, tradicionalment atribuït a sant Isidor de Sevilla, és obra d'un anònim mossàrab dels inicis del segle XII. Aquest introdueix el relat de la violació de la filla de Julià –malgrat atribuir-la al rei Witiza– el qual està inspirat, fins i tot amb la utilització de les mateixes expressions, amb el relat de Titus

Livi sobre la violació de Lucrecia. Ací s'iniciaria aquesta llegenda, que amb el pas del temps s'aniria nodrint de variades versions (Gozalbes Cravioto, 2011: 6-11).

Així doncs, totes les versions tenen en comú la violació de la muller –o la filla– de Julià a mans del rei, però la llegenda es transmet d'unes cròniques a altres amb nombroses variacions. La crònica universal catalana *Flos Mundi* explica aquest episodi, però obvia l'estratagema de convertir les armes en eines agrícoles, relata la mort del comte Julià en batalla i la fugida del rei Roderic, primer a Toledo i, després, a Aragó.²⁷ Tampoc no esmenta la destrucció de les armes el *De rebus Hispaniae* de l'arquebisbe de Toledo, Rodrigo Jiménez de Rada, àmpliament utilitzada com a font pels nostres cronistes medievals. A més, el toledà situa la mort del rei en batalla i com «ací fo finida la glòria dels gots».²⁸ Tampoc explica res ni de la conversió de les armes en eines ni de la penitència del rei Roderic la breu descripció d'aquest passatge de la *Crònica de sant Joan de la Penya* (Ximénez de Embun, 1876: 17-18).

Per contra, sí que trobem elements comuns a la *Grant Crònica de Espanya* de Juan Fernández de Heredia, la qual diu:

E consellóle que embiás los cavallos et las armas en Gallia et en África, do se vendieren bien et avieren de mucha moneda por qué sus gentes no se podiesen rebelar contra él; et que era neçessario que no huviese armas en la patria con las quales se matasen los unos a los otros, mas que fiziese fazer rellas et aradas et destrales et que no entendiesen las gentes de la terra sino en laurar las terras.²⁹

Els esdeveniments no ocorren de la mateixa manera a ambdues cròniques, però sí que contenen elements comuns, provinents de tradicions anteriors que els dos cronistes inclouen, tot i que de manera diferent, als seus escrits. No obstant això, el final del text de la *Crònica* de Juan Fernández de Heredia no explica la penitència del rei i sí com, segons opinió comuna, va morir en la batalla:

²⁷ BNP Ms. Esp. 11 (F.232r-233r).

²⁸ BC Ms. 6 (F.17r).

²⁹ BNM Mss/10133, (F.602r)

A la fin fue vençido él con los suyos. Et algunos fueron muertos et otros presos et otros escaparon; pues vidiéndose el rey Rodrigo desamparado de los suyos, retrayóse a çaga de poco en poco, en tanto que non saben que se fizo el rey Rodrigo, sino que es opinión comuna que murió en la batalla.³⁰

L'al·lusió a la destrucció de les armes, tot i que de manera breu, un cronista posterior com Pere Antoni Beuter l'atribueix al rei got Vítiza: «Aprés d'est fon Vuytisa, lo mal y pervers que derrocà les muralles de les ciutats per por que no·s rebel·lassen y féu desfer les armes en Spanya» (Escartí, 1998: 158), però tampoc no explica el passatge de la penitència del rei Roderic, sinó que després de la batalla: «jamay se sabé d'ell que fos viu après, ni que fos mort» (Escartí, 1998: 161).

La narració de la penitència del rei Roderic, per contra, sí que hi és present a l'extensa descripció d'aquest passatge que en féu Pedro de Corral a la seua *Crónica del rey Rodrigo con la destrucción de España*:

E començóle de comer por la natura con una cabeça y con la otra en derecho de coraçón. En esta sazón [...] el mayoral demandóle que cómo le yva y él le dixo que bien, gracias a Dios ya le avía començado la culebra a comer. Y el mayoral le dixo que por qué lugar, y él le dixo que por dos: el uno en derecho del coraçón, con el qual él pensara cuánto mal él avía hecho; y el otro por la natura, la qual fuera la causa de la gran destrucción de España.³¹

La mateixa tradició que l'obra de Pedro del Corral –si no és que beuen uns de l'altra– comparteixen nombrosos romanços castellans que ens han pervingut cristal·litzats en el *Romancero Viejo*:

Romance de la penitencia del rey don Rodrigo

³⁰ BNM Mss/10133, F.604r

³¹ BNM Mss/1303 (F. 1504v)

Después que el rey don Rodrigo
a España perdido había,
íbase desesperado
por donde más le placía.
Métese por las montañas,
las más espesas que vía,
porque no le hallen los moros
que en su seguimiento iban.
Topado ha con un pastor
que su ganado traía,
díjole: -Dime, buen hombre,
lo que preguntarte quería:
si hay por aquí poblado
o alguna casería
donde pueda descansar,
que gran fatiga traía.
El pastor respondió luego
que en balde la buscaría,
porque en todo aquel desierto
sola una ermita había,
donde estaba un ermitaño
que hacía muy santa vida.
El rey fue alegre de esto
por allí acabar su vida;
pidió al hombre que le diese
de comer, si algo tenía.
El pastor sacó un zurrón,
que siempre en él pan traía;
diole de él y de un tasajo
que acaso allí echado había;
el pan era muy moreno,
al rey muy mal le sabía,
las lágrimas se le salen,
detener no las podía,
acordándose en su tiempo
los manjares que comía.
Después que hubo descansado
por la ermita le pedía;
el pastor le enseñó luego
por donde no erraría;
el rey le dio una cadena
y un anillo que traía,
joyas son de gran valor,
que el rey en mucho tenía.

Comenzando a caminar,
ya cerca el sol se ponía,
llegado es a la ermita
que el pastor dicho le había.
Él, dando gracias a Dios,
luego a rezar se metía;
después que hubo rezado
para el ermitaño se iba,
hombre es de autoridad
que bien se le parecía.
Preguntóle el ermitaño
cómo allí fue su venida;
el rey, los ojos llorosos,
aquesto le respondía:
-El desdichado Rodrigo
yo soy, que rey ser solía;
véngome a hacer penitencia
contigo en tu compañía;
no recibas pesadumbre,
por Dios y Santa María.
El ermitaño se espanta,
por consolarlo decía:
-Vos cierto habéis elegido
camino cual convenía
para vuestra salvación,
que Dios os perdonaría.
El ermitaño ruega a Dios
por si le revelaría
la penitencia que diese
al rey, que le convenía.
Fuele luego revelado
de parte de Dios un día
que le meta en una tumba
con una culebra viva;
y esto tome en penitencia
por el mal que hecho había.
El ermitaño al rey
muy alegre se volvía,
contóselo todo al rey
como pasado le había.
El rey, de esto muy gozoso,
luego en obra lo ponía:
métese como Dios manda
para allí acabar su vida.

El ermitaño muy santo
mírale al tercero día,
dice: -¿Cómo os va, buen rey?
¿Vaos bien con la compañía?
-Hasta ahora no me ha tocado,
porque Dios no lo quería;
ruega por mí, el ermitaño,
porque acabe bien mi vida.
El ermitaño lloraba,
gran compasión le tenía,
comenzóle a consolar
y esforzar cuanto podía.
Después vuelve el ermitaño
a ver si ya muerto había;
halló que estaba rezando

y que gemía y plañía;
preguntóle cómo estaba.
-Dios es en la ayuda mía,
respondió el buen rey Rodrigo,
la culebra me comía;
cómeme ya por la parte
que todo lo merecía,
por donde fue el principio
de la mi muy gran desdicha.
El ermitaño lo esfuerza,
el buen rey allí moría.
Aquí acabó el rey Rodrigo,
al cielo derecho se iba.
(García de Enterría, 1987: 112-116)

No hem detectat la inclusió de la penitència del rei Roderic a les cròniques catalanes consultades, i tanmateix, la llegenda devia circular en diferents texts més o menys populars i, suposem, en altres texts amb voluntat quelcom més historiogràfica com l'esmentada crònica de Pedro de Corral.

Si avancem en el *Crònica de 1427* fins als temps de Carlemany, hom pot comprovar com el compilador només aprofita de l'obra de Martí de Troppau l'expedició a Terra Santa, amb la qual Carlemany obtingué relíquies de Jesús i dels sants. Just després, el cronista deixa de banda el *Chronicon* i incorpora l'estada de Carlemany a la Península Ibèrica després d'haver aconseguit llicència papal per conquerir la terra als sarraïns. Al llarg d'aquesta incursió, Carlemany va obrir el camí de sant Jaume, assetjà Toledo i acordà que, aquells que es convertiren, passaren a França sota la seua protecció. Igualment explica la victòria final sobre les tropes de Marsili, rei de Saragossa. En referència a aquesta part de la crònica, Pere Bohigas indicava que

en el capítulo *Com Carles Maynes fou emperador de Roma*, se sigue la Crónica Martiniana, pero el compilador se separa de ella al hablar de Roncesvalles. Por su brevedad nuestro texto es difícil de ser agrupado, pero contiene dos detalles que convendría poder filiar, que son las gotas de sangre que caen en el tablero en que juegan Carlomagno y Ganelón en el momento de la muerte de Roldan, y la muerte de Marsilio a manos de Carlomagno. (Bohigas, 2001: 475)

El fragment de la crònica que conté aquest passatge explica:

Aprés vench en Spanya, com lo papa li agué donada la conquesta, ab grans gents de armes contra los serraïns, que la tenien del temps dels gots ençà, com vanceren lo rei Rodrigo, que havia ·C· anys. E aquí hagué grans batalles ab aquells e subjugà e occupà aquella, e obrí lo camí de sent Jacme. E assetjà e pres Toledo, e vencé a Golant, rei de Àfrica, que era passat en Spanya ab infinides gents, e matà aquell en camp. E feta confederació, pacte e promissió ab los reis de la terra que·s farien cristians e hirien en Ffrança per los ports de Roncesvalls, e per consell de Gaynes, lexà-los ·XII· pares de Ffrança ab ·XXIII· mil hòmens de cavall deçà los ports per reguardar les gents que passaven.

E com Marcili, rei de Çaragossa, ve que Carles havia passats los ports, tramés ·XX· mil hòmens a cavall contra los ·XII· pares, e aquells los mataren tots. E lavors isqué lo rei Marcili ab ·XXX· mil hòmens a cavall que tenia en celada de fresch e ferí fortment en aquells, qui eren cançats, e vanceren-los e mataren-los quasi tots. E Rotlan, estant ab gran congoixa que peria de set, tochà lo seu corn. E dix Carles Maynes, qui jugava escacs ab aquell

—Rotllan deu estar en alguna presa, com axí toca lo corn.

E Gaynes li respòs:

—Sovent fa açò Rotlan com és en la caça— axí com aquell qui sabia la tració que havia tractada ab lo rei Marcili.

E així parlant, caygueren tres gotes de sanch en lo taulell. E lavors, Carles féu prendre Gaynes e, posat sots bona custòdia, tornà a davallar los ports e veu lo rei Marcili e, ferint en aquells, vencé'ls; e ell, ab la sua pròpia mà, matà lo rei Marcili. E feta gran matança dels serraïns, tornà-se'n per lo loch hon jahien morts los ·XII· pares e d'altres. E pres los corsors e passà los ports e vench-se'n en Ffrança, e féu ligar a quatre cavalls lo traïdor de Gaynes, e així lo espedaçaren tot. E après a poch dies, morí Carles en l'any de nostre senyor ·DCCXCV· anys. (F. 171v-172r)

Aquesta tradició prové de textos com el Pseudo Filomena i el Pseudo Turpí. En aquest sentit, Miquel Coll i Alentorn avançava:

Mes endavant, el fals Filomena ens explica que, a suggerència del papa, Rotlà, amb vint mil cavallers i trenta mil servents, fa una nova incursió «otra·ls montz», i al seu retorn Rotlà s'atura «ad Empurias en riba de mar» esperant la capitulació de la ciutat. Durant aquesta expedició mor en batalla Otger de Normandia. Finalment Rotlà ha d'allunyar-se d'Empúries per acudir en socors de Carlemany atacat prop de la Grassa per gran multitud de serraïns, i un xic més enllà ens assabentem que

Marsili havia derrotat els cristians i «tota la terra d'Empúries e de Rosselló avia cobrada».(Coll i Alentorn, 1949: 15)

El fragment en què Rotlà fa sonar el corn just abans de morir presenta més similituds amb el relat del fals Turpí. Segons la versió de la traducció catalana que conté el manuscrit 487 de la Biblioteca de Catalunya, Rotlà demana ajuda fent sonar el corn amb tanta força que li esclaten les venes del coll. Carlemany, després de sentir el senyal d'ajuda, vol anar a auxiliar Rotlà:

Mas Gaynes, qui era consent en la passió de Rotllan, dix a Carles:

-No vullats, senyor, tornar atrás, car Rotllan per pocha cose acostuma de cornar e de tocar lo seu corn. Bé sapiats que ell ara no fretura de la vostra ajuda, mas per cassar alguna bèstia salvatge remirant los lochs, Rotllan corna.³²

No obstant això, no apareix enlloc la referida partida d'escacs ni les gotes de sang que cauen al taulell. Pel que fa a la mort del rei Marsili, el fals Turpí, més fantasiós, explica que sant Miquel s'emportà l'ànima de Rotlà al paradís, mentre que els dimonis conduïren Marsili als inferns.³³ Aquests relats del cicle carolingi, amb la *Chanson de Roland* (S.XI) com a primer exponent, gaudiren de gran difusió durant l'Edat Mitjana i donaren com a resultat nombroses llegendes, algunes de les quals encara ressonen al folklore popular. El text que serviria de font per al nostre cronista, doncs, ja incorporaria aquestes llegendes provinents de la *Chanson de Roland* i dels falsos Turpí i Filomena, que es generaren aprofitant l'àmpliament difós cantar de gesta. En una llegenda popular navarresa recollida per Martínez Alegria (1929) hi són presents, encara, alguns d'aquests elements, com la partida d'escacs de Carlemany:

Expira [Rotlà] enseguida dulcemente mientras San Miguel de Peril y San Gabriel, y un coro de espíritus angélicos llevan el alma del noble Bretón a los gozos de Paraíso. Karlos, que jugaba al ajedrez, en una casa de Luzaide, llamada después Bonconseil, reunió en consejo a sus capitanes al oír la bocina de su caro Rolando y se apresuró a volver en auxilio de la retaguardia. (Martínez Alegria, 1929: 112)

³² BC Ms. 487 (F.90v).

³³ BC Ms. 487 (F.91v).

L'editor de la llegenda, en referència a la casa on suposadament es va efectuar la partida d'escacs, el *Caserío de Moscosel* (Luzaide), explica que el seu nom actual prové de la deformació de *Bonconseil*, en relació amb el consell que els capitans donaren a Carlemany per tal d'acudir a auxiliar la rereguarda; i la llegenda «dió motivo a que el relicario esmaltado de la Colegiata se llamara “el ajedrez de Carlomagno”» (Martínez Alegria, 1929: 112).

Després de la narració de les incursions de Carlemany a la Península Ibèrica, la crònica torna a seguir el *Chronicon* a partir del pontificat de Pasqual I (817-824) (Weiland, 1872: 427), i segueix adaptant l'obra de Martí de Troppau fins el capítol 31 d'aquesta secció: «En l'any de Nostre Senyor ·DCCCCLXXX· fou conquistada Cathalunya la segona vegada per en Ramon Berenguer» (F.175r). Hem vist com, fins ara, les referències de la crònica a esdeveniments propis de la història de la Corona d'Aragó han sigut gairebé testimonials. A partir de l'any 980, amb la ruptura del vincle de vassallatge entre els comtats catalans i la corona franca, la crònica incorporarà cada vegada més referències a la història catalanoaragonesa. Al llarg d'aquesta secció, el compilador anirà alternant episodis extrets del *Chronicon* amb relats de diversa extensió, sovint llegendaris, referents a la història dels regnes de la Corona d'Aragó. Ara bé, malgrat que el *Chronicon* de Martí de Troppau finalitza amb l'inici del pontificat de Nicolau III, l'any 1277, altres autors van continuar les llistes dels papes i emperadors a partir d'aquest any, ampliant així les còpies que ens han arribat de l'obra. En aquesta data, la història catalanoaragonesa, que a partir d'aquest moment és el que més interessa al compilador, viu moments de plena efervescència i, com veurem, les referències pontificies passen a un segon terme; només recobriran certa importància quan el pontífex de torn tinga relleu en la nostra història. D'altra banda, les referències a la història del papat que apareixen després de la càtedra de Nicolau III hem de suposar-les prestades, a partir d'alguna d'aquestes continuacions que diversos escriptors feren de l'obra de Martí de Troppau. Així doncs, malgrat que en el proper capítol recorrerem

puntualment, de nou, a l'obra del frare dominic, ens centrarem més en les fonts històriques i llegendàries referents a la història catalana.

3.2.4 Les fonts de la història catalanoaragonesa

A banda, com hem dit, del viatge de la novena barca des de Jerusalem per fundar Barcelona, de la suposada i anecdòtica catalanitat del papa Dalmau I o de les incursions de Carlemany, fins l'any 980 la *Crònica de 1427* no se centra en la història dels territoris catalanoaragonesos. Ara ho farà per tal d'anotar la llegendària conquesta de Catalunya per part del «molt egregi baró en Ramon Berenguer». Cap dels esdeveniments passats, ni tan sols els mites fundacionals de Catalunya, han motivat ni una línia de la *Crònica universal* de 1427. Aquest capítol s'inicia amb la rúbrica «En l'any de nostre senyor DCCCCLXXX fou conquistada Cathalunya la segona vegada per en Ramon Berenguer» (F.175r) sense haver fet referència en cap moment a la primera, per bé que aquest fet històric podria haver estat present en algun dels folis hui perduts.

En qualsevol cas, el cronista iniciarà en aquest punt, malgrat que brevíssimament encara, la seua part dedicada a la nostra història –o, almenys, on aquesta pren més importància– perquè aquest any marca l'alliberament del vincle vassallàtic amb la monarquia franca.

En aquest sentit, Cingolani (2006) exposa que:

les llegendes fundacionals catalanes no recerquen la continuïtat sinó, diríem, marcar el moment de la independència de la font del poder. La llegenda, doncs, fixa, de manera històricament confusa i míticament clara, l'anella inicial de l'autoconsciència del llinatge, i identifica els gestos que en creen aquella autònoma existència, existència que narra la historiografia: l'hereditarietat del domini i la necessitat de la seva defensa, sense cap possibilitat d'ajuda reial, això és: naixement i majoria d'edat. (Cingolani, 2006: 230)

Gran part de la historiografia catalana medieval atribueix aquesta majoria d'edat al comte franc Guifré el Pilós. Aquesta llegenda ja apareix als *Gesta Comitum* i, tot i que amb marcades connotacions antifranques, no deixa de reconèixer l'ascendència franca de Catalunya. I així es manté, més o menys en aquests termes, al llarg de l'Edat Mitjana (Ferrando, 1996: 209). Segons Coll i Alentorn, per a les primerenques obres historiogràfiques catalanes el problema

dels orígens no representava ninguna dificultat; l'ascendència franca dels comtats i la imatge de Carlemany era encara prou viva i, tot plegat, no suposava cap problema. Així doncs, el període visigòtic no interessava a aquells primerencs historiadors i la història catalana arrancaria amb les actuacions de Carlemany contra els sarraïns de la península. (Coll i Alentorn, 1949: 1-2)

No obstant això, a principis del segle XV diverses cròniques donaran una nova versió dels orígens de Catalunya, segons les quals, l'heroi fundador hauria estat un cavaller d'ascendència germànica, Otger Cataló, qui, juntament amb nou barons –i abans dels temps de Carlemany– aconseguiria alliberar Catalunya de mans sarraïnes. La filiació germànica d'aquesta llegenda sembla haver estat concebuda per tal de desvincular la reconquesta de Catalunya de la corona franca (Ferrando, 1996: 209).

L'autor de la llegenda que incorpora el nostre compilador pren elements de la llegenda d'Otger Cataló –malgrat que ara l'heroi esdevé Ramon Berenguer i els nou barons que l'acompanyen augmenten a dotze– i explica com la conquesta de Catalunya de mans dels sarraïns, legítimament, li pertocava al rei de França. No obstant, en Ramon Berenguer, junt amb dotze barons germànics, després de fer-li constar aquesta circumstància al papa, pregaren al pontífex que exigís al rei franc la conquesta de Catalunya, o la seua renúncia. El monarca franc respongué que, en aquells moments, no podia fer-se'n càrrec i que «li plahia renunciar». Davant la renúncia del monarca, Ramon Berenguer i les seues tropes alemanyes assetjaren i conqueriren Barcelona l'any 980:

En aquest temps de Othó, lo molt egr[eg]i baró en Ramon Berenguer ab altres barons de Alamanya vingueren a Roma al papa dient-li que Cathalunya era conquesta per serraïns, e possehida per aquells la major part; e que la conquesta era del rei de Ffrança, per què'l supplicaven que ell trametés a requerir lo rei de Ffrança que la conquistàs o renunciàs a la conquesta. Lo qual, de continent, tramés sos misatgers al rei de Ffrança, lo qual respòs que no podria a present e que li plahia renunciar. E féu-ho de continent. E tornats los misatgés ab la resposta, lo dit noble baró en Ramon Berenguer se n'anà en Alamanya e vench ab gran gent en gran noblea; e fou en lo ·XVIII· any de l'emperador Othó. E assetjà Barchinona, qui era de

serrains del temps dels gots ençà que's perdé Spanya e pres aquella en l'any de nostre senyor ·DCCCCLXXX· anys. E fou fet comte de Barçalona e féu en Cathalunya ·XII· comdats e ·XII· vescondats e ·XII· varvesors, ·XII· cases de nobles hòmens e mil ·CC· cases de cavallers. E tots aquest foren subjugats a l'Imperi, ço és, a Othó. Aprés foren franchs de l'Imperi (F.175r-175v).

El motiu pel qual el comte Ramon Berenguer aconseguiria l'afranquiment dels comtats del jou de l'imperi germànic, junt amb la donació del comtat de Provença, l'explicarà el compilador poc després. En aquesta ocasió aprofita l'avinentesa per incorporar un altre passatge llegendari, el de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri. L'autor no especifica el nom del comte protagonista de la llegenda, però el context fa entreveure que es tracta del mateix Ramon Berenguer a qui el cronista atribueix la conquesta de Barcelona. El compilador situa aquest fet en temps de l'emperador Enric II el Sant, per bé que es refereix a ell com «Enrich lo Primer», perquè, segons la seua font, Enric I no va ser emperador: «Unde nec ipse inter imperatores computatur, quia non regnavit in Ytalia nec fuit per papam coronatus» (Weiland, 1872: 464). Potser la utilització de Martí de Troppau com a font per a emmarcar el regnat de l'emperador Enric II li permet d'enllaçar una llegenda amb l'altra, en tant que al *Chronicon* apareix reflectida breument la santedat de l'emperadriu i, potser, el cronista convé d'identificar, malgrat no citar el nom, l'emperadriu amb l'esposa d'Enric II, santa Cunegundis:

Huius Henrici imperatoris uxor fuit sancta Cunegundis et ambo virgines permanserunt. (Weiland, 1872: 464)

Aquest relat, de manera molt més extensa, ja l'inclou Bernat Desclot a la seua crònica, que resulta el primer testimoni escrit d'aquesta llegenda (Alcoberro, 2003: 145 i Saladrigues & Torné, 2007: 1). Tanmateix, tant el caràcter breu de la narració de la *Crònica de 1427*, com la inclusió d'altres elements que no són presents a l'obra de Desclot, impedeix identificar la crònica d'aquest darrer com a font directa del nostre cronista. D'altra banda, la justa del comte de Barcelona en defensa de l'honor de l'emperadriu d'Alemanya acusada d'adulteri ha estat un tema recurrent de la historiografia catalana en diferents

relats que tractaven de justificar el domini legítim del comtat de Provença. En aquest sentit, hom pot llegir aquesta llegenda, amb diverses variacions, en obres historiogràfiques catalanes com el *Flos Mundi*, el *Libre de les nobleses dels reys*, de Francesc; el *Recort*, de Gabriel Turell; les *Chròniques de Espanya*, de Pere Miquel Carbonell; el *Sumari d'Espanya*, de Berenguer de Puigpardines; o la *Crònica general de España*, de Pere Anton Beuter, entre d'altres, a banda de l'esmentada *Crònica* de Bernat Desclot (Cortadellas, 2001: 127). La llegenda va ser objecte d'estudi de Jordi Rubió i Balaguer (1932) i d'Antoni Ferrando (1996). Aquest darrer autor va establir quatre famílies o tradicions que han transmés aquest episodi llegendari, amb notables diferències entre elles: la família catalana, la franco-anglesa, la centreeuropea i la provençal.

L'origen comú de totes aquestes famílies sembla ser la històrica aliança de l'emperadriu Judit, segona muller de Lluís I el Pietós, amb Bernat de Septimània, comte de Barcelona, Tolosa i Narbona. Amb aquesta aliança s'afavoria políticament el fill de l'emperadriu, Carles el Calb, que va obtenir el control de la part occidental de l'Imperi bastit pel seu avi Carlemany. Així doncs, després de la mort de l'emperador Lluís I el Pietós (840), el Tractat de Verdum (843) dividí l'Imperi entre l'esmentat Carles el Calb, Lluís I el Germànic, que obtingué la part oriental, i Lotari I, que governà la central. L'emperadriu va ser acusada d'adulteri amb el comte Bernat, tot i que ambdós van ser, finalment, absolts. Aquests fets van ser difosos arreu d'Europa gràcies a Pascasi Radbert, que, a tal efecte, redactà un pamflet que contenia, a grans trets, aquest fet històric. Posteriorment, es va redactar un romanç en occità, titulat, probablement, *Lo comte de Tolosa*. Aquest romanç serviria de base per a la redacció de l'anònim *Romanç del comte de Barcelona e rey d'Aragó*, actualment perdut (Aguilar, 2005: 64-65).

La transformació d'aquests relats de caire amorós en llegenda historiogràfica responia a una intencionalitat política que, en el cas de les versions de la

família catalana en general, i en la crònica de Desclot, en particular, pretenia legitimar el comtat de Provença dins l'òrbita dels comtats catalans.

La versió de la *Crònica Universal de 1427*, doncs, s'emmarca dins la tradició catalana d'aquesta llegenda, tot i que amb algunes peculiaritats. En primer lloc, per a la *Crònica* de Desclot, l'emperadriu objecte de l'acusació és la filla del rei de Bohèmia (Desclot, 1885: 44); igualment, així apareix identificada al *Sumari d'Espanya*, de Berenguer de Puigpardines. Aquest darrer explica el motiu que va dur el supervivent de la justa a presentar fals testimoni contra l'emperadriu: «per malvolença de son pare, havien feta esta sua alevança perquè lo emperador se partís d'ella e no procreassen infants de la generació del rey de Bohèmia» (Iborra, 2000: 52), mentre que per a Desclot els motius únicament eren «per enveja e per mala volentat» (Desclot, 1855: 51), que són semblants als motius de la nostra crònica: «e confessà la sua malvestat: que per enveja li havien abdosos imposat aquell crim» (F.177r).

La *Crònica de 1427* no explicita el nom de l'emperadriu, però hem vist com el context fa identificar aquesta amb l'esposa d'Enric II, santa Cunegundis. A més, malgrat que la versió de Desclot –també Berenguer de Puigpardines– situa Provença com el lloc de procedència de Bertran de Rocabruna, company del comte que fugí acovardit abans de la justa, la versió de la nostra crònica el converteix en napolità. Aquesta peculiaritat, segons Antoni Ferrando, «no sembla aliena a les aspiracions del Magnànim al regne de Nàpols» (1996: 211), que seguien vives en el moment de la redacció de la crònica.

D'altra banda, el comte de Barcelona de Desclot, en arribar a Alemanya, parla primerament amb l'emperador, a qui demana permís per entrevistar-se amb l'emperadriu. A la *Crònica Universal de 1427*, el comte visitarà, en primer lloc, l'emperadriu, de manera semblant al protagonista d'aquest passatge a les *Cròniques d'Espanya*, de Pere Miquel Carbonell. En aquest mateix context, Carbonell explica l'estratagema del comte per mantenir el seu anonimat. A tal efecte, el comte visita l'emperadriu vestit amb hàbit religiós, de «pare

confessor» (Carbonell, 1546: 38r), mentre que a la nostra crònica, el comte de Barcelona oculta la seua identitat sota un hàbit dominic, «de frare preÿcador» (F.176v). En canvi, al text llatí de l'*Exordium Populeti*, l'hàbit amb què s'oculta el comte de Barcelona és de l'ordre del Císter. Segons els seus editors:

En aquest punt de la llegenda, Pere Miquel Carbonell i Luca Marineo [...] havien parlat d'un hàbit franciscà, però la mudança de l'*Exordium Populeti* s'explica fàcilment pel disseny central del poema, que era lligar la prestigiosa llegenda del Bon Comte a la fundació d'un gran monestir de l'Ordre de Cister (Saladrigues & Torné, 2007: 12).

És possible que la *Crònica universal de 1427* fos redactada dins l'òrbita de l'ordre dels dominics, o bé, potser que aquest fóra el cas de l'obra que va servir de font per a aquest passatge de la crònica, no ho podem assegurar. D'altra banda, com hem comentat més amunt, les referències a ordres religioses al llarg de la crònica són anecdòtiques i puntuals.

Una altra diferència important entre la *Crònica de 1427* i la de Desclot és el relat de les celebracions que tingueren lloc a Barcelona durant la visita de l'emperadriu a la ciutat. Al text de Desclot, l'emperadriu va a Barcelona per demanar al comte que l'acompanye a Alemanya, però no esmenta les festes que relata la nostra crònica per celebrar la vinguda de l'emperadriu. Segons la tradició popular, les viandes servides durant aquelles festes inspiraren la dita popular «taula de Barcelona és taula bona» (Aguilar, 2005: 70). De fet, per a Miquel Carbonell, aquesta llegenda de la taula de Barcelona és el pretext per a iniciar el capítol dedicat a la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya acusada d'adulteri:

Segons he llegit en cròniques e històries de la taula aquesta de Barcelona [...] molts han cregut, y encara vuy en dia creuen aquest Ramon Berenguer [...] delliuràs del gran perill en què estava la emperadriu de Alamanya (Carbonell, 1546: 37v).

La *Crònica Universal de 1427*, doncs, recopila la llegenda del Bon comte de Barcelona, que abreuja en gran mesura en moltes seccions i completa, quan s'escau, amb noms i diversos detalls, com hem comentat, en altres:

Enrich lo Primer fo emperador ·XIII· anys [...] Esdevench-se en lo primer any del seu imperi que la emperadriu, ça muller, fou acusada de adulteri per dos cavallers molt forts e grans hòmens, la qual dix que no havia culpa. E l'emperador li féu assignació que dins hun any hagués trobat cavaller que la deffenés, si no, que passat lo terme la cremaria; la qual tramés misatgers per totes les parts del món a cercar qui la volgués defendre, e no trobà nengú. E venint hu dels misatgers al comte de Barchinona, e dix-li com dos cavallers falsament havien acusada la emperadriu de Alamanya, e que l'emperador li havia donat terme de hun any que hagués trobat cavaller qui la deffenés del crim ha aquella imposat; al qual ja no havia a passar sinó hun més. Per ço pregava ha ell, axí com aquell qui havia fama del millor cavaller del món, que la volgués defendre. E lo comte li respòs que ell era ocupat de altres affers e que al present no u podia fer e que se'n tornàs, que Déu li hajudaria.

E tantost que·l misatger se'n fou partit, lo comte pres en Bertran de Rochabruna, cavaller napoletà molt fort, en ça companyia e mes-se al camí per anar en Alamanya secretament ab hàbit desfraçat. E com fonch en Alamanya, vench a la emperadriu vestit ab hàbit de frare preycador e dix-li que ell era vengut per combatre's per ella, axí que li digués veritat si havia culpa; la qual respòs que no havia culpa en càrrech de la sua ànima. E lavors, lo comte li dix que estigués ab bon cor. E aquella li demanà qui era e, rebut sagrament d'aquella que no·l descobriria a negú tro fossen passats tres dies del camp, dix-li que ell era lo comte de Barçalona, de la qual cosa aquella fou sobiranament alegre. E dix a l'emperador com ella havia trobat cavaller qui la deffendria e ja no havia tro al terme sinó quatre dies. E quant vench lo dia del camp, lo comte se levà per lo matí e demanà a·n Bertran de Roquabruna, lo qual se fonch anat que no·l trobaren. E lavors, lo comte se armà e anà-sse'n al camp hon trobà ja lo emperador e la emperadriu ab sos cadafals, e la lenya aparellada e los dos cavallers al camp. E lo comte dix a l'emperador la falta que son companyó li havia feta, e axí que ell se combatria abduy los cavallers, hu après altre; e lo emperador dix que rahó era. E lavors, lo pus fort cavaller d'aquells fou arreat e vench devers lo comte. E lo comte lo ferí de la lança per los pits, que la-y travesçà per lo cors, e abeté'l mort a terra. E com fo al cap del cors esperà l'altre cavaller, lo qual li dix que no·s volia combatre e confessà la sua malvestat: que per enveja li havien abdosos imposat aquell crim. E lavors, lo comte lo tramés a l'emperador e lo emperador lo tramés a la emperadriu. E aquella, per reverència de Déu e per la gràcia que li havia Déu feta, perdonà-li ab que jamés no li fos davant.

E fet açò, l'emperador e l'emperadriu, per sobres de goig que hagueren, vengueren-se'n a lur posada e estigueren ab gran solaç, que no·ls membrà del cavaller que havia vençut lo camp. E com se volgueren dinar, lo emperador demanà lo cavaller e digueren-li que, de continent que hac vençut lo camp, se n'anà cuytadament, de la qual cosa lo emperador fou molt despagat, e tramés-li detràs e no·l trobaren. E dix a la emperadriu:

—Qui era lo cavaller?

La qual li dix que no lo y podia dir tro que aguessen passats tres dies. E com foren passats, aquella li dix que lo cavaller que la havia deffessa era lo comte de Barchinona, de qual lo emperador hac gran plaer. E lavors, dix a la emperadriu que anàs en Cathalunya e portàs ab si lo compte de Barchinona, e que no tornàs menys d'aquell. E de continent, aquella se mes en lo camí molt honradament acompanyada.

E com lo comte ho sabé, vench-se'n a Perpinyà e aquí la rebé molt altament e vengueren-sse'n en Barçalona. E una letgua ço de Barchinona fins a Muncada lo comte féu entalamar lo camí dalt e debax a cada costat del camí de molt richs e bells draps. E de loch en loch, riques tendes per aleviar la gent, les taules parades que la una tocava a l'altra de Barchinona fins a Mucada, en les quals havia de precioses viandes e de singulars vins, e habundantment de moltes maneres de viandes per festejar l'emperadriu en son degut loch e les altres nobles companyes que ab si portava. E après dinar, entraren en la ciutat de Barchinona, hon fo rebuda molt altament e feren-li molt gran festa. E acabada la festa, ella li dix la causa per què venia. E après alguns dies, ell se mes al camí ab la emperadriu e anaren en Alamanya. E com foren aquí, lo emperador li féu molt gran festa e li féu moltes gràcies de la honor que li havia feta en deffendre l'emperadriu. E lavors, donà-li lo comdat de Prohença e remés Cathalunya del jou de l'Imperi, e donà'ls libertats e franqueses e molts privilegis. E après de moltes grans festes, tornà-sse'n en Cathalunya. (F. 176r-177v)

Al capítol següent, barrejada amb la compilació procedent del *Chronicon de Troppau*, apareix breument i concisa la notícia de la primera conquesta de Mallorca:

En aquest temps, lo magnífich en Ramon Berenguer, comte de Barchinona e de Prohença, pres Malorcha de poder de serraïns e comanà-la a genovesos, e tornà-sse'n en Barchinona. En après, per tració dels genovesos, recobraren-la los serraïns (F.177v).

En aquest fragment, situa el comtat de Provença en poder de Ramon Berenguer, aprofitant la cessió d'aquest comtat després de la gesta en defensa de l'honor de l'emperadriu d'Alemanya. De manera similar procedeix Berenguer de Puigpardines situant la primera conquesta de Mallorca just després de l'episodi del Bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya (Iborra, 2000: 100).

Al capítol 35 d'aquesta darrera secció de la crònica, el compilador retrocedeix cronològicament per explicar breument com els cristians que se salvaren de la

conquesta sarraïna es refugiaren a les muntanyes i com resistiren combatent amb ells. D'aquesta manera encetarà ara la història de la part aragonesa de la corona amb un altre relat de temàtica recurrent sobre una falsa acusació d'adulteri, en aquest cas, segons la crònica, contra Sança, senyora de Montaragó i esposa del rei de Castella, acusada per dos dels seus fills. En aquesta ocasió, un fill bastard del rei, el futur rei Sanç Avarca, s'encarregarà de defensar-la. Aquest, segons el nostre manuscrit, va ser nomenat rei d'Aragó i morí sense descendència. Com a conseqüència d'això, posteriorment, els cavallers elegiren rei Ramir I d'Aragó. El resultat de la justa és semblant al del combat judicial del comte de Barcelona per salvar l'honor de l'emperadriu d'Alemanya; en aquest cas, tots dos acusadors es retracten i afirmen que, igualment per enveja, havien acusat la dama falsament:

Los cristians qui's salvaren en les muntanyes de Jaqua quant los serraïns conqueriren Spanya dels gots feren guerra contra·ls sarraïns, e guanyaren-los algunes viles e castells; e fahien príncep adés hu, adés altre. Entant que la filla del darrer príncep, dona Sancha, senyora de Montaragó, pres per marit en aquell temps lo rei de Castella, e portà-li en exovar Montaragó e totes les muntanyes de Jaqua; del qual hac dos fills.

Esdevench-se per havant que la reyna havia gran privadea e amistat honestament ab hun cavaller, e los fills hagueren-ne gran sospita per enveja del cavaller e acusaren-la davant lo rey. E ladonchs, lo rey dix a d'aquella que trobàs cavaller que la deffenés, e assignà-li jornada; la qual se escusà que no havia culpa. E lo rey havia hun fill bastart que havia nom Sancho Avarcha, lo qual, vehent que l'ora de la jornada no hi venia degú per deffendre aquella, vench armat al camp dient al rey que ell la deffendria hi combatria per aquella; lo qual era valent cavaller e molt gosat. E los fills vengueren davant lo rey e la reyna dient que ells falsament la havien acusada e per enveja del cavaller, e axí que no's volien combatre; e lavors, lo rey la hac per absolta. E la dita reyna pregà al rey que li plagués que ella pogués donar Muntaragó e totes les muntanyes al dit don Sancho Avarcha, e que fos rey d'Aragó. E axí fou fet rey d'Aragó, lo qual pres muller e morí sens fills. (F. 179r-179v)

En primer lloc, el cronista situa la resistència contra els musulmans a les muntanyes de Jaca, des d'on s'iniciaria la reconquesta aragonesa. De manera semblant, amb més profusió de detalls, s'hi referirà més endavant l'historiador aragonés Jerónimo Zurita, a la primera parts dels seus *Anales de la Corona de Aragon*:

Concurrieron por este tiempo Aznar Conde de Aragón, y Galindo su hijo, que tuvieron el señorío en aquella parte de los montes Pyreneos, que era de la región de los Vascos, adonde fue muy nombrada en lo antiguo la ciudad de Jaca (Zurita, 1585: 7v).

Més endavant, el mateix historiador explica:

Hay grande diversidad entre muy graves autores cerca del origen y principio del reyno, que primeramente se fundó en las montañas de Aragon, porque el autor de la historia general que tenemos d'este reyno, afirma, que al tiempo que los moros yvan ganando la tierra, hasta trezientos Christianos se fueron a recoger a la provincia de Aragón en un monte que llamavan Uruel, que está muy cerca de la ciudad de Jaca (Zurita, 1585: 8v).

Es refereix Zurita en aquest fragment a la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, segons la qual:

Entro a ·CCC· cristianos que fueron receptarse en la tierra d'Aragon, es a saber en un monte clamado Uruel cerca la ciudad de Jacca, et depues poblaronse en una tierra alli cerca que es clamada Pano, que hoy es de Sant Johan de la Peña, et aqui començaron a fer grandes fortalezas de castiellos, de muros, de valle porque se pudiessen defender de los enemigos de la fe cristiana (Ximénez de Embún, 1876: 19).

Just després d'emmarcar, doncs, l'inici de la resistència i reconquesta cristiana, el nostre compilador comet diverses errades i confusions que convindria explicar. En primer lloc, ens situa una «filla del darrer príncep», de nom Sança i senyora de Montaragó, casada amb un rei de Castella que té un fill bastard anomenat Sanç Avarca. Diverses cròniques parlen d'una filla del rei de Navarra casada amb un rei de Castella, com la *Crònica d'Aragó* de Guadalberto Fabricio Vagad, segons el qual, Sanç II Garcés, de sobrenom Avarca, va tindre un fill, Garcia Sánchez «el Tremolós», i quatre filles:

Doña Urraca, muger que fue del rey don Alfonso de León; a doña Maria, muger del rey don Ordoño; a doña Sancha, muger del rey don Remiro y a doña Blanca, muger del conde don Nuno, conde de Vizcaya (Vagad, 1499: 19v).

Segons la *Crònica de Aragon* de Lucio Marineo Sículo, les filles foren:

Doña Urraca, que casó con don Alonso, rey de León; doña Sancha, que casó con don Ramiro, rey de Castilla, doña Maria, que casó con don Ordóñez, rey de León; doña

Blasquita, que otros dizen doña Blanca, que casó con don Nuno, conde de Cantabria (Marineo Sículo, 1524: 7r).

Segons el nostre cronista, la protagonista femenina d'aquest passatge, Sança, filla del darrer príncep, casada amb el rei de Castella, va tindre dos fills, que van acusar d'adulteri sa mare, la reina, l'honor de la qual va ser defensat per Sanç Avarca. En aquest punt, quan el cronista convé d'incorporar al seu relat la llegenda de la reina calumniada, confon el rei Sanç II Garcés Avarca, que situa com a fill bastard del rei de Castella. Just després de la mort d'aquest, els cavallers aragonesos acordaren l'elecció de Ramir I. Entre Avarca i Ramir, doncs, se salta els reis de Pamplona i comtes d'Aragó Garcia II Sàncnez «el Tremolós» i Sanç III Garcés «el Major». Situa, per tant, el rei Sanç II Avarca en temps del seu net Sanç III «el Major». Aquest, segons les cròniques, es va casar amb la filla del comte de Castella i, per bé que no era fill bastard, sí que va engendrar un fill fora del matrimoni amb la senyora na Sança d'Aibar, que algunes cròniques, com veurem, també anomenen «Baya» o «Elvira». És possible que la crònica presente ací una confusió entre el protagonista femení de la llegenda i aquesta Sança d'Aibar. Com a resultat d'aquesta relació extramatrimonial va nàixer el futur rei Ramir I d'Aragó. En aquests termes ho expliquen, per exemple, la *Crònica de Sant Joan de la Penya* (Ximénez de Embún, 1876: 37-44) i la crònica continguda al manuscrit BNP Ms. Esp. 13 (F.78r-79v), totes dues dependents de l'obra de l'arquebisbe Ximénez de Rada. D'altres cròniques, com la de Vagad, defensen aferrissadament la legitimitat de Ramir I:

Fue dos vezes casado este magnánimo y pujante rey [Sanç III «el Major»]. Casó la primera con doña Baya, muy ilustre señora de la villa de Ayvar y de muchas tierras en Aragón. Y d'esta reyna excel·lente hovo aquel magnánimo fijo que tanta gloria procuró a toda España, que llamaron don Remiro el Primero (Vagad, 1499: 20v).

Gudalberto Fabricio Vagad, per demostrar la legitimitat de Ramir, cita la «corónica más cierta, más antigua y verdadera de Sant Victorián», la qual «no se contenta de provar solamente de palabra que fue legítimo [...] mas aun da fe de ello por escriptura auténtica» (Vagad, 1499: 20v). Després de copiar un

antic privilegi de Sanç III a la seua segona esposa, Múnia, i els tres infants, entre ells, Ramir, Vagad carrega tintes contra l'arquebisbe Roderic Ximénez de Rada: «que nunca le llamava sino fijo de otra madre» (Vagad, 1499: 21r).

Lucio Marineo Sículo també considera Ramir fill legítim del rei, nascut durant el seu suposat primer matrimoni, en aquest cas, amb: «Doña Elvira, muger muy noble de linage y señora del castillo de Aivar». Després de la defunció d'aquesta, el monarca es casaria amb «Mayor, hija del conde de Castilla» (Marineo Sículo, 1524: 7v), amb qui va tindre tres fills més, García, Ferran i Sanç. No obstant, la presència d'un fill sorgit fora del matrimoni reial deuria planar sobre els materials historiogràfics que consultava el nostre cronista. Amb tot, la solució del compilador de la nostra crònica va ser situar erròniament Sanç Avarca com a fill il·legítim, malgrat que, gràcies a la defensa de l'honor de la reina, aconseguiria ésser nomenat primer rei d'Aragó. D'aquesta manera conjuga a la seua llegenda la presència d'un bastard i la legitimitat del rei Ramir I d'Aragó, el qual seria elegit rei a la mort de Sanç Avarca.

De la confusió entre ambdós personatges, Sanç Avarca i Ramir I d'Aragó, que presenta la nostra crònica en parla Sophie Hirel-wouts al seu estudi sobre la institució del justícia d'Aragó:

Longtemps, les productions historiographiques tant castillanes, navarraises qu'aragonaises se sont accordées à faire de Ramire, fils (bâtard) de Sanche le Grand de Navarre, le premier roi d'Aragon. Les chroniques de la couronne d'Aragon dans la seconde moitié du XVe siècle offrent une nouvelle version des faits. C'est semblait-il par erreur que la chronique dite de 1427, vraisemblablement rédigée sous le règne d'Alphonse V, attribue à Sanche Abarca le titre de premier roi d'Aragon. Dans le méli-mélo généalogique que constitue dans cette chronique le récit de la naissance du royaume d'Aragon, Sanche Abarca et Ramire sont confondus, et les désormais traditionnels exploits de l'un constamment attribués à l'autre. «Traditionnels», en effet, car depuis la Cronica najerensis, le courage et les vertus de Ramire font l'objet d'un récit paradigmatique dont la trame est la suivante: ce fils bâtard de l'empereur Sanche le Grand sauve sa belle-mère d'une accusation d'adultère portée contre elle par ses propres fils, notamment par son aîné García, à qui elle vient de refuser le cheval blanc de l'empereur. Ramire se propose de lutter contre les accusateurs, qui préfèrent alors confesser leur mensonge. En récompense de son courage et de son

dévouement, il reçoit de la reine le royaume d'Aragon alors qu'à García, Ferdinand et Gonzague reviennent respectivement la Navarre, la Castille et le Ribagorça. La légende permet d'expliquer la répartition des territoires de Sanche le Grand et l'accession au trône d'Aragon de Ramire Ier. Le rôle de Ramire est ici incarné par Sanche Abarca qui «fut ainsi fait roi d'Aragon», mais qu'importe la confusion quand il s'agit d'assurer la légitimité d'un royaume, d'asseoir ses droits sur certains territoires, d'affirmer sa prééminence et son antériorité sur tout autre royaume, bref, de souligner le caractère merveilleux et par conséquent inaliénable de ses fondations? (Hirel-Wouts, 2006: 284-285).

D'altra banda, les confusions entre personatges d'aquesta nissaga han estat freqüents al llarg de la història. La *Crònica legionense*, tradicionalment anomenada *Silense*, ja presentava aquest error:

Se advierte en el Silense una información deficiente. Desconoce la existencia de Gonzalo, el hijo que recibió de su padre, el rey Sancho el Mayor, los condados de Sobrarbe y Ribagorça. Y confunde a este rey con su abuelo Sancho Garcés II Abarca, asignando a su reinado una duración de setenta años. (Duran Gudiol, 1978: 20)

Una altra confusió en aquest mateix sentit hom pot detectar a la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. L'autor del dietari redacta un breu passatge de la seua obra a fi de relatar una breu genealogia dels reis de Navarra, als quals identifica com reis d'Aragó (Rodrigo Lizondo, 2011: 96-98); però el cronista se salta els regnats de Sanç II Avarca i del seu fill, Garcia Sánchez el Tremolós. Una nota al marge del *Dietari* explica, referint-se a Sanç III el Major: «mat miraculosament». L'editor del text comenta aquesta anotació marginal amb la següent nota al peu: «confusió, segurament, amb el seu avi Sanç II Avarca [...] car del naixement de Sanç III [...] res no es diu d'especial» (Rodrigo Lizondo, 2011: 98). Segons la llegenda, la mare de Sanç II Avarca hauria mort traspasada per una llançà mentre que el nadó que tenia al ventre: «Sacava el braço por el lugar de la lançada esforsándose a nacer» (Marineo Sículo, 1524: 6v). Ara bé, el capellà d'Alfons el Magnànim no fa cap referència al fet que Ramir I –ni cap dels seus ascendents– fóra fill il·legítim ni tampoc al·ludeix en cap moment a l'episodi llegendari de la defensa de l'honor d'aquesta dama, de nou, falsament acusada d'adulteri.

Si ens centrem en aquesta llegenda, el relat de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, el qual segueix semblantment el *De Rebus Hispaniae* de l'arquebisbe toledà Rodrigo Jiménez de Rada, diu:

Aquesti rey Sancho [el Major] señorió Navarra, et Aragon, et el ducado de Cantabria, et todas las tierras que su agüelo Sancho Abarca señorió et conquirió, et por su muller señorió Castiella, et Leon entro Portogal, porque por sucesion fraternal le era provenido [...] el qual huvo de la Regna su muller tres fillos, el mayor era clamado García, el secundo Fernando, el tercero Gonçalvo. Et huvo un otro filio, de una muller noble de Ayvar, el qual huvo nombre Remiro. (Ximénez de Embún, 1876: 38-39)

Segons aquesta crònica, el fill major, Garcia, enutjat perquè sa mare no li havia regalat un cavall, la va acusar d'adulteri. Qui surt en defensa de la seua madrastra no és Sancho Avarca, com a la nostra crònica, sinó el futur Ramir I d'Aragó:

et conselló á sus hermanos Fernando et Gonçalvo, que acusassen la Regna, lur madre, al Rey su padre, que ella fazía mal sus afferes con el dito cavallero; [...] Et el dito Rey inclinado mas á creyença que á certificacion, mandó su muller ser pressa bien guardada en el castiello de Nágera. Et pues fizo ajustar sobre aquesto cort general et finalment fizo deffinir que ella se havies á excusar por batalla, sino que sería judgada á meter en el fuego. Mas el dito Remiro fillastro suyo el qual era noble varon, et proz, et muyt ardido en armas, viendo la inocencia de su madrastra et la voluntaria diffamación que le era estada levantada et possada, ofreciósse de entrar en el campo contra todo omne por la dita Regna. (Ximénez de Embún, 1876: 40-41)

Com a mostra d'agraïment, la reina:

affilló et heredó el dito Remiro su fillastro en Aragon, el qual era de la Reina, por razon de su casamiento, obligado en arras; et aquesto fizo confirmar al emperador su marido. (Ximénez de Embún, 1876: 41)

La llegenda apareix, amb més o menys variacions, en altres cròniques. La narració que conté el manuscrit BNP Ms. Esp. 13 (F.78r-79v) tradueix i adapta la redacció del *Toledà*. Versions més antigues com la *Cronica Nagerensis* –en la qual Garcia no és el germà major, sinó el segon– centren més el relat en la manera amb què Ramir I obtingué el regne d'Aragó, sovint incidint en la suposada il·legitimitat de la seua ascendència:

A Garcia, el de en medio, a quien también engendró de la mencionada Urraca, puso al frente del reino de Navarra. Por su parte, al mencionado Ramiro entregó una parte lejana del reino de Aragón, para que no buscara la ocasión de hacer daño a sus hermanos, ya que él no era noble por parte de madre.

Sin embargo, incitado por la astucia del maligno, el mencionado Garcia no temió proferir contra su madre palabras afrentosas, ni difamarla con la acusación de adulterio. Pero Ramiro, en respuesta a esto la defendió con constancia y verdad, y al probar que era mentira, la libró de la infamia y de su condena. Entonces la propia reina estalló en tan grande ira que maldijo a Garcia y recogiendo ante la corte a Ramiro dentro de sus vestiduras y sacándolo por debajo de ellas como si lo estuviera pariendo, lo hizo hijo adoptivo e hizo que tuviera parte en el reino. (Estévez Sola, 2003: 159)

Així doncs, a la *Crònica Universal de 1427*, la senyora de Montaragó és qui es casa amb el rei de Castella, mentre que el context de la llegenda en altres cròniques ens situa Sanç III casat amb la filla del comte –o rei, en alguns casos– de Castella. Fruit d'aquest matrimoni, el rei de Castella obtindria el dot de Montaragó, que recauria, després, en poder de Sanç Avarca i, finalment, en Ramir I d'Aragó. És possible que aquesta refosa de la llegenda que conté la *Crònica de 1427* responga a un afany per legitimar el naixement del primer monarca aragonés, o el primer de l'estirp que enllaçaria, posteriorment, amb el casal de Barcelona. En aquest sentit, la crònica sacrificaria l'heroïcitat del futur Ramir I, en tant que no seria l'encarregat de salvaguardar l'honor de la reina calumniada, però preservaria intacta la seua legitimitat, no esmentant així la circumstància d'haver nascut fora del matrimoni regi. D'aquesta manera, el suposat primer rei d'Aragó i fill il·legítim, Sanç Avarca, hauria mort sense descendència i els nobles aragonesos haurien entronitzat per elecció Ramir I.

Finalment, Ramir I d'Aragó no va ser elegit rei pels nobles aragonesos, sinó que va obtenir el regne l'any 1035, després de la mort de son pare, Sanç III (Vinyes i Vilà, 1996: *Ramir I d'Aragó*). En canvi, segons la crònica:

La terra, cavallers e senyors muntiplicats e abigorats acordaren que fessen rey en Aragó que no fos dels majors ni dels menors cavallers, mas dels mitjans; e que fos ab certs pactes e privilegis, estret a fer justícia e dret a les gents; e si no·u fahia, que totstemp hi hagués hun justícia que li fes tornar les coses a justícia e rahó. E axí en l'any ·v· de l'imperi del dit Anrich Terç, ço és, en l'any de nostre senyor ·MLX· any,

elegiren e feren rey d'Aragó hun cavaller molt savi e bo que havia nom don Remiro.
(F. 179v)

Aquest fragment, que fa referència a la institució de la figura del justícia d'Aragó, el cronista convé ací de relacionar-lo amb l'elecció de Ramir I, el primer monarca aragonés. No obstant això, diverses cròniques aragoneses situen l'inici d'aquesta institució en temps del rei Ènnec I Aritza de Pamplona (~816-852). L'elecció d'Ènnec I enllaçaria amb la formalització dels llegendaris Furs de Sobrarb. Aquest és el cas dels *Anales de la Corona de Aragon* de Zurita, segons el qual:

por concordar entre si los Navarros y Aragoneses muy grandes dissensiones y diferencias que tenían, se acordó el fuero que dixeron de Sobrarbe [...] Establecieron, según por aquel fuero parece, que pues de común consentimiento de todos le elegían por Rey [...] que ante todas cosas les jurasse, que los mantenía en derecho, y siempre les mejoraría sus fueros [...] Por este tiempo, según está recibido comúnmente, se introdujo el magistrado del justicia de Aragón. Y aún se persuaden algunos [...] que fue antes nombrado el justicia de Aragón, que fuesse el Rey elegido [...] siendo entonces lo que se establecía de mayor vigor y poder, que el que tenían los reyes, y de más fuerça que el mismo rey (Zurita, 1585: 9r-9v).

Més prolixa en detalls resulta la crònica de Vagad, per bé que aquest no considera Ènnec Aritza primer rei de Pamplona, sinó cinqué monarca de Sobrarb (Vagad, 1499: 16r). En qualsevol cas, la brevetat, de nou, amb què tracta el passatge el nostre cronista provoca una condensació substancial de dades en poc d'espai, fet que també pot propiciar la profusió d'errades d'un text que, probablement, ja havia arribat a les seues mans amb nombrosos errors –voluntaris o no– com els que hem comentat. Així doncs, és possible que el material historiogràfic emprat per a la confecció d'aquests capítols provingués de la barreja i refosa d'algunes cròniques o annals d'origen aragonés confeccionats amb la voluntat de legitimar la figura de Ramir I.

La darrera part d'aquest capítol explica breument la descendència de Ramir I, de la qual només amplia minsament el naixement de la futura reina Peronella:

E aquest [Ramir] regnà ·XII· anys e hagué hun fill qui hac nom Sanxo. Aquest Remiro hagué moltes batalles ab los serrains e a la final fou mort per aquells en lo

camp de Grades. Sancho, fill de Remiro, fou rey e regnà ·XVI· anys. Aquest fou hom molt gran bataller e pres Monçó e asetjà Oscha; e en lo setge fou nafrat mortalment ab una sageta e morí. Aquest lexà tres fills, ço és, Pere, Alfonso e Remiro. Pere regnà ·XI· anys. Aquest pres Hoscha dels serrains, e en après morí sens fills. Alfonso, frare de aquell, regnà ·XX· anys. Aquest fou hom virtuós, e pres Çaragoça, Daroqua e moltes altres viles en Aragó, e morí sens fills.

E lavors romàs lo regne sens rey, car Remiro, lo germà tercer, era monge en lo monestir de Montaragó. E lavors, los prelats, barons, ciutats e viles, e tot lo regne tragueren lo dit rey Remiro del monestir e donaren-li per muller la filla del comte de Peyteus, de la qual hac una filla qui hac nom Patronil·la. E de continent, lo dit Remiro tornà en lo monestir. E Patronil·la fou nodrida tendrament per la mare en Çaragoça. (F.179v-180r)

Feta aquesta breu explicació sobre els orígens llegendaris del primer monarca aragonés i la seua descendència, la crònica continua compendiant el *Chronicon* de Martí de Troppau fins el capítol 39, on insereix la llegenda de la comtessa de Tarragona. Aquest passatge de la *Crònica de 1427*, on apareix novament la temàtica recurrent de la falsa acusació d'adulteri, té un especial interès pel fet d'ésser, com ja avançava Cortadellas (2000 & 2001), l'únic testimoni de la llegenda que ens ha pervingut:

En aquest temps, lo comte de Terragona donà Terragona e tota sa tinència a la Església. E fou aquesta la causa:

Lo comte de Barchinona tramés per misatger lo comte de Terragona a Roma, al papa. E com aquell se'n fo partit, hun germà bort que tenia lo dit comte enamorà's de ça muller, e fahia taules e molts torneigs per amor de ella. E ella no havia cura d'aquell, entant que ell lo y dix e lo y féu dir; e aquella no havia cura d'aquell. E estant axí, vench nova que'l comte venia de la misatgeria e lo germà tench-se per perdut. E féu una letra al comte certificant-lo com la comtesa havia fet mal ab hun cavaller e, si no per ell, se'n fora anada ab aquell. E lo comte, rebuda la letra, crehent que son frare li deya veritat, féu una letra en la qual manà als oficials de Terragona que, de continent, sens alguna triga la prenguesen e, que axí com estaria vestida, la lançassen en la mar. E aquells, rebuda la letra, ab gran dolor anaren a la comtessa, la qual trobaren vestida ab les pus belles robes d'aur que tenia, per goig de la venguda del comte, e diguen-li la causa per què venien; la qual respòs que complisen lo manament de lur senyor. E lavors, aquells prengueren la comtessa e meteren-la en una barcha dins mar. E aquella, confiant en Déu e ab la Verge Maria, pres lo mantell e lançà'l en l'aygua e saltà sobre lo mantell, lo qual la sostench axí com si fos barcha e féu sa via tro que la perderen de vista; de la qual cosa, aquells

qui eren en la barcha estigueren molt enmaravellats e, ab gran dol, tornaren-se'n a la ciutat.

E la comtessa anà aquell dia tant per mar que arribà en Anglaterra. E dos pescadors que estaven en una barcha, veren-la venir axí, fugiren cuydant-se que fos alguna fantasma. E aquella los cridà e los féu senyal que no haguessen por. E lavors, aquells tornaren e reberen-la en la barcha, e portaren-la en casa de lur mare, que era bona dona e pofembra. E, de continent, la comtessa féu vendre lo seu mantell a la bona dona e féu-li'n comprar lli prim e seda, e obrà coxins e tovalloles e féu-les-li portar a vendre a la cort del rey, a la reyna e donzelles. E la reyna li demanà qui les havia obrades, e aquella li respòs que una dona qui estava en casa sua; e contà-li tota la manera de la sua venguda. E la reyna la pregà molt que la li menàs aquí. E lavors, la comtessa vench a la cort de la reyna, e la reyna la pregà que aturàs aquí ab ella, la qual li respòs que li plahia, ab condició que no isqués fora la sua cambra. E axí fou fet e romàs aquí.

Ara tornem al comte. En aquell dia mateix, en la vesprada, lo comte vench en Terragona, e son frare fou fugit. E lo comte trobà tota la gent trista e demanà què era allò, los quals li dixeren lo gran peccat que havia fet en fer matar tal dona santa com era la comtessa. E digueren-li la maravella que li era esdevenguda en la mar; e lavors, lo comte plorà agrament. E l'endemà, pres ab si alguns amichs singulars e anà-sse'n al bosch ab aquells, e aquí donà Terragona e tot lo condat a la Esgleya, e donà tots los diners e joyes que tenia a-quells que eren aquí ab ell. E votà denant aquells que jamés no cessaria de anar tro que hagués trobada la comtessa. E, ab gran dol, partí's de aquells e anà cercant la terra gran temps, que jamés no trobà rastre algú. E passant en Anglaterra, esdevench-se que, estant en la plaça, vench lo majordom del rey e dix-li:

—Amich, pren aqueixa canasta de pex e porta-la al palau.

E aquell la pres e, com fou en la cuyna, lo cuyner li dix que aturàs aquí tant com se volgués. E romàs-se aquí a judà al coch.

E esdevench-se que lo rey de Bretanya tramés misatgers al rey d'Anglaterra, que li donàs lo trahut de ·VII· anys ho hagués cavaller que lo deffenés dins hun mes; en altra manera que s'aparellàs a la guerra. De la qual cosa lo rey hac gran desplaer, com no trobàs cavaller algú qui volgués combatre's per ell, en tant que perdé lo menjar. E com lo majordom digués al cuyner lo desplaer que lo senyor rey havia, dix lo comte:

—Yo'm combatré per ell.

E acostant-se lo terme, que ja no havien a passar sinó ·IIII· dies, dix lo majordom al rey:

—Sapiats, senyor, que ab lo vostre cuyner és hun hom que dix que ell se combatria per vós, lo qual me par ben forts e ha bon cors. E axí, senyor, pus no'n trobau altre, prenets aquest que no s'i perdrà res.

E lavors, lo rey féu-los venir davant e dix-li quin hom era. E aquell li respòs que era hom qui cercava ventura. E lo rey dix-li si's volia combatre per ell, lo qual li respòs que hoc volenterosament. E lavors, lo rey li donà les sues robes e aquell se mostrà en sos gets que era gran hom.

E com vench lo dia de la batalla, aquell anà al camp ab totes ses armes, a cavall, en continença de bon cavaller. E aquí fou l'altre cavaller. E combatent-se, lo comte passà la lança per los pits de aquell, que'l derroquà mort del cavall en terra. E lavors, lo rey fonch quiti del trahut, e ab gran goig e festa tornaren-se'n al palau a dinar.

E com vingué per pendre aiguamans, demanaren tovalloles. E la comtessa, passant devant la porta de la cambra del rey per donar les tovalloles, lo comte la vehé e mudà's tot, e ella axí metex. E com foren en taula, lo comte no menjà res, ne axí mateix la comtessa. E com foren levats de taula lo rey pres ha hun depart lo comte e dix-li per què s'era transmudat al pendre de la ayguamans, ne per què no havia menjat al dinar; que, per la honor que li havia feta, que li digués si havia algú en la sua cort que li hagués fet algun desplaer, que ell li'n faria venjança aquella que ell ne volrria. E açò metex dix la reyna a la comtesa. E lavors dix lo comte al rey:

—Senyor, jo vaig cercant per lo món gran temps ha una ventura, e és-me de parer que la he vuy vista en la vostra cort, de una dona que yo amava molt.

E lavors, lo rey entrà-sse'n en la cambra e dix a la reyna quala poria ésser la dona, e la reyna dix-li açò que la comtessa li havia dit. E lavors, conegueren que la ventura que lo cavaller cercava era aquí. E lavors, lo rey e la reyna affrontaren-los en una e, tantost que's veren, abrassaren-se e caygueren esmortits. E com foren retornats, lo comte dix al rey com ell era lo comte de Terragona, e comtà-li tota l'aventura que li era esdevenuda, de què lo rey hac gran plaer com per tant honrat cavaller era estat deffés del trahut, e com aquell havia trobada la ventura en ça terra. E obtenguda licència del rey e de la reyna de venir aquells en Terragona per mostrar les meravelles que Déu les havia fetes, ab permissions, emperò, que feren al rey que tantost tornarien en Anglaterra. E lavors, vengueren en Terragona e totes les gens hagueren-ne gran e inextimable goig e gran alegria. E com hagueren estat aquí hun temps, tornaren en Anglaterra. E après prochs dies, [lo] rey morí sens fills e lexà lo regne al comte de Terragona. (F. 181r-181v)

La llegenda, amb abundància d'elements fantàstics —com la navegació sobre un mantell des de Tarragona fins Anglaterra— i poc versemblants —com la donació del regne d'Anglaterra al comte de Tarragona—, segons Anna Cortadellas

(2000) fou concebuda a mitjan segle XIV, durant un litigi entre el monarca Pere III i la diòcesi de Tarragona. L'objectiu de la llegenda seria el de legitimar l'espoli del comtat de Tarragona a Robert d'Aculley, anomenat Bordet. Aquest, després de la conquesta de Tarragona, rebé la cessió del comtat de mans d'Oleguer, bisbe de Barcelona. Robert Bordet, cavaller normand i suposat bastard d'Enric I d'Anglaterra, fou comte de Tarragona de 1129 a 1154-57 i el succeí el seu fill Guillem.

Però a causa d'un seguit de litigis amb els arquebisbes i amb el comte de Barcelona, Guillem i la seva mare Agnès foren obligats a renunciar als seus drets. Com a conseqüència d'aquesta pugna, Guillem moria assassinat a Tortosa el 1168. La família de Guillem féu responsable del crim l'arquebisbe Hug de Cervelló, i Berenguer i Robert, germans de Guillem, l'assassinaren als carrers de Tortosa poc després. La comtessa Agnès, conservà, malgrat tot, fins a la seva mort esdevinguda cap a 1170 el títol de comtessa de Tarragona (Cortadellas i Vallès, 2000: 10-11).

Després de la llegenda de la comtessa de Tarragona, la crònica reprén la història universal explicant la fundació de l'Ordre del Temple.

Ladonchs, en temps dels dessús dit Lotari emperador, començà l'orde del Temple, congregat per cavallers en Jerusalem. E foren appellats cavallers del Temple, car en la porta del temple statuýren la seylla [sic] del seu orde (F.182v).

La formació del templers, que el cronista situa en temps de Lotari II (1125-1137), Martí de Troppau la inclou a l'apartat de l'emperador Enric V (1106-1125), malgrat tot, el *Chronicon* continua essent la font del nostre compilador:

Hoc etiam tempore ordo Templariorum ex militibus congregatus in Iherusalem incepit et dicti sunt milites templi, quia in porticu templi sedem sui ordinis statuerunt (Weiland, 1872: 469).

Llavors, després d'explicar el capítol corresponent a la llegenda de la comtessa de Tarragona i de situar els templers, de manera errònia, en temps de Lotari II, el compilador retorna a l'apartat que el *Chronicon* dedica a Enric V, tot i haver-ne parlat ja del seu successor, Lotari II.

Per contra, la unió de Catalunya amb Aragó no li mereix al nostre compilador un nivell de descripció tan gran com en aquest relat de la comtessa de

Tarragona. Ni tan sols li dedica una rúbrica a part per a un esdeveniment tan important com aquesta unió dinàstica. Així doncs, dins del mateix apartat dedicat a l'emperador Conrad II, afegeix:

En lo ·VII· any del qual, Patronil·la, regina d'Aragó, filla de l'abat Remiro, ab asentiment e consell de tots los prelats, barons, ciutats e viles de tot lo regne, fou maridada ab lo ínclit en Ramon Berenguer, comte de Barchinona, en l'any de Nostre Senyor mil cent ·XXXVIII·. E fou rey d'Aragó, e pres lo nom de rey d'Aragó e les armes de Cathalunya; e regnà ·XXIII· anys, e hagué de aquella tres fills, ço és, Ildifons, Pere e Sancho. E a la final, estant malalt, féu testament en l'any ·MCLXI·, en lo qual dexà hereu lo dit Aldifons, fill seu. En après, Patronil·la, ça mare, féu-li donació del regne en ça vida, *nonas junii* en l'any ·MCLXIII·. (F.183r)

El mateix tractament breu rep l'entronització d'Alfons el Cast, episodi que emmarca durant el regnat de l'emperador Frederic I Barba-roja (1152-1190), a qui, d'altra banda, dedica un extens capítol provinent del *Chronicon* de Martí de Troppau. Pel que fa al primer hereu de la corona després de la unió dinàstica, el cronista apunta:

En temps d'aquest Ffederich a ·XXIII· anys del seu imperi, Alfons, rey d'Aragó, fill del comte de Barchinona e dona Patronil·la, començà a regnar, e regnà ·XXXV· anys. Aquest pres per muller la filla de l'emperador d'Espanya, apel·lada dona Sanxa, de la qual hagué tres fills, ço és, Pere, Alfons e Ferrando. Aquest Afons pres Tortosa de serrains en l'any ·MCLXXXVIII·. Aquest se hagué varonívolment, e en après pres Leyda e Fraga. (F. 185r)

Com ja hem esmentat en aquest estudi, és en aquest capítol 41, dedicat a Frederic I, i partir de la notícia de la mort de sant Tomàs, arquebisbe de Canterbury, que comença el material que ens ha pervingut de l'altra còpia, fragmentària, de la nostra crònica, conservada al manuscrit 400 de l'Arxiu de la Catedral de València.

Amb el mateix estil breu i concís que per a l'entronització d'Alfons el Cast, el compilador explica poc després, durant l'imperi d'Enric VI, l'inici del regnat de Pere el Catòlic:

En l'any primer d'aquest Anrich començà a regnar en Aragó en Pere, fill del rey Aldiffons, e regnà XVI anys. Aquest pres per muller dona Maria, filla del magnífic

en Guillem, senyor de Monpeyller, la qual hagué hun full que hac nom Jacme. Aquest Pere fou molt animós e ardit e gran bataller (F. 185v).

La brevetat analítica amb què tracta tots els passatges des de la successió de Ramir I fins a l'entronització de Pere el Catòlic podria respondre a la utilització com a font d'alguna mena d'annals o llistes genealògiques breus, però justament aquest caràcter breu en fa difícil la identificació precisa de la seua font.

Després d'aquesta secció ara citada, el cronista, succintament també, dedica un breu passatge a la batalla de Las Navas de Tolosa i, abruptament enllaçada amb la de Muret, enllestirà el regnat de Pere el Catòlic:

E·sdevench-se en temps d'aquest, que lo rey de Castella, n'Alfonso, e don Sancho, rey de Navarra, e lo dit en Pere, rey d'Aragó, hagueren batalla ab Miramolí, rey de Àffrica, en lo camp de Úbeda. E fou donada la davantera al dit rey en Pere, lo qual féu obrir camp per un bosch qui exia en les espatlles dels moros. E començada la batalla, isqueren los que eren en lo aguayt e feriren en les espatlles de aquells, e foren vençuts e desbaratats los moros. En l'any ·MCCXII·, aquest Pere hac guerra ab lo comte de Muntfort e ab altres barons a si sotssotmesos en la dita baronia, e assetjà'ls en lo castell de Morell. E no volent-los pendre a mercè, per ço com perien ja de fam, isqueren hora captada del castell a cavall, e lo brogit se moch en la host del rey, e tothom correu a ensellar los cavalls. E lo rey cavalcà en hun cavall qui estava encellat a la porta de la sua tenda; no esperant negú, ell los perseguí hi·ls anà detràs tot sols. E aquells, com foren molt luny, veren venir lo rey tot sols, aturaren-se, e lo rey ferí en aquells e matà'n tres. E a la darrerria morí aquí lo rey en l'any ·MCCXII· anys. (F. 185v-186r)

El passatge de la victòria sobre els sarraïns conté elements que apareixen en altres cròniques catalanes, com el fet que el rei Pere aconseguís la victòria desbaratant l'host enemiga atacant des de la rereguarda. No obstant, segons l'obra de Desclot, per exemple, els tres reis peninsulars convenen –a disgust del rei Pere– que prenga la davantera el rei de Castella, perquè els sarraïns havien arribat travessant les seues terres. Llavors, gràcies a l'estratagema del rei Pere, que va deixar tropes amagades a l'aguait prop la rereguarda enemiga, van poder vèncer (Desclot, 1885: 36-40). Segons el nostre manuscrit, però, «fou donada la davantera al dit rey en Pere», malgrat que la victòria sí que es

produeix ferint en la rereguarda dels sarraïns gràcies a l'acció del monarca catalanoaragonés, «lo qual féu obrir camp per un bosch qui exia en les espatlles dels moros».

La descripció que el cronista en fa del rei Jaume I és un tant més extensa que la del seu progenitor. Del Conqueridor ressenya el seus matrimonis i descendència, la conquesta de Mallorca, la del regne de València i el de Múrcia, les disposicions del tractat d'Almirra, la batalla de Biar, la malaltia a Alzira i la seua mort a València. Pel que fa a l'esmentada batalla de Biar, José Hinojosa la identificava, possiblement, amb l'esdevinguda a Alcoi en 1276 (Hinojosa, 1979: 17). Ara bé, el fragment de la còpia que va editar Hinojosa, potser degut a un error en la còpia, obvia el nom de «Uzmén, capità del rei de Granada», a qui anomena «Capitol». Aquest fragment del text conservat a la Catedral de València diu: «Esdevench-se en aquell temps que el rey Capitol, rey de Granada, vench ab gran cavalleria de serrahins a Biar» (Hinojosa, 1979: 28). Aquest «Uzmén» que apareix a la versió del BNM mss/17711 podria fer referència a l'enviat del rei de Granada que capitanejà la desfeta de Martos (1275). Aquesta batalla s'emmarca al si de la invasió del soldà del Marroc, que s'alià amb Muhammad II de Granada i desbaratà dos exèrcits castellans, primer a Ècija i després a Martos (Garrido i Valls, 2016: 403). En aquesta darrera batalla morí l'infant Sanç, arquebisbe de Toledo i fill de Jaume I. Malgrat que les cròniques catalanes esmenten aquesta invasió de passada, la *Crònica de Alfonso X* ofereix una visió detallada d'aquesta desfeta, on pren un paper rellevant el cavaller musulmà Uzmén, capità del rei de Granada (Aguilar Àvila, 2015; 60; Nota 21). Sembla, doncs, que la nostra crònica barreja diferents notícies històriques condensades en poques línies, fet que ompli la narració de confusions i imprecisions històriques.

Amb tot, malgrat que el passatge dedicat a Jaume I és més extens que la narració del regnat de Pere el Catòlic, no deixa de resultar-ne una descripció bastant succinta:

En aquest temps començà a regnar lo bon rey en Jacme, rey d'Aragó, e regnà ·LXIII· anys. Aquest fou molt fort e gran bataller, molt savi e molt prosperat. Aquest pres per muller la filla del rey de Castella, que hac nom Elionor, de la qual hagué hun fill que hac nom Alfons, lo qual morí en vida del pare. E après, morta la reyna, pres per muller la filla del rey d'Ongria, de la qual hagué dos fills, ço és, Pere e Alfonso; lo qual Alfonso no visqué molt, que morí en vida del pare. Axí metex, hac tres filles, ço és, Violant, muller del rey de Castella; Elisabet, muller del rey Ffelip de Ffrança; e Costança, muller del duch d'Ostalrich. Aquest Jacme, estant en hedat de ·XVII· anys, ço és, en l'any ·MCCXXX·, passà ab gran navili e molta gent d'armes en Malorcha, e pres aquella de poder de serraïns. E fornida e posada aquella en bona defenció, tornà-sse'n en Barchinona. En après, en l'any ·MCCXXXVIII·, vengué a València, e hagudes grans batalles ab los serraïns, baronívolment pres València. E après ·X· anys, pres Xàtiva e Muntesa, e tot lo regne de València, feta gran matança de moros. E açò fet, com lo rey en Jacme fos tudor del fill del rey de Castella, qui era xich encara, anà a Múrcia e pres aquella, après moltes batalles, de poder dels serraïns. E pres Alacant, Elig e Oriola, e moltes altres viles. En après, lo rey de Castella, fet hom per a regir son regne, féu qüestió al dit rey en Jacme del regne de Múrcia, dient que era de la sua conquesta. E entrevinents los legats del papa, fou judicat que, per les messions que'l rey en Jacme havia fetes en la conquesta, que li fos donat tot ço que és dintre lo regne de València, ço és, Alacant, Elch, Oriola, Guardamar, la vall de Elda, Ayora, ab tots lurs tèrmens. E esdevench-se en aquell temps que Uzmén, capità del rey de Granada, vench ab gran cavalleria de serraïns a Biar. E lo rey en Jacme e lo gran cavaller l'infant en Pere, son fill, vingueren ab gran gent contra aquell. E en lo camp de Biar agueren batalla e foren vençuts los serraïns e feta gran matança de aquells. E los qui romangueren de aquells fugiren-se'n en lur terra. E lavors, lo rey en Jacme, tornant-se per Xàtiva vench Algezira e aquí fonch malalt, e portaren-lo en València en una litera, e morí aquí. (F. 186v-187r)

A partir d'aquest moment, els monarques de la Corona d'Aragó prenen un paper decisiu en la Crònica, esdevenint la història catalanoaragonesa l'eix central d'aquesta secció de l'obra. En aquest sentit, un dels monarques – juntament amb Pere III el Cerimoniós i Alfons IV el Magnànim, com veurem – que més importància pren a la Crònica és Pere el Gran; però, abans d'endinsar-se en la crònica del seu regnat, el compilador explica l'entronització de Manfred I de Sicília i les seues lluites contra Carles I de Nàpols (F.188r-188v). Aquesta mena d'introducció al regnat de Pere el Gran li serveix al compilador per introduir els esdeveniments previs a l'expansió mediterrània de Pere II i aprofundir en la coronació del monarca catalanoaragonés com a rei de Sicília,

la campanya africana del Coll de Berberia, l'episodi de les Vespres Sicilianes i el desafiament de Bordeus.

En aquests episodis sobre el regnat de Pere el Gran, el compilador sembla seguir, de manera abreujada, els esdeveniments més importants que narra Bernat Desclot a la *Crònica del rei en Pere e dels seus antecessors passats*. A la nostra Crònica, almenys, hi són presents els elements fonamentals d'aquests episodis historiogràfics.

Després del desafiament de Bordeus, immers en la narració de la guerra contra els francesos, el cronista incorpora una llegenda segons la qual l'almirall Roger de Llúria va capturar sis galeres al port de Marsella. En aquelles galeres hi havia sis comtes, un dels quals era Simó de Montfort. Aquest, segons Cortadellas (2001, 81) seria Simó de Monfort, el vencedor de la batalla de Muret. Així doncs, segons la llegenda que recull el nostre manuscrit, Roger de Llúria hauria capturat i tramés Simó de Montfort al rei Pere el Gran. Segons la crònica, el monarca va torturar el comte Montfort i el va obligar a menjar-se la seua pròpia carn, venjant així la mort del seu avi:

En après, lo dit Roger vench davant Masella e pres ·VI· galeres, en les quals havia ·VI· comtes, entre·ls quals hi era lo comte de Monfort; lo qual era estat en la mort del rey en Pere en Morella, e tramés-lo a rey en Cathalunya. E lo rey, fahent-li menjar la sua carn matexa que li tallaven de les cuxes, féu-lo morir axí penant. (F.190r-190v).

Després de l'actual foli 190v, el manuscrit BNM mss/17711 presenta la pèrdua de dos folis, que podem recuperar a partir de l'ACV Ms. 400 (F. 6v-9r). En aquesta part, el cronista incorpora el final del capítol dedicat a Pere el Gran, el regnat d'Alfons II el Franc i el de Jaume II el Just. Sobretot per al regnat d'aquest darrer monarca, el nostre autor sembla seguir la *Crònica* de Ramon Muntaner, especialment per als episodis de l'expedició de Roger de Flor i els almogàvers a Constantinoble. Tot i que el nostre compilador es limita a redactar sumàriament la notícia de l'expedició almogàver a Orient, els fets i

personatges descrits semblen provindre de la *Crònica* de Ramon Muntaner (1558: 166v-177v):

E feta la pau de Nàpols e de Sicília, ffrare Roger de Flor, ab tots los cathalans e gents d'armes que eren en Sicília, ab voler del rey Ffrederich passà en Constantinoble en ajuda de l'emperador, lo qual fon molt bé reebut per aquell, e fon fet Magaduch, qui és lo major offici e dignitat de l'Imperi. E aquest recobrà la major part de l'Imperi, prop ·XXX· jornades, e vench tro a Salònich y a la porta de ferre, on era la terra de Alexandre en Macedònia. A la final per tració de Xor Miqueli, fill de l'emperador, que l'havia convidat, estant en lo convit tot sols ab si terç, com l'altra companya stigués defora en los camps, vench Girgonç, qui era cap dels alans, e matà·l en la taula on menjava, e los dos qui eran ab ell fugiren e meteren-se en un gran campanar.

E moguda gran rumor e brogit, vench lo noble en Berenguer d'Entença, en Corveran d'Alet, en Guillem de Rocafort e tots los qui eren defora en los camps, e tots ensemps combateren-se ab Xor Miqueli, qui tenia ·XVIII· mil de cavall, e venceren aquell e nafraren aquell de tres colps, e mataren-li ·VI· mil hòmens, fogint aquell. E après mort del dit frare Roger, ffeta la vengança, los sobredits se n'anaren en lo duchat de Athenes e venceren lo comte d'Orenga, qui n'era senyor.

E lavors vench de Sicília l'infant en Fferrando, fill del rey de Mallorca, e fferen-lo duch de Athenes. E per avant, com se'n vench en Cathalunya, lexà lo dit ducat al rey de Sicília. Aquest inffant en Fferrando pres per muller la senyora de Clarença, de la qual hac un fill que hac nom Jacme, lo qual fon en après rey de Mallorqua, ab lo qual lo rey en Pere hac guerra e li tolgué lo regne. Aquest [8v] infant Jacme, tantost que fon desmamat, lo infant en Fferrando lo tramès en Mallorqua que's nodrís aquí. (ACV Ms. 400: 8r-8v).

El manuscrit BNM mss/17711 es reprén amb el matrimoni del primogènit, l'infant Jaume, amb Elionor de Castella i la fugida de l'infant, de qui, segons el cronista, mai més no se'n va saber res:

L'infant en Jacme, son fill primogènit, pres per muller dona Elionor, filla del rey de Castella; e divent hoÿt missa ab aquella, fugí-sse'n que no·l trobaren al món ni jamés no fou conegut. E dona Elionor se'n tornà en Castella aconortada per lo rey en Jacme. E lavors, l'infant n'Alfons fonch primogènit (F.191r).

Tot just després, el compilador dedica un breu capítol al regnat d'Alfons III el Benigne i se centrarà, després, més extensament en la figura del rei Pere III el Cerimoniós. En aquests capítols pren especial importància la Guerra de la Unió, sobretot els esdeveniments referents al regne de València, així com la

Guerra dels dos Peres, contra Pere el Cruel de Castella. Inserim ací un fragment de la dita Guerra de la Unió corresponent al final d'aquesta, la victòria al camp de Paterna i la condemna als instigadors de les revoltes de la Unió:

E après, vench ab los cathalans e ab alguns cavallers del regne de València e de Aragó e posà les sues tendes prop de Paterna, dellà lo riu; e alguns cavallers e altres enganant lo poble, dient que·l rey era mort. E après, sabent que·l rey venia, feren una gran paliçada, esperant quant vendria lo rey. E com lo rey fou vengut e fou assentat, passaren alguns del popular a les tendes del rey e veheren aquell; e retornats als seus, dixeren-ho als seus amichs secretament. E l'endemà per lo matí, lo rey ab la sua gent ferí en aquells e, de continent, foren tots desbaratats e fogiren. E haguda victòria, lo rey se'n vench a posar al seu real. E en l'altre dia, lo castellà d'Amposta, per manament del rey, entrà en València ab ·D· de cavall e pres ·XXII· hòmens culpables, los quals lo rey condempnà ab sentència de mort a mala mort. E lavors, condempnà e anul·là la reprovada unió e féu satisfer e pagar a València tots los qui eren estats dampnificats en lo temps de la dita unió dels béns dels culpables. (F.192v)

Des del final del regnat de Pere III fins l'entronització d'Alfons el Magnànim, mereixerà l'atenció de la crònica el regnat de Joan I i el seu malaurat final practicant la caça, les campanyes del seu fill, el futur Martí l'Humà, a Sicília, el regnat d'aquest, la seua mort sense descendència i el final del casal de Barcelona amb l'elecció de Ferran d'Antequera.

El capítol 53 d'aquesta darrera secció explica el regnat de Joan I i les campanyes sicilianes de l'infant Martí. El capítol és breu, però condensa les dades i personatges que contenen altres cròniques, com ara les *Cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I*, contingudes al manuscrit 212 de la BUV, editades per Vicent Josep Escartí (1993: 39-47). En aquest manuscrit, amb més profusió de detalls que no a la nostra crònica, apareixen també personatges com el comte d'Armenyac, na Violant, filla del duc de Bar, Andrià de Xaramunt, Artal d'Alagó o Pere Maça, entre d'altres, així com les localitzacions dels escenaris bèl·lics on es desenvolupen les diverses accions militars, com el castell de Catània o el de Jaig.

Entre tots aquests esdeveniments, el cronista mostra un especial interès per la mort de Martí de Sicília:

En après, en l'any ·MCCCCIX·, lo rey en Martí de Sicília vench en Cerdanya e lo rey d'Aragó, son pare, tramés-li gran navili de cathalans e gran socors de cavallers e barons e gent d'armes. E aquell vengut a Sent Luri, isqueren-li a l'encontre lo vescomte de Narbona e los sarts ab gran cavalleria e molta gent d'armes. E ferint abrivadament en aquells, vencé e desbaratà aquells, e matà'n més de ·VI· mil hòmens d'aquels. E al tornar, pres Sent Luri e tornà-se'n a castell de Càller ab gran goig e plaer. E après deu dies, lo dit rey en Martí de Sicília morí de flux de ventre sens fills legítims; emperò, hagué hun fill natural qui hac nom Ffederich, qui fou comte de Luna (F.195v-196r).

Un altre cronista, més o menys contemporani al nostre, com va ser el redactor de la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, també se'n fa ressò de la mort del monarca sicilià, malgrat que una mica més sobri en detalls:

En l'any de ·MCCCCVIII·, a ·VII· de joliol, vench correu com lo rey en Martí de Cecília havia pres Senluri, de què se'n fèu gran alegria e professó en la ciutat.

En lo dit any de ·MCCCCVIII·, a ·XXVI· (sic) de joliol, qui fonch dia del gloriós sent Jaume apòstol, morí lo rey en Martí, rey de Secília, fill del rey en Martí; morí en Cerdanya. Molt fon gran lo dan e pèrdua dels regnes, perdent hun príncep, rey e senyor axí valent e animós e virtuós (Rodrigo Lizondo, 2011: 158).

Abans de centrar-se en les batalles que tingueren lloc per la successió de la corona, la crònica fa esment dels cinc pretendents. Per al compilador, tots cinc eren grans personatges –*magnífic, egregi, alt, inclit i il·lustre*– que, segurament, ben bé hagueren merescut la corona:

E mort lo rey sens fills, levaren-se ·V· magnats pretenents haver dret en lo regne d'Aragó e succehir en aquell. E lo primer fonch lo magnífich don Afons, duch de Gandia; lo segon fou lo egregi don Federich, comte de Luna; lo terç fou lo alt infant don Luýs, fill del rey Luýs de Nàpols; lo quart fou lo inclit don Jacme, comte d'Urgell; lo ·V· fou lo il·lustre infant don Ferrando, fill del rey de Castella e de dona Elionor, filla del rey en Pere d'Aragó (F.196r).

Potser, situant el monarca en una llista de cinc notables candidats a la corona, l'elecció del Compromís de Casp legitimaria més, si cap, l'entronització del Trastàmara. A més, el cronista aprofundeix en la genealogia de Ferran

d'Antequera, fet que, per a Hinojosa Montalvo, seria una mostra de les simpaties de l'autor de la crònica envers el candidat Trastàmara, en tant que, enllaçant la seua genealogia amb la filla del rei Pere III, justificaria els seus drets successoris:

Sus simpatías por este último se ven a la hora de citar los presuntos candidatos, ya que mientras que de los demás tan sólo dé su título, al citar al infante Fernando, profundiza más en su genealogía: *fill del rey de Castella e de dona Elionor, filla del rey en Pere d'Aragó*. Como si se quisieran justificar los derechos del que luego sería elegido (Hinojosa, 1979: 14).

Una vegada la crònica exposa els cinc candidats a la corona, el cronista dóna notícia de la batalla de Morvedre, entre els defensors de Jaume d'Urgell i els de Ferran d'Antequera:

Car, esdevench-se que don Anthon de Luna, deffenent la part de don Jacme d'Urgell, matà l'archabisbe de Çaragossa. E d'altra part, lo noble n'Arnau Guillem de Bellera, governador del regne de València, anant [196v] a Castelló de Borriana en ajuda de aquell ensemps ab lo justícia de València ab ·CCC· hòmens a cavall e ·XVI· mil hòmens a peu, isqueren-los a l'encontre ·DCCC· hòmens a cavall e ·II· mil hòmens de peu, entre castellans e de la terra, que estaven ajustats en Murvedre. Combateren-se ab aquells e foren vençuts los de València, mort lo governador e lo justícia naffrat e pres ell e la bandera, e morts bé ·III· mil hòmens. E açò fou disabte a ·XXVII· dies de febrer de l'any ·MCCCCXII· (F.196R-196V).

El *Llibre de notícies de la ciutat de València*, tot i que de manera més extensa, també recull tots els elements que la crònica aporta en aquesta notícia sobre l'esmentada batalla:

En est any fon lo Camp de Morvedre, y era governador del regne de València mossén Berenguer Arnau de Bellera, lo qual instà que lo Consell de la ciutat de València tragués la bandera de la ciutat, com de fet ixqué ab molt poble per a anar y destruir la vila de Nules, per quant lo dit mosén Vicent Centelles era de la voluntat de l'infant Don Ferrando, y volia que lo alzassen rey. E lo dit governador mosén Bellera era de nació català, e tenia voluntat la ciutat de València alzar per rey al compte de Urgell. Y anant la bandera ab la gent de València la volta de Nules, i ixqueren los de Morvedre ab 400 lances que tenia mossén Vicent Centelles de castellans, e juntaren ab los que eren exits de València entre Puzol y la Mar, e hagueren dura batalla. E per maldat e trahició que feren alguns valencians, guanyaren la batalla los de Morvedre ab los castellans. E fon naffrat de mort mossén

Joan de Castellví, justícia criminal, lo qual portava la bandera de València (BHUV Ms. 197 F.54v-55r).

Més breu, si cap, és la relació de la batalla que conté el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*:

En lo dit any de MCCCCXII, disapte après migjorn, a XXVII de febrer, fonch vençuda la host de València per mossés Bernat de Centelles e cavalés de Castella e de València e gent de Morvedre, hon morí en Guillem de Bellera, visrey de València, e foren morts més de M hòmens de València e molts presos, qui s'agueren a rescatar. La batalla fonch prop la mar, entre Morvedre e Puçol, al Cudolar (Rodrigo Lizondo, 2011: 161).

Pel que fa al regnat de Ferran d'Antequera, el cronista sembla bastant precís en l'aportació de les dates referents als fets esdevinguts durant el seu regnat. En aquest sentit, després de l'empresonament de Jaume d'Urgell, la crònica explica:

E après, lo rey vengué en Barchinona, e aquí fonch jurat per tots en comte de Barchinona e príncep de Cathalunya. En après, fou coronat en Çaragoça diumenge, a ·XI· dies de febrer, any ·MCCCCXIII·.

En aquest any entrà papa Benet en València a ·XXII· dies de dehembre. E lo rey hi entrà a ·XXIII· [dies del dit mes] e fou jurat aquí per rey per tots los tres brassos dimecres, a ·VIII· de gener, any ·MCCCCXV· (F.197 r).

En efecte, la coronació del rei a Saragossa va tindre lloc el diumenge 11 de febrer de l'any 1414 (Salicrú i Lluch, 1995: 707). Pel que fa a l'entrada del monarca a la ciutat de València, la crònica la situa a 23 de desembre de 1414, la mateixa data que ofereix Massip Bonet (2014: 57). No obstant, González Sánchez (2013) situa l'entrada del rei a València un dia abans citant una carta de Ferran I al, llavors, príncep Alfons, ordenant-li la protecció de les juries d'Aragó, datada a València el 22 de desembre de 1414 (González Sánchez, 2013: 199). Aquest darrer autor situa el jurament dels furs de Ferran I a València el 8 de gener de 1415 utilitzant com a font la transcripció d'Hinojosa Montalvo (1979: 46) del manuscrit ACV Ms. 400. No obstant, aquesta datació és el resultat d'un error en l'esmentada transcripció. La data que ofereix la còpia de l'ACV Ms. 400, igual que la del BNM mss/17711, és «·VIII· de gener,

any ·MCCCCXV·» (F.16r). Així doncs, la nostra crònica sembla ser l'única font que data el jurament del primer Trastàmara a València a 9 de gener de 1415. Malgrat tot, el cronista situa el 22 de desembre de 1414 l'entrada de Benet XIII a València, per bé que aquesta va tindre lloc abans, el 14 de desembre d'aquell mateix any (Server, 2017: 62). Segons aquest mateix autor, la *Crònica de Pere Maça* –i, per tant, la nostra crònica– és el primer testimoni historiogràfic plenament valencià de l'entrada de Benet XIII a València.

No obstant, el capítol dedicat a Ferran d'Antequera és breu i es limita a la revolta del comte d'Urgell, qui «per mal consell e geny d'alguns, levar's contra·l rey e vench de nit a Leyda ab gent d'armes» (F.197r), i al concili de Constança, el qual va abandonar Benet ·XIII· i «tornà-sse'n [en] Paníscola faén gran provisió. E lavors, lo rey li tolch la hoberdiència» (F.197v). Ben al contrari que els capítols dedicats al rei Alfons el Magnànim, que, com veurem al següent capítol, són molt més elaborats i amb major profusió de detalls.

3.2.5 El regnat d'Alfons el Magnànim

El regnat dels monarques catalanoaragonesos que més pes té a la *Crònica de 1427* és el d'Alfons el Magnànim. D'altra banda, els fets narrats als capítols finals de la *Crònica universal de 1427*, dedicats al regnat del Magnànim, coincideixen, molt probablement, amb el moment de la seua redacció, o, almenys, a un moment molt pròxim a aquesta. En aquest sentit, els esdeveniments, cada cop més, s'identifiquen amb dates precises, sovint indicant el dia i el mes; i s'allunya de les generalitzacions que emprava anteriorment com «en temps d'aquest» o «en aquest temps».

Convindrem en aquest apartat a separar el regnat del Magnànim de la resta de la secció dedicada a la història de la Corona d'Aragó perquè considerem que, amb quasi total seguretat, els fets narrats en aquests capítols correspondrien amb –com acabem d'anotar– el temps de la seua redacció. És cert que els passatges dedicats a la història catalanoaragonesa són breus, tant que dificulten la detecció de les seues possibles fonts. I igualment breu –almenys en quantitat– és la narració del temps del regnat del Magnànim. I tanmateix, la profusió de detalls en la redacció dels episodis napolitans d'Alfons IV, però també els esdevinguts a territori peninsular, és sensiblement superior a la resta de monarques presents a la *Crònica universal de 1427*. Això, potser, és conseqüència d'aquest esmentat solapament entre el temps narrat i el temps viscut. A més, tal com explicarem més avall, l'abrupte final, tant del manuscrit de la BNM com el de l'ACV, ens du a no menystenir la possibilitat que l'autor de la crònica hagués concebut aquests capítols finals com una mena de crònica del regnat del Magnànim, molt més extensa que no els monarques anteriors, amb tot un reguitzell d'apunts sobre notícies esdevingudes a la ciutat i regne de València.

Per tal de donar suport a aquesta conjectura, convindrem igualment de comparar els episodis del regnat d'Alfons el Magnànim amb els seus corresponents d'una obra, la correlació entre fets narrats i viscuts de la qual ha

estat explicitada pel seu editor modern. En aquest sentit, compararem el text de la nostra crònica amb el de la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* per tal de poder copsar millor aquest fet.

La *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* és, sens dubte, una de les obres historiogràfiques i memorialístiques més importants del segle XV. En efecte, segons el seu editor:

En aquest àmbit, i al si d'una historiografia valenciana que compta en el mateix període amb un inestimable contingent d'obres de caràcter annalístic, si no de Cròniques reials o generals, sobresurt la nostra crònica (Rodrigo Lizondo 2011).

Pel que fa a les fonts del *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, Mateu Rodrigo Lizondo explica que, per a les seccions que no són producte de les vivències personals de l'autor, el cronista va beure del *de Rebus Hispaniae* de Roderic Ximénez de Rada, segurament, a partir de la traducció i adaptació atribuïda a Pere Ribera de Perpinyà,³⁴ dels *Gesta comitum barchinonensium*, de la *Crònica* de Pere III el Cerimoniós i l'obra *Memòria de quins reys ha aguts en Aragó, e de moltes coses*³⁵ per a la història de la Corona d'Aragó. Per a la detallada redacció de les croades, la font és la *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* de l'arquebisbe Guillem de Tir. Finalment:

El regnat del rei Martí, amb l'interregne i la fi del Cisma d'Occident, beuen en cròniques coetànies que no hem identificat; al seu torn, la relació de fams i epidèmies esdevingudes a la ciutat de València, així com les primeres notes dietarístiques, en annals valencians preexistents (Rodrigo Lizondo, 2011: 25).

En aquest punt, l'editor de la *Crònica i dietari* anota a peu de pàgina:

La titulada per Coll i Alentorn [...] Crònica universal de 1427, valenciana [...] acaba en forma de dietari de fets, especialment ocorreguts a València, els anys 1421 a 1427 (Rodrigo Lizondo, 2011: 25; nota 71).

³⁴ BC Ms. 6

³⁵ ACPCV Ms. 83 (207-222), còpia de Pere Ribelles.

Malgrat tot, a la mateixa nota suara citada, Rodrigo Lizondo adverteix que no s'hi aprecia cap relació entre la nostra crònica i el *Dietari del Capellà*. Això és cert, no s'hi adverteix cap relació entre elles, ni en la seua redacció ni en les seues fonts, no obstant, totes dues relaten els episodis del regnat d'Alfons el Magnànim amb tot de detalls i gairebé la mateixa reverència envers la figura del monarca. La *Crònica de 1427* és, fins i tot com veurem, més detallada en alguns dels esdeveniments napolitans del regnat del Magnànim que, com hem indicat més amunt, esdevé el monarca principal de tota l'obra o, almenys, aquell qui mereix més atenció. Malgrat tot, el seu abrupte final impedeix la continuació de la narració dels fets del Magnànim. Per tant, suposem –i açò és únicament una presumpció nostra– que, si la seua redacció hagués continuat, el final de l'obra hauria estat un crònica detallada i més extensa del regnat d'Alfons IV.

I açò ens du a fer una altra apreciació. Segons Rodrigo Lizondo:

les campanyes napolitanes d'Alfons el Magnànim [...], una de les aportacions més rellevants de l'obra, evidencia la condició de testimoni presencial del cronista, així com la utilització, amb les notes pròpies, de relacions del temps, potser també d'origen italià (Rodrigo Lizondo, 2011: 26).

El detall amb què narra les campanyes napolitanes del Magnànim i l'admiració que provoca el monarca en el nostre cronista permet –i de nou és una apreciació personal– de subscriure aquesta cita en relació a la *Crònica de 1427*. Així doncs, tant l'anònim autor de la nostra crònica com el redactor de la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, haurien estat testimonis directes dels esdeveniments del seu temps, tot incorporant, a més de materials provinents d'altres fonts coetànies, els seus coneixements propis com a receptors «en directe» de les notícies del seu temps.

En aquesta secció reproduïm els fragments corresponents al regnat d'Alfons el Magnànim, tot comparant-los amb els mateixos episodis recollits a la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*.

Pel que fa a l'inici del regnat d'Alfons IV, la *Crònica de 1427* és breu i escassa en detalls; malgrat tot, explica com, tan bon punt va començar a regnar, el monarca va prendre part en un esdeveniment tan important com la fi del Cisma d'Occident durant el Concili de Constança:

N'Alfonso començà a regnar après d'aquell en l'any ·MCCCCXVI·. Aquest, volent complir ço que son pare havia promés, tramés sos misatgers al Consili de Costança. E com hi foren tots los misatgers, los electors de les cinch nascions als quals se pertany de fer la elecció en semblant cars, ço és, de Ytàlia, de Alamanya, de Ffrança, de Anglaterra e d'Espanya, elegiren ·VI· hòmens de cascuna nació, los quals ensemps los cardenals allí assistents fessen elecció de hun vertader papa. E tots hajustats e units en lo conclavi a ·XI· dies de nohembre de l'any Mil ·CCCCXVII·, concordats a una veu, elegiren en papa lo cardenal de sent Àngel, appel·lat Martí, de nació de Roma. (F.197v-198r)

Els passatges que el nostre cronista narra amb més detall són aquells referents a les campanyes mediterrànies del monarca, sobretot les napolitanes. Abans, però, d'iniciar els passatges corresponents al regne de Nàpols, l'autor de la crònica relata breument les campanyes de Còrsega i Sardenya:

En l'any de ·XX·, a ·XIII· de maig, partí lo rey Alfonso d'Aragó ab gran estol de cathalans e anà a Malorqa. E d'aquí, en lo mes de juny, passà-se'n en Cerdenya e quant fou aquí pres Langosardo. E a ·XI· d'agost pres Sàcer a pati; e lavors, tota Sardenya fonch passíficament sua. En après, passà en Còrcega e pres Calbi, qui era de genovesos, e asetjà Bonifaci per mar e per terra. E tenint-lo molt destret de fam, vengueren los genovesos ab ·XX· naus grans, ben armades e fornides de vitualles, e ab gran treball acostaren-se al mur del castell e, ab gran affany e pèrdua de lurs gents, forniren de vitualles lo dit loch muntant aquelles ab cordes, que no gossaren exir en terra. E fet açò, anaren-se'n, e lo rey romàs en lo setje. E après ·VIII· dies, tornà-sse'n en Cerdenya, pus lo dit loch era provehit de vitualles, lo qual era molt fort. (F.198r-198v)

Després d'aquest breu relat dels setges i batalles a Còrsega i Sardenya, l'autor narra, igualment de manera breu, l'arribada del rei a Sicília i com, una vegada allí, la reina de Nàpols demana la seua ajuda:

En après, lo rey passà-se'n en Cicília e tench aquí cortis als cicilians. Estant lo dit rey Alfonso en Cicília, vengueren-li misatgers de madama Johanel·la, reyna de Nàpols, supplicant e pregant-lo de part de aquella que la volgués emparar, ajudar-li contra lo

duch d'Enjou, don Luýs, qui la guerrejava; e que si·u fahia, ella lo affillaria e li daria lo regne de Nàpols après son obte, la qual cosa lo rey acceptà. (F.198v)

A partir de l'arribada del rei a Nàpols a requesta de la reina napolitana la crònica esdevé quelcom més detallada. El capítol que inicia les actuacions del Magnànim a Nàpols va encapçalat per la rúbrica «Com passà lo rey don Alfonso en Nàpols». Comprovem ara, doncs, la precisió amb què narra aquesta arribada del rei, si més no en comparació amb la brevetat amb què tracta els diferents episodis d'altres monarques:

En après, lo dit rey, a ·VII· del mes de juliol de l'any ·MCCCCXXI·, passà en lo dit regne de Nàpols ab grans navilis de naus e galeres de cathalans e ab molta gent d'armes de cavall e de peu. E vench a la ciutat de Nàpols, hon fou rebut molt altament ab gran goig e plaer per la dita reyna e per tots los de la ciutat e de tota la terra; e li fonch feta gran festa e honor. E de continent fet açò, la reina desús dita lo affilà e·l pres per fill, e féu-li donació après son obte del regne de Nàpols ab aquelles cartes e fermes que s'i merexien. E lo dit rey Alfonso li promés e li jurà ab segrament de valer e ajudar-li per tota ça vida contra lo dit duch d'Anjou e d'altres. E lavors fet açò, los prelats e barons, ciutats e viles en la major part del dit regne feren-li sagrament e homenage de fealtat e d'ésser leals e fels e bons vessalls seus. En après, lo rey hordenà ses gents e hac hun capità de Ytàlia, que havia nom Bracho, qui era ja aquí ab ·II· mil ·DCC· hòmens d'armes a cavall, e ab ·MCCC· de cavall que y havia de cathalans, que foren entre tots [·III· mil]. E ell féu la guerra contra lo duch d'Anjou e li féu dessetjar la dita ciutat e tornar enrere, lo qual après se n'anà en Roma. E d'aquí havant, lo dit rey ab lo dit capità feren la guerra e hagueren moltes batalles ab les gents del dit duch. (F.198v)

Observem ara el mateix episodi a partir del *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*:

En lo dit any de ·MCCCCXXI· [...] lo rey, ab tota s'armada, fonch en Nàpols, e fon-li fet hun pont per a desembarquar, e aquí fonch lo gran senescal e lo capità Bratxo e Jacobutxo Caudura, e molt gran multitut de notable gent; e lo senyor rei cavalcà ab hun gran e molt bel caval e molt belament areat de richs paraments, e tota la gent, ço és, duchs, comptes e barons e tots los altres, axí grans com xichs, tots a peu. E axí, en tanta honor e magnificència, entraren per la ciutat de Nàpols e foren al Castel Nou, e aquí madama la reyna lo rebé molt altament, ab gran amor e honor, e decontinent la dita Madama li donà lo regiment e senyoria de totes ses terres e l'affilà, e parlant bones paraules, dient «*Mi fillolo, rey d'Aragona*»; e, segons se mostrà, tenia altre en lo cor. (Rodrigo Lizondo, 2011: 170)

Hom pot observar les diferències entre totes dues versions del mateix episodi: mentre que el *Dietari*, més breu, és més detallat en noms de personatges i llocs, la *Crònica de 1427* incideix més en els aspectes de logística militar; però totes dues presenten un nivell descriptiu similar.

Després de l'arribada del rei a Nàpols, el *Dietari del capellà* enceta un nou capítol, rubricat amb el títol «Del tracte de Madama», on explica la traïció de la reina de Nàpols. Per la seua part, la *Crònica de 1427*, abans d'entrar en aquesta matèria, no s'està d'incorporar altres notícies, procedents de diversos llocs, com la presa de galeres genoveses a mans del mestre de Montesa, la batalla entre anglesos i francesos, la captura de l'infant Enric a mans del rei de Castella, el pas de l'infant Pere a Nàpols, la mort de Benet XIII i i la partida de l'estol de Barcelona capitanejat pel comte de Cardona:

En l'any ·XXII·, lo mestre de Muntesa ab ·IX· galeres desbaratà ·X· galeres de genovesos e pres-ne les ·VII· galeres e portà-les al rey en Nàpols a ·XX· d'abril.

Esdevench-se en aquest any de ·XXII· que·ls ffrancesos e anglesos hagueren batalla en Ffrança e foren vençuts los anglesos. E morí en lo camp Thomàs, germà del rey d'Anglaterra. E per havant en aquest any meteix, morí en Ffrança lo rey d'Anglaterra de glànola. E axí metex, morí lo rey de Ffrança e fou rey de Ffrança lo dalfí, son fill.

En aquest any de ·XXII·, en lo mes de maig, lo rey de Castella pres l'infant don Enrich, mestre de Sentyago e germà del rey d'Aragó, e mes-lo en lo castell de Mora pres e ferrat. E la infanta, muller del dit mestre, germana del rey de Castella, de continent se'n passà en Aragó, e acompanyà-la Roíz Lopes d'Àvalos, conestable de Castella, e vench al castell de la Mola perseguint-la los castellans. E aquí, lo noble don Pero Maça receiptà-la. E après, d'aquí acompanyà aquella ab molts de cavall e vench a Cullera, e d'aquí estech en lo castell de Dénia. E per havant, vench-se'n a València ab guiatge del rey.

En aquest any metex de ·XXII·, l'infant don Pedro, germà del rey d'Aragó, passà en Nàpols ab dos naus armades per servir lo rey en lo mes de octubre. En aquest temps e any metex, don Pero Maça passà ab molts gentils hòmens ab una nau armada per los affers de la infanta en Nàpols, hon fou rebut molt alegrament per lo rey. E parlant ab aquell, lo rey li manà que se'n tornàs per los affers de la infanta, muller del dit mestre, e aribà deçà en lo mes de març.

En aquest temps, en lo mes d'abril, partí lo gran estol de Barchinona per anar en Nàpols en hajuda del rey. E foren ·X· naus e ·XII· galeres e fonch capità lo comte de Cardona. E passà-y molta gent d'armes e gran noblea de Cathalunya, cavallers e barons, e gent molt assenyada (F.198v-199r).

Enllestit aquest recull de notícies disperses, la nostra crònica se centra, de nou, en els episodis del rei a Nàpols i, a tal efecte, rubrica el capítol amb el títol «Com volgueren matar lo rey Alfonso en Nàpols». Aquest és el capítol més extens i detallat en referència a les accions d'un monarca que ens ha pervingut en la Crònica:

Estant lo rey d'Aragó en la ciutat de Nàpols, en lo Castell Nou, ab molt gran puxança e molt gran honor e en repòs, acordà e hordenà de passar e lexar serts capitans ab certa gent d'armes en lo realme de Nàpols, e que ell, vengut l'estol de Cathalunya, se'n tornàs en Aragó. Esdevench-se que madama Johanel·la e alguns comtes e barons e altres de Nàpols, havent gran desplaer e enveja de la honor e bé del dit rey, per gran malvestat, tractaren e deslliberaren que·l dia de Corpus Cristi, anant lo rey en la professó, que·l matassen e a tots los cathalans; e hun hom qui era estat en consell d'aquells dix-ho al rey. E ladonchs, lo rey se guardà e tramés a dir al gran senescal de madama Johanel·la que vengués al castell Nou a parlar ab ell; e quant hi fou, lo rey lo féu pendre e, de continent, lo rey se n'anà al castell de Capuana, hon era dona Johanel·la. E quant foren aquí entrats quatre de cavall per lo portal, lo portaler vench [a] tancar les portes e aquells ab les lances contrastaren-lo-y e sortiren en lo pont. E aquell, ladonchs, tancà-los les portes e, de continent, los que eren en les torres lançaren canteres e lances, e donaren al rey hun colp de lança en la barreta; e lo fill de mossén Berenguer de Bardaxí levà's la sua barreta del cap e posà-la en lo cap del rey. E tanta era la gent, que·l seu cavall no·s podia moure per bé que·l ferís dels sperons, de què lo rey se vehé en gran presa e perill. E la gran remor e brogit se mogué en la ciutat, que lo rey ab los altres, ab gran ffort perill e treball, se reculliren en lo Castell Nou. E açò fou a ·XXVI· de maig. E l'endemà fou vengut Sforço, hun gran capità, en hajuda de dona Johanella ab ·MD· rocins; e lo rey féu-hi exir aquí prop la ciutat ·M· de cavall e combateren-se ab aquell, havien-ne lo millor los del rey. E estant axí, exiren del castell de Càpua ·CCC· hòmens d'armes ab pus de ·III· mil hòmens de la ciutat e feriren als del rey en les spatlles, e ladonchs se desbarataren e foren-ne molts presos e perderen ·DCCC· cavalls; e los que pogueren escapar meteren-se en lo castell nou ab lo rey.

E a ·XXVIII· de maig, vengueren de Cicília dos naus carregades de farina e bescuyt e de moltes altres vitualles, e lo rey tramés una fusta en Cicília a cercar l'estol de Barçalona; e los cicilians que saberen la nova del rey hagneren-ne molt gran desplaer. E passà mossén Bernat de Cabrera ab ·V· comtes de Cicília ab molta gent d'armes e carregaren una fusta d'ous e de altres medecines per als malalts. (F.199v-200r)

Segons la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*:

E après, en l'any de ·MCCCCXXI·, la reyna Madama volch mostrar de les arts ytalianes: hysqué's del Castell Nou e mudà's al castel de Capuana, e, com ella tench sos tractes a punt, tramés per son *fillolo*, lo rey, lo rey, dient que ella avia gran nesesari parlar ab ell, e que era mal disposta, que decontinent vengués al castel de Capuana, hon hera la dita reyna; e lo senyor rey estech que no volia anar, no confiant masa de la reyna. E, en aquest temps, vench lo gran senescal, ab hun gran caval, e entrà en lo Castel Nou, dient al senyor rey que desenpatxàs de anar; e, decontinent que lo senescal fonch en lo dit castel, lo pont levadís fonch alçat e lo dit senescal fonch pres. E decontinent lo senyor rey, ab molta gent ben acompanyat, foren al castel de Capuana, a la reyna; e, axí com lo rey fonch en lo pont, per esguart que tanta gent no entràs en lo dit castel, alçaren lo pont levadís, e, tanta fon la gent que eren en lo pont, que no·l pogueren axí bé alçar, de què lo senyor rey hac temps de poder tornar atrás, e fonch-li lançada huna cantera del castel, que donà sobre lo col de l'aqua que cavalcava, que li féu ficar los genols an terra, e mossén (blanc) li mes huna bacineta al cap al dit senyor rey, que li féu gran valença; emperò, molts cavals del dit senyor rey foren presos en lo dit castel de Capuana. E en aquela hora fonch la ciutat rebel·lada contra lo senyor rey, e decontinent vench Esforço, qui esta[va] prop de la ciutat, amagat ab bé ·M· cavals contra lo senyor rey, de què fonch gran batala. A la fi, lo dit senyor rey, ab tota sa gent se agueren a metre en lo Castel Nou e eb lo castel de l'Hou, de què féu ben guardar lo gran senescal, e decontinent foren les galeres del dit senyor en Sicília per portar vituales per provesió dels castels e de la molta gent que y heren. E, aquí estant, pactegaren dels presonés, e tots los del senyor rey que tenia Madama presos donaren per cambi del gran senescal. E, estant lo senyor rey e tota sa gent en esta congoxa, vench l'armada de Catalunya e fonch junta en lo port de Nàpols en molt bon cas e gran neseccitat, la qual vench en la forma seguent. (Rodrigo Lizondo, 2011: 170-171).

La descripció d'aquest episodi sobre l'intent de magnicidi perpetrat per la reina Joana és més extens i detallat a la *Crònica de 1427* que no al *Dietari del capellà* i, malgrat que aquest darrer incorpora llocs que no hi són presents a la descripció que aporta la crònica, com el «castell de l'Hou», la nostra crònica ofereix altres detalls, alguns dels quals són tractats de manera diferent al *Dietari*, com el fet que la conspiració s'havia de fer efectiva durant la processó del Corpus, i no al castell de Capuana, on havia sigut citat Alfons V, segons explica el *Dietari*.

Per contra, la *Crònica i dietari del capellà* aporta una major descripció dels integrants que formaren l'armada de Catalunya que va acudir a Nàpols en ajuda

del rei, tot referint una llista de noms de capitans, consellers i patrons de naus i galeres (Rodrigo Lizondo, 2011: 171). De l'arribada d'aquest estol i dels episodis d'abans del setge del castell de Capuana la *Crònica universal de 1427* esmenta que:

quant vench lo ·VIII· dia de juny, lo gran estol de Cathalunya plegà e arribaren en terra, e Sforço e los de la ciutat enbarreraren e enparedaren los carros qui eren a la mar. E l'endemà, ab consell del rey, ordenaren tres batalles, ço és, lo comte de Cardona en la una, e en l'altra lo comte de Pallàs, e'n l'altra en Martí Johan de Cervelló, enfront dels dits carros; e'n hun colp ab gran esforç, tot ho hagueren destrouït e trencat e entraren per la ciutat matant e offegant aquells. E Esforço fugint fora la ciutat e los del rey derrocaren e offegaren la major part de la ciutat e mataren infinida gent. E hagueren pres en aquell dia lo castell de Capuana, si no que dona Johanel·la tramés a dir al rey que·s metria en son poder per lo matí; e aquell, cuydant-se que axí seria, no hi posà guardes. E ella, a mija nit, ensemps ab Sforço que y vench, anà-sse'n en un castell prop d'aquí e porta-sse'n los presos. Estimaren lo robo que fonch fet per los cathalans en Nàpols ·CCCC· mil ducats. (F.200r).

El tractament d'aquesta arribada de la flota catalana a Nàpols que fa el *Dietari* és diferent al de la *Crònica universal de 1427*. Mentre que, com hem vist, l'autor de la *Crònica de 1427* se centra més en els fets immediatament posteriors al desembarcament, explicant –sobretot– les batalles terrestres abans d'arribar al setge del castell, el *Dietari*, posarà gran part de la seua atenció en els fets navals de l'episodi:

E, fent la via de Nàpols les galleres, vench huna gallera del senyor rey, dient la nova com Nàpols s'era rebetlat contra lo dit senyor rey, e que lo senyor rey los manava que, con fossen denant Nàpols, que cascuna gallera los lançàs dos ho tres pedres de bombardes, de què tota la gent, ab molt gran ànimo, se meteren a punt, e, passant denant lo Castel Nou, hon hera lo senyor rey, feren tres salutacions molt altament, e anant la via de Nàpols lançant bombardes, e los de la ciutat lançant també bombardes, e tant que, de huna part e d'altra, mataren alguna gent. En la ciutat era lo capità Esforço, ab quatre milia cavals e molts infants de peu, e, durant aquesta escaramuça, les galleres donaren la proha en terra, de què tota la gent gent de les galleres e naus e del Castell Nou hysqueren en terra, denant Sanct Nicola, hon hac gran batalla e molt fort. Empero, Déu ajudant, los nostres hagueren molt animosament victòria e se n'entraren en la ciutat de Nàpols, matant e cremant quant denant los venia, e coregueren e cremaren lo carer de Capuana e lo carer de Nido, e foren al castel de Capuana, hon hera Madama, ab molta gent ben en punt. Lo capità del castel dien Sanxo Parento, home de xiqua estatura, mas per cert molt ardit e valent. (Rodrigo Lizondo, 2011: 172)

Abans de centrar-se en el setge del castell de Capuana, la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, descriu amb profusió de noms personals totes les guaites –terrestres i navals– de les tropes catalanes que van prendre part del setge abans de l'assalt, explicant porta per porta els components de les guaites corresponents (Rodrigo Lizondo, 2011: 172-173). Una vegada feta relació dels participants en el setge, el *Dietari* explica com:

En aquest orde tan marvellós tenien e guardaven la ciutat, e continuament combatien lo castel de Capuana, molt ardidament e ab molt gran ànimo, de què hera molt bela cosa de veure la manera dels combats que los nostres donaven al dit castel. E, vent los del castel lo gran combat que·ls nostres lo donaven, vengueren a pacte al senyor rey que, si dins ·VIII· jorns no avien sucós, que ells retrien lo castel, e en aquest parlament fonch don Anthon de Luna, ab altres nobles e cavalés; de què lo senyor rey los ho promés.

E, pasats los ·VIII· jorns, los del castel no hagueren sucós, donaren lo castel de Capuana al senyor rey, e lo senyor rey entrá en lo dit castel e fonch senyor de la ciutat de Nàpols e de totes les forces; e Madama e tots sos cavalés fora e fogits de la ciutat de Nàpols. E lo senyor rey, pressa la ciutat de Nàpols, e vent tanta notable gent e axí valent e animosa, en tant ànimo, que de nobles e cavalés e gentilshòmens e hòmens de bé de catalans eren en compte ·CCCXXXX·, e de Aragó e de Valencia pus de d, de què lo senyor rey delibera de prendre Yscla. (Rodrigo Lizondo, 2011: 173-174)

En canvi, la *Crònica de 1427* s'estalvia la llista de components del setge i confegeix un relat més dinàmic de la presa del castell de Capuana:

E de continent, lo rey asetjà lo castell de Capuana, hon era romassa molta gent senyalada e moltes dones e donzelles ab gran haver. E lo rey féu tapiar entorn lo dit castell en manera que no y podria entrar ni exir degú. E en aquest cas, lo capità Bracho no era ab lo rey, car era anat a·ssetjar lo castell de l'Àguila.

E tenint asetjat lo dit castell, vench Esforço ab ·II· mil hòmens de cavall e ab ·III· mil hòmens de peu per soccòrrer e fornir lo castell de Capuana, e lo rey tramés-li a l'encontre la sua gent e mataren-los ·CCCC· cavalls e molts hòmens; e feren fogir lo dit Sforço, que no s·i acostà de dues milles. E fet açò, lo rey combaté stretament lo dit castell ab bonbardes e altres artelleries e derroquà la torra principal e féu reblir la sisterna principal de la aygua. E ladonchs, los qui eren en lo castell clamaren mercé al rey que·ls salvàs la vida e retrien-li lo dit castell; e lavors, lo rey los perdonà e aquells li liuraren lo castell e se n'anaren ab ço de lur. E après, lo rey, de continent féu tornar e adobar tot ço que era derrocat en lo dit castell e stablí e forní aquell de moltes balestes e de moltes vitualles. (F.200r-200v)

Pel que fa al setge de l'illa d'Iscla, el *Dietari* ofereix una descripció molt més detallada:

Primerament, lo senyor rey féu fer quatre escales de antenes, molt grans e amples, cascuna de ·LXX· o ·LXXX· escalons, e parti's tota la armada de Nàpols e foren en Yscla. E entoldaren barques e, ab gran peril, se acostaren al peu de la muntanya de Yscla, e açò per esguart com los de Yscla lançaven de grans canteres; e les barques lançaren ànquores de les naus al peu de la muntanya de Yscla, qui és la mar fondable, e lavós arboraren les escales de les naus a la terra e la gent començà a muntar, ab molt gran peril; e la huna escala se trenquà la hun bras, de què caygueren tres hòmens en mar, los quals moriren decontinent. Dos jermans de Ampurdà se trobaren alt, damunt la trencadura de la escala, als quals fonch forçat de muntar per la roqua amunt, e feren grandíssima batalla ab los contraris; e vench hun gentilhom, qui dien Thofano, ben armat, e començà a botar los dos jermans de Ampurdà, e decontinent lo dit gentilhom se n'hac a tornar, molt prest e cuytat, per la molta balesteria que li tiraven de les naus per defenció dels dos jermans, e fon nafrat lo gentilhom; e los nostres de les altres escales pugant per la roqua amunt, ab molt gran peril, la qual cosa era hun singular e maravelós acte, de veure hun tal acte. E lo senyor rey començà a cridar: «Sent Jordi! Sent Jordi!», de què los nostres, ab molt gran animositat e valentment, muntaren perla muntanya amunt, e los nostres balestés guardant los que muntaven per la roqua, que tanta hera la balesteria que los de Yscla no gosaven traure lo cap a la muralla, de què ells se meteren en fuyta e s meteren en lo castel; e, decontinent, per los nostres foren alçades banderes del senyor rey. E decontinent lo senyor rey se desenbarquà e entrà en la ciutat, e féu fer crida per al ·VI· jorn donar lo castel a salt; emperò, los del castel se retreren, que no esperaren lo combat, e donaren lo castel al senyor rey, e mossén Bernat de Centelles pres posició del castel per lo dit senyor rey, de què lo dit senyor rey féu proveir la terra e castel de gent e de vituales e de tot lo nesesari, e tornà-se'n en tota sa armada en Nàpols.

Enaprés, essent lo senyor rey en Nàpols, a pregàries de molts e per gran nesesari que lo senyor rey hera en Aragó, ell promés de tornar en Aragó o en Catalunya, e l'armada se més en punt; emperò, lexà la ciutat de Nàpols a son frare don pedro e a Jacobo Caldori, que regisen e guardasen la dita ciutat, car lo dit senyor los promés tornar molt prest e ab molt gran poder (Rodrigo Lizondo, 2011: 174-175).

Després d'aquesta descripció acurada del setge d'Iscla, el *Dietari* narra de manera extensa la batalla i presa del port de Marsella (Rodrigo Lizondo, 2011: 175-176). La *Crònica de 1427*, per la seua banda, explica succintament el setge d'Iscla i, tot, seguit, dóna breu testimoni de la tornada del rei a Catalunya i la presa del port de Marsella:

En après, lo dit rey passà personalment en la ylla de Iscla, que és ·XX· milles luny de Nàpols, e pres per força d'armes la ciutat de Iscla e lo castell, qui era molt fort; e lo rey cobrà los presoners que tenia madama Johanel·la, e lo rey liurà-li lo gran senescal per aquells.

E fet açò, lexà don Pedro visrey e capità de Nàpols ben acompanyat de molta nobla gent, ço és, lo príncep de Tàrantol, Ffrancisco de Urcino, e lo ffill de Bracho, e altres ab ·III· mil de cavall, e recollí's lo dit rey don Alfonso e mes-se en mar lo primer dia de setembre del dit any per tornar-se'n en Cathalunya. E ven-se'n a Gayeta [e], per fortuna de temps, <e> no poch navegar.

E a ·XXIII· de nohembre començà a navegar, e passant per les mars de Prohença vench a Marcella, e trencant la cadena del port entrà e pres la ciutat de Macella robant, cremant, destrouint aquella (F.200r-200v).

En aquest punt s'ha perdut l'antic foli CCV del BNM mss/17711, però hom pot seguir la narració del passatge de la presa del port de Marsella a partir de la còpia de l'Arxiu de la Catedral de València:

E stech aquí tres dies e portà-sse'n algunes relíquies de sants que y havia e sant Luýs. E partint-se de aquí arribà ab tot lo seu estol. E a ·V· del mes de deembre vench a la ciutat de Barcelona, hon fon rebut molt altament e li fon feta gran festa (ACV Ms. 400: F.20v).

La *Crònica universal de 1427* segueix la seua narració explicant les revoltes napolitanes de Joana II de Nàpols i Lluís d'Anjou en absència del Magnànim:

Esdevenchse après que·l dit rey n'Alfonso se'n fon tornat en Cathalunya, que en l'any ·XXIII·, en lo mes de ffebrer, vench madama Johanel·la e lo rey Luýs, e d'altra part vench gran estol de jenoveses, e tota la terra se rebel·là contra lo rey d'Aragó. E entraren en la ciutat de Nàpols e assetgaren lo dit don Pedro e los cathalans que y eren en lo Castell Nou, e tots dies havien batalles ab aquells. E quant lo rey d'Aragó sabé açò, féu fer gran armada de galeres. E fon capità de l'estol don Ffrederich, comte de Luna, fill natural del rey *quondam* de Sicília, lo qual partí ab dit estoll a ·XXI· dia de juny de l'any ·XXIII·. E lo dit don Ffrederich, ab l'estol, vench en Nàpols e rebé lo dit infant don Pedro e los cathalans qui eren en lo dit Castell Nou, e mes aquells en les naus e forní e [21r] guarní lo dit Castell Nou de vitualles e de gent d'armes [e] vengueren-se'n tots en Sicília (ACV Ms. 400: F.20v-21r).

Poc després, el nostre compilador trasllada la seua narració al territori peninsular per explicar l'alliberament de l'infant Enric, que havia estat pres pel rei de Castella. El *Dietari del capellà* explica breument aquest fet:

En l'any de ·MCCCCXXV·, lo senyor rey don Alfonso entrà en lo regne de Castella, en fonch en Tاراçona ab ·V· milia hòmens d'armes contra lo rey de Castella, qui tenia pres don Anrich, mestre de Santiago, germà del dit senyor rey don Alfonso, lo qual avia pres en l'any ·MCCCCXXIII·; e la infanta muler del dit don Anrich, e germana del rey de Castella, vench fogida de Castella, e entrà en València lo darrer dia del mes de deembre en l'any ·MCCCCXXIII·.

En lo dit any de ·MCCCCXXV·, a ·XXV· de joliol, dia de sant Jaume, entraren en treves lo rey d'Aragó e lo rey de Castella, e migañant e entrevenint dona Maria, reyna virtuosa, muler del rey d'Aragó don Alfonso e germana del de Castella, la qual, per sa gran virtut e ab gran trebal, concordà los dits reys e féu traure don Anrich de presó. En lo dit any de ·MCCCCXXV·, a ·XI· de octubre, a ·XI· hores de nit, vench la nova en València com lo senyor rey, a ·VIII· del dit mes de octubre, avia tret son germà don Anrich de presó, ab molt gran honor; toquaren morlanes e feren profesó. En lo dit any, a ·XXII· de deembre, entrà lo senyor rey en València, quant hac tret son germà de presó. (Rodrigo Lizondo, 2011: 177)

En canvi, la nostra crònica explica l'episodi historiogràfic de l'alliberament de l'infant Enric de manera més extensa i detallada que no el *Dietari del Capellà*, tot incorporant un fugaç passatge relatiu a la mort del rei de Navarra i la coronació de l'infant Joan:

[Esdevenchse que·l dit n'Alfons, rey d'Aragó, entenent ab gran affecció en lo delliurament de son frare l'infant don Enrich, maestre de Sentiago, lo qual era pres en lo castell de Mora, ffetes algunes missatgeries al rey de Castella, ajustà grans gents de cavall e de peu molt ben armades e ricament arreades, e en lo mes de agost de l'any Mil ·CCCCXXV· vench-se'n en Tاراçona, qui és en frontera de Castella e de Navarra, e posà son real e tendes en los camps per cor de entrar en Castella.

E aquí vench l'infant don Johan, son ffrare, qui era ab lo rey de Castella, axí com a missatger seu ab poder bastant de aquell, dient e proposit al dit rey n'Alfons, de part del dit rey de Castella, que aquell lo pregava]³⁶ que no li entràs en la terra e que ell li soltaria e li donaria de lliurament son frare e li tornaria lo Maestrat e li daria totes les rendes que n'eren exides de tot lo temps que era stat pres. La qual cosa lo dit rey n'Alfons acceptà e lohà e atorgà e fou en bona concòrida ab aquell e fou de continent. Lo dit infant don Johan tramés la dita conconcòrdia per Johan Carrillo a dit rey de Castella, lo qual fermà e atorgà aquella. E fet açò, lo dit rey n'Alfons, a quatre de setembre del dit any, tramés lo noble don Pero Maça per misatger al rey de Castella per haver e rebre lo dit infant don Enrich e portar-lo al rey d'Aragó, lo qual

³⁶ Aquest fragment entre claudàtors formava part de l'antic foli CCIV del BNM mss/1711, que hem recuperat a partir de l'ACV Ms. 400 (F.21r-21v). Aquest fragment enllaça amb l'actual foli 201r del BNM mss/17711.

fou rebut honradament per aquell. Esplicada la misatgeria, lo dit rey se mes en tractejar ab aquell.

En aquest temps, morí lo rey de Navarra, sogre de l'infant don Johan. E per esforç e hajuda del rey Alfons, fonch fet e jurat rey de Navarra lo dit infant don Johan, son frare.

Seguí's en après que, ab tracte e ab giny de alguns qui feren fer e consellaren la presó del dit infant don Enrich, lo rey de Castella, per esguard de aquells, féu e ordenà, per bé de pau e bona concòrdia dels regnes, certs capítols concloents en especial, e prometent que no farien mal ni dan al dit infant don Anrich ni a sos valedors. Los quals capítols ell jurà ab sagrament de tenir e servir. E tots los sobredits e los prelats, comtes e ríchs hòmens e ciutats de Castella, per semblantment los jurà lo rey d'Aragó. E los prelats, comtes e nobles, hòmens e ciutats del seu regne, que no valrien ni darien consell, favor ni hajuda al dit infant don Anrich contra los sobre dits. E fet açò, lo dit rey de Castella manà soltar e traure de la presó lo dit infant e liurar-lo a Pedro d'Estúnyega, e a Johan de Servera que'l portassen al rey d'Aragó. E rebuda la ferma de aquell, bé acompanyat de molta notable gent, vench a Tاراçona, hon era lo dit rey d'Aragó, a ·XXVIII· dies de octubre de l'any desús dit. Lo qual fonch rebut molt alegrament per lo rey e per la reyna e per la infanta, ça muller, hi'n feta gran festa per tot lo seu regne. D'on appar que estech pres lo dit infant ·III· anys e ·VIII· mesos. E d'aquí vingueren-se'n tots a València, hon foren rehebuts altament e feren gran festa e grans justes e torneigs e moltes altres alegries. E a ·XXIII· de juliol de l'any ·XXVI·, lo dit infant e sa muller se'n tornaren en Castella e cobrà lo Maestrat e vench-se'n ha Ucanya (F.201r-201v).

Després de l'alliberament de l'infant, la *Crònica de 1427* segueix durant poc més d'un foli explicant breument el trasllat del comte d'Urgell a la presó de Xàtiva, la lliga entre els venecians i els florentins contra els genovesos i el tractat de pau d'aquests darrers amb l'infant Pere, la presa de Xipre pel soldà de Babilònia i unes poques notícies més sobre desastres naturals esdevinguts a Catalunya i a València. Llavors, després de la notícia de la inundació de València de 1427, la còpia del BNM mss/17711 s'atura de manera abrupta. Desconeixem el motiu pel qual la còpia que conté el manuscrit de la BNM s'atura en aquest punt. El fet que la redacció s'ature al principi del foli, deixant uns pocs fulls més en blanc del mateix quadern descarta una mutilació final.

En canvi, la còpia que s'ha conservat a l'ACV continua uns pocs capítols més, durant els quals explica la fi del Cisma d'Occident i, sobretot, la guerra dels Infants d'Aragó, on el cronista narra amb precisió i detall les incursions de les

tropes castellanes per les comarques frontereres del sud del regne de València, fins la treva de Majano (juliol de 1430), que posava fi a les hostilitats entre les corones castellana i catalanoaragonesa.

La darrera notícia completa que incorpora la crònica fa referència a la batalla naval del Cap de l'Aljub, on les tropes capitanejades per Pere Maça desbarataren una flota de galeres castellanes:

Esdevench-se que, dissapte a ·XXVI· de agost, vench l'estoll de Castella a la torre de l'Aljub, prop de Elig, e aquí hixqueren alguns en terra e prengueren la torre; e anaren dos milia hòmens a Elig per cremar lo ravall. E lo noble don Pero Maça, ab set ginés ferí en la çaga de aquells, los quals de continent se desbarataren e fogiren; e mataren ·LX·. E en après, ab ·DC· hòmens de peu, entre moros e cristians, ferí en los qui's recollien en les galeres, e matà'n molts; e axí ffon desbaratat l'estol de Castella. En après li vench gran ajuda de hòmens a cavall e de peu, e aquells no gosaren exir en terra (ACV Ms. 400: F.26v).

Finalment, la darrera línia de la crònica fa referència a alguna notícia esdevinguda el 28 de setembre de 1430 i, llavors, finalitza la còpia de l'Arxiu de la Catedral.

E en après, a ·XXVIII· de setembre del dit any ·MCCCCXXX· (ACV Ms. 400: F.28v)

El reclam *vench* que hi apareix al marge inferior del foli 28v indica que la còpia de l'ACV Ms. 400 encetaria ací un nou quadern que, malauradament, no s'ha conservat. No podem saber l'abast del material perdut de la nostra crònica en aquest final, però molt probablement, continués explicant fets del regnat d'Alfons el Magnànim. Suposem que ambdues còpies degueren produir-se poc després de la finalització de l'original i, tant les còpies com l'original, haurien estat confeccionades cap a la segona meitat del segle XV. En qualsevol cas, el nivell de detall dels fets esdevinguts durant part del regnat d'Alfons el Magnànim fa pensar que, igual que l'autor de la *Crònica i dietari d'Alfons el Magnànim*, el nostre cronista, molt probablement, fóra contemporani dels fets narrats. És cert que la *Crònica de 1427* i el *Dietari del capellà*, com explicava el seu editor i hem fet notar més amunt, no presenten excessius punts en comú; més aviat, la forma amb què tracten els fets narrats i aquells detalls que a

cadascú els semblen interessants són molt diferents; i tanmateix, tots dos autors incorporen als seus textos, de manera intensa i àgil, notícies que, per bé que els hi arribaven de diferents fonts, els delaten com a redactors i testimonis de la història que van viure.

3.2.6 D'allò general al particular: indicis d'apunts memorialístics

Quan hem tractat les fonts de què depén el nostre manuscrit, ja hem esmentat com bona part de la *Crònica de 1427* té un caràcter «universal»: és a dir, s'interessa per tot el que ocorre en tot l'univers conegut. Aquest univers conegut forma part de l'àmbit cultural més pròxim al compilador –inclosa l'antiguitat bíblica i grecoromana– i se circumscriu, geogràficament, a una part de l'Europa occidental i alguna notícia puntual més remota. En aquest sentit, excepte els capítols finals, la crònica té aquesta voluntat de compilar tota la història més important del món conegut, des dels seus inicis. La història bíblica de l'*Antic Testament* esdevé la part més important de tota l'obra i, després del *Nou Testament*, pren el relleu la història de les successions dels trons imperial i pontifici. Així, la crònica uneix a la seua redacció els dos pilars fonamentals que sustenten el decurs de la seua narració historiogràfica: l'autoritat bíblica i la pontificia, que dimanen directament de Déu, i la imperial, que al seu torn queda legitimada per la benedicció papal i, per tant, igualment per Déu. Seguint aquests eixos vertebradors, això és, la legitimitat d'allò que narra en tant que és fruit continu i ininterromput de la història començada amb la Bíblia, primer, i dels fets esdevinguts sota l'autoritat imperial i pontificia, després, el compilador incorpora, a més, històries referents a l'antiguitat clàssica de Grècia i Roma; amb especial atenció a les Guerres Troianes i Púniques, i tot esguitat de circumstancials referències als pobladors de la Gàl·lia i d'altres parts del món, o apunts anecdòtics inspirats en la matèria de Bretanya. No deixa, però, de resultar, tot plegat, una narració contínua i ininterrompuda des de la creació del món fins als temps més pròxims al cronista.

Ara bé, hom pot constatar com la *Crònica de 1427* –i, de fet, moltes de les cròniques universals catalanes– es dirigeix des d'allò general al particular. Aquesta característica n'és present, almenys, a les cròniques que no resulten ser una traducció catalana d'altres cròniques, especialment, franceses. Aquest seria el cas de la crònica continguda al manuscrit BNM mss/10235, que és una traducció catalana de la *Crònica* francesa de Guillem de Nangís. Aquest pas del

general al particular tampoc es produeix, òbviament, en aquelles en què el seu abast cronològic ho impedeix, com és el cas de la crònica *Gènesi d'Esriptura*,³⁷ que finalitza en temps de l'emperador Constantí el Gran. No obstant això, tenim exemples com el manuscrit BNP Ms. Esp. 13, que conté una traducció de la crònica francesa de Gauchier de Denain, però al final de la qual, un cop enllestida la traducció de la crònica francesa, el compilador incorpora un apèndix sota la rúbrica següent:

Así avant apar la genealogia dels reys d'Aragó e de Navarra e comtes de Barchinona e los noms de cascun d'aquells e de lurs mullers e fills e filles que hagueren e quant regnaren e lurs conquestes que facien e a hon són stats soterrats lurs cossos.³⁸

Aquesta llista genealògica incorpora un paràgraf per a cada monarca, essent més extenses les narracions de cada regnat a mesura que s'acosta al final, això és, al regnat de Martí l'Humà i la llista de compromissaris de Casp. Ferran d'Antequera apareix breument ressenyat i la crònica acaba introduint el regnat d'Alfons el Magnànim, moment en què s'atura la redacció (F.101r-107v). El foli següent retrocedeix cronològicament i incorpora la llegenda d'Otger Cataló (F.108r). Aquest pas de l'universal a quelcom «nacional» el trobem igualment al *Flos Mundi*,³⁹ que tot i haver-nos pervingut amb pèrdues finals, ja presenta aquesta focalització en els moments previs al desafiament de Bordeus, moment en què la crònica s'atura per mutilació. Característiques semblants manté la *Crònica* anònima de 1425,⁴⁰ la qual abasta fins els primers moments del regnat d'Alfons el Magnànim, amb capítols finals, potser, enriquits amb alguns records personals de l'autor (Coll i Alentorn, 1972: 47).

En el cas que ens ocupa, la còpia de la *Crònica de 1427* de la BNM deriva des del seu començament, amb una clara òptica universal –amb la recreació i l'explicació de les parts del món conegut–, fins a una pluja torrencial

³⁷ BNP Ms. Esp. 46

³⁸ BNP Ms. Esp. 13 (F.100v)

³⁹ BNP Ms. Esp. 11

⁴⁰ BUB Ms. 82

anecdòtica –malgrat que, segons sembla, devastadora– i les seues conseqüències a la ciutat de València, que va tindre lloc el 1427 durant el regnat d'Alfons el Magnànim. No obstant, ara sabem que l'original avançava un poc més, cronològicament, almenys fins la derrota de la flota castellana al cap de l'Aljub, a 26 d'agost de 1430, que és la darrera notícia que conserva la còpia de l'ACV Ms. 400.

No obstant, la fixació de l'autor en els esdeveniments –temporals i espacials– que li són més propers, no es produeix fins gairebé el final de la seua obra. De fet, ni la fundació mítica de Catalunya, ni la unió dinàstica amb Aragó, ni tan sols els regnats de Pere el Catòlic o Jaume I mereixen per al nostre compilador més enllà d'unes poques línies.⁴¹ Suposem que aquesta focalització en la història de la Corona d'Aragó no es produeix abans –o, almenys no de manera tan decidida– pel fet que la font que el cronista utilitza no ho feia. En efecte, l'autor insereix a la seua narració, bé que resumit, gairebé de manera exhaustiva –errades i omissions involuntàries a banda– el *Chronicon* de Martí de Troppau. Aquesta obra, en la versió que tenia al seu abast el compilador, no arribava fins més enllà del 1279, quan va morir el seu autor, en temps del papa Nicolau III. Les al·lusions als papes posteriors les hem d'entendre, com hem dit, bé com a resultat d'afegits posteriors a la llista de Martí de Troppau efectuats per altres copistes, bé per la necessitat d'incloure'ls a la narració pel fet d'esdevenir, els papes en qüestió, protagonistes directes o indirectes de l'episodi narrat. A tall d'exemple, una vegada entronitzat Pere el Gran com a rei

⁴¹ La *Crònica de 1427* li atribueix la conquesta inicial d'Espanya de mans de sarraïns a Carlemany, sense cap referència a Catalunya (F.171r-172r). Ja hem comentat com la rúbrica del capítol 31 explica com «fou conquistada Cathalunya la segona vegada per en Ramon Berenguer» (F. 175r) sense haver mencionat abans la primera, per bé que el passatge podria haver format part dels folis actualment perduts. Quelcom més extens és el passatge dedicat a la legitimació de Ramir I com a primer monarca aragonés (F. 179r-180r), però brevíssima la referència a la unió dinàstica de Catalunya amb Aragó (F. 183r). Més protagonisme, sense merèixer ni rúbrica ni excessiva atenció, tenen els regnats de Pere el Catòlic (F.185v-186r) i Jaume I (F.187r).

de Sicília, el cronista es fa ressò de la conseqüent excomunió, segons l'autor, a mans de Clement IV, tot i que aquesta excomunió fóra efectuada per Martí IV:

E lo dessús papa Climent, en favor del rey Carles, donà sentència de excomunicació contra lo rey en Pere e la sua terra, e donà la crohada contra aquell. (F.190v)

Un altre exemple el tenim a la narració del cisma d'Avinyó:

En aquest temps, a ·XVI· de octubre de l'any ·MCCCLXXVIII·, mort papa Urbà e Gregori en Roma, los cardenals, per temor dels romans, elegiren papa Urbà, archabisbe, qui era de Bar appel·lat Berthomeu Cerdà. En après, los cardenals, partint-se de Roma, vengueren en Alània, e aquí elegiren papa Climent; e d'aquí vengueren-se'n en Avinyó, de què és estat gran cisma en la església que ha durat ·XXXIX· anys, hun mes e ·V· dies; car, per los romans són estats elets ·VI· papes e per los d'Avinyó dos, ço és, Clement e Benet. (F.194v)

Per tant, és llavors, quan finalitza el *Cronichon* de Martí de Troppau, quan la història de la Corona d'Aragó prendrà una importància que no havia tingut abans en tota la Crònica. D'aquesta manera, a partir del regnat de Pere el Gran, el relat gairebé perd el sentit d'universal per esdevenir una narració dels regnats dels monarques catalanoaragonesos. En aquesta secció, on el caràcter universal de la nostra crònica ha deixat pas a una focalització quasi exclusiva en els afers reials i militars de la Corona d'Aragó, el compilador, de tant en tant, es fa ressò d'esdeveniments que, segurament, encara eren recordats a manera d'efemèride en la mentalitat col·lectiva. Molts d'aquests fets són desastres naturals o epidèmies; notícies, en fi, que la gent devia recordar perquè havien passat de forma oral de pares a fills, o perquè l'impacte de l'esdeveniment havia merescut l'atenció dels autors de crònics més o menys «locals» i que convenien d'anotar als seus escrits; o, almenys, aquesta mena d'apunts responia al tipus de novetat que aquells autors de crònics d'àmbit local més reduït acostumaven a incorporar a les seues obres.

En aquests tipus de notícies breus incorporades i barrejades en altres texts, amb una altra voluntat que no la seua inicial, hom pot reconèixer incipients traces de dietarisme. Tal com explica Vicent J. Escartí:

Molt possiblement els primers textos valencians que podrien rebre amb propietat el nom de «dietari» són ja de la fi del segle ·XV·. Tanmateix, no costa gens de reconèixer alguns altres escrits que, per les seues característiques, podem denominar «protodietaris», malgrat que sovint apareguen barrejats amb altres tipus de textos (Escartí 2010).

La *Crònica de 1427*, en els seus capítols finals, conté anotacions que presenten aquestes característiques, que el compilador pot haver inserit, bé producte del seu record personal –malgrat que la crònica, excepte en les breus i escasses participacions en primera persona, és del tot impersonal– bé que incorporades a partir de la lectura d'algun text amb aquestes particularitats «protodietarístiques» suara citades. Perquè, a banda de breus anotacions sobre notícies de desastres naturals, hi ha altres notícies on la profusió de noms personals dels diversos personatges que hi intervenen i l'agilitat en la narració dels fets sembla obeir, de vegades, a la inclusió de notícies que arribaven –ara de manera oral, ara escrites en forma dels esmentats crònicons locals– a oïts del nostre compilador. En aquests casos, i ja arribant al final de la crònica, la ciutat i el regne de València es converteixen en protagonistes de la seua obra, malgrat que el pes fonamental dels capítols dedicats al Magnànim l'aporten els episodis napolitans del monarca. En aquest mateix sentit, la nostra crònica ja ha estat analitzada i tractada en aquestos termes en altres llocs; no debades, Vicent J. Escartí ja avançava aquestes peculiaritats existents als darrers capítols de la Crònica:

on es passa de la història universal a les anotacions centrades en la vida quotidiana de la ciutat de València, en forma incipient d'escrit memorialístic (Escartí, 2010: 187).

L'autor ara citat es fa ressò d'aquest viratge final de la *Crònica de 1427*, des d'una òptica universal cap a una mirada localitzada en esdeveniments ocorreguts a la ciutat i regne de València:

Les notícies del món conegut s'articulen a partir de les cronologies dels papes i dels emperadors i, pel que fa als monarques de la Corona d'Aragó, l'autor sempre destaca la seua personalitat i les gestes més remarcables [...] En arribar, però, als temps d'Alfons el Magnànim, el nombre de notícies referides a València i el seu

regne comença a augmentar. Tanmateix, la freqüència d'aquestes anotacions no ens permet parlar d'un veritable dietari, però sí que hi creiem veure'n una forma incipient (Escartí 2011).

Sembla, per tant, que l'autor de la *Crònica de 1427*, si no és que aporta algunes d'aquestes dades com a resultat de la seua pròpia experiència, almenys, tinga accés a diferents tipus de texts amb aquestes característiques pròpies de la memorialística. En referència a açò mateix, són diversos els papers als quals, probablement, tingué accés el nostre compilador; alguns d'aquests podrien procedir d'un entorn religiós, però també generats en un àmbit professional, com el dels notaris i els escrivans.

En referència a aquestes anotacions elaborades en àmbit religiós, tal com hem comentat al capítol dedicat a les cròniques universals catalanes, les primeres manifestacions historiogràfiques produïdes als territoris de parla catalana tenen el seu màxim exponent als annals i crònics produïts a l'entorn del monestir de Santa Maria de Ripoll. A banda dels textos de la família *Rivipullensis* (S.XI) igualment significatius en resulten els de la branca *Barchinonensis* (S. XII). En aquells textos confeïts en un àmbit monacal, els diversos escrivans anotaven les diferents cronologies, les quals ampliaven succintament i analítica amb esdeveniments que consideraven d'especial interès. Segons el centre productor, els escrivans anoten esdeveniments més específics, propis del monestir en qüestió, com per exemple la data fundacional, llistes d'abats, defuncions, etc. així com anotacions annalístiques contemporànies als fets que hom convenia d'inserir als seus escrits (Coll i Alentorn, 1991: 24).

L'evolució des d'aquells annals i crònics, amb voluntat d'anotar esdeveniments específics, fins a les cròniques universals del XIV i XV es fa patent en la historiografia catalana, i, tanmateix, aquella primigènia manera d'anotar esdeveniments històrics encara es va mantenir al llarg del temps, tot solapant-se amb obres plenament historiogràfiques i contemporànies seues. En el cas valencià trobem exemples tardans d'aquesta tipologia textual en obres

com el *Cronicó de Benifassà* (s. XIV-XV),⁴² que deriva de la família dels textos de Ripoll però que incorpora esdeveniments d'àmbit valencià, més propers als redactors d'aquesta continuació de la branca *Rivipullensis* (Garcia i Sanz, 1973). Un altre exemple d'aquest tipus d'anotacions, molt més tardà però il·lustratiu pel tipus de notícies que incorpora, és l'abaciologi del monestir de la Valldigna (s. XVI). En aquest cas, els escrivans que confegiren aquestes llistes d'abats del monestir cistercenc de la Valldigna compilen diferents notícies, normalment referents al seu monestir, recollides en documentació que conservaven i, també, a partir de protocols notarials (Garcia & Trenchs 1983).

Un altre cas semblant als ara citats són els *Anales Valencianos*, títol amb què es coneix la còpia conservada i que manté la seua editora (Cabanes, 1983). L'exemplar conservat és una còpia del segle XVIII,⁴³ feta pel pare Bertomeu Ribelles a partir d'un original del segle XV que es trobava a la biblioteca de Gregori Maians, després al fons Maians de l'Arxiu del Col·legi del Corpus Christi de València, on ja no es troba.⁴⁴

Aquests annals, malgrat la seua brevetat, presenten una característica comuna amb la nostra crònica, i és el fet d'interessar-se, en primer lloc, per la història universal, després per la història dels monarques catalanoaragonesos i, finalment, «acaben configurant-se en aplec de notícies i successos de caire local o regnicola, d'interés molt relatiu» (Escartí, 2011: 170). Els annals a què ens referim contenen, en primer lloc, una relació de diversos reis cristians, seguida d'una breu descripció dels orígens de Catalunya, on trobem la llegenda d'Otger Cataló. Tot seguit, l'anònim autor incorpora una cronologia analítica des d'Adam fins al temps de Carlemany. Enllestit aquest passatge d'interés universal, el manuscrit conté unes notícies generals de fets esdevinguts entre els anys 1100 i 1348 per finalitzar amb una relació d'epidèmies i successos que

⁴² Editat per Villanueva (1821) i més recentment per Garcia i Sanz (1973).

⁴³ ARCPV Ms. 83, pp. 169-205.

⁴⁴ Descripció de l'obra al web *Memòria Personal* (<http://www.memoriapersonal.eu/browser/print/204>).

van tindre lloc a València des de 1348 fins a 1481 (Cabanès, 1983). Molts dels fets que narra la *Crònica universal de 1427* també hi són presents en aquests *Annals Valencians*, els quals, tot i no ser la font directa del nostre compilador, ens aporten una idea molt aproximada de quins tipus d'escrits hauria pogut consultar el nostre compilador, textos, en definitiva, que recollirien de manera semblant les notícies que a l'autor li semblarien d'especial interès.

Pel que fa als textos amb una incipient voluntat memorialística sorgits en àmbits del notariat o l'escrivania, podem trobar exemples al llibre de compte i raó de Pere Seriol o al llibre de comtes del baró de Terrateig, totes dues del segle XIV. Ja del XV són les anotacions dels notaris Joan de Campos, Jaume Vinader, Berenguer Cardona, Antoni d'Altarriba, Pere Alfonso, Joan Gamissa, Jaume Esteve i Pere Font, entre d'altres (Escartí, 2011: 165-167). Totes aquestes aportacions, segons Escartí:

constitueixen, doncs, un punt d'arranc, un possible punt de partida per a possibles dietaris. deriven, clarament, de l'activitat professional de llurs autors –notaris i escrivans– i no pretenen cap altra cosa sinó que aquelles notes puguen aprofitar de recordatori d'alguns fets concrets que els han semblat interessants o importants, per raons molt diverses, i que poden anar des de les temàtiques politico-socials i, per tant, de caire públic, a les merament personals i privades (Escartí, 2011: 164)

Una intencionalitat més clarament memorialística té el *Llibre de memòries de la ciutat i regne de València*, que recull fets que van tindre lloc entre els segles XIV i la primera meitat del XVII. Aquesta obra anota esdeveniments administratius, com nomenaments de càrrecs oficials, o disposicions promulgades per les autoritats locals, així com notícies relacionades amb la reialesa, la noblesa i el clergat. Aquestes anotacions procedeixen, en molts casos, de diverses altres obres de registre de la ciutat, com el *Manual de Consells*. A més, el *Llibre de memòries* narra esdeveniments que cadascun dels autors que ha anat confegint-lo ha cregut oportú d'incorporar, com diverses calamitats, pluges, epidèmies o sequeres, per exemple (Ribera Ribera, 2015). També algunes de les notícies que recullen aquelles memòries apareixen a la *Crònica de 1427*, bé que en termes diferents. No obstant, aquest fet n'és una

altra mostra de com aquest tipus d'obres que recullen notícies esdevingudes a la ciutat de València ben bé podrien haver sigut utilitzades pel nostre compilador a l'hora d'enllestir els capítols finals de la seua crònica.

Una altra obra de caràcter memorialístic, una de les més importants del segle XV, si no la més important, és la ja citada *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. Si atenem al seu esquema de redacció –malgrat que de manera caòtica– l'obra atribuïda a Melcior Miralles presenta també certs punts en comú amb la nostra crònica. El *Dietari* està format, segons la divisió de Rodrigo Lizondo (2011), per quatre parts, en la primera de les quals, el cronista narra breument la creació del món, la població mítica d'Espanya pel bíblic Túbal, la invasió islàmica i la resistència d'Astúries, les incursions de Carlemany a Catalunya, el matrimoni de Ramon Berenguer amb Peronella d'Aragó i la història de la corona catalanoaragonesa fins els temps de la seua redacció. Al segon bloc, l'autor es remunta, de nou, a la creació del món per tal de confeccionar una llista dels patriarques bíblics. La secció bíblica enllaça amb els temps de Jesucrist i continua amb una llista de papes fins l'any 1469, per finalitzar amb una memòria de la Seu de València. Amb un altre salt enrere s'inicia la tercera secció de la crònica, que conté la cronologia des d'Adam fins a Jesucrist, incideix novament amb la població de la Península Ibèrica per Túbal i les incursions de Carlemany i continua amb esdeveniments importants de la història de la Corona d'Aragó, fent especial atenció a les croades a Terra Santa, el Cisma d'Occident i diverses fams i epidèmies esdevingudes a València. Finalment, la quarta secció –i la més extensa de totes– està configurada per les anotacions dietarístiques iniciades a partir de 1436 (Rodrigo Lizondo, 2011: 21).

Per tant, el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* també parteix de la història universal per concloure centrant-se en la història local –quotidiana, si es vol– de la ciutat de València. Les diferències, no obstant, són evidents. Mentre que la *Crònica de 1427* té voluntat d'universal des del seu inici i només se centra en els fets catalanoaragonesos en general, i valencians en particular,

als darrers capítols, el *Dietari del capellà* teixeix aquesta història universal succintament per acomodar la redacció més extensa dels esdeveniments que l'autor va conèixer de primera mà. El mecanisme és el contrari, doncs, però –al nostre parer– la voluntat és la mateixa. Tots dos autors situen en la història la Corona d'Aragó i la seua ciutat de València com una continuació legítima de la història universal. Suposem que el moment de màxima expansió econòmica i política que va significar el segle XV propiciava legítimament la inclusió de la història més recent als autors dins de l'àmbit de la història universal.

Així doncs, hom pot constatar com, efectivament, l'autor de la *Crònica de 1427* té una clara i definida voluntat de compendiar tota la història esdevinguda del seu univers conegut, des de la creació del món fins als temps de la seua redacció. Tanmateix, als seus capítols finals, quan el cronista s'encara amb la seua pròpia contemporaneïtat, se centra en el seu entorn més immediat, això és, la Corona d'Aragó en general, i el regne i ciutat de València en particular. Aquest canvi en la focalització dels esdeveniments narrats al llarg de tota la crònica es veu igualment reflectit en la utilització de les seues fonts. El compilador, circumscrit a l'àmbit cristià de l'Europa occidental, inicia la crònica amb un compendi de teologia cristiana que li serveix, a mode d'introducció, per emmarcar tota l'obra en termes cristians. La narració de la creació del món i tota la història bíblica serveix a aquesta voluntat universal de compendiar tot el saber cristià; i al mateix propòsit respon el fet d'enllaçar aquesta història bíblica amb les llistes de successors als trons imperial i pontifici com una continuació i prolongació, herència legítima, de la història cristiana.

A tal efecte, el compilador fa servir obres conegudes i a bastament copiades a tota Europa al llarg de la Edat Mitjana. Hem pogut constatar la utilització del *Speculum Historiale* de Vicenç de Beauvais, la *Història Escolàstica* de Pere Comestor, les *Sentències* de Pere Llombart i el *Chronicon* de Martí de Troppau. De manera més puntual, hom pot apreciar, també, l'ús de fonts de saber universal com la *Summa Teològica* de sant Tomàs d'Aquino, les *Antiguitats*

judaiques de Josep Flavi, diverses obres i citacions de sant Agustí, de Bartolomeu Ànglic, les *Històries Troianes*, el *Secretum secretorum* o la *Llegenda Àuria*. Totes aquestes obres han sigut copiades, traduïdes i compilades arreu de l'Europa Occidental al llarg de tota la Edat Mitjana. Ara bé, quan la crònica apunta al final, gairebé de manera exclusiva, a la història de la Corona d'Aragó des del temps de Pere el Gran fins al d'Alfons el Magnànim, el canvi de fonts també varia d'aquells compendis de saber universal medieval suara esmentats cap a altres obres que se circumscriuen a l'àmbit catalanoaragonés. La seua identificació se'ns fa difícil degut a la brevetat amb què tracta aquests apartats finals, però la utilització de fonts d'àmbit focalitzat en la Corona d'Aragó sembla necessària. Finalment, a mesura que els fets narrats s'apropen al temps de redacció de la crònica, i sobretot per a la inclusió de totes aquestes notícies més o menys anecdòtiques i centrades en la ciutat i regne de València, el compilador fa servir, molt probablement, aquests tipus d'escrits més localitzats que hem comentat, com puga ser algun cronicó local, algun llibre de memòries, o documents d'àmbit religiós o professional semblants als que hem comentat més amunt, sense desmerèixer la importància dels records personals de l'autor dels esdeveniments narrats al final de la seua *Crònica Universal de 1427*.

3.3 Unes notes sobre la llengua i l'estil de la crònica

Més amunt hem comentat que la *Crònica universal de 1427* va ser confegida, molt probablement, a València. Aquest fet explicaria les referències al regne i a la ciutat de València que el cronista aporta als capítols finals de la crònica, dedicats al regnat d'Alfons el Magnànim. Igualment hem suggerit que el text és obra d'un valencià, o d'algú afincat durant temps a València, si atenem a l'abundància de mots i formes pròpies valencianes. En aquest sentit, al llarg de la crònica sovintegen els substantius abstractes acabats en *-ea*, com *fortalea*, *grossea*, *proeha*, *altea*, *vellea*, *abtea*, *saviea*, *pobrea*, *legea*, *noblea*, *privadea*, *infantea*, *bellea*, *bonea*, *flaquea*, *peguea*, *perea*, *amplea* o *groguea* en una proporció habitual llavors a València, però no a Catalunya o Mallorca, tot i que conviuen amb les formes, *amplesa*, *bellesa*, *pobresa* i *saviesa*. Igualment són a l'època preferències lèxiques o formals valencianes *febra*, *rabosa*, *acaçar* i la construcció *a soles*. Igualment fem notar l'ús de les formes verbals palatalitzades *crexqué* i *naxqué*, característiques només de la *scripta* valenciana del segle XV. Quant al pronom personal de primera persona, l'autor opta sistemàticament per la forma *yo*, la forma habitual a València, i no *jo*, predominant en el català oriental. També convé esmentar la utilització de la *-r* epítetica habitual en valencià, com en el mot *càlzer*.

Pel que fa a la confusió entre *e* i *a* àtones, és cert que, de tant en tant, hom pot apreciar alguna vacil·lació entre ambdues, com és el cas de *y matga* (F.5v) *maytat* (F.53r) *madastre* (F.60r) *alianacions* (F.62r) o *donas* (F.140r), però l'aparició d'aquest fenomen esdevé puntual i podria respondre a dos possibles fets. D'una banda, és possible que el text que utilitza l'autor com a font siga, al seu torn, una traducció i compendi anterior fet per un parlant oriental a partir de les obres de Beauvais, Comestor i Martí de Troppau, entre d'altres. Però considerem poc probable aquest fet atesa la gran quantitat d'errades en la traducció i llatinismes que conserva la crònica en tots aquells passatges que delaten que el seu autor tradueix lliurement i directa les seues fonts. Una altra possibilitat, que considerem poc probable, és que el copista fóra parlant del

bloc dialectal oriental i, al copiar la crònica, vacil·lés en aquelles poques paraules, però el fet que la confusió entre *e* i *a* àtones, com hem dit, és testimonial. D'altra banda, altres desviacions en l'ús de les grafies *a* i *e* responen a articulacions característicament valencianes, com en el cas de *jagant*, *arrancar*, *canalobre* o *llaugera*.

Un aspecte que podria donar suport a la teoria del copista oriental és la utilització de la tercera persona del singular del perfecte d'indicatiu del *ver fer*, que a la crònica apareix predominantment amb la forma *fou* (1025 resultats) front a les formes *fon* (46), *fonch* (266) i *fo* (175). És possible, doncs, que el copista, en aquells llocs on la confusió no era possible, com *fonch* o *fo*, copiés la forma verbal tal com apareixia a l'original; mentre que una semblança raonable entre les *u* i les *n* finals de paraula a l'original hauria motivat que el copista es decantés per la opció que li era més habitual. La còpia de l'ACV Ms. 400, en canvi, utilitza la forma *fon* de manera sistemàtica.

D'altra banda, el text de la crònica alterna les formes fortes del perfecte amb les febles, com en els casos *hac* (143 resultats) i *hagué* (93), *stech* (32) i *estigué* (10) *conech* (11) i *conegué* (7) o *aparech* (25) i *aparegué* (11). En canvi, l'alternança no és tan freqüent en les parelles *dix* (594 casos) i *digué* (2), ni *vench* (267), front a *vingué* (1) i *vengué* (7). Igualment alterna les formes arcaïques de la segona persona del plural *trametets*, *passats*, *posats*, *tornats*, *estats*, *aturats*, *pujats*, *guardats*, *sercats*, *vejats*, *entrats*, *demanats*, *anats* o *sapiats*, amb les formes acabades amb *-eu* o *-au*, com *hordeneu*, *preneu*, *aneu*, *deffeneu*, *anau*, *demanau*, *estau*, *aportau*, *hajau*, *pregau*, *sacrificau*, *retingau*, *soterrau*, *gitau*, *apedregau*, *matau*, *estojau*, *girau*, *façau*, *jurau*, *anau*, *entrau*, *cridau*, *pujau*, *amagau* o *calsigau*. Aquesta vacil·lació entre les formes més arcaïques de la segona persona del plural, acabades en *-ets* o *-ats*, amb les més modernes, acabades en *-eu* o *-au*, ens situaria la còpia en algun de la segona meitat del XV, moment en què la forma arcaïca cedia el lloc a les formes acabades en *-eu* o *-au* (Gulsoy, 1993: 353).

En aquest mateix sentit, la crònica combina paraules més arcaiques amb altres més innovadores com *nafrar* i *ferir*; *leixar* i *deixar*; *lig* i *lley*, *pus* i *molt*, *vengueren* i *vingueren*, *crestians* i *cristians*, o *frare* i *germà*. En ocasions, la elecció per la forma més arcaica és sistemàtica, com *lexar*; *dan*, *menaçar* o *ço que*, i mai *lo que*. La forma de la tercera persona del perfet del verb *veure* és *viu*, característica del català de València, i no *véu*, cancelleresca i oriental. D'altres vegades, no obstant, la forma més arcaica esdevé gairebé testimonial com el plural masculí acabat en *-eses*, que únicament apareix en alguns casos de la paraula *meses*, tot i alternant amb *mesos*; o l'únic cas de *jorn* enfront l'habitual *dia*. En canvi, en referir-se al punt cardinal, sempre utilitzarà *migjorn*, i farà servir *migdia* per al moment central del dia.

Alguns mots de la crònica responen a una traducció lliure de l'autor. En aquest sentit detectem el mot *fúsil*, que no documenta cap dels corpus ni diccionaris consultats: «E Aron mes-les al foch per obra fúsil e, per obra del diable, isqué hun vedell d'or» (F.55r). En aquest context de la fundició de metalls per a la construcció d'un vedell d'or sorgeix el sintagma *obra fúsil*, que respon a la traducció del llatí *opere fusorio*:

Unde timore coactus Aaron inanes eorum accipiens, vitulum ex eis instar bovis quem in Egipto adoraverunt opere fusorio formavit. (Beauvais, 1591: 20r)

Pel que fa a la prosa de l'autor, aquesta resulta d'estil dur, en ocasions sec, sense pretensions artístiques més enllà d'una descripció freda dels fets narrats. En general està absent d'artificiositats, malgrat l'abundància de llatinismes. Convé fer notar, però, que l'abús de mots llatins –o llatinitzats– es concentra, gairebé en la seua totalitat, en referència a noms personals, bé de personatges bíblics, bé dels emperadors i pontífexs; sobretot d'aquests darrers. En aquest sentit, pocs són els noms dels papes que l'autor convé de traduir al català, com en els casos de *Gregori*, *Clement* o *Dalmau*. Per contra, el compilador manté la forma llatina en la majoria dels papes, com per exemple *Avaristus*, *Sixtus*, *Theodorus*, *Anacletus*, *Calistus*, *Bonifacius* o *Benedictus*; i tanmateix, per referir-se a un pontífex que, segurament, li era molt més proper com Pero

Martines de Luna, l'autor no dubta a referir-se a ell com a Benet XIII. El fet, com hem vist, que el *Chronicon* de Martí de Troppau finalitze abans, contribueix a abandonar els noms llatinitzats a la darrera part de la crònica.

En canvi, el relat esdevé àgil i viu, fins i tot amb abundància d'elements fantàstics, per exemple, als passatges llegendaris de l'emperadriu d'Alemanya i el de la comtessa de Tarragona, ambdues acusades falsament d'adulteri; el relat breu, però intens, de la llegenda de Lucrecia; com també en resulten més vius i detallats els episodis sicilians de Pere el Gran i, sobretot, els napolitans d'Alfons el Magnànim, així com les incursions castelleses pels territoris del sud del regne de València al si de la guerra del Magnànim amb Castella (1429-1430).

4 El manuscrit 17711 de la BNM

4.1 Descripció codicològica

Si exceptuem els capítols finals de la còpia fragmentària del manuscrit ACV Ms. 400, la *Crònica universal de 1427* es conserva, gairebé completa, al testimoni manuscrit de la Biblioteca Nacional de Madrid. La seua signatura moderna és mss/17711; l'antiga, Ms. 297. El títol amb què consta al catàleg de la BNM és *Crònica universal hasta Alfonso V el Magnánimo*. El títol antic que figura al lloc del manuscrit és *Historia antigua*.⁴⁵ Pel que fa a la seua datació, BITECA Manid 1121 situa la còpia entre 1451-1500; la compilació original, doncs, degué produir-se poc abans de la còpia (1430 *a quo*).

El manuscrit el va adquirir la Biblioteca Nacional el 1899, segons BITECA manid 1121, junt amb la resta dels manuscrits procedents de la biblioteca de Pascual de Gayangos, del qual conserva el segell al marge inferior del foli 1r.

El volum, en format de 4t, està enquadernat en pergamí i conserva tres de les quatre tires de cuir que servien per tancar-lo. Les successives retallades i enquadernacions han eliminat en nombroses parts la foliació antiga, així com moltes de les signatures de quaderns. Segons BITECA manid 1121, el volum estaria format bàsicament per quinions, a l'hora que adverteix que l'estat de les relligadures dificulta la col·locació de quaderns. Ara bé, malgrat que les retallades i les successives enquadernacions han eliminat gran part de les signatures de quaderns, resseguint aquestes allà on apareixen, comparant aquestes signatures amb l'original, i comprovant els reclams de quaderns detectem que, en contra del que afirma la descripció de BITECA manid 1121, el volum està format bàsicament per sexterns.

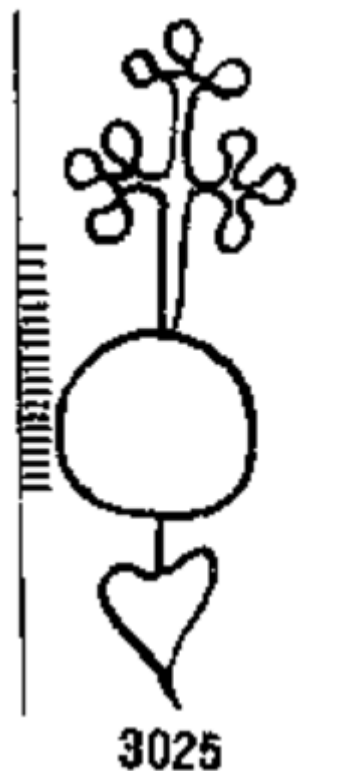
El volum consta de 209 folis de paper (1+199+8+1), el primer i el darrer, fulls de guarda moderns; escriptura gòtica llibrària arrodonida de la segona meitat

⁴⁵ Al títol antic del lloc, la paraula *Valencia* escrita en caràcters molt més menuts. Igualment al lloc apareix una signatura antiga «M.S. A».

del segle XV, a dues columnes i a tinta negra; rúbriques i calderons en vermell i caplletres en vermell i blau. Especialment decorades –en comparació a la resta– apareixen les caplletres dels folis 8r, corresponent a l'inici del *Gènesi*; 48r, inici de l'*Èxode*; 56r, *Levític*; 62v, *Nombres*; 71v, *Deuteronomi*; 77r, *Llibre de Josué*; 83r, *Jutges*; 93v, *Primer de Reis*; 99v, *Segon de Reis*; 104r, *Tercer de Reis*; 107r *Quart de Reis* i 135v, inici del *Nou Testament*. Les mides del foli són 205 x 135 mm i les de la caixa d'escriptura 142 x 90 mm, cada columna conté 37 línies emmarcades en una caixa de 142 x 40 mm. El primer i el darrer foli, com hem dit, són moderns, producte d'una restauració recent. Els actuals folis 10-15 formen part d'una altra obra, algun compendi de Teologia en llatí, relligat posteriorment, en alguna de les successives encuadernacions. La crònica acaba al foli 202. El foli 203 és un afegit, tamany foli i plegat, que conté dibuixos amb el títol «*Traça de la fibula de la puente de los Comentarios de César*». El foli 205, igualment afegit, conté les inscripcions «*Vitruvii de architectura. Semper littera litus. Liber S. Petrus Gandensis*». Folis 205-208, així com el foli de guarda, en blanc.

Com a conseqüència del format en 4t, les marques dels corondells es mostren de manera horitzontal i, als folis on s'observen filigranes, es veu mitja filigrana a meitat del foli junt al costat de la relligadura. Aquest fet dificulta l'observació de les marques d'aigua, però en gran part del manuscrit hom pot observar filigranes que representen els ullals d'unes tisoires en els folis 17, 22, 24, 27, 35, 37, 38, 47, 53, 54, 57, 63, 68, 71, 82, 84, 85, 90, 91, 95, 97, 105, 109, 113, 117, 121, 129, 130, 132, 140, 142 i 143. La part de la punta de les tisoires és més complicada d'observar ja que queda parcialment ocultada per l'encuadernació, però s'observen indicis als folis 79, 88, 90, 99, 110, 114, 123, 126 i 137. Les filigranes del paper canvien a partir d'aquest darrer foli i fins al 203. En aquest tram la filigrana que s'observa, amb dificultat, respon a una flor amb tres fulles en la tija i copa dentada i campaniforme visible als folis 150, 154, 163, 164, 172, 176, 180 i 188. El foli 203, de major tamany, doblat i afegit posteriorment conté una filigrana amb el motiu d'un cercle coronat per una

creu de doble traç amb els braços lobulats, enllaçat per baix amb un cor petit. Aquesta filigrana apareix recollida amb el número 3025 del catàleg de filigranes de Briquet, que reproduïm a continuació:

Imatge: Briquet, 1907, filigrana 3025

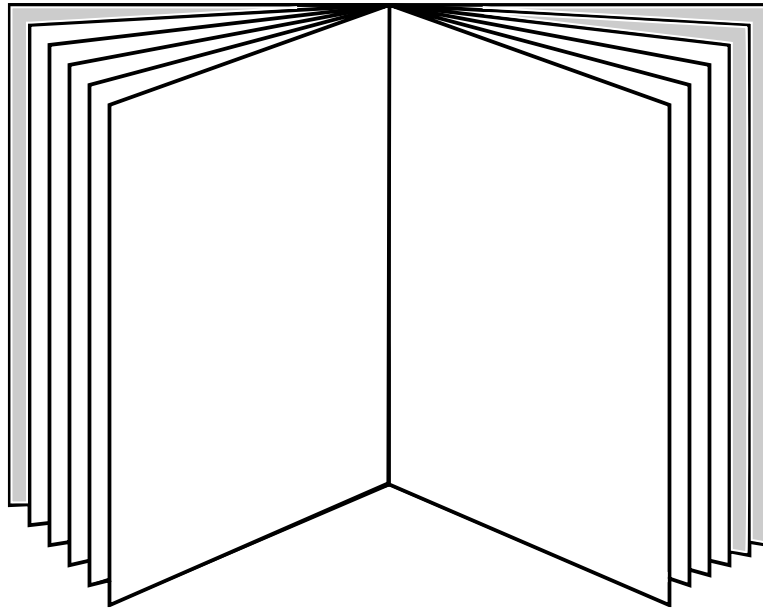
Segons el repertori de filigranes de Briquet, el paper d'aquest foli va ser fabricat a la ciutat francesa de Tulle entorn l'any 1567 (Briquet, 1907: 208). Així doncs, aquest foli va ser integrat al nostre manuscrit durant alguna de les enquadernacions fetes amb posterioritat a aquesta data.

4.2 Descripció gràfica de quaderns

En la següent descripció de quaderns farem notar la presència de les signatures de quaderns on siguen visibles tal com apareixen al volum, per exemple a1, a2, a3, etc. i indicarem entre claudàtors aquelles signatures que han eliminat les retallades tal com haurien figurat al còdex, per exemple [a1], [a2], [a3], etc. Amb el sistema a1*, a2*, a3* indiquem el foli corresponent a la part del bifoli en què no apareixen les signatures. Per exemple, el quadern 1 hauria estat format pels folis I-XII, que correspondrien a les signatures a1, a2, a3, a4, a5, a6, a6*, a5*, a4*, a3*, a2*, a1*. Igualment indicarem els reclams de quadern que apareixen al volum. Representarem en ombrejat aquells folis que manquen a cada quadern quan siga el cas i anotarem, igualment, la foliació antiga en nombres romans i la corresponent moderna en xifres aràbigues.

Quadern 1

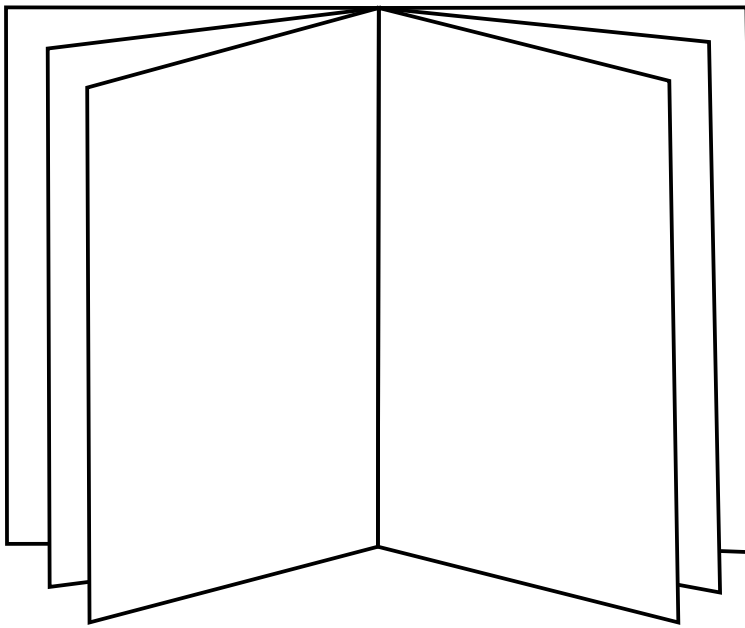
El quadern 1 és un sextern que contenia els folis I-XII, al qual li falta el bifoli a1 sencer i la part 2* del bifoli a2, corresponents als folis I, XI i XII. Actualment conté els folis 1-9.

[a2] [a3] [a4] [a5] [a6] [a6*] [a5*] [a4*] [a3*]

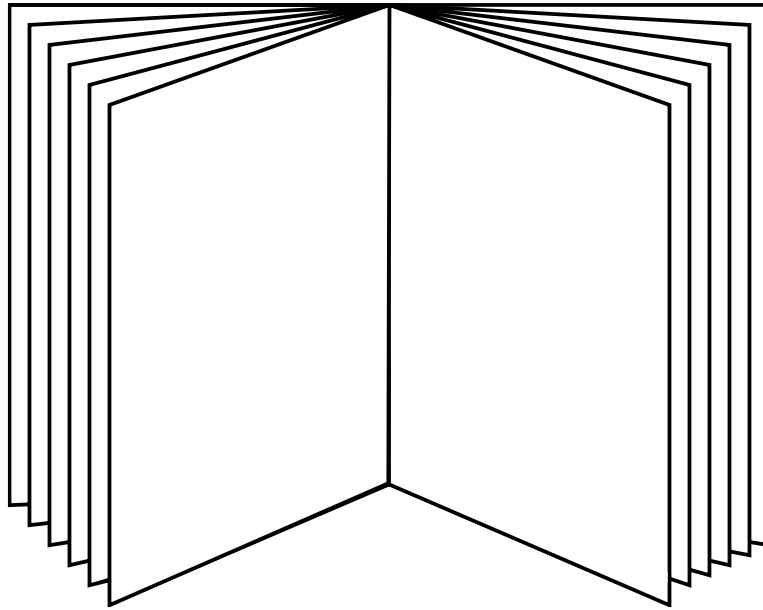
Quadern 2

Del quadern 2, format pels actuals folis 10-15, només resten 6 folis. L'estat de les relligadures dificulta comprovar si es tracta d'un quadern de 6 folis o si, per contra, era part integrant d'un quadern més gran. Aquest quadern conté un fragment d'alguna compilació de teologia que no forma part de la crònica i que va ser afegit amb posterioritat.

Quadern 3

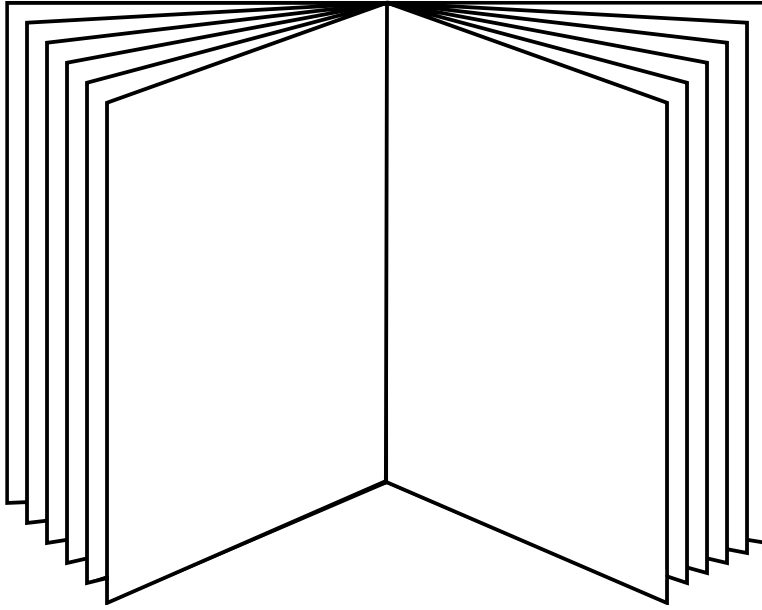
El quadern 3 és un sextern format pels folis XIII-XXIV, que es corresponen amb els actuals folis 16-27. Al verso del foli 27 s'observa el reclam de quadern «nos».

[b1] [b2] [b3] [b4] [b5] [b6] [b6*] [b5*] [b4*] [b3*] [b2*] [b1*]

Quadern 4

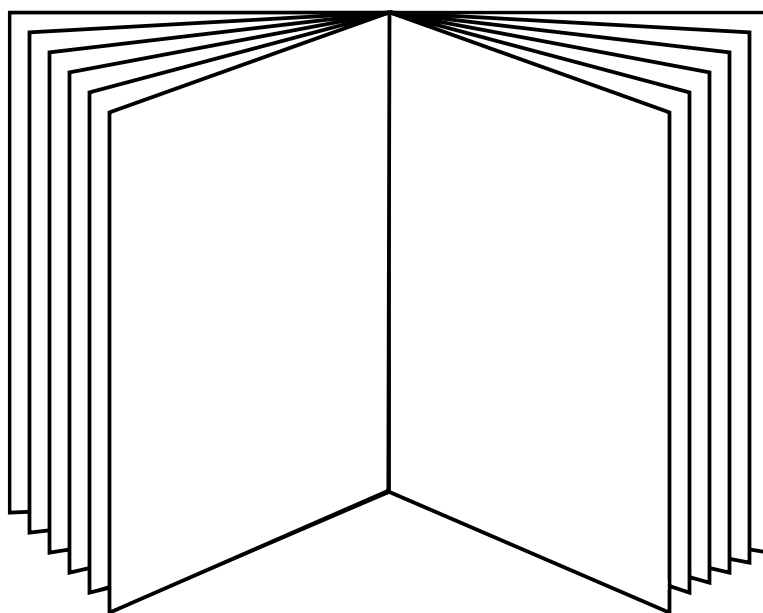
El quadern 4 és un sextern format pels folis XXV-XXXVI, que es corresponen amb els actuals 28-39. En aquest quadern és visible la signatura «c4» al foli 31.

[c1] [c2] [c3] c4 [c5] [c6] [c6*] [c5*] c4* [c3*] [c2*] [c1*]

Quadern 5

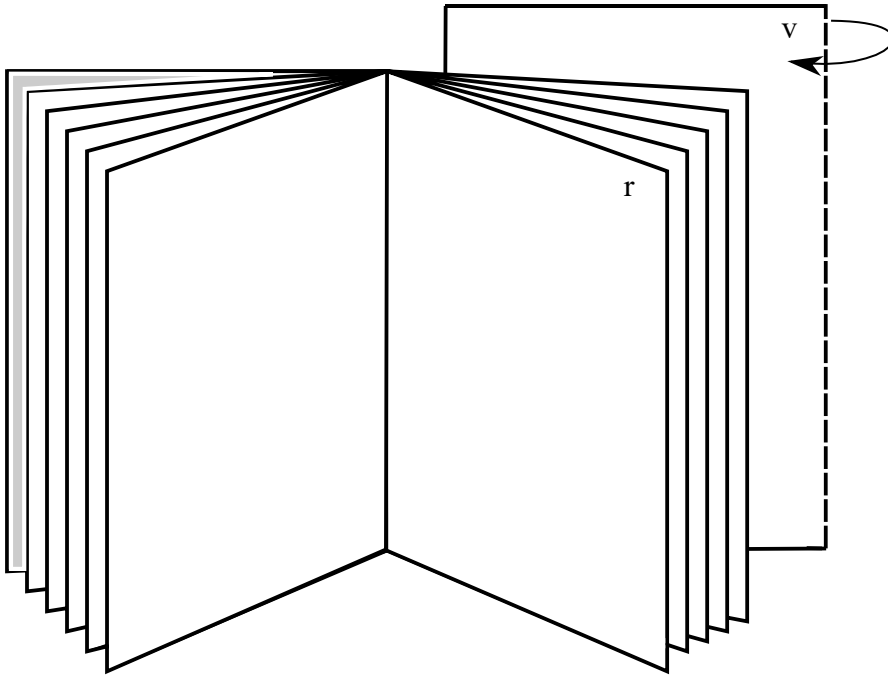
El quadern 5 és un sextern format pels folis XXXVII-XLVIII, que es corresponen amb els actuals 40-51. En aquest quadern es veuen parcialment les signatures d1 i d2 als folis 40 i 41, en els quals només s'aprecia la lletra «d», i completament visible la signatura d4 al foli 43. Al verso del foli 51 s'observa el reclam de quadern «que fo».

d1 d2 [d3] d4 [d5] [d6] [d6*] [d5*] d4* [d3*] d2* d1*

Quadern 6

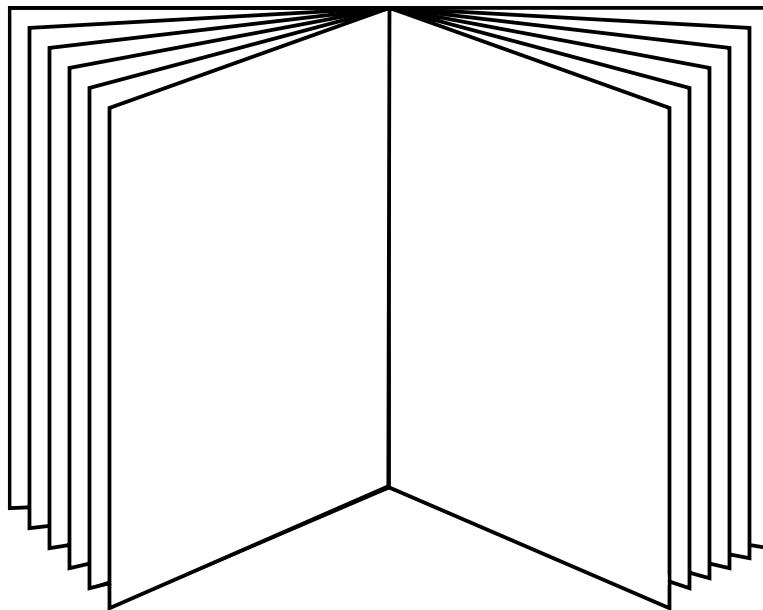
El quadern 6 és un sextern que contenia els folis XLIX-LX, al qual li falta la part 1 del bifoli e1, corresponent al foli XLIX. Segurament, degut a aquesta pèrdua el foli e1*, corresponent a l'actual foli 62, es va desprendre, essent posteriorment relligat de manera incorrecta situant el verso del foli on hauria d'anar el recto. Actualment conté els folis 52-62. En aquest quadern són visibles les signatures e3, e4, e5 i, parcialment, e6 als folis 53, 54, 55 i 56 respectivament. En l'actual recto del foli 62, que en el moment de la seua enquadració original era el verso, s'observa la signatura de quadern «quinta».

[e2] e3 e4 e5 e6 / e6* e5* e4* e3* [e2*] [e1*]

Quadern 7

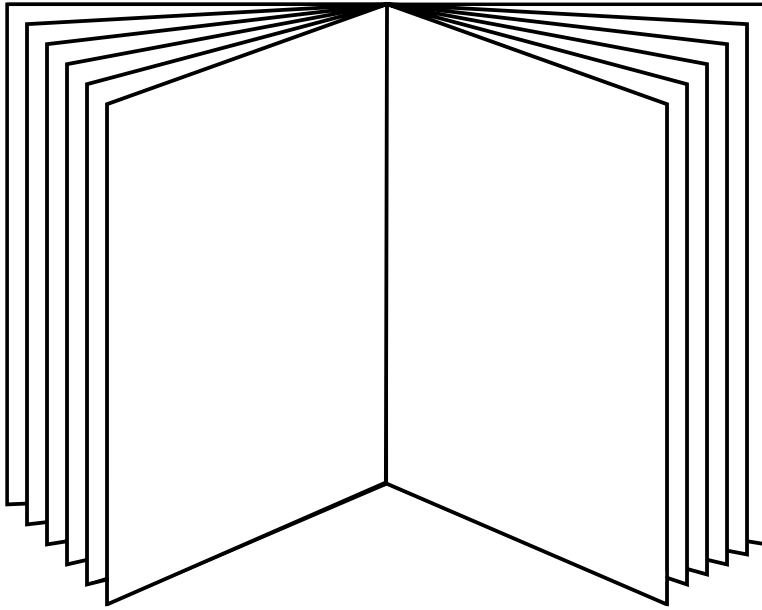
El quadern 7 és un sextern format pels folis LXI-LXXII, que es corresponen amb els actuals 63-74. En aquest quadern són visibles les signatures de quadern f1, f3, f4, f5 i f6 als folis 61, 63, 64, 65 i 66 respectivament. Al verso del foli 74 s'observa la signatura de quadern «pendre».

f1 [f2] f3 f4 f5 f6 / f6* f5* f4* f3* [f2*] f1*

Quadern 8

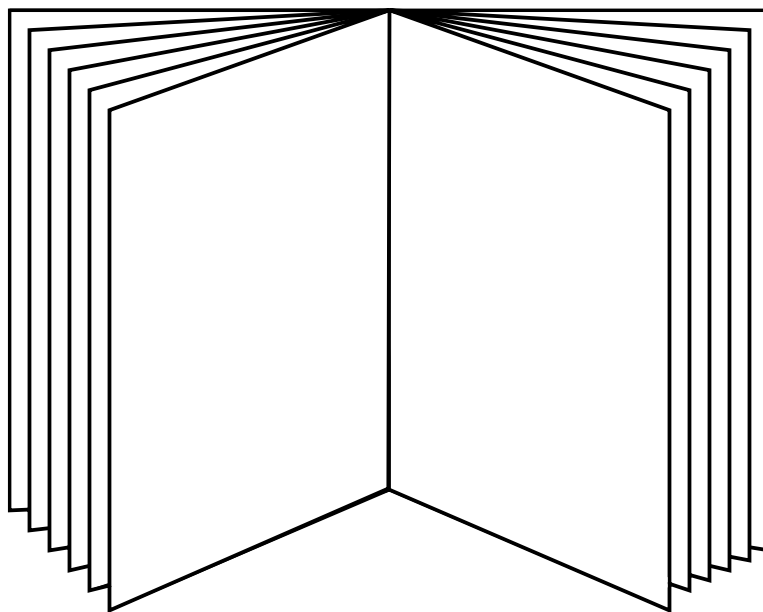
El quadern 8 és un sextern format pels folis LXXIII-LXXXIV, que es corresponen amb els actuals 75-86. En aquest quadern es conserven totes les signatures de quadern, g1, g2, g3, g4, g5 i g6 als folis 75, 76, 77, 78, 79 i 80 respectivament. Al verso del foli 86 s'observa la signatura de quadern «del poble».

g1 g2 g3 g4 g5 g6 / g6* g5* g4* g3* g2* g1*

Quadern 9

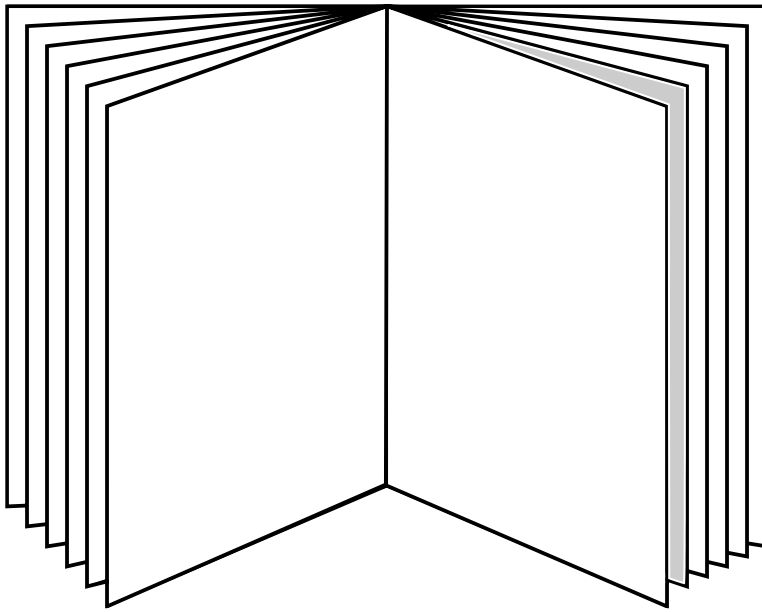
El quadern 9 és un sextern format pels folis LXXXV-XCVI, que es corresponen amb els actuals folis 87-98. En aquest quadern és conserva la signatura h1 al foli 87 i parcialment la h3 al 89. Al verso del foli 98 s'observa la signatura de quadern «Daviu».

h1 [h2] h3 [h4] [h5] [h6] / [h6*] [h5*] [h4*] h3* [h2*] h1*

Quadern 10

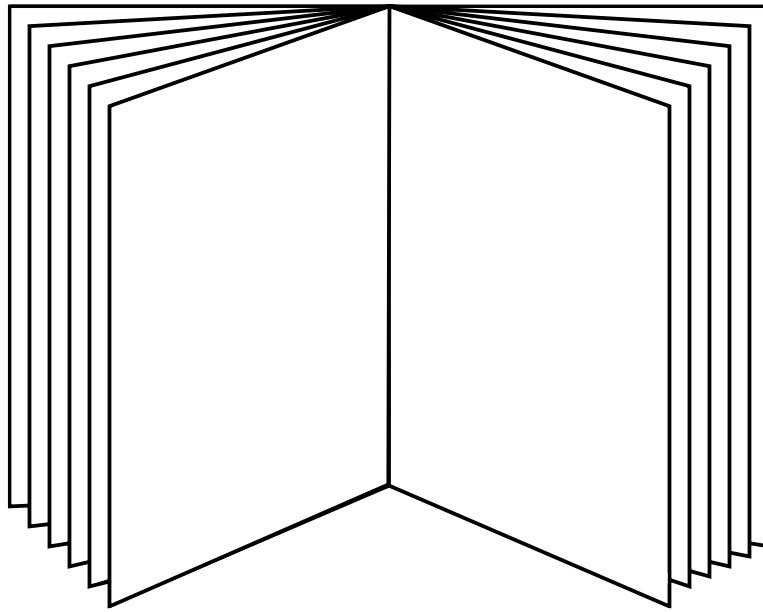
El quadern 10 és un sextern que contenia els folis XCVII-CVIII, al qual li falta la part 5* del bifoli j5, corresponent al foli CIV. Actualment conté els folis 99-109. En aquest quadern es veuen parcialment la signatura j3 i completa la j6. Al verso del foli 109 s'observa la signatura de quadern «ya».

[j1] [j2] j3 [j4] [j5] j6 / j6* [j4*] j3* [j2*] [j1*]

Quadern 11

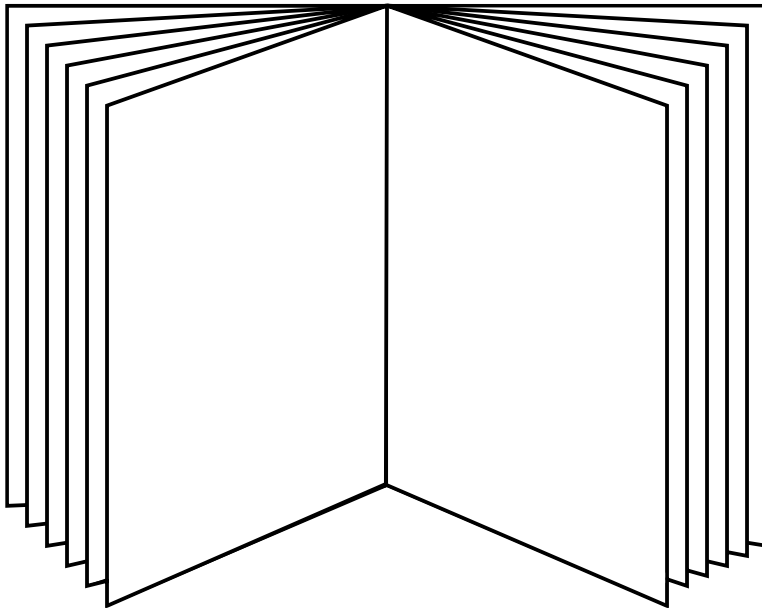
El quadern 11 és un sextern format pels folis CIX-CXX, que es corresponen amb els actuals 110-121. En aquest quadern les signatures repeteixen la lletra «h» i es veuen parcialment les signatures h4, h5 i h6 als folis 113, 114 i 115 respectivament. Al verso del foli 121 s'observa la signatura de quadern «bací».

[h1] [h2] [h3] h4 h5 h6 / h6* h5* h4* [h3*] [h2*] [h1*]

Quadern 12

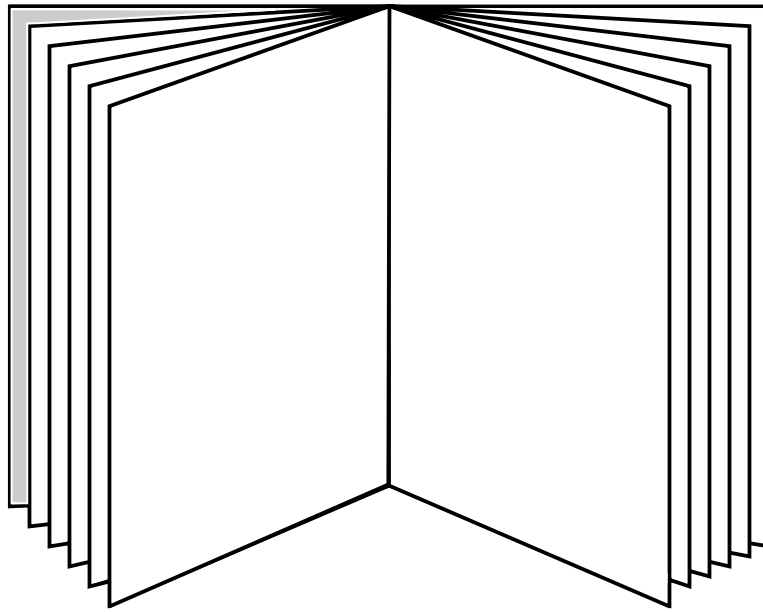
El quadern 12 és un sextern format pels folis CXXI-CXXXII, que es corresponen amb els actuals folis 122-133. En aquest quadern es veu parcialment la signatura p5 al foli 126, i completes les signatures p3 i p6 als folis 124 i 127 respectivament. Al verso del foli 133 s'observa la signatura de quadern «engenrà», que es correspondria amb la primera paraula del foli següent, que s'ha perdut.

[p1] [p2] p3 [p4] p5 p6 / p6* p5* [p4*] p3* [p2*] [p1*]

Quadern 13

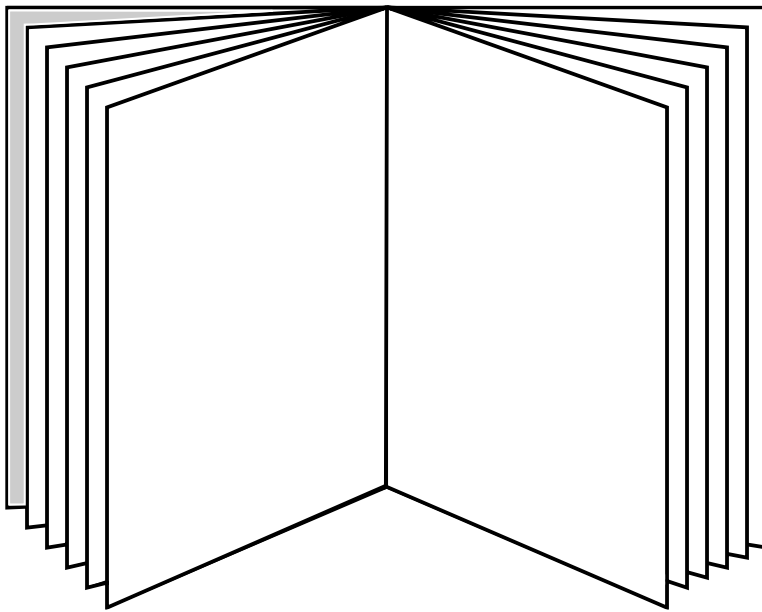
El quadern 13 és un sextern que contenia els folis CXXXIII-CXLIV, al qual li falta la part 1 del bifoli n1, corresponent al foli CXXXIII. Actualment conté els folis 134-144. En aquest quadern les signatures repeteixen la lletra «n» i es veu completa la signatura n5 i parcialment la n6.

[] [] [] n5 n6 / n6* n5* [n4*] [n3*] [n2*] [n1*]

Quadern 14

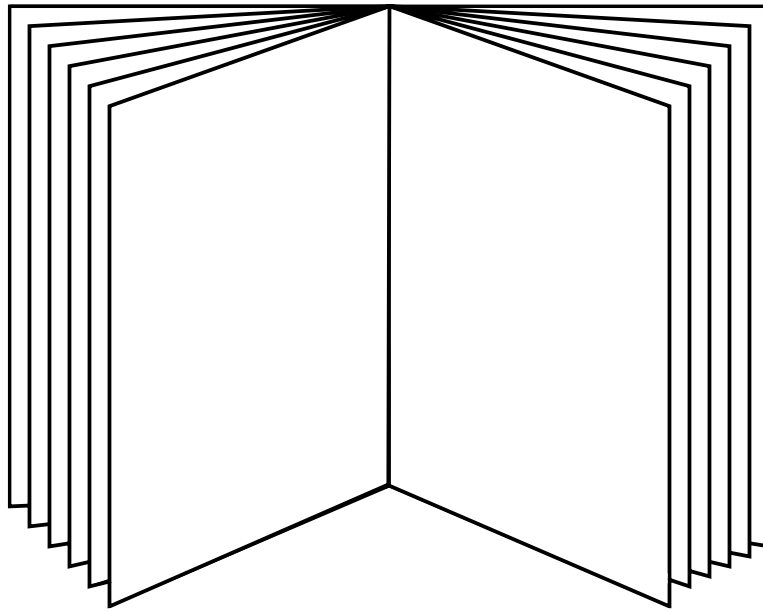
El quadern 14 és un sextern que contenia els folis CXLV-CLVI, al qual li falta la part 1 del bifoli n1, corresponent al foli CXLV. Actualment conté els folis 145-155. En aquest quadern, de nou, les signatures repeteixen la lletra «n» i es veuen completes les signatures n2, n3, n4, n5 i n6. Al verso del foli 155 s'observa la signatura de quadern «ciutat».

n2 n3 n4 n5 n6 / n6* n5* n4* n3* n2* [n1*]

Quadern 15

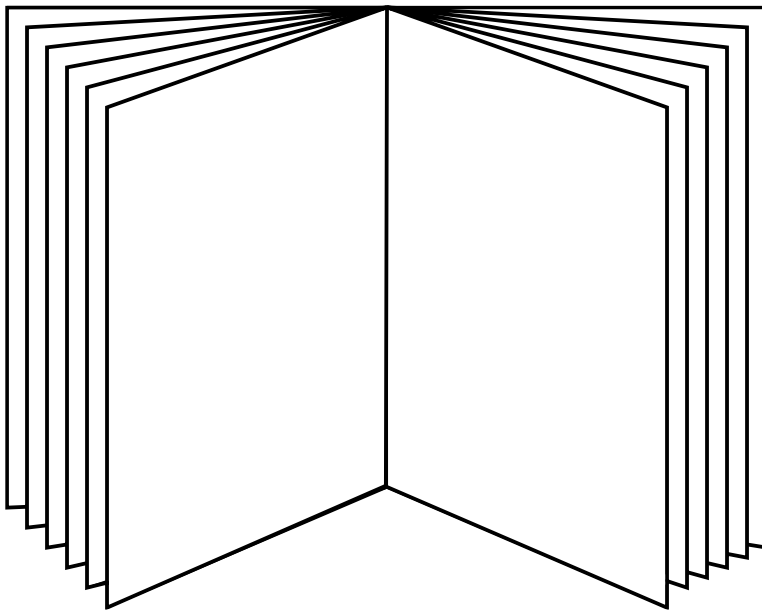
El quadern 15 és un sextern que conté els folis CLVII-CLXVIII, que es corresponen amb els actuals 156-167. En aquest quadern les signatures repeteixen la lletra «b» i es veuen les signatures de quadern b5 i b6. Al verso del foli 167 s'observa la signatura de quadern «Antiòchia e d'aquí».

[b1] [b2] [b3] [b4] b5 b6 / b6* b5* [b4*] [b3*] [b2*] [b1*]

Quadern 16

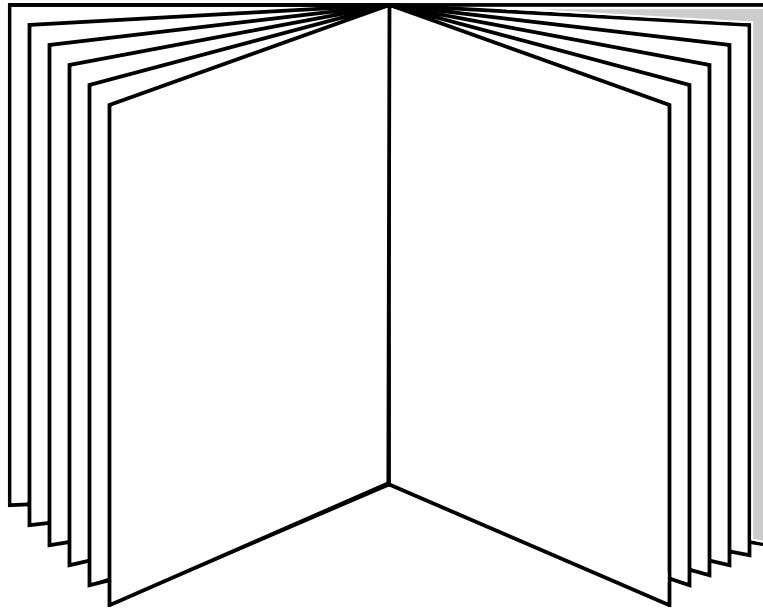
El quadern 16 és un sextern que conté els folis CLXIX-CLXXX, que es corresponen amb els actuals folis 168-179. En aquest quadern les signatures repeteixen la lletra «p» i es veuen completes les signatures p4 i p5 i parcialment la p6. Al verso del foli 179 s'observa la signatura de quadern «romàs».

[p1] [p2] [p3] p4 p5 p6 / p6* p5* p4* [p3*] [p2*] [p1*]

Quadern 17

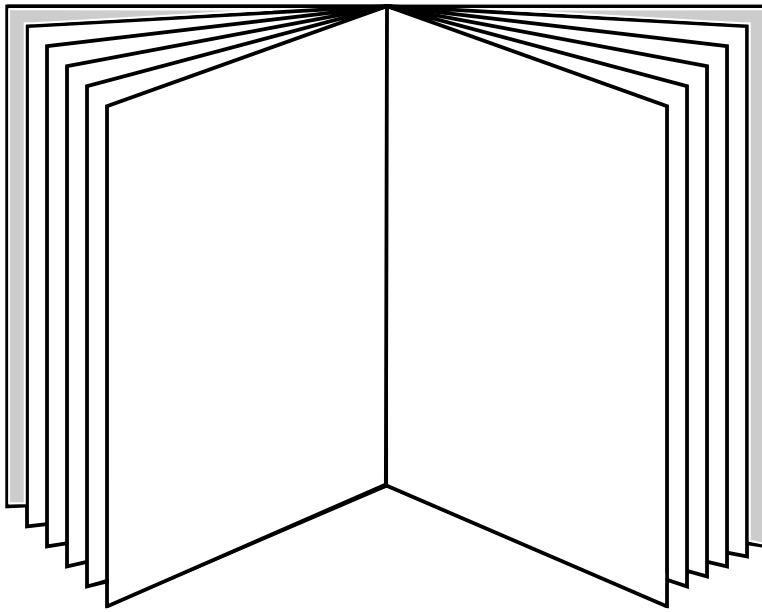
El quadern 17 és un sextern que contenia els folis CLXXXI-CXCII, al qual li falta la part 1* del bifoli q1, corresponent al foli CXCII. Actualment conté els folis 180-190. En aquest quadern es veu la signatura q5 al foli 184.

[q1] [q2] [q3] [q4] q5 [q6] / [q6*] q5* [q4*] [q3*] [q2*]

Quadern 18

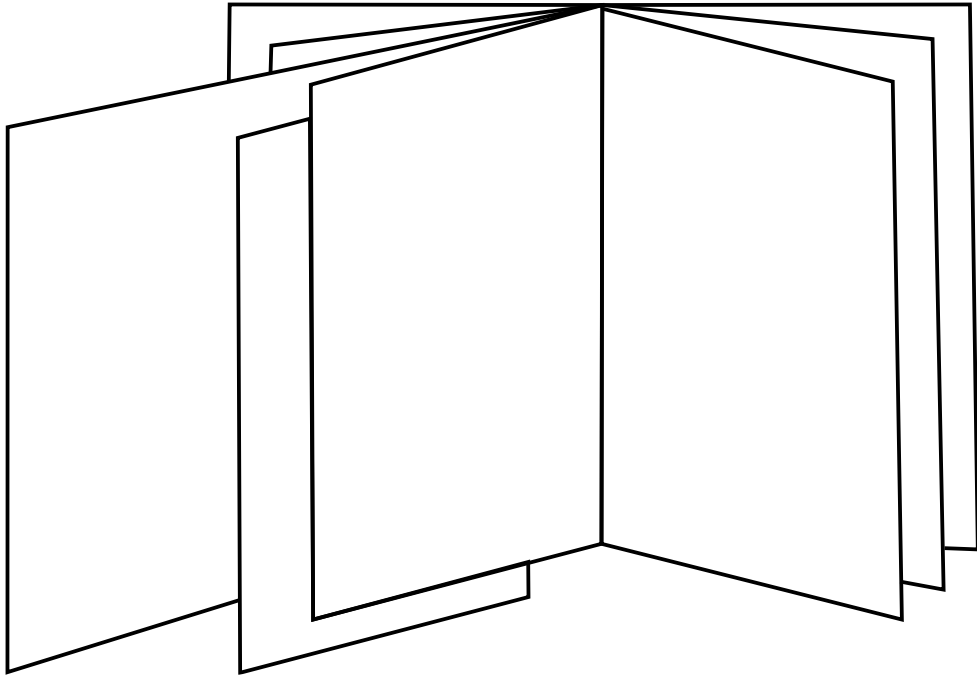
El quadern 18 és un sextern que contenia els folis CXCIII-CCIV, al qual li falta tot el bifoli r1, corresponent als folis CXCIII i CCIV. Actualment conté els folis 191-200. En aquest quadern es veuen completes les signatures r4, r5 i r6 als folis 193, 194 i 195 respectivament.

[r1] [r2] [r3] r4 r5 r6 / r6* r5* r4* [r3] [r2]

Quadern 19

El quadern 19 està format per 6 folis, segurament fóra un sextern al qual li van eliminar 3 bifolis, però l'estat de les relligadures dificulta aquesta distinció. A aquest quadern se li han afegit amb posterioritat un full de major tamany i un altre de les mateixes mides que la resta del volum, tots dos d'un paper diferent, corresponents als actuals 203 i 204. El 203, de major tamany i plegat a la meitat a fi d'encabir-lo a dins del volum, conté proves de tinta i signatures de possibles propietaris al recto i els dibuixos de la «traça de la fibula de la puente de los comentarios de César» al verso. El 204 conté les inscripcions «Vitruvii de architectura. Semper littera litus. Liber S. Petrus Gandensis». Folis 205-208 en blanc.

5. Conclusions

Vam encetar la nostra investigació a partir d'un manuscrit que, en la seua major part, restava inèdit, per bé que no desconegut. En aquest sentit, tant Pere Bohigas (2001: 470-478) com Miquel Coll i Alentorn (1972: 49), havien descrit part del seu contingut. També Cortadellas (2001), que va utilitzar el BNM mss/17711 per al seu estudi de les llegendes historiogràfiques a les cròniques catalanes. Aquesta mateixa autora va transcriure un fragment de la *Crònica universal de 1427*, que esdevé l'únic testimoni que se'ns ha conservat de la llegenda de la comtessa de Tarragona (Cortadellas, 2000: 10-14). Almudena Blasco també es va fer ressò d'aquesta llegenda, a partir del treball de Cortadellas (2000), al seu article sobre el significat poètic i simbòlic de l'acte de llavar-se les mans (Blasco Vallés, 2010: 47-48). Encara sobre aquesta mateixa llegenda, Rodolfo Galdeano comentava aquest passatge del BNM mss/17711 a la seua edició de la *Història moral de Cathalunya*, de Pere Gil i Estalella (Galdeano, 2017: 205; nota 1067). La nostra crònica també va merèixer l'atenció d'Antoni Ferrando (1998) al seu estudi d'una altra llegenda historiogràfica, la de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri, llegenda aquesta creada per justificar el domini legítim del comtat de Provença. Per la seua part, Sophie Hirel-Wouts va esmentar les confusions entre els personatges de Sanç Avarca i Ramir I d'Aragó al seu treball sobre la figura del justícia d'Aragó (Hirel-Wouts, 2006: 284-285). Finalment, José Hinojosa (1979) va editar els darrers capítols de la crònica fent servir la còpia fragmentària de l'ACV Ms.400, per bé que desconeixia la vinculació de la seua *Crònica de Pere Maça* amb la *Crònica universal de 1427* que conserva el BNM mss/ 17711..

Al llarg d'aquest estudi hem situat la *Crònica de 1427* dins d'un període (S. XIV-XV) en què la historiografia catalana va gaudir d'una notable producció de textos historiogràfics de caràcter universal. En aquest sentit, el primer testimoni en llengua catalana d'aquest torrent de materials historiogràfics d'abast universal, segons Cingolani, seria el *Libre dels Reis*, escrit entre 1276 i 1283

(Cingolani, 2008b); en canvi, per a Coll i Alentorn, el primer exponent de crònica universal en català seria el *Compendi historial*, encarregat pel monarca Pere el Cerimoniós a Jaume Doménech al voltant de l'any 1360 (Coll i Alentorn, 1972: 44). En qualsevol cas, al llarg dels segles XIV i XV, la redacció en català de cròniques amb voluntat de compendiar la història universal va viure el seu punt més àlgid. La nostra crònica, doncs, posaria fi a aquest període d'efervescència quant a la redacció de cròniques universals en català.

Hem vist, doncs, com en aquest context d'abundància de redaccions d'escrits historiogràfic d'abast universal va tindre lloc la confecció de la nostra crònica, que degué enllestir-se a la segona meitat del segle XV, molt poc abans de la confecció de les dues còpies que s'han conservat; ambdues, també, de la segona meitat del XV. Igualment hem indicat que les característiques de la llengua que emprava el cronista, amb abundància de mots i formes pròpiament valencianes, així com les nombroses referències a notícies esdevingudes a la ciutat i al regne de València, apunten que el cronista, molt probablement, era valencià, o algú afincat durant temps a València.

Aquestes consideracions suara esmentades ja les havia fet notar José Hinojosa a la seua edició de la còpia fragmentària de l'ACV Ms. 400 (Hinojosa, 1979). Ara bé, Hinojosa realitzava la seua pròpia hipòtesi identificant l'autor, possiblement, amb un clergue valencià amb relacions amb la família Maça de Liçana. És cert que la importància que pren a la part final de la crònica el noble valencià Pere Maça de Liçana podria apuntar en eixe sentit. No obstant això, el pes d'aquest personatge en el conjunt global de la crònica és, gairebé, testimonial. Les aparicions de Pere Maça podrien estar motivades pels esdeveniments històrics narrats als darrers capítols de la crònica, això és, les incursions castellanes en les terres valencianes que estaven sota el domini dels Maça de Liçana, com ara Novelda o Moixent, així com el paper de Pere Maça al llarg de la guerra amb Castella (1429-1430). Tot i això, la quantitat de referències i comentaris a obres de caire teològic i doctrinal fa pensar que la crònica fóra confegida, certament, en un entorn religiós, però l'autor s'amaga

darrere la seua redacció i són poques les vegades en què aflora a la superfície algun fragment en primera persona, per bé que de manera anecdòtica o motivada per la utilització de les seues fonts.

En referència a aquest darrer punt, en aquest estudi que acompanya la transcripció de la *Crònica universal de 1427* hem analitzat les fonts utilitzades pel seu compilador. Si bé és cert que gran part de la crònica es fonamenta amb el *Speculum*, de Vicenç de Beauvais, i amb el *Chronicon pontificum et imperatores*, de Martí de Troppau, tal com havien indicat Pere Bohigas (2001: 470-478) i Miquel Coll i Alentorn (1972: 49), una part importantíssima de la crònica depén de la *Història Escolàstica*, de Pere Comestor. Aquestes tres obres, àmpliament difoses al llarg de l'Edat Mitjana, són els tres pilars fonamentals de la crònica des del seu inici fins el regnat de Pere el Gran. Al mateix temps, però, el nostre autor fa servir altres obres amb què complementa la crònica. Entre aquestes fonts secundàries, destaquen els *Libri quattor Sententiarum*, de Pere Llombard, obra aquesta sovint citada explícitament al llarg de l'extensa secció d'història bíblica, que l'autor aprofita per tal d'explicar aquells passatges amb més càrrega teològica o doctrinal. A més, hem detectat la utilització d'altres obres, o adaptacions d'aquelles, sovint de manera esporàdica, com el *Secretum secretorum*, erròniament atribuït a Aristòtil; la *Historia destructionis Troiae*, de Guido delle Colonne; les *Dècades*, de Titus Livi; la *Història Eclesiàstica*, d'Eusebi de Cesarea o l'obra homònima de Teodoret de Cir. Igualment hem detectat passatges, sobretot a la història bíblica del *Nou Testament*, procedents de la literatura apòcrifa, així com de textos piadosos com els *Planctus Mariae*.

La redacció de la secció dedicada a la història de la Corona d'Aragó no s'inicia fins que no acaba el *Chronicon* de Martí de Troppau, coincidint amb el regnat de Pere el Gran. A partir d'aquest punt, la història catalanoaragonesa esdevé el motiu principal de la crònica fins el final. No obstant, el caràcter breu dels passatges d'aquesta secció dificulten la identificació d'una font principal. Tot i això, hom pot detectar esdeveniments provinents de les cròniques de Desclot i

Muntaner, per bé que és del tot probable que el compilador fes servir algun altre compendi que extractés passatges d'aquests textos, entre d'altres. També hem esmentat que les notícies del final de la crònica, que, possiblement, coincidiren amb el temps de l'autor, podrien haver estat extractades d'alguna crònica o cronicó d'àmbit més local, o bé, foren aportacions personals a partir de fonts orals o de la pròpia experiència de l'autor.

Finalment, aquest estudi acompanya la transcripció íntegra de la crònica continguda al BNM mss/17711. No obstant això, als darrers capítols de la crònica fem servir el manuscrit de l'ACV Ms.400 per completar les llacunes produïdes per les pèrdues de folis del manuscrit de la Biblioteca Nacional de Madrid. Igualment utilitzem el manuscrit de la Catedral de València per a la transcripció de les notícies historiogràfiques que van més enllà de 1427, moment en què s'atura la còpia del manuscrit 17711 de la BNM, completant quelcom més el que fins avui coneixíem de la *Crònica de 1427*. La recuperació de la informació perduda del BNM mss/17711 no hauria estat possible sense la identificació de l'ACV Ms. 400 com un fragment d'una altra còpia de la *Crònica universal de 1427*.

6. Bibliografia

- Aguilar Àvila, Josep Antoni. 2015. *La Crònica de Ramon Muntaner: Edició i Estudi*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Aguilar, Miquel. 2005. “La Llegenda Del Bon Comte i l'emperadriu: Entre l'amor Cortès i la política d'estat”. A dins: *Journal of Catalan Studies*, 2005: 63-76.
- Alcoberro, Agustí. 1994. *Pere Miquel Carbonell, historiador humanista, i la historiografia catalana del segle xv*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- 2003. “Mites i Llegendes”. A dins: *Quaderns d'Història*, 9: 135–148.
- Aldea Vaquero, Quintín (ed). 2000. *Diccionario Biográfico Español*. Madrid: Real Academia de la Historia. Consultable en línia a www.dbe.rah.es.
- Álvarez Ramos, Miguel Ángel & Alvarez Millán, Cristina. 2007. *Los Viajes Literarios de Pascual de Gayangos (1850-1857) y El Origen de La Archivística Española Moderna*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC).
- Alvira Cabrer, Martín. 1996. “La imagen del Miramamolín al Nasir (1199-1213) en las fuentes cristianas del siglo XIII”. A dins: *Anuario de Estudios Medievales*, 26 (2):1003–1028.
- Aristòtil. 1850. *Aristotelis Opera omnia graece et latine. Vol. 2*. Ambrosio Firmin Didot (ed). París: Institutu Franciae Typographo.
- 1854. *Aristotelis Opera omnia graece et latine. Vol. 3*. Ambrosio Firmin Didot (ed). París: Institutu Franciae Typographo.
- Arronis Llopis, Carme. 2012. *La Vida de la Sacratíssima Verge Maria de Miquel Peres: Estudi i edició*. Tesi doctoral. Universitat d'Alacant: Departament de Filologia Catalana.
- Banner, Nicholas. 2018. *Philosophic silence and the “One” in Plotinus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bataller Català, Alexandre. 2009. *Les Traduccions del “Liber de Moribus Hominum et de Officiis Nobilium Super Ludo Scachorum” de Jacobus de Cessulis*. València: Publicacions de la Universitat de València.

- Beauvais, Vicenç de. 1591. *Speculi Majoris Vincentii Burgundi Praesulis Belvacensis... Tomus Quartus, qui Speculum Historiale inscribitur*. Venetiis: Apud Dominicum Nicolinum.
- Beda. 1850. *Venerabilis Bedae, anglo-saxonis presbyteri, Opera Omnia, Tomus Primus = Patrologiae Cursus Completus, Vol. 90*. Paris: Apud J. - P. Migne.
- Berlin, Adele. 2011. *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*. Oxford University Press.
- Bernal Navarro, Juana. 2010. *Análisis iconográfico del Colegio Apostólico. Representación del apostolado del Credo en la Valencia foral durante la época tridentina*. València: Universitat Politècnica de València.
- Bizzarri, Hugo. 1996. "Difusión y abandono del 'Secretum secretorum' en la tradición sapiencial castellana de los siglos XIII y XIV." A dins: *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age*, 63: 95–137.
- 2010. *Secreto Secretorum. Poridat de las poridades*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- 2014. "Fray Juan Gil de Zamora y una versión del *Secretum Secretorum*". A dins: *Studia Zamorensia*, 13: 131–137.
- Bjork, Robert. 2010. *The Oxford Dictionary of the Middle Ages*. Oxford: Oxford University Press.
- Blasco Vallés, Almudena. 2010. "Llamar al agua como experiencia poética en la cultura medieval". A dins: *Cuadernos del CEMyR*, 18: 39–55.
- Bohigas, Pere. 1985. *Sobre Manuscrits i Biblioteques*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- 2001. *Mirall d'una Llarga Vida. A Pere Bohigas, centenari*. Antoni Badia i Margarit, Germà Colon & Josep Moran (ed). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Bonaventura, Sant. 1901. *Doctoris Seraphici S. Bonaventurae... Opera Omnia*. Vol. IX. Florentiam: Ex Typographia Collegii S. Bonaventurae.
- Briquet, Charles-Moïse. 1907. *Les Filigranes. Dictionnaire Historique Des Marques Du Papier*. Vol. 1. Geneve: A. Jullien.
- Browning, W. 2009. *A Dictionary of the Bible*. Oxford: Oxford University Press.

- BVI. 1996. *Bíblia Valenciana Interconfessional*. València: Saó.
- Cabanes, María Luisa (ed). 1983. *Anales Valencianos*. Saragossa: Anubar.
- Càmara i Sempere, Hèctor. 2010. *La Mare de Déu en el Flos sanctorum romançat (1494)*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- Cannon, John & Hargreaves, Anne. 2009. *The Kings and Queens of Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Carbonell, Pere Miquel. 1546. *Chroniques de Espanya*. Barcelona: per Carles Amoros.
- Carreres Zacarés, Salvador (ed). 1930. *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València*. València: Acció Bibliogràfica Valenciana.
- Cifuentes i Comamala, Lluís. 2006. *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Cingolani, Stefano Maria (ed). 2006a. *Crònica de Sant Pere de Les Puel·les*. Alacant: Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives. Disponible en línia a www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmchm5m.
- 2006b. “Seguir les vestígies dels antecessors. Des de Ramon Berenguer IV a Pere II (1131-1285)”. A dins: *Anuario de Estudios Medievales*, 36 (1): 201–240.
- 2007. *La memòria dels reis. les quatre grans cròniques i la historiografia catalana, des del segle X fins al XIV*. Barcelona: editorial base.
- 2008a. “De historia privada a historia pública y de la afirmación al discurso: una reflexión en torno a la historiografía medieval catalana (985-1288)” A dins: *Talia Dixit: Revista Interdisciplinar de Retòrica e Historiografía*, 3 (3): 51–76.
- (ed). 2008b. *Libre Dels Reis. Monuments d'Història de La Corona d'Aragó, II*. València: Universitat de València.
- Coll i Alentorn, Miquel. 1949. “La Llegendra d'Otger Cataló i Els Nou Barons.” *Estudis Romànics* 1. Institut d'Estudis Catalans:1–47.

—1972. “Les Cròniques Universals Catalanes.” *Butlletí de La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* 34:43–50.

—1991. *Historiografia*. Barcelona: Publicacions de l’ Abadia de Montserrat.

Comestor, Petrus. 1500. *Historia Scholastica*. Strasbourg: Georgius Husner.

—1518. *Historia Scholastica*. Parisius: apud Franciscum Regnaud.

—1519. *Scholastica Historia*. Hagenaw: per Industrium Henricum San.

—1543. *Historia Scholastica*. Lugduni: s.n.

—1609. *Historia Scholastica*. Venetiis: Typis Antonii Bortoli.

—1699. *Historia Scholastica*. Matriti: ex Officina Antonii Gonçalez de Reyes.

—1855. *Magistri Petri Comestoris Historia Scholastica = Patrologiae Cursus Completus, Vol. 198*. Paris: Apud J. -P. Migne.

Cortadellas i Vallès, Anna. 2000. “Sis llegendes inèdites de la historiografia catalana medieval”. A dins: *Llengua i Literatura: Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura*, 11: 7–39.

—2001. *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d’Aragó (segles XIII-XVI)*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes

Cross, F. & Livingstone, A. (eds). 2005. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford: Oxford University Press.

Da Riva, Rocío. 2008. *The Neo-Babylonian royal inscriptions: an introduction*. Münster: Ugarit-Verlag.

—2016. “Algunos apuntes sobre las inscripciones reales de la dinastía ‘caldea’ (626-539 a.c.): una fuente documental privilegiada para el estudio del pasado de Babilonia”. A dins: *Historiae*, 14: 53–86.

D’Aquino, Sant Tomàs. 1882. *S. Thomae Aquinatis. Summa... Tomus Secundus*. Parisiis: apud Bloud et Barral.

—1947. *Scriptum Super Sententiis Magistri Petri Lombardi. Tomus IV.* R. Mandonnet (ed). París: sumptibus P. Lethielleux editoris.

Da Varazze, Iacopo. 1846. *Legenda Aurea: vulgo historia lombardica dicta.* Dresdae et Lipsiae: impensis Librariae Arnoldianae.

De Cesarea, Eusebi. 1554. *Hystoria de la yglesia, que llaman eclesiástica y tripartita.* Juan de la Cruz (ed). Coimbra: por Iván Alvarez.

De Cir, Theodoret. 1859. *Theodoreti Cyrensis Episcopi Opera Omnia... Tom. II, III = Patrologiae Cursus Completus... Vol. 42.* Paris: apud J. -P. Migne.

De Dueñas, Juan. 1589. *Espejo de Consolación de Tristes. Volumen 2.* Toledo: por Pedro Rodriguez, mercader y impresor de libros.

De Francisco Olomos, José. 2011. “La evolución de la sucesión al trono en la Europa medieval cristiana. II. Siglo XIII. Los casos de Castilla y Aragón”. A dins: *ARAMHG*, 14: 169–276.

De Mandeville, Jean. 1540. *Libro de las maravillas del mundo.* València: Joan Navarro.

De Medina, Pedro. 1595. *Primera y segunda parte de las Grandezas y cosas notables de España.* Alcalá de Henares: en casa de Juan Gracián.

De Troppau, Martí. 1574. *Martini Poloni... Chronicon expeditissimum, ad fidem veterum manuscriptorum codicum emendatum et auctum.* Antuerpiae: ex officina Christophori Plantini.

—1616. *Martini Poloni Archiepiscopi... Chronicon e vetustissimo Manuscripto et ipsi scriptori paene coetaneo.* Iohanne Fabricio (ed). Coloniae Agrippinae: Excudebat Gerhardus Grevenbruch.

—1859. *Martinus Polonus. Codex Sæc. XIII. teplenus, collatus cum codice Nicolai Hane.* Joannem Caesar (ed). Praga: sumptibus F. A. Credner, C. R. Aulici Librarii.

De Turre Januen, Joseph Maria. 1711. *Institutiones ad Verbi Dei scripti intelligentiam.* Vol. 1. Parmae: Typis Pauli Montii.

De Villena, Isabel. 1497. *Vita Christi. Vida e mort del Nostre Redemptor Jesus.* Valencia: Lope de la Roca.

De Viterbo, Godofred. 1559. *Pantheon sive universitatis libri, qui Chronici apellantur*. Basileae: Ex officina Jacobi Parci.

—1726. *Pantheon = Germanicarum scriptorum qui rerum a germanis multas aetates gestarum historias vel annales posteris reliquerunt. Tomus Alter*. Ratisbonae: Sumptibus Joannis Conradi Peezi.

Desclot, Bernat. 1885. *crònica del rey en Pere e dels seus antecessors passats*. Barcelona: Imprenta de la Renaixensa.

Durán Gudiol, Antonio. 1978. *Ramiro I de Aragón*. Saragossa: Guara Editorial.

Escartí, Vicent J. 1993. “El Ms. 212 de La BUV i Les Cròniques de Joan I, Martí l’Humà i Ferran I.” *Caplletra*, no. 15:31–48.

—(ed). 1998. Pere Antoni Beuter: *Primera part de la història de valència*. València: Universitat de València.

—2010. “Notícia Sobre La Literatura Memorialística Al País Valncià, Del Segle XIV Al XIX.” *Manuscrits: Revista d’història Moderna*, no. 28:181–205.

—2011. “Sobre Els Primers Testimonis Memorialístics Valencians: Anotacions Dietarístiques i Cròniques Locals.” *Quaderns de Filologia. Estudis Literaris XVI*:159–73.

Estévez Sola, Juan A. 2003. *Crónica Najerense*. Madrid: Akal.

Farmer, David Hugh. 2011. *The Oxford Dictionary of Saints*. Oxford: Oxford University Press.

Ferrando, Antoni. 1996. “Fortuna catalana d’una llegenda germànica. El tema de l’emperadriu d’Alemanya falsament acusada d’adulteri”. A dins: Dídac Tilbert & Axel Stegmann: *Actes del desè col·loqui internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Frankfurt, 18-25 de setembre de 1994. Vol. 2*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat: 197–216.

Ferrer Santanach, Montserrat. 2010. “La traducció catalana medieval de les Dècades de Titus Livi. Edició del Llibre I. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona: Departament de Filologia Catalana.

Flavi, Josep. 1482. *Antiguitats Judaiques*. Barcelona: Nicolau Spindeler.

Freedman, H., & Simon, M. (eds). 1961. *Midrash Rabbah. Translated into English with Notes...* London: The Soncino Press.

- Galdeano Carretero, Rodolfo, ed. 2017. *Historia mòral de Cathalunya: Llibre segon de la història catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- García de Enterría, Mª Cruz, ed. 1987. *Romancero Viejo*. Madrid: Editorial Castalia.
- Garcia i Sanz, Arcadi. 1973. *El Cronicó de Benifassà*. Castelló de la Plana: Sociedad Castellonense de Cultura.
- Garcia Sempere, Marinela & Martín Pascual, Llúcia. 2009. "La passió de La Mare de Déu en la literatura catalana medieval". A dins: *Medievalismo en Extremadura: Estudios sobre literatura y cultura hispánicas de la Edad Media*: 563–574. Cáceres: Universidad de Extremadura.
- Garcia, Ferran, & Trenchs, Josep. 1983. *Un Abaciologi del monestir de Valldigna (1295-1536): Una crònica monàstica medieval*. València: Universitat de València.
- Garland, Henry. 1997. *The oxford companion to german literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Garrido i Valls, Josep David. 2017. "La Batalla de Llutxent." A dins: Josep Albinyana, Josep Calatayud & Emili Casanova (ed): *IV Congrés d'Estudis de La Vall d'Albaida: Actes del congrés celebrat a Benigànim (28-29 de Novembre de 2014)*: 381–408. València: Institució Alfons el Magnànim.
- Gascon Uris, Sergi. 1993. "La Crònica Universal de 1425 i el Libre dels Àngels d'Eiximenis". A dins: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XXVI = Miscel·lània Jaume Carbonell*, 5: 33–44. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- González Rolan, Tomás, & Saquero Suárez-Somonte, Pilar. 2003. "La imagen polimórfica de Alejandro Magno desde la antigüedad latina al medioevo hispánico: Edición y estudio de las fuentes de un desatendido Libro de Alexandre prosificado". A dins: *Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos*, 1: 107–52.
- González Sánchez, Santiago. 2013. *Itinerario de don Fernando, regente de Castilla y rey de Aragón (1407-1416)*. Saragossa: Institución "Fernando el Católico" (C.S.I.C.).
- Gozalbes Cravioto, Enrique. 2011. "El comes Iulianus (conde Julián de Ceuta), Entre la historia y la literatura". A dins: *AL QANTIR – Monografías y Documentos sobre la historia de Tarifa*, 11: 3–35.

- Guerrero, Rafael. 2016. “Elementos neoplatónicos en el SIRR Al-Asrār (Secretum Secretorum). Atribuido a Aristóteles”. A dins: *Mediterranea. International Journal on the Transfer of Knowledge*, 0 (1): 55–63.
- Gulsoy, Joseph. 1993. *Estudis de Gramàtica Històrica*. València: Institut Universitari de Filologia Valenciana.
- Hauf i Valls, Albert. 2004. “Les cròniques catalanes medievals. Notes entorn a la seva intencionalitat”. A dins: Albert Balcells (ed). *Història de la historiografia catalana. Jornades científiques de l’Institut d’Estudis Catalans (2003)*: 39–76. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.
- Heròdot. 1992. *Historia. Libro I: Clío*. Francisco Adrados & Carlos Schrader (ed). Madrid: Editorial Gredos.
- Hinojosa Montalvo, José. 1979. *Crònica de Pere Maça*. València: Universitat de València.
- 1987. “Las fronteras valencianas durante la guerra con Castilla (1429-1430)”. A dins: *Saitabi*, 37: 149–57.
- Hirel-Wouts, Sophie. 2006. “Le justicia d’Aragon dans quelques chroniques de la Couronne d’Aragon aux XIVe et XVe siècles: Entre fiction juridique et représentation du pouvoir royal”. A dins: *Cahiers d’études Hispaniques Médiévales*, 29 (1): 277-300.
- Hornblower, Simon & Spawforth, Antony & Eidinow, Esther (eds). 2012. *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Iborra, Joan (ed). 2000. *Sumari d’Espanya per Berenguer de Puigpardines*. València: Universitat de València.
- 2009. *Històries e conquestes del realme d’Aragó e principat de Catalunya*. Catarroja - Barcelona: Afers.
- Ikas, Wolfgang-Valentin. 2001. “Martinus Polonus Chronicle of the popes and emperors: A medieval best-seller and its neglected influence on medieval english chroniclers”. A dins: *The English Historical Review*, 116 (466): 327–41.
- Jager, J. N. (ed). 1855. *Vetus Testamentum graecum iuxta Septuaginta interpretes*. Vol. 1. Paris: Ambrosio Firmin Didot.
- Kazhdan, Alexander P. 2005. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford: Oxford University Press.

- Lewis, Charlton & Short, Charles. 1891. *A New Latin Dictionary*. Oxford: at the Clarendon Press.
- Llombard, Pere. 1854. *Petri Lombardi novariensis cognomine magistri... Sententiarum libri quatuor = Patrologiae Cursus Completus Vol. 191*. Paris: Apud J. -P. Migne.
- Marineo Sículo, Lucio. 1524. *Cronica Daragon*. València: en la casa y oficina dicha el Molí de la Rovella.
- Martín García, José & Macías Villalobos, Cristóbal. 2008. *los filósofos cínicos y la literatura moral serioburlesca*. Madrid: Akal.
- Martínez Alegría, Agapito. 1929. *La Batalla de Roncesvalles y el brujo de Bargota*. Pamplona: La Acción Social.
- Massip Bonet, Francesc. 2014. "L'entrada valenciana dels primers Trastàmars" A dins: *Locus Amoenus*, 12: 55-65
- Massó Torrents, Jaume. 1906. "Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional". Separata de *Revue Hispanique*. Vol. 15.
- Master, Daniel M. (ed). 2013. *The Oxford Encyclopedia of the Bible and Archaeology*. Oxford: Oxford University Press.
- Maza de Lizana, Jose Luís. 2017. *Los Maza de Lizana en la Edad Media*. Tesi Doctoral: UNED.
- Morby, John, & Rozier, Charles. *Dynasties of the World*. Oxford: Oxford University Press.
- Morel-Fatio, Alfred. 1897. "Version Napolitaine d'un Texte Catalan Du Secretum Secretorum". A dins: *Romania* 26, (101): 74-82.
- Muntaner, Ramon. 1558. *Chronica, o descripcio dels fets e hazanyes del inclyt rey don Jaume Primer... e de molts de sos descendents*. València: en casa de la viuda de Joan Mey.
- Nácar, Eloíno, & Colunga, Alberto (eds). 1964. *Sagrada Biblia*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos.
- Nicholson, Oliver. 2018. *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*. Vol. 1. Oxford : Oxford University Press.
- Palacios Martin, Bonifacio. 1996. "Los Dominicos y las órdenes mendicantes en el siglo XIII." A dins Jose Ignacio de la Iglesia, Francisco García Turza

- & José Ángel García de Cortázar (eds): *VI Semana de estudios medievales: Nájera, 31 de Julio Al 4 de Agosto de 1995, 1996*. Nájera: Gobierno de La Rioja, Instituto de Estudios Riojanos: 29–42.
- Peña Fernández, Francisco. 2013. “La relatividad de las cosas: heterodoxy and midrashim in the first chapters of Alfonso X’s General Estoria”. A dins: *EHumanista*, 24: 551–70.
- Perea Yébenes, Sabino. 2008. “Demonios, exorcismos y emperadores en los Hechos del apóstol Pedro”. A dins: *Revista de Ciencias de las Religiones*, 13: 167–181.
- Perujo Melgar, Joan M. 2015. *Les Històries Troianes de Jaume Conesa, traducció catalana de la Historia Destructionis Troiae de Guido Delle Colonne: Estudi i Edició*. 2 Vol. Tesi doctoral. Universitat d’Alacant: Departament de Filologia Catalana.
- Piñero, Antonio (ed). 2018. *Todos los Evangelios: Traducción íntegra de las lenguas originales de todos los textos evangélicos conocidos*. Madrid - México - Buenos Aires: EDAF.
- Pons Alós, Vicent, & Cortés Escrivà, Josepa. 1986. “Una clau criptogràfica d’Alfons el Magnànim per a la guerra amb Castella (1429)”. A dins: *Saitabi*, 36: 155–66.
- Puig i Oliver, Jaume. 2001. “Més nous textos catalans antics de la ‘Biblioteca Capitular y Colombina’ de Sevilla”. A dins: *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 20: 453–510.
- Pujades, Jeroni. 1609. *Corònica universal del Principat de Cathalunya*. Barcelona: En casa de Hieronym Margarit.
- Puyol, Julio. 1926. *Crónica de España por Lucas, obispo de Tuy*. Madrid: Real Academia de la Historia.
- Quer, Pere. 2008. *La Història i genealogies d’Espanya: Una adaptació catalana medieval de la Història Hispànica*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- Ribera Ribera, Josep. 2015. “Llibre de Memòries de la ciutat de València. Tres segles i mig d’història i de llengua valencianes” A dins: *Revista Internacional d’Humanitats*, 33: 37–52.
- Richter, Aemilius Ludovicus (ed). 1833. *Corpus Iuris Canonici... Gregori XIII. P. M. Jussu Editum*. Lipsiae: Libraria CH. G. Kayseri.

- Roca, Pedro. 1904. *Catálogo de los manuscritos que pertenecieron a D. Pascual de Gayangos existentes hoy en la Biblioteca Nacional*. Madrid: Tipografía de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos.
- Rodrigo Lizondo, Mateu (ed). 2011. *Melcior Miralles: Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. València: Universitat de València.
- Rogers, Clifford. 2010. *The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology*. Oxford: Oxford University Press.
- Rouillium, Gulielmum (ed). 1555. *Decreta scriptorum ecclesiaticorum, conciliorum, et romanorum pontificum*. Lugduni: apud Gulielmum Rouillium.
- Rovira i Cerdà, Helena. 2014. *El Valeri Màxim d'Antoni Canals: Estudi i edició (Llibres I-V)*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona: Departament de Filologia Romànica.
- Royes, Manuel. 1987. "Breu relació de la historiografia medieval sobre Terrassa". A dins: *Terme. Revista d'història*, 26: 77–109.
- Rubió i Balaguer, Jordi. 1932. "Les versions catalanes de la llegenda del bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya". A dins: *Estudis Universitaris Catalans*, 17: 250–87.
- Ryder, Alan Frederick. 1992. *Alfonso el Magnánimo, rey de Aragón, Nápoles y Sicilia, 1396-1458*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- Sabatier, Petri (ed). 1743. *Bibliorum sacrorum latinae versiones antiquae seu vetus italica*. Remis: apud Reginaldum Florentain.
- Sáiz Serrano, Jorge. 2008. *Caballeros del rey : nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Sáiz, Jorge. 2002. "La intervención del poder real en los castillos nobiliarios valencianos en tiempos de guerra (1424-1430)". A dins Josep Aparisi & Antoni Furió: *Castells, torres i fortificacions en la Ribera Del Xúquer: 8 Assemblea d'història de La Ribera* (Cullera, Novembre de 2000). València: Publicacions de la Universitat de Valencia. 145–166.
- Saladrigues, Robert & Torné, Josep. 2007. "El bon comte de Barcelona i la fundació de Poblet". A dins: *Analecta Sacra Tarraconensia*, 80: 5–32.

- Salicrú i Lluch, Roser. 1995. “La coronació de Ferran d’Antequera: l’organització i els preparatius de la festa”. A dins: *Anuario de Estudios Medievales*, 25 (2): 699–759.
- 1998. *El sultanat de Granada i la Corona d’Aragó, 1410-1458*. Barcelona: Consell Superior d’Investigaciones Científiques - Institució Milà i Fontanals.
- Sant Agustí. 1845. *S. Aurelii Augustini. Tomi tertii pars prior = Patrologiae Cursus Completus, Vol. 34*. París: Apud J. -P. Migne.
- 1863. *Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi Opera Omnia. Tomus Sextus = Patrologiae Cursus Completus, Vol. 40*. París: Apud J. -P. Migne.
- 1865. *Sancti Aurelii Augustini, Hipponensis Episcopi. Opera Omnia. Tomus Quintus = Patrologiae Cursus Completus, Vol. 38*. París: Apud J. -P. Migne.
- Sant Jeroni. 1866. *Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri Opera Omnia... Tomus Octavus = Patrologiae Cursus Completus. Vol. 27*. París: Apud J. -P. Migne.
- 1865. *Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis Opera Omnia, Tomus Quartus = Patrologiae Cursus Completus, Vol. 24*. París: Apud J. -P. Migne.
- Scio de San Miguel, Felipe (ed). 1851. *La Biblia Vulgata Latina. Vol 1*. Madrid: Establecimiento tipográfico de D. Hilario Martínez.
- Server, Blai Josep. 2017. “La visita del papa Benet XIII a València de 1414-1415: Una aproximació a la seua memòria en la tradició historiogràfica valenciana”. A dins: *SCRIPTA, Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, 9: 60–80.
- Soler, Abel. 2017. *Enyego d’Àvalos i el Nàpols alfonsí = La cort napolitana d’Alfons el Magnànim: El context de Curial e Güelfa. Vol. 1*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Steele, Robert (ed). 1920. *Opera hactenus inedita Rogeri Baconi... Secretum Secretorum cum glossis et notulis*. Oxonii: Ex Typographeo Clarendoniano.
- Toldrà, Maria. 2014a. “C de Catalans (o G de Gotolans) segons el *Compendi Historial* de Jaume Domènech.” Disponible en línia a www.mariatoldra.wordpress.com.

—2014b. “Pròleg del *Compendi Historial*, de Jaume Domènech.” Disponible en línia a www.mariatoldra.eordpress.com.

Tomàs, Margalida (ed). 1988. *Obra en prosa. Marià Aguiló*. Palma-Barcelona: Universitat de les Illes Balears - Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Tomic, Pere. 1495. “Històries e Conquestes Dels Reys de Aragó e Comtes de Barcelona.” Barcelona: Johan Rosembach.

Torres Amat, Fèlix. 1836. *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de escritores catalanes*. Barcelona: Imprenta de J. Verdaguer.

—(ed). 2000. *La Santa Biblia*. Madrid: Ediciones Rueda.

Vagad, Guadalberto Fabricio. 1499. *Crónica de Aragón*. Zaragoza: Pablo Hurus.

Vauchez, André (ed). 2005. *Encyclopedia of the Middle Ages*. James Clarke and Co.

Victorià Amer, Miquel (ed). 1873. *Compendi historial de la Biblia que ab lo títol de Genesi de scriptura trelladà del provençal a la llengua catalana Guillem Serra en l'any MCCCCLI*. Barcelona: Biblioteca Catalana.

Villalba i Varneda, Pere. 1996. *Roma a través dels historiadors clàssics*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

Villanueva, Jaime. 1806. *Viage literario a las iglesias de España*. Vol. 4. Madrid: Imprenta Real.

—1821. *Viage Literario a las iglesias de España*. Vol. 5. Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia.

—1851. *Viage literario a las iglesias de España*. Vol. 18. Madrid: Imprenta Real.

Vinyes i Vilà, Josep M. (ed). 1996. *Gran Enciclopèdia Catalana*. Disponible en línia a <https://www.enciclopedia.cat>.

Vulgata. 1862. *Biblia Sacra Vulgatae Editionis*. Barcinone: ex Typographia Pauli Riera.

Walsh, Michael J. 2010. *The Oxford Dictionary of Popes*. Oxford: Oxford University Press.

Weiland, Ludewicus (ed). 1872. “Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum”. A dins Georgius Heinricus Pertz (ed): *Monumenta Germaniae Historica*. Vol. 22. Hannoverae: impensiis Bibliopoli Aulici Hahniani. 377–482

Ximénez de Embún, Tomás (ed). 1876. *Historia de la Corona de Aragón... conocida generalmente con el nombre de Crónica de San Juan de La Peña*. Zaragoza: Imprenta del Hospicio.

Zurita, Jerónimo. 1585. *Los cinco libros primeros de la primera parte de los Anales de la Corona de Aragon*. Vol. 11. Saragossa: En casa de Simon Portonariis.

7. Edició de la Crònica Universal de 1427

Criteris de transcripció

Per a la nostra edició, hem fet servir les normes de transcripció establertes per la col·lecció «Els nostres clàssics», de l'editorial Barcino. Així doncs, respectem, generalment, les grafies del text original. No obstant, hem regularitzat l'ús de les majúscules i de les grafies *u/v* i *i/j*, així com els pocs casos de confusions entre *c/ç*. També hem normalitzat la utilització dels accents, els guionets i els apòstrofs segons les normes ortogràfiques actuals. Igualment, hem desenvolupat les abreviatures; també les pròpies del numeral *mil* quan aquest apareix al manuscrit com a superíndex d'un número romà. Per exemple, transcrivim $\cdot V \cdot m$ amb la forma *V mil*. Pel que fa a l'accentuació, atés que el text és valencià, hem accentuat a la valenciana. Nostres, també, són els guions que assenyalen la utilització de l'estil directe als diàlegs. Per a indicar aquelles elisions que actualment no tenen representació gràfica, fem servir el punt volat. Entre claudàtors completeu aquelles paraules o construccions que, bé no es poden llegir, bé són producte d'alguna distracció del copista. En canvi, per a indicar errors de repeticions utilitzem els parèntesis angulars. Pel que fa als mots que es parteixen al final d'un full, hem endarrerit la foliació, tot fent-la coincidir amb el final de la paraula, per tal de no segmentar el mot. Numerem cada capítol, entre claudàtors, seguint la nostra pròpia numeració, fins i tot en aquells capítols de la crònica que estan numerats, evitant així els salts de numeració que es produeixen a la crònica com a resultat de la pèrdua de folis. Per a la transcripció del text que contenen ambdues còpies, fem servir de base el manuscrit BNM mss/17711, que és el que conserva la major part de la crònica. No obstant, en aquells passatges en què aquest manuscrit conté una lliçó dubtosa, o alguna pèrdua d'informació, realitzem les esmenes oportunes segons la lliçó que ens aporta l'ACV Ms. 400.

Crònica universal de 1427

Manuscrit 17711 de la BNM

[Introducció teològica]

[1] [Qui és Déu]¹

[1r] Segex-se donchs que negú no pot pròpriament diffinir Déu, mas, per via de descripció, direm quina cosa és Déu:

Diu Hérmens, savi molt antich: «Déu és molt gloriós, creador e principi de totes coses, sens lo qual res no és complit ni acabat íntegrament».

Diu Pigtàgoras: «Déu és la millor cosa e la pus excel·lent e la pus perfeta que dir ni smaginar ni pensar se puixa, donant ésser e perfecció a totes les coses».

Diu Xerces: «Déu és principi e fi de totes coses, donant ésser a aquelles e confinant-les per la sua infinida saviesa e bondat».

Diu Demètricus: «Déu és inconprehensible e invisible e infigurable, eternal e molt savi e poderós e millor que res que sia, totes coses, per la inextimable potència, prodohint en ésser».

Diu Empèdocles: «Déu és del qual totes coses han finura e ell no ha fretura de neguna cosa com sia molt perfet».

Diu Sòcrates: «Déu és molt gran e infinit, no tan solament per exclusió de loch, mas encara per dignitat de natura».

¹ Al volum del manuscrit 17711 de la BNM li falta el primer foli. Desconeixem, doncs, el que hauria estat el títol d'aquest primer capítol. Adoptem en aquest cas el mateix que li dona Bohigas (2001: 471). Pel que fa al contingut, aquest primer capítol, malgrat seguir l'esquema que utilitza el *Speculum* de Beauvais al «Epilogus de unitate divina substantia» (Beauvais, 1591: 1r), sembla provenir d'algun compendi teològic, del qual l'autor pren les cites dels diversos autors que hi apareixen. En aquest sentit, Beauvais no cita en aquest punt els autors Hermes, Pitàgores, Demetri, Sòcrates, Plató, Sèneca ni Alexandre de Hales, i les cites que ofereix de Dionís i Empèdocles són diferents de les que el nostre autor els hi atribueix. (Beauvais, 1591: 1r-2r). Tampoc no menciona Beauvais el Mestre de les Sentències, Pere Llombart, que serà, junt al *Speculum*, una font font recurrent als capítols 2-6.

Diu Plató: «Déu és sobiran bé sobre tota fàbrica e sobre tota natura, lo qual totes coses desigen com ell sia de plena perfecció e molt digne, de gran companyia del qual tot hom bo és participant».

Diu Aristòtil: «Déu és primer movent e primera causa de totes les causes, no causada per neguna altra causa, com ell sia principi al qual totes coses són reduïdes. Car, axí com tota multitud és reduïda a unitat, així totes les causes són reduïdes a una causa, que és Déu».

Diu Dionís: «Déu és inexplicable e infinit, pus noble e pus savi que res que sia, totes coses provehint e governant per la sua gran saviesa».

E diu Sèneca: «Déu és eternal, innarrable, omnipotent e inconprehensible, molt bo e ineffable, molt savi e inextimable. És totes coses e en totes coses, donant-los perfecció e compliment, regint e governant aquelles».

Diu Alexandre de Ales: «Déu és sphaera no intel·ligible, lo centre del qual és en tot loch e la sua circumferència [1v] no és en algun loch»², ço és, que Déu és en tot loch per la sua plenitut e granea e no és en algun loch per la sua magnitut e immensitat, que no és comprés ni circumdat per algun loch per la sua gran infinitat. Car, loch és receptacle de cos circumdant e vironant aquell. E com Déu no haja cors, ans sia simple e no puxa ésser circumdat ni avironat per la sua granea, seguex-se que Déus no és en algun loch circumdat ni avironat per aquell.

Diu sent Agostí: «Déu és inexplicable e inconprehensible e indivisible, no havent neguna magnitut corporal, molt sobiran e eternal, lo qual, per neguna fi no és tancat ni és comprés per negun terme; res no és pus poderós, res no és pus savi ni res no és milor totes coses, per la sua virtut, produhint en ésser. Car

² Segons Vicenç de Beauvais, aquesta definició correspondria a Empèdocles:

Empedocles quoque sic eum diffinisse fertur: Deus est sphaera cuius centrum ubique, circumferentia nusquam (Beauvais, 1591: 1r).

Ell és virtut omnipotent, voluntat benivolent, saviesa pura, lum eternal, rahó immutable e beatitut perfeta. En los àngels és desiderable, en los hòmens amable, en les creatures admirable, sens principi e sens fi».

Diu lo Mestre de les sentències, en lo primer libre, *distinctione tertia*: «Déu és eternal, molt savi e molt bo e inmutable e molt sobirà, bé, principi e cap de totes coses creades, lo qual és hu per essència en trinitat de persones i distintes per propietats, ço és, Pare e Fill e Sant Esperit», Amén.

[2] *Capítulo 2. De la Sancta Trinitat e persones divinals e propietats*³

Ara convé, donchs, que digam de la Sancta Trinitat, de les persones divinals e de les propietats e operacions de aquelles e de la indivisa unitat de essència e majestat divinal, hi com parlar e tractar aquesta tan alta e tan subtil matèria e tan sobre excel·lent. Se deu fer ab temor e temprant, e oyr ab ateses orelles, cors devots en la unitat de la essència divina, incercada en la trinitat de les tres persones del Pare, del Fill e del Sanct Esperit és investigada. [2r]

La egualtat de les tres persones és una magestat, és adorada, res pus perillós no és inquirit, res pus treballós no és comprés, res pus fructuós e ni millor no és atrobat. Per tal, supplich Déu omnipotent que·m vulla obrir la mia boca a parlar e recomplir lo meu esperit de enteniment e a entendre per ço que yo puixa felment tractar la present matèria a lahor de Nostre Senyor Déu e a informació dels vers cathòlics; protestant, emperò, que si, per inadvertència o per no entendre, yo dehia o posava alguna cosa que no sonàs bé en la fe, que ara per lavors ho he prerevocat sotsmetent-me a correcció de la sancta mare Església cathòlica. Donchs, comensem en nom de Déu.⁴

³ Els capítols 2-6 resulten un compendi abreujat dels tres primers capítols del primer llibre del *Speculum*: «Epylogus de unitate divine substantie», «De trinitate personarum» i «De communitatibus et proprietatibus personarum» (Beauvais, 1591: 1r-1v) amb aportacions del primer llibre de les *Sentències* de Pere Llombard: «Distinctio II. De Mysterio trinitatis et unitatis». (Llombard, 1854: Col.525-526).

⁴ En aquest passatge extret de les *Sentències* de Pere Llombard, a banda de les lliçons sobre la Trinitat, el compilador adapta la fórmula excusatòria de possibles errades doctrinals:

[3] Capítol ·III·. Com la Sancta Trinitat és hun sol e ver Déu

Diu lo Mestre de les sentències en lo primer libre, distincione secunda, que la Santa Trinitat de les persones divinals és hun sols e ver Déu e una essència e una fàbrica en trinitat de persones distintes per propietats, car, altra és la persona del Pare, altra és la persona del Fill e altra és la persona del Sant Esperit; emperò, tot és un Déu e una essència.

Hon propietat és del Pare engenrar lo Fill, e per ço lo Pare no és Fill. E propietat és del Fill ésser engenrat per lo Pare, e per ço lo Fill no és Pare. E propietat és del Sant Esperit proceyr egualment de abduy, e per ço no és Pare ne Fill, mas egual ab aquells.⁵ Aquestes tres persones són coeternals e coeguals en essència, en fàbrica e n natura, e per ço adoram hun Déu en trinitat de persones e trinitat en unitat de essència. En així que lo Pare, lo Fill e lo Sant Esperit són de una essència, de una fàbrica e de inseparable equalitat, e cascú és Déu per ço que sia unitat en la essència e trinitat de persones, emperò no són tres déus, mas un déu tan solament.

Hon Déu, que per natura sua és indivisible, pot ésser per l'om entés e conegut, mas no [2v] plenerament, e açò per les creatures que ell ha fetes visibles, car ha fet lo cel, la la terra e tot l'ornament d'aquells maravellosament; e per ço és conegut que és marvellós. E per ço com totes les creatures són mutables e han

De hac re ergo summa et excellentissima, cum modestia et timore agendum est, et attentissimis auribus atque devotis audiendum, ubi quaeritur unitas Trinitatis, Patris scilicet, et Filii, et Spiritus sancti; quia nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid quaeritur, nec fructuosius aliquid invenitur. [...] Quisquis ergo audit hoc vel legit, ubi pariter certus est, pergat mecum: ubi pariter haesitat, quaerat mecum; ubi errorem suum cognoscit, redeat ad me; ubi meum, revocet me. (Llombard, 1854: Col.525-526).

⁵ Segons Pere Llombard:

Licet Pater Filium genuerit, et ideo Filius non sit qui Pater est; Filiusque a Patre sit genitus, et ideo Pater non sit qui Filius est; et Spiritus sanctus nec Pater sit nec Filius, sed tantum Patris et Filii Spiritus, utriusque coequalis, et ad Trinitatis pertinens unitatem (Llombard, 1854: Col.526).

ésser de aquell qui és immutable, per ço Déu és dit incomutable. E per ço com és fàbrica e principi de totes les creatures e ha donat fàbrica e bellea a aquelles, és dit sobiran principi de totes coses. E per la perpetuitat de les creatures és dit eternal, e per la gran magnitud de aquelles és entés e dit omnipotent, e per la disposició e orde de aquelles és dit molt savi, e per la governació de aquelles és dit sobiranament bo.

[4] Capítol 4. Com lo vestigi de la Santa Trinitat apar en l'om⁶

On lo vestigi de la Trinitat apar en cascuna creatura, car cascuna creatura és una cosa en si e ha substància e bellea, e ha amor, voluntat e bonea. La unitat representa lo Pare, la substància e bellea representa lo Fill, la amor, voluntat e bonea representa lo Sant Esperit. Axí metex, en la nostra ànima és la ymage de la Sancta Trinitat, car axí com en la Trinitat ha una essència e tres persones, axí en la nostra ànima, que és una, ha tres potències, ço és, enteniment, voluntat e memòria, distintes la una de l'altra. Axí meteix lo sol és una fàbrica e ha calor, claror e resplandor; axí meteix, la poma ha color, odor e sabor e és una fàbrica; e axí, en la Santa Trinitat ha una essència e tres persones. E per ço la nostra pensa entén un déu e una essència, ésser, factor e principi de totes coses. E pensa que ha en si saviea, la qual és per Ell engenrada, e per aquella enten lo Fill. E com Déus ama la sua saviesa, entén aquí ésser amor, qui és lo Sant Esperit. Per ço devem creure lo Pare, lo Fill e lo Sant Esperit ésser factor de tota creatura, e no solament lo Pare ni'l Fill, mas tota la Santa Trinitat de les persones relades entre sí. [3r] Per ço lo Pare és omnipotent e lo Fill és omnipotent e lo Sant Esperit és omnipotent.

E per ço la fe dels patriarques e prophetes preÿca hun Déu en trinitat, en la qual és hun sols Pare, que sol de ci engenrà hun Fill, e és hun Fill qui sols és nat de

⁶ Continua utilitzant i resumint seccions de l'obra de Pere Llombard, en aquest cas, del primer llibre, *Distinctio III*, «Incipit ostendere quomodo per creaturam potuerit cognosci creator», seccions «Quomodo in creaturis apparet vestigium Trinitatis» i «Quomodo in anima sit imago trinitatis» (Llombard, 1854: Col.530-531).

hun Pare, e és l'Esperit Sant procehit del Pare e del Fill; car hun engendrà hu e Déu engendrà Déu, mas no engendrà si mateix Déu ni altre déu. E per ço la fe creu e preÿca tres persones ésser hun Déu, una fàbrica, una natura divina, e un Déu ésser una essència e en una essència divina haver tres persones. Emperò, lo Pare no engendrà la Divina Essència o Divina Natura, ni la Divina Essència engendrà lo Fill, car si lo pare engendràs la Divina Essència, com Déu pare sia, engenraria aquella metexa cosa que és Éll, e per consegüent engenraria si mateix.

Mas lo Pare engendrà lo Fill de la sua fàbrica, car és de aquella fàbrica mateixa ab aquell. E per ço lo Fill de Déu és dit Fill per natura, car és d'aquella meteixa natura ab lo Pare. E la Divina Essència no engendrà lo Fill per rahó damunt dita, com tota és una la Divina Essència de Pare e del Fill e del Sant Esperit. E Déu tots temps fou, és e serà a donar a entendre que Déu jamés no hagué començament ni haurà fi; e per ço solament la sua essència és inmutable.

On lo Fill és engenrat per lo Pare, emperò lo Pare no fou ans que'l fill, car coeternals són les persones entre si, axí com la resplandor qui és engenrada per lo foch és eternal ab aquell si'l foch fos eternal. Així lo Fill és coeternal al Pare, car, com diem «Pare», tostemps nomenam «Fill»; car negú no és fill sens pare com se hagen correlativament. E per ço diem lo Fill de Déu ésser ans del temps e no ésser ans que nat, e ans ésser que per natura naturat.

Hon l'Esperit Sant és amor e caritat e dilecció del Pare e del Fill, per lo qual se amen entre si e a nós, lo qual procehex egualment de abduy e no [3v] primer del Pare, ni ans que del Fill, car ací no començà res per temps. E jatsia que lo Sant Esperit sia e procehixca de la fàbrica del Pare axí com lo Fill, emperò no és dit fill engendrat, per ço que no fos vist fill de abduy ni que en la Trinitat hagués dos fills. E l'Esperit Sant proceex del Pare, e lo Fill proceex del Pare, mas disemblantment. Car l'Esperit Sant proceex del Pare no axí com amat d'aquell, mas axí com a do; e lo Fill proceex del Pare axí com amat o engenrat; emperò la generació del Fill e la processió del Sant Esperit nos és

molt secreta de comprendre lo nostre enteniment. Mas açò basta: que·l Fill no és nat de si mateix, mas del Pare; e l'Esperit Sant, que no proceheix de si mateix, mas del Pare e del Fill, e açò ha lo Fill del Pare.

Hon dobla és la processió del Sant Esperit: la una és eternal, per la qual proceheix eternalment e sens temps del Pare e del Fill. L'altra és temporal, per la qual en temps procehix del Pare e del Fill. Aquesta processió és dita missió a la criatura; e per ço, Jesucrist n'insufflà sobre los apòstols e dix: «Rebets l'Esperit Sant». E per ço que mostràs la processió del Sant Esperit no ésser altra cosa sinó la donació d'aquell, dos vegades lo donà après la sua resurrecció: la una en la terra per la dilecció del proïsme; e l'altra lo donà del cel per la dilecció de Déu, que·ns fa amar aquell. Emperò los apòstols ni·ls sants ni prelats no donen ni poden donar a nosaltres l'Esperit Sant ni han autoritat de dar aquell, jatsia hagen misteri en lo qual és donat per Déu.

[5] Capítol 5. Com l'Esperit Sant és Déu e és do

On l'Esperit Sant és Déu e és do. En quant és Déu, dóna si matex, car si no pogués dar si mateix e lo Pare e lo Fill lo donen, aparría que aquells poguessen fer alguna cosa que l'Esperit Sant no pogués fer, ço que és pecat de dir. E en quant és do, és tramés per lo Pare e per lo Fill per temps; e aquesta missió és dita temporal donació. Axí matex, lo Fill fou tramés no mudant [4r] loch, ni que la invisible fàbrica sua sia mudada en creatura visible, mas fo axí presa forma de servent, que romangués inmutable la forma de Déu. Car en dues maneres és dit lo Fill de Déu ésser tramés: la una, com aparegué visible en carn en lo món e fou hom; l'altra, com invisiblement és percebut en les nostres penses cascun dia.

Emperò lo Pare no és tramés per ço com en Ell és actualitat de principi del Fill e del Sant Esperit. E ja per ço que·l Pare tramés lo Fill e lo Sant Esperit, aquell no és major ni [a]quells menors, mas tots són eguals per auctoritat de principi. E per ço, jamás lo Pare no aparegué visiblement a negú en neguna espècia a la creatura axí com aquells. Axí metex, l'Esperit Sant fou tramés en dues

maneres: la una, com visiblement aparegut en espècia de coloma en llengües de foch; l'altra, invisiblement appar en les nostres penses.⁷ Emperò en altra manera, lo Fill de Déu pres la creatura en què apparegué; e en altra manera la pres lo Sant Esperit. Car lo fill pres natura humana per unió e fou hom, e lo Sant Esperit pres coloma, i no que fos coloma. E per ço lo Fill és dit menor que'l Pare segons la natura presa e no l'Esperit Sant.⁸ Car lo Fill de Déu, segons la forma de Déu, és egual al Pare, e segons la forma de l'hom, és menor del Pare, ni que l'Esperit Sant ni, encara, que si matex.

On l'Esperit Sant obra en nosaltres actes de creure mijançant les virtuts de fe e esperança, mas lo acte d'amor obra en nós i sens negun mijà de virtuts. E per l'Esperit Sant són donats los seus dons a nosaltres e partits a quiscuns. No·ls han tots oms: aquests ne han uns e aquells ne han altres. E cert és, les tres persones divinals són quoeternals e quoeguals e neguna de aquelles precehex l'altra per eternitat, ni sobrepuja per magnitud o sobra l'altra per potestat. Car aquests [4v] són una matexa cosa eternalment e incomutablement en la Divina Essència. Car lo Pare no és major que'l Fil, ni lo Pare ni el Fill majors que lo Sant Esperit, ni són més <més> alguna cosa les dues persones ensemps que la una sola, ni les tres ensemps són alguna cosa majors que les dues, ni ésser major essència en les tres que en les dues, ni en les dues que en la una, jatsia que tota sia en cascuns. E per ço, lo Pare és en lo Fill e lo Fill en lo Pare; l'Esperit Sant és en cascun, e açò per unitat d'essència divina. Car neguna de les tres persones no és part de Déu o de la Divina Essència, car cascuna d'aquestes és ver e perfet Déu e és tota plena Divina Essència.

⁷ El compilador segueix utilitzant les *Sentències* de Pere Llombard, en aquest cas, del primer llibre, la *distinctio* XVI: «De missione Spiritus Sancti, quae fit duobus modis, visibiliter et invisibiliter» (Llombard, 1854: Col.562).

⁸ Segons Llombard: «Notandum autem quod Filius secundum quod homo factus est, non tantum Patre, sed Spiritu sancto, et etiam seipso minor dicitur». Segueix compendiant la *distinctio* XVI del primer llibre de les *Sentències*, secció «Quod Filius secundum quod homo factus est, non modo Patre, sed Spiritu sancto, et etiam seipso minor est» (Llombard, 1854: Col.563-564).

E per ço, les dites tres persones són dites una essència, no axí com natural creatura o axí com tres stàtues que sien una, o axí com tres hòmens hun hom, qui són divises e departits; car les persones divinals no són divises ni departides en parts, ans són una essència. E per ço Déu és dit tres persones e no és dit moltes persones. E açò per tant car, tota perfecció està en nombre ternari. E com Déu sia sobirana perfecció, segueix-se que Déu és en trinitat de persones per excloure tota solitud per ço que no sia sol de companyia. On axí com de les tres persones divinals és una indiffirent magnitud, axí és de aquelles una indiffirent potència. Car, lo Pare no és pus poderós que·l Fill ni que·l Sant Esperit, ni la una persona és pus poderosa que l'altra, ni les dues ensemps poden més que la una sola, ni totes ensemps poden més que cascuna d'aquelles. Car, tota la potència que ha lo Pare, pres lo Fill naxent, après l'Esperit Sant procehint. On lo Pare e lo Fill e l'Esperit Sant és un sols Déu, e un sols Déu és Pare e Fill e Sant Esperit; e trinitat és hun sols Déu e hun sols Déu és trinitat de persones

[6] Capítol 6. Com en aquest nom de Trinitat ha tres significats

[5r] En aquest nom de persona en la Trinitat ha tres significats o tres intel·ligències: La primera és que fa intel·ligència d'essència axí com quant és dit lo Pare és dit persona, ço és essència. La segona, que fa intel·ligència de ypòstases e de subsistència o tres coses, la qual cosa no·s pot dir si cascuna persona no fos persona o essència. La tercera fa intel·ligència de propietat axí com, quan és dit altre, és en persona lo Pare e altre és en persona lo Fill e altre és en persona lo Sant Esperit; [que] per la sua propietat és altre que·l Pare ni que·l Fill.⁹

⁹ Segons Llobard:

Nunc inspiciamus utrum secundum eandem rationem et causam dicatur: Alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti. Quod utique sane intelligi potest ut sit sensus talis: Alia est subsistentia vel hypostasis Patris, alia subsistentia Filii, alia subsistentia Spiritus sancti; et: Alia subsistentia Pater alia Filius, alia Spiritus sanctus [...] Alius est in persona vel personaliter Pater, id est, proprietate sua Pater

Car tres són les propietats o conexences de les tres persones, de les quals la una no és l'altra, ço és generació o paternitat, nativitat o afiliació, e processió; les quals propietats designen los noms de les persones. E per ço, lo Pare és dit ingènit, per la propietat de la innascibilitat, ço és que no és engendrat; e lo Sant Esperit és dit no gènit com no és engendrat, mas proceyt. E per ço en les persones divinals és altre nom qui és dit relativament, ço és, principi no de principi. Lo Fill és principi de principi. L'Esperit Sant és principi per abduy, car lo Pare és dit principi de tota la deytat, no que sia principi de si matex o de la dita essència, mas per ço com és principi del Fill e al Sant Esperit en cascún d'aquells, als quals és tota la divinitat. E per ço lo Pare e lo Fill, per una metexa conexença, són principi del Sant Esperit; e jatsia que tota la Trinitat sia principi de totes les criatures. Emperò, no són tres principis de tres persones, mas hun principi tan solament de aquelles. Car lo Pare és principi del Fill, mas no temporal. E lo Pare e lo Fill són principi de l'Esperit Sant, car procehex de abduy, car lo Pare e lo Fill són dits eguals segons fàbrica. E són semblants no segons les propietats relatives, mas segons unitat d'essència; per ço lo Fill és egual al Pare, perquè no és major ni menor [5v] per la unitat d'essència, e és dit semblant, car no és divers ni estrany aquell.

E per ço la Trinitat¹⁰ és dita ésser en lo Pare, semblança en la ymage, que és lo Fill, e lo ús en lo do, que és lo Sant Esperit. E per ço la ymatga, que és lo Fill, és egual al Pare, e açò ha del Pare que sia egual aquell; e lo Pare no n'ha del fill, e per ço en lo Pare és unitat e en lo Fill equalitat e'n l'Esperit Sant concòrdia de abduy.

alius est quam Filius, et Filius proprietate sua alius quam Pater. Paternali enim proprietate distinguitur hypostasis Patris ab hypostasi Filii; et hypostasis Filii filiali proprietate discernitur a Patre: et Spiritus sanctus ab utroque processibili proprietate distinguitur (Llombard, 1854: Col.590).

¹⁰ A l'original, «eternitat».

On les propietats personals, en una manera són en les persones divinals e en altra manera són en la Divina Essència. Car en la Divina Essència són que no determenen ni distinguen aquella, mas en les persones divinals són que determenen aquelles. Per ço, l'Essència no engendra ni és engendrada, lo Pare engendra e lo Fill és engenrat. E per ço les tres persones distinyen per propietat, mas són una cosa metexa per essència; car totes les tres persones són un Déu ensemps e una essència. E per ço és axí com lo ésser és dit de Déu segons fàbrica, axí saviesa e bonitat. E per ço en la Santa Trinitat és sobirana perfecció, car no y defall potència, saviesa ni bonitat. Car una és la potència de les tres persones, e saviesa e bondat; e les tres persones són una metexa potència, saviesa e bondat. Emperò, per propietat, potència és atribuïda al Pare, e saviesa al Fill e bondat al Sant Esperit. Hon la saviesa de Déu, com sia ·I· e simple, emperò, per los varis effectes de les coses, és appellada per diverses noms e notables; car no solament és dita sciència, mas encara és dita presciència e providència.

Hon presciència en Déu és que sab e entén les coses sdevenidores bones e males e predestinació de tots los qui seran salvats. Providència és que Déu preveu totes les coses devenidores bones e males e disposició de les coses fahedores e generació de aquelles. Saviesa o sciència és dita [6r] de totes les coses bones o males, presents, sdevenidores, temporals, eternal; car, Déu prestament sab si mateix, lo qual és eternal, la qual saviesa és e roman en Déu encara que no fos stat res sdevenidor que no fóra major ni menor que ara. E per ço, totes les coses són en Déu, qui és vida, e totes les coses són presents en Déu, car són en la sua conexença essència. E jatsia que Déu conega <e jatsia> totes les coses, bones e males, emperò conex les bones per aprobació e per beneplàcit, car de aquelles és factor e no de les males. Per ço les coses males no són en Déu, mas tan solament les bones són en Déu, així com d'aquell e per aquell.

Hon Déu és incommutablament tots temps per si existent, és en tota natura presencialment, potencialment e essencialment, sens distinció de si; e és en tot

loch sens circumscripció, e en tots temps sens mutabilitat. E per ço Déus, allí hon habita, allí és; no, emperò, habita en tot loch on és. E axí, Déus és en tot loch, mas en los sants és dit habitar e ésser en aquells per gràcia. E Déus, ans que les coses fossen, era en si, car en si és e en les coses. Car axí habita Déus en los sants, que, si ell se partex de aquells, ells caurien.

On Déus incommutablement sab ensems totes coses presents e sdevenidores, bones e males. E la sua sciència no pot créxer ni minvar ni ésser mudada axí com la sua essència; car la sua sciència és la sua existència. On predestinació és preparació de gràcia per aconseguir salvació. Car dispon e prepara lo hom ha haver salvació no restrenyent ni tol·lent-li lo seu franch arbitre. Car per la sua infinida presiència, la qual és eternal, infalible e immutable, ell preveu totes les coses no mudant llurs propietats naturals, ço és lo franch arbitre. Car la predestinació no muda ni toll les condicions ni les propietats de les coses, ans roman lo franch arbitre. E per ço als predestinats doble effecte és: la hu és temporal en la via, ço és, infusió de gràcia; [6v] e l'altra és final sens fi en la pàtria, ço és, la col·lació de la gràcia en la glòria.

E reprobació és pressència d'iniquitat d'alguns e preparació de la dagnació d'aquells. On la gràcia que és donada a l'hom a justificar no y ha neguns mèrits d'aquell. Menys molt ne ha de la predestinació que eternalment elegí Déus aquells quis volgué. E de la abduració, qui és efecte de reprobació, hi ha mèrits, car Déus obdura segons lo juý qui és retut per mèrits. E obdura, no que l'hom sia fet pus mal, mas que sia mellor. E per ço Déus elegí los que volgué per gratuÿta misericòrdia; no que ja fossen fels o esdevenir ésser fels, mas que fossen fets feels per la gràcia aquells donada. E no reprova alguns que fossen mals ni pecassen, car reprobació no és axí causa del mal com la predestinació és causa del bé.

Hon Déus és trinitat omnipotent qui pot totes coses, lo qual per si és poder. E algunes coses pot fer per si, axí com crear lo cel, e algunes altres coses no pot en si fer, mas en les creatures, axí com moviment; e algunes coses no pot fer,

axí com peccat e haver passió, axí com morir. Car aquest no poder no és poder, mas deffalliment e corrupció, ço que no cau en Déu. E per ço lo Pare, de si metex e per si, pot fer totes coses; e lo Fill pot per si fer totes coses, mas açò ha del Pare; e semblantment l'Esperit Sant, dels quals és una metexa potència.

E Déus pot fer moltes altres coses que les que ha fetes, e millors, car aytal poguera fer l'om que no peccara ni poguera pecar, e qui dubta que no fos millor. E algunes altres coses poguera fer en millor manera e en altra manera que en la manera que les ha fetes. Hon si la manera de la operació és referta e ha sguart a la potència e saviesa de Déu, no pogué fer les coses que ha fetes millor ni en altra manera que les ha fetes, car res no pot fer millor [7r] o per altra saviesa major ni pus sàviament que en la manera que són fetes. Emperò, si la manera de la operació és referta a les coses que ha fetes, contínuament les pot fer millor e en millor manera. Car Déus totes coses pot, on la divina voluntat és divina essència en la qual no ha afecció ni moviment ni pot ésser injusta ni mala, que és sempiterna e invariable, jatsesia que les coses que li són subjectes variejen.

E per ço la voluntat de Déu és sobirana e primera causa de totes les coses, car aquella és sola d'on és exit e nat tot ço que és nat; la qual és eternal e primera causa e la qual no és causada de alguna altra causa, ni deu ésser demanada causa, car seria demanar alguna causa primera o major, ço que no·s deu creure. E per ço la voluntat de Déu pròpriament és la sua essència. E aquesta no és sinó una, és apellada beneplàcit o disposició e contra aquesta voluntat no pot res ésser fet. E per ço Déus, per aquella voluntat que Ell és, la qual és apellada beneplàcit, vol que sia fet tot ço que Ell vol e no vol ésser <ésser> fet res d'açò que ell no vol.

L'altra volentat de Déu és apellada de senyals, ço és manant e vedant, prometent, consellant e volent en quant en Ell és que tots los hòmens sien salvats. E aquesta volentat no·s complex a vegades, e contra aquesta és fet com tots los hòmens no·s salven per llur culpa, no volents-se salvar per lo llur

franch arbitre que han de fer bé o mal segons diu sant Pau ad Timatheu: 3° 2°. Axí mateix, segons diu sant Matheu ·XX· 3°: «Jerusalem, Jerusalem, quantes vegades he volgut ajustar los teus fills, axí com la gallina aplega los seus pollets dejús les ales, adoctrinant e amonestant-te com te poguesses salvar, no u has volgut per ta culpa».

Car diu sant Agostí: «Qui ha fet tu sens tu, no t salvarà sens tu». On Déus no vol que·ls mals sien fets, ni vol que sien fets, mas permet que sien fets perquè·n procehexquen [7v] alguns béns, mas Ell no és fahedor de negun mal. Hon a veguades la bona volentat de Déu se complex per mala volentat de l'hom.¹¹ Car Déus per bona volentat volgué la mort de Jesucrist, la qual los juheus ab mala volentat li donaren. E als sants plagué la mort de Jesús per la nostra redempció e per complir la divina volentat, mas no·ls plagué en sguart de la pena e turments de aquell e per afecció de la sua amor. Axí mateix, volem la mort dels Sants per bona volentat per ço que per la lur mort hajen la glòria de paradís, e per bona volentat no volem per compassió que havem de aquells per la cruel e terrible mort que han soferta en los lurs turments.

E per conclusió de la present matèria, diu lo Mestre de les sentències en lo segon libre *distinctione ·X· octava* que tres imatges són de pecats:¹² la hu és peccar per infirmitat e flaquea, lo qual és fet contra lo Pare al qual es atribuÿda potència. L'altre és pecat fet per ignorància, e aquest és contra lo Fill, al qual es

¹¹ Al marge esquerre: «Nota. Què permet Déu».

¹² Al marge esquerre i inferior:

Nota. Contra lo peccat del Pare peccà Adam, contra lo peccat del Fill peccà nostra mare Eva, e contra lo peccat fet contra l'Esperit Sant peccà Lucifer e tots los seus secuassos. *Obstinatio de penitentiis, distinctione tertia, parrafo ad hut.* La final impenitència, *distinctione prima, parrafo potest.* Spes: P.G.P.

Nota. Pro voluntas Dei est invertibilis ante et post. Voluntas angelis fiut non vertibilis post electionem qui ante vertibilis erat. Voluntas hominis est vertibilis ante et post. 1^a 3° siniaorum distictione prima, articulo 2°. In corpore quis ubi agita de peccato angeli in remissibili.

atribuïda saviesa; e aquest peccats són de llaugera vènia e perdó. Lo tercer peccat és per malícia e de certa sciència, aquest és fet contra lo Sant Sperit, al qual és atribuïda amor e benignitat. E aquest peccat és remessible, emperò ab gran difficultat e atart. E de aquests són sis spècies, ço és, obstinació,¹³ que és endurit hom en lo peccat; l'altra és desesperació,¹⁴ quant l'om se desespera de la bondat e misericòrdia de Déu; l'altra espècia és pressumpció,¹⁵ quan hom confia massa de la misericòrdia de Déu e per aquella confiança pecca. La quarta espècia és enveja de la supernal gràcia,¹⁶ e la quinta és final inpenitència.¹⁷ la ·VI· és impugnació de la veritat coneguda.¹⁸ E aquests tres pecats darrers són del tot irremessibles, car pequen contra l'amor e caritat e benignitat de Déu, la qual és atribuïda al Sant Esperit, qui és amor del Pare e del Fill, per la qual se amen entre si. E per ço aquests pecats són fets contra lo Sant Esperit jamés no són remesos [8r] en aquest món ni en l'altre, car són fets per malícia e per elecció acordadament.

[7] Capítol 7. Com Moysés féu ·v· llibres de la llei¹⁹

Segons apar en lo començament de la Bíblia, Moysés féu ·v· llibres, lo primer dels quals és apellat *Gènesis*, lo qual parla de la creació del món e de Adam e del diluvi e dels sants pares e patriarques, e de Josep e del seu ducat en Egipte, en lo qual libre ha ·L· capítols. Lo segon libre és lo *Èxodus*, lo qual parla de la servitut dels juheus après mort de Josep en Egipte e de les ·X· plagues de Farahó e com isqueren de Egipte e estigueren en lo desert e com los fou donada la llei, en lo qual ha ·L· capítols. Lo terç libre és lo *Levíticus*, lo qual tracta de

¹³ Al marge dret: «1a».

¹⁴ Al marge dret: «2a»

¹⁵ Al marge dret: «3a»

¹⁶ Al marge dret: «4a»

¹⁷ Al marge dret: «5a»

¹⁸ Al marge dret: «6a»

¹⁹ El compilador utilitza aquest capítol a manera de nexa d'unió entre la introducció de caire teològic i l'inici de la història bíblica explicant a grans trets els cinc llibres de la Llei o Pentateuc.

la elecció del sacerdot e dels levites e dels sacrificis e offerres que fayen e offerrien a Déu, en lo qual ha ·XXVII· capítols. Lo ·IIII· libre és dit *Numerii*, que vol dir comtes, lo qual parla com foren comptats tots los primogènits dels fills de Israel, e com foren venuts cascuns per ·V· cicles d'argent per a obres de la fàbrica del tabernacle; exceptats los fills del levites perquè serviren contínuament en lo temple; e açò fou fet per ço com escaparen de la plaga de Egipte la nit que moriren los fills dels egipcians, en lo qual ha ·XXXVI· capítols. Lo cinqué libre és dit *Deuteronomini*, que vol dir aquestes són les paraules de Déu e reparació de la lley dels deu manaments e dels beneficis de Déu e dels manaments cerimonials e de la informació que·ls féu ans que morís Moysés, en lo qual ha ·XXXIII· capítols. Emperò yo he pres la substància de cascun llibre. Donchs comencem al *Gènesis*.

[Gènesi]

[1] Ací comença lo *Gènesi. Capitulo primo, qui tracta de la creació del món e de Adam*²⁰

En lo començament creà Déu lo cel e la terra, he era la terra vana e buyda, e tenebres eren sobre la faç de l'abís, e l'esperit de Déu era portat sobre les aygües. Ço és, segons diu lo Mestre de les [8v] sentències en lo segon libre, *distinctione prima*, que en lo comensament del temps, Déu creà la natura spiritual e la natura corporal. Creà la natura speritual, ço és, lo cel imperial e la natura angelical. Creà la natura corporal, ço és, la natura primordial. Hon devets saber que, en lo comensament del temps, Déu creà de no res ·IIII· coses ensemps, ço és, lo cel imperial, la natura angelical, la primera matèria e lo temps. Emperò totes aquestes ·IIII· coses no foren creades en algun temps que fossen primer unes que altres, car encara no y havia temps ni eren vicicituts o retornaments de temps ni·s posen-se primer unes que altres. E diu-se per via de dignitat, segons lo Mestre de les sentències en lo segon llibre, *distinctione 2^a*.

Donchs vejam primer quina cosa és lo temps. Diu Aristòtil en *4° physicorum* que·l temps es mensura en nombres de moviment de les coses mutables comptat segons primer a darrer. Car, tot moviment adquirit de part après part és mesurat per temps. On, cert és, lo temps no és permanent ni durable, ans és succesiu e variable e de poca fermetat e en potencia. Car del temps no havem sinó ara, lo present, qui és fi del passat, e principi de l'esdevenidor.²¹ Per ço, los cossos sempiternals, qui són tots temps en acte, es mouen contínuament, axí com és lo firmament e lo cel de los planetes no·s mouen en temps. Car lo temps per si és causa de corrupció, la qual no cau en aquelles coses nobles e,

²⁰ El compilador segueix citant l'obra de Pere Llombard, de la qual pren aquests fragments inicials del *Gènesi*, això és la distinció primera del segon llibre de les *Sentències*, «Unum esse rerum principium ostendit; non plura, ut quidam putaverunt» i la distinció segona del mateix llibre, «Quae consideranda sunt de angelica natura» (Llombard, 1854: Col. 651 i 655). Malgrat tot, les *Sentències* perdran pes a la crònica a mesura que emergeixen el *Speculum* de Beauvais i la *Història Escolàstica* de Comestor.

²¹ Al marge dret: «Nota. De temps».

per consegüent, no es mouen en temps. Car tot ço que és fet en temps, per temps es corruput.²²

Hon Déu molt gloriós, en la composició e fàbrica del món, per hajustament e plaer de les creatures, mesurà e partí lo temps en dies e nits, sepmanes, mesos e anys per recordar les coses passades, ordenar les presents, e provehir en les coses sdevenidores. Hon partí lo temps en dies e nits per exercici e repòs de las creaturas; e en sepmanes donant e posant set dies en la sepmana per los ·VII· planetes que regnen e senyorejen en cascún dia; e en [9r] ·XII· mesos per los ·XII· signes que corren e passen cascun mes en ·XXX· dies, ço és, dos dies e mig e hores més cascún signe; e en anys per comptar los cursos e moviments que les planetes fan en llurs cercles e cels en cert temps e anys segons la magnitud d'aquelles. Encara més, Déu partí l'any en ·IIII· temps per governar e regir e temprar aquell, donant cascún temps ses pròpies calitats, virtuts, e operacions. ço és en Primavera, Estiu, Obtupne, Yvern.²³

Primavera comença de mig en febrer e dura tro en mig maig. Aquest temps és calt e humit e temprat e, ladonchs, lo món és en ça gran bellea e ornament, car les herbes e les semens comensen a néxer e a brullar en la terra e los arbres florexen e produexen fulles e fruyts, e, ladonchs, són eguals los dies e les nits.²⁴

²² La citació del quart llibre de l'obra d'Aristòtil *Libri Octo Phisicorum*, no apareix al *Speculum* de Beauvais. El compilador cita ací Aristòtil per tal de definir el concepte del temps, relacionant-ho amb la creació del món, i, amb això, l'inici del temps.

²³ Aquest capítol inicial del *Gènesi* finalitza amb una descripció de les qualitats més importants de cada estació de l'any. El passatge presenta similituds amb el Pseudo Aristòtil Sirr-al-'asrâr, conegut a Occident com *Secretum secretorum*. No obstant, la crònica abreuja molt el passatge del *Secretum secretorum*, tot prescindint de les explicacions astrològiques d'aquest (Steele, 1920: 76-80). Igualment, la crònica conté una desviació sensible pel que fa a les dates d'inici i final de cada estació, comparada amb diferents texts llatins (Steele, 1920), catalans (BNM mss/1474 i BNM mss/921) i castellans (Bizarri, 2010) de la mateixa obra. Les versions consultades presenten discrepàncies entre elles, però de pocs dies i segurament motivades per errades dels copistes durant la transmissió textual. La diferència amb el nostre text, com veurem, és major que això.

²⁴ Segons el text llatí del *Secretum secretorum*:

Estiu comença de migant mag e dura tro a mijant agost, lo qual temps és molt calt e sech e, lladonchs, lo món és en ça plena bellea e virtut e les sements són assaunades e los fruyts madurs e han son compliment. En aquest temps són les nits curtes e los dies lonchs.

Obtupne comença de mijant agost e dura tra a mitjant nohembre. Aquest temps és fred e sech e llavors lo món comença a perdre ça bellea e virtut e cahen les fulles dels arbres e cullen-se los fruyts de la terra. En aquest temps són los dies e nits eguals.

Yvern comença de mig en nohembre e dura tro en mig febrer, lo qual temps és fred e humit e lavors lo món és despullat de tota sa bellea e ornament e la terra roman sens alguna bellea e ornamen; e, lladonchs, comensen les gents a laurar

Ver tunc incipit quando Sol ingreditur signum Arietis tunc est inicium veris, et durat per nonaginta tres dias et 23 horas et quartam partem unius hore, hoc est a 10 die exeunte Marcio usque ad 23 diem Junii. In hoc tempore dies et noctes adequantur in suis regionibus [...] Ver enim est calidum et humidum et temperatum: aeri simile est, et excitatur in eo sanguis et diffunditur per universa membra corporis (Steele, 1920: 76).

Segons la versió catalana del BNM mss/1474:

Lo temps de la Primavera comença quant lo sol comença a entrar en lo signe de Àries, e dura per ·LXXXIII· dies e la quarta part de una hora, ço és, a ·X· dies de la deseixida de març fins a ·XXXIII· dies del mes de juny. (BNM mss/1474: 18r).

Em canvi, la traducció del mss/921 de la BNM diu:

Ladonchs comença Ver quant lo sol entra en lo signe d'Àries, que axí ha nom, e dura ·XCIII· dies e ·XXIII· hores e la quarta part de una hora, ço és del terçer dia de març ixén entrò a ·XXII· dies del mes de juny. (BNM mss/971: 11r)

Les diferències en la data de finalització de l'estació són propiciades, segurament, per un error en la còpia durant la transmissió textual; més estranya sembla la diferència entre les expressions «a ·X· dies de la deseixida de març» envers «del terçer dia de març ixén», tot i que el mss/921 igualment pot haver mantingut en aquesta expressió un error en la còpia, o una incorrecta interpretació de l'expressió llatina «10 die exeunte Marcio», deu dies abans no acabe març, això és 22 de març. En qualsevol cas, ambdues traduccions situen el final de l'hivern a 21 de març. Les diferències amb la datació que fa la nostra crònica, no obstant, són més evidents, tot situant la duració de la Primavera «de mig en febrer e dura tro en mig maig». Malgrat aquestes discrepàncies, les semblances amb el *Secretum* es faran més evidents al capítol 15 del *Gènesi*.

e sembrar la terra e a conrear aquella per a l'any esdevenidor. En aquest temps són los dies breus e les nits grans e longues.

[2] Capítol ·II·. Com Déu creà lo cel imperial

Creà, donchs, Déu lo cel imperial,²⁵ lo qual, segons diu sent Agostí, és inmobile [9v] e inmaterial e invisible e espiritual; e és dit cel per ço com nos cela e amaga les coses divinals e espirituals, que no les podem veure ni conéixer. Aquest cel imperial és ciutat de Déu e habitacle molt gloriós, molt alt e molt elevat, spaciós e molt gran, transcendent e passant tota mensura, abstret e secret de tot mal e de tota corrupció e de tota pena e de tota fatigació e de tot treball, de tota dolor e de tota tristícia, de tota mort e de tota fretura e de tota misèria; bastant e complit de tots béns e de tota puritat, de tots delits, de tots plaers, de tots desigs, de tot repòs e de tota alegria e de tots guoig e de tota claredat e de tota immortalitat e de tota beneuyrança e de tota felicitat per ajustament de tots béns; clar e luminós e resplendent e il·luminat de la claredat e lum de la essència divinal, en la qual seu e reposa Nostre Senyor Déus, axí com en la sua cadira; e està ab los seus beneÿts àngels e sants beneuyrats contemplant e adorant e beneynt aquell incessantment e dient benedició e honor, reverència e lahor, virtut e glòria, claredat e adoració, saviesa e fortalea, potestat e acció de gràcies. Sia a nostre senyor Déu in secula seculorum, Amén.

[3] Capítol 3. com Déu creà natura angèlica en lo cel imperial²⁶

Creà Déu la natura angèlica en lo cel imperial, ço és, los àngels. Per ço, digam quina cosa és àngel:

²⁵ A partir d'aquest capítol, la presència de Beauvais es fa més patent. Segons la font: «Inter hec autem que creavit, primum fuit celum empyreum» (Beauvais, 1591: 2r). El compilador recorre al capítol 9 del primer llibre del *Speculum* «Epylogus de creatione angelorum» i segueix adaptant el *Speculum* durant els capítols dedicats als àngels.

²⁶ Els passatges referent a la creació dels àngels provenen del primer llibre del *Speculum*, capítols 9, «Epylogus de creatione angelorum», al 14, «De merito et premio et scientia eorum» (Beauvais, 1591: 2r-3r).

E diu sent Dionís que àngel és substància simple spiritual, incorruptible e immortal, raonal e intelctual, a Déu servint e administrant per gràcia e no per natura. Perquè apar que l'àngel és fàbrica simple spiritual que no ha composició [*sic*] ni cors algun ni ocupa loch e, per ço, diverses sperits poden estar ensemps en un loch. Axí mateix, és incorruptible e immortal, car no és compost de contrarietats e és en si tot vida, car les altres creatures han vida en part, ço és, per la ànima, car, tantost que la ànima és fora del cors, es mor. [16r]

[4] [Continuació de l'antic capítol v]²⁷

[...] que eren creats per Déu. La segona, que eren creats per lohar, servir e amar Déu. La terça, que eren creats ab conexença de bé e de mal, per ço que elegint lo bé aguessen mèrit e fahent lo mal haguessen demèrit e pena. E foren creats ignoscens e sens vicis, emperò no dotats de virtuts ni de gràcies, les quals après foren donades als qui romangueren fermes, que no caygueren. Hon après poch spay que·ls àngels <foren> foren creats, peccaren alguns per supèrbia, lunyant-se de Déu, e altres se acostaren a Déu per amor e caritat. Hon a tots los àngels fon donada conexença que una creatura devia ésser creada per Déu, la qual per mèrits propis e serveys devia ésser igual ab Déu.

E per açò Lucifer, lo qual era de l'orde dels seraphins, vehent-se la pus bella creatura de tots, consebé en si que ell devia ésser aquella creatura e que no devia servir Déu, mas que devia ésser igual ab Déu, elevà's en supèrbia dient que posaria la sua cadira sobre les steles del cel e seria semblant a l'Altisme. E pus que u hac concebut e elegit no's poch penedir, car peccà per pròpria malícia e no per res que l'inclinàs a peccar. E romàs en ça malícia ab la terça part dels àngels que tingueren ab ell. E los que s'acostaren a Déu foren conformats en gran que d'aquí havant no pogueren peccar e hagueren glòria.

²⁷ En aquest punt s'han perdut els antics folis XI i XII, que contenien el final del capítol 3, tot el 4 i l'inici del 5. Suposem que el compilador afegiria més definicions teològiques procedents d'alguna altra obra o compendi per fornir els fragments perduts. El relat es reprén adaptant el capítol 10 del primer llibre del *Speculum*, «De lapsu malorum et confirmatione bonorum» (Beauvais, 1591: 2v).

E lavors Déu manà a sant Miquel, príncep de la cavalleria celestial, que gitàs a Lucifer e tots los seus secuasos de paradís, lo qual ab gran rigor e virtut los lançà de paradís e caygueren-ne la terça part entre tots los òrdens. E caygué Lucifer en lo pou de infern ab molts demonis e romangueren-ne molts en aquest ayre caliginós que és a ells carcre e pena tro al dia del juý. E a temporades devallen, adés los uns, adés los altres, en infern per turmentar les ànimes que allí són. E Lucifer està religat en infern del temps ençà que temptà Jesucrist en lo desert tro al temps de Antecrist.²⁸ [16v]

[5] *Capitulo sexto. Com són obstinats en mal*

Cert és, los mals àngels, per lur malícia, són obstinats en mal que no poden voler algun bé. E si a vegades volen algun bé, no u fan bonament ni ab bona voluntat. Emperò an liberal arbitre, mas molt deprés e constret. Car per vigor de la sua voluntat no·s poden tornar atràs de res que hagen elegit, e són molt aguts. E sabent per tres rahons: la primera, per subtilitat de natura; la segona, per experiència de temps, que han molt vist; la terça, per revelació de bons sperits.

E per ço les arts màgiques són obrades per aquests, la qual cosa Déus permet per moure los feels a exercitar la paciència dels justs. Emperò, lo demoni no

²⁸ Al marge inferior:

Augustinus. Superbia ex angelis demones facit. Ipsa est omnium peccatorum initium, finis et causa quem non solum peccatum est ipsa superbia. sicut etiam nullum peccatum potuit aut potest aut poterit esse sine superbia. Superbius consiliis non acquiescit. De Nichanore, 2º Matthei 15º, quidem suma superbia erectus cogitavit tropheu statuere de Iuda et infelix interrogavit si est potens in celo qui imperavit diem sabbati. Iudeis respondebitus: «Est Deus vivus ipse in celo potens qui jussit agi diem septimam». At ille ait: «Et ego potens sum in terra qui impero summi». Superbia meliores se despicit per [...] unde Augustinus libro De conflictu viciorum et virtutum: Superbia dicitur multis pene omnibus meliores verbo scientia divitiis honoribus cunctisque carnalibus vel spiritualibus superas carismatibus. Cunctos ergo espice cunctis remetipsum superiorem attende hille.

Aquesta nota marginal conté extractes del sermó XII de sant Agustí, “De supèrbia et humilitate” de l’obra *Sermones ad fratres in eremo commorantes* (Sant Agustí, 1863: Col.1255-1256).

sab lo cor de l'hom, bé pot entrar en lo cors de aquell ab permissió divinal, mas no en lo cor. Car, de si no pot res fer sens permissió de Déu o de l'hom qui li consenta la temptació. Emperò, los demonis no perden los dons naturals que hagueren en lo començament de lur creació. E per ço hagueren major culpa quant peccaren. E quant los demonis tempten algun hom de algun vici o peccat e són sobrats per aquell hom, jamás d'aquí havant no tempten algun altre hom d'aquell vici o peccat, tanta és la lur supèrbia e malícia.

E devets saber que los àngels mals han tres noms comuns: lo primer és Sathan, que vol dir adversari; lo segon és Demon, que vol dir cahent dejús; lo terç és Belial, que vol dir apòstata e sens ley o jou algun e regiment algun.²⁹

[6] Capítol ·VII·. Del nom dels bons àngels

Ara digam del nombre dels bons àngels. Hon certament, lo nom dels bons àngels és infinit que nengú no u sab sinó solament Déus, que·ls ha creats e·ls ha posat nom a quiscú. Emperò, nós ne havem tres noms tan solament en conexença, ço és, Miquel, Gabriel e Raphael. E aquests noms no són propis noms de un àngel, mas són noms de offici. Car, Miquel és dit príncep de la cavalleria celestial [17r] e execudor de la justícia e rigor de Déu; Gabriel és dit fortalea de Déu, qui és tramés a fer nunciacions novelles e secretes; Raffael és dit medecina de Déu, lo qual és tramés per fer medecina e sanitat en la terra.³⁰

²⁹ Les referències als noms dels àngels caiguts semblen provenir de Pere Llombard. No obstant, la versió de la crònica s'hi refereix a tres dimonis diferents, mentre que Llombard tracta tres noms diferents per referir-se al dimoni. A més, la crònica empra el nom *Demon* en lloc de *Leviathan* de Llombard. Però els paral·lelismes són evidents:

Diabolus quippe, qui Graece ita vocatur, et criminator interpretatur vel deorsum fluens, Hebraice dicitur Satan, id est, adversarius. Dicitur et Belial, id est, apostata et absque jugo, dicitur etiam Leviathan, id est, additamentum eorum; et alia plura reperia nomina quae vel unius spiritus sunt propria, vel pluribus communia. (Llombard, 1854: Col.672-673)

³⁰ Els atributs dels arcàngels, igualment a partir de Pere Llombard, malgrat que divergeix l'atribut de l'arcàngel Miquel:

Car, certament Déus, per misteri d'àngels o per natura o per següents causes altres, fa e obra fora de si totes les coses per la sua gran magnificència e dignitat. E açò que fa en si mateix entrínsecament, fa e obra per si sens algun mijà, axí com en lo comensament, quan creà lo món de no res e com formà e fabricà lo cors preciós de Jesucrist en lo ventre virginal de la humil Verge Maria, e com creà la sua santa ànima e la infonc en aquell unint-la ab la persona divina del Fill de Déu e fou ensemps Déu e hom en un supòsit.

E donchs, appar clarament que Déu, to ço que fa fora de si, fa mitjançant segones creaturas. On Déus, en la sua essència divinal, jamés no a paregut a negun hom mortal; mas les aparicions de Déu que's lligen en la scriptura per subjecta creatura angelical crehem ésser fetes prenants e formants-se cossos en l'ayre e après tornants aquells en la matèria de la qual los formaren.

[7] Capítol ·VIII·. Com Déu creà la primera matèria³¹

Segueix-se què havem a dir de la natura corporal, donchs creà Déus la natura corporal, ço és la primera matèria, que és dita *Yle*.³² Ara donchs, vejam quina cosa és la primera matèria.

E diu lo Mestre de les sentències, *distinctione duodecima*, que aquesta primera matèria és una cosa confusa mesclada sens alguna forma que no havia; no emperò que del tot freturejàs de forma, mas que no havia forma alguna

Et putant illi Michael, Gabriel, Raphael de superiori ordine fuisse. Michael interpretatur quis ut Deus? Gabriel, fortitudo Dei; Raphael medicina Dei. (Llombard, 1854: Col.672).

³¹ Per al passatge relatiu a la creació del món, la crònica repren el *Speculum*, capítol 19, «Epilogus de opere sex dierum» (Beauvais, 1591: 3r); tot i que amb aportacions de Pere Llombard.

³² La paraula *Yle*, segons Beauvais, prové del grec. Segons la seua definició:

Ylen Greci primam rerum materiam dicunt, nullo modo formatam sed omnium corporalium formarum capacem, qua visibilia hec elementa formata sunt, que sibi quadam concordia et communione conveniunt. (Beauvais, 1591: 3r).

distincta inseparada, e bastava tro alt a la sumitat de la natura corporal.³³ E d'aquesta primera matèria foren creades ensemps totes les coses corporals materialment, mas no formal, car encara no havien forma distincta.

Diu Aristòtil, *primo Phisicorum et primo De generatione*, que la primera matèria és una cosa simple de natura corporal [17v] de la qual és feta la cosa e roman en la cosa. Car és primera en la composició de les coses naturals e darrera en la resolució de aquelles, per ço és principi e subjecte de totes les coses corporals, susceptible de totes les formes, no determinant-ne alguna a si. Aquesta primera matèria és incorporal, car axí com la ànima e lo cors de l'hom mort són de natura humanal e no són hom, axí la primera matèria és de natura corporal e no és cors.

Per ço dix Plató: «Déus creà la primera matèria sens cantitat e sens qualitat determenades, sens loch e sens temps».³⁴ E aquesta primera matèria és ingenerable e incorruptible, invisible e inconoscible. És ingenerable, car és primera matèria e no y havia nenguna altra matèria prexistent que la engendràs. E és incorruptible, car tot ço que és corruput torna en la primera matèria e's ressol en aquella e, per consegüent, tornaria en si metexa e no's corrompria. E és invisible e no coneguda, car és cosa imperfeta, indeterminada e no complida e no és cosa en acte per si, mas és cosa en potència a rebre qualsevol forma, la qual, introduïda en aquella, ella és cosa en acte e és vista e coneguda per aquella la forma, car la forma és aquella que dóna ésser a la cosa e conserva aquella en son ésser.

³³ Es refereix a la distinció XII del segon llibre. Pere Llombard no utilitza el terme *Ylle* i, segons ell, el terme grec per referir-se a la primèra matèria és *caos*:

quae dicit *in principio Deum creasse coelum*, id est, angelos, *et terram*, scilicet, materiam quatuor elementorum adhuc confusam et informem, quae a Graecis dicta est chaos, et haec fuit ante omnem diem. (Llombard, 1854: Col.675).

³⁴ La cita de Plató l'adapta a partir de Pere Llombard: «Plato namque tria initia existimavit, Deum scilicet, exemplar, et materiam, et ipsam increatam sine principio, et Deum quasi artificem non creatorem». (Llombard, 1854: Col.651).

D'aquesta primera matèria, segons diu Aristòtil, *primo Phisicorum et secundo De generatione et primo Metaurorum*, foren fets los ·IIII· elaments, ço és lo foch, l'ayre e l'aygua e la terra, distincs e separats en ses pròpies formes e calitats contràries, actives e passives, situats en lurs centres, com allí sien los vers elaments e posats quiscuns en sos propis lochs segons lur natura e propietat. Car lo foch, qui és alt per ço com absolutament és lauger, per ço és posat en lo pus alt loch. E per ço com és la terra que és sequa absolutament, és greu e fexuga, per ço és posada en lo pus bax loch. [18r] E per ço com l'ayre, qui és humit, e l'aygua, qui és freda, són mijans entre greu e lauger, e són composts entre si, per ço són posats entre mig del foch e de la terra. Car, l'ayre, comparat o en el esguart del foch, és greu; e, comparat a l'aygua, és lauger, car està sobre aquella. E l'aygua, comparada a l'ayre, és fexuga, car stà sots aquell; e comparada a la terra és laugera, car nada sobre aquella. E d'aquests ·IIII· elaments foren fets tots los cels corporals mobles e totes les coses compostes generables e corruptibles.³⁵ E donchs, digam quina cosa és element:

Diu Aristòtil, *tertio De celo et mundo, et primo De generatione et secundo Methafisise*, que elament és matèria de la qual tots los cosos són fets e engenrats e són en après resolts e retornats.³⁶ E elament és fort pocha e simple partícula passant e no permanent dels cosos, car tantost se mescla es convertex en aquells, per ço los elaments no són essencialment en los cosos. Car, si y eren jamés los cosos no estaven en repòs ni en sanitat per la gran repugnància e contrarietat dels dits elaments, mas són-hi passant e convertint-se en la natura

³⁵ L'explicació de les propietats dels quatre elements, que apareixen semblantment a l'obra de Beauvais, l'autor l'atribueix a Aristòtil. No obstant, Beauvais cita sant Agustí com a autoritat d'aquest passatge:

Augustinus super genesim probat [...]: Primo quod aqua sit superior terra patet ex hoc quod terra non potest stare super aquam, [...]. Aerem vero superiorem esse aqua probat. [...] Ignem quoque naturaliter aerem velle transcendere patet ex hoc quia si quis accensam faculam capite deorsum teneat. (Beauvais, 1591: 3r).

³⁶ Aquestes citacions a les obres d'Aristòtil provenen del capítol 53 del primer llibre del *Speculum*, «De divisione scientiarum que et ipse date sunt homini in remedium» (Beauvais, 1591: 8r).

d'aquells. E no són los elaments part de tots los cosos, mas tan solament e singular dels cossos de terra naxents. On lo elament és dit de *Yle*, que és primera matèria dels elaments. Car, en la primera matèria foren los elaments confusos e mesclats. E per ço, elament és dit quasi elevament. Car, en la sua simplicitat, eleva, tira e retorna a la sua natura tot ço que troba en les coses semblant a si.

Aquesta primera matèria desús dita fo apellada per ·VI· noms, car fou dita terra, per ço com no era bella ni havia forma alguna distincta; e fou apellada vana, per ço com era incomposta e sens algun orde; e fou apellada buyda, per ço com no havia alguna operació ni forma separada; e fou apellada tenebrosa, per ço com era tota mesclada fretureïtat de forma e figura determenada; e fou dita abís, per ço com era fusa per la mixtió dels [18v] elaments; e fou apellada aygua, per ço com sotsjahia e era sotsmesa a la voluntat del creador.

E per ço, creada aquesta primera matèria, diu-se en la Bíblia que·l sperit de Déu era portat sobre les aygües, ço és que·l sperit de Déu entenia sobre la disposició, orde e departiment de les coses, formant e departint aquelles segons lur linatge per spay e terme de sis dies.

[8] Capítol ·IX·. Com Déu creà lo cel e la terra e la lum

En lo primer dia, donchs, ço és lo diumenge, creà Déu lo cel e la terra e dix:

–Sia feta lum.

E féu de la prejacent matèria la lum, ço és, una nuu luminosa la qual, après tres dies, agregà e ajustà aquella a la lum del sol, car aquella no abastava a il·luminar totes les parts inferiors axí com féu en après lo sol. E eren, ladonchs, tenebres sobre la faç de l'abís. E per aquesta lum departí lo dia e la nit e apellà la lum dia e la tenebra apellà nit. E fo fet vespre e matí lo primer dia.³⁷

³⁷ La crònica extracta el passatge de la creació a partir dels capítols 19-28 del *Speculum*, «De opere prime diei» fins a «De opere sexte diei idest animantibus terre» (Beauvais, 1591: 3v-4v).

En lo segón dia féu Déus lo firmament, ço és, lo cel stel·lat e les steles e los ·VII· cels de les set planetes. E departí les aygües que eren sobre lo firmament en lo cel cristal·lí, les quals són sòlides e glaciades a manera de crestell, de les aygües que eren dejús lo firmament, les quals són clares e líquides. E és dit firmament per les esteles que són fixes e fermades en aquell e per la sua fermetat e stació e terme de les aygües, intransgresible, que no·s pot passar, feyt a forma asphèrica redona per ço que pus laugerament sia mogut per hun moviment sempiternal continuu, sens treball e fatiga, com de orient a ponent, movent violentment ab lo seu moviment molt soptós e lauger los cels de les planetes; les quals, per lur propri moviment natural, se mouen e van de ponent a orient per lo contrari, per temprar e conservar natura per la generació de les coses. Car, si no fos per lo moviment dels cels de les planetes qui·s fa per lo contrari [19r] del moviment del firmament, qui temprava aquell, no·s faria generació en les coses inferiors, etant repentiu e molt fort e hivaçós.

Donchs, digam què és lo firmament e què és estela e planeta e què és cel corporal e què és la quinta essència. Hon diu Aristòtil, *primo et secundo De celo e primo Methaurorum*,³⁸ que·l firmament és cos natural, moble, continu e lo darrer incés o moviment de tots, per lo moviment del qual <qual>, tots los altres cels mobles són moguts e seguexen lo seu moviment. E és causa del temps infinit, no engenrat ni cahent sots corrupció ni rebent passions algunes e és cam de tota acció, virtut, principi e vida de totes les coses vivents. Car, per la virtut, operació, influència del firmament e de les steles e planetes, tots los corsos inferiors són engenrats e governats e complexionats. Estela és ajustament de resplandor en terç lloc del firmament. Planeta és part de la part del firmament e cosa colorada de la lum del firmament.

³⁸ Es tracta de l'obra *Dels meteors*, d'Aristòtil. Beauvais cita l'obra d'Aristòtil amb el nom «libro metheororum» (Beauvais, 1591: 8r). Malgrat tot, la cita d'aristòtil no es correspon amb la del text de Beauvais. Suposem que les citacions de l'autor grec les agafa el compilador –o la compilació que segueix– a partir d'algun compendi de filosofia.

On les planetes són set e cascuna està en son cel, ço és, Saturnus, Júpiter, Mart, Sol, Venus, Mercúrius e Luna. E cascuna de aquestes planetes va e fa son cors en cert temps per tots los dotze signes, ço és, per *Aries, Taurus, Geminis, Canser, Leo, Virgo, Libra, Scorpion, Sagitarius, Capicornus, Aquarius e Picis*; e aquests són cases de aquelles.

Hon Saturnus, qui és la pus alta planeta de totes, la qual és fret e sech e de natura de terra e de plom va e fa son cors per cascun signe en dos anys e mig e trespasa tota la sua roda o cercle en trenta anys. Júpiter, qui és calt e humit, de natura d'ayre e de lautó, passa per cascun signe en un any e trespasa tota la sua roda en ·XII· anys. Mars, qui és calt e sech, de natura de foch e de ferre, va per cascun signe en dos mesos e mig e trespasa tota la sua roda en dos anys e mig. Sol, qui [19v] és calt e sech e de natura de foch e de or, va per cascun signe hun mes e trespasa tota la sua roda en hun any. Venus, qui és fret e humit e de natura de aygua e d'estany, va per cascun signe ·XII· dies e trespasa tota la sua roda en ·IIII· mesos e ·XXIIII· dies. Mercúrius, qui és fret e sech e de natura d'argent, viu alguns dies que no ha complexió determenada sino aytal com ha la planeta ab qui s'ajusta. E aquest fa son cors per cascun signe en sis dies e trespasa tota la sua roda en dos mesos e ·XII· dies. Luna, qui és la pus baixa planeta de totes, la qual és freda e humida e de natura d'aygua e d'argent, emperò ha una poca de calor per accident, per ço fa podrir les coses. Aquesta fa son cors per cascun signe en dos dies e mig e trespasa tota la sua roda en un mes. Car, tant com los cercles per on aquelles són situades són majors o menors, aytant aquelles fan son cors pus tart o pus tost. De les propietats, influències, operacions d'aquelles lexarem al present per no alargar la matèria.³⁹

³⁹ Les referències als planetes i les constel·lacions hi són presents al *Speculum*, capítol 25 «De opere quarte diei» (Beauvais, 1591: 4r); no obstant, les propietats dels astres semblen un extracte de comentaris a l'obra d'Aristòtil. Les propietats dels astres són a bastament referides al llibre segon del *De Coelo* (Aristòtil, 1850: 367-431) i a l'obra *Dels meteors* (Aristòtil, 1854: 552-626). Amb tot, per la brevetat del passatge, la crònica no presenta excessives semblances, més enllà de les referències als planetes i als signes zodiacals. Les definicions dels astres al *Secretum secretorum* divergeixen més, si cap (Steele, 1920: 17-24), malgrat que dita obra sí que serà extractada més endavant.

Donchs digam quina <quina> cosa és cel corporal.⁴⁰ Cel és cors simple, continu, moble, sempiternal o moviment circular ingenerable e incorruptible, molt perfet per la sua asuduýtat, que no ha fi. La ·vª· essència és un altre cel qui és molt noble e molt elevat e clou dins si tots los altres cels naturals. E és appellat *quintus orbis* o quinta essència, lo qual és inmoible e de sempiternal fixió, imaterial, incorruptible e és principi efficient de tots los corsos celestials inferiors, no havent semblant natura dels altres substreyt de tot moviment, pena e treball, rebent perfecció de la sobirana substància perfectament bona qui és Déus. E és al món a manera de closca d'ou qui tanca dins si tot ço qui és de dins. E d'aquest cos noble prenen virtut les pedres precioses e les altres coses qui no són complexionades, de les quals no·s pot retre rahó, sinó que açò han de la propietat de la quinta essència.

[9] Capítol ·x·. Com Déu congregà totes les aygües en un loch

[20r] Donchs, tornant a la matèria principal,⁴¹ en lo tercer dia féu Déus ajustament e congregació de totes aygües en un loch e la terra aparegué secha e lliminosa per les aygües que y eren stades. E de continent, aquella produhí herba verdejant e arbres faents fruyts, appellant, la congregació aquella de les aygües, mar, per ço com és mare de tots los flums e de totes les aygües que decorren en aquella.

En lo quart dia féu e ordenà Déus, de la desús dita lum primera, dues grans lluminàries. La una fou la lluminària major, ço és, lo sol, per ço que luminàs lo dia per la sua resplandor gran e tots los cosos corporals. E l'altra fon la lluminària menor, ço és, la lluna, perquè il·luminàs la nit en subsidi e ajuda de natura humana, per ço que les gents poguessen treballar.

⁴⁰ Les referències als cels semblen provenir de la *Metafisica* d'Aristòtil (Medo, 1578: 68-73); no obstant, el passatge de la crònica és breu al respecte.

⁴¹ En aquest cas, la matèria principal torna a ser el *Speculum*, el qual reprén al capítol 28 del primer llibre, «De opere sexte diei idest animantibus terre» (Beauvais, 1591: 4r). Malgrat tot, segueix compendiant amb citacions a obres d'altres autors, en aquest cas el *De proprietatibus rerum* de Bartomeu d'Anglaterra (Bartholomaeus Anglicus).

En lo cinqué dia féu Déus de l'elament de l'ayre los ocells e volàtilis e ornà'n l'ayre. E féu de l'elament de la aygua los peys e ornà'n aquella.

[10] Capítol ·XI·. Com Déu creà Adam

En lo sisén dia féu Déu de l'elament de la terra les bèsties e reptílies. E après dix:

—Façam hom a ymage e semblança nostra, que senyoreje als ocells del cel e als peys de la mar e a les bèsties de la terra e reptílies d'aquella.

E formà l'om e féu-lo del lim e flor de la terra en lo camp de Domàs e inspirà, en la faç d'aquell, inspiracle de vida, ço és, que creà de nou, de no res, ànima celestial e infoné-la en aquell. E fou apellat Adam, que vol dir feyt de terra. E féu-lo de drete statura, per ço que miràs al cel, que era lo seu loch, per lo qual a posseyr era feyt. E encara per altra rahó natural és de drete statura, car se diu en lo libre *De proprietatibus rerum*, tota calor naturalment munta dret e va ensús per angle agut e piramidal. E com lo hom habunde més en calor segons la sua quantitat e forma que negun altre animal e foch, haja més senyoria en aquell, per ço, donchs, és drete statura e va dret, e com la [20v] calor natural li defall, enclina's a la terra e va corp en la vellea.

[11] Capítol ·XII·. Com la ànima de l'hom és immortal⁴²

E quant lo hom mor, per ço com la ànima d'aquell és immortal e viu, munta-se'n al cel, si bé ha obrat, o devalla en los inferns, si mal ha obrat. E après la resurrecció general, muntar-se'n ha al cel en cors e en ànima per haver glòria tot l'om o devallarà als inferns per haver pena e turments. Car, les bèsties e les altres coses animades, quant moren, mor la ànima de aquelles e los corsos corrompen-se e romanen en la terra, que és lo lur loch.

⁴² Per al capítol sobre la immortalitat de l'ànima, el compendí segueix el capítol «De immortalitate anime et ymagine trinitatis in ea» del *Speculum* (Beauvais, 1591: 5v).

On scientment Déu féu Adam del lim de la terra, la qual és lo pus bax e lo pus sotil elament de tots per ço que fos humil e no's levàs en supèrbia per la gran senyoria que havia sobre totes les creatures e que regonegués que açò havia per gràcia de Déu e no u havia de si metex. E formà'l e féu-lo de edat de ·XXXIII· anys.

[12] Capítol ·XIII·. Com Déu donà ley a totes creatures

E fetes totes les coses per Déu en molt gran perfecció, de continent, ordenà e establí natura e ley a totes les creatures corporals com degueren nàxer e viure e obrar e fer generació. Les unes, per via seminal; les altres⁴³ per ajustament de mascle e de femella produynt creatures encarnades; les altres, produynt ous; les altres, per via seminal produynt herbes, flors, fulls, fruyts, cascunes segons lur linatge e spècia e natura en son temps. Ordenant als hòmens e a les bèsties e a les coses fexugues que visquessen e obrasen en la terra, e als peys en l'aygua e als ocells en l'ayre e en lurs mig per reclinar-se. E als flums statuynt que descorreguessen en la mar. E manant a la mar que no passàs sons térmens e llímits e als altres elaments que no passasen lurs spheras, lochs e centres posats e ordenats per Déu. E per ço com totes les coses són eternalment en Déu, per tal diem que les coses que són fetes segons natura, orde e curs de aquella, diem que aquelles són fetes naturalment o per natura, ús e costum [21r] de aquella. E les coses que són fetes miraculosament e per gràcia de Déu, diem aquells ésser fetes ultra natura, orde e costum de aquella; axí com féu Déu Eva de la costella de Adam, e féu tornar lo sol ·XV· graus atràs en senyal de la sanitat del rey Ezechies; e en temps de Josué, quan féu estar lo sol en un grau ·XXIII· ores; e quant flum Jordà no descorregué tro que foren passats los fills de Israel, e moltes altres coses que Déu fa axí com li plau.⁴⁴

⁴³ A l'original, «les altres» afegit posteriorment al marge dret.

⁴⁴ Aquest capítol compendia els passatges de l'obra de Beauvais referents a l'ordre dels animals, la creació de l'ésser humà, els membres d'aquest o el lliure arbitri. Per a l'orde animal i com es reprodueixen els ésser vius, els capítols 23 «De arboribus»; el 24, «De fructibus et gummis vel succis»; el 26, «De opere quinte diei et primo de avibus»; el 27 «De piscibus»; el 28, «De opere sexte diei idest animantibus terre»; el 29, «De reptilibus» (Beauvais, 1591: 5v). Per als membres humans i el lliure arbitri aprofita fragments del capítol 31, «Epilogus de formatione corporis humani»; el 32, «De divisionibus

Hon certament, Déu, ordenant natura, donà senyoria e influència e operació e virtut als cosos superiors celestials de les steles e planetes sobre los cosos composts jusans e [que] per aquells fossen regits complexionats. Emperò no·ls donà ni han senyoria sobre la ànima de l'hom ni lo seu franch arbitre, com sia cosa simple e no haja cors e no sia sotsmesa a moviment ni a transmutació dels dits cosos superiors celestials.

E per ço l'om savi pot mudar, per lo seu franch arbitre, la complexió, appetit e inclinació mala e viciosa que·l seu cos ha per los dits cosos superiors en bé y en virtuts, axí com legim de Ypocràs,⁴⁵ que conexent la sua mala complexió e viciosa inclinació natural, mudà aquella en honestat e virtuts per lo seu franch arbitre, car diu l'*Aclesiàstich* que l'hom savi senyoreja les steles.⁴⁶ E encara, ordenant e arreglant per natura los instruments e orgues dels senys e los membres del cors a certs actes, misteris e obres a fer; ço és, los hulls, per a veure les maravelles e obres de Déu e per guardar lo cors de tot perill e nociment e per mirar e procurar e administrar degudament les coses necessàries a la vida; les orelles, per ha oyr les lahors de Déu e per comunicar, entendre e participar ab les gents; e la boca, per a parlar les lahors de Déu e dir e explicar prestament la sua volentat als altres e per manjar e beure tempradament e per purgar e scupir la reuma del cap; [21v] e le s mans, per a tocar honestament les coses necessàries a la vida e per servir tots los altres membres del cors; e los peus per anar a treballar degudament, per procurar e sostenir la vida; e lo ses, per buydar e expel·lir e foragitar les inmundícies del cors; e lo membre, per ha orinar e fer generació en la spècia; e les joyes de les dones,⁴⁷ per a purgar, concebre e infantar.

membrorum», i el 39, «de libero arbitrio» (Beauvais, 1591: 5v-6r). No obstant, les cites de l'Eclesiàstic, Hipòcrates, Galè i Aristòtil no hi són al *Speculum* ni a l'obra de Pere Llombard; tampoc a Comestor, que serà una font essencial després.

⁴⁵ Al marge dret: «Ypocràs».

⁴⁶ Al marge dret: «Vir sapiens dominabitur astris».

⁴⁷ Al marge esquerre: «Les joyes».

Ara digam quina cosa és natura naturada. Diu Aristòtil, *secundo Phisicorum*, que natura és principi de moviment en la cosa movent primerament e per si, axí com del moviment contínuu del firmament e dels cels de les planetes e de les coses laugeres que van e munten ensús e en alt a lurs spheres e lochs naturals, axí com lo foch e l'ayre. E és principi de repòs en la cosa reposant per si, axí com del repòs de la terra que reposa en lo seu centre e mijà, e de les coses greus e fexugues que reposen en la terra si, ja per força o violència, no són gitades en alt contra lur natura, com tota cosa violent o forçada sia contra natura.

Axí metex, natura és una força e virtut incerta o inposada en les coses de engenrar coses semblants de coses semblants a si, axí com de l'hom engenrar hom e de l'ase engenrar ase e axí dels altres segons lur linatge o spècia. E açò per tal que per la generació contínua sia perpetuat lo ésser que les creatures han de Déu per natura. E encara, natura és dita composició esencial de les coses sensibles e animades, car egrega e ajusta ensemps e fa composició de les coses semblants en natura. E per ço és causa e principi de moure e de reposar en tota generació de moviment e de repòs. Per ço diu Galien que natura és molt sàvia e més que sàvia, de la qual saviesa no és fi.

E pux havem tractat de natura quina cosa és, ara digam què és fortuna e ventura, cas, fat e astre, que són per accident. Ffortuna és que obra les coses ab [22r] propòsit per la fi, emperò són fetes per accident e per altri e és variable e mutable, per ço és dita fortuna. Ventura és que fa e obra les coses inoppinadament e sens algun propòsit, axí com si per ventura lo leó era portat en una cova e la cova cau e mata lo leó desaventuradament. Cars és quan les coses són fetes simplament e no ab propòsit. Emperò, són fetes per accident a part de fora, axí com si lo cavall ve per cas a una cova e aquell, estant en aquella, per cas era salvat jatsia ell no y fos vengut per salvar-se aquí. On cas és en coses animades e no animades, ffortuna tan solament en coses animades. Ffat és la complexió e influència, senyoria e propietat que los cosos superiors de les steles e planetes influen e donen als cossos inferiors composts e

elementals. Astre és la operació e virtut, inclinació e appetit que los cosos inferiors composts han e reben de les coses superiors celestials, de les stelles e planetes.

Donchs tornant a la matèria, lo divendres, veient Déu que totes les coses que havia fetes eren molt bones, beneý aquelles e dix:

—Crexets e multiplicats e recomplits la terra— e ací fonch trobat l'orde de matrimoni, mas no consumat aquí.⁴⁸

Les quals, de continent, s'escamparen per tota la terra e feren generació e multiplicaren, imposant nom per Adam a cascuna de aquelles.

[13] Capítol ·XIII·. Com Déu reposà de tota cosa a fer

En lo ·VII· dia, ço és en lo dissabte, Déu reposà de tota obra a fer que agués per pensada de fer e que, d'aquí avant, no fes novella creatura de la qual forma, spècia o similitut no hagués precehit o no fos ja stada feta. E santificà e dedicà e consagrà aquell dia al seu servei e lahor e benedicció e volgué e manà que aquell dia li fos colt, festivat, tengut e celebrat per totes les gens de totes fahenes temporals en reverència e honor sua, en honor del gran benefici fet per Déu a natura humana [22v] de la creació del món e de totes les creatures a ús e servey de aquella e promissió de la glòria de paradís als ben hobrants.

Donchs dix Déu dessús:

—Façam hom a ymage e semblança nostra.

En ço que dix «Façam hom a ymage e semblança nostra» és una obra de tres persones demostrada, e n ço que dix «A semblança nostra» nos és una e equal sustància de tres persones manifestada. Car, açò fou dit per lo Pare al Fill e al

⁴⁸ Al marge dret: «Ací fonch trobat l'ordre matrimon[ial]».

Sant Sperit.⁴⁹ On la formació del cors de Adam fon feta quant Déu féu Adam del lim de la terra e la creació de la ànima fou feta quant Déu inspirà en la faç de aquell e infoné en aquell ànima racional, la qual se convenia bé al cors per informar aquell e exercitar-lo en virtuts e en bones obres.

E per ço l'om, segons la ànima, és feyt a ymage e semblança de Déu, car axí com en Déu ha tres persones e una fàbrica e una essència, axí en la ànima ha tres potències, ço és memòria, enteniment e voluntat, e és una substància.⁵⁰ E axí metex, l'om és ymage de Déu, car axí com Déu és principi de creació de totes les coses, axí lo primer hom, Adam, fou hun sol principi de generació de tota natura humana. E axí metex, l'om és fet ymaja de Déu en la figura e forma, car és invisible e infigurable e és fet a semblança de Déu en natura, car és de natura spiritual e immortal. E per ço com l'om per la ànima és fet ha ymaja e semblança de tota la Sancta Trinitat; car, ha memòria, qui és comparada al Pare; e ha enteniment, qui és acompanyat al Fill; e ha voluntat, qui és acompanyat al Sant Sperit.

[14] Capítol ·xv·. Com quina cosa és ànima

Per ço, digam quina cosa és ànima racional. Diu sent Agostí que ànima racional és fàbrica simple, spiritual e immortal, feta a ymaja e semblança de Déu, car és una essència e ha tres potències.

Aristòtil diu *in 3° De anima*, que ànima en comú és acte e forma del cors natural [23r] orgànich, havent vida en potència. Axí metex, ànima és aquella cosa per la qual vivim e som moguts e sentim, e fou en ésser e és tota en tot lo

⁴⁹ El compilador extrau aquestes apreciacions a partir de la *Distictio XVI de les Sentències* de Pere Llombard:

In Genes. legitur, c. 1: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, etc. In eo quod dicit *faciamus*, una operatio trium personarum ostenditur; in hoc vero quod dicit ad *imaginem et similitudinem nostram*, una et aequalis substantia trium personarum monstratur. (Llombard, 1854: Col.683-684).

⁵⁰ Al marge esquerre: «Com la ànima és feta a ymaja e semblança de Déu e no lo cors».

cors e tota en cascuna part del cors. Per ço en tot cors natural orgànich ha dos sperits, ço és, sperit vital e sperit animal. L'esperit vital és hun cors molt subtil, lo qual nax del cor e és portat per les venes e per los nirvis a tots los membres del cors per créxer e per nodrir aquells, e fa e hobra polç e alende, e és primer en la composició del cors e darrer en la resolució de aquell. L'esperit animal és simple sperit lo qual naix e procehex del cervell e unifica e dóna vida al cors e obra moviment e sentiment en aquell, e és darrer en la composició del cors e primer en la resolució de aquell. E per tal com l'om és compost de ànima e de cors, és dit que l'hom és animal racional e mortal, es animal per ço com ha ànima vejetativa sensitiva per la qual viu e crex e sent, e és racional per ço com ha ànima intel·lectiva per la qual ha conexença e discurs de rahó e sab discernir entre bé e mal e entén què és ver e falç. És mortal per lo cors, que és de natura corruptible per lo peccat e mor tantost que la ànima és separada del cors. E ladonchs, no és dit hom mas cadàver o cors mort. E per ço l'om és lo pus preciós de tots los animals per la rahó que ha en si.

[15] Com lo hom és appellat menor món

L'hom és appellat *microchosmus*, que vol dir menor món, car no és virtut ni propietat en totes les creatures que aquella no sia atrobada en l'om en general. Car, l'om és sabent e rahonable axí com ha àngel, e és pech e anterch axí com ha ase; e és fort e gosat axí com a leó, e flach e temerós com a lebra; e és ferm e leal com a cavaller, e és reguitnant e tornant atràs com a mul; e és mans e simple com anyell, e és maliciós e brau com a leona; e és cast e nèdeu com a castor, [e] és calt e luxuriós com ha rabosa; e és scàs e avariciós com ha ca, [e] és larch e franch com a gall; e és savi e prudent com a formiga, e és foll e pererós com ha ors; [23v] e és profitable com abella, e és noýble com a rata; e és parlar com a pigra, e és mut com a pex; e és car e preciós com alefant, [e] és sútzeu e leig com a porch.⁵¹

⁵¹ Per a l'inici d'aquest capítol, l'autor torna a utilitzar el *Speculum*. Beauvais es refereix a l'ésser humà, amb els mateixos termes, com un microcosmos: «Unde et dicitur michocrosmus, id est minor mundus» (Beauvais, 1591: 5r); no estableix, però, les correspondències entre els trets fisonòmics i les qualitats dels

Per tal, l'om és dit tota creatura en totes coses per participació, car participa ab los àngels en entendre, ab los bruts en sentir, ab los arbres en vejetar, ab les pedres en lo ésser e ab los elaments en les qualitats. Hon com l'om subsista e sia compost de ànima e de cors e la ànima senyoreje e recolze sobre aquell. Per ço, la ànima de l'hom, qui és senyora del cors, encerta e ha conexença de les calitats e natures dels hòmens per certs senyals, per la costil·lació e influència de la generació. E aquesta conexença és dita sciència de phisonímia, que vol [dir] pronosticació e conexença intríncequa de les qualitats, propietats e natures dels hòmens.

Per tal, sàpies que l'hom qui ha lo cap gran o massa chic és senyal de fatuïtat e de peguea. E qui ha molts cabells en lo cap e aspres significa fatuïtat e perea.⁵² E qui ha pochi e blans cabells és inclinat a luxúria. E qui ha cabells negres és senyal de dretura e de amor e de justícia. E qui ha los cabells roigs és senyal de gran yra e de guats. E qui ha los cabells rossos és senyal de luxúria. E qui ha los cabells castanys significa home havent pahor. E qui ha molts cabells en lo ventre e en lo pits significa orribilitat e singularitat de natura.

E aquell qui ha lo front gran significa que ha poca vergonya e és ventolà. E aquell qui ha les celles breus e són molt pelosses és molt parlar. E qui ha les celles longues entrò a les galtes és molt envejós. E qui ha les celles primes e mesurades ha bon percebiment d'entendre.

E qui ha los ulls grans és envejós e pereós e vergonyós e desobedient; e si són mijancers declinant a color o negror, aytal hom és cortés e fel e ha subtil enteniment. E aquell qui ha los ulls bellugants ab stesa cara és maliciós e

animals. Per a la confecció d'aquest breu passatge sobre fisonomia la compilació segueix el *Secretum secretorum*, obra atribuïda a Aristòtil i àmpliament difosa, traduïda i compendiada al llarg de l'Edat Mitjana (Bizzarri, 1996; 2010 & 2014), amb la qual aquest fragment de la crònica presenta estrets paral·lelismes. Així i tot, el passatge no es tracta d'una traducció literal del *Secretum*, més bé d'una adaptació. Les correspondències entre qualitats humanes i animals del *Secretum secretorum* a Steel (1920: 143); mentre que els capítols corresponents al tractat de fisonomia a Steel (1920: 167-172).

⁵² Al marge esquerre: «Los senyals dels hòmens».

malvat. E qui ha los ulls a manera de aygua [24r] és foll e dura natura. E qui mou los hulls soptosament e ha la vista aguda és enganyador, ladre e desleal. E qui ha los ulls roigs és ardit e fort. E qui ha màcules grogues e blanques e verts en los ulls e en la cara és pijor que altre e pus malvat. E aquell qui guardarà tu sovent e, quant tu'l guardaràs abexarà los hulls e ha vergonya de tu, és senyal que aquell ama e tem a tu. E aquell qui fa la contra és envejós e menyspreant.

E aquell que ha lo nas prim és yrós. E qui ha lo nas larch és ardit e valent. E qui ha lo nas que sia curt breu és sobtós e mogut. E hom qui ha los forats del nas strets és yrós. E qui ha lo nas corp és parlar e mansoneguer. E aquell qui ha lo nas mijancer ab drete mesura e ab cara plana hon no ha inflamament és hom barallós e malencònich, injuriós e mal nèdeu.

E quell qui ha la cara mijancera en les galtes, ni massa haguda ni massa plana, és vertader e amorós, entenent e savi e servicial e bé ordenat e enginyós. E aquell qui ha la cara grossa és menys savi e falsier. E aquell qui ha la cara magra és previst en les sues obres e és de subtil enteniment, E aquell qui ha la cara poca e groga és malvat e viciós, enganyador e enbriach.⁵³ E qui ha la cara longa és envejós.

E qui ha la boca ampla és barallós e ardit. E qui ha los labis grossos és foll. E qui ha los labis prims és yrós.

E qui ha la veu grossa e ben sonant és barallós e bell parlar. E aquell qui's cuyta de parlar, e majorment qui ha la veu prima, és fexuch, foll e mentider. E aquell qui ha la veu grossa és hirós. E aquell qui ha-la dolça e ben sonant és envejós e sospitós. E aquell qui ha la veu mijancera és savi, discret, vertader e just. E aquell qui quant parla mou sovent les mans és envejós e bell parlar e enganyador. E aquell qui quant parla se absté de moure les mans és ben ordenat e entenent de sa consell.

⁵³ Al marge dret: «Nota. De embriac».

E aquell qui ha [24v] les orelles poques o molt grans és foll, ardit e luxuriós. E aquell qui ha lo coll magre e bona veu és foll. E aquell qui ha lo coll gros és foll e gran menjador.⁵⁴ E aquell qui ha lo coll curt és enganyador, falç e plen de oy.

E aquell qui ha los musclos alts és prom e ardit e de bon enteniment. E qui ha amplea de pits e grosea de musclos significa proheha e ardiment e dretura. E qui ha mijanceria de pits e egualtat és molt bon senyal e provat de bé.

E qui ha los brassos lonchs que les mans li pleguen als genolls és ardit, savi e larch. E qui ha los brassos curts és hom pech e de discòrdia. E qui ha les mans e les palmes e los dits lonchs és hom ordenat a moltes arts macàniques e de bon regiment. E aquell qui ha grossos dits e curts és foll.

E aquell qui ha lo ventre gran és indiferent, foll, orgullós e luxuriós. E qui ha mijancer ventre e los pits estrets és hom de bon enteniment e consell.

E aquell qui ha molta carn en los genolls és hom flach de virtuts e moll. E aquell qui ha les comes primes és ignorant. E aquell [qui ha] les comes grosses e amples és fort e ardit. E aquell qui ha los peus grossos e carnosos és fat e injuriós. E aquell qui ha los peus pochés és dur. E aquell qui ha los passos rèbeus e soptosos és soptós e de mala volentat. E aquell qui ha los passos amples e va spau és ben ordenat en totes ses obres.

Encara dich-te: guarda de tot hom desastrat que no haja compliment de sos membres e que sia assol·lat per natura axí com de ton enamich.

Donchs, aquell hom és bo e ben ordenat qui ha lo cap mijancer e los cabells castanys e plans e les celles mesurades e los hulls redons ab vista alegre e rient, que parle poch e ha mijancera veu. E quant la sua cara se declina a groguea e a negror e ha lo coll be mesurat e los pits estrets e lo ventre mijancer e los

⁵⁴ Al marge esquerre: «Nota. De menjador».

brassos lonchs e les cames ben mesurades e los peus eguals e ha los [25r] passos suaus.

Emperò, convé a tu que no·t fies en negú de aquests senyals tan solament, mas ajusta e cull los testimonis de ço e quant daran a tu diverses senyals e contraris declinat tota hora a la major e millor partida, e no erraràs. Emperò, si veuràs alguns mals senyals e viciosos, la ànima los pot mudar en bé e en virtuts per lo seu franch arbitre segons dessús és dit. E donchs, per gran excel·lència e sobirana amor de natura humana Déu féu tan solament lo hom ha ymatja e semblança sua e no alguna altra creatura; e açò per exalçar e fer participat aquella de la sua divinitat e glòria.

[16] Capítol ·XVI·. Com Adam agué sciència de conéxer Déu que l'avía fet⁵⁵

Tantost que Adam fou fet, hagué per gràcia de Déu sciència de conéx[er] Déu que l'havia fet, al qual devia servir e amar. E hac sciència de conéxer a si meteix, què devia fer e obrar e què devia squivar. E hac sciència de conéxer totes les creatures e de la natura e propietat de aquelles e com eren per ha ell creades e fetes. E per ço hac cura de regir e governar aquelles e hac conexença de les coses passades que ja eren stades e de les coses presents; mas no hagué conexença de les coses sdevenidores, per ço no fou previst del seu cas com peccà. E fou donada per Déu hajuda a l'hom per gràcia de la generació, ço és, pura ignoscència munda de tota màcula, ab dretura de voluntat e de totes les potències naturals, obstinercitat de la ànima, per la qual poguera estar que no peccara, mas no poguera aprofitar en virtuts ni meréxer per les obres que fera. E fou-li donada altra ajuda per la gràcia de la creació, ço és, liberal arbitre, per lo qual podia créxer en virtuts e meréxer segons les obres que faria.

⁵⁵ Per a la confecció del capítol 16, el compilador reprén les *Sentències* de Llombard, en aquesta ocasió el segon llibre, *distictio* 23, apartats «De cognitione creatoris» i «De cognitione suis». Segueix després amb la *distictio* 24, apartats «De adjutorio homini in creatione dato, quo stare poterat» i «De libero arbitrio» (Llombard, 1854: Col.701-702).

Hon liberal arbitre és facultat de la rahó e de la voluntat per la qual lo bé és feyt e obrat per gràcia de Déu assistent e lo mal és feyt aquella deffallint.⁵⁶ E és dit liberal quant és a la voluntat que's pot inclinar a qualsevol part, e és dit arbitre quant és a la rahó per la qual ha a decernir entre bé e mal. [25v] E per ço, si Adam no hagués peccat, los hòmens engenraren sens cobejança de luxúria e les dones infantaren sens dolor.

[17] Capítol ·XVII·. Com Adam fou transportat en paraís terrenal⁵⁷

Adam, axí ennoblit de gràcies, fonch transportat per misteri de àngels del camp de Domàs en paraís terrenal, lo qual és loch corporal molt gran e molt delitable, plantat de molts arbres fahents fruys e enbellit de molt gran font de la qual naxen quatre grans flums, ço és Guion, Ffison, Tigris e Èufrates;⁵⁸ feyt en lo tercer dia en la part oriental, molt alt, bastant tro a la concavitat de la luna, en lo qual, pluja ni aygua de diluvi jamés no pervengué, e longat de terra habitable per gran spay.

E tantost que Adam fou en paraís terrenal, Déu li mostrà tots los arbres de paradís, entre los quals li mostrà l'arbre de sciència de saber bé e mal [e] lo arbre de vida, lo qual havia per gràcia de Déu virtut que aquell qui del seu fruyt menjaria lo seu cors no podia ésser agreujat de neguna malaltia ni per flaquea podia venir a vellea, e viuria perpetuament e no morria.

⁵⁶ Al marge dret: «Nota. De liberal arbitre».

⁵⁷ El capítol 17 és un compendi dels capítols 13, «De paradiso et lignis eius», i 14, «De fonte paradisi, et quator fluminibus eius», de la secció «Historia libri Genesi» de la *Història Escolàstica* (Comestor, 1855: Col.1067-1069). A partir d'aquest punt, l'obra de Comestor guanyarà pes a la crònica, esdevenint, durant bona part, la seua única font. Amb tot, en aquest capítol, les aportacions teològiques entorn l'arbre de la vida les incorpora de les *Sentències* de Llombard (1854: Col.691).

⁵⁸ La font, que descriu més extensament els quatre rius, diu:

Qui fons dividitur in quatuor flumina. Unus dictus est Phison [...] Alius dictus est Gehon, vel Gihon, vel Ighon, qui et Nilus [...] Alii duo primis nominibus vocantur Tigris, et Euphrates (Comestor, 1855: Col.1068).

Hon Adam en estament de innocència podia morir e no morir. Car, podia morir per ço com era mortal per çà natura de no res creada e no confirmada en gràcia; e no podia morir per lo menjar del fruyt de l'arbre de vida. E com a Déu plaguera fóra transportat ell e los altres que isqueren de aquell sens alguna dolor e pena en la glòria celestial. E aquesta immortalitat fou en Adam per la ànima, axí com ha influent virtuts en aquell; e per la composició equal del seu cors, axí com a ordenat en ses calitats; e per l'arbre de vida, axí com a vejetant e nodrint aquell; e per lo regiment de la divinal providència, axí com a conservant e destensant aquell. Car, axí com la ànima era ignoscent però podia peccar, axí lo cors era inpasible e immortal però podia morir, e axí era transportador a glòria.⁵⁹

E mostrat per Déu a Adam tots [26r] los arbres de paradís terrenal, manà-li Déu dient:

—De tots los fruyts dels arbres de parayés menjaràs e fer a la teua voluntat, exceptat del fruyt de l'arbre de saber bé e mal, car en la hora que del seu fruyt menjaràs, de mort eternal morràs.⁶⁰

Aquesta sentència fou donada, ladonchs, per Déu a Adam. E per havant, en semblant dia e ora de tèrcia fou Jesucrist condemnat a mort per Pilat, Déu sehent en lo seu tro e cadira e Adam stant de peus e Pilat sehent en la cadira e Jesucrist stant de peus. E açò li manà Déu en senyal de obediència e de senyoria per ço que·l temés de offendre e li conegués senyoria, no emperò, que·l fruyt de aquell arbre fos mortal. Mas per ço com per la desobediència de

⁵⁹ Sobre la immortalitat de l'ànima d'Adam i les qualitats de l'arbre de la vida a partir de la *Distinctio* 19, «De primo hominis statu ante peccatum, scilicet qualis fuerit secundum corpus et secundum anima», de les *Sentències* de Llombard, apartat «Si non foret praeceptum ut de illo ligno comederet, et aliis et non illo uteretur, an posset non mori» (Llombard, 1854: Col.691).

⁶⁰ Finalitzada la consideració al respecte de la immortalitat de l'ànima d'Adam, el compilador retorna a la *Història Escolàstica*: «de ligno scientiae boni et mali ne comedas [...] Quacunque die comederis, morte morieris» (Comestor, 1855: Col.1069).

Adam se enseguí la mort a ell e a tots los descendents de aquell per via seminal.

[18] Capítol ·XVIII·. Com Déu féu Eva de la costella del costat de Adam

Vehent Déu que l'hom no estava bé, sols dix:

—Façam ajudori a l'hom e companyia, que facen generació.⁶¹

E posà sopor o arrapament dels senys en Adam.⁶² E lavors li fou revelat e promés per Déu que de la sua sement e natura naxeria hu qui seria Déu e hom. E per ço dien alguns que encara que Adam no hagués peccat, que·l fill de Déu se fóra encarnat e fet hom per glorificar lo hom en ànima e en lo cors per ço que ab los hulls del cors veés la humanitat e ab los ulls de la ànima veés la divinitat del fill de Déu. Emperò, Déu ho féu per la millor e pus congruent manera que fer-se devia e permés que Adam peccàs, per ço que hagués mèrit si bé fahia e obrava, o agués demèrit o pena si mal hobrava per lo seu franch arbitre.

E donchs, stant arrapat Adam per misteri angelical, Déu tragué una costella del costat sinestre de aquell e féu-ne Eva.⁶³ E com Adam se fou despertat e la veés tant bella dix:

—Aquesta carn és de la mia e aquest os, dels meus ossos.

E apellà hòmena, *virago*, que vol dir treyta de l'hom; e mascle e famella [26v] féu a aquells, e un per a una. Car, la femella és sots lo mascle en potència e

⁶¹ Segueix la crònica el text de Comestor, malgrat que aquest situa la intervenció inicial al capítol anterior, dedicat a la imposició dels noms a totes les criatures: «Dixit quoque Deus: *Non est bonum hominem solum esse; faciamus ei adjutorium, ad procreandos liberos, quod sit simile illi*». (1855: Col.1069).

⁶² Continua ara a partir del capítol 16 de l'obra de Comestor, «De somno Adae, et formatione mulieris de costa eius» (1855: Col.1070).

⁶³ Al marge dret: «Eva».

ama-la molt carament, per ço los hòmens amen tant les mullers com són una metexa carn en los fills.⁶⁴

E certament, Déu féu Eva del costat de Adam e no la féu del cap ne dels peus de aquell per ço que no·l senyorejàs ni li fos masa sotsmesa. Mas que fos ça companyona e fos unida aquell per conjugal companyia a fer generació, pus eren de una natura, forma e spècia. Per ço fa a veure en què differen l'om e la fembra, ço és quina differència ha entre l'om e la fembra, com sien contraris en calitats e passions.

Hon diu Aristòtil, en *Libro de sopno et vigilia, capitulo De menstru no mulieris*, que·ls contraris o difarències que entren en la diffinició del *genus*, aquelles són difarència essencial, específica e formal; axí com en la diffinició de l'hom *in genere*, és que l'hom és animal racional e mortal. Aquestes differències fan differre l'om de totes les altres coses fora sa spècia. Car, per ço com l'om és animal ha difarència en les coses inanimades. E, per ço com és racional, ha difarència en les bèsties. E, per ço com és mortal, ha difarència en los àngels, car són immortals. E com aquestes difarències específiques e formals no sien entre l'om e la fembra, car axí és la fembra animal racional e mortal com l'hom, com sien de una metexa spècia e forma. Per ço, lo hom e la dona, o lo mascle e la femella, no differen en forma ni han diversitat e difarència en matèria. E per ço, lo mascle e la femella, jatsesia sien pròpies passions de l'animal, emperò, no són differències específiques ni formals, mas són difarències materials de part del cors, les quals no diversifiquen lo animal segons spècia e forma.⁶⁵

Donchs, tornant a la matèria, tantost que Eva fou feyta, Adam li dix lo manament que Déu li havia feyt de no menjar del fruyt de l'arbre de sciència de

⁶⁴ Al marge esquerre: «Nota. Per què amen los hòmens tant les dones».

⁶⁵ L'autor cita l'obra d'Aristòtil *De somno et vigilia*, així i tot, aquest breu tractat d'Aristòtil no conté cap capítol amb el nom *De menstru no mulieris*; tampoc no hem detectat la cita sobre la definició del *genus* (Aristòtil, 1854: 500-506).

saber bé e mal [27r] e la pena que y havia imposada. E tantost, per misteri de àngels, foren portats davant Adam les creatures que Déu havia fetes. E Adam, per la sua gran saviesa, posà nom a quiscuna segons propietat e natura de aquelles.⁶⁶

[19] Capítol ·XIX·. Com Adam peccà⁶⁷

E lo Diable, veent e pensant que l'hom, per obediència e humilitat, havia amuntat en la glòria celestial, d'on ell per supèrbia e malícia era caygut, hac-ne gran enveja. E entrà en lo cors de la serpent e, parlant en la boca de aquella vench, a Eva per ço com era pus flauca e pus dèbil e dix-li:

—Què us ha manat Déu?

E aquella respòs:

—Que no mengem del fruyt de l'arbre de sciència de saber bé e mal, si no, que de mal morrem.

E lo Diable dix-li:

—No és axí, ans, si'n menjau, vostres hulls seran uberts e sereu semblants a Déu, sabents bé e mal.

E Eva, cuydant que la serpent parlava naturalment e que açò era voler de Déu, cullí del fruyt de l'arbre vedat e menjà'n. E pres-ne e portà'n a Adam, dient haçò que la serpent li havia dit. Per ço peccà ella més que Adam.

E Adam, vehent que Eva ne havia menjat e que no era morta, cuydà's que fos peccat venial e veent lo fruyt molt bell e delitós, cobejant saber axí com Déu, confiant en la misericòrdia de Déu, pres del fruyt que Eva li portà e menjà'n.

⁶⁶ Reprén la matèria, de nou, amb el text de Comestor, capítol 16, «De impositione nominum animantium principaliter, et mulieris formatione» (Comestor, 1855: Col.1069).

⁶⁷ Al llarg del capítol 19 la crònica segueix compendiant Comestor, capítol 21, «De suggestione serpentis sive daemonis» (Comestor, 1855: Col.1072).

Açò fou en la sisena ora del dia.⁶⁸ E de continent que aquells hagueren menjat del fruyt vedat, los ulls foren uberts e veeren-se tots nuus e hagueren vergonya com estaven descuberts, e·ls parien lurs vergonyes; e lavors cobriren-se aquelles ab fulles de figuera. E per ço, per avant en temps de Abram, fou instituïda la circumsció en remey del peccat original que·s fes en aquella part vergonyosa per ço com Adam en aquella part sentí primer la culpa del peccat de inobediència del manament que Déu li havia fet, per ço cobrí ses vergonyes. E per ço se convenia que en aquella part metexa aparegués [27v] lo senyal de la obediència de Abram. Axí metex, fon feta la circumsció en aquella part per ço com en aquella part més senyoreja la cobejança de la carn e per çò·s convenia que aquella part fos circumscisa e tallada en remey del dit peccat original.⁶⁹

[20] Capítol ·xx·. Com Adam perdé totes les gràcies fetes per Déu⁷⁰

De continent que Adam hac peccat, perdé tots los dons, gràcies e virtuts que Déu li havia donades. Car, per la conexença de Déu e la conexença de si metex, que·s veu flach e debilitat en totes les sues forces, virtuts e potències, com primer hagués gran fortalea en lo cors e gran bellea e hagués en la ànima gran saviesa e enginy. E axí metex⁷¹ perdé la obediència e la senyoria e conexença de totes les creatures, car ja no li foren obedients e rebel·les contràries e noscives d'aquí havant.

⁶⁸ Al marge dret: «·vi· hora».

⁶⁹ Comestor no incorpora aquesta reflexió sobre la imposició de la circumsció. Les dues altres fonts principals d'aquesta secció sí que donen compte d'una manera extensa d'aquest concepte; les *Sentències* al llibre quart, *distinctio* primera, apartat «De institutione et causa circumscisionis» (Llombard, 1854: Col.841) i el *Speculum*, llibre primer, capítol 105, «De signo implende promissionis et causa instituende circumscisionis» (Beauvais, 1591: 14r).

⁷⁰ En aquest capítol, amb una forta càrrega teològica, el compilador deixa de banda Comestor i recorre de nou al *Speculum*, en aquesta ocasió als capítols 42 i 43 del seu primer llibre: «De primo statu amborum et lapsu in peccatum» i «De multiplici divisioni peccati» (Beauvais, 1591: 6v).

⁷¹ Al marge: «Com tots animal[s] foren desobedients Adam».

Hon Adam, com peccà, comés tres peccats: primerament féu peccat de gola, menjant del fruyt molt delitós a la vista e molt bell; segonament peccà per avarícia e cupiditat, cobejant saber tant com Déu; tercerament peccà per supèrbia e vanaglòria, volent ésser axí com Déu e ésser semblant a aquell. Per ço peccà mortalment trencant e prevaricant lo manament e la ley de Déu.

Per ço, vejам quina cosa és peccat mortal e què és peccat venial. Hon peccat venial és peccat feyt per ignorància e per infirmitat, sensívol, que és moviment en los senys del cors e apetit de les coses pertanyents al cos en la inferior porció de la rahó de la ànima per delit de cogitació, sens volentat de acabar aquella, no stant ni habitant-hi longament, mas tantost disestint e lexant. E aquests peccats no dampnen, encara que sien multiplicats, sinó per la disposició que fan, car disponen que'l peccat mortal sia preparat, lo qual dampna a aquell qui'l fa. E són dits venials per ço com són de laugera vènia e obliguen-nos [28r] a pena temporal. Peccat mortal és dit tot ço que és fet, dit ni cobejat contra la ley e volentat divinal, trencant e prevaricant los manaments de Déu e la ley d'aquell. E aquells dampnen e obliguen a pena eternal. E aquest peccat fou actual en Adam, car ell lo féu de acte e de fet; e fonch en tots los altres que devallaren de aquell per via seminal dit peccat original, per ço com de aquell hagué començament e naxença. Car, aquella carn e ànima de Adam, ja ensutziada e maculada per peccat, engenrà d'aquí havant per obra seminal carn maculada e corruptible aytal com ell era, ab màcula de peccat.

Hon peccat original materialment és via e màcula e rovell de cobejança de la carn, mas formalment és dit carència e fretura e privació de la justícia original, de haver aquella ab deguda manera axí com per Déu fou donada a Adam en temps de innocència, ab puritat de la ànima e cenceritat de totes les potències de aquella, reglant e sotmetent a la rahó e drete justícia. E certament, lo peccat no és axí com la privació no és res, no emperò que no sia volentat mala, que és alguna cosa màs que separa lo hom e priva'l de la participació del ver ésser que és Déu e tira'l a mal e a vicis e axí porta'l a no ésser, lunyant-lo de Déu.

[21] Capítol ·XXI·. Com Déu vench ab gran brogit a Adam

Com Adam hac peccat, vench Déu ab gran brogit. E Adam, sentint aquell, amaguàs en la spesura dels arbres que aquí eren per temor de aquell. E dix-li Déu:

—Adam, e hon est?⁷²

Aquell respòs:

—Senyor, he oÿda la tua veu e he haguda temor.

E dix-li Déu:

—E qui t'ha mostrat de haver pahor sinó lo peccat que has fet?

E respòs Adam:

—Senyor, la companyia que m'has donada m'ha enganyat, que collí del fruyt e me'n donà.

E lavors Déu li dix:

—Per ço com tu has cregut a Eva contra lo meu manament, maleÿta serà la terra [28v] en la teua obra: spines e carts levarà e en suor de la tua cara menjaràs lo teu pa e ab treball de la tua vida.

Dix Déu a Eva:

—Per què has fet açò?

La qual respòs:

—Senyor, la serpent m'ha enganyada dient-me que no morria.

⁷² Reprén la narració del *Gènesi* a partir de Comestor: «Vocavitque Dominus virum [...] ait: *Adam, ubi es?*» (Comestor, 1855: Col.1073).

Per ço dix Déu:

—Yo multiplicaré les tues dolors e ab dolors a affany infantaràs e parràs tots los dies de la tua vida.

E lavors dix Déu a la serpent:

—Maleyda seràs sobre la terra e yràs rastrant los teus pits sobre aquella, e guardaràs al taló de la fembra e aquella trencarà lo teu cap.

La qual cosa dix Déu per la Verge Maria, que trencà lo cap e tolgué lo poder al diable per la encarnació del seu gloriós fill, lo qual, per la sua mort e passió, destrouí e aterrà lo poder del diable. E per ço com Déu maley axí la serpent, és opinió de alguns que la serpent anava primer ab sos peus.

[22] Capítol ·xxii·. Com Adam fou gitat de paradís

E lavors, fet açò, Déu manà a l'àngel Cherubín que gitàs Adam e Eva de paradís terrenal per ço que no menjassen del fruyt de l'arbre de vida e que visquessen, e féu-los sengles gonells de pells. E lavors lo dit àngel cherubín gità'ls de paradís terrenal en la novena hora del dia del divendres.

Hon lo novell hom Jesucrist, fill de Déu, après moltes revolucions de anys, en aquell metex dia e ora, ço és, a ·VIII· dies del mes d'abril en lo ·XIII· de la luna e en lo ·VI· dia de la setmana, ço és lo divendres, pagà e solvé lo deute del peccat de Adam.⁷³ E fou feyt per inobediència fruyt de arbre, a satisfeu a Déu lo pare per sobirana obediència en lo arbre de la vera creu per la sua mort e passió. D'on appar que Adam stech tres ores en paradís terrenal, car fou-hi

⁷³ Per a les consideracions sobre la data i hora de l'expulsió d'Adam i Eva del paradís, la crònica torna a fer servir el text del *Speculum*:

Unde et novus homo Christus eadem die post multas annorum revolutiones, id est feria sexta 8 kal. aprilis, hora ibidem sexta crucifixus eiusdem peccati debitum solvit. (Beauvais, 1591: 8r).

transportat per misteri angelical en hora de tèrcia lo divendres e fou-ne gitat aquell dia matex en la novena ora.

E com l'àngel los agué gitats de paradís terrenal, aconsolà aquells de la gran misericòrdia de Déu e confermant de part [29r] de Déu a Adam la promissió que Déu li havia feta dient-li que, temps vendria, que de la sua sement naxeria hun qui ab gran treball, pena e dolor, e ab cruel mort e passió, rembria lo seu peccat. Per la qual cosa, Adam e Eva, confiants de la misericòrdia de Déu, feren molt gran penitència e plorant molt longament lo lur peccat, havent dolor de la pena que hauria de sostenir aquell qui havia a rembre lo lur peccat.

E llavors l'àngel Cherubín, per manament de Déu, tancà e circuý paraýs terrenal de mur de foch per ço que, d'aquí havant, negú no y pogués entrar.

[23] Capítol ·XXIII·. Com Adam anà en la Vall de Ebron per treballar

Adam e Eva, foragitats de paradís terrenal, vingueren-se'n en la Vall de Ebron per obrar e treballar en la terra de la quall eren feyts e formats, per ço que visquessen ab lo lur treball. E lavors Adam conech sa muller e aquí engenrà hun fill que hac nom Caÿm. E après engenrà una filla, Calmana, qui fou muller de Caÿm. En après engenrà Abell e una filla qui hac nom Dèlbora, que fo muller de Abel.⁷⁴ Hon l'orde del matrimoni fonch primer instituït per Déu en paradís terrenal com féu Eva del costat de Adam e fou-li donada aquella sola muller. E de Adam tro a Llamech, qui fou en la ·VII· generació de Caÿm, tots prengueren una muller tan solament cascú, e no pus sinó aquest Lamech, qui fou lo primer qui pres dues mullers.

⁷⁴ El nom de les mullers de Caín i Abel no consten al relat bíblic (Gn, 4); Beauvais sí que recull aquesta tradició (1591: 8v), de la mateixa manera que ho fa Comestor (1855: Col.1078), la qual prové, segons Peña (2013), en última instància de la literatura apòcrifa jueva, que tracta d'explicar que les mullers del primers descendents d'Adam havien de ser, per força, germanes seues:

This statement supported the idea, which is later explained in the apocryphal tradition, that by necessity Cain's wife had to be one of his sisters since it is the only possibility within the logic of the text. (Peña, 2013: 562).

Caým fou laurador e gran caçador e hom fort maligne. Abel fou pastor e hom fel a Déu, just e benigne. Abel⁷⁵ fou lo primer qui instituý que les primíssies fossen offertes e pagades a nostre senyor Déu en remey del peccat original. Aquest Abel sacrificà e offerí a Déu dels millors fruyts del seu bestiar, e lo fum del seu sacrifici muntava dret al cel e los seus béns se milloraven e multiplicaven. E Caým offeria a Déu [29v] dels pus flachs fruyts e messes que collia, e lo fum del seu sacrifici scampava's sobre la terra. E los béns de aquell no multiplicaven, ans pijoraven tots dies, per la qual cosa Caým fou mogut de gran enveja contra Abel.

Sdevench-se que hun dia, que Caým dix a Abel que anassen al camp,⁷⁶ e com hi foren, Caým matà Abel aquí.⁷⁷ E de continent li dix Déu per l'àngel:

—Caým, hon és ton frare Abel?

E aquell li respòs:

—No·m sé. Hi só yo guarda de mon frare?

E lavors Déu li dix:

—La terra ha uberta la sua boca e la sanch de ton frare és venguda davant mi demanant venjança. Per ço, maleýt seràs sobre aquella; fugitiu e vagarós hiràs per la terra.

Respòs⁷⁸ Caým:

⁷⁵ Al marge dret: «Nota. Qui fou lo p[rimer] qui trobà la prim[ícia]».

⁷⁶ Segueix el relat a partir de Comestor: «Invidens itaque Cain fratri suo dixit ad eum: *Egrediamur foras in agrum* [...] Et tunc consurrexit adversus Abel, et interfecit eum, et dixit Dominus ad eum: *Ubi est Abel frater tuus?*» (Comestor, 1855: Col.1077).

⁷⁷ Al marge esquerre: «Ací morí Abel».

⁷⁸ A l'original, «respòs» interlineat, afegit posteriorment.

—Bé sé que major és lo meu peccat que no és la vènia que yo meresch. Mas veuran-me los hòmens e matar m'an. E seré fora de aquest treball e de aquesta persecució dient açò com ha hom desesperat.

E dix-li Déu:

—No serà axí, mas per ço que negú no't mate, yo posaré senyal en tu que't tremolarà lo cap. E serà axí que aquell qui't matara serà punit a les set dobleries.

Per ço per havant, en lo temps de Lamech, qui mathà Caÿm ab una sageta, lo qual era en la setena generació de Caÿm, vench lo diluvi.

[24] Capítol ·XXIII·. Com Caÿm fonch mal hom

Aquest hom fou mal hom e tremolava-li lo cap per ço que fos conegut; e negú no'l gosava matar per temor de la pena que Déu havia imposada a aquell qui'l mataria. E Cahym edificà una ciutat la qual apellà Enotam per amor de son fill, que havia nom Enoch. E murà aquella entorn per ço que aquí metés e recullís les roberies e furts que faria. Aquest fou lo primer que posà térmens en la terra e fou lo primer hom qui trobà pes e mesura.⁷⁹

Ara digam la generació de Cahim. Caÿm engendrà Enoch e Enoch engendrà Yrach, Yrach engendrà Emanuel, Emanuel engendrà Matusalem, Matusalem engendrà Làmech. Aquest Làmech [30r] fou primer qui pres dues mullers e engendrà Adda e Sel·là. Adda engendrà Jubal e Jabel. Jubal⁸⁰ fou lo primer qui

⁷⁹ Al marge inferior: «Caÿm trobà pes e mesura e hedificà la primera ciutat». La font d'aquest pasatge és la *Història Escolàstica*; la tradició, segons Comestor, prové de Josep Flavi:

Cognovit Cain uxorem suam, quae peperit ei (Gen. IV) Henoch, et fecit civitatem, et dixit eam Henoch ex nomine filii sui Henoch [...] Et ait Josephus, quia rapinis, et violentia opes congregans, suos ad latrocinia invitabat, et simplicitatem vitae hominum, ad inventionem, et in aequalitatem permutavit, mensurarum et ponderum, et ad calliditatem, et corruptionem produxit. (Comestor, 1855 : Col. 1078).

⁸⁰ Al marge: «Qui trobà la música».

trobà la art dels sons de la músicha e dels orgues. Jabel⁸¹ fou lo primer qui trobà lo fato dels pastors e lo primer qui departí los bestiars segons lo linatge de aquells, cascun a sa part. Sel·là engendrà Tubal-Cahym **Error! No s'ha definit el marcador.** e Noemà. Tubal-Cahym ⁸² fou lo primer qui trobà la art de la ferreria e de fonre los matalls e Noemà⁸³ fou la primera qui trobà la art de texir.⁸⁴

Esdevench-se après gran temps que Làmech desús dit, estant hun dia a la porta del seu tabernacle, e era ja molt vell e no y vehia bé, e sentí gran brogit entre la spesura dels arbres, en un barranch, cuydant-se que era alguna bèstia salvatge. E com fos gran caçador féu-se portar lo arch al seu fadrí e tirà una sageta vers aquella part hon era lo brogit tirant a les verces.⁸⁵ E com ach tirat, sentí en la sua mà que havia fet colp e féu-hi devallar lo seu fadrí, lo qual trobà Caÿm que aquí jahia mort de la sageta. E vench a Làmech e dix-li que Caÿm havia mort, de la qual cosa aquell fou molt spaordit [e], de gran yra que ach, matà lo seu fadrí ab lo arch. E per la pena que Déu havia posada a aquell qui mataria

⁸¹ Al marge: «La fato dels pastors».

⁸² Al marge esquerre: «l'art de la ferreria».

⁸³ Al marge esquerre: «lo teixir».

⁸⁴ Per a la llista dels descendents de Caín, segueix amb Comestor, capítol «De generationibus Cain» (Comestor, 1855: Col.1078).

⁸⁵ El relat del *Gènesi* no especifica la mort de Caín; només menciona com Déu adverteix que, si algú mata Caín, aquest serà venjat set vegades (Gn, 4: 15). El *Speculum* de Beauvais sí que atribueix la mort de Caín a Lamec, però no especifica com es va produir:

Caym ergo malignus bonitati et gratie fratris invidens, eum in agro Damasceno per dolum occidit et excepta a deo maledictionis sententia, vagus et profugus a facie domini a Lamech in generatione sua ·VII· casu percussus interiit (Beauvais, 1591: 8v).

Per a la confecció d'aquest pasatge de la mort de Caín, el compilador segueix amb la *Història Escolàstica*. La traducció catalana de la Crònica de Denain i la Crònica universal de 1425, les quals tenen com a fonament l'obra de Comestor, també contenen aquesta llegenda (Cortadellas, 2001: 57 i 74). La font especifica que Caín estava amagat a un hort de fruites: «Cain inter fructeta, aestimans feram, quem, quia ad indicium juvenis dirigens sagittam, interfecit». (Comestor, 1855: Col.1079). El compilador tradueix per *verces*, plural de *veça*: «planta lleguminosa» (DCVB).

Caÿm, que seria punit a les set dobleries en la setena generació de aquest Làmech, qui era en la setena edat o setena generació de aquest Làmech, qui era en les setenes generacions de Caÿm, vench lo diluvi sobre la terra e periren tots los qui eren exits de Caÿm.

**[25] Capítol ·XXV·. Com Adam stech ·C· anys que no s'acostà a sa muller
Eva**

Adam, dolent e plorant la mort de Abel fill seu, com per lo seu peccat crexia la malícia en lo món hi s'era sdevengut aquest tan gran desastre entre dos germans, féu gran dol e stech ·C· anys que no s'acostà a sa muller. E per manament de Déu que lo y [30v] [tramés] a dir per l'àngel, lavors Adam acostà's a sa muller e engentrà hun fill qui hac nom Seth, per ço que·l salvador nostre Jesucrist naxqués de la sua sement. E segons dien alguns, Adam en après engentrà ·XXX· fills.

Donchs vejam la generació de Set. Set engentrà Enós, Enós engentrà Caynant, Caynant engentrà Malaltel, Malaltel engentrà Jared, Jared engentrà Enoch, Enoch engentrà Matusalem, Matusalem engentrà Lamech, e Lamech engentrà Noé, e Noé engentrà Sem, Cam e Jàffet; en temps dels quals vench lo diluvi.⁸⁶

E donchs, digam quant temps visqueren tots aquests. Hon Adam visqué ·DCCCCXXX·. Set, en lo any ·CVI· de la sua edat, engentrà Enós⁸⁷ e visqué Set ·DCCCCXII· anys. Enós, en l'any ·XC· de la sua vida, engentrà Caynan e visqué Enós ·DCCCCX· anys. Caynan, en l'any ·LXX· de la sua vida, engentrà Malael, e visqué Caynan ·DCCCCX· anys. Malaleel, en l'any ·LXV· de la sua vida, engentrà Jared, e visqué Malaleel ·DCCCXCV·. Jared, en l'any ·CLXII· de la sua vida, engentrà Enoch, e visqué Jared ·DCCCCLXII· anys. Enoch, en l'any ·LXV· de la sua vida, engentrà Matusalem. E com Enoch fou de edat

⁸⁶ La generació de Set a partir del capítol 29 del *Gènesi* de la *Història Escolàstica*, «De Seth, et ejus generatione» (Comestor, 1855: Col.1080).

⁸⁷ A l'original: «Enoch», es tracta d'Enoix, fill de Set (Gn, 5: 6-11). Substituïm, doncs, per *Enós*, que és com apareix tot seguit a la crònica.

de ·CCCLXV· anys, divinalment fou transportat en paradís terrenal per fer testimoni de la ley de natura. Matusalem, en l'any ·CLXXVII· de la sua vida, engendrà Lamech, e visqué Matusalem ·DCCCCLXVI·. Lamech, en l'any ·CLXXXII·, engendrà Noé, e visqué Lamech ·DCCLXXVII· anys. Nohé, a ·D· anys de la sua vida, engendrà Sem e après Cam e après Jàfet. E visqué Nohé ·DCCCCL· anys. De la generació de Abel la scriptura no fa menció alguna perquè appar que no lexà fills.

[26] Capítol ·XXVI·. Com foren engenrrats los gegans

En aquell temps, los hòmens eren multiplicats en la terra e donaven-se a delits carnals, e no [31r] conexien Déu ni·l temien e vivien molt viciosament a la carn. E los fills de Déu acostaren-se a les filles dels hòmens. So és, los fills de Seth, qui eren justs, ajustaren-se a les filles de Cahym, que eren mundanals e molt belles; e fahien matrimoni e mesclaven-se ab aquelles. La qual cosa Adam en ça vida havia molt squivat e vedat que no·s tinguessen ni habitassen ensemps ni·s mesclassen ab aquelles en matrimoni. E donchs, los fills de Set acostaren-se a les filles dels hòmens e aquelles engenraren jegants⁸⁸ que eren molt grans e molt forts.⁸⁹

E les dones, ab gran ardor, acostaren-se a·quells molt desonestament, sens alguna vergonya. E axí matex, los hòmens peccaven los uns ab los altres contra ordenada natura per Déu. E veent donchs Déu la gran abominació e legea e gravitat dels peccats que eren en lo món e que tota carn havia corrumputa la sua via, orde e manera de dretament viure, dix a Nohé, lo qual trobà just:

—Penit m'e com he fet hom

No, emperò, que Déu se penedís de ço que havia fet, que volgués que no fos fet, car eternalment Ell sabia totes les coses que havien sdevenir e la fi de

⁸⁸ Al marge esquerre: «Com foren engenrats los jagans».

⁸⁹ El passatge de l'engendrament de gegants, a partir de Comestor, «De causa diluvii» (Comestor, 1855: Col.1081-1082).

aquelles, mas dix-ho a manera com diu l'om que és yrat quant ha a destroyr la cosa que ha feta, e se'n penit com la ha feta. E, donchs, dix:

—Yo·ls destrouiré sobre la faç de la terra per aygua de diluvi.

E manà a Nohé que fés una archa molt gran de fust, ben cimentada de bitum e que y posàs de tots los animals de la terra e de tots los ocell de l'ayre; de cascuns, mascle e femella, per fer generació. Mas, dels animals mundeus que'n posàs lo doble per obs de fer lo sacrifici a Déu quant serien exits de la archa. E Nohé féu l'archa molt bé obrada e ben cimentada, la qual havia ·CCC· colzes de longue, ·CL· colzes de amplària [e] ·CXXX· colzes de altitut.⁹⁰ E féu-hi moltes casetes e una finestra dalt, e més-hi provissió per a tots. E estigué en fer l'archa ·C· anys, en lo qual temps Nohé preycà a les gents que fessen penitència de lurs peccats e que [31v] smenasen la lur vida hi·s convertissen a nostre senyor Déu, si no, que tots peririen e serien destrouïts. E aquells reien-se'n e trahien-se'n scarni de ço que Nohé los deya.

[27] Capítol ·XXVII·. Com Nohé hac feta l'archa e com entrà en aquella ab sos fills

Acabada la archa, Déu manà a Nohé que entràs en aquella, ell e sos fills e sa muller e les mullers de aquell[s];⁹¹ e axí lo y dix per dar-li a entendre que devien viure castament en l'archa, e que y metés tots los animals que li havia manat, los quals, de continent, foren aquí aportats per misteri de àngels. E era lavors Nohé, com entrà en l'archa, de edat de ·DC· anys, car com començà l'archa havia ·D· anys e ·C· anys que l'alonguà en fer; axí que havia ·DC· anys com entrà en l'archa. E meté-y vianda per a tots aquells qui eren entrats. E donchs, entrats tots lo sobredits en l'archa, foren ubertes totes les catharactes del cel e plogué ·XXXX· dies e ·XXXX· nits contínuament, e vench lo diluvi

⁹⁰ Al marge dret, retallat: «Nota. Que cascun colze [...] viiii palms dalt[itud...] fuster segons los jau[...]».

⁹¹ Per al desenvolupament del Diluvi Universal, el compilador segueix utilitzant Comestor: «Perfecta igitur arca, dixit Dominus ad Noe: *Ingredieris arcam tu, et filii tui, uxor tua, et uxores filiorum tuorum*» (Comestor, 1855: Col.1083).

sobre la terra. E crexent les aygües muntaren sobre tots los munts de la terra ·XV· colzes de altitut. E lavors fonch destrouïda e perida tota carn que era sobre la terra. E l'archa era portada per les ones de la aygua, adés deçà, adés dellà, amunt e avall, entrò que foren disminuïdes les dites aygües. E lavors romàs l'archa en Armènia entre dos muntanyes. E sessant les aygües del diluvi Nohé tramés lo corp a ·XXVII· dies del setén mes, lo qual, com no trobàs loch hon se pogués posar per les aygües que encara eren sobre la faç de la terra, tornà-se'n en l'archa. E après ·XXXX· dies, ell tramés una coloma fora de l'archa, la qual tornà al vespre en l'archa ab hun ram de olivera en lo seu bech. E après ·VII· dies, Noé tramés la dita coloma altra vegada fora de l'archa, [32r] la qual no tornà en la dita archa. E ladonchs, conech Nohé que les aygües eren fora de la faç de la terra. E ací és acabada e feneix la primera edat del món,⁹² havent ·MCCLVI· anys, e comença la segona edat del món.

[28] Capítol 28. Com Nohé isqué de l'archa

Nohé, vehent que la faç de la terra era descuberta de les aygües del diluvi, isqué de l'archa per manament de Déu, ell e sa muller e sos fills e les mullers de aquells, per ço que d'aquí havant fessen generació, e ab tots los animals que y eren entrats l'any revolut,⁹³ axí que per hun any stech Nohé en l'archa per les grans aygües que eren sobre la terra. E, de continent que Nohé fou exit de la archa e tots los altres que y eren entrats, construí e hedificà altar a nostre senyor Déu e féu-li sacrifici e oferta dels animals mundeus. E lavors fet açò, Nostre Senyor Déu beney a tots los qui eren exits de la archa, a Nohé e a sos fills e a lurs mullers com a tots los animals que y eren stats. E dix-los:

—Crexeu e multiplicau e recompliu la terra.

⁹² Al marge esquerre: «La primera hedat».

⁹³ Segons la font, «Et egressus est Noe cum universis, quae erant cum eo, eadem die, qua ingressus fuerat, revoluta anno» (Comestor, 1855:Col.1085).

E de continent, tots los animals se n'anaren e s'escamparen per tota la terra en diverses parts del món. E ladonchs, dix Déu a Nohé:

—Per ço com natura humana és volenterosa e apparellada a peccar e a mal, yo fas pacte e amistança ab tu e ab los sdevenidors après de tu. D'aquí havant no seran aygües de diluvi sobre la terra. E en senyal de aquesta amistança e pau que yo fas ab tu e ab los teus, yo posaré lo meu arch sobre los nus del cel; e promet que, d'aquí havant, no serà diluvi sobre la terra.

E per ço en lo temps del juhí final, quant lo fill de Déu, Jesucrist, vendrà a jutjar lo món, ladonchs serà destruït per foch. Car, axí com en lo temps del diluvi per la gran calor e ardor de luxúria que era en les gents lo món fou purgat e denejat per les aygües, axí en lo temps del juhí final, per la gran fredor de caritat que serà en les gents devés Déu e sos proÿsmes, lo món serà purgat [32v] e denejat per foch e periran tots los que han en aquell.

[29] Capítol ·XXIX·. Com Déu atorgà de menjar carn als hòmens

E Nohé, en après que agué sacrificat e feta oferta a nostre senyor Déu, vense'n e habità en la terra de Armènia e de Mesopotàmia, e laurà la terra e treballaren ell e sos fills. E per ço com per lo lavament de les aygües del diluvi la terra era stèril, flacha e infructuosa, com les aygües se n'haguessen portada la flor de aquella, los fruyts són e foren menys virtuosos e de pus flacha fàbrica. Per ço ladonchs, après lo diluvi, fou atorgat per Déu a Noé e a tots sos fills e als descendents de aquells de menjar carn⁹⁴ e de beure vy, car en la primera hedat no menjaven carn ni bevien vi, car vivien solament de fruyts d'arbres e de leyt de animals e bevien aygua tan solament. Car ladonchs, la terra era en ça virtut e molt poderosa e los fruyts de aquella eren molt virtuosos e de gran fàbrica axí com aquella, qui estava en sa plenitut e fàbrica, axí bella com Déu en lo començament del temps la havia creada.

⁹⁴ Al marge esquerre: «Com fonch atorgat als hòmens de menjar carn per nostre Senyor».

[30] Capítol ·XXX·. Com Nohé plantà vinya e s'enbriagà

On Nohé, après dos anys que fou exit de la archa, plantà vinya de lambrusques e féu-ne vi e begué e fonch enbriach, car encara no sabia què cosa era la fortalea del vi.⁹⁵ Hon dien alguns que Nohé plantà vinya de lambrusques e, per ço que no fes lo vi amarch, mes sanch de quatre animals a les rahils de la serment, ço és, de leó e de moltó e de porch e de bogia. E per ço són ·III· maneres de embriaguesa: los uns són forts e braus, axí com lo leó; los altres són simples, axí com lo moltó, que no dien res; los altres són luxuriosos e sutzeus, axí com a porch; los altres són alegres e juglars, axí com la bogia.

Donchs Nohé, estant embriach, se gitàs a dormir e stava tot descubert e parrien-li totes ses vergonyes, car encara los hòmens no portaven bragues. [33r] E son fill, vehent-lo star axí, ris-se'n e tragué-sse'n scarni e dix-ho a sos frares. E aquells vingueren ab un pali e gitaren-lo dessus la lur cara e persona e cobriren-lo. E Nohé, quant fou despertat e sabé açò que Cam haví fet, malay aquell e dix-li:

—Servent seràs de tots tos frares.

E beneý a Sem e a Jàfet per ço que havien fet de no scarnir ni envergonyar son pare.

[31] Capítol ·XXXI·. Com Jonicus trobà l'astronomia

Aprés lo diluvi, Nohé engendrà hun fill qui hac nom Jònicus,⁹⁶ e quest fou lo primer qui trobà la sciència d'estronomia e fon gran filòsoff. E vivint Nohé isqueren d'ell ·CXXIII· mil e cent hòmens, menys de infants e de dones. E

⁹⁵ Segueix extractant i traduint Comestor en aquest passatge sobre l'embriaguesa de Noé: «Coepit Noe exercere terram, et plantavit vineam, lambruscas naturales per cultum ad usum vineae trahens, bibensque vinum, sed ignorans vim ejus, inebriatus est» (Comestor, 1855: Col.1087).

⁹⁶ Al marge esquerre: «Jonicus strolech lo primer que fou».

visqué Nohé après que fonch exit de l'archa ·CCCL· anys e en tota la sua vida ·DCCCCL· anys.

Cam,⁹⁷ fill de Nohé,⁹⁸ en lo dia que naxqué se ris. Aquest fou lo primer qui trobà la art màgica segons les steles, per ço fou dit Zoroastres,⁹⁹ que vol dir vivint segons les steles. Aquest fou lo primer qui trobà les set arts liberals. Aquest pres per muller Cathasina e d'aquest isqueren lo linatge dels egipcians e de Babilònia e de Pèrcia. E hac tres fills, ço és, Cinerahim e Efut e Cus. Cus engendrà Nebiot,¹⁰⁰ aquest fou lo primer príncep del món qui hagué senyoria sobre gents; e fou lo primer qui introduy ydolatria, qui adorà lo foch.

Jàffet¹⁰¹ fou generós e lo primer caçador d'ocells qui ab hun ocell ne pres altre. Aquest pres per muller Fina e engendrà Gómer, lo qual engendrà Magob, e aquell engendrà Madaým e aquell engendrà Jaban e aquell engendrà Tubal.

E Sem fou sacerdot e pres per muller Pamsatura. De la generació de aquest vench Jesucrist, salvador nostre. Aquest Sem engendrà Arphachat, lo qual engendrà Caynan, e aquell Àber e aquell Phàllec e aquell Regaú e aquel Samuch e aquell Nacor e quell Thare. E Thare engendrà Aram, Abram e Nachor. Aram engendrà Loth e Sara, que fou muller de Abram. Lot feyt embriach per [33v] dos filles que havia e engendrà de aquelles Moab e Amon. Nachor engendrà Batuel, Usbum e Melcha, del qual, per sucessió de temps isqué Job, del qual devalla

⁹⁷ Al marge esquerre: «Cam trobà la art màgica e les ·VII· arts liberals».

⁹⁸ Al marge dret: «Nota. Que la muller de Nohé hac nom Puarphaca, la muller de Cam hac nom Cathasina, la muller de Jàffet hac nom Ffina e la muller de Sem hac nom Pamphatura».

⁹⁹ La identificació de Cam, fill de Noé, amb Zoroastre i la invenció de les set arts liberals prové, igualment, de la *Història Escolàstica*:

Ninus vicit Cham, qui adhuc vivebat, et regnabat in Bractia, et dicebatur Zoroastres inventor magicæ artis, qui et septem liberales artes, in quatuordecim columnis scripsit, septem aeneis, et septem lateritiis, contra utrumque iudicium (Comestor, 1855: Col.1090).

¹⁰⁰ Al marge dret: «Del primer príncep del món e lo qui introduy ydolatria».

¹⁰¹ Al marge dret: «Jàffet fou primer caçador del món».

Balam. E Batuel engendrà Laban e Rebecha, que fou muller de Ysach. E Laban engendrà Lya e Rachel, que foren mullers de Jacob.

**[32] Capítol 32. Com se partiren lo món tres prínceps dels quals
isqueren ·LXXII· generacions**

De aquests tres fills de Nohé són exides ·LXXII· generacions, ço és, de Sem ·XXVII· e de Cam ·XXX· e de Jàfet ·XV·, les quals foren scampades per tot lo món. E per ço com ja eren molts e no cabien en aquella terra, partiren-se lo món entre si en temps de Fallet e feren tres duchs, ço és, Jactan, dels fills de Sem; e Nembrot, dels fills de Cam e Suffene, dels fills de Jàffet. E los fills de Sem obtingueren Àsia, a orient, que és la meytat del món; e los fills de Cam obtingueren Àfrica, qui és a migjorn; e los fills de Jàffet obtingueren Auropa, a tremuntana.

[33] Capítol ·XXXIII·. De les províncies de Àsia¹⁰²

On Àsia és partida en dues parts, en Àsia menor e Àsia major. En Àsia major foren per temps ·XXVII· províncies, dins les quals hagué moltes regions. E la primera fou Índia, la qual comença en orient, après paraýs terrenal, per molt gran spay de terra inhabitable. Aquesta és gran terra e molt basta en què ha elefans e moltes altres coses maravoloses; en la qual ha algunes illes en què ha molt aur e perles e pedres precioses. E après és Pàrtia,¹⁰³ ço és Tartària. E après és Pèrcia, hon són los monts de Goch e Magoch. E après és Mèdia e après és Caldea, e après Síria e Mesopotàmia e Babilònia e Aràbia e Stícia e Comagenam e Finícia e Palestina, hon és Judea, Samària e Galilea e Pentàpolis, hon fou Sodoma e Gomorra. E après és Cesarea e après és

¹⁰² Finalitzat el passatge del Diluvi Universal i les seues conseqüències, el compilador reprèn el *Speculum* per explicar les parts del món, a partir del capítol 63 del primer llibre, «De Asia et eius capite quod est paradisus», el qual seguirà durant els capítols següents, que tracten sobre les diverses regions del món conegut (Beauvais, 1591: 9v).

¹⁰³ A l'original: «Pèrcia». Corregim a partir de la font principal del fragment: «Parthiam Parthi a Scitia venientes eandemque ex suo nomine vocaverunt». (Beauvais, 1591: 9v).

Nabathea. Aprés és Egipte, aprés és Cilícia, aprés [34r] és Capadòcia, Anthiòchia e Ybèria. E en Àsia menor ha ·VII· províncies, ço és, Frígia, hon fonch Troya; Lídia e Palfilia e Xàuria e Lícia, on és Turquia; Ycània e Alània. E l'altra meytat del món és partida en dues parts, ço és en Europa e en Àfrica, les quals departex la Mar Mitjana, que ha per mig de la terra, la qual hix de la Mar Major Occéana, qui circueix tota la terra. E aquesta Mar Mijana comença a ponent, al cap de Saphi, e passa per l'estret de Gibeltar, e va per Constantinoble e acaba en Alathana Tartària.

[34] Capítol 34. De les províncies de Europa

Donchs, Europa comença a tremuntana, al gran flum del Danubi, que hix de Alamanya; e aquest departex Àsia de Europa. E en Europa ha ·XV· províncies, ço és, Thesàlia, Arcàdia, Boècia, Macedònia, Bisàncius, on és Constantinoble; e aprés és Dàcia e Boèmia, Alamanya, Ungria e Ytàlia, hon és Roma e Lombardia e Toscana; e Gàl·lia, ço és França, e Quitània e Spanya. En Europa, en la Mar Mijana són aquestes ylles, ço és, Sicília, Rodes, Xipre, Cret[a], Loxin¹⁰⁴ e les ylles de l'arxepèlech e moltes altres ylles de Grècia.

[35] Capítol ·XXXV·. De les províncies de Àffrica

Àffrica comença a migjorn, en la qual ha ·XXX· províncies, ço és Alcarvan e Alaxean, Sabba, Mecha, Laldàcena e Guineua, [e] Ethiòpia a migjorn. E Alapianensis, Nabatea, Cingintània e Cisifènsis e Acaya, Luzèria, Pentàpolis e Ligurèncis [e] Ethiòpia a ponent. E Mauritània, Numídia, Líbia, Cirenensis, Metropolini, Bisàsena, Bogia, Cartagena, Tebayda, Yponensis, Claromontis, Alàpia, Barbèria. En Àffrica, en la Mar Mijana, són aquestes illes: Yviça, Malorcha, Menorca, Cerdènia, Còrcega. E les ylles de la Mar Major Occèana són Ànglia, Scòsia, Ybèrnia, Yrlanda, Canària. E de les illes de Saphy, a ponent, diu hom perdudes que hom no les sab [34v] certament, que diu hom

¹⁰⁴ Losinj (Lussino), illa de Croàcia.

perdudes. Donchs appar per les coses dessus dites com la Mar Occèana circuex e environa tota la terra entorn.

[36] Capítol ·XXXVI·. Quina granea té tota la terra¹⁰⁵

Per ço fa a veure la mesura, magnitud e grandor de la terra. Hon los antichs savis, per art de jaumetria, trobaren la magnitud dels cels e de la terra e la altitud de l'hun cel a l'altre e del cel de la luna a la terra. Hon los cercles dels cels de les planetes són fets a certa mesura e compàs segons lo circuit de la magnitud de aquells, e quant ha de l'hu a l'altre. Car, lo cercle circunda e avirona entorn tres vegades tant com lo compàs ha de grocitur e d'espai de part de dins, axí que de la grocitur e amplesa o spai és la terça part del cercle. E per ço, tantost que els savis hagueren trobat, per lo circuit e moviment de aquells, quant bogia la terra entorn, conegueren quant havia de grositur e d'espai. Per la mesura de la terra e per los moviments de les planetes saberem quant havia hun cel més que l'altre.

Hon per la grandor e grocitur de aquells trobaren que la terra, en lo seu circuit entorn, ha ·XXIII· mil ·CCCCXXVII· letgues lombardes; havent ·VII· letgues la jornada, e fan ·III· mil ·LIII· jornades. E ha d'espai o granea, ço és, de gros de dins lo seu circuit, ·VIII· mil ·CXXXIII· letgues, que fan mil e ·XVIII· jornades, que són la terça part del seu cercle.

Hon diu rabbí Moysés que cascun cercle o cel de les planetes ha de gros e d'espai tant com hiria hun hom en ·D· anys anant cascun jorn ·VIII· letgues la jornada; axí que farien tots los ·D· anys ·CLXXXII· mil e ·D· jornades que ha cascun cel d'espai de hun a l'altre; e atre tant spai de la terra tro al cel de la luna. Axí que, del concavi de la terra tro al firmament o cel stel·lar, ha ·X· mil ·CCCCLX· mília jornades. E per ço no és meravella si les steles apparen a nosaltres axí poques jatsesia que cascun sia major que tota la terra, e

¹⁰⁵ Les referències d'aquest capítol sobre la grandària de la terra no hi són al *Speculum* ni a la *Història Escolàstica*. D'altra banda, el compilador generalitza en aquest fragment i atribueix aquests càlculs a «los antichs savis». Tampoc no hem localitzat el fragment on cita l'autoritat de Rabbí Moisés.

açò [35r] per la gran distància que és entre nosaltres. E donchs, tornant a la matèria:

[37] Capítol ·XXXVII·. Com hedificaren la gran torre de Nembrot en Babilònia

E ans que·ls dessus dits tres duchs se partissen per anar quiscuns en lurs terres, dix Nembrot:

—En senyal de nostre departiment, façam una gran torre molt alta que baste tro al cel per ço que Mercuri, qui és déu del cel, faça pau amb nosaltres, que d'aquí havant no y haja diluvi sobre la terra,¹⁰⁶ o que·l devallem del cel.¹⁰⁷

E començaren a fer una gran torre en Caldea, en lo camp de Semmar, que havia ·IIII· mil passes cascun quadre, prop de la qual, en après, fou hedificada Babilònia. La qual torre era tota feta de rajola e de morter. E com fos ja molt alta, veent Déu la lur gran follia que fahien e la mala intenció que havien dix:

—Devallem e vejam què fan los fills de Adam e metam divís e discòrdia en lo lenguatge entre aquells e departiscam la lur lengua, que lo hu no entenga l'altre, e axí serà destruïda la lur obra.

E ladonchs, Déu divisí e departí la lur lengua en setanta-dos lenguatges. E lavors foren partits los lenguatges de aquells e foren divisos, que los uns no entengueren los altres en açò que demanaven, ne havien mester a fer la dita obra de la torre. E ladonchs, agueren a cessar la obra de la dita torre. E romàs la

¹⁰⁶ A l'original: «torre».

¹⁰⁷ Finalitzat el passatge de Beauvais sobre les parts del món conegut i el breu capítol sobre les dimensions de la terra, l'autor sembla utilitzar de nou Comestor per a la narració de l'episodi de la torre de Babel: «Cap. XXXVIII. De turre Babylon» (Comestor, 1855: Col.1088). Amb tot, ni Beauvais ni Comestor anomenen el déu Mercuri en aquest relat. La *Història Escolàstica*, però, fa referència al déu Jovis: «Qui de sacerdotibus sunt erepti: Jovis sacra sumentes, in Sennaar Babylonis venerunt» (Comestor, 1855: Col.1089).

lengua que ara és dita ebrayca¹⁰⁸ en casa de Èber e pres lo nom de aquell, per la qual cosa appar que la lengua primera era abrayca, mas era dita humana de Adam ans de la divisió e partiment dels linguatges. Car, en açò que diu que romàs la lengua en casa de Èber, appar que aquella era abans, pus diu que romanía.¹⁰⁹ E ladonchs, los sobredits lexaren la obra de la dita torre e partiren-se e cascuns anaren-se'n en lurs terres a poblar.

En aquest temps començaren en lo món quatre regnes principals. Lo primer fou lo Regne dels Cites, [35v] a tremuntana.¹¹⁰ E començà en temps de Phàlec e tengueren tota Àsia subjugada bé dos-cents anys imposant poch trahut en aquells, més en sguart de preu de honor que en sguart de guany ni de renda. Lo segon regne era del[s] ciconis,¹¹¹ a ponent, e començà en lo temps de Regau, en lo qual primer regnà Egelau. E lo tercer regne fou lo de Egipte, a migjorn, lo qual començà en temps de Saruth, en lo qual primerament regnà Emineu. E durà aquest tro a Cèsar August. E lo quart regne fou lo regne de Círia, a orient, lo qual començà en lo temps de Nachor; en lo qual regne primerament regnà Belús, lo qual durà ·MCCXXXX· anys, tro al quart any de Azarià, rey de Judea. E lavors fou transportat en lo regne de Pèrsia en lo temps del rey Cirus. Donchs, digam primer del regne de Síria.

¹⁰⁸ Al marge dret: «Ací fonch troba[da] la lengua abra[yca]».

¹⁰⁹ Al marge dret: «Dicit sanctus Remigius post diem iudicii o [...] lingua cessabit e[...] lingua hebreaque fi[...] de manebit».

¹¹⁰ Continua la història dels primers regnes a partir del capítol 96 del primer llibre del *Speculum*, «De ortu Ragau et regni Scytarum» (Beauvais, 1591: 13r).

¹¹¹ Habitants de Sició (Grècia), el primer rey de la qual fou Egialeu (Hornblower, 2012: *Sicyon*). Segons Beauvais: «Regno vero sychionorum [...] fuerunt reges 26, a primo Egyaleo usque ad ultimum Zeusippum» (Beauvais, 1591: 13v).

[38] Capítol ·XXXVIII·. En quin temps començà lo regne de Síria

Aquest rey Belus pres per muller una dona que hac nom Semiramis e engendrà de aquell hun fill que hac nom Ninus.¹¹² Aquest Belus fou lo primer qui començà host e gent ab armes, e asetjà Babilònia, qui era de jagants, e tench-la molt asetjada; la qual era ben fort e ben murada de gran mur e molt alt de pedra picada, e passava-li entorn lo gran flum Èufrates. Stant axí aquell en lo seti en la sua tenda, fou ferit de una sageta e morí. E, mort aquell, Semiramis, sa muller, valent dona e molt cavallerosa e abrivada, romàs en lo setge ab son fill Ninus, lo qual encara era chic e de pocha edat, e stech molt en lo setge. E a la final ella pres e obtingué la dita ciutat en aquesta manera:

Que una nit los jeguants, veent-se molt strets de fam, desempararen la dita ciutat e se n'anaren, e fugiren per l'altra part del flum. E aquella, sabent açò, lavors féu muntar hòmens en lo mur e obriren les portes. [36r] E presa la ciutat, aquesta la enfortí e la ennoblí en moltes coses. Aquesta Semiramis fou la primera que trobà les bragues, car ella era dona cavallerosa ab armes, armada axí com un hom e, per ço que no li pareguesen ses vergonyes, féu-se bragues per cobrir-se.

Aquesta Semiramis era molt ardent en luxúria e scalfava e convidava molts hòmens que dormissen ab ella. E, com los havia spletats e havien acabat lo lur crim, matava'ls per ço que no fos descuberta de sa malvestat, en tant que son fill Ninus crexent.¹¹³ E ja crexecut, convidà'l a dormir ab ella, la qual cosa aquell pres a gran habuminació e féu-la matar per la sua gran malvestat.

Aquest Ninus, en après, obtingué tota Síria e féu-la cap de tota la terra o regne. E d'allí anà-sse'n a la ciutat de Nínive e crexqué e exemplà aquella per spay de

¹¹² Per a l'inici del regne de Síria i la història de Semiramis, segueix amb el *Speculum*, llibre primer, capítol 103, «De Ninia Filio Nini et eius matre Semiramide» (Beauvais, 1591: 14r).

¹¹³ Segons la font: «Semiramis libidine ardens, sanguinem sitiens, cum omnes quos concubitu oblectasset occideret, tandem filio flagitiose concepto, impie exposito, incestu cognito, privatam ignominiam publico scelere obtexit» (Beauvais, 1591: 14r).

tres jornades de camí per la ribera del flum. E ennoblí aquella de molts edificis e de moltes grans fortalises. Aquest rey Ninus fon lo primer hom qui trobà ýdoles e stàtues, car aquest, per la gran amor que havia a son pare, lo rey Belus, après la mort de aquell, volent-se aconsolar de la mort de son pare, féu fer una stàtua apellada Belus, del nom de son pare, e féu-la posar en la plaça de la ciutat per ço que les gents li fessen reverència e honor e la adorassen. E per eximpli de aquest, molts fahien semblant quant perdien alguns amichs cars.

Aquest Ninus vencé Cam, fill de Nohé, qui encara era viu e regnava en Bàctria, e pres-li los libres de la art màgica e cremà'ls tots. E finalment, lo dit Cam, per lo demoni que'l freqüentava, fou offegat per aquell. En lo temps que Ninus hac ·XV· anys, nasqué Abram.¹¹⁴

Donchs, tornant a la matèria,¹¹⁵ com Tare engendrà Abram e era de edat de ·LXX· anys, habitava en la terra dels Caldeus, los quals adoraven lo foch per déu e mataven tots los altres que no adoraven lo lur déu. E per ço com Abram no creya en lo lur déu entrà un [36v] dia en lo temple de les ýdoles, lo qual son pare Tare tenia en cura [e] com aquell no y fou, trencà totes les ýdoles que y eren ab una destral. E com lo poble o sabé, prengueren Abram e Aram, son frare, los quals <los quals> no volgueren adorar lo foch, lur déu. E posaren-los dins una foguera de foch. E Abram reclamà mercé a Déu que li ajudàs e fou diliurat per aquell, perquè's diu en la oració de sant Agostí: «Tu, Senyor, que desliurist Abram del foch dels caldeus». E Aram morí en lo foch, per la qual cosa Tare se partí de la terra dels caldeus ab Abram e Nachor e ab Lot e Sarra, fills de Aaram, e vench-se'n en la terra de Aram en Mesopotàmia. E quant foren

¹¹⁴ En aquest breu fragment, la crònica utilitza un passatge de Comestor que ja havia utilitzat (Vg. F.33r), malgrat que en aquesta ocasió obvia la identificació de Cam amb Zoroastre:

Ninus vicit Cham, qui adhuc vivebat, et regnabat in Bractia [...] Ninus vero libros eius combussit. (Comestor, 1855: Col.1090).

¹¹⁵ Retorna a la matèria principal, de nou, a partir de Beauvais, capítol 100 del primer llibre, «De ortu Thare et fine secunde etatis» (Beauvais, 1591: 13v), malgrat que al *Speculum*, el capítol de Tèrah, pare d'Abraham, va abans del de Semiramis, i no després, com a la crònica.

aquí, donà [a] Abram Sarra per muller. E complits Thare ·CCL· cinch anys de la vida, morí e fou soterrat en la terra de Canan. E ací és acabada la segona edat¹¹⁶, havent ·DCCCCLXXXI· anys; del començament del món, ·III· mil ·CCXXXVII· anys.

[39] Capítol ·XXXVIII·. Com Abram conegué Déu e fo stròlech

Abram,¹¹⁷ com fos gran stròlech, per la disposició, cors e moviment de les steles e per la influència, virtut e operació de les planetes, coneix lo movedor e creador de totes les coses, que era un sols Déu. Per ço no volch adorar les ýdoles, les quals altres gents adoraven, e adorà hun Déu eternal, creador del cel e de la terra; e fou hom just tement Déu. E com Abram fou hom de ·LXXV· anys, nostre senyor Déu li apparech e dix-li:

—Lexa la tua terra e la casa de ton pare e ves en la terra que yo·t mostraré, e fer t'e créixer en gran gent.

E Abram obehí a Déu de continent e pres Sarra, sa muller, Loth e tot ço que y havia guanyat en la terra de Aram e vench-se'n en la terra de Cananea. E vench en un loch que havia nom Cichem. E per la cobejança de luxúria que era en los egipcians, habità en la terra de Domàs, e féu aquí una ciutat que·s dix Domàs [37r] per amor del fill de Eliets, son procurador, que havia nom Dascho.

[40] Capítol ·XL·. Com Abram anà en Egipte e com hedificà altar a Déu prop de Ebron

En après, Abram anà-sse'n en Egipte e dix a Sarra, sa muller, que digués que era sa germana per ço que no·l matassen per ella. E tantost que foren a la porta de la ciutat, fou presa Sarra, la qual era molt bella, e aportaren-la al rey; la qual, Déu salvà en sa puretat, car de continent, Déu ferí lo rey de dolor e flux de ventre. E los preveres feren sacrifici a lurs déus per la salut del rey, los quals

¹¹⁶ Al marge esquerre: «La segona hedat».

¹¹⁷ Al marge inferior: «Abram fon gran stròlech».

respongueren que açò se era sdevengut perquè havia tolt al pelegrí sa muller.¹¹⁸

E lladonchs, lo rey apellà a Abram e reptà'l com no havia dit que era sa muler, e de continent tornà-la-y. E lavors Abram vench-se'n en Betel [e] partí ab Loth, son cunyat, la terra per ço com los pastors se barallaren sobre la pastura dels bestiar. E lavors Loth pres la regió de flum Jordà e de Sodoma, e Abram pujàsse'n en la Vall de Mambré, prop de Ebron. E com fou allí, féu altar a Déu e en aquest loch Déu aparech altra vegada [a] Abram e promés-li que tota la terra que era entorn quatre parts del món, ço és del flum de Egipte tro al flum de Èufrates, donaria a son linatge.¹¹⁹

[41] Capítol ·XLI·. Com foren vençuts los de Sodoma

Esdevench-se en aquell temps, que cinch reys se ajuntaren contra los quatre reys de Sodoma e de Gomorra¹²⁰ e altres, e foren vensuts los de Sodoma. E après portaren-se'n gran presa, entre los quals s'enportaren Loth e tot lo seu bestiar. E vench un hom qui era campat de la batalla e dix-ho [a] Abram com s'enportaven Loth pres. E Abram, ab ·CCCCXVIII·¹²¹ servents e ab alguns amichs que havia, isqué'ls a l'encontre e ferien aquells de nit e desbaratà'ls e matà'n molts, e cobrà tota la persona que s'enportaven e hagué gran presa de aquells. E tornant-se'n, isqué a carrera Melchisedech, rey de Salem, e donà'l pa e vi e refrescament a tota [37v] la host. Aquest Melsicedech era Sem,¹²² fill de

¹¹⁸ El *Speculum Historiale* de Beauvais torna a ser la font principal de la crònica en aquest capítol, a partir del capítol 104 del segon llibre, «De peregrinatione Abrahe et eius prelio et de Melchysedech» (Beauvais, 1591: 14r).

¹¹⁹ Al marge dret: «Ací féu altar Abram e aparech [Déu] altra vegada».

¹²⁰ Ara, però, la compilació torna a utilitzar la *Història Escolàstica*. En aquest sentit, Beauvais no menciona els cinc reis que batallaren contra els de Sodoma i Gomorra. Segons Comestor: «Et egressi sunt quinque reges ut pugnarent adversus quatuor, qui et terga verterunt, et ceciderunt plurimi, et qui remanserant, fugerunt ad montes» (Comestor, 1855: Col.1094).

¹²¹ Segons la font «trecentos decem et octo» (Comestor, 1855: Col.1094).

¹²² Al marge esquerre: «[El] primer sacerdot del [món] fonch Sem, fill de Noé, qui fou dit Mel[ch]isedech».

Nohé, lo qual fonch lo primer sacerdot de Déu e qui primer hedificà temple a Déu.¹²³ E Abram donà-li la dehena part de tot ço que havien pres dels enemichs. E en aquest Abram, començaren les dècimes a pagar a nostre senyor Déu.¹²⁴ E tornà als reys Sodoma, e tot ço que·ls havien pres, acceptat açò que havien menjat. E per aquesta desliuració de Loth, fou trobat l'any del Jubileu de ·L· en ·L· anys, per ço com Loth havia ·L· anys com fonch deslliurat.¹²⁵

¹²³ Al marge esquerre i inferior:

[...] quod Melchisedech ut [...] Medrastillim, fuit sacerdos magnus et ipse sacrificavit panem et vinum [...] no Abraam et fuit in [...] tabernaculum eius ipse choen sacerdos magnus Dei altissimo cohen godol, id est, [sa]cerdos magnus et per [...] abrae sacrificio.

Et in Medrastilim, sicut Psalmo 36° [...] ascaris propter malignitate et caetera. Dixit Abraam [] ad Melchisedech fuit Sem, filius Nohe, qui eo obtulit corbam ·I· sacrificium vocatur, est cohen sacerdos Dei alii.

In Berezit rabba, rabbi Mosse ad Arzam sicut Genesis 14° ubi [...] Et Melchisedech rex Salen [] scriptum ·C·: Iste Sem filius Nohe qui partulit panem et vinum.

Item Josephus libro 7° De judayco bello: Dicit Melsisedech [...] cananeorum qui prima lingua iustus rex apellatus est [...] sacerdocium prius Deo obtulit et [...] templum prius hedificato. Iherusalem civitatem vocavit cum antea Solima vocavit. Et non quod Melchisedech quo partulit panem et vinum abrae quando liberavit.

4° Reges: non [...] refectione [...] Abraam satis hebat de victualibus [...] pro sacrificio reddendo gratias Deo de cum victoria et istud est officii sacerdotiis.

Ideo dicit Targum et enim mersamens sacerdotanis. Item Iuberescit rabba dicitur: Melchisedech fuisse sacerdotem Domini et [...] sacerdocii tradidisse [...] nostro et [38r] vinum obtulisse in sacrificium qui fuit sub figura masie, ut legit in Berezit rabba, titulo de Melchisedech. Sicut istud Ecclesiastico 1° id quid fuit ipsum est quod erit.

Dicit rabbi Berequia. Sicut [...] hel primus redemptor Mosse fecit descendere magna sic et gohel redemptor ulterius erit [...] tritici i terra buris. Nota. De Melchisedech, qui fuit cananeus.

Ut at Iheronimus adoccea intypum non gendes ex judeis [...] judey a gentibus sacerdocium acciperent. Et non quod Sem supervixit huc post [...] victoriam Abraam de ·IIII· regibus ·CXXV· annis et tota vita sua ·MCCVII·.

¹²⁴ Al marge esquerre: «Ací fonch trobat dar dècimes a Déu».

¹²⁵ Al marge: «Ací fou trobat lo any del Jubileu».

[42] Capítol ·XLII·. Com Déu aparech Abram altra vegada

Aprés de aquestes coses, Déu aparech altra vegada Abram e dix-li:¹²⁶

—Yo seré tostemps ton defenedor, lo teu guardó serà fort gran e daré al teu linatge tota la terra que yo t mostraré, en què ha ·X· generacions de gents, ço és, cananeus, amorreus, gebuseus, ferozeus, etheus, eveus, gerseus, oreus, jagants e palestins.

E lavors lo dit Abram dix:

—Senyor, e a què m'o daràs? Yo me n'hiré sens fills, que no n romanran en terra; e donchs, lo fill de mon servent serà mon ereu.

E dix-li Déu:

—No serà aquex, mas aquell que naxerà del teu ventre.¹²⁷

E Abram cregué e fou-li reputat a justícia. Aquest Abram fou lo primer qui gossà preÿcar ésser hun Déu universal creador de totes les coses.

¹²⁶ Al marge esquerre: «La ·III· vegada que Déu aparech a Abram».

¹²⁷ Generalment, l'ús d'un estil directe, àgil, respon a la utilització de la *Història Escolàstica*. En aquest passatge, certament, el compilador torna a emprar Comestor com a font principal:

His transactis, locutus est Dominus ad Abram dicens:

—Protector tuus sum, et merces tua magna nimis.

Et dixit Abram:

Quid dabis mihi? [...] filius Eliezer procuratoris mei erit haeres meus [...]

Et dixit Dominus ad eum:

—Non erit hic haeres tuus, sed qui egredietur de utero tuo. (Comestor, 1855: Col.1095).

[43] Capítol ·XLIII·. Com Sarra dix Abram que s'acostàs a la serventa

Com Sarra fou exorqua, dix a Abram:

—Acosta't a la mia serventa Agar si per ventura poràs haver fills de aquella.

E Abram féu-ho. E engenrà hun fill qui hac nom Ysmael, lo qual nom li posà l'àngel com féu tornar Agar, qui era prenyada, com se'n fugia sa dona. Aquest Ysmael fou lo primer a qui Déu posà nom. E lo segon fou Ysach e lo terç fou Samsó, lo quart Juzies e lo cinquè Jesucrist salvador nostre. Lo ·VI· fon sant Johan Babtiste.

Agar, com se sentís prenys, rebel·là's e levà's contra sa dona, e Sarra féu-ne grans clans [a] Abram dient-li que Déu fos jutge entre aquells. E Abram [38r] li respòs:

—Sarra, la serventa és sots les tues mans; e axí, castiga-la.

E ladonchs, aquella la baté e la castigà, per la qual cosa Agar fugí. E anant son camí, mes-se sots un arbre per la gran calor del sol. E l'àngel li aparech dient-li:

—Torna a ta dona, sies-li obedient, car lo fill que has concebut serà en grans gents e serà apellat Ysmael.

E aquesta, de continent, se'n tornà a ssa dona e li fou hобedient. E Abram havia ·LXXXIII· anys quant naxqué Ysmael.

[44] Capítol ·XLIII·. Com Abram fo lo primer qui fou circumsit

Après que Abram començà havent ·XCVIII·, Déu li aparech altra veu e dix-li:¹²⁸

¹²⁸ La crònica segueix adaptant ací el text de Comestor, capítol 50, «De pacto circuncisionis, et mutatione nominum Abrae, et Sarai»:

Postquam vero nonaginta et novem annorum esse coeperat Abram, apparuit ei Dominus dicens: «Multiplicabo semen tuum, et tu custodies pactum meum» (Comestor, 1855: Col.1097).

—Yo muntiplicaré los teus e tu seràs circuncís e tallat e partit de les altres gents per aquest senyal de circuncisió. ço és, que tot mascle del meu poble serà circuncís e tallada la carn del prepuci del membre de aquell, axí de tu com dels teus servents e catius.

E açò en remey del peccat original, segons que és stat primer dit en lo capítol com Adam peccà.

—E d'aquí havant, tot infant mascle que naxerà de tu e dels teus serà circunsís al ·VIII· dia. E aquell que no serà circunsís, la ànima de aquell perirà del meu poble.¹²⁹

E Abram obeyé Nostre Senyor Déu e, lavós, pres la circuncisió. E Ysmael havia ·XIII· anys e Abram havia ·XCVIII· anys.

[45] Capítol ·XLV·. Com Abram partí de Mambré ab Sarra

Abram partí's de la Vall de Mambré e vench-se'n envers migjorn, en un loch qui havia nom Gerra, en lo qual era rey Abenimàlech. E Abram dix a Sarra:

—Digues que est ma germana axí com diguist com anam en Egipte.

E com Abenimàlech sabé que eren en la ciutat, tramés que li portaren Sarra, la qual encara era molt bella, si bé era de ·XC· anys. Emperò, per voluntat de Déu, al rey vench malaltia. E d'altra part, Déu tancà la natura de totes les femelles de la sua casa, que no podien concebre. E fou-li dit que açò li donava Déu per ço com havia tolta la muller al pelegrí. E tantost tornà Sarra [a] Abram [38v] e donà-li terra hon stigués

[46] Capítol ·XLVI·. Com Abram adorà l'àngel en trinitat

Estant Abram hun dia a la porta del seu tabernacle, veu venir tres àngels en forma de jóvens e isqué'ls al camí; e adorà'n la hu significant la trinitat de les

¹²⁹ Al marge inferior: «En Abram començà la circuncisió».

persones divinals e la unitat de la divina esència.¹³⁰ E isqué'ls al camí a rebre e convidà'ls a menjar. E com agueren menjat, digueren-li:

—Anem a destruir Sodoma e les altres tres ciutats per los peccats que eren en aquelles.

E Abram pregà'ls que, si en la ciutat havia ·C· hòmens justs, que fossen salvats los altres per aquells. Digueren-li que hoc, encara si n'i eren trobat ·X·, mes que no n'i havia sinó Loth e sa muller e dues filles seues. E lavors Abram pregà'ls que Loth fos salvat.

[47] Capítol ·XLVII·. Com Déu manà a dos àngels que abisassen Sodoma e Gomorra¹³¹

Partiren-se, donchs, los dos àngels de Abram per anar en Sodoma¹³² e posaren en casa de Loth. E los de la ciutat vingueren a Loth que·ls donàs aquells dos jóvens e Lot tancà les portes; e aquells les trencaren e entraren dins. E los àngels feriren-los de seguedat e feren exir Loth e sa muller e dues filles que havia de la ciutat, manant-los que se n'anassen al munt e que no·s girassen per res que sentissen. E lavors devallà foch del cel e soffre e subvertí e cremà aquella e totes les altres. E la muller de Loth girà's al brogit que sentí e tornà en stàtua de sal. E açò fon fet per tal com ella, no havent plaer dels hostes que eren venguts a casa sua, gità a l'abelló tota la sal que tenia en casa per ço que

¹³⁰ Continua adaptant la *Història Escolàstica*, en aquest cas, al capítol 51, «De tribus angelis susceptis ab Abraham»:

Apparuit Dominus Abrahae in convalle Mambre. Cumque elevasset oculos, vidit tres viros, et occurrens illis, unum ex eis adoravit (Comestor, 1855: Col.1098).

¹³¹ A l'original, «Magorra».

¹³² Capítol 52 de la *Història Escolàstica*, «De duobus angelis descendentibus in Sodomam» (Comestor, 1855: Col.1099).

la cuyna fos desaborida e que aquells no menjassen; e'n punició de açò, Déu la tornà en stàtua de sal.¹³³

E Loth anà-sse'n ab ses filles en lo munt e aquelles pensaren-se que Déu havia destruït lo món per foch, axí com havia fet per lo diluvi, e que havia preservades a elles e a Loth per fer generació. E embriagaren lo pare e cascuna dormí una nit ab aquell e enprenyaren-se. [39r] E la una perí hun fill qui hac nom Mohab e l'altra perí altre fill qui hac nom Amon.¹³⁴

[48] Capítol ·XLVIII·. Com Sarra engendrà son fill Ysach estant vella

L'àngel qui era romàs dels tres ab Abram dix-li:

—Yo·t daré hun fill de Sarra, ta muller, e appellaràs lo seu nom Ysach.

¹³³ En canvi, aquesta explicació sobre els motius de la conversió de la dona de Lot en estàtua de sal no hi apareix ni a la *Història Escolàstica* ni al *Speculum Historiale*; tampoc al relat Bíblic del *Gènesi*. Aquesta tradició prové de l'exègesi rabínica de la Midrash, segons la qual, la dona de Lot acostumava a servir aliments sense sal als convidats; Lot li demana que oferisca als nouvinguts una mica de sal i ella es mostra reticent a canviar els seus costums. Tot i això, accedeix i demana sal als seus veïns:

Rabbi Isaac said: A fierce quarrel broke out over the salt, for He [Lot] said to her [his wife], «Give these guest a little salt», to witch she replied, «Do you want to introduce here that evil practice too?» (Freedman & Simon, 1961: 437).

I més endavant:

In the night that the angels visited Lot, what did she do ? She went about to all her neighbours and asked them, «Give me salt, as we have guests», her intention being that the townspeople should become aware of their presence. Therefore, She became a pillar of salt. (Freedman & Simon, 1961: 447).

¹³⁴ Continua amb el relat seguint el capítol 54 de la *Història Escolàstica*, «De incestu Lot»:

Peperitque major filia filium, et vocavit eum Moab, patrem Moabitarum; minor peperit filium, et vocavit eum Ammon, patrem Ammonitarum (Comestor, 1855: Col.1102).

E Abram ris-se'n de guoig e caygué a terra davant la sua faç. E stava Sarra davant la porta del seu tabernacle, e com ho hoý, pres-se'n a riure per ço com era exorqua e era vella de ·XC· anys. E dix l'àngel a Abram:

—Per què s'és rissa Sarra? E és neguna cosa difícil a Déu?

La qual negà que no s'era rissa. E Déu vesità Sarra e concebé e parí hun fill, e al ·VIII· dia fo circunsís e fou-lo¹³⁵ apellat Ysach, que vol dir rialles, per ço com lo pare e la mare ne havien fetes grans rialles e gran goig sens par.¹³⁶

E lo infant crexqué e fou alletat per tres anys. E per ço com Ysmael, qui era major, lo feria, fou gitat de casa ell ab Agar, sa mare, e habità en la solitud de Faran gran temps.

[49] Capítol ·XLVIII·. Com Abram volch sacrificar son fill Ysach

Abram en après habità en Betzabé, e Déu dix-li:

—Pren ton fill Ysach e ves-te'n en la terra de visió, e offerràs-me aquell en olocaust sobre hun mont que yo't mostraré.

Lo qual era luny tres jornades del loch hon era Abram, en lo qual munt fou fet en après lo temple de Déu. E Abram menà son fill al munt. E com fonch al munt construí l'altar e posà-y lenya e féu-ne anar los servents. E dix Ysach:

—Pare, l'altar és fet e lanya hi és ja. Hon és lo sacrifici?

¹³⁵ A l'original, «-lo» interlineat i afegit posteriorment.

¹³⁶ Per a la confecció d'aquest capítol, la crònica compendia el capítol 51 de la *Història Escolàstica*, on explica la incredulitat de Sara davant la notícia que infantaria un nadó (Comestor, 1855: Col.1098-1099), i el capítol 56, «De ortu Isaac, et ejectionis Agar cum filio»:

Visitavit Dominus Saram, concepitque, et peperit filium, et circumcidit eum Abraham octavo die (Gen. XXI). Et exinde post totidem dies Judaei circumcidunt. Arabes vero post tredecim annos, quia eo tempore Ismael gentis illius auctor circumciscus fuit. Et vocavit eum Isaac, id est risum, quia risum fecerat Dominus parentibus ejus, id est gaudium inopinatum. (Comestor, 1855: Col.1103).

Respòs Abram:

—Fill, Déu hi provehirà, que vol que tu li sies sacrificat.

E aquell dix que li plahia molt. E era lladonchs Ysach de ·XXV· anys. E Abram posà son fill sobre la lenya e tragué lo coltell per degollar-lo. E l'àngel de Déu pres-li la mà e dix-li:

—No estenes la tua mà sobre l'infant, car ara he conegut que ames e tems¹³⁷ Déu.

E Abram girà's e veu hun moltó detràs si e pres-lo [39v] e degollà'l, e féu-ne sacrifici a Déu. E per ço los juheus, aquell dia de la desliuració de Ysach, fan lo primer dia de febrer gran festa e toquen les botzines e corns. E lavors Déu jurà per si matex a Abram que multiplicaria lo linatge de Ysach e que havia promés a la sua sement.

[50] Capítol ·L·. Qui tracta com Sarra morí e [fou] soterrada en la vall de Ebron

Sarra, stant de hedat de ·CXXVII· anys, morí e fonch soterrada en la Vall de Ebron, en la sepultura doble, la qual Abram comprà de n'Efron, qui era en la terra dels Etheus, per ·CCCC· cicles de argent. E en aquest camp foren soterrats Adam e Eva, per çò·l comprà Abram per soterrar aquí a ell e a son linatge. E après morta Sarra, Abram pres altra muller qui hac nom Ceturà, de la qual hac dos fills, ço és, Madam e Madian.

[51] Capítol ·LI·. Com Ysach pres muller

Abram era ja molt vell e dix a Eliazar, procurador seu:

—Posa la tua mà sobre lo engonal meu, ço és, sobre la circunció, e jura per lo Déu del cel e de la terra que no pendràs muller a mon fill Ysach de les filles de

¹³⁷ A l'original: «temps».

les gents entre les quals habita. Mas hiràs al meu parentiu en Mesopotàmia e penràs-li allí muller.

E aquell li posà la mà en l'engonal e lo y jurà. E d'ací tragneren los juheus lo jurament del Biquinyà, que juren sobre lo corn de la falda que va sobre la cuxa dreita.¹³⁸

E, de continent, Aleazar carregà ·X· camells, entre robes e joyes e altres coses que no havia en aquella terra, e anà-sse'n en Mesopotàmia en casa de Batuel, qui havia una filla que havia nom Rebecha. E explicada la misatgeria a Batuel e a Rebeca, a ells plagué lo matrimoni. E, de continent, aquell donà dos parells de robes a Rebecha e arracades d'aur e d'argent e altres joyes, e donà al pare e a la mare dos parell de robes a quiscú e aportà-sse'n Rebecha. E venint ab aquella, trobà Ysach en lo camp, lo qual hac gran plaer quan ve a Rebecha, e besà-la e menà-la a son pare. E era Ysach [40r] com pres muller de hedat de ·XL· anys, e feren ses noces.

E com Abram hagué ·CLXXV· anys, morí e fon soterrat per Ysach e per Ysmael, els fills seus, en la Vall de Ebron, en la spel·lunca doble, prop Sarra, sa muller.¹³⁹ E fou portat en infern en lo sin que hom diu de Abram¹⁴⁰ per ço com ell féu la primera carrera de crehença, e preycà hun Déu verdader creador de totes coses, car la circunció no hobria la porta de paradís, bé emperò,

¹³⁸ El capítol segueix fidelment el capítol 60 de l'obra de Comestor, «De legatione Eliezer in Mesopotamiam» (Comestor, 1855: Col.1106); tanmateix, la referència a aquest jurament dels jueus no apareix ni a la *Història Escolàstica* ni, tampoc, al *Speculum*.

¹³⁹ Segons la font:

Fuerunt autem dies Abrahae centum septuaginta quinque anni, et mortuus est, et congregatus est ad populum suum in sinu inferni. Et sepelierunt eum Hismael, et Isaac, in spelunca duplici cum uxore sua (Comestor, 1855: Col.1108).

Comestor, però, no inclou el comentari posterior sobre l'apertura de les portes del paradís per Jesucrist, ni tampoc la citació a l'epístola de sant Pau als Gàlates. D'altra banda, l'esmentada epístola no conté enlloc cap referència a les parts de l'infern.

¹⁴⁰ Al marge esquerre: «Sinu Abram».

disponia e preparava lo introyt o la entrada de paradís. Car, Jesucrist sols obrí primer la porta e·n après d'ell entraren tots los crehents en ell e rebents babtisme, car per aquell és renovada la creatura.

Segons diu sant Pau *ad galatas* ·VI·, en infern havien tres stacions o lochs. Primer era dit lo lim de infern, en lo qual reposaven o staven les ànimes dels sants purgades de lurs peccats, hon no havien pena alguna de sentiment sinó solament pena de dan per la carència e fretura de la visió de Déu. Lo segon loch era dit purgatori, en lo qual purgaven les ànimes lurs peccats. Lo terç loch és dit infern, en lo qual estan los diables e les ànimes dels dampnats sofferint pena eternament.

[52] Capítol ·LII·. Com Ysmael pres muller e quant visqué

Ysmael, despux que·l pare lo ach lançat de casa, habità en la solitud de Faran. E sa mare, Agar, donà-li muller de Egipte. E hac tres fills, ço és, Nabahot, Cedar e Amalech, los quals habitaren de hun loch que havia nom Exue, tro a Índia e a la Mar Roja e tro als térmens de Egipte. E visqué Ysmael ·CXXXVIII· anys. E Mediam, fills de Abram e de na Ceturà, obtingueren Fenícia e Aràbia tro als térmens de la Mar Roja, e de l'hu d'aquests isqué Jâfèt, lo qual posà les sues tendes en Líbia, la qual fou apellada Àffrica per lo seu nom. Al qual, Èrcules¹⁴¹ féu ajuda e pres ça filla per muller, que havia nom Ethea. E de l'altre fill de na Ceturà isqué hun fill qui hac nom Sirim, del qual fou apellada Síria per lo nom.

[53] Com Abemàlech féu amistança ab Ysach. Capítol ·LIII·

[40v] Ysach fou bon hom e simple e habità en Gegerra¹⁴² e multiplicà en grans béns e en moltes riqueses en tant que Abimàlech, que era rey de aquella terra, hagué gran temor que no·s levàs contra ell e que no·l <no·l> destrouís, e dix-li:

¹⁴¹ Al marge dret: «Èrcules fou [en] temps de Jâfèt [e] Affrica pres n[...]».

¹⁴² Guerar (Gn, 26: 1). El compilador segueix el text de Comestor, al capítol 69, «De descensu Isaac in Geraris» (Comestor, 1855: Col.1111); no obstant, el naixement dels bessons Jacob i Esaú la Història

—Façam amistança yo e tu, que no·ns façam mal ne dan los uns als altres.

E Ysach dix que li plahia. E Abimàlech féu fer crida que negú no fes dan a Ysach ni a les coses sues sots pena de mort.

E Rebecha stech ·XX· anys que no concebé, e féu oració e sacrifici a Déu e concebé e perí dos fills, ço és, Ysahú e Jacob,¹⁴³ que isqué après tenint lo peu de aquell ab la sua mà; per la qual cosa aquella hac per revelació del Sant Sperit que Jacob hauria la benecició del pare. E havia ladonchs Ysach, com li naxqueren los dos fills, ·LXX· anys. En aquest temps començà lo regne de Argos sots Uriaco, que fou lo primer rey, e durà ·D· anys tro al temps de na Dèlbora e de Barrach, jutges de Israel.¹⁴⁴

Com Ysaú e Jacob foren crescuts, Ysahú fou laurador e caçador, e Jacob fou pastor. Esdevench-se hun dia que Ysahú vench del camp molt cansat e mort de fam e, per ço com no·s podia esperar que s'aparellàs de menjar, tanta era la fam que havia, dix a Jacob, qui havia cuynat lentilles, que li·n donàs una scudella. E aquell li respòs que li'n daria si li venia la primogenitura. E Ysahú, no cuydant que tan gran cosa fos la promogenitura e que morria si no menjàs, dix-li que li plaïa. E Jacob li dix:

—Jura que hauràs per ferma la donació e yo donar-te'n he.

E aquell lo y jurà e, ladonchs, Jacob li donà una scudella de les lentilles.¹⁴⁵

On la promogenitura havia algunes dignitats e estava en ·VI· coses: la primera, en la vestidura sacerdotal, qui era molt solempna e de bona hodor; la segona, en offerir los sacrificis; la terça és beneyr la taula en les festivitats e en los

Escolàstica el relata dos capítols abans, «De labore Rebeccae in partu geminorum» (Comestor, 1855: Col.1109).

¹⁴³ Al marge esquerre: «[Jac]ob significa la ley [n]ova e Hisaú la vella».

¹⁴⁴ Al marge esquerre: «Comença lo regne de Argos».

¹⁴⁵ Al marge inferior: «Com Jacob comprà la primogenitura de Ysaú».

convits; la ·III·, que havia doble porció de vianda; la ·V·, [41r] que havia la benedicció del pare; la ·VI·, que era senyor de sos frares. E per ço, de Sem tro Aron, tots los primogènits foren sacerdots.¹⁴⁶

[54] Com Jacob hagué la progenitura. Capítol ·LIII·

Envellint-se Ysach, que ja no y vehia, dix a Ysahú:

—Fill, ves a caçar e aparella de menjar, e aporta-me'n e beneyr t'e ans que muyra.

E aquell, tantost, se n'anà a la caça. E Rebeca, la qual amava molt Jacobb, dix a·quell:

—Yo he hoÿt les paraules que ton pare ha dites ha Ysahú.

E dix:

—Ve-te'n spatxadament al bestiar e porta dos cabrits e yo apparellar-los he. E aportar-los has a ton pare, e beneyr-te ha.

Dix Jacob:

—Com se porà fer? Que Ysahú és pelós e yo són lis, e mon pare conèxer-ho ha. Por me fa que, per benedicció, no·m do maledicció.

Dix la mare:

—Fill, sobre mi sia la maledicció que·t darà.

¹⁴⁶ Les dignitats de la primogenitura, segons la gont eren:

Erant autem primogenita quaedam dignitates, quas habuerunt primogeniti in cognationibus suis, usque ad Aaron. Habebat enim primogenitus vestem specialem, qua induebatur, tantum in sacrificio offerendo, et recepturus finalem benedictionem a patre. Ipse in solemnitatibus, in conviviis benedicebat minoribus, et in his duplam ciborum portionem recipiebat. Tradunt etiam, quod in divisione haereditatis similiter in duplum reciperet. (Comestor, 1855: Col.1111).

E açò dix per inspiració divinal. E lavors Jacob anà al bestiar e portà dos cabrits e la mare apparellà'ls, e féu vestir Jacob la vestidura sacerdotal de Ysahú e mes-li en lo coll e en les mans les pells dels cabrits que havia portats. E portà la vianda que la mare havia apparellada a Ysach e dix-li:

—Pare, havet ací la vianda que t'aporta lo teu fill. Menja e beneex-me.

E, com Ysach lo hoý, dix-li:

—Fill, acosta't a mi.

E sentí la bona odor de la vestidura sacerdotal e palpà-li lo coll e les mans, e dix-li:

—La veu me sembla de Jacob, mas les mans e lo coll són de Ysahú.

E pres la vianda e menjà'n. E quant hac menjat, besà'l e dix-li:

—Déus te do habundància del ros de cel e del greix de la terra e habundància de forment, de vi e d'oli. E servesquen-te los pobles e sies senyor de tos frares. E aquell qui·t maleyrà, sia maleýt; e aquell qui·t beneyra, sia beneýt e complit de benedicció.¹⁴⁷

E de continent, Jacob se partí de son pare e la mare lo amagà per pahor de Ysahú. E tantost après de açò, vench ab la caça e, aparellada aquella, portà-la al pare dient:

—Pare, menja de la vianda que t'e [41v] aparellada e beneix-me.

E Ysach fou fort spaordit, estant fora de si mateix. Veent que açò era voluntat de Déu, no s'israsqué, ans, confermant ço que havia fet, dix:

—Ton frare és vengut fentament e ha pres la tua benedicció, e yo lo he beneýt e beneyt serà.

¹⁴⁷ Al marge dret: «Quant Ysach don[à] benedicció a Jacob [pen]sant-la donar a [ysahú]».

E lavors dix Ysahú:

—Dretament ha nom Jacob, que vol dir enganyador, car altra veu me tolgué la primogenitura e ara la benedicció.

E plorà molt pregant lo pare que li donàs alguna benedicció. Lavors, Ysach li dix:

—En lo ros del cel e en lo grex de la terra sia la tua benedicció.

E Ysahú hagué gran oy a Jacob, e fou retreyt a na Rebeca que Ysahú havia dit que, après mort de son pare, ell hauciuria Jacob. E Ysach e Rebecca digueren a Jacob:

—Ves-te'n en Mesopotàmia, a Laban, e pren muller de mon parentiu, e està aquí tro que sia asuavada la yra de ton frare Ysahú.

[55] Com Jacob hagué visió de Déu. Capítol ·LV·

Jacob, com fonch exit de Bersabé per anar en Mesopotàmia, passà per Aram¹⁴⁸ e per Canan; e, per por dels cananeus, que eren stats contraris a son pare, no volch entrar en algun loch poblat, e jahia per los camps a la serena. E com fos prop hun loch qui havia nom Luza,¹⁴⁹ mes-se a dormir e posà's una pedra sots lo cap e adormí's. E vehé en dormint una scala dreta que bastava tro al cel, e àngels que muntaven e davallaven per aquella. E veu nostre senyor Déu sus alt al cap de la scala, qui li dix:

—Yo só Déu de Abram e de Ysach. Aquesta terra daré a tu e a ton linatge, e totes les gents seran beneïdes en tu e en la tua sement. Yo seré custòdia tua en aquest camí.

¹⁴⁸ Haran (Gn, 28: 10). Segons la font: «Igitur egressus est Jacob de Bersabee, et pergebat Aram» (Comestor, 1855: Col.1114).

¹⁴⁹ Luz (Gn, 28: 19). Segons la font: «Cum autem venisset juxta Luzam vespere, supposuit capiti suo lapidem, et obdormivit.» (Comestor, 1855: Col.1114).

E com Jacob fou despertat dix:

—Verament ací és Déu e yo no u sabia. Ací és la casa de Déu.

E per ço, fou hedificat per temps lo temple de Déu en aquell loch. E la pedra que havia tinguda sots lo cap dreçà en memòria de aquesta visió e sacrificà a Déu sobre [42r] aquella pedra, e féu vot que totstemps seria son Déu e que hauria en gran reverència la ciutat que era prop aquell loch, que havia nom Betel, la qual en après hac nom Jebusalem. Aprés mudaren la *b* en *r*, e axí hac nom Jerusalem.

[56] Com Jacobb pres muller de casa de Laban. Capítol ·LVI·

Partí's Jacob d'aquest loch e, per sis jornades, vench-se'n en Mesopotàmia a casa de Laban. E, sabuda la causa per què venia, Laban dix-li que li guardàs e li procuràs lo seu bestiar ·VII· anys, e que demanàs ço que volgués. E Jacob li dix que era content si li donava na Rachel, sa filla, per muller, la qual era molt bella. E Laban li dix que li plaÿa e esposà-la-y. E en la nit de les noces meteren-li en lo lit Lia. E com vench per lo matí, ell conech que era Lia, la qual era laganyosa, e tench-se per enganat, e féu-ne grans clans a Laban; lo qual li respòs que constuma era entre ells de maridar tostemps la primera filla habans que la segona, mas, si volia servir altres ·VII· anys, que li daria Rachel. E Jacob dix que li plahia.

E après ·VII· dies de les noces de Lia, donà-li a Rachel, de les quals e de les serventes hagué ·XII· fills, ço és: de na Lia, Ruben, Judes, Simeon, Ysacar, Leví e Zabulont e una filla qui hac nom Dina; e de Zelfa, serventa de Lia, engenrà Gat e Aser; e de na Rachel engenrà Josep e Benjamín; e de Bala, serventa de aquella, engenrà Dan e Neptalim.

[57] Com Jacob serví altres ·VII· anys per haver na Rachel per muller. Capítol ·LVII·

Ans que los ·XIII· anys fossen complits, dix Laban a Jacob:

—Prech-te que·m servesques altres ·VII· anys, e yo dar t'e ço que vullgues.

Dix Jacob:

—Plau-me si·m dones tot lo bestiar que naxerà bragat.

E Laban dix que li plahia. E lavors Jacob pres vergues e scorsà-les de loch en loch en manera que paregueren vayrades, e mes-les en los corrals hon habeuraven [42v] lo bestiar en lo temps de l'emprenyat de aquell. E seguí's que periren gran colp de bestiar bragat, de què Laban e sos fills ne agueren gran enveja e fahien-li mala cara per lo molt de bestiar que havia hajustat.¹⁵⁰

[58] Capítol ·LVIII·. Com Jacob se partí de Laban ab ses mullers e companya

Aprés dels ·VII· anys, Jacob, vehent açò que ja havia servit ·XXI· anys a Laban, lavors acordà ab ses mullers e companyes venir-se'n a la sua terra. E Rachel pres amagadament les ýdoles d'aur e d'argent de son pare. E levà's hun bon matí Jacob e pres ses mullers e sos fills e los servents e tot ço del seu e lo bestiar, e vench-se'n que no dix res a Laban. E com Laban ho sabé, anà-li detràs e aconseguí'l après de ·VII· dies; e dix-li:

—Per què te n'est vengut sens dir-me res?

Respòs Jacob:

—Per ço com havia por que no·m tolguessis ço del meu per força.

E Rachel amaguà les ýdoles que havia preses davall una albarda e asech-s'i desús, e quant Laban scorcollà tota la tenda no les trobà. Per ço com Rachel era prenyada no la volgué fer levar d'ellí hon sehia. E fet açò, foren amichs e feren pau e Laban se'n tornà.

¹⁵⁰ Per al relat sobre Jacob i Laban, la crònica segueix utilitzant Comestor, en aquet cas el capítol 78 del *Gènesi* de la *Història Escolàstica*, «De diversicoloribus virgis et fetibus» (Comestor, 1855: Col.1117).

[59] Com Jacob fou deffés de son germà. Capítol ·LVIII·

E Jacob se mes al camí per tornar-se'n a la sua terra e isqueren-li gran multitud de àngels aparellats de deffendre'l de son germà Ysahú, del qual ell havia gran por. E lavors Jacob fou molt reforçat e tramés missatges a son pare que sabessen lo seu cor; los quals retornat-li dixeren que son frare li exia a carrera ab ·CCCC· hòmens, simplement e benigne. E axí com Jacob hac aparellades totes ses companyes e hac tramés de vespre presents a son frare, levà's bon matí e tramés tota la gent primera, e ell romàs tot sols per ço que pregàs Déu. E aparech-li hun àngel en semblança de hom e luytà ab ell tota la nit que no'l pogué derrocar.¹⁵¹ E com vench en l'alba, dix lo àngel:

—Lexa'm anar.

Dix Jacob:

—No·t lexaré tro que m'ages beneÿt

[43r] E l'àngel dix-li:

—D'aquí avant, no hauràs nom Jacob, mas Ysrael serà ton nom, qui vol dir vehent Déu per fe, car contra l'àngel est stat tant fort, quant més ho seràs contra els hòmens.

E lavors l'àngel benehí a Jacob e romàs Jacob rancallós per lo nervi de la anqua en què fou tocat.¹⁵² E per ço los juheus no mengen del crex de la anqua de negun bestiar.

[60] Capítol ·LX·. Com Ysahú isqué a rebre son frare Jacobb

E fet lo dia clar, axí com Jacob levà los ulls, ell veu venir de luny son frare Ysahú. E tantost, mes-se primer e gità's en terra ·VII· vegades davant Ysahú, e

¹⁵¹ Al marge inferior: «Com Jacob luytà ab l'àngel».

¹⁵² Al marge esquerre: «Com Jacob romàs rancallós».

aquell lo còrrech a·brasar e besar e demanà-li de qui eren les fembres e los infants; e, com sabé que ses mullers eren e sos infants, besà'ls tots. E après de açò, Ysahú se'n tornà en la sua vila que havia nom Saphir.¹⁵³ E Jacob se n'anà havant en la ciutat de Salme,¹⁵⁴ que era dels sichenites e era rey Amor.¹⁵⁵ E Jacob comprà del rey hun camp per ·C· anyells e estech-se aquí.

[61] Com Josep fou venut en Egipte per sos germans. Capítol ·LXI·.

Jacob amava molt Josep per ço com era molt savi e simple. E un dia dix a sos frares que ell havia somiat que eren en lo camp e que les garbes de aquells se humiliaven a la sua. E un altre dia dix a aquells que ell havia somiat que el sol e la luna e les steles lo adoraven; e en açò era present son pare, lo qual lo reptà e dix que callàs. Per la qual cosa, aquells lo havien en oy gran. E esdevench-se que Jacob lo tramés al bestiar, a sos frares, per saber com estaven, e com aquells lo veeren venir, dixeren a veus:

—Lo devinador que ve, matem-lo.¹⁵⁶

Dix Judes:

—No façam, mas metam-y-lo en aquesta sisterna buyda.¹⁵⁷

¹⁵³ Seir.

¹⁵⁴ Sucot.

¹⁵⁵ Hamor.

¹⁵⁶ A l'original, «matem-lo» al marge dret, afegit posteriorment.

¹⁵⁷ La versió de la crònica explica que Judà salva de la mort Josep i intercedeix perquè el deixin al fons d'una cisterna buida amb la intenció d'alliberar-lo després. La venda de Josep als mercaders es produeix després d'anar-se'n Judà d'allí. En canvi, segons el relat del *Gènesi*, és Rubén qui aconsella no matar-lo, sinó llançar-lo a la cisterna, i, en canvi, Judà és qui suggereix de vendre Josep (Gn, 37: 13-36). El *Speculum*, de manera breu i concisa diu:

Qui eum ad se missum tunica talari nudatum, in cystemam veterem deposuerunt, deinde consilio Iude extractum Ismaelitis vendiderunt et simulantes eum occisum (Beauvais, 1591: 15v).

E axí ho feren. E açò dix per ço que com se'n fossen anats lo pogués traure e delliurar. E com Judas se'n fou partit ells veeren venir mercaders ysmaelites que anaven en Egipte e [43v] veneren-los Josep per ·XXX· dinés e prengueren la gonella de Josep e sularen-la de sanch de hun cabrit que mataren, e portaven-la a Jacob dient que bèstia fera los havia mort Josep. E com Jacob hoý la mala nova e veu la gonella, squinsà's les sues vestidures e féu gran plant que negú no·l podia conortar.

En aquest temps, Foroneu, fill de Inachio, fou lo primer qui ordenà les leys als grechs e fou lo primer qui instituí que les causes e los plets foren menades davant jutge e apellà-lo per lo seu nom, Phoro.¹⁵⁸ En aquest temps metex, Ysis, sa germana, mostrà les letres als egipcians e instroy aquells en art de molta lauró. En aquest temps fou Pal·las verge, la qual trobà moltes arts. En aquest temps Promotheu, frare de Athlas, trobà primer de fer les ymatges dels hòmens e fonch lo primer que féu anell.¹⁵⁹

[62] Com Sichem perforçà Dina, filla de Jacob. Capítol ·LXII·

Esdevench-se que, stant Jacob en Sichem, Dina, sa filla, ab altres dones vench a la ciutat per comprar joyes. E Sichem, fill del rey Emor, veu-la, pres-la e jagués ab aquella per força. E pux, anà-sse'n al rey, son pare, e dix-li que fes

Comestor, per la seua part, segueix la versió canònica del relat del *Gènesi*. No obstant això, malgrat les confusions amb els papers de Judà i Rubén, el text de la crònica presenta més paral·lelismes amb la *Història Escolàstica* que no amb el *Speculum*:

Qui cum vidissent eum procul, mutuo loquebantur: «Ecce somniator venit; venite, occidamus eum» [...] Ruben autem volens liberare eum aiebat: «Non effundamus sanguinem ejus, sed vivum projiciamus eum, in cisternam» [...] Dixitque Judas fratribus suis: «Melius est, ut venumdetur Ismaelitis puer, et manus nostrae non polluantur celando sanguinem ejus». (Comestor, 1855: Col.1125-1126).

¹⁵⁸ Al marge esquerre: «[F]oroneu ordenà [l]es leys als grechs».

¹⁵⁹ Aquest fragment hi és present tant a la *Història Escolàstica* com al *Speculum historiale*, el qual, al seu torn, cita l'obra de Comestor i aprofita de la *Història Escolàstica* les referències a Foroneu, Isis, Pal·las, Atlas i Prometeu (Beauvais, 1591: 14v & Comestor, 1855: Col.1112). Cap d'aquestes dues obres, però, situen aquest passatge després de l'episodi de la venda de Josep, tal com fa la nostra crònica.

que hagués la donzella per muller. E lo rey e son fill anaren a Jacob, e eren-hi Leví e Simeón, e digueren-los que fossen amichs e que fessen matrimoni de na Dina ab Sichem e que's mesclassen tots per via de matrimoni.¹⁶⁰ Repongueren Simeon e Leví que ells no farien matrimoni ab gents que no haguessen circumsició, mas que prenguessen tots la circumsició e serien tots amics e farien matrimoni, la qual cosa plagué al rey e a tot lo poble e reberen tots la circumsició. E al tercer dia, que ells havien major dolor, Simeon e Leví prengueren los coltells e entraren en la ciutat e mataren lo rey e Sichem e tots [44r] los mascles que y eren; e los altres germans robaren la ciutat e aportaren-se'n preses totes les fembres e infants. E com Jacob o sabé fonch-ne molt despapat.

[63] Com Jacob hedificà lo primer altar a Déu. Capítol ·LXIII·

E Nostre Senyor Déu confortà a Jacob e dix-li:

—Leva't e puja-te'n en Batel. E està aquí e hedifica hun altar allí hon te apareguí.

¹⁶⁰ Pel que fa a l'episodi de la violació de Dina, tant el relat bíblic del *Gènesi* com Beauvais i Comestor el situen abans de la venda de Josep pels seus germans. El nostre compilador, no obstant, convé d'inserir-lo just després. Amb tot, sembla seguir el text de Comestor, molt més detallat que no el *Speculum*, el qual únicament explica:

Et Dyna urbem ingressa corrupta est a Sychen filio regis, propter quod filii Iacob in dolo totam urbem ingressi sunt et cunctis maribus interfectis, e aetera depopulati sunt. (Beauvais, 1591: 15r).

En canvi, la *Història Escolàstica*, com la nostra crònica, relata amb detalls l'episodi de la circumcissió i assassinat dels siquemites:

Et ecce tertia die, quando gravissimus est dolor vulnerum, Simeon et Levi arreptis gladiis, confidenter urbem ingressi sunt, et interficientes omnem masculum in ea, tulerunt de domo Sichem sororem suam, caeteri vero fratres irruerunt super occisos, et depopulati sunt urbem, parvulosque et uxores captivos duxerunt (Comestor, 1855: Col.1122).

E Jacob hedificà altar e oferí a Déu açò que li havia promès. E stant allí morí na Rachel del part de Benjemín que infantà e fou sotterada ha hun camp prop la carrera qui va a Batlem, car no meresqué ésser soterrada en la sepultura dels altres per les ýdoles que s'enportà de casa de son pare, que no u sabia Jacob, e aquella tenia amagades. E Jacob féu-li posar ·XII· grans pedres sobre la sepultura. E en après, apparech Déu a Jacob e dix-li:

—D'aquí havent, no seràs apellat Jacob, mas Ysrael serà lo teu nom.

Car, primer li mes Déu aquest nom per lo àngel, mas ara lo y posà ell metex.¹⁶¹ Jacob partí's d'aquí e vench-se'n a Batllem. E aquí Rubèn, son fill, jagué's ab na Bala, muller de Jacob, de la qual cosa ell fou molt despagat.

[64] Capítol ·LXIII·. Com morí Ysach, pare de Jacob, en Abron

En après, Jacob vench-se'n a son pare, Ysach, qui estava en la Vall de Ebron, e trobà que sa mare, Rebeca, era ja morta. E après poch temps que Jacob fou aquí, morí Ysach, son pare, com hac ·CLXXX· anys, e soteraren-lo Ysahú e Jacob en la Vall de Ebron, prop son pare, Abram. E Ysahú e Jacob eren tant richs que la terra no·ls bastava. E Ysahú tornà-sse'n a les muntanyes en Ydumea. E en aquesta terra habitaven los etheus e Ysahú gità'ls-ne, e los fills de Loth ne gitaren los gegants e partida dels etheus.

[65] De la generació dels fills de Jacob. Capítol ·LXV·

Ara digam la generació dels ·XII·¹⁶² fill de Jacob, [44v] special de Judes, del qual devalla la línia sacerdotal. Donchs, Judes engenrà de sa muller, na Sua, Her e Ornan, qui <qui> foren marits de Tamar, e un altre fill que hac nom Sel·là. En après engenrà de Tamar, no coneixent aquella, Phares e Zaram. Phares engenrà a Srom, e aquest Aram, e aquest Aminadat, e aquest Nason, e

¹⁶¹ Com Déu posà n[om] a Jacob ell metex.

¹⁶² A l'original, «XXI».

aquest Salmon; e aquest Boz, de n'Arab; e aquest Obet, de na Ruth; e aquest Gessé e aquest engendrà Daviu, rex.

[66] De la generació de Leví, que devallen los sacerdots. Capítol ·LXVI·

Leví, del qual devalla la línia sacerdotal, engendrà Gerson, Cahat e Merarí. Cahat engendrà Amram, Gerson engendrà Core, Amram engendrà Moysés e Aron e Maria. E Moysés engendrà de na Sàphora, filla d'en Getró, agípcia, a Gerson. Aron engendrà Aleazar, Ytamar e Nadab e Habiut, los quals aquests dos darrés, per foch divinal periren. Donques, tornem a Josep, que s'enportaren los ysmaelites.

[67] Capítol ·LXVII· De la presó de Josep per la muller de Fortifar

Josep, portat per los ysmaelites en Egipte, fou venut a Fortifar¹⁶³ bisbe de les ýdoles del rey pharahó, lo qual, com lo vehé tant savi e tant endreçat, comanà-li tot lo regiment de ça casa. E havia lavors Josep ·XVI· anys, e stech ·XII· anys en casa de Fortifar. E esdevench-se que la muller de Fortifar se enamorà de Josep e requeri'l diverses voltes que dormís ab ella; e aquell li dix que no u faria per res. En tant que hun dia, aquell passant davant la porta de la cambra de aquella, com no y hagués negú, ella lo pres per lo mantó e tirà'l e no'l poch metre en la sua cambra; mas ella se retench lo mantó e aquell se n'anà. La qual se tench molt per scarnida e féu clams a son marit que Josep la havia volguda forçar, e mostrà-li lo mantó de Josep; e aquell féu-lo [45r] metre en la presó del rey, en la qual stech dos anys.

¹⁶³ Putifar (Gn, 39:1). Segons la font: «Putiphari eunucho, magistro militiae Pharaonis» (Comestor, 1855: Col.1126).

[68] Com Josep dix a dos presonés la solució del somnis estant pres.

Capítol ·LXVIII·

Esdevench-se que, stant Josep en la presó, foren mesos en la dita presó lo panisser e el boteller del rey pharahó. E un dia, estant pensosos com se foren levats del llit, e Josep dix-los:

—Com estau axí pensosos?

Respòs lo panisser:

—Yo he somiat aquesta nit que portava tres paneres de pa e que venien corps e que les me menjaven.

E dix Josep:

—Açò significa que, après tres dies, lo rey te farà penjar e corps menjaran la tua carn.

E lo boteller li dix:

—Yo he somiat que plantava tres serments e que fahien rahims, e yo prema'ls en la copa del rey e que lo y dava a beure.

E Joseph li dix:

—Açò significa que, après tres dies, tornaràs en ton ofici e serviràs al rey, per què·t prech que·t membre de mi quant seràs davant lo rey de la gran injustícia que m'és feta.

E après tres dies, axí los sdevengué com Josep los dix. E al boteller no li membrà com fonch davant lo rey.

[69] Capítol ·LXIX·. Com Josep declarà a farahó lo somni que féu

Sdevench-se que·l rey pharahó somià una nit que vehia exir de la ribera del flum ·VII· vaques molt grasses e, après de aquelles, ne exien altres set molt magres. Axí metex veu, d'altra part, en un camp set spigues molt granades e molt verdes e, après de aquelles, ne ve altres set spigues seques e neulades, de la qual cosa estech molt pensós. E tramés per tots los savis de la sua terra que li sponessen lo sopni, e negú no lo y sabé declarar. E lavors al boteller remembrà de Josep e dix al rey:

—Senyor, com yo era pres, lo panisser e yo somiam una nit e havia en la presó hun juheu lo qual nos declarà tot ço que havíem somiat, e sdevench-nos axí com ell nos dix.

E, de continent, lo rey tramés per [45v] Josep, lo qual havia llavors ·XXX· anys, e dix-li tots los somnis que havia fets. E Josep respòs:

—Senyor, abdós los somnis signifiquen una mateixa cosa, car les ·VII· vaques grasses e les ·VII· spigues granades signifiquen que en la tua terra haurà ·VII· anys de gran habundància de forment. E après de aquests ·VII· anys de habundància, ne vendran altres ·VII· de gran fretura. E axí, senyor, Déu te vol bé, que to ha notificat perquè y provehesques. Perquè, senyor, mon consell és que tu elegesques algunes persones fels que amen lo teu servey e compren tots los blats que sobran en la terra, feta la provisió de les gents, e aquells ajusten e meten en certs graners en manera que, com vendran los anys de la fam, tu faces obrir los graners e vendre lo forment axí com te volràs. E seràs lo més rich rey que jamés sia stat en Egipte, la tua terra serà basta e passarà bé.

E Pharahó, hoÿt açò que Josep li hac dit e lo consell de aquell, hagué gran plaer e dix-li:

—Yo coman a tu tota la administració de tot aquest fet e que faces la provisió ab letra.

Lo rey, veient la gran discreció e saviesa de Josep, suplimà e exalçà aquell; e féu-lo duch e senyor de Egipte après de ell, e donà-li lo seu anell d'or e lo collar d'aur, e féu-lo seure en la cadira e anar en la carreta per tota la ciutat. E féu-hi fer crida que tothom lo obeys axí com a ell. E Açò fou en l'any ·CXXI· de Jacob. E Josep féu fer de continent grans graners de pedra picada e molt fondos, e féu comprar molt forment dins aquells ·VII· anys, tro que los graners foren plens.

E anant ell a visitar los graners, passà hun dia per la torre hon estava Assenech, filla de Fortifar, que era molt bella; la qual, prestant-se de la sua gran bellesa, no volia degun marit que li parlasen.¹⁶⁴ E aquella veu venir a Josep en la carreta ab hun [46r] pali d'or desús. E, per la luor del sol que reverberava en lo pali, resplendia la cara de Josep que semblava que fos àngel. La qual ne fonch molt enamorada, la qual dix a son pare que aquell volia per marit. E lo pare li dix:

—Donchs, devalla a la porta de la torre e rebràs aquell, e fes-li reverència.

E, com Josep fonch prop la torre, ella li volch donar la mà per bon aculliment, e aquell no la y alargà ni'n féu menció, de la qual cosa aquesta fou molt trista. E, com Josep se fon partit, aquesta se n'entrà en la sua cambra e plorà molt e féu gran dol. E estant axí, vench un àngel ab hun greal de bresques cubert ab una tovallola e dix-li:

—No plores, car ço que Josep ha fet és per ço com tu no est juhia ne creus en lo seu déu. E axí, creu en lo seu déu e com ell tornarà, per asens ell te rebrà; e t farà bella cara e menjareu abdós d'aquestes bresques.

¹⁶⁴ L'episodi relatiu a les interpretacions dels somnis per part de Josep l'incorpora el compilador a partir de Comestor. Amb tot, per a la confecció d'aquest fragment narratiu sobre la història d'Assenat, futura esposa de Josep (Gn, 41: 45), l'autor utilitza Beauvais. Aquest, al seu torn, incorpora la tradició apòcrifa de la *Novel·la de Josep i Assenat* (Vg. Piñero, 2018: 87-92) al llarg dels capítols 118-122; extrets, segons Beauvais, «ex Historia Asenech» (Beauvais, 1591: 15v-16r).

Ladonchs, ella fou molt aconsolada. E l'àngel se n'anà a Josep e dix-li les paraules que havia dites [a] Asenech. E quant Josep hach visitat los graners, tornà-se'n, e passant per la torre, Asenech lo isqué a rebre e li donà la mà. E Josep li donà la sua e l'abraçà, e pujaren-se'n a la sua cambra e menjaren de les bresques que l'àngel havia portades. E d'ací tragueren alguns per costum que donaven als novis a menjar mel ab una lescha de pà.¹⁶⁵ E fet açò, de continent Josep dix al rey que volia per muller Asenech, lo qual ne hac gran plaer, e tramés per lo pare e fermaren lo matrimoni e lo rey féu-los les nosçes. E Josep engendrà de aquella dos fills, ço és, Manasés e Effraÿm.

[70] Com Jacob tramés ·X· fills per forment. Capítol ·LXX·

E passats los ·VII· anys de la habundància, vengueren los de la fretura en tota la terra e circumstàncies de aquella.¹⁶⁶ E Josep començà a obrir los granés e de fer vendre lo forment al for que·s volia. E crexcuda la fam en la terra hon habitava, Jacob tramés ·X· fills seus en [46v] Egipte per comprar forment, e retench-se Benjamín. E com aquells foren en Egipte, Josep los conech e aquells no conegueren a ell, lo qual los dix:

—Quins hòmens sou vosaltres?

E aquells li respongueren que eren de la terra de Canan e que eren ·XI· germans ab hu qui era romàs ab lo pare, que havia nom Benjamín, e encara havien altre germà, que hac nom Josep, lo qual no saben hon era, e lo pare hac nom Jacob. E lavors Josep los dix:

—Ara conech que vosaltres sots espies que venits espisar la terra.

E féu-los pendre e dix-los:

¹⁶⁵ Al marge dret: «Ací fonch trob[at] lo donar bres[ques] als novis».

¹⁶⁶ Finalitzada la història d'Assenat, el compilador reprén la narració a partir de l'obra de Comestor, que explica amb més detall que no Beauvais l'arribada dels germans de Josep a Egipte a comprar gra. (Comestor, 1855:Col.1130).

—Perquè yo conega que vosaltres me diets veritat, aportau-me Benjamín e romanga ací pres Simeon tro que·l me hajau portat.

E féu-los dar del blat e, secretament, féu-los metre la moneda que havien portada en los sachs, e anaren-se'n. E com foren a Jacob, comptaren-li tot ço que·ls era sdevengut.

[71] Com tornaren los fills de Jacob per més forment. Capítol ·LXXI·

E com lo blat fonch menjat, Jacob los dix que tornassen en Egipte per comprar forment; los quals li dixeren que·ls donàs Benjamín, que, altra manera, no·ls hi calia tornar. E que·l jequís a càrrech lur, que ells lo y tornarien salvu; e'n special, ne pres càrrech Judes. E lavors se'n partiren tots ensemps ab Benjamín. E com foren en Egipte davant Josep, presentaren-li Benjamín, del qual en si hagué gran plaer, e convidà'ls tots a dinar. E féu exir de la presó a Simeó e féu-los seure en la taula, axí com fehien en la taula de lur pare.

[72] Com Josep los féu liurar del forment. Capítol ·LXXII·

E com hagueren menjat, féu-los liurar del forment e metre la moneda en los sachs secretament, axí com d'abans. E en los sachs de Benjamín féu metre una copa d'argent, e anàren-se'n. E com foren deffora, Josep los tramés hun misatge detràs qui·ls féu tornar. E com foren devant Josep, ell los dix:

—Yo us havia feta cortesia e havets-m'ò mal guardat, car havets-me furtada la mia copa.

Los quals dixeren que, si la trobava en poder de algú d'aquells, que morisen tots. E, com hagueren reconeguts tots los sachs, trobaren-la [47r] en los sachs de Benjamín, de la qual cosa tots foren sbalaÿts; e gitaren-se als peus de Josep dient que matàs a ells e no fes negun mal a Benjamín, car ells lo havien pres a càrrech del pare e que no gosarien tornar a ell sens aquell.

[73] Com Josep se descobrí a sos germans. Capítol ·LXXIII·

Ladonchs, Josep, veent que aquells lo amaven de cor, vengueren-li los ulls en aygua e mes-los tots en la sua cambra, e dix-los aquí que açò havia fet per provar si amaven a Benjamín. E lavors anà's a descobrir a ells, dient com ell era Josep, lur frare, lo qual ells havien venut. E açò havia permés Déu per bé seu e de aquells e, axí, que no haguessen temor de ell, que tot li era oblidat; e axí, que fessen venir son pare, car la fam havia a durar encara ·V· anys, e que ell li daria prou terra per al bestiar. E, de continent, aquells se'n tornaren e digueren-ho tot a Jacob, lo qual se n'alegrà molt e agué gran plaer.

[74] Com Déu dix a Jacob que anàs en Egipte. Capítol ·LXXIII·

Nostre Senyor aparech a Jacob e dix-li:

—No ajés temor de anar en Egipte, car yo't faré créixer en grans gents aquí.

E Jacob partí's de Canan ab sos fills per anar en Egipte, e foren entre tots ·LXXII· persones. E Josep isqué'ls a carrera e, com Jacob lo veu, dix-li:

—Ara morré alegre, puix he vista la tua cara.

E Josep amenà Jacob davant lo rey, del qual lo rey hagué gran plaer. E era Jacob lavors de hedat de ·CXXX· anys, e vench en lo novén any del principat de Josep, qui fou en lo ·II· any de la fam. E lo rey donà-li per a pasturar lo bestiar lo desert de Gessé.

[75] Capítol ·LXXV·. De la mort del fill de Pharaó, qui matà Asenech

Sdevench-se que'l fill de pharaó se enamorà de Asenech¹⁶⁷ e, sabent que havia de anar en hun loch, areà's ab ·L· hòmens; e Asenech venia ab ·DC· hòmens. E'ncontraren-se e desbarataren lo fill del rey e, axí com fugia, encontrà's ab

¹⁶⁷ La crònica torna a dependre de Beauvais en aquest capítol de la mort del fill del faraó (Beauvais, 1591: 16r) i continuarà amb el *Speculum* durant els darrers capítols del *Gènesi*.

Asenech e volgué-la pendre de la carreta; [47v] e aquella donà-li ab una pedra en lo cap e aquell caygué del cavall mal naffrat. E Simeon e Leví, qui veeren aquell naffrat, adobaren-li la nafra e aportaren-lo al rey dient-li la causa per què s'era fet; de què lo rey los ne féu gràcies e dix que bé u mereixia. E après tres dies, morí lo fill del rey. E lo rey, son pare, morí pochs dies après, en l'any ·XII· del principat de Josep, e romàs-li hun fill, qui encara manava.

[76] Com Josep regnà per lo fill de Pharaó. Capítol ·LXXVI·.

E lexà lo regne a Josep, lo qual regnà per lo infant ·XXV· anys. Josep fou príncep de Egipte sots ·V· reys, qui tots foren apellats pharaons: lo primer fon Nenphres, en lo ·VIII· any del qual, qui fou en lo ·II· any de la fam, entrà Jacob en Egipte; e lo segón fou Amossis, qui començà a regnar en l'any ·XIII· del ducat de Josep e regnà ·XXV· anys, e n lo ·V· any del qual, morí Jacob; lo tercer fou Ebron, lo qual regnà ·XIII· anys; lo quart fou Amonofres, qui regnà ·XXI· anys; lo ·V· fou Mofres, qui regnà ·XII· anys.¹⁶⁸

[77] Com Jacob Beneý sos fills e après morís. Capítol ·LXXVII·.

E, com Jacob fou malalt, vench Josep pregant-lo que beneýs tots sos fills ensemps ab ell, ço és tots ·XII· fills de Jacob; e que·ls donàs part en la terra de promissió. E lavors Jacob beneý'ls e donà la benedicció a tots los fills. E dix a Judes profetant:

—No serà tolt lo ceptre de Judà ni lo duch de la sua cuxa entrò que vinga aquell qui deu ésser tramés per Déu.

E com Jacob fou de edat de ·CXLVIII· anys, morí e fou portat per los fills en Sichem, e fou aquí soterrat solemnialment; e stech Jacob en Egipte ·XVIII· anys.

[78] Com Josep fonch príncep e duch de Egipte. Capítol ·LXXVIII·.

Josep fou duch e príncep de Egipte ·LXXX· anys e, com hac complit de edat de ·CX· anys, manà a sos frares e pregà'ls que, com ell fos mort, que·l

¹⁶⁸ La llista de faraons, segons Beauvais, és *Nefrem, Amosis, Chebron, Ammennophes i Mefres* (Beauvais, 1591: 17r).

soterrasen secretament e guardaren la seua ossa e sepultura; [48r] e, com se'n tornarien en la lur terra, que la se'n portassen ab si e la soterrasen ab lurs pares. Axí matex los dix que amassen los fills e que·ls donasen lur part de la terra de promissió. E aquells lo y prometeren e lo y juraren. E après poch dies, Josep morí en lo VIII any de Mofres, rey de Egipte, e fonch soterrat secretament per sos frares. Ací és acabat lo *Gènesi* e comença lo *Èxodus*, qui vol dir eximent.

[Èxode]

[1] Ací comença lo segon llibre, apelat *Èxodus*. Capítol ·1·

Aprés mort de Josep, per havant levà's hun rey novell, lo qual ni lo poble d'Egipte, no remembrant dels beneficis que Déu los havia fets per mans de Josep, car tots foren perits si no per lo consell d'aquell e axí metex féu gran proffit al rey, car en lo darrer any de la fam prestà al poble per sembrar forment e d'aquí havant donassen la quinta part al rey de tot ço que cullirien, la qual cosa se serva tro a vuy.¹⁶⁹

E donchs, no remembrant de res d'açò lo rey e lo poble, vehent que·ls juheus multiplicaven e crexien molt, dixeren que aquest[s] se porien acostar a'lguns enemichs lurs e que, ab aquells ensemps, los porien gitar de la lur terra; e axí, que·ls fessen fer molta faena per ço que fossen cansats e no haguessen cura de jaure ab lurs mulers. E feren-los fer rajoles e atoves ab palla, e axí matex los feren hedificar los murs de tres ciutats qui estaven en la frontera de llur regne, e posaren-los sobrestants que·ls fessen fer la fahena, que no vaguassen. En après, vehent que ab tot açò crexien, lo rey pregà e manà a les madrines que levaven los infants que·ls matassen. E aquelles, per temor de Déu, no u volgueren fer. E vehent lo rey que res no li valia, féu fer crida per tot lo seu regne que, tot infant

¹⁶⁹ la crònica inicia la història de l'*Èxode* amb un intent de recapitulació incert, on el compilador intenta, amb poca fortuna, explicar l'opressió del poble jueu a mans dels egipcis, malgrat els beneficis de què van gaudir gràcies a les accions de Josep. Pel que fa a les fonts d'aquest inici de l'*Èxode*, el compilador abreuja els capítols 2n i 3r de l'*Èxode* de la *Història Escolàstica*, «De servitute filiorum Israel» i «De dolo obstetricum» (Comestor, 1855: Col.1141-1143).

mascle que naxqués dels juheus, que fos gitat al flum de continent; e açò sot pena de mort. E aquesta servitut durà après mort de Josep ·CXXXXXIII· anys.

[2] De la nativitat de Moysés. *Capitulo secundo*

Esdevench-se en aquell temps, que Amram, [48V] del trip de Leví, engenrrà hun fill en ça muller, la qual havia nom Jocàbet,¹⁷⁰ lo qual fou apellat Moysés, que vol dir tret de les aygües. E la mare aletà-lo secretament tres meses e, tement-se que no·s poria selar, mes-lo en un vexell de vímens bé enpeguntat e cubert [e] lançà'l en lo riu. E ella e na Maria, sa filla, anaren-li detràs que no·l perdien de vista. E volch Déu que la filla del rey, que era devallada a deportar al riu, veu venir lo vexel per lo riu avall e dix:

—Açò és algun dels fills dels juheus.

E féu-lo traure. E com hagneren llevat lo infant del vexell ella lo veu que era molt bell e dix:

—Aquest serà mon fill.

E prés-lo al bras e dix:

—Hajam una dida.

E na Maria fou tantost ab ella e dix:

—Senyora, yo sé una bona dona que ha poch que ha perit.

¹⁷⁰ A l'original, «lo qual havia nom Jacobet». La font es refereix a la muller d'Amram, Joquèbed (Ex, 6: 20). Beauvais utilitza Comestor a l'inici del segon llibre del *Speculum*, el qual fa servir el nom «Jocabeth» (Comestor, 1855: Col.1143). L'edició de Beauvais que consultem, en canvi, reproduëix l'error que hauria pogut contindre el text consultat pel nostre compilador: «Egressus est postea vir levita nomine Amram qui accepit uxorem contribulem Iacobeth» (Beauvais 1591: 17r). Amb tot, Vicenç de Beauvais extracta un fragment de Comestor i no reproduëix el diàleg entre la filla del faraó i na Maria, germana de Moisés, que sí que conté la crònica; capítol 5, «De ortu, et educatione Moysi» (Comestor, 1855: Col.1143-1144).

E portà-li sa mare metexa. E sdevench-se que la filla del rey, tenint lo infant en lo bras, portà'l a son pare e, acostant-lo-y, l'infant li prés la corona del cap e lançà-la-y en terra; e los que estaven entorn del rey volgueren-lo matar. E lo rey dix que no fessen, car ell provaria si u havia fet per fadrinea. E per senyal féu venir brases de foch e pedres fines. E l'infant prés una brassa e mes-la's en la boca, de què romàs balbuç en la llengua, e llavors lo rey lexà'l. E llavors Moysés crexqué e fonch molt bell hom e molt savi e gran bataller.

E en aquell temps vengueren los ethíops e gastaven tot Egipte. E lo rey pharaó féu Moysés príncep de la sua cavalleria, lo qual, passat lo riu anà per uns llochs muntanyosos plens de serpents, e portà moltes sigonyes ab si, qui's menjaren les serpens. E ell passà de liurament e encontrà los ethíops e vencé aquells; e perseguí'ls tro a la ciutat de Sabba, e asethjà aquella.

E Tàliber,¹⁷¹ filla del rey, dels murs veu Moysés tant bell, tramés-li a dir que, si la prenia per muller, que ella li daria la ciutat. E Moysés lo y promés e aquella lliurà-li la ciutat, e ell pres-la per muller. E aquella lo amava molt, e tant que no'l perdia de vista. En tant que Moysés ac a fer dos anells, hu de oblit e altre de amor; e donà a Tàliber lo anell de oblit e aquella, tantost que'l tench, lo oblidà; [49r] e llavors, Moysés se'n tornà en Egipte.¹⁷²

¹⁷¹ El nom que rep la filla del rei de Saba a Comestor (1855: Col.1144), Flavi (1482: 44v) i a la *Crònica* de Lucas de Tuy (Puyol, 1926: 35) és *Tarbis*.

¹⁷² El relat bíblic de l'Exode no inclou aquesta batalla contra els etiops ni el matrimoni de Moisés amb Tarbis, la filla del rei de Saba. Beauvais cita Comestor com a font d'aquest passatge, el qual sí que relata l'estratègia de Moisés per creuar els camins infestats de serps, així com la batalla amb els etiops i el fugaç matrimoni amb Tarbis; capítol 6 de l'*Èxode*, «De uxore Moysi Aethiopissa» (Comestor, 1855: Col.1144). La *Història Escolàstica* no cita la seua font, però aquest passatge, amb alguna variació, l'inclou Josep Flavi a les *Antiguitats judaiques*. No obstant, Flavi no explica res dels anells de l'amor i l'oblit, sinó que «après la mort dels ethíops, Moysés, fent gràcies a Déu, féu nesses» (Flavi, 1482: 44v). La inclusió d'aquest passatge a la *Història Escolàstica* està motivada per un passatge del llibre dels *Nombres*, segons el qual, Maria i Aaron reprehen Moisés per haver-se casat amb una etiop (Nm, 12:1). Abans, però, segons el relat de l'*Èxode*, Moisés va contraure matrimoni amb Siporà, filla d'en Jetró, del poble de Madian (Ex, 2: 21). Comestor justifica així la inclusió de Tarbis al seu relat: «Inde est quod Maria et Aaron jurgati sunt adversus Moysen pro uxore ejus Aethiopissa (Num. XII)» (Comestor, 1855: Col.1144). Comestor, doncs, incorpora a la seua narració la tradició provinent de Josep Flavi, malgrat que afegeix la llegenda fantàstica dels anells i, amb això, l'oblit instantani del matrimoni de Tarbis amb Moisés.

[3] Capítol ·III·. Com Moysés matà un egipcià

Aprés, Moysés, vent hun dia que hun egipcià que era sobrestant feria hun juheu, matà aquell e soterrà'l en la arena. E per por del rey fugí en la terra de Median, e aquí prés muller que havia nom Sàphora, filla d'en Getró; e esteche-se aquí entrò que aquell rey de Egipte fou mort, que havia nom Amonfres. E ací termena la terça edat del món¹⁷³ havent ·DXV· anys, e del món ·MDCCLII· any. E ací començà lo ducat de Moysés.

[4] *Capitulo ·III·. De la primera visió que Moysés agué de nostre senyor Déu*

Moysés, pexent lo bestiar de son sogre, en Getró, prop del munt de Oreb, qui ara és dit munt de Sinaí,¹⁷⁴ veu alt en lo munt una gavarrera vert, enmig de la qual havia una gran flama de foch ardent, e no cremava la gavarrera; lo qual muntà en lo dit munt per veure allò què era. E Déus dix-li del mig de la flama:

—Moysés, descalsa't los peus, car lo lloch hon tu estàs, lloch sant és.

E dix-li:

—Yo són Déu de Abram, de Ysach e de Jacob. Yo he vista la aflicció e dolor del poble de Israel. Só devallat per ço que·ls delliuren e amenar-los he en la terra que prometí a llurs pares. E axí, vinc a trametre't a pharaó per ço que tragues lo¹⁷⁵ meu poble de Egipte.

¹⁷³ Al marge esquerre: «La terça hedat del món».

¹⁷⁴ La crònica continua amb la *Història Escolàstica*, capítol 8 de l'Èxode, «De Dei visione in rubo», i continuarà amb l'obra de Pere Comestor durant el relat de les plagues d'Egipte:

«Moyses autem pascebat greges ovium in deserto. Cumque minasset gregem ad interiora deserti, et venit ad montem Dei» Sinai, qui et in quadam parte sui dictus est Horeb, «apparuit ei Dominus in flamma ignis in medio rubi (Exod. III)» (Comestor, 1855: Col.1145).

¹⁷⁵ A l'original, «lo» afegit posteriorment al marge, just després de «meu».

Respòs Moyses:

—E qui són yo que vaja davant Pharaó, com sia balbuç e no puixa bé parlar?

Dix-li Déu:

—Yo seré ab tu. Digues als fills d'Israel que aquell qui és te ha tramés e dar t'he Aron, ton frare, per company, qui parle davant Pharaó.

[5] Com Moysés féu los senyals al poble. *Capitulo quinto*

—E perquè't crega lo poble, faràs aquests senyals: llançaràs aquexa verga que tens en la mà en terra e tornarà serpent; e après, prendràs-la per la coha e tornarà verga. E axí matex, metràs-te en lo sin la mà e trauràs-la'n lebrosa, e après torna-la al sin e trauràs-la'n sana.

E Moysés ajustà los pròmens de Israel e dix-los ço que Déu li havia dit, e féu los senyals davant ells.

[6] Com Moysés parlà ab Pharaó ab tot lo seu poble. Capítol ·VI·

[49v] E tots ensemps anaren a pharaó e dixeren-li:

—Lo Déu dels ebreus nos ha appellats que anem a sacrificar en lo desert qui és a tres jornades lluny d'ací; e axí, llexa'ns anar.

E per ço que vegés qui és lo Déu dels hebreos féu los senyals sobredits denant ell. E los seus encantadors feren-ne semblants, emperò les vergues de Moysés trencaren les vergues dels encantadors. E Pharaó respòs que ell no·ls llexaria anar, ans los affligiria més.

[7] Com Moysés féu les aygües amargues. Capítol ·VII·

L'endemà, Moysés e Aron anaren davant pharaó dient-li que lexàs anar lo poble a sacrificar, e aquell dix que no u faria. E llavós Moysés, per manament de Déu, ferí ab la verga en l'aygua e, de continent, tornaren totes les aygües

dels flums amargues, e de tots los pous e fonts de color de sanch, e per tot Egipte amargues ·VII· dies, mas en los juheus no eren amargues.¹⁷⁶

[8] Com Déu donà granotes a Pharaó. Capítol ·VIII·

En après, Moysés tornà a pharaó per manament de Déu dient-li que lexàs anar lo poble. E com aquell no·l volgués lexar anar, Moysés ferí per manament de Déu en les basses de la aygua, e ysqueren-ne tantes de granotes que tota la terra cobriren, e entraren per les cases e metien-se en los llits e en los menjars. E pharaó dix a Moysés e Aron:

—Pregats lo vostre Déu que·m lleve aquestes granotes e yo lexar-vos he anar.

E aquells ho feren e moriren totes les granotes, e Pharaó no·ls lexà anar.

[9] Com Déu donà mosques a Pharaó. Capítol ·VIII·

E après, per manament de Déu, Aron ferí en la verga en la pols de la terra e ysqueren-ne tans moscallons per tota la terra de Egipte que·ls ulls los cuydaven traure, e picaven-los tant fort que no podien estar en un lloch ni les bèsties tanpoch; e corrien per les carreres axí com a orats. E aço per tant com no los lexava anar [a] sacrificar. E los encantadors volgueren [50r] fer semblant, mas no pogueren fer, e digueren a farahó:

—Lo dit de Déu és ací.

E pharaó pregà Moysés que pregàs lo seu Déu que·ls levars aquells moscarts, e que·ls lexaria anar. E Moysés féu-ho e cessaren los moscarts, e pharaó no·ls lexà anar. En après, Déu, per ço com no·ls llexava anar a sacrificar, tramés tantes de mosques en tota la terra de Egipte, acceptat allí hon estaven los

¹⁷⁶ Beauvais resol el passatge de les plagues d'Egipte, amb brevetat, en un únic capítol, «De plagis Egipti et Phase et exitu populi» (Beauvais, 1591: 17v). En canvi, la font d'aquesta secció de la crònica relata detalladament aquest passatge, tot dedicant –almenys–un capítol per a cadascuna de les plagues. El compilador, doncs, abreuja els capítols 14-26 del llibre de l'Èxode de la *Història escolàstica*, del qual adopta, com ja ha fet en altres ocasions, l'estil directe dels seus diàlegs (Comestor, 1855: Col.1149-1155).

juheus, e eren tan grans e tan males que no les podien sostenir. E lavors dix pharaó a Moysés e Aron:

—Anats a sacrificar al vostre al vostre Déu en aquesta terra.

Los quals respongueren:

—No podem sacrificar les habuminacions dels egipcians. Si matam davant ells açò que ells colen e adoren, alciurien-nos.

Car, los egipcians adoraven los bous e les ovelles per déu. E llavors pharaó dix-los:

—Anats en lo desert, però no us llunyets, e pregau al vostre Déu que·ns leve aquestes mosques.

E Moysés pregà Déu e, tantost, se n'anaren les mosques. Cessada aquesta plaga, lo cor de pharaó fou endurit e no·ls lexà anar axí com havia dit.

[10] Com Déu donà pistilència al bestiar dels egipcians. Capítol ·x·

En après, Déu tramés pistilència e mortaldat sobre les bèsties que eren en les cases, a les dels camps, a totes altres que fossen d'egipcians, e totes les matà pedra, acceptat les dels juheus. E ja per açò no los lexà anar. Emperò, totes aquestes plagues que hagueren los egipcians no vengueren arreu, ans duraren les ·IX· plagues per ·V· anys. E altra vegada, Moysés e Aron prengueren pols e cendra del foch per manament de Déu e scamparen en l'ayre davant pharaó; e isqueren floronquos, vexigues e morenes en los hòmens e bèsties de tot Egipte, e no podien estar segurs per res per la gran corrupció dels cors.

En après, Déu tramés tanta de pedra, trons e lamps e calabrujó en tota la terra d'Egipte que jamés no u fou semblant, e baté totes les coses que eren en los camps e baté tots los arbres e erbes, que no y romàs res. E lavors dix pharaó a Moysés:

—Prega lo teu Déu e lexar-vos he anar, fins lleva aquesta plaga.

[50v] E Moysés féu-ho e cessà la plaga, mas Pharaó nol·s lexà anar.

[11] Com Déu donà llagostes a Pharaó. *Capitolo ·XI·*

E Déu tramés tanta de lagosta per tot Egipte que·s menjà tot ço que y era romàs vert après la pedra. E lavors diu pharahó a Moysés:

—Quals són aquells que deuen anar a sacrificar?

E aquell li dix:

—Los hòmens e les fembres, infants e lo bestiar.

Dix Pharaó:

—Anats-hi los hòmens solament.

En après, per ço com aquell no·ls lexava anar, Moysés, per manament de Déu, estené la mà devers lo cel e foren fetes tenebres palpables per tot Egipte, axí que no·s vehien los uns als altres n·es podien moure de hun loch, e moriren-ne molts. E lavors pharaó apellà Moysés e Aron e dix-los:

—Anats tots los hòmens e dones a sacrificar e lexats lo bestiar.

E Moysés li dix:

—No y romandrà res del nostre, majorment com no sapiam què devem sacrificar.

E lavors pharaó dix a Moysés:

—Guarda't d'ací havant, no vingues davant mi, si no, yo·t faré matar.

Emperò los jueus no sentiren algunes de les dites plagues que agueren los egipcians.

[12] Com Moysés comprà or e argent als de Egipte. Capítol ·XII·

En après, dix Déu a Moysés:

—Encara entraré en Egipte e mataré tots los primers engenrats de pharaó e dels egipcians tro als de les bèsties. E axí, demanats vexells d'aur e d'argent e perles e vestidures als egipcians que us presten per al sacrifici e yo daré-us gràcia, que no us diran de no.¹⁷⁷

E açò per la servitut que·ls havien feta.¹⁷⁸ E axí ho feren com Déu los manà. E dix-los:

¹⁷⁷ Al marge esquerre: «Nota. De furto». I a continuació:

Nota. De filii Israel, qui abstulerunt vasa argentea ab egiptiis et vestes plurimas. Exodi 12°. Hetur quod dixit Dominus Moysy: «Cum egrediemini de Egipto, non exhibitis vacui [sed] postulabit mulier a vicina sua, et ab hospite sua, vasa argentea et aurea, ac vestes; et spoliabitis Egiptum». Feceruntque filii Israel [hic] preceperat Moyses et petierunt ab egiptiis vasa argentea et aurea vestesque plurimas. Dedit at Dominus gratiam coram egipcis ut còmoda [...] eis et expoliaverunt Egiptum.

Queritur. Utrum quis teneatur statim restituere. Respons secundum sanctus Thomas in 2^a 2° quaestio 62. Sicut accipere rem alienam est contra justitiam, [...] detinere eam; quia propter hoc proprias retinet rem aliena invito Domino, impedit eum ab usu rey sue; et ei facit in[iu]riam. Manifestum est autem, quod nec per modicum tempus licet in peccato mortali retinere, sicut qui licet [...] peccatum deserere [...] Ecclesiasticus 21. Quasi a facie colubi fuge peccatum, et ideo quilibet tenetur statim restituere vel petere dilationem ab eo qui potest usum rey concedere. Idem in 4° Sententiarum distinctione 14, quaestio 5, concordat Rayus. Et hec sunt verba Augusti 4^x quaestio 6^a. Si res aliena per quod pecuni reddere possit et non reddit penitentiam non agit per simulat.

Nota. Quod dicit magister Alexander de Alis in tractatum septimi precepti. Quamvis Deus dixerit populo Israel ut expoliarent Egiptum et [...] Non fuit illo furtum [...] transtulerat dominium illorum rerum in ebreos et hoc fecit mediante justitia [...] ebrei absque mercede serverunt egipcis unde ibi non fuit furtum [...] Deo iubente ministerium probuerunt [...].

¹⁷⁸ La nota marginal incorpora citacions del text bíblic junt amb fragments de sant Tomàs d'Aquino i Alexandre de Hales que intenten legitimar l'expoli als egipcis que van efectuar els jueus abans de creuar el Mar Roig. La crònica utilitza una sol·lució semblant a la de Pere Comestor, això és, que els jueus els ho demanaren i els egipcis, per intercessió de Déu, no es van negar a entregar-los les vaixelles d'or i plata: «et petetis vasa pretiosa ab Aegyptiis, et dabunt vobis» (Comestor, 1855: Col.1153). En canvi, el *Speculum* sí que parla d'expoliació, malgrat que amb permís de Déu: «Spoliaverunt autem Egiptios divina permissione vel dispensatione» (Beauvais, 1591: 17v).

—En lo mes de març, qui és lo primer dia de l'any, ço és a deu dies del mes, cascun cap de casa prenga un anyel mascle sens alguna màcula; e lo ·XIII· dia, cascun mate aquell anyell e'l menge tot ab sa companyia e de la sanch de aquell unte lo lindar de la sua porta, car serà Phase, que vol dir passament de Déu.

[13] Com Déu matà tots los primers nats de Egipte. Capítol ·XIII·

E lavors fet açò, l'àngel de Déu passà a mija nit per tot Egipte e matà tots los primogènits, [51r] dels hòmens tro a les bèsties. E los fills de Israel ajustaren-se a ·XIII· dies de la luna en la fi de Egipte, prop de Ramassés.¹⁷⁹ E lavors pharaó tramés aquells a pregar que se n'anassen ab tot ço del lur. E aquells prengueren la ossa de Josep e portaren-la-se'n per havant en Sichem. E portaren farina qui·ls bastà trenta dies e isqueren de Egipte e vengueren-se'n per lo desert en Sococh. E foren los que isqueren de Egipte ·DCC· mil, sens infans e dones.

[14] Capítol ·XIII·. Com Déu manà als juheus que sacrificassen

E dix Déu a Moysés:

—Aquest dia serà solemniat e serà en memòria de totes les vostres generacions. E, axí, sacrificau-me tots los primers nats del poble de Israel per ço com yo·ls he desliurats los lurs primers nats, que l'àngel no·ls matà.

E lo poble offerí a Déu los lurs primers nats e puys remien-los per ·V· cicles de argent cascú, exceptats los dels levites, que no·ls remien per ço com contínuament servien a Déu; e los primers nats del bestiar qui era bo a sacrifici e era dels preveres. E los altres remien-los per ·V· cicles.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Ciutat de Ramsés (Ex, 1: 11). Segons la font: «et congregati sunt decima quarta luna in finibus Aegypti circa Ramessen» (Comestor, 1855: Col.1154).

¹⁸⁰ Segons la font:

—E açò servaran com seran en la terra de promissió per custuma perdurable per tal que la memòria de aquesta deliuració no·ls oblide.

[15] Com Moysés partí la Mar Roja. Capítol ·XV·

E Moysés e lo poble, per manament de Déu, partiren de Sococh¹⁸¹ e vengueren en hun loch qui ha nom Frayot,¹⁸² hon havia a la una part ·I· gran e alta muntanya e a l'altra part era la Mar Roja. E l'àngel anava davant aquells, de nit, en una colona de foch. E Farahó penedí's com los ne havia lexat anar e pres ·DC· carretes, ·L· mil hòmens a cavall e ·CC· mil hòmens de peu tots armats, e anà'ls detràs. E, com los jueus los veren venir, hagueren gran temor per ço com aquells eren armats e ells no havien armes e eren enclosos per la muntanya e per la mar. Lavors, començaren a reprendre Moysés, lo qual los dix:

—No hajau temor, car vuy veureu lo poder e les grans maravelles de Déu.

E lavors Moysés, per manament de Déu, ferí ab la verga ·XII· colps en la mar e levà's¹⁸³ [51v] hun gran vent e apartà la aygua e romàs la terra exuta, e l'aygua era axí com a pparet e foren fetes ·XII· carreres en la mar. E Moysés

Primogeniti ergo, qui erant de filiis Levi offerebantur, nec redimebantur, et serviebant jugiter Domino, primogeniti aliorum offerebantur, et quinque siclis redimebantur (Comestor, 1855: Col.1156).

¹⁸¹ Sucot (Ex, 13: 20), segons Comestor: «Profectique sunt de Ramesse in Sochot» (Comestor, 1855: Col.1155).

¹⁸² Pihahiroth (Ex, 14: 2). «castrametarentur in regione Pihahiroth» (Comestor, 1855: Col.1157).

¹⁸³ Al marge inferior:

Sed Petrus Aureolum quod llibelis 3° quaestio 21^a dicit: Quod hec oppinio videtur habere veritatem in casu in quo persona perinata pot iudicem sive persona commune satis de facili recuperare rem sua. Sicut in casu ubi talis per iudici non posset rem sua recuperare bono modo vel quod iudex non [...] ad eius noticiam pervenire nec potet aut quod iudex non audet inquirere vel ille cuius res detinetur non audet alium accusare vel alie modo [...] simili in tali causa unus si quisquis sit quia minister iudicis [...] executor legis. Ita quod rem sua vel equivalens accipere [...] nec peccat in re accepta nec in modo accipiendi. Hoc ille comprobat Augusti in Epistola ad macedonium.

mes-se primer per la una carrera, Judes seguí'l après per la sua carrera e après tots los altres per ses carreres. E l'àngel qui·ls guiava ab una coluna de foch posà's tras ells, en mig dels egipcians e de aquells. E aquells, veents que axí se n'anaven segurs, meteren-se en la mar detràs aquells de Israel. E, comensant-se a fer alba, Déu tramés sobre los egipcians lamps, trons e pluja, que tots foren stramordits. E dixeren:

—Fugam a Israel, car Déu se combat per aquells.

E lavors Moysés donà ab la verga en l'aygua e les aygües tornaren e giraren-se sobre los egipcians, e morien e offegaren-se tots. E la mar escupí'ls e lansà'ls a la altra part de la mar hon eren ja los fills de Israel, los quals los despullaren e·ls desarmaren tots.

[16] Càntich

Lavors, Moysés¹⁸⁴ féu lo càntich *Cantemus domino gloriose* e tot lo poble stech ·VII· dies ora la mar cantant a Déu, ab tamborets e struments, lo dit càntich. E, en memòria de açò, la Santa Església ha ordenat que nosaltres benim en les pasqües ·VII· dies arreu a les fonts e cantam com batejam lo ciri pasqual, lo qual significa Crist, qui per la sua mort e batisme, ha remuts los cristians del poder del diable e lavats del peccat original.¹⁸⁵ E stigueren los fills de Israel peregrinants en terra stranya, de la primera promissió que Déu féu Abram quant lexà la sua terra pròpria tro que foren exits de Egipte, ·CCCCXXX· anys.

¹⁸⁴ A l'original: «Maria». Es tracta d'un error en la còpia. Al relat de l'*Èxode* és Moisés qui entona el càntic (Ex, 15). Segons la font: «Moysesque Domino canticum exposuit hexametro carmine. “Cantemus Domino, etc” (Comestor, 1855: Col.1158).

¹⁸⁵ El compilador fa servir Comestor per al passatge del cant de Moisés, tot i que afegeix alguna consideració més, potser personal, respecte a les commemoracions de l'Església cristiana contemporània a l'autor. Comestor únicament explica que: «In cujus rei memoriam septem paschalibus diebus cantando redimus ad fontes». (Comestor, 1855:Col. 1558).

[17] Com Déu donà gatles al poble de Israel. Capítol ·XVII·.

Aprés, vingueren-se'n en lo desert de Assi e anaren tres dies per hun loch solitari e vingueren en lo desert de Marach, hon havia moltes aygües amargues; e lo poble havia gran set. E Moysés, per manament de Déu, lançà hun fust en les dites aygües e tornaren dolces, e aquells begueren-ne a sa voluntat. E aprés anaren en lo desert de Leví e trobaren les fonts de una aygua e moltes palmeres. En aprés vengueren-se'n en lo desert de Assín e al ·XXX· dia [...] ¹⁸⁶

[52r] açò per bon consell e ordenaren-ho axí en aquesta manera. L'Església ha molts qui han cura e ansia del poble de Déu, car an archabisbes e bisbes, artiaques, arcepestres e preveres menors qui los peccats laugers e alguns greus, mas amagats, jutgen; e los pus greus e pus manifestes estugen als bisbes e archabisbes e al papa.

[18] Capítol ·XX·. Com Moysés parlà altra vegada ab Déu en Sinay

Donchs, en lo tercer mes que foren exits de Egipte, vengueren, en les calendes de juny, en lo munt de Sinay e posaren les tendes davant lo munt. ¹⁸⁷ E en lo segon dia, gran matí, pujà Moysés al munt per manament de Déu, qui li parlà en una calig molt resplendent e dix-li:

—Digues a la casa d'Israel: «Haveu vist ço que yo he fet per aquells? Encara faré més si guarden la mia convinença e seran-me poble special, elet, e triat de totes les altres gents».

E Moysés tornà-sse'n e, com hac dit al poble tot ço que Déu li havia dit, respongueren tots a una veu:

¹⁸⁶ Al marge inferior, el reclam de quadern «que fo», corresponent a l'inici del foli següent, actualment perdut.

¹⁸⁷ Després de la pèrdua del foli, que contenia part del capítol 17, tot el 18 i part del 19, la narració continua adaptant el text de Comestor: «Mense ergo tertio egressionis de Aegypto, id est Junio, die hac, in Kalendis Junii, venerunt ad montem Sinai». (Comestor, 1885: 1162-1163).

—Tot ço que Déu mane e diga, farem.

E Moysés tornà a Déu e dix-li tot ço que aquells havien dit.

[19] Com Déu donà a Moysés los deu manaments. Capítol ·XXI·

E Moysés, per manament de Déu, pujà altra vegada al munt, e Déu dix-li de paraula la ley dels ·X· manaments;¹⁸⁸ e dix-li que la scrivís e la mostràs al poble. E donà-li certs manaments judicials, ço és, que si algú comprava catiu o servent juheu que aquell lo servís ·VI· anys e·n lo ·VII· any que se n'anàs franch ab les vestidures que havia aportades. E si lo senyor li havia dat muller e havia fills, que la muller e los fills romanguessen catius. E si lo marit volia tornar en la servitut, que li fos foradada la orella e que y portàs una anella en senyal de servitut perdurable tro en l'any del jubileu.¹⁸⁹ E, axí metex, si algun hom furtava bou o ovella, que·n pague a les ·III· dobleries. E si algun hom mata a altre scientment e se'n fugira a alguna de les ciutats del reffugi, que allà sia salvu e stiga tro que·ls pròmens [52v] de la ciutat lo hagen reconciliat ab los parents del mort. Axí matex, que cascun laure la terra e pense la vinya o los olivars sis anys e prenga la renda d'aquells; e en lo setén any, reposarà la terra e serà any de repòs, e los fruyts de aquell any menjaran los pobres e pexeran les bèsties.¹⁹⁰ E encara, que si algun traurà lo hull a l'altre o tallarà qualsevol membre o naffra a altre, que li sia fet semblant. E si algun bou matarà ab les banyes algun catiu o servent de altre, que sia alapidat e no·n menjén de la sua carn; e lo senyor del bou pague al senyor del servent trenta cicles de argent. Axí metex, que no couran l'anyell en la llet de la mare, ço és, que entre vuyt dies no·l menjaran, car encara no és sinó let. Axí metex, que les primíssies e les

¹⁸⁸ En aquest capítol la crònica obvia els deu manaments, als quals es referirà més endavant. Ara, però, explica el que anomena «certs manaments judicials», extrets a partir del capítol 42 del llibre de l'*Èxode* de la *Història Escolàstica*, «De judiciis» (Comestor, 1855: Col.1166-1168).

¹⁸⁹ Al marge dret: «Nota. De servents».

¹⁹⁰ Al marge esquerre: «Com Déu manà donar los fruyts del ·VII· any als pobres».

dècimes no les tarden de offerir a Déu. E lo cabrit e l'anyell stiguen ab la mare ·VII· dies e en lo ·VIII· dia pot ésser offert.¹⁹¹

E a la final, dix Déu a Moysés:

—Si lo poble fa açò, yo mataré totes les gens de la terra hon van.

[20] Com Moysés mostrà al poble la ley de Déu. *Capitulo ·XXII·*

Aprés, Moysés avallà del munt molt alegre ab la cara resplandent e mostrà al poble la ley que Déu li havia donada de paraula, els juýs; los quals respongueren:

—Tot ço que Déu nos ha manat, farem.

E lavors dix Déus a Moyses:

—Scriu la convenença entre mi e lo poble e, en senyal de açò, scampa aygua sobre lo poble.

E Moysés féu-ho així. E, en figura de açò, santa mare Sglésia scampa l'aygua del bapisme sobre l'infant al batejar, per ço com es féu per convenença.

[21] Capítol ·XXIII·. Com Déu vengué a Moysés al peu del munt

En après, dix Déu a Moysés:

—Yo vendré a tu en una calig¹⁹² per ço que'l poble me hoja parlar. E axí, sacrifica'm lo poble e que no s'acosten a lurs mulers. E mena'ls al peu del munt e posa entorn del munt fites, les quals lo poble no passe, sots pena de mort. E muntaràs tu [53r] e Aron e ·LXX· pròmens de Israel en lo munt.

¹⁹¹ Al marge: «De dècimes e primísies».

¹⁹² Segons la font, «ait ei Dominus: Veniam ad te in caligine, ut audiat me populus loquentem ad te». (Comestor, 1855: Col.1163).

E Moysés pres ·XII· pedres e scrivi lo nom de cascun trip en cascuna pedra de aquelles. E féu-ne altar e féu matar ·XII· vedells, e pres la maytat de la sanch. E Nadab e Abuith, que eren preveres, sacrificaren a Déu los ·XII· vedells. E Moysés pres la dita meytat de la sanch dels vedels e mes-la en anaps de vidre, e l'altra meytat scampà sobre lo altar. E après legí lo libre de la convinença e amistança de Déu davant lo poble; lo qual, tots ensemps, respogueren:

—Tot ço que Déu nos ha dit e manat, farem.

E ladonchs, Moysés pres la sanch dels anaps e ruxà'n e scampà-la sobre tot lo poble e dix:

—Aquesta és la sanch de la amistança que Déu ha feta ab vosaltres. Axí serà scampada la sanch de aquell qui trencarà aquesta convinença com és aquesta sanch scampada.

[22] Com Déu parlà al poble de Israel en lo munt. Capítol ·XXIII·.

E Nostre Senyor Déu vench altra vegada lo tercer dia e dix al poble:

—No hoyreu hui Moysés, mas hoyreu aquell qui per vosaltres ha ferit Egipte hi us ha donat camí per la Mar Roja, hi us ha tramés a menjar del cel hi us ha donat aygua de la pedra; e per lo qual, Adam menjà dels fruyts de la terra e no scapà de les aygües del diluvi, e Abram obtingué Cananea, e Ysach naxqué dels vells, e Jacob fou rich de infants, e Josep fou exalçat. Donques, aquestes paraules tenu-les en vostre cor.

E tantost que Moysés hac menat lo poble davant Déu al peu del munt, manà'ls que no·s partissen de aquí ni passen les fites.

[23] Com Déu donà la ley escrita en una pedra a Moysés. Capítol ·XXV·.

En après, Moysés, per manament de Déu, pujà-se'n al munt de Sinaí ab Aron e Josué e ·LXX· pròmens, los quals lexà al mig del munt en hun pla. E al sol exit, començaren grans trons e lamps e resplandors, e la nuu spesa clarà el vent e

cobrí lo munt. E apparech en flama de foch e cremava, [53v] fumava e tremolava tot per lo brogit de les botzines. E lavors dix Moysés a·quells qui eren muntats ab ell e staven al mig del munt que l'esperassen aquí dos dies e, si no venia, que se'n tornasen al poble en les tendes. E, si havien res a jutjar, que u diguessen Aron e ha Hur, son cunyat, marit de na Maria. E lo poble stava al peu del munt.

E lavors Moysés tot sol entrà-sse'n en mig de la nuu e stech ab Nostre Senyor Déu ·XL· dies e ·XL· nits, que no menjà ni begué. E ab açò qui stech ·X· dies aquí quant muntà al munt, foren ·L· dies complits com li donà la ley. E pres la pasqua del Phase, la qual selebraren per havant per manament de Déu, e aportà dues taules de pedra que Déu li havia manades tallar.¹⁹³ E Déu pres-les e scrivi ab lo seu dit en aquelles los ·X· manaments de la ley: ço és, ·III· en una taula, ço és, colràs, creuràs, honraràs hun Déu tan solament; e no juraràs lo nom de Déu en va, e santificaràs e colràs lo disapte e les festes. E·n l'altra taula n'i ha ·VII·, ço és, honraràs ton pare e ta mare, no faràs homey, no furtraràs, no fornicaràs, e no faràs falç testimoni, e no cobejaràs la muler de ton proÿsme e no cobejaràs los béns de ton proÿsme.¹⁹⁴

E lavors donà-li les taules en què era escrita la ley de Déu en figura que Déu lo pare e lo seu Fill devien trametre e donar lo Sant Sperit als apòstols lo cinquanté dia après la Pasqua de resurrecció, per confermar aquells en la sua santa ley, per ço com per la mort e passió del seu gloriós fill Jesucrist tragué lo poble crestià de la captivitat del diable en la dita Pasqua.¹⁹⁵

¹⁹³ Al marge esquerre: «Phase».

¹⁹⁴ Al marge esquerre: «Nota. De precepta Dei».

¹⁹⁵ Al marge esquerre i inferior:

Sicut ossa in corpore hominis, in eius corpore sunt ·CCXLVIII· sicut ex mandata sunt ·CCXXXVIII·. Et sic ossa sustinent hominem ita mandata sustinent hominem est gratia Dei. 10º psalmus 3º primo . Omnia ossa mea in mandata eripient me et dicent tibi gloriam.

E, fet açò, féu-li molts manaments que·ls scrívís, ço és, que comptàs e scrívís los fills de Israel de ·XX· anys ensús; e que cascú donàs per si mig sicle de argent, que val ·V· diners, per a obres del tabernacle per ço que no haja plaga en aquells, puys scaparen de la plaga de Egipte. E manà-li fer lo tabernacle que fos de fust de sechim,¹⁹⁶ que no·s pot cremar [54r] ne podrir, e sia daurada de dins e de fora de pur or.

—E haja de altària dos colzes e de amplària dos colzes e de lonch ·III· colzes, per tal que allí habite e stigua entre vosaltres. E faça lo dit tabernacle Besel,¹⁹⁷ e sia ben ordenat e ornat ab una corona de or entorn. E dessus faràs una archa de cechim, de amplària de ·III· palms e de longària de ·VI· palms, e sia daurada dins e de fora de fin or. E sobre l'archa haja una corona entorn de aur pur, en lo qual archa posaràs les taules del testament e convinença que és entre mi e lo poble. E la veta de la magnà e la verga de Aron e les taules de la ley dels deu manaments en testimoni que la ley natural, qui era adormida en los coratges dels hòmens, yo la'ls he suscitada en scrit. E açò sia en testimoni de la amistança e convinença que feren ab mi com digueren «Tot ço que Déu mana e diga, farem».

Per ço fonch apellada archa del testament e del testimoni de Déu. Axí metex, Déu li dix:

—Fer-me has un altar de fust de cichim, bell e ben ornat, d'aur pur per fer lo sacrifici que serà offert a Déu per lo poble.

Axí metex li manà fer les vestidures sacerdotals, que fossen molt belles e que ornàs aquelles de pedres precioses de jaccino e de altres coses cares e

¹⁹⁶ La BVI tradueix per «fusta d'acàcia» (Ex, 25: 5). Per a les instruccions sobre la construcció del tabernacle, el compilador recorre al capítol 25 de l'Èxode de la *Història Escolàstica* «De tabernaculo faciendo» Segons Comestor, el tabernacle era de «ligna sethim»; la font explica aquesta fusta com «Est autem Setim nomen montis, et regionis, et arboris, quae similis est albae spinae in foliis, et est levissimum lignum, et imputribile, et incremabile» (Comestor, 1855: Col.1169).

¹⁹⁷ Bessalel (Ex, 31: 2).

maravelloses. Axí matex li manà que elegís Aron en sacerdot e los seus d'aquí avant. Emperò, que fossen adrets de sos membres, que no fossen laguanyosos ni geperuts e que fossen de legítim matrimoni engrats. Axí matex li manà que elegís los <los> levites que servissen lo altar e lo temple. E manà'l que en la consacració del sacerdot fossen offerits hun vedel e dos moltons e hun paner de pa.

[24] Com Moysés dix a Déu: «mostra'm la tua cara». Capítol ·XXVII·

E ffets e scrits tots aquests manaments, dix Moysés a Déu:

—Mostra'm la tua cara.

E li respòs Déu:

—La mia cara, ço és, la mia essència divina, no la pots [54v] veure; mas veuràs-me les mies spatlles, car no·m veurà l'om que visqués.

E passà-li davant cubert ab hun vel sobre la cara. E Moysés lansà's davant Ell, abocat en terra, e adorà'l e veu-li les spatles, significant la humanitat de Jesucrist, la qual humanitat veu Moysés per havant quant Jesus se tranfigurà en lo mont de Tabor hi·s mostrà Déu e hom glorificat.

Hon jamés Déu en la sua essència no fonch vist per negun hom mortal, car lo ull e la vista de l'hom comprén e reb en si la cosa visible representada en aquell; e com Déu sia invisible e infigurable, donchs, seguex-se que Déu no pot ésser vist per negun hom mortal. E, açò que·s lig en la scriptura que Déu parlava ab Moysés fas a faç axí com hun amich ab hun altre, se deu entendre que Moysés, *in raptura*, o en arrapament foja de tots sos sentiments, veu Nostre Senyor Déu. E bé que·l fill de Déu, Jesucrist, fou vist en forma humana e fou aquella forma que pres quant fou hom; e lo Sant Sperit fonch vist en semblança e forma de coloma e de lengües de foch. Emperò, no fou aquella forma que pres Déu lo pare. Jamés no pres alguna forma ni fou vist en aquella, mas fou hoyda la sua veu en lo batisme e en la transfiguració del seu fill

Jesucrist quant dix: «Aquest és lo meu fill molt amat, en lo qual yo·m só molt complagut, hoÿts aquell».¹⁹⁸

E donchs, estant Moysés ab Déu en lo munt, Aron e los ·LXX· pròmens que eren pujats ab ell en lo munt e eren romasos en mig lo munt quant Moysés se'n muntà per mig la nuu, speraren-lo dos dies segons los havia manat. E quant veren que no venia, avallaren-se'n al poble en les tendes, qui estava al peu del munt, e stigueren-se aquí ab aquells. E en après, axí com Moysés agué preses les taules de la ley e se'n volia devallar, dix-li Déu:

—Lo teu poble ha peccat contra mi. Lexa'm e yo destruir-lo he e faré a tu en grans gents.

[25] Com lo poble peccà, que féu hun vedell d'or. Capítol ·XXVII·

On se sdevench que, dementres que Moysés [55r] estava ab Déu alt en lo munt que li donava la ley e los manaments, lo poble, vehent que·s stava tant, ymaginà què era d'ell; com tant tardava, pensaren que era mort e que Déu lo havia translladat en paràys terrenal axí com ha Enoch. E dixeren a Aron e ha Hur, cunyat de Moysés:

—Féu-nos Déu qui·ns vaja davant, car no sabem Moysés si és mort o què és de aquell.

E a Aron e ha Hur contrastaren-los-ho e repreneueren-los molt. E lo poble comogut scopiren en la cara de Hur, que l'offegaren ab aquelles; per tal, Aron hac por e dix-los:

¹⁹⁸ En aquest passatge, la font únicament diu:

Cui Moyses: «Ostende mihi faciem tuam». Cui Dominus: «Non poteris videre faciem meam. Non enim videbit me homo, et vivet» (Comestor, 1855: Col. 1192).

Les consideracions que giren entorn si Déu s'ha deixat veure en essència les trobem a l'obra de Pere Llombard, llibre segon, *distinctio VIII*, capítol «Quod Deus in specie qua est Deus nunquam mortalibus apparuit» (Llombard, 1854: Col.668-669).

—Aportats-me totes les orellanes e arracades de or [e] de argent de vostres mullers e filles.¹⁹⁹

E açò dix cuydant que no u farien. E aquells, de continent, les hi portaren. E Aron mes-les al foch per obra fúsil e, per obra del diable, isqué hun vedell d'or. E, com lo poble lo veu, començaren a cridar e a dir:

—Aquest és lo Déu de Israel, qui ha tret lo poble de Egipte.

E feren hun altar davant lo vedell e feren-lo offeretes e sacrificis e adoraven-lo. Per ço dix Déu a Moysés:

—Devalla-te'n, car lo teu poble ha peccat.

**[26] Capítol ·XXVIII·. Com Moysés defféu lo vedell e matà ·XXIII· mil
hòmens**

E Moysés se'n devallà del munt, apportava ab si les taules de la ley. Josué vench-li del mig del munt hon estava e dix-li que gran remor sentía. E dix Moysés:

—Veus són de cants.

E com fonch prop lo poble, veu lo vedell e los balls que fahien davant aquell e fonch molt yrat, e lançà les taules que portava; les quals se trencaren. E pres lo vedell e cremà'l, e pres la sendra e lançà-la en l'aygua. E dix:

—Tots aquells qui són de Déu, acosten-se en una. E lo pare no perda al fill ni lo germà al germà ni lo amich a l'amich. E que tots aquells qui seran senyalats del vedell, muyren.

¹⁹⁹ La crònica représ el text de Comestor, segons el qual:

Aaron vero, et Hur restiterunt. Sed indignatus populus, spuens in faciem Hur, sputis, ut traditur, eum suffocavit. Unde timens Aaron ait: «Tollite in aures uxorum, et liberorum, et afferte ad me». (Comestor, 1855: Col.1189).

E féu beure de aquella aygua a tot lo poble. Per virtut de Déu isqueren tots aquells qui eren culpables ab la barba daurada, e moriren ·XXIII· mil. E fet açò, Moysés reptà [55v] molt lo poble per la gran malvestat que havien feta, lo qual plorà molt e féu gran dol.

[27] Capítol ·XXIX·. Com Moysés tornà al munt a pregar Déu

E l'endemà Moysés dix al poble:

—Gran peccat haveu fet. Pujaré a Déu per ço que·l prech per vosaltres.

E com pujà al munt dix a Déu:

—Prech-te, Senyor, que la tua hira se repòs per ço que no diguen los egipcians que falsament los has trets de Egipte perquè·ls matasses en aquest desert, e que no·ls podies donar la terra que·ls havies promesa. E membre't dels teus servidors als quals jurist e prometist que·ls daries la terra. Perquè, Senyor, te supplich que perdones aquest peccat al poble. Si no, Senyor, raume e dampnam del teu libre.

E Déu, vehent lo gran zel que Moysés havia al poble, asimplí's e ablaní's per prechs de aquell. E dix:

—Aquex poble és cabeçut e de dura servitut. Ves-te'n e amena lo poble, car ja no hiré ab aquell, mas lo meu àngel hirà davant aquell.

[28] Capítol ·XXX·. Com tornà scriure-los los deu manaments

En après, dix Déu a Moysés:

—Ajes dues taules de pedra e scriuràs-hi totes les paraules que en aquelles eren.

E com les hac tallades, Déu passà-li davant en una terbolina; e Moysés gità's en terra e adorà'l e dix-li:

—Prech-te, Senyor, que vajes ab nós e que ns tolgues les nostres iniquitats.

E Moysés scrívi per manament de Déu en les dites taules los deu manaments de la ley que eren en les primeres taules. E Déu féu-li membrant de les tres festes e solemnitats e de la oblació dels primogènits e de les primíssies que devien offerir a Déu.²⁰⁰

[29] Com Déu dix que lunyàs lo tabernacle del munt. Capítol ·XXXI·

E Déu manà'l que fes lunyar lo tabernacle del munt e que'l fes posar fora de les tendes, e manà'l que fes fer les vestidures sacerdotals de Aron de seda e de porpra, [56r] e dix-li que no participasen ni fessen pau ni amistança ab les gents de la terra de promissió. E Moysés partí's del munt molt alegre e ab sobiran plaer.

**[30] Com tornà Moysés del munt ab gran plaer ab les taules de la ley.
Capítol ·XXXII·**

E Moysés, devallant del mont ab les taules, posà's hun vel davant la cara per la gran resplendor que li n'eixia e dix al poble tot ço que Déu li havia manat, e com havia recaptat ab Déu que havia perdonat a tots lo lur peccat. E açò fou lo deén dia de setembre, de la qual cosa lo poble hagué gran plaer, goig e alegria; e feren gran festa per la indulgència e perdó que hagueren de lur peccat. E dejunaren tro al vespre. E d'allà havant, lo deén dia de aquell mes fou appellat dia de la Propiciació e del perdó. E són stades tres persones qui han dejunat tres quarantenes, ço és, Moysés, Elies e Jesucrist redemptor nostre.

²⁰⁰ Al marge inferior repeteix de manera similar la nota del foli 53v:

Nota. Quod sunt mandata Dei sicut ossa in corpore hominis in eius corpore sunt ·CCXXXVIII· sicut est mandata Dei sunt ·CCXXXVIII·. Et sic ossa sustinent hominem ita mandata sustinet hominem in gratia Dei 10º Psalmus 3º 8º. Omnia ossa mia est mandata eripient me et dicent tibi gloriam.

[31] Com lo tabernacle se féu e dreçà. Capítol ·XXXIII·

Los fills d'Israel offeriren volenterosament tot ço que havien pus car al tabernacle, e pus preciós, en tanta còpia que los mestres hagueren a fer crida que, d'allí havant, null hom no offerís. E Goliach e Beseel²⁰¹ feren lo tabernacle e acabaren-lo en lo ·VII· mes, en lo primer dia de abril del segon any que foren exits de Egipte. E Moysés lo féu dreçar e, tantost, la núvol molt resplandent e clara cobrí aquell. E quant movien les tendes la núvol se movia e com staven aquella stava. E ací és acabat lo *Èxodus* e comença lo *Levíticus*.

[Levític]

[1] *Capitulum primo, libro tertio. Ací comença lo libre appellat Levíticus*

Lo *Levíticus* és lo tercer libre, qui parla de la electió del sacerdot e dels ministres levites e de les offrenes que fahien.²⁰² Hon primerament fau a veure ·V· coses. Primerament, los sacrificis que offerien a Déu e per quèls offerien, e la ora quant offerien. Emperò, devets saber, [56v] o de bèsties o de alguna altra cosa seca o de alguna licor. Si era de bèsties, havia nom sacrifici; si era de pa e de ensens, havia nom oblació; si era de licors, havia nom libació. Dels sacrificis de les bèsties, alguns ne cremava hom e aquests havien nom olocaust. E en totes les offerenes offerien sal e havia nom sal de amistança.

[2] *Del foch que Déu manà tinguessen en lo altar tostemps. Capítol 2*

E Déu manà a Moysés que contínuament hagués foch en lo altar, lo qual devia ser lo prevere que y posàs lenya cada matí, en guisa que no y hagués fer haver

²⁰¹ Bessalel i Oholiab (Ex, 35: 30-34); segons la font, «Beseleel et Oliab» (Comestor, 1855: Col.1193).

²⁰² A la secció de la crònica dedicada al llibre del *Levític*, l'autor continua extractant i adaptant el text de la *Història Escolàstica*: «Tertia distinctio historiae, quam scripsit Moyses, Graece dicitur Leviticus, quia de electione et ministerio levitarum agit» (Comestor, 1855: Col.1193). I segueix amb els capítols «De holocaustis, et modo offerendi», «De sacrificiis pacificis et salutaribus», «De oblatione inanimatum» i «De hostiis pro peccato» (Comestor, 1855: Col.1195-1198).

foch cada matí de altre loch mas de l'altar metex. E posaven la sendra com n'i havia molta los preveres en loch nèdeu fora les tendes.

[3] Capítol 3. Com Aron fou consagrat en sacerdot per Moysés

En après, manà Déu a Moysés que consagràs Aron e sos fills. E lavors foren consagrats, mas depux no u foren tots aquells qui foren de son linatge, car lo sech ni·l tort ni·l rancallós ni aquell qui havia gran nas o poch o era fort o era tinyós, del linatge de Aron, no podia ministrar o entrar en lo santuari.

Donchs, Moysés pres Aron e sos fills, per manament de Déu, e vestí'ls les vestidures santes e oli de la santa unció e ·I· vedel e dos moltos e hun paner de pa e ajustà tot lo poble a la porta del tabernacle,²⁰³ car en la elecció del bisbe, consentiment hi ha d'aver del poble. E Moysés offerí a Déu Aron e sos fills. E, com los hac lavats ab la aygua de les fonts, vestí a Aron les ·VII· vestidures e escampà lo oli de la santa unció sobre lo cap e untà-li les mans, axí que l'oli degotava per la barba de Aron, entrò en la ora del seu vestiment. E vestí sos fills de vestidures de lli e posà-los mitres sobre lo cap e santificà'ls les mans ab lo oli de la sancta unció, e ruxà lo altar ab aygua.

[4] De les serimònies de la consacració

E Aron e sos fills offeriren hun [57r] vedell per lur peccat e posaren-li les mans sobre lo cap. E com Moysés ho ac sacrificat, banyà's lo dit en la sanch e tocà los corns de l'altar. E lavors offeriren un moltó, e Moysés féu ço que devia fer òstia salutar. En après, offeriren lo segon moltó e posaren-li les mans sobre·l cap. E quant Moysés <ha> hagué sacrificat, pres de la sanch e huntà la orella dreta de cascun e lo polze de la man dreta e, axí metex, del peu dret. E lo sobrepús de la sanch scampà sobre l'altar.

²⁰³ Segons Comestor: «vitulum quoque, et arietes duos, et canistrum cum tribus generibus azymorum» (Comestor, 1855: Col.1201).

E pres tot lo greix del cor e del ventre e los dos ronyons e la spatla dreita e los pits e la coha, e pres del pa del paner dos fogaçes; e donà-u tot A·ron quaix qui digués:

—Arats yo us don poder de part de Déu, que puixa't pendre açò del poble e que n'offirats algunes coses a Déu e us ne retengau de açò per a vostres obs.

Emperò, tot lo greix offerí Aron a Déu, que no se'n retingué gens, sobre l'altar cremà-ho tot. E los fills de Aron tingueren tot açò en les mans e alçaren-ho davant Déu e donaren-ho tot a Moysés. E ell pres-ho e sacrificà-u a Déu per tal com era oblació de la consacració. E pres hungüent e de la sanch que era sobre lo altar e mesclà-y aygua de les fonts, e ruxà'ls-ne a ells e les vestidures lurs. E com los hac sacrificats, pres les carns del moltó sobredites e féu-les coure davant la porta del tabernacle, e menjaren-les allí ab los pans que sobraven. E tot lo altre cremaren-ho.

E alguns fan qüestió com podia Moysés consagrar com no fos bisbe ne prevere. Responem que, axí com hun cardenal diacha tramés per lo papa, havent auctoritat del papa, dóna benedictió present lo bisbe, axí metex Moysés, per auctoritat de Déu, consagrà Aron e sos fills e usà de offici de prevere, jatsia ell no fos prevere.

[5] Capítol ·v·. Com vench foch del cel e cremà totes les oblacions

Quant vench al ·VIII· dia, Moysés demanà al poble la solemnitat en la qual los preveres qui eren consagrats devien offerir a Déu per si e per lo poble. Car, en los ·VIII· dies passats, Moysés havia usat de offici de prevere e havia [57v] rebut del poble tot ço que Aron e sos fills havien a rebre. E en lo ·VIII· dia, ells isqueren del tabernacle hon havien estat per tal que usasen de lur offici. E Moysés manà'ls que levassen lo foch terrenal de l'altar ab lo qual ell havia sacrificat, car aquell dia Déu los havia de paréixer. E com tots los fills de Israel foren ajustats, Aron offerí, primerament, per lo seu peccat, hun vedel; e pres lo grex e tot ço que devia pendre e féu per la manera dessús dita. En après offerí

per si hun moltó en holocaust, e posà'l sobre lo altar sens foch; e puix, cremà tot lo als fora les tendes. En après, com degué offerir per lo poble, pres hun vedell per lo peccat del poble e hun cabró per lo peccat del príncep e hun anyell per lo peccat de la ànima e hun bou per olocaust e hun moltó per oblació de pau. E com Aron ho hagué posat sobre lo altar, separà e retench-se, de les oblacions de pau, la sua part, ço és, les spatlles dretes e los pits; e, stenent la mà, beneý lo poble. E Moysés e Aron entraren en lo tabernacle, e puix isqueren e beneýren lo poble altra vegada. E axí com les oblacions damunt dites eren sobre lo altar ab lo sacrifici que·s devia fer continuament, vench foch de part de Déu e cremà e consumà tot ço que era sobre lo altar. E aquest foch perdurable conservaren-lo fins al temps de la transmigració de Babilònia; en axí que, de allí havant, no·ls calgué posar foch de altre loch en lo altar.

[6] Capítol ·VI·. Com Nadab e Habiu foren cremats per foch del cel

En aquell dia metex, Nadab e Habiu,²⁰⁴ fills de Aron, prengueren los ensençers e posaren-hi foch, lo qual no devien; e puix, posaren ensens desús e vench foch del qui era ja en lo altar e cremà'ls tots.²⁰⁵ E lavors dix Moysés a Aron:

—Açò és que Déu havia dit: «Yo seré santificat en aquells qui se acosten a mi e m'aministren e apparré sant, que no perdonaré als lurs peccats».

E appellà Missael e Elisaphath, lurs cosins, e dix-los:

²⁰⁴ Nadab i Abihú (Lv, 10: 1). Segueix el relat de la mort dels fills d'Aaron a partir del capítol 16 del *Levític* de la *Història Escolàstica*, «De morte Nadab et Abiu» (Comestor, 1855: Col.1203-1204).

²⁰⁵ Al marge inferior:

Nota. *Leviticus*, capitulo ·VI·: Quomo fuerunt combisti Nadab e Abiut, filii Aron. [pro]pter sacra vasa. Ac etiam in decreti D. G Cº. In sancta dicit: «Sacra vasa non tractentur nisi sacratis hominibus». Et in Sancta Apostolica Sede statutum est: «Ut sacra vasa neque ab altis quam sacratis dominoque dedicati hominibus contractentur ne pro talibus praesumptionibus yratque dominus plagam imponat populo suo et hi etiam qui peccaverunt pereant iustus sepissime [...] et caetera».

—Portats vostres frares fora a les tendes ab les vestidures de lli que tenien e ab les mitres e soterrau-los honradament [58r] fora de les tendes.

E com Aron e los dos altres fills seu volguessen plorar e plànyer sos germans segons lur costum, Moysés los ho vedà e no u volgué. E dix-los:

—Lo oli de la santa unsió és sobre vosaltres. No vullats deslligar vostres caps ni esquinçar vostres vestidures per tal que no muyrats, e no eixirets fora la porta del tabernacle.

[7] De la ley del menjar que Déu donà al poble. Capítol ·VII·

Aprés, Déu manà a Moysés e Aron que donassen als fills d'Israel la lig de la discreció²⁰⁶ dels menjars, açò per tolre la lur glotonia. E la suma dels quals és que, de les bèsties, algunes ne viuen en terra e altres en l'aygua e altres en l'ayre. D'aquelles que viuen en terra, algunes n'i ha que graponen, altres que s'amaguen axí com la talpa; e aquestes són immundes e no són bones a menjar. Altres hi ha que van sobre la terra axí com les bèsties de ·III· peus; e d'aquesta, és regla general que totes aquelles que ramuguen e han les úngules departides són mundes e bones de menjar. Dels oçells qui viuen de rapina no són bons de menjar. Tots los altres qui viuen de sements e de fruyts o de coses simples són mundes e bons de menjar. Dels peys que viuen en l'aygua, és general regla que aquells qui han scata e són spinosos són bons de menjar.

[8] Dels ·XL· dies de la purificació de les dones perides. Capítol ·VIII·²⁰⁷

En après, dix Déu a Moysés:

—Si la dona infanta fill mascle, starà ·VII· dies inmundas, axí que tot ço que tocarà serà inmundeu en lo menjar e lo llit e lo vestir; e negú no particip ab ella en lo llit ni en lo menjar. Aprés de los ·VII· dies estarà ·XXXIII· dies en la sanch

²⁰⁶ Adapta ací el títol del capítol que extracta, «De discretione ciborum» (Comestor, 1855: Col.1204).

²⁰⁷ «De purificatione puerperae» (Comestor, 1855: Col.1205).

de la sua purificació, en axí que tots los dies de la sua purificació pujaran ·XL· dies.

Com, segons que dien los naturals, aytants dies l'aguia a formar la carn del mascle en lo ventre de la sua mare. Emperò, en los ·XXXIII· dies de la purificació se pot levar del llit e anar per casa, mas que no isqués deffora; e pot [58v] hom participar ab aquella e estar e menjar, mas no jaure ab aquella en un llit. E no·s podrà acostar al tabernacle tro passats los ·XL· dies. E si infantava filla eren-li doblats los dies de la inmundícia, en axí que serien ·LXXX· dies, com aytants dies l'aguia a formar la carn de la fembra en lo ventre de la sua mare. E com los dies de la purificació seran complits, offirà per lo fill o per la filla hun anyell en olocaust e un colom e una tortra per son peccat, com en luxúria havia concebut. E si no pot haver açò, offirà dues tortres, una en olocaust, altra per son peccat e per lo peccat original de la filla, car del fill en la circumcisió li era perdonat.

[9] De la ley dels lebrosos, que són ·IIII· maneres de lebrosos. Capítol ·IX·

Aprés, Déu donà la ley dels lebrosos, hon devets saber què ·IIII· maneres són de lebrosos, ço és, en la cotna, en los cabells, en la vestidura e en la casa.²⁰⁸ La lebrozia de la cotna pot hom conéixer com la cotna és blanca, ço és groga e sblanquida, o si és rossa o si a bosses o trencadures a manera de naffres, o si lo loch de la lebra és pus humit que la altra carn, o si los cabells se muden sobtosament en blancor e tornen pus prims que no solien ésser, o si en la calvera, davant o darrera, li troba hom color blanca o rosa, senyal és de lebrozia.

E axí amenaran l'om mesell al prevere, car sens lo juý del prevere no·l separa hom. E si la lebrozia no serà ben clara, enclourà's-lo ·VII· dies. Si la plaga de la

²⁰⁸ En tota aquesta secció de la història bíblica, el compilador sembla haver deixat de banda el *Speculum*. Segons la versió de Comestor: «Sunt autem quatuor genera leprae, in cute, in capillis, in veste, in domo» (Comestor, 1855: Col. 1205). En canvi, per a Beauvais: «Lepra triplex erat, prima hominis que maxime apparebat in tribus, scilicet in cute, in carne et in pilis» (Beauvais, 1591: 21r).

lebrozia no serà crexcuda, enclou-los altres ·VII· dies. E si lavors no serà crexcuda, sia jutjat que no és lebrós. Mas, com la lepra serà clara, sia separat segons lo juý del prevere, e haurà les vestidures totes scosides per tal que laugerament se puixa despullar e vestir; e porte lo cap descubert per tal que sia conegut, e tinga la boca cuberta ab vestidura per ço com parle la pudor de la boca no·s scampe, e stiga tot sols fora de les tendes. E si lo lebrós era denejat, revocaven-lo en la comuna habitació dels altres [59r] en tal manera que venien tro a la entrada de les tendes, e aportava dos pardals vius, los quals podia hom menjar. E aportava fust de cedre e ysop e hun fil vermell e aygua bella e clara ab una scudella. E lo prevere axia-li a carrera de correntes e sacrificava là hun pardal e degotava la sanch en l'aygua. E l'altre ab lo fill vermell, ab lo ysop en lo cap del fust de cedra, haja'n un salpaser; e tenia'l en l'aygua sangonosa e ruxava l'om ·VII· vegades; e depuix lexaven anar lo pardal viu que volàs. E après lavava l'om les sues vestidures, e açò fet, rahien-li la barba e tots los pèls del seu cors. E, com se era lavat ab aygua, entrava en les tendes, e estava ·VII· dies fora de son propi tabernacle. E depuys los ·VII· dies, raya's altra vegada tots los pèls del cos e les celles e lavava's les vestidures e lo cos. E lo ·IX· dia havia dos anyells sens taca e una ovella de hun any e tres dècimes de sèmola e hun cetrill de oli, e offeria tot açò a la porta del tabernacle. E lo prevere sacrificava hun anyell per lo peccat e prenia de la sanch, e posava'n sobre lo mamelló de la orella dreta de l'hom e del pèu. E del cetrill de l'oli metia'n en la sua mà sinestra e untava-se'n lo polze dret e ruxava contra lo tabernacle ·VII· vegades. E tot lo altre oli scampava sobre la orella dreta de l'hom e sobre lo polze de la mà dreta e del pèu dret e sobre la sanch que li havia scampada sobre lo cap. Primerament, lo prevere pregava Déu per ell e depuix fahia lo sacrifici per lo seu peccat.

[10] Com Déu dix Aron que no entràs en lo tabernacle. Capítol ·X·²⁰⁹

En après, parlà Déu a Moysés e dix-li:

—Digues A·ron que no entre en lo santuari per tal que no muyra, car yo apparexeré en una nuu sobre lo propiciatori; si ja, emperò, no fa aquestes coses que·s seguexen.²¹⁰

Emperò açò·s fahia lo deén dia de setembre, car aquest dia era solemniat, car era appellat en Israel dia de Propiciació, segons ja és dit desús; e per tal com, en aquell [59v] dia, fahien oblacions per los peccats de tot l'any e per les culpes e negligències del poble.

Donchs aquell dia havia lo prevere una vedella tota roja del seu propri, de dos anys, que no hagués portat jou. Puys, prenia de tot lo poble dos cabrons per lo peccat e hun moltó en holocaust e, com se era lavat, vestia's <vestia's> les vestidures de lli tan solament. E com havia offerres les bèsties, <e> fahia oració per si e per la sua casa e posava los dos bochs a la porta del tabernacle e fahia sort sobre la hu e l'altre, per tal que sabés qual devia sacrificar a Déu e qual devia stajar viu. E aquell qui era per sort de Déu sacrificava'l, e aquest era pròpiament per lo peccat. E aquell qui per la sort devia ésser del poble, stajava'l viu. E puys, sacrificava la vedella roja per son peccat e de la sua casa. E prenia de la sanch del boch e de la vedella e lo ensencer ple de brasses, e prenia molta timiama e entrava-se'n dins lo vel del tabernacle. E posava tan solament la timiama en axí que la babor e lo fum cobrís lo oracle per tal que no vehés la majestat de Déu e no morís. E depux, ruxava ab la sanch de la vedella e del boch set vegades davant lo propiciatori, lo paÿment envers orient e lo altar deffora ab lo paÿment. En après scampava de la sanch sobre los corns de

²⁰⁹ A partir del capítol de la *Història Escolàstica* «De vitula rufa, et hirco apompeio, et cineribus aspersionis» (Comestor, 1855: Col.1209).

²¹⁰ Segons la font: «Iterum locutus est Dominus ad Moysen: «Loquere ad Aaron, ne omni tempore ingrediatur sanctuarium, quod est intra velum, ne moriatur, quia in nube apparebo super oraculum, nisi fecerit haec» (Comestor, 1855: Col.1209).

l'altar d'aur e ruxava ·VII· vegades ab lo dit. En aquesta manera metexa fahia per tot lo tabernacle per tal que denejàs de les suzzures del poble. Emperò, no havia negú ab lo prevere com fahia açò, sinó ell tot sols. E, en figura de açò, nosaltres lavam los altars tots anys en vi. E après de açò, lo prevere exia deffora al boch e posava les mans sobre lo cap, e confessava generalment totes les iniquitats del poble d'Israel e gitava's sobre lo boch. E dien alguns que li ligava una carta on eres scrits tots los peccats del poble sobre lo cap e trametia'l en lo desert per algun hom [60r] qui lo y portava. E, lançat lo boch fora de les tendes e posades les vestidures de lli, lavava's la sua carn en un loch sant. E despuys, vestia's les vestidures pontificals e offeria lo moltó en holocaust e lo greix de la vedella e del boch. E açò fet, levava's les vestidures e prenia les vestidures de lli e entrava-se'n en les tendes.

[11] Capítol ·XI·. Com era sùtzeu tres dies qui tocava morts²¹¹

En les cendres que levaven tots anys de l'altar, se mudaven totes les sutzees en aytal manera: si algú tocava lo cors de lgun mort en lo tabernacle o en lo camp, o que fos mort per si mateix o tocava la sua sepultura, ·VII· dies era sùtzeu. E lo tabernacle hon era mort e tot quant hi havia era sùtzeu ·VII· dies. E hun hom nèdeu prenia de les cendres de la expiació e metia-y aygua desús e prenia un salpaser e ruxava'n lo tercer dia e lo ·VII· dia la tenda hon era mort e tot quant havia e los hòmens que eren sùtzeus e lavaven-se los corsos e les vestidures, e axí eren nèdeus e axí de les altres coses.

[12] Dels matrimonis que podien fer. Capítol ·XII·

En après, Déus donà als fills de Israel altres manaments, dels quals no direm sinó los qui són necessaris a l'enteniment de la Sancta Scriptura. E axí, Déu manà e vedà que l'hom no s'acostàs a neguna parenta sua per via de matrimoni ni fora de matrimoni, car en la ley de natura, dues persones ne excepta Déu tan solament, ço és, la filla, que no podia ésser muller del pare, e lo fill no podia

²¹¹ Segueix extractant l'obra de Comnestor: «De purificatione inmundorum» (Comestor, 1855: Col.1211).

ésser marit de la mare. Mas, sots la ley de scriptura, moltes són vedades de matrimoni, ço és, la madastre, la germana, la neboda, e la germana del pare e de la mare, la muller de l'oncle [e] de la nora. E en la ley de gràcia ne gita totes aquestes, e encara totes aquelles que són adjuntes a ell per afinitat. E per via de fornicació, tota fembra ne és exceptada, que l'hom [60v] no s'i deu acostar.

[13] Capítol ·XIII·. Com Déu manà que hom que jagués [ab] altre que morís

Axí metex, manà Déu que hom que's jagués ab altre, que morís; ni ab bèstia alguna.²¹² E manà que no collissen les spigues o los grans del blat que caurien en lo camp, o los raÿms que romandrien en la vinya après lo veremar, mas que·ls dexassen als pobres. E axí metex, manà que no·s tinguessens lo loguer dels logaters tro al matí.²¹³ E que amassen lo seu proÿsme axí com a si metexs. Axí metex, los manà que no creguessen en sompnis ni en adivins ni en fitillés ni en encantadors ni en nigromàntichs. Axí metex, los manà que no sembrassen lur camp de diverses lavors per ço que unes no offegassen les altres. E que no consentissen que diverses bèsties se cavalcassen. E que no vestissen vestidures que fossen texides de lana e de lli per tolre ydolatria y sospicions a les quals eren inclinades. E que no·s tolguessen los cabells en redó ni·s raguessen les barbes ni·s tallassen les carns ni·s squinçassen les vestidures sobre los morts. E que no fessen figures ni senyals en lurs carns, axí com fan los egipcians.

En après, los donà Déu manament special que, com entrarien en la terra de promissió, que gitassen les pomes dels arbres que plantarien, ço és, que·ls

²¹² Aquest capítol Comestor l'anomena «Catalogus quorundam praeceptorum». En canvi, el compilador de la crònica opta per rubricar-lo a partir del primer precepte a què fa referència la seua font en aquest apartat:

Coitum quoque cum masculo et jumento, sub interminatione mortis prohibuit; ne etiam colligerent spicas, vel racemos remanentes, ne grana decidentia (Comestor, 1855: Col.1212).

²¹³ Al marge esquerre: «Nota. De loguer. Non manebit opus mercenarii apud te usque mane. Qui substradit mercedem reus [fue]rit mortis».

fruyts de tres anys seran sùtzeus e los fruyts del ·III· anys seran sants a Nostre Senyor Déu; e serà comú als pobres, mas en lo cinquéu any, seran d'aquí havant del senyor.

[14] Com los preveres havien tres maneres de pa. Capítol ·XIII·

Los preveres havien tres maneres de pans, ço és, pans sacerdotals, e pans dels levites e pans setglàs. Los pans sacerdotals eren los ·XII· pans que posaven sobre lo altar lo disabte, los quals tan solament menjaven los preveres. Los pans dels levites eren la offerta, e aquells menjaven [61r] tan solament los levites e aquells qui eren de lur linatge, mas no menjava la maridada ni la viuda ni la rebujada ni l'estrany ni·l logater qui estava ab lo prevere; emperò, aquell qui era nodrit en casa o era comprat, ne podia menjar.

[15] Dels preveres quina muler podien pendre. Capítol ·XV·

En après, Déu manà als menors preveres que no s'ensutzassen en la mort dels lurs ciutadans ni del príncep del poble, sinó tan solament en la mort del pare e de la mare e del fill o filla o germà o germana que fos verge; que no·ls lavassen ni soterrassen ni plorassen ni lavassen ni tocassen aquells morts ni ses mullers. E manà'ls que no haguessen drudes²¹⁴ e que no prenguessen bagases per mullers²¹⁵ ni servents ni catives, cativa, rebujada, revenedora, tendera ni tavernera. Emperò, Déu no volgué que·l bisbe entràs a negun mort. E per ço lo papa no és a nenguna sepultura, per honrada que sia.²¹⁶ Encara manà Déu que·l prevere prengués muller verge tota hora del seu trip tan solament.

²¹⁴ Al marge esquerre: «[Dr]uda vol dir amiga».

²¹⁵ Segons la font: «sed nec habere concubinas, nec in uxorem ducere scortum, nec ancillam, nec captivam, nec viduam, nec repudiatam, nec eas quae de cauponibus, et pandocibus, id est apothecis venalibus vitam agunt» (Comestor, 1855: Col.1213). El compilador tradueix *concubina* per *druda*. Sembla que el copista desconeixia aquest terme i, potser per això, la mateixa mà indica al marge: «Druda vol dir amiga».

²¹⁶ Al marge inferior: «Com lo papa no deu ésser en neguna sepultura, per honrada que sia».

[16] Com Déu manà als preveres que no beguesen vi. Capítol ·XVI·

Aprés, manà Déu en comú que·l prevere, en los dies de la sua administració, no begués vi ni res que pogués enbriagar per tal que pogués jutjar entre la cosa santa e la sùtzea. E manà que, com lo prevere seria inmúndeu, que no s'acostàs a l'altar ni tocàs açò que era offert a Déu. En après, manà Déu de les set solemnitats legals, de les quals parlarem en lo libre dels *Nombres*.

[17] Com Déu manà que fos apedregat qui digués mal de Déu.

Capítol ·XVII·

Esdevench-se que fou hun fill de ·I· fembra juÿa, lo qual engendrà de hun egipcià, e barallà's ab hun hom del poble de Israel, e blasfemà lo nom de Déu. E Moysés mes-lo en lo carcre entrò que agués a Déu demanat de consell. E Déu dix-li:

—Tot hom qui dirà mal de Déu, tots aquells qui u oyran posaran les mans sobre·l cap [61v] de aquell faent testimoni contra aquell, e gitau-lo fora les tendes e tot lo poble apedregau-lo; e si·s vol sia veý e si·s vol sia strany.

E axí metex, manà Déu los manaments de la ytalió, ço és, que si algú naffrarà ha altre que semblant nafra li sia feta a aquell.²¹⁷ E si alguna fembra nafrarà algun hom en les joyes,²¹⁸ que li sia tolt lo puny per ço com la fembra no té semblants joyes. E si lo hom naffrarà la fembra prenys, que la fes affollar, sia punit en diners.

[18] Capítol ·XVIII·. De les serimònies de l'any del jubileu quines són

Aprés açò, manà Déu que ·VII· anys abans del jubileu, les festes de la luna nova, que eren appellades Nohem, tocassen les trompetes per tota la terra. E set dies ans del jubileu, fessen gran solemnitat e tocassen trompetes per tota la

²¹⁷ Al marge esquerre: «Ytalió».

²¹⁸ Al marge esquerre: «Nota. De les joyes».

terra. En aquest any, totes les vendes e alianacions que eren fetes tornaven a lurs senyors e possehidors, salvant les coses que eren en les ciutats e salvant les coses dels levites, que·ls eren retudes hon que fossen. E axí metex en aquest any, tots los deutes eren lexats als deutors e los misatges catius eren franchs. Emperò, volgué Déu que·ls catius stranys fossen catius perdurablement.

[19] Com Déu promés donar pluja als servadors de la ley, res e benedicció.

Capítol ·XIX·

E Déu promés als observadors de la ley e de aquests manaments les sues benediccions e dix-los:

—Jo us daré plujes en son temps e ros del cel.²¹⁹

E moltes altres promissions que·ls féu. E, a d'aquells qui farien lo contrari, promés moltes més malediccions. E era costum que, de les bèsties, pagaven la deheña part de les que naxien, e açò era lo delme que santificaven a Déu. E si algun hom prometia alguna bèstia a Déu, que li'n fes vot, no u podia mudar. E, si algú mudava ço que havia promés en altra cosa, tot era de Déu ço que havia mudat [62v]²²⁰ e açò que havia promés. Emperò algunes coses eren promeses a Déu que no les podien vendre. Los preveres a vegades les podien vendre per preu sabut, segons lo profit que se'n podia enseguir. Emperò, aquell qui u havia promés, si u volia comprar o rembre, que sobre lo preu que algú hi darà, haja a·segurar la quinta part. E açò per tal que aquell qui u ha fet e promés lo vot no u poqués recobrar si se'n penedia.

E ací és acabat lo *Levíticus* e comença lo *Numeri*.

²¹⁹ Al marge dret: «Note. [...] plu[ges]».

²²⁰ En algun moment, el foli 62 es va desprendre i, posteriorment, es va enquadrar a l'inrevés, tot acarant el verso de l'antic foli LX amb el verso del LIX. Transcrivim primer 62v i després 62r seguint l'ordre de la redacció.

[Nombres]

[1] Ací comença lo quart libre appellat *Numeri*. *Capitolo primo*

Ara comença lo quart libre, appellat *Numeri*, que vol dir comptes, qual parla del nombre dels fills de Israel com foren comptats. Donchs, parlà Déu a Moysés en lo desert de Sinaý, en lo tabernacle de la amistança, en lo primer dia del segon mes de l'any que foren exits de Egipte;²²¹ e dix-li que comptàs lo poble d'Israel. E moysés e Aron e los ·XII· prínceps del trips, per lo manament de Déu, comptaren tots los fills de Israel de ·XX· anys ensús, salvant los del trip de Leví per ço com servien continuament al temple de Déu. E foren trobats ·CCCC· mil ·DL· hòmens per batalla.

[2] Com Déu manà que posasen lo tabernacle tostemp al mig de les tendes. Capítol ·II·

E Déu manà que tota ora posasen lo tabernacle enmig de les tendes dels fills d'Israel, les quals estaven ben ordenades de menestrals e d'altres coses, axí com una ciutat ben ordinada. E les tendes eren partides en quatre parts, ço és tres trips en cascuna part, ço és, Judes, Ysacar e Zabulon staven a orient e Rubén, Simeon e Gath staven a migjorn; Effrahim, Benjamín e Menassés estaven a ponent; Dan, Aser e Nebtalim estarien a tremuntana. E prop del tabernacle, entre les tendes lurs, axí matex en quatre partides staven Moysés e Aron, ab los seus, ha orient; los tahatites, sots custòdia de Eleazar, a migjorn; los gersemites [62r] a ponent e los mertices a tremuntana ,sens custòdia de Ytamar, fill de Aron.

²²¹ Per al llibre del *Nombres*, la crònica continua extractant el text de Comestor. En aquest punt, però, autor o copista cometen un error quan indiquen la data de «primer dia del segon mes de l'any que foren exits de Egipte»; segons la font: «Locutus est Dominus ad Moysen in deserto Sinai, in tabernaculo foederis, prima die mensis secundi, anno secundo egressionis de Aegypto» (Comestor, 1855: Col.1216).

[3] Los que Déu apartà del trip de Leví. *Capítulo ·III·*

E Déu apartà per a si metex, del trip de Leví, los primers nats que lavors havien, e los primers nats del bestiar, fahent mudament ab lo poble, car los primers nats del poble specialment eren seus, per ço com ell los perdonà com matà los primers nats de Egipte. E volgué que, d'aquí havant, fossen seus e li fossen santificats e que·ls remessen. E per tal que·l compte dels ·XII· trips no fos desminuït en lo nombre dels primers nats, posà Déu e instituí la trip de Manassés per la trip de Leví. E, per tal que no fós major lo compte dels levites, dix Déu a Moysés:

—Conta los fills mascles de Leví tan solament de hun any ensús.

E com los agué contats trobà'n ·XXII· mil. E moysés après, per manament de Déu, comptà tots los primers nats de tots los trips de ·I· mes ansús e trobà y ·XXII· mil ·CCLXXIII·. E Moysés lavors per manament de Déu, pres ·V· cicles d'argent per cascun de aquells ·CCLXXIII· que sobraven sobre los ·XXII· mil dels fills de Leví e donà'ls a Aron per a l'ús del santuari.

[4] Com Déu manà comptar los levites. *Capítol ·IIII·*

Aprés, Déu manà a Moysés que comptàs los levites de ·XXXI· any entrò a ·XL·²²² per ço que ministrasen en lo santuari en dos coses, ço és, en aportar lo tabernacle e en alogar e observar aquell. E com los hagué comptats trobà y ·VIII· mil ·DLXXX·. Aquests portaven lo tabernacle, ço és, los acatisses portaven les coses darrers, los gersenites portaven les coses pus greus e los gersonites portaven les coses pus laugeres.²²³ E los levites e los merites no

²²² Segons la font: «a trigesimo anno, usque ad quinquagesimum ut serviant mihi in duobus» (Comestor, 1855: Col.1218).

²²³ Segons la font, «Caathitae», «Gersonitae» i «Meratitae», és a dir, els descendents de Quehat, Guerxon i Merarí (Nm, 4: 1-33). La crònica s'equivoca i repeteix els descendents de Guerxon, a qui anomena «gersonites» i «gersenites».

servien,²²⁴ mas, com lo tabernacle era alogat e assetjat, sehien-s'i e guardaven aquell. E manà Déu que·ls lebrosos e los qui havien flux de sanch fosen gitats per los preveres fora de les tendes.

[5] Com Déu donà la ley de les coses furtades. Capítol ·v·

En après, Manà Déu que hom retés la²²⁵ [63r] quinta part, ço és, que hauria tolt o furtat a altre a dretscient. E si lo ladre se penedia hi u confessava e u volia retre e no y havia a qui u retés, que fos donat a Déu e seria del prevere, car del peccat de lladronia se farà alguna cosa, ço és, oblació segons la quantitat del ladronici. Emperò, si or ni argent serà retut, sia pagat al doble, e lo bestiar a la quarta part, e lo bou solament a la quinta part.

[6] Capítol ·vi·. Donà Déu ley a la gelosia

Aprés, donà Déu la ley de la gelosia. Hon gelosia propriament és amor que lo marit ha a la muller, per la qual no pot sostenir que altre hom se acoste a ella, e sospita que ha de adulteri. Donchs, si lo sperit de la gelosia se movia lo hom contra sa muller que la hagués en sospita que hagués fet mal ab altre, que no u pogués provar, amenaven-la al prevere e offerien per aquella sis mesures d'ordi en farina. E no y scamparia oli dessus ni hi posava ensens, car sacrifici era de la gelosia. E lo prevere amenava-la al tabernacle davant Déu e posava-li en les mans una scudella de terra ab aygua clara e la oblació de la farina, de la qual prenia hun punyat e cremava-la sobre lo altar. E metia en l'aygua una poca de la pols del pahiment de l'altar e descobria-li lo cap e scrivia una carta de pergamí prim lo nom de Déu, e fahia-li jurar lo nom de Déu que no es culpable en ço que·l marit la ha en sospita.

²²⁴ Continua la confusió amb els noms, en aquest cas per un error en la traducció. Segons la font: «Emeriti Levitae non serviebant sic in opere, sed posito tabernaculo, sedebant custodes» (Comestor, 1855: Col.1219). Així doncs, confon *Emeriti* per *Merites*, o descendents de Merarí, i situa aquests en el grup dels qui no servien al tabernacle, sinó que el custodiaben; per tant identifica com a levites i merarites aquells qui, segons la font, eren únicament levites emèrits, o majors de 50 anys.

²²⁵ Al marge inferior, la signatura de quadern «quinta».

E, si açò no basta al marit, lo prevere scriurà en la carta malediccions e dir-li ha:

—Si tu no est malmirent, no·t noguen aquestes aygües amargoses. Mas, si est stada falsa e deslleal a ton marit, aquestes aygües maleytes entren en lo teu ventre e·l te fassen inflar e·t podresquen lo sagí a la part dreita.

E respondrà la fembra e dirà:

—Amèn, amèn.

E lo prevere delirà la scriptura de la carta en l'aygua de la scudella e dar-li'n ha a beure. E depuix, lo prevere pendrà lo sacrifici de les [63v] mans de aquella e alçar-lo ha davant Déu e posar-lo ha sobre l'altar. E, si la fembra és culpable, inflaria lo ventre e podrir ha lo sagí, e morrà dins deu meses. E no li farà mal negú si no és culpable. Aquestes aygües eren dites santes per lo nom de Déu que y era delit, e eren dites maleytes per les malediccions que y són dites. Aquesta lig donà Déu per la durícia de lur cor axí com lo libell del rebug, tant eren aparellats ha scampar sanch.

[7] Capítol ·VII·. De la ley dels natzareus²²⁶

En après, Déu donà la lig dels natzareus. E natzareu vol dir sant. E alguns nazareus obliguen si matexs ab vot de servir a Déu per algun temps taxat, e altres s'i obliguen a tot temps axí com féu Samuel, e consagraven-se a Déu e separaven-se de la companyia e comuna vida dels altres hòmens. E la lig dels natzareus és aquesta: que en tot temps de la separació no·s tollien los cabells ni·s rahien la barba ni bebien vi. E no menjaven res que fos de vinya ni entraven a negun mort. E, si algú moria davant aquells, tantost era inmúndeu e havia's a raure lo seu cap, e lo ·VII· dia tornava e offeria ·I· parell de tortres o de coloms, e lo prevere santificava'ls a Déu; e aquell havia altra vegada a fer

²²⁶ Al llarg de tot el llibre dels *Nombres*, l'autor continua amb el relat de la *Història Escolàstica*, en aquest cas, el capítol «De sanctimonia Nazaraeorum» (Comestor, 1855: Col.1220).

lo vot de la sua consecració. E complit lo vot de la sua sanctimònia, offeria hun anyell de hun any en holocaust e una ovella de hun any per lo peccat, e hun moltó per oblació de pau, e hun paner de diverses pans. E com lo prevere havia sacrificades totes les hòsties, trahia lo natzareu a la porta del tabernacle e metia los cabells al foch del sacrifici. E lavors lo hom tornava-se'n a la comuna vida dels altres.

[8] Com Déu beney los fills de Aron. Capítol ·VIII·

Altra vegada dix Déu a Moysés:

—Digues a Aron e sos fills que reclamen lo meu nom sobre·lls fills de Israel e yo beneyr-los he. E diran: «Axí Déus te beneesqua e·t guart hi·t done [64r] pau hi·t mostre la sua cara».

E en lo dia que Moysés untà lo tabernacle e l'agué santificat, los ·XII· prínceps dels ·XII· trips offeriren, per offerena hi estrena de l'altar, ·VI· carretes cubertes e ·XII· bous, quiscú hun bou; e·ntre dos, una carreta, de les quals donaren dues als gersonites e quatre als meratites, qui portaven lo tabernacle. En après offeriren cascú, sengles dies, los vexells que eren necessari a l'altar. E durà la dedicació del tabernacle ·XII· dies.

E lo primer dia offerí Nason, del trip de Judà, una scudella de ·XXX· cicles. Aquesta scudella era dita *acceptaculum*,²²⁷ com allí metien les licors bones a offerir. En après offerí una ampolla d'argent de ·LXX· cicles e tot açò ple de sèmola. En après offerí hun morter d'or fi de ·X· cicles. En après offerí hun bou e hun moltó e hun anyell d'un any e hun boch per lo peccat. E offerí, per lo sacrifici de pau, dos bous e ·V· moltons e ·V· bochs e ·V· anyells d'un any. E axí matex offeriren cascuns dels altres prínceps altres tant matex en son dia.

²²⁷ Segons la font: «Prima die obtulit Naason, de tribu Juda, acetabulum argenteum centum triginta siclorum. Hebraeus habet «scutellam, phialamque argenteam septuaginta siclorum» (Comestor, 1855: Col.1221).

E axí, en lo ·XII· dia fou termenada e acabada la dedicació del tabernacle e començà lo ·VI· dia del primer mes la dedicació. En los ·VII· dies primers d'aquell matex mes, foren consagrats los preveres e lo tabernacle fou untat, mas no dedicat. E, axí donchs, durà ·XVIII· dies entre la consecració dels preveres e la dedicació del tabernacle. E l'endemà feren la festa del Phase, segons que Déu los havia manat.

[9] Com Déu manà levar los levites del mig del poble. *Capitulo ·IX·*

En après, dix Déus a Moysés:

—Leva los levites del mig del poble d'Israel e santifica'ls-me.

E Moysés ruxà'ls ab aygua e féu-los raure tots los pells de lur cors, salvant los cabells del cap, e féu-los lavar les vestidures; e appellà tot lo poble de Israel. E aquells posaren-los les mans desús e offeriren-los a Aron e feren-ne do a Déu que li servissen en lo seu misteri. E los levites offeriren dos [64v] bous: la hu d'els sacrificà Aron per lo peccat e altre en holocaust. E axí foren separats dels altres fills de Israel a Déu. E d'allí havant, visqueren de ço que hom donava a Déu dels delmes, e çò·ls bastava. E los sacrificis eren dels preveres e les promísies e los primers nats e tots los vots, e d'açò vivien ab tota la sua casa. E menys d'açò havien totes les oblacions que·s feyen per lo poble. E los levites donaven lo delme dels seus del mes al prevere major. E per ço no hagueren sort en la terra, per ço com los donaven ço que era milor, car agueren la ·XII· part dels béns de la terra e ara ne han la ·X· part.

[10] Com Déu manà la festa del Phase. *Capítol ·X·*

Aprés, dix Déus a Moysés:

—Los fills d'Israel facen la festa del Phase cascun any en son temps, ço és a ·XIII· dies del mes de març, al vespre. E açò sots pena de mort si ja no hi ha empediment algú per alguna justa causa. E, en aquell cars, fassen lo Phase lo segon mes en lo ·XIII· dia e serven lo costum de aquell.

[11] Capítol ·XI·. Com Déu manà a Moysés que fes dos trompetes de argent per cridar lo poble

Axí metex, dix Déu a Moysés:

—Fes fer dues trompetes de argent ab les quals appellaràs lo poble e serviran a quatre coses, ço és, a appellar tot lo poble e a moure les tendes e a les batalles e festes.²²⁸

E Moysés féu-les fer. E eren chiques a manera de botzines. E com volien moure les tendes, al primer so, movien aquelles los tres trips que estaven a orient; e·n lo segon, se movien les altres tres trips qui staven a migjorn; e al tercer, se movien los altres tres trips qui estaven a ponent; e al quart, se movien les que staven a tremuntana. E tocaven-les los preveres.

[12] *Capitulo ·XII·. Com lo poble partí del munt de Sichim*

En lo segon any que foren exits de Egipte, a ·XX· dies del segon mes, ço és d'abril, la nuu se levà sobre·l tabernacle de la amistança de Déu, e axí partiren-se [65r] del munt de Sinay e anaren per tres dies entrò que foren en lo desert de Pharan. E per consell de n'Abal,²²⁹ cunyat de Moysés, que sabia tota aquella terra, atendaren allí. E de aquest Abal isqué Racap, qui fou lo primer qui stabí

²²⁸ Continua extractant l'obra de Comestor. Amb tot, el *Speculum* historiale, en aquesta secció, explica pràcticament el mateix:

Numerato populo et oblatis Levitis, precepit dominus fieri duas tubas argenteas, non fusiles, sed ductiles quas habebant in quatuor usus, scilicet ad convocandum multitudinem, ad movenda castra, ad bella, ad festa (Beauvais, 1591: 22r).

No obstant, la crònica adopta el mateix estil directe que li aporta el text de Comestor:

Iterum locutus est Dominus ad Moysen: «Fac tibi duas tubas argenteas ductiles (Num. X) quibus convocabis multitudinem». Has duas tubas habebant in quatuor usus, ad convocandam multitudinem, ad movenda castra, ad bella, ad festa. (Comestor, 1855: Col.1223).

²²⁹ Hobab (Nm, 10: 29); segons Comestor: «Obal, alias Obad» (1855: Col.1225).

ermites que estiguessen tot sols en lo desert.²³⁰ E, estat aquí, lo poble començà a murmurar contra Déu per lo treball del camí, dient que més los valguera estar en Egipte, hon eren farts de carns e de sebes e porros, que no allí hon eren fretuosos de totes aquelles coses. E Déus tramés foch de la sua yra e cremà la derrera part de les tendes derrereres. E Moysés pregà Déu e, tantost, cessà lo foch. E après, donà'ls gran habundància de gatlles per ço com eren enujats de menjar la magnà. E après partiren d'allí e anaren-se'n en Asoroch.²³¹

[13] *Capitolo ·XIII·. Com se barallaren Aron e na Maria ab Moysés*

En après, partiren-se d'allí e anaren-se'n A seroch e allí barallaren-se Aron e na Maria, germans de Moysés, ab Moysés per sa muller, retraent-li que havia preses dues mullers –e no preses per ço com na Saphora era de Median, que són dits ethiops–²³² e pres la filla del rey de Ethiòpia; e ab gran indignació digueren-li:

²³⁰ Al marge esquerre: «Nota. Heremita Racap».

²³¹ Hasserot (Nm, 12: 15) Segons Comestor, «Haseroth» (1855: Col.1227).

²³² De nou, com a l'inici de l'*Èxode*, sorgeix el problema de les dues mullers de Moisés. Segons el relat de *Nombres*, Aaron i Maria reprenen Moisés perquè s'havia casat amb una dona del país de Cuix, això és, etiop (Nm, 12: 1). Hem esmentat adés com el breu matrimoni amb la filla del rei de Saba resolía aquest problema. Ara, però, Comestor afegeix, citant l'autoritat dels llibres de les *Cròniques (Paralipomenon)*, que els madianites –d'on era la seua muller Siporà– també són etiops; amb la qual cosa Moisés no hauria pres dues mullers, sinó que madianita i etiop serien la mateixa. Per això el compilador matisa: «e no preses per ço com na Saphora era de Median, que són dits ethiops». Segons la *Història Escolàstica*:

Ibique jurgati sunt Maria et Aaron contra Moysen propter uxorem ejus Aethiopissam (Num. XII),» quasi rixantes cum eo, impropaverunt ei quod reginam Aethiopiae in uxorem duxerat, vel ductam dimiserat, vel potius propter uxorem ejus Sephoram, quae rixata fuerat contra Mariam. Madianitae enim quondam vocati sunt Aethiopes, ut legitur in Paralipomenon (Comestor, 1855: Col.1227).

Al seu torn, aquesta identificació dels madianites amb els etiops emprada per descartar la bigàmia de Moisés prové de la interpretació de sant Agustí a l'obra *Quaestionum in Heptateuchum libri septem*, llibre quart, «Quaestiones in Numeros»:

De uxore Moysi Aethiopissa quaeri solet, utrum ipsa sit filia Jothor, an alteram duxerit, vel superduxerit: sed ipsam fuisse credibile est: de Madianitis quippe erat,

—E com no·ns ha axí parlat Déus a nosaltres com a Moysés, per què, donchs, vol senyorejar sobre nosaltres per ço com Déus li ha parlat?

E Déus, fort yrat, dix-los:

—Exits vosaltres tots tres del tabernacle.

E axí com foren exits, Déus avallà en la colona de la nuu e dix a Aron e a na Maria:

—Si algun profeta és entre vosaltres, yo li parlaré en visió o en sompnis o en figures. Mas al meu servidor Moysés, qui és fort fel en la mia casa, yo li parlaré boca a boca. Per què, donchs, lo havets scarnit e desonrat e voleu-vos comparar a ell?

E la nuu partís d'allí e na Maria romàs lebrosa. E dix Aron a Moysés:

—O, senyor, prech-te que no·ns poses aquest peccat desús.

E Moysés pregà Déu que la guarís. E dix Déu:

—Si li aguesses scopit en la cara, deguera haver [65v] haguda vergonya de dir ço que t'ha dit. E axí, set dies la separaràs fora les tendes perquè conega son deffalliment.

E axí fonch fet e lo poble no·s mogué d'aquí. E après lo setén dia, na Maria fou curada per prechs de Moysés.

qui reperiuntur in Paralipomenon, Aethiopes dicti, quando contra eos pugnavit Josaphat. (Sant Agustí, 1845: Col.727).

El passatge que permet l'explicació de sant Agustí, a 2Cr (14: 1-14).

[14] *Capitulo ·XIII·. Com Moysés tramés ·XII· spies [a] spiar la terra per Déu promessa*

Depuxs, partint-se de aquí e posaren les tendes en lo desert de Pharan, prop Ramassés. E Moysés, per manament de Déu, tramés ·XII· spies, una de cascun trip, que anassen a veure la terra que Déu los havia promessa, dels quals eren majors Caleff,²³³ del trip de Judà, e Josué, del trip de Effrahim. E manà'ls que·s prenguessen sguart de la terra e dels habitants de aquella, los quals anaren e stigueren ·XL· dies. E com foren tornats, dixeren que la terra era molt basta e que y havia fort ciutats e bé murades e molts castells, e y havia jagants que eren tan grans que ells, devers aquells, eren axí com a lagostes. E com lo poble hoý açò, començà a plorar e dixeren:

—Més nos valguera ésser morts en Egipte; axí, més nos val que·ns ne tornem, que si moriem a coltell nosaltres, mullers e fills eren catius. Façam hun duch e tornem-nos-ne en Egipte.

E les <e les> ·X· spies altres tenien la veu d'aquells. E com Josué e Caleff oýren açò, squinçaren-se les vestidures e dixeren-los:

—No vullats ésser rebel·les contra Déu ni·l fassats mansoneguer en la promissió que nos ha feta.

E aquells volien-los apedregar. E Déus aparegué sobre·l tabernacle e dix a Moysés:

—E quant creurà a mi aquest poble? Lexa'm e destrouir-los he e faré a tu en grans gents.

E dix-li Moysés:

—Prech-te, Senyor, que no sia per ço que no t'scarnesquen les gents, per ço com no·ls hauràs pogut metre en la terra que·ls havies promessa.

²³³ Caleb (Nm, 13: 6); «Caleph», segons Comestor (1855: Col.1227).

E lavors Déu dix-li:

—Per amor de tu, yo·ls perdonaré. Però neguns de aquells qui són exits de Egipte e han vists los senyals que yo he fets no entraran en la terra de promissió, sinó Josué e Caleph. [66r] E axí, anat-vos-ne en la solitud, que per ·XL· anys rembran les sues iniquitats.

E Moysés dix-los ço que Déu li havia dit. E aquells ploraren molt e dixeren:

—Peccat havem per desesperació e som aparellats de pujar a la terra que Déu nos ha promesa.

E dix-los Moysés:

—No fassats, car no podets haure victòria sens Déu.

E aquells pujaren, mes l'archa romàs ab Moysés e Aron e ab los levites en les tendes. E com foren pujats, lo cananeu e Amalech los isqueren a l'encontre e feriren en ells, e venceren-los e mataren-ne molts, e encalçaren-los tro a hun loch qui ha nom Orna; e tornaren-se'n lavors en la solitud.

[15] Com apedregaren l'om qui trencà lo disabte. Capítol ·XIII·²³⁴

Estants en lo solitud, sdevench-se que trobaren un hom que havia nom Galphat, del trip de Menases, lo qual collia lenya en disabte. E Moysés féu-lo metre en la presó e demanà a Déu de consell què en faria. E Déu dix-li:

—Aquest hom muyra e tot lo poble apedrega'l fora de les tendes.

E de continent, tragneren-lo defora les tendes e apedregaren-lo aquí.

²³⁴ Ací el copista s'equivoca en la numeració dels capítols i repeteix, de nou, el número ·XIII·. Posteriorment, algun lector esmena l'error i escriu ·XV·. Malgrat tot, com que l'esmena únicament resol l'error en aquest capítol i el següent, que corregeix a ·XVI·, preferim conservar l'errada del copista.

[16] Com Déu cremà Thoré e ·CCL· companyons que volien lo sacerdocí de Aron. Capítol ·XV·

Estant aquí Thoré, fill de Ysmar,²³⁵ germà de Amram, pare de Moysés, vehent que Moysés era duch del poble e Aron era sobiran sacerdot e que eren tant honrats, hac-ne gran enveja. E ajustà ·CCL· companyons dels levites majors dient que eren pus dignes del sacerdocí que Aron, e ajustà ací Datan e Abiron, los majors del trip de Rubén, e dix que aquells eren pus dignes de ésser duch que Moysés, per ço com eren fills de Rubén, qui era primer nat de Jacob.

E meteren gran sedeció en lo poble, e Moysés dix-los:

—Prenga cascú de vosaltres son ensenser e posarà'n-hi foch e timiama, e Aron axí metex. E aquell que Déus elegirà, sia sacerdot.

E que estiguessen davant [66v] l'altar. E Moysés avallà-se'n ab los pròmens antichs per tal que apellàs Datan e Abiron, los quals staven ab lurs muller e fills a la porta de lur tabernacle aparellats de contrastats si Moysés los volia fer força. E davant tot lo poble, Thoré e los altres prengueren sos encensés e meteren-hi foch e timiama. E Aron mes timiama en lo seu ensenser e vench foch de l'altar en lo encenser de Aron e cremà Thoré e tots los ·CCL· companyons seus. E Datan e Abiron, qui estaven a la entrada de lurs tabernacles, no volent venir per Moysés, la terra que era davant los lurs tabernacles començà a tremolar e obrí's dins los lurs peus e sorbí'ls tots vius, e tornà's a tancar. E Aron romà's sals e segur e lo poble fou molt spaventat.²³⁶

[17] Capítol ·XVI·. Com lo poble volgué apedregar Moysés e Aron

E lo dia següent, lo poble se començà a moure contra Moysés e Aron dient:

—Vosaltres haveu mort lo poble de Déu.

²³⁵ Coré, fill d'Ishar (Nm, 16: 1). Segons Comestor: «Core, filius Isar» (1855: Col.1230).

²³⁶ Al marge esquerre: «[Co]m la terra se obrí e sor[bí] Natan e Abiur».

E volguerren-los apedregar, mas ells fogiren al tabernacle e la núvol anà'ls [a] cobrir, e apparech la glòria de Déu e isqué foch de part de Déu; qui destrouí e matà molts del poble. E Moysés dix a Aron:

—Pren l'ensenser e met-hi foch de l'altar e timiama e met-hi foch de l'altar.

E pregà Déu per lo poble e Aron cuytà's e mes-se entre los morts e los vius. E pregà Déu e cesà la plaga. E moriren-ne ·XIII· mil, mas encara no cessà la remor contra Aron sobre'l sacerdocí, dients tots que, per ventura, alguns ni havia dels altres trips que eren dignes del sacerdocí e que fossen preveres. E Moysés, per manament de Déu, pres ·XII· vergues per los ·XII· prínceps e scrivi en cascuna lo nom del príncep del trip. E en la verga de Aron scrivi lo nom de Leví. E menys d'aquestes ·XII· pres-ne una e scrivi tots los dotze trips. E, com Moysés les hagué posades en lo tabernacle davant Déu, anà-sse'n. E en lo dia següent [67r] tornà-y davant lo poble e trobà la verga d'Aron que era florida e fullada e que y havia ametlles, per què's mostrà que Déu volia que'l sacerdocí fos de Aron e los preveres fossen del seu linatge e no dels altres. E axí, per ordinació de Déu, tres vegades lo sacerdocí d'Aron fou confirmat. E en senyal dels rebel·les manà Déu posar la verga d'Aron despuix en lo tabernacle.

[18] Capítol ·XVII·. Com morí na Maria e de les mansions del poble

Donchs, los fills de Israel stigueren gran temps en la solitud en Cades, prop la Mar Roja e prop de Sinaý, ab molts grans treballs e moriren-ne molts en lo desert. E finalment, tornaren en Cades, d'on havien trameses les ·XII· spies. E, mentre eren en Cades, morí na Maria, germana de Moysés, e soterraren-la en desert de Sin. E aquí en Cades foren ·XLII· mansions de Egipte tro en los camps de Moab, car primer ne foren ·IIII· de la Mar Roja tro al munt de Sinaý, en après ne foren ·VIII· del munt de Sinaý tro a Ramassés, en après ne foren ·XXI· de Ramasses tro en Cades, e'n après ne foren²³⁷ ·XI· de Cades tro als plans de Moab. Axí, foren entre totes ·XLII· mansions.

²³⁷ A l'original, «feren».

[19] Com Déu dix a Moysés e Aron que no entrarien en la terra de promissió. Capítol ·XVIII·

Aprés mort de na Maria, dix Déus a Moysés e Aron:

—Per ço com no cregués e dubtàs com yo us dix que donàsseu en la verga en la pedra que n'exiria aygua quant lo poble murmurava per l'aygua en lo desert, per ço no metrets lo poble en la terra de promissió.

E per ço fou dita aygua de contradicció, com los elets encara se desesperaven de la promissió e gràcia de Déu.

[20] Com Moysés dix a Aron que anàs al seu poble. Capítol ·XIX·

E exits de Cades, passaren per Aràbia e vengueren al munt d'Or, qui és en la fi de Ydumea. E dix Déus a Moysés:

—Digues a Aron, ton frare, que se'n vaja al seu poble, car no entrarà en la terra de promissió per ço com no volés creure a la mia paraula. E pren-lo e mena'l al [67v] munt d'Or davant tot lo poble, despulla-li les vestidures pontificals e vist-les a son fill Eleazar, lo qual après d'ell serà bisbe.

E Moysés féu açò que Déu li havia manat. E Aron morí's en lo munt d'Or com hac ·CXXIII· anys,²³⁸ en aquell metex any que morí na Maria.

[21] Com lo poble se combaté en los cananeus. Capítol ·XX·

Exint lo poble d'ellí, vengueren en Cananea, e lo cananeu isqué'ls a carera e combatés ab ells e portà-sse'n gran presa. E lavors Israel féu vot a Déu que, si·ls liurava los cananeus en les sues mans, que ells posarien en les sues ciutats en lo temple algunes coses que fossen dedicades a Déu, los quals en après obtingueren tota Cananea.

²³⁸ Al marge esquerre: «Ací morí Aron».

[22] Com Moysés féu la serp de leutó en lo desert. Capítol ·XXI

En après, vengueren en Salmana e, mentre incircuïren la terra de Edom, per lo gran treball que havien, murmuraven contra Moysés. E Déus tramés-los serps molt menudes foguejants a manera de purnes de foch. E aquells a qui picaven inflaven e tornaven roigs. E Moysés pregà Déus per ells. E Déu dix-li:

—Fes una serp de leutó e posa-la en hun gran pal ben alt e met-la enmig del poble, e aquell qui serà picat de serp mire aquella e guarrà.

E axí fou feyt. Aquesta serp agueren los fills de Israel molt de temps ab si e posaren-la molt gloriosament en lo temple. E en lo temps de Ezechies, rey de Judà, ell la lançà del temple e la trencà e gità la pols en lo torrent de Cedrom, per ço com los juheus li offerien ensens e li fahien massa honor. E aquesta serp fou figura del nostre salvador Jesucrist, qui fou exalçat en la creu, qui donà santitat e salvació a tots los crehents en aquell per la sua preciosa mort.

[23] Com lo poble d'Israel matà lo rey dels amorreus. Capítol ·XXII·

E partint-se lo poble d'Israel d'aquí, vench-se'n en la regió de Moab en una vall. E Seon, [68r] rey dels amorreus, vench-los a l'encontre ab gran poder. E los fills de Israel venceren-lo e mataren aquell e prengueren totes les ciutats de Amon tro a Jaboth. E los fills de Israel habitaren en la ciutat de Effebon, que era cap del regne. Aquesta terra és fort basta e està entre tres rius, ço és, Ernon, Jabin e flum Jordà devers ponent. E com los fills de Israel hagueren passat lo flum de Jabot e se n'anaven camí de Basant, vench-los a l'encontre Och, rey de Bassan. E los fills de Israel venceren e mataren aquell, e prengueren e destruïren tota la sua terra. Emperò, tota aquesta terra que hagueren los fills de Israel deçà lo flum Jordà no fou de la terra de promissió, car Moysés entrà en aquesta terra e no entrà en la terra de promissió.

[24] Com la somera de Balam parlà per temor. Capítol ·XXIII·

E partíts de aquí posaren les tendes en los camps de Moab, en lo qual loch és asituada la ciutat de Jericó dellà lo flum Jordà. E com Balac, fill de Sogor,²³⁹ qui era rey de Moab, sabé ço que·ls fills de Israel havien fet als amorreus, hac gran por e apellà tots los antichs de Median que eren prop del seu regne e sos antichs, e demanà'ls de consell què porien fer. E de consell de aquells, tramés a Balam,²⁴⁰ fill de Bor,²⁴¹ qui era profeta e habitava sobre lo flum dels amonites, e pregà'l que maleys lo poble d'Israel, car havia oÿt dir que·l poble d'Israel no venia ab armes sinó tan solament ab oracions, axí que usasen contra aquells ab adivinacions. E Déus dix en sompni a Balam que no anàs a maleyr lo poble d'Israel, car beneyt era. E Balam dix als missatgers:

—Si ell me donava la sua casa plena d'aur, no poria mudar la paraula de Déu.

E per lo matí, albardà la somera e anà-sse'n ab los missatgers. E l'àngel de Déu posà's en la carrera contra Balam ab lo coltell treyt, per ço com havia mudat lo propòsit per los dons que li havien donats. E com la somera veu l'àngel, lo [68v] qual Balam no vehia, agué por e desvià's del camí; e Balam, ab vergades, tornà-la en lo camí. E vench un camí stret e l'àngel stech en lo camí que la somera no·s poch desviar, e per por lexà's caure en terra e Balam batia-la fort. E Déus obrí la boca de la somera, la qual dix a Balam:

—Per què em bats?²⁴²

Lo qual li dix:

—Per ço com tu m'as scarnit.

²³⁹ Balac, fill de Sipor (Nm. 22: 2). Segons Comestor: «Balac filius Sephor» (1855: Col.1236).

²⁴⁰ Al marge dret: «Balam propheta».

²⁴¹ Balam, fill de Beor (Nm, 22: 5); segons Comestor: «Balaam, filium Beor» (1855: Col.1237).

²⁴² Al marge esquerre: «[C]om la somera de [B]alam parlà».

E lavors Déus obrí los ulls a Balam e veu l'àngel de Déu, qui estava en la carrera ab lo coltell tret, e adorà'l. E l'àngel dix-li:

—Si no fos per la somera, yo t'haguera mort.

E dix Balam a l'àngel:

—La mia carrera te és contrària, e axí tornar-me'n he.

E lo àngel dix-li:

—Ves-hi, mas no digues sinó açò que yo·t manaré.

E axí com Balam anava, isqué-li a carrera Balach en la fi de Moab, e donà-li grans dons. E Balam li dix:

—Yo no poria dir sinó açò que Déu me posara en la boca.

E pujaren-se'n ensemps en lo munt de Fasga, del qual podien veure les tendes dels fills de Israel. E com foren allí, començà a dir:

—E com maleyré yo lo poble que Déus ha benehit? Aquest habitarà entre les gents sol e serà singular davant tots los altres, e muyra la mia ànima a aytal mort com aquests, car no ha ýdoles en Jacob ni figures en Israel, ni ha fetillés en Jacob ni adevins en Israel. Car, lo Déu de aquells és ab ells, e levarà's com a leó e no reposarà entrò que haja destruïda la terra dels cananeus.

[25] Com parlà la somara de Balam, e Balam prophetà. Capítol ·XXIII·

E lavors dix Balac a Balam:²⁴³

—Almenys no beneesques lo poble d'Israel.

E aquell, girant-se al poble, dix:

²⁴³ A l'original, «Babam».

—Aquell qui·t beneyrà serà benehit, e aquell qui·t malehirà serà malehit, car molt són bells los teus tabernacles, Jacob.

E dix prophetant:

—Serà tolt lo rey per Agaig»

Çò és, Saül, per ço com perdonà Agag, rey dels amaethites. E axí metex prophetà e dix:

—Naxerà una stel·la de Jacob e naxerà una verga en Israel e ferrà [69r] los duchs de Moab e guastarà los fills de Seth. ço és, que tot ço que és carnal trencarà en los bons e destruirà los mals.

En aquesta profesia se entén de la Verge Maria, que trencà e destrouí lo poder del diable. E per aquesta profesia de la stela vengueren los tres reys d'orient en Judea, com agueren vista la estela, a cercar hon era nat lo rey dels juheus. E dix e prophetà que Israel destruiria los ydumeus i·ls amelechites, qui foren los primers qui·s combateren ab Israel. En aquest temps, ço és, a ·XXXV· anys que·ls fills d'Israel foren exits de Egipte, començà lo regne de Cret e lo regne de Athenes en Grècia.²⁴⁴

[26] Capítol ·XXV·. Com los juheus fornicaren ab les verges del regne de Moab

Los fills d'Israel habitaven en aquell temps en Chitim. E Balat, rey de Moab, per consell de Balam, tramés moltes verges ab lurs ýdoles en Israel. E los juheus fornicaren ab aquelles e adoraren les lurs ýdoles. E Déus, fort yrat, dix a Moysés:

—Pren tots los prínceps del poble e penja'ls en sengles bigues contra orient, per tal com no castigaren los lurs sotmesos del peccat que feren.

²⁴⁴ Al marge esquerre: «Lo regne de Cret e de Athenes».

E Moysés féu-ho de continent axí com Déu manà. E dix als jutges de Israel:

—Mate cascú sos proÿsmes qui són consacrats a les ýdoles.²⁴⁵

E moriren ·XII· mil hòmens.

[27] Com morí Zambri e ·XII· mil hòmens de Israel. Capítol ·XXVI·

E hun príncep del trip de Simeon que havia nom Zambri havia presa muller dels medianites, e havia nom Corba.²⁴⁶ E per consell de ça muller no volgué offerís ab los altres prínceps a una solempnitat que feyen los fills de Israel. E Moysés apella'ls a la sglésya e enculpava'ls, no emperò que·n nomenàs algú. E aquell Zambri dix davant tots que ell havia presa muller una stranya que colia ýdoles e que no·s tenia per culpable de la lig de Moysés, que axí com a capdal havia posada, per la qual strenyia lo poble de Déu hi l'agreujava pus durament que no fahien los egipcians, hi li tolia sa franca libertat [69v] de viure. E açò fahia sots zel de Déu e de la lig. E partint-se de aquí davant tots los del poble, qui ploraven per les males paraules que deya, e entrà-sse'n en lo tabernacle de sa muller e jagué's ab ella. E lavors Finees, fill de Eleazar, bisbe, pres hun coltell e entrà-sse'n en la casa hon eren, e axí com los trobà que jahien la hu sobre l'altre, va'ls cosir ab lo coltell mig per mig dels genetius e de la natura de ça muller.²⁴⁷ E molts jóvens foren encesos per lo gran zel de Finees que hagué a la ley de Déu e mogueren gran brega en lo poble, e moriren-hi ·XII· mil hòmens.

[28] Com Déu manà comptar los qui podien anar en batalla.

Capítol ·XXVII·

Aprés que aquells foren morts, dix Déus a Moyses e Aleazar:

²⁴⁵ Al marge dret: «Ýdoles».

²⁴⁶ Zimrí i Cozbí (Nm, 25: 14), segons Comestor «Zambri» i «Corbi» (1855: Col.1240).

²⁴⁷ Al marge esquerre: «Com lo bisbe matà marit e muller».

—Comtats tots los fills de Israel de ·XX· anys ensús que poden anar a batalla.

E com los hagueren comptats foren ·DCVII· mil e ·DCCXXX·, dels quals no n'hac negú d'aquells qui foren comptats primer com foren exits de Egipte sinó Moysés e Josué e Calef, car tots los altres moriren. E dix Déus:

—A d'aquests serà partida la terra que són comptats. E daràs la terra de Gabant als trips, tant a la una com a la altra, e aquells partesquen-la cascuns entre ses famílies, donant-ne més als qui seran més e menys als qui seran menys.

[29] Com Déu dix a Moysés que muntàs al munt. Capítol ·XXVIII·

E après d'açò, dix Déus a Moysés:

—Munta-te'n al munt de Baraym e contempla e mira la terra que deig donar als fills d'Israel, e puix ves-te'n al teu poble, car no y entraràs.

E dix-li Moysés:

—Senyor, donchs provehescha lo teu sperit de algun hom que sia sobre aquest poble e no romanca sens cap e regidor.

E dix Déu:

—Pren Josué, qui és dexeble teu, e davant Eleazar e tot lo poble, posa-li les mans sobre'l cap per tal que u hoja tota la sinagoga e tot lo poble.

E Moysés féu-ho axí e tot lo poble conech que, com Moysés seria mort, que Josué seria lur duch.

[30] Com Déu manà les ·VII· festes solemnials. Capítol ·XXX·

En après, manà Déu a Moysés del [70r] sacrifici de tots dies e dels sacrificis de les ·VII· solemnitats legals, e per ço com no poden ésser fetes hòsties sens libació; on libació és sèmola pastada ab oli. E axí matex offeriren vi ab les hòsties, en axí que pa e carn offeriren a Déu. Donchs, lo sacrifici de tots dies se

fahia de comú, e per lo matí era offert hun anyell d'un any en holocaust ab ses libacions per tal que cremàs tot lo dia e donàs bona odor e suau a Nostre Senyor Déu. E com lo havien posat sobre lo altar, lo prevere, ab brases e timiama e lavat, entrava en lo tabernacle e posava les brases e la timiama sobre l'altar; axí's consumava lo sacrifici. E axí matex, posaven de vespre altre anyell en aquella manera metexa que fahien per lo matí. Emperò, lo prevere ensenia les ·VII· lànties e axí tota la nit havia en l'altar bona hodor e plaent a Déu. Emperò, lo sacrifici de vespre era major que'l de matí e pus gras, per tal com figurava la mort de Jesucrist, qui fou feta en lo vespre. En aquesta manera, Sancta Mare Església offerir tots dies lahors a Déu per a prima, al vespre e a completa, e com hoffir la confessió, car lo nostre sacrifici és a Déu l'esperit tribulat e cor humiliat.

[31] De les ·VII· festes solemnials que Déu manà. Capítol ·XXX·

E manà Déu a Moysés que fes membrant al poble de les ·VII· festes solemnials, ço és, lo disabte, Noemia, Phase, Pentagosta, la festa de les botzines, la Propiació e la Cenophagia.

Lo disapte fou dit dia de repòs, car com Déu hac creades totes les coses reposà aquell dia. Per ço, lo disapte fou privilegiat en dues coses: la primera, que no podien apparellar de menjar; la segona, que no podien anar de mil passes havant aquell dia. E en aquell dia offerien dos anyells en holocaust sens lo sacrifici cotidià.

Noemia vol dir nova luna, per tal com los juheus, segons las lunacions, havien los mesos. E per ço, segons la lig, apellaven lo dia de la luna nova Kalendas legals. E aquest dia offerien dos vedells e hun moltó en holocaust. [70v]

Phase vol dir pasatge, car en aquell dia passà l'àngel de Déu per Egipte e matà tots los lurs primogènits, e en lo ·XIII· dia de abril menjaren lo anyell e l'endemà menjaren lo pa alís en lo desert, de la farina que portaven. E en aquell dia offerien dos vedells e un moltó en holocaust.

Pantagosta vol dir ·L· dies, car après la pasqua del Phase, complits ·L· dies, los fou donada la ley per Déu en lo munt del Sinaý. En aquest dia offerien tres vedells, dos moltons e ·XIII· anyells e dos pans de forment.

La festa de les botzines se phaia lo primer dia de setembre per ço com en aquell dia fonch deslliurat Hysach del sacrifici que son pare ne volia fer a Déu. E per lo moltó que sacrificà, toquen les botzines. En aquest dia offeriren hun vedell e hun moltó e ·VII· anyells e hun boch.

La festa de la Propiació és dita per ço com en lo ·X· dia del mes de setembre tornà Moysés al poble dient que Déu los havia perdonat lo peccat del vedell que havien adorat. E dejunaven aquell dia tro al vespre en memòria de aquells que y eren morts. E per ço és dit dia de afflictió. En aquest dia offerien hun vedell e ·III· anyells e hun moltó e hun boch.

La festa de la Cenofogia, que vol dir dels tabernacles o cabanyelles que feren en lo desert, feyen en memòria dels ·XL· anys que stigueren en lo desert sots les tendes. E en aquest dia offerien dos vedells, dos moltons, ·V· anyells e dos bochs.

E d'aquestes ·VII· festes les tres són pus solempnials e duraven ·VII· dies cascuna, ço és, la festa del Phase, com hisqueren de la captivitat de Egipte; e la Pentagosta, quan los fou donada la ley; e la festa de les cabanyelles, quant stigueren ·XLL· anys en lo desert en les tendes. En aquestes tres festes offerien entre tots los ·VII· dies ·XIII· vedells e ·VII· moltons e ·XIII· anyells e ·III· bochs. E aquestes tres festes eren appellades serimonials, per ço com los hòmens portaven en les dites festes ciris cremans en les mans. [71r]

[32] Dels vots que podien fer e qui pot votar. Capítol ·XXXI·

Aprés, donà Déu a Moysés los vots de les fembres e dix-li:

—Lo vot que la viuda e la rebiudada faran e juraran, aquell compliran. E la muller o la filla o les companyes del senyor no són tenguts als vots que faran si

lo marit o pare o lo senyor no hi consent, tantost que u haurà hoÿt hi contrastat, no val res lo vot d'aquells. Emperò si calla quant ho hou e despuixs hi contrasta, lo peccat serà seu. Mas lo hom, tot vot que farà e jurarà, aquell complirà, salvant vot de continència de no jaure ab sa muller.

[33] Com Déu manà que anassen contra los de Median. Capítol ·XXXII·

En après, dix Déus a Moysés:

—Venja'n los fills d'Israel dels medianites e puixs hiràs-te'n al teu poble.

E Moysés féu armar mil hòmens de cascun trip, que foren ·XII· mil elets, e féu cap d'aquells Finees, fill de Aleazar. E anaren contra los madians e venceren-los e materen-hi ·V· reys, e Balam que y era, e tots los hòmens.²⁴⁸ Cremaren totes les ciutats, viles e castels de aquells e portaren-se'n preses les fembres, los infants e lo bestiar. E axí com aquells se'n tornaven, Moysés e Aleazar isqueren-los a carera e, com veren les fembres, Moysés, fort yrat, dix-los:

—Per què havets salvades les fembres, que són aquelles que han enganyat los fills de Israel? E axí matau-les totes, e aquelles que han hagut marit e los infants e estojau les vèrgens.

E aquells tantost compliren lo manament de Moysés. E los que eren anats a la batalla reconegueren-se entre si e no·l fallí negun hom e donaren grans presentalles a Déu.

[34] Capítol ·XXXIII·. Com Moysés donà la terra als amorreus

E Moysés donà als fills de Israel, Rubén e de Gat e als de la mija trip de Manasses, per ço com havien molt bestiar, la terra dels amorreus e de Basam e de Galat. E prometeren que ajudarien a sos frares a conquerir la terra. E dix Moysés a Josué:

²⁴⁸ Al marge dret: «Ací morí Balam propheta».

—Com haurets passat [71v] flum Jordà, partex la terra als fills d’Israel segons és dit dessús.

[35] Capítol ·XXXIII·. Com Déu manà que los levites fossen scampats

E manà-li Moysés que los levites fossen scampats per totes les trips e que haguessen quaranta-vuyt ciutats hon poguessen habitar, entre les quals ni hagués ·VI· que fossen del refugi, tres dellà lo flum Jordà e ·III· deçà.

[36] Com deuen pendre cascú muller de son trip. Capítol xxxv

Estant aquí, los fills de Manasés dixeren a Moysés:

—Que les filles de Matir, fill de Solphath, nostre frare qui fou apedregat, han sort per manament de Déu en la nostra trip. Donchs, si prenen marit de altra trip, disminuir s’a la nostra sort, car los fills seguiran la trip del pare e axí la distribució de les sorts serà perduda e confusa en lo jubileu per ocasió de les filles d’en Solphar.

E Moysés, per manament de Déu, donà aquesta lig: que tots los hòmens prenguessen muller de la lur trip mateixa per tal que la eretat romangués en lurs famílies, e que les trips no·s mesclassen, mas que fossen separades axí com Déu volia. E ací és acabat lo libre dels *Nombres* e comença lo libre appellat *Utero Nomini*, que vol dir «Paraules de Déu».

[Deuteronomi]

[1] Ací comença lo quint libre, *Deuteronomini. Capitulo primo*

Aquest libre és appellat en grech *Uteromomini*, que vol dir «Aquestes són les paraules de Déu» e «Repetició de la ley de Déu». Hon tres coses se recompten en aquest libre, ço és, los manaments de Déu e les serimònies e lahors de Déu a confirmació lur, e los beneficis de Déu per confermar l’amor de Déu en

aquells, e les plagues que sostingueren los murmuradors per ço que haguessen temor de Déu.²⁴⁹

Donchs, lo ·XXXVIII· any que foren exits de Egipte, lo primer dia del ·XI· mes de l'any ·XL·,²⁵⁰ veent Moysés que·l dia de la sua mort se acostava, appellà tots los trips e fills de Israel e ajustà'ls prop del flum Jordà, en un loch qui era appellat Palms, e començà a splanar e capitular e repetir la ley de Déu a·quells. E dix en aquell [72r] temps:

—Yo us dix que·m donàseu ·XII· hòmens savis e forts en virtuts que m'ajudassen a sostenir lo gran treball que havia en regir lo poble e les vostres bregues.

E per confortar-los, recomptà·ls de la victòria que havien haguda de Ogh, rey de Basan, qui era jagant molt gran.

[2] Com Moysés repetí los deu manaments. Capítol ·II·

En après los dix:

—Amaràs Déu sobre totes coses de tota la tua ànima e de tot lo teu cor e de totes les tues forces, e no juraràs lo nom d'Aquell en va, e colràs lo sant disabte, e honraràs ton pare e ta mare. No faràs homey, no furtaràs, no faràs fals testimoni, no fornicaçaràs, no cobejaràs la muller de ton proïsme ni les coses d'aquell.

²⁴⁹ Per a la redacció del *Deuteronomi*, l'autor de la crònica continua fent servir el text de Comestor, per bé que en ocasions, com en aquesta introducció, el compilador opta per ampliar la informació etimològica del nom del llibre. En aquest sentit, Comestor només explica: «Graece autem dicitur Deuteronomius, id est secunda lex» (Comestor, 1855: col. 1247).

²⁵⁰ La font no indica la xifra inicial de l'any 39, que potser, utilitze ací l'autor per indicar que encara no feia quarata anys de l'eixida d'Egipte. Comestor únicament esmenta la data: «Quadragesimo anno ab exitu filiorum Israel de Aegypto, undecimo mense, prima die mensis, videns Moyses diem mortis sibi imminere» (Comestor, 1855: Col.1249). Per la seua banda, el *Speculum* és encara més breu: «Denique Moyses anno 40 ab egressu de Egipto, videns sibi diem mortis imminere» (Beauvais, 1591: 22v).

[3] Capítulo ·III·. Com no viu hom de pa material tan solament

En après, féu-los membrant de la magnà²⁵¹ [e] dix-los que no viu hom tan solament de pa material, mas encara de tota paraula que procehex de la boca de Déu. Que vol dir aytant ni us maravellets si Déus vos ha donat a menjar del cel no acostumat. Com no tan solament la vida dels hòmens és stablida segons Déu ab menjars, mas encara per menjar spiritual, per sola paraula, pot crear novelles coses de les quals vischa l'om.

[4] Capítol ·III·. De·s vestidures que no s'eren rompudes en lo desert

En après los replicà, entre·ls altres beneficis que Déus los havia fets, que per ·XL· anys eren estats en lo desert e les lurs vestidures no s'eren rompudes ni squinçades, ni les sabates se eren trencades; e com eren scapats de les serps qui·ls picaven en lo desert.

[5] Capítol ·V·. Com de necessitat se han de servir los manaments

E per ço, que Moysés los mostràs què gran necessitat los era de tenir e servir los manaments de Déu. En la terra de promissió no era aytal con la terra de Egipte, que·s regava del flum. Ans aquesta esperava pluja del cel, per què era mester que devien colre Déu e tenir los seus manaments per tal que·ls donàs plujes en son temps a sembrar e a granar. [72v]

[6] Dels térmens de la terra de promissió dient-los tota la terra

En après dix-los los térmens de la terra de promissió dient-los:

—Tota la terra que·ls vostres peus²⁵² calcigaren serà vostra, ço és, del desert que és a migjorn e del Líbano, que és a tremuntana, e del flum d'Èufratres, qui és a orient, tro a la Mar Menor seran vostres térmens.

²⁵¹ Segons la font: «Addidit quoque cum de manna iteraretur: “Non in solo pane vivit homo”» (Comestor, 1855: Col.1250).

²⁵² A l'original: «pares». Segons la font:

E separà Moysés tres ciutats del refugi dellà lo flum Jordà, ço és, Bosor, en lo trip de Rubén; e Ramaat, en Galaat, en la trip de Gath; e Colam, en Basan, en la trip de Menasés.²⁵³ Aquestes ciutats havien privilegi que, si algun hom matava altre no scientment e fugia, que era salvu de tot perill. Emperò, si·ls parents del mort lo trobaven fora les dites ciutats, mataven-lo, que no·ls calia tembre de juý. E si los parents del mort, aquell stant en la ciutat, li provaven que scientment lo havia mort, liuraven-lo aquells que·l matassen sens perill algú.²⁵⁴

[7] Capítol ·VII·. De les malediccions que deuen dir e benediccions

Aprés los dix que les benediccions e malediccions que eren scrites en lo libre diguessen com haurien passat lo flum Jordà, sus en la entrada de la terra de promissió, en aquesta manera: que les ·VI· majors, segons antiquitat, pujassen en lo munt de Gatzarim²⁵⁵ ab los preveres e levites, e les ·VI· trips menors pujassen en lo munt Ebal, a l'altra part contrària, ab preveres e levites. E aquells que seran en lo munt de Guarazim diguen totes les benediccions sobre·ls servadors de la lig, e aquells del munt Hebal responguen «amén». E

Omnis locus, quem calcaverit pes vester, vester erit, a deserto, quod est in meridie, et Libano, qui in septentrione, et flumine magno Euphrate, qui est in oriente, usque ad Mediterraneum erunt termini vestri (Comestor, 1855: Col.1250).

²⁵³ Segons la font:

Separavit Moyses tres civitates refugii trans Jordanem Bosor in tribu Ruben, Ramoth Galaad in tribu Gad, Golan in Basan in tribu Manasse (Comestor, 1855: Col.1249).

Aquestes ciutats són Bèsser, per a la tribu de Ruben; Ramot, a Galaad, per a la tribu de Gad; i Golan, a la regió de Basan, per a la tribu de Manassés (Dt, 4: 41-43).

²⁵⁴ Al marge esquerre: «Nota. Del refugi dels malfactors».

²⁵⁵ Garizim (Dt, 11: 29). Segons la font:

Sex tribus majores natu ascenderent montem Garizim cum sacerdotibus et Levitis, et sex minores montem Ebal e regione, et qui in Garizim omnes benedictiones dicerent super legis observatores, et qui in Ebal responderent: Amen (Comestor, 1855: Col.1250).

despuys, los preveres e levites qui seran en lo munt Ebal ligen totes les malediccions sobre·ls trencadors de la lig, e aquells del munt Garatzim responguen «amén».

[8] Capítol ·VIII·. De les mancions de la terra de promissió quantes són

E jatsia que ací no·s nomenen sinó ·VII· nacions de les deu nacions de la terra de promissió que Déu promés a Abram que [73r] serien destruïdes, ço és, cananeus, amorreus, feroceus, jebuseus, eveus, etheus e egeus. Emperò [quan] vengueren los fills d'Israel ja ni havien destruïdes les tres, car los fills de Lot havien destruïts los gigans, e los fills de Esau havien destruïts los orreus e los capadocis e gran partida dels eveus.²⁵⁶

[9] De les ýdoles. Capítol ·VIII·

En après, los dix que si lo frare o muller o fill o germana o algun amich special amonestara o pregara o induÿra algú a colre les ýdoles, que no lo y celàs ni lo tingúes secret, hans lo acusàs e, com lo y hauria provat hi u hagués confessat, que tot lo poble lo apedregàs, e aquell a qui u confessava que l'apedregàs primer. E, axí matex, si alguna ciutat amonestava a altra a colre ýdoles, que aquella ciutat se levàs contra l'altra e la destroyís.

[10] Dels morts. Capítol ·X·

En après, los vedà que no esquinçassen lurs carns ni scampassen lur sanch sobre los morts, ni s'arrancassen lurs cabells sobre aquells.

²⁵⁶ Continua explicant el repartiment de la terra de promissió seguint al peu de la lletra la *Història Escolàstica*:

Et nota, quia cum enumerat gentes quas ejecerunt de terra promissionis, fere ubique sex nominat Chananaeum, Amorrhaeum, Pherezaeum, Jebuzaeum, Hevaeum, Hethaeum. In hac vero iteratione nominat septimum Gergezaeum. Item nota quia Abrahae promissum est, quod decem delerentur, quae tunc revera ibi erant. Sed cum venerunt illuc filii Israel, jam tres erant deletae. Filii Lot deleverunt gigantes, filii Esau Horraeos, Cappadoces partem Hevaeorum (Comestor, 1855: Col.1250-1251).

[11] Capítol ·XI·. De la ley dels menjars

Axí matex, los vedà que no menjassen coses que·s fossen mortes per si matexes, mas que les poguessen dar a vendre als stranys, car les altres nacions moltes coses menjaven que no fahien los jueus.

[12] Capítol ·XII·. De no laurar ab los primers nats

En après, los vedà que no laurassen en los primers nats dels bous ni tonessen la lana dels primers nats del bestiar, donant a entendre que no·s devien res retenir ni pendre dels primers nats, car dels levites eren. Emperò, si lo primer nat havia alguna tacha, podien-lo menjar en son loch, mas no davant de Déu.

[13] Del repetir les festes de l'any. Capítol ·XIII·

En après, los repetí la festa de Pentagosta, que la celebrassen ·VII· setmanes après de la festa del Phase. Après manà que·ls jutjes siguessen en les [73v] portes de la ciutat d'on eren jutges per tal que jutjassen los deffora vila e de la ciutat. E que, per testimoni de ·II· o ·III·, perís aquell qui mataven e que les mans dels testimonis fossen primeres contra aquell. E si los jutges dubtaven en la sentència, pujassen al bisbe e, açò que ell ne jutjara, sia fet. E si algú no volrà hobeyr a la sua sentència, que muyra de continent. De aquests jutges, ·VII· ne elegiren en cascuna que fossen provats en saviesa e·n virtuts e·n justícia. E donaven ha quiscú dos ministres del trip de Leví. Emperò, no prenién lo testimoni de les fembres, per ço com són ventolanes. Ni, axí metex, prenién los testimonis dels misatges de casa, car porien ésser corromputs per ordres o per menasses. Emperò, en les appellacions, lo bisbe no podia jutjar sens profeta e sens los pròmens antichs de la ciutat.

[14] *Capitulo ·XIV·. Com los dix [que] fessen rey de lur trip*

En après, los dix Moysés:

—Si algun trips demanàreu rey, féu-lo de la vostra trip metexa e no d'altre poble. E no hordoneu res sens consell del bisbe e dels pròmens antichs».

E com no haurà què fer, que lija lo *Utero Nomini*. E que no multiplich moltes mullers per ço que no·l giren de veritat e de justícia. Axí metex, que no multiplicàs cavalls ni riqueses per ço que no s'enfellowís contra los sotmesos ni exoràs ni tornàs orat com se veuria tant poderós. E que no mudàs los tèrmens de la sua pròpria terra ab stranya. Aquest manament trespasà Salamó, qui·s gloriejà que aytant aur e argent havia lexat en Jerusalem com havia trobat en hun cofre.

[15] De sortillés e fetillés. Capítol ·XV·

En après, los manà que no haguessen sortillés ni sortilleres ni adevins ni adevines ni encantadors ni nigromàntichs, ni·s consellasen ab los demonis.²⁵⁷ En après, los repetí de la lig de la Talió enadint que cercasen diligentment si trobarien que algú fes fals testimoni. E com lo haurien trobat, que li fessen ço que ell hauria penssat contra son proïsme, ço és a saber, ànima per ànima, hull per hull e [74r] <e> axí de les altres partides del cors.

[16] *Capitulo ·XVI·. Com lo bisbe deu amonestar aquells que van en batalla*

En après, los dix que, com hirien a la batalla, que lo bisbe amonestàs primer lo poble que no aguessen por dels enemichs, mas que haguesen francha sperança en Déu tan solament, e no en armes ni en fortalea de gents. Axí matex, que

²⁵⁷ En aquest fragment abreuja la llista de les tipologies d'encantadors que li ofereix la font:

Interdixit quoque secum habere ariolos, id est inspectores fibrarum circa aras pro cognoscendis futuris, et conjectores somniorum, et augures, id est gestus avium, aut garritus attendentes, maleficos, id est immolantes pueros daemonibus, vel saltem lustrantes, incantatores, id est praestigios, qui intuentes fallunt, Pythones, id est ventriloquos, qui per spiritum malignum loquuntur, a Pythone, id est Appoline, sic dictos; divinos, id est aruspices, id est astrorum inspectores, nec romantics, qui sacrificiis vel carminibus evocant mortuos, quia prophetam suscicaret eis Deus de gente eorum, illum audirent (Comestor, 1855: Col.1253).

cascon príncep amonestàs a ses companyes e que·ls digués que, si havia algú que fos pahuruch, que se'n tornàs per tal que no metés por als altres. E, axí mateix, aquells qui eren ansiosos de alguns affers que encara no havien acabats, que·ls diguessen que se'n tornassen. E per ço, tres coses los dehien com anaven a batalla: la primera, si y havia algú que hagués començada ha hedificar casa e no la hagués acabada, que se'n tornàs; la segona cosa [que] los dehien, que aquell que haurà fermada muller que no l'aurà presa nupcialment, que se'n tornàs; la tercera cosa que·ls dehien, que aquell qui agués plantada vinya de nou e encara no la hagués feta comuna de tots que·n puixen menjar, torn-se'n per tal que no muyra en la batalla e altre la posehesqua.

[17] Com los dix que no fessen pau ni amistança en les gents de la terra de promissió. Capítol ·XVII·

En après, los dix que no fessen pau ni amistança ab les gents de la terra de promissió, mas que les destruïssen del tot, de la qual cosa peccaren depux greument. En après, los dix que, com asetjaren algun loch, que no tallassen arbres que fessen fruyt per a fer brígoles, ginys ni balesters,

[18] Capítol ·XVIII·. Com manà penjar los mals faytors

Aprés, los dix que·l malfactor que serà penjat en la forca, que en aquell dia metex sia devallat de la forca e sia soterrat, car maleÿt és segons la lig tot hom qui és penjat e mor a mala mort e leja. E axí metex los dix que, si l'om [74v] vestia vestidures de fembra e la fembra vestia vestidures de hom, sien maleÿts, car açò és cosa que Déu ha en gran oy e en gran avorrimment.

[19] Capítol ·XIX·. De l'hom crestat e bort, que no entren en la Sglésia

Aprés, los dix que no entràs en la Sglésia²⁵⁸ aquell qui seria crestat e hauria los genetius tolts ni la pixa,²⁵⁹ axí com los crestats ni, axí matex, aquell qui serà nat

²⁵⁸ Al marge esquerre: «D'aquells qui no poden entrar en la Sglésia.

²⁵⁹ Segons Pere Comestor:

de bagassa entrò a la dehena generació. Ni amonites ni mohabites no y entraran per negun temps, car aquests dos pobles eren <eren> prop dels juheus com isqueren de Egipte e acorregueren-los tan solament de pa, e no·ls donaren aygua com sabessen que perien de set. E per ço, lo fill de la bagassa no s'ajuste ni prenga per muller de les filles d'Israel ni son fill tro a la deena generació. E lavors puixa entrar en la Iglésia, ço és, que puxa pendre muler de les filles d'Israel, car llavors la memòria de la lur vergonya antiga e del lur scarn tota era passada e oblidada per lonch temps passat. E per ço, Sancta Mare Sglésia gita los borts de les ordes de la Sglésia.

[20] De alcavots e de bagasses e de usura. Capítol ·XX·

En après, lo dix que no haguessen bagassa ni alcavot en Israel,²⁶⁰ ni offerissen del loguer de la casa de la bagassa ni·l preu del ca en la casa de Déu. En après, los dix e manà que no prestassen lur moneda a usura ni blat ni altra cosa a son germà e proïsme, sinó a l'estrany. E açò posava'n en lur voluntat que·n poguessen fer si u volien.²⁶¹

Non intrabit eunuchus attritis vel amputatis testiculis, vel absciso veretro ecclesiam Dei, nec manzer usque ad decimam generationem. Ammonites, et Moabites post decimam generationem non intrabit in aeternum, quia hi populi propinqui Hebraeis exeuntibus de Aegyptio occurrerunt eis cum pane tantum, cum scirent eos laborare siti in deserto, et conduxerunt adversus eos Balaam filium Beor (1855: Col.1255).

²⁶⁰ Els termes que utilitza ací la *Història Escolàstica* són: « Non erit meretrix, nec scortator in Israel» (Comestor, 1855: Col.1256).

²⁶¹ Al marge esquerre i inferior:

Revocationem fecit Moyses. Duteronomini Capitulo 2º 3º. Ubi [di]xerit: «Non fenerabis fratri tuo sicut alieno». [...] Sanctus Thomas, 2º 2º, quaestione 7º 8ª capitulo primo ex [...] theologi: Illa permissio fuit comparativa [quae] non est scusato peccato. Quem ab eodem modo Moyses permissit libellum repudii. Et tamen talis permissio non scusabat a peccato, 2ª 2ª quaestione prima [...] Concludit Sanctus Thomas: nunquam fuit licitum [iu]daeis fenerari nec [iu]deo nec alieno, et si fenerabant, mortali[ter] peccabant.

Nota Iterius Deuteronomini 2º 8º. Quomodo Moyses revocavit antedictam permissionem fenerandi cum alieno cuiusmodi ubi sit. Fenerabis gentibus multis et ipse a nullo fenus accipies. Et in eodem capitulo ultra medium dicitur: Advena fenerabit tibi tu autem non fenerabis. Unde [...] Geremia, capitulo 5º dicitur: Simpliciter husaras non exhigatis. Unde glosa final in decretis

[21] De departir lo matrimoni. Capítol ·XXI·

En après dix-los que, si era algun hom ab lo qual la muller no pogués trobar gràcia per alguna sutzura que·s sdevé a vegades e·s volia partir de aquella, scriga la rahó perquè no·s pot havenir ab aquella e don lo libell del repudi hon són scrites les dites paraules a la dona. E sien lestes les dites paraules davant los preveres, e lo marit jure que és ver tot ço que ha scrit.²⁶² E lavors sien partits e quiscú puxa [75r] pendre muller o marit. E si la dona pendrà altre marit e que l'a rebujada, que·l primer marit no la puixa cobrar, car ell l'a ja ensutzeada e avorida davant Déu. Emperò ara, Sancta Mare Sglésia no consent que·l marit puixa dexar sa muller sinó per fornicació, e açò tan solament al llit e habitació. Mas ell no pot pendre altra muller ni ella altre marit.

[22] Capítol ·XXII·. Com la dona, après mort del marit, no pot pendre altre dins ·X· messos

Axí mateix, vedà que la dona, après mort del marit, no pogués pendre altre marit dins ·X· mesos après la mort del marit, car per ventura, si havia consebut del primer marit, seria dubte de qual seria stada prenys. E, axí mateix [sic] los vedà que·ls lurs fills no prenguessen serventes per mullers.

[23] Capítol ·XXIII·. Dels qui·s deuen asotar que no culpen mort

Axí mateix, los dix:

—Si lo jutge veu algú que sia culpable e sia digne tan solament de açots, fasa'l lligar e posar en terra davant si, e fer-lo ha açotar segons què serà mal mirent. E dar-li han ·XL· açots e no pus.

[] capitulo judey de consecratione distinctione 4^a: Quod si vult bapuzari non aliter debet ad bapuzismum [...] nisi prius usuras restituat.

²⁶² Al marge inferior, la signatura de quadern «pendre».

E l'om qui era franch, que no havia muller, fort li era leja cosa de sostenir aquesta pena. E per aquesta manera, la Sglésia açota los vedats segons lo compte dels versos de algun psalmo que dien.

[24] Com lo germà pot pendre la cunyada per muller. Capítol ·XXIII·

E dix-los que, si la dona romandrà sens fills del primer marit, que'l germà del marit la prengués per muller, e que'l primer nat que engenrarà serà appellat fill del mort e no son fill; e sia sucesor de la heretat d'aquell qui ha substituït. E, si lo germà del marit no volia pendre la muller del germà per muller, que'ls jutges lo appellien davant si. E, si no la vol pendre per muller, que la dona, davant aquells, li descalce la sabata del peu e li scupa en la cara. E la sua casa serà appellada la casa d'en descalç e serà scarni en Israel.

[25] Capítol ·XXV·. De equal mesura e de pes

Axí matex, los manà que haguessen [75v] equal mesura per comprar e vendre, e que no sembrassen lo camp de diverses lavors per ço com no venen totes en un temps e sien segades en hun temps. E que sia pagat hun delme e una primíssia.

[26] De no laurar ab lo bou e ab l'ase. Capítol ·XXVI·

En après, los dix que no laurasen ab lo bou e ab l'ase ensemps, car tan solament ab lo bou deu ésser laurada la terra e no ab l'ase ni altres bèsties. Car, lo bou és rey de les bèsties d'aradre e lo leó és rey de les bèsties salvatges e la àguila és rey dels occels e l'om és rey de totes les coses creades.

[27] Que vestissen robes de lli e de lana texides. Capítol ·XXVII·

Encara los manà que no vestisen vestidures texides de lli e de lana. E, axí metax, los manà que no dexasen mesclar diverses bèsties ensemps en una, ni cavalcar, per tal que los hòmens no's cuydassen que axís poguessen jaure ab

les bèsties.²⁶³ E per ço ho vedà en les coses menors, per tal que los majors prenguessen eximpli.

[28] Capítol ·XXVIII·. Com manà que destruïssen Amalet e la terra

Aprés los manà que, com serien senyors de la terra de promissió, que destruïssen Amalet e tota la sua terra per ço com mataren tots aquells qui venien derrés de les tendes hujats e cansats.

—E açò·t membre, que no t'oblit.

[29] Capítol ·XXVIII·. Com los manà dar promíssia

Axí mateix, los dix:

—Com sereu entrats en la terra de promissió, hi pendreu de totes les vostres fruytes les promíssies e posar-les heu en una mesura que era feta de vímens. E hireu al loch de la oferta e offerits aquí. E com haureu feta la oferta e stareu davant l'altar, girau la cara e fareu gràcies a Déu davant lo prevere, que deslliurà ton pare Jacob de les mans de Laban, son sogre, e de sos fills qui·l perseguien, e a sos fills de Egipte; e finalment vos ha donada la [76r] terra de promissió que regala de leyt e mel.

E axí u feren com <com> foren entrats en la terra de promissió.

[30] Capítol ·XXX·. Com los manà hedificar altar

En après, los dix:

²⁶³ En aquest fragment, Pere Comestor cita l'autoritat de Josep Flavi en allò referent a l'encreuament de diverses espècies animals:

Tradit. quoque Josephus jumenta diversi generis prohibita commisceri, ne injuria haec transiret ad homines, ut pecudibus commisceri licitum putarent, multa tantum in minoribus prohibita dicit, ne ad majora per simile fieret accessus (Comestor, 1855: Col.1258).

—Com haureu passat flum Jordà, hedificareu altar a Déu de pedres, les quals no haja tocat ferre; e offerrets hòsties a Déu. E scriureu sobre les pedres de l’altar e totes les paraules de aquesta lig, ço és, los ·X· manaments, planerament e clara.

E après, recomptades les benediccions als oservadors de la lig e les malediccions als trencadors de aquella, dix quasi profetant al poble:

—Déus tornarà en Egipte ab navilis e allí serviràs a tos enemichs e no trobaràs qui t compre.

[31] Com manà posar lo *Uteronomini* en l’archa. Capítol ·XXXI·

Com Moysés agué feyta la recapitulació, liurà lo *Deuteronomini* als levites que·l posasen en l’archa de la amistança de Déu per tal que en lo ·VII· any fos legit per lo bisbe a tots en lo dia de la Çenofogia.

[32] Capítol ·XXXII·. Com Moysés consellà lo poble

En après, los dix Moysés:

—Yo sé e conech la vostra intenció e la vostra cabeça,²⁶⁴ que sou hòmens testarts e de dur enteniment e servitut. Car, yo vivent ab vosaltres, contínuament havets comtes ab mi contra Déu; quant més ho fareu com yo seré mort? Perquè us prech hi us amonest que no u façau d’aquí havant.

E, en senyal de aquesta amonestació que·ls féu, tragué en testimoni lo cel e la terra e dix davant tots los fills de Israel:

—Hoyts, cels, ço que yo parle e dich al poble.

²⁶⁴ Segons Comestor:

Scio intentionem vestram, et cervicem durissimam. Adhuc vivente me vobiscum, semper contentiose egistis contra Dominum, quanto magis cum mortuus fuero (1855: Col.1259).

[33] Com Moysés beney lo poble. Capítol ·XXXIII·

E ffet açò, Moysés beney lo poble d'Israel axí:

—Déus, qui és vengut de Sinay e és nat de Seyr e del munt de Faran és aparegut, en la sua dextra lig, foguejant te benescha e·t quart, amén.

[34] Com Moysés muntà al munt Abarahim e morí. Capítol ·XXXIII·

En aquell dia metex, dix Déus a Moysés:

—Puja-te'n al munt Abarahim e vine-te'n [76v] en aquest de Nabé e vejes la terra de Canan e muyr-te.²⁶⁵

E Moysés, donades les benediccions a cascun trip e a tot lo poble, muntà-sse'n en lo munt de Nebó, en lo pus alt loch del munt qui és appellat Falgar; e Déus mostrà-li tota la terra de promissió entrò a la Mar Major e tota la partida de migjorn e tota la amplària del camp de Jericó, ço qui és appellada Ciutat de les palmeres, entrò a Sogor. E açò feyt, morí's allí Moysés per manament de Déu en la terra de Moab en hedat de ·CXX· anys, car ell havia ·LXXX· anys com pres lo ducat e ·XL· anys que regí aquell. Axí que són ·CXX· anys. E de continent que fou mort, per voler de Déu fou aquí soterrat entre dos munts. E una nuu cobrí la sua sepultura en axí que no pogué ésser vista ni coneguda per negú. E açò féu Déus per tal que los juheus no l'adorassen e no·l colguessen com a

²⁶⁵ La BVI tradueix:

Puja en aquesta serra d'Abarim, al mont Nebó, en el territori de Moab, enfront de Jericó, i contempla el país de Canaan que jo dono en propietat als israelites. Moriràs a la muntanya on hauràs pujat (Dt, 32: 49-50).

Pere Comestor, per la seua banda, explica:

Ascende in montem Abarim, in montem Nebo, id est per illum transi in istum, et vide terram Chanaam, et morere (Comestor, 1855: Col.1259).

La traducció de la cronica resulta confusa, tot interpretant que Moisés hauria de pujar primerament a la muntanya d'Abarim i, d'allí, anar a l'altra de Nebó.

Déu, los quals eren inclinats a ydolaria.²⁶⁶ E Moysés, si bé havia ·CXX· anys, e no li eren enfosquits los ulls e no havia menys neguna dent. E los fills de Israel ploraren-lo ·XXX· dies.

E ací és acabat lo *Utero Nomini* e, per consegüent, són acabats tots los ·V· libres de Moysés, qui són dits la lig de Déu. Per ço devets saber que·ls juheus partexen la lig e testament en tres parts. La primera part appellen *Lig*, e en aquesta posen los ·V· libres de Moysés; la segona appellen *Prophetes*, e·n aquesta posen ·VIII· libres, ço és, lo *Josué*, los *Jutges*, los dos *Libres Primers dels Reys*, qui són appellats de *Samuel* e los altres dos *Libres dels Reys*, *Ysayes* e *Jheremies*, *Etzechiel* e los ·XII· profetes; e la terça partida appellen *Agurèphica*, e en aquesta posen ·VIII· libres, ço és lo *Job*, *Daviu*, los ·III· libres de psalms, ço és, los *Proverbis*, los *Càntichs* e lo *Eclesiasticés*; lo *Daniel*, e lo *Paralipòmenon*, e *Sdràs tuit* e *Ester*. Los altres que sobren appellen *Ypòcrifes*, ço és lo libre de *Judith*, e los *Macabeus*, e lo libre de *Saviesa*, lo qual féu hun juheu [77r] de Grècia qui havia nom Philó; e lo *Ecclesiàstich*, lo qual féu Jesús, fill de Sirach; e *Tobies*. E aquests no són del cors de la Bíblia, mas, per tal com no·s descorden de la veritat de la Sancta Mare Església, los rep. Donchs, comença lo libre de *Josué*, en lo qual ha ·XXIII· capítols.

[Josué]

[1] Ací comença lo libre de *Josué*. *Capitulo primo*²⁶⁷

Josué, fill de Navé,²⁶⁸ del trip de Effrahym, fon duch del poble ·XXVI· anys e, après que Moysés fou mort e après que lo poble lo hagué plorat, Déu parlà a Josué e dix-li:

²⁶⁶ Al marge esquerre: «Ací morí Moysés».

²⁶⁷ Per a la confecció del llibre de *Josué*, el compilador continuarà fent servir, principalment, la *Història Escolàstica*, la secció «Historia libri Josue» (Comestor, 1855: Col.1259).

²⁶⁸ Nun (Js, 1: 1). Segons Comestor: «Cognominatus est autem a patre Jesus Nave, vel Josue Bennum, id est filius Nave, vel Nun» (1855: Col.1259).

—Lo meu servidor Moysés és mort. Ves e passa lo flum Jordà tu e tot lo poble, car així com són estat ab Moysés, seré ab tu; e aquelles coses matexes que havia promeses a Moysés e aquells tèrmens de la terra de promissió, te daré.

E Josué adorà'l e de continent, tramés de Cichim²⁶⁹ dos homes per spiar la ciutat de Jericó com stava, e posà les tendes prop lo flum Jordà. E les spies anaren a Gericó e posaren en casa de na Rab,²⁷⁰ que era hostalera e estava prop del mur de la Ciutat. E lo rey sabé que les spies eren allí [e] tramés-hi que les prenguesen. E com na Rab ho sabé, amagà'ls en lo tarrat e posà'ls palla dessús e cobrí'ls bé. E los servidors del rey vengueren per prendre aquells, e na Rab los dix que ja se n'eren partits ans que les portes fossen tancades; mas que'ls anasen detràs, que no podien ésser molt luny. E scorcollaren tota la casa e après anaren-los detràs. E com aquells se foren partits de casa, dix na Rab a les spies:

—Yo sé que Déus vos liurarà aquesta ciutat en les vostres mans. E, axí, prometeu-me e jurau-me que, axí com yo he salvat a vosaltres, que axí vosaltres salvareu a mi e tota la casa de mon pare e tot ço que posseïm.

E aquelles lo y prometeren e lo hi juraren, e digueren-li:

—Ajusta tot ço del teu en ta casa e liga una corda vermella en la finestra de la tua casa per ço que com prendrem la ciutat conegam aquesta hi't salvem.

E lavors ella los féu asogar per una finestra que estava sobre'l mur ab una corda, e los quals, secretament, [77v] se n'anaren e tornaren a Josué; e recomptaren-li tot ço que'ls era sdevengut e açò que havien promés a na Rab. E Josué e tot lo poble agueren per ferm tot ço que aquells havien promés a na Rab.

²⁶⁹ Xitim (Js, 2: 1). Comestor dóna el nom de «Setim» (1855: Col.1261).

²⁷⁰ Rahab. La BVI diu que era prostituta (Js, 5: 25); Comestor utilitza el terme «meretricis» (Comestor, 1855: Col.1261). El nostre compilador opta per la traducció «hostalera».

[2] Com lo poble passà flum Jordà peu exut. Capítol ·II·

Aprés, per manament de Déu, Josué dix al poble:

—Santificats-vos, car Déus farà maravelles entre vosaltres.

E com vench l'endemà, levà's bon matí e dix als preveres e levites:

—Prenets l'archa e anau davant lo poble per spay de ·VI· palms per tal que tots vos vegem, e entrau en lo flum. E com sereu entrats, secar s'a lo flum Jordà.

E axí com los preveres anaren primers ab l'archa e tot lo poble venia'ls detràs, los infants e les dones anaven enmig e passaren lo flum Jordà peu exut, e jatsia lo flum fos molt gran. Emperò, per voler de Déu, com los preveres foren entrats en lo flum, stigueren les aygües que devallaven avall a manera de muntanya e les aygües que eren dejús devallaren a la Mar Morta. E los preveres estaven al mig del flum ab l'archa entrò que tot lo poble fo passat peu exut. Com lo poble fou passat les aygües tornaren a decórrer axí com solien.

[3] Com Josué hedificà altar passat lo flum. Capítol 3

E lavors Josué elegí ·XII· hòmens, hu de cascún trip, e levaren del mig del flum ·XII· pedres de aquell loch hon havien estat los preveres, e posaren-les en loch exut a la riba del flum en memòria del lur pasatge. E, fet açò, ficaren les tendes dos stadis luny del flum, en un loch que havia nom Galgala.²⁷¹ E Josué, de les ·XII· pedres que havien treytes del riu, féu-ne altar a Déu, e sacrificà-y hòsties a Déu. E passat lo dit flum vengueren lo trip de Rubén e de Gad e la mija trip de Menassés amb ·L· mil hòmens armats, segons havien promés a Moysés, per ajudar a sos frares per a conquistar la terra de promissió.

²⁷¹ Guilgal (Js, 4: 19). «Galgalis», segons Comestor (1855: Col1262).

[4] De la segona vegada que dóna la circuncisió. Capítol 4

[78r] Estant en Galgala,²⁷² Josué, per manament de Déu, donà la circuncisió al poble la segona vegada als infants pochs qui eren nats en lo desert per xl anys, los quals no eren circuncisos per ço que, si·ls pares los donasen la circuncisió en lo desert e la nuu del tabernacle se movia e levava, qui·ls anava davant, hi se n'haguessen a ppartir, los infants circuncisos lavors anaren a perill de morir. E donchs, feta la circuncisió segona, lo poble stec segur fins que·ls infants foren guarits.

[5] Capítol ·v·. Com l'angel de Déu dix a Josué com pendria Gericó

En la nit, mentre Josué mirava la ciutat de Gericó, veu un angel de Déu que li dix en quina manera pendria la ciutat e què faria d'aquella; e Iosué gità's en terra e adorà'l. E dix-li l'àngel:

—Descalça't, car la terra hon tu stàs, loch sant és.

E com vench gran matí, segons lo consell de l'àngel, ·VII· preveres tocaren les trompetes d'argent davant la archa, e tot lo poble anava armat, davant l'archa e detràs. E axí anaven entorn de la ciutat ·VII· dies, una vegada cascun dia, e al vespre tornaven-se en les tendes. E en lo ·VII· dia, anaren entorn de la ciutat ·VII· vegades, e a la setena dix Josué:

—Cridau e pujau en la ciutat, e sia dedicada a la mort, exceptat l'aur e l'argent e lo leutó, lo qual sia conservat a Nostre Señor Déu axí com a primícies de les nostres obres. E na Rab ab los seus tan solament sia salvada.

[6] Com la ciutat de Gericó fou presa. Capítol ·vi·

Donchs, axí com lo poble circuïha la ciutat e les trompetes d'argent sonaren, los murs de la ciutat caygueren de sol, e cascú pujà per lo loch que li era davant; e mataren en la ciutat tota cosa que agués ànima e vida. E cremaren la ciutat ab tota quanta roba hi havia, emperò, na Rab fou salvada e molt honrada de dons que li donaren, e reberen-la en Israel per a tots temps ab [78v] tota la

²⁷² A partir del capítol 4 de *Josué* de la *Història Escolàstica*, «De circumcissione in Galgalis» (Comestor, 1855: Col.1263).

sua casa; la qual, per havant, pres per muller Salamon, príncep del trip de Judà, e engendra Bot, havi de aquell Bot qui engentrà Obet de Rut.²⁷³ E dix Josué:

—Maleÿt serà qui rehedificarà Gericó.

La qual cosa se complí en lo rey Acap, que Déus li matà dos fills. Emperò, Acor,²⁷⁴ fill de Carmí, ne pres de Gericó hun Mantell de seda textit d'aur, e pres altres coses d'or e d'argent que valien ·D· cicles d'argent, e amagau dejús terra que no u cremà.

[7] Com fou vensut Israel per lo furt que féu Achor. Capítol ·VII·

En après, Josué tramés spies a la ciutat de Hay, les quals tornaren e dixeren que no y calia apujar tot lo poble, car bastava que hi anassen ·XXX· mil hòmens. E com hi foren anats, isqueren los de la ciutat de Ay, e lo poble d'Israel girà les costes e foren desbaratats e vençuts, e moriren-n'i molts. E com Iosué ho sabé, anà's tot squinsat e gità's en terra davant l'archa tro al vespre, e los pròmens antichs axí meteix, e vestiren-se tots de sachs e agueren gran temor de les gents de la terra. E dix Déu a Josué:

²⁷³ Salmon, Booz i Obed (Rt, 4: 18-21). En aquesta secció, Comestor únicament diu:

Rahab vero honoratam muneribus, cum omni domo sua, receperunt [Col.1264C] in Israel in perpetuum. Quam procedente tempore duxit Salmon in uxorem princeps in tribu Juda (Comestor, 1855: Col.1264).

No obstant, a la secció del *Deuteronomi*, sí que n'havia fet menció quan parlava sobre qui podia entrar a l'Església i qui no:

Augustinus dicit quia in decima generatione poterant, propter Ruth Mohabitidem, quae intravit, de qua Booz, filius Salmon, genuit Obeth. (Comestor, 1855: Col.1255).

D'altra banda, Beauvais resol la història del llibre de *Josué* en un únic i breu capítol, «De gestis Josue» (Beauvais, 1591: 23r) i no en diu res al respecte. Així doncs, el compilador, arribat a aquest punt, localitza un passatge anterior de la *Història Escolàstica* per tal d'explicar la descendència de Rahab i Salmon.

²⁷⁴ Acan, fill de Carmí (Js, 7: 1). Segons Comestor: «Porro Achor, vel Achar (al. Achim), filius Charmi» (1855: Col.1264).

—Leva't, car lo poble es inmúndeu, car de açò que havia promés ha consagrar, m'a furtat e pres. E axí, aplega davant tu tot lo poble e fes sorts per les trips e per les famílies e per les cases e per los caps de aquell. E aquell que trobaràs culpable, cremar-lo has ab tot ço del seu.

E axí u féu. E trobà que Achor ho havia fet e apedregaren-lo fora de les tendes e cremaren tot ço del seu e tot ço que havia furtat, que u trobaren en la sua tenda amagat dejús terra.

[8] Com prengueren la ciutat de Ay. Capítol ·VIII·

Aprés, Josué, per manament de Déu, pujà ab tot lo poble contra la ciutat de Hay e tramés ·XXX· mil hòmens pimers, e mes-ne ·V· mil en aguayts entre la ciutat de Betel. E lo rey de Hay ab tot lo seu poble isqué'ls a carrera. E lo poble d'Israel féu aparés que fugia per tirar-los e, com [79r] foren passats los aguayts, tornaren sobre aquells. E los de l'aguayt isqueren e desbarataren e destruïren-los e mataren-los tots. E prengueren la ciutat e la cremaren, e totes les dones e infants e tot ço que era en aquella, e penjaren lo rey.

[9] Dels gabanites com foren sclaus de Israel. Capítol ·IX·

Com los gabanites saberen açò que havien fet los fills de Israel a les dos ciutats, hagueren gran por e feren-se stranys dient que eren hòmens de luny terra e que·ls volien servir, e que farien tot ço que ells volguessen; e, axí, que fessen pau ab aquells. E los fills d'Israel o cregueren e feren pau ab aquells ab jurament, e hagueren-los per servidors e tiraven aygua e lenya a hús de l'altar.

[10] Com estigué lo sol ·XXIII· ores que no·s mogué. Capítol ·X·

En aquell temps regnava en Jerusalem Adoní-Sèdech,²⁷⁵ e com hoý dir que los gabaonites havien feta pau ab Israel, hagué por e appellà ·III· Reys, e ab ell foren ·V·; e asetjaren la ciutat de Gabahon, la qual era ben murada. E los

²⁷⁵ Adoní-Sèdech (Js, 10: 1).

gabaonites trameteren misatges a Josué pregant-lo que·ls hajudàs. E com Josué ho sabé, aplegà tot lo poble e pujà de Galgala tota la nit, e abrivadament lexà's anar contra los enamichs, e desbaratà·ls e féu-los fugir. E Déus tremés-los desús pedra e calabrujó que·n matà més que coltell. E Josué, veent que·l sol se acostava a la posta, hac por que los enemichs no li escapasen, reclamà Nostre Senyor e, per manament de Déu, dix:

—Sol, no·t mogues del punt en què estàs.

E lo sol no·s mogué de aquell punt en què estava per espay de ·XXIII· ores, tro que agueren victòria de tots sos enamichs.²⁷⁶ E jamés no fou vist tan gran dia, car en los temps de Ezechies, rey de Judà, foren affigides ·X· hores al dia tan solament. E lavors desbaratats aquells, los ·V· reys amagaren-se en una cova. E Josué sabé-u e féu tancar ab grans pedres la porta de la cova, e mes-hi guardes e anà [a] perseguir los enemichs. [79v] E com foren morts e destrouïts, tornà-se'n Josué e tota la host en la ciutat de Maceda, hon eren les tendes, e trobaren que no n'í hagué negú dels seus mort ni naffrat. E lavors féu-se portar los ·V· reys qui estaven tancats en la cova e dix al príncep de la host:

—Posau los vostres peus sobre·l coll de aquests e calsigau-los bé, car atrestal farà Déu de vostres enamichs. E açò fet, penjar-los heu en sengles forques.

E en aquell dia meteix prengueren la ciutat de Macedon e la destrouïren ab lo seu rey. E après guastaren totes les ciutats dels ·V· reys, e après d'açò, tornaren-se'n en Galgala.

[11] Com Josué pres ·XXIII· reys. Capítol ·XI·

E com Jabín, rey de Sor,²⁷⁷ hac hoÿt açò, tramés a tots los reys que eren entorn e engir d'aquell; e foren ·XXIII· reys, e havien ab si ·CCC· mil hòmens armats

²⁷⁶ Al marge dret: «Com lo sol stigué ·XXIII· hores que no·s mogué».

²⁷⁷ Jabín, rei d'Hassor (Js, 11: 1).

e ·II· mil carretes. E vengueren a les aygües de Meron per combatre's ab lo poble d'Israel. E dix Déu a Josué:

—No hajes por, que tots los te liuraré demà en les tues mans e mataràs los lurs cavalls e cremaràs les lurs carretes.

E l'endemà, los fills d'Israel feriren baronívolment e rigorosa en aquells, e desbarataren e destruïren-los tots, salvant aquells qui's recolliren en les ciutats que eren forts, les quals après gran temps hagueren los fills d'Israel ab gran treball. E donchs, vençuts aquells, cremaren les carretes e degostaren e destruïren tota la regiò a l'entorn, e no perdonaren ha hom ni ha fembra, e enquiren-se tots a gran meravella.

[12] Com la terra fou partida als ·IX· trips e mija. Capítol ·XII·

Aprés lo ·V· any, Josué mudà les tendes de Galgala en Ciló e anà-se'n en Cichem ab tot lo poble, construí altar a Déu en lo munt Abal e offerí sacrificis a Déu. E scrivi de sobre l'altar lo *Deuteronomi*, ço és, los deu manaments e les benedictions als servadors de la ley e les maledictions als trencadors de aquella. E açò fet, tornaren-se'n en [80r] Cichem. E aquí Josué partí la terra de promissió a les ·IX· trips e mija dels fills de Israel, car ja Moysés ne havia donat dellà lo flum Jordà a les dues trips e mija, ço és, a la trip de Rubén e a la trip de Gad e a la mija trip de Menassés, segons ja és stat dit dessús.

[13] Capítol ·XIII·. En quina manera fo partida la terra de promissió

Donchs, donà al trip de Judà les muntanyes que eren a migjorn, e a la trip d'Efracim donà les muntanyes que eren a tremuntana; e entre aquestes, allogà la mija trip de Manassés. E a d'aquests trips comanà la terra per ço com eren majors en batalla e pus dignes, car sabia que Déus havia promés a Judes lo regne, e que Jacob havia beneït Affrahim e a Menassés per lo benefici de Josep, son pare. E a les altres trips dix que stiguessen en les tendes. E donà a Affrahim, ultra la sua sort, lo camp de Sichem que Jacob haví comprat e donà'l

a Josep. E lavors fou allí soterrada la ossa de Josep segons ell havia manat, la qual ells portaven ab si. E Caleff acostà's a Josué e dix-li:

—Tu sabs bé que Moysés me promés e jurà davant tot lo poble, quant fom tornats de spià la terra, que la terra que los meus peus calsigarien seria posseció mia, hon trobam Machi, del qual isqueren los jaguants de Ebron. E ha ·XL· anys que Moysés dix aquestes paraules, e yo só vuy, de ·LXXXV· anys, tant valent com era lavors.

E Josué, ladonchs, benehí-lo e donà-li Ebron per posseció.

[14] Com Josué féu stimar tota la terra de promissió. Capítol ·XIII·

En après, Josué pres tres hòmens de cascun trip, savis e ben havisats, que anassen a veure la terra. E donà'ls ·X· hòmens abtes e endressats en mesurar e en stimar la terra, que la partissen, no per cantitat, mas per stima e valor de la bona terra. E com aquells hagueren stimada e cercada la terra, tornaren a Josué lo ·VII· mes en Siló. E com agueren fetes e gitades les sorts, la primera hac lo trip de Judà, la segona Simeon, la tercera Benjamín, [80v] en què foren Jericó e Jerusalem; la quarta sort agué Effrahim, la ·V· hac la mija trip de Manasses, la ·VI· Ysacar, la setena Zabulon, la ·VIII· Aser, la ·VIII· Neptalim, la ·X· hac Dan. Dos foren privilegiats, que agueren terra sens sort, ço és, Caleff, que hac Ebron, e Josué, que hac Tamsara e Cichem. E lavors separà ·XLVIII· ciutats per los levites hon habitassen aquells.

[15] Capítol ·XV·. Com Caleff pres la terra que li fonch donada

En aquell temps pujà Caleph en la terra que li era liurada e matà en Ebron tres fills de Echim. E depuix asetjà la ciutat de Abi, e trobà-la fort guarnida, e dix:

—Aquell qui primer entrarà e pujarà en la ciutat yo li daré ma filla, na Axa, per muller ab la ciutat ensemps.

E Othoniel, fill de Ceneç, gendre de Caleff,²⁷⁸ entrà primer en la ciutat e pres la torre. E tantost, Caleph donà-li sa filla per muller ab la ciutat e camps de regadiu prop d'aquella.

[16] Capítol ·XVI·. Com lo trip de Ruben e de Gad se'n tornaren dellà lo flum Jordà

E quant foren passats ·XLIII· anys, dix Josué al poble de Ruben e de Gad e a la mija trip de Menasés:

—Puix que havets fet ço que us manà Moysés, que ajudasseu a conquerir la terra de promissió a vostres frares, pus ja stam en repòs, tornats-vos-en en vostra terra dellà lo flum Jordà. Axí, emperò, que tingau la ley de Déu e no anets detràs los Déus stranys per ço com no teniu lo tabernacle ni la archa ab vosaltres. E ab molta substància vos ne anats e ab moltes riqueses. E axí, partits-ho ab vostres frares que romangueren en la terra.

E com foren a flum Jordà, passaren per lo vado e feren hun gran altar prop la riba del flum en remembrança e testimoni que Déus, creador del cel e de la terra, era lur senyor. E, com foren tornats en lurs propis lochs, donaren part a lurs frares, qui eren romassos, de tot açò [81r] que havien guanyat en la terra de promissió.

[17] Com Josué dix al poble quin Déu volien

Com molt temps fou passat, Josué ajustà tot lo poble en Cichim e dix-los:

—Yo duymés m'acoste a la mort, e sé que vosaltres sou inclinats a provocar Déu. Axí, elegit vuy: recordats si deveu servir al Déu que serviren vostres pares passats o als déus dels amoreus. Car, yo e la mia casa servirem a Nostre Senyor, Déu d'Israel.

²⁷⁸ Otniel, fill de Quenaz, germà petit de Caleb (Js, 15: 17). Segons la font, també és germà, i no gendre: «Othoniel, filius Cenem, frater Caleb» (Comestor, 1855: Col.1269).

E respòs tot lo poble ensemps:

—A Nostre Senyor, Déu d’Israel, servirem.

E lavors dix Josué:

—Vosaltres vos sou testimonis com havets elegit de servir Déu.

E respongueren tots:

—Nosaltres som testimonis.

E pujaren en Siló per tal que estiguesen davant Déu. E aquí aquell dia lo poble féu amistança ab Déu. E Josué, en senyal de la amistança, escampà aygua sobre·l poble e dix:

—No tan solament perirà aquell qui trencarà aquesta amistança, mas encara tot son linatge ab ell, que no romangua senyal sobre la terra axí com no roman senyal de l’aygua escampada.

E pres una gran pedra e posà-la sots un roure. E dix:

—Aquesta pedra serà en testimoni de l’amistança que havets feta ab Déu.

E açò feyt, lexà anar lo poble cascuns a lurs cases.

[18] Capítol ·XVIII·. Com morí Josué e Aleazar

Josué, fill de Navé, de la trip d’Efracim, com hac ·CX· anys morí. Car, com se acostà a Moysés, ·XLIII· anys, e ·XL· anys que·l serví e ·XXV· anys que fou duch del poble, axí que són ·CX· anys. E soterraren-lo en Samasara, que és en lo munt d’Efracim. E axí meteix morí Eleazar, sacerdot, e soterraren-lo en Gabaà, que és en lo munt d’Efracim. E Finees, son fill, hac lo sacerdoci après d’aquell. En aquest temps fou Fares fill de Judà.

[19] Com prengueren Jerusalem no del tot²⁷⁹

Esdevench-se que, après la mort de Josué, demanà de consell lo poble a Déu per Finees, sacerdot, dient:

—Qui pujarà davant lo poble contra lo Cananeu?

[81v] E dix Déu:

—Lo trip de Judà.²⁸⁰

E lavors dix lo trip de Judà al trip de Simeon:

—Puja ab mi en la mia sort contra lo cananeu, e yo pujaré ab tu en la tua sort.

E Judes e Simeon pujaren contra hun loch que havia nom Bèsech²⁸¹ e mataren-hi ·X· mil hòmens, e prengueren-hi Adon-Zèbech, qui era senyor del loch, e tallaren-li los caps dels dits de les mans e dels peus; lo qual dix que justa cosa era que axí li'n prengué, car semblant cosa hauria ell feta a ·VI· reys que col·lien sots la sua taula les relíquies dels menjars. E pujaren en Jerusalem e destruïren-la, e meteren-hi foch e lexaren Adon-Zàbech, e morí aquí malestrugament, axí com merexia.

²⁷⁹ Comestor finalitza el llibre de *Josué* amb la mort d'aquest, però el compilador de la crònica afegeix sis capítols més abans de donar-lo per enllestit; malgrat que la font d'aquests capítols finals del llibre de *Josué* són els primers capítols del llibre de *Jutges* de la *Història Escolàstica*.

²⁸⁰ Hem comentat que aquests capítols beuen directament del llibre de *Jutges* de l'obra de Comestor, del qual segueix traduint i adaptant fidelment el text:

Et factum est post mortem Josue consulit populus Dominum per Phinees: «Quis ascendet ante nos contra Chananaeum, et erit dux belli» Et dixit Dominus: «Judas» (Comestor, 1855: Col.1271-1272).

²⁸¹ Segons la BVI, es tracta de Bèzec, possiblement una ciutat propera a Jerusalem, i d'Adoní-Bèzec, senyor de dita ciutat, tot i que «alguns han proposat corregir el nom per Adoní-Sèdec, rei de Jerusalem» (BVI, 1996; AT: 325; notes f i g).

[20] Capítol ·XX·. En quin temps se pres Jerusalem complidament

E cert és, aquells no pogueren haver del tot Jerusalem, car no pogueren gitar del tot lo gebuseu, tro en temps de Daviu, qui·n gità del tot los gebuseus hi y posà la sua kaira e segué com a rey. E los fills de Getró, sogre de Moysés, pujaren de la ciutat de les Palmes ab los fills de Judà en lo desert de la lur sort, qui era a migjorn. E aquests eren los fills de Obal, germà de na Saphora, muller de Moysés, de Cineu. E aquests fills de Getró lexaren son pare e lur mare e lur terra e seguiren Moysés, e d'aquí havant, seguiren los fills de Israel e habitaren.

[21] Com los d'Effrahim prengueren Bathel. Capítol ·XXI·

E los d'Effrahim, anants contra Betel e asethjaren aquella. E veheren un home qui exia de la ciutat e digueren-li:

—Si tu nos mostres per hon puxam pendra la ciutat, nós te farem merçé.

E com los ho hac dit, entraren e prengueren la ciutat e destruïren aquella. E feren rich l'om aquell, lo qual se'n passà en la terra de Achim e poblà una ciutat qui hac nom Luza. E lavors Effraïm féu tributari lo cananeu.²⁸²

[22] Capítol ·XXII·

[82r] E les altres trips, pus foren reforçades, més los amaren fer tributaris que destruir-los; de la qual cosa trencaren lo manament de Déu. E lavors giraren-se a les lavors e a les riqueses. E per los menjars e per la luxúria tornaren axí com hòmens que no sabien batallar. E per ço com passaren lo manament de Déu, l'àngel de Déu los apparech en Galgala e dix al poble los beneficis que Déu los havia fets e donats, e que ells havien feta amistança ab los habitants

²⁸² Continua adaptant el llibre de *Jutges* de la *Història Escolàstica*:

Qui transiens in terram Etthim, edificavit ibi civitatem, et vocavit eam Luzam. Nec delevit Ephraim Chananaeum, sed passus est eum vivere sub tributo. (Comestor, 1855: Col.1273).

de la terra contra lo manament de Déu, e com havien reservats los lurs altars contra lo voler de Déu; e per ço, los lurs Déus los serien ruïna. E lavors lo poble plorà molt e construhí altar e féu sacrificis a Déu e hòsties, e tornaren-se'n a lur casa. En aquest temps fou Efron fill de Phares.

[23] Capítol ·XXIII·. Com los de Judà foren prínceps en Gaba²⁸³

En aquest temps fou ·I· hom levita, qui estava en lo munt d'Effraïm, e havia una muller de Betlem; e un dia portà-la a casa de son pare a Betlem. E, com hi hagué estat ·V· dies, tornà-sse'n a sa casa. E axí, com passaven per hun loch que havia nom Gebus, era ja hora baixa e lo levita no volé entrar en lo loch e anà-se'n avant, e vench ha un loch que havia nom Gabaà, qui era en la trip de Benjamín. E com fou allí, entrà-sse'n en la ciutat e asech-se en la plaça. E hun prom recullí'ls en la sua casa e, mentre sopaven, vengueren los hòmens de la ciutat e prengueren la muller del levita e tota la nit jagueren-se ab aquella.²⁸⁴ E com vench per lo matí, lexaren-la anar, la qual se'n tornà a l'hostal hon era son marit, e com fonch davant la porta de l'hostal, caygué morta. E lo marit pres lo cos e posà'l sobre l'ase, e anà-se'n a sa casa. E com fou allí, pres lo cors de sa muller e partí'l en ·XII· parts, e tramés-les per tots los térmens d'Israel. E com los fills d'Israel o veren començaren a cridar e digueren:

—O, Déus, e què és açò? [82v] Jamés no fou feta aytal cosa en Israel despuys que nostres pares són exits de Egipte.

²⁸³ Resulta estranya la col·locació d'aquests dos darrers capítols de *Josué* en la crònica (23 i 24). Aquests narren l'episodi de la guerra del poble d'Israel contra la tribu de Benjamí, originada per la violació de la muller d'un levita. Després d'haver destruït la tribu de Benjamí quasi per complet, la resta del poble d'Israel decideix restituir-la raptant joves verges durant una festa en el campament de Siló i entregar-les als benjaminites supervivents (Jt, 19-21). L'episodi de la violació de la muller del levita es correspon amb els tres darrers capítols del llibre dels *Jutges*; per tant, és posterior als fets del llibre de *Josué* i no correspondria, doncs, la seua inclusió en aquesta part de la crònica. Malgrat tot, el compilador avança fins el capítol 22 de l'apartat «Historia libri Judicum» de Comestor, «De uxore levitae» (Comestor, 1855: Col.1291) i redacta aquest passatge per tal de finalitzar de manera equivocada el llibre de Josué i començar el seu llibre de *Jutges*.

²⁸⁴ Al marge dret: «Com se jagueren en la muller del levita».

E tots ensemps isqueren e pujaren en Masat, e com foren allí appellaren lo levita e aquest los comptà tot lo fet com era esdevengut. E lavors los fills de Israel elegiren certs hòmens que diguessen a tota la trip de Benjamín que·ls donassen los hòmens malvats de Gabaà per ço que·ls poguessen matar. E los benjaminites no u volgueren fer, ans trameteren en ajuda de Gabaà ·XXV· mil hòmens. E lavors la host d'Israel pujà en Siló e demanà de consell a Déu:

—Qui serà príncep de la host qui puge ab nós contra Benjamín?

Respòs Déu:

—Los de Judà.

E de continent, partiren-se de Siló e anaren a Gabaà e combaten-la. E los de Gabaà mataren-los lo primer dia ·XII· hòmens e en lo segon dia mataren-los-ne ·XVIII·. E en lo tercer dia, los fills d'Israel passaren los aguayts e los de Benjamín foren sobrats e vençuts. E los fills d'Israel mataren-los tots hòmens e fembres e intants e cremaren la ciutat. E açò metex feren en les altres ciutats del trip de Benjamín, que no romangueren sinó solament ·DC· hòmens, qui se n'anaren ha hun loch qui havia nom Pedra, e aquí feren gran plant e dol quatre mesos.

[24] Capítol 24. En quina manera retornaren reparar la trip de Benjamín e finà lo ducat de Josué

En après, los fills de Israel penediren-se com havien axí destrouïda una trip e demanaren si y havia algú dels fills d'Israel que no fos pujat ab ells a la batalla. E trobaren que los hòmens de Jabes-Galit no y eren stats e mataren-los, so és, hòmens e fembres, salvant ·CCCC· vèrgens que stojaren. E trameteren als ·DC· hòmens de Benjamín que vinguessen, e donaren-los aquestes ·CCCC· verges per mullers e axí fou fet. E puixs, agueren consell com porien donar mullers als ·CC· hòmens que romanien, e digueren-los a veus que:

—Demà serà festa en Siló, e les filles d'Israel pujar-hi han ab grans balls. E axí, vosaltres stareu amagats en les vinyes e, com se'n tornaran, [83r] vosaltres exireu e prenga'n cascú la sua.

E axí fou feyt e en aquesta manera restituïren la trip de Benjamín. E ací és acabat lo trip del ducat de Josué e comença lo *Libre del Jutges*, qui jutjaren e regiren lo poble d'Israel, en lo qual ha ·XXI· kapítols.

[Jutges]

[1] Ací comença lo *Libre dels Jutges de Israel. Capitulo primo*

De havant, levaren-se altres que no havien conegut Déu ne havien vistes les obres e virtuts que Déus havia fetes en Egipte e en lo desert e en la entrada de la terra.²⁸⁵ E feren mal davant Déu e serviren a Bal e Astarot e als Déus de la terra, e feren matrimoni ab los stranys.²⁸⁶ Per ço, Déu fou yrat contra aquells e no destrouí les gents que eren enmig d'aquells per ço que·ls fossen agulló e treball. E lavors lo rey de Síria entrà en lur terra e subjugà'ls, e serviren-lo ·VII· anys. E ladonchs, tornaren a Déu e cridaren e clamaren mercé a Déu. E Déu socità'ls Othoniel, del trip de Judà, genre de Caleff; e aquest fo lo primer jutge del poble de Israel. E Déu fou ab ell e combaté's contra lo rey de Círia, e vencé e humilià aquell. E la terra reposà en pau <e la terra> per ·XL· anys. En aquest temps, Catinus²⁸⁷ regnà en Thebes, lo qual trobà primeres letres als grechs.²⁸⁸ E en aquests temps fou Aram fill de Srom.

²⁸⁵ Al marge inferior: «lo primer libre dels *Jutges*».

²⁸⁶ Inicia el llibre de *Jutges* a partir del capítol 5 de l'apartat de *Jutges* de la *Història Escolàstica*: «Feceruntque malum in conspectu Domini, et servierunt Baal et Astharoth» (Comestor, 1855: Col.1274).

²⁸⁷ «Cadmus», segons Comestor (1855: Col.1274).

²⁸⁸ Al marge dret: «Catinus trobà les letres gregues».

[2] Com foren destruïts los fills d'Israel per Moab. Capítol 2.

Aprés de Othoniel, feren mal davant Déu los fills de Israel. E levà's Eglon, rey de Moab, e ajustà ab si los fills de Amon e de Malet, e passaren lo flum Jordà e destruïren Israel, e possà les sues ýdoles en Galgala e féu-se fer hun palau en Gericó. E los fills d'Israel cridaren a Déu mercé. E Déu socità'ls hun Jutge que havia nom Ayoch,²⁸⁹ qui·s valia de abdós les mans. E los fills d'Israel trameteren dons al rey Aglon per mans de Ayoch, qui portava hun coltell tallant de dues parts dejús lo mantó, e lo rey era gras molt. E com Ayoch li hagué presentats los dons, dix als companyons qui eren venguts ab ell que se n'anassen e l'sperassen en [83V] cert loch. E com fou tornat al rey, dix-li:

—Señor, paraules secretes t'e a dir.

E llavors lo rey féu-ne exir tots los qui eren en la sua cambra. E après, Ayoch acostà's al rey e tragué lo coltell e ficà-lo-y per lo ventre tan fortament que de continent morí. E Ayoch tancà les portes de la cambra e isqué-se'n per les portes del palau per hun postich e anà-sse'n a sos companyons. E los servidors del rey, après gran estona, entraren al rey e trobaren-lo mort. E Ayoch venche-se'n ha hun loch que havia nom Sarrach e tocà la botzina en lo munt d'Affrahim, e los fills d'Israel devallaren ab ell als plans de Jordà. E los moabites que fugien e volien pasar lo flum, e aquells d'Israel feriren ab ells e mataren-ne ·X· mil. E Moab fou humiliat aquell dia e reposà la terra ·LXXX· anys. En aquests temps fou hedificada la gran Troya en la provincia de Ffrígia que ara és dita Turcquia.²⁹⁰

²⁸⁹ Al marge dret: «2º Jutge».

²⁹⁰ Al marge esquerre: «Aci fou hedificada Troya».

[3] Com los fills de Israel deffeneren als filisteus de entrar en Israel.

Capítol 3

Aprés de Ayoch, los philisteus volien entrar en la terra d'Israel. Samgar deffené Israel e ab una rella matà ·DC· hòmens, e axí deslliurà de les mans d'aquells; mas en aquest any metex morí. En aquests temps matex fou Aminadab, fill d'Aram, e fou sacerdot Abisui.

[4] Com Déu liurà Israel en mans de Jabin, rey de Canan. Capítol 4

En après, peccaren los fills d'Israel davant Déu, e Déu liurà'ls en mans de Jabin, rey de Canan, que regnava en Asor, del qual fou duch de la sua host Sisarrà; lo qual agreujà e opremé molt los fills d'Israel ·XX· anys. E après, lo poble cridà mercé a Déu. E en aquest temps era Dèlbora profetiza, muller de Barrach,²⁹¹ e filla de Lapidoch; la qual estaba en lo munt d'Effrahim. E los fills d'Israel pujaren a ella en lo munt com havien res a jutjar, e pregaren-la que pregàs Déu per lo poble. E aquesta dix a Barrach, son marit:

—Lo Déu d'Israel te mana que menes la host en lo munt de Tabor, ço és ·X· mil hòmens de Nebtalim e de Zabulon, e yo liurar t'e Sisarrà en le tues mans prop del torrent [84r] Cison.

E respòs Barrach:

—Si tu no y vas ab mi yo no hi hiré.

Dix Dèlbora:

—Yo hi hiré, mas la victòria serà feta per fembra.

²⁹¹ Segueix utilitzant el text de Comestor, en aquest cas el capítol «De Debbora prophetissa, et Barach, Sisara, Jahel, et Jabin» (Comestor, 1855: Col.1275).

E Sisarrà sabé que Dèlbora e Barrach eren pujats al munt de Tabor per combatre's ab ell, aplegà ses companyies al torrent Cison e foren ·CCC· mil hòmens armats e ·X· mil a cavall e ·DCCCC· carretes. E dix Dèlbora a Barrach:

—Devalla, que Déus te darà Sisara en les tues mans.

E aquell devallà-y ab los ·X· mil hòmens, e Dèlbora fahia oració a Déu en lo munt. E Déu espantà tan fortament Sisarrà e totes les sues gents, car tramés trons, lamps, pluja, calabrujó que los dava per la cara, que cahien molts dels cavalls e de les carretes, e començaren a fugir. E Sisarrà hisqué's de la carreta e donà a fugir. E, axí com fugia, vench a la tenda de na Jabel, muller de Èber²⁹² cineu e pregà-la que'l celàs aquí e demanà-li a beure. E aquesta donà-li a beure let per ço que dormís pus fort. E mentres que dormia, ella pres hun gran clau e un martell e posà-li lo clau sobre lo polç e ab lo martell donà gran colp sobre lo clau que lo y passà de l'altra part, e clavà-lo en terra e de continent morí. E cab de poch, vench Barrach, e na Jabell mostrà-lo-y com jahia mort e membrà-li açò que li havia dit Dèlbora que la victòria se sdevendria per fembra.

[5] Com fonch vençut lo rey Jabín per Barrach. Capítol ·v·

E Barrach menà la host sobre Asor, e vench-li a l'encontre lo rey Jabín e fonch vençut lo rey e mort, e fou presa e enderrocada la ciutat. E lavores, Barrach e Dèlbora cantaren a Déu hun cantich e beneÿren Déu dels beneficis que·ls havia fets e com era deffallida la força de Israel entrò que·s levà na Delbora, lo qual benehí e lohà aquells de Neptalim, e de Zabulon e de Manassés e de Yfacar que

²⁹² Sissserà, general de l'exèrcit de Jabín, i Jael, muller d'Hèber el quenita (*cineu*) (Jt, 4: 2 & 17). Segons la font:

Sisaram et universam multitudinem ejus. Ventus, grando, et pluvia irruerunt in facies eorum, arcus et fundibulae inutiles fiebant, plurimi de equis suis, et curribus excussi conterebantur. Sicque converso in fugam exercitu, Sisara de curru exsiliens, et fugiens, pervenit ad tentorium Jahel uxoris Haber Cinaei (Comestor, 1855: Col.1276).

eren venguts a la batalla, e vituperà als de Ruben e de Gad e de Dan e de Asser, qui no y eren volguts anar. En après, [84v] benehí na Jabel com tant valentment se menà. En après reposà la terra ·XL· anys, en los quals jutjaren Dèlbora e Barrach lo poble d'Israel.

[6] Com Median los tengué ·VII· anys. Capítol ·VI·

Altra vegada feren mal contra Déu los fills d'Israel e Déu liurà'ls en les mans de Median ·VII· anys. E Madian e Amalech pujaren tots anys contra Israel e gustaven-los totes les messes, e portaven-se'n preses totes les bèsties. E com los fills de Israel agueren cridat mercé a Déu, Déus tramés lo seu àngel a Gedeon,²⁹³ lo qual batia les garbes del forment en casa sua en lo follador per por dels enemichs, e dix-li:

—Déus sia ab tu, qui és lo pus fort dels hòmens.

Respòs Gedeon:

—Si Déus és ab nos, per què·ns són esdevençuts tants mals?

Dix l'àngel:

—Per los peccats del poble. Mas, vet que yo·t don aquesta fortalea, que ferràs Madian.

E Gedeon pregà l'àngel que·l speràs, e aportà hun cabrit cuit e pa, e posà-lo-y davant que·n menjàs. E l'àngel dix-li que u posàs sobre una pedra que era aquí. E com ho hac fet, l'àngel tocà-y ab una verga que tenia e isqué foch de la pedra e consumà-u tot. E l'àngel muntà-sse'n per mig de la flama del foch. E en aquella nit mateixa, dix Déus a Gedeon:

—Destrouex l'altar de Bal que ha hedificat ton pare e talla los arbres que y són entorn. E mata lo bou que ha engreçat ton pare per a les ýdoles e fes-me'n sacrifici sobre l'altar, e ferràs-lo en aquesta pedra en què fist sacrifici primer.

Gedeon, per por de son pare e de les gents, féu-ho tot de nit ab ·X· servents, e appellà l'altar que hedificà *Pax domini*.

²⁹³ «Jerubaal, és a dir, Gedeó» (Jt, 8: 29). Segons Comestor, «dictus est Gedeon Jerubaal, id est *fortitudo Baal*» (1855: Col.1278).

[7] Com Median e Amalech vengueren sobre Israel. Capítol 7

Com Madian e Amalech saberem que·ls fills de Isrlael se rebel·laven contra ells, passaren lo flum Jordà, e eren tants com lagostes. E l'esperit de Déu vench sobre Gedeon e aquell appellà la casa de Eleazar, e tramés a Menasses a Asser e a Zebulon [85r] e a Neptalim, los quals isqueren a carrera ab ·XXXII· mil hòmens. E Gedeon demanà señal a Déu, lo qual li dix:

—Posa lana en la era tota la nit.

E com ho hac fet, trobà per lo matí la era exuta e la lana mullada e ruxada de ros. E com fou premuda isqué'n una conqua plena de ros. E en l'altra nit féu semblant e trobà la era mullada e la lana exuta. E lavors Gedeon vench-se'n ab tota la gent a una font, e dix-li Déu:

—Molt poble ha ab tu. Per tal que no digua Israel que ab la sua fortalea és deslliurat, digues al poble que, tots aquells que se'n vullen tornar ni hajen res a fer, que se'n tornen.

E tornaren-se'n ·XXII· mil. E dix-li Déus:

—Encara hi ha massa poble, e axí amena'l a les aygües e, aquells que beuran axí com a bèsties, fes-los-ne tornar e, aquells qui beuran l'aygua ab les mans, vagen ab tu.

E com açò fou fet, los que romangueren ab Gedeon foren tan solament ·CCC· hòmens. E lavòs dix-li Déus:

—En aquests ·CCC· liuraré Madian en les tues mans.

E en aquella nit, dix-los Déus:

—Avalla-te'n en les tendes de Madian, tu ab lo teu servent, e oyràs algunes coses de què seràs content e confortat.

E Gedeon devallà-se'n a les primeres tendes e oý un cavaller que recomptava a hun altre que havia somiat que·ls fills de Israel ferien en les tendes de Madian per ·III· parts, e que derrocaven los lurs tabernades. E com Gedeon hac hoýt açò, gità's en terra e dorà nostre Senyor Déu, e tornà-se'n a sos companyons e dix-los:

—Anem, que Déu nos ha lliurades les tendes dels madians.

E departí ses gents en quatre parts e donà'ls sengles botzines e sengles lanternes enseses, e entraren-se'n per quatre parts en les tendes dels enemichs cridant e fahent gran brogit a ora de mija nit. E los enemichs despertaren-se soptosament e foren torbats per lo gran brogit que sentiren, e mataren-se los uns e los altres, que no·s conexien, e donaren en fuyta tro a hun loch que ha nom Ethera.²⁹⁴ E los hòmens de Neptalim e de Manassés qui se n'eren tornats perseguiren a Madian. E axí mateix, Effrahim [85v] los vench a l'encontre hi s'emparà de flum Jordà entrò a Ethera,²⁹⁵ e matà dos reys de Madiam, ço és, Ored e Zep,²⁹⁶ e escapsaren-los e portaren los caps a Gedeon. E Gedeon passà lo flum Jordà ab los seus e havien gran talent e eren molt cansats, e Gedeon dix als hòmens de Sococh que·ls donassen viandes per ço que poguessen perseguir los enemichs. E aquells no u volgueren fer, ans se'n trahien scarni per ço com eren tant poch. E axí mateix ho feren los hòmens de Samuel, los quals matà après que foren tornats e enderrocà les lurs ciutats. E Zebeon e Salmana, los quals havien ja passat lo flum Jordà ab ·XV· mil hòmens, estaven reposats en una vall e no·s sospitaven de negú. E Gedeon ferí sptosament en aquests e desbaratà'ls e prés Zebeon e Salmanà, reys, e menà'ls-se'n vius en Èufratra, e

²⁹⁴ Betaixità (Jt, 7: 22); segons Comestor: «aliis in fugam conversis usque ad Bethsettha» (1855: Col.1279).

²⁹⁵ Betbarà (Jt, 7: 24); segons Comestor: «et occupavit Jordanem usque Bethbera» (1855: Col.1279). La similitud entre ambdós noms que ofereix Comestor provoca la confusió del compilador, que anomena totes dues ciutats amb el nom *Ethera*.

²⁹⁶ A l'original, «Oredozeb». Es tracta d'Oreb i Zeeb (Jt, 8: 1); segons Comestor: «Oreb et Zeb» (1855: Col.1279).

aquí matà'ls. E aquests ·III· reys eren del linatge de Ysmael. E moriren dels medians en la batalla més de ·CXX· mil hòmens. E fet açò dix Gedeon al poble:

—Prech-vos que·m donets totes les arracades d'or e d'argent que haveu preses de nostres enamichs.

Los quals les hi donaren. E Gedeon féu-ne fer una vestidura appellada efoch, que era molt honrada, la qual vestia lo prevere segons la lig, e posà-la en la sua ciutat de Èfratra. E féu totes les vestidures bisbals e féu hun tabernacle e hun altar en Èfratra, menys d'aquell qui era en Siló, e sacrificà hòsties a Déu axí com si fos bisbe, la qual cosa fo molt desplaen a Déu e destrouí, après la sua mort, tota la sua casa, car de ·LXX· fills que tenia de sa muller e hun bort que havia nom Abimàlech, tots moriren a mala mort, salvant hu que·n fugí. E fet açò dels madians, la terra se reposà en pau ·XL· anys, en los quals jutjà Gedeon, e morí's.

[8] Com fonch la primera destrucció de Troia. Incident

En aquest temps, Èrcules féu gran fet d'armes en lo món e moltes batalles e matà Theseu, rey de Thesàlia [86r] e destrouí, ensemps ab Jeson, Troia la primera volta. E fou aquesta la causa:²⁹⁷

Jòson, fill del rey de Thesàlia, emprà Èrcules que anàs ab ell a la ylla de Colcos, que era del rey Oeta, per conquistar lo velló d'or que era allý. E meteren-se en una nau e, axí com anaven per la mar, foren davant lo port de

²⁹⁷ Pere Comestor no aprofundeix en la història de la primera destrucció de Troia. Tampoc Vicenç de Beauvais, que, en canvi, sí que incidirà en el relat de la segona destrucció. El nostre compilador recorre a la tradició que recull la *Historia destructionis Troiae* de Guido delle Colonne, bé a partir d'alguna obra compendiada, bé seguint el text llatí de delle Colonne. Pel que fa a la primera guerra de Troia, el compilador resumeix extremadament els primers capítols d'aquesta obra, que tracta l'episodi de Jàson i el velló d'or (Perujo Melgar, 2015; Vol.2: 23-33). Resulta complicat saber si el compilador tenia al seu abast el text llatí de Guido delle Colonne o alguna còpia de la traducció catalana de Jaume Conesa, perquè malgrat dedicar-li un capítol sencer de la Crònica, aquest abreuja moltíssim aquell. Al compilador no li interessien els passatges fabulosos de les *Històries* troianes, per això abreuja el passatge del velló d'or amb la finalitat de situar els motius de la primera destrucció de Troia, això és, l'afrenta feta pel rei Laudemont durant l'estada de Jàson i Hèrcules a l'illa d'Oetes.

Troya e isqueren allý per reposar e pendre delit. E Laumendon, rey de Troya, tantost com ho sabé, tramés-los hun misatge que·ls digués de part sua que, de continent sens alguna triga, se partissen del port; si no, que ell los ne faria anar mal lur grat. E Èrcules respòs-li que ells eren exits en terra per pendre plaer e no per fer algùn dan en ça terra:

—Mas digues a ton senyor que, ans que aquest any sia passat, nosaltres hi tornarem hi estarem en descuret seu.

E dit açò, de continent se'n partiren e anaren a la illa del rey Oetes. E com foren aquí, Jàson se enamorà de la filla del rey, la qual havia nom Medea. E aquí, ab art e consell de aquella, passà tots sols en una illeta hon era lo velló d'or, e conquistà aquell. E tornat d'allí, menà-s'en Medea ab gran tresor que aquella pres de la cambra de son pare. E partint-se de aquí, tornaren-se'n en lur terra. E Jàson lexà Medea tota sola en una ylla deserta per ço que no sabessen que, per consell de aquesta, havia conquistat lo velló d'or. E com foren tornats en lur terra, ampraren tots los reys e duchs dels grechs recitant-los la injúria que havien rebuda, e ajustaren gran navili e vengueren al port de Troya. E exits en terra, meteren mil hòmens a cavall en aguayt. E com lo rey de Troya ho sabé per lo matí, isqué ab tota la gent de la ciutat e, com hagueren passat lo aguayt, los del port vengueren contra aquells. E axí matex, los de l'aguayt vengueren contra aquells e isqueren e mataren lo rey e tots los altres, e prengueren la ciutat e la guastaren. E prengueren Oxina, filla del rey Laumendon [sic], la qual donaren a Thàlamo, qui la tench per amiga. E ab gran presa e riqueses [86v] tornà-se'n en lur terra.

En aquells dies, Príam, fill del rey Laumendon, era en Àsia ab molta gent d'armes per conquistar terra e, com sabé la gran destructió de Troya, vench de continent e trobà Troya tota destruïda. E rehedificà aquesta en molt gran spay e mes-hi quasi tota Ffrígia dins los murs. E ennobleý aquella de molts grans hedefficis e enfortí aquella de molt alt e fort mur que bogia ·X· letgües entorn,

ço és, ·II· legües e mija a quiscun cayre, la qual durà, fins a la segona destructió, ·LXXX· anys tan solament.

[9] Com Abimàlech, qui era bort, fou lo primer rey en Israel. Capítol 8

Aprés mort de Gedeon, los fills d'Israel fornicaren ab Bal.²⁹⁸ E Abimàlech, fill de Gedeon, pujà-sse'n en Sichem e dix al poble si volien ser senyorejats per hun hom o per ·LXX·, e respogueren que més amaven hun senyor que tants. E lavors juraren aquell per rey e per senyor en lo temple, si bé²⁹⁹ era bort. E aquest fou lo primer rey que'l poble d'Israel agué,³⁰⁰ però no fonch universal, sinó solament en Sichem. E Abimàlech ach gents e pujà-sse'n a Èffratra, e fraudolentment matà ·LXX· germans que tenia, sinó hu qui havia nom Joatham, qui fugí. E après que hagué regnat tres anys, Déus tramés al poble sperit contra Abimàlech e gitaren-lo de la ciutat e de la senyoria. E ell féu-los guerra ab alguns mals hòmens que hagué, e portava-sse'n de grans preses. E après prengué la ciutat e destrouí-la e matà tots los hòmens e sembra-y sal. E après partí's de allí e assetjà la ciutat de Tebes. E axí com Abimàlech combatia la torre, una fembra qui estava alt en la torra lançà-li una càntera e donà-li al cap, e féu-li exir lo cervell per les orelles; lo qual dix ha hun seu fcuder que'l degollàs perquè no diguessen que fembra lo hagués mort. E aquell féu-ho e axí morí desastrugament per lo mal que féu al poble.

²⁹⁸ Finalitzat el capítol incidental de la història de Troia, l'autor torna al text de Comestor seguint el capítol «De Abimelech qui septuaginta fratres suos occidit». La traducció i adaptació d'aquest capítol, de nou, torna a ser gairebé literal: «Post mortem Gedeonis, filii Israel fornicati sunt cum Baalim» (1855: Col.1281).

²⁹⁹ A l'original, «bes».

³⁰⁰ Al marge esquerre: «Lo primer rey que lo poble d'Israel agué fou bort».

[10] Capítol ·VIII·. Com jutjà Tolà ·XII· anys³⁰¹

Aprés de Abimàlech, fonch jutge del poble [87r] d'Israel Tolà, de la trip de Ysacar; e ·XII·³⁰² anys tench la terra en pau. En aquest temps, Theseu rey de Thesàlia se combaté contra Tebes e pres Elena.³⁰³

[11] Capítol ·X·. Com jutjà Gaÿr ·XXII· anys

Aprés de Tolà, jutjà Gaÿr de Galaat ·XXII· anys. Aquest hac ·XXX· fills, los quals féu prínceps de trenta ciutats e los quals apellà castells de Gaÿr. Aquest

³⁰¹ A partir d'aquest capítol, el *Speculum historiale* es torna a fer sentir, malgrat que gairebé de manera imperceptible al llarg dels següents capítols. Fins aquest punt, Pere Comestor dedica un capítol més o menys extens per a cada jutge d'Israel, mentre que Beauvais abreuja molt els passatges, explicant sovint la trajectòria de diversos jutges en un mateix paràgraf, com en el cas del capítol «De Gedeone et Abymelech et Thola et Iayr» (Beauvais, 1591: 23v). Després del capítol dedicat a Abimèlec, la *Història Escolàstica* confecciona apartats igualment breus per als jutges Tolà, Jaïr, Ibsan, Elon i Abdon; amb l'excepció feta per al capítol més extens de Jefié, com veurem. A partir d'aquest punt, doncs, el compilador farà servir, en ocasions, l'obra de Beauvais, sobretot per a les notícies referents a la història clàssica grega i romana.

³⁰² Sembla un error del copista. Tant Comestor com Beauvais allarguen la durada de la judicatura de Tolà en vint-i-tres anys. Segons Comestor: «Post Abimelech iudicavit Israel Thola de Issachar [...] hic iudicavit Israel in Sanir viginti tres annos et mortuus est». Segons Beauvais: «Thola de Ysacar iudicavit Israel in Sanyr 23 annis» (Beauvais, 1591: 23v).

³⁰³ Segons Beauvais: «Huius temporis sunt ea que de minotauro dicuntur. Theseus Atheniensium Xus regnavit qui contra Thebas dimicavit. Androcheus Athenis dolo interficitur, Theseus Helenam rapit» (1591: 23v). Pere Comestor també fa referència al rapte d'Elena; no obstant, ho fa just després de l'apartat dedicat a Jaïr, i no abans, com Beauvais i la nostra crònica, i, a més, no menciona la batalla contra Tebes: «Eo tempore Theseus rapuit Helenam, quam rursus receperunt fratres ejus Castor, et Pollux, capta matre Thesei, eo peregre profecto» (Comestor, 1855: Col.1283).

tench la terra en pau.³⁰⁴ En aquest temps, Minos³⁰⁵ hordenà e constituí les leys als grechs. En aquest temps, Èrcules constituí Agon rey de Athenes, e fugísse'n Theseu e desemperà Athenes. En aquest temps fou Nason, fill de Aminatab, e Boti fou sacerdot del poble d'Israel.

[12] Capítol ·XI·. Com altra vegada peccaren los fills d'Israel ydolatrants³⁰⁶

Altra vegada peccaren los fills de Israel contra Déu e adoraren les ýdoles, e Déus liurà'ls en les mans dels filisteus e de Amon. E foren molt opremuts e treballats per aquells ·XVIII· anys tots los fills d'Israel qui eren deçà lo flum Jordà, e guastaren los de Judes e de Benjamín e d'Effraým. E lavors Israel cridà mercé a Déu, e Déu respòs fort durament:

—Anats e reclamats los Déus que havets elegits.

³⁰⁴ En aquest capítol s'aprecia la utilització d'ambdues fonts. D'una banda, Beauvais fa menció de les trenta ciutats amb el nom de «Anociayr» (1591: 23v), però no dóna la referència etimològica del nom, tal com fa Comestor: «quas vocavit nomine suo Avothjair, id est *oppida Jair*» (1855: Col.1283), que el nostre compilador tradueix per *castells de Gayr*. Però, just després, Comestor no fa esment de la institució de les lleis gregues per part de Minos, que sí que fa Beauvais:

Eo tempore Mynos leges et iura constituit. Hercules Agonem olympicum instituit, Theseus Athenas profugus dereliquit (Beauvais, 1591: 23v).

³⁰⁵ A l'original, «Junio». Corregim a partir de la font: «Eo tempore Minos leges et iura constituit. Hercules agonem olympicum instituit, Theseus Athenas profugus dereliquit» (Beauvais, 1591: 23v).

³⁰⁶ Després de l' anotació breu sobre la institució de les lleis gregues, Beauvais resol el passatge de Jefé amb brevetat, del qual únicament diu:

Post Iayr iudicavit Israel Iepte Galaadites cuiusdam meretricis filius, et ob hoc tanquam spurius a filiis suis eiectus, sed urgente necessitate postmodum in principatum vocatus. Cepit anno egressionis Egipti 315, etatis autem tertiae octingentesimo 20, mundi vero secundi millesimo septingentesimo 68. Et iudicavit annis 6. Hic contra filios Amon populum Israel viriliter defendit. Sed de praelio reversus ex voto filiam immolavit, et in vovendo stultus, et in solvendo impius. (Beauvais, 1591: 23v).

En canvi, Comestor sí que tracta a bastament el període de Jefé al seu capítol XII de *Jutges*, «De poenitentia filiorum Israel propter idololatriam suam, et de Jephthe» (Comestor, 1855: Col.1283).

E lavors aquells gitaren totes les ýdoles que tenien de tots los lurs tèrmens, e lavors Déus hac-ne pietat.

E ladonchs, era hun hom molt poderós en batalla, lo qual havia nom Yepté, e era bort;³⁰⁷ e ach muller e fills, e era príncep en Galaat. E los fills, per menyspreu per ço com era bort, gitaren-lo de si e anà-sse'n a hun loch que havia nom Top;³⁰⁸ e ajustaren-se a ell alguns hòmens d'armes. E los de Galaat anaren a ell e dixeren-li:

—Sies tu nostre príncep e combat contra·ls fills de Amon.

Als quals ell respòs:

—No sou vosaltres aquells qui m'avets avorrit e gitat de ço del nostre?

E aquells respongueren:

—No t'havem avorrit, ans venim perquè·t seguexquan [sic]³⁰⁹

E dix Yepté:

—Donchs jurau-m'o.

E ells feren-ho e passaren ab ell en Masat, e humilià's davant [87v] Déu. E lavors los fills d'Israel ajustaren-se tots en Masat contra los amonites, qui havien posades les lurs tendes en Galahat. E ladonchs, Yebté tramés a dir al rey Amon que·s partís de la sua terra, si no, que ell lo'n faria exir per força. E aquell li respòs:

—Israel me havia tolta la meua terra com venia de Egipte, la qual yo havia posseya ·CCC· anys, e ara l'a recobrada, e no la lexaria per res.

³⁰⁷ Al marge dret: «Rey bort».

³⁰⁸ Tob.

³⁰⁹ La font d'aquest passatge diu: «Non odimus te, nec venimus ut persequamur te, sed ut sequamur te». (Comestor, 1855: Col.1284); *no t'odiem, ni venim a perseguir-te, sinó a seguir-te*.

E lavors dix Yepté:

—Déus sia jutge entre mi e tu.

E lavors ajustà les gents e axí com anava a la batalla, féu vot e promés que, si Déus li liurava Amon en les sues mans, que aquell que primer li exiria a carrera de la sua casa, com tornaria de la batalla, que li'n faria sacrifici. E Yepté vench a la batalla e ferí rigorosament de molt gran plaga e matà'n molts e foren humiliats davant los fills de Israel. E axí com se'n tornava de la batalla, isqué-li a carrera una filla que havia tan solament, la qual amava molt, la qual venia ballant e tocant hun tamboret per guoig de la victòria de la batalla de son pare. E com Yepté la veu venir va's squinsar tot, e dix:

—Ay, ma filla, e què faré del vot que he fet a Déu que t'hauré a sacrificar?

E aquella li dix:

—Fes de mi tot ço que ajes promés a Déu, mas deman-te una gràcia: que vaja per les muntanyes ab mes companyones dos mesos, planyent e plorant la mia virginitat.

E lo pare dix que li plahia. E com los dos mesos foren passats, tornà-sse'n a son pare. E llavors Yepté féu sacrifici a Déu de aquella, segons havia promés.³¹⁰ Aquest Yepté fou indiferent en lo vot que féu, car si li fos exit hunca e atra cosa inmundà, aguera-la a sacrificar. E axí fou indiscret en lo votar, e fou cruel en cumplir lo vot, que matà a sa filla.

[13] Capítol ·XII·. Com Yepté fou príncep e jutge dels fills d'Israel

E per ço com Yepté no havia demanat los d'Effrahim vengueren contra ell e combateren-lo ensemps. E Yepté, ab los hòmens de Galaath, combaté's ab

³¹⁰ Al marge esquerre: «Nota. De vot indiscret».

aquells [88r] e vencé'ls, e moriren-ne ·XLII· mil³¹¹ dels d'Effrahym. E Yepté tornà-sse'n e romà's la terra en pau, e fou príncep e jutge del poble d'Israel ·VI· anys, e morí's. En aquest temps, Èrcules caygué en una gran malaltia pestilencial e morí's. E per remey de la gran dolor que passava, gità's en una gran flama de foch,³¹² e'n aquesta guisa morí.³¹³

[14] En aquest temps fon Paris, troyà. Capítol ·XIII·³¹⁴

En aquest temps, Paris, fill del rey Príam de Troya, vench en una font hon trobà tres deesses, les quals li dixeren que jutjàs qual era la més bella de aquelles, e cascuna li promés dar son do si jutjava per aquella. E la una li promés dar grans riqueses, l'altra li promés victòria en les batalles e l'altra li promés dar la pus bella dona de Grècia. E per ço com los grechs tenien Uxiona, germana de son pare, ell jutjà aquella que li havia promés la pus bella dona de Grècia ésser la pus bella de totes, e anaren-se'n. E lavors Paris dix-ho al rey Príam, son pare, lo qual tenia ·XII· fills molt bons cavallers e savis, los quals tots acordaren que jamés no devia res innovar entrò que'l rey Príam agués tramés a dir als grechs que li tornassen Uxiona, lur germana. E de continent, Príam tramés sos

³¹¹ A l'original, «·XII·». Es tracta d'un error en la còpia. Corregim segons la font, que situa la xifra en 42.000: «Et ceciderunt eo tempore de Ephraim quadraginta duo millia» (Comestor, 1885: Col.1284).

³¹² Al marge esquerre: «Com morí Èrcules».

³¹³ El passatge presenta, de nou, una barreja de fonts. Mentre que Beauvais no menciona el nombre de les baixes d'Efraïm, la versió de Comestor sobre la mort d'Hèrcules és una mica diferent a la de la crònica: «Eo tempore Hercules flammis se iniecit. Nam in morbum incidemat pestilentem» (Comestor, 1855: Col.1285); en canvi, la versió que ofereix Beauvais és més pròxima a la del nostre compilador: «Hercules in morbum pestilentem incidit, et ob remedium doloris in flammis se iecit, sicque mortuus est» (Beauvais, 1591: 23v).

³¹⁴ Cap de les dues fonts principals detalla aquest passatge sobre la guerra de Troia, menys encara Comestor, qui només dedica unes poques línies. El compilador sembla seguir el guió que li ofereix Beauvais, el qual en aquesta secció inclou els capítols «De causa belli Troiani», «De initio belli troiani» i «De consumatione eiusdem» (1591: 23v-24r); tot i això, la versió del *Speculum* és bastant esquemàtica i no conté gran part dels elements que hi són presents a la crònica. En aquest punt, doncs, el compilador extracta i abreuja, de nou, les *Històries Troianes*, o segueix alguna compilació que conté un resum d'aquestes. Els episodis descrits en aquest capítol inclouen fets puntuals de les *Històries Troianes*, que van des de la disputa sobre quina deessa era més bella (Perujo Melgar, 2015; Vol.2: 107) fins a la destrucció de la ciutat de Troia i la mort de Polixena (Perujo Melgar, 2015; Vol.2: 305).

misatges als grechs, que li donassen Uxiona o que la prengué per muller Thalamon, que la tenia per amiga. E los grechs respongueren que no·n farien res. E tornats los misatges, molts contrastaren a Paris que no fes aquella empresa. E ell, no contrastant lo dit de aquells, féu bé armar una nau e mes-se en la mar.

E un dia arribà en una ylla deserta hon avia un temple del déu Apol·lo. E per cars trobà-y Elena, muller de Menalau, rey de Macedònia, que era venguda aquí per vetllar, la qual era la pus bella dona de Grècia. E de continent que Paris la veu, enamorà's d'aquella e ella d'aquell, e pres-la del temple e mes-la en la sua [88v] nau e donaren vela. E encontraren en la sua nau a Menalau en mar e Anthènor; e no sabent lo fet, no·s dixeren res. E Paris vench a Troya ab Elena, e com los grechs saberen que Paris se n'havia menada Elena, tingueren-se molt per injuriats e ajustaren-se molts. E tots los reys e duchs dels grechs <e> feren gran navili, e foren entre tots ·MCCL· naus. E feren cap e major de tot l'estol lo rey Agamènon, germà de Menalau, e vengueren al port de Troya. E volents exir a terra, vench Èctor, ffill del rey Príam, ab gran cavalleria de Troya, e contrastà'ls la exida e mataren-los molta gent.

A la final, ab molt gran treball, ells prengueren terra e après assetjaren la ciutat. E Èctor, lo gran cavaller, isqué'ls a batalla e combaté'ls tan fort que·ls tornà entrò a les naus, a la riba de la mar, e matà molts dels grechs. En après, hagueren moltes batalles en les quals los grechs perdien molta gent. E Achil·les, lo gran cavaller dels grechs, vehent que Èctor destruïa axí los grechs, tench-li esment. E un dia encontraren-se en la batalla e Èctor naffrà'l, e aquell se adobà les naffres e portà ab si molts e tornà a la batalla. E trobà Èctor, que estava decantat per pendre hun elm, e ferí'l ab la lança e matà'l. Axí metex, dix als mirmidons, qui eren seus, que tinguessen a pprop Tròyol, qui era molt bon cavaller, e mataren-lo. E après, Paris matà Achil·les, lo qual era enamorat de Políxena. E finalment, durà lo seti ·X· anys, e per tració de Eneas e de Anthènor, los grechs prengueren Troya e mataren lo rey Priam. E Pirrus matà Políxena, filla del rey Príam, en venjança de son pare, qui era mort per aquella.

E destrouïren e enderrocaren tota la ciutat e lo gran castell de Yllion, molt noble, e tornaren-se'n en lur terra, e los demás periren en la mar; e moriren dels troyans en lo setí, ·DC· mil, e dels grechs, ·DCCC· mil hòmens.

E après [89r] Franconus, fill de Èctor, vench-se'n en França e hedificà la ciutat de París e Troys en Campanya. E Eneas vench-se'n en Ytàlia e pres per muller la filla del rey Bati, e del linatge d'aquell isqueren Ròmulus e Rèmolus, qui hedificaren Roma. E Anthènor féu e hedificà Venècia.³¹⁵

[15] Capítol ·xv·. Com jutjà Basà e Aylon en Israel

Aprés de Yepté, jutjà Bassà³¹⁶ Israel, del trip de Judà, qui era de Batllem, ·VII· anys; e hac ·XXX· fills e ·XXX· filles. Aprés de Basà, jutjà Israel Ylion³¹⁷ ·X· anys, del trip de Zabulon. Aprés de Aylon, jutjà Israel Abdon, del trip d'Effrahim, ·VII· anys. Sots aquests tres jutges, lo poble d'Israel no·s partí de Déu e reposà la terra en pau. En aquest temps fou Salamon fill de Nason.

³¹⁵ La tradició sobre la fundació de diverses ciutats per exiliats troians la recullen igualment les *Històres Troianes*:

E alcunes altres províncies per los troyans reeberen perpetual habitació, axí com és Ànglia, qui de Brut, troyà, d'on és dita Bretanya, se diu que fo habitada. Ítem, axí com és França, qui après la destrucció de Troya se diu ésser poblada per un rey appellat Franch, [...] E la ciutat de Venècia, que poblà aquell troyà Antistes [Anthènor, error de Jaume Conesa segons el seu editor]. E encara se lig que Sicília fo habitada per aquell rey Sicanus, qui vench de Troya en Sicília [...] (Perujo Melgar, 2015; Vol.2: 31).

³¹⁶ Ibsan (Jt, 12: 8). Després de l'incís sobre la guerra de troia, el compilador segueix el text del *Speculum*, el qual, a més d'indicar la procedència del jutge i el temps del seu regnat, tal com fa Comestor (1855: Col.1285), afegeix la dada del nombre de fills que va tenir, tal com fa la nostra crònica. Segons Beauvais: «Post Iepte iudicavit Israel Abesan Bethleemita [...] Iudicavit annis 7, habens 30 filios et filias totidem» (Beauvais, 1591: 23v).

³¹⁷ Elon (Jt, 12: 11).

[16] Com peccà lo poble davant Déu altra vegada. Capítol ·XV·

Lo poble d'Israel peccà davant Déu altra vegada, e Déus liurà'ls en mans dels philisteus, als quals serviren ·XXXX· anys. E Déus socità'ls Samsó, qui fou jutge ·XX· anys, e vench per aquesta manera.

En aquell temps, era hun hom del trip de Dan, qui havia nom Manué, que havia fort bella muller, mas era exorqua; la qual pregà sovint Déu que li donà's fills. E l'àngel de Déu apparech ha aquella e dix-li:

—Tu concebràs e parràs hun fill. E axí, guarda't que, d'aquí havant, no menges ni begues sinó segons la lig dels natzareus.³¹⁸

Car natzareu vol diu sant. E donchs, dix-li l'àngel:

—Lo fill que de tu naxerà serà natzareu d'aquí havant, e ell deslliurarà lo poble d'Israel.

E com la dona hac comptat açò a son marit e hac lohat l'àngel, qui era fort bell, aquell fonch molt trist, car era molt gelós. E aquella, per ço que l'ablanís, dix-li que abdós pregassen Déus que altra vegada l'àngel los aparegués abdós. E axí fou fet, e dix-los:

³¹⁸ Per a la narració de les gestes de Samsó, el nostre autor torna a bandejar el *Speculum*, el qual és breu i concís en la redacció d'aquest passatge, que inclou dins el capítol «De Samsone et Pyrro rege» (Beauvais, 1591: 24r). Així, el compilador recorre, de nou, al text de Comestor, que ofereix una versió àmplia i detallada de tot el passatge. L'inici d'aquest capítol de la *Història Escolàstica*, gairebé idèntic al de la crònica, diu:

Rursus filii Israel peccaverunt coram Domino, et tradidit eos in manus Philistinorum quadraginta annis (Judic. XIII). A qua servitute hoc modo liberati sunt:

Fuit vir quidam de stirpe Dan, nomine Manue, habens uxorem pulchram, sed sterilem. Cui, saepe orantibus in agro pro sterilitate amovenda, apparuit ei angelus, et ait:

—Concipies, et paries filium: cave ne comedas, aut bibas deinceps, nisi juxta legem Nazaraeorum (Comestor, 1855: Col.1285-1286).

—L'infant que de vosaltres naxerà serà natzareu totstems de la sua vida, e appellareu lo seu nom Samsó, que vol dir fort e molt poderós.

E aquells, lavors feren sacrifici [89v] a Déu sobre una pedra, e com l'infant fonch nat, apellaren-lo Samsó.³¹⁹

E crexqué e conegueren que seria propheta, e l'esperit de Déu començà [a] ésser en ell. E Samsó devallà hun dia en un loch dels filisteus, que havia nom Tamata,³²⁰ per veure ·I· solemnitat que y feyen, e veu una donzella. E alçàsse'n fort e dix a son pare e a sa mare que la y prenguessen per muller, los quals li dixeren:

—Per què vols pendre muller de gent que no és circumscisa?

E no sabien que açò fos voluntat de Déu. E axí com anaven per sposar-lo, vench hun leó en lo camí, e Samsó anàsse'n vers ell en l'esperit de Déu. E no tenia res en la mà, e acostà's al leó e pres-lo per les barres, e esbarrà-lo'l tot, e morí tantost. E com ach sposada la muller, tornàsse'n e girà's per veure lo leó que havia mort e trobà en la boca d'aquell hun exam d'abelles ab una brescha de mel. E pres la brescha e menjà'n e donà'n a son pare e a sa mare, e stojà'n per a sa esposada.

E lo dia de les nosces, Samsó proposà als convidats de les noces una qüestió que, si la y soltaven, que·ls daria sengles vestidures forrades de sendat, e si no la y soltaven, que li'n donassen altres tantes com ells eren; e axí u fermaren tots. E Samsó dix:

—Què vol dir «del menjant isqué menjar e del fort isqué suau dolçor?»

E aquells, per tres dies que havien d'espai, no·u pogueren solre. E pregaren sa muller que l'haffalagàs e que u sabés de aquell què volia dir, e que·ls ho

³¹⁹ Al marge dret: «Nota. De Samsó».

³²⁰ Timnà (Jt, 14: 1). Segons la font: «Descendit igitur Samson in Thamnatha Philisthaeorum» (Comestor, 1855: Col.1286).

digués. E aquella, ab gran affany, sabé-u e dix-los-ho. E aquells vengueren a Samsó e dixeren-li:

—Qual cosa és pus dolça que la mel ni pus fort que·l leó?

Respós Samsó:

—Qual cosa és pus falsa ni pus enganyable que la fembra que u ha dit?

E l'esperit devallà sobre Samsó e vench-se'n ha hun loch que havia nom Escalon,³²¹ e matà-y ·XXX· hòmens e pres les vestidures d'aquells, e tramés-les als hòmens que li havien solta la questió. E açò fet, fou yrat contra sa muller, e tornà-sse'n a casa de son pare. E sa muller pensà's que la havia dexada, pres altre marit. E en [90r] temps de les messes, vench Samsó a veure sa muller, e son sogre dix-li que sa muller havia pres altre marit, mas que ell tenia un altra filla pus bella, que la y daria, si la volia. E lavors dix Samsó:

—D'aquí havant, yo no hauré culpa contra los philisteus.

E pres ·CCC· raboses e ligà-les de dues en dues e lligà-les sengles falles en les coses, e mes-hi foch e lexà-les anar. E cremaren totes les messes e vinyes e olivars dels philisteus. E aquells tansost se pensaren que Samsó ho havia fet, e anaren a casa de son sogre e meteren-hi foch. E Samsó ferí, en après, de grans plagues los philisteus e de molts mals que·ls féu, de què estaven tots sbalahits. E lavors los philisteus pujaren en la terra de Judà, e los hòmens de la terra dixeren-los:

—Per què sou pujats contra nos, que som vostres vessalls?

E aquells dixeren:

—Per ço som venguts, que liguem a Samsó.

³²¹ Ascaló (Jt, 14: 19). Segons Comestor, «Ascalonem» (1855: Col.1287).

E pujaren a Samsó tres hòmens e digueren-li:

—No sabs tu que·ls philisteus nos senyorejen? Per ço som venguts, que·t liguem e·t menem a ells axí com nos han manat.

E Samsó dix-los:

—Jurats-me que no·m matareu e lexaré·m ligar.

E aquells lo y juraren e ligaren-lo ab dues cordes noves. Axí com los philisteus lo tiraven ab gran goig, l'esperit de Déu vench sobre ell e rompé los ligams axí com si fossen hun fil. E pres una galta d'ase que jahia en terra e matà mil hòmens, tots los altres fugiren. E après d'açò vench-li gran set, que morir-se cuydava, e clamà mercé a Déu que li ajudà's. E Déu obrí hun quexal en la galta de l'ase e isqué'n hun toll d'aygua a manera de font e begué. E Samsó no temia los filisteus e anà ha hun loch lur, que havia nom Gatza, e veu una fembra pública e entrà-sse'n ab aquella en ça casa.³²² E com los de la ciutat ho saberen, posaren guardes a la porta de la ciutat per ço que, com exiria al matí, lo matassen. E Samsó levà's a mija nit e pres abdós les portes de la ciutat ab totes les tancadures e posà-les-se als muscles e pujà-les en hun [90v] gran munt que y havia.

E après d'açò, amà una fembra, que havia nom Dalida, que habitava en lo munt de Sorech, e tenia-la per amiga. E ·v· savis dels philisteus vengueren a ella e digueren-li:

—Sàpies hon té la força Samsó e cascú de nosaltres dar t'em mil cedres d'argent.

E Dalida afalagà a Samsó que li digués hon havia la força e ell dix:

—Si yo era ligat ab ·VII· cordes noves de nirvis, seria axí com los altres hòmens.

³²² Al marge dret: «Nota. De Sam[só]».

E ella, dormint Samsó, ligà'l ab les ·VII· cordes que l'aportaren los philisteus, los quals staven en casa amagats. E com aquella lo hac ligat, anà [a] cridar Samsó:

—Leva't, que havet ací los philisteus sobre tu.

E ell levà's e rompé totes les cordes axí com hun fill. E altra veu, ligà-li ·VII· vedilles de cabells del cap ab una corda de tres fils e ficà'ls en terra ab un clau. E com haçò hac fet, despertà'l, dient-li açò que havia dit. E aquell donà tan gran tirada que tot ho arrancà. E lavors Dalida fonch fort trista e cuydà morir de dol e desplaer. E lavors Samsó dix-li la veritat:

—En axí, yo són natzareu del ventre de la mia mare, e si yo havia lo cap ras, yo perdria tota la força.

E llavors Dalida appellà los ·V· savis dels philisteus e dix-los que portassen la moneda que li havien promesa. E ella féu dormir Samsó en la sua falda e féu-li raure lo cap a hun barber mentre dormía. E tantost, l'esperit de Déu se partí d'aquell. E los philisteus prengueren-lo e exortaren-lo, e menaren-lo per lur terra. E après, meteren-lo en càrcer en la ciutat de Gatza, e a les solemnitats menaven-lo al temple per scarni. E après, com los cabells li foren un poch crescuts, un dia que era gran festa, entraren los prínceps e molt poble en lo temple per fer sacrifici a lur Déu, que havia nom Dagon e feren venir Samsó perquè l'escarnissen. E aquell dix al fadrí qui'l menava:

—Acosta'm a la colona —la qual sostenia tot lo temple —e reposaré hun poch.

E aquell [91r] féu-ho. E Samsó féu oració a Déu e abraçà la colona, e donà una gran percutida e dix:

—Ací morrà Samsó e tots quants són en la maysó.

E caygué lo temple dessus tots e moriren-hi ·III· mil persones. E après vengueren sos parents e soterraren-lo. En aquest temps fou sobiran sacerdot Ozies. E fonch Boz, fill de Salamon.

[17] Capítol ·XVI·. Com Elý fou sacerdot e jutjà Israel ·XX· anys³²³

Aprés de Samsó, jutjà Elý ·XX· anys Israel, e transportà en si lo sacerdocí e tolgué'l a Ozi, qui era de Aleazar, e hac-lo ell, qui era de Ytamar; axí que fou ensemps jutge e sacerdot.³²⁴

En aquest temps fou hun hom que havia nom Alchanà,³²⁵ del trip d'Effrahym, qui era de la ciutat de Ramatay,³²⁶ que en après fou dita Abirimathia. E aquest era levita, lo ·XIX· de leví, e havia ·II· mullers, ço és, Anna e Femenea.³²⁷ E Anna era fort bella, mas era exorqua, e l'altra havia fills. E Anna era fort trista, e dix-li Alchanà:

³²³ Després dels capítols dedicats a Samsó, Pere Comestor inclou la història de Micà (Jt, 17-18), que el nostre compilador obvia, i l'episodi de la violació de la muller del levita i el posterior restabliment de la tribu de Benjamí (Jt, 19-21), que la crònica insereix de manera equivocada anteriorment, al final del llibre de Josué. La *Història Escolàstica*, finalitzat el seu llibre dels *Jutges*, i abans del *Primer llibre de Reis* (1Sa), incorpora l'apartat «Historia libri Ruth» (Comestor, 1855: Col.1293), que el nostre compilador utilitza per introduir el sacerdocí d'Helí. Seguirà adaptant la història d'Helí a partir de l'inici del *Primer llibre de Reis* de la *Història Escolàstica*, malgrat que ho fa, encara, dins el seu llibre de *Jutges*.

³²⁴ Segons la font:

Post Samsonem judicavit Israel Heli sacerdos, qui non tantum judex, sed sacerdos a digniori officio agnominatus est. Et translato sacerdotio a filiis Eleazari, hic primus de filiis Ithamar accepit sacerdotium (Comestor, 1855: Col.1293).

³²⁵ Elcanà (1Sa, 1: 1).

³²⁶ Ramà (1Sa, 1: 1). El compilador continua els capítols finals del seu llibre de *Jutges*, com hem dit, seguint el *Primer llibre de Reis* (1r de Samuel) del text de Comestor, segons el qual:

Fuit vir unus de Ramathaimsophim, de monte Ephraim, et nomen ejus Elcana Ephrathaeus (I Reg. I). Vir enim ponitur hic non pro sexu, sed pro vigore virtutum, nec unus pro numero, sed pro singularitate religionis prae aliis. Dicitur autem civitas ejus Ramathaim, quae in Evangelio dicitur Arimathaea (Comestor, 1855: Col.1295).

³²⁷ Peninnà (1Sa, 1: 2). «Phenenna», segons la font (Comestor : 1855, col. 1296).

—Hi no valch yo més que deu fills? No·t dones desplaer.

E Anna anà-sse'n davant lo tabernacle per fer oració a Déu. E Elí dix-li, sacerdot qui estava a la porta [...] ³²⁸ e aquella, fahent oració, dix a Déu:

—Senyor, si tu·m dones hun fill, yo·l te consagraré e·l daré que sia per tostemps al teu seguir.

E Elí dix-li:

—Anna, Déus te darà ço que demanes. Ves-te'n en bona ora.

E lavors Anna se n'anà segura per les paraules del sacerdot, la qual après infantà hun fill e appellà'l Samuel. E com l'infant ach ·VII· anys, portaren-lo en Ciló e offeriren-lo a Déu e comanaren-lo a Elí que l'administràs e que administràs lo tabernacle. E axí, anys administrà davant Déu. E aquells, fet açò, tornaren-se'n en lur casa.

E los fills de Elí peccaren contra Déu en lo servir que fahien per avarícia e per luxúria. E Elí era molt vell e représ-los fort tèbeament dient:

—Vosaltres féu trespassar lo poble de Déu de la sua carrera.

E vench l'àngel a Elí e dix-li a·quell: [91v]

—Qui m'honrarà, yo·l glificaré; e aquell qui·m menysprearà, yo·l menysprearé. E per ço yo tolré lo sacerdocí de tu e de la tua casa e veuràs ton enamich en lo temple.

E açò fou complit en lo temps de Salamó, com Sadoch, qui era de Eleazar, fou fet sacerdot e·n fou gitat Habiatar, qui era de Ytamar. E dix-li:

³²⁸ En aquest fragment, el copista se salta informació. Segons la font, Anna es dirigeix a Elí pregant Déu que li proporcione descendència. Elí veu com aquesta mou els llavis però no li entén res i, llavors li pregunta si ha begut vi. Ella li diu que no i li explica el problema, i Elí li diu que faça oració a Déu (Comestor, 1855: Col. 1296-97). A partir d'ací es reprén el text a la Crònica.

—Més que gran partida de la sua casa se morrià en breu.³²⁹

[18] Capítol ·XVII·. Com Samuel fou elegit propheta per Déu

En après d'açò, Elí estant en son lit e Samuel dormint en la sua cambra, prop Elí, Déus appellà'l e dix:

—Samuel, Samuel.

E aquell levà's e anà-se'n a Elí e dix:

—Senyor, què vols? Tu m'has appellat.

E Elí dix-li:

—Ve-te'n, mon fill, que yo no t'he apellat.

E Samuel tornà's a dormir. E altra vegada cridà'l Déus, e aquell vench a Ellí. E lavors Elí pensà's que Déus l'avía cridat e dix-li:

³²⁹ Al marge esquerre i prosseguint per l'inferior, sota la rúbrica «Prophetas», el copista redacta el Credo Apostòlic intercalant els noms dels apòstols i profetes a tinta vermella. Segueix, doncs, la tradició que divideix el Credo en 24 articles i atribueix cada fragment a un apòstol o profeta diferent. El nostre, però, li adjudica –segurament per error– a Sedequies l'article que la tradició patristica atribueix a Sofonies, i a Daniel, el d'Ezequiel (Bernal Navarro, 2010: 38-45). Transcrivim la nota marginal tot indicant el profetes i apòstols en versaletes:

PETRUS: Credo in Deum, Patrem omnipotentem, creatorem celi et terrae. JEREMIAS: Patrem invocabimus qui terram fecit et condidit celos. ANDREAS: Et in Iesum Christum, filium [ei]us unicum Dominum Nostrum. DAVID: Dominus dixit ad me filius meus [es] tu. IACOBUS: Qui conceptus est de Spiritum Sancto, natus ex Maria Virgine. ·ISAES: Ecce virgo concipiet et pari filium. IOHANNES: Passus sub Poncio Pilato, crucifixus, mortus et sepultus. ZACARIES: Aspicient in me, Deum quem confixerunt. [TH]OMAS. Descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis. OSSES: Ero mors tua, [ero] morsus tuus in inferno. IACOBUS MINOR: Ascendit ad celos, sedet ad dexteram Patris Omnipotentis. [AM]OS: Ipse est qui edificat ascensionem suam in celo. FILIPUS: Inde venturus iudicare vivos et mortuos. [SED]ECHIE: Ascendam vos in iu[dici]o et ero testis [velox] BERTOMEUS: Credo in Spiritum Sanctum. IOEL: Et effundam [de spu] meo super [omnem] carnem. MATHIA: Sanctam [Ecclesi]am Catholicam, sanctorum comunione. MICHEAS: Invocabimus nomine Domine et servant ei. SIMON: Remissionem peccatorum. MELECHIAS: [Do]minus disponet omnes iniquitates meas. IUDAS: Carnis resurrectionem. DANIEL: Educam te de sepulcris tuis popule meus. MATHEI: Et [vi]tam aeternam, amen. DANIEL: Vigilabunt omnis alii ad vitam alii ad [obpr]obrium.

—Si d'aquí havant te crida, digues-li: «Parla, Senyor, que ací és lo teu servidor».

E axí féu, e Déu dix-li aquelles matexes menasses contra la casa de Elí, les quals li havia dites l'àngel. E com vench per lo matí, Elí cojurà a Samuel que li digués tot ço que Déus li havia dit, e aquell lo y comptà tot. E Elí dix-li:

—Déus faça açò que li platja.

E era lavors Samuel de edat de ·XXI· anys e crexquén. E tot Israel conegué que era ver propheta de Déu, e demanà'l de consell en ço que havien a fer. E prophetà a ·XII· anys e de aquest comensaren los prophetas a dir e appellaren-se profetas. Hon ·XX· són estats los prophetas principals, ·IIII· majors e ·XVI· menors. Los majors són: Ezechiel, Ysahies, Geremies e Daniel. Los menors: Samuel, Natan, Eliseu, e Zacaries, Baruch, Osé, Joel, e Amós, Abdias, Micheas, e Nahum, Abacuch, Soffonias, Aggeu e Malechias. E foren dos prophetas d'altra part los majors de tots, ço és, Daviu e sant Johan Babtiste, los quals tots prophetaren o parlaren de Jesucrist.³³⁰

[19] Capítol ·XVIII·. Com fonch presa l'archa de Déu al poble d'Israel³³¹

[92r] Esdevench-se que·ls philisteus se ajustaren en batalla en un loch que havia nom Affech³³² contra·ls fills d'Israel. E axí metex, hi anaren los d'Israel a la batalla, e Israel fou vençut, e moriren-hi ·IIII· mília hòmens. E digueren los pròmens antichs a Elí:

³³⁰ Comestor indica al final d'aquest capítol: «Crevit autem Samuel, et cognovit universus Israel, quod fidelis propheta Samuel esset Domino» (1855: Col.1299). Les al·lusions posteriors als diferents profetes no hi són a la *Història Escolàstica*; l'autor, segurament, aprofita l'avinentesa del fragment de Comestor, que es refereix a Samuel com a profeta, per tal de fer referència al conjunt dels profetes bíblics.

³³¹ En aquest capítol [19] del llibre de *Jutges* de la crònica, el compilador segueix utilitzant el text de Comestor corresponent al capítol 7 del seu *Primer llibre de Reis*, «De morte Heli, et filiorum eius, et captione arcae a Philisthiim» (Comestor, 1855: Col.1300).

³³² Afec (1Sa, 4: 1), segons la font: «Et factum est, convenerunt Philisthiim in pugnam in Aphech» (Comestor, 1855: Col.1300).

—Aportem l'archa de Déu de Siló a la batalla.

E aportaren-la. E anaren ab l'archa dos fills de Elí, ço és, Effín e Finées;³³³ e lur pare manà'ls que no tornassen a ell sens l'archa. E los philisteus combateren-se fort e Israel fou vençut e fugí, e moriren-hi ·XXX· mil hòmens e los dos fills de Elí, e fou presa l'archa de Déu. E vench hun fadrí de la batalla e dix-ho tot a Elí, lo qual sehia en una cadira, e com hac oÿt la mort de sos fills e del poble, sostengué-u passientment. Mas, com hac oÿt que l'archa era presa, caygué de la cadira detràs e trencà's lo cap e isqué-li lo cervell, e morí tantost. E los philisteus portaren-se'n l'archa en Azot e posaren-la en lo lur temple, prop del seu déu, que havia nom Dagon,³³⁴ en senyal de victòria. E com vench per lo matí, trobaren Dagon que jahia en terra abocat davant l'archa e tornaren-lo en son loch. E l'endemà per lo matí, trobaren-lo en terra toltes les mans e lo cap, e jahia sobre'l lindar de la porta.

[20] Capítol ·XIX·. Com Déu fonch agreujat contra los de Azot

E Déus fou agreujat contra·ls de Azot e ferí'ls en los pasterols ³³⁵ de morenes, que·ls podria tots los pasterols e budells. E exien rates dels camps e rosegaven-los los pasterols e los budells, e feren-se bragues de pells.³³⁶ E los preveres dixeren-los:

³³³ Hofní i Pinhàs (1Sa, 4: 4).

³³⁴ Asdod i Dagon (1Sa, 5: 1), segons Comestor: «Tulerunt autem Philisthaei arcam Domini in Azotum, et statuerunt eam juxta Dagon» (1855: Col.1300).

³³⁵ A l'original, «pastorels».

³³⁶ En aquest passatge bíblic (1Sa, 5), les diferents traduccions i transmissions textuais han originat diverses versions. Segons una, Déu va castigar els filisteus amb una epidèmia de tumors; segons una altra, l'epidèmia consistia en morenes o alguna afecció intestinal del recte. A més, en unes versions, el càstig diví únicament contemplava les esmentades malalties; en altres, a més, una plaga de rates contribuí a la destrucció de la ciutat d'Asdod. Les distintes denominacions de la malaltia respondrien als diferents criteris de traducció. La inclusió de la plaga de rosegadors permet a les versions que la contenen, com és el cas de la de Torres Amat (2000: 219), que depén al seu torn de la versió de la *Vulgata*, explicar el passatge posterior (1Sa, 6: 5), segons el qual, els habitants d'Asdod trameten l'arca al poble d'Israel juntament amb cinc tumors, morenes o culs d'or –segons la traducció– i cinc rates d'or, que es correspondrien amb els causant de la destrucció d'Asdod. La majoria dels texts canònics originats després

—Aquesta plagua ve per rahó de la archa que tenits. Trametets-la'ls e passats-hi ·v· culs d'or e ·v· rates per les ·v· ciutats que són ferides, e posats l'archa sobre una carreta e tiren-la dos vaques jóvens. E si se'n van la via de Barsemis,³³⁷ l'archa es causa del nostre mal, e si van per alte camí, seran sdevenguts per cars.³³⁸

E feren-ho axí. E les vaques [92v] anaren-se'n bramant dret camí de Barsames, e los barçamites segnaven-los somrients. E vench l'archa en lo camp de Josué, bersamita, e estech-se allí. E los barsamittas havien por de tocar l'archa, e

de la clausura del Concili Vaticà II (1965) no esmenten enlloc l'epidèmia de rates. La versió de la *Nova Vulgata* enllestida després de l'esmentat sínode diu: «Aggravata est autem manus Domini super Azotios, et demolitus est eos et percussit eos tumoribus, Azotum et fines eius» (text consultat a www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata). A tall d'exemple, la versió de Nacar & Colunga (1969: 296), utilitza el terme *tumors*, mentre que, per exemple, la BVI empra *morenes* (1996: 367); no obstant, cap de les dues no fa menció de la plaga de rates a què al·ludeix la crònica, per bé que sí que la incorporava –tot i que de manera diferent– la versió de la *Vetus Latina*, «et induxit illis mures, et facta est confusio mortis magna in civitate» (Sabatier, 1743: 484), i la de la *Septuaginta*, «et medium regiones eius expullularunt mures, et facta est confusio mortis magna in civitate» (Jager, 1855: 402). Aquest relat de la *Septuaginta* va ser acceptat tradicionalment per la *Vulgata*, «et nati sunt mures, et facta est confusio mortis magna in civitate» (Vulgata, 1862: 173), malgrat no fer-ho, com hem dit, en la seua versió actual. Pere Comestor, a més d'utilitzar el text bíblic de la *Vulgata*, cita l'autoritat, novament, de Josep Flavi, amplia les conseqüències del càstig diví i dóna compte de la plaga de rosegadors, tot i afegint que les rates devoraven els intestins de les seues víctimes:

et percussit eos in secretiori parte natium, et computrescebant prominentes extales eorum. Quod Josephus dicit factum ex crudeli passione dysenteriae, ita ut putrefacta egererent intestina, et mures ebullientes de agris corrodebant extales eorum (Comestor, 1855: Col.1301).

³³⁷ Bet-Xèmeix (1Sa, 6: 9), «Bethsames», segons Comestor (1855: Col.1301).

³³⁸ Segons la font: «Reponite in capsella iuxta arcam quinque annulos aureos et quinque mures aureos, pro numero civitatum quae percussae sunt» (Comestor, 1855: Col.1301). L'edició de la *Patrologia Cursus Completus* de Migne utilitza el mot *annulus*, que bé podria significar *anells* o bé un diminutiu de *anus* (Lewis & Short, 1891: 134). D'altres edicions fan servir l'expressió *quinque agnos aureos*. (Comestor, 1543: 97v; 1609: 299 & 1699: 279). Aquestes diferències, segurament, són motivades per l'adjectiu *aureos*, propiciant una lectura errònia que duria als diferents copistes a interpretar el sintagma complet com *cinc anells d'or*, o *cinc anyells d'or*. Més adient amb el context de les malalties intestinals esmentades en aquest passatge bíblic sembla la traducció del nostre compilador. En aquest sentit, la còpia de la *Història Escolàstica* consultada per l'autor de la crònica hauria d'haver dit: «ponite in capsella iuxta arcam quinque anos aureos et quinque mures aureos», tal com apareix en altres edicions del text de Comestor (1500: 77r; 1519: 78r & 1518: 106r).

trameteren per los hòmens de Carrianrim que la se'n portassen, los quals la aportaren a casa de Aminadab, que era home just en Gabaà, e establiren son fill Eleazar que fos sacerdot e guardàs l'archa. E estech allí vint anys tro al ·VIII· any del regne de Saül, qui la mudà en les tendes. E estech l'archa presa en poder dels philisteus set meses. En aquest temps fou Obet, fill de Boz.

[21] Com après la mort d'Elí, fou Samuel jutge. Capítol ·XX·

Aprés la mort de Elí, fou Samuel jutge del poble d'Israel ·XXX· anys. Aquest, vehent la gran confiança que'l poble havia en Déu, dix-los:

—Pujau en Massat³³⁹ per ço que prech Déu per vosaltres.

E com hi foren pujats, escampà sobre aquells aygua, en la qual havia conjuracions e malediccions; de la qual, si negú que fos ydòlatri ne bevia, tantost se tenien lo labis pegats los uns ab los altres ab senyal d'amistança. E pres una ýdola e féu-ne pols e mesclà-la ab aquella aygua, e donà'n a beure al poble. E en les barbes coneix los ydòlatres axí com féu Moysés. E com los philisteus saberen que Israel era ajustat sens armes en Massat, armaren-se e pujaren contra ells. E Israel hac gran por e dix a Samuel:

—Crida a Déu per nós.

E Samuel pres hun anyel e offerí'l a Déu en holocaust. E dementres que Samuel pregava a Déu, los philisteus començaven la batalla; e nostre Senyor Déu començà a fer gran brogit sobre aquells e gran terratrèmol, e la terra obrí's en alguns lochs. E aquells donaren a fuyta e foren morts e destruïts per los fills d'Israel, qui·ls acasaren tro als térmens de lur terra. E los philisteus, ladonchs, acordaren entre si que, d'aquí havant, no entrassen en los térmens d'Israel mentre [93r] Samuel visqués.

³³⁹ Mispà (1Sa, 7: 5), segons Comestor: «Masphath» (1855: Col.1303).

E Samuel jutjava lo poble en Batel e en Galgala e n Masat, car aquestes tres ciutats eren de gran fama: Bethel, per lo sompni de Jacob; Galgala, per la segona circuncisió que y fou donada; e Massat, per ço com Josué hi estava fort sovent. Samuel pujava en aquestes en les festes solemmials, ço és, a Pasqua Florida e a Sinquagèsina e a Cenofogia, que és la festa dels tabernacles.³⁴⁰ E aquí jutjava al poble; en los altres dies, lo poble pujava a ell a jutjar en Ramata.

[22] Capítol ·XXI·. Com Samuel mes sos fills per jutges en Israel

Aprés d'açò, Samuel se fou envellit. E havia dos fills, ço és, Johel e Habiàs;³⁴¹ e posà la hu en Betel³⁴² e l'altre en Berçabé, per ço que jutjassen en lo poble; los quals se declinaren a varícia e regiraren los juhís, la qual cosa desplaqué al poble. E digueren tots a Samuel:

—Dóna'ns rey qui'ns jutge axí com les altres gents.

La qual cosa desplaqué molt a Samuel. E com hac demanat de consell a Déu, e dix-li Déu:

—Veges que'l poble no ha gitat tan solament a tu de si, mas encara a mi per tal que no regne sobre ells. Emperò, digues-los primer lo dret del rey.

E Samuel dix-los:

—Aquest serà lo dret del rey: los vostres fills seràn sos servidors e cavallers, correus e lauradors e ferrés de les sues armes. E les vostres filles seran cuyneres, ayguateres e pastadores sues. Los vostres servents e les vostres serventes e les vostres bèsties posarà en la sua obra. Les millors coses vostres darà als seus servidors e vosaltres seguets sos vessalls.

E respòs lo poble:

³⁴⁰ La font únicament esmenta que Samuel anava a aquestes ciutats «in tribus solemnitatibus hebdomadariis» (Comestor, 1855: Col.1303), el compilador especifica quines eren aquestes tres festes solemmials.

³⁴¹ Joel i Abià (1Sa, 8: 2), «Joel et Abiam» segons Comestor (1855: Col.1303).

³⁴² A l'original, «Betlem». Corregim a partir de la font: «posuit filios suos Joel et Abiam, alterum in Bethel, alterum in Bersabee» (Comestor, 1855: Col.1303). El relat bíblic, no obstant, situa els dos germans administrant justícia únicament a Beerxeba (1Sa, 8: 2).

—No t’escoltarem més, mas haurem rey e batallarà davant nós.

E Samuel dix-los:

—Tornats-vos-ne cascuns en vostres lochs, que en breu yo us apellaré, com sabré de Déus qui us darà per rey.

E era hun hom de Benjamín qui havia nom Cis³⁴³ e havia [93v] hun fill que havia nom Saül, lo qual era lo major hom qui fos en Israel. E aquest vench ab hun fadrí seu en Ramata per cercar les someres que son pare havia perdudes, e vench a Samuel per demanar-li de les someres perdudes. E ja Déus havia dit hun dia abans a Samuel:

—Demà a ·y·tal ora, te trametré hun hom de Benjamín, lo qual untaràs en rey.

E com Samuel hac guardat Saül, dix-li Déus:

—Havet l’om que yo t’avía dit.

Ladonchs, dix Samuel a Saül:

—Yo só l’om qui tu cerques, vine e dinar t’as ab mi, e no hajes ànsia de les someres, que ja són trobades.

E anaren-se dinar. E per lo matí, com fo fora la ciutat, dix-li Samuel:

—Vaja-se’n lo teu fadrí primer, e tu atura’t per tal que ·t· diga les paraules de Déu.

E Samuel tragué hun cetrill ple d’oli que havia hun forat en lo costat e escampà-lo-y sobre ·l· cap, e besà’l en la boca e dix-li:

—Déus te ha habitat e exaltat sobre la sua heretat.

E dix-li:

—Ajustar-nos em tots en Galgala, e allí farem offrenes per ·VII· dies per la tua consacració; e sperar m’as tro que yo sia vengut a tu.

³⁴³ Quix (1Sa, 9: 1).

E Saül partí's de aquell e sabé com les someres eren ja trobades, e tornà-sse'n a casa de son pare. E en aquest temps fou Jesé, fill de Obet. E ací fenex lo *Libre dels Jutges* e comença lo *Primer libre dels Reys*.³⁴⁴

[Reis ·I·]

[1] Ací comensa lo *Primer libre dels Reys*. Capítol I

E Samuel appellà lo poble e dix:

—Estats davant Déu e faré sorts per los trips e per les famílies e per les cases e per los caps.

E la sort caygué en la trip de Benjamín e devallà tro a Saül, e, com lo hagueren untat, establiren-lo en lo mig del poble, e fou pus alt que tots del muscle ensús. E tot lo poble cridà e dix:

—Viva lo rey.

E posaren lo libell de la lig del rey qui scrivi Samuel en lo tabernacle, qui era en Cilo, e puix tornaren-se'n tots en [94r] lurs lochs. E Saül anà-se'n a sa casa en Gabaà. E sdevench-se après de hun mes, que Naàs,³⁴⁵ amonita, asetjà la ciutat de Jabés-Galaat.³⁴⁶ Los de la ciutat digueren-li que fes pau ab ells e servir-li-en. E respòs Naàs:

—Yo faré pau ab vosaltres si volets que us traga a tots los ulls drets.

³⁴⁴ Desconeixem el motiu d'aquesta segmentació dels llibres bíblics. El compilador finalitza ací el seu llibre de *Jutges* seguint el text del capítol 11 del *Primer llibre de Reis* de la *Història Escolàstica*, «De unctio Saulis et electione» (Comestor, 1855: Col.1303), que narra els fets que conté 1Sa. 10. Utilitzant aquest mateix capítol inicia la Crònica universal de 1427 el seu *Primer llibre de Reis*.

³⁴⁵ Nahaix (1Sa, 11: 1).

³⁴⁶ Jabeix-Galaad (1Sa, 11: 1), segons la font: «Naas Ammonites obsedit Jabes Galaad» (Comestor, 1855: Col.1305).

Per ço que ab l'escut se cobriessen l'ull esquerre e que no volguessen res a batalla. E aquells respongueren-li:

—Da'ns ·VII· dies d'espai.

E aquest féu-ho, e aquells trameteren misatges per tot los térmens d'Israel. E vengueren en Gabaà a Saül e comptaren-li tot lo fet. E l'esperit de Déu vench sobre Saül, e pres dos bous que portava e féu-ne fer peses e tramés-les per tots los térmens de Israel dient que, tot hom que no hixiria e no seguiria Saül, que axí seria fet d'aquell com era fet d'aquells bous. E la temor de Déu espahordí tot lo poble e isqueren. E foren ·CCC· mil hòmens, e los de Judà foren ·XXX· mil. E digueren als misatgers de Jabés:

—Demà haurets salut.

E Saül partí lo poble en tres parts. E ora d'alba, ferí en la host dels enemichs e destrouí Amon ab gran plaga. E lavors dix tot lo poble:

—Regne Saül.

E dix Samuel:

—Anem en Galgala e renovellem allí lo regne.

E com foren en Galgala, untaren Saül en rey la segona vegada. E dix Samuel al poble:

—Aveus lo rey que va davant vosaltres. Avets dexat Déu, senyor vostre, e a mi; e açò us serà senyal que Déus vos ha donat rey en la sua yra. Veus que temps és ara de les messes e yo reclamaré Déu, e darà-us huy trons e lamps, calabuixó e pluja.

E tantost fou fet contra costum del temps e de la terra. E lo poble hac temor e dix:

—Prega Déu per los teus servidors, car havem affegit mal als nostres peccats com havem demanat lo rey.

En aquest temps fou sacerdot Achicop.

[2] Capítol 2. Com Saül fonch lo primer rey sobre tot lo poble d'Israel

Saül fonch lo primer rey sobre tot lo poble d'Israel, e regnà ·XVIII· anys. E com començà a regnar, era axí humil com infant d'un any, e regí [94v] justament lo poble dos anys. En los altres anys no fo rey, mas tirant.³⁴⁷ E los philisteus havien posades guardes en Gabaà e havien guarnit lo loch axí com si fossen senyors en Israel. E Saül vench en Batel ab ·III· mil hòmens, e Jonatàs, son fill, vench en Gabaà ab mil. E ferí en los hòmens que y staven dels philisteus, e pres-los e destrouí'ls tots. E com los philisteus ho saberén, ajustaren-se a batalla contra Israel ab ·X· mil carretes e ·VI· mil hòmens a cavall, e de peu sens nombre. E Saül pujà en Galgala e appellà tot lo poble. E dix a Samuel que demanàs a Déu de consell. E com hac esperat a Samuel ·VII· dies, lo poble se fo sllenegat e partit d'ell, e hagueren por e amagaren-se en les coves; e altres passaren lo flum Jordà.

E com Saül veé que Samuel tardava massa e que li era gran dan, offerí sacrifici a Déu. E com ho hac fet, aveus Samuel que venia, lo qual représ a Saül perquè havia sacrificat sens ell. E dix-li:

—Lo teu regne d'aquí havant no·s levarà, car Déu se ha cercat hun hom a la sua voluntat que regesca lo seu poble.

E anà-sse'n Samuel. E Saül isqué contra los philisteus ab lo poble, e no eren ab ell sino ·DC· hòmens. E no y havia lances en tota la sua host, sino la sua e de

³⁴⁷ Segons Comestor:

Filius unius anni erat Saul cum regnare coepisset, id est humilis tanquam parvulus; duobus autem annis regnavit super Israel, id est juste rexit populum (I Reg. XIII). In reliquis annis regni quasi tyrannus fuit, et non rex. (1855: Col.1306).

Jonatàs, car los philisteus se n'havien fet anar tots los ferrés de Israel en lur terra. E Saül féu portar l'archa de Déu en les tendes.

E sdevench-se que hun dia, Jonathàs isqué ab son scuder per veure l'estatge dels philisteus, e negun no'n sabia res. E dix a l'escuder:

—Quant los veurem, si·ns dien «aturats-vos aquí entrò que nos hi siam», aturem-nos; e si·ns dien «pujats a nós», pugem, car Déu los nos haurà liurats en les nostres mans; e aquest serà lo nostre senyal.

E com los philisteus los veren, dixeren-los:

—Pujats a nós.

E lavors Jonathàs e'l seu seuder pujaren. E Déu espaventà tan fortment los philisteus e ferí en aquells e matà'n molts, e les tendes torbaren-se; e fogiren [95r] e mataven-se los uns ab los altres. E les guardes digueren a Saül la fuyta dels enemichs e saberen que açò havia fet Jonathàs. E lavors Saül perseguí los enemichs ab tots los qui eren ab ell. Tots aquells qui eren amagats e los qui eren fuyts mesclaren-se ab Saül e tornaren a la batalla e perseguiren los enemichs tro al vespre, que foren cansats, e mataren-ne molts.

E Saül havia quatre fills, ço és, Jonathàs, e Esay, Missua³⁴⁸ e Ysbolet,³⁴⁹ e na Micol, muller que fou de Daviu. E era príncep de la sua cavalleria Abner. E hac altra filla, qui hac nom Merob.

³⁴⁸ Jonatan, Ixví i Malquixua (1Sa, 14: 49).

³⁴⁹ 1Sa, 14 no fa menció d'Isbóixet i identifica com a fills de Saül Jonatan, Ixví, Malquixua i les dues filles, Mical i Merab. Isbóixet apareix més endavant (2Sa, 2: 8). Aquest fill de Saül també apareix amb el nom d'Eixbaal o Ixbaal (1Cr, 8:33). Segons la BVI, el text hebreu de 2Sa l'anomena Isbóixet (Home de la ignomínia), segurament per evitar el nom *Ixbaal* (Home de Baal) (BVI, 1996; AT: 405; nota *t*). Segons Comestor: «Quartus tacetur Isboseth, tanquam puer et nondum militans, vel tanquam ineptus» (1855: Col.1309).

[3] Capítol ·III·. Com Samuel dix a Saül que destrouís Amalech

Dix Samuel a Saül:

—Déu diu que destrouesques Amalech e tot quant ha, que no·n romanga memòria per tal com contrastà a Israel com se·n tornava de Egipte.

E Saül pres ·CC· mil hòmens de peu e ·X· mil hòmens de Judà per ço com eren los millors. E com fou entrat en la terra dix al cineu:

—Partex-te de Amalech salvant los fills de Obal.

E los cineus partiren-se'n. D'allí havant, habitaren en Israel. E d'aquests isqué Racap, qui fou lo primer que establí hermites que visqueren solitaris en lo desert.³⁵⁰ E lavors Saül ferí Amalech e ab poder de coltell destrouí-u tot, eccepat que perdonà Agaig, rey dels amelachites, e reservà lo seu bestiar. E dix Déu a Samuel:

—Penit-me com he fet rey a Saül.

E com Saül ach bastit hun arch de murta de pala de olivera en lo munt de Carmell en senyal de victòria, Samuel devallà-se'n a ell en Galgala, e Saül isqué-li a carrera. E com Samuel lo hac increpat perquè havia estojat Amalech, Saül, per scusar-se, dix que·l poble havia estojades les millors coses a Déu per ço que les hi offerís. Respòs Samuel:

—Major cosa és obediència que sacrifici.

E dix-li Saül:

—Peccat he. Prech-te que prechs Déus per mi.

E Samuel dix-li:

³⁵⁰ Al marge dret: «Racap fou lo primer que féu ermit[es]».

—Déus te ha gitat, que no sies ja rey sobre Israel.

E axí com se'n volgué anar, Saül lo pres per la vora del mantell, que s'esquinçà tantost. E Samuel dix-li:

—Axí ha Déu tallat e partit [95v] lo regne de tu e dels teus.

E Samuel manà que li portasen Agaig d'Amalech, e com davant li fonch, féu-lo tot specejar. E puix, vench-se'n en Ramata e Saül tornà-sse'n en ça casa en Ramata. E d'aquí havant, Saül no'l veu viu.

En aquest temps, com Saül havia ·XV· anys que regnava, comensaren dos regnes, ço és, lo regne dels corintians, en lo qual primer regnà Aloetes, en lo qual hac ·XII· reys, lo qual durà tro al ·XLII· anys del rey Ozies; e l'altre regne fou lo regne dels lacedonis, en lo qual primer regnà Euristes, en lo qual hac ·X· reys, los quals deffalliren en lo ·XLVIII· any del dit Ozies, rey de Judà.³⁵¹ E Samuel plorava com Déus havia axí Saül lexat e gitat del regne.

[4] Capítol 4. Com Déu dix a Samuel que untàs en rey Daviu

E Déu apparech a Samuel e dix-li:

—Humple un cetrill d'oli e ves a casa de Ysaý, qui és dit Gessé, e unta hu de sos fills en rey.³⁵² E per ço que no hajes por de Saül, mena hun vedell ab tu en scusa de sacrificar.

E vench-se'n a Betllem, a casa de Jessé, e dix-li:

—Fem venir tos fills.

³⁵¹ En aquest cas, el compilador complementa aquest passatge amb el capítol «De ortu regni Lacedemoniorum et Corinthiorum et the Codro rege Athenensium» del *Speculum historiale* (Beauvais, 1591: 24v). L'obra de Beauvais resol breument en un paràgraf la història de Samuel i Saül (1591: 24v), però afegeix un capítol sobre la història del Lacedemònia i Corint que el nostre compilador convé d'extractar.

³⁵² La crònica torna, de nou, a utilitzar el text de Comestor a l'inici d'aquest capítol: «Imple cornu oleo, et vade ad domum Isai, ut inungas regem unum de filiis ejus» (1855: Col.1310).

E aquell li establí ·VII· fills davant ab hun adobtiu, qui era fill de son fill Natan, lo qual havia affillat, e dix-li Samuel:

—E són ací tots tos fills?

E respós Jessé:

—Encara n’i ha hu petit, qui pex les ovelles.

E féu-lo venir per manament de Samuel, lo qual havia nom Daviu, e era roig, fresch e bell. E llavors Samuel untà’l en rey enmig de sos frares, e l’esperit de Déu endreçà Daviu e fou ab ell d’aquí havant. E l’esperit de déu partí’s de Saül e pres-lo l’esperit maligne, e contornà’l de part de Déu. E digueren a Saül los seus servidors:

—L’esperit maligne te tabuxa, hajes hun hom qui sàpia tocar esturments e sostendràs-ho pus laugerament.³⁵³

E aquell féu-se venir Daviu, qui sabia bé tocar de tots sturments. E com l’esperit maligne lo prenia, sonava Daviu lo saltiri³⁵⁴ o la guitarra, e Saül o sostenia pus laugerament. E Daviu [96r] tornà-sse’n a casa de son pare. E quant Daviu se’n fonch partit, l’esperit maligne, a cap de poch, agreujà molt a Saül.

³⁵³ El text de Comestor diu: «Spiritus malus exagitat te: adhibe tibi psaltem peritum in cithara, et levius feres» (1855: Col.1310).

³⁵⁴ A l’original, «salturi». No obstant, el text de la font diu: «Igitur cum spiritus arripiebat Saul, David psallebat in cithara, et levius erat ei» (Comestor, 1855: Col.1311). Comestor utilitza ací el verb *psallere* amb el significat de *fer sonar un instrument de corda* (Lewis & Short, 1891: 1483; vg. *psallo*), en aquest cas, la cítara, que la crònica tradueix per *guitarra*. El compilador identifica el verb *psallere* amb l’instrument de corda anomenat *saltiri*, que prové del llatí *psalterium* (DCVB), que s’emprava per tal d’indicar tant l’instrument musical com el conjunt dels salms bíblics (Lewis & short, 1891: 1483).

[5] Com Saül féu crida que qui matàs Goliàs, jagant, li daria sa filla.

Capítol ·v·

Esdevench-se que·lls philisteus se ajustaren a batalla contra Israel, e Saül e Israel posaren les tendes en la Vall del Roure.³⁵⁵ E havia en la host dels philisteus hun jagant que havia nom Goliés. E aquest fonch fill de na Orphà, nora de Helimàlech, que havien preses entre ella e na Rut per marits dos fills de Helimàlech e de na Noemí, lo qual se n'era anat ab sos fills e ab sa muller en la terra de Moab per la fam que era en la sua terra de Bethllem; e lo qual e sos fills moriren sens fills que no lexaren de lurs mullers. E na Noemí tornà-sse'n en Batllem ab na Rut, ça nora, qui no·s volch partir de aquella. E na Orphà romàs-se en ça terra e pres per marit hun jagant, del qual hac ·III· fills, ço és, Gesbí, Denob, Sefi e Goliés.³⁵⁶ Aquest Goliés havia ·VII· colzes e hun palm

³⁵⁵ Segons Comestor, el qual segueix el text de la *Vulgata*, «valle Terebinthi» (Comestor, 1855: Col.1311 & *Vulgata*, 1862: 182). La crònica tradueix el nom per *Roure*, i no *Terebint*, «arbre de la família de les anacardiàcies» (DCVB), segurament, perquè el roure li era més familiar. Torres Amat, en canvi, opta per la traducció «Valle del Terebindo» (2000: 229), mentre que la BVI fa servir «Vall de l'Alzina» (1996: 383).

³⁵⁶ Es refereix a Ixbí-Benob, Saf i Goliat (2Sa, 21: 15-22). En aquesta secció, Comestor únicament diu sobre l'ascendència de Goliat que «Iste spurius dictus est, quia de ignobili patre, id est gentili, et nobili matre, id est Judaea natus erat» (1855: Col.1311). Ara bé, al *Segon llibre de Reis*, Comestor explica que Orpà, nora d'Elimèlec i Noemí, infantà quatre gegants, que eren Ixbí-Benob, Saf, Goliat i un quart, de nom desconegut, del qual només diu que tenia sis dits a cada extremitat, vint-i-quatre en total. (Comestor, 1885: Col.1342). Pel que fa a aquest Goliat de 2Sa 21, la BVI diu que «No és clara la relació d'aquest personatge amb el Goliat de 1Sa 17» (BVI, 1996; AT: 433; nota p). La confusió radica en les diferents al·lusions a la mort de Goliat –o d'un Goliat– que hi són presents a la Bíblia. En primer lloc, el relat de 1Sa 17 situa David com l'autor de la mort de Goliat; d'altra banda, 2Sa 21 explica que «Hi hagué encara un altre combat contra els filisteus a Gob, i va ser llavors quan Elhanan, fill de Jaré, de Betlem, va matar Goliat, de Gat. Aquest portava una llança que tenia l'asta com un plegador de teixidor» (BVI, 1996; AT: 433); també 1Cr 20 diu: «Hi hagué encara un altre combat contra ells a Guèzer. Elhanan, fill de Jaïr, va matar Lahmí, germà de Goliat, el de Gat. Aquest portava una llança que tenia l'asta com un plegador de teixidor» (BVI, 1996; AT: 1334). Per tant, segons 2Sa, Elhanan va matar aquest Goliat –el qual la crònica, situant-lo entre els seus germans, identifica amb el Goliat de 1Sa–; però, segons 1Cr, a qui va matar va ser a Lahmí, germà de Goliat. En qualsevol cas, el compilador de la nostra crònica acudeix a aquest fragment del *Segon llibre de Reis* de la *Història Escolàstica*, per intentar aportar més dades sobre l'ascendència de Goliat –de qui Comestor, al *Primer llibre de Reis*, només diu que era fill d'una jueva i un gentil– i situa aquests gegants de 2Sa 21 com a germans de Goliat. A més, un error en la traducció –o bé, per tal d'aconseguir el còmput dels quatre germans que explica Comestor– el duu a partir el nom del primer dels germans i transformar el nom «Jesbibenob», que és el que utilitza la font, en «Gesbí» i «Denob». Després

d'altària, e viltenia e desonrava Israel dient-los moltes vilanies; e que y isquesen hu per hu, e aquell qui vencés, que·ls altres fossen fos vessals. E lo poble temorejaua'l molt.

E Saül féu fer crida que tot hom que matàs Goliés, que ell lo faria rich e·l daria sa filla per muller. E eren en la host de Saül ·III· germans de Daviu, e lo pare tramés vitualles per Daviu. E com Daviu sabé ço que Goliés dehia, dix a sos germans que ell se combatria ab aquell. E fou denunciât a Saül, lo qual los féu venir davant. E Daviu li dix:

—Yo, senyor, me combatré contra·l philisteu.

E Saül, per ço com lo veu tant fadrí, vedà-lo-y. E dix-li Daviu:

—Yo matí hun leó e hun ors qui m'opremien lo bestiar, donchs, yo faré atrestal d'aquest philisteu incircunsís ab lo voler de Déu.

E lavors Saül féu venir les sues armes a Daviu e com fou armat sentí's empatxat [96v] e despullà's les armes.

[6] Com Daviu matà Goliás, jagant. Capítol ·VI·

E llavors Daviu pres lo cerró e lo bastó que portava e mes-hi ·V· pedres redones e pres la fona en la mà e isqué contra·l philisteu. E com aquell lo veu venir, menyspreà'l e dix-li:

—Só yo ca, que ab bastó vens?³⁵⁷

E dix-li Daviu:

—Tu vens contra mi ab armes, e yo vench contra tu en lo nom de Déu.

d'aquesta al·lusió als suposats germans de Goliat, la crònica reprén la seua narració, de nou, a partir del *Primer llibre de Reis* del text de Comestor.

³⁵⁷ Segons la font: «Nunquid ego canis sum, quia tu venis ad me cum baculo» (Comestor, 1855: Col.1312).

E Daviu tirà-li una pedra ab la fona e ferí'l sus al front, e ficà-la-y dins lo front. E tantost, tramés-li'n altra e ferí'l allí metex. E après tramés-li la terça e donà-li en aquell loch metex e mes-la-y tro en lo cervell, e caygué en terra. E Daviu, tantost ab lo seu coltell matex, levà-li lo cap. E per ço, d'ací havant, fonch feta circuncisió ab coltell tallant, car d'abans se fahia ab pedra tallant.³⁵⁸ E fet açò, los philisteus fugiren e Israel perseguí'ls tro a les portes d'Atharom.

E Daviu portà-sse'n lo cap e lo coltell de Goliés en lo seu tabernacle e depuix portaren-lo en Jerusalem. E Jonathàs despullà's les sues vestidures e donà-les a Daviu. E axí com tornaven de la batalla, Daviu portava lo cap de Goliàs en la lança, qui era tant grossa com una barra de texidor, ab lo ferre que pesava ·CCC· honzes,³⁵⁹ la qual havia dedicada a Déu. E exien les fembres de totes les ciutats ab sturments e cantaven e deyen:

—Saül n'a morts mil.

E responien les donzelles:

—E Daviu ·X· mil.

E com Saül oy que la victòria donaven a Daviu, hac gran dolor en son cor e gran enveja de Daviu; e no·l mirava ab bella cara, ans li tramés una lança que tenia en la mà, e crydà'l matar. E lavors Daviu partí's davant Saül.

³⁵⁸ Al marge esquerre: «[A]cí començà [la] circuncisió ab coltell de Golàs».

³⁵⁹ En aquest passatge, Comestor no indica el pes de la llança de Goliat, sinó únicament que «David disposeret ferre caput Goliae in Jerusalem» (1855: Col.1312). La dada de les dimensions de la llança l'ofereix el relat bíblic (1Sa, 17: 7), per bé que la crònica adapta la unitat de mesura del text bíblic (sicles) a una altra que, segurament, seria més habitual per al compilador (unces). Segons el text de la *Vulgata*: «Hastile autem hastae eius, erat quasi liciatorum textentium. Ipsum autem ferrum hastae eius, sexcentos siclos habebat ferri» (1862: 181). Segons la BVI, que també adapta la unitat de mesura: «El pal de la seva llança era com una plegadora de teixidor; la punta de ferro, sola, ja pesava sis quilos» (1996: 383).

**[7] Capítol ·VII·. Com Saül dix a Daviu que li aportàs ccc pelloffes dels
philisteus e dar-li-hi a sa filla**

Après, a pregaries de Jonathàs, féu-lo príncep de mil hòmens e dix-li:

—Porta'm ·CCC· pelloffes de pixes de philisteus e yo dar t'e ma filla per muller.³⁶⁰

E açò feya per ço que morís. E Daviu [97r] anà-sse'n a Achoron³⁶¹ ab los seus hòmens e matà-y ·CCC· filisteus, e apportà les pelloffes a Saül e dix-li que fessen les nosces. E Saül, com a forçat, donà-li ça filla na Micol per muller. E volia-li gran mal en son cor e tractava-li'l a mort, mas Jonatàs era gran son amich e havien feta amistança abtre abduy. E aquell li descobria tot lo mal que li tractava Saül, e Daviu fugia-li davant. E vench en un loch que havia nom Nabé.³⁶² E Achimàlech,³⁶³ qui era prevere, marvellà's que'l gendre del rey era vengut tot sol. E Daviu dix-li:

—Has res que'm dons a menjar a mi e a mos companyons?

Respòs lo prevere:

—No he sinó los pans de la proposició,— que posaven desús l'altar.

³⁶⁰ Segons Comestor, la quantitat de prepucis que li demana són «centum praepudia»; tot i això, David «percussit de Philistiim ducentos viros, et afferens praepudia eorum» (1855: Col.1313). El relat bíblic explica això mateix, que Saül demana a David cent prepucis de filisteus i David li n'aporta dos-cents (1Sa, 18: 24-27). La crònica suma ambdues quantitats i situa la xifra en tres-cents.

³⁶¹ Ecron (1Sa, 17: 52). Pel que fa a l'esmentat episodi dels prepucis filisteus, el relat bíblic de 1Sa 18 no especifica el nom de la ciutat. Segons Comestor: «Et abiit David cum viris, quorum tribunus erat in Accaron, et percussit de Philistiim ducentos viros, et afferens praepudia eorum» (1855: Col.1313). Llavors, Comestor tampoc especifica on es dirigeixen David i els seus per tal d'aconseguir els prepucis dels filisteus, sinó que explica que David va marxar amb els seus homes, dels quals havia estat cap o comandant (*tribunus*) a Ecron, que és la ciutat fins on les tropes de David van perseguir els filisteus després de la mort de Goliat (1Sa, 17).

³⁶² Nob (1Sa, 21: 2), segons Comestor, «Nobe» (1855: Col.1315).

³⁶³ Ahimèlec (1Sa, 21: 2).

Vehent la sua gran necessitat, donà-li'n. E Daviu demanà-li armes, e donà-li lo coltell de Goliés. E Dohech³⁶⁴ Ydumeu, qui era pastor de Saül, veu tot açò qui era allí. E Daviu anà-sse'n tantost e vench-se'n al rey de Gat,³⁶⁵ que havia nom Achís.³⁶⁶ E d'aquí vench-se'n a Naàs,³⁶⁷ rey dels amonites, e aquí vench tot son linatge a ell. E tots los qui eren en oy de Saül se ajustaren a ell e foren ·CCCC· armats. E anà-sse'n ab ells en Massat,³⁶⁸ qui era en Mohab, e comanà son pare e sa mare al rey de Moab; e estigueren-se aquí mentre Daviu fou en guerra. En aquest temps fou Gad propheta.

³⁶⁴ Doeg (1Sa, 21: 8).

³⁶⁵ A l'original, «Get».

³⁶⁶ Aquix (1Sa, 21: 11).

³⁶⁷ Nahaix. El relat de 1Sa 22 no esmenta l'estada de David als territoris de Nahaix, rei dels ammonites, sinó als del rei de Moab. Segons Comestor, David va anar a Mispé de Moab, però «prius venit ad Naas regem Ammonitarum ut dicit Hieronymus in sequentibus in quadam glossa». La tradició patristica afegeix aquesta estada amb els amonites abans d'anar a Moab interpretant el fragment de 2Sa 10 que diu: «Després d'això va morir el rei dels ammonites i el va succeir el seu fill Hanun. David es va dir: "Tractaré bé Hanun, fill de Nahaix, tal com el seu pare em va tractar a mi"» (BVI, 1996; AT: 414). En 2Sa 10, doncs, David pretén tractar bé Hanun perquè son pare l'havia tractat bé a ell –entén sant Jeroni, segons Comestor– quan fugia del rei Saül. Segons una altra tradició, aquest Nahaix, rei dels amonites, seria el rei de Moab de 1Sa 22: 3, a càrrec del qual va deixar David la seua família. En aquest sentit, segons Juan de Dueñas:

Nuetros expositores, declarando este passo, dicen communmente que este rey fue Naas, al qual el rey Saul avia vencido en una guerra, por cuya causa y razon David fue para él muy segura y pacíficamente porque era enemigo del rey Saul. Con esto que estos dicen conforma lo que entre manos tenemos: que muerto Naas, embió David a consolar a su hijo Anó sobre la muerte de su padre por razon del buen tratamiento y misericordia de su padre avia usado con él, amparandole a él y su padre y madre con toda su familia y a los otros quatrocientos varones que yvan con él. (de Dueñas, 1589: 51r).

Malgrat tot, l'esmentat autor alerta que «esto que esta dicho parece obviar y contradizeir lo que acerca d'este Naas se dize, porque en diversos lugares de la Sagrada Escripura Naas es dicho ser rey de Amon y no de Moab» (de Dueñas, 1589: 51r).

³⁶⁸ Mispé (1Sa, 22: 3).

[8] Com Daviu fugí per por de Saül. Capítol ·VIII·

Per consell del propheta Gad, Daviu se·n vench en la terra de Judà e fou en hun bosch que havia nom Hèreth³⁶⁹. E Saül sabé que Daviu era aquí, vench en lo bosch, e Donech Ydumeu, pastor seu, dix-li:

—Yo·l viu d'aquests dies en Nobé ab lo prevere Aximàlech, e donà-li què menjar e lo coltell de Goliés.

E Saül fou fort yrat e appellà lo prevere Aximàlech e tots los altres preveres de Nobé e dix-los per què li havien donada ajuda. E aquells respongueren que no sabien que li fos fogit. E lavors Saül dix a Donech que·ls matàs [97v] e aquell matà'ls tots, e ·LXXXV· vestits ab efoch de lli.³⁷⁰ Aquests preveres instituí Samuel, e ell fou lo primer hom qui féu e instituí monestir de religiosos.³⁷¹ E feta la mort dels preveres, Saül destrouí Nobé, qui era vileta dels preveres, e matà tots los hòmens e fembres e bèsties que y eren, salvant Habiatar, fill de Aximàlech, qui fugí a Daviu e portà ab si l'efoch que Moysés havia fet. E dix-li la mort que Saül havia feta de son pare e dels altres. E denunciaren a Daviu que·ls philisteus combatien un loch que havia nom Ceylà³⁷² e guastaven les messes. E Daviu demanà de consell a Déu, e Déus dix-li que y anàs. E anà-y e ferí a aquells ab gran plaga e entrà-se'n en Ceylà. E com Saül hoý dir que allí era Daviu, aplegà la host per asetjar-lo aquí. E com Daviu ho sabé, isqué-se'n ab ·DC· hòmens que tenia e anà-se'n en una munt d'una solitut que havia nom Zip.³⁷³ E Jonatàs anà-sse'n a Daviu e confortà'l, e dix-li:

³⁶⁹ Hèret.

³⁷⁰ És a dir, 85 sacerdots, vestits amb l'efod, vestidura sacerdotal.

³⁷¹ Al marge esquerre: «Lo primer qui instituý religió e monestir fo Samuel».

³⁷² Queilà (1Sa, 23: 1). Segons Comestor: «Et nuntiatum est David, quod Philisthaei oppugnarent Ceilam» (1855: Col.1316-1317).

³⁷³ Zif (1Sa, 23: 14).

—Tu regnaràs en Israel e yo seré lo segon après de tu. E renovellarem allí lo jurament e la amistança que havem feta davant Gad, propheta.

[9] Com Daviu anà en lo Desert de Mahón per por de Saül. Capítol ·VIII·

Aprés vench-se'n ab los seus hòmens en lo desert de Mahon³⁷⁴ en un munt fosch e scur. E Saül vench-hi, e los seus hòmens tenien singlat lo munt entorn a manera de corona e muntaven ensús a Daviu. E axí com aquell se desesperava que pogués escapar, misatger vench a Saül que li dix:

—Vine tots, que havet los philisteus qui son scampats per tota la terra.

E lavors Saül partí's d'aquí e lexà Daviu e anà-sse'n en lo castell d'Engandí.³⁷⁵ En aquest loch fonch la vinya del bàsem que portà la regina Sabba en temps de Salamó. E Saül, preseguint a Daviu, entrà en una cova per deportar-se, e Daviu e los seus estaven amagats dins aquella. E dígueren los seus a Daviu:

—Déus lo t'ha liurat en les mans, e axí mata'l.

E dix Daviu: [98r]

—No platja a Déu que yo meta les mans en l'untat de Déu.

E acostà's a Saül e tallà-li la vora del mantell. E axí com fonch exit de la cova anava-se'n per son camí, e Daviu isqué après d'ell e cridà'l e dix:

—Per què escoltes aquells qui·t dien que yo·t portaré la mort? Havet la vora del teu mantell en la mia mà, car axí com la tallava, bé·t poguera matar.

E lavors Saül dix-li:

—Pus just est tu que yo. Déus to reguardone, yo sé que tu deus regnar. Jura'm per Déus que no destrouiràs lo meu linatge après de mi e lexar t'e.

³⁷⁴ Maon (1Sa, 23: 24).

³⁷⁵ Enguedí (1Sa, 24: 1).

E David lo y jurà e partiren-se d'aquí. En aquest temps morí Samuel e plorà'l molt tot Israel. E soterraren-lo en Ramata. E David se'n devallà en lo desert de Pharam e estech en un castell qui es en Haràbia, e habità aquí per pahor de Saül.

[10] Capítol ·X·. Com David pres la lança de Saül de la sua tenda

Altra vegada digueren a Saül que Daviu era en lo coll de Acyllé,³⁷⁶ e Saül anà-y ab ·III· mil hòmens. E Daviu devallà-sse'n de nit en la host ab dos nebots seus e vench-se'n a la tenda de Saül mentre tots dormien, e pres-li la lança que tenia al cap del llit e lo vexell de la aygua e portaren-se'n-ho tot. E com hagneren passat lo torrent e foren al cap del munt, Daviu cridà Abner e al poble:

—Axí guardats vosaltres vostre senyor lo rey, que haveus ací la sua lança e lo vexel de la aygua?

E com Saül conegué la negligència dels seus e lo benefici de Daviu, dix:

—Torna, mon fill Daviu, que no't faré mal. Peccat he.

Dix David:

—Per què'm perseguexs? Déus sia jutge entre nosaltres. E axí, avet ací la lança, vinga-y qui la s'enporte.

E Saül tornà-sse'n en son loch. E Daviu, per estar més segur, anà-sse'n ab los ·DC· hòmens que tenia en la terra dels philisteus, al rey Atxís, rey de Gath, ab dues mullers sues, ço és, na Abigayl e n'Achinoam.³⁷⁷ E dix a Atxís:

—No't vull ésser enujós, dona'm algun loch en què habite e puxa star.

³⁷⁶ Haquilà (1Sa, 26: 1), segons la font: «Ecce absconditus est David in colle Hachilae» (Comestor, 1855: Col.1319).

³⁷⁷ Abigail i Ahinóam (1Sa, 27: 3).

E aquell donà-li Sixalet,³⁷⁸ lo qual d'allí havant fou del rey de Judà. E estech-hi ·IIII· mesos e mig e feya de grans [98v] preses de les viles dels philisteus que li staven entorn, qui no estaven sots poder de Atxís.

[11] Capítol ·XI·. Com una fetillera dix a Saül que moriria en batalla lo dia vinent

Esdevench-se en aquell temps que·ls philisteus se ajustaren tots a la batalla contra Israel. E Atxís dix a Daviu:

—Hiràs ab mi a la batalla ab los teus, e poste que sies custòdia del meu cap davant tots.

E Daviu dix que li plahia. E d'altra part, Saül aplegà tot Israel e vench en Gelboe.³⁷⁹ E Saül hac por e demanà a Déu de consell, e no li respòs per sompnis ni per profetes. E lavors dix Saül als seus servidors:

—Sercats-me una fetillera.

E no n'i havia romasa sinó una en tot Israel, que totes les havia mortes, que era mare de Abner, que estava amagadament en una ciutat que havia nom Emdor.³⁸⁰ E Saül mudà's lo hàbit e vench a la fembra de nit ab hòmens, e dix-li:

—Suscita'm, Samuel.³⁸¹

E aquella dix-li:

—E no sabs tu què ha fet Saül a aquelles qui sabien de aquesta art, que totes les ha mortes? E donques, per què aguaytes la mia ànima?

³⁷⁸ Siclag (1Sa, 27: 6).

³⁷⁹ Guilboa (1Sa, 28: 4).

³⁸⁰ Emdor (1Sa, 28: 7).

³⁸¹ Segons Comestor, «Et ait: “Suscita mihi, quem dixero tibi” [...] et dixit ut suscicaret Samuelem».

E Saül li dix e li jurà que per açò no li'n vendria mal negú. E aquella, ladonchs, suscità Samuel e féu venir lo demoni en semblança de Samuel. E com la fembra ve la reverència que Samuel havia feta a Saül, torbà's e dix-li:

—Per què m'has enganyada? Tu est Saül.

E aquell li respòs:

—No ages por, digues-me que has vist hun prom gloriós vestit ab vestidura sacerdotal.

E Saül entés que aquell era Samuel e adorà'l, e dix-li en gran engonxa so:

—Los philisteus combaten contra mi e Déus no m'a respost propheta que m digués què faça.

Respòs Samuel:

—Déus s'és partit de tu e t tolrrà lo regne, e dar l'a a Daviu. E tu e tos fills sereu demà ab mi en infern e serets morts axí com yo.

E com Saül hoý açò, caygué en terra de por, e tornà-se'n de nit en les tendes.³⁸²

E los philisteus foren-se ajustats en Efech³⁸³ e Israel posà les sues tendes sobre la font que era en Jesael.

³⁸² Al marge esquerre:

Utrum homo per virtutem non possit materia corporale inmutare. Itaque dicendum quod ex forti ymaginatione animae inmutantur spiritus cōsis coniuncti. Quae quidem inmutatio spiritum maxime sit in oculis ad quos subtiliores spiritus proveniunt. Oculi autem aerem inficiunt continuum nisi ad determinatum spacium per quem modo specula, si fuerit nova et pura, contraunt quandam impuritatem ex aspectum mulieris menstruate, ut philosophus dicit in 2° *De sompno et vigilia*. Sic propter cum anima aliqua fuerit vehementer commota ad malicia, sicut maxime in vetanibus contingit, efficitur secundum modum predictum [a]spectus eius venenosus et noxius, et maxime in pueris, qui habent corpus tenerum et de facile recepturum impresiones. Posibile est etiam quod [ex] Dei permissione, vel etiam ex aliquo oculo facto, cohoperetur ad hoc malignitas demonum, cum quibus vetule sortilege aliquid fedus habent. Sanctus Thomas, prima parte, quaestio ·CXVII· articulo 3°.

³⁸³ Afec (1Sa, 29: 1).

E com los savis dels philisteus veren a³⁸⁴ [99r] Daviu, dixeren a Atxís:

—Tornen-se'n los ebreus per ço que, com nos començarem a combatre, no's giren contra nós de nit.

E dix Atxís molt forçat a Daviu:

—Tu est bo davant mi, mas no plaus a tots. E axí, levau-vos de nit e anau-vos-ne.

E Daviu levà's bon matí e anà-sse'n ab los seus en Sichelet. E los amaletites eren venguts en Sichelet soptosament e havien-la affogada e avien-se'n portades les fembres e los infants presos. E Daviu féu gran dol ab lo poble, e'n après fonch confortat per Déu e demanà-li de consell per Abiatar si'ls perseguiria, e Déu dix-li que u fes. E axí, Daviu ab los ·DC· hòmens anà'ls detràs e vengueren al torrent Bezor³⁸⁵ e romangueren allí ·CC· hòmens ujats. E Daviu ab los altres anà'ls seguint e trobà'ls que menjaven. E Daviu ferí'ls de vespre tro al vespre de l'altre dia e matà'ls tots, salvant ·CCCC· hòmens jóvens, e tolgué'ls la presa que s'enportaven.

[12] Com los philisteus mataren Saül en batalla. Capítol ·XII·

Com Daviu se'n fonch partit del rey Atxís, los philisteus combateren-se contra Israel; e Saül, ab gran virtut de coratge, sforçava's contra aquells. E per lo gran poder dels philisteus, Israel fugí e fonch vençut davant lo mont de Gelboe; e moriren-hi tres fills de Saül, ço és, Jonathàs, Jesiú, Metisua.³⁸⁶ E Saül era greument naffrat e dix al seu scuder:

³⁸⁴ Al marge inferior, el reclam de quadern: «Daviu».

³⁸⁵ Bessor (1Sa, 30: 9).

³⁸⁶ 1Sa, 31 es refereix als fills de Saül amb els noms Jonatan, Abinadab i Malquixua. Comestor anomena els fills amb els noms «Jonathas, Aminadab, Melchisna», i afegeix que un altre fill «Isboeth autem domi erat» (Comestor, 1885: Col. 1322). Amb el nom de Jesiú, potser, es refereix a Ixví, un altre fill de Saül (1Sa, 14: 49), que al capítol [2] del *Primer llibre de Reis* de la crònica, el compilador anomena Esaý; amb tot, creiem més probable que es tracte d'un error en la transmissió del text.

—Mata'm ab lo teu coltell per ço que los incircumcisos no m'escarnesquen mentre sóc viu e puix me maten.

E lo servidor féu-ho per prechs d'aquell e portà-se'n la corona sua. E en l'altre dia, vengueren los philisteus e levaren lo camp e despullaren Saül e sos fills e tallaren-los lo caps, e trameteren-los per tota la lur terra. En après penjaren los corsos en los murs de la ciutat de Jabets-Saül,³⁸⁷ prop dels tèrrens d'Israel. E posaren les lurs armes en lo temple en senyal de victòria. E los hòmens de Jabés, los quals havia deslliurats Saül dels amonites, levaren de nit los corsos dels murs de Jabeths e soterraren-los [99v] en lo bosch de Jabés. E l'escuder qui matà Saül fugí de la batalla e vench a Daviu en Sichelet, e comptà-li tot ço que s'era sdevengut en la batalla e com Saül e sos fills eren morts. Dix-li Daviu:

—Com ho sabs tu?

E aquell dix-li:

—Yo viu Saül que stava decantat sobre l'asta de la sua lança e los enemichs acostaven-se a ell, e pregà'm que'l matà's per ço que aquells no'l matassen. E yo matí'l en lo meu coltell e pres-li lo cap e leví-li la corona e l'armella del seu bras e aport-ho a tu.

E Daviu e tots los qui eren ab ell squincaren-se les vestidures e feren gran dol. E dix Daviu al scuder:

—Per ço com no has hagut por de metre la mà en lo untat de Déu, la tua boca ha parlat contra tu.

E de continent, féu-lo matar. E lavors dix Daviu:

³⁸⁷ Es tracta de la ciutat Bet-Xean (1Sa, 31: 12). La crònica confon el nom de la ciutat i el barreja amb el nom de Saül. La font esmenta dita ciutat amb el nom de «Bethsan» (Comestor, 1885: Col.1323).

—Monts de Gelboe, maleyts siau; ros ni pluja no cayga d'equí havant sobre vosaltres.

E tot Israel plagué molt Saül e Jonathàs. E après mort de Saül, Ysbolet, son fill, fou rey sobre los ·XI· trips d'Israel dos anys, car Abner, príncep de la cavalleria, lo menà per tota la host d'Israel.

E ací termena e fenex la quarta hedat del món, havent ·CCCCXXXVI· anys, e del món havent ·IIII· mil ·CLXXXVIII· anys. E ací és acabat lo *Primer libre dels Reys*, havent ·XXXVI· capítolls, e comença lo *Segon*.³⁸⁸

[Reis ·II·]

[1] Ací comença lo *Segon Libre dels Reys*,³⁸⁹ en lo qual temps regnà Daviu.

Capitolo primo

Daviu, fill de Jessé, del trip de Judà, regnà sobre Israel ·XL· anys, ço és, en Ebron ·VII· anys e sobre tot Israel ·XXXIII· anys. E començà a regnar en l'any de l'eximent de Egipte ·CCCCXXXVI· anys, e de la nativitat de Abram ·DCCCLI· any, e del començament del món ·IIII· mil ·CLXXXVIII· anys.³⁹⁰

³⁸⁸ Pel que fa a la durada i a la divisió de les edats del món, Comestor no fa cap menció al finalitzar el *Primer llibre de Reis*. Beauvais sí que es fa ressò d'aquesta dada al breu capítol que dedica a Samuel i Saül; no obstant, les dades no coincideixen, i on Beauvais diu que acaba la tercera edat del món, la crònica diu que fineix la quarta: «In morte Saulis terminatur etas seculi tercia, habens annos 940» (Beauvais, 1591: 24v).

³⁸⁹ A l'original, «Reys» afegit al marge dret.

³⁹⁰ En aquesta ocasió, la crònica sí que finalitza el *Primer llibre de Reis* tal com ho fa Pere Comestor; no obstant, per a l'inici d'aquest *Segon llibre de Reis*, utilitza com a font l'inici del capítol 71 del segon llibre del *Speculum historiale*, «De gestis David», per bé que, de nou, les xifres no coincideixen, segurament per errors al llarg de la transmissió del text del *Speculum* o de la crònica. Segons Beauvais:

David itaque primus de tribu Iuda regnavit apud Hebraeos annis 40 [...] Cepit autem anno ab egressione Egipti 436, a nativitate noningentesimo 41, ab inicio vero mundi secundi 1889 [2889]. Et regnavit primo quidem in Ebron super tribum Iuda 7 annis, postmodum in Hierusalem super omnem Israel 33 annis (Beauvais, 1591: 24v).

Daviu, per manament de Déu, se vench en Ebron; e lavors los hòmens de Ebron, del trip de Judà, feren-lo rey de Judà. E ací començà lo regne dels juheus³⁹¹ per la renovació de la promissió que fonch feta al sants pares [100r] del regne, lo qual és figurat en Daviu segons que Déus jurà a Daviu que, del fruyt del seu ventre, posaria sobre la sua cadira. E regnà en Ebron ·VII· anys.³⁹²

E esdevench-se gran discòrdia en los juheus, car los uns volien que Daviu fos rey e los altres que fos Isbolet, fill de Saül. E Abner, qui era stat príncep de la cavalleria de Saül, ajustà's ab gran gent en ajuda de Isbolet; e Johab, qui era príncep de la cavalleria de Daviu, ajustà's ab gran gent. E vengueren a la batalla prop la piscina de Gabeon³⁹³ e combateren-se. E Abner donà a fuyta ab los seus. E ab Johab eren dos germans, ço és, Abisay e Asael, lo qual era fort lauger e corria tant que sobrava de córrer hun cavall,³⁹⁴ per lauger que fos; e perseguia fort Abner, lo qual li dix:

—No·m vulles perseguir per ço que no t'haja de matar.

E aquell no se'n volch estar de perseguir-lo. E Abner, fugint, girà lo ferre de la lança e ficà-lo-y per l'angunal e morí. E axí, com Joab e Habisay perseguien Abner, lo sol se pongué; e Abner e los fills de Benjamín, que eren ajustats en una flota, dix a Johab:

—E vols-te enfellonir entrò que tos germans sien destruïts? No sabs que perillosa cosa és desesperació?

E lavors lexaren-los e tornaren-se'n, e portaren-se'n lo cors de Asael e soterraren-lo en Batllem. E moriren, de la companyia de Johab, ·XX· hòmens e,

³⁹¹ Al marge dret: «Ací començà lo regne dels juheus».

³⁹² Després de situar el regnat de David seguint el *Speculum*, el compilador continua la crònica a partir del text de la *Història Escolàstica*: «Post haec ex responso Domini, ascendit David in Hebron [...] Et unxerunt eum viri Juda in regem super tribum Juda» (Comestor, 1855: Col.1325).

³⁹³ Bassa de Gabaon (2Sa, 2: 12).

³⁹⁴ Al marge esquerre: «[A]sael fonch més corredor que hun cavall».

de la companyia de Abner, ne moriren ·CCC· hòmens.³⁹⁵ E tornaren-se'n a Daviu. E Abner passà aquella nit lo flum Jordà ab los seus e vench-se'n a Ysbolet.

Daviu ach ·VII· fills, ço és, Amon, fill de na Achinóet; lo segon hac nom Celap, fill de na Ebigayl; lo terç fou Abselon, fill de na Macà, gentil, filla del rey de Jesur; lo quart fou Adonies, fill de na Agà; lo ·V· fou Facacies,³⁹⁶ fill de na Abital;³⁹⁷ lo ·VI· fou Nathan,³⁹⁸ fill de na Micol;³⁹⁹ lo setén fo Salamó, fill de na Bersabé.⁴⁰⁰

Esdevench-se que Abner tramés missatgers a Daviu, que fes pau ab ell e amistança [100v] e amenaria-li tot Israel a sa senyoria. Respòs Daviu que li plahia si li menava na Micol, la qual sposà primer. E Abner e Ysbolet tolgueren na Micol a son marit, que havia nom Fauel,⁴⁰¹ al qual l'avia donada Saül per muller, lo qual jamés no la havia coneguda per amor de Daviu e per temor de Déu.⁴⁰²

³⁹⁵ Les xifres de les baixes de cada host no les aporten Comestor ni Beauvais. El relat bíblic de 2Sa 2 sí que especifica aquestes baixes. Bé per un error en la còpia, bé per tal d'arrodonir la xifra, la crònica ofereix la xifra de 300 baixes entre les files d'Abner, malgrat que el text bíblic eleva aquest nombre a 360 (2Sa, 2: 31).

³⁹⁶ Xefatià (2Sa, 3: 4).

³⁹⁷ A l'original, «Abigayl». Es tracta d'Abital, mare de Xefatià (2Sa, 3: 4).

³⁹⁸ Iream (2Sa, 3: 5). El compilador pren el nom que, segons Comestor, li atribueix Josep Flavi: «Sextus Jethraam, quem Josephus vocat Nathan» (1855: Col.1326).

³⁹⁹ Eglà (2Sa, 3: 5). En aquesta ocasió opta pel nom amb què els hebreus es referien a Eglà. Segons Comestor: «Egla, uxore sua, quam Hebraei aiunt fuisse Michol» (1855: Col.1326).

⁴⁰⁰ El text de 2Sa, 3 enumera els fills que David va tenir durant la seua estada a Hebron. Aquests foren: Amnon, fill d'Ahinóam; Quilab, fill d'Abigail; Absalom, fill de Maacà; Adonies, fill d'Haguit; Xefatià, fill d'Abital, i Iream, fill d'Eglà (2Sa, 3: 2-5). La font d'aquest passatge enumera igualment els fills de David que va tenir únicament a Hebron (Comestor, 1855: Col.1326); el compilador, però, afegeix ací Salomó, engenrat posteriorment per Betsabé (2Sa, 12: 24).

⁴⁰¹ Paltiel (2Sa, 3: 15), segons la font, «Phaltiel» (Comestor, 1855: Col.1327).

⁴⁰² Al marge esquerre: «Nota. De virtuosa continència».

[2] Com Daviu matà dos ladres. *Capitulo segundo*

E Abner parlà ab los hòmens antichs d'Israel que servissen a Daviu, lo qual Déu havia huntat rey, e aquells dixeren que·ls plahia. E lavors vench Abner a Daviu en Ebron, lo qual fou rebut honradament per Daviu, e dix-li:

—Hiré e menar t'e tot Israel a la tua senyoria.

E axí com se'n tornava, encontrà Johab, qui venia ab sa gent ab gran presa que havien tolta a ladres e·ls havien morts. E Joab apartà ha hun depart Abner, axí com si volgués parlar ab ell de secret, e ferí'l ab una lança en l'angonal e morí, en venjança de son germà Asael. E com Daviu ho sabé esquinçà's les vestidures e dix:

—Yo só nèdeu, e lo poble, de la mort de Abner; e vinga sobre·l cap de Johab.

E com Ysbolet oý la mort de Abner les sues mans se disolveren e tot Israel s'entorbà.

E havia dos hòmens de Benjamín que havia nom Bamàs e Racab,⁴⁰³ qui eren cap de ladres, e aquests foren irats contra Ysbolet per ço com volien fer rey Amphibóseth,⁴⁰⁴ fill de Jonatàs, jatsecia ell no·u volgués; e aquests anaren a casa de Ysbolet e trobaren-lo que dormia, e mataren-lo e aportaren lo cap a Daviu, lo qual los dix:

—La sanch de vostre senyor havets escampada, per ço us faré morir a mala mort.

E féu-los tallar les mans e los peus e féu-los penjar.

⁴⁰³ Baanà i Recab (2Sa, 4: 2).

⁴⁰⁴ Mefibóixet (2Sa, 4: 4). Segons la font: «et venerant ad Miphiboseth filium Jonathae» (Comestor, 1855: Col.1327).

[3] Com los pròmens d'Israel huntaren rey Daviu. *Capitolo 3º*

Los pròmens d'Israel vengueren a Daviu en Ebron e untaren-lo e feren-lo rey. On primer fou untat per Samuel en senyal, segonament fou untat rey sobre la casa de Judà, tercerament fonch untat rey sobre tot Israel.⁴⁰⁵ E havia ·XXX· anys com començà a regnar. E après [101r] d'açò, Daviu se'n pujà en la sua host en Jerusalem per gitar-ne los jebuseus. E aquells, per scarni, posaren en los murs los cechs hi los rancalloses, tant era fort la ciutat. E Daviu, ab tracte d'un jebuseu qui havia nom Ornan, que li donà entrada, obtingué la ciutat; emperò no podia obtenir la torre de Syon, qui era gran e molt fort, e dix:

—Lo primer qui pujarà per les escales en la torre yo·l faré cap e príncep de la cavalleria.

E Johab fou lo primer qui pujà e pres la torre, e cridà e demanà al rey que·l fes cap e príncep de la cavalleria de la sua vida, e féu-ho. E fet açò, gità'n Daviu tots los jebuseus, salvant Ornan, qui li havia donat entrada. E ladonchs, Daviu hedeficà los murs e casa per a si molt bella.

[4] Capítol ·IIII·. Com Daviu ferí los philisteus e los féu fugir

E Com los philisteus hoÿren que Daviu regnava, pujaren vers ell e posaren les tendes en la Vall de Raphaïm.⁴⁰⁶ E Daviu, per manament de Déu, isqué'ls a l'encontre e ferí'ls poderosament, e partí'lls e féu-los fugir; e lexaren les sues ýdoles e Daviu féu-les fondre. E los philisteus altra vegada ajustaren-se e vengueren en la vall de Raphaïm e possaren les ýdoles sots les parres que y eren de prop. E dix Déu a Daviu:

⁴⁰⁵ Les apreciacions sobre les tres uncions del rei David igualment provenen de la *Història Escolàstica*: «Primo igitur inunctus est in signum regni, secundo in regem super Judam, tertio in regem super Israel» (Comestor, 1855: Col.1328).

⁴⁰⁶ Vall dels Rafaites (2Sa, 5: 18). Segons Comestor: «Audientes autem Philisthaei David regnare super Israel, ascenderunt universi, ut quaerent David, et castrametati sunt in valle Raphaim» (1855: Col.1329).

—Vers primer e passa per les parts detràs ells.

E axí, com l'àngel de Déu anava sobre les parres e feya gran brogit, Daviu anà ferir contra aquells e féu-los fugir tro a hun loch qui a nom Gàtzer;⁴⁰⁷ e portà-sse'n les ýdoles que trobà sota les parres e féu-les fonre. E Daviu aportà l'archa, la qual estava en casa de Aminadab en Gabaà, e los pròmens posaren-la en una carreta. E los bous qui la tiraven reguitnaven e cuydà caure l'archa. E Ozi⁴⁰⁸ estench la mà sobre la archa e retench-la e, de continent, li seccà la mà e morí al vespre per ço com no era prevere e havia jagut ab sa muller aquella nit.⁴⁰⁹ E per ço Daviu hac por e mes-la en casa de Obet,⁴¹⁰ levita, e stech-hi tres meses.

E après, Daviu féu un tabernacle e pres ell ab altres l'archa. E vestí's hun effoch de lli e, cantant [101v] e sonant uns òrguens davant l'archa, posaren-la en son loch en lo tabernacle. E com na Micol, qui estava a la finestra, veu Daviu cantar davant l'archa, menyspreà'l en son cor e dix-li com fon tornat en casa:

—E com estat gloriós vuy lo rey d'Israel, vestit axí com a un arlot.

Dix-li Daviu:

—Yo m'alegraré e seré humil davant Déu, qui ha més elegit a mi qui a ton pare.

E per ço na Micol no hac fills tro al dia de la sua fi, car en lo part morí. E com hagueren posada la archa en son loch, Daviu offerí a Déu sacrificis e olocausts e beney lo poble. En aquest temps fo Natan propheta.

⁴⁰⁷ Guèzer (2Sa, 5: 25).

⁴⁰⁸ Uzà (2Sa, 6: 6). Segons el text de Comestor: «et inclinata est arca, et extendit Oza manum, et tenuit eam» (1855: Col.1330).

⁴⁰⁹ Al marge dret, tallat: «Nota. De tocar coses sagrades hom [...]».

⁴¹⁰ Obed-Edom (2Sa, 6: 10). Segons Comestor: «et posuit eam in suburbio in domum Obed Levitae filii Edom Gethaei» (1855: Col.1330).

[5] Capítol ·v·. Com Daviu humilià Moab e Sabba

Daviu estava en çà casa ab repòs de sos enemichs, e dix a Natan, propheta:

—Tu veus que yo stich en casa hobrada de fusta e de cedres, e l’archa de Déu està en casa entre les pells. Fer-li he casa?

E dix Natan:

—Fes-ho, que Déu és ab tu.

E en aquella nit dix Déus a Natan:

—Digues al meu servidor Daviu que ell no m’hedificarà casa a mi, car hom és sanguinós, qui ha scampada molta sanch. Mas son fill, qui serà successor seu en lo regne, me hedificarà casa al meu nom e yo seré-li axí com a pare e establiré la sua cadira per a tots temps.

E com Daviu hac hoÿt açò, fou molt alegre e pagat de la successió del regne.

E esdevench-se que ls philisteus foren vençuts per Daviu e volgué’ls lo trahut que havien en Israel. E humilià Moab règeament e’n matà molts e féu-lo tributari. E axí mateix ferí lo rey de Sobbà,⁴¹¹ que havia nom Adànzer, al qual feyen ajuda los de Síria e de Domàs, e vencé’ls tots e féu Síria tributària. E com lo rey d’Anthioxa sabé que Daviu havia ferit lo seu enemich Adànzer, tramés a Daviu son fill Joian⁴¹² ab grans dons e gràcies que li féu. E axí com Daviu se’n tornava de Síria, vengueren-li contra los ydumeus en la Vall de les Palmes,⁴¹³ e ferí’ls Daviu e matà’n molts e féu-los tributaris. E tornà-se’n en Jerusalem ab molt aur e argent, lo qual sacrificà a la [102r] fàbrica del temple.

⁴¹¹ A l’original «Sabba». Es tracta d’Adadèzer, rei de Sobà (2Sa, 8: 3). Segons la font: «Et percussit Adarezer regem Soba» (Comestor, 1885: Col.1331).

⁴¹² Joram (2Sa, 8: 10).

⁴¹³ Es tracta de la Vall de la Sal (2Sa, 8: 13). Comestor es refereix a aquest lloc amb el nom de «Valle Salinarum» (1855: Col.1331). Desconeixem el motiu d’aquesta traducció per «Vall de les Palmes».

E axí mateix hi sacrificà lo lautó de Corinthy que Daviu trobà en lo temple de la ciutat de Corinti de les ýdoles que cremà d'or e d'argent e de lautó. Lo qual temple, com fou cremat, los matalls se foneren hi·s mesclaren e, per ço com la major part era lautó, aquella mescla fou apellada lautó de Corinti, de la qual féu après fer Salamó lo lavador e les colones e l'altar. En aquest temps fou sobiran sacerdot Habiatar.

Ara digam la generació de Daviu, de la qual naxqué nostre senyor e redemptor, lo fill de Déu, Jesucrist. Donchs, Daviu engendrà Salamó, aquell engendrà Roboam, e aquell, Habian; e aquell, Assà; e aquell, Josaphat; e aquell, Joram; e aquell, Ocozies; e aquell, Joàs; e aquell, Amassies; e aquell, Ozies, que fonch dit Ozadà; e aquell, Joatan; e aquell, Acaç; e aquell, Ezechies; e aquell, Manassés; e aquell, Amon; e aquell, Jozies; e aquell, Jaconies e fos frares en la transmigració de Babilònia.⁴¹⁴

[6] Com scarniren-los los missatges de Daviu

E Daviu hac remembrança de la amistança de Jonatàs e dix:

—No y ha nengú de la casa de Saül a qui faça misericòrdia.

⁴¹⁴ La *Història Escolàstica*, en aquesta secció, no conté la llista genealògica dels descendents de David. El nostre autor insereix en aquest lloc la llista que proporciona el text evangèlic de Mateu (Mt, 1: 6-11), segons el qual:

David va ser el pare de Salomó, nascut de la muller d'Uries; Salomó va ser el pare de Roboam; Roboam, d'Abies; Abies, d'Asà; Asà, de Josafat; Josafat, de Joram; Joram, d'Ozies; Ozies, de Jotam; Jotam, d'Acaz; Acaz, d'Ezequies; Ezequies, de Manassés; Manassés, d'Amon; Amon, de Josies; Josies va ser el pare de Jeconies i els seus germans. En aquell temps hi hagué la deportació a Babilònia (BVI, 1996; NT: 17).

El compilador, a més, afegeix l'altre nom amb què es refereixen els texts bíblics a Ozies, això és, Azarià (2Re, 15: 1), «Osadà» segons la crònica.

E com sabé que Hunfobóset,⁴¹⁵ fill de Jonatàs, qui era rancallós hi era romàs, appellà'l e donà-li tota la possessió de Saül, e féu-lo de sa taula axí com a sos fills. E esdevench-se que morí Naàs, rey dels amonites, lo qual acullí e rebé Daviu en la sua terra com se partí del rey Atxís en la persecució de Saül. E per aquesta cortesia que li féu, com donchs Daviu sabé la mort de aquell, tramés misatges al fill Amon⁴¹⁶ que·l consolassen⁴¹⁷ de la mort de son pare. E los prínceps d'Amón digueren-li que Daviu los havia tramesos per ço que veessen e aspiassen la lur terra. E axí, Amon pres-los los misatges e féu-los raure la meytat de la barba, e squinçà'ls les vestidures entrò a les anques. E com los amonites veren que havien escarnit Daviu, asoldadaren cavallers de Síria e del rey Macan e del rey Ysop.⁴¹⁸ E Daviu tramés Johab e tota la ost contra aquells e ferí abrivadament en aquells e desbaratà'ls, e fogiren los de Síria tantost. [102v] E com los amonites veren açò, giraren les costes e fogiren. E los de Síria, vehent que axí eren estats vençuts per Israel, ajustaren major host. E axí mateix ho féu Daviu e, com hac passat flum Jordà, ferí rigorosament contra aquells e matà'n ·XL· mil entre de peu e de cavall. E morí lo príncep de la lur cavalleria <e morí lo príncep de la lur cavalleria> e los altres fugiren. E en après, feren pau los de Síria. En après, Daviu pres Johab e tramés-lo ab gran host als amonites e guastaren tots los fills de Amon e asitiaren la ciutat de Rabà.

⁴¹⁵ Mefibóixet (2Sa, 9: 6). Després de la llista dels descendents del rei David, el compilador continua extractant la *Història Escolàstica*:

Et recordatus est David foederis, quod fecerat cum Jonatha, et ait: «Nunquid superest aliquis de domo Saul cum quo faciam misericordiam pro Jonatha» (II Reg. IX). Cumque accepisset superesse Miphoboseth filium Jonathae, debilem pedibus, vocavit eum, et restituit ei omnem possessionem Saul avi sui, et constituit eum commensalem suum, tanquam unum de filiis suis (Comestor, 1855: Col.1332).

⁴¹⁶ Es tracta de Hanun, fill de Nahaix, rei dels ammonites (2Sa, 10: 2). El compilador confon el nom del país *Amon* amb *Hanon*, nom que utilitza Pere Comestor per referir-se al fill de Nahaix (Comestor, 1855: Col.1332).

⁴¹⁷ A l'original, «consellassen», segons la font:«ut consolarentur eum de morte patris» (Comestor, 1855: Col.1332).

⁴¹⁸ Maacà i Tob (2Sa, 10: 6).

[7] Capítol ·vii·. Com Daviu peccà e hagué a Bercebé, muller de Uries

Esdevench-se que Daviu, estant en la finestra de casa sua, veu Bersabé, muller de Uries, la qual era molt bella, que estava en un tarat. E Uries no y era en la ciutat, com fos en la host ab Joab, e [David] altà-sse'n molt e tramés per aquella; e aportaren-la-y a casa e dormí ab quella. E après tornà-sse'n a casa sua e ella tramés a dir a Daviu que havia concebut. En aquells dies tramés Joab Uries a Daviu de la host. E Daviu dix-li:

—Tu est passat per casa tua?

E aquell respòs-li:

—Senyor, no, car mon senyor Johab e los altres stan en los camps e a perill, yo no deig estar en repòs.

E Daviu lo féu menjar aquí e·l tengué a noves tro al vespre dient-li que l'endemà hiria a casa sua. E com vench al vespre, féu-lo enbriagar e dormí aquella nit ab los servents del rey. E Daviu féu letres a Johab que·l metés en lo combat de la ciutat en tal loch que morís Uries. E com vench per lo matí:

—Prech-te, Uries, spatxadament vajes dret camí a Joab e dóna-li aquestes letres.

E Uries se partí de continent, sens girar-se a casa sua, e donà les letres a Joab, lo qual, com les agué lestes, posà Uries en lo pus perillós loch del combat de la ciutat de Rabà, e morí ab altres aquí. E com Daviu sabé la mort de Uries, pres Berçabé per muller e mes-la en casa, la qual parí lo fill que havia concebut, qui no agué nom, que morí. E fet açò, vench Natan, propheta, a Daviu de part de Déu dient:

—Respon-me a una [103r] qüestió que·t diré e fes juý. Dos hòmens eren, lo hu és rich e l'altre pobre. Lo rich havia moltes ovelles e molts bous, e lo pobre havia una ovella tan solament, en la qual se delitava. Sobrevengueren hostes a

l'hom rich e no volch prendre de les sues ovelles e pres aquella de l'hom pobre, qui no n tenia sinó aquella una tan solament, e menjà-la's. E no content d'açò, féu-lo matar. E axí, fes-ne juý. Què mereix aquest hom?

E Daviu respòs:

—Que pague la ovella a les quatre dobleries e que muyra.

E lavors dix Nathan:

—Tu est aquell qui haçò ha fet, car tu tens moltes mullers e has tolt la muller de Uries, e encara lo has fet matar.

E Daviu, hoynt açò, caygué spaordit davant Natan en terra. E stant en axí, vengueren los seus servents dient-li que l'infant que havia perit Berçabé se moria. E Daviu, stant axí abocat en terra, féu gran dol e plorà son peccat, e féu los ·VII· salms e féu gran penitència públicament, tant tro que·l propheta li dix que Déu li havia perdonat per la sua gran penitència que havia feta e per la sua gran humilitat. E l'infant morí que no fou circuncis, car no visqué sinó [set] dies. E après de a[çò aco]stàs a Berçabé, d[e] la qual engendrà [Sa]lamó, qui fou rey [après] de David ⁴¹⁹ Daviu tramés a dir a Joab que, com agués presa la ciutat, que la destrouís en venjança de la mort de Uries e dels altres Israelites que havien morts, la qual en après Joab destrouí e cremà.

[8] Capítol ·VIII·. Com Amon se jagué ab sa germana Thamar

Aprés sdevench-se que Amon,⁴²⁰ primogènit de Daviu, se enamorà molt de Thamar, filla de Daviu, germana de Absalon de pare e de mare, la qual era molt

⁴¹⁹ La seqüència «car no visqué sinó [set] dies. E après de a[çò aco]stàs a Berçabé, d[e] la qual engendrà [Sa]lamó, qui fou rey [après] de David», afegida al marge dret. La xifra dels dies que visqué l'infant la recuperem a partir del text de Comestor: «Accidit autem die septima ut moreretur infans» (1855: Col.1334).

⁴²⁰ Amnon (2Sa, 13: 1). Segons Comestor: «Amnon primogenitus ejus diligebat Thamar sororem Absalon» (1855: Col.1334).

bella, e féu-se malalt per falsia. E aquella vench-lo a veure e, com fou a soles ab ella en la cambra, jagué's ab aquella per força. E com Absalon ho sabé, no·n féu res aparés, ans feya bella cara e bell semblant a Amon. E per havant, com vench lo temps del squilar de les ovelles, Absalom convidà Amon e aparellà gran convit. E com fonch aquí al convit, matà'l. [103v]

[9] Com Absalon volgué levar-se rey. *Capítulo ·VIII·*

E Absalon, veent que Daviu amava molt a Salamó, tement que no·l fes rey e que a ell se pertanyia lo regne com fos segon nat après Amon, pensà ab si mateix, ab consell de Achitophel e d'altres, que·s fes rey. E assech-se a la porta de la ciutat de Jerusalem e, axí com venien los d'Israel, deya'ls:

—D'on sou vosaltres?

E aquells li responien:

—De aytal loch d'Israel.

E Absalon deya'ls:

—Si havets mester a jutjar o a fer alguns negocis, jo só ací a vostre plaer.

E besava'ls e axí tirà lo cor de tot Israel. En après anà-sse'n en Ebron e, de consell de Achitophel, tramés misatges per tot Israel que obeysen Absalon, e feren-ho. E aplegà gran gent de cavall per anar en Jerusalem. E com Daviu sabé açò, volch-hi anar, mas lo poble no u volgué dient-li:

—Senyor, tu vals més que deu mília e staràs en la ciutat, mas vaja-y Johab ab la cavalleria e ab lo poble.

E lavors Daviu tramés Joab, príncep de la sua cavalleria dient:

—Ves contra los de Israel, mas salva'n mon fill Absalon.

E com Johab fou en Ebron, Absalon li isqué a l'encontre ab gran gent e Johab ferí abrivadament en aquells, e foren desbaratats e vensuts. E Johab, perseguint aquells, veu Absalon, qui's stava penjat per los cabells en hun roure, e ferí'l ab la lança e matà'l. E com les gents se'n tornaven de la batalla, Daviu estava al mirador de la ciutat e demanà de la batalla, e dixeren-li que Joab havia vençut. E dix Daviu:

—E què és de mon fill Absalon?

E dixeren-li que era mort en la batalla. E lavors Daviu esquinçà's les vestidures e féu gran dol. E stant axí, vench Johab e dix-li:

—Aquex és lo conort que tu fas als teus, ni alegria que mostres a aquells de la batalla que han vençuda, par més que tu volgueres que nosaltres fóssem vençuts. E axí, mostra't alegre al poble e fes-los bon aculliment e servir t'an de bon cor.

E axí ho féu Daviu. E era Absalon lo pus bell hom que lavors fos en lo món e havia molts [104r] cabells lonchs e mot bells.

[10] Com Davit elegí abans morts que fam ni guerra per lo peccat.

Capítol ·x·

Daviu estant reposat de sos enemichs, gloriejant-se en lo seu regne que axí era examplat, e dix a Johab:

—Vers per tot Isael e ajuda e compta tot lo poble e fes-me'n relació.

E Johab anà e trobà que y havia, de Israel, ·DCCC· mil hòmens e de Judà, ·L· mil portants armes.⁴²¹ E Déus tramés l'àngel a Gad, propheta, que

⁴²¹ La crònica fa un salt ací, del capítol 17 del *Segon llibre de Reis* de la *Història Escolàstica*, «De morte Absalon» (Comestor, 1855: Col.1338) fins al capítol 23, «De numero populi, et altari erecto a David» (Comestor, 1855: Col.1345), segons el qual: «Et inventa sunt de Israel octoginta millia virorum fortium, et de Juda quingenta millia pugnatorum». Finalitza, dones, en aquest capítol el seu *Segon llibre de Reis*, de la mateixa manera que ho fa Pere Comestor, al qual continuarà seguint durant el *Tercer llibre de Reis*.

digués a Daviu que, per ço com havia comptat lo poble e no havia donada principalment lahor a Déu, que elegís una de tres coses, ço és, fam ·VII· anys en la sua terra, o persecució de sos enemichs ·VII· meses en tot lo seu regne o mortaldat tres dies. E Daviu dix:

—Yo he peccat e, axí, més am caure e venir en les mans de Déu que dels hòmens.

E lavors Déu ferí Israel de gran mortaldat, e moriren-hi ·LXX· mil hòmens. E Daviu humilià's a Déu e féu molts salms de lahor de Déu, e clamà-li mercé e féu gran penitència. E Déu perdonà-li e cesà la plaga. E ací és acabat lo *Segon Libre dels Reys*, havent ·XXIII· capítols, e comença lo *Tercer*.

[Reis ·III·]

[1] Ací comença lo *Tercer Libre dels Reys*. Capítol I

Aprés que fonch envellit, Daviu no's podia calfar en lo llit, e digueren los seus servidors:

—Hajam una donzella que dorma en lo seu llit e que'l calfe.

E hagneren-li la pus bella donzella que fos en Israel, la qual havia nom Abisaych;⁴²² e dormia en lo seu llit, e no la conegué Daviu e era molt vell e ja no's levava del llit. E Adonies, son fill, vehent axí vell Daviu, vol-se fer rey e aparellà la carreta e convidà tots sos germans, exceptat Salamó; e convidà Joab e Abiatar, sacerdot, e Josaphat e Sadoch, e Sarahias, Benahies e Facahies, e molts d'altres. E féu matar bous ensaginats e moltons e molta volateria per ço que, après com exirien del convit, se fes rey; pus Absalon, qui era major que ell, era ja mort, e axí que a ell se pertanyia lo regne [104v] axí com major de sos germans. E en açò tenien ab ell los sobredits.

⁴²² Abisag, del poble dels xumenites (1Re, 1: 3). Segons la font: «Et invenerunt ei Abisag Sunamitem puellam pulchram nimis, quae dormiebat cum rege, et calefaciebat eum, et ministrabat ei [...] Rex vero non cognovit eam» (Comestor, 1855: Col.1347).

Estant en lo convit, vench Natan, propheta, e Sadoch a Berçabé dient-li que axí estava, e anunciant-li que Donies se volia fer rey, que no sperava sinó que·l convit fos acabat; e axí que spatxadament anà's a Daviu e que lo y denunciàs. E aquella, de continent, anà davant Daviu, qui estava en lo lit, e gità's en terra davant ell e féu-li reverència, e anuncià-li açò que Nattan li havia dit e dient-li:

—Senyor, no·m havies tu promés e jurat que mon fill Salamó seria rey après tu e seuria en la tua cadira?

E dix-li Daviu:

—Fes-me venir Nathan, propheta, e Sadoch.

E estants en aquestes paraules, aquells entraren per lo palau e dix-los Daviu:

—Yo vull que mon fill Salamó sia rey e que en ma vida sega en la mia cadira e cavalque en la mia mula.

E dix a Sadoch, que ere prevere:

—Pren hun cetrill de oli en Siló e hunta'l en rey.

E tantost, fou fet. E Nathan e Sadoch e altres prínceps feren-lo cavalcar en la mula del rey per tota la ciutat, e tot lo poble seguia'l ab molts sons e esturments e ab gran brogit que la terra tremolava, dient:

—Viva lo rey Salamó, viva.

E seguiren-lo en la cadira. E Berçabé, ladonchs, féu gràcies a Daviu e adorà'l. E lo fill de Abiatar, qui era sacerdot, vehent açò, vench al convit e dix A·donies com Salamó era huntat rey e cavalcava en la mula del rey. E sentiren lo gran brogit del poble, e lavors tots fugiren ençà e enllà. E Adonies e Johab se'n fugiren en la casa de Sion e afferraren-se en lo corn de l'altar. E fou dit a Salamó que Adonies estava aferrat en lo corn de l'altar, tramés-hi e féu-lo venir davant si. E com li fou davant, Adonies lo adorà, e après lo féu matar per ço

com demanà Abysay per muller. E l'endemà tramés Samaya⁴²³ allí hon era Joab tenint-se afferrat al corn de l'altar e matà'l aquí. E après d'açò, Daviu dix a Salamó:

—Avet que yo són ja prop de la mort hi he a retre lo deute de natura, e axí, sies fort e virtuós e dreturer en la [105r] justícia del poble e regnaràs longament.

[2] *Capitulo 2. Com Salamó demanà a Déu que li donàs saviesa*

Salamó, fill de Daviu, regnà ·XL· anys en Jerusalem. Aquest, en lo començ de son regiment, demanà a Déu que li donàs saviesa e saber ab què pogués regir e governar son regne en pau e en justícia. E Déu, vehent que no li havia demanat riqueses, honors ni altres vanitats, donà-li gran saviesa e seny sobre tots los hòmens que ladonchs vivien, per la qual sabé bé e dretament jutjar e tenir lo seu regne en pau tota sa vida. E trobà la art notòria per la qual sabé moltes coses secretes de natura, e trobà molts tresors que eren amagats e els tragué davall terra que li serviren a la obra del temple que féu.⁴²⁴ En après, Salamó tornà lo sacerdocí a Eleazar, lo qual havia pres Helí, qui era de Ytamar. E

⁴²³ Es tracta de Benaiahu (1Re, 2), segons Comestor: «Et misit rex Banaïam, ut advocaret eum» (1855: Col.1350). Si seguim el relat de 1Re 1, Salomó va enviar gent per fer davallar Adonies de l'altar. Quan aquest es va presentar davant Salomó, el rei el va perdonar i el deixà marxar a casa. Segons Comestor:

Adonias autem timens Salomonem abiit in tabernaculum, et tenuit cornu altaris thymiamatis, dicens se non egressurum, nisi rex juraret ei de vita conservanda, et iuravit ei Salomon dicens: «Vade in domum tuam» (Comestor, 1855: Col.1348).

Ara bé, les morts d'Adonies i Joab són posteriors a aquest passatge. D'una banda, Benaiahu, per ordre de Salomó, executa Adonies, efectivament, per demanar Abisag per muller (1Re, 2: 12-25). D'altra banda, Joab, en circumstàncies similars a les d'Adonies, s'aferrà als àngles de l'altar i Salomó envià, igualment, Benaiahu, qui va matar Joab (1Re, 2: 34). No obstant això, el compilador convé d'incorporar aquestes dues morts abans de la defunció del rei David.

⁴²⁴ El relat bíblic explica aquesta aparició de Déu a Salomó i la saviesa que li atorgà després d'haver escoltat les seues peticions (1Re, 3: 2-15). En termes similars explica el passatge Comestor (1855: Col.1351). Per la seua banda, Beauvais prescindeix de l'episodi de l'aparició de Déu en somnis a Salomó. Tanmateix, cap dels tres relats afegeix cap informació respecte aquestes arts secretes a què es refereix la crònica, gràcies a les quals el rei Salomó obtingué tresors amb què pogué edificar el temple.

Salamó donà'l a Sadoch, qui era de Eleazar, e tolgué'l A·biatar, qui era de Ytamar. E Sadoch fou sobiran Sacerdot.

[3] Del Judici que Salamó féu de l'infant. *Capitolo 3º*

En lo començament del seu regne, vengueren dos dones⁴²⁵ davant Salamó dient la una:

—Senyor, fes-me justícia. Yo e aquesta dona teníem sengles fills e de hun temps, e jahíem en un lit cascuna tenint son fill al costat. E sdevench-se que aquesta nit passada, aquesta se trobà son fill mort al costat, e pres-lo e levà'l del seu costat e mes-lo al meu; e pres lo meu fill e mes-lo al seu costat, yo dormint que no·n sentí res. E com me despertí e viu mon fill qui era mort, aguí gran desplaer. E com vench per lo matí, que fou de dia, yo coneguí que aquell no era mon fill e demaní mon fill a aquesta qui·l tenia, la qual me dix que no·l me daria, que son fill era. E axí, senyor, fes-me justícia.

E l'altra dix que no deya veritat, que hans era son fill lo viu. E ladonchs, Salamó dix:

—La qüestió és scura e dubtosa.

Féu-se portar hun coltell e dix:

—Partiu l'infant viu per mig e dau-ne a casquna la meytat.

E dix aquella de la qual no era [105v] fill:

—Plau-me, senyor.

Respòs aquella de qui era fill:

⁴²⁵ De nou, el compilador obvia el terme «prostitutes» amb què es refereix el relat bíblic (1Re, 3: 16) o «meretrices», que utilitza Comestor (1855: Col.1351).

—Ja, senyor, a Déu no platja més com que aquella lo haja viu que si yo lo havia mort, e axí dóna-lo-y.

E lavors Salamó jutjà que aquella que se n'era sentida era sa mare, e donà-li l'infant viu. E com lo poble veu aquest juhí e la gran saviesa de Salamó, amaren e temeren molt aquell, e feren gràcies a Déu com los havi[a] donat tan savi rey.

[4] Capítol ·III·. Com Salamó hedificà lo temple a Nostre Senyor⁴²⁶

Aquest, en lo quart any del seu regne en lo mes de maig, començà a hedificar lo temple de Déu de marbre molt blanch e cubert ab fusta de cedres, les quals hac dels reys de Tir e de Sidon. E en la cuberta dalt havia fulla d'or axí grossa com hun caç de gavinet; e havia scuts d'or penjats dalt entorn de la paret. E l'altar e les coronas e lo lavador eren de lautó de corinti, qui era mesclat ab or. E féu la *Sancta Sanctorum* al cap del temple, en la qual havia dos grans seraphins de pur or, lo quals donaven respons al sacerdot com entrava en aquell a pregar e a fer alguna demanda a Déu per lo poble. E per la gran resplendor que d'aquells exia, lo sacerdot cahia estramordit en terra. E l'àngel de Déu en los seraphins dehia la voluntat de Déu. E havia en lo temple moltes altres coses maravoloses, les quals, per no alargar la matèria, me lexe de recitar. E fou

⁴²⁶ Pel que fa a la construcció del temple, Beauvais dóna compte detalladament i extensa al llarg dels capítols 76-83 del seu segon llibre del *Speculum historiale* (Beauvais, 1591: 15r-16r). De la mateixa manera, Comestor dedica a tal efecte els capítols 9-22 del seu *Tercer llibre de Reis* (1855: Col.1354-1368). D'altra banda, la font de Beauvais al llarg de molts dels capítols esmentats és, al seu torn, la *Història Escolàstica* de Pere Comestor. Tot això, junt amb la brevetat amb què tracta el passatge el nostre compilador, dificulta d'establir quina d'ambdues obres resulta ésser la seua font; amb tot, considerem la *Història Escolàstica* com la font més probable, en tant que és el text que segueix abans i després de l'episodi de la construcció del temple. Ara bé, malgrat les notables semblances amb el text de Comestor, com la referència al material de construcció del temple «de marbre molt blanc», que no apareix a 1Re 6, «De candido marmore», segons Comestor (1855: Col.1354); també presenta diferències, com el material del dos querubins: «de pur or», segons la crònica i «de lignis olivarum» segons la *Història Escolàstica* (Comestor, 1855: Col.1358).

acabat lo temple en lo ·XI· any del seu regne, en lo mes de octubre, en axí que en ·VII· anys e mig acabà aquell.⁴²⁷

[5] *Capitolo quinto. Com Salamó hedificà la sua casa molt bella*

Aprés acabà casa sua molt noblament, la qual spatxà de obrar en ·XIII· anys. E en après hedificà los murs de la ciutat e examplà los carrers reals. E pres per muller la filla del rey de egipte. E la regina Sabba, hoynt la saviesa de Salamó, que deyen que era molta, vench a veure Salamó e a provar si era axí com deyen. E com hac vistes les obres e los juhins e los ma[...]⁴²⁸ [106r]

[6] [Fragment del capítol ·VII·]

[...] ni totes les ýdoles, emperò no levà les coses exelses. En aquest temps profetà Zacaries e fou sacerdot Azaries.

⁴²⁷ Al marge inferior:

Nota. Quod legitur 3º Regum, capitulo 5º, quorum Salamon et Yram edificaverunt Templum Dei: «Et fuerunt itaque ·LXX· milia eorum qui onera portabant, [et] ·LXXX· milia latemorum in monte. Absque prepositis qui preerant singulis operibus, numero trium milium, et trecentorum precipientium populo et his qui faciebant opera». Et in capitulo 6º legitur: «Domus autem cum hedificaretur dolatis atque perfectis hedificata est. Et malleus et securis et omne ferramentum non sunt audita in domo cum hedificaretur». Et In sine huius capitoli habetur sic: «Anno 4º fundata est domus Domini in mense zio, id est in mense maii, et in anno undecimo sui regni [per]fecta est domus in omni opere suo, et in universis utabilibus suis hedificavitque eam annis ·VII·». Ut dicit Magister Ystoriarum quod Salamon non regnavit nisi quadraginta annis et moritur.

⁴²⁸ En aquest quadern s'ha perdut el foli CIV de la numeració antiga. El foli perdut contindria el final del capítol V, tot el VI i part del VII, el qual es reprèn en el recto del foli 106 (antic CV). Segurament, la crònica continuaria compendiant l'obra de Comestor, en aquest cas el capítol «De regina Saba» (Comestor, 1855: Col.1370). La narració es reprèn seguint el capítol 34 del *Tercer llibre de Reis* de la *Història Escolàstica*, «De Achab, et Jezabel et Elia propheta»:

Et regnavit Achab super Israel viginti et duobus annis [...] sed introduxit idola gentium in Israel, et duxit uxorem Jezabel filiam Ethbaal regis Sidoniorum, et aedificavit in Samaria fanum, et altare Baal et adoravit eum (Comestor, 1855: Col.1378).

En aquest temps regnà en Israel Acab, e regnà primer en Samaria ·XXII· anys. Aquest hedificà temple en Samaria a Bal e per consell de Jesabell, muller sua gentil, féu matar a Nabot per ço com no li volia vendre la sua vinya. E perseguí los prophetas de nostre senyor Déu e favorejava los prophetas de Abal. En temps de aquest prophetaren en Israel Elyes, Micheas e Abdias.

Hon Elies, vehent la persecució dels prophetas de Déu, fugí de la fas de Jesabel e pregà Nostre Senyor Déu que no plugués; e estigué tres anys que no plugué e mig.⁴²⁹

E anant, trobà una dona e dix-li que li aparellàs de menjar, e aquella li respòs que no havia sinó una poca de farina en una gerreta e un poch d'oli en un cetrill, e que u estalviava per la gran fam que era en la terra. Elies li dix:

—Ves-te'n a casa e fes açò que yo te dic, que Déus te bastarà.

Elies menjà aquí e beneý la gerreta de la farina e lo cetrill de l'oli, e durà tro que la fam fou passada. E l'àngel dix ha Elies:

—Fes una fogaça de pa en caliu e menja, car gran camí has a ffer.

E aquell féu-ho e menjà-la's, e en fortalea del pa anà ·XL· dies tro que fou al mont d'Oreb. E lo rey Acab, vehent que Elies se n'era anat al munt, tramés-hi ·L· cavallers que·l fessen venir. E com aquells foren allí, dixeren-li:

—Hom de Déu, devalla que·l rey te demana e vine ab nos.

E dix Elies:

—Si yo só hom de Déu, devalle foch del cel que us crem tots.

E de continent, devallà foch del cel e cremà'ls tots. E Acab, vehent que aquells laguiaven massa, tramés-n'hi altres ·L·, los quals moriren per la manera dessús

⁴²⁹ Segueix ara a partir del capítol 36 del *Primer llibre de Reis* de la *Història Escolàstica*, «De fuga Eliae, et vocatione Elisei» (Comestor, 1855: Col.1380).

dita. E la terça vegada tramés-n'hi altres ·L·. E com foren al peu del mont, humiliaren-se a Elies e dixeren:

—Hom de Déu, pregam-te que, si vols venir, que vingues, que lo rey te demana.

E lavors Elies, vehent la humilitat de aquests, devallà del munt e anà-sse'n ab aquests e féu oració a Déu. E ploqué e la terra donà habundància de fruyts. E Elies resucità hun fill de la viuda de la farina, que era mort com tornava del mont ab los cavallers. Elies matà tots los prophetas de Bal. En [106v] temps de Acab fou hedificada Gericó per Abiel.

Lo damunt dit Josafet,⁴³⁰ rey de Jerusalem, se ajustà ab Acab, rey de Israel, e anà ab aquell contra los de Síria per recobrar Ramot en Gabaà contra'l consell de Micheas; e fogiren tots e morí Acab. E après d'Acab regnà en Israel Ocozies, fill de aquell, dos anys, les obres del qual foren molt malvades. En aquest temps fou Omerus poeta en Grècia.⁴³¹

[7] Capítol ·VIII·. Com regnà en Jerusalem Joran, fill de aquell, ·VIII· anys

En après de Josaphat, regnà en Jerusalem Joran,⁴³² fill d'aquell, ·VIII· anys. Aquest, per consell de Athalia, muller sua, filla de Acab e de Gezabel, adorà les ýdoles e forçà als de Jerusalem a colre les ýdoles, e matà ·VI· germans seus. En aquest temps prophetà Zacaries en Jerusalem. En aquest [temps] los àrabs entraren en Judea e degustaren les casas reals, e se'n portaren les mullers del rey e mataren tots los fills, exceptat Ocozies, axí com Elies li havia dit, lo qual enmalatí e gità les entràmenes e morí.

⁴³⁰ Josafat (1Re, 22: 2).

⁴³¹ Al marge esquerre: «Omerus fonch en aquest temps».

⁴³² Joram, fill de Josafat (1Re, 22: 51).

En aquest temps regnà en Samaria Joram,⁴³³ fill de Acab, germà d'Ocozies,⁴³⁴ ·II· anys. Aquest matà Micheas, propheta, per ço com lo corregia, lo qual en lo setge de Ramot fou assagetat e morí per Yeú.⁴³⁵ En après per havant, Elies untà aquest Hieú en rey d'Israel per ço que destrouís tota la casa de Acab.

[8] Com regnà en Jerusalem Ochozies, fill d'aquell. Capítol ·IX·

Aprés de Joran, regnà en Jerusalem Ochozies,⁴³⁶ fill d'aquell, hun any e hac hun fill qui hac nom Johàs.⁴³⁷ Aquest Ochozies anà en les vies d'Acab e anà ab Joran, rey d'Israel, son oncle, contra Azael, rey de Síria en Ramot-Galaat. E Joran fou naffrat e lexà la host en lo setge sots Hieú, príncep, e anà-sse'n; e'n Israel aturaren-se.

En aquest temps, Elies propheta, se'n muntà en una carreta de foch vers lo cel e fou transportat en parayís terrenal ab Henoch, e romàs doble sperit de profeta en Eliseu, dexeble seu; lo hun per si, l'altre per lo manto de Elies que li tramés quant se'n muntava devés lo cel. Aquest Eliseu resucità hun mort en sa vida e altre après [107r] que fou mort per ço com tocà lo cors e endolcí les aygües amargues e malvades.

E sdevench-se que'l rey de Síria tramés hun gran príncep seu que havia nom Naaman, lo qual era lebrós, al rey d'Israel ab letres que'l curàs d'aquella malaltia. Lo qual lo tramés a Eliseu, propheta, e aquell li dix:

—Ves-te'n a flum Jordà e lava't aquí set vegades e seràs curat.

E Naaman, menyspreant açò, dix-li-hi:

—No ha en Síria millors aygües e pus virtuoses que en Israel?

E los seus servidors dixeran-li:

—Fes-ho, que no't mana fer tan gran cosa.

⁴³³ Jehoram, fill d'Acab (2Re, 3: 1).

⁴³⁴ Ahazià, fill d'Acab (1Re, 22: 50).

⁴³⁵ Jehú (2Re, 9: 14).

⁴³⁶ Ahazià, fill de Jehoram (2Re, 8: 25).

⁴³⁷ Joaix (2Re, 11: 12).

E aquest anà e lavà's ·VII· vegades en flum Jordà e fou curat perfectament de ça malaltia. E ací és acabat lo *Terç Libre*, havent ·XXII· capítols, e comença lo *Quart*.

[Reis ·IV·]

[1] Ací comença lo *Quart libre dels Reys. Capítol primo*

Fon prevaricat Moab e no pagà lo trahut a Israel. E Ochozies, rey de Jerusalem, passejant per hun mirador de casa sua, caygué e fonch malalt. E tramés en Israel que demanassen de consell a Bel-Zabuch e al déu de Acharon,⁴³⁸ si guarria d'aquella malaltia. E vench-li lo profeta e dix-li:

—No ha Déu en Israel per ço com havets leixat lo Déu vertader e havets demanats los Déus estranys. Dich-te de part de Déu que après tres dies morràs.

E axí fou fet. E après de Joran, rey d'Israel, regnà Hyeú en Israel ·XXVIII· anys. Aquest matà Joran e Ochozies e gità lo cors de Joran en lo camp de Nabot, e féu lançar a Jesabel per la finestra de la torre avall, e los cans leparen la sua sanch.⁴³⁹ E matà ·LXX· fills d'Acab e ·XLII· germans de Ochozies, e delí totes les riqueses de la casa d'Acab. E en temps d'aquest prophetà Eliseu e Oziel.

[2] Com Athalia, mare d'Ochozies, regnà. Capítol ·II·

Aprés d'Ochozies, rey de Jerusalem, Athalia, mare sua, veent son fill mort, volgué regnar en Jerusalem e regnà ·VI· anys. La qual matà tot lo sement real

⁴³⁸ Es tracta de Baal-Zebub, déu d'Ecron (2Re, 1: 2), no de dos déus diferents. L'autor s'equivoca traduint i adaptant el passatge de la seua font: «Ochozias [...] misit nuntios qui consulerent Beelzebub, Deum Accaron, de infirmitate sua» (Comestor, 1855: Col.1386).

⁴³⁹ En aquest fragment, la font torna a ser el *Speculum*, obra que, a partir d'aquest punt, esdevé la font més important, sobretot, per a la redacció de passatges de l'antiguitat clàssica:

Ioram in agrum Naboth proici fecit, Iezabel quoque de turre prospicientem per fenestram precipitari iussit [...] et canes in agro Iezrael iuxta verbum Helye in ultionem sanguinis ipsius Naboth, comederunt (Beauvais, 1591: 27r).

exceptat Johàs, fill de Ochozies, qui encara mamava; [107v] lo qual, Josada,⁴⁴⁰ muller de Jaadà,⁴⁴¹ sobiran sacerdot, la qual era germana de Ochozies de part de pare, qui·l tench amagat ·VI· anys per ço que no·l matassen. En lo ·VII· any, Joiadà, ajustats los sacerdots e levites e centorions, untà aquell en rey e matà Athalia. Aquest Joiadà fou sols qui, après de Moysés, visqué ·CXXX· anys.

[3] Com Joiàs regnà en Jerusalem quaranta anys. Capítol ·III·

Joàs regnà en Jerusalem ·XL· anys. Aquest, en tots los dies de Joiadà, féu e obrà bé; e après la mort de Joiadà, se declinà de bé en mal a fer. E per exemple seu, peccaren los prínceps e los majors hòmens. Lo qual, com Zacaries propheta, fill de Joiadà, lo argüís e reprengué, lo féu reblir de pedres entre lo temple e l'altar; e après poch temps, dos servidors seus lo mataren. En aquest temps regnà en Israel Joacaç⁴⁴² ·VII· anys. Après regnà Joàs,⁴⁴³ fill d'aquell, ·XVI· anys, sots lo qual morí Eliseu, lo qual mort, per lo tocament de seu cors, sucità hun hom mort.

En aquest temps, Ligurius, grech, ordenà los drets als lacedonis.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ Jehoixeba (2Re, 11: 2).

⁴⁴¹ Joiadà (2Re, 11: 4).

⁴⁴² Joahaz (2 Re, 13: 1).

⁴⁴³ Jehoaix (2Re, 13: 9).

⁴⁴⁴ El fragment d'aquests regnats és gairebé idèntic al de Beauvais:

Ioas [...] regnavit annis 40 [...] et cunctis diebus Ioiade recte egit. Verumptamen excelsa non abstulit. Mortuo Ioiada, Ioas a legitimis dei declinavit et optimates etiam exemplo suo vitiavit. Quem cum Zacharias propheta Ioiade filius argueret, eum inter templum et altare lapidibus obrui fecit. [...] Huius temporibus regnavit Iehu super Israel, deinde filius eius Ioachaz, et post Ioachas, filius eius Ioas sub quo Helyseus obiit, et mortuus contactu suo mortuum suscitavit [...] Eo tempore Ligurgus insignis habitus est (Beauvais, 1591: 27r).

[4] Com Amassies regnà en Jerusalem ·XXVIII· anys. Capítol ·III·

Amassies, fill de Joàs, regnà en Jerusalem ·XXIX· anys. Aquest obrà e féu bé davant Déu, emperò no levà les coses excelses. Aquest vencé los Ydomeus i·ls amelachites e elevat per supèrbia, adorà los déus que havia aportat dels ydomeus e dels malechites. E scrivi a Joàs, rey d'Israel, que·l seguís e fos son trabutari, lo qual li respòs que no u faria. E Amessies anà contra ell ab gran host, e Johàs vencé'l e pres aquell. E com Johàs vesitàs Eliseu propheta, per manament de aquell, gitada la segeta e tres vegades percutida la terra, liurà-li Jerusalem; lo qual derrocà ·CCC· colzes dels murs de Jerusalem elevats, pres los tresors del temple e tornà-se'n en Samaria. E lavors stech Judà sens rey ·XIII· anys. E après Joàs, regnà en Israel lo segon Jeroban⁴⁴⁵ ·XLI· anys. Aquest restituí los térmens d'Israel, e·levat en supèrbia, féu mal davant Déu. En aquest temps prophetaren Jonàs, Amós, Osé e Joel. E après de Jeroboam, stech Israel sens rey ·XXIII· anys en temps d'Ozies, [108r] rey de Judà. E devets saber que aquests tres reys de Jerusalem desús nomenats, ço és Ochozies, Joàs e Amassies, se lex sant Matheu en la generació de Jhesucrist per ço com volia comptar per quatorzenes.

[5] Com Ozies regnà en Jerusalem après d'Emassies. Capítol ·V·

Ozies⁴⁴⁶ regnà en Jerusalem après d'Emassies ·LII· anys, e féu bé davant Déu; emperò, no levà les coses excelses dels munts. Aquest féu tributaris los amonites, rehedificà los murs de Jerusalem, los quals havia destrouïts Johàs, rey d'Israel. E elevat en supèrbia, féu mal davant Déu, e fon ferit de lebroisia. E son fill Joathan⁴⁴⁷ regia e governava lo poble per aquell. En aquest temps prophetà Ysahies e fou sacerdot Azaries.

⁴⁴⁵ Jeroboam (2Re, 13. 13).

⁴⁴⁶ Ozies o Azarià (2Re, 15: 1).

⁴⁴⁷ Jotam (2Re, 15: 7).

En lo primer any d'Ozies naxqueren Romus e Ròmulus, beçons engenrats per Mart e Ylia. En l'any ·XIII· del regne d'Ozies començà lo regne de Macedònia, en lo qual foren ·XXIII· reys e lo darrer fonch lo gran Alexandre. En l'any ·XLVIII· d'Ozies deffalliren los reys dels corinthians e dels lacedonis, e començà lo regne Lídia, en lo qual foren ·VIII· reys. En après fou destruït per lo rey de Pèrsia. En temps d'Ozies fou termenada e fundada la monarchia de Síria, la qual tengueren tro a la subversió de Nínive, la qual profeta Nahum propheta.

En lo qual temps fou transportat lo regne de Síria en lo regne de Mèdia, axí que'l darrer rey de Síria fou Sardaphillus, lo qual fou vençut per Arbatus, príncep de Mèdia. E aquest fou lo primer rey dels medos e durà tro Astrages, havi de Cirus, qui fou lo ·IX· e darrer rey de Mèdia. En après, Cirus transportà lo regne de Mèdia en lo regne de Pèrsia, hon ell regnava.⁴⁴⁸

E après de Joroboam, regnà en Israel Zacaries,⁴⁴⁹ fill d'aquell, ·VII· meses, lo qual seguí les vies de sos pares, lo qual matà Sel·lú,⁴⁵⁰ fill de Jabés,⁴⁵¹ e regnà hun mes segons la paraula de Déu. E Axí fou transportat lo regne d'Israel de la casa de Hieú en la quarta generació. Lo qual Sel·lú matà Manahem de Tarsà,⁴⁵² qui regnà ·X· anys en Samària. E après d'aquest regnà Fatra⁴⁵³ ·XX· anys. E

⁴⁴⁸ Continua extractant tota la informació sobre l'antiguitat clàssica del *Speculum*:

Eo quoque tempore Corinthiorum et Lacedemoniorum reges defecerunt, et Lydorum regnum exortum est anno scilicet regni Ozie ·XLVIII· [...] Quo tandem a Cyro rege Persarum capto regnum Lidorum destructum est quod stetit per annos ·CCXXX·. Iterum anno regni Ozie ·L· Remus et Romulus ex Marte et Ylia generantur. Et eodem anno olimpias prima constituitur qui fuit Eschili regis Atheniensium secundus, a captivitate vero Troie CCCCV. (Beauvais, 1591: 27v).

⁴⁴⁹ Zecarià (2Re, 15: 8).

⁴⁵⁰ Xal·lum (2Re, 15: 10).

⁴⁵¹ Jabeix (2Re, 15: 10).

⁴⁵² Menahem de Tirsà (2Re, 15: 14).

⁴⁵³ Pecahià (2Re, 15: 23), segons Beauvais, «Phaceia» (1591: 27v).

aprés regnà son fill Facea⁴⁵⁴ ·II· anys; lo qual, Ciliareus, [108v] fill de Romelià,⁴⁵⁵ matà en lo convit. E aquest regnà aprés d'aquell tres anys. En aquest temps prophetà Abdies, propheta.

[6] Capítol ·VI·. Com Jonathan regnà en Jerusalem ·XVI· anys

Joathan,⁴⁵⁶ fill de Ozies, regnà en Jerusalem aprés de aquell ·XVI· anys. Aquest anà en les vies de Déu, emperò no levà les coses excelses. Aquest hedificà la porta del temple molt alta e molt bella, la qual, en la destrucció del temple feta en aprés per los caldeus, romangué sola que no fonch destruïda. Aquest vencé los amonites. En aquest temps començà a profetar Nahum propheta contra Nínive. Hon l'aygua cobrí aquella e féu gran terratrèmol e vench foch del cel, axí fonch destruïda Nínive. Aquest Naum propheta scrivi lo seu libre aprés la captivitat dels ·X· trips, sots Ezechia, mentres era degustat per los de Síria, car en aquell temps ell prophetà de la destrucció de Síria en consolació de la sua gent. E sots aquest matex, prophetà Micheas, Osé e Joel en los dies de Facea, rey de Israel.

Tegra-Fal·làsar, rey de Síria, pujà en Israel e degostà tota la regiò dellà lo flum Jordà, e portà-sse'n catives dues trips e mija e destrouí Galilea, del trip de Zabulon e Neptalim, e portà-sse'n presos en Síria. E aquest fou lo començ de la captivitat dels ·X· trips.

[7] Capítol ·VII·. Com Acaç regnà en Jerusalem aprés de Johatan ·XX· anys

Acaç⁴⁵⁷ regnà en Jerusalem aprés de Johatan, son pare, ·IX· anys. Aquest anà en les vies dels reis de Israel. E lavors muntaren Rasim,⁴⁵⁸ rey de Síria e Fatra, rey

⁴⁵⁴ Pècah (2Re, 15: 27) segons Beauvais, «Phacee» (1591: 27vf).

⁴⁵⁵ Remaliahu (2Re, 15: 25).

⁴⁵⁶ Jotam (2Re, 15: 32).

⁴⁵⁷ Acaz (2Re, 16: 1).

de Israel, en Jerusalem e asetjaren aquell. E Acaç isqué contra aquells e fou vençut, e mataren Zacaries, son fill, e altres molts ab aquell; e féu-se tributari al rey de Síria.

En l'any ·VII· de Acaç fou hedificada Roma en lo mont Palatí per Romo e per Ròmolus, germans beçons, en l'any de la creació del món ·III· mil ·DXLII· anys. E en lo tercer any après la hedificació de Roma, Ròmolus matà Romus per ço com era entrat de nit en la ciutat per los murs venint de caçar. E [109r] Ròmulus fou exalçat en rey de Roma. E foren ·VII· reys en Roma tro a Tranquinus Superbus.⁴⁵⁹

En lo temps de Ròmulus fonch sibil·la Eridea.⁴⁶⁰ Aquesta parlà de Jesucrist e féu molts versos, e asenyaladament parlà de Jesucrist e dix: «Jesucrist, fill de Déu, salvador». Hon són dites generalment sibil·les totes les dones adevines o prophetitzes, car nom és de offici. E foren trobades ·X· sibil·les. La primera fou de Pèrsia, la segona fou de Líbia, la ·III· Dèlpica, la qual predix les batalles de troya; la ·IIII· fou Cimèria, la ·V· Erictea, aquesta adevinà la destrucció de

⁴⁵⁸ Ressín (2Re, 16: 15).

⁴⁵⁹ Segons el *Speculum* de Beauvais:

Temporibus Achaz ex gemellis Remo et Romulo Roma in monte Palatino conditur, et anno ab urbe condita tercio Remus a Fabio Romuli duce rastro pastorali occiditur, Romulus in regnum sublimatur (Beauvais, 1591: 28r).

⁴⁶⁰ La font d'aquest passatge sobre les sibil·les és un extracte del capítol "De Sybillis", del *VIII Llibre de les Etimologies* de San Isidor, citat a partir del *Speculum Historiale*. Segons la versió de Beauvais:

Sibille dicuntur generaliter omnes femine vates lingua greca [...] Quod nomen ex officio [...] Decem autem sibille a doctissimis auctoribus fuisse traduntur. Quarum prima de Persis fuit, secunda libica, tertia delphica [...] que ante troiana bella vaticinata est. [...] Quarta cymeria in Ytalia. Quinta erictrea [...] que Grecis Ilium petentibus vaticinata est perituram esse Troiam [...] Sexta samia [...] Septima cumana [...] Octava ellespontia [...] Nona frigia [...] Decima tyburcina [...] Quarum omnia carmina efferuntur in quibus de deo et de Christo et de gentibus multa scripsisse manifestissime comprobantur. Celebrior autem inter ceteras et nobilior erictrea perhibetur, quam eo tempore nonnulli vaticinatam ferunt quo Roma condita est (Beauvais, 1591: 28r-28v).

Troya; la ·VI· fou Sàmia, la ·VII· fou Cumea, la ·VIII· fou Elesponteia, la ·IX· fou Frígia, la ·X· fou Tiburtina. E cascuna de aquestes dix moltes coses de Jesucrist.⁴⁶¹ E la major d'aquestes fou Erictea, la qual fou en temps que Roma fou hedificada.

En temps de Acaç, rey de Judà, estant assetjat per Rasim, rey de Síria, e per Facea, rey de Israel, Acaç lançà son fill per lo foch, e no volgué creure a Hisayes propheta consolant aquell, e menyspreà demanar senyal; lo qual lexà Déu e, posada sperança en Tesagra-Falasar, dirruí los ornaments del temple. E lavors Ysahies don-li senyal e dix:

—Avet que ·I· verge concebrà e parrà ·I· fill.

E en aquest temps foren sacerdots Achicop e Sadoch.

En lo ·VII· any de Acaç regnà Osé⁴⁶² en Israel ·VIII· anys e féu mal davant nostre senyor Déu, mas no axí com sos pares. Contra aquest pujà

⁴⁶¹ Al marge inferior:

Prima Sibilla fiut Persia, 2ª Libiea, 3ª Delfica, que antem troiana bella vaticinata est; 4ª Chimeria, in Ytalia; 5ª Erictea, in Babilonia orta; 6ª Samnia, in Beneventana; 7ª nomine Armicheya, nationem Cinciana; 8ª Elispontica, 9ª Ffrifiana, ·X· Tiburtina, Nazione Grece, Alburnea vel Casandra latine [vocatur], filia regis Priamus et ex matre Ecuba procreata.

El text d'aquesta nota al peu és similar al que ofereix Beauvais, per bé que no és el *Speculum* la font d'aquesta nota, sinó el *Sibyllinorum verborum interpretatio*. Aquest text ha sigut sovint atribuït a Beda el Venerable. La *Patrologiae cursus completus* de Migne l'incorpora a l'apartat de l'obra «Dubia et spuria» de Beda (Beda, 1850: Col. 1181). Aquest mateix text apareix al *Chronicon* de Godofred de Viterbo, que, potser, utilitze com a font el Pseudo Beda (de Viterbo, 1726: 157). Segons el text atribuït a Beda:

Tradunt autem doctissimi auctores decem fuisse Sibyllas: quarum prima Persis, secunda Libyca, tertia Delphica est, quae ante Trojana bella vaticinata est; quarta Cumea, in Italia; quinta Erictea, in Babylonia orta, [...] sexta Samiana, a Samo flumine Beneventano vocata; septima Almiteia, vel Cumana; octava Hellespontica; nona Phrygia; decima Tiburtina Graece, Albunea Latine vocatur: ex cujus carminibus multa de Deo et Christo scripta continentur. Fuit igitur haec Sibylla, Priamidis regis filia, et ex matre Hecuba procreata (Beda, 1850: Col. 1181).

⁴⁶² Oixea (2Re, 17: 1).

Salmanazar,⁴⁶³ rey de Síria, e fonch fet tributari a·quell. Hon com après lo rey de Síria sabés que aquell se volgués rebel·lar per ajuda de Sesach,⁴⁶⁴ rey de Egipte, asetjà aquell e pres-lo e mes-lo en la presó. E assetjà Samària ·III· anys, e pres aquella en lo ·VIII· any de Osé. E transportà Israel en Síria, ço és, ·VII· trips e mija que eren romases, e posà'ls prop lo flum de Gotzà,⁴⁶⁵ dellà los monts de Mèdia e de Pèrsia que són dits Gogh e Magoch.⁴⁶⁶ E allí són inclusos uy en dia. E molts d'aquells fugiren al rey de Judà. E axí fonch finit e acabat lo regne de Israel per sos peccats.

[8] Com Ezechies regnà en Jerusalem. *Capitulo ·VIII·*

[109v] Ezechies, fill de Acaç, regnà en Jerusalem vint-e-nou anys. Aquest reparà los vexells de Nostre Senyor Déu e restituhí los sacrificis que havien lexats, e discipà les coses excelses dels munts e destrouí les stàtues e coses altes, altars de les ýdoles e cremà-u tot. Per mèrits de aquest, Déu matà, per l'àngel, en les tendes dels de Síria, una nit ·CLXXXVIII· mil hòmens. Ezechies fou malalt e Déu tramés-li a dir per lo propheta:⁴⁶⁷

—Dispon e hordena la tua casa, car après tres dies morràs.

Lo qual, hoynt açò se girà a la paret e plorà àgrament, e clamà mercé a Déu. E lo propheta tornà per manament de Déu e dix-li que Déu havia hoýda la sua oració e que

⁴⁶³ Salmanassar (2Re, 17: 3).

⁴⁶⁴ So (2Re, 17: 4).

⁴⁶⁵ Gozan (2Re, 17: 6).

⁴⁶⁶ Al marge dret: «Nota. De Goch e Magoch. Com són inclusos los juheus».

⁴⁶⁷ Es refereix al profeta Isaïes. En aquesta ocasió, la informació que ofereix Beauvais és:

Huius meritis dominus in castris Assyriorum una nocte 185 milia virorum per angelum interfecit, eius quoque vite desperate 15 annos addidit, et in huius rei signum solem 10 gradibus retrocedere fecit (Beauvais, 1591: 28v).

En canvi, Comestor aporta més informació sobre aquest passatge d'Ezequies:

et venit ad eum Isaias, et ait. Haec dicit Dominus: Dispone domui tuae, quia morieris tu, et non vives (IV Reg. XX). Contristatus Ezechias, eo quod filium non haberet, non quod domum relinqueret desolatam (Comestor, 1855: Col.1411).

havia alongada la sua vida ·XV· anys; e que, en senyal de açò, lo sol tornà atràs ·X· graus enrere del seu curs.⁴⁶⁸ E axí fo fet e aquell guarí, e féu gràcies a Déu.⁴⁶⁹

E Ezechies, reperades les coses que son pare havia destruïdes, féu trencar e molre la serpent de coure que encara era en lo temple, la qual féu fer Moysés per sanitat de aquells qui eren picats per les serpents en lo desert. E celebrà solemna festa de Phase. E vengueren los misatgers del rey de Babilònia e mostrà'ls lo tresor del temple, de la qual cosa fonch molt redargüit per Ysahies. E aquell se humilià a Nostre Senyor Déu e clamà-li mercé.

En aquest temps, Ròmulus féu primer los cavallers del poble, e pres los pus nobles vells ·C·. E per la hedat, appellà'ls cenadors; e per semblança de cura, appellà'ls pares. E anà una volta a caçar devers una aygua e jamés no fou vist, e fou mort per rastre pastoral.⁴⁷⁰

En temps de Ezechies fou sacerdot Sel·lum e profetaren Ysayes, Naum e Micheas.

⁴⁶⁸ Al marge esquerre: «Com lo sol tornà atràs ·X· graus».

⁴⁶⁹ Al marge inferior: «No cregues que l'any corrible fos menor en negun temps de ·CCCLXV· dies e ·VI· hores, segons los filosoffs e lo discurs del sol».

⁴⁷⁰ Després de la història d'Ezequies que extracta de Pere Comestor, el compilador insereix un breu fragment d'història clàssica, aprofitant igualment l'*Escolàstica* de Comestor. El *Speculum* de Beauvais no hi fa referència a aquest passatge. Ara bé, el compilador no segueix de manera exacta el text de Comestor, fet que provoca pèrdua d'informació significativa al seu text. En aquest sentit, segons la crònica, Ròmul seria qui va anomenar els senadors amb el nom de *pares* i *senadors*, mentre que Comestor explica que va ser Numa Pompili qui, després de Ròmul, va fer serfír el terme *Senadors*:

Cures, qui sub Statio rege Sabinorum, Romulo favebant, quirites appellavit, centum elegit senes, quos appellavit patres. Romulus apud paludem Capreae nusquam comparuit, et, suadente Lucio, Quirini nomine consecratus est. Post Romulum senes praedicti, singuli per quinos dies, rem publicam rexerunt per annum fere et dimidium. Quod regnum appellatum est inter tempus. Tunc secundus a Romulo regnavit Numa Pompilius, qui praedictos senes senatores appellavit (Comestor, 1855: Col.1414).

**[9] Capítol ·IX·. Com Manassés regnà en Jerusalem e foren dos messes
affegits en l'any per Numus**

Manassés, fill de Ezechies, regnà après de aquell en Jerusalem ·LV· anys. Aquest fonch molt malvat ydòlatre e recomplí les places de Jerusalem de la sanch dels prophetes.⁴⁷¹

En aquest temps regnà en Roma lo segon rey, qui hac nom Numus Pompilius, lo qual ajustà ·II· mesos a l'any, ço és, giner e febrer e hedificà lo Capitoli. Aquest vehia en l'aygua la ymage del diable, e hoÿa [110r] de aquell ço que devia observar. E après de Numus, regnà lo terç rey en Roma, qui hac nom Túl·lius Hostílius. Aquest fonch lo primer rey dels romans qui husà de vestir drap de porpra d'or. Lo qual, après longa pau, reparà les batalles e vencé los hongres. E abaxat lo mont Celio, examplia la ciutat e féu acostar lo flum Tíber prop casa sua.

En l'any ·XIII· de Menassés, regnà Gignes en lo regne de Líbia; del qual diu Túl·lius⁴⁷² que, com ell fos pastor de bestiar e fes gran pluja, veu allà en una caverna de la terra e trobà un hom mort seent en un cavall de coure, en lo dit del qual trobà hun anell per lo qual era fet invicible. E ab aquest anell féu adulteri ab la regina. E aquella ajudant matà lo rey, son marit, e féu-se rey. Lo qual, elevat e inflat per lo regne, anà al Déu Appol·lo e demanà si havia negú

⁴⁷¹ Iniciat aquest capítol, la crònica torna a seguir Beauvais:

Manasses filius Ezechie [...] regnavit annis 55. Hic pessimus ydolatra fuit et plateas Iherusalem sanguine prophetarum purpuravit [...] Temporibus Manasse, Romanorum secundus regnavit Numa Pompilius. Hic nullum cum finitimis bellum gessit, duos menses anno addidit scilicet ianuarium et februarium cum ante hoc decem tantum apud Romanos fuissent. Capitolium a fundamento edificavit, et congiarium dedit asses ligneos et corticeos [...] Numa ydromantia facere compulsus est ut in aqua videret ymagines demonum et audiret ab eis quid in sacris institueret et observare deberet (Beauvais, 1591: 28v).

⁴⁷² A l'original, «Trill». Segons la font: «De quo dicit Tullius in libro 3 de officiis quod cum esset regius pastor, facta proluvione ymbrium descendit in quendam hyatum terre, ubi invenit hominem quendam mortuum in equo eneo sedentem» (Beauvais, 1591: 28v).

hom mortal pus rich que ell, lo qual li respòs que Ysarcadus era pus rich que ell. Aquest Ysarcadus era molt pobre, havent tansolament una somera. E aquest, vehent la pobresa tan gran de aquell altre, dix a Apol·lo com podia ésser açò com aquell fos tant pobre e ell tant rich, lo qual li respòs:

—Aquell viu ab goig e sens temor e tu vius ab temor de perdre lo regne.

E aquest Giges fou hofegat ab sanch e mort.

En aquest temps foren Archilagus, Simónides e Aristóxenes, philòsofs. En aquest temps, Zelentus de Roma havia hun fill, lo qual devia perdre abduy los hulls per adulteri que havia feyt, e tota la ciutat volia perdonar. E per ço que la ley per aquell feyta no fos trencada, féu traure a son fill hun ull e, así mateix, un altre.⁴⁷³

En temps de Manasses vench Senaxerip, rey de Síria, e asetjà Jerusalem e posà les sues tendes prop la piscina de Sciloé, per ço que usàs de les lurs aygües. E era la piscina comuna a tots, axí als de la ciutat com als dels enemichs. E Ysaïes era acostat parent de Manassés, e féu oració a Déu e obtingué que, quant los enamichs hi venien, la piscina se secava e quant los de la ciutat hi venien, l'aygua manava; de la [110v] qual cosa los de Síria se meravellaren. E Senaxerip son cors ho volch provar e com podia estar la ciutat sens aygua, e com veé tal acte, partí's del setge ab gran dan que rebé. E en memòria d'aquest fet, encara les aygües en Siloé brullen no contínuament, mas en certes hores.

En l'any ·LII· de Manassés, per les increpacions que Ysaïes li fahia, féu serrar a Ysaïes ab serra de fust, lo qual, per la gran angústia que passava, demanà aygua a beure. E com no li'n volguessen dar, Déu, de alt del cel, tramés aygua en la sua boca. E axí spirà e ja per açò no estigueren de serrar aquell. E après, Déus tramés contra Manassés lo rey de Babilònia, lo qual despoblà Judea. E pres Manassés lo rey de Babilònia e portà'l-se'n en Babilònia, lo qual afligí ab

⁴⁷³ Al marge dret: «Nota. De justícia».

molts turments. E Manassés, entenent aquesta ésser la mà de Déu, féu penitència e mudà la sua vida en millor e pregà Déu, lo qual li hac mercé e li tornà lo regne. E com fou vengut, destrouí les ýdoles e restituí los sacrificis e lo servir de Déu e finí la sua vida en bones obres. En aquest temps fonch sacerdot Elchías.⁴⁷⁴

[10] Capítol ·x·. Com Amon regnà en Jerusalem dos anys e féu mal

Amon, fill de Manassés, regnà en Jerusalem dos anys. Aquest féu mal davant Déu, e los seus servents mataren-lo en casa sua.

En aquest temps fou Zenon philosoph, del qual scrivi que, com Falàrides turmentàs aquell, ell induí lo poble contra Fal·làrides, e féu-lo apedregar aquells e destrouí la sua ciutat, que havia nom Terranis, e axí fou deslliurat. E encara se lig que com lo dit Zenon fos turmentat per hun tirant, dix que volia parlar ab aquell secretament, lo qual, devallant del turment, acostà-li la orella; e aquell la y pres ab les dents e jamés no·l dexà tro que li ach perdonat.

[11] Capítol ·xi·. Com Josies regnà en Jerusalem

Josies, fill de Amon, regnà en Jerusalem ·XXXII· anys. Aquest [111r] fou bo e rehedificà lo temple de Nostre Senyor Déu. E en l'any ·XIII· de Josies, començà a prophetar Jeremies, propheta, de la ciutat e destrucció de aquella e poble de Jerusalem. E prophetà, tro a la subverció de la ciutat, ·XL· anys.

En lo temps de Josies, pujà pharaó, rey de Egipte, contra lo rey de Síria per ço com los de Mèdia e los de Babilònia se eren partits de la sua monarchia. E passà primer per lo rey Abremon, que regnava en Tartamis. E Josies no li volgué dar passatge per la sua terra per molt que aquell lo pregàs. Mas ajustà's ab lo rey Abremon e devallà en son cors d'aquell a contrastar al rey de Egipte. E axí com passava Josies per les carretes, fou naffrat ab una sageta en los

⁴⁷⁴ Hilquià (2Re, 22: 4).

campes de Magedon,⁴⁷⁵ e morí prop de la font e de huns arbres, los quals arbres e font de continent se secaren. E plangué'l molt tot Judà e Jerusalem e majorment Jeremies, lo qual sobre les exèquies féu los plants llamentables, en significança dels quals fan vuy en dia los juheus los plants sobre los morts.

En aquest temps regnà lo quart rey dels romans, qui hac nom Tarquinus Priscus, lo qual dedicà lo capitoli a Jovis. En temps de aquest Priscus, fou Milon de Trosònia, lo qual en les batalles tostemps portava una pedra qui era trobada en los ventrells dels galls a manera de una fava.

E Josies lexà tres fills, ço és, Eliachim, lo qual fou dit Jeconies, primogènit; e l'altre Joacaç, lo qual fonch dit Sellum; e lo terç, Matanies.⁴⁷⁶ De aquests tres, Johacaç fou constituhit primer rey per lo poble. Mas après de ·III· meses, per lo rey de Egipte ne fou remogut e féu rey Eliachim, qui era dit Jeconies; e fou fet son tributari e, mudat lo nom, fou dit Joachim⁴⁷⁷ e regnà ·XI· anys. E com Uries, propheta, lo argüís e'l reprengué del mal que fahia lejament, lo féu matar. En lo temps de Josies, fou sacerdot Azarià e prophetaren Sophonies, Jeremies e Olda. En temps de Jaconies, fou sacerdot Josedech, [e] propheta Jeremies de la destrucció de la ciutat e del temple, [111v] per la qual cosa fonch encarcerat per aquell perquè u preycava a públich.

En l'any quart de Jaconies, qui era dit Joachim, començà a regnar Nabucodensor en Babilònia, lo qual, com hagué vençut lo rey de Egipte, portà-se'n tot ço que era d'aquell del riu de Egipte tro a Èufrates. E a la fi, en lo quart any del seu regne, lo qual fo ·XX· any de Joachim, muntà en Jerusalem e portà-sse'n pre e liagat [*sic*] Joachim e molts nobles hòmens ab ell en Babilònia; e en lo camí, posà-li trahut e lexà'l tornar en Jerusalem. Mas portà-

⁴⁷⁵ Meguidó (2Re, 22: 30).

⁴⁷⁶ Segons Beauvais, «Iosias moriens tres filios reliquit, Elyachim qui et Ieconias primogenitum, et medium Ioachaz qui et Sellum, Mathaniam vero tertium» (Beauvais, 1591: 29r).

⁴⁷⁷ Joiaquim (2Re, 23: 34).

se'n per rehenes, de la sement real, a Daniel, Sidiach, Misach, Abde-Negó.⁴⁷⁸ E Joachim lo obeyé tres anys e'n après no li volgué pagar lo trahut. E venint Nabucodonosor en Jerusalem, matà aquell e féu rey Jeconies, fill de aquell. Aprés de tres meses, no desmembrant de la injúria del pare, acostà's al rey de Egipte e combaté's contra aquell. E venint Nabucadonosor, asetjà'l en Jerusalem e pres-lo, e a sa mare e a tota la casa; lo qual, per consell de Jeremies, se posà en les sues mans e portà'l-se'n en Babilònia e ·X· mil altres entre prínceps e nobles hòmens, entre els quals hi era Ezechiel, lo qual era fadri.

[12] Com regnà Sedechies en Jerusalem. Capítol ·XII·

Aprés de Jeconies, Nabucadonosor constituí rey Mathanies e, mudat lo nom, fou apellat Sedechies, que el servís ab tribut, lo qual regnà ·XI· anys. En temps de aquest prophetaren Jeremies e Baruc.

En l'any segon de Sedechies fou hedificada Marcella⁴⁷⁹ per cavadors, los quals vengueren tro als darrers térmens de Gàl·lia e aquí feren Marsella prop Hòstia del Royne. E de aquests, los gàl·lichs prengueren lo hús de conrear e pensar los camps.

En l'any ·V· de Sedechies, començà a prophetar Ezechiel en Babilònia als catius, car havien lesta la epístola que·ls havia tramés Jeremies que per ·LXX· anys devia durar la captivitat, e ploraven per lo alongament de l'exili; e que Jeremies [112r] los havia dit que·ls qui romanien en la ciutat peririen, e que no era axí, e murmuraven contra Déu. E per ço començà a preÿcar Ezechiel de la subverció de la ciutat e del temple en consolació de aquests qui eren catius.

⁴⁷⁸ Xadrac, Meixac i Abed-Negó (Dn, 3: 16).

⁴⁷⁹ Segons la font: «Anno 2 Sedechie Messalia vel Massilia condita est» (Beauvais, 1591: 29v).

En temps de Sedechies, Tarquinius Priscus, ·v· rey de Roma, hedificà lo mur de Roma e crexqué lo nombre dels sanadors e instituý los jochs. E finalment, per los fills de Archímaco, après del qual ell havia succehit lo regne, fonch mort.

En lo començament del novén any de Sedechies, ell no volgué pagar a Nabucadonosor lo trahut, lo qual anà e asetjà Jerusalem. E lavors lo rey de Egipte vench contra ell ab la sua host en ajuda de Sedechies. E Nabucadonosor, lexant lo setge de Jerusalem, isqué-li a carrera e vencé'l e féu-lo exir de tota Síria. En lo ·VIII· any e ·X· meses de Sedechies, Nabucadonosor e Nabusardan⁴⁸⁰ ab gran hosts, asetjaren Jerusalem, e tingueren lo setge ·XVIII· mese. E Sedechies, espantat, tragué Jeremies del carçre e demanà-li secretament la veritat de la profecia. E aquell lo y dix e lavors féu-li donar a menjar. Mas com en après preycàs públicament de consell dels prínceps e dels vells, féu-lo metre en un lach de aygua; e estava en lo fanch tro a la gola. Mas Abimàlec, hom ethiòp castrat, lo'n tragué. A la final, fallint les viandes en tant que les mares se manjaven los fills de fam, Sedechies, veent açò, fogí-sse'n per un postich de la ciutat. E les guardes de la host trobaren-lo e menaren-lo a Nabucadonosor, e aquell li féu degollar tres fills seus davant. En après féu-li traure los hulls a ·XI· anys del dit Sedechies. E, pres e ligat ab cadenes, portà'l-se'n en Babilònia. E lavors fonch presa Jerusalem, e Nabuzarda príncep destrouí tota la ciutat e derroquà los murs de fonament e cremà lo temple. E tragué'n tots los vexells del temple, en tant que per lo gran foch que y era, tot l'aur e l'argent e lautó qui era en les [112v] parets e cubertes del temple se foné e ysqué fora del temple ·XXX· passes lo roll, tan gros com la cuxa de hun hom.

E fet açò, portà-sse'n en Babilònia tots los majors e tots los officials e lexà-hi los lauradors, e féu-ne majoral de aquells Godolià,⁴⁸¹ e lexà anar Jeremies a sa volentat, hon se volgués. Emperò Jeremies, conexent la destrucció de la ciutat e del temple que devia venir, ans que vengués lo cars, portà-sse'n l'archa del

⁴⁸⁰ Nebuzaradan (2Re, 25: 8).

⁴⁸¹ Guedalià (2 Re, 25: 22).

testament de Nostre Senyor e totes les coses que y eren. E per pregàries sues foren obsorbides en una pedra, en la qual empremtà e senyalà lo nom de Déu, la qual, per cobriment de una nuu, axí fou celat que de llavors ençà no pogueren trobar lo loch ni legit lo nom. E és aquella pedra en un loch erm entre dos monts hon jahen Moysés e Aron.

E en aquest Sedechies agué fi lo regne de Judà, en lo qual hagué ·XXII· reys que tots foren ydòlatres sinó tres, ço és, Daviu, Ezechies e Josies. Donchs, fou presa Jerusalem en l'any de la creació del món ·III· mil ·DCLXXII· anys.⁴⁸²

E ací és acabada la cinquena hedat del món, havent ·CCCCLXXXV· anys e ·VI· meses. E finats los reys de Judà, anotarem los fets dels juheus e dels sdeveniments del temps de tots los reys de Síria e de Egipte.⁴⁸³

[Fets dels jueus i reis de Síria i Egipte]

[1] De la línia dels reys de Judà tracta en lo següent capítol⁴⁸⁴

Aprés la transmigració de Babilònia, perseguiren la línia dels reys de Judà, dels quals devalla la línia de Jesucrist: Jaconies, après la transmigració de Babilònia, engendrà Salatiel,⁴⁸⁵ e aquest engendrà Zerobabel; aquest, Habiut; e aquest, Eliachim; e aquest, Azor; e aquest, Sadoch; e aquest, Echim; e aquest, Eliüd; e aquest, Eleazar; e aquest, Matam; e aquest, Jacob; e aquest engendrà

⁴⁸² Al marge esquerre: «Nota. Com foren ydòlatres los reys del poble de Israel».

⁴⁸³ Finalitzat aquest capítol, les rúbriques de la crònica ja no inclouen cap numeració de capítols; així doncs, el compilador ja no divideix la crònica en llibres, com ha fet fins ara fent servir la divisió dels diferents llibres bíblics. A partir d'aquest punt, anirà rubricant cada capítol sense numerar-lo.

⁴⁸⁴ Pel que fa a aquesta secció, la font continua essent el *Speculum* de Vicenç de Beauvais, malgrat que, puntualment, la crònica tornarà a recórrer a Pere Comestor. El canvi, gairebé definitiu, de font per a l'última secció de la història bíblica, potser, respon al fet que Beauvais narra amb més detalls els esdeveniments del poble jueu després de la deportació a Babilònia; a més, incorpora nombrosos episodis referents a la història de l'antiguitat clàssica, fragments que el compilador convé d'incorporar a la seua obra.

⁴⁸⁵ Xealtiel (1Cr. 3,17) o Salatiel (Mt 1,12).

Josep, spós de la Verge Maria, e de una trip matexa de la qual és nat Jesucrist.⁴⁸⁶

E destruït e cremat lo temple, lo qual havia durat de la sua hedificació tro al seu cremament ·CCCCXLI· anys, e destruïda la ciutat, Jeremies e Baruc e les relíquies de Jerusalem devallaren en Egipte e habitaren aquí.⁴⁸⁷ [113r] E com Jeremies fonch en Egipte, increpava los juheus de lurs peccats e malvestats, per la qual cosa aquells lo alapidaren per ço com tostemps los havia profetat mal. E los egipcians, honrant lo propheta, soterraren aquell prop la tomba real remembrant-se dels beneficis que havien rebuts de aquell, car, per la sua oració, les àspides e les bèsties que eren dites cocodril·lis foragità de tot Egipte.⁴⁸⁸ E ab la pols de la terra de aquell loch eren sanats los hòmens dels morsos de les àspides e dels cocodril·lis. E resità Ephifanus que, com lo gran Alexandre vengués al sepulcre de Jeremies e agués conegut lo misteri de aquell e del loch, féu transportar aquell en Alexandria e féu-lo allí gloriosament soterrar. Aquest Jeremies donà senyal als reys de Egipte que les sues ýdoles caurien quant una verge parria. E per ço, los lurs sacerdots, en lo secret del temple, adoraven la ymage de una verge portant un infant al bras, que axí se havia sdevenir.

⁴⁸⁶ Per a la llista genealògica de Jeconies a Jesucrist la crònica torna a fer servir el text de l'evangeli de Mateu (Mt, 1: 12-16):

Després de la deportació de Babilònia, Jeconies va ser el pare de Salatiel; Salatiel, de Zorobabel; Zorobabel, d'Abihud; Abihud, d'Eliaquim; Eliaquim, d'Azor; Azor, de Sadoc; Sadoc, d'Aquim; Aquim, d'Eliüd; Eliüd, d'Eleazar; Eleazar, de Matan; Matan, de Jacob, i Jacob va ser el pare de Josep, l'espòs de Maria, de la qual nasqué Jesús, l'anomenat Messies. (BVI, 1996; NT: 17).

⁴⁸⁷ Després de la referida llista genealògica, la crònica continua la narració a partir del *Speculum*: «Porro contra consilium Ieremie descenderunt reliquie Iuda, ducentes secum ipsum Ieremiam et Baruch in Egiptum» (Beauvais, 1591: 30r).

⁴⁸⁸ Segons Beauvais: «Oratione enim sua fugaverat aspides et bestias aquarum quas Greci cocodrillos vocant, quibus prius Egiptus infestabatur» (1591: 30r).

[2] Com Nabucadonosor obtingué Síria

Nabucadonosor, en lo cinquéen any après la eversió e destrucció de Jerusalem, devallà en Síria la Jusana e obtingué aquella e subjugà los amonites e los mohabites. En après, entrà en Egipte e conquistà tot lo regne; e matà lo rey e substituí un altre ab trahut, e portà-sse'n en Babilònia tots los juheus qui eren catius en Egipte.⁴⁸⁹

Aquest Nabucadonosor, elevat en supèrbia per lo creximent e ampliació del regne, volia's fer adorar als hòmens com a déu. E féu un sompni e, com se despertà, fou sglayat e no li membrà lo sompni. E tramés per tota la terra als adevins que li diguessen què havia somiat. E com no trobàs negú que lo y sabés dir, tramés per Daniel que lo y digués e la significació de aquell;⁴⁹⁰ al qual, Daniel dix:

—Tu, rey, has somiat que feyes una gran stàtua d'om en lo teu nom, e que tenia lo cap d'aur, e lo coll e los pits d'argent, e lo cors de leutó, e les cuxes de ferre, e les cames e los peus de terra; [113v] e venia una pedra que derrocava e trencava tota la stàtua.⁴⁹¹

⁴⁸⁹ En aquest segon capítol, la crònica s'interessa pel regnat de Nabucodonosor II, rei de Babilònia (605-562 aC), del qual Beauvais únicament explica:

Anno quinto eversionis Iherusalem descendit Nabuchodonosor in Syriam inferiorem et obtinuit eam. Moabitas quoque et Ammonitas subiugavit sibi et tandem intravit in Egiptum, eamque subvertit, et regem qui tunc erat in ea occidit aliumque in ea constituens, denuo Iudeos in ea captivos duxit (Beauvais, 1591: 30r).

Segons indica Beauvais, la font del seu passatge és Pere Comestor. Aquest fragment, en efecte, es correspon amb el capítol 4 del llibre de Tobit de la *Història Escolàstica*, «De captivitate reliquiarum Judae» (Comestor, 1855: Col.1442). Tant si la font de l'inici d'aquest capítol és Beauvais com si és Comestor, el cert és que, a partir d'aquest punt, la crònica beu del llibre de Daniel de la *Història Escolàstica*, a partir del capítol 2, «Prima visio Danielis» (Comestor, 1855: Col.1448).

⁴⁹⁰ Al marge dret: «Nota. De sopni».

⁴⁹¹ Segons la font:

Videbas coram te statuum grandem et terribilem, cujus caput et collum erat ex auro, collum et brachium de argento, venter et femora ex aere, tibiae autem ferreae,

E lo rey dix-li que veritat se deya.

—E la significació és aquesta: lo cap d'aur significa que, axí com l'or és millor e val més que negun matall, axí lo teu regne de Babilònia florex e sobrepuja los altres regnes. E lo coll e lo pit e los braços de argent significa que, après de tu, se levaran dos regnes, ço és lo regne de Pèrsia e de Mèdia, subjugaran a si lo teu regne e resonaran e serà més exampliat axí com l'argent resona més que l'or.

E açò's complí en temps de Cirus e de Dari.

—E lo cors de lautó significa que, axí com lo lautó resona més que l'or ni l'argent, que axí los grechs conqueriran aquests regnes e molts altres.

E açò's complí en temps del gran Alexandre.

—E les cuxes de ferre significa que, axí com lo ferre és pus fort que l'or ni l'argent ni'l lautó, que après vendran los romans e conquerran ab lur fortalea aquests regnes e tot lo món.

Açò fou en temps de Pompeu e de Juli Cèsar e de [Cè]sar August.

—E les cames e los peus de pedra signifiquen que, axí com la pedra e la terra sostenen los treballs e engendra la pedra, que axí en après vendria la Església e, ab grans treballs e affanys e ab gran fermetat dels sants, conquerirà tot lo món.

E açò se complí en temps de l'emperador Contastí. E com Nabucadenosor agué hoÿt lo sompni e la sposició de aquell feta per Daniel, sublimà e exalçà aquell entre·ls majors, e molt honorablement e molt cordial era tengut per aquell. E lavors féu fer la estàtua e posà-la en lo temple. E féu crida que tothom, quant hoÿsen sonar les trompetes e struments, vengués ha adorar la stàtua sots pena

pedum quaedam pars ferrea, quaedam fictilis. Et abscissus est lapis de monte sine manibus, et percussit statuam in pedibus, et contrivit eam, et redacta est in favillam (Comestor, 1855: Col.1448).

de mort. E com los tres infants, ço és Sirach, Misach, Abde-Negó, no y fossen anats, foren acusats davant Nabucadonosor; e aquell féu-los metre en la fornal del foch, los quals, per l'àngel, foren deslliurats salvus.

E Déus ferí a Nabucadonosor,⁴⁹² que com ell fos un dia [114r] en lo bany, l'àngel de Déu pres la sua forma. E com isqué del bany, tota la companya se n'anà ab ell a ça casa, e la muller lo acullí bé. E com Nabugadenosor se fos banyat e demanàs sa companya, isqué ab la cara mudada que no semblava aquell que solia ésser. E dix lo senyor del bany que ab Naducadonosor se n'eren anats e quell lo scarní e gità'l del bany. E lavors aquest se n'anà a casa sua e la regina e tots los altres se'n tragueren scarni, e ab crits e ab hauchs gitaren-lo de casa e de tota la ciutat. E lavors perdé lo seny e anà-sse'n en lo desert, e habità ab les bèsties menjant les herbes ·VII· anys. E Nostre Senyor Déu, après dels ·VII· anys, a pregàries de Daniel, perdonà-li son peccat e tornà-li lo seny. E aquell llavors regonech son peccat e clamà mercé a Déu. E, de continent, Déu li tramés l'àngel dient-li que tornàs, que la regina ni ls altres no conexerien que ell fos estat absent. E aquell se'n tornà a casa sua e estech axí com si res no fos stat, lo qual en après preycà e dix les maravelles que Déus li havia fetes. E regnà Nabucadonosor per tot ·XXVI· anys, e morí al novén any de la captivitat de Jerusalem.

E regnà, après d'aquell, son fill Nabucadenosor ·VII· anys. Aquest dien alguns que sobrava en fortalea e en magnitud de obres a Èrcules. E aquest asetjà la ciutat de Tir ·III· anys e sis mesos.⁴⁹³

⁴⁹² Al marge dret: «Déus fferí Na]buca[dono]sor».

⁴⁹³ Aquest passatge el recull tant Comestor (1855: Col.1452) com Beauvais (1591: 30r), el qual cita el text de Comestor. D'altra banda, les referències a la successió de Nabucodonosor II no hi són precises, ni a la crònica ni a cap de les seues dues fonts. En aquest sentit, just abans d'aquest fragment, Beauvais explica, citant a Eusebi de Cesarea, que «Anno captivitatis 9 mortuo Nabuchodonosore rege Babylonis suscepit imperium Evilmerodach, cui successit frater eius Balthasar» (1591: 30r). El fragment es refereix al Baltasar de Dn, 5 i Ba, 1. Per tant, segons Eusebi de Cesarea, després de Nabucodonosor II hauria regnat Baltasar, al qual succeí Evil-Merodac. En canvi, després del passatge que recull ací la crònica, Beauvais cita les glosses de sant Jeroni *super Daniele*, segons el qual: «Sciendum est itaque Balthasar non esse filium Nabuchodonosor ut vulgo legentes arbitrantur» i afirma que «post Nabuchodonosorem

E sdeveh-se en aquest temps que Strages, rey de Mèdia, havia una filla, e ell somià una nit que d'aquella exiria hun fill⁴⁹⁴ que conquerria tota Àsia e li tolria a ell lo regne.⁴⁹⁵ E per ço que no fos axí, ell proposà de donar-li marit hun

qui regnavit annis 43 successisse in regnum filium eius qui vocabatur Evilmèrodach» (1591: 30r). Segons Rocío Da Riva, els reis de l'imperi neobabilònic foren:

Nabopolasar (626-605 a.C.); su hijo Nabucodonosor II (605-562 a.C.); Amel-Marduk (562-560 a.C.), hijo del anterior; Neriglisar (560-556 a.C.), yerno de Nabucodonosor; y Nabónido (556- 539 a.C.), que no tenía lazos de parentesco con los anteriores monarcas (Da Riva, 2016: 68).

El Baltasar a què es refereixen Eusebi de Cesarea i sant Jeroni, que més endavant apareixerà a la crònica, és Bel-šarra-usur, fill de Nabonid, el darrer monarca de la dinastia caldea (Da Riva, 2008: 17), mentre que l'Evil-Merodac bíblic (2Re, 25: 27 & Jr, 52: 31) és Amel-Marduk, rei de Babilònia (562-560 a.C.) i fill, efectivament, de Nabucodonosor (Da Riva, 2016: 68). Segurament, aquesta al·lusió a Nabucodonosor el Jove –com anomenarà posteriorment la crònica– siga el resultat d'una confusió amb el mateix Nabucodonosor II. Pel que fa a les fonts de la crònica en aquest punt, com que el passatge anterior, que tracta sobre els somnis de Nabucodonosor II, i el següent, on narra el regnat d'Astíages, rei de Mèdia, provenen del mateix llibre de Daniel de la *Història Escolàstica*, creiem que aquesta serà la font principal, també, d'aquest fragment. Conve tenir present, però, que el *Speculum* també recull la versió de Comestor sobre el regnat d'Astíages i el llegendari naixement de Cir el Gran. Amb tot, indicarem més avant quant l'obra de Beauvais esdevé inquívocament, de nou, la font de la crònica.

⁴⁹⁴ Segons la font:

et vidit somnium, quod de genitalibus filiae oriebatur vitis, quae totam occupabat Asiam, et accepit a conectoribus se habiturum nepotem ex filia, qui dominus esset Asiae, et ipsum dejiceret a regno (Comestor, 1855: Col.1470).

La llegendària història del naixement i infantesa de Cir el Gran prové de l'historiador clàssic Heròdot. Segons la traducció del seu text:

Sucedióle en el trono su hijo Astiages, que tuvo una hija llamada Mandane. A este monarca le pareció ver en sueño que su hija despedía tanta orina, que no solamente llenaba con ella la ciudad, sino que inundaba toda el Asia. Dio cuenta de la visión a los magos, intérpretes de los sueños, e instruido de lo que el suyo significaba, concibió tales sospechas que, cuando Mandane llegó a una edad proporcionada para el matrimonio, no quiso darla por esposa a ninguno de los Medes dignos de emparentar con él, sino que la casó con un cierto persa llamado Cambises, a quien consideraba hombre de buena familia y de carácter pacífico, pero muy inferior a cualquiera medo de mediana condición (Heròdot, 1992: 179).

⁴⁹⁵ Al marge dret: «Nota. De Cirus».

sotil⁴⁹⁶ cavaller, la qual, per havant, perí hun fill. E de continent, Strages féu pendre l'infant a dos scudés que·l matassen en lo bosch. E quant aquells foren en lo bosch, veeren l'infant tant bell: hagneren-ne pietat e no·l mataren, mas dexaren-lo sobre la roqua enbolcat en una porpra d'or e partiren-se.

E esdevench-se que hun pastor vé luir al sol la porpra d'or e anà-y per veure què era, e trobà l'infant e una cadella que l'alletava e·l guardava de les ferres que no li fessen mal. E pres l'infant [114v] e ab gran plaer portà'l-se'n secretament a ça muller que·l nodrís. E com l'infant hagué ·VII· o ·VIII· anys fou fet rey per los fadrins qui jugaven, e als qui li eren desobedients castigava'ls greument. E los pares de aquells, sabent-los greu açò que ell feya, digueren al rey ço que·l fill del pastor fahia a lurs fills. E lo rey féu-se venir l'infant davant dient-li per què castigava e malmenava axí los fadrins, lo qual li respòs:

—Per ço com ell[s] me han fet rey de sobre ells.

De què lo rey estech molt enmaravellat e veu algun senyal en ell que semblava Apeleyo,⁴⁹⁷ son pare. E lavors pensà's si seria aquest son net e tramés per lo pastor que li digués la veritat de aquest infant sots pena de mort, lo qual li dix la manera com lo havia trobat en lo bosch. E lavors lo rey demanà als scuders

⁴⁹⁶ Segons la font: «Quod timens dedit filiam suam uxorem militi plebeio» (Comestor, 1855: Col.1470). La crònica tradueix *plebeio* per *sotil*, de baixa condició (DCVB).

⁴⁹⁷ Desconeixem la procedència d'aquest «Apeleyo». La font únicament explica que «Et admiratus rex, et quaedam signa generis sui in eo esse deprehendens, ascito pastore secretius veritatem rei agnovit» (Comestor, 1855: Col.1471); d'altra banda, el pare d'Astíages fou Ciaxares de Mèdia (624-584 aC). El passatge de la versió d'Heròdot tampoc no aporta excessiva informació més al respecte:

Mientras Ciro hablaba de esta suerte, quiso reconocerle Astiages, pareciéndole que las facciones de su rostro eran semejantes a las suyas, que se descubría en sus ademanes cierto aire de nobleza, y que el tiempo en que le mandó exponer convenía perfectamente con la edad de aquel muchacho. Embebido en estas ideas, estuvo largo rato sin hablar palabra, hasta que, vuelto en sí, trató de despedir a Artémbares, con la mira de coger a solas al pastor y obligarle a confesar la verdad (Heròdot, 1992: 186).

als quals lo havia acompanyat que·l matassen què n'havien fet, los quals li dixeran que n'avien hagut pietat e que l'havien dexat en lo bosch a la ventura de Déu. E l'adonchs, Astrages coneix que aquell era son net e no·n curà pensant que·l somni se entengués del regne dels fadrins. E lavors comanà-lo a nodrir a aquells als quals lo havia primer dat que·l matassen.

[3] Com Cirus, net de Strages, fonch rey de Pèrsia

Astrages dix açò ha hun seu secretari. E per havant, com l'infant fonch crexcut, lo rey lo tramés ensemps ab lo seu secretari ab gran host a batallar contra los seus enemics. E aquell, no desmembrant de la malvestat de l'havi, pregà e induhí la host que l'elegissen rey de Pèrsia e que l'apellassen Cirus, que vol dir ereu.⁴⁹⁸ E axí fou feyt. E açò fet, Estrages, tement-se, ajustà gran host per anar contra aquell. E Cirus amprà a Dari, honcle seu germà de sa mare, e ab gran gent vengueren a batalla contra Estrages e vengueren-lo en camp, e tolgueren-li lo regne de Mèdia.

En aquest temps, ço és en lo novén any de la captivitat de Jerusalem, Túl·lius Servílius fonch lo ·VI· rey de Roma. Aquest ajustà tres monts a la ciutat e féu los vallys [115r] entorn. E fonch lo primer qui instituhí lo cens als ciutadans de Roma. E a la final, per engan de Tranquini, gendre seu, fill del rey Canant, fou mort.⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ Segons el text de Comestor:

Factum est autem ut Astyages traderet exercitum illi secretario, ad hostes expugnandos, ipse vero recedit in Media. Porro ille non immemor maleficii regis persuasit exercitui, ut Spartacum regem Persidis sibi eligerent, et cognominavit eum Cyrum, quod interpretatur haeres (1855: Col.1471).

⁴⁹⁹ Per a la redacció d'aquest fragment, el compilador utilitza el capítol 118 del segon llibre del *Speculum*, «De Tullio Servilio et morte Ezechielis», el qual explica:

Anno captivitatis prenotato Romanorum sextus Tullius Servilius regnavit, ancille sed nobilis captive filius. Hic tres montes urbi addidit, quirinalem, viminalem, esquilinum, fossas circum muros duxit, census Romanorum civium primus instituit,

Après de Nabucadonosor lo Jove, regnà en Babilònia Evil-Moradach⁵⁰⁰ tres anys e ·VIII· meses, lo qual, en lo ·XXVII· any de la captivitat de Jerusalem tragué Joachim del carcre, lo qual, Nabugadonosor, son pare, tenia pres. Aquest Evil-Moradach fo home molt cruel que, com son pare fonch mort, per ço que no revengués axí com féu com anà en lo desert ab les bèsties, féu fer ·CCC· trosos del cors de son pare e donà'l a menjar a ·CCC· voltors. Aquest matava tots quants lo corregien. En temps de aquest fo Ixerces philosophus, lo qual trobà lo joch dels scachs [per]⁵⁰¹ a corregir a Evil-Moradach.⁵⁰² Aquest agué tres fills, ço és, Regusar, Nabuzar e Baltesar, al qual pervengueren tots los regnes.

En aquest temps, Daniel levà Susanna de la infàmia de l'adulteri que li havien imposat. E portant-la al loch hon la havien a pedregar, Daniel féu aturar tota la gent e apartà los testimonis que la havien acusada, cascú a sa part, e dix a l'hu en quin loch havien fet lo mal. E aquell dix que davall hun pruner, e l'altre dix que davall hun pomer. E lavors Daniel dix que fossen turmentats, los quals

et ad extremum Tarquini superbi generi sui superioris regis filii scelere occisus est (Beauvais, 1591: 30r).

⁵⁰⁰ Evil-Merodac (2Re, 25: 27). Segons Beauvais: «Nabuchodonosorem qui regnavit annis ·XLIII· successisse in regnum filium eius qui vocabatur Evilmerodach» (Beauvais, 1591: 30r).

⁵⁰¹ Beauvais explica, seguint Comestor en aquesta ocasió, que:

Timensque ne resurgeret pater suus qui de bestia redierat in hominem, consuluit Ioachim ad cuius consilium cadaver patris effosum divisit in 300 partes, et dedit eas 300 vulturibus. Et ait ad eum Ioachim: Non resurget pater tuus nisi redeant vultures in unum. Hic habuit tres filios, Egessanti qui et Retrusar dictus est, Labusardachum et Nabar qui Barthasar cognominatus est ad quem post regna fratrum regnum devolutum est (Beauvais, 1591: 30r).

Cap de les seues dues fonts principals, doncs, no diuen res respecte a la invenció del joc d'escacs. La identificació del filòsof Xerxes com a l'inventor d'aquest joc prové d'una obra àmpliament difosa durant els segles XIV i XV, el *Liber de moribus hominum et de officiis nobilium super ludo scachorum* de Jacobus de Cèssulis, segons el qual, Xerxes inventà el joc d'escacs per tal de corregir l'actitud del tirà Evil-Merodac i convertir-lo en un rei just (Bataller, 2009: 96-97).

⁵⁰² Al marge esquerre: «Nota. Qui trobà lo joch dels scachs».

atorgaren que falsament la havien acusada; e lavors aquella fou delliurada e aquells foren apedregats.⁵⁰³

En lo ·XIII· any de la destrucció de Jerusalem, vench la mà de Déu sobre Ezechiel e aportà aquell en esperit sobre hun mont molt alt en terra de Israel, e mostrà-li la destrucció de la ciutat e del temple. Aquest Ezechiel jutjà en Caldea entre·ls catius los transgressors de la ley, e majorment alguns del trip de Dan e de Gad. E dix-los que aquell trip no retornaria en la terra pròpia, ans romandria entre·ls estranys. Ezechiel, com los caldeus se llevassen una vegada contra los catius e molts d'altres prop lo riu de Càbar, per pregàries sues, l'aygua estigué ferma; e anà sobre [115v] aquella ab tota la companya e passà de la altra part del riu, e foren offegats los enemichs tots quants los pesseguien. E, per les sues pregàries, Déus donà'ls habundància de pex a menjar. E finalment, los fills de Dan e de Gad, per ço que·ls havia dit que no tornarien en la terra, mataren-lo entre los peus de les bèsties e de cavalls, calcigat e specejat. E fou soterrat en la espetlunca de Seni.

[4] Com Cirus destrouí lo regne de Mèdia

Cirus, en lo ·XXX· any de la captivitat de Jerusalem, destrouí lo regne de Mèdia. E començà Cirus en l'any de la ·VI· hedat ·XXXI· e del món quatre mília ·DCCIII· anys.⁵⁰⁴ Aquest Cirus, vensut Astragas, son havi, donà-li lo regne dels hircans e donà lo regne de Mèdia a son oncle Dari de sa vida, emperò, que après de aquell, tornàs a Cirus; e retench-se per si lo regne de Pèrsia, jatsia fos menor, e regnà ·XXX· anys.

⁵⁰³ Al marge dret: «La ystòria de Susanna».

⁵⁰⁴ Aquest capítol s'inicia adaptant el text del *Speculum*, malgrat que, segurament degut a errors en la transmissió textual, erra, de nou, en les xifres:

Anno captivitatis 30 Cyrus Medorum imperium destruxit, subversoque rege eorum Astiage regnum ad Persas transtulit. Cepit igitur anno etatis quinte 31, mundi vero 3404 et regnavit annis 30. (Beauvais, 1591: 30v).

Beltesar, fill de Evil-Moradach, rey de Babilònia, que fou lo darrer rey, féu hun gran convit⁵⁰⁵ a mil cavallers e grans hòmens seus. E féu portar los vexells del temple que Nabucadonosor, son havi, lavors se n'havia portats. E menjaven-hi e bevien-hi ell e ses mullers e ses amigues, glorificants los seus déus per ço com los juheus eren romasos tant temps en la captivitat; e ja no havien a passar sinó ·VII· anys. Estant ell axí en la taula, aparegué una mà scrivint en la paret: «Mane, Techel, Phares» e desparch la mà. E lavors demanà Beltesar a Daniel que li esclarís què volien dir aquelles letres, lo qual li dix que les letres deyen.⁵⁰⁶

—Que·ls teus dies són comptats e lo teu regne serà divís de tu e posat en mans d'altre, e que tu seràs mort en breu.

De la qual cosa ell romàs molt trist. E sdevench-se après poch temps, que Cirus, rey de Pèrsia, e Dari, rey de Mèdia, asetjaren Beltesar en Babilònia, la qual era molt fort per lo riu de Èufrates que li passava entorn, e no·ls tenia por e no·s guardava ni guaytava. E Cirus divisí lo riu en ·VII· parts e féu-lo vadable que·l podien pasar. E lavors entraren per aquella part en <en> la ciutat e prengueren-la [116r] e mataren Beltesar. E donà Cirus lo regne de Babilònia a Dari, son oncle, tan solament de sa vida, en lo qual regnà ·XIII· anys, car Cirus, axí com a major de dies, en totes coses li donava honor.

Aquesta ciutat de Babilònia era cituada en Caldea e era tant fort que paria que per negun poder humanal no·s podia pendre. E era asituada en quadrangle e havia en cascun angle ·XVIII· mil passos. E havia temples de marbres e estàtues d'or e places rajolades de pedres de jaspis. E lo capitoli de aquella era la gran torra que féu Nembrot de altitut de ·III· mil passes. E eren los murs de grans

⁵⁰⁵ Pel que fa al passatge del banquet de Baltasar, Beauvais extracta unes poques línies del text de Comestor (Beauvais, 1591: 32r). La nostra crònica torna a fer servir en aquest capítol el llibre de Daniel de la Història Escolàstica, en aquest cas el capítol 9, «Visio septima» (Comestor, 1855: Col.1458-1459).

⁵⁰⁶ A l'original, «dexen».

pedres, de grossea de ·XXX· colzes e d'altea de ·L· colzes.⁵⁰⁷ En aquest temps profetà Abacuch.

E mort Beltesar, Cirus, a tres anys après, donà licència als juheus de tornar en Jerusalem, e anaren-hi ·LXX· mil ortans; e pregants-los Ageu e Zacaries, prophetes. En lo primer any del regne de Cirus, Ysophus, grech, fou <fou> mort per los delphis. Aquest féu libres de faules. E és cert que, del quart any de Joachim tro al primer any de Cirus, hagué ·CCX· anys que Ysahies havia prophetat de Cirus dient:

—Diu Nostre Senyor Déu al meu crist Ciro.

Dari dessús dit, portà-se'n Daniel en Mèdia e amava'l cordialment, e era hun dels majors satrapasses⁵⁰⁸ dels ·CXX· que eren proposats davant tots los altres. E l'esperit de Déu era en Daniel, e lo rey cogitava const[it]uyr-lo major sobre tot lo seu regne; per la qual cosa, alguns prínceps li hagueren enveja e ymaginaren que'l fessen matar al rey falsament. E dixeren al rey que fes una ordinació que negú no fes oració ni pregàs sinó als déus lurs sots pena de mort, e que la juràs de fer servir aquella. E lo rey féu la dita ordinació e jurà no anant-li lo cor ab Daniel. E après tres dies, Daniel fou acusat davant lo rey que aquell, menyspreant lo rey e los lurs déus, havia feta oració al déu de Israel, qual aquell adorava; de la qual cosa lo rey hac gran desplaer per la instància que li feyen del jurament que havia fet. Manà ab gran dolor que Daniel fos mes en lo lach dels leons,⁵⁰⁹ e estigué-y [116v] tres dies sans e sal, que no rebé negun mal. E vench Abacuch, propheta de Judea, en Caldea e aportà-li que menjar en lo lach dels leons per misteri d'àngel, qui'l portà per hun cabell del seu cap. E après dels tres dies, lo rey vench allí hon era Daniel dient:

—Est viu, Daniel.

⁵⁰⁷ Al marge esquerre: «La gran torre de Babilònia».

⁵⁰⁸ Sàtrapes. Segons Comestor, «unum de tribus satrapis, qui praeerant centum vicenis» (1855: Col.1458).

⁵⁰⁹ Al marge dret: «Com Daniel fos mes als leons».

Lo qual li respòs que hac mercé a Déu, de què lo rey hagué sobiran plaer e féu-lo traure dels leons, e féu-hi metre aquells qui l'avien acusat; los quals, de continent, foren devorats per los leons. En l'any darrer de Dari, vehent Daniel lo temps de la captivitat ésser complit, pregava a Nostre Senyor Déu; e anà al rey e pregà'l que delliuàss lo poble. E aquell lo y atorgà e no u féu, car, après poch temps, morí.

[5] Com Cirus tingué tota la monarchia

Cirus, après la mort de Dari, tingué tota la monarchia de orient e posà la sua cadira en Pèrsia, car aquí fonch primer elegit en rey, jatsia que'l regne de Mèdia fos major e pus honrat.⁵¹⁰ Segons dit és dessús, Cirus donà licència als juheus de hedificar lo temple despertat per les paraules de Ysaïes, que havia

⁵¹⁰ A l'inici d'aquest capítol del *Speculum*, Beauvais cita Eusebi de Cesarea i explica que «Anno captivitatis 30 Cyrus Medorum imperium destruxit, subversoque Rege eorum Astiage regnum ad Persas transtulit. Caepit igitur anno etatis quinte 31, mundi vero 3404 et regnavit annis 30». Tot seguit, cita l'autoritat de Pere Comestor i continua: «Iste fuit nepos Darii ex sorore, nepos autem Astiagis ex filia». (Beauvais, 1591: 30v). En canvi, el nostre anònim compilador recorre altra vegada al llibre de Daniel de la *Història Escolàstica*, l'inici del qual tradueix gairebé literalment:

Post mortem Darii Medi, Cyrus monarchiam tenuit Orientis, cujus sedem posuit apud Persas; licet regnum Medorum majus esset et honorabilius, eo quod Persae eum sublimaverant in regem. Iste fuit nepos Darii ex sorore, nepos vero Astiagis ex filia (Comestor, 1855: Col.1470).

A partir d'aquest punt, Comestor –i també Beauvais seguint el text d'aquell– explica la història del llegendari naixement de Cir el Gran, que l'autor de la crònica ja ha explicat abans. Llavors, el compilador se salta aquest passatge i segueix al següent capítol, «De licentia redeundi data Judaeis»:

Excitatus autem fuit ex verbis Isaiae, qui ante ducentos et decem annos scripserat de ipso Dominum dicentem: Christo meo Cyro [...] Ut ergo hanc munificam scripturam impleret, et scripturam libertatis et licentiae traduxit in universum regnum suum, dicens: «Omnia regna terrae dedit mihi Dominus Deus coeli, credo hunc esse quem gens Israel adorabat.» In hac epistola hortatus est etiam Judaeos ut ascenderent in Judaeam, et qui nollent ascendere, juvarent ascendentes in pecunia, vestibus et jumentis. [...] Hic benedixit Salathiel in filio, vocans eum Zorobabel, quod interpretatur magister Babylonis [...] Ad huius prophetae exhortationem primi surrexerunt viri Juda, ut ascenderent in Jerusalem, postea vero viri Benjamin et Levitae (Comestor, 1855: Col. 1471-1472).

escrit que Déus havia dit al meu crist Ciro. E per ço dix que'l Senyor Déu de Israel era ver Déu, lo qual crehia que li havia donat lo regne de la terra. E pregà e amonestà ab letra sua los juheus que muntassen en Jerusalem hi·ls faria ajuda, e alguns no y volien anar per les possecions que allí tenien. E Daniel pregà Nostre Senyor Déu que·ls posàs en lo cor voluntat de pujar-hi. E lavors veu Daniel aquelles ·x· vicions. E los millors dels juheus habitaven en Babilònia. E Zacaries, nat en Caldea, ja prophetava. Aquest beneý Salatiel, fill de Jaconies, a la exortació e giny del qual, los hòmens del trip de Judà pujaren primers en Jerusalem; e après los de Benjamín e los levites.

Donchs, en lo tercer any de Cirus, anaren a Jerusalem, e era Hieu sacerdot. E foren ·XLII· mil e ·CCCXL·, menys de servents e de serventes, e donà'ls Cirus part de la vexella del temple de Déu. E aquest fo l'any ·LXX· de la relexació de la captivitat que havia dit Jeremies. E quant foren en Jerusalem, comensaren ha hedifficar [117r] lo altar e los murs. E hedifficaren primer l'altar e offeriren sobre aquell sacrificis a Nostre Senyor Déu, de matí e de vespre, e feren la solemnitat dels Tabernacles. En lo segon anys e dos mesos, feren los fundaments del temple tro en la cara de la terra, hon los samarites indignats empatxaven les mans de aquells e donaven grans dons als prínceps del rey Cirus. E aquell no sabent-ne res, empatxaven aquells en axí que en los ·XXX· anys que Cirus regnà no alçaren los murs del temple sinó tro a estat de hun hom.

Tranquinus, mort Tul·li Servílius,⁵¹¹ qui fonch lo ·VII· rey de Roma, regnà ·XXXV· anys. Aquest fonch lo primer qui trobà los ligams, les manilles, les cormes, les cadenes e los grillons, los carces e los exilis.⁵¹²

⁵¹¹ Aquest breu passatge, en termes més o menys similars, el recullen tant Comestor (1855: Col.1474) com Beauvais (1591: 33r). La font d'aquest passatge, però, és el *Speculum* de Beauvais, perquè la *Història Escolàstica* no aporta la durada del regnat de Tarquí el Superb ni, tampoc, cap referència al rei Cres de Lídia ni als filòsofs Simònides i Quiló.

⁵¹² Al marge esquerre: «De Roma».

En l'any ·XIII· de Cirus, Gressus, rey de Lídia, fou pres per Cirus e fou destruït lo regne de aquell, lo qual havia durat ·CCXXXI· any. Aquest Gressus se gloriejava en les riqueses e en los béns; e Cirus, com l'ach pres, féu-lo penjar.

En aquest temps foren Simónides, philosòsof, e Chilon, juheu grech molt savi. En aquest temps morí Daniel e fonch soterrat en sepulcre real tots sol. En après, morí Cirus.

[6] Com regnà Cambisses, fill de Cirus

Cambisses, fill de Cirus, en vida del pare regnà en Síria ·XII· anys. E après mort del pare, regnà sobre tota la monarchia ·VIII· anys. E començà a regnar en Pèrsia en l'any de la ·VI· hedat ·LXI·, e del món, ·IIII· mil ·DCCXXXV· anys.⁵¹³ Aquest Cambisses fou cruel devers Déu, e era apellat Nabucadenosor.⁵¹⁴ E, a inducció dels prínceps de Síria, vedà als juheus que no hedificassen lo temple de Déu, remembrant-se de les rebel·lions passades. E fou-los empatxada la obra tro al temps de Dari, fill de Ytapsis.

Aquest Cambises, [buscant?]⁵¹⁵ lo naximent del flum de Nilo, e mes-se en un vexell e anà per hun any per lo riu ansús. Deffallint-li [117v] les viandes,

⁵¹³ Al marge dret: «Sisena hedat ·LXI·». Segons Beauvais: «anno quinte etatis 51, mundi vero tertii milesimmo 334 et regnavit annis 8» (1591: 32v).

⁵¹⁴ Beauvais continua el relat citant el text de Comestor, el qual no explica exactament que Cambises s'anomenara Nabucodonosor, sinó que «apud Esdram Artaxerxes, vel Assuerus dicitur (1 Esdr. IV). In historia vero Judith propter malitiam suam vocatur Nabuchodonosor» (Comestor, 1855: Col.1475 & Beauvais, 1591: 33r), és a dir, que Cambises és aquell que el llibre d'Esdras anomena Asuer o Artaxerxes i que el llibre de Judit anomena Nabucodonosor (Jdt, 2: 4), segons Comestor, degut a la seua maldat. Pel que fa al llibre d'Esdras, la *Vulgata* (1862) fa servir els noms *Assueri* (Esdr, 4: 6) i *Artaxercis* (Esdr, 4: 7); en canvi, la BVI identifica tots dos amb el nom *Artaxerxes*.

⁵¹⁵ Segurament, es tracta d'una errada del copista. D'altra banda, l'autor suavitzta la seua font, segons la qual, Cambisses volia trobar el naixement del Nil, però es va quedar sense aliments, motiu que el va dur a menjar-se la carn dels seus companys de viatge:

Hic Cambises ab ipsa nativitate sua legitur furiosus fuisse et ortum Nili per tantum terrarum quesisse quod epulis ei deficientibus coactus est carnes suorum comedere sociorum. (Beauvais, 1591: 33r).

hagué-sse'n a tornar. Aquest féu scorxar hun mal jutge injust e, de la pell de aquell, féu cobrir una cadira en què jutjaven los jutges.⁵¹⁶ E féu jutge lo fill de aquell qui fou scorxat e féu-lo seure en la cadira com jutjava per ço que agués temor de jutjar injustament. E féu scriure aquests versos: «Tu, jutge, sehent en aquesta cadira, està inflexible e ferm, guarda les mans de dons e les orelles de pregàries. Sia a tu lucerna e claror la ley, e sia a tu llum la pell de ton pare».

E après que Cambisses agué obtenguda la monarchia, fou levat lo seu cor e tramés a tots los qui habitaven en Silícia e en Domàs, en Líbans, en Carmell, en Galilea e en Samaria e entrò en Jerusalem, demanant-los major trahut que no havien feyt los passats. Los quals, tots de hun coratge, li contradigueren. E, trametent-hi Holofernes, príncep de la sua cavalleria, manà-li que no perdonàs a negú e que exterminàs e destrouís tots los déus de la terra, per ço que ell tot sol fos dit déu. E hoynt açò, los fills de Israel agueren gran temor que no's fes en Jerusalem en los santuaris semblant que havia fet en altres lochs. E venint, asetjà la ciutat de Vitúlia⁵¹⁷ e tenia-la molt opresa de fam. E havia en la dita ciutat una dona que havia tres anys que era vídua, que havia nom Judith, que era molt bella.⁵¹⁸ E aquesta dix al poble que pregassen Déu per ella que la guardàs, que ella, per restaurar lo poble, hiria a la host dels enemichs. E areà's ab les pus belles robes que tenia, ab belles arracades e collars de perles. E ben aparellada ella, isqué de la ciutat e vench-se'n a la host de Olofernes. E com

⁵¹⁶ Al marge esquerre: «Nota. De jutges».

⁵¹⁷ Betúlia (Jdt, 4: 6). Pel que fa al relat de Judit i Holofernes, Beauvais cita l'obra de Comestor, però només el següent fragment:

Erat autem in civitate Judith vidua tribus annis, mulier pulcra nimis, sed casta. Holofernem in specie sua cepit et eum vinolentum ac soporatum decollavit. (Beauvais, 1591: 33r).

El compilador, doncs, s'interessa per la història del llibre de Judit i, per tal de descriure l'episodi més àmpliament que no Beauvais, recorre a la secció *Historia libri Judith* de la *Història Escolàstica* per completar aquest passatge amb l'estratagema utilitzada per Judit per tal de passar desapercibuda entre l'host d'Holofernes i poder fugir d'allí amb el cap d'aquell en un cistell (Comestor, 1855: Col.1475-1479).

⁵¹⁸ Al marge esquerre: «La ystòria de Judith».

les guardes de la host la veeren, menaren-la al dit Oloffernes, la qual, com la veé, hagué gran plaer e demanà-li com venia axí. E aquella li respòs que venia per servir-lo, que no volia perir de fam en la ciutat. E aquell volch-se acostar a ella e aquesta li dix que no u fes tro atant que ella se fos bé aparellada [118r] e perfumada e lavada segons costum de les juýes. Mas que entretant, que li fes aquesta gràcia: que ella pogués, ensems ab la sua serventa que li havia aportat vianda per menjar ab una sistella, pogués exir e entrar en la sua tenda e anar per la host tota hora que volgués, de nit e de dia, per pregar lo seu Déu, e que no fos empatxada per negú; la qual cosa aquell li prometé e·n féu fer crida per tota la host. E sdevench-se que, al tercer dia que ella li avia promés de dormir, ella lo féu bé sopar e enbriagà'l, e adormí's ferm. E aquella féu oració a Déu que li donàs fortalea en les sues mans. E levà's de la oració e degollà'l ab hun coltell e tallà-li lo cap e mes-lo en la cestella de la serventa. E isqué's de la tenda e anà-sse'n per mig de la host, que negú no li digué res, e vench-se'n a la ciutat. E los qui guardaven les portes conegueren-la e entrà dins la ciutat. E com aquella los mostràs lo cap de Oloffernes, hagneren-ne gran goig e meteren-lo en una lança sobre'l portal e cridaren grans crits:

—Regonexeu vostre senyor Oloffernes, que veus ací lo seu cap.

E com aquells lo hoýssen entraren en la sua tenda e trobaren-lo mort e fogiren-se'n.

Aquest Cambisses, en l'any ·VI· del seu regne, obtingué Egipte e tingué'l ell e los seus successors ·CX· anys tro a Dari, fill de Xerces.⁵¹⁹ E aquest Cambisses agué en gran habuminació totes les regions de Egipte e destrouí totes les serimònies e los temples de aquell. E hedificà Babilònia en Egipte.

⁵¹⁹ Finalitzat l'episodi de Judit i Holofernes, la crònica repren el *Speculum* per explicar el final del regnat de Cambises II:

Eo quoque tempore scilicet anno Cambisis 6 in 28 dynastia Perse obtinuerunt Egiptum, sicque cessavit ad tempus regnum illius regionis. Obtinuit quippe eam Cambises in anno 6 regni et successores eius usque ad Darium filium Xersis annis 111 (Beauvais, 1591: 33r).

En l'any ·VIII· de Cambisses fou Pigtàgoras philòsof, e de aquest prengueren primer nom los hòmens savis de ésser dits philòsofs, car, com ell fos interrogat què li prophitava ésser philòsof, respòs que ésser estudiós e amador de saviesa. Aquest Pictàgoras fou lo primer que dix que les ànymes eren immortals e féu molts bons libres morals.⁵²⁰

En aquest temps, Damon e Phicias, dexebles de Pictàgoras, foren trobats en gran amicícia que havien entre si, car esdevench-se que Dionís, rey [118v] de Cicília, tiran, volia matar Damon, lo qual li demanà temps, que pogués anar a casa sua per dispondre de sos béns, que no perissen, e que ell despux tornaria. E Dionís [digué] que li plahia si li donava seguretat. E Phisias li promés e li féu fermança donant-li dia e hora, que si aquell no venia, que·l mataria per aquell. E Damon se n'anà e Phisis fou mes en lo carcre. E lo dia vengut e la hora se acostava, e Damon no venia; e digueren-ho a Phisis, lo qual respòs que aquell vendria. E a la final, quant vench la hora assignada, Damon vench davant lo rey. E Dionís meravellà's de la gran amicícia de aquests e lexà'ls anar abduy e perdonà'ls. Avet les forces de la amicícia com engenren menyspreu de la mort e paguen la dolçor de la vida e conservaven la credulitat e convertexen-ho en amor.⁵²¹ En aquest temps fou Zerobabell, fill de Salatiel, e fou sacerdot Eliachim.

Cambisses, dormint en lo lit, veu en sompnis Merguns,⁵²² son frare, que devia regnar. E espaventat del sompni, matà aquell. En après, ell morí sens fills. Aprés de Cambisses, hu dels ·VII· magos, que era apellat Emoydes,⁵²³ jutjà lo regne de Pèrsia ·XXVII· anys. E après de aquest, un altre mago regnà ·VIII· anys.

⁵²⁰ En aquest passatge, la crònica segueix extractant el *Speculum*, ara a partir dels capítols «De Pytagora philosopho et Crotoniensium prelio» i «De discipulis eiusdem» (Beauvais, 1591: 33v).

⁵²¹ Al marge esquerre: «Nota. Gran amiatat».

⁵²² Segons la font: «Cambises quidam per quietem vidit fratrem suum Mergim regnaturum, quo sompno exterritus non dubitavit eum occidere» (Beauvais, 1591: 33v).

⁵²³ Segons Beauvais, «Enereydes» (Beauvais, 1591: 33v); Comestor, al llibre de la història de Judit l'anomena «Smerdes» (Comestor, 1855: Col.1480). El passatge es refereix a Gaumata, el mag usurpador que es féu passar per Smerdis, germà de Cambises II (GEC, Vg. article“Cambises II rei de Pèrsia”).

E morts aquests, los prínceps del regne no's podien convenir, car molt hi entenien. E hordonaren que aquells qui entenien portassen a dia cert los seus cavalls davant la casa real, e lo cavall de aquell qui ans del sol exit relixaria, que aquell fos rey, car los perses colien lo sol per déu.⁵²⁴ E vengueren per la forma dessús dita, e lo cavall de Dari, fill de Ytapsis,⁵²⁵ relinxà primer e fonch fet rey. E aquest era de la cognició de Cirus, que pres ça filla per muller.

[7] Com regnà Dari en Pèrsia, fill de Ytapsis, quart rey

Dari, fill de Ytapsis, quart rey, après Cirus regnà en Pèrsia ·XXXVI· anys. E començà a regnar en l'any de la ·VI· hedat cent, e del començament del món, ·III· mil ·DCCXLII· anys. De aquest Dari fou molt familiar Zerobabel, [119r] fill de Salatiel, e pregà'l molt que donàs licència als juheus de rehedificar lo temple de Jerusalem e no u pogué obtenir; mas votà que, si'l Déus de Israel lo feya regnar, que ell los donaria licència e restituhiria los vexells del temple de Déu.

Aquest, en lo segon any del seu regne, féu gran convit e tota la nit passà que no dormí. E proposà una qüestió a tres guardes que dormien en la sua cambra, dels quals era la un Zerobabel, dient a ells:

—Qual cosa de aquestes tres és pus forta, o lo rey o lo vi o la fembra?

E lo primer dix que lo rey, car, axí com los és proposat, e senyoreja tots los hòmens.⁵²⁶ E lo segon dix que lo vi, car lo vi torbava los hòmens e sobrava aquells e lo rey. E lo terç, que era Zerobabel, dix que la pus fort cosa de totes era la fembra, car la fembra enganyadora e falsa sobrava e vencia lo vi e lo rey. E açò plagué a Dari, e dix a Zorobabel que li demanàs tot ço que volgués; e aquell demanà-li la rehedificació del temple e la vexella de Nostre Senyor, e

⁵²⁴ Al marge dret: «Nota. De fer rey».

⁵²⁵ Darios I de Pèrsia (Dn, 5: 1), fill d'Histaspes; regnà des de l'any 521 al 486 a. C. (Hornblower, 2012: *Darius I*). Segons la font: «Erat inter coniuratos Darius Ytaspis filius» (Beauvais, 1591: 34r).

⁵²⁶ Al marge esquerre: «Nota. De fortalea».

Dari lo y atorgà agradablament per lo vot que havia fet. Aquest Zerobabel transportà la vexella del temple de Déu en Jerusalem e muntà-y molt poble, e Hajeu⁵²⁷ e Zacaries, prophetes, ab ell.

Donchs, en l'any segon de Dari, en lo ·VIII· mes, començaren a obrar. E en lo ·VII· any del regne de Dari, acabaren aquell, qui era ·XI· any del regne de Pèrsia;⁵²⁸ segons allò que diu en lo ·LX· any és hedificat lo temple, ço és, de la primera licència de Cyrus tro al ·VII· any de Dari, en lo qual fou acabat, tants anys passaren. Donchs, convengueren-se en una los fills de Israel a la hedificació del temple e dedicaren en lo ·XII· mes, a ·XXIII· dies de març; e aquesta fou la segona hedificació del temple.⁵²⁹ E selebraren lo Phase segons la ley de Déu e trobaren los canalobres e los carbons ensesos, e no trobaren als de ço que havia amagat Jeremies. E axí metex, trobaren l'aygua de la maledicció dels fills de Israel com adoraren lo vedell.

⁵²⁷ Ageu (Ag, 1: 1).

⁵²⁸ Al marge dret: «Com retornaren obrar lo temple la segona volta».

⁵²⁹ Al marge dret: «La 2a hedificació del temple».

[119v] En lo ·X· any de Dari, los reys de Roma deffalliren, mort e foragitat Tarquinius Superbus, los quals regnaren ·CCCL· anys.⁵³⁰ Car, esdevench-se que Tarquinius lo Menor, fill seu, se enamorà de una gran dona de Roma, que havia nom Lucrecia. E aquella stant en un castell seu, Tarquinius, sabent que son marit no y era, per scusa que venia de caçar arribà al castell ja prop del vespre; e Lucrecia⁵³¹ acullí-lo bé, axí com a fill de son senyor, e donà-li a sopar. Aquest se pres bé sment de la cambra hon aquella dormia. E com fonch ora de dormir, féu-lo entrar en sa cambra e ella anà-sse'n a dormir en la sua cambra. E quant vench en la nit, aquell se levà e, per una finestra que havia en la cambra de aquella, ell li entrà dins e dix:

—Si tu no consents a ma voluntat, yo degollaré lo teu esclau e metré'l-te al costat e degollar t'e a tu. E diran que, per ço com te he trobada que feyes mal ab lo teu sclau, te he morta.

La qual, veent-se en tan gran perill e que no fos diffamada a tort, consentí a ça voluntat. E quant vench per lo matí que aquell se levà per anar-se'n, Lucrecia se retench lo coltell de aquell. E de continent que's fonch levada, tramés a dir a

⁵³⁰ El compilador inicia el relat de la història de Lucrecia seguint el text de Beauvais, malgrant equivocant, de nou, les xifres: «Anno eiusdem [Dari] 10, reges Rome defecerunt, pulso Tarquinio superbo. Qui imperaverunt annis 240 sive ut quibusdam placet 254» (1591: 34r). Però Beauvais no explica aquest relat sobre la virtuosa Lucrecia. La crònica incorpora, doncs, la tradició llegendària que ja recollia Titus Livi (Ferrer Santanach, 2010: 417-433) i, tot i que de manera més breu, Valeri Màxim (Rovira i Cerdà, 2014: 79). Malgrat que el relat de la crònica esdevé un resum breu de la història que recull Titus Livi, presenta algunes diferències respecte del relat clàssic. Les diferències més importants entre el text de Titus Livi i el que trasmet la *Crònica de 1427* és que aquesta no menciona l'episodi del setge d'Àrdea, on inicia el relat Titus Livi (Ferrer Santanach, 2010: 417) i situa l'inici de la llegenda amb Tarquini, fill del Superb, enamorat «de una gran dona de Roma, que havia nom Lucrecia». Amb l'excusa que venia de caçar, accedeix al castell de la dona, aprofitant l'absència del marit, mentre que al relat de Livi un grup de joves soldats abandonen de nit el setge d'Àrdea i cavalquen cap a Roma per comprovar quina de les seues dones era la més virtuosa; després tornaria Sexte Tarquí per forçar Lucrecia (Ferrer Santanach, 2010: 417-19). El desenvolupament dels esdeveniments continua amb poques variacions fins el final, on segons la crònica, la família reial al complet morí en l'incendi del seu palau provocat pels ànims de revenja del poble de Roma i no exiliada, com en la versió de Titus Livi (Ferrer Santanach, 2010: 429).

⁵³¹ Al marge esquerre: «La ystòria de Lucrecia, romana».

son pare e a son marit que vinguessen de continent, los quals tantost vengueren. E aquella los comptà lo cars que li era esdevengut, e, per ésser diffamada a tort ni ells romanguessen injuriats ni ab vergonya, ella havia consentit. E açò·ls deya perquè sabessen la veritat, mas no per scapar a mort. E perquè fos exemple a altres, mes-se lo coltell de Tranquinus que tenia en la mà per lo ventre e morí de continent. E com aquells veren la cosa tant desastrada, prengueren lo cors de aquella e vengueren-se'n a Roma e concitaren e comogueren tot lo poble. E anaren al palau de Tranquinus e cremaren a Tranquinus e tots sos fills dins aquell.

E fet açò, feren conjuració de no haver rey de aquí havant en Roma. E feren còsols, e'n après tribuns, e la final, feren còsols per regir la cosa pública. E lo primer còsol fou Bruto, nebot de Tarquinus. E regiren-se [120r] axí per ·CCCCLXIII· anys, entrò a Juli Cèsar, que sols e singular, pres lo imperi e fou lo primer emperador de Roma.⁵³²

En aquest temps foren Demètrius e Eràdius philòsofs, e Anaxàgoras, físic, e Theòfilus. Aquest Demètrius, relaxades grans riqueses que havia, anà-sse'n en Athenas [a] estudiar. Per ço que agués pus subtils cogitacions, féu-se traure los ulls. E après, la art màgica Zoroastres en moltes coses examplia. E quant la disciplina de la medecina de Ypocràs⁵³³ se divulgà e floria. Pictàgoras fou mort ab verí per los de Athenes, per ço com deya:

⁵³² Finalitzada la història de Lucrecia, el compilador torna a fer servir el *Speculum*:

Post exactos itaque reges primum consules a Bruto esse ceperunt. Deinde tribuni plebis ac dictatores et rursum consules rempublicam obtinuerunt per annos ferme 464 usque ad Iulium Cesarem qui primus singulare arripuit imperium. (Beauvais, 1591: 34r).

⁵³³ Al marge dret:

De medecis. Nota. Qui fuerunt primi [scrip]tores medecinea. Primi apud grecos [A]pollo invenit han[c] filius eius. Sc[ula]pius laude et ope[re] ampliavit sed pos[tquam] fulminis Scula[pius] interiit, interdicta fe[rtur] medendi cura, et [ars] simul cum actore de[fe]cit latuit per an[nos] pene quingento usque ad anos Arch[a]xerce regis persa. Tunc erat revoc[avit] in lucem. Ypocràs

—Lo sol ésser pedrà ardent.

E los de Athenes prengueren açò a blasfèmia per ço com ells colien lo sol per déu. En aquest temps fou Archilaus, maestre de Sòcrates.

En l'any ·XX· de Dari, Públius Valèrius, cònsul de Roma, tant amà lo poble que, per mèrit, fou appellat plebícola, hon les parets de casa sua féu baxar per ço com eren pus altes que les altres cases. En l'any ·VII·⁵³⁴ de Dari, Gelo obtingué Çaragossa en Cicília.

Après de Dari, Ytapsis féu gran contesa entre sos fills qual regnaria. Mas feta convenença, Xerces,⁵³⁵ fill de Dari, regnà ·XX· anys. Aquest fonch molt luxuriós. Aquest començà la guerra per lo pare contra Grècia, continuà contra l rey dels spartans, ab ·DCC· mil hòmens anà vers aquell. Lo qual hagué moltes victòries de aquells, mas en la fi, fou vençut per aquells e tornà-sse'n en Pèrsia. E a la fi, fou molt menyspreat per los seus per ço com era estat vençut per los enamichs. E Arthabanus, amich seu, entrant en la sua cambra, matà aquell e anà-sse'n. E Archixerces, fill del dit Xerces, dient-li que son frare Dari havia mort son pare. E Archixerces, levant-se soptosament, matà a Dari, son frare. E en après, sabent la falsedat de Archelaus, matà a aquell, e regnà en Pèrsia ·VI· anys. En aquest temps fou Salmon, fill de Zerobabel, e fou sacerdot Elisafat. Arthabanus, frare de Arthaxerces, regnà ·VI· mesos.

A[s]clepio patre geni[tus] in insula Choo. Quem scilite Apollinem secutus Ypocràs, Avicennam, Galienus et ceteri antiqui artis medecine.

⁵³⁴ Segons la font: «Anno Darii 27 Gelo obtinuit Syracusas» (Beauvais, 1591: 34v).

⁵³⁵ Xerxes I, fill de Darios I, va regnar del 486 al 465 a.C. (Hornblower, 2012: *Xerxes I*)

[8] Com Arthaxerces regnà

Arthaxerces⁵³⁶ regnà après de aquest [120v] ·XL· anys. Aquest fou appellat Longamen.⁵³⁷ E començà a regnar en l'any de la ·VI· hedat ·CLXII·, e del començament del món, ·III· mil ·DCCC· e ·III· anys.⁵³⁸

En temps de aquest, Sdràs reparà la Bíblia e retornà en Jerusalem ab ·MDCC· juheus, absolvent los levites del tribut havent potestat donada a ell per lo rey. Aquest Sdràs és dit Malechies. En aquest temps fou Noemies propheta. En aquest temps, Sdràs reparà la ley, que era estada cremada per los caldeus, e cogità novella manera de letres perquè fossen pus laugeres ha scriure e a pronunciar.⁵³⁹ E encara donà als juheus manera d'escriure a la sinestra part de la dreta part, com de primer scrivissen a la manera dels qui lauren. E per aquesta manera d'escriure prefigurà l'Esperit Sant allò que és significat en la missa per lo mudament del libre de la dreta part en la sinestra. Aquest Sdràs trobà gràcia davant los hulls de Arthaxerces e obtingué licència de pujar en Jerusalem per ço que ensenyàs e instruys los juheus en la ley que era reparada.

En aquest temps naxqué Sòcrates e caygué a la riba de la mar una pedra del cel havent forma de cabra. En aquest temps foren Empèdocles e Permènides, philòsofs. Aquest Empèdocles dix que tres coses són que majorment extol·len e sobrepugen tots dons; ço és, menypreu de la noble efluència e béns temporals, e apetit e desig de la feleccitat de paradís, e il·lustració e claredat de la pensa. De les quals coses, no és res pus honest que·l primer, e no és res pus aventurat que·l segon. E per adepció de abduy, no és res de major eficàcia. Aquest Empèdocles trobà la lògica estant en lo mont de Càucaso, en Grècia, en l'any ·XIII· de Archaxerces.

⁵³⁶ Es refereix a l'Artaxerxes, rei de Pèrsia, que apareix al llibre d'Esdras (4: 7), Artaxerxes I, rey de Pèrsia de l'any 465 al 424 a. C. (Hornblower, 2012: *Artaxerxes I*).

⁵³⁷ Segons la font: «Artaxerxes, qui Longimanus cognominabatur» (Beauvais, 1591: 35r).

⁵³⁸ Al marge esquerre: «·VI· hedat ·CLXII·, e del món, ·III· mil ·DCCCIII·».

⁵³⁹ Al marge esquerre: «La nova manera d'escriure e la figura».

Numa Pompílius, lo qual era estat primer après de Ròmulu, féu les leys als romans. E com, en après, les dites leys no poguessen satisfèr a tots, en aquest temps, los romans hordenaren que ·X· hòmens sabis anassen en Grècia, los quals les leys de Solon traslladasen de grech en latí e les scrivissen en ·XII· taules. Dels [121r] quals, lo primer fou Àpius, lo segon Clàudius, lo terç Gemenus, lo quart Július, lo ·V· Manílius, lo ·VI· Sophícius, lo ·VII· Sèxtius, lo ·VIII· Curàcius, lo ·VIII· Vènerus, lo ·X· fou Ròmulus Pòstumus.⁵⁴⁰ En aquest temps morí Anaxàgoras e fou Aristarcus.⁵⁴¹

En l'any ·XX· de Arthaxerces, Nohemies, qui era boteller del rey, hoí que·l poble de Israel qui era en Jerusalem estava en molts oprobis e affanys, sens murs, e entraven en la ciutat de nit ladres que·ls robaven los lurs béns. Demanà, donchs, licència al reu que·ls murs fossen rehedificats. E aquell, haguda la licència del rey, muntà en Jerusalem e, ab molts empatxaments, hedificaren los murs, car ab una mà hedificaven e ab l'altra se deffenien ab lo coltell. E com vench lo ·VII· mes, lo qual quasi tot era solempne devers ells, vengueren tots en Jerusalem concordés. E Noemies rebé foch dalt del cel, lo qual no havien. E fou-li dit per los vells que Jeremies, ans del temps de la captivitat, havia amagats los arreus de l'altar e los carbons cremans sots terra en la vall de Josaphat. E com aquells hi anassen, trobaren los arreus de l'altar e los carbons foguejans; e de aquells hagueren foch d'aquí havant. E aquell dia fonch appellat Cenofogia. E digueren a Sdràs que portàs lo libre de la ley e que·l legís a·quells, lo qual ho féu e legí aquella a tot lo poble de matí entrò al migdia. E com tornassen lo segon dia, per manament de Sdràs aportaren rames de arbres e feren tabernacles en los palaus e en les sues cases e en les cases del

⁵⁴⁰ Ací comet errors el copista quan intenta col·locar l'ordinal corresponent a cadascun dels personatges d'aquest passatge. La font diu que els deu homes que anaren a Grècia a traduir les lleis de Solon foren: «Apius Claudius, Gemitius, Veterius, Iulius, Manilius, Sulpicius, Sestus, Curacius, Romulius, Postumius» (Beauvais, 1591: 35v). Per tant, el compilador converteix al primer personatge, Api Claudi, en dos diferents i aglutina els dos darrers en un únic personatge.

⁵⁴¹ Segons la font: «Anaxagoras moritur, Aristarchus Tragediographus agnoscitur» (Beauvais, 1591: 35v).

temple de Déu, les quals coses no havien fetes del temps de Josué ençà. E açò fonch observat per los juheus tro ha vuy.

En lo ·VIII· dia, feren col·lecta de oli e de pans de propiciació per als sacrificis e seperaren los stranys de si e estatuÿren dejuni per ço que affligissen les lurs ànimes, que tots dejunassen tro als fadrins de ·VII· anys entrò a les bèsties. E ajustaren-se ·VIII· vegades ha oyr la ley, quatre de dia e quatre de nit. E finada la liçó, lo poble gitava's en [121v] terra a pregar Déu. E Sdràs, qui era ladonchs sacerdot, benehia'ls e anaven-se'n. E d'aquestes tragué exemple la Esgleya cristiana venir ·VIII· vegades a la església, la una de nit, ·VII· de dia, car en sengles ores la liçó és legida, ço és, que dien capitular, e après lansam-nos per terra a les preces als dies ferials, e és dita la oració per benedicció.⁵⁴² E fet açò, Nohemies féu habitar los millors en Jerusalem. E foren acabats los murs e tornaren-se'n al rey en lo ·XXXI· any del seu regne, e morí en bona vellea e fou soterrat en Jerusalem. Aquest dien alguns ésser Malechies. Aprés del retornament de la captivitat, naxqué en Judea, en la ciutat que's diu Saphis, lo qual, per ço com era de molt bona vida e molt bell de cara, lo poble lo appellava Malechias, que vol dir àngel. E per ço dehien a Nohemies Malechies, que vol dir àngel.

E en l'any ·XXXV· de Arthaxerces, Sòphocles; Ypocràs, metge; Gòrdias, que fou mestre de Sòcrates,⁵⁴³ foren grans philòsophs. Hon en los libres de Ypocràs se lig que una dona havia parit hun fill molt negre, e lo marit dix.li que no era son fill e acusà-la de adulteri davant lo jutge. E Ypocràs, sabent açò, anà a casa de la dona e entrà en la cambra hon tenia lo lit. E veu als peus del lit, pintat en la paret, hun ethíop. E lavors Ypocràs jutjà que per la pintura que era en la paret se era esdevengut, e açò per ymaginació en lo concebiment.⁵⁴⁴

⁵⁴² Al marge esquerre: «Exemplum Ecclesie Christi».

⁵⁴³ Al marge esquerre: «Sòcrates».

⁵⁴⁴ Aquesta llegenda la recull Beauvais, malgrat que no especifica que la imatge fos d'un etiop ni quina era la raça del nadó. El *Speculum* únicament diu que «parentis generi dissimilem»:

En aquell temps fou Pitàgoras, sophiste, los llibres del qual cremaren los de Athenes ab dret públich.

En l'any ·XL· de Arthaxerces, fou Sòcrates, qui féu tota moral filosofia per corregir los hòmens que resplandissen en virtuts, dient que negú no podia bé aprendre si primer no era purgat en la penssa. Aquest féu les èthiques e, en ·XXIII· libres, la justícia positiva. E per ço lo dret legal és sotsmés a les èthiques. Aquest Sòcrates havia dues mullers, les quals sovent se barallaven e ell reya-se'n; en tant que ell exint de casa anant a consell, elles, per la finestra, lançaren-li hun⁵⁴⁵ [122r] bací ple d'aygua desús, lo qual dix:

—Ja·m pensava yo que d'aquets trons pluja naxeria.

E Plató fou dexeble de aquest. Aprés de Arthaxerces, regnà Xerces lo Segón dos meses. En aquest temps fou Eliachim e fon sacerdot Johan. Aprés de Xerces, regnà Fogdiameter en Pèrsia ·X· meses.

[9] Com Dari Notus regnà après Fogdiameter

Dari Notus⁵⁴⁶ regnà après Fogdiameter⁵⁴⁷ ·XIX· anys. E començà l'any de la ·VI· hedat ·CCIII· e del món, ·III· mil ·DCCCXLV·. En l'any quart de Dari, fonch gran terratrèmol en Cicília e los monts fumejaren, per la qual cosa, moltes viles foren degustades.

Scriptum reperitur in libris Ypocratis quod quedam suspitione adulterii fuerat punienda cum pulcherrimum peperisset utriusque parentis generi dissimilem, nisi memoratus medicus soluisset questionem, monens querere ne forte talis pictura esset in cubiculo. Qua inventa, mulier a suspitione liberata est (Beauvais, 1591: 36v).

⁵⁴⁵ Al marge inferior, el reclam de quadern «bací».

⁵⁴⁶ Darios II *Ochus*, rei de Pèrsia (424-404) (Hornblower, 2012: *Darius II (Ochus)*).

⁵⁴⁷ Segons la font: «Sogdiameter» (Beauvais, 1591: 37v).

En l'any ·v· de Dari, naxqué Plató quant Sòcrates hagué ·XLIII· anys. Quant Plató se nodria e s'adormia, les abelles li metien sovent mel en la sua bocha e en los labis en senyal de la sua gran eloqüència sdevenidora.⁵⁴⁸

E en lo ·VIII· any, los lacedonis feren la ciutat de Gracella,⁵⁴⁹ en la qual fonch fet aquell palau marvellós, lo qual, entre les ·VII· miracles del món, aquest és lo primer,⁵⁵⁰ ço és, de hun mont de marbre, ab sculpidura e pichs, fou per mestres tallat e cavat hun palau en què havia cambres e menjador, cuyna, stable, cel bandívol ubert, tot de una pedra; lo qual estava asetjat e posat sobre ·VII· cranchs cavats o tallats de aquella pedra mateixa. E negú que anàs entorn ni engir de aquell no podia parlar, per gint que parlàs, que no fos hoÿt per los qui eren dins.

En aquest any, Eudoy fou gran stròlech, lo qual en hun mont alt se envellí per ço que conegués lo moviment de les steles.⁵⁵¹ En aquest temps, lo regne de Egipte se partí de Pèrsia. En l'any ·XVIII· de Dari, regnà Orets en Macedònia ·III· anys, en lo segon del qual morí Dari.

En aquest temps, ·XXX· de Athenes, com aguessen negat a Piton e cridassen ses filles per ço que les corrompessen, aquelles, sabent açò, lançaren-se totes ensemps en un pou volent més morir que perdre lur virginitat.⁵⁵²

⁵⁴⁸ Al marge esquerre: «Nota. De Plató».

⁵⁴⁹ Es tracta de la ciutat d'Eraclea. El compilador –o el copista– confon el nom de la ciutat. A més, enumera aquest palau com la primera meravella, tot i que Beauvais diu que es tracta de la cinquena.

In Heraclea fuit theatrum illud mirabile, quod inter 7 miracula mundi quintum ponitur, nam de uno monte marmoreo ita sculptum est, ut omnes cellulae, et mansiones, et muri, et antra bestiarum ex uno solidoque lapide facta sunt. Est autem totum theatrum super septem caneros de ipso lapide sculptos appendens, et nemo in gyro ipsius tam secrete aut solus aut cum alio loqui poterat, quin omnes qui in circuitu erant ipsum audirent. (Beauvais, 1591: 37v).

⁵⁵⁰ Al marge inferior: «La primera maravella».

⁵⁵¹ Al marge dret: «Eudoy stròlech».

⁵⁵² Al marge dret: «Nota. De la castedat de les filles de Piton».

En aquest temps fou Azor, fill de Eliachim, e fou sacerdot Judes, pare de Johan.
[122v]

[10] Com regnà Arthaxerces lo segon après de Dari Notus

Après de Dari Notus, regnà Arthaxerces Mennon, qui fou appellat Asuer,⁵⁵³ fill seu. E començà a regnar en l'any de la ·VI· hedat ·CCXXIII· e del món, ·III· mil ·DCCCLXIII· anys.⁵⁵⁴ Aquest senyorejà de Índia tro Athiòpia sobre ·CXXVII· províncies, e tenia la cadira del seu regne en la ciutat de Sufis⁵⁵⁵.

Aquest Asuer féu hun gran convit als seus prínceps, magnats dels seus regnes. E menjant en lo convit, ell tramés a dir per los crestats⁵⁵⁶ a sa muller, qua havia nom Vasti,⁵⁵⁷ que s'arreaés bé e que vengués per ço que la vessen los convidats, la qual no y volch venir. E lavors ell dix a·quells prínceps:

—La dona que menysprea e no vol fer los meus manaments, què merex?

E aquells respongueren:

—Que sia gitada de la sua casa e del regne.

⁵⁵³ Segons la font: «Artaxerxes, qui cognominatus est Mennon [...] Hic ab Hebreis dicitur Assuerus sub quo historia Hester conscripta est.» (Beauvais, 1591: 37v). En aquest fragment, Beauvais cita l'obra de Comestor i explica com els hebreus l'anomenaven Asuer, tal com apareix al llibre d'Ester de la *Vulgata* (Est. 1: 1). En canvi, la BVI l'anomena Xerxes, tot i advertint en una nota que «La versió hebrea del llibre d'Ester parla d' Ahxeveraix, és a dir, Assuer, segons la transcripció grecolatina. Sembla que es tracta del rei Xerxes I, que governà l'imperi persa de l'any 486 al 465 aC. La versió grega del llibre d'Ester parla, en canvi, d'Artaxerxes (Estgr A,1)» (BVI, 1996: AT: 1231; nota *b*). Malgrat el ball de noms, el monarca a què es refereix la crònica en aquest punt és Artaxerxes II, fill de Darios II, rei de Pèrsia de l'any 405 al 359 (Hornblower, 2012: *Artaxerxes II*).

⁵⁵⁴ Segons Beauvais: «Anno quintae aetatis centesimo 83, mundi vero 3 mille quingentesimo quinquagesimo octavo et regnavit annis quadraginta» (1591: 37v).

⁵⁵⁵ Susa (Est, 1: 5), segons Beauvais: «Susis» (1591: 37v).

⁵⁵⁶ Eunucs, segons Comestor, «Septem eunuchis» (1855: Col.1490).

⁵⁵⁷ Vaixtí (Est, 1: 9).

E axí fou fet. E lo rey dix que li cercasen muller, e fou-li dit que en la ciutat havia una donzella juhia molt bella, si la volia; lo qual dix que la y menassen si li altaria.⁵⁵⁸ E quant la veu, plagué-li molt e pres-la per muller. E aquella fonch molt sàvia e devota devers Déu. E sdevench-se que Mardoqueu,⁵⁵⁹ que era oncle de la regina Ester,⁵⁶⁰ era de la cambra de aquella; e quant n'Aaman⁵⁶¹ venia al palau del rey, per ço com no li feya aquella reverència que ell volguera axí com aquell qui era molt gran hom après del rey, agué-li gran iniquitat. E secretament dix al rey que tots los juheus de la sua terra se eren acordats de levar-se contra ell, per què era mester que ell hi provehís; e lo rey comanà-lo-y que hi provehís. E n'Aman tantost féu letres en tots los lochs hon havia juheus que, a dia senyalat, que·ls matassen tots. E ell féu fer una gran forca secretament en la qual fos penjat Merdotxeu. E a poch dies, Merdotxeu ho sabé e anà-sse'n a la reyna dient-li plorant la destrucció dels juheus que havia traçada n'Aaman, e axí, que dejunàs tres dies ella e tots los altres e que, en après, [123r] anàs davant lo rey e que li demanàs gràcia per aquells.

E axí fou feyt que aquella, après los tres dies, se arreà molt bellament e ricosa e entrà en la sala hon era lo rey. E aquell féu-li senyal ab una verga d'or que tenia en la mà, que vingués a ell, car costum era que negú no s'acostava al rey si ja ell no·l cridava ab la verga. E aquella acostà's al rey, e Déus donà tan gran gràcia a Ester que plagué molt davant los ulls de aquell; e dix:

—Què vols, amiga mia? Que encara que·m demanes la meytat del regne, yo·l te daré.

E aquella li respós:

⁵⁵⁸ Als capitols dedicats al regnat d'Artaxerxes II, Beauvais no explica la història d'Ester, que la crònica incorpora a partir de la *Història Escolàstica*, extractant la secció *Historia libri Esther* (Comestor, 1885: Col.1489-1495).

⁵⁵⁹ Mardoqueu (Est, 2: 5).

⁵⁶⁰ Al marge esquerre: «La ystòria de Ester».

⁵⁶¹ Aman (Est, 3: 1), segons Comestor: «Aman Amalechiten, qui erat de stirpe Agag» (1855: Col.1491).

—Si he trobada gràcia davant los teus hulls, deman-te-la la liberació del meu poble dels juheus, qui és estat acusat falsament per n'Aaman.

E comptà-li tota la manera. E lavors lo rey lo y atorgà e manà revocar les letres e que fossen trameses per correus. E manà que n'Aaman fos levat de l'offici e de la dignitat que tenia. E ladonchs, la reyna Ester li besà la mà e tornà-sse'n. E com n'Aaman sabé tot açò, anà-sse'n a la cambra de la reyna, la qual seya en lo lit. E aquell, plorant, gità's damunt lo lit demanant-li mercé, la qual, per donar-li càrrech, se isqué de la cambra cridant e dient que aquell la volia forçar. E de continent, los ministres del rey vengueren e trobaren-lo dessús lo llit, e tantost fo pres. E lo rey manà'l penjar⁵⁶² en la forqua que aquell havia feta fer per a Mardotxeu, e lavors exalçà lo dit Mardotxeu. E axí fonch convertit lo mal dels juheus sobre'l cap de n'Aaman.

E fet açò, la regina e Mardotxeu, en reverència de Déu, ordenaren que, d'aquí havant, cascun any en semblant dia, fos feta festa del Puri e que dejunassen aquell dia tro al vespre e que menjassen ab gran goig e alegria, e que apunyegassen lo capsal del lit. Diu-se que aquest Asuer agué, de mullers e de amigues, ·CXX· fills.

En l'any ·X· de Asuer, los de Athenas usaren de legir ab ·XXIII· letres, com d'abans tan solament ne havien ·XVI·. [123v] Hon los fenices foren los primers qui trobaren la manera de les letres greges. E per los fenices, totes les letres capsalmades són fetes de colors.⁵⁶³

⁵⁶² A l'original, «penjar» al marge dret, afegit posteriorment.

⁵⁶³ Després de la història d'Ester, Comestor insereix un capítol incidental que conté algunes de les referències a la història clàssica que la crònica anota entre els regnats d'Artaxerxes II i Artaxerxes III:

In diebus Assueri Athenienses viginti quatuor litteris uti coeperunt, cum antea sedecim tantum uterentur. Senones Galli duce Brenno Romam invaserunt, et excepto capitolio incensam, vastaverunt sex mensibus; tribuni militares pro consulibus esse coeperunt. Obiit Anaxagoras physicus, et Heraclitus tenebrosus, et Democritus, et Socrates in carcere venenum bibit. Diogenes et Isocrates claruerunt. Aristoteles

En l'any ·XI· de Asuer, morí Sòcrates per verí que li donaren los de Athenes per ço com los corregia. E açò fou en lo ·LXX· any de la sua vida.⁵⁶⁴

En l'any ·XIII· de Asuer, fon Diògenes⁵⁶⁵ filòsof, lo qual menyspreà tots los béns del món e vivia simplament. Tan solament havia dues gonelles per mudar-se la ·I· com l'altra fos suada.⁵⁶⁶ E hun dia, splugant-se al sol prop hun camí, dix-li hun hom:

—Què fas, Diògenes?

E aquell responch:

—Só en la caça. Los que prenc no he.

E deya-u per los polls que eren een la gonella. En aquest temps foren Eudox, estròlech, e Espènsipus,⁵⁶⁷ philòsof, nebot de Plató.

En l'any ·XV· de Asuer, fou aquella batalla molt famosa dels cartaginesos contra Cicília e Serdenya, e és dita famosa per lo marvellós infortuni de pestilència que, sobtadament, destrouí tot lo navili.⁵⁶⁸

audivit Platonem decimum octavum annum agens (Comestor, 1855: Col.1294-1295).

Aquestes notícies també les recull el *Speculum*, el qual, com la nostra crònica, a més de la utilització de les 24 lletres gregues a Atenes, especifica l'origen fenici d'aquestes i de l'ús de les capitals vermelles:

Anno Artaxersis decimo Athenienses vigintiquatuor litteris uti caeperunt, cum antea sedecem tantum haberent [...] Grecarum litterarum usum primi Fenices invenerunt [...] Fenices primi fame si creditur ausi mansuram rudibus vocem signare figuris. Hinc est quod feniceo colore capita librorum scribuntur, quia ab ipsis littere initium habuerunt. (1591: 37v).

⁵⁶⁴ Igualment de Beauvais són les referències a la mort de Sòcrates: «Socrates ille actor clarissimus philosophorum adactus malis, veneno sibi apud Athenienses vitam extorsit [...] Mortuus est autem anno etatis sue 70» (1591: 38r).

⁵⁶⁵ Al marge esquerre: «Diògenes».

⁵⁶⁶ Aquest breu passatge de Diògenes l'extrau dels capítols 68, «De Dyogene et secta cynicorum» i 69, «De eodem et morte eius» del tercer llibre del *Speculum historiale* (Beauvais, 1591: 38r).

⁵⁶⁷ Al marge esquerre: «Eudox, stròlech». «Espènsipus, philòsof».

En aquest temps, Dionís, rey de Sicília, estant en Saragossa, tot lo poble desijava la sua mort. E cavalcant hun dia per la ciutat, una vella se agenollà pregant Déu per aquell, que li preservàs la vida. E aquell, hoynt açò, aturà's e demanà a la vella per què feya açò com ell sabés que tot lo poble li volia mal. E aquella li respòs:

—Yo viu ton avi, que era mal rey, e tot lo poble volia'l mal e morí. E après vench ton pare e fonch pijor que aquell e semblantment morí. E ara est tu vengut e est pijor que tots aquells. E per ço que après de tu no vinga altre pijor que tu, prech Nostre Senyor Déu que vixques de ma vida.⁵⁶⁹

Lo qual, per aquestes paraules, smenà la sua vida e fonch bon rey.⁵⁷⁰

En l'any ·XVIII· de Asuer, Plató fonch gran filòsof. Aquest féu un libre que ha nom *Thimeo* que tracta de les ydees e de les substàncies seperades, e de la ànima com és immortal per ço com és principi de moviment, lo qual no és nat; e açò que no és nat és immortal, per consegüent, la ànima és immortal. Aquest Plató fou en Egipte [124r] e legint en los libres de Jeremies hagué alguna conexença de Déu. E diu-se que féu lo *In principio erat verbum* entrò a *fiut homo missus a Deo*. En aquest temps, Aristòtil hoÿa a Plató e fou son dexeble.⁵⁷¹

⁵⁶⁸ Extracte del capítol 71 del tercer llibre del *Speculum*, «De gestis Hasdrubalis et amilcaris» (Beauvais, 1591: 38r).

⁵⁶⁹ Aquesta llegenda de la vella siciliana i Dionís el rei tirà també prove de Beauvais:

Huius Dyonisii cum omnes Syracusani interitum optarent, quedam ultime senectutis femina sola cotidie matutino tempore deos orabat ut incolumis ac sibi superstes esset. Quod audiens Dyonisius admiratus interrogavit causam. At illa: Puella inquit cum essem et gravem tyrannum haberem, carere eo cupiebam. Successit peior illo etiam quo carere cuperem. Tertium te importuniorem ceteris cepimus habere. Timens ergo deteriore tibi succedere, caput meum pro tua salute devoveo (1591: 38r).

⁵⁷⁰ Al marge dret: «Nota. De la vella».

⁵⁷¹ El passatge de Plató i el seu suposat viatge a Egipte, igualment, de Beauvais:

En aquest temps, los senyors gà·lichs, ab lo duch Bremis, invadiren e entraren Roma, exceptat lo Capitoli e anaren-se'n de aquí. Assetjaren Toscana, e los romans, sabents açò, trameteren-hi misatgers que y posasen pau. E los misatgers combateren-se ab aquells e·ls venceren; los quals, ofesos, lexaren lo seti e vengueren a Roma. E les oques que eren en lo riu sentiren-los de molt luny e cridaren molt, en tant que els romans se levaren e muntaren als murs. E com lo duch Brèmio vench, aquells deffeneren la ciutat. E lavors aquest l'asetjà tant que perien de fam, e per dar a entendre que tenien que menjar, lançaren hun poch de pa que tenien deffora per los murs. E veent açò, los enemichs partiren-se del setje, Roma degostada e destrouida exceptat lo Capitoli.

En l'any ·XXXIII· de Asuer, fonch lo molt gran philòsoph Aristòtil. Aquest fou gran natural e féu molts libres de filosofia. En après fou mestre e lo major conseller del gran Alexandre.⁵⁷²

En aquest temps fou tanta pistilència en Roma que en vides algú podia respirar que no morís o greument no fos malalt. E no solament açò era en los hòmens, mas encara en les bèsties.

[11] Com regnà Arthaxerces Ocho ·XXVI· anys

Aprés de Asuer, regnà en Pèrsia Arthaxerces Ocho, son fill, ·XXVI· anys.⁵⁷³ A aquest, per suggestió e consell de Vagos,⁵⁷⁴ com johan, sacerdot de Jerusalem,

Quidam putant Platonem quando perrexit in Egiptum, Ieremiam prophetam audisse [...] Potuit tamen esse ut homo acerrimi ingenii sicut egiptias ita et hebreas scripturas per interpretem didicerit. Quod ideo potest opinari quia in Timeo Platonis quem ipse scripsit de mundi constitutione, dicit deum in illo opere terram primo ignemque iunxisse. Que sententia simillima est illi principio genesys: In principio creavit deus celum et terram (Beauvais, 1591: 38r).

⁵⁷² Al marge esquerre: «Aristòtil».

⁵⁷³ Per al regnat d'Artaxerxes III *Ocho*, el compilador torna a utilitzar la *Història Escolàstica*, capítol segon del llibre d'Ester, «De Ocho seu Artaxerxe» (Comestor, 1855: Col.1495).

⁵⁷⁴ *Vagosum*, segons Comestor: «Hic misit Vagosum praefectum universis regionibus trans flumen Euphratem» (1855: Col.1495).

agués mort hun familiar seu, repetí e demanà los trahuts per Sdràs lexats als levites. E aquest Vagos anà a demanar lo trahut a totes les regions dellà lo riu d'Èufrates, lo qual, muntant en Jerusalem, volgué entrar en lo temple e fou-li vedat. E a la final, en despit lur, ell hi entrà e imposà als ministres [124v] del temple trahut per ·VII· anys, e robà e expolià lo temple.

En aquest temps foren Domèstenes e Tectines grans oradors e retòrichs de bella eloquència.⁵⁷⁵ En lo ·III· any de Xerces Ocho, començà a regnar en Macedònia Phelip, pare de Alexandre.

En lo ·X· any de Xerces Ocho e en lo ·VII· any de Phelip, rey de Macedònia, vench Nectànabo, rey de Egipte,⁵⁷⁶ e per la art màgica que havia com fos gran estròlech, trobà per ça art que·s devia esdevenir que·ls indians, els àrabs e fenicis e los perces e totes les altres nacions devien venir contra ell hi·l devien véncer si no fogia. E aquell, replegades les millors coses pus cares que tenia e mudat l'àbit e rasa la barba e lo cap, fogí-sse'n en Ethiòpia, e d'aquí vench-se'n en Macedònia, hon se féu gran stròlech.

En aquest temps, lo dit Xerces Ocho obtingué e guanyà Egipte, en lo qual havia regnat lo dit Neptàbano ·XI· anys.⁵⁷⁷ Esdevench-se que aquest Neptàbano, estant en la cambra de la reyna, muller del rey Phelip la qual havia nom Olimphíades, dix a aquella e pronosticà que, si ella concebia hun fill en aquella ora, que seria senyor de tot lo món. E la reyna concebé e parí hun fill, lo qual hagué nom Alexandre. E lo dia que aquell naxqué, foren vistes dues àguiles sobre lo palau del rey. E com Alexandre agué ·VII· anys, lo pare li hagué ·III· maestres, ço és, Alaspus en músicha, Menedes en jaumetria, Anoxémens en art

⁵⁷⁵ Al marge esquerre: «Doméstenes e Ethe[h]tines, grans oradors».

⁵⁷⁶ Al marge esquerre: «Nectàbano stròlech».

⁵⁷⁷ Per a la redacció de la fuga de Nectàneb la crònica torna al *Speculum Historiale*, a partir del capítol primer del quart llibre, «De fuga Nectabani in Macedoniam et eius colloquio cum Olimpiade» (Beauvais, 1591: 41r).

oratòria e Aristòtil en filosofia. E aquest fou lo principal mestre e conseller seu.

En l'any ·XXI· de Xerces Ocho e ·XVI· de Phelip, morí Plató.

E com Alexandre agué ·XII· anys, spenyà e derroquà per una roca avall a Netànabo per ço com ha tant temps decebuda ça mare en la sua art.

En l'any après, Agones, hom de sotil linage, fill de hun oller, per ça abtea aconseguí que fou rey de Cicília après Dionís.

En aquest temps, lo rey Phelip havia hun bell cavall, lo [125r] qual hapellava Bucífal, e era molt brau que·s menjava los hòmens.⁵⁷⁸ E stava en l'estable ab la porta tancada de pedra tan solament e havia una finestra per hon li donaven <li donaven> a menjar aquells qui·l penssaven. E com Alexandre hagué ·XIII· anys, no sabent res lo pare seu, hobrí lo portal del stable e enfrenà'l, e cavalcà sobre aquell e amansà'l axí com si fos hun altre cavall simple, de què lo pare e tots los altres foren molt enmaravellats.

E com Alexandre agué ·XV· anys, demanà licència al pare que·l lexàs anar a Pisa per ço com lo escarnien e·l menyspreaven, e aquell lo y atorgà. E aperellat lo navili, anà e vencé lo rey, que havia nom Nicholau. E feta la batalla, tornàsse'n en Macedònia.

En l'any de Xerces ·XXV·, e de Phelip ·XX· anys, de Alexandre ·XVI· anys, com Phelip fos anat [a] combatre la ciutat de Matona, perdé lo hun ull per una sageta.

⁵⁷⁸ Segons Beauvais: «Erat autem Bucefala equus forme mirabilis spectabilisque ex regii genere armenti, formatis pedibus ad Pegasi fabulam et si qui fuisse Laomedonti eiusmodi predicantur. Homines autem comedebat ut belua et in eiusmodi pabulum seviebat» (1591: 42r).

Après de Xerces Ocho, regnà en Pèrsia Arsonnus, fill seu, lo qual fou dit Argés,⁵⁷⁹ ·III· anys; après del qual, regnà Dari, son fill, ·VI· anys. Aquest fou lo darrer rey de Pèrsia.

En aquest temps, Phelip tramés son fill Alexandre a la ciutat de Mathona, a la qual havia perdut l'ull, e haguda victòria tornà-sse'n al pare. E trobà los missatgers de Dari en casa del pare, qui eren venguts per demanar lo trahut, de la qual cosa fo meravellat Alexandre. E dix als misatgers que se n'anassen e, d'aquí havant, no y tornassen a demanar trahut, si no, que ell se veuria ab Dari en batalla. E tornaren-se'n los misatgers.

En aquest temps, Pausànias fou enamorat de la muller de Phelip, lo qual, aquella consentint, entrà en la cambra e, soptadament, naffrà de mort aquell. La qual cosa sabent, Alexandre corregué-y e pres aquell e, per mans del pare, mig viu féu-lo-y degollar. E après poch, morí Phelip.

[12] Com regnà lo gran Alexandre per tot lo món

Alexandre lo Gran, après del pare regnà ·XII· anys. E començà [125v] a regnar en l'any de la ·VI· hedat ·CCXCVIII· e del començament del món,⁵⁸⁰ ·III· mil ·DCCCXL· anys.⁵⁸¹ Aquest pres ·XII· mil de cavall e ·XXX· mil hòmens de peu elets e dels millors del seu regne, los quals jamés no's partiren de aquell hon

⁵⁷⁹ Arses regnà amb el nom d'Artaxerxes IV (Vg. Hornblower et alii, 2012: *Artaxerxes (4) II*). Segons la font: «Anno regni Philippi 23 Persarum 13 regnavit Arges Ochi filius. Cepit igitur anno quinte etatis 251 mundi vero tertii milesimo 624 et regnavit annis 4 [...] Tertullianus autem hunc Argem vocat Argum, quem dicit regnasse anno uno. Ysidorus appellat eum Xersen, quem dicit regnasse annis quatuor». (Beauvais, 1591: 42v).

⁵⁸⁰ Segons el *Speculum*:

Anno primo olimpiadis 111 qui fuit aetatis quintae 255 mundi vero tertii milesimo 728 Persarum 14 regnavit Darius, Arsami filius, annis 6. Eodem anno Alexander Philippo patri successit in regnum et regnavit annis 12 (1591: 43r).

⁵⁸¹ Al marge esquerre: «·VI· hedat».

que anàs. E lexà la sua terra ben guarnida [e] anà-sse'n ab aquells en Grècia e en Licohònia e subjugà-u tot a ci. E en breu temps subjugà tota Grècia a si. E en après vench a la nobla ciutat de Tir, e aquells se deffenien e desonraven-lo dient que era bort, fill de Neptàbano; lo qual jurà que jamés no·s partiria d'aquí entrò que agués la ciutat. E a la final, aquell pres la ciutat e destrouí e cremà aquella e derroquà tots los murs e mes gran terror en aquella.

E venint a Gatza, molt hyrat vench Anaxímenes, mestre seu. E com Alexandre lo veu, jurà per los seus déus e per la sua corona que ell no faria res de ço que ell lo pregaria. E aquell dix-li:

—Yo·t prech que tu destrouesques la ciutat e tots los habitants de aquella.

E Alexandre, volent més servir lo jurament que complir la sua voluntat, perdonà aquells e salvà la ciutat, de què tots los altres ne prengueren bon eximpli. E confederada aquella terra en amicícia, passà-sse'n en Cicília, hon fo rebut alegrament e obeyt. E passant per Ytàlia, vench a Roma, hon fonch per los romans honradament rebut. E pres aquí una corona d'aur hornada de pedres precioses e donaren-li molt tresor. E Gàl·lia li tramés una bella spasa molt riquament guarnida. E Spanya li tramés hun elm molt bell e maravellosament fabricat, en senyal de obediència. E fet açò, anà-sse'n en Egipte, los quals lo reberen de bon grat.⁵⁸²

E Dari, rey de Pèrsia, sabent açò scrivi una letra a Alexandre dient:

⁵⁸² El *Speculum historiale* únicament fa al·lusió al pas d'Alexandre per Sicília i la seua estada a Roma, però no menciona res dels regals enviats per la Gàlia i Hispània. Segons Beauvais:

Quarum regionum magistratibus ad amicitiam federatis, transmisit protinus ad Syciliam. Exinde Ytaliā transiens, legatione pariter et honore potitur Romanorum. Per Emiliū quippe qui tunc consul erat, coronam ei auream margaritis insignitam dirigunt ad argumentum amicitie perpetuo post future. Idque Alexandro magne gratie fuit et verbis liberalibus Emiliū honoratum remisit. Addunt etiam ei Romani duo milia militum et argenti pondera talentorum 40 milia. Hinc igitur pergens omnem Lybiam peragrat, collecto autem in unum exercitu, ad Egipti ulteriora conscendit, classe iussa apud Metropolitim operiri (1591: 43r).

—Dari, cosin germà dels déus, a tu, fadrí Alexandre, bort. Certifich-te que tu has començada aytal cosa ab la tua joventut, per la qual yo·t tramet aquests dons per refrenar la tua joventut. Car, yo·t tramet una trompa, qui és redona, qui·s mou a totes parts axí com tu te est mogut en la tua simpla hedat; hi·t tramet les [126r] correjes, car, tants són los meus, que ab correjades te batran hi·t gitaran de la terra; hi·t tramet la bossa ab diners de haur per ço que si as despés los teus béns, que ab aquests diners te·n torns a la tua terra.

E Alexandre, rebuda la letra, li respòs:

—Alexandre, amic dels déus e favorejat per aquells, a tu, Dari, en lo qual fenex lo regne de Pèrsia. Certefich-te que tu m'as tramesos dons los quals se convenen bé a mi hi pronostiquen açò que deu venir. Car la trompa, qui és redona, significa que yo seré senyor de tot lo món, qui és redó axí com la trompa; e les correjades signifiquen que yo corregiré ab flagells e ab correja a tu e als de Pèrsia; e la bossa significa que yo possehiré hi·n metré en la bossa totes les riqueses del teu regne. E axí, lexades les altres coses, aparella't a la batalla.⁵⁸³

[13] Com Alexandre e Dari batallaren e fou vençut Dari

Dari ajustà sos gents e foren ·DCC· mil hòmens a cavall e innumerables hòmens de peu, e tenia la sua batalla cinch letgües. E vench Alexandre ab la sua gent e combateren-se e fon vensut Dari, e fogí en Babilònia. E Alexandre pres la muller e dues filles de Dari, que venien en los carros, e tot lo tresor que y era. E Dari, en poch espay de temps, aplegà altra batalla en què havia ·C· mil hòmens a cavall e combaté's ab Alexandre, e fonch vençut Dari e fogí-sse'n en hun castell. E dos cavallers seus, ço és, Basus e Narbazones,⁵⁸⁴ cuydants complaure a Alexandre, prengueren Dari e, en la presó de aquell, naffraren-lo mortalment

⁵⁸³ El passatge sobre la correspondència creuada entre Alexandre i Darios prové, igualment, del *Speculum*, capítol «De mutuis epistolis Darii et Alexandri» (Beauvais, 1591: 43v).

⁵⁸⁴ Segons la font: «Bessas et Ariobarzanes» (Beauvais, 1591: 44v).

e aportaren-lo a Alexandre mig viu, de la qual cosa Alexandre hagué gran desplaer. E de continent, manà esquarterar Basus e Narbazones. E Dari, axí com pogué parlar, pregà a Alexandre que sa muller e ses filles fossen ben guardades; e Alexandre lo y promés e encara li dix que pendria sa filla per muller, e de continent Dari morí en les mans de aquell. E Alexandre li féu fer una molt riqua tomba d'aur, ystoriada de totes les coses [126v] senyalades que s'eren sdevenudes del començament del món tro en aquell temps, e aquí fou soterrat. E mort Dari, Alexandre pres Babilònia, e axí, lo regne de Pèrsia fou transportat en lo regne dels grechs, lo qual havia durat do-cents ·XXXI· anys per ·XVIII· reys, del primer rey Cirus entrò al darrer rey Dari, fill de Arsam.

E après, Alexandre anà-sse'n en la Índia e passà per la Fenícia e conquistà aquella. E la reyna convidà'l una nit a dormir ab ella e emprenyà-la de hun fill, lo qual en après fou rey de Índia. E quant Alexandre fou en Índia, lo rey, qui havia nom Porus, li tramés a dir que anàs mirar e cercar les maravelles de les Índies e, com tornaria, que ell se veuria ab ell. E tramés-li hòmens qui'l guiaven. E aquells lo portaven per lochs molt agrests que no havien aygua. E Alexandre, vehent que ells ho fahien per ço que ell morís, féu-los matar e tornà en lo bon camí.

E anà tant entrò que vench als monts de Goch e Magoch,⁵⁸⁵ hon ve innumerables gents. E aquí fou-li dit que aquens prop havia una vall en què havia hun arbre dejús lo qual, de nit, apparia hun déu qui donava resposta de tot ço que hom li demanava. E de continent, Alexandre ab poch anà-y, e quant vench en la nit, ell tot sols mes-se davall lo dit arbre.⁵⁸⁶ E stant axí, vench hun

⁵⁸⁵ Al marge inferior: «Nota. De Goch e Magoch, hon foren recluses certs trips de Juheus per Alexandre».

⁵⁸⁶ En aquest fragment, el compilador sembla barrejar diverses llegendes. En primer lloc, fa referència als monts de Gog i Magog. Un poc més avall identifica la gent d'aquell lloc amb les tribus que van ser captivades per Salmanassar (2Re, 17-18 & Tb, 1). Per la seua banda, Beauvais, el qual cita la *Història Escolàstica*, aporta un fragment del capítol «De reclusionem decem tribuum, et morte Alexandri», on identifica el lloc on són recloses les tribus amb els «montes Caspios», i no amb Gog i Magog (Beauvais, 1591: 45r & Comestor, 1855: Col.1498). Segons González & Saquero:

hom vestit com a sacerdot, e Alexandre li dix quin poble era aquell ni per què era inclús, e si·s podia cloure lo portell que y era. E lo sacerdot li dix que aquell era lo poble d'Israel, les ·VII· trips e mija que foren captivades per Salmanazar, rey de Síria, e messes aquí per ço com havien rebel·lat contra lur déu; e, que si volia cloure lo portell, que per lo matí corregués lo seu cavall davant aquell e, de continent, se clouria de muntanya axí com tot l'als n'era clos. E axí fonch fet e romagué clos tro al temps de antecrist. Axí metex, li

Como es sabido, Gog y Magog aparecen por primera vez en pasajes bíblicos (Génesis, 10, 2; Ezequiel, 38, 1-3 etc.) como reyes primero y, más tarde, como tribus enemigas de Israel, llegando a convertirse en sinónimo de bárbaros que algún día arrasarían el mundo civilizado. A. R. Anderson ha establecido las fases de la ulterior relación entre Gog y Magog y el de Macedonia, a saber: 1) Alejandro construye las Puertas del Cáucaso para encerrar a los bárbaros del Norte, llamados por lo general escitas; 2) Flavio Josefo identifica a Gog y Magog con los escitas y los sitúa al norte del Cáucaso; 3) consecuentemente, Alejandro construyó las puertas del Cáucaso para encerrar a Gog y Magog (González & Saquero, 2003: 116).

En aquest sentit, la crònica confondria el poble escita amb el lloc físic de les muntanyes de Gog i Magog, que no esmenten ni Comestor ni Beauvais. D'altra banda, aquest episodi de Gog i Magog és, en origen, diferent al de la reclusió de les deu tribus –set i mitja segons la crònica–. Aquesta tradició segons la qual Alexandre, per manament de Déu, va recloure aquestes tribus, prové del *Llibre d'Alexandre*, i apareix per primera vegada a l'Europa occidental en la *Història Escolàstica* de Comestor; mentre que la història de Gog i Magog prové de les «Revelacions» del Pseudo Metodio (González & Saquero, 2003: 129). Per tant, el compilador deuria conèixer la història de la reclusió de Gog i Magog provinent del Pseudo Metodio a partir d'alguna compilació anterior i convé de barrejar-la amb la llegenda que recull el text de Comestor i Beauvais; o, potser, coneguera aquesta llegenda a partir d'alguna obra que barrejara ambdues tradicions, com el *Livre des Merveilles du Monde* de Jean de Mandeville. Segons la traducció al castellà d'aquesta obra:

Magor y Got no pueden salir en ninguna manera de aquellas montañas, donde fueron encerrados XXII reyes con todo su pueblo, y oy en día están dentro de aquellas montañas. Y allí los persiguió el rey Alexandre y rogó al Dios de natura que le dexasse cumplir lo que havia comenzado y le diesse vengança de aquellas gentes; y Nuestro Señor por su gracia juntó las montañas y allí están oy, allí encerrados con grandes montañas [...] Y dizen que estos han de salir en tiempo del Antecristo (Mandeville, 1540: 53r).

A més, el compilador situa en aquest passatge la llegenda del Déu o sacerdot que apareix de nit sota un arbre i prediu el futur, que prové de la *Epistola Alexandri* i que Beauvais recull al capítol «Iterum de eodem et arboris solis et lune» i «De responsis arborum ad Alexandrum» (1591: 46v).

demanà de si ell quant devia regnar, lo qual li dix que sis anys [127r] e que devia morir per verí;⁵⁸⁷ e lavors Alexandre se partí de allí e tornà-sse'n.

E quant lo rey Porus sabé que Alexandre tornava, ajustà ça gent e isqué-li a l'encontre, e tramés-li a dir si's volia combatre cors per cors, que no y morís tanta gent. E Alexandre dix-li que li plahia. E combatent-se, Porus matà lo cavall A·lexandre e Alexandre derroquà Porus del cavall, lo qual era molt naffrat. E lavors fou vençut e sotsmés A·lexandre. E Alexandre plangué molt lo seu cavall Bucífal e féu-lo soterrar.

E fet açò, vench-se'n per Aràbia e Ethiòpia e conquistà tota aquella terra. E passà per Síria e tots lo reberen alegrament. En après, molt irat contra Jerusalem per ço com ell, tenint lo seti sobre la ciutat de Tir, havia scrit a Jadus, sacerdot, que li donàs licència que·ls seus poguessen comprar viandes en ça terra per la host, lo qual no u volgué fer; e per aquesta rahó venia irat per a destruir-los. E Déus tramés l'àngel a Jadus que li digués que li isqués a carrera a Alexandre. E Jadus, vestit ab vestidura sacerdotal, ab tot lo poble isqué-li a carrera. E quant Alexandre veu lo sacerdot Jadus vestit axí com lo Déu que ell havia vist davall l'arbre en Índia, entés que aquest poble era sant e devallà del cavall e féu reverència al sacerdot, e ab aquell ensemps anà-sse'n a peu al temple e adorà lo nom de Déu; e féu sacrifici en lo temple axí com lo poble li dix. E relexà lo tribut de ·VII· anys e anà-sse'n. E féu fer ·XII· ciutats e posà'ls nom a quiscuna Alexandria, entre les quals ne féu una en Egipte; e fou cap del regne Alexandria la major. E Alexandre conquistà la major part del món en ·VI· anys. E quant començà a regnar havia ·XXI· anys e regnà ·XII· anys.

Alexandre féu un gran convit a tots los reys, prínceps e magnats dels seus regnes per celebrar festa del seu imperi en Babilònia [127v] e portava hun anell en lo dit que tenia una pedra contra tot verí, lo qual li fonch furtat la vespra del convit per aquell qui·l trahí. E com vench l'endemà, dia del convit, ell se fiava

⁵⁸⁷ Segons la font: «Ad annum et menses 8 morieris, non ferro quod suspicaris, sed veneno» (Beauvais, 1591: 46v).

molt en <en> hun gran amic seu que havia nom Antípater, e aquell servia-lo e donà-li verí en la copa; e lo qual, sentint-se environat, féu esquarterar lo dit Antípater. E féu testament e departí los seus regnes en quatre parts. E lexà lo regne de Macedònia a Felip, son frare; e lo regne de Egipte lexà a Tholomeu, e lo regne de Síria lexà a Selencho, e lo regne de Àsia lexà a Atígon. En après morí Alexandre, a tres dies, en hedat de ·XXXIII· anys. E fou soterrat en Alexandria de Egipte.

Per tal, n'e lexats tots los altres regnes. Tan solament proseguirem los regnes de Egipte e de Síria, per los juheus que afligiren e n'infestaren.

[14] Com Tholomeu fou rey en Egipte ·XI· anys

Tholomeu, fill de Lagui, fou lo primer rey en Egipte après de Alexandre e regnà ·XL· anys. E començà a regnar en l'any de la ·VI· hedat ·CCCX· e del món, ·IIII· mil ·DCCCCLII·.⁵⁸⁸ Aquest Tholomeu proposà que hagués Judea e muntà en Jerusalem sots simulació de sacrificar en lo temple. E com fou dins la ciutat, pres aquella e transportà e vené molts juheus per lo seu regne. En aquest temps fou Sadoch, fill de Azor, e fou sacerdot Simon, fill de Onies. En aquest temps, Àpius Clàudius fou gran hom en Roma.

En lo ·VI· any de Tholomeu, començà lo regne de Àsia, en lo qual regnà primer Antigonus ·XVIII· anys. E après de aquell, regnà Demètricus ·XVII· anys. E a la final, Solencus, rey de Síria, e pres a Demetricus e destrouí tot lo seu regne de Àsia e ensemps posehí lo regne de Síria e de Àsia.⁵⁸⁹

⁵⁸⁸ Després del regnat d'Alexandre el Gran, la crònica segueix adaptant el text de Beauvais:

Igitur Alexandro mortuo apud Babylonem, translato post eum in multos imperio, diversi regnaverunt [...] Primus in Egipto *Ptholomeus Lagi filius cepit anno quintae aetatis 267 mundi vero 3540 et regnavit annis 40 (1591: 48r).

⁵⁸⁹ Segons Beauvais:

Anno 6 Ptholomei regis Egipti et Philippi Macedonis regnum Asye cepit. In qua regnavit primus Antigonus annis 18. Secundus Demetrius qui et Poliorceres 17

En l'any ·v· de Tholomeu, los romans batallant-se ab los samnites,⁵⁹⁰ foren vensuts los romans e passats ·XIII· anys en servitut. E après, los romans combateren-se ab los samnites ab gran host, dels quals era duch Papius, cònsul, e foren vençuts [128r] los samnites; e moriren ·XII· mil hòmens, e presos ·III· mil. Axí, los romans foren deslliurats de la servitut. E après, los romans hagueren gran pistilència que les mares qui criaven se morien, e les dones prenyades, ans que parissen, se morien; e totes les ovelles prenyades. Aquest Papius, com era fadrí, anava ab son pare al Consell, e hun dia, sa mare li demanà què havien determenat los cònsols en lo Consell, e aquell respòs que no sabia. E com la mare menaçant ferís aquell, respòs-li que havien dit qual seria més profitós, que hun hom hagués dues mullers o que una dona hagués dos marits. E aquesta, de continent, dix-ho ha altres matrones. E après de tres dies, ajustaren-se moltes dones e anaren al Consell pregants e dient que millor cosa era que una dona prengués dos marits que hun hom prengués dos mullers. E los sanadós, hoynt açò meravellaren-se què podia ésser. E llavors Papius los dix açò que a la sua mare havia dit e com ell, per no descobrir lo secret del Consell, li havia dit aquella cosa. E lavors dixeren a les dones que no provehirien en res e que se'n tornassen, e ordenaren que, d'aquí havant, que negun fadrí no vingués en Consell, exceptat Papius, lo qual volgueren que entrevingués en tot.

On en aquest temps, la guerra dels romans contra los samnites, [que] havia durat ·LVIII· anys, fonch finida, car foren vensuts los samnites e pres lo lur rey, que havia nom Ponç.

Tandem tradidit semetipsum Seleuco Regi Syrie. Qui destructo regno Asye, captoque Demetrio, Syrie pariter et Asye imperavit (1591: 48r).

⁵⁹⁰ Segueix amb el capítol 6 del cinqué llibre del *Speculum historiale*, «Se victoria Romanorum es Samnitibus» (Beauvais, 1591: 48r).

En lo ·VIII· any de Tholomeu, regnà en Macedònia Àridus Cassànder, lo qual matà Olimpíades, mare del gran Alexandre.⁵⁹¹

En l'any ·XXXV· de Tholomeu, regnà en Síria Antígonus Sòcer ·XX· anys après de Salencus, qui regnà ·XXXII· anys.

En aquest temps, collint lo cens de Roma, foren trobats ·CCLX· mil ciutadans en Roma;⁵⁹² e en Macedònia, après de Aridus regnà Pirus e après Lisímacus.

En l'any ·XL· de Tholomeu, Sòcratus Clídius construí lo faro o porche de vidre en Alexandria,⁵⁹³ lo qual, entre los ·VII· miracles [128v] del món, és dit lo segon. E posat sobre quatre cranchs de vidre, affonat ·XX· passes dejús en la mar, gran maravella és. Com tant grans cranchs foren fussions e com foren portats en la mar que no·s trencaren e com pogueren metre los fundaments e ciments d'aquell e en qual guisa lo ciment pogué estar dejús l'aygua, gran maravella és.⁵⁹⁴

[15] Com regnà en Egipte Tholomeu Philadelphus

Aprés de Tholomeu, fill de Lagui, regnà en Egipte Tholomeu Philadelphus ·XXXVIII· anys. E començà en l'any de la ·VI· hedat ·CCCL· e del món, ·IIII· mil

⁵⁹¹ El compilador confon dos personatges en un. Es tracta de Cassander, successor de Filip III *Arrhidaeus* de Macedònia (Vg. Hornblower, 2012: *Philip (2) Arrhidaeus*). Segons Beauvais: «Anno Ptholomei 8 regnavit Cassander apud Macedones post Philippum Ariddeum» (1591: 48v).

⁵⁹² Al marge dret. «Nota. De ciutadans».

⁵⁹³ Al marge dret: «La 2a maravella».

⁵⁹⁴ Segons la font:

Hic pharus inter 7 mundi miracula secundum computatur. Nam super quatuor cancos vitreos passus 20 in mare fundatus est. Quomodo enim tam magni cancri fusi sunt. Quomodo deportati in mare et non fracti. Quomodo fundamenta cementi super ipsum adherere potuerunt, et sub aqua qualiter cementum stare potuit, vel quomodo cancri non franguntur, aut quomodo non lubricat desuper fundamentum. Hoc magnum miraculum est, et ad intelligendum quomodo factum sit difficile (Beauvais, 1591: 49r).

·DCCCCXCII· anys.⁵⁹⁵ Aquest féu franchs e deliures tots los juheus qui eren en Egipte e lexà'ls anar, e tramés la vexella del temple ha Eleazar, bisbe de Jerusalem. Aquest era gran stròlech e estudiós e cobdiciós de libres, e fou-li dit que la ley de Nostre Senyor Déus escrita ab lo seu dit tenien los juheus, la qual volgué haver. E tramés ha Eleazar, bisbe, que li trametés la ley ab molts juheus qui la poguessen tresladar de abraych en caldeu. E per ço que pus laugerament pogués empetrar ço que demanava, tramés grans dons ab letres sues al dit Eleazar; e delliurà ·CXX· mil juheus e donà als senyors de aquells per rescat ·CXX· mil talents d'argent. E Aleazar tramés-li la ley de Déu e ·LXX· enterpretadors juheus, los quals interpretassen aquella de hun cor e de una boca stants separats cascuns per si. E açò fon fet miracolosament que negú no discrepà de l'altre. E aquesta transllació fou conprovada e confirmada per lo rey e per los interpretadors. E tramés a Eleazar la ley hebraycha e los ·LXX· interpretadors ab molts dons en Jerusalem, e mes-la en la sua libreria la transllació feta per aquells. E diu-se que tenia en la sua libreria ·XXX· mil llibres. E aquest féu molts libres de strologia e descriví tota la màchina del món.

En l'any quart de aquest [129r]Tholomeu, los gâl·lichs, ab lo duch Brèmio, asvhaÿren Grècia e venceren Sóstenem, rey de Macedònia. E en la segona batalla, foren vençuts los gâl·lichs e no fonch prehat d'aquí havant per ço com era estat vençut. E axí, los gâl·lichs se partiren de Grècia desbaratats.

⁵⁹⁵ Per al regnat de Ptolemeu II Filadelf segueix utilitzant el *Speculum*:

Post Ptholomeum Lagi filium regnavit in Egipto Ptholomeus Philadelphus. Cepit anno quintae aetatis 307 mundi vero 3680 et regnavit annis 38. Hic Iudaeos qui in Egipto erant liberos esse permisit et vasa Eleazaro Pontifici Ierosolimorum votiva transmittens (Beauvais, 1591: 49r).

Aprés Sóstanem regnà <en Grècia⁵⁹⁶ Macedònia> Antígonus Gonatas⁵⁹⁷ en Macedònia ·XXXVI· anys. Aquest féu gran destrucció e matança dels gà·lichs; axí metex, ells dels altres, e finalment feren pau. En aquest temps, los gà·lichs eren molt famosos de fortalea devers los reys de la terra, car era·ls vejares que negú no podia véncer si no havia gà·lichs ab si.

En lo ·VIII· any de Tholomeu, foren vists molts senyals en Roma, car tres lops entraren en Roma ans del sol exit portants corsos morts. E per la por que havien del brogit dels hòmens squarterats, lexaven aquells en lo mercat. E axí metex, vengueren tants de lamps que derrocaren e cremaren moltes cases e molts trosos dels murs, e mataren moltes bèsties en los camps. E isqué de la terra una flama foguejant que durà tres dies e tres nits.⁵⁹⁸ E l'any següent, Semprònius, cònsul, vench ab gran host contra los pistences, los quals, volent-se batallar en una gran planícia, tant tremolà la terra que en vides se podien tenir. E fou vista manar sanch de la terra en axí que tots, lavors cessaren.⁵⁹⁹ E finalment, ells se combateren e fonch tant dura la batalla que quasi tots los de la batalla moriren, mas poch lexats, los romans venceren la batalla.

En aquest temps, Pirus anà en les parts de Macedònia e vencé Antígonus e pres Macedònia.

En aquest temps foren Crate, Polèmio e Archesilas, grans philòsofs.⁶⁰⁰ Aquest Crates lançà gran pes d'or en la mar dient: «malvades riqueses, yo us affonaré dejús l'aygua per ço que no sia negat ni affonat per vosaltres».

⁵⁹⁶ «Grècia» escrita ací per error. Segons la font: «Apud Macedones autem post Sostenem regnavit Antigonus Gonathas ab Alexandro ·II· annis 36» (Beauvais, 1591: 50r). Segurament degut a aquest error, s'hi repeteix «Macedònia».

⁵⁹⁷ Segons la font: «Apud Macedones autem post Sostenem regnavit Antigonus Gonathas ab Alexandro II annis 36» (Beauvais, 1591: 50r).

⁵⁹⁸ Al marge dret: «De la flama de foc[h] que isqué en Ro[ma]».

⁵⁹⁹ Al marge dret: «Com la terra man[à] sanch».

⁶⁰⁰ Al marge dret: «Philosophus».

En l'any ·XIII· del dit Tholomeu Zenon, estoic,⁶⁰¹ morí, e fonch Eleantes [129v] e Ariscareus, qui fo gran metge; lo qual, per sols tocament del polç, conegué la malaltia de l'amant.⁶⁰²

En lo ·XX· any de Tholomeu, los romans venceren als cartaginesos en la mar ab gran navili. E prengueren ·C· ciutats de Líbia stants cònsuls Cneo Cornèlio Asina, Gàlio e Duïlio. E Aníbal, ab ·LXX· naus, quasi tota la marítima de Roma e de Ytàlia destrouí. E los romans, sabent açò, feren fer naus. E Duïlius, còncul, féu fer, dins ·LX· dies, ·CXXX· naus. E Cornèlius Asina, ab ·XVI· naus, anà a la ylla de Líper e, cridat a parlament per Aníbal e assegurat, fou pres per aquell e posat en presó, en la qual morí. E los romans sabent açò, anà Duïlius contra aquell ab ·XXX· naus, e mesclada la batalla campal de les naus, Aníbal, perduda la sua nau en què anava, fugí. E foren preses ·XXXI· naus e ·XIII· sfondrades. E moriren ·III· mil hòmens e ·III· mil foren presos.

E aquest Duïlius appella alguns Duèlius. Aquest DuÈlius fou lo primer qui en Roma se combaté en batalla naval. E aquest fou-li dit en la plaça que, per vellea, li podia la lenda, lo qual, com fonch en casa dix-ho a sa muller per què no lo y havia dit perquè s'i hagués feta alguna medecina. E aquella li respòs:

—Yo u haguera feyt si no·m pensàs que axí holia a tots los altres.

E vejats quanta honestat mostrà en si.

A la final, Règulus anà contra cartaginesos. Axí com anava, posà les tendes de la host prop del riu de Bragada, prop del qual fou trobada una gran serp que tots los hòmens que devallaven a l'aygua matava. E donaven-li ab lances e ab darts e no la podien naffrar. E finalment, mataren-la ab grossa ballesta, e portaren lo seu cuyro a Roma havent ·CXX· peus de longitut. E Regulus partí's del riu e anà contra tres emperadors, ço és, Asdrúbal, e Acatim de Cicília e

⁶⁰¹ A l'original, «Zenon ustorich»; segons Beauvais, «Zenon stoicus» (Beauvais, 1591: 50r).

⁶⁰² Al marge esquerre: «Metges».

Mulicar,⁶⁰³ e parà'ls batalla; e foren vençuts los cartaginesos, e moriren-hi d'aquells ·XVII· mília hòmens e ·V· mil hòmens presos, e ·LXXII· elefants qui foren carregats de les riqueses de aquells. E lavors los cartaginesos [130r] axí vençuts, ampraren Xantipus, rey de Lacedemònia, e feren-lo capità; lo qual, ab hajuda dels spanyols e dels gà·lichs, hordenà batalla contra los romans, en la qual moriren ·XXX· mil cavallers dels romans. En la qual batalla, lo dit noble baró Règulus ab ·L· cavallers fou pres e posat en cadenes.

En après, Damícius aplegà noble e gran batalla contra los cartaginesos. E Xantipus desús dit, tement-se, anà-sse'n de Àffrica e passà-se'n en Grècia. Hon Omílius Pàulus e Fulmínius, nobles cònsuls, sabuda la presó de Règulus e la gran destrucció dels romans, passaren en Àfrica ab ·CCC· naus; e los cartaginesos, sabent açò, isqueren-los a carrera ab altres tantes naus. E hagueren gran batalla e foren vençuts los cartaginesos e sfondrades ·CCCIII· naus e ·XXX· preses e morts ·XXV· mil hòmens dels cartaginesos. E dels romans foren sfondrades ·VIII· naus e morts ·MC· hòmens. E com los romans se'n tornassen en Ytàlia carregats de la roba e presa de aquells, per naufragi periren e s'esfondraren ·CCXXI· naus.

En après, Asdrúbal, ab molta gran gent de peu e de cavall, ab ·CXXX· elefants, vengueren a Àffrica ab gran navili. E Lúcio, Matello, Florido, Plàcido, [e] Gayus,⁶⁰⁴ cònsuls, combateren-se e agueren gran batalla. E fou vençut Sdrúbal e moriren dels seus ·XX· mil hòmens, e ·CIII· elefants presos, e foren portats per Ytàlia; e Asdrúbal fugí ab poch. E los cartaginesos, cansats e lasats, demanaren pau, a la qual demanar trameteren Atilius Regulus, lo qual ja per ·V·

⁶⁰³ Aquest fragment presenta un ball de noms producte d'un error en la traducció del fragment. La font explica que «Regulus autem adversus tres imperatores Hasdrubales duos, et accitum ex Sicilia Amylcarem atrocissimum bellum gessit» (Beauvais, 1591: 51r). Per tant, segons Beauvais, Règul es va enfrontar amb tres emperadors, dos de nom Asdrúbal i un tercer, Amílcar, el qual va ser fet vindre des de Sicília. En aquesta ocasió, confon el participi passiu *accitum*, que hom pot traduir per «crídat» o «fet vindre» (Lewis & Short, 1891: 18), i s'inventa el nom d'un dels tres oponents de Règul, a qui bateja amb el nom d'Acatim de Sicília. A més, confon les grafies d'Amílcar, tot anomenant-lo Mulicar.

⁶⁰⁴ Segons Beauvais: «Lucio, Cecilio, Metello, Gaio, Forido, Placido» (1591: 51r.).

anys era stat pres. E ab altres misatgers fou tramés als romans ab jurament que, si obtenia pau ab los romans, que seria solt, e si pau no obtenia, que a mala mort morria; lo qual anà a Roma e dix açò perquè venia. E los romans li digueren què consellava ell, e aquell los dix que no era fahedora la pau, car més e millors hòmens eren los qui tenien los romans que no los altres. E com li consellasen que no y tornàs, no u [130v] volgué creure per lo jurament que havia feyt. E com fonch tornat, meteren-lo en una bota plena de claus e arredolaren-lo, e axí morí ell e ls altres que y anaren.

En aquest temps regnava en Síria, après de Antíoch Sòter, Antíoch Theos, lo qual regnà ·XV· anys.

En l'any de Tholomeu Philadelfus, e a ·D· anys que Roma fou hedificada, lo riu de Tíber per pluges fonch tant crexcut que tots los hedificis de Roma posats en lochs plans destrouí, ço que jamés no fou vist.

[16] Com regnà en Egipte Tholomeu Evergetes ·XXVI· anys

Aprés de Tholomeu Philadelfus, regnà en Egipte Tholomeu Evergetes, son frare, ·XXVI· anys. Lo qual començà a regnar en l'any de la ·VI· hedat⁶⁰⁵ ·CCCLXXXVIII· e del començament del món, ·V· mil ·XXX· anys.⁶⁰⁶ En temps de aquest, era bisbe dels juheus Simon, fill de Unies, sots lo qual, Jesús, fill de Sirach, componé lo *Libre de Saviea*, qui és dit *Eclesiasticés*. En aquest temps fou Echim, fill de Sadoch.

En l'any ·XIII· del desús dit Tholomeu, regnà en Macedònia Antigonus ·XV· anys. E com hun hom li demanàs que li donàs hun diner, respòs-li:

—Menys és que no pertany dar a rey.

⁶⁰⁵ Al marge esquerre: «·VI· hedat».

⁶⁰⁶ Al marge esquerre: «·V· mil ·XXX· anys».

E com aquell li demanàs hun besant, lo rey li dix que més era que a ell no's convenia rebre; e axí, no hagué res. Aquest Antígonus combaté los de Lacedemònia e, vençuts aquells, donà lo regne a son pare, que havia nom Apar.

En l'any denové del dit Tolomeu, los romans se batallaren contra los Gàl·lichs e moriren ·XL· mil hòmens dels gàl·lichs. En l'any ·XXIII· de aquell metex, e de la hedificació de Roma ·DXXX·, se levà batalla civil en Roma, per la qual molts senyals e maravelles se veren.⁶⁰⁷

En l'any ·XXV· del dit Tholomeu, féu gran maravella de terratrèmol en tant que Colossus, qui era en Síria, redó caygué. Aquest Colossus és posat entre los ·VII· miracles del món, car fou una ymatge de coure fúsil de ·CXXVI· peus de altitut.⁶⁰⁸ Gran maravella és com tan gran matèria axí's pogué fondre e [131r] estar. E era pus alt ·XV· peus que'l Colossus de Roma.

En aquest any, Aníbal asetjà la ciutat de Sigonça, en Spanya, ·VIII· meses e opresa de fam. E los de la ciutat, ans que no venguessen en mans de Aníbal, compongueren molt gran foch en lo qual tots se cremaren, e la ciutat romàs destruïda.⁶⁰⁹

⁶⁰⁷ Aquesta batalla civil es correspon amb la Segona Guerra Púnica. Beauvais emmarca aquest passatge dins el capítol 40 del cinqué llibre del *Speculum historiale*: «De prodigiis que Bellum Punicum praecesserunt et subversione Sagunti» (Beauvais, 1591: 51v).

⁶⁰⁸ Al marge: “La tercera maravella”.

⁶⁰⁹ El fragment prové del capítol «De prodigiis que bellum punicum precesserunt et subversione Sagunti» del *Speculum* (Beauvais, 1591: 51v) i fa referència al setge de la ciutat de Sagunt. Segurament, l'autor desconeixia aquest nom en referència a la ciutat de Morvedre, que era el nom habitual, i opta per traduir *Sagunti* per Sigonça. D'altra banda, aquesta confusió era freqüent i ja se'n feia ressò Pedro de Medina quan afirmava que::

La ciudad de Sigüenza llamaron Saguncia [...] Unos piensan que sea esta aquella famosa ciudad de Sagunto, amiga y confederada a los romanos, errando mucho en esto pues aquella ciudad de Sagunto, amiga de Roma, que destruyó Aníbal, capitán cartaginés, es la que agora llamamos Monviedro (de Medina, 1595: 757v).

En aquesta mateixa direcció aprofundia anys després Jeroni Pujades, el qual deia:

Aprés de Tholomeu Evergetes, regnà en Egipte Tholomeu Philopàtor, son fill, ·XVII· anys. Aquest Tholomeu vencé e subjugà Judea a si, e regnà ·XXXVI· anys sobre tot. Aquest revocà totes les gràcies que eren stades fetes als juheus e demanà lo trahut del ·VII· any lexat per Philadelphus. Per la crueltat del qual, Onies, bisbe, fugí en Egipte a Tholomeu Phisanes; e complint la prophecia de Ysaïes, construí hun temple en la regió de Olimpòleos.

Aquest Antíoch⁶¹⁰ entrà en lo temple de Déu e posà una ýdola enmig de aquell, e estrenyia los juheus a·dorar les ýdoles e ha usar e menjar les carns que aquells menjaven; e contínuament infestaven e perseguien los juheus. En tant que hun dia hun juheu adorava la ýdola e menjava carn de porch. E Mathaties, pare dels macabeus, per zel de Déu, matà aquell e aprés fugí-sse'n ab ·V· fills que tenia, ço és, Judes Machabeu, Johatàs, Simon, Johan e Yrchà; e anà-sse'n a les muntanyes ab ·III· mil hòmens amants Déu. E d'aquí féu moltes batalles ab Antíoch e, a la final, morí en la batalla. E Judes Machabeu e Jonathàs e los altres feren moltes e grans batalles cavallerils, per les quals la fama vench als romans, los quals los trameteren missatgers dient si volien ésser en lur companyia e de lur amistat; e aquells respongueren que·ls plahia. E de continent, los dits missatges anaren a dir Antíoch que, d'aquí havant, no infestàs ni agreujàs los juheus, e feren-lo-y jurar e portaren-se'n per rehenes en Roma son fill Antíoch Ephífanés, qui era fill menor. Aquest Antíoch lo Gran començà a regnar en l'any de la ·VI· hedat ·CCCCXIII· e del món, [131v] ·V· mil ·LVI· anys.

Alguns han volgut, y escrit, ésser estada Sagunto la qui vuy se diu Sigüença lo mateix que assí dihem de Sagunto. Y entre ells és mossèn Diego de Valera. Però puix Florian, y Medina, donan bastant satisfacció, que Sagunto no fonch altra, sinó la que vuy és Morvedre, en lo regne de València (Pujades, 1609: 51r).

⁶¹⁰ Antíoch III el gran, rei de Síria, vençut per l'esmentat Ptolemeu Filopàtor i pare de Seleuc IV i Antíoc IV *Epiphanes* (Vg. Hornblower, 2012: *Antiochus* (3) III). La crònica obvia aquest fet, que sí que esmenta Beauvais al capítol «De regno Philopatoris et Antiochi Magni savitia» (1591: 51v). La crònica reprén la narració remetent a Antíoc sense abans haver-ne fet referència. Suposem que, durant el procés de còpia, el copista s'ha saltat algun fragment. Segons la font: «Hunc Philopatorem Evergetis filium vicit rex Syrie Antiochus magnus, et Iudeam sibi subiugavit» (Beuvas, 1591: 51v).

En temps de aquest, Públius Cornèlius Scipió [e] Públíus Semprònius estants cònsuls de Roma,⁶¹¹ Aníbal trespasà per los mons Perineus e vench en Ytàlia ab ·XXX· mil hòmens de peu; contra lo qual, primer vench Scipió e fonch naffrat Aníbal per Scipió, emperò quasi tots los romans moriren e foren vençuts. Axí meteix, se combaté altra vegada ab lo dit Scipió e semblantment foren vençuts los romans, e fonch mort Scipió. E Semprònius, cònsul, tornant de Cicília, vench a l'encontre de Aníbal, lo qual los matà quasi tots que en vides Semprònius poch escapar. E axí, Aníbal aquestes tres veus vencé los romans. En l'any de la hedificació de Roma ·DXLIII·, Clàudius Marcel·lus pres la ciutat de Çaragossa en Cicília. En aquest temps, Scipió, frare de Scipió, cònsul, féu moltes batalles en Spanya e vencè Antígon, duch, en la batalla.

En aquest temps fou la quarta maravella del món, ço és, la ýdola de Belifront, de ferre, de pes de ·V· mil lliures, estant en l'ayre penjant que no·s sostenia en res, sinó que en la cuberta dalt havia moltes caramides.⁶¹²

Aquest gran Antíoch, [a]prés molts mals que hagué feyts, fou ferit per Déu; lo qual, jahent en lo lit de malaltia, lo seu cors fou corromput per verinades, qui ell no podia sostenir la pudor que exia de aquell. E axí morí miserablement e ja sentí en aquest món les penes de infern.

[17] Com regnà en Síria Selencus après de Antíoch

E après de Antíoch lo Gran, regnà en Síria Seleucus, son fill, ·XI· anys. Aquest tramés Eliodoro en Jerusalem a expoliar lo temple, lo qual fonch mort per dos jóvens e per pregàries de Honies, sacerdot, fou resucitat.

En aquest temps fou fet en Roma hun temple, lo qual, entre·ls ·VII· miracles del món, és dit lo ·V·, car fou feyt un temple redó⁶¹³ e en mig posaren [132r] Mars,

⁶¹¹ Al marge esquerre: «De Roma».

⁶¹² Al marge inferior: «La ·III· maravella».

⁶¹³ Al marge: “La ·V· maravella”.

déu de Roma, sobre una colona. E entorn del temple posaren estàtues de totes les províncies, cascuna portant lo nom de çà província escrit en los pits. E cascuna tenia hun cascavell al coll e los sacerdots contínuament vetllaven, adés huns, adés altres. E tantost que alguna província se rebe·lava contra Roma, la estàtua de aquella província girava les espatlles en aquella de Roma e lo cascavell que tenia al coll resonava. E lavors los çacerdots denunciaven-ho als cònsuls e ans que aquells de la província se fossen apercebuts, los romans los eren dessus.

Aprés de Selencus, regnà Antíoch Ephífanés, son frare, en Síria ·XI· anys. Aquest estava per rehenes en Roma, lo qual, hoÿda la mort del pare, tornà en Síria. Aquest, venut lo sacerdoci a Jàson e après a Menalau,⁶¹⁴ gentils, féu matar Onies e ferí ab engan a Egipte; e de Egipte, ferí a Jerusalem. E gitats los misatgers de Roma, posà en lo temple la ýdola de Jovis. Constrengué los juheus a husar segons lo constum dels gentils; lo qual, anant contra Jerusalem, per Alièmadem⁶¹⁵ fou foragitat e miserablement mort.

En aquest temps, Scipió Africà, fill de Scipió, cònsul lo qual Aníbal havia mort en batalla, vench ab gran host contra Aníbal e combatent-se, fou vençut Aníbal e foragitat de Ytàlia.⁶¹⁶ E vench en Spanya, al qual perseguí Scipió e vencé en camp tres vegades. E fogí-sse'n en Àffrica e ajustà grans companyes. E Scipió

⁶¹⁴ Segons Beauvais eren dos germans jueus, de nom Jesús i Joan, els quals es canviaren els nom: «Ipse quoque cum prius dicebatur Ihesus, se fecit vocari Iasonem, et frater eius qui Iohannes dicebatur se vocavit Menelaum» (Beauvais, 1591: 53v).

⁶¹⁵ Sembla atribuir la mort d'Antíoc Epífanés a un suposat Alièmadem. No es tracta sinó d'un error en la traducció, confonent així el nom de la ciutat bíblica d'Elimaida. Segons el primer llibre de Macabeus, Antíoc havia sentit parlar d'aquesta ciutat famosa per les seues riqueses, les quals ambicionava el rei, i va intentar saquejar-la, però no ho aconseguí i va haver de fugir; llavors va enmalaltir i morí al llit (1Ma, 6: 1-17). La versió de Beauvais explica:

Inter hec perambulabat Antiochus superiores regiones et audivit esse civitatem Elymaidem in Perside opulentam et templum in ea locuples in quo erant velamina aurea [...] Et querebat predari eam, sed non potuit. Nam Elymaite fugaverunt eum ignominiose [...] Et mortuus est Anthiocus peregre in montibus et miserabiliter (Beauvais, 1591: 54v).

⁶¹⁶ Al marge dret: «De Roma».

passà en Àffrica ab gran host. E Aníbal, desijant haver pau ab aquell, tramés-li misatgers que parlassen ells abduy ensemps. E com no agueren parlat, no's pogueren avenir e combateren-se e morí molta gent. E Aníbal fou vençut e fugí en Ethiòpia, dellà los monts Claros. E Scipió tramés companyes detràs aquell, lo qual, vehent que no podia scapar, trencà una pedra que tenia en un anell dejús la qual havia verí e begué'l-se e morí. E lavors [132v] Roma reposà en pau. E començaren les guerres civils entre aquells.

E sdevench-se que agué una gran brega en Roma en què morí molta gent, entre les quals hi morí una gran dona del linatge de Eneas, la qual era prenyada e tenia una gran coltellada en lo ventre. E la criatura bellugava dins, e obriren-li lo ventre e tragueren-li l'infant; e posaren-li nom <nom> Juli Cèsar per ço com fonch en lo mes de juliol tallat.⁶¹⁷

E Scipió pres Cartagènia e derrocà tots los murs de aquella de fonaments e guanyà tota Àffrica. E per ço fou dit Affricà.⁶¹⁸

E en aquest temps fou la ·VI· maravella e miracle del món, car Apol·lo construhí en Roma per consacració de una candela e ensengué foch cremant perpètuament sens lenya ni altra mixció, calfant e cohent tot ço que si acosta.⁶¹⁹

[18] Com regnà en Síria Anthiogus Eupàtor

Anthiogus Eupàtor, après de Ephíphanes, regnà en Síria dos anys.⁶²⁰ Aquest asetjà Jerusalem e donà licència als juheus de observar lur ley. Gità e lançà Phelip en Anthiòchia e, a la final, ell e tots foren presos e ligats per los seus. Per manament de Demetri foren morts. En aquest temps fou Eliüd, fill de Achim.

⁶¹⁷ Al marge esquerre: «Nota. Del nom de Julio Cèssar».

⁶¹⁸ Al marge esquerre: «Nota. De Scipió».

⁶¹⁹ Al marge esquerre: «La ·VI· maravella».

⁶²⁰ Antioc Eupàtor, fill d'Antioc IV (Hornblower, 2012: *Antiochus (5) 1*). Segons Beauvais: «Anthiocus Eupator» (Beauvais, 1591: 54v).

Aprés de Antíoch Eupàtor regnà Alexandre en Síria, fill de Ephíphanes, ·VIII· anys e mig, lo qual, per consell de Jonatàs, matà Demetri. E vençuts dos reys e preses les ciutats de aquells per Tholomeu e sa muller, filla de Demetri, per engan e falsia, per lo rey de Aràbia fou scapsat. Aprés del qual regnà Demetrius, son frare, ·VIII· anys. En aquest temps fou Alchimus, qui fou fet bisbe per aquell, lo qual, dementres que destrouia los murs de la Casa Santa de Jerusalem e les obres dels prophetes, fou ferit de peralís e morí. En aquest temps fou bisbe dels juheus Judes Machabeu e fon Eleazar, fill de Eliud.

Lo ·VII· miracle e maravella del món fou lo temple de Diana, hedificat sobre quatre colones.⁶²¹ La primera colona era fundada [133r] sobre quatre archs de grans pedres, e la segona colona era fundada sobre quatre archs de majors pedres que les primeres, e la tercera colona era fundada sobre quatre archs de molt majors pedres. E axí, hun fundament sobre altre, ·XVI· archs, que fonch cosa de gran maravella de aytal hedifici axí gran.

Aprés Demetri, regnà en Síria Antíoch lo Jove ·XVIII· anys e gità de Síria Triphon.⁶²² En après, Triphon sobrà Antíoch e pres Síria e batallà's entre si, [e] regnaren ·XVIII· anys. E, en la fi, aquest Antíoch, vençut e sobrat e pres per Gabino, cònsul de Roma, passà per Síria en part dels romans, segons la canònica del *Vell Testament*, dient: «Feyta és Síria als romans tributària».

En aquest temps fou tramés Pompeu contra Trígan, rey de Armènia, lo qual féu Stauro president e perfet de Síria, lo qual fou rebut per los factors de Hircan en Jerusalem; lo qual destrouí lo temple en lo qual se eren recullits los factors de Aristòbol. E establí los cavalls en los porches d'aquell, per la qual cosa, d'aquí havant, no fou fortunat. E féu Hirca bisbe e pres Aristòbol e sos fills e portà'ls-se'n en Roma ligats. E axí fonch finit lo regne de Síria en l'any de la ·VI· hedat ·DXXIII· e del món, ·V· mil ·CLXV· anys.

⁶²¹ Al marge: “La ·VII· maravella”.

⁶²² A partir del capítol 51 del cinqué llibre del *Speculum*, «De Antiocho Adolescente, et dolis Tryphonis, et ducatu Simonis» (Beauvais, 1591: 55v).

En aquest temps, Judes Machabeu, sobrats Apol·loni, Thimateu, Nicànor, Gòrgia, fou fet sacerdot. E delliurant los galileus e fogint Eupàtor Antíoch e trencant lo cap a Nicànor, pus agué feta amistança en los romans, fou mort falsament per Achides. E en aquest temps fou Mancha, fill de Eleazar, e fou sacerdot Jonathàs. Aquest, en venjança de Judes, son frare, féu-los tributaris. E vençut Achides e ligat falsament per Triphon, fonch mort.

E après fou sacerdot Simon Machabeu, son frare. Aquest, volent fer venjança de Triphon, qui havia son frare mort, fiant-se en Demetri per falsia e engan de Tholomeu fou mort en Gericó. E fon sacerdot Johan Yrcà. Aquest materen los fills de Zambru, per ço com [133v] aquel descobrí hu dels ·VIII· amagatalls del tresor de Davit e donà-u A·ntíoch per ço que·s levàs del siti de Jerusalem.

E en aquest temps, Crasus, cònsul de Roma, president de Síria, quasi tot l'aur del temple de Jerusalem que Pompeu havia obtengut en despesa sua e de la sua cavalleria s'enportà. Lo qual fou pres e fou fus l'or e possat en la sua bocha e morí. En aquest temps, Anthoni, duch dels romans, vencé en camp de batalla Cleopatra, reyna de Egipte e passà Egipte en part e senyoria dels romans. En aquest temps fou Cathó,⁶²³ lo savi que féu molts libres de càstichs morals. E fonch Valeri Màximus⁶²⁴ e lo molt pus sabent dels poetes, Virgili.⁶²⁵ E après de Crassus fou president e perfet de Síria Pompònius.

Aprés de Hircà fou sacerdot dels juheus Aristòbolus, lo qual, presa e ligada la mare e tres germans seus, se posà corona al cap e, per sugesió de sa muller, matà Antigonus, son frare. E axí ensemps fou rey e sacerdot; après del qual, Alexandre fou semblantment rey e sacerdot. Aquest Alexandre, morts prop de ·M· juheus, morint-se ell lexà lo regne a sa muller Alexàndria. E aquesta, cobejant lo regne, pres Hircà e Aristòbol, fills seus, ab la muller e fills, e ligà'ls

⁶²³ Al marge esquerre: «Cató».

⁶²⁴ Al marge esquerre: «Valeri».

⁶²⁵ Al marge esquerre: «Virgili».

e pres rehenes de aquells per ço que no li usurpassen lo regne. En aquest temps fou president e perfet de Síria Marco.

[19] Com fonch duch dels romans Pompeu

En aquest temps fou duch dels romans Pompeu e hac gran senyoria. Aquest donà sa filla per muller a Juli Cèsar, lo qual era gran hom e devallava del linatge de Eneas. En aquest temps fou Jacob, fill de Mathan.

En aquest temps fou Antípater, ydumeu de nació, pare de Erodes Scalonita, lo qual agué aquest fills, ço és, Erodes, Phasel·lo, Josipo e Feroràs. Erodes Escalonita engendrà Archelau e Nenopatra. Neopatra engendrà Erodes Antipas, Phelip, Aristòbol e Alexandre, Archelau e Antípater. Aristòbol⁶²⁶ [...] ⁶²⁷ [134r]

[20] [De la concepció de la Verge Maria, el casament amb Josep i el naixement de Joan Baptista]

[...] temple e aquell, axí confús e envergonyat, anà-sse'n al seu bestiar que no's girà per casa sua e plorà molt.⁶²⁸ E quant Anna, sa muller, ho sabé, fonch molt

⁶²⁶ Abans de la pèrdua d'aquest foli, el compilador segueix adaptant el text del *Speculum*. Tot i això, pel que fa a la genealogia d'Antípatre, pare d'Herodes el Gran, el text de Beauvais, que cita l'obra de Comestor, diu:

Primogenitus fuit Phaselus, secundus Herodes, qui post dictus est ascalonita, tertius Iosippus, quartus Feroras, filia vero dicta est Saloma (1591:59r).

En canvi, el text de Comestor, més endavant, incorpora altres personatges que hi apareixen a la llista de la crònica:

Primogenitus ejus Antipater ex Doside, Alexander et Aristobulus ex Marianne, Archclaus ex Mathaca Samaritide, Herodes [Col.1533A] Antipas, qui post tetrarcha fuit, et Philippus ex Cleopatra Jerosolymitide. Herodem tamen hunc quidam Marianne filium putant (1855: Col. 1532-1533).

⁶²⁷ Al marge inferior, el reclam de quadern «engendrà», que remet al primer foli del quadern següent, actualment perdut.

⁶²⁸ Després del buit produït per la pèrdua d'aquest foli, la crònica es reprén amb la història de la concepció, naixement, infància i matrimoni de la Verge Maria. Sobre aquesta història no tenim cap referència a la *Biblia* i la seua tradició prové de l'apòcrif *pseudo-Evangeli de Mateu*, atribuït erròniament

trista e dolenta e féu gran dol e plaent oració e vot a Déu que, si li donava fill o filla, que la offerria a servir del temple. E Déus tramés l'àngel sant Gabriel a Joachim dient que se'n tornàs a casa sua e trobaria sa muller, a la porta de la ciutat, que l'esperava; e que se'n venguessen a lur casa, car ça muller concebria una filla que seria mare del Salvador, lo qual tantost se mes en lo camí. E lo dit àngel vench a Anna e dix-li que anàs a la porta de la ciutat e que esperàs aquí son marit que venia. E quant aquella fou aquí, a poch instant, vench Joachim e abdós vengueren a lur casa. E aquí Anna concebé la Verge Maria e molt santament e pura, sens neguna ardor libidinosa ni cobejança de carn e sens tota màcula de peccat original ni altre peccar. Car, justa cosa e digna era que aquella carn fos neta e pura de la qual lo fill de Déu havia a pendre carn e fer-se hom.

E com per havant lo fill de Déu prengué carn de la dita Verge, la qual Déus en la sua precència eternalment elegí la dita Verge en ésser mare del seu fill, segueix-se, donchs, que la dita Verge fou neta e pura de tota màcula de peccat; per consegüent, no fou concebuda en peccat original ni en altre peccat. Per ço

a sant Jeroni. Aquesta atribució és producte de la inclusió, a manera de pròleg, d'un suposat intercanvi epistolar entre sant Jeroni i els bisbes Cromaci i Eliodor, d'autoria igualment incerta. De fet, Vicenç de Beauvais extracta l'episodi de la nativitat de la Verge Maria citant l'autoritat de «Jeronimus in historia Ioachim et Anne» (1591: 66r). Aquest *pseudo-Mateu* va ser abreujat al segle IX, donant forma a l'apòcrif *Llibre sobre la Nativitat de Maria*, el qual va ser posteriorment utilitzat per Giacomo della Voràgine per a la redacció del capítol dedicat a la nativitat de la Verge de la seua *Llegenda àuria* (Piñero, 2018: 237). El *Speculum*, tot i que de manera més breu que la *Llegenda Àuria*, inicia aquest capítol explicant els vincles genealògics de Maria amb el rei David:

Fuit autem ex stirpe David oriunda, in Nazareth nata, Ierosolimis in templo nutrita. Pater eius Ioachim, mater autem Anna dicebatur. Domus paterna ex Nazareth, maternum genus ex Bethleem erat (Beauvais, 1591: 66r).

Després d'enllaçar Maria amb l'estirp de David, aquesta llegenda prosegueix amb els futurs pares de la Verge Maria, que, davant la impossibilitat de tindre descendència, acudeixen asíduament a fer oració al temple. En un d'aquests viatges, durant la festa de la Dedicació, el sacerdot fa fora del temple Joaquim perquè en aquella celebració no hi podia entrar ningú que no hagués estat beneït amb fills. Suposem que aquest seria part del contingut del foli perdut en aquesta secció del manuscrit, el qual reprén la història de la concepció de Maria des d'aquí, quan l'àngel de Déu se'ls apareix als dos per separat anunciant-los que Anna infantaria una filla: «Et ecce Anna uxor tua pariet tibi filiam, vocabisque nomen eius Mariam» (Beauvais, 1591: 66r).

diu sent Anselm: «Convenia la Verge Maria resplandir de ytal puritat, que major sots lo cel no pogués ésser entesa e com pura ignoscència, ans que Adam peccàs, la qual no era sotsmesa ni obligada a negun peccat, sí a la major puritat».

Seguex-se, donchs, que la dita Verge resplandí de aquella pura ignoscència e, per consegüent, no fou concebuda en peccat original ni en negun altre peccat⁶²⁹ encara més. Car, axí com los [134v] bons àngels foren sostenguts e preservats ans del cars o decayment e peccat de natura angèlica per lo fill de Déu, Jesucrist redemptor, general de tota creatura racional, e axí, la Verge Maria fou remuda e preservada ans del cars o decayment de natura humana per Jesucrist, fill de Déu, universal redemptor de natura humana. E així fou neta e pura de tota màcula de peccat original e de tot altre peccat.

E quant vench al ·VIII· mes, en setembre, a ·XXVII· de l'imperi de Cèsar August, la dita Verge Maria naxqué molt gojosament e ab gran plaer del pare e de la mare, fahent-ne gràcies a Déu. E com la dita Verge agué ·III· anys, portaren-la en Jerusalem e offeriren-la a Déu al servir del temple,⁶³⁰ a tallar e cosir e obras de l'altar e los vestiments dels sacerdots, axí com les altres donzelles que y eren. Hon aquella visqué molt santament e virtuosa adoctrinant les dites donzelles en lo servir de <de> Déu, les quals ne feren cap e maestra de aquelles, e appellaren-la regineta de Natzaret.

E quant aquella agué ·XIII· anys, lo sacerdot li dix que la tornaria a casa de son pare per ço que prengués marit, la qual li respòs que no volia marit com hagués

⁶²⁹ Al marge dret:

Se cluso sensu [...] verbi: quod dixit D[eus] ad serpentem, Genesi [3°] Ipsa conteret caput t[uum]. Cum nec Eva [...] nec serpentes[...] nec conterant ni [a]liter capud serpentis. consensum spiritualem [...] In serpente diabol[...] in relligo et per cap[ut] eius id primum quo [...] se [...] reddidit. [...] nos dubitatur [...] peccati vero effectum existimo in comitte aversione voluntate create a volunta[...] diam. Fformalevero ut ita dixerum de fform[ita]tem voluntatis [...] an increate [...] inde capud dyabol[...] existimo id primii vel id quo primum lucit.

⁶³⁰ Segons la font: «Et cum trium annorum spacium volveretur, ablactatam virginem ad templum domini adduxerunt » (Beauvais, 1591: 66v).

fet vot de virginitat. E lavors lo sacerdot consultà Nostre Senyor Déu, lo qual li tramés a dir per l'àngel que ajustàs tots los hòmens del linatge de Daviu, qui eren del trip de Judà, que no havien mullers e que passasen davant l'altar ab sengles vergues seques en les mans; e aquell del qual la verga floriria, que aquell fos spós e marit de la dita Verge. E tramés a dir per l'àngel a la dita Verge que consentís al matrimoni, car la sua virginitat seria salva e conservada. E passants aquells davant l'altar, la verga de Josep florí e aquell fou espós <espós> e marit de la dita Verge Maria [135r] per social habitació.⁶³¹

E volgué Déus que la sua mare fos maridada per ço que fos acompanyada e servida per aquell e, axí metex, per guardar e conservar la fama de la dita Verge, car alguns agueren dit per havant, com ella consebé lo fill de Déu, que l'havia concebut en adulteri si no hagués marit; axí matex, per ço que la incarnació del fill de Déu fos cuberta e celada al diable, cuydant que era de Josep.⁶³²

E com lo sacerdot hagué sposada la dita Verge ab Josep, acompanyà aquella a casa de son pare e de sa mare, de la qual hagneren sobiran plaer per ço que y

⁶³¹ Per al passatge de les noces de Maria i Josep, el *Speculum* segueix extractant el text atribuït a sant Jeroni, «Hystoria Ioachin et Anne»:

Tunc pontifex publice denunciavit, ut virgines que in templo constitute hanc etatem implessent domum reverterentur, ac nuptiis operam darent. Cui mandato cum cetera prone paruissent, sola virgo Maria hoc se facere non posse respondit [...] Cunctos itaque de familia David, nuptiis habiles non coniugatos, virgas suas ad altare iussit allaturos. Eratque inter ceteros, homo nomine Joseph. Qui cum virgam suam attulisset, et ipsa ilico florem germinasset, atque in eius cacumine columba de celo veniens consedisset, liquido omnibus patuit ipsi virginem desponsandam fore (Beauvais, 1591: 67r).

⁶³² Les causes d'aquest matrimoni, en canvi, Beauvais les extrau de les glosses de sant Jeroni *super Matheum*:

Ideo autem non de simplici virgine, sed de desponsata filius dei concipitur, primo quidem ut per generationem Ioseph, origo Marie monstraretur, secundo ne a Iudeis ut adultera lapidaretur, tertio ut in Egiptum fugiens haberet mariti solatium. Martyr etiam Ignacius quartam addidit causam, scilicet ut partus eius dyabolo celaretur (Beauvais, 1591: 67r).

havien hoÿt dir. E aquella stigué e visqué molt santament e honesta, acompanyada de molts àngels aconsolant e vesitant sovent aquella.

E tornant a la matèria, en temps de Cèsar August foren trobats en Roma ·DCCCC· mil ciutedans. En aquest temps fou excel·lat Ovidi en la ylla de Pontus. En aquest temps, Erodes Scalonita, constituït rey de Judea per Cèsar August, en lo ·IIII· any del seu regne vené públicament lo sacerdocí en Jerusalem.

En aquest temps, Zacaries era gran sacerdot en Jerusalem, e, servint la sua setmana en lo temple, hun dia entrà en la Sancta Sanctorum per fer sacrifici e pregar Déu per lo poble. E veu hun àngel resplendent sehent en lo corn de l'altar, lo qual li dix que hauria hun fill de sa muller Elisabet que seria molt gran. E Zacaries dubtà per ço com ell era vell e sa muller era stèril, e de continent perdé la paraula. E acabada la setmana, tornà-se'n a casa sua e sa muller Elisabet concebé de aquell hun fill que hagué nom Johan Babtista⁶³³ a ·XIIII· de setembre en l'any de l'imperi de Cèsar August ·XLI· any e tres mesos. E ací és acabada la ·VI· hedat⁶³⁴ del món havent ·DCXXVII· anys e del començament del món, ·V· mil ·CCLXX· e comença la ·VII· hedat del món, de l'aveniment de Nostre Salvador Jesucrist tro a la fi del món.

⁶³³ Al marge dret: «Nota. De la concepció de sent Johan».

⁶³⁴ Al marge dret: «·VI· hedat».

[Nou Testament]

[1] Ací comença la plenitud de gràcia del *Novell Testament* e nativitat de Jesucrist

[135v] Com vench la plenitud de gràcia, el temps promés als sants pares e prophetes per Déu de l'aveniment de Nostre Redemptor de l'humanal linatge, tramés Déu lo seu fill eternal en lo món, nat temporalment de dona e fet sots la ley per obediència e humilitat per ço que remés aquells que eren sots la ley del peccat original e sots la servitut del diable, qui·ls tenia ligats.⁶³⁵ Car aquell, per lo peccat de Adam, ell e los qui eren en los seus loms e devallaven de Adam per rahó seminal, tots foren sotsmesos e obligats al dit peccat e servitut, acceptat la Verge Maria, que·n fou per Déus eternalment preservada; car a tots sostengué e nogué lo dit peccat. E açò per tant com tots isqueren de Adam, qui era ja tacat e sotsmés al dit peccat, e a tots fou tancada la porta de paradís celestial. E per ço Déus, per salvar lo món e reembre natura humana del dit peccat e servitut del diable e per fer-nos possehir la glòria de paradís, disponé e ordenà de trametre lo seu fill eternal en lo món a encarnar-se e unir la sua persona divina ab la natura humana, e pendre aquella. E fos Déu e hom ensemps per ço que, com a Déu, pogués remetre e relexar la pena del peccat, qui era infinit; e com ha hom morint, per la sua mort e passió pagàs e satisfés per tots la culpa del peccat, vencent e sobrant per subirana obediència e humilitat la supèrbia e inobediència de Adam menjant del fruyt vedat. Car, diu sant Johan, capítol 3, que axí ha Déu amat lo món, que·l seu fill ha liurat a mort per ço que·l món fos salvat per aquell.

⁶³⁵ A l'inici del Nou Testament, el compilador insereix aquesta introducció, de caràcter teològic que no hi és present als texts de Comestor ni Beauvais. Conté, no obstant, conceptes doctrinals que aporta Pere Llobard a les seues *Sentències*, com els de l'apartat «Auctoritate firmat ex tunc fuisse Virginem immunem a peccato», de la tercera *Distinctio* del llibre tercer, «De incarnatione verbi» (Llobard, 1854: Col.757-762); també conceptes com els de la *distinctio* 30 del segon llibre, «Quod per Adam peccatum et poena transiit in posteros» (Llobard, 1854: Col.720). Tot i això, la dependència del text de Llobard no hi és tant precisa com als capítols inicials de la crònica i aquesta introducció també podria haver-la adaptat d'algun altre compendi teològic.

Per tal, segons diu sant Luch, *capitulo primo*,⁶³⁶ que fonch tramés l'àngel sant Gabriel per Déu en la ciutat de Natzaret, que era en Galilea, a la Verge Maria, sposada de Josep, del linatge de Daviu,⁶³⁷ la qual estava en casa sua, en una cambra, contemplant e fahent oració a Déu [136r] en ora de completa. E vench l'àngel estant agenollat davant aquella e dix-li:

—Déu te sal, plena de gràcia, Nostre Senyor Déu és ab tu, beneyta est entre totes les dones.

La qual, com hagués hoÿt les paraules de l'àngel, fou torbada, no per la vista de l'àngel, que soven ne veyia, mas cogitava quina era aquella salutació tan alta e tan maravellosa. E lavors l'àngel li dix:

—No hajes temor, Maria, car tu as trobada gràcia davant Déu, que t'ha elegida mare del seu fill, havent que tu concebràs en lo teu ventre e parràs fill, e appellaràs lo nom de aquell Jesus. E aquest serà gran e serà appellat Fill de l'Altisme, e dar-li a Nostre Senyor Déu la sella de Daviu, e regnarà en la casa de Jacob e lo seu regne no haurà fi.

E lavors la Verge Maria, volent ésser certificada de la manera com se faria, e no dubtant en res, dix:

—E com se farà açò com yo no conega hom e haja fet vot de virginitat?

⁶³⁶ Al llarg del Nou Testament, el compilador sembla seguir el guió que li ofereixen les seues fonts principals. En aquest sentit, realitza una selecció dels temes que tracten Comestor i Beauvais, els quals seguirà utilitzant de manera més clara en altres parts d'aquesta secció de la crònica, però d'una manera més lliure que anteriorment, realitzant adaptacions lliures del text de la *Vulgata*. En aquest punt ja va incidir Pere Bohigas a la descripció que va fer de la Crònica universal de 1427. Bohigas alertava que, a partir del Nou Testament, el compilador «continúa ciñéndose al plan del *Speculum* [...] pero procede por cuenta propia. Su relato parece salir de los evangelios de San Mateo y de San Lucas, con interpolaciones de los apócrifos» (Bohigas, 2001: 472-473).

⁶³⁷ Al marge inferior:

Sent Johan scrivi lo seu evangeli en abraich, e los actes dels apòstols. Sent Luch scrivi lo seu evangeli en grech, e los actes dels apòstols. Sent Matheu scrivi lo seu evangeli en abraich, e los actes dels apòstols. Sent March scrivi lo seu evangeli en letí, e los actes dels apòstols. Sent Pau scrivi als romans una epístola en latí, lo restant féu en abraich.

E l'àngel li respòs:

—L'Esperit Sant sobrevindrà en tu e la virtut de l'Altisme te obrumbarà.⁶³⁸ E açò que de tu naxerà serà appellat Fill de Déu. E avet que Elisabet, cosina tua, que era estèril, ha concebut fill en la sua vellea vuy ha ·VI· mesos, car res no és imposible devers Déu.

E dix-li tot lo misteri de la redempció de l'humanal linatge, com, per los grans treballs e affanys e cruel mort e passió del seu fill, natura humana havia ésser delliurada del peccat e servitut del diable. E lavors la dita Verge, per servir a Déu e per excessiva amor que hagué a l'humanal linatge que fos salvat, acceptà ésser la Mare de Déu e dix a l'àngel:

—Havet la serventa de Déu. Sia fet a mi, segons la tua paraula.

E dites les paraules, de continent l'Esperit Sant sobrevench en aquella e la virtut de Déu la obrumbrà. Tota la Sancta Trinitat formà e fabricà lo preciós cors de Jesucrist de les més pures sanchs de aquella, ab tots sos membres, axí com són los altres infants en ·XLVI· dies. E [136v] en aquell infant fou per Déu creada de nou la Sancta Ànima de Jesucrist plena de gràcies e de virtuts ultra mesura. E creant aquella fou infusa en lo dit cors e, en aquell moment, la persona divina del Fill de Déu fou unida e ajustada en la Sancta Ànima e ab lo cor; e fou Déu e hom ensemps en un supòsit, car, axí com la ànima e lo cors fan hun hom, axí Déu e hom fan hun Crist.

E lavors la dita Verge romàs prenys del Fill de Déu ab molta consolació divinal que hagué en lo seu ventre. Aprés pochs dies, Josep, espós seu, conegué que ella era prenys, volgué-la dexar e volia-se'n anar. E l'àngel apparech-li en sompnis dient-li:

⁶³⁸ La utilització de paraules com «torbada», «cogitava» i «obrumbarà» són fruit d'una adaptació del text de la *Vulgata*: «Quae cum audisset, turbata est in sermone ejus, et cogitabat qualis esset ista salutatio» (Lc, 1: 29) i «Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi» (Lc, 1: 35).

—No vulles dexar Maria, muller tua, car açò que en ella és, de l'Esperit Sant és.

E dix-li tot lo misteri. E lavors aquest la serví ab gran reverència e honor.

[2] Ací diu sant Mattheu com Jesucrist nasqué de la Verge Maria

Esdevench-se en aquell temps, segons diu sant Matheu, *capitulo secundo*,⁶³⁹ que Cèsar August, emperador de Roma, gloriejant-se que en lo seu temps l'Imperi de Roma era tant crexcut que tot lo món era en pau sots la sua senyoria, volgué saber quantes <quantes> províncies, ciutats, viles e lochs e quants hòmens havia en lo món, e que tots fosen scrìts e que tots pagasen cascú hun diner de argent en senyal de vasallatge. E a ·XLII· anys del seu imperi féu hun manament e decret: que cascuns hòmens anassen en les ciutats, viles e lochs d'on eren naturals per ésser scrìts e pagar lo dit diner d'argent, e féu-ne fer crida per tot lo món; e feta la crida en Judea per Armo,⁶⁴⁰ president de Síria.

⁶³⁹ El passatge del cens romà ordenat per Cèsar August, així com el viatge de Josep i Maria a Betlem és del capítol segon de l'Evangeli de Lluc, no de Mateu. La confusió pot provindre de Comestor, el qual narra aquest passatge a partir de l'Evangeli de Lluc i explica l'establiment del cens romà per tal de recaptar impostos. Segons Comestor, aquest passatge de Lluc explicaria el relat del capítol 17 de l'Evangeli de Mateu, on els recaptadors d'impostos del temple pregunten a Pere si el seu mestre no té el costum de pagar impostos (Mt, 17: 24). Segons Comestor: «Hic primum Judaea facta est stipendiaria Romanis, haec descriptio singulis annis fieri videtur, qui in Evangelio legitur: "Magister vester non solvit tributum hoc anno (Matth. xvii)". Just després d'aquesta citació a Mateu, Comestor continua la narració seguint Lluc: «Ascendit autem Joseph a Nazareth in Bethlehem, eo quod esset de domo David, ut profiteretur cum Maria uxore sua praegnante» (Comestor, 1855: Col.1539). Potser aquesta inclusió de la cita de Mateu és el que provoca que el compilador identifique Mateu com l'autor del passatge de Lluc; confusió aquesta, d'altra banda, que no deixa de ser significativa.

⁶⁴⁰ Segons Comestor i la *Vulgata*: «Haec descriptio prima facta est a praeside Syriae Cyrino». (Comestor, 1855: Col. 1540 & Lc, 2: 2). En un episodi posterior titulat «Quod Herodes incarceravit Antipatrem insidiantem vitae ejus», el mateix Comestor diu: «a Cumque filium de parricidio publice accusasset, praesente Varo Syriae praeside, qui illis diebus Jerosolymam venerat, posuit eum in custodiam apud Jerichonta» (Comestor, 1885: Col.1546). Sembla més probable que el copista erre en copiar o traduir *Varo* per *Armo*, més que no a partir de *Cyrino*. No obstant, el personatge a què es refereix el passatge és Quirí (*Cyrino*), governador de Síria en aquell moment i responsable de l'esmentat cens (Lc, 2: 2).

E Josep, per amor del prenyat de la Verge Maria, pres hun bou e hun asse e féu cavalcar la dita Verge en lo ase e partiren de Natzeret per anar en Betllem, d'on Josep era natural. E quant foren en Betllem, no trobaren posada per la gran multitud de la gent que y era venguda, e posaren en hun porche hon havia hun stable hon posarien les bèsties [137r] los que venien a mercat. E lavors los àngels gitaren de Betllem tots los demonis que y eren per ço que no sabessen res del misteri de la incarnació del Fill de Déu. E estant la Verge Maria aquí, com vench en la hora de la mija nit del diumenge, la gloriosa Verge Maria, ministrant los àngels que li eren dats en custòdia, infantà e parí lo seu fill gloriós sens alguna dolor e corrompiment. E naxqué de aquella axí com la lum passa per lo crestell sens negun contrast ni corrupció sua ni del crestell, obrant, ladonchs, del dot de subtilitat de cors glorificat. E axí ella era verge e romàs éntegra, pura e neta en lo part e tostemps verge.

E los àngels, estant ella agenollada, prengueren l'infant e posaren-lo en la sua falda. E de continent, aquella lo adorà e l'embolcà en draps nèdeus e posà'l en lo pesebre entre lo bou e l'ase, los quals de continent se agenollaren e inclinaren lurs caps en senyal de fer-li reverència.⁶⁴¹ E de continent, aparech gran resplandor del cel sobre la casa hon era nat l'infant, que tot lo loch il·luminava axí com si fos de dia. E los àngels cantaven en l'ayre dient:

—Glòria sia donada a Déu alt en les altures del cel.

E aparegueren als pastors, qui vetllaven lurs bèsties, dient-los:

—Alegrau-vos, que vuy és nat lo Salvador del món en Betllem.

⁶⁴¹ La presència de l'ase i el bou, absents al relat bíblic, està motivada per referències a l'Antic Testament; en aquest cas, segons Comestor, als texts d'Isaïes i Habacuc:

Forte ibi Joseph praeseptum fecerat bovi et asino, quos secum adduxerat, in quo repositus est Jesus. Ad quod quidam referunt illud Isaiae: «Cognovit bos possessorem suum, et asinus praesepe Domini sui (Isa. I).» Et illud Habacuc: «In medio duorum animalium cognosceris». (Comestor, 1855: Col.1540).

E de continent, aquells hi anaren e trobaren l'infant posat en lo pesebre, adoraren-lo e tornaren-se'n lohant e benehint Nostre Senyor Déu.

Aquesta sancta nativitat fou per tot lo món manifestada e divulgada per moltes maravelles e senyals que se'n seguiren: primerament, que en aquella santa nit, tots quants sodomites havia en lo món, tots moriren,⁶⁴² e açò en reverència de aquella carn sagrada que'l Fill de Déu pres de natura humana; segonament, que tres sols foren vists en Orient e, poch a poch, se ajustaren e feren hun sol;⁶⁴³ terçament, que una font d'aygua que havia en Roma se convertí [137v] en oli e corré en oli tres ores; quartament, que una stela apparech als tres reys d'Orient dient-los que anassen en Judea, que'l rey dels juheus, salvador del món, era nat.⁶⁴⁴

Donchs, Jesucrist naxqué en diumenge, a ·XLII· anys de l'Imperi de Cèsar August e a ·XXX· anys del regne de Erodes Scalonita, rey de Judea.⁶⁴⁵ E com tots los hòmens de Bel·lem foren scrits e agueren pagat lo diner de argent, tornaren-se'n los que y eren venguts estrangers. E lavors Josep agué cases e mudà-s'i ab la Verge Maria e ab l'infant.

⁶⁴² Al marge dret: «Nota. Que en la nit que Jesús nasqué, moriren tots los sodomites del món».

⁶⁴³ Al marge dret: «Nota. De tres sols».

⁶⁴⁴ Les dues fonts principals de la crònica no esmenten els fets miraculosos que esdevingueren la nit en què Jesucrist va nàixer. La llegenda respon a una aglutinació de diverses tradicions que relaten portents durant la nit de Nadal. Pel que fa a la mort dels homosexuals, sant Bonaventura da Banoreggio cita l'autoritat de sant Jeroni d'Estridó (Bonaventura, 1901: 123). Altres autors situen el miracle de la font que raja oli en texts d'Orosi i Estrabó (de Turre Januen, 1711: 255). Aquest passatge el recull semblantment Francesc Eiximenis al seu *Vita Christi* (BNP Ms. Esp. 6: F.66v-67r). La llegenda que insereix ací el nostre compilador ja devia circular en diversos escrits que aglutinaven tots aquestos elements.

⁶⁴⁵ Segons Comestor:

Natus est autem Salvator anno regni Augusti Caesaris quadragésimo secundo [...] Anno vero regni Herodis trigesimo [...] Natus est autem nocte Dominicae diei (1855: Col.1540)

Beauvais, cita Comestor, però només diu «Natus est autem dominus anno regni Augusti 42 nocte dominicae diei» (1591: 69v).

[3] Diu sent Luch com Jesús fou circumscit

Quant vench lo ·VIII· dia, segons diu sent Luch capítol segon, per servir e complir la ley donada per Déu a Abraam de la circumsció en remey del peccat original, *Gènesis* ·XVII·, l'infant fou circumscit per lo sacerdot, segons era acostumat; e posaren-li nom Jesús, axí com l'àngel havia dit. E jatsia ell no fos tengut ni obligat a la dita ley com no fos consebut per via seminal, emperò per confirmar-se en los sants pares passats, volgué ésser circumscit per les rahons següents: primerament, per aprovar la ley e manament e ordinació divinal com se devia fer la circumsció, segons appar *Gènesis* ·XXXIII· et *Levitici* ·XII·; segonament, que·ls juheus no haguessen excusa ninguna perquè no l'havien rebut ni cregut com no fos circumscit ni servàs la lur ley dada per Déu a Moysés; terçament, per donar a entendre que ell havia presa vera carn passible ab tots los deffalliments de pena e no, emperò, de culpa, e que no havia pres cors fantàstich axí com digueren alguns eretges manicheus; quartament, que per la circumsció fou amagada al diable la sua incarnació, car aquell, vehent que ell havia presa circumsció, pensàs que en ell fos peccat original e, per consegüent, que fos pur hom.⁶⁴⁶

⁶⁴⁶ Comestor no explica aquestes causes. Beauvais, en canvi, exposa set causes de la circumsció de Jesucrist, que el nostre compilador reduceix a quatre:

Voluit tamen circumcidi propter 7 causas. Prima fuit ut in nobis fidem humanitatis sue roboraret, quia in hoc ostendit se veram carnem assumpsisse, non fantasticam, ut dixerunt quidam heretici. Secunda ut spem in nobis erigeret scilicet spiritualis circumcisionis, que in nobis futura est in 8 resurrectionis ab omni corruptione culpe et pene. Tercia ut caritatem confirmaret, quia tantillus infans scilicet octo dierum iam incepit sanguinem suum pro nobis fundere. Quarta ut nobis exemplum humilitatis preberet et maxime prelati qui leges instituunt, ne scilicet aliis presumant imponere honera que ipsi portare nolunt, sicut illi quos reprehendit dominus in evangelio: Alligant, inquit, honera gravia et cetera. Quinta ut nos aliorum inter quos habitamus scandala vitare doceret scilicet conformando nos eis. Omnes enim alii infantes in illo populo circumcidebantur. Et dicit Augustinus in libro confessionum 3 quod turpis est omnis pars universo suo non congruens. Unde et Paulus circumcidit Tymotheum ut evitaret scandalum Iudeorum. Sexta ut in nobis luxurie vitium, quod in isto membro dominatur, aboleret. Unde sicut primo passus est in illo membro, sic ultimo in lingua, in signum scilicet detestationis luxurie et

[4] Com Jesucrist fonch fet sacerdot e com lo nom de Jesús fonch posat a tres altres

Aquest nom de Jesús que fou imposat a Jesucrist [138r] és nom molt sant e meravellós, que vol dir *Salvador*, car ell salvà tot lo món. Aquest nom fou imposat a tres altres notables persones, ço és, a Jesús, fill de Navé, qui fou dit Josué, lo qual salvà lo poble d'Israel dels enemichs; lo segon fou Jesús, fill de Josedech, qui fou bisbe e gran sacerdot e sacrificà en lo temple de Déu; lo tercer fou Jesús, fill de Sirach, qui fonch gran doctor e propheta, qui féu lo libre de *l'Eclesiastus*. Aquests tres foren figura de Jesucrist, qui salvà lo món e fonch sacerdot e sacrificà lo seu cors en lo sant arbre de la vera creu e propheta hi·ns ensenyà la via de vida per la sua santa ley novella.⁶⁴⁷

[5] Com los tres reys vengueren [a] adorar Jesucrist

Segons diu sant Matheu, *capitolo secundo*, los tres reys d'Orient, estants en lo mont Victorial⁶⁴⁸ sperant la estela que devia nàxer segons la propheta de Balam, en la nit que naxqué Jesucrist veren la stela e meteren-se en caminar; la qual los dix que anasen en Judea, e anava'ls davant. E quant foren en Jerusalem, demanaren a Erodes hon era aquell qui era nat rey dels juheus. E aquell, per consell dels sacerdots, tramés-los en Batllem pregant-los que, com

gule quibus fere omnis humana vita infecta est. Septima ut mysterium deitatis celaretur, tum propter dyabolum, tum propter homines indignos (Beauvais, 1591: 69v).

⁶⁴⁷ Aquestes apreciacions sobre el nom de Jesús i les notables persones que així s'anomenaren no les recullen Comestor ni Beauvais.

⁶⁴⁸ En aquesta ocasió, el relat dels savis d'Orient sí que prové de Mateu (Mt, 2), però la referència a aquest «mont Victorial» l'extrau del *Speculum historiale*, el qual cita les glosses de «Chrisostomus super Matthaicum libro 1»:

Dicebantur autem magi ei lingua eorum, qua in silentio tacitaque voce glorificabant Deum. Hi ergo per annos singulos post messem ascendebant in montem qui vocabatur victorialis, habens in se quamdam speluncam in saxo, fontibus et electis arboribus amenissimus, ibique se lavantes orabant et laudabant in silentio deum tribus diebus (Beauvais, 1591: 69v-70r).

aguessen trobat e adorat, tornassen per ell per ço que'l pogués adorar. E aquells, partint-se de Jerusalem, la stela qui'ls guiava anava'ls davant tro que foren davant la casa hon era l'infant e aquí se aturà, e foren allí en ·XIII· dies après la nativitat. E lavors los dits tres reys entraren en la casa, trobaren-la uberta e la Verge Maria sola que tenia l'infant en lo bras. E gitant-se en terra adoraren l'infant com a Déu e Senyor e offeriren-li sos dons, ço és, Gaspar li offerí mirra per ço com era hom, per confortar-li los seus membres, qui eren tendres; e Melchior li offerí ensens per ço com era Déu, al qual se pertanyia aytal sacrifici; e Baltasar li offerí aur per ço com era rey, per subvenir [138v] a la necessitat e pobrea de la Verge Maria. E après, haguts alguns parlaments, rebudes algunes informacions de aquella, prengueren comiat e benedicció de l'infant e de la mare e tornaren-se'n, per manament de l'àngel, per mar en lur terra, que no tornaren per Erodes. E quant Erodes ho sabé fonch molt yrat e aguera mort tantost los infants de Betllem, sinó que no gosà per temor de rebel·lió del poble. E après poch dies, Josep ab la Verge Maria e ab l'infant, partiren-se de Betllem e vengueren secretament en [N]atzaret.

[6] Com la Verge Maria offerí Jesús al temple

Segons diu sent Luch, *capitulo 2*, après dels ·XL· dies del part de la Verge Maria, segons que la ley manava, *Levitici ·XII·*, anaren ella ab l'infant e Josep en Jerusalem per purificar-se e offerir lo seu fill en lo temple; jatsia ella no hagués mester purificació com ella no hagués concebut lo seu fill per via seminal ni hagués parit aquell ab neguna corrupció, ans fou pura e neta en lo part e tot temps verge. E quant foren en lo temple trobaren aquell sant hom, Simeon, e Anna, prophetitza, los quals acompanyaren la Verge Maria a fer la oferta del seu fill. E aquí ella lo offerí a Déu en mans del sacerdot, lo qual lo posà sobre lo altar hi l'offerí a Déu segons era acostumat. E après, la Verge, per rahó de la dècima que Abram donà a Melsisedech per servir la ley que u

manava, *Gènesis* ·XXIII·,⁶⁴⁹ offerí al sacerdot hun parell de tortres o de coloms, dels quals lo sacerdot féu sacrifici segons era acostumat: hu, per lo peccat de la mare per la cobejança de la carn que havia haguda en lo consebiment, e per la inmundícia del part; e l'altre, per lo peccat original del fill. A les quals coses, la dita Verge ni·l seu fill no eren tenguts ni obligats com ella no hagués concebut lo seu fill per via seminal ni hagués parit ab neguna corrupció ni inmundícia, segons és dit dessús. En après donaren ·V· cicles d'argent⁶⁵⁰ al sacerdot per rempció de [139r] l'infant primogènit, segons manava la ley, *Exodi, capitulo* ·XIII·, a la qual rempció l'infant no era tengut per les rahons damunt dites, mas açò fonch feyt per servir la ley.

E lo sacerdot donà l'infant a la Verge Maria. E Simeon donà'l a aquella e, quant lo tench en los seus brassos, dix:

—Senyor Déu, ara lexes lo teu servent, segons la tua paraula, en pau. Car los meus ulls an vist lo teu salutar, lo qual és appellat, davant la faç de tots los pobles, lum e revelació de les gents e glòria del teu poble de Israel.

E girant-se a la Verge Maria dix:

—Aquest és posat en ruyna e destrucció de molts e, en senyal al qual, serà contradit; e serà coltell de dolor que travessarà la tua ànima.⁶⁵¹

E après tornà'l a la dita Verge. E açò feyt, tornaren-se'n en Natzaret. E quant foren aquí, l'àngel apparech en sompnis a Josep e dix-li:

⁶⁴⁹ Potser es tracte d'un error del copista. Abram entrega la desena part de tot el botí a Melquisedec en Gn, 14: 20.

⁶⁵⁰ Beauvais no recull l'episodi de la presentació de Jesús al temple de Lc, 2. El text evangèlic, no obstant, no fa menció als cinc sicles d'argent pagats al sacerdot que, en canvi, sí que explica Comestor: «insuper redemerunt eum quinque siclis argenteis» (1855: Col.1542).

⁶⁵¹ La crònica, com hem dit, pren elements de Beauvais i de Comestor, però adapta lliurement el text bíblic, com en aquest diàleg entre Simeó i Maria, que no hi és present a les seues fonts principals:

Aquest infant serà motiu que a Israel molts caiguen i molts altres s'alcen; serà una senyera combatuda, i a tu mateixa una espasa et traspasarà l'ànima (Lc, 2: 34-35).

—Pren a Maria, esposa tua, e l'infant e ves-te'n en Egipte, car sdevenir-se deu que Erodes cercarà l'infant per matar-lo; e axí, està allí entrò que yo t'o diga.

E de continent, per lo matí secretament, Josep e la Verge Maria ab lo infant se'n partiren e anaren-se'n en Egipte, e stigueren-hi ·VII· anys entrò que Erodes fonch mort.

[7] Com Erodes féu matar los innocens per Jesucrist⁶⁵²

Esdevench-se en aquell temps que Erodes fou citat per sos fills a Roma davant lo emperador Cèsar August per gran debat que havien ab ell de la successió del regne, lo qual anà a Roma e stigué-y prop de dos anys. E com hac finats sos fets ab l'emperador, que li fou favorable e li agué sotsmesos sos fills, qui eren ·VI·, ço és, Antípater, Alexandre, Aristòbol, Archelau, Antipas e Felip. Lavors, dix a l'emperador com los tres reys de Orient eren venguts en Jerusalem demanant-li on era aquell qui és nat rey dels juheus; e com ell, per consell dels sacerdots, los havia tramesos en Batllem pregant-los que, com tornassen que

⁶⁵² Al final del capítol [5], dedicat a l'adoració dels savis d'Orient, la crònica explica com, en aquell moment, Erodes desestima l'assassinat dels innocents per por a una rebel·lió del poble. Ara reprén el relat d'Herodes i l'assassinat dels nadons tot incorporant just abans un episodi que no hi és al text canònic de la Bíblia, això és, la compareixença d'Herodes a Roma, davant Octavi August, per citació dels seus fills a causa de determinats problemes en la successió reial. Segons la Crònica, Herodes aconsegueix la sumissió dels seus fills per intercessió d'August i s'està dos anys a Roma. Durant aquesta estada, li explica al cèsar l'episodi dels reis d'Orient i com aquests li anunciaren el naixement del Mesies, de la qual cosa podria derivar un intent de rebel·lió dels jueus contra l'Imperi. Octavi August autoritza que trameten cartes a Judea amb l'ordre d'assassinar tots els nens de dos anys en avall, entre els quals fou víctima un suposat fill d'Herodes que cuidava una dida. Aquest episodi de l'ambaixada a Roma és traduït i adaptat a partir de la Història Escolàstica, que al seu torn incorpora la notícia procedent de les *Antiguitats Judaiques* de Josep Flavi, segons el qual: «Herodes autem cum de nece puerorum disponderet, citatus est per epistolam ab Augusto Cesare, ut Romam iret, accusationi filiorum responsurus» (Comestor, 1855: Col.1543). La inclusió d'aquest viatge a Roma s'insereix ací per tal d'explicar per què Herodes ordena matar els infants de fins a dos anys sí, segons el relat bíblic canònic, la matança dels innocents es produeix just després de l'adoració dels reis d'Orient; amb la qual cosa, Herodes hauria aconseguit el seu propòsit ordenant la mort únicament dels neonats. No és estranya la utilització de diverses solucions en texts no canònics que permeten d'explicar aquesta ordre d'execució del nadons de fins a dos anys. Per exemple, l'*Evangelí del Pseudo Mateu*, a tal efecte, situa l'arribada dels savis d'Orient dos anys després del naixement de Jesús (Piñero, 2018: 255). La solució de la Crònica, aprofitant el text de Comestor, consisteix en endarrerir dos anys l'ordre d'execució, aprofitant l'esmentada estada d'Herodes a Roma.

l'aguessen trobat, lo y denunciassen. E com aquells lo y havien trobat, e se n'eren tornats per altra via; e com ell en après se era certificat [139v] que era nat en Batllem, e seria gran hom e seria appellat rey dels juheus. E d'ací poria haver comensament de rebel·lió contra l'Imperi hi·n crexerien molts mals, per què era mester que, de part sua, fossen manades letres sots pena que tots los infants de Betllem e deçà encontrada de dos anys avall morissen per ço que entre aquells morís aquell infant. Car més valia que aquells infants morissen que si·s seguia perturbació en lo Imperi per ocasió sua. E lavors l'emperador manà fer les letres e donà-les a Erodes.

E quant aquell fonch tornat en Judea, tramés gran companya en Batllem e en totes les sues encontrades, e mataren tots los infants de dos anys aval que y trobaren; entre·ls quals mataren hun fill de Erodes ab lo gran brogit que y era, lo qual li criava una dida. E moriren ·III· mil infants innoscens, jatsia que alguns, no entenents, diguen que foren ·CXLIII· mil, ço que no és veritat. Car deurien entendre allò dels primogènits dels fills de Israel, qui foren senyalats per l'àngel ·XII· mil de cascun trip e foren salvats que no moriren en la nit que tots los primogènits dels egipcians moriren. E no deuen entendre dels ignoscens, qui eren fort poca part del trip de Judà tan solament.⁶⁵³

En après que Erodes Scalonita agué fet matar los infants, levaren-se alguns de sos fills contra ell. E aquell, ab gran supèrbia que tenia per la favor que havia de l'emperador, matà tres fills seus, ço és, Antípater, Aristòbol [e] Alexandre. A la final, ferit per Nostre Senyor Déu, de greu dolor morí en lo llit miserablement en hedat de ·LXX· anys. E constituí rey de Judea Archelau, fill seu, lo qual, après gran tabustol que hagué ab sos frares, fou fet thetrarcha de Ydumea e fou rey de Judea Erodes Antipas, son frare; lo qual, com hagué

⁶⁵³ En canvi, aquestes apreciacions sobre el nombre de nadons assassinats no les recullen cap de les seues fonts habituals.

regnat ·XXI· anys, féu degollar sent Johan Babtista. E en temps de aquest morí Jesucrist.⁶⁵⁴

[8] Com Josep tornà de Egipte

Quant Erodes Scalonita fou mort, [140r] l'àngel apparech a Josep en Egipte e dix-li que se'n tornàs en Natzaret, que Erodes era mort. E aquell, de continent, se partí ab la Verge Maria e ab l'infant Jesús e vench-se'n en Natzaret. E l'infant Jesús crexqué en hedat e en saviesa, manifestant e demostrant-la a les gents. E era sotmés e obedient a la sua mare e a Josep, fahent humilment los manaments e serveys de aquells. E quant Jesucrist fou de hedat de ·XII· anys, vench en Jerusalem a una gran festa ab la sua mare e Josep.

[9] Com Jesús disputà en lo temple en los juheus

Quant hagueren celebrada la festa, tornaren-se la Verge Maria ab les donas en Natzaret; e Josep, ab los hòmens e l'infant, romàs en Jerusalem. E quant foren en Natzaret, la dita Verge demanà a Josep on era Jesucrist, lo qual li respòs que no u sabia, que ell se pensava que venia ab aquella com los infants poguessen anar axí ab los hòmens com ab les dones.⁶⁵⁵ E lavors cercaren aquell per

⁶⁵⁴ Aquest fragment sobre la mort dels fills d'Herodes resulta un extracte dels capítols «De nece duorum filiorum Herodis et eius priori testamento» i «De morbo et morte Herodis et nece Antipatri» del *Speculum* (Beauvais, 1591: 70r); o bé a partir dels capítols «De nece duorum filiorum Herodis», «De magnitudine morbi Herodis», «De nobilibus Judaeis occidendis in morte Herodis, et de morte Antipatri» i «De morti Herodis, et substitutione Archelai» de la *Història Escolàstica* (Comestor, 1855: Col.1544-1547), per bé que la crònica resumeix aquests esdeveniments de manera concisa i breu.

⁶⁵⁵ Aquest passatge, junt amb el capítol anterior, segueixen el relat de Mateu, per al retorn d'Egipte (Mt, 2: 19-23) i el de Lluc, per a les disputes de Jesús al temple (Lc, 2: 41-52). Comestor explica el retorn d'Egipte (1855: Col.1549-1550), però no així la disputa al temple; en canvi, Beauvais sí que dedica un capítol per a cada episodi bíblic, del qual el compilador extrau aquesta apreciació en referència al fet que tant Josep com Maria oblidassen l'infant Jesús a Jerusalem:

Sed queritur quomodo parentes eius, idest pater putativus, et vera mater, potuerunt eum obliviscendo relinquere, qui tanta providentia eum nutrierunt. Respondendum vel ad propria redeuntibus, quod incedebant ducentes choros seorsum viri, et seorsum mulieres (Beauvais, 1591: 71v).

Natzaret entre los parents, amichs e conexents; e com no·l trobassen aquí, tornaren en Jerusalem. E cercant-lo ab gran treball, trobaren-lo en lo temple disputant ab los doctors de la ley, parlant e tractant de l'aveniment del Masies era complit e era ja nat e vengut, ab dits de molts prophetes. Los quals no li podien respondre meravellant-se com l'infant de tant pocha edat havia tant gran saber sens que no havia après letres, e havien gran plaer de aquell. E tornà-sse'n ab la Verge Maria en Natzaret. E d'aquí havant, ell vench sovint al temple.

De les maravelles e senyals e miracles que Jesucrist féu en lo temps de la sua puerícia, los quals posen alguns contemplatius, emperò són scriptures apòphiques, que no són autèntiques ni les han posades los sants evangelistes; per ço, leixar-ho em a present de posar-les per no alargar la present matèria.⁶⁵⁶

E per havant, Jesucrist fou fet sacerdot, [140v] car, segons diu Venerabilis Beda, que los juheus havien ·XII· sacerdots principals e, quant algú de aquells moria, elegien-ne hun altre. Esdevench-se en aquell temps que morí hun sacerdot. E los altres, volent-ne elegir hun altre, no·s podien concordar. A la final, meteren-ho en compromés de hun hom, que aquell que ell elegiria, fos. E per ispiració del Sant Sperit, aquell elegí Jesucrist e sacerdot. E aquells, volent-se certificar de la genologia e linatge de Jesucrist, anaren e demanaren a la Verge Maria e a altres persones, com Josep ja fos mort, dien-li Jesucrist de qui era fill; la qual respòs que:

—Jesús és fill de Déu viu e de mi, Maria, verge.

E aquells, informats per les vehines sues que ella havia parit e aletat l'infant estant e romanent verge, lavors aquells scriviren-lo en lo libre del cathàlogo

⁶⁵⁶ L'autor fa referència ací a tot un cicle d'evangèlis apòcrifs que intenten omplir el buit informatiu que presentent els texts canònics pel que fa a la infància i joventut de Jesús. Aquests, en major o menor mesura, donen compte de diferents portents i miracles que féu Jesucrist essent un xiquet. A tall d'exemple, ens han pervingut evangelis amb aquestes característiques com *l'Evangeli del Pseudo Mateu*, el del *Pseudo Tomàs* o el *Llibre de la infància del Salvador*, entre d'altres (Piñero, 2008).

dels sacerdots, del qual libre, en après, quant l'agueren mort, per enveja e per malvestat lo ragueren e deliren per ço que no·s mostràs la lur malvestat.

E l'emperador Cèsar August visqué après la nativitat de Jesucrist ·XIII· anys e mig. E après de aquell fou emperador Tiberi Cèsar ·XXIII· anys. Aquest tramés Valeri per ésser procurador de Judea, lo qual públicament vené lo sacerdocí de Jerusalem; levant-ne Ysmael, féu sacerdot Simeon, e après Eleazar, e après Amia, e après Cayfàs. E en l'any ·XVII· de Jesucrist fonch tramés Ponç Pilat per ésser procurador de Judea per Tiberi Cèsar. En aquest temps morí Ovidi en lo exili de la illa de Pontus.

[10] Com sant Johan batejà Jesús al flum Jordà

Quant Jesucrist hagué ·XXVIII· anys e mig, en lo ·XV· any de Tiberi Cèsar, segons diu sent March, *capitulo* ·X·,⁶⁵⁷ vench-se'n de Galilea a flum Jordà, hon era sant Johan Babtista batejant e aygua tan solament en senyal e figura del baptisme sdevenidor de Jesucrist. E quant sant Johan lo veu, adorà'l e dix als qui estaven de [141r] prop:

—Aveus l'anyel de Déu, lo qual toll los peccats del món.

⁶⁵⁷ Aquest passatge el recull Beauvais (1591: 75v) a partir de Comestor, el qual cita els Evangelis de Lluc i Mateu (Comestor, 1855: Col.1552). El passatge de Marc referent a la predicació de Joan Baptista s'inclou dins el capítol 1, no el 10. Potser es tracte d'un error del copista, o bé d'una confusió del compilador. En qualsevol cas, la crònica inicia el capítol fent referència a l'edat de Jesús en aquell moment a partir de Beauvais, que cita Comestor: «Jesus erat incipiens quasi annorum triginta» (Beauvais, 1591: 75v & Comestor, 1855: Col.1554). El compilador adapta la xifra a «XXVIII anys e mig». Per la seua banda, el text de Comestor segueix explicant per què diferents autors han suposat una determinada edat o una altra a Jesús en el moment d'ésser batejat. Beauvais, a més, afegeix les causes d'aquest baptisme (1591: 75v). Feta aquesta apreciació sobre l'edat de Jesucrist, el relat de la crònica s'assembla més als texts bíblics, però no segueix Marc, tal com explica la crònica –recordem, potser degut a un error–, sinó que realitza un compendi dels diferents evangelistes. En aquest sentit, la frase «Aveus l'anyel de Déu, lo qual toll los peccats del món» prové de l'Evangelí de Joan (Jn, 1: 29); mentre que «Aquest és lo meu fill molt amat, en lo qual yo·m so complagut» la recull l'Evangelí de Mateu (Mt, 3: 17). La fórmula que utilitzen els altres dos evangelis sinòptics és «Tu ets el meu Fill, el meu estimat; en tu m'he complagut» (Mc, 1: 11 & Lc, 3: 22).

E dix-li que·l batejàs, lo qual li respòs que no era ell digne de fer-ho. E Jesucrist dix-li que axí s'avia de fer. E lavors sent Johan batejà ab gran reverència Jesucrist. E sobtadament, vench gran claredat del cel sobre aquell e fon hoyda la veu de Déu lo Pare dient:

—Aquest és lo meu fill molt amat, en lo qual yo·m só complagut.

E fonch vist lo Sant Sperit en semblança de coloma que li estava sobre·l cap. E fon vist lo Fill en forma humana, que fou batejat. D'on appar que Déu, lo Pare, jamás no fou vist en neguna spècia per negun hom mortal.

E quant Jesucrist fou batejat, ell batejà sent Johan en aygua e·n Sperit Sant, car lo bapisme de sant Johan era feyt en aygua, lo qual tan solament lavava lo cors de fora e no donava gràcia ni remissió de peccats, mas appellava'ls a penitència e preparava'ls al bapisme de Jesucrist, que y fossen ja usats e lo qual donava remissió de peccats. E fet açò, instituí aquí lo sacrament del sant bapisme que fos donat a totes gents, axí hòmens com dones, en remissió del peccat original.

Hon en lo bapisme són quatre coses: la primera, que aquell qui ve al bapisme deu demanar la fe de Jesucrist, e vol ésser seu del tot per senyal de caràcter e pren lo seu bapisme, e és dit cristià, que vol dir huntat e lavat per aygua del bapisme; la segona cosa, que·l prevere que bateja haja intenció de batejar; la terça és que·l lavament e ablució sia feyt en aygua de elament e no en altra; la quarta cosa, que y sia servada la forma ordenada de les paraules que s'i deuen dir, ço és, «Yo·t bateje en nom del Pare e del Fill e del Sant Sperit, amén».⁶⁵⁸

⁶⁵⁸ Les dues fonts principals no contenen aquestes apreciacions sobre el bapisme. Sí que explica a bastament aquest sacrament Pere Llombard, *Distinctio* tercera del seu quart llibre de les *Sentències*, «Quid sit baptismus» (Llombard, 1854: Col.843).

[11] Com Jesús anà en lo desert [a] fer penitència

Com Jesucrist se partí de sent Johan, fou portat [141v] per l'Esperit Sant en lo desert, segons diu sant Matheu, *capitulo ·III·*, per ço que fos temptat per lo diable. E com agués dejunats ·XL· dies e ·XL· nits, après hagué fam. E acostant-se a ell lo temptador en forma de prom, dubtant si Jesucrist era fill de Déu e vehent que havia fam, temptant-lo de gola li dix:

—Si est fill de Déu, digues que aquestes pedres sien fetes pa e menjaràs.

Respòs Jesucrist:

—Scrit és que no viu hom solament de pa, mas encara de tota paraula que hix de la boca de Déu.

E vehent-se vensut, pres-lo e posà'l sobre'l pinacle del temple, cuydant que les gents lo veurien e negú no'l veyà. E temptant-lo de supèrbia e de vanaglòria, dix-li:

—Si fill de Déu est, lexat caure avall, car Déus ha manat als seus àngels que't garden que no rebes offensa ne dan algú. E les gents que u veuran tendran-te en gran reputació.

E respòs-li Jesucrist:

—Scrit és que no temptaràs lo Déu teu, car si yo puch devallar per lo loch segur, per què temptaré Nostre Senyor Déu?

E lo diable, vehent-se vençut, pres-lo e aportà'l sobre una muntanya molt alta e mostrà-li tots los regnes del món. E temptant-lo de avarícia⁶⁵⁹ dix-li:

⁶⁵⁹ El fragment de les temptacions al desert, a Mateu (4: 1-11). La crònica, però, fa servir el text de Comestor –o Beauvais, el qual cita l'anterior– tot relacionant cadascuna de les temptacions amb un pecat capital, relació aquesta que no afegeix Mateu:

Tentavit autem eum in eisdem tribus, quibus Adam dejecerat, sed non ordine eodem:
Primo in gula, ut esuriens, panem videns, immoderato cibi appetitu accenderetur;

—Tots aquests regnes te daré si lançant-te en terra me adores.

Ladonchs, Jesucrist li respòs asprament e dix-li:

—Ves-te'n enrere, Sathanàs, car scrit és que'l teu Déu adoraràs e aquell sol serviràs.

E lavors lo diable, vençut e sobrat per Jesucrist, lexà'l. E vengueren los àngels de Déu, e ministrant-li vianda e menjà, e devallà del desert. E après que fonch devallat del desert, segons diu sent Matheu, capítol ·III·, elegí ·XII· apòstols e ·LXXII· dexebls e començà'ls a preÿcar la ley evangelical e a informar-los de la sua sancta fe e doctrina per moltes semblances, figures e eximplis e preÿcant e amonestant a totes les gents com devien viure e servir Déu per haver salvació.

[12] Com Jesús començà de fer miracles

[142r] E començà a fer miracles e moltes maravelles, les quals nengú no poguera fer si no fos Déu. Car, segons diu sent Johan capítol 2, primerament convertí l'aygua en vi en les noces en què era majordom Archecliti;⁶⁶⁰ e

secundo de avaritia, ubi super montem ostendit ei omnia regna mundi, id est exposuit ei gloriam mundi; tertio de superbia, ut jactanter se ostenderet Filium Dei (Comestor, 1855: Col.1556 & Beauvais, 1591: 75v).

⁶⁶⁰ Es tracta d'una confusió producte d'una traducció incorrecta del text de la *Vulgata*:

Et dicit eis Jesus: Haurite nunc, et ferte architriclinio. Et tulerunt. Ut autem gustavit architriclinius aquam vinum factam, et non sciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam vocat sponsum architriclinius, et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit et cum inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est. Tu autem servasti bonum vinum usque adhuc (Jn, 2: 8-11).

El terme *architriclinio* no fa referència a un nom propi, sinó a aquell qui presideix la taula, o el mestre de cerimònies d'una festa (Lewis & Short, 1891: 154). La BVI tradueix aquest mot per «Cap de servici» (Jn, 2: 8). El mateix Pere Comestor ofereix una altra explicació del terme: «id est primati inter convivantes in triclinio» (1855: Col.1559).

il·luminà molts cechs, *Johanis* ·IX·; e mundà ·X· lebrosos, *Luce* ·VIII·;⁶⁶¹ e guarí los malalts, *Luce céptimo*; e endreçà los contreyts, *Johanis* ·X·, e paralítichs;⁶⁶² e gità los demonis dels corsos endemoniats, *Luce* ·XI·; e sanà los ytròphics, *Luce* ·IX·; e tornà l'oyr als sorts e tornà lo parlar als muts, *March* ·VII·; E sadollà ·V· ·MIL· hòmens, *Johanis* ·VI·, en lo desert de ·V· pans d'ordi e dos pexos. E altra vegada, segons diu sant March capítol ·VI·, sadollà ·III· mil hòmens de ·VII· pans e de pochs pexets en lo desert; e resucità tres morts, *Luce* ·VII·.

Lo divendres ans del Diumenge de Rams, Jesucrist resucità Làtzer, *Johanis* ·XI·. Car sdevench-se que Làtzer fonch malalt, e la Magdalena e sancta Martha enviaren a pregar Jesucrist que y anàs, que Làtzer, lur germà, era malalt. E Jesucrist era en Galilea e no vengué tantost, e Làtzer morí. E après ·III· dies que fou mort, Jesucrist vench en Bethània perquè lo miracle que faria fos més manifestat. E Martha <e Marth> vench a·quell e dix-li:

—Senyor, si tu foses ací, mon frare no fóra mort.

E respòs-li Jesucrist:

—Lo teu frare resucitarà, car yo só resurrecció e vida.

⁶⁶¹ Potser un altre error del copista. Les purificacions de leprosos a què es refereix hi són al capítol 17 de Lluc:

Fent camí cap a Jerusalem, Jesús passava entre Samaria i Galilea. A l'entrada d'un poble van anar a trobar-lo deu leprosos, que s'aturaren un tros lluny i es posaren a cridar:

—Jesús, mestre, tingues pietat de nosaltres!

En veure'ls, Jesús els digué:

—Aneu a presentar-vos als sacerdots.

Mentre hi anaven, van quedar purs de la lepra (Lc, 17: 11-14)

⁶⁶² Johan no relata la curació de cap paralític; si que ho fan, en canvi, Marc (Mc, 2), Mateu (Mt, 9) i Lluc (Lc, 5).

E la Madalena, quant sabé que Jesucrist era vengut, vench e gità's als peus de aquell plorant, lo qual plorà per compassió que agué de aquella; e dix:

—Mostrau-me lo moniment hon jau Làtzer e levau la pedra que està sobre lo moniment.

E Martha e la Magdalena digueren-li:

—Senyor, ja put e ol, car ·III· dies ha que és mort.

E Jesús los dix:

—Féu açò que yo us he dit.

E levada la pedra, Jesucrist dix:

—Leva't, Làtzer, e hix deffora.⁶⁶³

E tantost, aquell isqué deffora lo [142v] moniment viu e resucitat miracolosament. E deslligaren-li les benes en què era ligat lo cors e, de continent, parlà. E Ana fahent gràcies e lahors a aquell ensemps ab la Magdalena e ab Marta. E tots quants eren aquí foren molt meravellats del gran miracle que havia fet. E havia y alguns dels majors juheus e sacerdots de Jerusalem que eren venguts a vesitar e aconortar la Magdalena e a Marta de la mort de lur frare, per les quals coses los sacerdots li hagueren gran enveja.

Esdevench-se hun dia que, après que hagué preÿcat a les gents, dix als seus apostols:

—Què diets vosaltres de mi? Qui són yo?

Respòs sent Pere:

—Tu est Fill de Déu viu, qui est vengut en aquest món— *Matheu* ·XIX·.⁶⁶⁴

⁶⁶³ El relat de la mort i ressurrecció de Llätzer segueix el text de Joan (Jn, 11: 1: 44).

E Jesucrist dix-li:

—Tu est Pere e sobre aquesta pedra hedificaré la mia església, e a tu daré les claus del regne dels cels e potestat de solre e de ligar en los cels, car tot ço que tu ligaràs en la terra, serà ligat en los cels; e tot ço que tu solràs en la terra, serà solt en los cels.

E lavors féu-lo cap e major de la sua església militant. En après, Jesucrist muntà en lo alt munt de Tabor ab sent Pere e ab sent Johan e ab sen Jacme, e aquí transfigurà's e mostrà's ab cors glorificat, *Mathei* decimoséptimo,⁶⁶⁵ a temps no permanent e la sua cara resplandí axí com lo sol. E los seus vestiments ésser blanchs axí com la neu. E aquí aparegueren Moysés e Elies, e lo Sant Sperit, en forma de nuu, cobrí aquells. E fo hoyda la veu de Déu lo Pare dient:

—Aquest és lo meu fill molt amat, en lo qual yo·m só molt bé complagut.

Hoyts aquell e los apòstols vehent açò, caygueren stramordits en terra. E Jesucrist après tornà en ça pròpria forma e féu levar aquells, los quals no veheren algú, sinó tan solament Jesucrist. E açò féu ell per mostrar a·quells la glòria que·ls corsos dels salvats [143r] hauran en paradís, e que per açò fossen inflamats en la sua fe e amor. E fet açò, manà'ls que no u diguessen a nengú aquesta visió tro que ell fos resuscitat de mort a vida.

[13] Com Jesús entrà en Jerusalem lo Diumenge de Rams

E lo diumenge ans de la Pasqua, Jesucrist partí de Betània ab los seus apòstols. E isqué-li a carrera molta gent del poble stenent-los lurs vestidures en terra,

⁶⁶⁴ Ací la crònica presenta un altre error, aquest passatge correspon a Mt, 16.

⁶⁶⁵ El capítol 17 de Mateu no especifica el nom d'aquesta muntanya que la tradició identifica amb el Tabor; també Beauvais utilitza aquest nom per referir-s'hi al lloc de la transfiguració de Jesús: «Post dies 6 Petrum et Iacobum et Iohannem in montem Thabor secum ducens, coram eis se transfiguravit» (Beauvais, 1591: 77v).

lançant rames de arbres en la carrera per hon ell devia passar, *Mathei ·XXI·*. E isqueren-hi molts infants dient:

—Benehit sia aquell qui ve en lo nom de Déu. Salva'ns, Senyor, alt en les altees del cel.

E axí, vench-se'n al temple e aquí preycà al poble. E après tornà-sse'n en Bethània, que no trobà nengú que·l convidàs a dinar. E Jesucrist, veent la mala vida e males obres dels sacerdots phariseus e scrivans de la ley, reprenia'ls de aquelles e de mala doctrina que donaven al poble; per les quals coses, aquells li hagueren mala voluntat e gran iniquitat. E volguerren-lo matar dues vegades: la una, quant lo volguerren espenyar per una roqua avall e ell féu-se invisible; e l'altra, com lo volguerren apedregar en lo temple e féu-se invisible, segons appar *Luce ·X·* e *Johanis ·VIII·*,⁶⁶⁶ car no era venguda la ora sua ni havia a morir a aquella mort.

Aprés, en lo dilluns següent, tornà Jesucrist en Jerusalem e preycà en lo temple, segons diu sent Johan, *Johanis, ·VIII· capitulo*. Quant hac preycat, los sacerdots fariseus e scrivans de la ley presentaren-li una fembra qui era estada trobada en adulteri dient que la jutjàs assí, que si la condempnàs a mort, que los parents de aquella lo matassen com fos de bons amichs; e si la absolvia, que·l prenguessen per trencador de la ley e que·l matassen. E Jesucrist, veent la lur mala intenció, dix-los:

—Aquell de vosaltres qui és sens peccat tire-li la primera pedra.

⁶⁶⁶ L'episodi en què volen despenyar Jesús muntanya avall no és del capítol 10 de Lluc, sinó del 4:

En sentir això, tots els qui eren a la sinagoga es van omplir d'indignació; es van alçar, el van espentar cap a fora del poble i el dugueren fins a un espadat de la muntanya sobre la qual era edificat el poble, amb la intenció de despenyar-lo. Però Jesús va passar entremig d'ells i se'n va anar (Lc, 4: 28-30).

E baxà's e scrivi en terra en lo dit. E cascuns de aquells, vehent [143v] los lurs peccats, aquí tots se n'anaren que no n'i romàs negú. E lavors dix Jesucrist a la fembra:

—Hon són los qui t'acusen?

La qual respòs:

—Senyor, no n'i ha nengú.

Dix-li Jesucrist:

—Yo no·t condapnaré, ves-te'n; d'aquí havant no vulles peccar.

E fet açò, tornà-se'n en Bethània. E en lo dimarts següent, Jesucrist vench-se'n en Jerusalem. E com hac preÿcat en lo temple, segons diu sant Matheu, *Mathei* ·XXII·, los sacerdots, scrivans e fariseus vengueren ab los oficials de Erodes a Jesucrist, enterrogans a aquell si·s convenia de donar lo trahut a Cèsar, a fi que si deya que no, los erodians lo prenguessen e·l <e·l> matassen; e, si deya que hoc, que l'avalotassen ab lo poble e·l matassen. E Jesucrist, veent la lur mala intenció, dix-los:

—Mostrau-me la moneda.

E aquells li mostraren hun diner d'argent. E dix-los:

—De qui és aquesta ymatge e la subscripció?

E aquells digueren:

—De Cèsar.

E jesucrist dix-los:

—Retets a Cèsar ço que és de Cèsar, e retets a Déu ço que és de Déu.

E aquells, vehent que no l'avien pogut pendre en paraules, partiren-se confusos y envergonyits. E ell, lavors tornà-se'n en Bethània.

[14] Com Jesús lançà los revenedors del temple de Déu

Lo dimecres següent vench Jesucrist en Jerusalem e veu, davant lo porche del temple, molts bestiar e molts auçells per a vendre a aquells qui volien fer sacrifici a la Pasqua. E entrant en lo temple, segons diu sant Luch capítol ·XIX.⁶⁶⁷, trobà moltes taules de cambi en lo temple e per prestar diners a les gents per a offerir e a comprar per a obres del sacrifici. E preycà en lo temple arguynt e increpant los sacerdots, scrivans e phariseus de la ley, de la lur gran avarícia que mostraven tenint les taules en lo temple per cobdícia de la oferta e del sacrifici. E reprenent aquells de la lur simulació e ypocresia mostrant-se altres que no eren, anant ab àbit desimulat de santedat, ab les cares grogues [144r]⁶⁶⁸

[15] [De l'últim sopar]

—[...] per Déu e ja és vengut lo temps e la hora que s'a ha complir.

E dix a dos dels seus apòstols, ço és a sent Pere e a sent Johan:

—Anau en Jerusalem e entrats-vos-ne en la ciutat. Trobareu hun hom portant una ampolla de aygua. Seguiu-lo e, en la casa on aquell entrarà, digau al senyor

⁶⁶⁷ El passatge sobre la purificació del temple del capítol 19 de Lluc és molt breu i només parla de l'expulsió dels venedors en general (Lc, 19: 45-46); en canvi, el mateix episodi a l'Evangeli de Marc conté alguns dels elements que aporta ací la crònica, com són les taules dels canvistes i els venedors de coloms (Mt, 21: 12-17), de manera semblant al text de Joan (Jn, 2: 13-16). Aquestes referències a venedors d'animals que apareixen a Mateu i Joan –no així a Lluc– és el que motiva la seua identificació amb «bestiar e molts auçells per a vendre a aquells qui volien fer sacrifici». En aquest mateix sentit incideix Vicenç de Beauvais:

Sacerdotes enim avaricie sue consulentes in porticibus templi hostias vendebant cuiusque generis, ne venientes e longinquo nichil offerrent, si hostias presto non invenirent (1591: 78v).

⁶⁶⁸ En aquest quadern s'ha perdut l'antic foli ·CXLV·. La narració es reprén en l'episodi de l'últim sopar.

de la casa: «Diu lo mestre hon és lo menjador en què ell menje la Pasqua ab los seus deixebles». E aquell mostrar-vos ha hun gran cenacle ben agranat. E aquí apparellau la Pascha.⁶⁶⁹

E aquells se n'anaren e trobaren-ho tot axí acom Jesucrist los hac dit, e compraren l'anyell pasqual e apparellaren la cena. E quan vench en la horabaxa, Jesucrist se partí de Bethània per anar en la ciutat de Jerusalem. E quan foren prop la ciutat, ell dix a la sua mare e a les tres Maries:

—Vosaltres no podeu anar ab mi esta nit, entrau-vos en la ciutat e anau a casa de Martha.

E quant la Verge Maria hoý açò dix-li ab gran dolor, amargor e compassió:

—O, fill meu car, repòs de la mia ànima, vida, salut hi speranza mia; de quant ençà preneu tant dolorós comiat de mi e no voleu que yo vaja ab vós? Platja-us que no·m partescha de vós e haja ma part de les vostres dolors, treballs e affanys.

E Jesucrist li dix:

—Mare mia, vós sabeu bé que, com l'àngel vos denuncià la mia incarnació, vos dix tot lo misteri de la redempció de l'humanall linatge, e com yo havia a

⁶⁶⁹ Els tres evangelis sinòptics expliquen aquest episodi amb algunes diferències. Segons Mateu, Jesús envia directament dos deixebles no identificats «a casa de tal» (Mt 26, 18). Per la seua part, Marc recull el passatge de l'home carregat amb una ampolla o cànter d'aigua, al qual s'adrecen dos deixebles igualment no identificats (Mc, 14: 13). Lluc amplia el relat i identifica els dos deixebles amb sant Pere i sant Joan (Mt, 22: 8). D'altra banda, l'evangelista Joan no explica aquests preparatius i inicia el relat directament en el moment de l'últim sopar (Jn, 13). Pel que fa a la versió de Comestor, aquest no esmenta el nom dels deixebles enviats a aparellar el sopar (1855: Col.1615), mentre que Beauvais inicia l'episodi explicant les connotacions eucarístiques del sopar «secundum Iohannem» (1591: 79r). Per tant, almenys a l'inici d'aquest capítol, la crònica sembla adaptar el text de l'Evangelí de Lluc. No obstant, després d'aquests preparatius, el nostre cronista afegeix un relat no canònic, segons el qual, Jesús, abans d'anar de Betània a Jerusalem per celebrar el sopar de la pasqua, s'acomia de sa Mare i de les tres Maries i les adverteix que no poden acompanyar-lo en aquells moments. Un àngel s'apareix a Maria per recordar-li la missió terrenal del seu fill i recomfortar-la. Després, les dones van a Jerusalem a casa de Marta –i no a Betània, on resideix Marta segons els relats canònics– i allí la Verge Maria «féu gran dol e plant».

soferir molts affanys e treballs e havia a morir en la creu. E axí, pus volentat és de Déu, conformau-vos ab aquella, car aquesta dolor vos serà tornada en gran guoig e consolació après la mia resurrecció.

E pres comiat de la mare e de les altres Maries, e aquelles se n'entraren en Jerusalem e vengueren-se'n a casa de Marta.⁶⁷⁰ E aquí la Verge Maria féu gran dol e plant, clamant-se a Déu, lo pare:

—O Déu, pare omnipotent, e com est tant fort al meu fill que vols que muyra a tan penada e [144v] tan cruel mort e passió? Sia la tua mercé que vulls mudar,

⁶⁷⁰Pel que fa al relat dels evangelis canònics, aquests situen Jesus a Betània just abans de l'últim sopar, a casa de Simó el Leprós, on una dona desconeguda ungeix Jesús amb un perfum car (Mt, 26: 6-13 & Mc, 14: 3-6). Lluc no conté aquest episodi i Joan el situa sis dies abans de la celebració de la Pasqua (Jn, 12: 1-7). Amb relats com el que incorpora ací la crònica, s'ompli el buit entre tots dos esdeveniments (la unció de Jesús a Betània i l'últim sopar) i es representa el comiat dolorós de Jesús amb sa mare. Episodis semblants trobem al *Vita Christi* de Francesc Eiximenis quan, partint de Betània:

E anant comunament los consolà ab tanta dolçor que tot los arrapava, en especial en ço que·ls deya de la sua resurrecció [...] en com vench que foren prop de la ciutat es degueren separar, lo Senyor anant al cenacle e la sua gloriosa mare ab les altres envers casa de Làtzer (BHUV, Ms.209: 297v).

Eximenis no fa esment de la intervenció de l'àngel que parla amb Maria, però explica que:

E diu ací la dita santa contemplativa [Àngela de Fulgino] que la gloriosa, de continent fos en casa de Làtzer, separà's de totes les altres dones e intrà-sse'n dins la cambra [...] e aquí [...] ella veu altament tot lo procés de la preciosa mort de Jesucrist (BHUV, Ms.209: 298r).

Malgrat que el passatge de la crònica és molt breu, presenta, doncs, algunes similituds amb el *Vita Christi* d'Eiximenis; però, també amb el mateix passatge del *Vita Christi* d'Isabel de Villena. Aquesta obra narra un extens relat on Jesús s'acomia a Betània de Maria, Marta, Magdalena i Làtzer; un episodi carregat, com a la crònica, d'una intensa emotivitat. Malgrat tot, l'obra d'Isabel de Villena no recull, tampoc, les paraules de l'àngel a Maria, i les dones, malgrat que van a Jerusalem separadament de Jesús, no van a casa de Marta –ni de Làtzer, com a la versió d'Eiximenis– sinó que:

partint-se de aquí, entraren-se'n en Hierusalem anant a una casa per celebrar la pasca separada de aquella hon el Senyor havia de fer la cena. E allí restà la excel·lent senyora aquella nit ab aquelles santes dones, passant tota la nit sens dormir ab grandíssima dolor e plor» (Villena, 1497: 175r).

Tot i que les diferències són significatives entre els tres texts, els seus autors coneixien a bastament aquest tipus de relats piadosos que, com hem dit, hom emprava per omplir les llacunes dels texts canònics.

que la redempció de l'humanal linatge se faça per altra manera, sens mort del meu fill, com totes coses sien possibles de fer a tu.

E lavors vench l'àngel e dix ha aquella:

—De part de Déu, Verge gloriosa: tu sabs bé que, com l'àngel te vench a anunciar la incarnació del fill de Déu, te dix que, com per lo peccat de Adam tota natura humana fos condepnada a mort eternal, que Déus, volent reparar e salvar aquella, havia deslliberat de trametre lo seu fill eternal en lo món per incarnar-se e pendre carn humana en lo teu ventre virginal; e que fos Déu e hom ensemps per ço que, com a Déu, pogués remetre e relexar la pena del peccat e, com ha hom, pogués satisfier e pagar la culpa del dit peccat. E que aquell seria trahit e liurat en les mans dels juheus. E seria pres e ligat, scarnit e vituperat e escopit e menyspreat, açotat e coronat d'espines, crucificat e mort en la creu; e lo tercer dia resussitarà. E tu, per reverència de Déu e per excessiva amor que haguist a l'humanal linatge que fos salvat, acceptist e volguist ésser mare del Fill de Déu ab totes aquestes dolors, penes e turments, de què haguist gran mèrit e fonch molt acceptable a Nostre Senyor Déu. Donchs, Verge gloriosa, vulles-te confortar e conformar ab la voluntat de Déu de beneplàcit, que és immutable, e hajes bona esperança, car infinit serà lo goig que tu hauràs après la resurrecció del teu fill.

E lavors l'àngel se n'anà e ella romàs trista e molt dolorosa per la sensualitat de la carn que sentia per les dolors e treballs de son fill.

E après [que] la dita Verge e les altres Maries se'n foren entrades en la ciutat, Jesucrist se n'entrà per altra porta en la dita ciutat e vench en la casa hon se aparellava la dita cena. E quant fou aquí, dix als seus apòstols:

—Ab gran desig he desijat de menjar [145r] aquesta Pasqua ab vosaltres ans que suffra mort e passió. Car dich-vos que hu de vosaltres que és ab mi en la taula me ha venut e m liurarà a mort als peccadors, e yo seré esta nit pres e

ligat, e tots me fugireu e sereu scandalitzats en mi; e seré scarnit, flagel·lat e mort en la creu, e lo tercer dia resucitaré.

E aquells no entengueren res de açò, car no podien creure per res que Jesucrist morís. E féu-los hun gran sermó de tot ço que los havia sdevenir. E en la fi, dix-los que aguessen pau, concòrdia, amor e caritat entre si e que fossen fermes en la sua fe e crehença, e que preÿcassen la sua doctrina e ley havangelical a totes gents sens alguna temor; e beney la taula e menjà l'anyel pasqual.

[16] Com Jesucrist consagrà lo seu preciós cors

Aprés feta la cena, sehent en la taula, Jesucrist pres pa alís de la Pasqua en les sues sanctes e sagrades mans e, fahent gràcies a Déu lo Pare, benehí e trencà aquell e donà'l als seus apòstols e dexeables dient:

—Prenets e menjats-ne tots de aquest, car aquest és lo meu cors qui per vosaltres serà liurat en mans dels peccadors.

E semblantment, pres lo càlzer e mes-hi vi e benehí'l e dix:

—Prenets-ne e bevets-ne tots, car aquesta és la mia sanch, la qual per vosaltres e per molts serà escampada en remissió dels peccats; e donau a tots.⁶⁷¹

Hon devets saber, segons diu lo Mestre de les Sentències en lo quart libre, *distinctione* ·VIII·,⁶⁷² que, tantost que Jesucrist hac dites les dessus dites

⁶⁷¹ Al marge dret:

Querit utrum Christum in cena [...] Augustinus De suma Trinitate et fide catholica firmiter credamus. Una vera est fidelium Ecclesia in gloria quem cadit christo sacrificium. Et est gloriam eum eiusdem versibus in capitulo nec Moyses de consecratione. D. 2º dicit: «Sit rex sedet in cena turba cinctus duodena se tenet in manibus se cibatur ipse cibus» et ce[teri].

⁶⁷² Segons Llombard:

Forma vero est quam ipse ibidem edidit dicens: *Hoc est corpus meum*; et post: *Hic est sanguis meus*. Cum enim haec verba proferuntur, conversio fit panis et vini in substantiam corporis et sanguinis Christi; reliqua ad laudem Dei dicuntur (1854: Col.856).

paraules sobre aquell pa e sobre aquell vi, de continent aquell pa material en espècia visible fonch transustanciat per virtut divina e convertit en ver cors de Jesucrist sots spècia invisible.⁶⁷³ E lo vi material en spècia visible fou transfigurat e convertit, sots spècia invisible, en vera sanch sua. [145v] E en açò nengú no deu dubtar, car si Elies, ab la sua paraula, féu devallar foch del cel qui cremà los cavallers de Acap; e si Moysés, en virtut de Déu lançant la verga davant farahó, féu tornar aquella en serpent, e'n après, prenent aquella per la coha, tornà aquella en ça natura pròpria de verga; e ell, donant en la verga en la mar, per virtut de Déu e de ça oració, l'aygua de la mar, contra sa natura, se féu com a mur e aparegueren dotze carreres per les quals passaren los dotze trips de Israel a peu exut; e si Josué, per ça oració per virtut de Déu, féu tornar atràs l'aygua del flum Jordà contra sa natura, que no descorregué avall tro que los fills de Israel foren passats peu exut; quant més, donchs, la virtut e gràcia divina pot mudar e convertir una fàbrica en altra? E més és fer e crear lo món de no res que no és mudar e convertir una fàbrica en altra. E scientment, Jesucrist nos liurà lo seu cors e la sua sanch sots altra espècia, ço és, sots spècia invisible, per ço que la fe nostra hagués mèrit. La qual fe és

⁶⁷³ Al marge dret:

Nota. Què diu sent Gre[gori] en lo 4° del Dialogo: «Enim fidelium dubuit hab[ere] possit in [...] hora sacerdotus [...] celos aperit [...] illo Jhesus Christi miste[r]io angelorum chores a [...] se antem».

Diu sent Gregori que los àn[g]els que de primer no e[ren] en l'altar ans de la [con]sagració devallen [del] cel a fer honor e [a]sistència al san[t] sagrament. E així diu: «Quodammodo celum ap[...] quem illi qui prius era in celo descendum ad altare». No diu, però, que lo cors de Nostre Redemptor hi devall, car jatsia los àngels no puxen ésser *de novo* allí hon eren d'abans, sinó *per motum localem*. Emperò Nostre Redemptor, qui primer no era *sub specibus sancta consacrationem et sub specibus non cum advenit ubi per motum localem sine per conversionem fabrice panis in fabricam corpus Christi*. Ser[à] error creure que Nostre Redemptor devallàs al sagrament, mas diem e crehem que lo sacerdot, dient les paraules, fa transsubstanciar e convertir la fàbrica del pa material en fàbrica del ver cors de Jesucrist; e axí resta sots les spècies lo cors de Crist, e no y resta pa. Mas no diem ni's pot dir [que] lo capellà, dient les paraules, lo fassa devallar, car devallar és moviment local, e faria a donar entendre que devallant se metia sots les spècies del sagrament e'n gitaria la fàbrica del pa; lo qual seria contra la fe cathòlica, que vol e diu que la fàbrica del pa se converteix en cors de Jesucrist. E axí, no cal que ell hi devall per ésser-hi, pus la y ha cossa que's convertex en ell sens deu.

crehença de les coses que no són vistes e per fe són cregudes, car la fe no ha mèrit allí hon rahó natural ha experiment e demostració. E axí com lo sol és instrument a il·luminar, axí la fe és instrument a creure. Per ço primer cové creure que entendre. E los accidents que són en la hòstia sagrada e en lo càlzer, ço és, la color e la odor e la sabor, certament estan per si sens substància e subjecte algú,⁶⁷⁴ car la fàbrica del pa e del vi que y era ans de la consagració ja és mudada e convertida en fàbrica del cors e de la sanch de Jesucrist, en què no cau negun accident. E axí mateix, la partició o trencament que és fet en la hòstia és fet en la forma visible sacramental e no en lo cors de Jesucrist, com aquell sia tot en tot e en tota la hòstia, e roman èntegre e inpartible en cascuna part de aquella [146r] axí com fa la figura representada en lo mirall. E per ço, aquestes coses són dites sacraments, car en aquells una cosa hi és vista hi altra hi és creguda e entesa.

On la hòstia és partida per lo prevere en tres parts per tres significacions: la primera significa Jesucrist anant per terra, la segona significa aquell jahent en lo sepulcre, la terça significa aquell resucitat. E per ço, lo trencament de la hòstia significa la passió e mort de Jesucrist.⁶⁷⁵ E los vestiments que vist lo prevere quant diu missa representan los scarnis e vituperis que foren fets a Jesucrist *vide infernis*. E jatsia que en aquest sacrament sia consagrat lo cors per si e la sanch per si, ja per açò no són dos sacraments, mas és hu tan solament, car en la hòstia consagrada és lo cors e la sanch, car altrament lo cors

⁶⁷⁴ El compilador segueix extractant els conceptes doctrinals de les *Sentències* de Llombard:

Si autem quaeritur de accidentibus quae remanent, id est, de speciebus et sapore et pondere, in quo subjecto fundentur, potius mihi videtur fatendum existere sine subjecto, quam esse in subjecto, quia ibi non est substantia, nisi corporis et sanguinis dominici, quae non afficitur illis accidentibus (Llombard, 1854: Col.864).

⁶⁷⁵ Segons el text de Llombard:

Triforme est corpus Christi. Pars oblata, in calicem missa, corpus Christi quod jam surrexit, monstrat; pars comesta, ambulans adhuc super terram; pars in altari usque ad finem missae remanens, corpus jacens in sepulcro significat, quia usque in finem seculi corpora sanctorum in sepulcris erunt (1854: Col.866)..

no seria viu sens sanch; e en la consagració del càlzer és la sanch e lo cors, car altrament la sanch no seria viva sens cors. E és-hi la divinitat per concomitància, e per ço justament fou instituït aquest sagrament sots spècia de pa e de vi, per ço com Jesucrist per aquest sagrament remé tot l'om, ço és, lo cors e la ànima; car lo pa és atribuït a la carn e lo vi e la sanch a la ànima. Per ço prenem lo cors de Jesucrist per salut del cors e la sanch per salut de la ànima. Car, axí com lo pa davant totes les viandes sadolla lo cors de l'hom e lo vi lo alegra, més axí la carn e la sanch de Jesucrist sadolla e alegra l'om e li dóna més virtut de part de dins que les altres gràcies spiritualment. E per ço rahanablament és rebut tot Jesucrist sots abdoes les spècies, e no més ni menys en la una que en l'altra. E per ço aquest sagrament és dit en grech *Eu Carestia*, que vol dir bona gràcia, car som confirmats en bé e en bona gràcia de Déu.⁶⁷⁶

Hon aquest sagrament fa primer a veure què és lo sagrament. E cert és, sagrament és senyal de la cosa sagrada [146v] e és forma visible de la gràcia invisible. E per ço és dit sagrament com la divina virtut pus secretament obra salut sots cobriment de les coses visibles, car lo pa que va en lo cors no és pa material, mas és pa de vida eternal. E per ço en aquest sagrament, com la divina virtut pus secretament obra, una cosa hi és vista hi altra creguda; car la forma del pa e del vi que aquí és vista és sagrament e senyal de la cosa sagrada. Per ço en aquest sagrament ha dues coses: la una és contenguda e significada, ço és, la carn de Jesucrist e la sanch pròpia que tragué de la sagrada Verge

⁶⁷⁶ Al marge dret:

Diu sent Agostí en libre *Confessionum*: «Audiui vocem Christi dicen[entem] cibus sum grandium, cresce et mandu[ca]bis me nec tu m[e] mutabis in te sic[ut] cibum carnis tue [sed] tu mutaberis in m[e]».

És entés qui dig[na]ment reb lo preciós cors de Jesucrist de [...] de affectió carnal [...] sensual lo fa hom de affectió spiritual [e] celestial. E axí l'om se convertex en Déu per participació e devoció espiritual per les obres bones. E diu David en lo psalm *D[eus] stetit in sinagoga*: Ego dixi: vos estis dii et sibi excelsis dii per participarem [...] solus per essentiam». Axí, l'om qu'l reb dí[g]nament és convertit en Déu, ço és, en divinitat participada: «Per solus ille per essentia est verus Deus [...] vero per participationem».

Maria; e l'altra cosa és significada e no contenguda, ço és, lo cors místich de Jesucrist e de la Esgleya militant, qui és la unitat dels fels, del qual cors Jesucrist és cap. E axí com són dues coses en aquest sagrament, axí són dos maneres de rebre aquell: la una és sacramental e l'altra és spiritual. Los bons, que són sens peccats e estan en unitat de la església, aquests lo prenen sacramentalment e espiritualment, car prenen la carn e la sanch de Jesucrist e la sua gràcia; e aquests prenen lo sagrament e la cosa sagrada a lur salvació. E los mals, qui són en peccats, lo reben tan solament sacramentalment, car prenen la carn e la sanch de Jesucrist sots sagrament de spècia visible, mas no prenen lo cors místich, lo qual significa lo sagrament spiritual; e aquests lo prenen a lur dampnació.

Donchs, tornant a la matèria,⁶⁷⁷ après que Jesucrist hac liurat lo seu cors e la sua sanch per la forma desús dita als seus apòstols e dexebles, instituhí aquí aquest sagrament que, d'aquí havant, lo fessen en remissió dels peccats;⁶⁷⁸ e ordenà aquells preveres dient:

⁶⁷⁷ Després de tot aquest fragment de caire doctrinal al voltant del sagrament de l'Eucaristia, la crònica reprén la narració del sant sopar adaptant el text de Lluc (Lc, 22: 15-20).

⁶⁷⁸ Al marge esquerre:

Nota. Quod Christus comunicavit se ipsum in die cene. Unde Hyeronimus: «Ipse conviva et convivium comedes et qui comeditur». De consecratione ·D· 2^a, Hon tamen manducavit sacramentaliter quod non per fidem cum [...] visionem sicut [...] vero sacramento supersit nec spiritualiter. Ita per argumentum virtutum inde superserit com non hossit est gratia crescere [...] spiritualiter delectabatur.

Nota. Ulterius quod facit corpus Christi [...] anima et divinitas est hoc sacramento quod Christianus digne manducat. Dicendum quod digne comunicans [...] sibi corpus digne comunicantis [...] sibi voluntatem [...] unit sibi intellectum [...] totus conformat in Christum [...] licet non conveniat eum mortali tamen [...] reperiat convenientia sibi illa [...] ad se et perficit. Anima Christi iuncta anime comunicantis et ignis infundendo ardorem caritatis. Dictas vero irradiat splendorem intellectualem. Nam corpus Christi auget vires digne comunicantis conformat et perficit cui vitam prestat. Sanitatem [...] puritatem, castitatem, fortitudinem inducit et dotat [...] Ideo valde se debent preparare Christiani fideles ad hoc sacramentum recipiendum. Omnia supradicta ponit reverendissimus archiepiscopus fflorentinus magister Anthonius, de ordine predicatorum.

—Quantes que vegades açò fareu, ho fareu en la mia commemoració e en memòria de la mia passió.

E Jesucrist levà's de la taula e lavà los peus als apòstols en senyal de humilitat, e dix a Judes:

—Açò que fas, fes-ho tost.

[147r] Per dar-li a entendre que la tració que li havia fet, ell la sabia.

[17] Com Jesús féu oració en l'ort de Getsemani⁶⁷⁹ e plorà sanch

E segons diu sent Johan capítol ·XVIII·, partí's Jesucrist e anà-sse'n dellà lo torrent de Cedron, hon havia hun ort. E com fou allí, pres sent Pere, sant Johan e sent Jacme e dix-los:

—Vetllau e yo faré oració.

E apartà's un poch de aquells, [e] lançant-se abocat en terra dix:

—Pare meu, si possible és, passe de mi aquest càlzer e passió.

E açò deya segons la voluntat sensual de la carn.⁶⁸⁰

—Emperò, pare meu, no sia axí com yo vull, mas axí com tu vols.

E açò deya segons la voluntat de la rahó de la ànima. E aquesta oració féu per tres vegades e per la gran congosa que passava per la dolorosa passió e mort que preveya que li havia esdevenir. E vench tot en suor de sanch per algunes

⁶⁷⁹ A l'original, «Jhericó».

⁶⁸⁰ Per a l'episodi de l'oració a l'hort de Getsemani, la crònica segueix el capítol «De trina oratione Domini in villa Gethsemani», de la *Història Escolàstica*, del qual extrau aquestes consideracions sobre les pregàries de Jesucrist: «Et progressus ab eis quantum jactus est lapidis, procedit in faciem suam, et orabat: “Abba Pater, si possibile est, transfer hunc calicem a me” [...] Non enim vult sensus carnis» (Comestor, 1855: Col.1621).

venes que s'escamparen per tot lo cors. E acabada la oració, vench als sobredits apòstols e dix-los:

—Levats-vos e aneu, car aquell qui m'a trahit ja és prop.

E stant axí parlant, vench Judes ab molta gent armada e ab falles de foch per ço com era escur. E Jesucrist isqué'ls a carrera dient:

—A qui demanau?

Los quals li respongueren:

—Jesucrist de Natzaret.

E ell los dix:

—Yo só.

E quant aquells lo oÿren, tornaren arrere e caygueren en terra stamordits. E Jesucrist féu-los levar e dix-los:

—Si a mi demanats, lexau-ne anar aquests qui són ab mi.

E lavors Judes lo besà e aquells lo prengueren; e era ora de maytines, e ligaren-li les mans e ab una corda per la cinta e aportaren-lo-se'n. E tots los apòstols e dexebles fugiren, sinó sent Johan. E ab grans empentes e colps portaren-lo primer a casa de Annà,⁶⁸¹ que·ls venia en camí, sogre de Cayfàs, qui era bisbe aquell any. E aquí li feren molts escarnis e vituperis. E après, menaren-lo a casa de Cayfàs⁶⁸² e interrogaren-lo de moltes coses, e donaren-li buffets e cobriren-li lo cap ab un vell, donant-li cops al cap e dents: [147v]

⁶⁸¹ Annàs (Jn, 18: 13).

⁶⁸² Seguint el guió de Comestor, el compilador realitza ací un compendi dels quatre evangelistes. En efecte, l'Evangeli de sant Joan és l'únic que incorpora un primer trasllat de Jesús a casa d'Annàs, sogre de Caifàs, abans d'ésser conduït a casa d'aquest darrer, i el compilador seguirà aquest relat com a base. No obstant, segons la Crònica, Jesús s'adreça a part a Pere, Joan i Jaume tan bon punt arriben a l'hort de Getsemaní. La conversa privada entre aquests quatre no apareix ni a l'Evangeli de Joan ni al de Lluc; però

—Déus te sal, rey dels juheus.

E aquí vench Judes e lançà los ·XXX· diners e dix:

—Peccat he traint la sanch del just.

E anà-sse'n e penjà's per lo coll lo traïdor. E sent Pere renegà'l tres vegades a interrogació de una serventa. E quant fou de dia, en hora de prima, presentaren Jesucrist a Pilat acusant-lo iníquament ab falsos testimonis de moltes coses, dient que podia destruir lo temple e que après de tres dies lo redifficaria, e que excomovia la gent que's volia fer rey començant de Galilea tro aquí, e's feya fill de Déu, per què era digne de mort; e donaren-li moltes collades e escopien-li en la cara. E Pilat interrogà'l de moltes coses e no trobà causa en ell per què degués morir. E quant vench en hora tèrcia, los juheus cridaren a grans veus:

—Sia crucificat.

E Pilat, hoynt que Jesucrist era galileu, que era de potestat de Erodes, qui era rey de Galilea, tramés-lo a Erodes que'l jutjàs. E com no li volgué respondre a res que li digués, menyspreà'l e féu-li vestir una vestidura blanca de porpra per escarn, e remés-lo a Pilat. E Pilat, volent mitigar la furor de aquells, féu metre a Jesucrist en la cort. E despullat tot nuu, féu-lo ligar a un pilar ab una corda e féu-lo fortment açotar en tant que, de la planta dels peus tro al cap, no havia sanitat en aquell. E açò fet, tragué'l deffora als juheus dient:

—Yo l'e castigat e corregit. Axí, lexar l'e anar.

E aquells cridaren a grans veus:

sí al de Marc, que explicita els noms de Pere, Joan i Jaume (Mc 14,33) i al de Mateu, que es refereix a ells, tal com fa Comestor, com Pere i els dos fills del Zebedeu (Mt 26,37). Segons Comestor:

Et cum intrasset, dixit eis: Sedete hic donec vadam illuc, et orem, et etiam vos orate ne intretis in tentationem, ne scilicet succumbatis tentationi. Et assumpto Petro, et filiis Zebedaei coepit contristari (Comestor, 1855: Col.1621).

—Sia crucificat, car si aquest lexes anar, no seràs amich de Cèsar.

E Pilat, veent que res que digués no li profitava, pres aygua e lavà's les mans e digué:

—Ignosent só yo de la sanch de aquest. Vosaltres ho vejau.

E aquells respongueren concordantment a una veu:

—La sua sanch sia sobre nosaltres e sobre nostres fills.

E lavors Pilat muntà en la cadira e, sehent per tribunal e Jesucrist stant de peus, donà sentència contra aquell: que tot nuu fos posat e clavat en la [148r] creu per les mans e per los peus en manera que morís, e liurà'l en poder de aquells e de la cort que l'executassen. E aquells li vestiren una porpra com a rey per scarn. E après, despullaren-la-y e posaren-li una corona d'espines al cap.

E per havant, Sancta Mare Església ordenà que'l prevere, quant volrà dir missa, sia vestit e ornat de aquests vituperis e escarns que foren fets a Jesucrist. Hon lo amit, qui primer és posat en lo cap, significa lo vel qui fonch posat al cap de Jesucrist; e lo camís significa la vestidura blanca que li vestí Eroles, e lo sinyel significa la corda ab que fonch ligat per la cinta quant lo prengueren, e lo maniple significa la corda ab que li ligaren les mans, e la estola significa la corda ab que lo ligaren al pilar quant l'asotaren, e la casulla significa la porpra d'or que li vestiren, e la corona gran significa la corona de les spines que li posaren al cap.

E feren-li portar la creu al coll. E lavors sent Johan, vehent açò, vench a la Verge Maria, que era en casa de sancta Martha, e dix-li tot ço que s'ere sdevengut, la qual, ensemps ab les altres Maries, isqué de casa e sentí la trompeta que tocava, e veu Jesucrist molt desolat e maculat, e plorà molt agrament; lo qual, com la veu, de gran dolor que hagué de aquella, caygué en

terra.⁶⁸³ E lavors feren portar la creu a Simon Sinareu tro a *Munti Calvari*. E anant aquell, seguien-lo moltes dones plorant, lo qual los dix:

—Filles de Jerusalem, no vullau plorar sobre mi, mas plorau sobre vosaltres e sobre vostres fills, car dies vendran en què diran: «Beneventurats són los ventres que no han engenrat e les mamelles que no han aletat».⁶⁸⁴

[18] Com Jesucrist fou portat a *Munti Calvari* e crucificat

E com foren a *Munti Calvari* en ora de sexta, Jesucrist fonch despullat, [148v] posat e clavat en la creu per les mans e per los peus; e fou posat entre dos ladres.⁶⁸⁵ E la Verge Maria, vehent aquell elevat e posat en la creu, fonch coltell de dolor que li travessà la sua ànima; e faent gran plant, dix:

—O lassa mesquina, qual dolor és semblant a la mia? Yo havia hun sol fill molt simple e benigne e molt sant e perfet; e los jueus, per gran enveja e malícia, han-lo'm mort a gran tort. O, malvats juheus e cruels, crucificats la mare ab son fill.

E los passants per la carrera blasmaven e vituperaven aquell dient:

⁶⁸³ La inclusió d'aquest fragment ací permet a l'autor unir l'anterior passatge del comiat de Jesús i Maria abans de l'últim sopar amb el relat canònic de la crucifixió, en aquest cas, seguint a partir de l'episodi de Simó de Cirene (Mc, 15: 21; Mt, 27: 32 & Lc, 23: 26). Situar ara Joan a casa Marta per avisar Maria de la detenció del seu fill explicaria la creença segons la qual el deixeble estimat de l'Evangeli de Joan (Jn, 19: 25:27) que estava als peus de la creu junt amb les dones era el mateix Joan, per bé que la crònica prescindeix d'aquest darrer passatge. Segons Comestor, les paraules de Jesús anirien adreçades a la mare de Joan i no a la Verge Maria:

Stabant autem juxta crucem Mater Jesu, et Maria Cleophae, et Maria Magdalene, et Joannes. Tunc dixit Jesus Matri de Joanne: Mulier, ecce filius tuus. Et Joanni ait: Ecce mater tua (1855: Col.1631).

⁶⁸⁴ Segueix compendiant diferents passatges evangèlics, en aquest cas de l'Evangeli de Luc (Lc, 23: 27-31).

⁶⁸⁵ Al marge esquerre:

Quod dicit sanctus Ambrosius: «Talis Christus crucem ascendit [qua]les nos autore Deo natura [for]mavit». Sanctus Anselmus: «Quod Maria velanien [...] accipiens circum[d]avit lumbos filii suis».

—Los altres ha fets salvís e a si matex no ha pogut salvar. Si fill de Déu és, devalla de la creu e creurem en ell.

E havent gran set, fou abeurat de fel e de vinagre e axí vil tengut e menyspreat. E en la sisena hora, que Adam peccà en aquell dia e hora, lo novell hom Jesucrist pagà e solvé a Déu lo peccat de Adam quant fonch crucificat per les mans e per los peus e fonch abeurat de fel e de vinagre. E lavors los malvats juheus colliren e menjaren del fruyt de l'arbre de la Vera Creu quant crucificaren e mataren Jesucrist, e moriren de mort eternal. E per havant, en temps de Vespesià e Titus, quant destruïren Jerusalem e mataren infinits juheus, lavors moriren de mort corporal.⁶⁸⁶

E estant Jesucrist en la creu, dix ·VII· paraules, ço és:

—Pare, perdona'ls que no saben que's fan.— pregant Déu lo Pare que tots los creents en ell fossen salvats.

E fou exaudit per la sua reverència. En après, dix:

—Fet he.— desijant la salvació dels peccadós.

En après dix al ladre:

—Vuy seràs ab mi en paradís.

En après dix a la sua mare e a sant Johan:

—Dona, vet aquí ton fill e avet aquí ta mare.

En après dix:

⁶⁸⁶ Al marge esquerre:

Quod dicit sanctus Thomas [...] Quod Deus non oravit pro [omni]bus crucifixoribus, nec [eti]am pro omnibus qui erant [cre]dituri in eum, sed solum [pro] his qui erant predestinati [...] per ipsam vita consequere[re]tur eternam.

—Déu meu, a què m'as derelenquit⁶⁸⁷ e lexat?

En après dix:

—Ja és acabat tot ço que era scrit de mi.

E darrerament dix:

—Senyor, en les tues coman⁶⁸⁸ [149r] lo meu sperit.

E en la novena hora, Jesús, clamant ab gran veu «Elí, elí»⁶⁸⁹ comanà la sua santa ànima a Déu, lo Pare; vehent que tot ço que era prophetat d'ell era ja acabat, inspirà e reté la sua santa ànima a Déu, lo Pare; e lavors la sua santa ànima fou separada del cors. E fou verament mort tres dies. E en aquells tres dies no fou hom, car hom es consta de l'ànima e de cors ensemps. E com açò, ladonchs, no era en Jesucrist, segueix-se, ladonchs, *in triduo*⁶⁹⁰ que no fou hom.⁶⁹¹E lo cors romàs incorruptible e sens alteració alguna per la inseparable

⁶⁸⁷ Aquest fragment prové de l'evangeli de Marc (Mc, 15: 34). La paraula *derelenquit* resulta d'una adaptació d'aquest versicle bíblic:

Et hora nona exclamavit Jesus voce magna, dicens: Eloi, Eloi, lamma sabacthani? quod est interpretatum: Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? (Vulgata, 1862; Mc, 15: 34).

⁶⁸⁸ Al marge inferior:

Dicit Damacenus quod Johanes Evangelista fuit filius virginis Marie [...] et frater salvatoris quadam quem ab ipsa veritate idest achristiano qui sic dixit «matre hic est filius tuus». Ita dixit discipulis «hoc est corpus meum». Et tantus fuit in illis verbis effectus ut illico panis ille dominicum fieret corpus. Sed propter illa verba dominica quodam maius intimitate sacramentum apud [...] virginem meruit obtinere.

⁶⁸⁹ Repeteix ací part de l'anterior versicle de Marc (Mc, 15: 34)

⁶⁹⁰ Aquestes reflexions sobre si Jesucrist era home o no després de mort provenen de la *Distinctio* 22 de les *Sentències* de Pere Llombard, «Si Christus in morte fuit homo»:

Hic quaeritur, utrum in illo triduo mortis Christus fuerit homo, quod non videtur quibusdam, quia mortuus erat, et homo mortuus non est homo. (Llombard, 1854: Col.802).

⁶⁹¹ Al marge dret i inferior:

unió que y era de la persona divina del Fill de Déu ab la natura humana. E axí, en aquell dia metex e ora que Adam fou gitat de paraís terrenal, lo novell hom, Jesucrist, en aquell dia e hora obrí la entrada de paraís celestial als crehents en aquell.

E ladonchs, com Jesucrist inspirà, féu gran terratrèmol per lo món e lo sol scurí e lo vel del temple fou tallat. E foren fetes tenebres per tot lo món fahent senyal de tristor per lo seu creador. E ladonchs, Dionís,⁶⁹² gran philòsoph de Athenes, vehent aquests tan grans senyals, dix:

Nota. Quod dicitur fratre Iacobus de Voragine in *Hystoria de passionis*. Quomodo fuit modus cong[ru]entissimus ad curand[um] morbum peccatis generis Marii. Modus congruentissimus ad curand[um] morbum peccati fuit. Quod attenditur congravita temporis ex tribus. Primo: [ex] parte temporis quia Adam factum fuit et peccavit in mense martii in 6^a feria et hora [sexta] et ideo Christus pati voluit in mense marcii quia in die qua fuit annuntiatum fuit passus; natus fuit feria [sexta] passus fuit hora sexta et feria sexta.

Secundo: ex parte loci quoniam locus passionis tripliciter considera[tur] primo scilicet communis qui in loco primus homo fuit formatus quia in partibus illis juxta Damascum in agro Damasceno dicitur fuisse formatus. In loco speciali fuit sepultus quia ibidem ubi Christus passus est Adam [dicitur] fuisse sepultus licet autenticum. Non sic cum [...] Adam i Ebr[on] valle sepultus est [...] In loco singulari fuit decept[us] in ligno, in quo Christus passus [est], Adam fuit deceptus, sed dicitur pro tanto que si[cut] Adam fuit deceptus in ligno ita Christus passus fuit in ligno.

3°: ex parte modi curandi, qui [...] modus fuit per sim[i]lia et per contrari[a]. Per similia quia sicut dicit A[gustinus] in libro donis christiana: per feminam deceptus est Adam, Christus de femina natus homo hominem, mortalis mortales, morte mortuos liberavit. Unde Ambrosius: ex [te]rra virgine Adam, Christus ex virgine. Ille ad ymaginem Dei, hymago Dei, per mulieres estultitia, per mulieres sapientia nudus Adam, per peccatum nudus Christus ad satisfaciendum peccatum mors per arborem. Vita per arborem, scilicet crucis, in deserto Adam in deserto Christus. Per contraria quoniam prius homo secundum Gregorium peccaverat per superbiam inobedientiam et gulam voluit assilari Deo per scientie sublimitatem et transgredi precepta Dei per subtilitatem et gu[s]tare ponii suavitatem. Et quia curatio habet fieri per contrarium, ideo iste modus satisfati[en]di congruentissimus fuit quia fuit per humiliacionem divine voluntat inpletionem et afflictionem.

⁶⁹² D'entre les seues fonts habituals, Beauvais conté en aquest lloc una referència al filòsof Dionís l'Areopagita; no obstant, la citació divergeix de la que conté la crònica:

Unde legitur quod tunc Athenis vigeat studium, et cum inquisissent philosophi causam tenebrarum, nec invenire possent, dixit Dyonisius ariopagita, quod deus

—O deu de natura soffrir pena o tota la màchina del món serà dirrompuda.

Hon diu lo Maestre de les Sentències en lo tercer libre, *distinctione* ·XXI,⁶⁹³ que per ço com Jesucrist fou Déu e hom en hun soppòsit, per aquella inseparable unió de la humanitat unida ab la divinitat, diem que, tot ço que és dit de hun, és dit de altre per la comunicació dels tèrmens o lenguatges de parlar comunicats entre si. Car diem, quant Jesucrist morí, que l'hom és mort e que Déus resucità, e que l'hom sofferí passions e injúries; jatsesia que Déu sia immortal e inpassible. Mas és dit per la unitat del soppòsit e per ço com Jesucrist són dues natures, ço és, natura humana e natura [149v] divina; axí obra per cascuna de aquelles segons los tèrmens pertanyents a quiscuna natura. Car Jesucrist nasqué de la Verge temporalment en quant hom, e nasqué del Pare eternal en quant Déu; e fou circuncís en quant hom, e fou adorat per los reys en quant Déu; e fou ofert al temple e remut en quant hom, e fonch appellat lum e glòria del poble d'Israel en quant Déu; e fon batejat en quant hom, e fou appellat fill per lo pare en quant Déu; e fon temptat per lo diable en lo desert en quant hom, e vencé aquell en quant Déu; e fou perseguit per los juheus en quant hom, e féu miracles en quant Déu; e fou pres per los juheus en quant hom, e féu caure aquells en terra la sua paraula en quant Déu; e fou mort en la creu en quant hom, e resucità en quant Déu; e fou soterrat en quant hom, e tragué les ànimes dels sants pares dels inferns en quant Déu; e après, aconsolant los apòstols, menjà ab aquells en quant hom, e pujà-se'n gloriosament al cel en quant Déu.

E adoram Jesucrist de adoració latria, la qual és un servir e honrament de cor a sols Déu pertanyent, e degut per si e per la sua gran glòria. E adoram la Verge Maria, la gonella de Jesucrist, la sua verònica, los açots, la corona e la creu, los claus, la sponja, la lança, lo sudari, de adoració yperdulia, la qual és hun servir

nature patiebatur. Et fecerunt ei aram, et superscripserunt ignoto deo de qua legitur in actibus. (Beauvais, 1591: 80r).

⁶⁹³ *Distinctio* «Si in Christo divisio in morte fuit animae vel carnis a verbo» (Lombard, 1854: Col.800).

e honor deguda e feta a les coses annexes e acostades a Jesucrist per amor de aquell. E adoram los sants e santes e persones virtuoses de adoració de dulia, la qual és una honor e reverència deguda e feta als sobredits per lurs santedats e virtuts e per amor de Déu.⁶⁹⁴

E quant vench en hora de vespres, los juheus, obtenguda licència de Pilat, volgueren levar los corsos de les creus, que no romanguessen aquí lo disapte, qui era gran [150r] festa de Pasqua quant isqueren de la captivitat de Egipte; la qual cosa era figura de la nostra Pasqua, en la qual Jesucrist tragué lo humanal linatge de la captivitat del diable. E donchs, aquells vengueren e trencaren les cuxes als ladres per ço que morissen; e com vengueren a Jesucrist e l vessen ja que era mort, no li trencaren les cuxes. Mes hu dels servents de la cort mes-li lo ferro de la lança per <per> lo costat dret; e, de continent, ne isqué aygua e sanch en senyal que, per la sua sanch, mort e passió, són remuts e deslliurats de poder del diable e, per l'aigua del bapisme, som denejats del peccat original. E d'ací prengueren heficàcia e virtut los ·VII· sagraments de la Sgléya, los quals són donats en remey dels peccats, ço és, bapisme, confirmació, heucarestia, extremaunció, penitència, ordre de prevere e de matrimoni.

E fet açò, Josep Abarimathia e Nicodemus devallaren Jesucrist de la creu e posaren-lo en mans de la sua mare dolorosa, la qual féu molt gran plant e dolorós, e dient:

⁶⁹⁴ Explicacions semblants sobre aquests tipus de cultes apareixen a l'obra dessus citada de Llombard, al llibre tercer de les *Sentències*, *Distinctio* 9, «Le adoracione humanitatis christi; an eadem sit adoratio humanitati et deitati exhibenda» (Llombard, 1854: Col.775). Pere Llombard únicament es refereix als cultes de latria i dulia, els quals compara amb la *idololatria*. Més semblants a les explicacions de la crònica són les que fa Beauvais al capítol 51 del primer llibre del *Speculum*, «De Quatuor virtutibus cardinalibus»:

Est autem triplex adoratio sive honoris exhibitio, prima scilicet latria que soli deo debetur, secunda dulia que homini et angelo propriissime autem Christo in quantum homo tertia vero yperdulia qua honorantur crux vel corona et huiusmodi. (Beauvais, 1591: 7v).

—O, fill meu molt car, benigne fill e resplandor de Déu lo Pare, pa e lahor dels àngels, salut e preu del món, lum del cel, glòria dels sants; e què haveu vós fet als juheus que tan cruel mort e passió vos hajen donada? Com vós totstemps los hajau fets molts beneficis, gàcies e miracles, amonestant e preÿcant a aquells com devien amar Déu e servir la sua santa ley. E guarint los malalts e sanant los contrets e mudant los lebrosos e il·luminant los cechs e resucitant los morts. E per bon guardó, an-vos donada aquesta tan cruel mort e passió per enveja, malícia e iniquitat. O, fil meu, vida e salut, esperança mia, plàcia-us que yo muyra ensemps ab vós e no romanga en aquest món ab tanta dolor e treball, viuda e desacompanyada de tan gloriós fill e senyor.⁶⁹⁵

E dient moltes altres paraules [150v] semblants de gran compassió, vengueren Josep Abarimatia e Nicodemus e altres e prengueren lo cors. En après, untaren-lo ab engüents preciosos aromàtics e enbolcaren-lo en una tovallola molt nèdea. E en ora de completa, soterraren-lo en un monument de Josep tot nou, lo qual fonch ben clos e sagellat per los juheus. E aquí la sua sancta divinitat romangué unida e estech en lo cors en lo sepulcre preservant aquell de corrupció, car açò que una vegada pres, jamás no u lexa. E axí metex, fou e devallà ab la sua sancta ànima en lo infern e tragué les ànimes dels sants pares e posà-les en paradís Terrenal. E aquí estigueren tro que ell se'n muntà al cel, que pujaren après d'ell.⁶⁹⁶

⁶⁹⁵ Pel que fa a l'episodi del davallament de la creu, la crònica utilitza un motiu recurrent a la literatura de temàtica religiosa, com és el plany de la Verge, en el cas de la crònica, davant el cos sense vida de Jesucrist. La literatura catalana medieval és prolixa en l'elaboració de *plancti Mariae*; en aquest sentit, al segle XIII, tot i que farcit de provençalismes, es redacta l'anònim plany *Augats, seyos qui credets Deu lo payre*. Altres exemples d'aquest tipus de composicions els trobem al *Plant de la Verge*, de Ramon Llull, a dins els *Vita Christi* de Francesc Eiximenis i Isabel de Villena o a la *Vida de la sacratíssima verge Maria*, de Miquel Peres, entre d'altres (Garcia & Martín, 2009:566).

⁶⁹⁶ Al marge inferior:

Sanctus Thomas in 3ª parte questione 5^a 5^a [...]: «Nondum enim ascendi ad Patrem meum» Id est, non credis ad huc qu[...] sed credis potius cordus meum subblatum[...] Iohannis dicis situ sustulisti itta dicit [...] non ascendi ad huc in corde tuo per firmam credentiam et fidem [...] noli metangere quia non dum ascendi ad Patrem meum et in mente et in corde suo.

E donchs, mort Jesucrist en lo ·XVIII· any de l'imperi de Tiberi Sèsar, a ·XXI· anys del regne de Erodes Antipas, estant bisbe Cayfàs e Ponç Pilat procurador, morí Jesucrist de hedat de ·XXXIII· anys en la ciutat de Jerusalem.

[19] Com Jesucrist resucità de mort a vida al terç dia

Segons diu sant Matheu, capítol ·XXVIII·, Jesucrist, après tres dies de la sua mort, segons l'Escl'itura, comptant part del dia per tot lo dia segons la figura de sinodoches,⁶⁹⁷ per sa pròpia virtut divina resucità de mort a vida vertaderament. E la sua sancta ànima tornà en lo seu cors e fou viu; e hagué cors glorificat, ço és, que hagué impassibilitat, agilitat, subtilitat [e] claredat. Romanint lo sepulcre clos e sagellat, e les guardes que guardaven lo sepulcre, per lo gran brogit que sentiren, foren spantats e stamordits de por. E Jesucrist aparegué a la sua mare gloriosa primerament. E axí ho devem creure per rahó piadosament.⁶⁹⁸ E après, aparegué a la Magdalena e a sent Pere e a sent Jacme,

⁶⁹⁷ Pere Comestor utilitza igualment el recurs de la sinèdoque i pren la part pel tot a l'hora de realitzar el còmput dels tres dies des de la mort de Jesucrist fins la seua resurrecció:

Et ita per synecdochen dicitur Dominus, fuisse in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus, accipiendo per extremam partem parasceves, totum diem cum nocte sua, et Sabbatum totum, et per noctem Dominicæ diei ipsam Dominicam (Comestor, 1855: Col.1636).

⁶⁹⁸ Aquest episodi el recullen els tres evangelis sinòptics, per bé que amb diferències respecte als primers testimonis de la resurrecció. segons Marc, foren Maria Magdalena, Maria la mare de Jaume i Salomé (Mc, 16: 1). En canvi, segons Lluc, les dones foren Maria Magdalena, Joana i Maria la mare de Jaume (Lc, 24: 9). D'altra banda, Mateu es refereix a Maria Magdalena i «l'altra Maria» (Mt, 28: 1). Així doncs, cap dels evangelis situa la Verge Maria entre els primers testimonis de la resurrecció de Crist. Per aquest motiu l'autor indica que, piadosament, hom ha de creure que, malgrat no explicitar-ho els evangelis, el primer testimoni fou la Verge. Aquesta mateixa idea la trobem a la *Llegenda Àuria*, de Jacobus de Voragine. Segons la traducció del *Flos sanctorum romançat*:

La terça és que, abans que a tots, aparegué a la Verge gloriosa, jatsia que per los evangelistes sia callat. E açò approva la Sglésia de Roma, que, encontinent, en aquell mateix dia, en la sglésia de Sancta Maria, fan gran celebració, per qu'és semblant que Jesuchrist pus que fonch resuscitat li aparegués, car no era raó que aytal mare fos per aytal fill oblidada. Mas, per ventura, açò callaren los evangelistes, per ço que lur offici era que tan solament fessen testimoni de la sua resurrecció, per què los evangelistes no feren de altre menció, mas que u jaquiren per ferm, per ço

e après als dexebles que anaven a Emaús; e après a tots los apòstols, qui estaven justats, e a molts altres. E estigué ·XL· dies en lo món per provar e manifestar la sua [151r] sancta resurrecció. E per ço la Església fa festa de Pasqua de resurrecció, que axí com Jesucrist resucità ab cors glorificat, axí nosaltres salvats resucitarem en lo juý final ab corsos glorificats.

[20] Com Jesucrist muntà alt en los cels ab ça pròpria virtut

E segons diu sent March capítol ·XVI·, après, al quarentén dia de la sua passió, Jesucrist, salvador nostre, dix a la sua mare e als apòstols, dexebles e a les Maries que se n'anassen a Mont Olivet. E quant foren aquí ell los preycà e·ls informà de la sua sancta fe e ley avangelical. E·ls dix que·ls trametria en breu lo Sant Sperit que·ls aconsolaria e·ls ensenyaria totes coses que ell los hagués dites; e dix-los:

que primerament alegrà la mare de la sua resurrecció, per ço com ella hagué major dolor de la sua mort que tots los altres. E de açò fa testimoni sanct Ambròs en lo terç Libre de les vèrgens, dient: «Véu sancta Maria la resurrecció del Senyor e, primerament, la véu ella e la cregué» (Càmara Sempere, 2010: 119).

En canvi, després de l'explicació sobre el parlament a la Mare de Déu, el text segueix aquest capítol resumint la versió de la *Història Escolàstica*, que també cita el *Speculum* de Beauvais, segons el qual, les aparicions de Jesucrist després de la seua resurrecció foren:

Primo Mariae Magdaleneae. Secundo mulieribus redeuntibus de monumento, quando tenerunt pedes ejus et adoraverunt eum. Tertio Petro, licet non expresse habeatur de Evangelio. Quarto duobus euntibus in Emmaus: Quinto apparuit decem apostolis absente Thoma; sexto post dies octo apparuit eisdem praesente Thoma. Septimo septem discipulis apparuit in piscatione ad mare Tyberiadis, octavo in monte Thabor quando convenerant in Galilaeam, et ita ante diem Ascensionis apparuit octies. Ipsa vero die Ascensionis bis apparuit, semel undecim apostolis comedentibus in coenaculo (**Act. I**). Omnes, tam Apostoli quam alii discipuli, necnon mulieres, habitabant in illa parte Hierusalem quae dicebatur Mello, scilicet in monte Sion, ubi David construxerat sibi palatium, et ibi erat coenaculum illud grande stratum, in quo praecepit Dominus sibi parare Pascha. Et in coenaculo illo tunc habitabant undecim apostoli. Caeteri autem discipuli, et mulieres habitabant circumquaque per diversa hospitia (Comestor, 1855: Col.1645).

—Anats per tot lo món e preycats la sancta fe e doctrina evangelical a tota criatura racional perquè sien salvats aquells qui creuran, e seran batejats; e los qui no creuran són condempnats.

E presents aquells e mirant, ell se'n pujà al cel ab sa pròpia virtut molt maravellosament e gloriosament, e acompanyat de molts àngels ab les santes ànimes dels sants pares que havia treytes de l'infern, que anaven après de aquell. Ab una nuu molt resplendent reberen aquell, e seu a la dreita part e egualtat de Déu lo Pare. E los àngels, alt en l'ayre, digueren a tots los qui eren allí:

—Hòmens galileus, com estau axí meravellats mirant en lo cel? Car axí venrà en lo dia del juý per la manera que·l vehets pujar.

[21] Com Jesucrist tramés lo Sant Sperit sobre los apòstols lo dia de Pentecostés

E segons és dit en los Actes dels apòstols, *actum 2º*, a cinquanta dies de la sua passió, estant la Verge Maria e los apòstols e dexebles e les Maries tots justats en la casa del cenacle sperant lo Sant Sperit que·ls havia promés de trametre, stants ab les portes tancades, vench l'Esperit Sant consolador ab gran brogit [151v] en forma de lengües de foch, e recomplí tota la casa hon aquells staven sient de la gran resplendor. E recomplí aquells de gràcies e de virtuts e de sciències e de tots los dons del Sant Sperit. E aquells, rebuts lo Sant Sperit, isqueren de la casa parlant tots los lenguatges del món en la sua lengua, car totes les gents los entenien parlant aquells en lur lenguatge. E començaren a preycar ab gran fortalea la doctrina avangelical e la fe de Jesucrist, com havia remut lo món per la sua mort e passió; e obrant l'Esperit Sant e confermant les paraules de aquells ab senyals e miracles, e convertiren a la fe cristiana molta gent.

Ara fa a veure com en la fi del món vendrà a fer juhí general per donar a quiscuns lur guardó. E digam primer com vendrà antecrist.

[22] Ací tracta del temps que vendrà antecrist

En los derrés temps, antecrist naxerà en la Babilònia⁶⁹⁹ de peccat de fornicació, e serà nodrit e adoctrinat per diables; e sabrà e haurà totes les males arts, per les quals sabrà tots quants tresors haurà amagats dejús terra e en la mar. E farà ab les males arts que haurà molts senyals e maravelles, e dirà que és fill de Déu; e elegirà apòstols e dexebles preÿcant e manifestant com ell és fill de Déu. E darà als reis e prínceps e grans senyors e a molts altres grans tresors e grans dons, per los quals se tirará tots a ça crehença e a la sua ley. E vendrà en Jerusalem e posarà la sua cadira enmig del temple dient e manifestant com ell és fill de Déu e lo vertader mesies promés en la ley, inpuñant e revocant com Jesucrist no era estat fill de Déu ni verdader messies, anul·lant e cassant tota la ley e doctrina de aquell e interpretant e declarant totes les profecies e scriptures

⁶⁹⁹ Per a la redacció del capítol dedicat a l'adveniment de l'Anticrist, la crònica sembla abreuçar els capítols 108, «De adventu Antichristi et eius fallaciis», i 109, «De persecutione eius et interitu ipsius» del llibre 31 del *Speculum historiale*, els quals contenen una àmplia descripció d'aquest episodi. Almenys recull els elements més importants del text de Beauvais, per bé que n'aporta d'altres com per exemple el fet que, amb l'ajut de les seues males arts, l'anticrist serà capaç de trobar tresors amagats Segons l'obra de Vicenç de Beauvais:

Legitur autem Antichristus in Babilone de tribu Dan nasciturus [...] Cumque venerit Ierosolimam, circumcidet se dicens Iudeis se esse Christum ipsis in lege promissum, Christum vero nostrum fuisse deceptorem et magum. Omnes itaque Iudei credentes et ei adherentes, confluent ad ipsum et reedificabunt templum a Romanis destructum. Ibiq̄ue sedebit, dicens se esse summum deum. Veniet quidam quidem ut ait apostolus, in omni virtute potestatis humane et opulentie, facietque signa et prodigia que dicuntur mendacia, vel quia non erunt vera sed phantastica vel quia ad confirmandum mendacium ostensa ad seducendum videlicet illos qui caritatem et veritatem Christi recipere nolunt. Multa deceptis munera largietur et quos terrore nequiverit avaricia subiugabit [...] Tunc emittet dominus Helyam et Enoch famulos suos ad hoc ipsum viventes in paradyso terrestri reservatos ut ipsum Antichristum redarguant et corda filiorum ad patres convertant, tandemque mortis debitum tanto tempore dilatatum exolvant. [...] Tunc Antichristus furore repletus, iubebit sanctos dei testes Enoch scilicet et Helyam occidi et iacebunt in plateis Iherusalem per triduum insepulti ut quicumque viderint timeant eis conformari. [...] Denique iuxta visionem Danielis veniet Antichristus usque ad verticem montis Oliveti qui dicitur inclitus et sanctus quia ex eo ascendit ad patrem Christus dominus. Ibiq̄ue seductor ille peribit, unde salvator ad celos ascendit. [...] Ipso namque Ihesu clamante in aere, morietur Antichristus per Michaellem ut dicitur fulminatus (Beauvais, 1591: 488-489r).

atribuint-les a ci. Lo qual, de continent, serà cregut per [152r] los juheus e molts altres e per alguns mals cristians per los dons que·ls farà e per los grans senyals que falsament los farà. E qui volrà creure en ell, donar-los ha molt; e qui no volrà creure, ell ne farà matar molts e farà'ls grans persecucions e mals. E molts fugiran de la sua faç e habitaran en lo desert e·n les cavernes de la terra. E serà tanta la persecució que farà dels cristians que, si no per lo temps que serà abreuhat per Déu, poch serien los cristians que romandrien en la fe de Jesucrist.

E lavors vendran Elies e Enoch de paradís Terrenal e disputaran ab aquell dient e provant com ell no és fill de Déu ne messies, ans és falç propheta e gran encantador que tot ço que fa, o fa ab males arts. Mas que Jesucrist era ver fill de Déu e vertader messies, e açò sabien ells per revelacions divinals e per experiència que u havien vist. Per la qual cosa, antecrist los farà de continent degollar, e secretament seran soterrats per los fels cristians. E farà com que sia mort e amagar s'an los seus dexebles. E pendran lo seu cors e soterrar l'an, e lo tercer dia resucitarà e mostrar s'a. E en après, muntarà al munt d'Olivet dient que se'n vol muntar al cel, e pujar-se'n ha per l'ayre ensús. E ladonchs, vendrà l'archàngel sent Miquel e percurirà aquell, e derrocar l'a en terra e sclatarà e, de continent, morrà.

E totes les gents que veuran açò e u oyran dir, renunciaran a la fe e crehença de aquell e convertir s'an a la fe de Jesucrist. E lavors los crestians, qui estaran en los deserts que seran amagats, hiran preycant la fe de Jesucrist per tot lo món. E totes les gents vendran a la conexença de la vera fe cristiana. E hauran espay de convertir-se, segons alguns han scrit, ·XL· dies après la mort de antecrist, en ans que sia lo juý final.⁷⁰⁰

⁷⁰⁰ Al marge dret:

Primo Augustinus De civitatis Dei, capitulo 3º: «Quod antechristus nascetur Rome» ideo dicitur aliqui quod Roma vocatis Babilonia. Ut dicit G. «ordinaria saluta vos ecclesiam in Babilonia perpet ultimo». Item et Yheronimus in libro De illustribus viris hoc idem dicit. Similiter Augustus 1º 6º de Ci[vitate] Dei, capitulo 1º 8º dicit: «Rome est Babilonia». Et dicit

[23] Senyals del temps de la fi del món quant serà

[152v] Segons diu sent Luch, capítol ·XXI·, ans del juý final e general, seran fets senyals en lo sol e en la luna e en les steles.⁷⁰¹ Car lo sel serà escurit per lo gran eclipsi que haurà, e la luna perdrà la sua lum e tornarà en color de sanch per lo eclipsi que farà, e les esteles apparan que cahen del cel. E en la terra haurà presura e congoxa de gents per la seua confussió e brogit del so de la mar e de les ones e dels peys. Car la mar se levarà pus alta que les pus altes muntanyes que sien en lo món, e estarà axí com a mur que l'aygua no s stendra sobre la terra. E après, se abaxarà tant fort que en vides porà ésser vista. E totes les bèsties de la terra e tots los ocells faran gran plant e cridaran per lo juý terrible e sdevenidor. E axí metex, totes les fulles dels arbres e totes les herbes de la terra seran rosades de gotes de sanch. E en après, les virtuts del cel, ço és, los àngels, seran stomoguts, no que hajen por de la lur glòria que·ls sia toltá, mas per la terribilitat del gran juý que·s deu esdevenir. E lavors vendran grans trons e lamps del cel e farà gran terratrèmol que tots los hedificis cauran. E les gents seran fora de seny e fogiran a les cavernes de la terra per salvar-se aquí. E après, los monts se combatran uns ab altres tant que la terra romandrà plana. En après, Déu trametrà foch del cel, qui serà tan gran que i muntarà tant com féu l'aygua en lo diluvi, lo qual cremarà e tornarà los hòmens en polç, axí los

Beda quod antechristus erit rex Iherusalem et regem interficiet. Ut dicit Magister in Ystoriis et Beda super Apochalipsis 1° 2°: «erit rex ethiope et regem interficiet». Ut dicit [...] super Danielelem 12: «Ulterius erit rex Africa, quam est 2ª partes mundi et regem interficiet». Ut dicit Beda [...] «Erit imperator romanus de facto et de iure, qui erit de tribu Dan nascetur ex fornicatione ex parenti [...] senibus et malis». Ut dicit Yheronimus super Danielelem, capitulo 11°: «De populo iudeorum». Querit [...] antechristus erit diabolus incarnatus [...] modum Christus fuit Deus incarnatus. Videt pro scilicet quia Gregorius 1° 6° Moralium ait: «Capud mi quorum diabolus est qui ultimis temporibus illud vas perditionis antechristus vocabitur». Ad autem declarandum est non quos istud fiat per assumptionem et unionem suppositum quia inconueniens est suppositum quod cumque creatum posse naturam extraneam assumere. Qui hoc primi legiunt singulare est suppositi increatis quare dicendum est quod diabolus in antechristo habitabit per totalem illius hominis possessionem et ad hunc intellectum trahenda sunt verba Gregorii.

⁷⁰¹ Segons l'Evangeli de Lluc: «Després hi haurà senyals en el sol, la lluna i les estrelles. A la terra, les nacions viuran amb angoixa, alarmades pel bramul de la mar i per les onades embravides » (Lc, 21: 25).

mals com los bons. Però cremarà e purgarà los bons, qui seran trobats vius de lurs peccats. E cremarà la faç del món e les superfícies de la terra. E lavors perirà lo cel e l'ayre e tota la terra; no, emperò, segons la sua substància, mas segons la sua spècia, que serà mudada e purgada de tota legea e peccat. E tots los cels e la luna e les altres [153r] planetes e totes les steles seran e tornaran en aquella perfecció e punt en què eren ans que Adam peccàs. E ladonchs, lo firmament ne los cels de les planetes no·s mouran, e cessarà d'aquí havant tota generació que no·s farà en lo món. E lo sol e les altres planetes he steles seran e staran en aquell punt e grau en què foren crehades e seran pus resplandents ·VII· tants que vuy no són. E lavors serà fet cel nou e terra nova per la forma desús dita, com tot serà purgat.⁷⁰²

E fet açò, Jesucrist manarà als àngels que criden ab veu de trompa a quatre parts del món:

—Levats-vos, morts, e venits al juý.

⁷⁰² Aquesta narració sobre els senyals que indiquen l'arribada del judici final la conté la *Història Escolàstica* al capítol 141 de la història evangèlica, «De signis quindecim dierum ante iudicium» (Comestor, 1855: Col.1611). Comestor cita l'obra de sant Jeroni *annalibus Hebraeorum* com a l'autoritat d'aquest passatge. No obstant, el *Speculum* incorpora aquest fragment extret de la *Història Escolàstica* just després del capítol dedicat a l'anticrist, capítol que, com hem vist, segueix a grans trets la crònica. Segons el *Speculum*:

In hystoria quoque scolastica leguntur signa 15 dierum que inuenit Ieronimus in annalibus Hebreorum sed utrum continui an interpolati futuri sint non expressit. Prima enim die eriget se mare 40 cubitis super montium altitudinem, stans in loco quasi murus. Secundo tantum descendet ut vix videri posset. Tertio maxime belue apparentes super mare dabunt rugitus usque ad celum. Quarto ardebit mare et omnes aque. Quinto herbe et arbores dabunt rorem sanguineum. Sexto ruent edificia. Septimo petre adinvicem collidentur. Octavo generalis fiet terremotus. Nono equabitur terra. Decimo exhibunt homines de cavernis et ibunt velut amentes, nec mutuo poterunt loqui. Undecimo surgent ossa mortuorum et stabunt super sepulchra sua. Duodecimo cadent stelle. Tertiodecimo morientur viventes ut cum mortuis resurgent. Quartodecimo ardebit celum et terra. Quintodecimo fiet novum celum et nova terra et resurgent omnes (Beauvais, 1591: 489r).

E, segons diu lo Mestre de les Sentències en lo quart libre, *distinctione* ·XL·3,⁷⁰³ de continent, per misteri angelical, totes les ànimes que seran en paradís e les que seran en infern cobraran lurs corsos propis e resucitaran ab aquells. E ajustar-se an tots en la Vall de Josaphat, que vol dir *vall de juý*, e seran separats los bons dels mals. E lavors vendran primer los àngels portant los senyals de la passió de Jesucrist, ço és, los açots, la corona, la creu, la lança, l'esponja e tots los oprobis, per increpar los mals. En après, vendrà Jesucrist acompanyat de innumerables àngels ab gran potestat e magestat, en forma humana e en cors glorificat per ço que sia vist ab temor per los qui seran mals, qui l'impugnaren, e per los bons, qui cregueren en ell hi n'hagueren guoig. Mas tan solament veuran la sua humanitat ab gran terror.

E, cert és, ell apparrà en forma humana no que per virtut de hom sia jutge del món, que ell sol sens lo Pare ni·l Sant Sperit faça lo juý, mas que ell sols jutjant serà vist en forma gloriosa humana per tots generalment. Car en la humanitat pres ço que és causa de la nostra redempció, ço és, la passió e la resurrecció. [153v] Car, per ço com és fill de Déu, qui és vida, resucitarà los morts; e per ço com és hom serà jutge en forma humana, car en aquella forma pres lo mèrit de la nostra resurrecció. E los corsos resucitaran, dels salvats, en hedat de ·XXXIII· anys, bells e sens neguna legea ni difformitat.⁷⁰⁴ E los corsos dels dampnats resucitaran segons la hedat que seran morts e tals quals lavors eren quant moriren.

E venint, donchs, Jesucrist a fer lo juý, los salvats li exiran a carrera en l'ayre estants a la sua dreta part, e los dampnats romandran en terra a la sinistra part. E lavors estant Jesucrist sobre lo Munt de Olivet, jutjarà e darà sentència. E dirà als dampnats:

⁷⁰³ Segueix ara a partir de la *Distinctio* 43 del quart llibre de les *Sentències* de Pere Llombard, «De resurrectionis et iudicii conditione» (Llombard, 1854: Col.943).

⁷⁰⁴ Segueix extractant les *Sentències* de Pere Llombard, en aquest cas, la *distinctio* 44 del quart llibre, «De aetate et statura resurgentum» (Llombard, 1854: Col.945).

—Vosaltres no cregués a mi ni socorregués als meus pobres. Per ço, anats maleÿts del meu pare en lo foch eternal, lo qual vos està apparellat ab los demonis.

E dirà als salvats:

—Venits, beneÿts del meu pare, e rebets lo regne de paradís, lo qual vos està apparellat del començament del món ençà.

E lavors los àngels lançaran los mals ab los demonis ensemps en lo pou infernal, hon perpetualment seran turmentats per lo foch material en los corsos, e per lo foch eternal en les ànimes; e serà tancada la boca del pou infernal perpetualment. E lavors Jesucrist se'n muntarà al cel gloriosament, acompanyat ab los àngels e ab tots los salvats e col·locarà aquells en la glòria de paraÿs, cascuns segons los lurs mèrits. E lavors seran plenes les cadires les quals havien perdudes los mals àngels. E los sants de paradís seran glorificats en cors e en ànima, que ab los hulls del cors veuran la humanitat de Jesucrist e ab lus hulls de la ànima veuran la sua divinitat. E hauran tots los dots de glòria, car en lo cors hauran impassibilitat, [154r] que no hauran nenguna passió; e hauran subtilitat, que passaran per una muntanya sens algun contrast; e hauran agilitat, que en un punt seran de Orient a Ponent; e hauran claredat, que seran pus resplandens que ara no és lo sol. E en la ànima hauran clara visió de Déu e hauran de aquella segur atenció; e hauran de Déu perfeta fruÿció e compliment de glòria. E lavors serà acabat tot lo cercle de la creació del món e de la recreació e regeneració de aquell, feta per lo nostre redemptor, fill de Déu, Jesucrist, per la sua mort e passió.

E ara, tornant a proseguir la matèria del present libre, digam açò que s'és sdevengut après la mort e passió de Jesucrist.

[24] Com sent Pau fou convertit e fet apòstol⁷⁰⁵

Après la passió de Jesucrist, la gloriosa Verge Maria romàs en Jerusalem e ab molta passciència, saviesa, consellant e instrohint e confirmant los apòstols en la fe com en ella solament fos romasa, e visitant cascun dia tots los santuaris de Jesucrist. E visqué ·XII· anys après la dita passió de Jesucrist.

E après la mort de Jesús, Erodes Antipas fou acusat per Erodes Egripa davant l'emperador Tiberi Cèsar de rebel·lió, lo qual fou gitat del regne e exellat en Leó. E morí aquí miserablement. E fou fet rey de Judea Erodes Egripa.

E après de la passió de Jesucrist dos anys, sent Pau fou convertit a la fe de Jesucrist e fonch fet apòstol coadjunt e ajustat al nombre dels apòstols per Jesucrist. Lavors, quant fou derrocat en <en> terra per aquell del cavall, dient-li:

—Sau, Sau, per què·m perseguexs?

Lo qual respòs:

—Senyor, què vols que yo faça?

En aquell temps, sent Pere tingué la cadira sacerdotal en Orient ·III· anys, e après, en Antiochia ·VII· anys. E après, vench-se'n en Roma, e aquí sigué en la cadira ·XXV· anys e set meses.⁷⁰⁶ E sent Pere cantà primer missa e començà al *Pater Noster* e instituhí lo dijuni de la Quaresma [154v] e lo dejuni de l'Avent,

⁷⁰⁵ L'autor inicia aquest capítol resumint a partir del capítol 74 del seté llibre del *Speculum*, «De conversione Pauli et initio predicationis» (Beauvais, 1591: 84r); no obstant això, als apartats dedicats a sant Pere i els emperadors Tiberi Cèsar i Gai advertim les primeres aportacions de fragments provinents de l'obra que esdevindrà la font principal de la següent gran secció de la crònica, el *Chronicon pontificum et imperatorum* de Martí de Troppau.

⁷⁰⁶ Al marge dret: «Sent Pere papa».

que s'fes tres setmanes ans de Nadal en commemoració del primer adveniment e del segon de Nostre Senyor Déu Jesucrist.⁷⁰⁷

E l'emperador Tiberi Cèsar morí après la passió de Jesucrist ·v· anys,⁷⁰⁸ après del qual fou emperador Gayus, nebot seu, quatre anys. En temps de aquest, Erodes Egripa féu degollar sent Jacme major, e pres sent Pere e féu-lo metre en lo carcre; lo qual per l'àngel fonch deslliurat.⁷⁰⁹ Aquest Erodes Agripa, elevat en supèrbia per la gran senyoria que havia, fou acusat davant l'emperador de rebel·lió e fou exellat ensemps ab çà muller en Viena, e allí morí miserablement ofegat per lo dimoni.

Aprés, fo emperador Claudi ·XIII· anys. Aquest amplià e aplicà les illes de Bretanya a l'Imperi de Roma. En temps de aquest, vench sen Pere en Roma e aquí tingué la cadira ·XXV· anys, preÿcant la fe de Jesucrist ab moltes virtuts e senyals e miracles comprovant aquella.

⁷⁰⁷ Aquest paràgraf esdevé la primera aportació del *Chronicon* de Martí de Troppau, segons el qual:

Post passionem Domini anno sequenti beatus Petrus apostolus [...] tenuit sacerdotalem cathedram in partibus Orientis annis 4, ubi primam missam celebravit dicendo solummodo *Pater Noster*. Deinde venit Antiochiam anno 38, nativitatis Christi, ubi cathedram adeptus sedit annis 7. Inde venit Romam, ubi 25 annis, mensibus 7 et diebus 8 pontificatum tenuit [...] Beatus Petrus apostolus primus instituit ante Pascha Domini quadragesimale ieiunium et ante natale tres ebdomas et quartam imperfectam ab omni christiano populi instituit venerari. (Weiland, 1872: 408-409).

⁷⁰⁸ Finalitza aquest capítol seguint Martí de Troppau per explicar succintament els regnats dels primers emperadors romans de l'era cristiana:

Post passionem Domini Tyberius imperator imperavit annis 5 [...] Herodes [...] cum Herodiade uxor sua apud Viennam in exilium mittitur, ibique ambo miserabiliter moriuntur. [...] Gayus qui et Gallicula imperavit annis 3 mensibus 10 [...] Caludius imperavit annis 14 [...] Britannis intullit bellum, quasdam etiam insulas ultra Britanniam positas in oceano imperio Romano addidit (Weiland, 1872: 444).

⁷⁰⁹ Al marge esquerre: «Sent Jacme morí».

[25] Del temps que morí la Verge Maria e com hi foren tots los apòstols congregats⁷¹⁰

⁷¹⁰ Per al relat de la mort de la Verge Maria, la crònica abreuja la tradició de la *Llegenda Àuria* de Giacomo da Voragine. Segons la versió catalana del *Flos sanctorum romançat*:

Com tots los apòstols foren anats per diverses parts del món per prehicar, la Verge Maria romàs en una casa qui stà prop lo mont de Syon. [...] ella visqué ·XII anys après son fill e que havia, com se morí, ·LX· anys. Recompta sanct Dyonís, qui fonch dexeble de sanct Pau apòstol, en lo Libre dels divinals noms, que los apòstols tots se ajustaren com la Verge Maria morí [...] E, com la Verge véu tots los apòstols ajustats, ella beneý Jesuchrist e posà's enmig dels apòstols, qui staven ab ciris cremants e lanternes ençeses. E, devers la quarta hora de la nit, Jesuchrist vench ab tots los àngels, e ab los patriarques, e ab los màrtirs, e ab los confessors e ab les vèrgens; e se ordenaren davant lo lit de la Verge, tots cantant e loant Déu altament. [...] E, axí, la ànima de la Verge Maria exí del seu cors e se n'anà en los braços del seu fill, e no sentí neguna dolor de carn ne neguna corrupció. E dix Jesucrist als apòstols:

–Aportau lo cors de la Verge Maria, mare mia, en la vall de Josaphat e soterrau-lo aquí en un sepulcre nou que y trobareu. E sperau-me aquí fins al terçer dia, que yo tornaré a vosaltres

[...] En après, los apòstols prengueren lo cors ab gran reverència e'l posaren sobre lo lit. [...] E foren aquí los àngels, qui cantaven humilment ab los apòstols, axí que tota la terra ab so de maravellosa suavitat compliren. E tots los hòmens de la ciutat de Hierusalem foren moguts per lo plasent cant que oïren e corregueren fora la ciutat per saber què era. E veren que los apòstols portaven lo cors de la Verge Maria e tornaren en la ciutat per armes, dient:

–Anem tots e matem los dexebles de Jesuchrist, e cremem lo cors qui portà lo enganador.

[...] E tot l'altre poble qui aquí era tornà cech. [...] E, après açò, sanct Pere li dix:

–Pren la palma de nostre frare sanct Johan e posa-la sobre lo poble qui és cech; e aquell qui volrà creure en Jesuchrist cobrarà la vista e aquell qui no volrà creure no's porà veure per totstemps.

[...] Après, los apòstols posaren lo cors de la Verge en lo moniment e posaren-se prop ell, segons que lo Senyor los havia dit. E, en lo terçer dia, Jesuchrist vench aquí ab molts àngels e ls saludà dient:

–Pau sia ab vosaltres.

En lo tercer any del dit emperador Claudi, morí la gloriosa Verge Maria en Jherusalem, en edat de ·LX· anys. E esdevench-se per misteri divinal que, tres dies habans que morís, foren portats tots los apòstols a la casa de la dita Verge, los quals escampats per lo món, de la qual cosa aquella agué sobiran plaer pregant aquells que guardassen lo seu cors com seria morta. E quant vench la ora de la sua mort, vench Jesucrist gloriosament e la ànima de la Verge Maria volà en los brasos de aquell, lo qual los dix que la portassen en la Vall de Josaphat e que·l sperassen aquí. E aquells portaren lo cors ab hun lit ab grans cants, e los àngels cantaven en l'ayre. E los juheus, sentint açò, vengueren per pendre lo cors, e per virtut de Déu foren ferits de seguedat. E cridant aquells, tots los qui cregueren en la fe de Jesucrist foren sanats. E lavors los apòstols vengueren ab lo cors en la Vall de Josaphat. E aquí vench Jesucrist molt gloriosament [155r] acompanyat ab la ànima de la dita Verge, tornà-la en lo cors de aquella, resucità-la e hac cors glorificat. E lavors axí glorificada fou presa e pujada, elevada per Jesucrist al cel molt gloriosament, acompanyada per innumerables àngels e sants, exalçada sobre tots los cors dels àngels e col·locada en cors e en ànima en la glòria de paradís. E fon coronada regina del cel, la qual pregà Déu per los peccadors, e és advocada de aquells.

E ells li respongueren:

–Glòria sia a tu, Senyor, qui sols fas grans maravelles.

[...] E, encontinent, lo seu gloriós cors, ab l'ànima, exí del moniment e se'n pujà en lo cel gloriosament ab los àngels. (Càmara i Sempere, 2010:122-126)

[Història dels emperadors, papes i reis]

[1] Ací són acabades totes les ystòries del Testament Vell e Novell e proseguex l'orde ystorial dels emperadors, papes e reys⁷¹¹

E après de Claudi, fou emperador Vitel·lus dos anys, e fon perseguit per Neró e gitat de l'Imperi. Neró fou emperador ·XIII· anys. Aquest fon malvat e molt cruel e gran nigromàntich, e matà sa mare e matà Sènnecca, son mestre. En temps de aquest, vench sent Pau en Roma. Aquest Neró tenia amistat ab Simon Magus, qui era gran encantador; e per ço com sent Pere e sent Pau perseguien e confonien lo dit Simon Magus, Neró los féu matar, ço és, sent Pere fou posat en creu cap avall e sent Pau fou scapçat. E aquest féu la primera persecució dels cristians.⁷¹² E per ço que vejam pus abtament sots quals emperadors ne en quina manera los apòstols reberen martiri ni en quals lochs, devets saber que sent Pere fou en Roma crucificat, e sent Pau allí matex scapçat.⁷¹³ E sant Mateu ab una lança fou travesat en Ethiòpia e rosegat ab una corda al coll sots

⁷¹¹ Per a la redacció d'aquesta secció de la crònica es fa patent la utilització del *Chronicon* de Martí de Troppau, sobretot a partir del capítol tercer. Durant els tres capítols inicials d'aquesta secció, no obstant, el cronista se centra en les persecucions de Neró i el martiri i mort dels apòstols. El caràcter breu i concís d'aquests capítols fa difícil la identificació d'una font concreta. Possiblement, la crònica pren de referent i compendia la tradició procedent dels *Actes dels Apòstols*, de l'evangelista Lluc i altres texts apòcrifs. Les breus al·lusions a les arts nigromàntiques de Neró i les disputes entre sant Pere i sant Pau amb Simó el Mag, així com l'amistat d'aquest darrer amb l'emperador romà, no hi són presents al *Chronicon* de Martí de Troppau. Tanmateix, sembla possible que extracte d'aquesta obra la durada de l'imperi de Neró per a continuar, just després, compilant algun passatge d'una altra obra: «Nero imperavit annis 13, mensibus 7» (Weiland, 1872: 444). Beauvais i Comestor sí que esmenten el personatge de Simó el mag (Beauvais, 1591: 83v & Comestor, 1885: Col.1168-1169), però tots dos a partir del relat dels *Actes dels Apòstols* (Ac, 8: 9-24), que situen el personatge a Samaria i Jerusalem durant el ministeri de sant Pere en aquella regió, i no després a Roma, com la nostra crònica. En canvi, les disputes entre Simó el Mag i sant Pere a la capital de l'Imperi Romà en temps de Neró sí que hi són presents als *Actes apòcrifs de Pere*, un text piadós del cristianisme primitiu que conté llegendes que van circular al llarg de l'Edat Mitjana (Perea Yébenes, 2008). Així doncs, la font a partir de la qual el compilador basteix aquests capítols inicials deuria contindre aquests relats apòcrifs i d'altres, com el relat de la curació miraculosa de Vespasià que apareix al capítol següent.

⁷¹² Al marge dret: «La primera persecució de cristians féu Neró».

⁷¹³ Al marge dret: «En Roma prengueren martiri sent Pere e sent Pau».

Neró.⁷¹⁴ E sant Jacme menor en Jerusalem morí ab una barra que li obrí lo cap.⁷¹⁵ E sent Andreu, en Acaya, sots Egeas, morí en la creu posat a través.⁷¹⁶ Sent Johan evangelista, en Effesios, sots Domicià, fon mes en una tina de oly bullent e no morí.⁷¹⁷ Sent Berthomeu en Índia fonch scorxat e n après fou degollat.⁷¹⁸ Sent Barnabàs en Cifre fou cremat.⁷¹⁹ Sent [155v] Jacme major en Judea fou degollat per Herodes.⁷²⁰ Sent Thomàs en Índia fou traversat per mig ab hun coltell.⁷²¹ Sent Simon et Judas en Pèrsia per los bisbes foren trocejats.⁷²² Sent Felip en Àsia per los pagans fou posat en creu e mort.⁷²³ Sent Macià en Judea fou alapidat.⁷²⁴ Sent March en Alexandria fou rosegat per terra e mort.⁷²⁵

Neró féu fer e moure una gran brega en una plaça de Roma molt gran, e ell muntà-sse'n en una torra que era en aquella plaça perquè miràs la brega, en què moriren ·III· mil persones; e après, féu metre foch en totes les cases que estaven entorn de la dita plaça. E los romans, vehent la follia e crueltat de aquell, levaren-se contra aquell, e Galba perseguí'l molt. E axí com fugia, vehent Neró que no podia escapar, mes-se hun bastó que portava hagut per lo ventre e matà's.⁷²⁶

⁷¹⁴ Al marge dret: «En Ethiòpia sent Matheu».

⁷¹⁵ Al marge dret: «Sent Jacme menor en Jerusalem».

⁷¹⁶ Al marge dret: «Sent Andreu en Acaya sots Egeas».

⁷¹⁷ Al marge dret: «Johan evangelista».

⁷¹⁸ Al marge dret: «Sent Berthomeu».

⁷¹⁹ Al marge dret: «Sent Barnabàs».

⁷²⁰ Al marge esquerre: «Sent Jacme major».

⁷²¹ Al marge esquerre: «Sent Thomàs».

⁷²² Al marge esquerre: «Sent Simon».

⁷²³ Al marge esquerre: «Sent Phelip».

⁷²⁴ Al marge esquerre: «Sent Macià».

⁷²⁵ Al marge esquerre: «Sent March».

⁷²⁶ Al marge: esquerre «Com Neró morí».

E Galba fonch emperador ·VII· meses. E com Vespecià sabé la mort de Neró, vench-se'n a Roma e combaté's ab Galba e matà'l, e aquest fou feyt emperador. Aquest subjugà Bretanya e Hermània a l'Imperi de Roma. En aquest temps vench Josep Abarimathia, per manament de Déu, de Jerusalem en Anglaterra a preÿcar la fe de Jesucrist e convertí lo rey Ciulach e molts d'altres.

[2] Com Vespesià venjà la mort de Jesucrist e pres Jerusalem

Vespesià fou emperador de Roma ·IX· anys e ·XI· mesos, lo qual, après poch temps que fou emperador, fon ferit de malaltia de càncer en la cara e de lebbrosia. E per preÿcació de sent Climent e per Verònica, que li mostrà la tovallola en què era la faç empremtada, fon convertit a la fe cristiana e fonch batejat e guarit. En après, aquest promés de venjar la mort de Jesucrist; lo qual, de continent, après ab Titus, son fill, se aparellà ab gran navil·li e moltes gents de armes per anar. E passaren en Judea, la qual de continent se rebel·là contra ell. E aquell asetjà Jerusalem entorn totes parts e tench-la [a]setjada dos anys, en tant que, per la gran fam que era en la [156r] ciutat, les mares se menjaven los fills e les gents perien per les places e no podien deffendre los murs. E lavors los romans entraren e prengueren la ciutat de Jerusalem e mataren més de ·XC· mília hòmens e persones.⁷²⁷ E venien-ne ·XXX· per hun diner, e aquells qui·ls compraven mataven-los e treyen-los l'or del ventre que havien menjat.⁷²⁸

⁷²⁷ Al marge esquerre:

«Nota. Quod dicit Joseffus quod nonaginta septem milia iudeorum venditi sunt et [...] septem milie gladio et fame perierunt, et hoc invenies lacius storiem».

⁷²⁸ Aquesta llegenda prové de la tradició d'un text apòcrif llatí, el *Vindicta* o *Vengança del Salvador* que, segons el seu editor modern, fou redactat, potser a França, al voltant dels segles VIII i X i copiat en dos manuscrits del segle XIV conservats a Venècia i Milà (Piñero, 2018: 379). Aquesta obra, va tindre una gran acceptació a l'Edat Mitjana i, malgrat que farcida d'incongruències històriques, recull tots els elements que presenta el breu passatge de la crònica. Els protagonistes de la *Vindicta* són Titus, el qual «tenía una herida en la parte derecha de la nariz por causa de un cáncer, y tenía destrozada la cara hasta el ojo» (Piñero, 2018: 380); Tiberi, que «se encontraba delicado y lleno de úlceras y fiebres, con nueve clases de lepra» (Piñero, 2018: 380); Velosià, missatger de Tiberi, Natán, Josep d'Arimatea i Nicodem, els quals parlaran amb l'emperador sobre les bondats del ministeri de Jesús, i Vespasià, el qual, juntament

E tant eren cansats de matar-ne, que alguns que'n sobraren meteren-los en ·IX· barques sens rem e sens veles a la ventura de Déu e de les ones. E vengueren-ne alguns en França, e en Prohença, e'n Alamanya, e'n Castella; e la ·VIII· barcha vench en Catalunya.⁷²⁹ En après destrouïren tota la ciutat e derrocaren tots los murs de fonament e cremaren lo temple. E prengueren ha Ponç Pilat e portaren-lo en Roma, lo qual, en après, fou tramés en exili en Prohença, en una illeta qui està en hun riu de prop de Viana. E allí morí miserablement, que se n'entrà en habís. E en aquesta manera fou destrouida del tot la ciutat a ·XLII· anys après la passió de Jesucrist en venjança del gran peccat que feren en la mort que donaren a Jesucrist iníquamet. E fet açò, Vespesià e Titus se'n tornaren ab tota sa gent en Roma. E per havant, Vespesià morí per flux de ventre.

[3] Dels Papes que són estats en Roma e sots quals emperadors

Ara digam dels Papes que són estats en la Església de Déu.

Aprés la mort de sent Pere, sigué en la cadira apostolical Linus, de nació toscana, ·XI· anys e tres mesos. Aquest instituý, per manament de sent Pere, que les dones entrassen en la església ab lo cap velat.⁷³⁰ Aquest fonch coronat per martiri.⁷³¹

amb Titus, durà a terme la venjança. El text recull el baptisme de Titus i la seua miraculosa curació i com aquest convenç Vespasià perquè ataque Jerusalem. Igualment descriu la troballa de la faç de Jesucrist empremtada a la tela de la Verònica. Després de la destrucció de Jerusalem, Titus i Vespasià arresten els jueus, en lapiden uns quants, altres són crucificats pel capbaix, d'altres travessats amb llances. A la fi, acorden que els supervivents siguen venuts com a esclaus i com que els jueus «vendieron a Cristo por treinta monedas de plata, vendamos nosotros a treinta de ellos por un denario» (Piñero, 2018: 383). Així doncs, el compilador de la Crònica de 1427, insereix aquesta tradició procedent en última instància del *Vindicta*, tot i que reuneix i confon els personatges de Tiberi, Titus i Vespasià sota la figura d'aquest darrer.

⁷²⁹ El compilador enllaça ací la llegenda de la venjança de Vespasià amb la del mite fundacional de la ciutat de Barcelona, identificant els tripulants de la novena barca amb exiliats de la diàspora jueva.

⁷³⁰ A partir d'aquest capítol, el *Chronicon* de Martí de Troppau es converteix en la font principal de la crònica. El compilador extracta de la biografia de cada papa i emperador els esdeveniments que, al seu parer, resulten més interessants. Pel que fa al papa Lli, Martí de Troppau explica:

Aprés de aquest, siguié en la cadira Cletus⁷³² tres anys.⁷³³ Emperò, dien alguns que Linus ni Cletus no foren Papes, mas coadjutós de sent Pere, car ell los elegí en sa vida e no foren fets per elecció.

Car, lo primer papa aprés sent Pere que fonch fet per elecció fou Clement, de nació de Roma.⁷³⁴ Sigué en la [156v] cadira ·IX· anys. Aquest féu scriure e anotar los fets dels màrtirs e, a la final, fou coronat per martiri. En aquest temps fou adreçada la agulla de coure que era dita Colòsius en Roma, la qual havia ·CXX· peus de altitut.⁷³⁵

Aprés Vespesià, Titus, son fill, fou emperador tres anys. Aquest fou marvellós hom de totes virtuts. Aquest, a alguns parents e amichs seus que havien feta conjuració contra ell, los perdonà e ls lexà en aquella matexa amistat primera en la qual eren estats ab ell. E fou Titus de tanta liberalitat, que dehia que negú no s devia partir buyt ne trist davant ell, e que aquell dia havia perdut en lo qual no havia res donat.⁷³⁶

Linus [...] sedit annis 11 [...] Hic ex precepto beati Petri apostoli constituit, ut mulier in ecclesiam velato capite intraret (Weiland, 1872: 409).

⁷³¹ Al marge dret: «Papa Linus, 2º».

⁷³² Al marge dret: «Papa Cletus, 3º».

⁷³³ Pel que fa a la durada dels pontificats i regnats dels emperadors, la crònica presenta nombroses divergències amb l'obra de Martí de Troppau. De vegades pot ser degut a errors del copista, d'altres, com veurem, el compilador confon un personatge amb un altre. D'altra banda, errors d'aquest tipus també hi són presents a les diferents còpies del *Chronicon* consultades. En aquest cas, segons Martí de Troppau: «sedit annis 11, mense 1» (Weiland, 1872: 410).

⁷³⁴ Al marge dret: «Papa Clement, 4º».

⁷³⁵ Martí de Troppau situa l'erecció d'aquest monument a l'apartat dedicat a Neró: «Hiis temporibus Coliseus sive colosus Rome erigitur, habens altitudinis pedes 107» (Weiland, 1872: 445).

⁷³⁶ Al marge esquerre: «Nota. La gran liberalitat de Titus».

Trajanus,⁷³⁷ fill de Vespesià, fou emperador ·XIX· [anys]. Aquest pres hi conquistà Babilònia e Àsia e acostà's prop dels fins de Índia; lo qual, après Cèsar August, exemplià en lonch e en ample lo Imperi de Roma. Aquest, no per si, mas per los consellers seus, féu la segona persecució dels cristians.⁷³⁸ Sots aquest rebé martiri Ignasius. En aquest temps florí Eustàcius, al qual aparegué Jesucrist crucificat entre ·ls corns de hun gran cervo en la caça. E finalment, Trajà morí de flux de ventre.

Domicià fou emperador ·V· anys.⁷³⁹ Aquest féu la 3a persecució⁷⁴⁰ dels cristians.⁷⁴¹ En temps de aquest rebé martiri Dionís Ariopagita, e sent Johan Evangelista fonch mes en una tina d'oli bullent e no li féu dan; e en après, fonch posat en exili en la illa de Pamos, hon féu lo libre de l'Apocalipsi. En temps de aquest fou hedificat lo temple de Panteon en Roma. E finalment, com fos en hoy de tots los seus, mataren-lo en lo seu palau.

Nerva fonch emperador hun any e ·III· meses.⁷⁴² Aquest revocà totes les coses que Domicià havia fetes e retornà sent Johan de l'exili de Pamos en Épheso.

⁷³⁷ Segons la crònica, la successió d'aquests emperadors és Trajà, Domicià i Nerva. Segons la seua font, l'ordre dels emperadors és Domicià, Nerva i Traja (Weiland, 1872: 445-446). Malgrat l'alteració de l'ordre, la correspondència amb el text de Martí de Troppau és clara. Segons el *Chronicon*:

Traianus imperavit annis 19. Ista Asia et Babilonia capta, ad Indie fines post Alexandrum accessit [...] Hic post Augustum fines Romani imperii longe lateque ampliavit [...] Sub eo passus est sanctus Ignacius [...] Eo tempore floruit Eustachius [...] cui in venacione inter cornua cervi Christus in cruce apparuit (Weiland, 1872: 446).

⁷³⁸ Al marge esquerre: «La 2a persecució». Segons Martí de Troppau: «Hic non per se sed per suos conciliaris terciam christianis iussit inferri persecucionem» (Weiland, 1872: 446). Com que el cronista altera l'ordre dels emperadors, també ho fa amb l'ordinal de les persecucions.

⁷³⁹ Al *Chronicon*: «Domicianus imperavit annis 13, mensibus 5» (Weiland, 1872: 445).

⁷⁴⁰ Segons Martí de Troppau: «Secundam post Neronem christianis intulit persecucionem» (Weiland, 1872: 445).

⁷⁴¹ Al marge dret: «La 3a persecució».

⁷⁴² «Nerva imperavit anno 1, mensibus 4» (Weiland, 1872: 446).

En aquest temps, Anacletus, de nació de grechs,⁷⁴³ fou papa [157r] ·IX· anys e ·II· mesos. Aquest hordenà que los clergues no·s criassen barba ni coha de cabells.⁷⁴⁴

Avaristus, de nació de grechs,⁷⁴⁵ fill de juheu, fonch papa ·VIII· anys e ·V· mesos.⁷⁴⁶ Aquest constituí que l'aygua beneyta mesclada ab sal fos scampada en les cases la Sepmana Santa. Aquest ajustà en lo cànon de la missa, en memòria de la passió de Jesucrist, *Qui pridie quam pateretur hoc est corpus meum*. Aquest fonch encarcerat sots Adrià emperador e morí per martiri.

Sixtus, de nació de Roma,⁷⁴⁷ fonch papa ·XI· anys e tres mesos.⁷⁴⁸ E aquest instituí que fos cantat en la missa *Santus, Santus et ceteri*, e constituí que

⁷⁴³ Al marge dret: «Papa 5».

⁷⁴⁴ Sovint s'ha distingit entre el papa Clet i Anaclet, per bé que actualment hom considera que es tracta d'un únic personatge. Així ho recull la llista proporcionada pel web del Vaticà (w2.vatican.va). En aquest mateix sentit, segons Walsh (2015), algunes llistes de papes «mistakenly distinguish two popes, Cletus and Anacletus, but Cletus was merely a shortened form of the full name» (Walsh, 2015: *Anacletus, St*). Aquest tipus de discussions, no obstant, ja les recull Martí de Troppau quan va redactar el *Chronicon*, segons el qual:

De isto tacet Eusebius in cronicis et dicit, quod Anacletus ipse est qui et Cletus. Sed Damasus papa in cronica Romanorum pontificum, quam scribit Iheronimo, ponit eos diversos et dicit, quod Cletus fuit nacione Romanus, Anacletus autem nacione Grecus (Weiland, 1872: 410).

⁷⁴⁵ Al marge esquerre: «Papa 6».

⁷⁴⁶ Pel que fa a aquest pontífex, bé el compilador, bé el copista, comet un error. Segons el *Chronicon*, efectivament el papa Evarist era «nacione grecus ex patre iudeo» malgrat que «sedit annis 10, mensibus 7» (Weiland, 1872: 410). En aquesta ocasió, després d'annotar la nacionalitat grega i l'ascendència jueva del pontífex Evarist, la crònica passa a redactar seguint l'apartat del papa Alexandre I, el nom del qual omet per error. Aquest Alexandre:

sedit annis 8, mensibus 5 [...] Hic constituit aquam aspersionis cum sale benedici, et in habitaculis hominum aspergi. Hic sub Adriano imperatore missus est in carcerem [...] et cum pluribus aliis diversis penis afflictus martirio coronatur [...] Hic ob memoriam passionis Christi in canone addidit: *Qui pridie quam pateretur usque hoc est corpus meum* (Weiland, 1872: 410-411).

⁷⁴⁷ Al marge esquerre: «Papa 7».

⁷⁴⁸ Al *Chronicon*: «sedit annis 10, mensibus 3» (Weiland, 1872: 411).

negú no tocatés les coses sagrades, sinó solament los quatre ministres de la Esgleya; e ncarà, que ls corporals no fosen fets de seda, mas solament de lli pur e blanch e no tenyit. E finalment, fou coronat per màrtir.

Theodorus⁷⁴⁹ fou papa ·XI· anys e ·III· mesos. Aquest constituí que lo dijuni de la Quaresma fos celebrat ·VII· setmanes ans de Pasqua, e que negú no pogué cantar missa après de *tertia*, e que l dia de Nadal, hun clergue pogués cantar tres misses ab *Gloria in excelsis*. E finalment, fou coronat per martiri.

Virginus⁷⁵⁰ fou papa ·VIII· anys e tres mesos.⁷⁵¹ Aquest conponé lo clero e distribuí los graus, e instituí que hun padrí o una padrina prengués l'infant levat de la font del bapisme e, axí matex, de la confirmació.⁷⁵²

[4] Del temps de Adrià, que fou dit Elius, emperador

Adrià, lo qual fo appellat Èlius, fou emperador ·XX· anys.⁷⁵³ Aquest subjugà la ciutat de Jerusalem e rehedificà lo temple, que era destrouït del temps de Titus Vespesià. Aquest, en la presó de la ciutat, restaurà tots los stranys que eren de dins e no los juheus. E fou hom molt gloriós e ordonà moltes leys als romans. Aquest manà que no fos donada licència a negun juheu de entrar en Jerusalem, mas tan solament als crestians. [157v] E lavors fonch feyt que l loch de la passió de Jesucrist fos dins los murs de la ciutat. En aquest temps fou lo segon philòsoph axí appellat,⁷⁵⁴ e fou Àquila⁷⁵⁵ entepetrador de la ley musayca.

⁷⁴⁹ Es tracta del papa Telèsfor (125-136. Vg. Walsh, 2015: *Telesphorus, St*). Segons Martí de Tropsau: «Thelesforus natus ex Anachorita sedit annis 11, mensibus 3» (Weiland, 1872: 411)

⁷⁵⁰ Es tracta de sant Higini, papa entre els anys 138 i 142 (Walsh, 2015: *Hyginus, St*); segons la font, «Yginnus» (Weiland, 1872: 411).

⁷⁵¹ Al marge dret: «Papa 9».

⁷⁵² Al marge dret: «Virginus hordonà los graus als preveres e los padrins al b[ate]jar e conformar».

⁷⁵³ «Adrianus imperavit annis 21 [...] eamque suo nomine Helyam vocavit» (Weiland, 1872: 446).

⁷⁵⁴ La crònica conté ací un error en la traducció. Segons Martí de Tropsau: «Floruit etiam hiis temporibus Secundus philosophus, qui philosophatus est omni tempore silentium servans» (Weiland, 1872: 446). Es tracta del filòsof cínic de nom *Secundus*, conegut com el Silenciós (Martin & Villalobos, 2008: 928). Aquest va observar religiosament un estricte vot de silenci. Segons la *Vida* d'aquest filòsof, un text

Anthoni Piadors, gendre de Adrià, fou emperador ·XXI· anys.⁷⁵⁶ Aquest amplià e crexqué la cosa pública e lexà molt gran tresor. Aquest fou piadors a Déu e no fou aspre ne cruel a nengú. Lo qual, se diu que havia dit tals paraules: «Més am, per eximpli de Scipió, servir lo ciutadà que matar e destruir mil enemichs».⁷⁵⁷

Pius, de nació de Roma, fou papa ·XXIII· anys.⁷⁵⁸ Aquest manà que la resurrecció de Jesucrist no fos celebrada sinó en diumenge. En après fou per martiri coronat.

Anacletus,⁷⁵⁹ de nació de Síria,⁷⁶⁰ fou papa ·VIII· anys e ·III· meses. Aquest instituí que lo clergue hagués corona en manera de esfera redona.

Sòter, de nació de Campanya, fou papa ·XX· anys e ·III· mesos.⁷⁶¹ Aquest instituí que neguna monja no gosàs tocar los palis sagrats ne posàs ensens en la

anònim confegit entorn la segona meitat del segle II, l'emperador Adrià volgué trencar el seu vot de silenci. En aquest sentit, segons Nicholas Banner: «Hadrian tasks with making Secundus speak replies that, “You might persuade lions and leopards and other beasts to speak with a human voice before you persuade an unwilling philosopher”». Malgrat tot, el filòsof es va mantenir fidel al seu vot i Adrià li va perdonar la vida (Banner, 2018: 81-82).

⁷⁵⁵ A l'original: «Àquilo». Segons la font: «Aquila genere Ponticus secundus interpres Mosayce legis floret» (Weiland, 1872: 446). Es tracta d'Àquila de Sínope, autor d'una traducció al grec de la Bíblia hebrea per substituir la versió de la *Septuaginta*, utilitzada pels cristians. La traducció literal d'Àquila, enllestida entorn l'any 140, va gaudir d'una gran acceptació entre els jueus de l'Imperi Romà (Browning, 2009: *Aquila* & Berlin, 2011: *Aquila*).

⁷⁵⁶ Segons de Troppau: «Antonius Pius cum filiis imperavit annis 22» (Weiland, 1872: 446).

⁷⁵⁷ La cita d'Antoni Pius segons Martí de Troppau és: «Malo exemplo Scipionis unum civem servare quam mille hostes occidere» (Weiland, 1872: 447).

⁷⁵⁸ A la font: «sedit annis 11, mensibus 4» (Weiland, 1872: 411).

⁷⁵⁹ Es tracta del papa Anicet (155-166. Vg Walsh, 2015: *Anicetus, St*). Segons la font: «Anicetus natione Syrus» (Weiland, 1872: 411).

⁷⁶⁰ Al marge esquerre: «Aquest trobà la corona als capellans».

⁷⁶¹ Segons el *Chronicon*: «sedit annis 9, mensibus 3, diebus 21 [...] Hic constituit, ut nulla monacha pallas sacratas tangeret nec incensum poneret in sancta ecclesia, et ut velut portet» (Weiland, 1872: 412).

sancta Esgleya, e que portàs vel. E constituý que·l matrimoni no fos legítim si no era beneyt per lo sacerdot e per los parents solemniament aprovat e liurat.

Matel·lus,⁷⁶² de nació de grechs,⁷⁶³ fou papa ·XII· anys e ·V· mesos. Aquest tramés dos nobles hòmens en Bretanya e batejaren lo rey e molt poble. E manà que per los cristians no fos rebujada de menjar neguna vianda rahonable. E a la final, fou coronat per martiri. En aquest temps fou Appol·linari bisbe.

Víctor, de nació de Àffrica,⁷⁶⁴ fou papa ·X· anys e ·II· mesos. Aquest constituí que·l sant dia de Sinquagèsima fos celebrat en diumenge, e celebrà consili en Alexandria. E sots Ceveri,⁷⁶⁵ fou coronat per martiri.

[5] De Ceveri, Màrcius Anthoni, que foren emperadors

Severi [e] Màrcius Anthoni,⁷⁶⁶ foren emperadors ensemps ·XIX· anys. <A> [158r] Aquest féu la quarta⁷⁶⁷ persecució als cristians e matà molts màrtirs.⁷⁶⁸

Còmodus, fill de Anthoni, fou emperador, ensemps ab Lúcio Anthoni, ·XIII· anys. Aquest no hagué res paternal, sinó que batallà maravellosament contra los de Germània. En aquest temps fou aquella nobla verge Eugènia.⁷⁶⁹

⁷⁶² Es tracta de sant Eleuteri, papa (174-189. Vg. Walsh, 2015: *Eleutherius (Eleutherus), St.*). A la font, «Eleutherius [...] sedit annis 15, mensibus 6» (Weiland, 1872: 412).

⁷⁶³ Al marge dret: «Papa 10».

⁷⁶⁴ Al marge dret: «Papa 11».

⁷⁶⁵ Segons de Troppau: «Hic sub Severo principe martirio coronatur» (Weiland, 1872: 412).

⁷⁶⁶ Segons la font aquests emperadors foren «Marchus Antonius Verus» i el seu germà «Lucio Aurelio Commodo» (Weiland, 1872: 447). Possiblement, seguint la seua còpia del *Chronicon*, el compilador confon *Verus* per *Severi*. L'aparició abans del martiri de Víctor i sots Severi pot haver incidit en aquest error, com també una possible interferència de l'emperador Septimi Sever, que apareix poc després a la font, a l'apartat «Helius Pertinax et Severus» (Weiland, 1872: 447). Pel que fa a aquest fragment, es tracta dels emperadors Marc Aureli (161-180) i Luci Ver (161-169) (Vg. Hornblower et alii, 2012: *Aurelius, Marcus & Verus, Lucius*).

⁷⁶⁷ Segons de Troppau: «Iste optimus fuit, tamen a suis mota est christianis persecutio quinta» (Weiland, 1872: 447).

⁷⁶⁸ Al marge esquerre: «La ·III· persecució de cristians».

Èlius⁷⁷⁰ fo emperador ·VI· mesos e fonch mort per los seus. En aquest temps, Símacus e Narcissus, bisbe de Jerusalem, resplandiren de virtuts.⁷⁷¹

Genèsius,⁷⁷² de linatge d'Àffrica, fo emperador ·XVII· anys. Aquest féu la ·V· persecució⁷⁷³ de cristians e morí en Bretanya.⁷⁷⁴

Zèfirus,⁷⁷⁵ de nació de Roma,⁷⁷⁶ fo papa ·IX· anys e ·VII· mesos. Aquest instituí que tots los cristians de hedat de ·VII· anys⁷⁷⁷ conbregassen lo dia de Pasqua.

⁷⁶⁹ Al marge esquerre: «Eugènia».

⁷⁷⁰ L'edició de Weiland agrupa els regnats de Publius Helvius Pèrtinax i Septimi Sever a l'apartat «Helius Pertinax et Severus» (Weiland, 1872: 447). Aquesta mateixa agrupació presenten els manuscrits BNM mss/6871 (31r-32r) i BNM mss/10046 (28r-29r) o l'edició de 1574 (163-164). Altres versions utilitzen un apartat per a cadascun d'aquests dos emperadors, com el manuscrit BNM mss/10074 (65r) o l'edició de 1616 (11r-12r). A banda de les diferents variants produïdes per la transmissió textual del *Chronicon*, l'autor mateix va refer diverses vegades l'obra, donant com a resultat tres famílies o recensions de l'obra (Weiland, 1872: 382-391 & Ikas, 2001: 330). L'esmentada edició de 1616 pren com a base el *Codex Pragensis*, una còpia del segle XIII del *Chronicon* que prové de la família A, malgrat que amb les suficients discrepàncies com perquè Weiland l'emmarque en una subfamília pròpia, A* (Weiland, 1872: 383). De l'entorn d'aquest *Codex Pragensis* sembla provenir la còpia que el nostre compilador utilitzà per a la redacció de la seua crònica. Seguint, doncs, la còpia de què disposava, el compilador separa tots dos regnats. En aquest punt es refereix a Publius Helvius Pertinax, proclamat emperador la mateixa nit en què assassinaren Marc Aureli Còmmode (31 de desembre de l'any 192) i mort durant un motí de soldats el 28 de març del 193 (Hornblower et alii, 2012: *Helvius Pertinax, Publius*).

⁷⁷¹ Segons la font: «Symachus quartus interpres habetur. Narcisus episcopus Iherosolimis virtutibus plurimis celebratur» (Weiland, 1872: 447). Es refereix a Símmac, autor d'una traducció grega de l'Antic Testament, i Narcís, bisbe de Jerusalem i participant al Sínode de Cesarea de l'any 195 (Cross & Livingston, 2005: *Symmachus & Master*, 2013: *Caesarea*).

⁷⁷² Es tracta d'un error. Segons la font: «Severus vero genere Affër imperavit annis 17». Es refereix a l'emperador Luci Septimi Sever (193-211), successor de l'emperador Helvius Pèrtinax i en memòria del qual va adoptar el nom *Lucius Septimius Severus Pertinax* (Hornblower et alii, 2012: *Septimius Severus, Lucius*).

⁷⁷³ Com hem dit més amunt, la font explica que la cinquena persecució va tindre lloc durant l'imperi de Marc Aureli (Weiland, 1872: 447). Ara, Martí de Troppau diu que Septimi Sever també va participar en aquesta mateixa persecució: «Severus etiam quintam in christianos exercuit persecucionem» (Weiland, 1872: 448).

⁷⁷⁴ Al marge esquerre: «La ·V· persecució de cristians».

⁷⁷⁵ Es tracta de Zeferí, papa de l'any 198 al 217 (Walsh, 2015: *Zephyrinus, St*). Segons la font: «Zepherinus nacione Romanus ex patre Habundio sedit annis 9» (Weiland, 1872: 412).

Calistus, de nació de Roma,⁷⁷⁸ fou papa ·V· anys e ·II· mesos. Aquest féu la capella de santa Maria Transtíberi, e instituí los dejunis de les quatre Tempres,⁷⁷⁹ e fou coronat per martiri.

Pontianus,⁷⁸⁰ de nació de Roma,⁷⁸¹ fou papa ·VI· anys ·II· mesos.

Siríacus⁷⁸² se diu haver succehit aquell ·I· any e ·III· mesos, mas per ço com contra voluntat del clero se'n partí del papat e se n'anà ab les ·XI· mil vèrgens,⁷⁸³ les quals havia batejades en Roma, no és posat en lo cathàlogo dels Papes.⁷⁸⁴ E fou substituït [per] Anteros⁷⁸⁵ hun mes.

Fabianus, de nació de Roma, fo papa ·XIII· anys e ·XI· mesos. Aquest constituí que cascún any, en lo dijous de la Cena, fos consagrada la crisma.⁷⁸⁶ E quant ell fou elet, ·I· coloma molt blancha avallà del cel sobre aquell.⁷⁸⁷ E a la final, per manament de Deci, fo coronat per martiri.

⁷⁷⁶ Al marge esquerre: «Papa 12».

⁷⁷⁷ Segons la font: «ut omnes christiani 12 anorum heucharistiam in die pasche accipere deberent» (Weiland, 1872: 412).

⁷⁷⁸ Al marge esquerre: «Papa 13».

⁷⁷⁹ Dejuni de les quatre Tèmpores, segons el *Chronicon*: «Ieiunia 4 temporum» (Weiland, 1872: 413).

⁷⁸⁰ Entre els pontificats de Calixt I i Poncià, el compilador se salta el papat d'Urbà I (Weiland, 1872: 413).

⁷⁸¹ Al marge inferior: «Papa 14».

⁷⁸² Al marge dret: «Papa 15».

⁷⁸³ Al marge dret: «Les ·XI· mil vèrgens».

⁷⁸⁴ Segons la font: «Et cum 11 milibus virginum, quas Rome baptizaverat [...] non est positus in catalogo pontificum» (Weiland, 1872: 413).

⁷⁸⁵ Segons la majoria de versions, Anter va ser papa «annis 3, mense 1» (Weiland, 1872: 413); no obstant, l'edició del *Codex Pragensis* de 1616, com la nostra crònica, diu: «Antherus natione Graecus sedit mense uno» (De Toppau, 1616: 12v).

⁷⁸⁶ Al marge dret: «Nota. Qui trobà con[s]agrar la crisma».

⁷⁸⁷ Segons Weiland, totes tres famílies del *Chronicon* esmenten l'episodi del colom blanc que davallà del cel el dia de l'elecció del papa Fabià, així com l'ordinació segons la qual s'ha de consagrar la crisma cada Dijous Sant. Ara bé, la recensió B descriu primer l'aparició del colom, mentre que les famílies A i C, com el nostre copista, esmenten primerament la consagració de la crisma (Weiland, 1872: 413).

[6] Com Anthoni Caracal·la fou emperador

Anthònius Caracal·la fou emperador ·VII· anys ab Severino, fill seu. Aquest Severino fo molt malvat hom.

Macrinus fo emperador hun any e fonch mort per enveja.⁷⁸⁸

Anthònius [158v] fonch emperador ·III· anys e fo molt desonest, e per tumult militar fonch mort.⁷⁸⁹

Alexandre fonch emperador ·XIII· anys. Aquest regí molt cruelment la disciplina militar e fou mort en Gàl·lia ab tumult e brogit militar. En aquest temps fou Orígenes.⁷⁹⁰

Guordianus⁷⁹¹ fo emperador ·III· anys. Aquest, après que agué obtenguda victòria de Pèrsia, tornant a Roma, per frau de Felip fou mort.

Felip, ab son fill Phelip,⁷⁹² fonch emperador ·VII· anys. E aquest fonch lo primer cristià de tots los emperadors, complits mil anys de la hedeificació de

⁷⁸⁸ Segons el *Chronicon*: «Hic eum filio suo ob invidiam detruncatur» (Weiland, 1872: 448).

⁷⁸⁹ Martí de Troppau es refereix a ell com «Antoninus II» (Weiland, 1872: 448). Es tracta de Marc Aureli Antoní II (218-222). El seu nom de naixement era Varius Avitus Bassianus. Va ser proclamat emperador per l'exèrcit amb el nom de Marc Aureli Antoní per ser fill adoptiu de Marc Aureli Antoní I (Caracal·la). Igualment és conegut pel nom Heliogàbal pel culte que retia a aquest, déu del sol invicte, declarat durant el seu regnat com la deïtat oficial de l'Imperi (Hornblower et alii, 2012: *Aurelius Antoninus (2), Marcus*).

⁷⁹⁰ Al marge esquerre: «Origenes».

⁷⁹¹ Entre el regnat d'Alexandre Sever (222-235) i aquest de Gordià I (238), el compilador se salta l'imperi de Maximí, *Gaius Iulius Verus Maximinus* (235-238) (Hornblower et alii, 2012: *Aurelius Severus Alexander & Gordian I & Marcus Iulius Verus Maximinus, Gaius*). Segons el *Chronicon*: «Maximianus imperavit annis 3» (Weiland, 1872: 448).

⁷⁹² El *Cronichon* de Martí de Troppau obvia el breu regnat de Gordià II, que regnà conjuntament amb son pare Gordià I (238), l'igualment breu regnat conjunt de Dècim Balbí i Pupietà Màxim (238) i el de Gordià III (238-244) (Hornblower et alii, 2012: *Caelius Calvinus Balbinus, Decius, and Clodius Pupienus Maximus, Marcus & Gordian III*). Situa doncs el regnat d'aquest Felip l'Àrab, Marcus Iulius Philippus (244-249), just després de Gordià I. Martí de Troppau recull la tradició, que ja mencionava Eusebi de Cesarea, segons la qual Felip va ser el primer emperador cristià. Segons la traducció de sant Jeroni de l'obra d'Eusebi: «Philippus Philippum filium consortem regni facit, primusque omnium ex Romanis Imperatoribus Christianus fuit» (sant Jeroni, 1866: Col.645).

Roma, per la qual cosa los romans feren festa tres dies ab gran goig.⁷⁹³ Aquest fon batejat per sent Ponç màrtir en la ciutat de Nícia, en Prohença.⁷⁹⁴ Aquests dits emperadors, hojts los fraus que alguns tractaven contra ells, acomanaren los seus tresors a sent Sist, papa. E a la final, per frau de Deci, foren morts.

Cornèlius, de nació de Roma,⁷⁹⁵ fo papa ·VIII· anys e ·II· mesos. Aquest fou coronat per martiri sots Deci.

Lúcius, de Nació de Roma,⁷⁹⁶ fonch papa ·III· anys e ·III· mesos. Aquest constituí [que] dos preveres e tres diaques seguen totstemp ab lo bisbe per stil de error. E a la final, per Valentinià⁷⁹⁷ fo coronat per martiri.

Estèphanus, de nació de Roma,⁷⁹⁸ fo papa quatre anys e dos mesos. Aquest, com hagués convertits molts gentils e hagués soterrats molts corsos de màrtirs, cantant missa fon degollat.

Sixtus, de nació de grechs,⁷⁹⁹ fo papa ·II· anys e ·XI· mesos. Aquest constituí que la missa fos celebrada sobre l'altar, com d'abans no's fahia axí, sinó sobra una cadira seient.⁸⁰⁰ Aquest, ab Felicissimo e Agapit, sots Deci foren coronats per martiri scapçats, los quals sent Lorenç e Ypòlit soterraren.

⁷⁹³ Al marge esquerre: «Nota. Qui fonch lo primer cristià, après Titus, dels emperadors».

⁷⁹⁴ Segons Martí de Troppau: «Hic fuit Baptizatus a beato Poncio in Nicia civitate Provincie» (Weiland, 1872: 448).

⁷⁹⁵ Al marge esquerre: «Papa 17».

⁷⁹⁶ Al marge dret: «Papa 18».

⁷⁹⁷ Es tracta d'un error en la còpia o durant la compilació. Segons la font: «A Valeriano capite truncatus est» (Weiland, 1872: 414). Es tracta de Valerià (Publius Licinius Valerianus), que va ser emperador de Roma de l'any 253 al 260 (Hornblower et alii, 2012: *Lucius Valerianus, Publius*).

⁷⁹⁸ Al marge dret: «Papa 19».

⁷⁹⁹ Al marge dret: «Papa 20».

⁸⁰⁰ El compilador afegeix aquesta puntualització sobre el lloc on s'hi celebraven les misses abans de Sixt II. Segons el *Chronicon*: «Hic constituit, ut missa celebraretur super altare, quod antea non fiebat» (Weiland, 1872: 414).

Dionís, grech,⁸⁰¹ fou papa ·II· anys e ·X· mesos.⁸⁰²

Custicianus,⁸⁰³ de nació de Toscana,⁸⁰⁴ fou papa ·VIII· anys e ·X· mesos. Aquest fonch molt sant e fou coronat per martiri.

Andeganis,⁸⁰⁵ de nació [159r] de Dalmàcia,⁸⁰⁶ fo papa ·XI· anys e ·III· mesos. Aquest constituí que·ls òrdens fossen donats als preveres de la Esgleya per graus. E constituí que pagans ni aretges no poguesen acusar los cristians ni los bisbes ni clergues davant los jutges setglars.

Marcel·linus, de nació de Roma,⁸⁰⁷ fo papa ·VII· anys e dos mesos. Aquest, constret per Val·lerià,⁸⁰⁸ emperador, posà ensens a les ýdoles. En après, fet

⁸⁰¹ Al marge dret: «Papa 21».

⁸⁰² Segons Martí de Troppau: «Sedit annis 2, mensibus 3» (Weiland, 1872: 414).

⁸⁰³ Es tracta del papa Eutiquià (275-283). Abans, però, entre el papa Dionís (260-268) i aquest, s'ha saltat el papa Fèlix I, que va seure a la cadira pontificia entre l'any 269 i 274 (Walsh, 2015: *Eutychian, St & Dionysius, St & Felix I, St*). Segons el *Chronicon*: «Felix nacione Romanus ex patre Constancio» (Weiland, 1872: 414).

⁸⁰⁴ Al marge dret: «Papa 22».

⁸⁰⁵ Segons el *Chronicon*: «Gayus nacione Dalmacia» (Weiland, 1872: 414). Es tracta de sant Gai, papa de l'any 283 al 296 (Walsh, 2015: *Gaius, (Caius), St*).

⁸⁰⁶ Al marge dret: «Papa 23».

⁸⁰⁷ Al marge esquerre: «Papa 24».

⁸⁰⁸ Segons Martí de Troppau, es tracta de l'emperador Dioclecià: «A Diocleciano imperatore compulsus incensum posuit ydolis» (Weiland, 1872: 414). Potser es tracte d'una ultracorrecció per part del compilador deguda, segurament, a la mateixa disposició del *Chronicon* que feia servir. Hem comentat que el text de la còpia utilitzada pel compilador deriva del *Codex Pragensis* (A*); no obstant, probablement no respectava la disposició original d'aquest, això és, amb els papes al verso enfrontats amb els emperadors, al recto i, segurament, amb els numerals de l'any corresponent a cada línia del text, a línia per any. Com a resultat de no seguir aquesta distribució, la crònica acumula divergències. Per exemple, si seguim l'edició del *Codex Pragensis* de 1616, aquesta enfronta els papes Anter, Fabià, Corneli, Luci, Esteve I, Sixt II, Dionís i Fèlix I amb els emperadors Gordià I, Filip l'Àrab, Deci, Gai, Valerià i Galié (de Troppau, 1616: 12v-13r). En aquest punt, la crònica narra els pontificats de Corneli, Luci, Esteve I, Sixt II, Dionís, obvia Fèlix I i segueix amb Eutiquià, Gai i Marcel·lí. D'aquesta manera, el compilador allarga aquesta part amb tres papes més que no la disposició original de Troppau. En aquest sentit, per bé que el *Chronicon* de Martí de Troppau situa Dioclecià en temps de Marcel·lí, la crònica, com que encara té pendent les biografies de nou emperadors més abans de la de Dioclecià, situa el papa Marcel·lí (296-304)

consili, se'n penedí e ab la sua pròpria boca se'n confessà davant ·LXX· bisbes; e posada sendra sobre lo seu cap, féu penitència. Lo qual, en après, Val·leria féu degollar per corona de martiri.

[7] Com Deci, après de Phelip, fou emperador ·II· anys

Deci, après de Phelip, fou emperador ·II· anys e ·III· mesos. Aquest féu la ·VI· persecució⁸⁰⁹ dels cristians⁸¹⁰ e, a la per fi, fou mort per los barbres en la batalla.

Gal·lus, ab Velusià,⁸¹¹ fo emperador dos anys e ·III· mesos. Aquest morí per engoliament e replecció de ventre. En aquest temps fou sent Sebria bisbe de Cartagena.⁸¹²

Val·leria, ab son fill Galié,⁸¹³ fo emperador ·XV· anys. E aquest, en lo començament, perseguí molts cristians. Sots aquest prengueren martiri Cebria e Linus, papa. E sots la persecució de Val·leria, sent Pau, lo primer heremita, entrà en l'ermitatge.⁸¹⁴ Aquest Val·leria, combatent e vencent Grècia e Macedònia e Àsia, subjugant e anant en Jerosolima e Mesopotàmia, e faent batalla ab aquells, fon vençut per Sòpor, rey de Pèrsia. E fou pres e posat en

en temps de l'emperador Valerià (253-260), en comptes de Dioclecià (284-305), que va ser emperador durant el pontificat de Marcel·lí (Hornblower, 2012: *Licinius Valerianus, Publius & Diocletian*).

⁸⁰⁹ Segons Martí de Troppau la sisena persecució va tindre lloc durant el regnat de Maximia (Weiland, 1872: 448), mentre que sots Deci: «Septimam dedit persecucionem christianis» (Weiland, 1872: 449).

⁸¹⁰ Al marge esquerre: «La ·VI· persecució de cristians».

⁸¹¹ Segons la font: «Gays cum Fulusiano imperavit annis 2, mensibus 4. Ventris inglubie. Cyprianus episcopus in Cartagine floret» (Weiland, 1872: 449). L'edició de 1616 utilitza el nom «Velusiano» (de Troppau, 1616: 13r). Es tracta de Gai Vibi Trebonià Gal (Gaius Vibius Trebonianus Gallus), emperador des de l'any 251 al 253, i del seu fill Volusià (Hornblower, 2012: *Vibius Trebonianus Gallus, Gaius*).

⁸¹² Al marge dret: «Sent Sebria».

⁸¹³ Entre el regnat de Gai Trebonià i el de Valerià (253-260), Martí de Troppau obvia el breu imperi de Marc Emili Emilià, mort per les seues pròpies tropes l'any 253. Després de Valerià, va seguir exercint d'emperador el seu fill Galié fins l'any 267 (Hornblower, 2012: *Aemilius Aemilianus, Marcus & Licinius Valerianus, Publius et Licinius Egnatius Gallienus, Publius*).

⁸¹⁴ Al marge dret: «Nota. Del primer hermità».

innominosa servitut, portant la escala d'argent de cavall; car lo rey, en lo cavall. E Galié fo mort per frau de Aurelià.

Claudi fo emperador ·I· any e ·VII· mesos. Aquest, vençuts los alamanys, morí per malaltia.

Aurelià fo emperador ·V· anys. Aquest, fahent la ·VII· persecució⁸¹⁵ dels cristians, fonch ferit de lamp, mas no morí.⁸¹⁶ Aquest fo lo primer dels romans qui·s posà corona en lo seu cap. Sots [159v] aquest pres martiri Altisiodorus e santa Coloma e molts d'altres.⁸¹⁷

Tàcitus fo emperador ·VI· mesos. Aquest fo molt egregi, prudent e larch, emperò no pogué res mostrar, tant morí soptat.⁸¹⁸

Probus⁸¹⁹ fon emperador ·VI· anys ·III· mesos. Aquest vencé dos reys. En aquest temps se levà Manicheu, eretge, affermant ésser dos principis, la hun de bé, l'altre de mal; e la hun de lum, altre de tenebres, ço és, Déus e lo diable.⁸²⁰ E finalment, aquest Probus fo mort per los seus ab tumult militar.

⁸¹⁵ La família A del *Chronicon* de Martí de Troppau situa la huitena persecució durant el regnat de Valerià amb la rúbrica «Octava persecutio» (Weiland, 1872: 449; nota *n*). De la mateixa manera, el regnat d'Aurelià va encapçalat amb la rúbrica «Nona persecutio» (Weiland, 1872: 449). La família A*, en canvi, no conté aquestes rúbriques (Weiland, 1972: 449; nota *d*). Sense cap dada al respecte en la còpia del *Chronicon* de què disposava, i amb les errades acumulades, el nostre cronista enumera lliurement les persecucions de cristians, sense adscriure cap ordinal a la persecució de Valerià i enumerant la d'Aurelià com la setena. Segons el text del *Chronicon*: «Iste persecucionem faciens christianis fulmine corripitur, sed no moritur» (Weiland, 1872: 449).

⁸¹⁶ Al marge dret: «La ·VII· persecució dels cristians».

⁸¹⁷ Al marge esquerre: «Altisiodorus».

⁸¹⁸ En biografies breus com la de l'emperador Marc Claudi Tàcit, assassinat l'any 276 per les seues pròpies tropes (Hornblower, 2012: *Tacitus Marcus Claudius*), la crònica esdevé una traducció gairebé literal del text del *Chronicon*: «Tacitus imperavit mensibus 6. Iste egregius fuit, prudens et largus, nil tamen potuit ostendere subita morte preoccupatus» (Weiland, 1872: 449).

⁸¹⁹ Marc Aureli Probe, emperador de Roma de l'any 277 al 281 (Hornblower, 2012: *Probus Marcus, Aurelius*).

⁸²⁰ Al marge esquerre: «Nota. Com se levà Manicheu afermant ésser dos principis».

Ffochdianus fo emperador ·II· anys.⁸²¹

Clarus, ab son fill Clarino e Instinacon,⁸²² fou emperador ·II· anys.⁸²³ Aquest fou mal en totes coses e féu la octava persecució en los cristians.⁸²⁴ E a la per fi, ell e sos fills per lamp foren morts.

[8] Com Dioclecià e Maximia foren emperadors

Dioclecià e Maximia foren emperadors ·XX· anys. Aquests feren la ·IX· persecució⁸²⁵ dels cristians e sots aquests fo feta major e pus fort persecució.⁸²⁶ Aquest Dioclecià cremà los libres divinals [e] perseguí ab tota obra los cristians ·X· anys. Aquest fou lo primer qui posà pedres precioses en les sues vestidures e calçats, car entre los emperadors romans husaren de vestir porpra solament. E a la final, morí per verí. E sots Maximia, Maurici, ab sos compayons, fo per martiri coronat. E en ·XXX· dies foren coronats per martiri ·XVII· mil entre hòmens e fembres en diverses províncies.⁸²⁷ Entre los quals, sent Sabestia, sancta Anastàsia, sancta Agnés, sancta Lúcia, sancta Àguetha, sant Gervasi e Protasi, sent Cosma e Damià, foren martiritzats.⁸²⁸

⁸²¹ Segons la font: «Florianus» (Weiland, 1872: 449). Es tracta de Marcus Annius Florianus, emperador de Roma després de la mort de Tàcit, a l'estiu de l'any 276, fins a la tardor del mateix any (Hornblower, 2012: *Marcus Annius, Florianus*).

⁸²² Segons el *Chronicon*: «Clarus, cum filiis suis Carino et Numeriano» «Weiland, 1872: 450». Es tracta dels emperadors Marc Aureli Car (282-283), Marc Aureli Carí (283-285) i Marc Aureli Numerià (283-284) (Hornblower, 2012: *Carus, Marcus Aurelius & Carinus, Marcus Aurelius & Numerianus, Marcus Aurelius*).

⁸²³ A l'original, «anys» afegit a l'interlineat.

⁸²⁴ Al marge esquerre: «La ·VIII· persecució dels cristians».

⁸²⁵ Martí de Troppau no utilitza cap ordinal per a la persecució de Dioclecià: «Hic Dioclecianus obscure natus, divinis libris adustus, christianos toto orbe persequitur 10 annis» (Weiland, 1872: 450).

⁸²⁶ Al marge superior: «·IX· persecució».

⁸²⁷ Segons Martí de Troppau: «Ut intra 30 dies 22 milia promiscui sexus per diversas provincias martirio coronarentur» (Weiland, 1872: 450).

⁸²⁸ Al marge inferior: «Nota. De màrtirs».

Marcel·lus, de nació de Roma,⁸²⁹ fo papa ·v· anys. Aquest fonch encarcerat per Maxenci e morí en lo càrcer.

Euzèbius, de nació de grechs,⁸³⁰ fo papa dos anys ·II· mesos.

Melchíades, de nació de Àffrica,⁸³¹ fou papa [160r] tres anys e ·VI· mesos. Aquest ordenà que per neguna manera fos fet dijuni en diumenge.

Silvéster, de nació de Roma,⁸³² fo papa ·XXIII· anys e ·X· mesos. Aquest batejà Constantí, emperador, qui era lebrós, lo qual de continent que fou mundat en la font del babtisme. E axí meteix, batejà Elena, mare de Constantí. Aquest constituí que·ls corporals sagrats de l'altar que no fossen de seda ni de drap tenyit, mas que fossen de prim li blanch, axí com lo cors de Jesucrist fou soterrat en tovallola de li munda e blanca.

Màrcius, de nació de Roma,⁸³³ fo papa ·II· anys e ·VIII· mesos.

Július, de nació de Roma,⁸³⁴ fo papa ·XII· anys e ·II· mesos.⁸³⁵ Aquest celebrà concili en Cena,⁸³⁶ en lo qual se hajustaren ·CCCXXVIII· bisbes, en lo qual fou condempnada la eretgia arriana vivent encara Constantí. En aquest temps florí

⁸²⁹ Al marge dret: «Papa 25».

⁸³⁰ Al marge dret: «Papa 26».

⁸³¹ Al marge dret: «Papa 27».

⁸³² Al marge esquerre: «Papa 28».

⁸³³ Al marge esquerre: «Papa 29».

⁸³⁴ Al marge esquerre: «Papa 30».

⁸³⁵ Segons el *Chronicon* :«Sedit annis 11, mensibus 2» (Weiland, 1872: 416).

⁸³⁶ Segons Martí de Troppau: «Tempore huius celebrata est secunda synodus Nicena 318 episcoporum, in qua dampnata est heresis Arrii, qui asseberat Filium minorem. Hoc factum est vivente adhuc Constantino augusto» (Weiland, 1872: 416).

sent Athenasti⁸³⁷ e Pannícius, Euzebi e sent Nicholau, Yl·lari e sent Johan Grisòstonus [sic].⁸³⁸

[9] Com Gallerius fou emperador

Gal·lerius, ab Constantí,⁸³⁹ fon emperador dos anys. Aquest Constantí, subjugada Espanya, pres per muller la filla del rey de Britanya, la qual havia nom Elena, de la qual engenrà lo gran Constantí.⁸⁴⁰ E levà's Maxencius contra Gal·leri e Constantí, qui eren en Gàl·lia, e pres l'Imperi.

Maxenci⁸⁴¹ fou emperador ·VI· anys. Aquest féu la ·X· persecució dels cristians,⁸⁴² e sots aquest rebé passió sancta Katerina.⁸⁴³

Constantí lo Gran, venint de Gàl·lia, vench a Roma contra Maxenci, emperador. E aparech-li l'àngel en sompnis portant una bandera blanca ab creu vermella dient-li:

—En aquest senyal venceràs.

Lo qual senyalà de creu a si e a tots los seus e combaté's ab Maxenci, e vencé aquell e·l féu fugir, e morí desastrugament.⁸⁴⁴

⁸³⁷ El *Chronicon* de Martí de Troppau explica: «Huius tempore florent Athanasius, sanctus Pannucius, Eusebius Cesariensis, beatus Nicholaus, sanctus Hilarius Pictavensis, Victorinus rhetor, sanctus Ylarion, sanctus Epiphanius, item Iohannes Crisostomus» (Weiland, 1872: 416).

⁸³⁸ Al marge inferior: «Com foren ·VI· doctors».

⁸³⁹ Es refereix a Galeri i Constanci I, pare de Constantí el Gran (Hornblower, 2012: *Gaius Galerius Valerius Maximus & Constantius I, Flavius Valerius*).

⁸⁴⁰ Segons la font: «Iste Constantinus Hyspaniam sibi subegit et filiam regis Britannie nomine Helenam accepit in concubinam, de qua genuit Constantinum Magnum» (Weiland, 1872: 450).

⁸⁴¹ Martí de Troppau diu que: «Sub hoc Maxencio passa est beata Caterina» (Weiland, 1872: 450); però no explica res ni sobre la durada del seu regnat ni sobre la persecució de cristians.

⁸⁴² Al marge dret: «La ·X· persecució de cristians».

⁸⁴³ Al marge dret: «Sancta Katerina».

E Constantí fou emperador ·XXX· anys e ·X· mesos.⁸⁴⁵ Aquest fou fet cristià per sent Silvestre e donà licència als cristians de constituyr esglésies [160v] francament en honor de Jesucrist. E per Elena, sa mare, fonch trobada la vera creu de Jesucrist. Aquest Constantí, vençuts Lúcio e Cevèrio, qui·s levaren contra ell usurpant-se lo Imperi, donà totes les dignitats imperials de Roma al papa e a la Església; e açò per la gràcia que Déu li havia feta.⁸⁴⁶ E transportà lo seu imperi en Constantinoble, que primerament havia nom Bisanera, e aquí s'estigué tots los dies de la sua vida. E fonch bé informat per sent Euzebi, bisbe. E après la mort sua, sos fills posaren apellació contra la donació que havia feta de l'Imperi. En aquest temps florí sent Nicholau, bisbe de Mirra.⁸⁴⁷

Costantí, fill del gran Constantí, ab Constanci e ab Constanç,⁸⁴⁸ germans, fo emperador ·VIII· anys. Aquest debaté ab sos frares per lo Imperi e, a la final, ell tot sol optingué l'Imperi. Aquest fonch cristià, mas consentí a la eretgia dels arrians. Contra lo qual, se levà Julià, apòstata, e levà-li lo Imperi. E Constanci, per temor d'aquell que no·l matàs, féu-se monge. E aquest Julià féu la ·XI· persecució dels cristians.⁸⁴⁹

⁸⁴⁴ En aquesta introducció al regnat de Constantí el Gran, el compilador insereix la llegenda de l'àngel que li mostra a l'emperador una bandera blanca amb una creu vermella. Aquesta llegenda no la recull Martí de Troppau, però va gaudir d'una àmplia difusió al llarg de tota la Edat Mitjana i la seua gènesi es remunta al temps d'Eusebi de Cesarea, qui ja la recull a la seua *Història Eclesiàstica* (de Cesarea, 1554: 72r).

⁸⁴⁵ Després de la llegenda de l'àngel, la crònica torna a seguir el *Chronicon* de Martí de Troppau: «Constantinus I imperavit annis 30, mensibus 10» (Weiland, 1872: 450).

⁸⁴⁶ Al marge esquerre: «Com fonch donat al papa l'Imperi per Constantí».

⁸⁴⁷ Al marge esquerre: «Sant Nicholau».

⁸⁴⁸ Es tracta de Constantí II, Constant I i Constanci II, fills de Constantí I el Gran (Hornblower, 2012: *Constantinus II, Flavius Claudius & Constans, Flavius Iulius & Constantius II, Flavius Iulius*).

⁸⁴⁹ Al marge dret: «·XI· persecució».

Libèrius, de nació de Roma,⁸⁵⁰ fou papa ·XVI· anys e ·X· meses. Aquest fo tramés per Constanci en exili per ço com no volia consentir a la eretgia arriana, après del qual, elegiren Feliu.

Feliu fo papa, fou cathòlic e fo papa hun anys.⁸⁵¹ Aquest declarà Constanci erege. Lo qual, en après, Constanci revocà e féu tornar Libèrius de l'exili en lo papat e consentí a la eretgia arriana. E lavors fou molt gran persecució en tot lo món que molts prengueren corona de martiri e alguns fugiren per los deserts.

Dalmau, de nació d'Espanya, ço és, de Cathalunya,⁸⁵² nasqué en Busulú.⁸⁵³ Fo papa ·XVIII· anys e ·II· mesos. Aquest constituí que los clergues cantassen los psalms en dors cors e diguesen *Gloria Patri* en la fi de cascun salm. En aquest temps [161r] florí Basili e Gregori Natzareu e sent Ambròs, que [era] bisbe de

⁸⁵⁰ Al marge dre: «Papa 31».

⁸⁵¹ Al marge dret: «Papa 32».

⁸⁵² el *Chronicon* diu que és de «nacione hispanus» (Weiland, 1872: 416). No obstant, per bé que la seua família podria provindre d'Hispania (Farmer, 2011: *Damasus*), sembla que Dalmau va nàixer a Roma (Walsh, 2015: *Damasus 1, St*). El compilador, doncs, hauria de conèixer la tradició recollida en testimonis antics segons la qual el papa Dalmau era natural de la zona de Besalú. Segons Fèlix Torres Amat:

Papa natural de Argelagués o Argelaguer pueblo del Ampurdán en Cataluña, cerca de Besalú [...] *Platina de vitis pontificum* solamente dice que es español e hijo de un varón ilustre llamado Antonio, que vivió en tiempo del emperador Juliano [...] Algunos han querido hacer a S. Dámaso hijo de Tarragona por haber leído que algún autor antiguo le llamó Tarraconensis lo cual en el modo de hablar de los escritores extrangeros solo indica que fué de la provincia Tarraconense [...] Otros suponen que fué hijo de Madrid y bautizado en la parroquia de S. Salvador, lo que no prueban [...] Hay quien lo hace hijo de Portugal y puede ser que fuesen de allí sus pasados pero del Santo no hay ninguna prueba. El Sr Pérez Bayer en su erudita obra *Damasus et Laurentius hispanis adserti et vindicati* demuestra bien este punto y desde que publicó dicha obra en Roma nadie se ha atrevido á decir que no es español. En un Breviario muy antiguo de la iglesia de Barcelona se lee en el oficio del Santo: «Damasus papa natione Hispanus ex agro Emporitano citerioris Hispania etc.» El Coronista Pujades añade, entre otras razones, la constante tradición del pueblo de Argelagués de que la famosa cruz de la iglesia de Besalú fué enviada por san Dámaso á dicha su patria y trasladada después por los condes de Besalú á esta villa su corte (Torres Amat, 1836: 194).

⁸⁵³ Al marge dret: «Papa 33».

Milà. E axí mateix, fo en aquest temps Dídimus Alexandrinus, sent Hierònim [e] sent Martí, de nació de Roma.⁸⁵⁴

Martí aquest,⁸⁵⁵ de nació de Roma,⁸⁵⁶ fo papa ·XV· anys ·XI· mesos. Aquest condempnà la heretgia dels manicheus. En aquest temps, sent Hierònim translladà la Blíblia [*sic*] de abraych en latí.

[10] Com Julià Apòstata fo emperador ·II· anys

Julià Apòstata fo emperador ·II· anys ·VIII· mesos. Aquest era estat monge e fou-li comanat gran tresor per una dona que anà a visitar lo Sant Sepulcre en Jerusalem.⁸⁵⁷ Lexat l'àbit, anà contra Constanci ab grans dons que féu d'aquell tresor. Fo emperador e perseguí los cristians per tot lo món, car era arrià. Aquest féu la ·XII· persecució contra los cristians⁸⁵⁸ e ordenà diverses statuts

⁸⁵⁴ Al marge esquerre: «Basili, Gregori, Ambròs, Hyeronimi, Martinus».

⁸⁵⁵ Desconeixem el motiu d'aquest error. L'únic Martí a què es refereix el *Chronicon* a l'apartat del papa Dalmau és sant Martí de Tours, «Florent [...] sanctus Martinus Turonensis» (Weiland, 1872: 417). D'altra banda, la biografia que redacta es correspon amb la de Sirici, papa de l'any 384 al 399 (Walsh, 2015: *Siricius, St*). Segons Martí de Troppau: «Siricius [...] sedit annis 15, mensibus, 11 [...] Huius temporibus Ieronimus presbiter, interpres et doctor egregius, secundum Ebraicam veritatem bibliam transtulit de Hebreo in Latinum» (Weiland, 1872: 417).

⁸⁵⁶ Al marge esquerre: «Papa 34».

⁸⁵⁷ La biografia de l'emperador Julià l'Apòstata (361-363), malgrat que segueix el *Chronicon*, s'allunya d'aquest en alguns fragments. La llegenda de la dona que li comanà el tresor després de visitar el Sant Sepulcre no apareix al *Chronicon* de Martí de Troppau. Tampoc no diu res del cavaller que traspasà amb una llança el cor de Julià l'Apòstata. Potser atribueix la mort de l'emperador Julià a «sent Martini» per l'al·lusió que fa Martí de Troppau al beat Martí: «Huius tempore beatus Martinus relicta militia floruit» (Weiland, 1872: 452). D'altra banda, la llegendària frase que Julià l'Apòstata va exclamar just abans de morir apareix per primer cop a la *Història Eclesiàstica* de Theodoret de Cir (393-466), escrita prop de cent anys després de la mort de Julià (Hornblower, 2012: *Julian 'The Apostate' & Theodoret*). Segons Theodoret de Cir: «Ferrunt porro illum vulnere accepto implesse manum sanguine, et hoc in aere projecto dixisse: *Vicisti, Galilae*» (De Cir, 1859: Col.1394). En canvi, el text de Martí de Troppau únicament explica: «Et blasfemando expirans clamavit: *Vicisti, Galilee*» (Weiland, 1872: 452). La versió de Teodoret de Cir, doncs, com la nostra crònica, esmenta com Julià llançava a l'aire la sang provinent de la seua ferida mentre blasmava contra Déu. El compilador, per tant, bé coneixia aquesta tradició amb què complementa el text de Troppau, bé compilava a partir d'algun text que tenia en compte la llegenda provinent de la *Història eclesiàstica* de Teodoret de Cir.

⁸⁵⁸ Al marge esquerre: «La ·XII· persecució».

contra aquells, e molts ne coronà per via de martiri. A la final, com anàs a batallar contra los perses, per sent Martini, cavaller soterrat en un monestir de Cesarea, e per manament de la Verge Maria que li dix que venjàs a ella e al seu fill, <e> Julià fonch en la batalla ab una lança traspasat per mig del cor, e blasmant e dient:

—Vençut m'as, galileu e marià.

E prenent la sanch que li exia de la naffra, lançava-la davant lo cel blasmant. Axí morí.

Jovinià fo emperador ·VII· mesos. Aquest fonch vertader cristià.

Valentinià, ab son germà Valent, fo emperador ·XI· anys. Aquests foren fels. Aquest Valentinià subjugà los saxons als romans, e a la final, per flux de sanch morí.

Valent, ab son frare Valentinià e Gracià, fo emperador ·VIII· anys. Aquests tres maravellosament tengueren les imperials dignitats. En lo terç any de Valent, qui emperà en Costantinoble, ·III· gents, <ço és, gots> qui s'appellan gots, sípedes y vàndalos,⁸⁵⁹ havent [161v] una lengua e per nom diversos departits, per si passaren lo flum de Danubi, qui és lo major del món, en Alamanya. Aquest Valent fo arrià e, fahent moltes persecucions als cristians, fou mort per los grechs en batalla.

⁸⁵⁹ Segons el text del *Crhicon*, van ser quatre les tribus que passaren el Danubi. En aquest punt, el *Codex Pragensis* (A*) conté una errada que no presenten les famílies A, B i C. La majoria de manuscrits d'aquestes tres darreres recensions expliquen: «Valentiis imperio tercio, qui imperavit Constantinopoli, 4 gentes Scitice, id est Gothi, Ypogothi, Gyppedes et Wandali, una linguam habente, nomine tantum diversi, in bipertito agmine Danubium transierunt» (Weiland, 1872: 453). En canvi, A* confon el nom general amb què es coneixien aquestes gents de l'altra banda del Danubi, els escites (*Scitice*), amb l'adverbi *Scilicet*: «quatuor gentes, scilicet Gothi, Hippogothi, Gipedes et Wandali» (de Troppau, 1616: 17r). Potser la presència de l'adverbi *scilicet*, que hom podria traduir per *això és* (Balbuena, 1868: 760 & Short, 1891: 1642), propiciés aquesta traducció per «ço és». El context «havent una llengua e per noms diversos departits» pot haver ocasionat l'afegit «qui s'apellan». Potser, l'addició repetitiva de «ço és gots» i «qui s'apellan gots» ja hi era present a la compilació original, induïda, com hem dit, per l'aparició de l'adverbi *scilicet* a les còpies del *Chronicon* derivades d'A*.

Gracià, ab Valentinià e Theodosi, fo emperador ·VII· anys.⁸⁶⁰ E en aquest temps, manant Theodosi, foren rehedificats tots los temples dels cristians qui eren derruïts. Aquest Gracià, com ves inextimable multitud de enemichs venir contra si devers Argentina de Gàl·lia,⁸⁶¹ confiant en la potència de Jesucrist, vencé maravellosament e matà més de ·XXX· mil alamanys. E lavors tota Ytalia, que era malalta <per la eretgia de aquests> per la eretgia arriana,⁸⁶² fo tornada a la vera fe de Jesucrist.

Theodosi, ab Valentinià, fo emperador ·XI· anys. En aquest temps, sent Ambròs componé los ymnes e les anthíphones de la Església.⁸⁶³

Eradi⁸⁶⁴ e Honori foren emperadors ·XIII· anys. En aquest temps fo Pelagi, eretge.

[11] Com Anastasius fo papa

Anastàsius, de nació de Roma,⁸⁶⁵ fo papa ·II· anys. Aquest constituí que aquell qui hagués fretura de algun membre e hagués tolt aquell no pogués ésser clergue.⁸⁶⁶ E constituí que, com lo Evangeli se cantàs, los clergues no·s siguessen. En aquest temps florí Oròsius, ystoich.⁸⁶⁷

⁸⁶⁰ Segons el *Chronicon*: «imperaverunt annis 6» (Weiland, 1872: 453).

⁸⁶¹ Segons la fons: «Argentinam oppidum Gallie» (Weiland, 1872: 453).

⁸⁶² L'obra de Martí de Troppau no fa referència a «la eretgia de aquests» –dels alemanys, s'entén–, sinó que: «Nam cum usque ad ipsius tempora Ytalia heresis Arriana langueret, ad veram fidem fecit redire» (Weiland, 1872: 453). El fragment «la eretgia de aquests», suposem, es tracta d'un error al llarg del procés de redacció o còpia de la crònica.

⁸⁶³ Al marge esquerre: «Sent Ambròs componé los ymnes».

⁸⁶⁴ La crònica confon el nom d'aquest emperador, a qui bateja amb el nom d'Eradi. Es tracta d'Arcadi (383-408), fill de Teodosi I (Hornblower, 2012: *Arcadius, Flavius*). Segons el *Chronicon*: «Archadius et Honorius» (Weiland, 1972: 453).

⁸⁶⁵ Al marge superior: «Papa 35».

⁸⁶⁶ Al marge dret: «Nota. Que no pot ésser d'Església qui no ha tots sos membres».

⁸⁶⁷ A l'espai entre columnes: «Oratius». Es tracta d'un error de l'anotador, que confon Orosi per Horaci.

Ignosent de Albània fo papa ·V· anys e dos mesos.⁸⁶⁸ Aquest constituí celebrar lo dejuni en lo disabte, car lo disabte Jesucrist jagué en lo sepulcre e los dexebles dejunaren. E aquest manà ésser donada la pau ab besament de boca.⁸⁶⁹ Aquest condempnà Pelagi, lo qual tenia e dehia que los hòmens sens gràcia de Déu poden ésser salvats per sos mèrits.

Zodiàcus,⁸⁷⁰ de nació de grechs,⁸⁷¹ fo papa hun any e ·VIII· meses. Aquest constituí que l'esclau o catiu en neguna manera no fos fet clergue, e que en lo disabte de Pasqua lo sant ciri fos beneyt.

Bonifacius, de nació de Roma,⁸⁷² fo papa [162r] ·III· anys e ·VIII· meses. Aquest instituí que fos dit en ans de l'introhit de la missa *Iudica me Deus*. Aquest dampnà Nascori d'eretge, affermant e dient dues persones ésser Jesucrist, e confirmà una persona ésser Jesucrist en dos natures; e ordenà que la Verge Maria fos appellada Mare de Déu.⁸⁷³

Sixtus, de nació de Àffrica,⁸⁷⁴ fo papa ·VIII· anys. Aquest ordenà que negun clergue no presumís ésser ordenat en província⁸⁷⁵ d'altri.

⁸⁶⁸ Al marge dret: «Papa 36».

⁸⁶⁹ Al marge dret: «Pax».

⁸⁷⁰ Error en la còpia o traducció. Es tracta Zòsim, que fou papa de l'any 417 al 426 (Walsh, 2015: *Zosimus, St*). El tex de Troppau diu: «Zozimus nacione grecus sedit anno 1, mensibus 8» (Weiland, 1872: 418).

⁸⁷¹ Al marge dret: «Papa 37».

⁸⁷² Al marge dret: «Papa 38».

⁸⁷³ Segons la breu biografia que ofereix Martí de Troppau de Bonifaci I: «Hic decrevit et nulla mulier aut monacha pallam sacratam altaris tangeret aut lavaret». La crònica copia de la biografia de Bonifaci únicament la durada del pontificat; la resta, producte d'un error, correspon al papa Celestí I (427-432), que el nostre compilador se salta: «Hic constituit ut *Iudica me Deus* et *Discerne* diceretur ante introitum misse» (Weiland, 1872: 418).

⁸⁷⁴ Al marge esquerre: «Papa 39».

⁸⁷⁵ Al *Chronicon*: «Parrochia» (Weiland, 1972: 418).

Leó, de nació de Toscana,⁸⁷⁶ fo papa ·XXI· anys e hun mes. Aquest fo hom sant e gran doctor. Aquest anadí en lo cant de la missa *Sanctum sacrificium immaculatione hostiam*. En aquest temps, los ·VII· durments qui eren amagats en la cova prop de Épheso⁸⁷⁷ per temor de Deci se despertaren del dormir, los quals havien estat ·CC· anys aquí.⁸⁷⁸

Il·lari, de nació de sarts,⁸⁷⁹ fo papa ·VI· anys e tres mesos. Aquest constituí que negun bisbe constituís successor a si. En aquest temps regnà lo rey Artús en Bretanya e fou Merlí⁸⁸⁰ l'encantador.⁸⁸¹

[12] Com Honori fou emperador

Honori, ab Theodosi Menor, fou emperador ·XV· anys. En aquest temps, los gots ocuparen e gustaren Roma e los vandolosos, Spanya;⁸⁸² e Rodrigo,⁸⁸³ rey de los gots, fo mort per los romans. En aquest temps fonch Ciríach bisbe de Alexandria e sent Agostí fonch bisbe de Bona, lo qual morí en la vila de Tànger de Barbèria.⁸⁸⁴ En aquest temps morí sent Hyerònim de hedat de ·XCI· anys.

Theodosi Menor, ab Valentinià, genre seu, fo emperador ·XVIII· anys. E en aquest temps, los vàndalos passaren de Espanya en Àffrica ab molta gent e

⁸⁷⁶ Al marge: «Papa 40».

⁸⁷⁷ Aquest relat dels set durments el recullen totes tres famílies del *Chronicon*, també l'A*. Ara bé, les famílies B i C la inclouen a l'apartat dedicat a l'emperador Teodosi II, mentre que la recensió A la situa emmarcada sota el pontificat de Lleó I. Així ho fa l'edició de 1616 del *Codex Pragensis* (A*), de la qual deriva la còpia utilitzada pel compilador de la crònica (de Troppau, 1616: 18v & Weiland, 1872: 454).

⁸⁷⁸ Al marge esquerre: «Los ·VII· durments».

⁸⁷⁹ Al marge esquerre: «Papa 41».

⁸⁸⁰ La referència a Merlí és una aportació del compilador. El *Chronicon* només explica uns pocs fets del regnat d'Artús: «Per idem tempus, ut legitur in historia Britonum, in Britannia regnabat Arturus» (Weiland, 1872: 419).

⁸⁸¹ Al marge inferior: «Del rey Artús e de Merlí».

⁸⁸² Al marge dret: «Nota. Com los gots prengueren a Roma».

⁸⁸³ Al *Chronicon*: «Rodagius» (Weiland, 1972: 453).

⁸⁸⁴ Al marge dret: «Fo sent Agostí».

gran navili e guastaren aquella.⁸⁸⁵ E aquí conformaren la fe de Jesucrist e foragitaren e condempnaren la eretgia arriana. En aquest temps, en la ylla de Cret[a], lo diable apparech en semblança de Moysés e dix als juheus que ell los portaria en la terra de promissió peu exut per la mar.⁸⁸⁶ E quant foren entrats en la mar, [162v] negaren molt[s]; e los qui romangueren, convertiren-se a la fe de Jesucrist.⁸⁸⁷ En aquest temps fo instituïda de celebrar la festa dels ligams de sent Pere per la muller del dit Theodosi emperador, que·n pregà lo papa. En aquest temps, sent Agostí, complits ·LXXVI· anys de la sua vida e ·XXVIII· anys del seu bisbat, morí.

Simplícus, de nació de Tibèria,⁸⁸⁸ fo papa ·XV· anys. ⁸⁸⁹ Aquest féu soterrar molts corsos de sants e constituí que negun clergue no rebés vestidures de lechs.

Fèlix, de nació de Roma,⁸⁹⁰ fo papa ·VIII· anys e ·XI· mesos. Aquest constituí que les sglésies fossen consagrades per los bisbes.

Gelàtius, de nació de Àffrica,⁸⁹¹ fo papa ·III· anys ·VIII· mesos. Aquest féu les oracions, tractes e ympnes axí com sent Ambròs, e compongú en lo prefaci de la missa *Vere et dignum et justum*. E en aquest temps fou atrobada la festa de mossenyor sant Miquel, e fonch trobat lo cors de sent Barnabé en lo Evangeli en la mà scrit en abraych per sent March.

⁸⁸⁵ Al marge dret: «Nota. Dels Vandalos».

⁸⁸⁶ Al marge dret: «Nota. Com lo diable engan[y]à als juheus».

⁸⁸⁷ Segons aquest fragment del *Chronicon*:

Hoc tempore diabolus in Creta in specie Moysi apparens, dum Iudeos in terra repromissionis per mare pede sicco promitteret perducere, plurimus necavit, sed qui evaserunt, as Christi gratiam conversi sunt (Weiland, 1872: 453-454).

⁸⁸⁸ Tívoli, antiga Tibur, és ciutat on va nàixer el papa Simplicio (Walsh, 2015: *Simplicius, St*).

⁸⁸⁹ Al marge esquerre: «Papa 41».

⁸⁹⁰ Al marge esquerre «Papa 42».

⁸⁹¹ Al marge esquerre: «Papa 43».

Anastàsius, de nació de Roma,⁸⁹² fo papa hun any e ·XI· mesos. Aquest constituí que negun clergue no lexàs de dir son offici per yra o per rancor, exceptat la missa, que no la devia dir.

[13] Com Màrcius e Val·leria foren emperadors

Màrcius e Val·leria⁸⁹³ foren emperadors ·VII· anys. Sots aquest foren marturiades les ·XI· mil vèrgens. E en aquest temps, Theodorich, rey dels gots, ab molta gent d'armes vench en Espanya e ocupà e pres aquella; e possehí-la ·CCCLXXXIII· anys tro al temps del rey Rodrigo, qui fonch lo darrer rey dels gots, lo qual fonch trahit per lo comte Julià.⁸⁹⁴ Aquests gots vengueren de Tremuntana, dellà lo flum de Danubi, de Alamanya, e molts d'aquells foren cristians.

Leó fo emperador ·XVII· anys. Aquest, Alexandria e Egipte languint per la error de Discori heretge, se axamplà en lo món e, recomplida d'esperit, per ràbia canina morí.⁸⁹⁵ En aquest [163r] temps matex principià e començà la heretgia de Afehòlica.⁸⁹⁶ Aquest Leó, totes les ymages que trobà en Roma, s'enportà en

⁸⁹² Al marge dret: «Papa 44».

⁸⁹³ Es refereix a Marcia I (450-457), emperador d'Orient i espós de l'emperadriu Pulquèria (450), i de l'emperador Valentinià III d'Occident (425-455). Es tracta, doncs, d'una confusió entre els noms Valentinià i Val·leria (Hornblower, 2012: *Valentinian III & Pulcheria*). Segons la font: «Marcianus et Valentinianus» (Weiland, 1872: 454).

⁸⁹⁴ El *Chronicon* només explica que: «Theodoricus rex Gothorum cum ingenti exercitu Hispaniam ingreditur» (Weiland, 1872: 454).

⁸⁹⁵ Aquest fragment conté un error en la traducció. Segons el text del *Chronicon*: «Alexandria et Egiptus errore Dioscori heretici languens immundo repleta spiritu canina rabie latrat» (Weiland, 1872: 454). L'heretgia de Discori no «se axamplà en lo món», tampoc Lleó I el Gran (o el Carnicer) amplià arreu del món els territoris del seu imperi. Potser la còpia del *Chronicon* del compilador ja presentava una separació incorrecta de *immundo* en *in mundo*. D'altra banda, L'edició de 1616 fa concordar l'adjectiu *immunda*: «inmunda repleta spiritu canina» (de Troppau, 1616: 19r). Així doncs, tampoc no morí l'emperador de ràbia canina, sinó que Alexandria –també Egipte–, llanguint per l'error de Discori i amb l'esperit immund i replet de ràbia canina, lladrava; el verb *Latro* ací, utilitzat metafòricament com a sinònim de proferir injúries, blasfemar (Valbuena, 1868: 465).

⁸⁹⁶ Al *Chronicon*: «heresis Ascephalorum Calcedonense Concilium inpugnantium» (Weiland, 1872: 454).

Constantinoble e aquí les cremà totes. En aquest temps, lo cors de sent March fou portat de Alexandria en Venècia.⁸⁹⁷ En aquest temps, Adonacer,⁸⁹⁸ venint de les parts orientals, se ocupà e pres tota Ytàlia per ·XIII· anys posehint-la Thodorich, rey dels gots, e ntrà e cobrà aquella.⁸⁹⁹ En aquest temps, sent Mament,⁹⁰⁰ bisbe de Viena, ordenà los dejunis de les letanies ans de la Asenció de Jesucrist. E en aquest temps fou Pròsper, notari de Leó papa .

Zenó fou emperador ·XVII· anys. En aquest temps fou soterrat lo cors de sant Barnabeu Apòstol. Aquest Zenó féu pau ab los gots. E lavors, Theodorich lo Menor, fill de Theodorich, rey dels gots, per manament de Zenó vench en Ytàlia, la qual se havia ocupada Adonacer, e vencé aquell; e en après, en lo setge de Rèvena, matà aquell. En après, venint a Roma, fou rebut ab gran goig. En après, lo dit Theodorich, tenint-ho tot en segur e en pau, pres per muller la filla del rey de França. En aquest temps, Hirieus,⁹⁰¹ rey de Àffrica, mesclant de la heretgia arriana, trencà més de ·CCC· esglésies de bisbes e trameté aquell en exili en Serdenya. E en aquest temps, les gents dels saxons, après moltes e dures batalles, hagué e possehí tota la ylla de Bratanya.

⁸⁹⁷ Al marge esquerre: «Com sent March fou portat en Venèsia».

⁸⁹⁸ Es tracta d'Odoacer, que governà Itàlia (476-493) després de derrocar el darrer emperador romà d'occident, Ròmul Augústul, que la crònica obvia. Aquest Odoacer va ser vençut i deposat per Teodorich I, rei dels ostrogots i governant d'Itàlia del 493 al 526 (Hornblower, 2012: *Odoacer & Theoderic*, a dins OCD).

⁸⁹⁹ Segons Martí de Troppau: «Et sic Odovacer Romam ingressus, totius Ytalie regnum habuit. Quod per annos 14 nullo inquietante gubernasset, ab Orientis partibus adveniens Gothorum rex Theodericus Ytaliā possessurus intravit». (Weiland, 1872: 454).

⁹⁰⁰ Sant Mamert, bisbe de Viena (Cross & Livingston, 2005: *Mamertus*, *St*). Segons el *Chronicon*: «Sanctus Mammertus Viennensis» (Weiland, 1872: 454).

⁹⁰¹ L'edició de Weiland (1872: 455) conté la forma *Hynricus*. La nota al peu inclou les variants *Hinricus*, *Henricus* i *Heinricus* (1872: 455; nota g). D'altra banda, l'edició de 1616 recull l'opció del Còdex A* *Hurricus*, que l'editor corregeix al marge amb *Hunericus* (de Troppau, 1616: 20r). El nom *Hirieus* que conté la crònica sembla un error, bé durant la compilació, bé durant la còpia, a partir de la forma *Hurricus*.

[14] Com Anastasi fo emperador

Anastasi fo emperador ·XXVI· anys. En aquest temps, Tranbabendus,⁹⁰² rey dels bàndols en Àffrica, tancà les esgléyes en Àffrica e tramés ·CXX· bisbes en exili en Sardenya.⁹⁰³ En aquest temps, com hun capellà eretge batejant hun hom appellat Barba⁹⁰⁴ digués:⁹⁰⁵ «Yo·t bateig en lo nom del Pare, per lo Fill e·n l'Sperit Sant», l'aygua de les fons desaparech e no y fou,⁹⁰⁶ la qual cosa vehent, aquell qui devia ésser batejat anà-sse'n e, segons la costum de la fe e regla de la Església, pres lo babtisme. E aquell capellà, per [163v] juý de Déu, fou ferit de lamp e morí.

Símacus, de nació de sarts,⁹⁰⁷ fo papa ·XV· anys e ·VII· mesos. E aquest constituí que en tots los dies dels diumenges e en les festes dels sants fos cantada *Gloria in excelsis Deo* en la missa. E l'àngel ajustà-y les paraules que après se seguexen.⁹⁰⁸ En aquest temps, Clodover⁹⁰⁹, rey de Ffrança, fou batejat per sent Remigi, lo qual féu en París una església real ha honor e reverència de sent Pere e de sent Pau apòstols. En aquest temps florí Boeci e fou exel·lat per Theodorich, rey de Ytàlia.⁹¹⁰

⁹⁰² Es tracta de Trasamund, rei dels vàndols del 496 al 523 (Nicholson, 2018: *Thrasamund*, a dins ODLA). L'edició de Weiland l'anomena *Transbamundus* i recull les variants *Transbamidus*, *Transmundus* i *Transramundus* (Weiland, 1872: 455; nota l). L'edició de 1616 també recull l'opció *Transbamundus*, que l'editor corregeix al marge per *Thrasimundus* (de Troppau, 1616: 20r).

⁹⁰³ Al marge dret: «De exili de bisbes».

⁹⁰⁴ A l'original, «Barba» afegit al marge dret.

⁹⁰⁵ Segons el *Chronicon*, aquest s'anomenava «Barrabas» (Weiland, 1872: 455).

⁹⁰⁶ Al marge dret: «Nota. Com desaparech l'aygua de la font del batisme».

⁹⁰⁷ Al marge esquerre: «Papa 45».

⁹⁰⁸ Al marge esquerre: «Nota. Què hajustà l'àngel en la Glòria».

⁹⁰⁹ Al *Chronicon*: «Clodoveus» (Weiland, 1872: 420).

⁹¹⁰ Al marge esquerre: «Boeci».

Orismunda,⁹¹¹ de nació de Campanya,⁹¹² fou papa ·X· anys. Aquest reconcilià los grechs, los quals, ab vincle de vet, eren estats obligats per Pere de Alexandria, bisbe.

Johan, de nació de Toscana, fo papa ·II· anys e ·VIII· mesos. En aquest temps, Ffrança fou convertida a la fe de Jesucrist.⁹¹³ Aquest Johan tramés Theodorich, rey dels gots qui senyorejaba en Ytàlia, en Constantinoble ha Justí emperador; e tornat ab sos companys, fou encarcerat e morí. Lo qual puní Déus en breu temps, car après pochs dies morí e la sua ànima fou vista per hun hom ésser gitada en infern.⁹¹⁴

Fèlix, de nació de sarts,⁹¹⁵ fo papa ·III· anys e ·II· mesos. Aquest constituí que als malalts, abans que muyren, sia feta la extremaunció e sien peroliats.

Bonifàcius, de nació de Roma,⁹¹⁶ fo papa ·II· anys. Aquest constituí que·ls clergues sien divisos dels lechs en la celebració de la missa.

Johan, de nació de Roma,⁹¹⁷ fo papa ·II· anys e ·III· mesos. Aquest condempnà Auzèbius⁹¹⁸ bisbe. En aquest temps florí en Gàl·lia Mauri, dexeble de sant Benet.

⁹¹¹ Es tracta d'Hormisdas, papa de l'any 514 al 523 (Walsh, 2015: *Hormisdas, St*). Segons el la font: «Hormisda» (Weiland, 1872: 420).

⁹¹² Al marge esquerre: «papa 46».

⁹¹³ Al marge esquerre: «Com França se convertí a la fe de Jesucrist».

⁹¹⁴ Segons la versió del *Chronicon*: «cuius animam quidam sanctus heremita vidit per Iohannem papam in olla vulcani proici» (Weiland, 1872: 420).

⁹¹⁵ Segons el *Chronicon*: «Nacione Savinus» (Weiland, 1872: 420). Aquesta mateixa solució utilitza l'edició de 1616, per bé que l'editor corregeix al marge per «Samnius» (de Toppau, 1616: 20v). El papa Fèlix IV, efectivament, era samnita de naixement (Walsh, 2015: *Felix IV, St*).

⁹¹⁶ Al marge dret: «Papa 49».

⁹¹⁷ Al marge dret: «Papa 50».

⁹¹⁸ Segons la font «Antenium Arrianum episcopum» (Weiland, 1872: 420).

Agapitus, de nació de Roma,⁹¹⁹ fo papa ·XI· mesos; e aquest constuy les prosessions ésser fetes en lo dia del diumenge en les sgléyes.

Silvèrius, de la nació de Campanya,⁹²⁰ fo papa hun any ·V· mesos e morí en exili, car Theodora, emperadriu, per Ancepnum,⁹²¹ bisbe condempnat de eretgia, per ço com [164r] no·l volgué consentir, tramés en exili en la ylla de Ponça e allí morí.

Virgilius, de nació de Roma,⁹²² fo papa ·XVIII· anys e ·VI· mesos. En aquest temps, Elisàrius e Patrícius⁹²³ deslliuraren Roma, que no la prengueren los gots. En aquest temps fo ajustada e consagrada la ·VI·⁹²⁴ Sínodo o Concili en Constantinoble sots Justinià, emperador, contra Theodori e tots los eretges, los quals afermaven la beneventurada Verge Maria tan solament haver engenrat hom e no Déu. En lo qual Consili condempnà la dita heretgia e totes les altres errós e que, d'aquí havant, negun cristià no gosàs tenir les dites errós sots pena d'ésser cremat.

[15] Com Justinus fo emperador

Justinus fo emperador ·IX· anys. Aquest, per ardor de la fe, batallava que pogués discipar los eretges. La qual cosa hoynt Theodorich, rey de Ytàlia, arrià, tramés misatges a Constantinoble a Justí emperador dient que, si no tornava les

⁹¹⁹ Al marge dret: «Papa 51».

⁹²⁰ Al marge dret: «Papa 52».

⁹²¹ Es tracta, de nou, del bisbe arrià Antemi: «Nam Theodora imperatrix propter Antemium episcopum de heresis condempnatum, quia ipsum restitueret noluit, misit in exilium in Ponciam insulam, ibique moruus est» (Weiland, 1872: 421).

⁹²² Al marge esquerre: «Papa 53».

⁹²³ Es tracta d'un únic personatge, Flavi Belisari, general de l'emperador Justinià, el qual pertanyia a l'estament social dels patricis (Hornblower, 2012: *Belisarius*). La confusió prové d'un error en la traducció. Segons la font: «Huius tempore Belisarius patritius liberavit Romam a captione Gothorum» (Weiland, 1872: 421). La tercera persona del singular que presenta la forma verbal *liberavit* indica que es tracta d'una sola persona.

⁹²⁴ Al *Chronicon*: «apud Constantinopolim 5 synodus» (Weiland: 1872: 421).

esglésies dels aratges [sic] als eretges, que ell destrouiria totes les gents de Ytàlia e tota la terra. E lo dit Justini fon molt fel cristià e tots los bisbes que Anastasi, malvat, havia possats en exili revocà e féu tornar de l'exili. E constituí que les esglésies dels eretges hon que fossen consagrades a la religió cathòlica de Crist. E com Theodorich got, rey de Ytàlia, tacat de la eretgia, arrià, ve açò, dix a Johan papa e a altres nobles consellers que anassen a Constantinoble a Justini emperador, e que ell revocàs aquella ordinació en altra manera: que li diguessen que, si no tornava les esglésies als arrians, que ell mataria tots los cristians de Ytàlia per coltell. E los sobredits anaren a Justini e foren rebuts molt honradament per aquell. E per prechs del papa e dels misatges, havent compassió de la mort dels cristians, sobresehí a les esglésies dels arrians. E com aquells [164v] tardassen en lo camí, Theodoric, ab ràbia de iniquitat, féu retornar de l'exili Boeci, senador, e altres barons nobles que havia exel·lats, e matà'ls a coltell. E papa Johan e los damunt dits missatges, après que foren tornats en Ràvena, féu-los posar en càrcer e aquí moriren. Mas, divinal sentència, en lo norantén dia après d'açò, morí Theodorich a soptana mort, e fou vista la sua ànima ésser gitada en infern.⁹²⁵

[16] Com Justinià fonch emperador ·XXXVIII· anys

Justinià fonch emperador ·XXXVIII· anys, e començà ha imperar en l'any de Nostre Senyor ·DXVIII· anys. Aquest, en lo començament, fou eretge e arrià; lo qual, en après, Agapitus papa revocà de la heretgia⁹²⁶ e de la error contra la fe e fou hom cathòlic e molt fel cristià. Aquest destrouí totes les errós dels eretges condemnant totes les errós que fossen contra la fe en tal manera que, d'aquí havant, negun cristià, sots pena de mort de cremar, no gosàs afermar ni tenir

⁹²⁵ El *Chronicon* repeteix el mateix fragment que ja havia utilitzat a la biografia del Papa Joan II: «cuius animam quidam sanctus heremita vidit per Iohannem papam in olla vulcani proici» (Weiland, 1872: 455).

⁹²⁶ Segons el *Chronicon*: «Errore Heuticetis», l'error d'Eutiques, un dels iniciadors del monofisisme. Eutiques negava que Jesucrist tingués dues natures, divina i humana, sinó únicament divina (Cross & Livingston, 2009: *Eutyches*).

error alguna contra la fe cathòlica de Crist. E d'ellí avant, cessà la persecució dels heretges que fahien contra los cristians entrò ara.

Aquest Justinià era home molt savi e féu moltes leys e abreujà les <les> leys, que eren gran discús de volums, e féu lo codi e les digestes; e jatsia que ell fos atent e savi envès les leys e a fer libres. Emperò, ell hordenà per a ffer les batalles Patrici e Lisari,⁹²⁷ per los quals la cosa pública fo en aquell temps molt prosperada. En aquest temps fou asetjada Roma hun any, mes per Patrici e Lisari⁹²⁸ fou deliurada; los quals, tramesos per Justinià en Àffrica contra los vandos, venceren aquells e foren sotsmesos a l'Imperi de Roma. E après, contra los [165r] de Pèrcia hagueren incredible victòria e venceren aquells. E pasaren en Ytàlia contra los gots que la havien ocupada e venceren-los. E passant per Cicília, vengueren a Nàpols, mas per ço com los ciutadans, per los gots qui eren dins, no·ls volgueren rebre, aquells, après poch dies, combateren-la e prengueren aquella. Los quals no solament en los gots cruelment se hagueren, mas encara en los ciutadans, que no perdonaren a neguna hedat, que hòmens e fembres tot ho mataren. E a la fi, venint a Roma, los gots qui la havien presa, qui eren dins, isqueren-se'n de nit lexades les portes de la ciutat hubertes, devers Rèvena fugiren-se'n aquí. E aquells seguiren-los e, per batalla campal, venceren-los. E Elisari e Patrici,⁹²⁹ haguda victòria, tornaren a Justinià en Constantinoble e portaren ab si pres lo rey dels gots. Aquest Justinià, après que hagué hedificat marvellós temple en Constantinoble en honor de Jesucrist e de Sancta Sophia,⁹³⁰ morí aquí en molta pau e fou soterrat allí en lo temple. En aquest temps, fou tanta fam en Ytàlia

⁹²⁷ Continua confonent el patrici Belisari amb dos personatges diferents. Segons la font: «Nam licet ipse esset circa libros et leges intentus, per patricium tamen Belisarium nomine, quem ad bella constituit, prospere ubique gessit» (Weiland, 1872: 456).

⁹²⁸ Al *Chronicon* «sed liberata est a Belisario patricio» (Weiland, 1872: 455).

⁹²⁹ Al *Chronicon*: «Belisarius vero patricius victoria habita ad Iustinianum in Constantinopolim rediit regem Gothorum captum secum adducendo» (Weiland, 1872: 456).

⁹³⁰ Martí de Troppau relaciona santa Sofia –això és, la sabiduria– amb Jesucrist: «in Constantinopoli ad honorem sancte Sophie id est Christus extruxit» (Weiland, 1872: 456).

que les mares se menjaven les carns de sos fills. En aquest temps fou Arator, poeta, lo qual componé en mètrichs los Actes dels apòstols; e fou Precià, gramàtich;⁹³¹ e fou Casidorus, senador de Ràvena e après monge. E après fou sent Benet Abat. En aquest temps fonch gran mortaldat en Constantinoble, per la qual cosa fo instituïda la festa de la Purificació de la Verge Maria, la qual és dita Ypepanti.

Pelagi, de nació de Roma,⁹³² fo papa ·VIII· anys e ·X· mesos. Aquest aconstituí que·ls eretges ni·ls cismàtichs fosen punits per jutges seglars. En aquest temps, sent Branda⁹³³ florí en virtuts en Escòsia.

Johan, de nació de Roma,⁹³⁴ fo papa ·XII· anys e ·XI· mesos. En aquest temps fou Ffortunat,⁹³⁵ [165v] poeta, qui componé los *Actes e vida de sent Martí*.

Benet, de nació de Roma,⁹³⁶ fo papa ·VIII· anys e hun mes. En aquest temps, los lombarts asvhaÿren Ytàlia acompanyant-los molta fam e mortaldat, e·n los dits treballs lo dit Benet morí.

Pelàgius, de nació de Roma,⁹³⁷ fo papa ·X· anys e ·II· mesos. En aquest temps, los lombarts asetjaren Roma e fonch feta molta degostació de aquells. En Ytàlia, en aquest temps foren tantes pluges que jamés tan gran pistilència no membrà a neguns que haguessen vista ni hoÿda tan gran après del diluvi, per ço sent Gregori componé los libres morals.⁹³⁸

⁹³¹ Al marge dret: «Ací fou Precià».

⁹³² Al marge dret: «Papa 54».

⁹³³ Al marge dret: «Branda».

⁹³⁴ Al marge dret: «Papa 55».

⁹³⁵ Al marge inferior: «Poeta».

⁹³⁶ Al marge dret: «Papa 56».

⁹³⁷ Al marge: «Papa 57».

⁹³⁸ Al *Chronicon*: «Ab hoc beatus Gregorius in Constantinopolim apocrisiarius directus ortatu Leandri Hispalensis episcopi libros moralium in Iob composuit» (Weiland, 1872: 421-422).

Gregori, doctor de nació de Roma,⁹³⁹ fo papa ·XIII· anys e ·VII· mesos.⁹⁴⁰ Aquest fo molt solemne doctor de les Scriptures divinals. Componé les *Omelies*, lo *Job*, *Ezechiel*, exponé e féu lo registre pastoral e lo *Dialogon* e molts altres libres. E féu vida celestial e hordenà perdons en cascuna església de Roma en temps de Quaresma en remissió de l'umanal linatge, per cascun dia ab devoció ésser celebrats dien-se Estacions.⁹⁴¹ E per ço que sement de la error no·n nasqués d'aquí havant, féu generalment tolre los caps e los membres a les ymatges de les ýdoles de Roma, per ço que, foragitada la rahel de la heretgia, la palma e victòria de la virtut eclesiàstica pus amplament fos exalçada. E aquest ajustà en la missa *Diesque nostros in tua pace disponas*. Aquest instituí la letania per ·VII· maneres placar la yra de Déu. E és dita per ·VII· maneres, car en lo primer cor són tots los clergues; en lo segon, los abats ab los monjos; en lo tercer, les abadesses ab les monges; en lo quart, tots los infants; en lo ·V·, tots los lechs; en lo ·VI·, totes les vídues; e·n lo ·VII·, totes les maridades. Aquest fou lo primer de tots los Papes qui·s scrivi *Servuus servorum Dei*.

[17] Com Justinus fon emperador en temps dels gots

[166r] Justinus fonch emperador ·XI· anys. En temps d'aquest, Elisari⁹⁴² e Patrici venceren lo rey dels gots en Ytàlia. E Justinus, molt spaordit de Sophia, muller sua, recorregué als lombarts e mes aquells en Ytàlia. E lavors los lombarts feren, ab Justí emperador, que lo regne de Ytàlia fonch absolt del jou

⁹³⁹ Al marge: «Papa 58».

⁹⁴⁰ Segons la font: «sedit annis 13, mensibus 6» (Weiland, 1872: 422)

⁹⁴¹ Al marge esquerre: «Com sent Gregori ordenà les stacions».

⁹⁴² En aquest cas es tracta de Narses, també patrici i general de l'exercit, primer com a assistent de Belisari i, a partir de l'any 550, comandant general a Itàlia (Hornblower, 2012: *Narse*). Segons el *Chronicon*: «Narses patricius postquam Iustino augusto regem Gothorum in Ytalia superavit» (Weiland, 1872: 456).

de Constantinoble. E d'aquell temps, los romans per patrici[s]⁹⁴³ començaren a senyorejar entrò al temps de Rodolfus,⁹⁴⁴ qui fou lo darrer patrici lombart. E lavós, vench Pupí, rey de Ffrança, appellat per Esteve, papa, en deffenció de l'Imperi de Roma. E per ço fo fet en aquell temps lo regne de Ytàlia habitació dels lombarts. E començaren ha·bitar en Milà, e primer, Rocàrius [e] Regolfus.⁹⁴⁵ En aquest temps, los lombarts, jatsia fossen batejats, colien ýdoles sobre ls arbres, de la qual error sent Barbari⁹⁴⁶ los retragué e relevà. En après, en lo regne dels lombarts succehí Rodolfus ⁹⁴⁷quant vench Pupí de Ffrança. En lo temps d'aquest Redolfus, lo cors de sant Berthomeu vench primer de Índia en la ylla de Líper; après, fou transportat en Benavent, en lo regne de Nàpols. En aquest temps, los de Germània reberen la fe de Jesucrist.

Liberius⁹⁴⁸ fo emperador ·VII· anys. En aquest temps, los lombarts ab gran poder prengueren Ytàlia e la gastaren e la despoblaren. E los gots qui eren pagants e eretges foren fets cristians.

Manricus⁹⁴⁹ fo emperador ·XX· anys e aquest fou hom cathòlic e vençé Pèrsia e Armènia. En aquest temps, sent Gregori, artiacha, fou elet en papa.⁹⁵⁰ En aquest temps fonch trobada la gonella sens custura de Jesucrist en Josaphat⁹⁵¹ per los bisbes e patriarques e l'artiacha, qui havia nom Gregori, e per Thomàs,

⁹⁴³ Segons Martí de Troppau: «ab illo tempore Romani per patricos ceperunt dominare» (Weiland, 1872: 456).

⁹⁴⁴ Al *Chronicon* «Astulphus Rex, contra quem venit Rex Pepinus ex Francia» (Weiland, 1872: 456).

⁹⁴⁵ El text de Troppau diu: «Post Rotharium regnavit Gisulfus» (Weiland, 1872: 456)

⁹⁴⁶ Segons la font: «sanctus Barbatus» (Weiland, 1872: 456).

⁹⁴⁷ «Post in Longobardorum regno successit Arstulphus rex» (Weiland, 1872: 456).

⁹⁴⁸ Martí de Troppau l'anomena, igualment, *Liberius* (Weiland, 1872: 457). No obstant, es tracta de Tiberi II, emperador d'Orient entre el 578 i el 582 (Nicholson, 2018: *Tiberius II*).

⁹⁴⁹ Es tracta de l'emperador d'Orient Maurici, que regnà del 582 al 602 (Kazhdan, 2005: *Maurice*). A la font: «Mauricius» (Weiland, 1872: 457).

⁹⁵⁰ Al marge dret: «Papa 59».

⁹⁵¹ Segons Martí de Troppau: «In Saphat, non longe a Ierusalem» (Weiland, 1872: 457).

patriarcha de Jerusalem; e fonch posada en una archa de marbre e fou portada en Jerusalem. En aquest temps, [166v] sent Gregori tramés ·I· hom appellat Agostí en Bratanya, qui era monge, per convertir los saxons, los quals havien de nou presa Bratanya. E com lo dit Manricus emperador se contengués ab los seus cavallers per lo sou, elegiren contra ell hun que havia nom Ffocha e fou emperador, lo qual matà aquell fugint en una illa.

Sifanià,⁹⁵² de nació de grechs,⁹⁵³ fonch papa hun any e hun mes.⁹⁵⁴ Aquest constituí que les ores del dia fossen cantades per esglésies.

Bonifàcius, de nació de Roma,⁹⁵⁵ fo papa ·VIII· mesos. Aquest constituí que fos posat drap vert⁹⁵⁶ sobre l'altar.

Bonifàcius, de nació de Macella,⁹⁵⁷ fo papa ·VI· anys e ·VIII· mesos. En temps d'aquest fo celebrada festa de Tots Sants en lo primer dia de nohembre, e al segon, que·s fes sacrifici e almoyna per les ànimes defunctes en lo temple de Panteon, qui solia ésser temple de tots los déus.⁹⁵⁸ E lo dit Bonifaci papa, dix la primera missa.

⁹⁵² Es refereix Sabinià, papa de l'any 606 al 606 (Walsh, 2015: *Sabinian*). Segons el text del *Chronicon*: «Savinianus» (Weiland, 1872: 422).

⁹⁵³ Al marge esquerre: «Papa 60».

⁹⁵⁴ Al *Chronicon*: «sedit annis 1, mensibus 5» (Weiland, 1872: 422).

⁹⁵⁵ Al marge esquerre: «Papa 61».

⁹⁵⁶ Bonifaci III va ordenar, segons Martí de Troppau, que es posés sobre l'altar un drap net, no verd. L'errada, però, ja hi era al *Codex Praguensis* (A*), del qual deriva la còpia que feia servir el nostre compilador: «ut viridus pannus supra altare poneretur» (de Troppau, 1616: 23v). Al marge, l'editor de 1616 corregeix per «nitidus», que és la solució que presenten la resta de famílies de l'obra de Martí de Troppau (Weiland, 1872: 422).

⁹⁵⁷ Al marge esquerre: «Papa 62».

⁹⁵⁸ El compilador fa ací una adaptació del text del *Chronicon*, el qual diu:

Iste Bonifacius Papa et Christiani templum, quod dicitur Sancta Maria rotunda, ubi multociens a demonibus percuciebantur christiani, rogavit imperatorem Focam ut condonaret ei hoc templum, ita mirabiliter dedicatum ad honorem Cybeles matris deorum et Neotuni del marini in Kal. Novembris, ut ipse dedicare illud ad honorem

Deodatus, de nació de Roma,⁹⁵⁹ fo papa <aquest> ·II· anys.⁹⁶⁰ Aquest, com besàs hun lebrós, de continent fou mundat de la lebra.

Bonifícius, de nació de Campanya,⁹⁶¹ fonch papa ·V· anys. Aquest constituí que los ladres que furtassen algunes coses de les esglésies fossen escumunicats, e que·l testimoni del príncep valgués aquell, e que·ls acòlits no gosasen portar les relíquies dels sants màrtirs.

Honòrius, de nació de Campanya,⁹⁶² fo papa ·XII· anys e ·XI· mesos. Aquest constituí que en tot disabte anassen a sent Pere dient les letanies.

Severinus, de nació de Roma,⁹⁶³ fo papa hun any e ·VIII· mesos. Aquest fo hom de molta pietat.

Theodòrius,⁹⁶⁴ de nació de grechs,⁹⁶⁵ fou papa ·VI· anys e ·V· mesos. Aquest constituí la benedicció del ciri en lo Disabte Sant, e componé lo libre penitencial.

Martinus, de nació toscana,⁹⁶⁶ fo papa ·VI· anys e hun mes. Aquest, com celebràs la missa, [167r] fou tramés lo espadiri de Olimphi que·l matàs, lo qual, levant lo coltell per donar-li, de continent fou fet cech que no y ve.

beate Marie virginis et omnium sanctorum, quod cesar ei concessit (Weiland, 1872: 422).

⁹⁵⁹ Al marge dret: «Papa 63».

⁹⁶⁰ Al *Chronicon*: «sedit annis 3» (Weiland, 1872: 422).

⁹⁶¹ Al marge dret: «Papa 64».

⁹⁶² Al marge dret: «Papa 65».

⁹⁶³ Al marge dret: «Papa 66».

⁹⁶⁴ Entre el pontificat de Severi i el de Teodor I, la crònica se salta el de Joan IV, que sí que hi és al *Chronicon* (Weiland, 1872: 423).

⁹⁶⁵ Al marge dret: «Papa 67».

⁹⁶⁶ Al marge dret: «Papa 68».

[18] Com Ffocha fo emperador

Fhochas fo emperador ·VIII· anys. Aquest, per cedió e brogit militar, fou fet emperador. E matà Martí August,⁹⁶⁷ noble, e molts altres; e féu batalles molts grans e terribles contra lo rey de Pèrsia. E com Priscus no pogués sostenir a Phoca, omeyer, tramés en Àffrica a Eradi, lo qual, venint ab gran navili, vencé a Phoca.

Eradius,⁹⁶⁸ ab Constantí, fill seu, fo emperador ·XXXI· anys. En aquest temps, Sisebatus,⁹⁶⁹ rey dels gots e molt gloriós príncep, subjugà moltes ciutats dels romans a ell rebel·lines, e convertí los juheus del seu regne a la fe de Jesucrist. En aquest temps, Castroe,⁹⁷⁰ rey de Pèrsia, pres e conquerí molta part de la cosa pública dels romans, e degastà Jerusalem e cremà los lochs venerables dels santuaris. E pres Zacaries, patriarca, e lo preciós fust de la Creu e portà-se'n-ho tot en Persia. Eradi, en lo ·XII· any del seu imperi, vench ab son fill en Pèrsia ab molta gent e trobà Casdroe, qui estava en una torre asegut en una cadira e tenia lo sant fust de la Vera Creu en la part dreta; lo qual Eradi, ab son fill Constantí, mataren e prengueren tota la terra d'aquell. E Constantí pres lo fust de la Vera Creu, e deliurà Zacaries de la presó e tornà-se'n en Jerusalem. E com fou aquí aperellà's ab ornament real gloriosament per tornar la creu en lo temple. E pres aquella e, com volgués entrar per la porta per la qual isqué Jesucrist portant la creu a la passió, la porta fonch divinalment tancada. E lavors aquell se humilià e's despullà tot l'ornament real e, descalç e en

⁹⁶⁷ Es tracta, de nou, de l'emperador Maurici, que més amunt la crònica anomena «Manricus», el qual va ser derrotat i executat per ordre de Focas (Kazhdan, 2005: *Maurice & Phokas*). El passatge del text de Martí de Troppau explica: «Iste [Phocas] sedicione militari imperator effectus, Mauricium augustum nobilem et multos interfecit» (Weiland, 1872: 457).

⁹⁶⁸ Segons la font, «Eraclius» (Weiland, 1872: 457). Es tracta d'Heracli I, emperador bizantí de l'any 610 al 641. El seu fill Constantí III fou coemperador juntament amb son pare des de l'any 613 al 641 (Kazhdan, 2005: *Herakleios & Herakleios Constantine*).

⁹⁶⁹ Sisebut, rei visigot del 612 al 621 (Nicholson, 2018: *Sisebut*). Al *Chronicon* «Sysebustus» (Weiland, 1872: 457).

⁹⁷⁰ Al *Chronicon* «Cosdroe» (Weiland, 1872: 457). Es tracta del rei Cosroe II, el darrer gran rei persa de la dinastia sasànida abans de la conquesta àrab (Nicholson, 2018: *Khosrow II*).

camissa, pres la Vera Creu per entrar en la ciutat. E lavors la porta fou uberta e ell entrà e mes la Vera Creu en lo temple ab gran reverència. E lavors reportada la creu, instituí ésser feta cascun any celebració [167v] e festa de la dita exaltació de la Vera Creu.

[19] En l'any ·XII· de Eradi se levà Mahomet, falç propheta, en l'any de Nostre Senyor ·DCXIII· anys

En l'any ·XII· de Eradi se levà Mahomet, falç propheta, lo qual estava en Mecha ab hun mercader, e era hom molt havisat.⁹⁷¹ E sdevench-se que'l mercader morí e aquell pres sa muller e, ab les riqueses de ça muller, aplegà gents e fou fet príncep d'aquells. E del principat de ladres vench al regne dels àrabs. Aquest fo molt malvat arrià e perseguidor de cristians. E era molt luxuriós e havia mal de caure. E com cahia, per ço que no sabesen la sua malaltia, dehia que l'àngel parlava lavors ab aquell. E aquest fou informat e adoctrinat per hun monge apòsteta que havia nom Sergi per a decebre lo poble⁹⁷². E vench lo dit Mahomet en l'any de Nostre Senyor ·DCXIII· anys.

En aquest temps fou sent Ysdre,⁹⁷³ bisbe de Palència,⁹⁷⁴ lo qual féu lo libre de les *Ethimologias* e de les províncies de tot lo món; e scrivi totes les canòniques

⁹⁷¹ Al marge esquerre: «Mahomet».

⁹⁷² Segons Martí de Troppau:

Eodem tempore Machometus propheta Sarracenorum surrexit. Fuit autem magus, et quia epilepticus, ne perciperetur, dicebat se tunc cum angelo loqui quocienscumque caderet; et de principatu latronum pervenit ad regnum. A quodam etiam monacho nomine Sergio apostata ad decipiendum populum informabatur (Weiland, 1872: 457).

⁹⁷³ Al marge esquerre: «Ysdre».

⁹⁷⁴ Sant Isidor de Sevilla. Es tracta d'un error en la traducció del text del *Chronicon*, que es refereix a sant Isidor «Hispalensis episcopus» (Weiland, 1872: 458). El nostre traductor identifica, doncs, erròniament *Hispalensis* amb *Palència*, i no amb Sevilla.

del temps de sent Hierònim tro a la fi sua. En aquest temps morí lo dit Mahomet e succehí aquell Habier.⁹⁷⁵

El desús dit Eradi emperador, com fos gran stròlech, conegué en les steles lo seu regne ésser degostador per gent incircumcisa, per la qual cosa manà al rey de Ffrança [que] fes batejar tots los juheus del seu regne, e axí fonch fet. En après, mogué contra los romans e los serrahins inexplicable guerra. E Eradi, tement-se de la Vera Creu del Senyor que no·s perdés, portà-sse'n aquella en Constantinoble, de la qual, en après, la major part, a instància de Luýs, rey de Ffrança, fonch transportada en París après gran temps, ço és, en l'any de Nostre Senyor ·MCCXLVIII·. E en l'any de Eradi a ·XXVIII· anys, los serrahins rebel·laren e destrouïren Jherosolima e prengueren Antiochia.⁹⁷⁶ [168r] E d'aquí enant, Eradi fou ytròphic e morí.⁹⁷⁷

[20] Com fou emperador Constantí, fill de Eradi

Contestí,⁹⁷⁸ fill de Eradi, fou emperador ·XXVII· anys. Sots aquest, la major part de la cosa pública fon desolada per los serraïns. Aquest fonch molt malvat en totes coses e matà Martí papa . E après, venint a Roma, levà tot ço que era ornament de la ciutat e portà-se'n-ho en Cicília. En l'any ·VI· de Contestí, los serraïns se ocuparen tota Àffrica. En après, Contestí venint a Roma, mogut per gran iniquitat, pres diversos ornaments per los quals la ciutat era ornada e robà los temples e mes-ho en lo riu de Tiberi en fustes perquè los s'enportàs en Contestinoble. E com navegàs en Cicília, fo mort per los seus en lo bany.

⁹⁷⁵ Al *Chronicon*: «post quem Ebier principatur». Es tracta d'Abu Bakr, successor de Mahoma (Nicholson, 2018: *Abu Bakr*).

⁹⁷⁶ Al marge inferior, el reclam de quadern «[Anti]ochia. E d'aquí».

⁹⁷⁷ Al *Chronicon*: «Demum Eraclius ydropicus effectus moritur» (Weiland, 1872: 458).

⁹⁷⁸ El *Chronicon* agrupa els regnats conjunts de Constantí III (613-641) i el seu germà Heracionas (638-641), que obvia la crònica (Nicholson, 2018: *Heraklonas*). Segons Martí de Troppau: «Constantinus III cum Iradona fratre eius» (Weiland, 1872: 458).

E après d'aquell, los cavallers elegiren Maxenci⁹⁷⁹ e fou emperador. Mes après poch temps, Contestí, fill del dit Contestí, venint allí matex ab gran navili, pres l'imperi ab dignitat, e condempnà e matà Maxenci ab los homeyès de son pare, e fo emperador ·X· anys.⁹⁸⁰ En aquest temps, Homerus,⁹⁸¹ príncep dels serraïns, construhí lo temple qui era en Jerusalem, en aquell matex loch qui era en lo temps dels juheus, lo qual havia destruït Vespesià.

Eugènius, de la nació de Roma,⁹⁸² fou papa ·II· anys e ·VIII· mesos.

Vitalianus, de nació de Segunça,⁹⁸³ fou papa ⁹⁸⁴ ·XIII· anys ·VI· mesos. Aquest componé lo cant dels romans concordant aquell ab lo dolç so de l'orgue.

Deodatus, de nació de Roma,⁹⁸⁵ fo papa ·III· anys e ·II· mesos.

Donus, de nació de Roma,⁹⁸⁶ fo papa hun any e ·VI· mesos. En aquest temps, la església de Ràvenna, la qual longament era estada rebel·la a la Sede apostolical, tornà a la obediència de la Esgleya.

Leó, de nació de Cicília,⁹⁸⁷ fo papa ·X· anys.⁹⁸⁸ E aquest constituí que la pau [168v] fos donada après lo *Agnus Dei* a tots los fels cristians.

⁹⁷⁹ Es tracta de Mecenci, general d'origen armeni i proclamat emperador per les tropes després de l'assassinat de Constant II l'any 668 (Kazhdan, 2005: *Mezizios*). Al *Chronicon*: «Mezencium» (Weiland, 1872: 458).

⁹⁸⁰ Segons el *Chronicon*: «imperavit annis 17» (Weiland, 1872: 458).

⁹⁸¹ Al *Chronicon*: «Humarus» (Weiland, 1872: 458).

⁹⁸² Al marge dret: «Papa 69».

⁹⁸³ Es refereix a la ciutat italiana de Segni, on va naixer Vitalià (Walsh, 2015: *Vitalian, St*). Segons Martí de Troppau: «nacione Signensis provincie Campanie» (Weiland, 1872: 423).

⁹⁸⁴ Al marge dret: «Papa 70».

⁹⁸⁵ Al marge dret: «Papa 71».

⁹⁸⁶ Al marge dret: «Papa 72».

⁹⁸⁷ Al marge dret: «Papa 73».

⁹⁸⁸ Segons el *Chronicon*: «sedit mensibus 10».

Benedictus, de nació de Roma,⁹⁸⁹ fo papa ·XI· mesos.

Iohanes, de nació de Síria,⁹⁹⁰ fo papa ·XX· anys ·VIII· mesos.⁹⁹¹ Aquest constituí que·ls *Agnus Dei* fossen cantats tres vegades en la missa. Aquest, revelant-li Déu, trobà en lo Santuari de Sent Pere, en un loch molt scur, una capça d'argent en la qual havia hun sagell empremtat. E, levat aquell, trobà la Vera Creu ornada de pedres precioses.

Leó, de nació de Roma,⁹⁹² fonch papa⁹⁹³ ·II· anys e ·IX· mesos.⁹⁹⁴

[21] Com imperà Constantí, fill de Constantí, ·XVII· anys

Contestí,⁹⁹⁵ fill de Contestí, fou emperador ·XVII· anys. En aquest temps, los serraïns destruïren Sicília e anaren-se'n en gran presa en Àffrica. Aquest féu

⁹⁸⁹ Al marge esquerre: «Papa 74».

⁹⁹⁰ Al marge esquerre: «Papa 75».

⁹⁹¹ Joan V va seure a la cadira pontificia poc més d'un any, entre juliol de 685 i agost de 686 (Walsh, 2015: *John 1*). Segons Martí de Troppau: «sedit anno 1, diebus 10» (Weiland, 1872: 424). En aquest fragment la crònica presenta un error. Tant Joan V com Sergi I (687-701) eren de Síria i en ambdós casos Martí de Troppau anota: «nacione Syrus». Bé en el procés de traducció, bé durant la còpia, qui escriu segueix anotant a partir del segon *syrus* o *Síria* i continua redactant la biografia del papa Sergi I en el lloc corresponent a Joan V. Una vegada ha comés aquest error, passa per alt, doncs, qualsevol referència al papa Conó (686-687), que apareix al *Chronicon* just entre els dos papes que hem comentat (Weiland, 1872: 424). D'altra banda, el *Chronicon* no esmenta els dos antipapes que se succeïren entre els pontificats de Conó i Sergi I, això és, Teodor i Pasqual, tots dos l'any 687 (Walsh, 2015: *Conon; Theodore; Paschal & Sergius I, St*).

⁹⁹² Al marge esquerre: «Papa 76».

⁹⁹³ Aquest papa Martí de Troppau l'anomena «Leo III». La família A del *Chronicon* únicament esmenta que «Hic per Patricium Romanorum factus est Papa» (de Troppau, 1616: 25v). Ara bé, els manuscrits de la branca B alerten que: «Et propter hoc in cathalogo Romanorum pontificum in plerisque cronicis non ponitur, sed sequens Leo tercius intitulatur in ipsis et in Decreto» (Weiland, 1872: 424, vegeu també nota q). De manera semblant adverteixen les còpies de la família C: «Hic Leo in Romanorum cronicis in cathalogo pontificum non ponitur, forte propter malum introitum; unde apud ipsos et etiam in Decreto sequens Leo tercius nominatur» (Weiland, 1872: 424; vegeu també nota r). Walsh (2015) tampoc no l'inclou al seu catàleg de papes.

⁹⁹⁴ Al *Chronicon*: «sedit annis 2, mensibus 11» (Weiland, 1872: 424).

⁹⁹⁵ Entre el regnat de Constantí III (613-641) i Constantí IV (668-685), el *Chronicon* se salta l'emperador Constant II (641-668), fill de Constantí III (Kazhdan, 2005: *Constans II & Constantine IV*). Per tant, aquest

pau ferma ab los àrabs qui habitaven en Domàs e ab los vùlgars, e restaurà les sglésies dels cristians qui eren destruides per los eretges del temps de Eradi.

Justinià,⁹⁹⁶ fill de Contestí, fo emperador ·X· anys. Aquest honrà molt les instatuts e los officis de la Esgleya.

En lo ·VI· any d'aquest,⁹⁹⁷ los gots, qui eren en Espanya ja gran temps ha cristians, foren vençuts per los sarraïns e discipats. E conqueriren tota Spanya per la trasió del comte Julià,⁹⁹⁸ car Rodrigo tramés lo compte Julià en Àffrica per fermar pau ab lo rey de Àffrica e, com aquell se'n fonch anat a la misatgeria, lo rey Rodrigo se jagué per força ab la muller sua.⁹⁹⁹ E com lo comte tornà de la misatgeria, vench a casa sua a sa muller e aquella dix-li la malvestat que li havia feta lo rey. E aquell dix-li que callàs. E com vench al rey, dix-li que ell havia fermada pau ab lo rey d'Àffrica perpetual.

—E per ço que fos pus ferma, lo rey d'Àffrica ha fet que totes les armes sien desfeytes e tornades en relles e falç e legons e exades. E axí, fes-ho tu semblantment; e com sia fet, yo tornaré a ell a fermar del tot la cosa.

Constantí de la crònica no seria fill de Constantí, sinó de Constant. Aquesta identificació errònia, no obstant, era habitual, fins i tot al segle XIX. Segons Kazhdan: «In the 19th C. many scholars identified Constantine IV with “Constantine Pogonatos,” who in reality was his father, Constans II» (Kazhdan, 2015: *Constantine IV*).

⁹⁹⁶ Justinià II, que va ser emperador d'Orient durant dos períodes, de l'any 685 al 695 i del 705 al 711. (Kazhdan, 2015: *Justinian II*).

⁹⁹⁷ En aquest punt, el cronista decideix abreujar la biografia de Justinià II i s'aparta de l'obra de Martí de Toppau per tal de narrar la invasió àrab de la Península Ibèrica i la traïció del comte Julià envers Rodrigo, l'últim rei visigot, incidint en la llegendària penitència que aquest darrer hagué de pagar.

⁹⁹⁸ La llegenda de la traïció del comte Julià va ser molt divulgada al llarg de l'Edat Mitjana. Segons Gozalbes Cravioto (2011), la primera menció al comte Julià apareix a la *Chronica Gothorum* Pseudo-Isidoriana. Aquest escrit, tradicionalment atribuït a sant Isidor de Sevilla, és obra d'un anònim mossàrab dels inicis del segle XII. Aquest introdueix el relat de la violació de la filla de Julià —malgrat atribuir-la al rei Witiza, i no a Roderic— el qual està inspirat, fins i tot amb la utilització de les mateixes expressions, amb el relat de Titus Livi sobre la violació de Lucrecia. Ací s'iniciaria aquesta llegenda, que amb el pas del temps s'aniria nodrint de variades versions (Gozalbes Cravioto, 2011: 6-11).

⁹⁹⁹ Al marge dret: «La trasió del comte Julià».

[169r] E llavors lo rey Rodrigo manà per tota Spanya fer crides que tothom desfés les armes, la qual cosa se complí en breu de temps;¹⁰⁰⁰ mas una dona ne stojà secretament en hun seu castell en Galícia. E com totes les armes foren desfetes, lo comte Julià se n'anà en Àffrica e dix al rey tota la malvestat que·l rey Rodrigo li havia feta e com ell, per venjar-se d'aquell, li havia fet desfer totes les armes; e, axí, que y passàs ab gran gent que ell li daria entrada per la sua terra de Granada.

E lavors vench Theorich ab molta gent de cavall de Àffrica e conquistà tota Espanya tro als ports d'Aspa e de Gal·lícia e vencé lo rey Rodrigo. E fugí-sse'n lo rey en la ciutat de Oviedo en l'any ·DCLXXXIII·. E los cristians qui eren en les muntanyes de Galícia aplegaren-se aquí e feren cap e príncep hun cavaller que havia nom Peleyo, lo qual los contrestà e recobrà algunes viles. E d'aquest Pelayo, los reis de Castella hagueren començament.

Esdevench-se que·l rey Rodrigo, com fou en Oviedo, se mes per mosso ab hun ortalà e, estant ab aquell, criava una serp. E hun dia, pensant en lo seu gran peccat que havia fet, acordà de confessar-se. E anà al bisbe de Oviedo e dix-li que ell era lo rey Rodrigo, per la qual cosa Espanya s'era perduda; e mostrà-li la corona real e, axí, que li donàs penitència. E lo bisbe li dix que no sabia

¹⁰⁰⁰ Totes les versions d'aquesta llegenda tenen en comú la violació de la muller –o la filla– de Julià a mans del rei, però la llegenda es transmet d'unes cròniques a altres amb nombroses variacions. A tall d'exemple, la crònica universal *Flos Mundi* explica aquest episodi, però obvia aquesta estratagema de convertir les armes en eines agrícoles (BNP Ms. Esp. 11: F.232r-233r). Tampoc no esmenta la destrucció de les armes el *De rebus Hispaniae* de l'arquebisbe de Toledo, Rodrigo Jiménez de Rada, àmpliament utilitzada com a font pels nostres cronistes medievals. Igualment obvia aquest fet la breu descripció d'aquest passatge de la *Crònica de sant Joan de la Penya* (Ximénez de Embun, 1876: 17-18). Per contra, sí que trobem elements comuns a la *Grant Chronica de Espanya* de Juan Fernández de Heredia, la qual diu:

E consellóle que embiàs los cavallos et las armas en Gallia et en África, do se vendieren bien et avieren de mucha moneda por qué sus gentes no se podiesen rebellar contra él; et que era neçessario que no huviese armas en la patria con las quales se matasen los unos a los otros, mas que fiziese fazer rellas et aradas et destrales et que no entendiesen las gentes de la terra sino en laurar las terras (BNM Mss/10133: 602r).

quina penitència li pogués donar, mas que la's prengués ell meteix. E lavors aquell respòs que fos soterrat ab hun sepulcre tou ab la serp ensemps que ell havia criada. E així fou fet. E quant vench après tres dies, les campanes tocaren per si matexes. E lavors lo bisbe féu obrir lo sepulcre e trobà que la serp tenia lo membre d'aquell en la boca e que l'havia tot xuclat, perquè fou punit per allens hon peccà.¹⁰⁰¹

En l'any ·X· del dit Justinià, Leó privà aquell de l'Imperi, tolch-li lo nas e la lengua e [169v] axí, li religà aquell e tremeté'l en Tarsona.¹⁰⁰² E en aquest temps fou lo venerable Beda.¹⁰⁰³

¹⁰⁰¹ Malgrat els elements comuns que presentes el relat de la nostra crònica i el de la Crònica de Fernández de Heredia, aquesta no explica la penitència del rei i sí com, segons opinió comuna, va morir en la batalla:

A la fin fue vencido él con los suyos. Et algunos fueron muertos et otros presos et otros escaparon; pues vidiéndose el rey Rodrigo desamparado de los suyos, retrayóse a çaga de poco en poco, en tanto que non saben que se fizo el rey Rodrigo, sino que es opinión comuna que murió en la batalla (BNM Mss/10133: 604r).

La narració de la penitència del rey Roderic hi és present a l'extensa descripció d'aquest passatge que en féu Pedro de Corral a la seua *Crónica del rey Rodrigo con la destrucción de España*:

E començóle de comer por la natura con una cabeça y con la otra en derecho de corazón. En esta sazón [...] el mayoral demandóle que cómo le yva y él le dixo que bien, gracias a Dios ya le avía començado la culebra a comer. Y el mayoral le dixo que por qué lugar, y él le dixo que por dos: el uno en derecho del corazón, con el qual él pensara cuánto mal él avía hecho; y el otro por la natura, la qual fuera la causa de la gran destrucción de España (BNM Mss/1303: 1504v).

La mateixa tradició que l'obra de Pedro del Corral –si no és que beuen uns de l'altra– comparteixen nombrosos romanços castellans que ens han pervingut cristal·litzats en el *Romancero Viejo*, com per exemple el *Romance de la penitencia del rey don Rodrigo* (García de Enterría, 1987: 112-116).

¹⁰⁰² Es tracta de la ciutat de Kherson, a Crimea (Kazhdan, 2015: *Justinian II*). Segons el *Chronicon*: «In exilium Cersonam relegat» (Weiland, 1872: 459); a l'edició de 1616: «Chersonam» (de Troppau, 1616: 26r).

¹⁰⁰³ Al marge esquerre: «Beda».

[22] Com Leó fou emperador

Leó fou emperador tres anys. Aquest gità de l'Imperi Tiberius e tallà lo nas e tramés-lo en exili en Tarsona.

Tibèrius fo emperador ·VII· anys. En aquest temps, Unisilus,¹⁰⁰⁴ duch de Benavent, degastà¹⁰⁰⁵ Ytàlia.

Johan,¹⁰⁰⁶ de nació de grechs,¹⁰⁰⁷ fou papa ·II· anys e ·VII· mesos, ·XV· dies.¹⁰⁰⁸

Sisumus,¹⁰⁰⁹ de nació de Roma,¹⁰¹⁰ fou papa ·XV· dies. En aquest temps fonch gran sisme entre los cardenals.

Constantí, de nació de Síria,¹⁰¹¹ fou papa ·VII· anys. Aquest denuncià per heretge Felip emperador per ço com havia delit les ymatges dels sants.

Gregori, de nació de Síria,¹⁰¹² fo papa ·XVI· anys ·VIII· mesos. En aquest temps, Patronax de Bruxel·les¹⁰¹³ e Gregori papa, per institut divinal, rehedifficarem

¹⁰⁰⁴ Segons l'edició de Weiland: «Gisulphus» (Weiland, 1872: 459). A les còpies de la família A: «Gysilphus» (Weiland, 1872: 459; nota r). Aquest nom apareix a la línia del *Chronicon* corresponent a l'any 700. Es tracta, doncs, de Guisulf I, duc de Benevent (689-706) (Morby & Rozier, 2014: *Lombard Princedoms*).

¹⁰⁰⁵ A l'original: «degustà».

¹⁰⁰⁶ Es tracta de Joan VII, papa de l'any 705 al 707 (Walsh, 2015: *John VII*). Segons el *Chronicon*, «sedit annis 2, mensibus 7, diebus 17» (Weiland, 1872: 425). La crònica, però, se salta el pontificat de Joan VI (701-705) (Walsh, 2015: *John VI & Weiland*, 1872: 425).

¹⁰⁰⁷ Al marge esquerre: «Papa 77».

¹⁰⁰⁸ A l'original, «·XV·dies» afegit al marge esquerre.

¹⁰⁰⁹ Sisinni va ser papa del 15 de gener al 4 de febrer de l'any 708 (Walsh, 2015: *Sisinnius*). Segons l'edició de Weiland, «Sisinnius» (1872: 425); a l'edició de 1616 «Sisinnus» (de Troppau, 1616: 25v).

¹⁰¹⁰ Al marge esquerre: «Papa 78».

¹⁰¹¹ Al marge esquerre: «Papa 79».

¹⁰¹² Al marge esquerre: «Papa 80».

¹⁰¹³ Es tracta de l'abat Petronax de Brescia. El text del *Chronicon* l'anomena «Petronax civis Brixianus» (Weiland, 1872: 425). L'any 720, el papa Gregori II (715-731) va encarregar a Petronax de Brescia la

maravellosament lo monestir de sent Benet devers lo castell de Cassino, lo qual més havia de ·C· anys qui era desolat del primer temps dels lombarts.

Gregòrius, de nació de Roma,¹⁰¹⁴ fonch papa ·X· anys e ·VIII· mesos. Aquest ajustà en lo sacrament de la missa *Quorum solemnitas hodiem inconspectu maiestatis tue celebramur domine deus noster in toto orbe terrarum*; e féu partir tota ytàlia de la potestat de Leó, emperador heretge. En aquest temps Al·lebrandus,¹⁰¹⁵ rei dels lombarts, assetjà Roma. Aquest Gregori, com ves lo dit Leó emperador incorregible de la deposició de les ymatges e dels sants, féu partir Roma, Ytàlia e Spanya de la sua senyoria e vedà que los drets no li pagasen victigals. E celebrant concili de mil bisbes, confirmà les honors que devien ésser fetes a les ymatges sanctes; e los violadors, per general sentència, anathamatitzà.

Zacharies, de nació de grechs,¹⁰¹⁶ fo papa ·X· anys ·II· mesos. Aquest féu pau ab los lombarts. Aquest traslladà los libres de *Dialogorum* [170r] de grech en latí.

[23] Com Justinià fou emperador

Justinià¹⁰¹⁷ fonch emperador ·VII· anys. Aquest anà ab gran navili en Tarsona, hon era estat exelat, e matà tots quants hi trobà, acceptats los infants. E lavors los hòmens de la província feren cap lur e elegiren hu que havia nom Phelip, lo qual, venint a Costentinoble, matà Justinià e son fill.

reconstrucció del monestir benedictí de Montecassino, que havia sigut destruït pels longobards l'any 570. (Walsh, 2015: *Gregory II*; & Vauchez, 2005: *Monte Cassino*).

¹⁰¹⁴ Al marge dret: «Papa 81».

¹⁰¹⁵ Es tracta de Hildeprand (735-744), coregent del rei longobard Liutbrand (712-744), que assetjà Roma durant el pontificat de Gregori III (731-741) (Walsh, 2015: *Gregory III*; & Nicholson, 2018: *Liutprand*). Segons Martí de Troppau: «Alebrandus» (Weiland, 1872: 425).

¹⁰¹⁶ Al marge dret: «Papa 82».

¹⁰¹⁷ Es tracta, encara, de Justinià II, en aquest cas, el seu segon regnat, de l'any 705 al 711. Abans d'aquest segon regnat accediren al tron imperial els emperadors Lleó II (695-698) i Tiberi III (698-705) (Kazhdan, 2015: *Justinian II*).

Phelip fo emperador hun any e ·VI· mesos. Aquest fugí en Sicília per l'estol e navili dels romans. Aquest, com fos eretge, féu delir e traure les ymatges de les esglésies e totes les pintures, per la qual cosa los romans no volgueren rebre la ymatge de la sua moneda.

Anastasi fou emperador ·III· anys. Aquest pres Phelip e tragué-li los ulls. Aquest fou mal en totes coses, contra lo qual fonch elegit Theodosius en emperador, e fou vençut Anastasi per aquell.

Theodosi fou emperador hun any. Aquest fou benigne e humil de cor, lo qual hun hom molt poderós que havia nom Leó lo deposà e lo gità de l'Imperi.

Leó fou emperador ·XXV· anys. Aquest pres per gran cupiditat una corona molt bella ornada de carvoncles qui estava en una església. E com la portàs al cap, hac gran febra e morí.¹⁰¹⁸ En aquest temps, los serrains vingueren en Contastinoble e assetjaren la ciutat ·III· anys, e tornaren-se'n. Aquest Leó fou eretge manant cremar les ymatges de Déu e dels sants, contra lo qual, Gregori papa donà sentència en escrits.

E Contestí,¹⁰¹⁹ fill de Leó, fou emperador ·XXV· anys¹⁰²⁰ e fou gran perseguidor de la Església tots los dies de la sua vida, servint a maleficis e encantaments. E en lo ·XI· any d'aquest, Rogolphus,¹⁰²¹ rei dels lombarts, demanà e exhibí lo

¹⁰¹⁸ El *Chronicon* de Martí de Troppau no explica aquest episodi de l'emperador bizanti Lleó III Isàuric (717-741). Aquest Lleó III fou l'originador de la qüestió iconoclasta (Kazhdan, 2005: *Leo III*), tal com explica Martí de Troppau: «Hic Leo imperator a quodam refuga fidei seductus, contra imagines Dei et sanctorum bellum indicit» (Weiland, 1872: 460). Però el *Chronicon* obvia la llegenda de la mort de Lleó III i només esmenta que: «Hoc Leone in perfidia mortuo succedit filius Constantinus» (Weiland, 1872: 460).

¹⁰¹⁹ Constantí V (741-775), fill de Lleó III (Kazhdan, 2005: *Constantine V*).

¹⁰²⁰ Segons el *Chronicon*: «imperavit annis 35» (Weiland, 1872: 460).

¹⁰²¹ Segons el *Chronicon*: «Arstulphus» (Weiland, 1872: 460). Es tracta d'Aistulf, duc de Friül i rei dels longobards (749-756) després de succeir el seu germà Ratquis (744-749) (Vauchez, 2005: *Aistulf*). Aquest darrer, que la crònica obvia, també l'incorpora el *Chronicon* de Martí de Troppau (Weiland, 1872: 460).

trahut als romans. Esteve papa demanà auxili a Pupí,¹⁰²² rei de Ffrança. E en l'any dos de Contestí vengué Pupí e vencé a Roduricus¹⁰²³ e a tota la sua gent. E Hirena,¹⁰²⁴ mare de Contestí, [170v] privà aquell de l'Imperi e, axorbant e trahen-li los ulls, imperà per aquell tres anys. En aquest temps fou trobada una launa d'aur en Contestinoble, en hun sepulcre ab aquesta escriptura: «Crist naxerà de la Verge Maria e crehem aquell, sots Costantí e Hirena, o sol, altra vegada me veuràs».¹⁰²⁵

En aquest temps, Ilderich¹⁰²⁶ regnava en Ffrança, lo qual era molt remís, no havent altre en lo regne sinó solament lo nom. E posaren-lo en un monestir e feren rei Pupí. Aquest Pupí fou fill de Carles Martell, gran príncep e molt gran bataller sots lo rei de Ffrança, e subjugà los saxons e vencé Jaufré, duch d'Alamania, e féu victigal a si Alamania e Aquitània e subjugà Burgunya. Aquest donava los délmens de la terra als seus cavallers per lo sou, per la qual cosa com fonch mort e soterrat, no trobaren en lo sepulcre sinó una gran serp. E sent Eleuteri bisbe vehé la ànima de aquell ésser turmentada en infern. En

¹⁰²² Pipí el Breu (751-768) va acudir en ajuda del papa Esteve II (751-757) i va derrotar Aistulf (Walsh, 2015: *Stephen II (III)*). Segons el *Chronicon*: «Et papa Stephanus auxilium Pipini nititur invocare» (Weiland, 1872: 460).

¹⁰²³ Continua referint-se al rei Aistulf, al *Crhonicon*: «Arstulphi» (Weiland, 1872: 460).

¹⁰²⁴ Després del regnat de Constantí V, Martí de Troppau explica el breu regnat de Lleó IV (775-780), que el nostre compilador bandeja. Després d'aquest, el *Chronicon* redacta la biografia de Constantí VI (780-797), fill de Lleó IV i d'Irene: «Constantinus VI filius Leonis cum Yrene matre sua imeravit 10 annis» (Weiland, 1872: 461). Així doncs, la crònica confon en un mateix personatge Constantí V i Constantí VI, segurament a causa d'una omissió involuntària del regnat de Lleó IV (Kazhdan, 2005: *Constantine V & Constantine VI*).

¹⁰²⁵ Segons la font: «Christus nascetur ex virgine Maria et credo in eum; sub Constantino et Hyrene imperatoribus, o sol, iterum me videbis». (Weiland, 1872: 461).

¹⁰²⁶ Després d'anotar a la biografia de Constantí V fragments de l'apartat de Constantí VI, la crònica torna enrere per explicar el regnat de Khilderic III (743-751), darrer monarca franc de la dinastia merovingia (Nicholson, 2018: *Childeric III*), i l'ascendència del rei Pipí el Breu. Aquest passatge Martí de Troppau l'emmarca, encara, a l'apartat dedicat a Constantí V (Weiland, 1872: 460).

aquest temps Rodolphus,¹⁰²⁷ rei dels lombarts, induhit per alguns malvats romans ocupant-se Toscana e la vall d'Espolet, vench a Roma degustant les esglésies dels sants hon que fossen, per la qual cosa, Esteve papa anà personalment en Ffrança al rei Pupí pregant-lo que deffenés la església contra Rodolfus. E lavors Pupí e Patrici,¹⁰²⁸ príncep dels romans, fou fet gran estol e vencé a Rodolphus. E restituïdes totes les forces e drets de la Església tornàsse'n en Ffrança; e ací perderen los lombarts lo regiment de l'Imperi de Roma. E après mort de Pupí, Carles, son fill, fou rei de Ffrança.

Stèphanus,¹⁰²⁹ de nació de Roma,¹⁰³⁰ fou papa ·v· anys. Aquest huntà Pupí en rei de Ffrança.

Pàulus, de nació de Roma,¹⁰³¹ fou papa ·x· anys. Aquest constituí que·ls oficis divinals fossen celebrats ans de la sexta hora del dia en la quaresma. Aquest [171r] transportà lo cors de santa Patronil·la, verge, en Roma.¹⁰³²

¹⁰²⁷ De nou, la crònica relata la invasió d'Aistulf i la petició d'Ajuda d'Esteve II a Pipí el Breu. Segons el *Chronicon*: «Huius tempore Arstulphus rex Longobardorum per quosdam pessimos Romanos inductus, Tusciam occupando et vallem Spoletanam, usque Romam pervenit» (Weiland, 1872: 460-461).

¹⁰²⁸ El compilador segueix confonent el patriciat romà amb diversos personatges. Martí de Troppau no situa aquest personatge, de nom Patrici, junt amb Pipí el Breu en la derrota d'Aistulf, sinó que: «Tunc et in patricium Romanorum Pipinus est electus. Et Arstulpho rege Lombardorum manu forti compresso, restitutus iuribus Sancti Petri, Pipinus in Franciam est reversus» (Weiland, 1872: 461).

¹⁰²⁹ Després del pontificat de Zacaries (741-752), el clergat i el poble de Roma va elegir un papa de nom Esteve, el qual va morir quatre dies després de la seua elecció, quan encara no havia estat consagrat. És per això que no apareix a les llistes medievals de papes, fins al segle XVI, en què hom decidí que l'elecció vàlida era requisit suficient per tal de considerar-lo pontífex. Així doncs, l'Anuari pontifici el va incloure com a Esteve II fins l'any 1961. Les edicions posteriors han suprimit el seu nom i tots els Esteves posteriors reben dues numeracions. En aquest cas, doncs, es tracta d'Esteve II (III), que va ser papa de l'any 752 al 757. (Walsh, 2015: *Stephen II & Stephen II (III)*).

¹⁰³⁰ Al marge dret: «Papa 83».

¹⁰³¹ Al marge dret: «Papa 84».

¹⁰³² Al marge esquerre: «Patronil·la».

Constantí, de nació de Roma,¹⁰³³ fon papa ·VII· anys. Aquest, de llech, sptosament fou fet prevere e fou gran invasor de la Església de Déu. Mas per zel dels fels cristians fou foragitat de la església e privat dels hulls.

Stèphanus, de nació de Cicília,¹⁰³⁴ fou papa ·III· anys e ·VI· mesos.

Adrianus, de nació de Roma,¹⁰³⁵ fo papa ·XIII· anys e ·X· mesos,¹⁰³⁶ e per prechs d'aquest vench lo gran Carles, rei de Ffrança en Roma, e assetjà los lombarts en Pavia. E pres Desideri, rei de Lombardia, e ça muller, los quals tramés en Ffrança presos. E venint a Roma, tornà tot açò que Pupí, son pare, havia <havia> donat a sent Pere, e ajustà-y lo ducat d'Espolet e de Benavent. E per ço, per prechs dels romans, fon fet emperador de Roma. En aquest temps fou transportat l'estudi de Roma en París per Alchimus,¹⁰³⁷ mestre de Carles.

Leó, de nació de Roma,¹⁰³⁸ fou papa ·XX· anys e ·V· mesos. Aquest, com anà's lo dia de sent March dient les letanies ans de la ascensió, e fou pres e exorbat e tolt la llengua per sos enamichs; mas Déu omnipotent li tornà la vista e la paraula. E après, anant-se'n a Carles, fou rebut per aquell honorablement, e tornà ab aquell en Roma, e féu venjança dels enemichs de aquell. E per aquell fou Carles coronat emperador dels romans. E lavors perderen los lombarts l'Imperi dels romans e fou transportat en los reis de Ffrança.

¹⁰³³ A l'original, «Constantí, de nació de Roma» afegit posteriorment al marge esquerre. Es tracta de Constantí II, antipapa durant un any (767-768). La crònica erra en la datació del seu pontificat, que el *Chronicon* sí que situa en un any i un mes (Weiland, 1872: 426).

¹⁰³⁴ Al marge esquerre: «Papa 85».

¹⁰³⁵ Al marge esquerre: «Papa 86».

¹⁰³⁶ Al *Chronicon*: «sedit annis23, mensibus 10» (Weiland, 1872: 426).

¹⁰³⁷ Es tracta d'Alcuí de York, abat de Sant Martí de Tours i assessor de Carlemany (Bjork, 2010: *Alcuin (Albinus, Alcuinus, Flaccus)*). Al *Chronicon*: «Alcuinus, Karoli eruditor» (Weiland, 1872: 426).

¹⁰³⁸ Al marge esquerre: «Papa 87».

[24] Com Carles Maynes fou emperador de Roma

Carles Maynes,¹⁰³⁹ per la gran multitud de les grans obres que féu així apellat, fou emperador dels romans ·XIII· anys, e començà [a] emperar en l'any de nostre senyor ·DCCLXXXI·. E aquest recobrà totes les coses que's pertanyien a la imperial dignitat e senyoria, e restituhí-les a la Església e al papa; e obtingué ·XII· regnes [171v] de barbres e subjugà'ls a l'Imperi, e ocupà tota Ytàlia e Lombardia. Aquest hedificà torres en los murs de Roma. Aquest, rebuts misatgers de l'emperador de Constantinoble complanyent-se de la Terra Santa, passà ab gran navili e ab molta gent allí e recobrà la Terra Santa. E com se'n vingués e se'n tornà's en Constantinoble, l'emperador li presentà molt aur e argent e pedres precioses, les quals coses Carles no volgué rebre; mas demanà solament les relíquies de Jesucrist e dels sants. E aquell donà-li part de la corona de Jesucrist, e lavors aquella, davant ell, florí. E donà-li hun dels claus de la passió e part de la creu, e lo sudari del senyor e la camissa de la verge Maria, e lo bras de sent Simón, totes les quals coses se'n portà ab si matex. E vench a Roma e portà-sse'n moltes relíquies de sants en la Ffrança.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁹ Entre el regnat conjunt de Constantí VI i Irene, a Bizanci, i l'inici de l'Imperi de Carlemany, el *Chronicon* de Martí de Troppau afegeix dos emperadors més d'Orient que la nostra crònica no menciona: Nicèfor I (802-811) i Miquel I Rangabe (811-813) (Kazhdan, 2005: *Nikephoros I & Michael I Rangabe & Weiland*, 1872: 461).

¹⁰⁴⁰ Aquest relat de l'expedició de Carlemany a Terra Santa, el compilador l'extreu de l'obra de Martí de Troppau (Weiland, 1872: 461). A partir d'aquest punt, però, la crònica s'aparta del *Chronicon* per tal de narrar les incursions de Carlemany a terres hispàniques. Aquesta tradició prové de textos com el Pseudo Filomena i el Pseudo Turpí, deutors de la tradició iniciada amb la *Chanson de Roland* (s. XI). Pel que fa al primer, segons Coll i Alentorn:

el fals Filomena ens explica que, a suggerència del papa, Rotlà, amb vint mil cavallers i trenta mil servents, fa una nova incursió «otra·ls montz», i al seu retorn Rotlà s'atura «ad Empurias en riba de mar» esperant la capitulació de la ciutat. Durant aquesta expedició mor en batalla Otger de Normandia. Finalment Rotlà ha d'allunyar-se d'Empúries per acudir en socors de Carlemany atacat prop de la Grassa per gran multitud de sarraïns, i un xic més enllà ens assabentem que Marsili havia derrotat els cristians i «tota la terra d'Empurias e de Rosselló avia cobrada».(Coll i Alentorn, 1949: 15).

Aprés vench en Spanya, com lo papa li agué donada la conquesta, ab grans gents de armes contra los serraïns, que la tenien del temps dels gots ençà, com vanceren lo rei Rodrigo, que havia ·C· anys. E aquí hagué grans batalles ab aquells e subjugà e occupà aquella, e obrí lo camí de sent Jacme. E assetjà e pres Toledo, e vencé a Golant, rei de Àfrica, que era passat en Spanya ab infinides gents, e matà aquell en camp. E feta confederació, pacte e promissió ab los reis de la terra que·s farien cristians e hirien en Ffrança per los ports de Roncesvalls, e per consell de Caynes, lexà-los ·XII· pares de Ffrança ab ·XXIII· mil hòmens de cavall deçà los ports per reguardar les gents que passaven.

E com Marcili, rei de Çaragossa, ve¹⁰⁴¹ que Carles havia passats los ports, tramés ·XX· mil hòmens a cavall contra los ·XII· pares, e aquells [172r] los mataren tots. E lavors isqué lo rei Marcili ab ·XXX· mil hòmens a cavall que tenia en celada de fresch e ferí fortment en aquells, qui eren cançats, e vanceren-los e mataren-los quasi tots. E Rotlan, estant ab gran congoixa que peria de set, tochà lo seu corn. E dix Carles Maynes, qui jugava escacs ab aquell

—Rotllan deu estar en alguna presa, com axí toca lo corn.

E Gaynes li respòs:

—Sovent fa açò Rotlan com és en la caça— axí com aquell qui sabia la tració que havia tractada ab lo rei Marcili.¹⁰⁴²

¹⁰⁴¹ A l'original, «ve» interlineat i afegit posteriorment.

¹⁰⁴² Aquest passatge en què Rotlà fa sonar el corn just abans de morir presenta més similituts amb el relat del fals Turpí. Segons la versió que conté el manuscrit 487 de la Biblioteca de Catalunya, Rotlà demana ajuda fent sonar el corn amb tanta forç que li esclaten les venes del coll. Carlemany, després de sentir el senyal d'ajuda, vol anar a auxiliar Rotlà:

Mas Gaynes, qui era consent en la passió de Rotllan, dix a Carles:

E així parlant, caygueren tres gotes de sanch en lo taulell.¹⁰⁴³ E lavors Carles féu prendre Gaynes e, posat sots bona custòdia, tornà a davallar los ports e veu lo rei Marcili e, ferint en aquells, vencé'ls; e ell, ab la sua pròpia mà, matà lo rei Marcili. E feta gran matança dels serraïns, tornà-se'n per lo loch hon jahien morts los ·XII· pares e d'altres. E pres los corsors e passà los ports e vench-se'n en Ffrança, e féu ligar a quatre cavalls lo traydor de Gaynes, e així lo espedaçaren tot. E après a poch dies, morí Carles en l'any de nostre senyor ·DCCXCV· anys.

[25] Com Stèphanus, de nació de Roma, fonch papa

Stèphanus, de nació de Roma, fou papa ·VII· mesos.

Pascàsius,¹⁰⁴⁴ de nació de Roma,¹⁰⁴⁵ ·VII· anys. E aquest transportà a Roma lo cors de sancta Cicília e de sent Tiburci.

-No vullats, senyor, tornar atrás, car Rotllan per pocha cose acostuma de cornar e de tocar lo seu corn. Bé sapiats que ell ara no fretura de la vostra ajuda, mas per cassar alguna bèstia salvatge remirant los lochs, Rotllan corna (BC Ms.487: 90v).

El text que serviria de font per al nostre cronista, doncs, ja incorporaria aquestes llegendes del cicle carolíngic provinents de la *Chanson de Roland* i dels falsos Turpí i Filomena, que es generaren aprofitant l'àngliment difòs cantar de gesta.

¹⁰⁴³ Pel que fa a la partida d'escacs i les gotes de sang al taulell, aquest fragment no hi és als falsos Turpí i Filomena, però la llegenda devia circular, segurament, de manera oral i, molt probablement, escrita, atés que encara ressonen llegendes populars com la llegenda navarresa recollida per Martínez Alegria:

Expira [Rotlà] enseguida dulcemente mientras San Miguel de Peril y San Gabriel, y un coro de espíritus angélicos llevan el alma del noble Bretón a los gozos de Paraíso. Karlos, que jugaba al ajedrez, en una casa de Luzaide, llamada después Bonconseil, reunió en consejo a sus capitanes al oír la bocina de su caro Rolando y se apresuró a volver en auxilio de la retaguardia. (Martínez Alegria, 1929: 112)

¹⁰⁴⁴ Pasqual I (817-824) (Walsh, 2015: *Paschal I, St*); segons el *Chronicon*: «Paschalis» (Weiland, 1872: 427).

¹⁰⁴⁵ Al marge dret: «Papa 88».

Eugènius, de nació de Roma,¹⁰⁴⁶ fou papa ·III· anys e dos mesos. Aquest fonch coronat per martiri per los romans.

Valentinus fou papa ·XL· dies.¹⁰⁴⁷

Gregòrius, de nació de Roma,¹⁰⁴⁸ fou papa ·XVI· anys. Aquest, per assentiment de tots los bisbes e de lurs emperadors, instituí que la festa de tots sants fos celebrada en les kalendes de nohembre en Ffrança e Germània, com, per institut de Bonifaci papa, tan solament los romans la celebraven.

**[26] Com Roma fonch [assetjada] per gent circumsissa e [...] en
l'any ·DCCCCVIII·.¹⁰⁴⁹**

En aquest [172v] temps se levà gran turbació als cristians, car alguns celerats dels ytalianos trameteren al soldà de Babilònia que vingués a Roma e possehiria tota Ytàlia. E vench tanta multitut de moros que tota la terra ne era cuberta així com a lagosta. E assetjada Roma, fonch presa la ciutat de Leó,¹⁰⁵⁰ e la església de Sent Pere fou robada e fonch feta estable dels cavalls e no solament tornada en solitud, mas encara gustada. E a la final, a petició del papa vengueren Guido, marqués, ab los lombarts e Luís, rei, ab los francesos, e ab gran escampament de sanch vengeren los moros e fugiren. E en lo retornament gastaren Pulla e Cicília e en alta mar periren tots e foren ofegats.¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁶ Al marge dret: «Papa 89».

¹⁰⁴⁷ Al marge dret: «Papa 90».

¹⁰⁴⁸ Al marge dret: «Papa 91».

¹⁰⁴⁹ Aquesta rúbrica apareix al marge esquerre del foli 172v.

¹⁰⁵⁰ Es tracta de la Ciutat Lleonina, segons Martí de Troppau: «Civitas Leonina» (Weiland, 1872: 427). Durant l'atac que relata la crònica, que va tindre lloc al llarg del pontificat de Gregori IV (827-844), el sarraïns entraren a Roma per la porta de Centumcellae (a l'actual Civitavecchia) i saquejaren la ciutat. Les invasions sarraïnes se succeïren i, més endavant, el papa Lleó IV (847-855) va ordenar la construcció d'un sistema defensiu que es coneixeria amb el nom de Ciutat Lleonina. Després de la destrucció sarraïna, Lleó IV va refundar Civitavecchia amb el nom de *Leopolis* (Walsh, 2015: *Gregory IV & Leo IV*).

¹⁰⁵¹ Al marge esquerre:

Sergius, de nació de Roma,¹⁰⁵² fou papa ·III· anys e dos mesos. Aquest era apellat Boca de porch; per ço, de aquest havant, mudaren lo propi nom e quiscun papa. E escriviren certs noms en hun libre, hun nom en dues planes, e obrien lo libre quan lo papa era elet. E aquell nom qui era en la plana posaven-lo al papa.¹⁰⁵³ Aquest coronà Luís, fill de Carles, en rei de Ffrança e emperador de Roma.

Leó, de nació de Roma,¹⁰⁵⁴ fou papa ·VIII· anys e ·III· mesos. En temps de aquest, Adulphus,¹⁰⁵⁵ rey de Anglaterra, qui fou lo primer qui obtingué tota la senyoria de Anglaterra, vench a Roma per causa de devoció; e davant Leó papa portà a sent Pere lo traüt de cascuna cosa de tot lo seu regne.

[In] illo tempore surget rex per h nomine et in diebus eius pugne multe erunt inter [...] et grecos et pa[ga]nos Syriam expugnabunt et Pentepolim captivabunt. Ipse ei rex erit genere longobardorum. Ex surget alius rex Salicius per C nomine [et] expugnabit longobardos; et era prelia et pugne. Salicius erit fortis et potens, et paucis temporibus erit. Tunc exurgent Agareni et Tiranni, et captivabunt Tarentum et Barro et multe civitates depredabuntur. Erum volentes venire Romam, et non erit qui resistat nisi deus deorum et dominus dominorum. Tunc venientes armeni [persidem] disperdent, ita ut recuperentur ciuitates quas depredabuntur, et accurrentes [ipsi] ponent fossas iuxta oriente, et expugnabunt et occurent Roma[nos] et expugnabunt eos et obtinebunt pacem aliquantisper. Et intrabit vir belligerator, rex Grecorum, in Ierapolim et destruat templa ydolorum. Et venient locusta et trucus et comedet omnis fructus Capadocie et Cilicie, et fame cruciabuntur. Postea non erit amplius. Est autem Sibilla Tiburtina, latine vocata Alburnea vel Casandra, filia regis Priamus ex matre Ecuba [pro]creata.

La nota marginal reproduceix, de nou, un fragment del Pseudo Beda «Sybyllinorum verborum interpretatio», igualment reproduït al *Pantheon* de Godofred de Viterbo (Beda, 1850: Col.1184 & Viterbo, 1726: 160).

¹⁰⁵² A l'espai entre columnes: «Papa 92».

¹⁰⁵³ La referència al llibre d'on elegien el nom del papa electe no hi és al *Chronicon*, que únicament diu: «Hic vocabatur Os Porci, unde ab isto inantea omnes proprium nomen mutaverunt. Iste Lodovicum imperatorem coronavit» (Weialnd, 1872: 428).

¹⁰⁵⁴ A Al marge dret: «Papa 93».

¹⁰⁵⁵ El *Chronicon* l'anomena, igualment, «Adulphus» (Weialnd, 1872: 428). Es tracta d'Alfred el Gran, rei de Wessex, que va fer, de menut, una estada a Roma en temps de Lleó IV (Walsh, 2015: *Leo IV*).

[27] Com Loýs, rei de Ffrança, fou emperador de Roma

Lluís,¹⁰⁵⁶ fill de Carles, fonch emperador ·XXV· anys. Aquest agué dos frares, hu que regia Alamanya¹⁰⁵⁷ e l'altre que regia Spanya; los quals, levant-se contra aquell, vencé e sobrà e a la darrerria feren mala fi. Aquest hagué tres fills, ço és, Lotari, Pupí e Loýs. E féu Lotari emperador e Pupí fou rei de Equitània e Luýs fou [173r] rey de Bavera e de Germània. En aquest temps, los misatgers de l'emperador de Constantinoble, apellat Miquel, portaren, entre los altres dons, a lo dit Luýs los libres de Dionís. En aquest temps fonch Rabanus¹⁰⁵⁸ gran doctor.¹⁰⁵⁹

Lotari fou emperador ·XV· anys.¹⁰⁶⁰ En aquest temps, los serraïns apedregaren les esglésies de sent Pere e de sent Pau e totes les encontrades dels romans.¹⁰⁶¹ E tornant-se'n en Àffrica ofegaren-se en alta mar. E lavors en aquest temps fou moguda gran discòrdia entre los tres germans per lo Imperi, e pararen batalla contra Lotari en lo camp de Altisiodoro. E ajustant-se, fonch feta tan gran matança com jamés fos feta. E com les forces fossen afflaquides de aquells, que ja no podien contrastar, feren pau romanint lo Imperi a Lothari. E lavors isqué la fama en Spanya e en Àfrica de la baralla de aquests tres frares e vingueren los serraïns e altres gents pensants com porien svahir a Roma. E

¹⁰⁵⁶ Lluís el Piadós, fill de Carlemany, i emperador de l'any 813 al 840 (Vauchez, 2005: *Louis the Pious*)

¹⁰⁵⁷ Segons el *Chronicon*: «Unum qui Theotoniā, alium qui Hispaniam, et ambos superavit» (Weiland, 1872: 462).

¹⁰⁵⁸ Ràban Maur, abat de Fulda (Vauchez, 2005: *Rabanus Maurus*). Segons l'edició de Weiland, «abas Vuldensis» (1872: 462), segons l'edició de 1616, «abbas Fuldensis» (de Troppau, 1616: 29r).

¹⁰⁵⁹ Al marge esquerre: «Rabanus doctor».

¹⁰⁶⁰ El compilador uneix l'apartat que Martí de Troppau dedica al regnat de Lotari I, que «imperavit annis 10», amb l'imperi conjunt d'aquest amb el seu fill, Lluís II d'Itàlia (Vauchez, 2005: *Lothar I, Emperor*): «Item Lotarius cum Ludovico filio suo imperavit annis 5» (Weiland, 1872: 462).

¹⁰⁶¹ Al marge esquerre: «Nota. Com los moros africans apedregaren Roma».

vingueren los romans¹⁰⁶² e los saxons per mar entrans en Gàl·lia [e] quasi tota la gustaren per foch e coltell.¹⁰⁶³ E a la final Lothari, lexat l'Imperi a son fill Luýs, féu-se monge.

Benedictus,¹⁰⁶⁴ de nació de Roma,¹⁰⁶⁵ fou papa ·II· anys e ·V· mesos. Aquest const[it]uí que·ls clergues anassen hordenadament e honesta.

Nicolau, de nació de Roma,¹⁰⁶⁶ fou papa ·XX· anys¹⁰⁶⁷ e dos mesos e fou hom molt sant.

Adrianus, de nació de Roma,¹⁰⁶⁸ fo papa ·V· anys.

Johanes fou papa ·X· anys.¹⁰⁶⁹ En temps d'aquest, los serraïns, discorrents per Ytalia, destrouïren la església de sent Benet en lo Munt de Cassino.

Màrcius,¹⁰⁷⁰ de nació de Roma,¹⁰⁷¹ fou papa hun any e tres mesos. Aquest constituý que l'emperador no s'entremetés de la elecció del papa.

¹⁰⁶² Es tracta dels normands. El compilador reproduceix ací l'error present a les còpies provinents de la família A* del *Chronicon*. Segons el *Codex Pragensis*: «Romani» (de Troppau, 1616: 30r), segons les altres famílies «Normanni» (Weiland, 1872: 462).

¹⁰⁶³ Martí de Troppau explica dues invasions, que el nostre compilador agrupa en una de sola: «Huius tempore Normanni de mari per Ligerim Galliam intrantes pene totam ferro et igne devastant. Saxones etiam ex alia parte se imperio opponendo Galliam ferro et igne devastant» (Weiland, 1872: 462).

¹⁰⁶⁴ Entre el pontificat de Lleó IV i el de Benet III, la família C del *Chronicon* insereix la llegenda de la papessa Joana: «Post hunc Leonem, Iohannes Anglicus nacione Maguntius sedit annis 2, mensibus 7 [...] Hic, ut asseritur, femina fuit, et in puellari etate Athenis ducta a quodam amasio suo in habitu virili» (Weiland, 1872: 428).

¹⁰⁶⁵ Al marge dret: «Papa 94».

¹⁰⁶⁶ Al marge dret: «Papa 95».

¹⁰⁶⁷ En aquest cas, el compilador confon la xifra dels dies per la dels anys: «sedit annis 9, mensibus 2, diebus 20» (Weiland, 1872: 429).

¹⁰⁶⁸ Al marge dret: «Papa 96».

¹⁰⁶⁹ Al marge dret: «Papa 97».

¹⁰⁷⁰ Es tracta del papa Marí I (882-884). No obstant, Martí de Troppau el situa a la seua llista amb el nom «Martinus II» (Weiland, 1872: 429). Segons Walsh: «Sometimes mistakenly listed as Martin II» (2015: *Marinus I*). En aquest punt, el compilador li atribueix al papa Marí I els fets esdevinguts al pontificat del

Stèphanus, de la nació de Roma,¹⁰⁷² fou papa ·v· anys e ·v· mesos.¹⁰⁷³ Contra aquest fou feta gran alteració.

Bonifàcius, de nació toschana,¹⁰⁷⁴ fou papa xv anys e dies.¹⁰⁷⁵

Stèfanus, de nació¹⁰⁷⁶ [173v] de Roma, fou papa hun any III mesos. Aquest perseguí Formosum e delí totes les ordinacions de aquell, e desgradà aquell posant lo seu cors en lo concili vestit ab les vestidures papals; e après, despullat aquell e vestit ab vestudira laycal, tallats dos dits de la sua mà dreita, manà aquell ésser gitat en lo flum de Tiberi.

Romanus, de nació de Roma,¹⁰⁷⁷ fou papa ·III· mesos.

Theodòrius, de nació de Roma,¹⁰⁷⁸ fonch papa ·XV· dies.¹⁰⁷⁹

Johannes fou papa ·II· anys.¹⁰⁸⁰ Aquest reprovà la sentència promulgada contra Formosus per Esteve, papa.

seu successor, Adrià III (884-885), el qual no menciona (Walsh, 2015: *Hadrian III*). Segons el *Chronicon*: «Hic [Adrianus] constituit ut imperator non intromitteret se de electione pape» (Weiland, 1872: 429).

¹⁰⁷¹ Al marge dret: «Papa 98».

¹⁰⁷² Al marge dret: «Papa 99».

¹⁰⁷³ Segons el *Chronicon* «sedit annis 6, diebus 9» (Weiland, 1872: 429). El compilador, després d'anotar el nom d'aquest pontífex, reprén el seu text a partir de la biografia del papa Formós (891-896), el qual, segons Martí de Troppau: «sedit annis 5, mensibus 5 [...] propter quod de facto ipsius multa altercatio fuit» (Weiland, 1872: 429-430).

¹⁰⁷⁴ Al marge dret: «Papa 100».

¹⁰⁷⁵ Bonifaci VI va ser papa durant el mes d'abril de l'any 896 (Walsh, 2015: *Boniface VI*). Segons el *Chronicon*: «sedit diebus 15» (Weiland, 1872: 430).

¹⁰⁷⁶ Al marge dret: «Papa 101».

¹⁰⁷⁷ Al marge esquerre: «Papa 102».

¹⁰⁷⁸ Al marge esquerre: «Papa 102».

¹⁰⁷⁹ Al *Chronicon*: «Diebus 20» (Weiland, 1872: 430).

¹⁰⁸⁰ Al marge esquerre: «Papa»104».

[28] Com altre Luýs fou emperador

Lluís¹⁰⁸¹ fou emperador ·XXI· any. Aquest fou coronat per Sergi papa. En temps d'aquest los normans degustaren Equitània, Anjou e Pitània. En aquest metex temps plogué en Buxia de Ytàlia tres dies e tres nits sanch del cel.¹⁰⁸²

Carles, qui fou dit Catvo [sic],¹⁰⁸³ fill de Luýs,¹⁰⁸⁴ fo emperador hun any. En aquest temps, los serraïns perderen Cicília. Aquest Carles, acostant-se a Roma e tirant-se ab papa Johan e ab los romans, fou fet emperador. Mas de continent, per Luýs, frare seu, parant-li batalla fou foragitat per ço com sens consell d'aquell se havia usurpat l'Imperi. En aquest temps començà lo comdat de Flandes.

Carles, qui és dit Gros, fou emperador ·XV· anys.¹⁰⁸⁵ En aquest temps fonch gran fam en Ytàlia. Aquest, possehint pacíficament Gàl·lia e Germània, fou coronat en lo segon any del seu imperi per Johan papa. En temps d'aquest, los normans, qui eren pagans, degustant Gàl·lia; los gàl·lichs demanant ajuda a Carles emperador, e com vingués ab molt gran poder, lo rei rels normans se batejà e féu cristià, e donà certa part de la sua terra als gàl·lichs. E aquest fou lo primer duch de Normandia.

Benedictus, de nació de Roma,¹⁰⁸⁶ fou papa ·III· anys e dos mesos.¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸¹ Es tracta, encara, de Lluís II d'Itàlia, fill de Lothari: «Ludoicus II imperavit annis 21 [...] Iste fuit Lothari filius» (Weiland, 1872: 463).

¹⁰⁸² Al marge esquerre: «Nota. Com plogué sanch del cel tres dies».

¹⁰⁸³ Carles el Calb, rei franc (843-877) i emperador (874-877) (Vauchez, 2005: *Charles the Bald*). Segons el *Chronicon*: «Calvus dictus» (Weiland, 1872: 463).

¹⁰⁸⁴ El *Chronicon* no menciona l'ascendència de Carles el Calb. Tal com està redactat aquest fragment de la crònica, sembla indicar que aquest Carles és fill de l'anterior, Lluís II d'Itàlia, per bé que el pare de Carles era Lluís I el Piadós (Vauchez, 2005: *Charles the Bald*). L'únic Lluís que menciona en aquest punt Martí de Troppau és Lluís II el Germànic, rei de Germània i Baviera, que intentà usurpar-li el tron imperial al seu germà (Vauchez, 2005: *Louis II the German*).

¹⁰⁸⁵ al *Chronicon*: «imperavit annis 12» (Weiland, 1872: 463).

¹⁰⁸⁶ Al marge dret: «Papa 105».

Leó, de nació toschana,¹⁰⁸⁸ fou papa ·XL· dies.

Cristòforus fou papa ·VII· mesos.¹⁰⁸⁹

Sergius,¹⁰⁹⁰ [174r] de nació de Roma, fou papa ·VII· anys ·III· mesos. Aquest diacha, per papa Formoso fou reprovat del papat e, finalment fet papa, anàsse'n als francesos e ab ajuda d'ells entrà en Roma e obtingué lo papat; e encancerà Cristòfol, invasor del papat. E, en venjança de seu foragitament, féu traure Formós del sepulcre vestit ab vestidures pontificals e féu-lo degollar e lançar en Tiberi.

Anastàsius, de nació de Roma,¹⁰⁹¹ fonch papa ·II· anys e dos mesos.

Laudó,¹⁰⁹² de nació de Roma,¹⁰⁹³ fou papa ·VI· mesos.

Johanes fou papa ·XIII· anys.¹⁰⁹⁴ Aquest fou fill de Sergi papa e bisbe de Ràvena, lo qual fou invasor de la Església. E aquest vencé los serrains que eren venguts en Ytàlia ab hajuda del marqués Albert,¹⁰⁹⁵ e tornant a Roma fou rebut ab gran goig.

Leó,¹⁰⁹⁶ de nació de Roma,¹⁰⁹⁷ fou papa ·III· anys e ·III· mesos.

¹⁰⁸⁷ Al *Chronicon*: «sedit annis 3, mensibus2» (Weiland, 1872: 430).

¹⁰⁸⁸ Al marge dret: «Papa 106».

¹⁰⁸⁹ Al marge dret:: «Papa 107».

¹⁰⁹⁰ Al marge dret: «Papa 108».

¹⁰⁹¹ Al marge esquerre: «Papa 109».

¹⁰⁹² Papa Landó (913-914) (Walsh, 2015: *Lando*), segons el *Chronicon*: «Lando sedit mendibus 6» (Weiland, 1872: 430).

¹⁰⁹³ Al marge esquerre: «Papa 109 [sic]».

¹⁰⁹⁴ Al marge esquerre: «Papa 110».

¹⁰⁹⁵ Al *Chronicon*: «Marchione Alberico» (Weiland, 1872: 430).

¹⁰⁹⁶ En aquest punt el compilador comet diverses errades. L'ordre dels pontificats després de Joan X (914-928) és: Lleó VI (928), Esteve VII (VIII) (928-931), Joan XI (931-935), Lleó VII (936-939) i Esteve VIII (IX) (939-942). Aquesta repetició onomàstica provoca que el compilador s'equivoque i, en lloc de continuar

Màrcius,¹⁰⁹⁸ de nació de Roma,¹⁰⁹⁹ fou papa ·III· anys ·XI· mesos.

Agapitus, de nació de Roma,¹¹⁰⁰ fou papa x anys e ·VI· mesos.¹¹⁰¹

Lluís¹¹⁰² fo emperador ·XVI· anys.¹¹⁰³ Aquest fou molt remís e no deffené la cosa pública de la Església, ni ajudava a Roma contra los lombarts, per la qual cosa començaren los lombarts a imperar e fou partit l'Imperi en dos parts, car los ytàlics senyorejaren en Ytàlia e los alamanys imperaven en Alamanya, entrò en lo temps de Othó, qui fou emperador de tot açò. E així fou tolt per sentència¹¹⁰⁴ l'Imperi als francesos, lo qual havia durat, de la línia de Carles tro ací, ·CVII· anys.

[29] Del primer emperador qui emperà en Ytàlia après dels francesos

Berenguer fou lo primer emperador qui emperà en Ytàlia, ·XII· anys.¹¹⁰⁵ Aquest fou molt savi en armes. En aquest temps fou fundat lo monestir de Clujach¹¹⁰⁶ per Guillem piadós, príncep de Borgonya.

per Lleó VI, avance fins Lleó VII. A més de confondre aquests dos papes, el compilador segueix copiant, dins la biografia de Lleó VII, les dates referents al pontificat d'Esteve VIII (IX), obviant així, igualment, aquest darrer, qui, segons Martí de Troppau: «Sedit annis 3, mensibus 4» (Weiland, 1872: 431).

¹⁰⁹⁷ Al marge esquerre: «Papa 111».

¹⁰⁹⁸ Seguint amb la seua llista, de Troppau el situa com «Martinus III» (Weiland, 1872: 431), per bé que es tracta de Marí II (942-946), el qual «Often mistakenly listed as Martin III» (Walsh, 2015: *Marinus II*).

¹⁰⁹⁹ Al marge esquerre: «Papa 112».

¹¹⁰⁰ Al marge esquerre: «Papa 113».

¹¹⁰¹ Al *Chronicon*: «sedit annis 8, mensibus 6, diebus 10» (Weiland, 1872: 431).

¹¹⁰² Lluís III el Cec, comte de Provença (887-928), rei d'Itàlia (900-905) i emperador d'Occident (901-905) (Garland, 2005: *Ludwig III, Kaiser*). La crònica se salta, entre el regnat de Carles el Gros (881-887) i aquest de Lluís III, el d'Arnulf de Caríntia (887-899) (Vauchez, 2005: *Charles the Fat & Arnulf of Carinthia*), que sí que menciona el *Chronicon* (Weiland, 1872: 463).

¹¹⁰³ Al *Chronicon*: «Imperavit annis 6» (Weiland, 1872: 463).

¹¹⁰⁴ A l'original «estència», segons la font «Exempto enim imperio a Francis, fertus ad Ytalicos secundum sententia Romanorum» (Weiland, 1872: 463).

¹¹⁰⁵ Al *Chronicon*: «imperavit annis 4» (Weiland, 1872: 464).

Conrandus, alemany, fou emperador en Ytàlia ·XVIII· anys,¹¹⁰⁷ emperò, no és comptat entre los emperadors, car no imperà en Ytàlia, per ço fretureja de benedicció imperial. En aquest temps los serraïns degustaren Púllia, Calàbria e quasi tota Ytàlia.¹¹⁰⁸

Berenguer [174v] imperà en Ytàlia ·XII· anys.¹¹⁰⁹

Enrich, en Alamanya, ·XVIII· anys, lo qual freturejà de benedicció imperial.

Hugo imperà en Ytàlia ·VI· anys.

Berenguer imperà en Ytàlia ·VII· anys. En aquest temps fonch gran cisma en Ytàlia.

Lothàrius imperà en Ytàlia ·II· anys. En aquest temps lo sol fonch fet axí com a sanch hon, a poch dies après, fou feta gran mortaldat de hòmens.¹¹¹⁰

Berenguer ab Albert, fill seu, imperà en Ytàlia ·XI· anys. Aquest aprehià molt Ytàlia. Othó, rei d'Alamanya, entrant poderosament en Ytàlia vencé Berenguer e aquell, foragitat, donà-li Lombardia, acceptat la marcha de Verona¹¹¹¹ e Aquilea. En après, rebel·lant pres aquell e tramés-lo en exili. En après, venint a Roma, per lo papa e per los cardenals e romans fou coronat en emperador de

¹¹⁰⁶ Segons la font: «A Guillelmo pio principe Burgundie Cluniacense monasterium fundatum est» (Weiland, 1872: 464).

¹¹⁰⁷ Segons el *Chronicon*: «Conradus Alemannus imperavit annis 7» (Weiland, 1872: 464). L'editor col·loca entre claudàtors l'afegit interlineat que presenten alguns manuscrits de la família A: «in Almannia» (1872: 464; nota *m*). L'edició de 1616 no fa esment d'aquest afegit (de Troppau, 1616: 32r). Tant si la còpia de què disposava el nostre compilador tenia aquesta postil·la, com si és aportació pròpia del cronista, la crònica presenta ací una confusió, producte d'un error, quan afirma que Conrat va imperar a Itàlia i no tingué benedicció imperial, justament, per no imperar a Itàlia.

¹¹⁰⁸ Al marge dret: «Com los serraïns degustaren Pulla».

¹¹⁰⁹ Al *Chronicon*: «Berengarius II imperavit annis 9 in Ytalia» (Weiland, 1872: 464).

¹¹¹⁰ Al marge esquerre: «Com lo sol fo axí com a sanch».

¹¹¹¹ A l'original, «Nerona». Segons Martí de Troppau: «excepta Marchia Trevisina et Veronensium et Aquileia» (Weiland, 1872: 464).

Roma ab sos pactes e promissions que, d'aquí havant, lo emperador de Roma fos de Alamanya; e així ha durat tro avuy.

Johanes, de nació de Roma,¹¹¹² fou papa ·VIII· anys e ·X· mesos. Aquest era gran cantador¹¹¹³ e luxuriós, tenint fembres a públich, per la qual cosa los cardenals escriviren secretament a Othó, príncep dels xaxons [sic], que's cuydàs de venir a Roma per lo gran escàndol de la Església; lo qual venint present, aquell fou foragitat del papat e morí soptadament.

Benedictus fou papa dos mesos.¹¹¹⁴ Aquest vivint, Leó papa fou elet per lo romans en papa. E venint l'emperador en Roma fou liurat Benedictus per los romans, e constituí Leó en lo papat; e fou exel·lat Benedictus en Saxònia, e aquí morí.

Leó¹¹¹⁵ fou papa ·VII· anys e ·III· mesos.¹¹¹⁶

Johanes, de nació de normans,¹¹¹⁷ fou papa ·VII· anys e ·XI· mesos.

Benedictus, de nació de Roma,¹¹¹⁸ fou papa hun any e ·VI· mesos.

Donus, de nació de Roma,¹¹¹⁹ fou papa hun any e ·VI· mesos.

¹¹¹² Al marge esquerre: «Papa 113 [sic]».

¹¹¹³ Segurament es tracte d'un error en la còpia. La traducció del fragment del *Chronicon* hauria d'haver dit *caçador*: «Hic erat venator et totus lubricus» (Weiland, 1872: 431).

¹¹¹⁴ Al marge dret: «Papa 114».

¹¹¹⁵ Lleó VIII (963-965) va ser nomenat pontífex per l'emperador Otó I quan el Sínode romà va depositar temporalment Joan XII (955-964), tot i que aquest darrer va propiciar una revolta a Roma que va expulsar Lleó VIII. Quan va morir Joan XII, el poble i el clergat, en contra de la voluntat de l'emperador, proclamaren papa Benet V. Després del setge a la ciutat de Roma, l'emperador aconseguí restituir, de nou, Lleó VIII. (Walsh, 2015: *Leo VIII; John XII & Benedict V*). L'ordre que ofereix, però, Martí de Troppau és Joan XII, Lleó VIII i Benet V (Weiland, 1872: 431).

¹¹¹⁶ Al *Chronicon*: «Sedit anno 1, mensibus 4» (Weiland, 1872: 431).

¹¹¹⁷ Al marge dret: «Papa 115».

¹¹¹⁸ Al marge dret: «Papa 116».

¹¹¹⁹ Al marge dret: «Papa 117».

Bonifacius, de nació de Roma,¹¹²⁰ fou papa hun mes. Aquest offegaren los romans.

Benedictus, de nació de Roma,¹¹²¹ fou papa ·VIII· anys e ·VI· mesos.

Johanes,¹¹²² de nació de Roma,¹¹²³ fou papa ·X· anys ·VIII· mesos.

[175r] Gregòrius, de nació de Saxònia,¹¹²⁴ fou papa ·II· anys ·V· mesos.

Johanes, de nació de grechs,¹¹²⁵ fou papa ·X· mesos.

Silvèster, de nació de Gàl·lia,¹¹²⁶ fou papa ·III· anys ·VII· mesos.¹¹²⁷ Aquest componé lo *Sancti Spiritus* que's digués en lo començament de la confessió abans de la missa.

[30] Com Othó fou lo primer emperador dels Alamanys

Othó, qui fou lo primer dels Alamanys qui emperà Roma, fou emperador ·XVI· anys,¹¹²⁸ e començà en l'any de nostre

¹¹²⁰ Al marge dret: «Papa 118».

¹¹²¹ Al marge dret: «Papa 119».

¹¹²² Es tracta de Joan XV (985-996), tot i que Martí de Troppau li atribueix l'ordinal XVI. En aquest punt, el *Chronicon* enllaça els pontificats seguits de tres papes de nom Joan, segons Martí de Tropau, XIV, XV i XVI. És possible que el *Chronicon* separe el pontificat de Joan XIV (983-984) i l'identifique amb dos papes diferents, «Iohannes XIV sedit mensibus 8» i «Iohannes XV sedit mensibus 4» (Weiland, 1872: 432). A partir d'aquest moment, tots els papes de nom Joan apareixen al *Chronicon* amb un ordinal de més

¹¹²³ Al marge dret: «Papa 120».

¹¹²⁴ Al marge esquerre: «Papa 121».

¹¹²⁵ Al marge esquerre: «Papa 122».

¹¹²⁶ Al marge esquerre: «Papa 123».

¹¹²⁷ Al *Chronicon*: «Sedit annis 4, mense 1» (Weiland, 1872: 432).

¹¹²⁸ Segons Martí de Troppau: «Otto I imperavit annis 12. Hic fuit primus imperator Theotonicorum» (Weiland, 1872: 465).

senyor ·DCCCCXLVI· anys.¹¹²⁹ Aquest convertí gran multitud de pagans que allí habitaven a la fe de Jesucrist.

Othó, fill d'aquell, fou emperador ·XX· anys. Aquest, venint a Roma, fou coronat per Benet papa en emperador. En aquest temps, los serraïns e los barbres degustaren totes les encontrades de Calàbria, contra los quals lo emperador Othó ab los alamanys e ab los gæl·lics, lombarts, e romans e los de Benavent giraren la esquena e la batalla dels cristians quasi fou tota destruïda. E l'emperador tot sols, vehent una nau a la riba de la mar, pregà alguns que·l volguessen recullir dient ésser hu dels cavallers de l'emperador qui era escapat a la batalla. E portaren-lo en Sicília,¹¹³⁰ e venint a Roma fou rebut per los seus ab gran goig e, après poch dies, morí.

[31] En l'any de nostre senyor ·DCCCCLXXX·¹¹³¹ fou conquistada Cathalunya la segona vegada per en Ramon Berenguer

En aquest temps de Othó, lo molt egregi baró en Ramon Berenguer,¹¹³² ab altres barons de Alamanya, vingueren a Roma al papa dient-li que Cathalunya

¹¹²⁹ Generalment, les còpies del *Chronicon* fan coincidir l'inici del regnat d'Otó I el Gran a la línia corresponent a l'any 955; així ho fa l'edició de 1616 (33r) i, també, la de Weiland (1872: 465). Aquest darrer indica en una nota al peu que el manuscrit model de la família A el situa a la línia de l'any 962, tot i advertint que: «cum quo rubra linea coniunctus est, sed linea atramento ducta ad a. 955 trahitur» (Weiland, 1872: 465; nota b). Otó I el Gran va ser emperador, efectivament, de l'any 962 fins al 973 (Kazhdan, 2005: *Otto I the Great*). La nostra crònica, però, situa l'inici de l'imperi d'Otó I l'any 946, potser, producte d'un error durant la còpia o la compilació.

¹¹³⁰ A l'original: «ren-lo en Sicília», afegit posteriorment al marge dret.

¹¹³¹ A l'original «·DCCCCLXX·». Més endavant corregeix la data i situa la conquesta en l'any ·DCCCCLXXX·.

¹¹³² En aquest capítol, el compilador s'allunya de l'obra de Martí de Toppau. A partir d'aquest, on narra de manera llegendària l'alliberament de Catalunya de l'orbita feudal franca, el nostre cronista anirà incorporant, cada vegada més, fragments propis de la història catalanoaragonesa, que esdevindrà el motiu principal de la seua crònica a mesura que ens apropem al final d'aquesta. Pel que fa a la llegenda que insereix en aquest punt el compilador, convendria fer un breu apunt. Gran part de la historiografia catalana medieval atribueix l'alliberament del jou franc al comte Guifré el Pilós. Aquesta llegenda ja apareix als *Gesta Comitum* i, tot i que amb marcades connotacions antifranques, no deixa de reconèixer l'ascendència franca de Catalunya. I així es manté, més o menys en aquests termes, al llarg de l'Edat Mitjana (Ferrando, 1996: 209). Segons Coll i Alentorn, per a les primerenques obres historiogràfiques

era conquesta per serraïns, e possehida per aquells la major part; e que la conquesta era del rei de Ffrança, per què'l supplicaven que ell trametés a requerir lo rei de Ffrança que la conquistàs o renunciàs a la conquesta. Lo qual, de continent, tramés sos misatgers al rei de Ffrança, lo qual respòs que no podria a present, e que li plahia [175v] renunciar; e féu-ho de continent. E tornats los misatges ab la resposta, lo dit noble baró en Ramon Berenguer se n'anà en Alamanya, e vench ab gran gent en gran noblea; e fou en lo ·XVIII· any de l'emperador Othó. E assetjà Barchinona, qui era de serraïns del temps dels gots ençà que's perdé Spanya, e pres aquella en l'any de nostre senyor ·DCCCCLXXX· anys. E fou fet comte de Barçalona, e féu en Cathalunya ·XII· comdats e ·XII· vescondats e ·XII· varvesors, ·XII· cases de nobles hòmens e mil ·CC· cases de cavallers. E tots aquest foren subjugats a l'Imperi, ço és, a Othó. Aprés foren franchs de l'Imperi.

Othó, fill del segon Othó, fou emperador ·XX· anys.¹¹³³ E, venint a Roma, per papa Gregori Quint fou coronat en emperador. Aquest ordonà Ytalia e passà per Gàl·lia. E'n Saxona retornà Tercensis, cònsul, e fugí Gregori papa; e gitat del

catalanes el problema dels orígens no representava ninguna dificultat, atés que l'ascendència franca dels comtats era encara prou viva i no suposava cap problema. Així doncs, el període visigòtic no interessava a aquells primerencs historiadors i la història catalana arrancaria amb les actuacions de Carlemany contra els sarraïns de la península (Coll i Alentorn, 1949: 1-2). No obstant això, a principis del segle XV, diverses cròniques donaran una nova versió dels orígens de Catalunya, segons les quals, l'heroi fundador hauria estat un cavaller d'ascendència germànica, Otger Cataló, qui, juntament amb nou barons aconseguiria alliberar Catalunya de mans sarraïnes (Coll i Alentorn, 1949). La filiació germànica d'aquesta llegenda sembla haver estat concebuda per tal de desvincular la corona franca de la reconquesta de Catalunya (Ferrando, 1996: 209). L'autor de la llegenda que incorpora el nostre compilador pren elements de la llegenda d'Otger Cataló –malgrat que ara, com veurem, l'heroi esdevé Ramon Berenguer i els nou barons que l'acompanyen augmenten a dotze– i explica com la conquesta de Catalunya de mans dels sarraïns, legítimament, li pertoca al rei de França. No obstant, en Ramon Berenguer, junt amb dotze barons germànics, després de fer-li constar aquesta circumstància al papa, li pregunten que li exigisca al rei franc que la conquiste o que renunciï a ella. El rei francès respon que, en aquells moments, no pot fer-se'n càrrec i renuncia. En aquestes circumstàncies, Ramon Berenguer i les seues tropes alemanyes assetgen i conquisten Barcelona l'any 980. Catalunya, doncs, quedava així sota el control imperial germànic. El compilador reprendrà aquesta història més endavant, amb l'afranquiment total d'aquest vincle vassallàtic en circumstàncies, igualment, llegendàries.

¹¹³³ Segons el *Chronicon*: «imperavit annis 19» (Weiland, 1872: 466).

papat, fou papa hun altre que havia nom Johan, grech, bisbe de Plasència;¹¹³⁴ la qual cosa hoynt lo dit emperador tornà ab gran furor a la dita ciutat, e asetjà lo dit Trescencis en lo castell de Sent Àngel. E pres aquell e tallà-li lo cap, e al bisbe seu féu-li traure los ulls e, tots los membres trencats, gitat del papat. E fet açò tornà-se'n en Roma e'n breu temps morí. E com aquests tres Othós aguessen emparat per successió de linatge, per ço fou ordenat e instituït que, d'aquí avant, la elecció de l'emperador fos feta per los ·VII· prínceps e oficials de l'Imperi, ço és, per Magúncius, canceller de Germània; Treverencis, de Gàl·lia; Coloniensis, de Ytàlia; lo marquès de Buigdegan, camarlench Palatinus, portant la vianda; lo duch de Saxònia, portant la espasa; lo boteller, e lo rei de Boèmia.

Johan,¹¹³⁵ de nació de Roma,¹¹³⁶ ffo papa ·V· anys.

Sèrgius¹¹³⁷ fo papa ·III· anys e ·VII· mesos.¹¹³⁸

Benedictus, de nació de Toscana,¹¹³⁹ fo papa ·XI· anys e ·XI· mesos. Aquest fo [176r] foragitat del papat e fou fet Johan papa per lo emperador, e fou gran cisma.

¹¹³⁴ Piacenza, Itàlia. A l'original, «Palència». Es tracta de Joan ·XVI·, antipapa (997-998), excomunicat per Gregori ·V· (WALSH, 2015: *John XVI*). Aquest passatge presenta alguns errors de traducció. Segons Martí de Troppau, Otto ·III·, una vegada ordenada Itàlia, va retornar a Saxònia passant per Gàl·lia. Per la seua part, el cònsul romà Crescenci, havent fugit el papa Gregori, va fer papa Johan, bisbe de Piacenza:

Hic ordinata pace in Ytalia transitum faciens per Galliam in Saxoniam est reversos. Sed Crescencius consul romanorum, gregorio papa fugato, fecit papam quendam grecum, nomine Iohannem, placentinum episcopum. (Weiland, 1872: 466).

¹¹³⁵ Es refereix ací a Joan XVII (1003). Abans, però, el compilador se salta els pontificats de Silvestre II (999-1003) i Joan XVIII (1003) (Walsh, 2015: *John XVII, Sylvester II, & John XVIII*), que sí que recull Martí de Troppau (Weiland, 1872: 432).

¹¹³⁶ Al marge dret: «Papa 124».

¹¹³⁷ Al marge dret: «Papa 125».

¹¹³⁸ Al *Chronicon*: «sedit annis 2, mensibus 7» (Weiland, 1872: 432).

¹¹³⁹ Al marge dret: «Papa 126».

Iohanes, de nació de Roma,¹¹⁴⁰ fou papa ·XX· anys.¹¹⁴¹ Aquest hagué guerra ab los romans.

Benedictus, de nació de Toscana,¹¹⁴² fou papa ·XIII· anys. Aquest foragitat del papat, fonch fet Silvestre.¹¹⁴³ E aquest fo foragitat e fou donat a Johan Ante Portam Letinam,¹¹⁴⁴ qui fou dit Gregorius ·VI·.¹¹⁴⁵ E aquest, hagut lo papat, com fos grosser de letres, altre papa se'n consagrà e ab si a executar los officis de la església. E com no plagués a molts, fou-hi supposat lo tercer, qui sols complís les veus de abdoes. E mort Gregori, Enrich emperador per força substituhí Climent en papa, per lo qual Enrich fou coronat emperador.

Silvestre fou papa ·LVI· dies.

Gregòrius, de nació de Roma,¹¹⁴⁶ fou papa ·II· anys e ·VI· mesos. Aquest hagué batalla en lo emperador Enrich, e fou hom sant. Aquest perseguí los raptós de les oblacions de sent Pere e los expoliadors dels pelegrinants.

Clement fo papa hun anys e ·VII· mesos.¹¹⁴⁷ Aquest fou invasor de la Església e hagué per força lo papat.

¹¹⁴⁰ Al marge esquerre « Papa 127».

¹¹⁴¹ Al *Chronicon*: «sedit annis 9». Segurament, es tracta d'una confusió amb l'ordinal que li atribueix Martí de Troppau, en aquest cas, a Joan XIX (1024-1032): «Iohannes XX ex patre Gregorio sedit annis 9» (Weiland, 1872: 433).

¹¹⁴² Al marge esquerre « Papa 128».

¹¹⁴³ Al marge esquerre « Papa 129».

¹¹⁴⁴ Arxipreste de la basílica de Sant Joan *ante Portam Latinam*: «Et datus est papatus Ioanni archipresbytero S. Ioannis ante Portam Latinam» (Weiland, 1872: 433).

¹¹⁴⁵ Al marge esquerre « Papa 130».

¹¹⁴⁶ Al marge esquerre « Papa 131».

¹¹⁴⁷ Al marge esquerre « Papa 132».

[32] Com Anrich, qui fou duch de Bavera, fou lo primer emperador fet per elecció

Enrich lo Primer¹¹⁴⁸ fo emperador ·XIII· anys. Aquest era duch de Baviera e fou lo primer emperador fet per elecció dels alamanys. En aquest temps la luna se convertí en sanch. Aquest hagué moltes batalles en Germània, en Boèmia e en Ytalia e hac fi maravellosament e bé.

Esdevench-se en lo primer any del seu imperi¹¹⁴⁹ que la inperadriu, ça muller, fou acusada de adulteri per dos cavallers molt forts e grans hòmens, la qual dix que no havia culpa.¹¹⁵⁰ E l'emperador li féu assignació que dins hun any hagués trobat cavaller que la deffenés, si no, que passat lo terme la cremaria; la qual tramés misatgers per totes les parts del món a cercar qui la volgués

¹¹⁴⁸ Enric ·II· el Sant, rei de Germània (1002-1024), d'Itàlia (1004-1024) i emperador (1014-1024) (Vauchez, 2005: *Henry II, Emperor*). El compilador es refereix a ell com «Enrich lo Primer», perquè, segons la seua font, Enric ·I· no va ser emperador: «Unde nec ipse inter imperatores computatur, quia non regnavit in Ytalia nec fuit per papam coronatus» (Weiland, 1872: 464).

¹¹⁴⁹ Al marge dret: «Com lo comte de Barchinona deliurà la enperadriu del crim».

¹¹⁵⁰ Enllaçant amb la llegenda anterior, en què el compilador explicava l'alliberament del jou feudal franc amb la intervenció del comte Ramon Berenguer, el compilador situa ara una altra llegenda, la de l'emperadriu falsament acusada d'adulteri. Potser la utilització de Martí de Troppau com a font per a emmarcar el regnat de l'emperador Enric II li permet d'enllaçar una llegenda amb l'altra, en tant que al *Chronicon* apareix reflectida breument la santedat de l'emperadriu i, potser, el cronista convé d'identificar, malgrat no citar el nom, l'emperadriu amb l'esposa d'Enric II, santa Cunegundis:

Huius Henrici imperatoris uxor fuit sancta Cunegundis et ambo virgines permanserunt (Weiland, 1872: 464).

Aquest relat, de manera molt més extensa, ja l'inclou Bernat Desclot a la seua crònica, que resulta el primer testimoni escrit d'aquesta llegenda (Alcoberro, 2003: 145). No obstant, aquest és un tema recurrent de la historiografia catalana en diferents relats que tractaven de justificar el domini legítim del comtat de Provença, tot i que el nostre cronista aprofita l'avinentesa per justificar, a més del legítim control sobre provença, l'alliberament definitiu del vincle de vassallatge dels comtats catalans, en aquest cas, de l'òrbita imperial germànica (Ferrando, 1996). En aquest sentit, hom pot llegir aquesta llegenda, amb diverses variacions, en obres historiogràfiques catalanes com el *Flos Mundi*, el *Libre de les nobleses dels reys*, de Francesc; el *Recort*, de Gabriel Turell; les *Chròniques de Espanya*, de Pere Miquel Carbonell; el *Sumari d'Espanya*, de Berenguer de Puigpardines; o la *Crònica general de España*, de Pere Anton Beuter, entre d'altres, a banda de l'esmentada *Crònica* de Bernat Desclot (Cortadellas, 2001: 127).

defendre, e no trobà nengú. E venint hu dels misatgers al comte de Barchinona, [176v] e dix-li com dos cavallers falsament havien acusada la emperadriu de Alamanya, e que l'emperador li havia donat terme de hun any que hagués trobat cavaller qui la deffenés del crim ha aquella imposat; al qual ja no havia a passar sinó hun més. Per ço pregava ha ell, axí com aquell qui havia fama del millor cavaller del món, que la volgués defendre. E lo comte li respòs que ell era ocupat de altres affers e que al present no u podia fer e que se'n tornàs, que Déu li hajudaria.

E tantost que'l misatger se'n fou partit, lo comte pres en Bertran de Rochabruna, cavaller napolità¹¹⁵¹ molt fort, en ça companyia e mes-se al camí per anar en Alamanya secretament ab hàbit desfraçat. E com fonch en Alamanya, vench a la emperadriu vestit ab hàbit de frare preycador¹¹⁵² e dix-li que ell era vengut per combatre's per ella, axí que li digués veritat si havia culpa; la qual respòs que no havia culpa en càrrech de la sua ànima. E lavors lo comte li dix que estigués ab bon cor. E aquella li demanà qui era e, rebut sagrament d'aquella que no'l descobriria a negú tro fossen passats tres dies del camp, dix-li que ell era lo comte de Barçalona, de la qual cosa aquella fou sobiranament alegre. E dix a l'emperador com ella havia trobat cavaller qui la deffendria e ja no havia tro al terme sinó quatre dies. E quant vench lo dia del camp, lo comte se levà per lo matí e demanà a'n Bertran de Roquabruna, lo qual se fonch anat que no'l trobaren. E lavors lo comte se armà e anà-sse'n al camp hon trobà ja lo emperador e la emperadriu ab sos cadafals, e la lenya aparellada e los dos cavallers al camp. E lo comte dix a l'emperador la falta

¹¹⁵¹ La versió de Desclot –també Berenguer de Puigpardines– situa Provença com el lloc de procedència de Bertran de Rocabruna. La versió de la nostra crònica el converteix en napolità. Aquesta peculiaritat, segons Antoni Ferrando, «no sembla aliena a les aspiracions del Magnànim al regne de Nàpols» (1996: 211), que seguien vives en el moment de la redacció de la crònica.

¹¹⁵² La versió de la Crònica de Desclot no fa referència a cap hàbit. Ara bé, Mentre que Pere Miquel Carbonell i Luca Marineo fan vestir el comte de Barcelona amb hàbit franciscà, per a l'*Exordium Populeti*, que vincula la fundació del monestir de Poblet amb aquesta llegenda, l'hàbit amb què s'oculta el comte és de l'ordre del Cister (Saladrigues & Torné, 2007: 12). En canvi, el nostre compilador opta per vestir el comte amb el de l'ordre de frares predicadors, dominics.

que son companyó li [177r] havia feta, e axí que ell se combatria abduy los cavallers, hu après altre; e lo emperador dix que rahó era. E lavors lo pus fort cavaller d'aquells fou arreat e vench devers lo comte. E lo comte lo ferí de la lança per los pits, que la-y travesçà per lo cors, e abeté'l mort a terra. E com fo al cap del cors esperà l'altre cavaller, lo qual li dix que no·s volia combatre e confessà la sua malvestat: que per enveja li havien abdosos imposat aquell crim. E lavors lo comte lo tramés a l'emperador e lo emperador lo tramés a la emperadriu. E aquella, per reverència de Déu e per la gràcia que li havia Déu feta, perdonà-li ab que jamés no li fos davant.

E fet açò, l'emperador e l'emperadriu, per sobres de goig que hagueren, vengueren-se'n a lur posada e estigueren ab gran solaç, que no·ls membrà del cavaller que havia vençut lo camp. E com se volgueren dinar, lo emperador demanà lo cavaller e digueren-li que, de continent que hac vençut lo camp, se n'anà cuytadament, de la qual cosa lo emperador fou molt despagat, e tramés-li detràs e no·l trobaren. E dix a la emperadriu:

—Qui era lo cavaller?

La qual li dix que no lo y podia dir tro que aguessen passats tres dies. E com foren passats, aquella li dix que lo cavaller que la havia deffessa era lo comte de Barchinona, de qual lo emperador hac gran plaer. E lavors dix a la emperadriu que anàs en Cathalunya e portàs ab si lo compte de Barchinona, e que no tornàs menys d'aquell. E de continent, aquella se mes en lo camí molt honradament acompanyada.

E com lo comte ho sabé, vench-se'n a Perpinyà e aquí la rebé molt altament e vengueren-sse'n en Barçalona. E una letgua ço de Barchinona fins a Muncada lo comte féu entalamar lo camí dalt e debax a cada costat del [177v] camí de molt richs e bells draps. E de loch en loch, riques tendes per aleviar la gent, les taules parades que la una tocava a l'altra de Barchinona fins a Muncada, en les quals havia de precioses viandes e de singulars vins, e habundantment de moltes maneres de viandes per festejar l'emperadriu en son degut loch e les

altres nobles companyes que ab si portava.¹¹⁵³ E après dinar, entraren en la ciutat de Barchinona, hon fo rebuda molt altament e feren-li molt gran festa. E acabada la festa, ella li dix la causa per què venia. E après alguns dies, ell se mes al camí ab la emperadriu e anaren en Alamanya. E com foren aquí, lo emperador li féu molt gran festa e li féu moltes gràcies de la honor que li havia feta en deffendre l'emperadriu. E lavors donà-li lo comdat de Prohença e remés Cathalunya del jou de l'Imperi, e donà'ls libertats e franqueses e molts privilegis. E après de moltes grans festes, tornà-sse'n en Cathalunya.

[33] Com Corrat fo emperador

Corrat fou emperador ·XXII· anys.¹¹⁵⁴ Aquest féu moltes leys e manà conservar pau en les terres.

En aquest temps, lo magnífich en Ramon Berenguer, comte de Barchinona e de Prohença,¹¹⁵⁵ pres Malorcha de poder de serraïns e comanà-la a genovesos, e tornà-sse'n en Barchinona.¹¹⁵⁶ En après, per tració dels genovesos, recobraren-la los serraïns.

¹¹⁵³ Aquesta és una altra diferència important entre la crònica de 1427 i la de Desclot, això és, el relat de les celebracions que tingueren lloc a Barcelona durant la visita de l'emperadriu a la ciutat. Al text de Desclot, l'emperadriu va a Barcelona per demanar el comte que l'acompanye a Alemanya, però no esmenta les festes que relata la nostra crònica per celebrar la vinguda de l'emperadriu. Segons la tradició popular, les viandes servides durant aquelles festes inspiraren la dita popular «taula de Barcelona és taula bona» (Aguilar, 2005: 70). De fet, per a Miquel Carbonell, aquesta llegenda de la taula de Barcelona és el pretext per a iniciar el capítol dedicat a la llegenda del Bon comte:

Segons he llegit en chròniques e històries de la taula aquesta de Barcelona [...] molts han cregut, y encara vuy en dia creuen aquest Ramon Berenguer [...] dellirràs del gran perill en què estava la emperadriu de Alamanya (Carbonell, 1546: 37v).

¹¹⁵⁴ Al *Chronicon*: «Imperavit annis 20» (Weiland, 1872: 466).

¹¹⁵⁵ En aquest fragment, situa el comtat de Provença en poder de Ramon Berenguer, aprofitant la cessió d'aquest comtat després de la gesta en defensa de l'honor de l'emperadriu d'Alemanya. De manera similar procedeix Berenguer de Puigpardines situant la primera conquesta de Mallorca just després de l'episodi del Bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya (Iborra, 2000: 100).

¹¹⁵⁶ Al marge dret: «Ací fou presa Malorcha».

Enrich Segon fou emperador ·XVIII· anys.¹¹⁵⁷ Aquest fou genre de <Co> Corrat. Aquest, venint en Ytàlia, pres Redulph, príncep de Càpua, e portà'l-se'n pres e féu altre príncep. En aquest temps, los normans entraren en Roma. En aquest temps, Godoffré, duch, vench en Ytàlia e perseguiren los normans de Roma tro Aquilea. En aquest temps fou trobat en Roma hun cors de jagant qui havia nom Palas, la altitut del qual sobrava lo mur.

Damnosus¹¹⁵⁸ fou papa [178r] ·XXIII· anys. Aquest fou invasor de la seu apostolical e morí soptosament.

Leó, de nació de Alamanya,¹¹⁵⁹ fou papa ·XV· anys e ·II· mesos.¹¹⁶⁰

Víctor, de nació de Alamanya,¹¹⁶¹ fou papa ·II· anys tres mesos. Aquest deposà molts bisbes per simonia e per luxúria e fornicació qui era en aquells . Aquest, venint de Gal·lià, fou rebut gloriosament per Enrich emperador e, aquell present, morí l'emperador.¹¹⁶²

¹¹⁵⁷ Al *Chronicon*: «Imperavit annis 17» (Weiland, 1872: 467).

¹¹⁵⁸ Al marge dret: «Papa 133». Es refereix a Dalmau II, que va ser papa entre juliol i agost de 1048 (Walsh, 2015: *Damasus II*). Segons el *Chronicon* de Martí de Troppau: «Damasus sedit diebus 23» (Weiland, 1872: 433).

¹¹⁵⁹ Al marge esquerre « Papa 134».

¹¹⁶⁰ Al *Chronicon*: «sedit annis 5, mensibus 2» (Weiland, 1872: 433).

¹¹⁶¹ Al marge esquerre « Papa 135».

¹¹⁶² Nota que ocupa els marges superior, dret i inferior:

Nota. Sanctum Tomam de concubinariis notoriis. Nota. Quod concubinarij dicuntur tribus modis: vel per sententiam, quia convicti sunt, vel per confessionem in iure facta, vel per rei evidentiam. Sicut quando est ita manifestum quod nullus potest tergiversatione, qui tales sunt vitandi, ut dicit sanctus Thomas, ·III· Sententiarum, distinctione 3° x^a quaestio 3^a articulo 3° in corpore quaestiois quintadecima quaestio 5^a capitulo presbiter.

Nota. Pro concubinarius notorius. Cum sit in peccato mortali non facit fructus suos quos percipit ab Ecclesiam reprobato eius statu et durante tenetur ad restitutionem omnium perceptorum tempore talis suspensionis ecclesiam faciendum quod de iure non possunt servare ecclesiam eum servare tenet in statu deo accepto iuxta illud Deuteronomini ·X·. Ista conclusio elicitur ex capitulo eos ·LXXXI· prima d. Et ibi glosa facit et [...] capitulo pastoralis ad fine. Idem Vincentius et Anricus De cohabitatione clericorum et mulierum ·CI·.

Stèphanus, de nació de Coríngia,¹¹⁶³ fou papa ·VI· mesos.¹¹⁶⁴

Benedictus, de nació de Roma,¹¹⁶⁵ fou papa ·VIII· mesos.¹¹⁶⁶

Nicholau, de nació de Borgunya,¹¹⁶⁷ fou papa ·II· anys ·VI· mesos.

Alexànder, de nació de Milà,¹¹⁶⁸ fou papa ·XI· anys e ·VI· mesos. [En] aquest [temps] fou Càdulus, bisbe de Parma,¹¹⁶⁹ elet en papa per los bisbes lombarts, mas no prevalgué. En aquest temps, los normands¹¹⁷⁰ qui en perjudici del papa

Contra concubinariorum Miranda: Si qui sunt presbiteri aut diachoni aut subdiachoni qui in crimine fornicationis iaceat interdiciamus ex parte Dei omnipotentis sancti Petri auctoritate Ecclesiae introitum usque dum peniteant et emendent. Si quis vero in peccato suo maluerint nullus vestrum eorum presumit audire officium quia benedictio eorum vertitur in maledictionem et oratio in peccatum restante domino per propheta Malechias. Maledicam in qui benedicientibus vobis. Qui vero huic saluberrimo precepto obedire noluerit idolatrie peccatum incurrent, Samuele teste et beato Gregorio instruento. Peccatum ariolandi est non obedire et scelus ydolatrie, non acquiescere. Peccatum paganitatis incurrit quisquis dum christianum se asserit sedi apostolice obedire contempnit. ·DLXXXI· in decretis Gregorius.

Nicholas papa. Nullus missam presbiteri audiat quem sit concubinum indubitanter habere vel mulierem introductam. 3º 2ª dispositione Nullus. Unde sancta synodus hoc capitulum statuit dicens: “Quicumque sacerdotum et diaconorum concubinam palam duxerit vel ductam non relinquerit, ex parte omnipotentis [Dei] et apostolorum principum Petri et Pauli auctoritate [precipimus] et omnino contradicimus, ut missam non cantent, nec euangelium non legat nec epistolam ad missam cantet nec in presbiterio cum aliis ad diuina officia, qui prefate constitutioni fuerint obedientes ex constanti, maneat, neque partem ab ecclesia suscipiat”. 3º 2ª dispositione Quicumque.

¹¹⁶³ Al marge esquerre « Papa 136 ».

¹¹⁶⁴ Al *Chronicon*: « sedit mensibus 9 » (Weiland, 1872: 433).

¹¹⁶⁵ Al marge esquerre « Papa 137 ».

¹¹⁶⁶ Al *Chronicon*: « mensibus 9 » (Weiland, 1872: 433).

¹¹⁶⁷ Al marge esquerre « Papa 138 ».

¹¹⁶⁸ Al marge esquerre « Papa 139 ».

¹¹⁶⁹ A l'original, « París ». Segons la font fou bisbe de Parma:

Hic [Alexander] cum esset Lucanus episcopus, concorditer a cardinalibus in papam est electus. Contra hunc fuit Cadulus, qui fuit Parmensis episcopus, et fere ab omnibus Lonbardie episcopis in papam est electus. (Weiland, 1872: 434).

¹¹⁷⁰ A l'original, « romans ». De nou, un error en la traducció de la font. Segons Troppau: « Eodem tempore, Normanni ». (Weiland, 1872: 434).

se havien ocupat lo regne de Pulla, degustaren fins en les encontrades de Campanya, los quals foragità lo duch de Espolet, Godofré.

Gregòrius, de nació de Toscana,¹¹⁷¹ ·XII· anys e ·II· mesos. Aquest [fou] pres per Acèncio¹¹⁷² com cantàs la primera missa la Nit de Nadal en la esgleya major, e posà-lo en la sua torre. Mas los romans, en aquella metexa nit, destruïren la torre e delliuraren lo papa e gitaren fora la ciutat lo dit Atensio. Aquest, ab consell de ·CX· bisbes, excomunicà Enrich per ço com volia trencar la unitat de la Església romana.

Víctor¹¹⁷³ fou papa ·III· anys e ·III· mesos.¹¹⁷⁴ Aquest se diu que fou mort per verí mes en lo calze. En aquest temps començà l'orde de Cartoxa.

Urbanus fou papa ·XI· anys e ·III· mesos.¹¹⁷⁵ En aquest temps, lo duch de Benavent¹¹⁷⁶ ab los cristians recobrà lo sepulcre de Jerusalem. En aquest temps foren transportats los ossos de sent Nicholau de la ciutat de Mirra en la ciutat de Bar per los ciutadans d'aquella. En aquest temps, en Spanya, [178v] Toledo e les parts marítimes foren toltes als serraïns per los cristians. En aquest temps florí sent Ancelm, bisbe de Cantuària, marvellós en sciència e en vida.¹¹⁷⁷ Aquest papa hordonà en lo consili de Claramunt que les ores de la Verge Maria sien dites cascun dia, e lo seu offici sia fet solemnialment en los dies dels dissabtes.

¹¹⁷¹ A l'espai entre columnes: «Papa 140».

¹¹⁷² Al *Chronicon*: «Hunc Censius prefecti filius in nocte natalis Domini [...] cepit et in turri sua posuit» (Weiland, 1872: 434).

¹¹⁷³ A l'espai entre columnes: «Papa 141».

¹¹⁷⁴ Segons el *Chronicon*: «sedit anno 1, mensibus 4» (Weiland, 1872: 434).

¹¹⁷⁵ A l'espai entre columnes: «Papa 142».

¹¹⁷⁶ El text de Martí de Troppau es refereix a ell com «Dux Boemundus» (Weiland, 1872: 434). Es tracta Bohemond de Tàrent, fill del duc Robert Guiscard i un dels principals cavallers de la Primera Croada (Cross & Livingstone, 2005: *Bohemond I*).

¹¹⁷⁷ Al marge esquerre: «Sent Enselm».

Paschalis, de nació de Toscana,¹¹⁷⁸ fou papa ·VIII· anys ·V· mesos.¹¹⁷⁹ En aquest temps, sent Bernat, havent ·XXV· anys entrà en l'orde de Cistell sots Esteve, abat de Cistell, ab ·XXX· frares. En aquest any fou tramés per abat en Clares Valls.¹¹⁸⁰

[34] Com n'Enrich fonch emperador ·XXXIX· anys

N'Enrich Tercer fou emperador ·XXXIX· anys, e començà imperar en l'any de nostre senyor ·MLX· anys.¹¹⁸¹ En aquest temps, Rubert Iscard¹¹⁸² entrà en Roma, e fou gran fam e mortaldat quasi per tot lo món; e asetjà la ciutat tiburtina tres dies. En aquest temps aparegué una estela molt luent en lo cercle de la luna prima en lo començament de la nit. En temps d'aquest, gran gents de cristians de tot lo món anà al sepulcre de Nostre Senyor ab lo duch de Breamont,¹¹⁸³ e tolgueren baronívolment Jerusalem de poder de serraïns. E imparant Enrich, maravellosa multitut de gæl·lichs passant en subcidi de la terra santa, senyalats de la creu, ab inexplicable treball per mar vingueren-se'n en Jerusalem, e foren més de ·CCIIII· mília. E feren capitans de aquest estol

¹¹⁷⁸ Al marge esquerre: «Papa 143».

¹¹⁷⁹ Al *Chronicon*: «sedit annis 18, mensibus 5» (Weiland, 1872: 435).

¹¹⁸⁰ Al marge esquerre: «Sent Bernat».

¹¹⁸¹ Es tracta de l'emperador Enric IV (1056-1106) (Cross & Livingstone, 2005: *Henry II*). Les edicions del *Chronicon* de Martí de Troppau situen l'inici del regnat d'aquest emperador a la línia corresponent a l'any 1057 (Weiland, 1872: 467 & de Troppau, 1616: 36r). Segurament, es tracta d'un error de còpia. Més endavant, quan la crònica parla de l'entronització de Ramir I d'Aragó, situa aquesta «en l'any ·V· de l'imperi del dit Anrich Terç, ço és, en l'any de Nostre Senyor ·MLX· anys» (F.179v).

¹¹⁸² A l'edició de Weiland: «Rotbertus Viscardus» (1872: 467), a l'edició del *Codex Pragensis*: «Robertus Guischarthus» (de Troppau, 1616: 36r). Es tracta de Robert Guiscard, duc normand de Pulla, pare de l'esmentat Bohemond de Tàrent (Vauchez, 2005: *Robert Guiscard*). Ja hem comentat més amut que el nostre compilador, en ocasions, sol avançar la història dels papes, sense un ordre cronològic estricte, més ràpidament que no en la història dels emperadors. Aquest fet provoca que parle primer de les gestes de Bohemond de Tàrent abans de les del seu pare, Robert de Guiscard.

¹¹⁸³ Es tracta, de nou, de Boemond de Tàrent. Al *Chronicon*: «Duce Boemundus». Aquest passatge també és important a l'hora d'adscriure la còpia del *Chronicon* de què disposava el cronista a la família A, si tenim en compte que aquest fragment, igualment present al *Codex Pragensis*, únicament apareix a les còpies de les recensions A i A* (Weiland, 1872: 467; nota p).

Godoffré, duch de Coríngia, lo comte de Blaya, lo comte de Flandes, lo comte de sent Gili, e molts altres comtes e barons; e assetjaren Antioxa. E ans que aquella fos presa, sent Andreu apparech ab hun rusticus dient:

—Vine e mostrar t'e la lança per la qual fonch foradat lo costat de Jesucrist.¹¹⁸⁴

Lo qual rústich, com fonch presa la ciutat, present lo comte [179r] Ramon¹¹⁸⁵ e lo seu capellà, cavant en la esgleya de sent Pere trobà la lança desús dita; la qual era amagada dejús terra. E axí, lo estol, havent confiança en Jesucrist hi en la lança d'aquell, procehí sens alguna temor e vingueren a Cessarea. E aquí reberen una coloma volant sobre l'estol greument naffrada, en la qual fou trobada una letra dient axí: «Lo rei Acaron al duch de Cessarea saluts. Certefich-te que generació canina e gent contenciosa és venguda contra vós, contra los quals tu e los altres deffeneu la nostra ley e nunciau a les altres ciutats». En après, los sobredits assetjaren Jerusalem e prengueren aquella e tota Gerosolima. E Godoffré fou fet rey e, en lo segon any, morí.

[35] Del primer rei d'Aragó e com los cristians se salvaren en les muntanyes de Jaqua

Los cristians qui's salvaren en les muntanyes de Jaqua quant los serraïns conqueriren Spanya dels gots feren guerra contra ls sarràins, e guanyaren-los algunes viles e castells; e fahien príncep adés hu, adés altre. En tant que la filla del darrer príncep, dona Sancha, senyora de Montaragó,¹¹⁸⁶ pres per marit en

¹¹⁸⁴ Al marge inferior: «Nota. De la lança de Jesucrist».

¹¹⁸⁵ Probablement es tracte del comte Ramon ·IV· de Tolosa, que va participar activament a la croada (Rogers, 2010: *Raymond of St. Gilles*). Amb tot, l'edició de 1616 de *Chronicon* només diu «presente comite et capellano suo» (de Troppau, 1616: 37r), mentre que la de Weiland s'hi refereix amb la inicial del seu nom: «presente R. comite et capellano suo» (1872: 468).

¹¹⁸⁶ És possible que el compilador, fruit de la refosa que fa de la coneguda llegenda de la reina calumniada, li atribueixi a aquesta reina el nom de Sança, i no Múnia, també dita Major, com en la majoria de cròniques, potser per la influència del nom de la segona muller de Sanç III el Gran (1000-1035), na Sança d'Aibar, mare del futur Ramir I d'Aragó. En qualsevol cas, era el rei de Pamplona, Sanç III el Gran, qui, primerament, estava casat amb la filla del comte de Castella, Múnia, hereva dels comtats de Castella i Ribagorça (Vinyes i Vilà, 1996: *Sanç III de Pamplona*).

aquell temps lo rei de Castella, e portà-li en exovar Montaragó e totes les muntanyes de Jaqua; del qual hac dos fills.

Esdevench-se per havant que la reyna havia gran privadea e amistat honestament ab hun cavaller, e los fills hagueren-ne gran sospita per enveja del cavaller e acusaren-la davant lo rey. E ladonchs, lo rey dix a d'aquella que trobàs cavaller que la deffenés, e assignà-li jornada; la qual se escusà que no havia culpa. E lo rey havia hun fill bastart que havia nom Sancho Avarcha,¹¹⁸⁷ lo qual, vehent que l'ora de la jornada no hi venia degú per deffendre aquella, vench armat al camp dient al rey que ell la deffendria hi combatria per aquella; [179v] lo qual era valent cavaller e molt gosat. E los fills vengueren davant lo rey e la reyna dient que ells falsament la havien acusada e per enveja del cavaller, e axí que no's volien combatre; e lavors lo rey la hac per absoluta. E la dita reyna pregà al rey que li plagués que ella pogués donar Muntaragó e totes les muntanyes al dit don Sancho Avarcha, e que fos rey d'Aragó. E axí fou fet rey d'Aragó, lo qual pres muller e morí sens fills.¹¹⁸⁸

[36] Com feren rey en Aragó per elecció, constret a fer justícia. Any ·MLX·

La terra, cavallers e senyors muntiplicats e abigorats, acordaren que fessen rey en Aragó que no fos dels majors ni dels menors cavallers, mas dels mitjans; e

¹¹⁸⁷ El compilador confon ací Sanç II (970-994), de sobrenom Avarca, avi de Sanç III el Gran (Vinyes i Vilà, 1996: *Sanç II de Pamplona*), i explica de manera equivocada com aquest, fill il·legítim –segons la crònica– del rei de Castella, lluità per defensar l'honor de la reina calumniada. La tradició llegendària situa amb aquest paper el rei Ramir I d'Aragó, fill il·legítim, com hem dit, de Sanç III de Pamplona i na Sança d'Aibar, tal com hom pot llegir, entre d'altres, a la *Crònica de Sant Joan de la Penya* (Ximénez de Embún, 1876: 38-41), la *Crònica d'Aragó* de Lucio Marineo Sículo (1524: 7r-7v), la de Guadberto Fabricio Vagad (1499: 20v-21r) o la crònica continguda al manuscrit BNP Ms. Esp. 13 (F.78r-79v). De la confusió entre Sanç Avarca i Ramir I d'Aragó que presenta en aquest fragment la crònica ja en parlava Sophie Hirel-Wouts al seu estudi sobre la figura del justícia d'Aragó (Hirel-Wouts, 2006: 284-285).

¹¹⁸⁸ És possible que aquesta refosa de la llegenda que conté la *Crònica de 1427* responga a un afany per legitimar el naixement del primer monarca aragonés, o el primer de l'estirp que enllaçaria, posteriorment, amb el casal de Barcelona. En aquest sentit, la crònica sacrificaria l'heroicitat del futur Ramir I, en tant que no seria l'encarregat de salvaguardar l'honor de la reina calumniada, però preservaria intacta la seua legitimitat, no esmentant així la circumstància d'haver nascut fora del matrimoni regi.

que fos ab certs pactes e privilegis, estret a fer justícia e dret a les gents; e si no·u fahia, que totstemp hi hagués hun justícia que li fes tornar les coses a justícia e rahó.¹¹⁸⁹ E axí en l'any ·v· de l'imperi del dit Anrich Terç, ço és, en l'any de Nostre Senyor ·MLX· anys, elegiren e feren rey d'Aragó hun cavaller molt savi e bo que havia nom don Remiro. E aquest regnà ·XII· anys e hagué hun fill qui hac nom Sanxo. Aquest Remiro hagué moltes batalles ab los serraïns e a la final fou mort per aquells en lo camp de Grades. Sancho, fill de Remiro, fou rey e regnà ·XVI· anys. Aquest fou hom molt gran bataller e pres Monçó e asetjà Oscha; e en lo setge fou naffrat mortalment ab una sageta e morí. Aquest lexà tres fills, ço és, Pere, Alfonso e Remiro. Pere regnà ·XI· anys. Aquest pres Hoscha dels serraïns, e en après morí sens fills. Alfonso, frare de aquell, regnà ·XX· anys. Aquest fou hom virtuós, e pres Çaragoça, Daroqua e moltes altres viles en Aragó, e morí sens fills.

E lavors¹¹⁹⁰ [180r] romàs lo regne sens rey, car Remiro, lo germà tercer, era monge en lo monestir de Montaragó. E lavors los prelats, barons, ciutats e viles, e tot lo regne trageren lo dit rey Remiro del monestir e donaren-li per muller la filla del comte de Peyteus, de la qual hac una filla qui hac nom

¹¹⁸⁹ Aquest fragment, que fa referència a la institució de la figura del justícia d'Aragó, el cronista el relaciona amb l'elecció de Ramir I. No obstant això, diverses cròniques aragoneses situen l'inici d'aquesta institució en temps del rei Ènnec I Aritza de Pamplona (~816-852). L'elecció d'Ènnec I enllaçaria amb la formalització dels llegendaris Furs de Sobrarb. Aquest és el cas dels Anales de la Corona de Aragon de Zurita, segons el qual:

por concordar entre si los Navarros y Aragoneses muy grandes dissensiones y diferencias que tenían, se acordó el fuero que dixeron de Sobrarbe [...] Establecieron, según por aquel fuero parece, que pues de común consentimiento de todos le elegían por Rey [...] que ante todas cosas les jurasse, que los mantenía en derecho, y siempre les mejoraría sus fueros [...] Por este tiempo, según está recibido comúnmente, se introdujo el magistrado del justicia de Aragón. Y aún se persuaden algunos [...] que fue antes nombrado el justicia de Aragón, que fuese el Rey elegido [...] siendo entonces lo que se establecía de mayor vigor y poder, que el que tenían los reyes, y de más fuerça que el mismo rey (Zurita, 1585: 9r-9v).

¹¹⁹⁰ Al marge inferior, el reclam de quadern «romàs».

Patronil·la. E de continent, lo dit Remiro tornà en lo monestir. E Patronil·la fou nodrida tendrament per la mare en Çaragoça.

[37] Com Anrich quart fo emperador e matà son pare

Enrich Quart fou emperador ·XV· anys. Aquest, rebent l'Imperi, pres son pare e posat <e posat> en ligams féu-lo morir. Aquest Enrich vench a Toscana ab gran gent perquè fos en Roma coronat emperador, e tramés sos misatges al papa ab letres renunciant a tota elecció e investidura de bisbes, abats e clergues; e lo dit papa coronà-lo en emperador.

En aquest temps, Rubert Giscart vencé Alexi e Cimari,¹¹⁹¹ emperadors de Constantinoble. Aquest Rubert fou hun gran baró de Ffrança qui vench en Roma ab gran gent volent ocupar la ciutat, mas repulsat aquell, entrà en lo regne de Pulla, lo qual pres poch a poch. Aquest hagué hun fill qui hac nom Roger, qui fou rey de Cicília; e hac una filla, muller de Contastí emperador, mare de Ffrederich emperador, qui fou promogut contra Octovià.¹¹⁹² Aquest Roger

¹¹⁹¹ Segons la font, «Huius temporibus Robertus Guischarði vicit Alexium et Cumnannum imperatores constantinopolitanos». En aquest cas, l'error prové de la font mateixa. Es tracta d'un sol personatge, Aleix I Comnè (1081-1118), emperador bizantí que va resistir els atacs dels normands, liderats per Robert Guiscard (Kazhdan, 2005: *Alexios I Komnenos*).

¹¹⁹² Aquest passatge conté una sèrie d'errors, alguns ja presents a la seua font, d'altres, a causa d'errors durant la compilació o la còpia. Segons el *Chronicon*:

Hic [Robert Guiscard] habuit filium regem Rogerium regem Syculorum et filiam Constantini imperatricem, matrem Frederici imperatoris, qui contra Ottonem promotus est (Weiland, 1872: 469).

Robert Guiscard va tindre un fill de nom Roger, Roger Bossa, que va ser duc de Pulla. Però el *Chronicon* sembla confondre aquest i continuar aquesta relació a partir del seu oncle Roger I de Sicília (1072-1111), comte de Sicília i Calàbria i germà de Robert de Guiscard. Després d'aquest Roger I, va ser comte de Sicília el seu fill Simó (1101-1105), del qual no diu res Martí de Troppau. A la mort d'aquest, el va succeir un altre fill de Roger I, Roger II, que va ser coronat rei de Sicília (1105-1154) pel papa Anaclet II. Aquest Roger va ser pare de Guillem II de Sicília (1166-1189) i de Constança de Sicília (1189-1198). Aquesta, que el *Chronicon* anomena «Constantini imperatrice», i en altres versions «Constancia» (Weiland, 1872: 469: nota f), la nostra crònica la confon amb la muller d'un Constantí, emperador, degut a un error en la traducció. Constança es va casar amb l'emperador Enric VI (1190-1197). Fruit d'aquest matrimoni va nàixer l'emperador Frederic II (1220-1250), que va accedir al tron imperial després d'Otò IV

hagué hun fill qui hac nom Guillem, qui fou rey de Pulla, lo qual fou gloriós en totes coses, en lo temps del qual lo regne de Pulla floria en riqueses e en delits denant tots los altres regnes.

Gelasius, de nació de Campanya,¹¹⁹³ fou papa hun any. Aquest, per temor de Enrich, emperador, se n'anà ab los cardinals en Gayeta. E de aquí, com anàs per mar, vench en Ffrança e morí en [180v] Avinach.¹¹⁹⁴

Calistus, de nació de Borgunya, fo papa ·V· anys e ·X· mesos.

Honòrius, de nació de Bolunya,¹¹⁹⁵ fou papa ·V· anys.

Innocèncius, de nació de Roma,¹¹⁹⁶ fou papa ·XIII· anys e ·VII· mesos.¹¹⁹⁷ Aquest procehí contra Roger,¹¹⁹⁸ duch de Pulla, ab l'estol de Roma e fugint fou pres per aquell, mas en après feren pau.

Celestinus, de nació de Toschana,¹¹⁹⁹ fou papa ·V· mesos.

Lúcius, de Bolunya, fou papa ·XI· mesos.

Eugènius, de nació de Pissa, fou papa ·VII· anys e ·III· mesos.¹²⁰⁰ En temps d'aquest, a instància, cristians signats de la creu passaren a conquistar la Terra Santa.

(1209-1218), que la crònica confon amb un suposat Octavià (Morby, 2014: House of Hauteville – *Dukes of Apulia & Kings of Naples and Sicily*).

¹¹⁹³ Al marge dret: «Papa 144».

¹¹⁹⁴ Es tracta d'un error. Segons la font, morí a Cluny: «in Franciam veniens in Cluniacum, ibi mortus est et sepultus». (Weiland, 1872: 435).

¹¹⁹⁵ Al marge esquerre: «Papa 146».

¹¹⁹⁶ Al marge esquerre: «Papa 147».

¹¹⁹⁷ Segons la font: «Sedit annis 13, mensibus 7» (Weiland, 1872: 435).

¹¹⁹⁸ En aquest cas, es tracta de Roger II, rei de Sicília i duc de Pulla. Aquest capturà Innocenci II, que va haver de reconèixer-lo rei de Sicília (Vauchez, 2005: *Roger II of Sicily*).

¹¹⁹⁹ Al marge esquerre: «Papa 148».

[38] Com Lotarius fo emperador

Lotàrius fou emperador ·XI· anys. En aquest temps fou molt gran fam quasi per tota Ytàlia. Aquest fet emperador, apparellà gran gent en Ytàlia e ab los bisbes e archabisbes portà ab si papa Ignoscent, foragitant-ne <Pere> Pere Leó, qui havia esvahit lo papat; e col·locà poderosament papa Ignocent en la seu de Sant Johan de Letrà. E allí metex, Lotari fou coronat en emperador per lo dit Ignocent. Aquest, après la sua coronació, per zel de Déu e de la Església, vench ab gran gent contra Roger, lo qual se havia ocupat lo regne de Cicília e s'era levat contra lo papa. E entrà poderosament ensemps ab papa Ignoscent en Púlia. E fugint lo dit Roger en Cicília, feren duch de Pulla lo comte Braymon.¹²⁰¹ En aquesta victòria los pisans feren gran hajuda al papa. Aquest Lotari, lo primer any del seu imperi, anant contra los de Boèmia, per tració de alguns dels seus prínceps e cavallers, sofferí gran matança de ses gents. E en après, los romans, contra voluntat de Innocent papa, s'esforçaren a renovar lo Senat. En aquest temps fou Ugo de sent Víctor en París.

¹²⁰⁰ Al *Chronicon*: «Sedit annis 8, mensibus 4» (Weiland, 1872: 436).

¹²⁰¹ Segons la font: «Constituerunt ducem Apuliae, comitem Rainonem». (Weiland, 1872: 469). Es tracta de Rainulf de Pulla (1137-1139), que amb el suport de l'emperador Lotari II aconseguí prendre el ducat de Pulla de mans de Roger II (Vinyes i Vilà, 1996: *Rainulf de Pulla*).

[39] Com Terragona e lo comdat fou donat a la Església¹²⁰²

[181r] En aquest temps, lo comte de Terragona donà Terragona e tota sa tinència a la Església.¹²⁰³ E fou aquesta, la causa:

Lo comte de Barchinona tramés per misatger lo comte de Terragona a Roma, al papa. E com aquell se'n fo partit, hun germà bort que tenia lo dit comte enamorà's de ça muller, e fahia taules e molts torneigs per amor de ella. E ella no havia cura d'aquell, en tant que ell lo y dix e lo y féu dir; e aquella no havia cura d'aquell. E estant axí, vench nova que'l comte venia de la misatgeria e lo germà tench-se per perdut. E féu una letra al comte certificant-lo com la comtesa havia fet mal ab hun cavaller e, si no per ell, se'n fora anada ab aquell. E lo comte, rebuda la letra, crehent que son frare li deya veritat, féu una letra en la qual manà als oficials de Terragona que, de continent, sens alguna triga la prenguesen e, que axí com estaria vestida, la lançassen en la mar. E aquells, rebuda la letra, ab gran dolor anaren a la comtessa, la qual trobaren vestida ab les pus belles robes d'aur que tenia, per goig de la venguda del comte, e diguen-li la causa per què venien; la qual respòs que complisen lo manament de lur senyor. E lavors aquells prengueren la comtessa e meteren-la en una

¹²⁰² En aquest capítol, la crònica incorpora la llegenda de la comtessa de Tarragona, on farà servir, de nou, la falsa acusació d'adulteri per iniciar la trama del relat. Aquest té un especial interès pel fet d'ésser, com ja avançava Cortadellas (2000 & 2001), l'únic testimoni de la llegenda que ens ha pervingut. La llegenda, amb abundància d'elements fantàstics i poc versemblants, segons Anna Cortadellas (2000) fou concebuda a mitjan segle XIV, durant un litigi entre el monarca Pere III i la diòcesi de Tarragona. L'objectiu de la llegenda seria el de legitimar l'expoli del comtat de Tarragona a Robert d'Aculey, anomenat Bordet. Aquest, després de la conquesta de Tarragona, rebé la cessió del comtat de mans d'Oleguer, bisbe de Barcelona. Robert Bordet, cavaller normand i suposat bastard d'Enric I d'Anglaterra, fou comte de Tarragona de 1129 a 1154-57 i el succeí el seu fill Guillem. Aquest i la seua mare, Agnès, foren obligats a renunciar als seus drets. Guillem va ser assassinat a Tortosa el 1168 i la seua família responsabilitzà del crim l'arquebisbe Hug de Cervelló. Els germans de Guillem assassinaren l'arquebisbe a Tortosa. Tot i això, Agnès conservà el títol de comtessa de Tarragona fins que va morir en 1170 (Cortadellas i Vallès, 2000: 10-11).

¹²⁰³ La *Historia moral de Catalunya*, de Pere Gil i Estalella, descriu aquesta donació feta pel bisbat a Robert d'Aculey i la seua posterior devolució en un intent, també, de legitimar aquest expoli. El seu editor comenta en una nota la llegenda fantàstica que ací conté la Crònica de 1427 (Galdeano, 2017: 205; nota 1067).

barcha dins mar. E aquella, confiant en Déu e ab la Verge Maria, pres lo mantell e lançà'l en l'aygua e saltà sobre lo mantell, lo qual la sostench axí com si fos barcha e féu sa via tro que la perderen de vista; de la qual cosa, aquells qui eren en la barcha estigueren molt enmaravellats e, ab gran dol, tornaren-se'n a la ciutat.

E la comtessa anà aquell dia tant per mar que arribà en Anglaterra. E dos pescadors que estaven en una barcha, veren-la venir axí, fugiren cuydant-se que fos alguna fantasma. E aquella los cridà e los féu senyal [181v] que no haguessen por. E lavors aquells tornaren e reberen-la en la barcha, e portaren-la en casa de lur mare, que era bona dona e pofembra. E, de continent, la comtesa féu vendre lo seu mantell a la bona dona e féu-li'n comprar lli prim e seda, e obrà coxins e tovalloles e féu-les-li portar a vendre a la cort del rey, a la reyna e donzelles. E la reyna li demanà qui les havia obrades, e aquella li respòs que una dona qui estava en casa sua; e contà-li tota la manera de la sua venguda. E la reyna la pregà molt que la li menàs aquí. E lavors la comtessa vench a la cort de la reyna, e la reyna la pregà que aturàs aquí ab ella, la qual li respòs que li plahia, ab condició que no isqués fora la sua cambra. E axí fou fet e romàs aquí.

Ara tornem al comte. En aquell dia mateix, en la vesprada, lo comte vench en Terragona, e son frare fou fugit. E lo comte trobà tota la gent trista e demanà què era allò, los quals li dixeren lo gran peccat que havia fet en fer matar tal dona santa com era la comtesa. E digueren-li la maravella que li era esdevençuda en la mar; e lavors lo comte plorà agrament. E l'endemà, pres ab si alguns amichs singulars e anà-sse'n al bosch ab aquells, e aquí donà Terragona e tot lo condat a la Esgleya, e donà tots los diners e joyes que tenia a aquells que eren aquí ab ell. E votà denant aquells que jamés no cessaria de anar tro que hagués trobada la comtessa. E, ab gran dol, partí's de aquells e anà cercant la terra gran temps, que jamés no trobà rastre algú. E passant en Anglaterra, esdevench-se que, estant en la plaça, vench lo majordom del rey e dix-li:

—Amich, pren aquexa canasta de pex e porta-la al palau.

E aquell la pres e, com fou en la cuyna, lo cuyner li dix que aturàs aquí tant com se volgués. E romàs-se aquí a·judà al coch.

E esdevench-se que lo [182r] rey de Bretanya tramés misatgers al rey d'Anglaterra, que li donàs lo trahut de ·VII· anys ho hagués cavaller que lo deffenés dins hun mes; en altra manera que s'aparellàs a la guerra. De la qual cosa lo rey hac gran desplaer, com no trobàs cavaller algú qui volgués combatre's per ell, en tant que perdé lo menjar. E com lo majordom digués al cuyner lo desplaer que lo senyor rey havia, dix lo comte:

—Yo·m combatré per ell.

E acostant-se lo terme, que ja no havien a passar sinó ·III· dies, dix lo majordom al rey:

—Sapiats, senyor, que ab lo vostre cuyner és hun hom que dix que ell se combatria per vós, lo qual me par ben forts e ha bon cors. E axí, senyor, pus no·n trobau altre, prenets aquest que no s'i perdrà res.

E lavors lo rey féu-los venir davant e dix-li quin hom era. E aquell li respòs que era hom qui cercava ventura. E lo rey dix-li si·s volia combatre per ell, lo qual li respòs que hoc volenterosament. E lavors lo rey li donà les sues robes e aquell se mostrà en sos gets que era gran hom.

E com vench lo dia de la batalla, aquell anà al camp ab totes ses armes, a cavall, en continença de bon cavaller. E aquí fou l'altre cavaller. E combatent-se, lo comte passà la lança per los pits de aquell, que·l derroquà mort del cavall en terra. E lavors lo rey fonch quiti del trahut, e ab gran goig e festa tornaren-se'n al palau a dinar.

E com vingué per pendre aiguamans,¹²⁰⁴ demanaren tovalloles. E la comtessa, passant devant la porta de la cambra del rey per donar les tovalloles, lo comte la vehé e mudà's tot, e ella axí metex. E com foren en taula, lo comte no menjà res, ne axí mateix la comtessa. E com foren levats de taula lo rey pres ha hun depart lo comte e dix-li per què s'era transmudat al pendre de la ayguamans, [182v] ne per què no havia menjat al dinar; que, per la honor que li havia feta, que li digués si havia algú en la sua cort que li hagués fet algun desplaer, que ell li'n faria venjança aquella que ell ne volrria. E açò metex dix la reyna a la comtesa. E lavors dix lo comte al rey:

—Senyor, jo vaig cercant per lo món gran temps ha una ventura, e és-me de parer que la he vuy vista en la vostra cort, de una dona que yo amava molt.

E lavors lo rey entrà-sse'n en la cambra e dix a la reyna quala poria ésser la dona, e la reyna dix-li açò que la comtessa li havia dit. E lavors conegueren que la ventura que lo cavaller cercava era aquí. E lavors lo rey e la reyna affrontaren-los en una e, tantost que's veren, abressaren-se e caygueren esmortits. E com foren retornats, lo comte dix al rey com ell era lo comte de Terragona, e comtà-li tota l'aventura que li era esdevenguda, de què lo rey hac gran plaer com per tant honrat cavaller era estat deffés del trahut, e com aquell havia trobada la ventura en ça terra. E obtenguda licència del rey e de la reyna de venir aquells en Terragona per mostrar les meravelles que Déu les havia fetes, ab permissions, emperò, que feren al rey que tantost tornarien en Anglaterra. E lavors vengueren en Terragona e totes les gens hagueren-ne gran e inextimable goig e gran alegria. E com hagueren estat aquí hun temps, tornaren en Anglaterra. E après prochs dies, [lo] rey morí sens fills e lexà lo regne al comte de Terragona.

¹²⁰⁴ Almudena Blasco es va fer ressò d'aquest fragment de la llegenda al seu article sobre el significat poètic i simbòlic de l'acte de llavar-se les mans (Blasco Vallés, 2010: 47-48).

[40] Com fou trobat l'orde dels templés en Jherusalem

Ladonchs, en temps dels dessús dit Lotari emperador, començà l'orde del Temple, congregat per cavallers en Jerusalem. E foren appellats cavallers del Temple, car en la porta del temple statuÿren la seylla [sic] del seu orde.¹²⁰⁵

Enrich emperador,¹²⁰⁶ retornant a l'orde de aquells, la investidura dels bisbes e dels altres prelats,¹²⁰⁷ per lo [183r] qual hac comtesa ab Pasqual papa, risignà liberalment a Calisto papa; e atorgà per totes les esglésies ésser feta elecció, e per tot lo seu imperi. E instituí les possecions e regalies de Sent Pere, les quals per discòrdia eren estades toltes e alieanades per la guerra a la Sgleya de Roma. En aquest temps, Calistus papa, per reverència del cors de sent Jacme, lo qual jau en Compostel·la, instituí que·l bisbe de Compostel·la fos archabisbe, sotsmetent-li tota la província de Manricània [sic].¹²⁰⁸

Corrart fou emperador ·XVI· anys. En lo ·VII· any del qual, Patronil·la, regina d'Aragó, filla de l'abat Remiro, ab asentiment e consell de tots los prelats, barons, ciutats e viles de tot lo regne, fou maridada ab lo ínclit en Ramon Berenguer, comte de Barchinona, en l'any de Nostre Senyor mil cent ·XXXVIII·. E fou rey d'Aragó, e pres lo nom de rey d'Aragó e les armes de

¹²⁰⁵ La formació de l'Ordre del Temple, que el cronista situa en temps de Lotari II (1125-1137), Martí de Troppau la inclou a l'apartat de l'emperador Enric V (1106-1125). Segons el *Chronicon*:

Hoc etiam tempore ordo Templariorum ex militibus congregatus in Iherusalem incepit et dicti sunt milites templi, quia in porticu templi sedem sui ordinis statuerunt (Weiland, 1872: 469).

¹²⁰⁶ Després de situar els templers en temps de Lotari II, el compilador retorna a l'apartat que el *Chronicon* dedica a Enric V, tot i haver-ne parlat ja del seu successor Lotari II.

¹²⁰⁷ En aquest fragment la còpia perd informació. El fragment fa referència a les disputes entre l'emperador Enric V i el papa Pasqual II entorn el privilegi imperial de nomenar bisbes i càrrecs eclesiàstics (Walsh, 2015: *Paschal II*). Segons la font:

Henricus vero imperator ad cor rediens, investituram episcoporum et aliorum prelatorum per anulum et baculum, pro qua cum Paschali papa quam plurimum contenderat (Weiland, 1872: 469).

¹²⁰⁸ Segons la font, «Emeritanam provinciam» (Weiland, 1872: 469).

Cathalunya;¹²⁰⁹ e regnà ·XXIII· anys, e hagué de aquella tres fills, ço és, Ildifons, Pere e Sancho. E a la final, estant malalt, féu testament en l'any ·MCLXI·, en lo qual dexà hereu lo dit Aldifons, fill seu. En après, Patronil·la, ça mare, féu-li donació del regne en ça vida, *nonas junii* en l'any ·MCLXIII·. En l'any primer del dit Corrat emperador, hun cavaller qui fonch apellat lo Cit Campeador pres València en l'any ·MCXXXII· anys.

E en temps d'aquest emperador, ço és, en l'any ·MCXXIX· anys, morí Johan del Temps,¹²¹⁰ que havia viscut, ·CCCLX· anys del temps de Carles Maynes, del qual era armer. En aquest temps, hun hom apellat mestre Arnau preÿcà en Roma, menysprehant les riqueses e les sobrefruytats; per lo dit del qual, molts grans hòmens de Roma seguiren aquell, lo qual en après vench en oy dels clergues e fonch penjat.¹²¹¹ En aquest temps fonch presa Escalona.¹²¹²

Aquest Corrat, signat de la creu per sent Bernat, passà en la terra santa ab innumerables gents e ab ·CC· naus de Coríngia, de [183v] Ànglia, e aplegats en Ycònia. E aquí Luýs, rey de França, vench ab gran multitud de cavallers passant per Ongria; mas, per engan dels grechs, qui mesclaren calç en la farina, reberen aquí gran detriment e dan. E finalment, venint a la terra santa hagueren moltes batalles contra los serraïns, e tornaren-se'n en lur terra. E Conrat, com fonch tornat, morí. En aquest temps fou Ricart de sent Víctor.

Anastàsius, de nació de Roma,¹²¹³ fou papa hun anys e ·IIII· mesos.

¹²⁰⁹ Al marge esquerre: «Com Cathalunya se mesclà en Aragó».

¹²¹⁰ Segons la font: «Iohannes Temporibus, qui annis 361 vixerat a tempore Karoli Magni, cuius armiger fuerat, est defunctus» (Weiland, 1872: 469).

¹²¹¹ Al marge dret: «Nota. De preÿca de [mestre Arnau], qui fonch penj[at]».

¹²¹² Es refereix a la presa de la ciutat palestina d'Ascaló (1099) pels cristians (Vinyes i Vilà, 1996: *Ascaló*). Segons el *Chronicon*: «Huius tempore Ascalon capta est a christianis» (Weiland, 1872: 469).

¹²¹³ Al marge esquerre: «Papa 151».

Adrianus, de nació de Ànglia,¹²¹⁴ fo papa ·III· anys e ·IX· mesos. Aquest excomunicà Guillem, rey de Sicília, axí com a rebel·le a si. En après, vench a sa hoberdiència e absolgué-lo.

Alexandre, de nació de Toscana,¹²¹⁵ fo papa ·XXI· anys ·XI· mesos. Aquest vencé ·III· cismas, ço és, Octovià, qui fo apellat Víctor; a Guido, qui fou apellat Pasqual; e Johan, qui fou apellat Calixtus; e Laudo, qui fo apellat Ignocent; los quals tots foren excomiatats per lo papa, e moriren a mala mort. Aquest Alexandre revocà Frederich emperador a concòrdia de la Esgleya, lo qual mantenia e deffenia tots aquells sobredits cismàtics invasors del papa. En aquest temps foren grans terratrèmols per molts lochs, en axí que la ciutat de Antiocha e Trípol caygueren, e Domàs e moltes altres ciutats foren esfrondades e moriren-hi més de ·XV· mil hòmens. E en Sicília, retornarnt la mar atràs, moriren ·V· mil hòmens offegats.

Lúcius, de nació de Toscana,¹²¹⁶ fou papa ·III· anys e ·II· mesos.

Urbanus, de nació de Lombardia,¹²¹⁷ fou papa ·III· anys e ·X· mesos.¹²¹⁸ En temps d'aquest fou presa Jerusalem per los serraïns; lo qual, com ho hagué hoÿt, per gran dolor morí.

Gregòrius, de nació de Benavent,¹²¹⁹ fou papa hun mes.

Clemens, de nació de Roma,¹²²⁰ fou papa ·III· anys.

¹²¹⁴ Al marge esquerre: «Papa 152».

¹²¹⁵ Al marge esquerre: «Papa 153».

¹²¹⁶ Al marge dret: «Papa 154».

¹²¹⁷ Al marge dret: «Papa 155».

¹²¹⁸ Al *Chronicon*: «Sedit anno 1, mensibus 10» (Weiland, 1872: 437).

¹²¹⁹ Al marge dret: «Papa 156».

¹²²⁰ Al marge dret: «Papa 157».

Celestinus, de nació de Roma,¹²²¹ fou papa ·VI· anys ·VIII· mesos. Aquest, en lo segon dia del seu pontificat, coronà Enrich emperador.

Innocent,¹²²² [184r] de nació de Campanya, fou papa ·XVIII· anys ·III· mesos. Aquest fou molt sant hom, e componé les decretals, féu sermons e lo *Libre de la condició e misèria de natura humana*, e féu moltes altres coses glorioses. Aquest coronà Othó e après lo deposà per ço com no li servà la fidelitat. En aquest temps fou pres Constantinoble per los ffrancesos. En aquest temps, Machominus,¹²²³ duch dels serraïns, venint ab innumerable gent contra Spanya, tornà-sse'n confús a la sua terra. Aquest, en lo ·XVI· any del seu pontificat, celebrà concili en la església de sent Pere de Roma per lo subcidi de la Terra Santa, en la qual fou la suma dels patriarques, archabisbes, bisbes, e prelats en ·CCCXV·.¹²²⁴ En après, com anàs per bon stament de la Església per fer pau entre los pisans e genovesos e lombarts, morí en Pavia.

[41] Com Federich¹²²⁵ fonch emperador, lo Primer, ·XXXVII·

Federich Primer¹²²⁶ fou emperador ·XXXVII· anys, e aquest fou molt larch e bo, e cortés e gloriós en totes coses. Aquest venint vers la ciutat Tiburtina¹²²⁷ e destrouí Spoleto. En aquest temps, lo rey de Làpia pres la ciutat Hedisa, en la qual, en lo temps de Jesucrist, estava lo rey Abagar. E lavors los francesos allí

¹²²¹ Al marge dret: «Papa 158».

¹²²² Al marge dret: «Papa 159».

¹²²³ Al *Chronicon*: «Macominus Sarracenorum» (Weiland, 1872: 438). Es refereix a Muhammad al-Nasir, el cabdill musulmà derrotat a *Las Navas de Tolosa* (1212). Les cròniques medievals es refereixen a ell amb diferents noms, essent comuna la confusió del nom amb el seu títol *al-Amir al-Mu'minin* (emir o comanador de los creients), nom que en català s'adaptà amb la forma *Miramamolí* o –com més avant en aquesta crònica– *Miramolí* (Alvira Cabrer, 1996: 1006).

¹²²⁴ Segons el *Chronicon*: «1315» (Weiland, 1872: 438).

¹²²⁵ A l'original «Anrich».

¹²²⁶ Frederic I Barba-roja (1152-1190).

¹²²⁷ En aquest fragment s'ha perdut informació. Segons Martí de Troppau: «Hoc tempore veniens apud Tyburtinum, precepit ut Tyburtina civitas reedificaretur; et rediens primo anno Spoletum destruxit» (Weiland, 1872: 469-470).

presos matà'n molts, e mata'n e apresonà a servitut los altres. E féu degollar lo archabisbe de la ciutat ab tot lo clero per ço com no volgueren renegar Jesucrist. En aquest temps se scurí lo sol per una ora. Ffederich destrouí la ciutat de Milà e derroquà los murs tro als fonaments, e fo gran fam. En aquest temps fonch presa Jerusalem per lo soldà de Babilònia.

Aquest Federich, com vingués a Roma per la coronació e fos coronat per Adrià papa pacíficament e ab gran goig en la esgleya de sant Pere, e acabades [184v] totes les coses que's pertanyien a fer e se n'isqués de la església, los romans, ab una armada perseguint la companya de aquell, cruelment los perseguiren tro a la posada de l'emperador; mas, reforçant la clamor dels alamanys e ajustats aquells, repel·liren cruelment als romans, matant e cativant-ne molts. E, a grans pregàries del papa, foren restituhits los catius.

Aquest Federich, après la mort de Adrià, fou fet molt malvat contra Alexandre, papa e, en perjudici de aquell, acostant-se a quatre cismàtichs successivament ajustats en gran multitud de gents, en special del rey de Boèmia e de Dàcia, e passant per Borgunya, vengué contra lo rey de Ffrança, al qual era fugit, e corregué lo dit papa Alexandre. Mas lo rey d'Anglaterra fahent hajuda al rey de Ffrança, aquell no pogué res fer.

En aquest temps fou l'abat Juhachim¹²²⁸ en Calàbria, lo qual féu mots libres sobre Geremies e lo Ypochalipsi [sic]. Aquest dix al rey, volent passar en la terra santa, que poch hi profitarien, car encara no era vengut lo temps.

En temps d'aquest Federich, Rogolfus, archabisbe de Colònia, los cossos dels ·III· reys magos portats de Pèrsida per lo emperador en Contestinoble,¹²²⁹ e en après transportats en Milà, traslladà en Colònia.¹²³⁰

¹²²⁸ Al marge esquerre: «Abat Joachim».

¹²²⁹ Es tracta d'un error en la traducció. Segons el *Chronicon*:

En aquet temps, sant Thomàs, archabisbe de Canterberi, fou mort en la sua església; lo qual, resplandint per miracles, fou canonitzat per papa Alexandre.¹²³¹

En aquest temps fonch Petrus Canonistor, lo qual componé la *Ystòria* de ambduy los testaments que és dita *Escolàstica*.¹²³²

En aquest temps, Enrich, rey de Anglaterra, per la mort de sant Thomàs, tramés misatgers a papa Alexandre; los quals, jurants en ànima sua, escusasen aquell de la dita mort de sent Thomàs. E lo papa, rebuts los misatgers en Thoscana e aquells hoÿts, tramés dos cardenals en les parts de [185r] Gàl·lia, per investigar la ignorància del dit rey; denant los quals, lo rey jurà que no era en res culpable per ço com, per ocasió de la turbació que havia devers aquell, era estat mort. Per ço, de continent tramés ·CC· cavallers ultramar, e ell estech allí per hun any senyalant-se de la creu, prometent passar dins tres anys.

A la final, aquest Federich, après moltes persecucions que hac fetes Alexandre papa, tement-se que no fos punit per Déu per rebel·lió dels lombarts feta contra ell e per la prosperitat de Alexandre, tramés sos solemnes misatgers treballant que fos reconciliat al papa. E puys fou reconciliat ab los venecians, per esmena, pres lo senyal de la creu anant a deslliurar la terra sancta de Jerusalem ab gran multitud de gents. E com fos en Ermènia, en un riu poch fon ofegat, e son fill,

De Perside olim Constantinopolim ab imperatore translata et inde a sancto Storgio Mediolanum miraculose transvecta, Mediolano ab eodem Frederico destructa, transportavit Coloniam (Weiland, 1872: 470)

¹²³⁰ Al marge dret: «Dels ·III· reys d'Orient».

¹²³¹ A partir d'aquest punt comença el material que ens ha pervingut de la còpia fragmentària continguda al manuscrit ACV Ms. 400 (signatura antiga: llig. 676: 15), fragment, aquest, que José Hinojosa Montalvo (1979) va editar amb el nom de *Crònica de Pere Maça*:

En aquest temps, sent Thomàs, archabisbe de Conturberi, fon mort en la sua església; lo qual, resplandint per miracles, fon canonitzat per papa Alexandre (ACV Ms. 400: 1r).

¹²³² Al marge dret: «Petrus Canonistor».

qui anava ab ell, pres lo cors e portà-lo a Tir, e aquí fou soterrat. E moriren quasi tots los nobles hòmens qui en aquell temps matex eren passats ab Felip, rey de Ffrança, e ab Ricart, rey d'Anglaterra.

En temps d'aquest Ffederich a ·XXIII· anys del seu imperi, Aldifons, rey d'Aragó,¹²³³ fill del comte de Barchinona e dona Patronil·la, començà a regnar, e regnà ·XXXV· anys. Aquest pres per muller la filla de l'emperador d'Espanya, apellada dona Sanxa, de la qual hagué tres fills, ço és, Pere, Alfons e Ferrando. Aquest Alfons pres Tortosa de serraïns en l'any ·MCLXXXVIII·. Aquest se hagué varonívolment, e en après pres Leyda e Fraga.¹²³⁴

[42] Com Enrich quint fou emperador ·XIII· anys

Enrich Quint¹²³⁵ fou emperador ·XIII· anys. Aquest se hagué baronívolment en totes coses e regí bé la cosa pública, en pau e en justícia.

Enrich VI¹²³⁶ fou emperador ·VIII· anys. Aquest fou coronat per papa [Ce]lestí, e entrà en Apulla ab gran gent. E, liurat a [185v] aquell, lo regne de Toscana fou destruït per los romans. En aquest temps lo sol fou scurit de tèrcia tro ora nona.¹²³⁷ E en lo primer any après la coronació, pres lo regne de Cicília e tota la terra tro a Nàpols. Per tres mesos asetjà a Nàpols, en lo qual seti¹²³⁸ se mes tanta malaltia que molts hi moriren, en axí que lo emperador, malalt, se'n tornà

¹²³³ Al marge dret: «Rey d'Aragó».

¹²³⁴ Al marge dret: «Com fou presa Tortosa e Leyda».

¹²³⁵ Després de Frederic I Barba-roja (1152-1190), el *Chronicon* prosegueix amb Enric VI, emperador de l'any 1190 al 1197 (Kazhdan, 2005: *Henry VI*). Aquest és l'últim emperador de nom Enric que apareix al *Chronicon* de Martí de Troppau. Ara bé, el fet de no considerar, com hem esmentat, emperador Enric I fa que es referisca a ell com «Henricus V» (Weiland, 1872: 470). La mateixa numeració seguia la Crònica de 1427 fins a aquest punt on, segurament per error, desdobra la biografia d'Enric VI i l'atribueix a dos Enrics diferents.

¹²³⁶ Es tracta, efectivament, d'Enric VI. La crònica corregeix ací de manera involuntària l'ordinal de l'emperador, fruit de l'error esmentat de la inclusió d'un Enric V inexistent.

¹²³⁷ Al marge esquerre: «Eclipsi de sol tres ores».

¹²³⁸ A l'ACV Ms. 400: «en lo qual setga» (F.1v).

ab poch. Aquest pres Constantina, filla del rey de Cicília. E en lo ·III· any del seu imperi subjugà tota Pulla, e allí flagel·là molts rebel·les per diverses penes. E a la per fi, lo dit Enrich, lo qual contra religió en lo regne de Cicília havia turmentats archabisbes, e era estat e s'havia hagut tiranament contra la Església romana, tostemp fo excomunicat per papa Ignocent, ell e tots los seus successors; e acostà's a Othó, duch de Saxona baronívolment,¹²³⁹ e coronà aquell rey d'Alamanya. E en l'any de ·MCC· fou presa Constantinoble per los francesos e los venecians, e constituïren Baldoví,¹²⁴⁰ comte de Flandes, en emperador de Constantinoble.

En l'any primer d'aquest Anrich començà a regnar en Aragó en Pere, fill del rey Aldiffons,¹²⁴¹ e regnà ·XVI· anys. Aquest pres per muller dona Maria, filla del magnífic en Guillem, senyor de Monpeyller, la qual hagué hun fill que hac nom Jacme. Aquest Pere fou molt animós e ardit e gran bataller. E·sdevench-se en temps d'aquest, que lo rey de Castella, n'Alfonso, e don Sancho, rey de Navarra, e lo dit en Pere, rey d'Aragó, hagueren batalla ab Miramolí, rey de Àffrica, en lo camp de Úbeda.¹²⁴² E fou donada la davantera al dit rey en Pere, lo qual féu obrir camp per un bosch qui exia en les espatlles dels moros. E

¹²³⁹ Segons el *Chronicon*, després que el papa Innocenci III (1198-1216) excomuniqués Enric VI: «Ottoni vero duci Saxonie viriliter adhesit et ipsum Aquisgrani in regem Alamannie coronari fecit» (Weiland, 1872: 471).

¹²⁴⁰ Al *Chronicon*: «Anno Domini 1200 capta est Constantinopolis a Francis et Venetis, et Balduinum comitem Flandrie in imperatorem constituerunt» (Weiland, 1872: 471). Es tracta de Balduí, comte de Flandes (1194-1205) i emperador de Constantinoble (1204-1205) (Kazhdan, 2005: *Baldwin of Flanders*).

¹²⁴¹ Al marge dret: «Rey d'Aragó».

¹²⁴² El passatge d'aquesta victòria sobre els sarraïns conté elements que apareixen en altres cròniques catalanes, com el fet que el rei Pere aconseguís la victòria desbaratant l'host enemiga atacant des de la reraguarda. No obstant, segons la *Crònica* de Desclot, per exemple, els tres reis peninsulars convenen –a disgust del rei Pere– que prenga la davantera el rei de Castella, perquè els sarraïns havien arribat travessant les seues terres. Llavors, gràcies a l'estratagema del rei Pere, que va deixar tropes amagades a l'aguait prop la reraguarda enemiga, van poder vèncer (Desclot, 1885: 36-40). Segons el nostre manuscrit, però, «fou donada la davantera al dit rey en Pere», malgrat que la victòria sí que es produeix ferint en la reraguarda dels sarraïns gràcies a l'acció del monarca catalanoaragonés, «lo qual féu obrir camp per un bosch qui exia en les espatlles dels moros» (F.185v).

començada la batalla, isqueren los que eren en lo aguayt e feriren en les espatlles de aquells, e foren vençuts e desbaratats los moros en l'any ·MCCXII·.

Aquest Pere hac guerra ab lo comte de Muntfort e ab altres barons a si sotsmesos en [186r] la dita baronia, e assetjà'ls en lo castell de Morell. E no volent-los pendre a mercé, per ço com perien ja de fam, isqueren hora captada del castell a cavall, e lo brogit se moch en la host del rey, e tothom corregué a ensellar los cavalls. E lo rey cavalcà en hun cavall qui estava encellat a la porta de la sua tenda; no esperant negú, ell los perseguí hi·ls anà detràs tot sols. E aquells, com foren molt luny, veren venir lo rey tot sols, aturaren-se, e lo rey ferí en aquells e matà'n tres. E a la darrerria morí aquí lo rey.

En l'any ·MCCII· anys <e>¹²⁴³ començà la senyoria dels Tartres, car mataren lo rey de la Índia, apellat David. E après procehiren a capció de les altres terres, e lo cap de aquest fou apellat Gran Cam.¹²⁴⁴

En après que·ls cavallers del dit rey en Pere foren a cavall, anaren detràs lo rey e trobaren-lo mort. E faent gran dol, prengueren lo cors e tornaren-se'n; e lo comte de Muntfort se'n passà en Nàpols.

En l'any de Nostre Senyor ·MCCVIII·¹²⁴⁵ començà l'orde [dels frares predicadors, e en l'any següent començà l'ordre]¹²⁴⁶ dels frares menors.¹²⁴⁷

¹²⁴³ Tal com està redactat el passatge, sembla que el copista, per error, situa la mort de Pere II l'any 1202. Després continua amb una *e* majúscula: «E començà la senyoria dels tartres». Hem separat, però, la data, seguint la seua font: «Anno Domini 1202, sicut a plerisque traditur, Tartarorum dominium inicium habuit» (Weiland, 1872: 471). D'altra banda, la còpia de l'ACV Ms. 400 no conté la conjunció *e*:

En l'any ·MCCII· començà la senyoria dels tartres (F.2r).

¹²⁴⁴ La denominació de «Gran Cam» no hi és al *Chronicon* de Martí de Troppau.

¹²⁴⁵ Al marge dret: «Començà l'orde de preycadors e dels frares menors».

¹²⁴⁶ Recuperem la informació entre claudàtors a partir de ACV Ms. 400 (F.2r). La còpia del BNM mss/17711 únicament conserva: «En l'any de Nostre Senyor ·MCCVIII· començà l'ordre dels frares menors». Malgrat tot, la nota marginal en aquest foli sí que fa referència a ambdues congregacions.

Honòrius, de nació de Roma,¹²⁴⁸ fou papa ·X· anys. Aquest constituí Pere Altisiodoro en emperador de Constinoble e·l coronà. Aquest, lo primer any, confirmà l'orde dels frares preycadors e dels frares menors.¹²⁴⁹ Aquest coronà Federich lo Segon, qui era rey de Cicília, en emperador en la església de sent Pere. En aquest temps los cristians prengueren Damiata, mas emperò, los serraïns, per cars fortunat,¹²⁵⁰ la recobraren. Aquest Honòrius papa anatamatitzà e vedà Federich emperador axí com a rebel·le a si e a la Església romana adversari, e absolvé los barons de la fidelitat que li eren tenguts.

Gregori, de nació de Campanya,¹²⁵¹ fou papa ·XIII· anys. Aquest canonitzà santa Elisabet¹²⁵² e confirmà la sentència que Honori papa havia donada contra Federich. Aquest Gregori, com fos asetjat per lo emperador en Roma, lo qual se havia [186v] ja ocupada la major partida del patrimoni de la Església, e veent los romans ésser corruptuts per peccúnia, pres los caps dels apòstols fahent proressó de sent Johan de Letrà tro a la església de sent Pere. Axí revocà los

¹²⁴⁷ No obstant, Martí de Troppau s'hi refereix en aquest passatge a les predicacions als heretges càtars de Diego de Acebes, bisbe d'Osuma i company de viatge de Domènec de Guzman (Palacios Martín, 1996: 33), i a la creació de l'ordre dels Dominics, no la dels Franciscans:

Anno Domini 1207 ab Innocencio papa cum legato 12 abbates Cisterciensis ordinis in terram Albigensium ad predicandam fidem hereticis mittuntur. Quibus de Dydacus Oxomensis episcopus, habens secum fratrem Dominicum in comitatu, pro hereticis convertendis adiungitur. Qui Dominicus primus ordinem Predicatorum incepit (Weiland, 1872: 471).

¹²⁴⁸ Al marge dret: «Papa 160».

¹²⁴⁹ En aquest apartat, Martí de Troppau no en diu res de l'ordre Franciscà. Es refereix, de nou, a la confirmació de l'ordre dels Dominics (1216):

Honorius primo anno sui pontificatus ordinem Predicatorum confirmavit, beato Dominico natione Hispano inventore eiusdem ordinis procurante (Weiland, 1872: 439).

¹²⁵⁰ ACV Ms. 400: «per cas fortuït» (F.2v).

¹²⁵¹ Al marge dret: «Papa 161».

¹²⁵² Al marge dret: «Santa Elisabet».

coratges dels romans,¹²⁵³ que quasi tots [foren]¹²⁵⁴ senyalats de creu contra lo emperador; la qual cosa hoynt lo emperador, qui estava ja per entrar en la ciutat, hagué temor e anà-sse'n.

Celestinus, de nació de Milà,¹²⁵⁵ fou papa ·XVII· dies.

Innocèncius, de nació de Gènova,¹²⁵⁶ fou papa ·XI· anys e ·VI· mesos.¹²⁵⁷ Aquest, ab hajuda dels genovesos, vench per mar en Gàl·lia. E celebrat concili en Leó, condempnà Othó emperador, qui fo après rebel·le e enemich de la Església, privant-lo de l'Imperi. Aquest Innocent canonitzà sent Pere Màrtir, de l'orde dels preycadors.¹²⁵⁸

Othó, duch de Saxona, fou coronat per papa Ignocscnt en la esgleya de sent Pere, e no li són atribuÿts los anys per los malificis seus. [Aquest], presa la corona, de continent pugnà contra·ls romans, e [entrà]¹²⁵⁹ contra voluntat del papa al lo regne de Pulla, e pres aquell e tolgué-lo a Ffederich, rey de Cicília, per la qual cosa lo papa excomunicà aquell en lo quart any del seu imperi. E los prínceps elegiren Ffederich en emperador, lo qual, venint a Roma ab gran navili, fo rebut per lo papa e per lo poble molt honradament. E venint en Alamanya contra Othó, combaté's maravellosament ab aquell e vencé'l.

¹²⁵³ A l'original: «hòmens». Segons la font: «Animos Romanorum sic revocavit» (Weiland, 1872: 439). La mateixa lliçó conté ACV Ms. 400: «Axí revocà los coratges dels romans» (F.2v).

¹²⁵⁴ Recuperem a partir de ACV Ms. 400: «que quax tots foren senyalats de creu contra lo emperador» (F.4v).

¹²⁵⁵ Al marge esquerre: «Papa 162».

¹²⁵⁶ Al marge esquerre: «Papa 163».

¹²⁵⁷ Segons ACV Ms.400: «VI anys e VI mesos» (F.2v); segons el *Chronicon*: «sedit annis 11, mensibus 6» (Weiland, 1872: 439).

¹²⁵⁸ Al marge esquerre: «Sent Pere Màrtir».

¹²⁵⁹ ACV Ms.400: «Aquest, presa la corona, de continent pugnà contra·ls romans, e entrà contra voluntat del papa en lo regne d'Apúlia» (F.2v).

En aquest temps començà a regnar lo bon rey en Jacme, rey d'Aragó, e regnà ·LXIII· anys.¹²⁶⁰ Aquest fou molt fort e gran bataller, molt savi e molt prosperat. Aquest pres per muller la filla del rey de Castella, que hac nom Elionor, de la qual hagué hun fill que hac nom Alfons, lo qual morí en vida del pare. E après, morta la reyna, pres per muller la filla del rey d'Ongria, de la qual hagué dos fills, ço és, Pere e Alfonso; lo qual Alfonso no visqué [187r] molt, que morí en vida del pare. Axí metex, hac tres filles, ço és, Violant, muller del rey de Castella; Elisabet, muller del rey Ffelip de Ffrança; e Costança, muller del duch d'Ostalrich. Aquest Jacme, estant en hedat de ·XVII· anys, ço és, en l'any ·MCCXXX·, passà ab gran navili e molta gent d'armes en Malorcha, e pres aquella de poder de serraïns. E fornida e posada aquella en bona defenció, tornà-sse'n en Barchinona. En après, en l'any ·MCCXXXVIII·, vengué a València, e hagudes grans batalles ab los serraïns, baronívolment pres València.¹²⁶¹ E après ·X· anys, pres Xàtiva e Muntesa, e tot lo regne de València, feta gran matança de moros. E açò fet, com lo rey en Jacme fos tudor del fill del rey de Castella, qui era xich encara, anà a Múrcia e pres aquella, après moltes batalles, de poder dels serraïns. E pres Alacant, Elig e Oriola, e moltes altres viles. En après, lo rey de Castella, fet hom per a regir son regne, féu qüestió al dit rey en Jacme del regne de Múrcia, dient que era de la sua conquesta. E entrevinents los legats del papa, fou judicat que, per les messions que·l rey en Jacme havia fetes en la conquesta, que li fos donat tot ço que és dintre lo regne de València, ço és, Alacant, Elch, Oriola, Guardamar, la vall de Elda, Ayora, ab tots lurs tèrmens.

E esdevench-se en aquell temps que Uzmén,¹²⁶² capità del rey de Granada, vench ab gran cavalleria de serraïns a Biar. E lo rey en Jacme e lo gran cavaller

¹²⁶⁰ Al marge dret: «Regnà lo rey don Jacme».

¹²⁶¹ Al marge esquerre: «Com pres València».

¹²⁶² José Hinojosa identificava aquesta batalla de Biar, possiblement, amb l'esdevinguda a Alcoi en 1276 (Hinojosa, 1979: 17). Ara bé, el manuscrit 400 de l'ACV, potser degut a un error en la còpia, obvia el nom de «Uzmén, capità del rei de Granada» i explica: «Esdevench-se en aquell temps que el rey Capitol, rey de Granada vench ab gran cavalleria de serraïns a Biar» (F.3r). Aquest «Uzmén» que apareix a la versió

l'infant en Pere, son fill, vingueren ab gran gent contra aquell. E en lo camp de Biar agueren batalla e foren vençuts los serraïns e feta gran matança de aquells. E los qui romangueren de aquells fugiren-se'n en lur terra. E lavors lo rey en Jacme, tornant-se per Xàtiva, vench Algezira¹²⁶³ e aquí fonch malalt, e portaren-lo en València en una litera, e morí aquí.¹²⁶⁴ [187v]

[43] Com Ffederich fou emperador.

Federich fou emperador ·XXXIII· anys. Aquest fou coronat per papa Honori en la basílica de sent Pere de Roma. Aquest, de infantea, fou nodrit per la església axí com per mare, e al vestigi de l'Imperi, promogut dampnant Othó. Lo qual Federich en après no favorejà la església axí com a mare, mas axí com a madastre; per la qual cosa Honori, que l'havia coronat, anatamatitzà aquell axí com a rebel·le a si e adversari de la Església romana, e absolvé tots los barons

del BNM mss/17711 podria fer referència a l'enviat del rei de Granada que capitanejà la desfeta de Martos (1275). Aquesta batalla s'emmarca al si de la invasió del soldà del Marroc, que s'alià amb Muhammad II de Granada i desbaratà dos exèrcits castellans, primer a Ècija i després a Martos (Garrido i Valls, 2016: 403). En aquesta darrera batalla morí l'infant Sanç, arquebisbe de Toledo i fill de Jaume I. En aquest context situa Desclot les revoltes sarraïnes de 1276, segons el qual, els musulmans:

hagueren gran mal fet en la frontera de Castella, e hagueren mort l'arquebisbe de Toledo e En Nuno Gonçalves, e moltes d'altres gents, e lo rey de Granada hac trencades les treves al rey de Castella. Els almugavers de terra de Valencia e de Catalunya e de Arago saberen que la guerra era tornada entre·l rey de Castella e·l rey de Granada, vengueren-se'n tots en terra de València, e aquí ajustaren-se tots, que se'n volien anar en la frontera del regne de Múrcia e del regne de Granada per fer mal a serraïns. E foren be huyt milia homens a peu en la plana de Xixona qui es entre Alacant e Xativa (Desclot, 1855: 124).

En aquest episodi, desclot narra la batalla de la Vall d'Albaida (Llutxent) i com els sarraïns capturaren Pere de Moncada, mestre del Temple, i el dugueren pres a «hun castell que ha nom Biar» (Desclot, 1855: 124). Malgrat que les cròniques catalanes esmenten aquesta invasió de passada, la *Crònica de Alfonso X* ofereix una visió detallada d'aquesta desfeta de Martos, on pren un paper rellevant el cavaller musulmà Uzmén, capità del rei de Granada (Aguilar Àvila, 2015; 60; Nota 21). Sembla, doncs, que la nostra crònica barreja diferents notícies històriques condensades en poques línies, fet que ompli la narració de confusions i imprescions històriques.

¹²⁶³ ACV Ms. 400: «Algezira» (F.3v)

¹²⁶⁴ Al marge dret: «Com morí lo rey en Jacme».

de la sua fidelitat. Aquest, hun seu fill appellat Enrich, rey d'Alamania, acusat a si de rebellió, pres; e portant-lo en Pulla, mes-lo en lo càrcer e, per la gran calor del càrcer, fou offegat. Aquest, ça enrere¹²⁶⁵ durant la sentència, fou signat de la creu e passà en ultramar, lexant major desolació que consolació a la Terra Santa. E puixs que fou depositat ab sentència per Ignoscent papa de l'Imperi, com, entre les altres ciutats de Lombardia hagués Parma en gran hoy e ab gran poder asetjàs aquella, lejament fou vençut per lo legat del papa e per los de Parma. E, tonant en Pulla, fonch comprés de gran malaltia e morí vedat e anatamatitzat sens sacraments e penitència. Aquest Federich hagué hun fill natural appellat Manfré, lo qual se occupà tota la sua terra après mort d'aquell.

En temps de Ffederich, ço és, en l'any ·MCCXXX·,¹²⁶⁶ los tartres, occupades a si les parts orientals, entraren en Ungria e en Pol·lònia. He haguda gran batalla campal e mort lo germà del rey d'Ongria, degostaren tota aquella terra. E per havant, en l'any ·MCCXLVIII·, Luýs, rey de Ffrança, senyalat ab la creu, ab multitud dels ffrancesos passà ultramar e hagué alegre entrament e mala ffi e eximent. Car, pres Damiata e, a poch temps, per lo soldà fou pres e perduts tots los seus. E après, volent Déus, fonch deslliurat per gran rescat.¹²⁶⁷ En aquest temps morí lo comte de Tholosa, en Ramon Berenguer. [188r]

¹²⁶⁵ A l'ACV Ms. 400: «Aquest Calmere» (F.3v). Segurament es tracte d'un error en la còpia. Més adient ens sembla la lliçó «ça enrere» del BNM mss/17711, construcció aquesta que utilitza més vegades la crònica amb el sentit temporal de *anteriorment*. Un exemple d'aquesta construcció el trobem a la crònica mateixa, al foli 188r: «En lo primer any d'aquest, Carles, duch d'Anjou, germà de Phelip rey de Ffrança, qui ça enrere era estat appellat per Urbà papa per recobrar lo regne de Cicília de Manfré». Pel que fa al fragment que ens ocupa ara, segons la font: «Hic imperator cruce dudum signatus durante sententia excommunicationis mare transivit, maiorem desolacionem Terre Sancte quam consolacionem reliquens» (Weiland, 1872: 471).

¹²⁶⁶ Segons l'edició de Weiland, any 1239 (1872: 742); al *Codex Pragensis* (A*), any 1230 (de Troppau, 1616: 42r & Weiland, 1872: 472; nota f).

¹²⁶⁷ Al marge inferior: «Com lo rey de Ffrança fonch pres».

Alexandre, de nació de Campanya,¹²⁶⁸ fou papa ·VII· anys. Aquest canonitzà santa Clara, de l'orde de les menorettes.¹²⁶⁹ En temps d'aquest papa, Manfré, fill de Ffederich, pres hi s'ocupà la senyoria del regne de Cicília e de Nàpols, Calàbria e de Pulla, e hagué tots los tresors del dit emperador. E axí obtingué lo regne tro a tant que Carles, duch d'Enjou, apellat per Urbà Quart e venint sots Climent Quart, aquell privà de la vida e del regne.

Urbà, de nació de Gàl·lia,¹²⁷⁰ fou papa tres anys e tres mesos. Aquest donà lo regne de Cicília e de Nàpols e tot ço que posseia Manfré¹²⁷¹ a Carles, duch d'Enjou, que ho recobràs.

Clement, de nació de Prohença,¹²⁷² fo papa ·III· anys, ·IX· mesos. Aquest, primerament havent muller e fills, fou famós advocat e conseller del rey de Ffrança. E, morta la muller, per la sua vida e sciència lohable, fou fet primer, bisbe del Puig,¹²⁷³ e après, archabisbe de Narbona, e après, bisbe de Sabina. Mas en après, com fos en Anglaterra per papa Urbà per refermació de pau, morí lo papa; e fou per los cardenals elet en papa.

En lo primer any d'aquest, Carles, duch d'Anjou, germà de Phelip rey de Ffrança, qui ça enrere era estat apellat per Urbà papa per recobrar lo regne de Cicília de Manfré, detenedor d'aquell, vench ab gran navili a Roma e aquí fou coronat en rey de Cicília per lo dit Climent papa. E Carles entrant en Epulla, Mamfré li parà batalla en lo camp de Benavent; e combatent-se fortament, per malvestat dels comtes qui eren ab aquell, Mamfré fonch vençut e mort e privat del regne.

¹²⁶⁸ Al marge superior: «Papa 164».

¹²⁶⁹ Al marge esquerre: «De sancta Clara».

¹²⁷⁰ Al marge esquerre: «Papa 165».

¹²⁷¹ A l'original: «Namfré».

¹²⁷² Al marge esquerre: «Papa 166».

¹²⁷³ *Le Puy*, França, d'on va ser bisbe el papa Climent IV (1265-1268) (Walsh, 2015: *Clement IV*).

En aquest temps, Clement papa defféu l'orde de la cavalleria del temple en favor del rey de Ffrança, lo qual havia durat ·CXX· anys.¹²⁷⁴

E mort Mamfré, los prínceps d'Alamanya elegidors divisiren-se en dos, car los uns volien Enrich, fill del rey de Castella, e altres volien [188v] Ricart, comte de Corínbria,¹²⁷⁵ que fos emperador. Lo qual cisma durà per algun temps, e a la final Ricart fou emperador.¹²⁷⁶

E Coraldí, nebot de l'emperador Ffederich, ab Enrich, fill del rey de Castella,¹²⁷⁷ e Johan e Guillem de Gaytano, germans del cardenal d'Òstia,¹²⁷⁸ e ab molts altres comtes e barons d'Alamanya, vench en Apulla ajustats ab si los lombarts e toscans. E'n lo ·III· any d'aquest Climent papa, menysprehant la excomunicació del papa, levant-se contra la Església e contra lo dit Carles, parà fort dura batalla. E Carles, tement tan [fort dura batalla e de]¹²⁷⁹ gran multitud de cavallers, posà secretament ·D· cavallers detràs hun puig que havia prop del camp, e après que la dura batalla campal fonch vençuda, la gent de Carles,

¹²⁷⁴ Al marge dret: «Ací fonch deffet l'orde dels Templés».

¹²⁷⁵ Al *Chronicon*: «Cornubie» (Weiland, 1872: 440).

¹²⁷⁶ Aquest cisma entre els prínceps electors, Martí de Troppau el situa abans, durant el pontificat d'Alexandre IV (1254-1261). A més, el *Chronicon*, en aquest punt, no esmenta Enric, fill del rei de Castella, sinó únicament «regem Castelle» (Weiland, 1872: 440). El passatge fa referència als candidats al tron imperial, Alfons X de Castella i Ricard de Cornualla; aquest darrer, finalment, coronat emperador (1256) (Cannon & Hargreaves, 2009: *Richard, earl of Cornwall*). L'error prové, segurament, a partir d'un fragment posterior del *Chronicon*, que parla de l'infant Enric de Castella, el Senador: «Fratre regis Castelle» (Weiland, 1872: 440), tot traduint erròniament «fratre» per *fill*, i no per *germà*.

¹²⁷⁷ Segons el *Chronicon*: «senatore Urbis, Henrico fratre regis Castelle» (Weiland, 1872: 440).

¹²⁷⁸ El text de Martí de Troppau explica que Conradí: «Contra ecclesiam et contra domnum Karolum tunc regem Sicilie insurgens cum Theotonicis, quos habuit, quamplurimis Lombardis et Tuscis adiunctis, pervenit usque Romam» (Weiland, 1872: 440). El *Chronicon* no esmenta enlloc Joan i Guillem Gaetano, germans del cardenal d'Òstia. Sembla referir-s'hi a la família dels Ursino, que poc després de l'època narrada en aquest fragment de la crònica aconseguiria més influència i rellevància política, si cap, amb l'elecció papal de Giovanni Gaetano Orsini, que seuria a la càtedra pontificia amb el nom de Nicolau III (1277-1280) (Walsh, 2015: *Nicholas III*).

¹²⁷⁹ La construcció «fort dura batalla e de», afegit a l'interlineat de l'ACV Ms. 400 (F.4r). El cos del text, en ambdós manuscrits, únicament diu: «E Carles, tement gran multitud de cavallers».

dementres que [los cavallers de Coraldí recollien les despulles]¹²⁸⁰ del camp e plegaven la roba dels enemichs, isqueren los qui estaven detràs lo munt e feriren en aquells, los quals estaven scampats, e foren tots vençuts e destrossats. E Coraldí escapà ab ·v· barons e vench en hun loch. E lo alcaide del castell conech que devien ésser grans senyors, convidà'ls a dormir al castell. E com foren aquí tramés-ho a dir a Carles, lo qual los se féu venir davant e, après ·XL· dies, féu-los degollar en la plaça de Nàpols, exceptat Enrich, fill del rey de Castella.

[44] Com Ricart fou emperador

Ricart,¹²⁸¹ desús dit, fou emperador ·XVII· anys. Aquest amà la Esgleya e jamés no ocupà ni pres res del patrimoni de aquella.

En l'any ·MCCLXII·, Phelip,¹²⁸² rey de Ffrança, Carles, rey de Nàpols, lo rey de Navarra e lo rey d'Anglaterra, lo comte d'Artés, lo comte de Bretanya e de Saxònia, lo comte de les Marches, lo comte de Nimes, molts altres barons e cavallers signats ab la creu, proposants passar en la terra santa, per fortuna vengueren en terra al port de Túniç fora. [189r] E lo rey de Túniç foragità'ls del port per força e reculliren-se en les naus; e vengueren a Tràpena de Cicília e romperen aquí ·LXX· naus, e perdut ço que era dins aquelles e morts ·X· mil hòmens. E en la retornada morí la muller del rey Phelip de Ffrança, filla del rey en Jacme d'Aragó, e lo rey de Navarra morí en Tràpena, e lo rey d'Anglaterra

¹²⁸⁰ Al BNM mss/17711: «la gent de Coraldí colia la desferra». Utilitzem la lliçó «els cavallers de Coraldí recollien les despulles» que conté l'ACV Ms. 400 (F.4r).

¹²⁸¹ Amb la biografia de l'emperador Frederic II (1220-1250) finalitza l'obra de Martí de Tropicau. A partir d'aquest punt, doncs, les referències als diferents emperadors esdevenen anecdòtiques, segurament extretes a partir d'alguna continuació del *Chronicon*. Després d'aquest capítol, la història del monarques catalanoaragonesos esdevindrà l'eix principal del que resta de crònica.

¹²⁸² En aquest fragment, on l'autor relata la croada a Tunis (1270-1272), situa ja Felip III com a rei de França (1270-1285), per bé que la croada fou una empresa inicial de son pare, Lluís IX de França (1226-1270) (Cross & Livingstone, 2009: *Louis IX, St & crusades*).

morí en lo camí. E lo comte de Peyteus e sa muller e molts altres e ab treball e gran affany tornaren en lur terra.

[45] Del rey en Pere d'Aragó¹²⁸³

Pere, fill del rey en Jacme d'Aragó, regnà ·VIII· anys e començà a regnar en l'any ·MCCLXXVI·. Aquest pres per muller la filla del rey Mamfré de Cicília, de la qual hagué tres fills, ço és, Alfons, Jaume, e Federich. Aquest Pere fon magnànim, coratgós e molt fort e bel·licós, e gran cavaller; e féu moltes batalles ja en vida de son pare contra los moros e en tant que no era nengú que esperàs lo seu colp d'espasa o de lança que no morís.

Aquest, espurgat lo regne dels moros que y eren, passà ab gran navili en Barberia en l'any ·MCCLXXXI· en ajuda del rey de Bona, prometent-li donar la sua ciutat e fer-se cristià. E prenent port en lo Coll de Barberia, fou certificat de la mort del rey de Bona; e romàs aquí e pres lo Coll per força d'armes. E féu moltes batalles ab los moros que y vengueren de moltes parts, vencent aquells, de què estaven molt espahordits e·l temien molt. Esdevench-se que, ell estant en la dita vila d'Alcoyll, los cicilians mataren tots los francesos qui eren aquí asoldadats per Carles per les injúries que tots dies los fahien.¹²⁸⁴

E lavors vengueren dues galeres de Cicília de part de tot lo regne supplicant lo rey que vingués en ajuda de aquells, axí com a·quell pertanyia [189v] lo regne per rahó de la muller, qui era filla del rey Manfré de Cicília, e que·ls vengués [a] deffendre contra Carles. E lo dit rey en Pere, hoÿts aquells e rebuts grans tresors dels moros per la vila que·ls lexà, passà-se'n en Cicília e pres port en Tràpena. E venint a Cathània, aquí acaçà la gent de Carles, lo qual no y gosà venir, ans se n'isqué de Cicília e pasà-se'n en Calàbria.

¹²⁸³ Per al capítol dedicat al regnat de Pere el Gran, el compilador sembla seguir, de manera abreujada, els esdeveniments més importants que narra Bernat Desclot a la seua *Crònica del rei en Pere e dels seus antecessors passats*. A la nostra crònica, almenys, hi són presents els elements fonamentals d'aquests episodis historiogràfics.

¹²⁸⁴ Al marge dret: «Nota. De la mort dels francesos».

E lavors lo rey pres la senyoria de tot lo regne. E Carles, veient l'animositat e gran ardiment del dit rey en Pere, per ço que no se'n tornàs de Calàbria ab vergonya, tramés-li misatges dient-li ell ésser malament entrat en lo regne de Sicília, sens desafiaments, e que ell lo y deffendria en camp e's combatria ab ell personalment. Als quals aquell respòs ell ésser vengut en lo dit regne a postulació e requesta dels cicilians en deffenció del dit regne, del qual ell era rey e senyor. E si lo dit Carles diu ell ésser malament en lo dit regne, ment-ne falsament; e que era apparellat de deffendre-lo-y en camp. E concordats quiscuns del camp de Bordeu, Carles se'n tornà en França. E lo rey en Pere [lexats]¹²⁸⁵ la muller e Jacme e Federich, fills seus, ab en Roger de Lòria, almiral seu, vengué-se'n en Cathalunya e aquí endreçà sos fets.

Donchs tornat lo rey en Pere en Cathalunya, de continent tramés lo noble en Berenguer de Cruýlles,¹²⁸⁶ axí com a procurador seu, al senescal de Bordeu per intimar e dir a d'aquell si era bastant a tenir lo camp en segur; lo qual li respòs que no s'i tenia per bastant per ço com lo rey Phelip de Ffrança e lo dit Carles eren allí ab gran multitud de cavalleria, e tenien la posada prop del camp. De les quals coses, lo dit procurador requés carta pública, la qual tantost tramés al dit rey en Pere.

E lavors lo dit rey, secretament ab hàbit desimulat, en companyia d'en [190r] Guillem de la Figuera, qui portava sovent a vendre cavalls en França, vench a Bordeu. E hagut parlament en secret ab lo dit senescal, entrà secretament en lo camp e correch lo cavall tres veus per lo camp lo dia assignat, e isqueren de continent e mes-se en camí ensemps ab lo dit senescal. E com foren anats per spay de una letgua, lo rey en Pere se descobrí davant e dix com ell fos estat en lo camp lo dia assignat segons tots havien vist. E la batalla no fos romasa per ell

¹²⁸⁵ Al BNM mss/17711 «dexà». A l'ACV Ms. 400: «lexats» (5v).

¹²⁸⁶ Segons Bernat Desclot, el nom del procurador del rei era Gilabert de Cruýlles:

De aquí tramés lo cavaller a peu en la ciutat de Bordeu al seu procurador que ell hi havia tramés, e era en la ciutat; lo qual havia nom en Gilabert de Cruýlles (Desclot, 1885: 197).

si·l camp fos assegurat ni li fos exit, per tal que·n requeria carta pública. E l'escrivà qui era aquí li rebé ça requesta. E fet açò, lo rey, molt cuytadament prenent los cavallers freschs que havia lexats en cert lochs, tornà-sse'n en Cathalunya. E lo senescal [tornà-se'n] e¹²⁸⁷ anà als dessús dits reys dient com lo rey en Pere de Aragó era vuy estat en lo camp e havia corregut tres voltes lo cavall per lo camp; los quals, oynt açò, foren molt meravellats e trameteren cavallers derrere aquell, e no·l trobaren.

E lavors Carles, vehent-se axí escarnit, tornà-sse'n en Nàpols. E lo noble en Roger de Lòria, sabent que Carles era vengut, vench ab gran navili davant Nàpols. E Rubert, príncep de la Morea, primogènit de Carles, ab grans¹²⁸⁸ barons e grans navilis vench-li a l'encontre. E haguda aspra e dura batalla en la mar, fou vensut Rubert e morta molta gent sua; e ell fou pres e portat en Cathalunya. En après, per rahenes de aquell, vench Luýs, frare seu,¹²⁸⁹ e fonch posat en lo castell de Ciurana. E ladonchs, Rubert se'n tornà en Nàpols. En après, lo dit Roger vench davant Masella e pres ·vi· galeres, en les quals havia ·vi· comtes, entre·ls quals hi era lo comte de Monfort; lo qual era estat en la mort del rey en Pere en Morella,¹²⁹⁰ e tramés-lo a rey en Cathalunya. [190v] E lo rey, fahent-li menjar la sua carn matexa que li tallaven de les cuxes, féu-lo morir axí penant.

E lo dessús papa Climent, en favor del rey Carles, donà sentència de excomunicació contra lo rey en Pere e la sua terra, e donà la crohada contra

¹²⁸⁷ Al BNM mss/17711: «tornat-se n». A l'ACV Ms. 400 «tornà-se'n» (F.6r).

¹²⁸⁸ A l'ACV Ms. 400: «molts barons» (F.6r).

¹²⁸⁹ A l'ACV Ms. 400: «frare de aquel» (F.6r)

¹²⁹⁰ A l'ACV Ms. 400: «Morell» (F.6r). Segurament es refereix a Muret. El cronista incorpora ací una llegenda segons la qual en les galeres capturades per l'almirall Roger de Llúria hi havia sis comtes, un dels quals era Simó de Montfort. Aquest, segons Cortadellas (2001: 81) seria Simó de Monfort, el vencedor de la batalla de Muret. Així doncs, segons la llegenda que recull el nostre manuscrit, Roger de Llúria hauria tramés Simó de Montfort al rei Pere el Gran, el qual el va torturar, venjant així la mort del seu avi.

aquell; per la qual cosa, Martí, papa¹²⁹¹ qui fou après d'aquell, retificant la dita sentència, donà-li e féu-li hajuda, e privà lo rey en Pere de nom de rey e féu rey d'Aragó Carlot, fill del rey Phelip de Ffrança, de altra muller.

E lavors vench lo dit Phelip e Carlot ab gran multitut de cavalleria e hun cardenal ab ·VI· mil de cavall e molt navili, e entraren en Cathalunya donant-los entrada lo rey de Malorqua per la sua terra. E assetjaren Gerona, en lo qual setge hagueren grans batalles. E ladonchs, lo rey en Pere tramés en Cicília a·n Roger de Lòria que vengués; lo qual, vengut e hajustat ab si lo navili de Barchinona,¹²⁹² pres e destrouí e descipà lo navili del rey de França, de què·s seguí gran fam e mortaldat en la host del rey de França. E axí matex, per la irreverència que feren al sepulcre de sent [N]arcís,¹²⁹³ isqueren mosques del dit sepulcre e, a tots aquells a qui picaven, morien de continent.

E lavors lo rey Phelip fou malalt e tramés misatgers al rey en Pere pregant-lo que, en pau e sens perill, lo lexàs tornar en ça terra, prometent-li que jamés no y vendria. Al qual, lo rey en Pere li respòs que, quant era per ell, bé li plahia, mas que no·l fahia segur dels pehons ni dels galiots. E tornats los misatgers, lavors, en Roger de Lòria forní bé lo castell de Paniçars¹²⁹⁴ de molta gent de peu. E a ·XXX· dies de setembre de l'any ·MCLXXXV·, aquells, passant lo dit Coll, lo dessús dit rey Phelip, que portaven ja malalt per malenconia, morí en lo mig del Coll.¹²⁹⁵ E en Roger de Lòria e los qui eren ab ell feriren en los francesos e mataren-los quasi tots, e robaren-ne molts,¹²⁹⁶ [e axí confussos e vençuts tornaren-se'n sens regne lo papa e Carlot, frustrats e treballats en va.

¹²⁹¹ Al marge esquerre: «Papa 167».

¹²⁹² La còpia de l'ACV Ms. 400 perd informació en aquest fragment: «ajustat ab si lo navili del rey de França, de què·s seguí gran fam» (F.6v).

¹²⁹³ A l'ACV Ms. 400, igualment, «sent Arcís» (F.6v).

¹²⁹⁴ Al BNM mss/17711: «Paniçàs». A l'ACV Ms. 400: «Panicars» (F.6v).

¹²⁹⁵ Al marge dret: «Com morí lo rey de Ffrança en Cathalunya».

¹²⁹⁶ En aquest quadern falten els antics folis CXII i CXCIII. Recuperem la informació a partir de l'ACV Ms. 400 (F.6v-9r).

En après a ·XX· dies de noembre del dit any, lo dit rey Pere morí en Villa Francha de Penedés, on era malalt, e lexà hereu Alfonso, fill seu.

[46] [Del rei Alfons II]¹²⁹⁷

Alffons, fill de aquell, regnà ·VII· anys. Aquest, en la nit que·l rey en Pere morí, anà a Perpinyà e lo rey de Mallorca, qui era en lo castell, fogí-se'n per un albelló e anà-sse'n en França. En après, lo dit n'Alfonso passà ab navili en Mallorca e reeberen-lo en [7r] aquella, com li fossen tenguts de ffeeltat, segons la donació que·l rey en Jacme féu al dit rey de Mallorca. E açò féu per ço com lo rey de Mallorca havia donada entrada e ajuda al rey de França. E tornat lo dit Alfons fon coronat rey en Çaragoza.

Aquest pres Mònecha de poder de serrahins en l'any ·MCLXXXVII·. Aquest fon pròdich e degastador, gran donador que no s'aturava res, e fon desposat ab la filla del rey d'Anglaterra e morí ans que complís lo matrimoni. E llavors, tot lo regne tramés en Sicília que vengués Jacme, segon nat del rey en Pere; e vench e fon coronat en rey d'Aragó, e Frederich romàs rey en Sicília.

E llavors passà en Sicília Carles, fill del rey Felip de França, ab ·VI· mil de cavall e ab gran navili, e pres lo Castellamar tan solament. E passaren en ajuda de Frederich en Bernat de Sarrià e Blascho d'Alagó e Pere de Valguarnera, cascum ab sos navilis e gran gent. Axí mateix hi vench frare Roger de Flor, de l'horde del Temple, ab ·V· galeres e aquí hagueren moltes batalles ab lo dit Carles, en tant que per fam e per dan que rebia tots dies se n'hagué a tornar en França. E los sobredits romangueren ab Frederich tro que tota la guerra e dissensió fon passada en poder del dit rey en Jacme.

¹²⁹⁷ La còpia de l'ACV Ms. 400 té reservat un espai en blanc per a les rúbriques i lletres capitals. Aquests espais coincideixen sistemàticament amb la divisió que ofereixen les rúbriques del BNM mss/17711. Per aquest motiu, separem els capítols continguts en aquests folis perduts al manuscrit de la BNM d'acord amb la separació que ens ofereix el manuscrit de la Catedral de València.

[47] [Del rei Jaume II]

Jacme¹²⁹⁸ regnà ·XXXVII· anys, e comencà a regnar en l'any ·MCCXCI· Aquest, de continent que fon coronat, entengué en lo bon estament e pascíffich de son regne. E, venints a ell missatgers del papa e del rey de França, son oncle, que·s fes pau entre lo rey Carles de Nàpols e Ffrederich, rey de Sicília, respòs a aquells que y treballaria ab tot son poder; e [7v] finalment fon posat tot lo negoci e tota la causa en son poder e en sa mà. E per ço com Ffrederich era germà del dit rey en Jacme, Carles hagué-sse'n sospita de aquell per ço com Ffrederich contrastava en algunes coses, per la qual cosa lo papa lo preguà que fes guerra contra·l dit Frederich.

E aquell, ajustat gran navili e gent d'armes, vench en Sicília contra son frare, lo qual estava ja parellat ab son navili, e combatent-se en Campo d'Orlando, Frederich fon vençut e fogí; e lo rey se'n tornà en Cathalunya.

Aquest rey en Jacme hagué dos fills de dona Teresa de Vidaure, que tenia per amiga, ço és, don Jacme, qui fon senyor de Xèriqua, e don Pedro, qui fon senyor d'Ayerbe.¹²⁹⁹

E après, lo dit rey en Jacme, après molts tractes, pronuncià pau entre Carles e Frederich ab sentència que·l regne de Sicília fos e romangués pascíficament e quieta al rey Ffrederich, e Calàbria fos del rey Carles e romangués a aquell; en axí que, d'aquí avant, nengú d'aquells no pogués en açó contradir. E en après per avant, pres per muller la filla del rey de Nàpols, que havia nom dona Blanqua, e féu les noces en Vila Bertran en l'any ·MCCXCVI·. E llavors fon solt Luýs, qui era pres en lo castell de Siurana, e ffon restituhit al pare, lo qual era

¹²⁹⁸ Per al regnat de Jaume II el Just (1291-1327) l'autor sembla extractar la informació que li ofereix la *Crònica* de Ramon Muntaner, sobretot per als episodis de l'expedició de Roger de Flor i els almogàvers a Constantinoble.

¹²⁹⁹ L'autor confon ací Jaume II amb Jaume I, que fruit del seu tercer matrimoni amb na Teresa Gil de Vidaure, va tindre dos fills, Jaume, senyor de Xèrica i Pere, senyor d'Ayerbe (de Francisco Olmos, 2011: 257).

aquí en les noces. E aquest Luýs, en après, fon ffet ffrare menor e ffon sant hom.

Aquest Jacme hac de sa muller ·v· fills, ço és, Jacme, Alffons, Pere, Ramon Berenguer e Johan, qui fon arquebisbe de Tholedo, e après fon arquebisbe de Terragona e patriarcha de Jherusalem [8r].

[48] [Expedició almogàver a Orient]¹³⁰⁰

E feta la pau de Nàpols e de Sicília, ffrare Roger de Flor, ab tots los cathalans e gents d'armes que eren en Sicília, ab voler del rey Ffrederich passà en Costantinoble en ajuda de l'emperador, lo qual fon molt bé reebut per aquell, e fon fet Magaduch, qui és lo major offici e dignitat de l'Imperi. E aquest recobrà la major part de l'Imperi, prop ·xxx· jornades, e vench tro a Salònich y a la porta de ferre, on era la terra de Alexandre en Macedònia. A la final per tració de Xor Miqueli, fill de l'emperador, que l'havia convidat, estant en lo convit tot sols ab si terç, com l'altra companya stigués defora en los camps, vench Girgonç, qui era cap dels alans, e matà·l en la taula on menjava, e los dos qui eran ab ell fugiren e meteren-se en un gran campanar.

E moguda gran rumor e brogit, vench lo noble en Berenguer d'Entença, en Corveran d'Alet, en Guillem de Rocafort e tots los qui eren defora en los camps, e tots ensemps combateren-se ab Xor Miqueli, qui tenia ·xviii· mil de cavall, e venceren aquell e nafraren aquell de tres colps, e mataren-li ·vi· mil hòmens, fogint aquell. E après mort del dit frare Roger, ffeta la vengança, los sobredits se n'anaren en lo duchat de Athenes e venceren lo comte d'Orenga, qui n'era senyor.

E lavors vench de Sicília l'infant en Fferrando, fill del rey de Mallorca, e fferen-lo duch de Athenes. E per avant, com se'n vench en Cathalunya, lexà lo

¹³⁰⁰ Tot i que el nostre compilador es limita a redactar sumàriament la notícia de l'expedició almogàver a Orient, els fets i personatges descrits semblen provindre de la *Crònica* de Ramon Muntaner (1558: 166v-177v).

dit ducat al rey de Sicília. Aquest inffant en Fferrando pres per muller la senyora de Clarença, de la qual hac un fill que hac nom Jacme, lo qual fon en après rey de Mallorca, ab lo qual lo rey en Pere hac guerra e li tolgué lo regne. Aquest [8v] infant Jacme, tantost que fon desmamat, lo infant en Fferrando lo tramès en Mallorca que·s nodrís aquí.

En aquest temps fon presa la ciutat de Acre per lo soldà de Babilònia, e d'aquí avant se perdé tota Sòria.

[49] [Setge d'Almeria]

Aquest rey En Jacme e lo rey de Castella se convengueren entre si e juraren ab sagrament que ell vengués a·setjar Almeria, e lo rey de Castella vengués a·setgar Granada.

En l'any Mil ·CCCIX· lo rey en Jacme, ab gran estoll, per mar e per terra vench a·setjar Almeria, e vench ab ell l'infant don Fferrando de Mallorca e hagué moltes batalles ab los moros. Esdevench-se que ell, no sabent-ne res lo rey de Castella, féu la pau ab los moros, e llavors aquells tots justats vingueren contra lo dit rey en Jacme, contra los quals ell vench abrivadament hi·ls combaté fortment e, Déus ajudant, vencé aquells ab gran matança ffeta de aquells. E, haüda victòria e rebut gran tresor perquè·s partís de la lur terra, tornà-sse'n en Cathalunya.

En aquest [temps], ço és en l'any ·MCCCXI·, morí mestre Arnau de Vilanova, qui fon metge solempnial, natural de Cervera del Mestrat.

En aquest temps morí e·s perdé l'infant don Pedro en la Vega de Granada.

Aquest rey en Jacme féu fer la Céquia Reyat d'Algezira e lo canó qui passa lo Riu Sech, e féu fer los mollons de regne de València e de Castella, e fforen judges per part sua Gonçalvo Garcia e en [9r] Vidal de Vilanova; e don Gonçalvo hac-ne la ffoya de don Manuel.

Lo rey en Jacme, morta la reyna Blanca, era de hedat de ·LXXX· anys] [191r]¹³⁰¹ e pres per muller la filla d'en Guillem Ramon de Muncada,¹³⁰² que havia nom Elichésén,¹³⁰³ la qual, après la mort del rey, féu lo monestir de Pedralbes e féu-se aquí monja menoreta.¹³⁰⁴ En temps d'aquest, ço és, en l'any ·MCCCXVIII·, l'infant en Jacme, son fill primogènit, pres per muller dona Elionor, filla del rey de Castella; e divent hoÿt missa ab aquella, fugí-sse'n que no'l trobaren al món ni jamés no fou conegut. E dona Elionor se'n tornà en Castella aconortada per lo rey en Jacme. E lavors l'infant n'Alfons fonch primogènit.

Esdevench-se en aquest temps, en l'any ·MCCCXXIII·, que'l rey don Alfonso de Castella, lo rey de Navarra e don Johan Manuel hagueren grans batalles ab Albufatén, qui era appellat Benimarí, rey de Marrochs, en lo camp de Jubaltar, prop de Algezira d'Alfadra; lo qual tenia infinida gent ab si. E hajudant Nostre Senyor Déu, fou vençut Benimarí, e fugí e mataren molta gent, e prengueren infinit or e argent, e perles e altres coses que guanyaren. E mataren l'alforra, qui era carregada d'or¹³⁰⁵ tota e enjoyada d'aur e perles. A la final, lo dit rey en Jacme morí en bona vellea en l'any ·MCCCXXVII·.

[50] De n'Amfós, fill del rey en Jaume, qui regnà ·VIII·

N'Alfons, fill del rey en Jaume, regnà ·VIII· anys. Aquest, en vida de son pare, pres per muller dona Theresa, filla d'en Gombau d'Entença, comte d'Urgel; de la qual hagué dos fills, ço és, Pere e don Jacme, qui fo comte d'Urgell.

¹³⁰¹ A partir d'aquest punt es reprén la crònica al BNM mss/17711.

¹³⁰² A ACV Ms. 400: «la filla de mossén Guillem Ramon de Moncada» (F.9r).

¹³⁰³ Al BNM mss/17711: «Jelichésén», a l'ACV Ms. 400: Elichésén (F.9r). Es tracta d'Elisenda de Montcada, tercera esposa de Jaume II el Just (Vinyes i Vilà, 1996: *Elisenda de Montcada*).

¹³⁰⁴ Al marge esquerre: «Com fou hedificat lo monestir de Pedralbes».

¹³⁰⁵ A l'original, «d'or» interlineat i afegit posteriorment. A la còpia de l'ACV Ms. 400: «e mataren l'alforra, qui era carregada tota e enjoyada de aur e de perles» (F.9r).

Aquest, vivint lo pare, ço [és], en l'any ·MCCCXX·, passà ab gran navili en Serdenya, la qual lo papa havia donada al dessús dit rey en Jacme a conquistar. E com fou arribat aquí assetjà lo castell de Càller, qui era de pissans. E lavors vench lo Comte Negre de Toscana ab molta cavalleria e parà-li batalla, lo qual ferint en aquells, l'infant fon derrocat del cavall e caygué en terra per la fort batalla que y [191v] era. E de continent que fou caygut, fou levat a cavall per los seus e, ab gran virtut, ferí en aquells. E per ço com alguns lo conegueren en la batalla, fou carregat e caygué altra vegada. E lo noble en Berenguer de Boxadós descavalcà del seu cavall e féu-hi cavalcar l'infant. E lavors aquell, ab gran furor, ferí fortment en aquells en tant que tots los desbaratà hi·ls féu fogir, matant-ne molts de aquells; e solament en hun riu, ne moriren més de ·v· mil¹³⁰⁶ offegats, axí com fogien.¹³⁰⁷ E estant en lo setge, vengueren ·xvi· galeres armades de pissans, e lo noble en Berenguer Caroç, almiral, pres aquelles. E après de hun any, pres castell de Càller e gità'n tots los de la vila, e poblà'l de cathalans. E açò fet, tornà-sse'n ab victòria en Cathalunya.

Aquest, encara vivint lo pare, morta dona Theresa sa muller, pres per muller la dessús dita dona Elionor, germana del rey don Alfonso <de Cas> de Castella en l'any ·MCCCXXIII·, de la qual hagué dos fills, ço és, Fernando, marquès de Tortosa, e senyor d'Alacant [e de Albaràs]¹³⁰⁸ e d'Oriola e de la vall de Ela e de Ayora; e don Johan, qui fou senyor de Elig e de Crivillén. Aquesta regina perseguí molt l'infant en Pere, en tant que no gosava estar ensemps en hun loch ab aquella. E havia una molt familiar a ella, apellada dona Sancha de Velascho; la qual, per corts generals, fonch foragitada de la terra.

En aquest temps vench Rodovà, capità de Granada, ab gran cavalleria e combaté Elig. E axí com muntaven per les scales al mur, vengueren les dones

¹³⁰⁶ La còpia de l'ACV Ms. 400 situa la xifra en 500: «ne moriren més de ·D· offegats» (F.9v)

¹³⁰⁷ Al BNM mss/17711: «fugint». Adoptem la lliçó de l'ACV Ms. 400: «fogien» (F.9v).

¹³⁰⁸ El copista del BNM mss/17711 se salta «e de Albaràs», que sí que conté la còpia d l'ACV Ms.400 (F.9v)

ab calderes de oli bullent e gitaren-lo sobre aquells; e mataren-ne molts, e la vila fonch deffesa. E sabent açò, lo rey vench a Tortosa e tro al Coyll en ·v· dies, e aquí sabé com Rodovà se n'era tornat; e lavors, tornà-sse'n ab gran desplaer. Encara hagué lo dit rey n'Alfons de la dita dona Elionor, una [192r] filla appal·lada Violant,¹³⁰⁹ la qual fonch muller del noble¹³¹⁰ en Jacme, rey de Malorqua. E a la final, lo dit rey n'Alfons morí en l'any ·MCCCXXXV·. E mort lo rey, la reyna Elionor, havent temor del rey en Pere, fugí ab sos fills e tornà-sse'n en Castella.

[51] Del rey en Pere, fill de n'Anfós

Pere, fill de[l dit rey],¹³¹¹ n'Anfós regnà ·LI· anys, e començà a regnar en l'any ·MCCCXXXV·. Aquest pres per muller dona Maria, filla del rey de Navarra, de la qual hagué dues filles, ço és, Costança, qui fou muller del rey de Sicília, e Johana, qui fou muller del comte d'Empúries.

Aquest rey en Pere volent tolre la terra a l'infant an Ferrando, qui se n'era anat ab ça mare en Castella, don Pedro de Xèricha, axí com a tudor de aquell, deffené-li la terra. E lavors lo rey féu-li guerra, lo qual en après vench a sa hobeidència donant-li tota la terra de l'infant.

En après, en l'any ·MCCCXLVII· fou feta Unió per los barons ciutats e viles de tot lo regne sobre alguns prejuhís fets per lo rey.¹³¹² E com en après se ordenassen e·s mesclassen algunes coses, restrenyents lo poder del rey, Cathalunya se retragué e s'apartà de la dita Unió; axí meteix Xàtiva, Doroqua e Therol, lo mestre de Muntesa [e] alguns barons e cavallers del regne de València. En axí que romangueren en la dita Unió Aragó e lo regne de

¹³⁰⁹ Al BNM mss/17711: «Yholant», a l'ACV Ms. 400: «Violant» (F.10r).

¹³¹⁰ A l'ACV Ms. 400: «de l'alt en Jacme» (F.10r).

¹³¹¹ A l'ACV Ms. 400: «Pere, fill del dit rey n'Alfonso» (F.10r); al BNM mss/17711: «Pere, fill de n'Anfós».

¹³¹² Al marge esquerre: «Nota. De la unió reprovada».

València, e Cathalunya ab lo rey, de la qual cosa seguiren molts mals, morts e grans persecucions.

Car, esdevench-se que l'infant don Fferrando vench a Ssaragossa, e ajustada molta gent de cavall e de peu, vench a Epila, hon era don Lop de Luna ensemps ab Àlvar Garcia d'Albornoc, que y era vengut ab ·VI· mil¹³¹³ de cavall de castellans a sou del rey. E aquí combatent-se, fou vençut l'infant e naffrat en la cara. E fou pres per lo dit Àlvar Garcia e tramés per aquell al rey n'Amfós de Castella. En après, vench lo rey en Pere ab los cathalans e [192v] agué tot lo regne de Aragó passífich. E après, vench ab los cathalans e ab alguns cavallers del regne de València e de Aragó e posà les sues tendes prop de Paterna, dellà lo riu; e alguns cavallers e altres enganant lo poble, dient que·l rey era mort. E après, sabent que·l rey venia, feren una gran paliçada, esperant quant vendria lo rey. E com lo rey fou vengut e fou assentat, passaren alguns del popular a les tendes del rey e veheren aquell; e retornats als seus, dixeren-ho als seus amichs secretament. E l'endemà per lo matí, lo rey ab la sua gent ferí en aquells e, de continent, foren tots desbaratats e fogiren. E haguda victòria, lo rey se'n vench a posar al seu real. E en l'altre dia, lo castellà d'Amposta, per manament del rey, entrà en València ab ·D· de cavall e pres ·XXII· hòmens culpables, los quals lo rey condempnà ab sentència de morir a mala mort.¹³¹⁴ E lavors condempnà e anul·là la reprovada Unió e féu satisfer e pagar a València tots los qui eren estats dampnificats en lo temps de la dita Unió dels béns dels culpables.

En l'any següent, ·MCCCXLVIII·, fonch gran mortaldat per tota la terra del rey, que jamés no era estada aquí tan gran.

¹³¹³ Segons la còpia de l'ACV Ms. 400, eren «·DC· de cavall» (F.10v).

¹³¹⁴ Al BNM mss/17711 «ab sentència de mort a mala mort»; a l'ACV Ms. 400: «ab sentència morir a mala mort» (F.11r).

[52] De Conrrat, emperador de Alamanya

Conrrat fou emperador ·XXX· anys. Aquest regí fort bé la cosa pública e vencé moltes batalles als alamanys.

Urbà, de nació de Roma, fou papa ·XVIII· anys. Aquest fou sant e féu miracles en sa vida. E quant morí, aparegué una cometa en lo cel a tremuntana que durà ·VIII· ores.

Gregori fou papa ·VII· anys. Aquest anà en Roma per visitar e, quant fou allí, los romans no·l ne dexaren anar. E ell, per assegurar-los, féu plantar una vinya e tapiar entorn. A la final, morí en Roma, après mort del qual, hagué gran [193r] cisma e devís entre·ls cardenals, segons que davall és declarat.

En l'any ·MCCCLIII·, lo dit rey en Pere passà en Serdenya ab gran navili e asetjà la vila de l'Alguer, que era de genovesos; e estech ·VIII· mesos en lo setge. E lavors vengueren los genovesos ab ·L· galeres armades. E lo [molt]¹³¹⁵ noble en Bernat de Cabrera vench-los a l'encontre ab ·XXX· galeres e ·V· naus de cathalans e ·XX· galeres de venecians. E combaté's ab aquells e foren vençuts los genovesos davant lo Port del Comte, e foren preses ·XXXIII·¹³¹⁶ galeres e fogiren-ne ·XVII· mig desarmades, que d'aquelles no·n pogueren armar sinó ·X·; en axí que perderen xurma de ·XL· galeres. E açò feyt, en lo segon dia los sarts vengueren a batalla arengada contra·l rey, los quals aquells baronívolment vencé e desbaratà. E a poch dies, pres l'Alguer per fam e pati. En après poch dies, pres Sàcer e, per fam e gran mortaldat que·s mes en la host, tornà-sse'n en Cathalunya.

En après morta la regina, filla del rey de Navarra, pres per muller dona Elionor, filla del rey de Sicília, de la qual hagué dos fills, ço és, Johan e Martí, e una filla, qui fou muller de don Johan, fill del rey don Anrich de Castella.

¹³¹⁵ A l'ACV Ms. 400: «molt noble» (F.11v).

¹³¹⁶ A l'ACV Ms. 400: «·XXXIII· galeres» (F.11v).

En aquest temps, lo rey en Pere hagué guerra ab lo rey de Mallorca per rebel·lió e inobediència de senyoria que li féu. E fet procés a aquell, tolgué-li lo regne e tota la <e tota la> sua terra. E a la fi, per en Rambau de Corbera fou vençut en camp e mort en la ylla de Malorcha, e fou soterrat en València.

En aquest temps, ço és en l'any ·MCCCLVI·¹³¹⁷, lo rey en Pere tramés a·n Ffrancesch de Perellós ab ·X· galeres en hajuda del rey de Ffrança. E passant per les mars de Cibília, lo rey don Pedro de Castella era entrat en una galera a deportar en la mar. E com ves les ·X· galeres, hac temor e fogí. E aquells lo perseguiren hun poch, e après tingueren ça via; de la qual [193v] cosa lo dit rey don Pedro se tench per injuriat e tramés de continent letres al rey en Pere d'Aragó que li trametés lo capità d'aquellas galeras, si no, que s'aperellàs de la guerra. Al qual aquell li respòs que li era greu ço que era estat fet e, com fos vengut, çabuda la veritat, ell hi faria ço que deuria. E de continent haguda la resposta, ell féu córrer tota la frontera e féu guerra e pres moltes ciutats e viles en Aragó ab tració, trencant sacrament e la fe promesa a molts. E lo rey en Pere parà-li batalla en Aragó en lo camp de Terrer. E havia la davantera lo comte de Foix, e lo rey don Pedro no y gosà venir. E aquí vengueren dos cardenals e trataren pau entre los reys, la qual trencà lo rey don Pedro après poch dies.

En après, assetjà València, e venint lo rey en Pere en hajuda d'aquella, no·l gosà esperar, ans se'n fugí en Morvedre, qui havia ja pres. E lo rey li parà batalla en la Plana de Burriana e no y gosà venir, ans, lexats ·DCCC· hòmens a cavall en Morvedre, se n'anà en Castella. E feta treva ab lo dit rey en Pere d'Aragó, lo qual no volgué fermar l'infant don Fferrando, son germà,¹³¹⁸ ans se'n volia anar en Ffrança; per la qual cosa, lo dit rey en Pere lo féu matar a don Anrich, comte de Trastàmera, en Castelló de Burriana. E lo dit rey don Pedro pres gran navili e conquistà tota la marina de Guardamar tro a València,

¹³¹⁷ Al BNM mss/17711: «MCCCLXI»; a l'ACV Ms. 400: «MCCCLVI». La captura dels vaixells italians a mans de la flota dirigida per Francesc de Perellós, i amb això, l'inici de la Guerra dels dos Peres, va tindre lloc, efectivament, l'any 1356 (Vinyes i Vilà, 1996: *Guerra dels dos Peres*).

¹³¹⁸ A l'ACV Ms. 400: «son frare» (F.12r).

e pres Elig. Estant aquí, lo rey en Pere vench a Oriola per fornir aquella, e lo rey don Pedro no li gosà exir; mas tramés-li ·VIII· mil ginets, los quals jamés [no s'acostaren a ell].¹³¹⁹

En après, lo rey en Pere assetjà Morvedre. E foren en ça companyia en tota la guerra don Enrich, comte de Trastàmèra, e don Sanxo e don Antello, germans del rey don Pedro. E mentres que·l rey en Pere tenia assejat [194r] Murvedre, lo qual pres, <e>¹³²⁰ lo rey don Pedro asetjà Oriola e pres aquella per fam.

En aquest temps lo príncep de Gales pres lo rey de Ffrança en camp hi·l s'enportà en Anglaterra.

E donchs, vehen lo rey en Pere que per res lo rey don Pedro no volia venir a batalla, que axí li prenia la terra, tramés en Ffrança e vench en Bertran de Clequi [e] mossén n'Uch de Calviell ab grans gents d'armes, e lo comte de Dénia, los quals ensemps ab lo dit don Enrich, lo qual féu aquí rey de Castella lo rey d'Aragó, entraren per Castella; e com foren a Burgos, aquí los castellans juraren-lo per rey. E sabent-ho lo rey don Pedro, qui era en Sibília, fugí-se'n ab gran tresor e anà-sse'n¹³²¹ en Anglaterra demanant hajuda al príncep de Gales. E lo dit rey Enrich, puys fou coronat, tot lo regne lo rebé alegrement.

En après, vench lo príncep de Gales ab don Pedro de Castella ab grans gents d'armes, e lo rey don Enrich parà-li batalla en lo camp de Nàgera, e combateren-se. E lo rey don Enrich fou vençut e fogí en Ffrança, e lo comte de Dénia fonch pres. E fet açò, lo príncep se'n tornà malalt en ça terra; e lavors los uns ab los altres se feren guerra.

¹³¹⁹ El BNM mss/17711 perd informació en aquest punt i finalitza l'oració amb «jamés». L'ACV Ms. 400 completa la informació i, per bé que amb la tinta un poc diluïda en aquest fragment, hom pot llegir «no s'a[co]staren a ell» (F.12v).

¹³²⁰ Aquesta conjunció «e» no hi és a l'ACV Ms. 400: « E mentres que·l rey en Pere tenia assejat Murvedre, lo qual pres, lo rey don Pedro asetgà Oriola e pres aquella per fam» (F.12v).

¹³²¹ A l'ACV Ms. 400: «e vench en Anglaterra» (F.12v).

En après, tornà lo rey don Enrich ensemps ab mossén Bertran de Clequi en Castella, asetjà Toledo, e don Pedro, venint ab gran poder de morors e d'altra gent, fou vençut per aquell e fugí en lo castell de Montieil, e fou assetjat aquí. E volent exir secretament del castell, fou pres; e axí com stava en la tenda¹³²² de mossén Oliver de Clequi, vench lo rey don Enrich e matà'l. E après, li levà lo cap e portà'l per tota Castella. E açò fou a ·XVII· de marc en l'any ·MCCCLXVIII·. E axí fonch finida la guerra de Castella, la qual durà ·XIII· anys.

E lavors lo rey Enrich regnà ·X· anys e morí en l'any ·LXXVIII·; après del qual, regnà don Johan, son fill [XXVII anys],¹³²³ e morí a ·III· de octubre [194v] any ·MCCCVI·.¹³²⁴ E agué dos fills, ço és, Enrich, qui fonch rey de Castella, e Fferrando, qui és estat rey d'Aragó.

Tornan al rey en Pere,¹³²⁵ morta dona Elionor, muller sua, pres per muller dona Sibília de Furtià, de la qual hac una filla appellada dona Ysabel,¹³²⁶ qui fonch muller de don Jacme, comte d'Urgell.

En aquest temps, a ·XVI· de octubre de l'any ·MCCCLXXVIII·, mort papa Urbà e Gregori en Roma, los cardenals, per temor dels romans, elegiren papa Urbà, archabisbe qui era de Bar, appellat Berthomeu Cerdà. En après, los cardenals, partint-se de Roma, vengueren en Alània,¹³²⁷ e aquí elegiren papa Climent; e d'aquí vengueren-se'n en Avinyó, de què és estat gran cisma en la església que

¹³²² A l'ACV Ms. 400: CPM: «e axí com estava devant de mossén n'Oliver de Clequi» (F.13r).

¹³²³ La xifra dels seus 27 anys de regnat l'obvia el BNM mss/17711, no així l'ACV Ms. 400 (F.13r).

¹³²⁴ Enric II de Castella, efectivament, va morir l'any 1379; però el seu successor, Joan I de Castella, no va morir el 1406, data que aporten les dues còpies de la nostra crònica, sinó en 1390 (Vinyes i Vilà, 1996: *Enric II de Castella & Joan I de Castella*).

¹³²⁵ A l'ACV Ms. 400: «Aquest rey Pere» (F.13r).

¹³²⁶ A l'ACV Ms. 400: «una filla appellada Ysabel» (F.13r).

¹³²⁷ A l'ACV Ms. 400: «Alemània» (F.13r). Sembla referir-s'hi a Anagni, des d'on un grup de cardenals francesos, juntament amb tres italians i Pero de Luna, declararen haver votat Urbà VI sota coacció (Vinyes i Vilà, 1996: *Cisma d'Occident*).

ha durat ·XXXIX· anys, hun mes e ·V· dies; car, per los romans són estats elets ·VI· papes e per los d'Avinyó dos, ço és, Clement e Benet.

Encara en temps del rey en Pere, en l'any ·MCCCLXXIII· fo gran fam en la terra. E après en l'any següent, fou mortaldat en aquests regnes.¹³²⁸ E finalment, lo rey en Pere, en bona vellea, morí en Barchinona en l'any de nostre senyor ·MCCCLXXXVI·.

[53] Com lo rey don Johan regnà en Aragó, fill de Pere¹³²⁹

Johan, fill de Pere, regnà ·X· anys. Aquest, en vida del pare, pres per muller la filla del comte d'Armenyach, de la qual hac una filla, qui fou muller del comte de Foix. Après morta aquella, pres <pres> per muller dona Yolant, filla del duch de Bar, de la qual hach una filla, qui fou muller del rey Luýs de Nàpols.

En temps d'aquest, ço és, en l'any ·MCCCXCI·, tots los juheus de Sibília e de Toledo foren feyts cristians per tumult popular; e semblantment en València e n Xàtiva e n tot lo regne, acceptat en Morvedre.¹³³⁰

En aquest temps, lo Amorant, rey dels Turchs, vençé en batalla lo rey d'Ongria, e foren-hi morts e presos molts francesos.

En temps d'aquest, l'infant don Martí passà ab gran navili e ab molts barons [195r] e cavallers en Cicília ab la reyna, filla del rey de Cicília, e muller de son

¹³²⁸ Notícia semblant donen els *Annals Valencians*, segons els quals: «En l'any ·MCCCLXXIII· en la terra del rey de Aragó, les fams que diem» (Cabanes, 1983: 16)

¹³²⁹ En aquest capítol, el cronista explica el regnat de Joan I i les campanyes sicilianes de l'infant Martí. El capítol és breu, però condensa les dades i personatges que contenen altres cròniques, com ara les *Cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I*, contingudes al manuscrit 212 de la BUV, editades per Vicent Josep Escartí (1993: 39-47). En aquest manuscrit, amb més profusió de detalls que no a la nostra crònica, apareixen també personatges com el comte d'Armenyac, na Violant, filla del duc de Bar, Andrià de Xaramunt, Artal d'Alagó o Pere Maça, entre d'altres, així com les localitzacions dels escenaris bèlics on es desenvolupen les diverses accions militars, com el castell de Catània o el de Jaig.

¹³³⁰ Al marge dret: «Ací feren los juheus cristians».

fill; e vench en Cathània¹³³¹ en l'any ·MCCCXCII·, hon foren rebuts alegrament. E aquí vengueren molts barons e cavellers de Cicília a fer hobeidència al rey e a la reyna. E lexats lo rey e la reyna en lo castell de Cathània, vench a Palerm, hon era Àndria de Xaramunt, e assetjà'l aquí e a pati pres aquell; e'n après lo féu escapçar, e pres quasi tots los barons de Cicília. E lavors tots los síndichs de les ciutats e viles de Cicília juraren aquí en Palerm lo rey Martí en rey de Cicília; e après lo òbit d'aquell, juraren lo dit infant en rey.

E après que hac presos los barons, Artal d'Alagó, qui era en lo castell de Jayg, sabent la presó de don Mamfré, pare seu, e dels altres, rebel·là's e pres Cathània; e combaté lo castell hon eren lo rey e la reyna ben fornits. E lavors la major part de Cicília se rebel·là.¹³³² E l'infant, sabent que Artal d'Alagó havia pres Cathània, vench aquí e assetjà la ciutat. E stava ab molt gran reguart per los barons que s'ajustaven contra ell. E ladonchs, lo rey don Johan, son frare, tramés-li don Pere Maça¹³³³ ab navilis e gent d'armes de cathalans. Don Pero Maça, capità de l'armada, e ab les dites naus e galeres, anaren a judar a l'infant, lo qual trobaren sobre lo setje molt esmayat. E com l'infant los ve, fonch molt alegre e molt reforçats. E après poch temps, prengueren Cathània e Artal secretament fugí de nit e vench-se a Jayg.¹³³⁴ E aquí fou lo castell assetjat e pres e, d'aquí havant, tota la terra tornà a sa hobeidència e tench lo regne en pau.

¹³³¹ Al BNM mss/17711: «Cathalunya». Al marge esquerre una anotació orregeix: «Ats. Catania». A l'ACV Ms. 400: «Cathània» (F.13v).

¹³³² Al marge esquerre: «Artal de Alagón, hijo de Manfredo».

¹³³³ Al marge dret: «Don Pero M[açà]».

¹³³⁴ Al BNM mss/17711: «Sgyg». Al marge dret l'anotador corregeix: «S'i ha de dezir Jayg, como arriba». A l'ACV Ms. 400: «Gayg» (F.14r).

En aquest temps, ço és, en l'any ·MCCCXCVI·, a ·XVIII· de dehembre, fonch gran terratrèmol en lo dia de la Espectació de la Verge Maria e en lo dia de sent Steve après.¹³³⁵

E finalment, lo rey don [195v] Johan, anant en la caça morí soptadament en l'any ·MCCCXCVI·. E mort aquell, tots los braços e stament[s] del regne e de la senyoria d'Aragó feren solemniat misageria al dit infant don Martí que vingués a pendre lo regne, com son frare fos ja mort. E aquell lexà lo regne e la reyna en Cicília, vench-se'n en Cathalunya, hon fonch rebut ab gran plaer.

Cigismon, après que fon coronat emperador, fféu la unió de la Església.

[54] Com regnà Martí, fill del rey en Pere

Martí, fill del rey en Pere, regnà ·XVIII· anys, e començà a regnar en l'any ·MCCCXCVI· e fou coronat en Çaragoça en l'any ·XCVII·. Aquest, en vida del pare, pres per muller dona Maria, filla del comte de Luna, de la qual hagué hun fill appellat Martí, qui fou rey de Cicília.

En aquest temps, ço és, en l'any ·MCCCCIII·, vench lo gran Taburlà¹³³⁶ ab gran gent de tartres e altres gents en Turquia, qui foren ·VI· mília de peu e de cavall

¹³³⁵ La notícia del terratrèmol, més detallada, també la recull el *Llibre de memòries de la ciutat de València*:

En lo mes de dehembre, dit any, féu terratrèmol en la Ciutat y Regne y derrocà una torre del castell de Liria [...] A l'any següent, segons acort del Concell de 15 de decembre, se féu una processó a la Mare de Déu de Gràcia, el dia de la festa de l'Espectació de la Verge, en acció de gràcies per no haver succedit en el terratrèmol occurrít l'any anterior, en dit dia, ninguna desgràcia ni derrocament en València (Carreres Zacarés, 1930: 239-240).

¹³³⁶ *Taburlà* o *Tamerlà* era el nom amb què es coneixia a Occident Timur Lang, sobirà mongòlic de la Transoxiana entre el 1370 i el 1405 (Vinyes i Vilà, 1996: *Tamerlà*).

de diverses nacions, e vencé lo Amorat,¹³³⁷ rey dels Turchs, e pres aquell e matà'l a cruel mort. E pres lo castell de Esmirra e, pres falsament Dovàs e degastà aquell. En après lo cremà e portà-sse'n ·XXX· mil camells carregats d'or e de perles e de pedres precioses e de draps d'or e de seda, e de altres coses cares. E tornà-sse'n en la sua terra.

En après, en l'any ·MCCCC· e ·VI·, fonch gran diluvi en regne de València e en Malorqua.¹³³⁸

En après, en l'any ·MCCCCIX·, lo rey en Martí de Cicília vench en Cerdanya e lo rey d'Aragó, son pare, tramés-li gran navili de cathalans¹³³⁹ e gran socors de cavallers e barons e gent d'armes. E aquell vengut a Sent Luri, isqueren-li a l'encontre lo vescomte de Narbona e los sarts ab gran cavalleria e molta gent d'armes. E ferint abrivadament en aquells, vencé [196r] e desbaratà aquells, e matà'n més de ·VI· mil hòmens d'aquels. E al tornar, pres Sent Luri e tornà-se'n a castell de Càller ab gran goig e plaer. E après deu dies, lo dit rey en Martí de Cicília morí de flux de ventre sens fills legítims; emperò, hagué hun fill natural qui hac nom Ffederich, qui fou comte de Luna.¹³⁴⁰

¹³³⁷ Al BNE mss/17711: «Amorot». A l'ACV Ms. 400: «Amorat» (F.14v). *Almorat* era el nom utilitzat a l'Edat Mitjana per tal de referir-se a l'emperador dels turcs, que en el moment descrit a la crònica era Baiazet I (1389-1402); aquest va ser derrotat per Timur Lang l'any 1402 (Vinyes i Vilà, 1996: *Baiazet I*).

¹³³⁸ Els *Annals Valencians*, que també recullen la notícia, precisen més la data d'aquestes inundacions, tot i que només les circumscriu a la ciutat de València:

A III de nohembre, dit any [1406], vingué lo riu de València tan gros que entrà dins la Trenitat y pujà l'aygua sobre lo altar (Cabanes, 1983: 21).

¹³³⁹ La còpia de l'ACV Ms. 400 omet el terme *cathalans*: «Trames-li gran navili e sucors de molts barons, cavallers e gent d'armes» (F.14v).

¹³⁴⁰ Aquesta notícia sobre la mort del rei Martí de Sicília, amb més sobrietat de detalls, la incorpora també la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*:

En l'any de ·MCCCCVIII·, a ·VII· de joliol, vench correu com lo rey en Martí de Cecília havia pres Senluri, de què se'n fèu gran alegria e professó en la ciutat.

E après mort del rey de Sicília, mossén Pere Torrelles,¹³⁴¹ capità de la gent d'armes, vencé los sarts en batalla e mataren-hi ·VII· mil [hòmens]¹³⁴² dels sarts.

E après mort de rey en Martí de Sicília, lo rey en Martí d'Aragó pres per muller dona Margarita, filla de don Pedro de Prades. E finalment morí de ploplexia sens fill, intestat a ·XXIX· dies de maig, any mil ·CCCCX·. E lavors romàs lo regne sens rey dos anys e hun mes.¹³⁴³

[55] Com per elecció se donà lo regne d'Aragó a don Ferrando de Castella

E mort lo rey sens fills, levaren-se ·V· magnats pretenents haver dret en lo regne d'Aragó e succehir en aquell.¹³⁴⁴ E lo primer fonch lo magnífich don Afons, duch de Gandia; lo segon fou lo egregi don Federich, comte de Luna; lo terç fou lo alt infant don Luýs, fill del rey Luýs de Nàpols; lo quart fou lo ínclit don Jacme, comte d'Urgell; lo ·v· fou lo il·lustre infant don Ferrando, fill del rey de Castella e de dona Elionor, filla del rey en Pere d'Aragó; cascuns d'aquests adllegant e affermant a si pertànyer lo dit regne d'Aragó. Sobre la qual controvèrsia se levà molt gran discòrdia en tot lo regne, car alguns s'acostaren a don Jayme d'Urgell, e altres a l'infant don Ferrando, de què·s perseguiren molts mals e moltes morts, presons de lochs e batalles en Aragó e en regne de València.

Car, esdevench-se que don Anthon de Luna, deffenent la part de don Jacme d'Urgell, matà l'archabisbe de Çaragossa. E d'altra part, lo noble n'Arnau

En lo dit any de ·MCCCCVIII·, a ·XXVI· (sic) de juliol, qui fonch dia del gloriós sent Jaume apòstol, morí lo rey en Martí, rey de Sicília, fill del rey en Martí; morí en Cerdenya. Molt fon gran lo dan e pèrdua dels regnes, perden hun príncep, rey e senyor axí valent e animós e virtuós (Rodrigo Lizondo, 2011: 158).

¹³⁴¹ L'ACV Ms. 400 únicament esmenta «mossén Torrelles» (F.14v).

¹³⁴² «Hòmens» a l'ACV Ms. 400 (F.15r)

¹³⁴³ A l'ACV Ms. 400: «dos anys e ·VII· meses» (F.15r).

¹³⁴⁴ A l'ACV Ms. 400: «pretenents haver dret de successió en lo dit regne d'Aragó» (F.15r).

Guillem de Bellera, governador del regne de València, anant [196v] a Castelló de Borriana en ajuda de aquell ensemps ab lo justícia de Valencia ab ·CCC· hòmens a cavall e ·XVI· mil hòmens a peu, isqueren-los a l'encontre ·DCCC· hòmens a cavall e ·II· mil hòmens de peu, entre castellans e de la terra, que estaven ajustats en Murvedre. Combateren-se ab aquells e foren vençuts los de València, mort lo governador e lo justícia naffrat e pres ell e la bandera, e morts bé ·III· mil hòmens. E açò fou disabte a ·XXVII· dies de febrer de l'any ·MCCCCXII·.¹³⁴⁵

E fet açò, totes les gents dels regnes e de la senyoria d'Aragó, vehents tan gran destrucció, lavors tots los prelats, barons, cavallers, ciutats e viles de tota la senyoria d'Aragó acordaren que, prestament, fos feta declaració del dit regne. E ajustats tots los síndichs de tota la terra en la vila d'Alcanyíç,

¹³⁴⁵ La versió del *Llibre de notícies de la ciutat de València*, tot i que molt més extensa, recull tots els elements de la crònica:

En est any fon lo Camp de Morvedre, y era governador del regne de València mossén Berenguer Arnau de Bellera, lo qual instà que lo Consell de la ciutat de València tragués la bandera de la ciutat, com de fet ixqué ab molt poble per a anar y destruir la vila de Nules, per quant lo dit mosén Vicent Centelles era de la voluntat de l'infant Don Ferrando, y volia que lo alzassen rey. E lo dit governador mosén Bellera era de nació català, e tenia voluntat la ciutat de València alzar per rey al compte de Urgell. Y anant la bandera ab la gent de València la volta de Nules, i ixqueren los de Morvedre ab 400 lances que tenia mossén Vicent Centelles de castellans, e juntaren ab los que eren exits de València entre Puzol y la Mar, e hagueren dura batalla. E per maldat e trahició que feren alguns valencians, guanyaren la batalla los de Morvedre ab los castellans. E fon nafrat de mort mossén Joan de Castellví, justícia criminal, lo qual portava la bandera de València (BHUV Ms. 197 F.54v-55r).

Més breu és la relació de la batalla continguda al *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*:

En lo dit any de MCCCCXII, disapte après migjorn, a XXVII de febrer, fonch vençuda la host de València per mossés Bernat de Centelles e cavalés de Castella e de València e gent de Morvedre, hon morí en Guillem de Bellera, visrey de València, e foren morts més de M hòmens de València e molts presos, qui s'agueren a rescatar. La batalla fonch prop la mar, entre Morvedre e Puçol, al Cudolar (Rodrigo Lizondo, 2011: 161).

elegiren ·VIII· persones per fer la dita declaració, ço és, ·III· d'Aragó, lo bisbe d'Oscha, mossén Ffrancesch d'Aranda e'n Berenguer de Bardaxí; e altres ·III· del regne de València, ço és, mestre Vicent Ferrer, frare preycador, e misser Bonifaci Ferrer, don de Cartoxa, e misser Giner Rabaça; e altres tres del principat de Cathalunya, ço és, l'archabisbe de Terragona, micer Guillem de Vallsequa e micer Vicent de Gualbes; e aquests ajustats en lo castell de Casp. E per malaltia de micer Gener, prengueren en loch seu micer Pere Bertran. E hoÿts tots los procuradors de tots los competidós sobredits, declararen la successió del dit regne pertànyer a l'infant don Fferrando, declarants aquell ésser rey d'Aragó dimarts a ·XXVIII· de juny, any Mil ·CCCCXII·.

En aquest any fou gran secada, e era estada gran mortaldat en l'any passat.

[56] Com regnà don Fferrando en rey d'Aragó ·III· anys

Ferrando regnà ·III· anys, ·VIII· mesos e començà [197r] a regnar a ·III· dies de agost, any ·MCCCCXII·. Aquest, feta treva ab lo rey de Granada e fornida bé Antequera,¹³⁴⁶ la qual havia conquesta, se'n vench a Conqua e d'aquí vench a Çaragossa a ·III· dies d'agost, hon fou jurat en rey per tots los prelats, barons, cavallers, ciutats e viles de tota la senyoria d'Aragó a ·XXVII· dies del dit mes. Aquest havia per muller dona Urracha,¹³⁴⁷ filla de don Sancho, germà del rey don Enrich, son havi, de la qual hac ·V· fills, ço és, don Alfonso e don Johan, don Fferrando, don Enrich e don Pedro; e ·I· filla, qui fonch muller del rey de Castella.¹³⁴⁸

¹³⁴⁶ Al BNM mss/17711: «Antiquera»; a l'ACV Ms. 400: «Antequera» (F.16r).

¹³⁴⁷ Es refereix a Elionor d'Alburquerque, *La Ricahembra*, també coneguda com Elionor Urraca, filla de Sanç, comte d'Alburquerque i germà d'Enric II de Castella (Aldea Vaquero, 2000: *Leonor Urraca de Castilla*).

¹³⁴⁸ El cronista enumera nominalment els cinc fills de Ferran I, els futurs reis Alfons IV el Magnànim i Joan II, i els infants Enric, Pere i Sanç. Sense esmentar el nom, es refereix a Maria d'Aragó, esposa de Joan II de Castella. Obvia així l'altra filla de Ferran I, Elionor d'Aragó, casada amb Eduard I de Portugal (Vinyes i Vilà, 1996: *Ferran I de Catalunya-Aragó & Aldea Vaquero, 2000: Maria de Aragón & Leonor de Aragón*).

Esdevench-se que don Jacme, comte de Urgell, per mal consell e geny d'alguns, levà's contra'l rey e vench de nit a Leyda ab gent d'armes, e los guaytes dels murs, sentint la gent, cridaren grans crits; e aquell, vehent-se descubert, tornà-sse'n a Balaguer. E lavors lo rey lo asetjà en Balaguer e pres aquell e tramés-lo en Castella pres en lo castell de Norunya,¹³⁴⁹ e pres-li tota la terra ab sentència a ·XXVIII· de nohembre, any Mil ·CCCCXIII·.

E après, lo rey vengué en Barchinona, e aquí fonch jurat per tots en comte de Barchinona e príncep de Catalunya. En après, fou coronat en Çaragoça diumenge, a ·XI· dies de febrer, any ·MCCCCXIII·.

En aquest any entrà papa Benet¹³⁵⁰ en València a ·XXII· dies de dehembre. E lo rey hi entrà a ·XXIII· [dies del dit mes]¹³⁵¹ e fou jurat aquí per rey per tots los tres brassos dimecres, a ·VIII· de gener, any ·MCCCCXV·.¹³⁵²

En aquest temps, l'emperador d'Alamanya, rey dels romans, [appellat Sigismundus],¹³⁵³ ajustà consili de tots los prelats de la Església universal de

¹³⁴⁹ A la còpia de l'ACV Ms. 400, igualment, «Norunya» (F.16r). Al BNM mss/17711, la mà de l'anotador escriu al marge dret: «Att. Hyrueña». Es tracta del castell d'Uruenya, on Jaume II d'Urgell va ser traslladat després del setge de Balaguer (Vinyes i Vilà, 1996: *Jaume II d'Urgell*).

¹³⁵⁰ Al marge dret: «Com papa Benet entrà en València».

¹³⁵¹ «Dies del dit mes» a l'ACV Ms. 400 (F.16r).

¹³⁵² El cronista sembla bastant precís en l'aportació de les dates referents als esdeveniments protagonitzats per Ferran d'Antequera. La coronació del rei a Saragossa va tindre lloc, efectivament, el diumenge 11 de febrer de l'any 1414 (Salicrú i Lluch, 1995: 707). Pel que fa a l'entrada del monarca a la ciutat de València, la crònica la situa a 23 de desembre de 1414, la mateixa data que ofereix Massip Bonet (2014: 57). No obstant, González Sánchez (2013) situa l'entrada del rei a València un dia abans, segons una carta de Ferran I al, llavors, príncep Alfons, ordenant-li la protecció de les juderies d'Aragó, datada a València el 22 de desembre de 1414 (González Sánchez, 2013: 199). Aquest darrer autor situa el jurament dels furs de Ferran I a València el 8 de gener de 1415 utilitzant com a font la transcripció d'Hinojosa Montalvo (1979: 46) del manuscrit ACV Ms. 400. No obstant, es tracta d'un error en l'esmentada transcripció. La data que ofereix la còpia de l'ACV Ms. 400, igual que la del BNM mss/17711, és «·VIII· de gener, any ·MCCCCXV·». Així doncs, la nostra crònica sembla ser l'única font que data el jurament del primer Trastàmara a València a 9 de gener de 1415. Tot i això, la nostra crònica situa el 22 de desembre de 1414 l'entrada de Benet XIII a València, per bé que aquesta va tindre lloc abans, el 14 de desembre d'aquell mateix any (Server, 2017: 62). Segons aquest mateix autor, la *Crònica de Pere Maça* –i, per tant, la nostra crònica– és el primer testimoni historiogràfic plenament valencià de l'entrada de Benet XIII a València.

cristians en la ciutat de Costança per cessar la cisma e fer el·lecció de hun vertader papa. Cità de part del dit consili lo dessús dit Benet que fos e vengués al dit consili lo primer dia de nohembre de l'any següent. E per ço que pus segurament pogués tractar del dit negoci, fo concordat que vingués-se'n a Perpinyà lo darrer dia de [197v] juliol. E lo dit papa Benet entrà en Perpinyà lo dit dia,¹³⁵⁴ e lo rey d'Aragó, a ·XXV· d'agost. E l'emperador e los síndichs de tot lo consili hi entraren a ·XIX· de setembre de l'any de ·XV·. E aquells aquí ajustats requeriren e pregaren lo dit Benet que, per cessar aquest cisma, ell volgués resignar e renunciar; als quals ell respòs que y acordaria. E quant vench en la nit, anà-sse'n a Copliura,¹³⁵⁵ e d'aquí tornà-sse'n [en] Paníscola, faén gran provisió. E lavors lo rey li tolch la hoberdiència. E lo emperador e los síndichs dessús dits citaren tots los reys e prínceps de cristians que y fossen a ·XVIII· de juliol de l'any següent. E lavors l'emperador se'n tornà.

En temps d'aquest, l'infant n'Alfons féu nocés ab la filla del rey de Castella a ·XII· de juny, any ·MCCCCXV·.

En aquest temps, lo rey de Portugal pres Cepta de poder de moros a ·XXIII· dies d'agost de l'any ·XV·.¹³⁵⁶

En aquest matex any fou gran batalla en Picardia¹³⁵⁷ entre·ls francesos e·ls anglesos, en la qual foren vençuts los ffrancesos e apresonats molts duchs, comtes e barons de aquells.

¹³⁵³ A l'ACV Ms. 400: «Appellat Sigismundus» (F.16r). Es tracta de l'emperador Segimon de Luxemburg (1410-1437) (Vauchez, 2005; *Sigismund, emperor*).

¹³⁵⁴ A l'ACV Ms. 400: «Fon concordat que vingués-se'n a Perpinyà, e lo dit papa Benet entrà en Perpinyà lo darrer dia de juliol, e lo rey a ·XXV· d'agost» (F.16v)

¹³⁵⁵ A l'ACV Ms. 400: «Colliure» (F.16v).

¹³⁵⁶ Al marge esquerre: «De Cepta».

¹³⁵⁷ A l'ACV Ms. 400: «lo Cardia» (F.16v). Es tracta de la batalla d'Azincourt, al nord de França, entre l'exèrcit d'Enric V d'Anglaterra i Carles VI de França, en el context de la guerra dels Cent Anys (Vinyes i Vilà, 1996: *Batalla d'Azincourt*).

E finalment, lo rey en Ferrando morí en la vila d'Egualada a ·II· d'abril, any ·MCCCCXVI·.

[57] Com lo rey Alfonso regnà en Aragó¹³⁵⁸

N'Alfonso començà a regnar après d'aquell en l'any ·MCCCCXVI·. Aquest, volent complir ço que son pare havia promés, tramés sos misatgers al Consili de Costança. E com hi foren tots los misatgers, los electors de les cinch nascions als quals se pertany de fer la elecció en semblant cars, ço és, de Ytalia, de Alamanya, de Ffrança, de Anglaterra e d'Espanya, elegiren ·VI· hòmens de cascuna nació, los quals, ensemps [ab]¹³⁵⁹ los cardenals allí assistents, fessen elecció de hun vertader papa. E tots hajustats e units en lo conclavi a ·XI· dies de nohembre de l'any Mil ·CCCCXVII·, concordats [198r] a una veu, elegiren en papa lo cardenal de sent Àngel, appellat Martí, de nació de Roma.¹³⁶⁰

En l'any ·MCCCCXIX·, l'estol de Portugal vench a Septa, qui era assetjada, e pres ·XXV· galeres del rey de Granada e desasetjà la vila.

E en lo dit any, lo rey d'Anglaterra passà en Ffrança e pres molta terra. E per havant, en l'altre any, hagué-sse'n a tornar en ça terra per la guerra que li feyen los scots, e lo dalfí cobrà ça terra.

En aquest any de ·XX· foren grans mortaldats universalment per tot lo món.

En aquest any metex lo dalfí de Ffrança matà lo duch de Burgunya.

¹³⁵⁸ El regnat d'Alfons el Magnànim adquireix un major grau de detall que no la majoria dels seus antecessors. L'admiració que provoca el monarca en el nostre cronista i la minuciositat amb què explica les campanyes napolitanes del Magnànim sembla motivat pel fet que els esdeveniments narrats en aquests capítols finals de la crònica coincideixen, molt probablement, amb el moment de la seua redacció, o, almenys, a un moment molt pròxim a aquesta.

¹³⁵⁹ La preposició *ab*, a l'ACV Ms. 400 (F.17r).

¹³⁶⁰ Al marge esquerre: «Com fo feta vera elecció de papa Martí. E visqué XVI anys II meses. Fo de casa de Colupna».

En l'any de ·XX·, a ·XIII· de maig, partí lo rey Alfonso d'Aragó ab gran estol de catalans e anà a Malorqua. E d'aquí, en lo mes de juny, passà-se'n en Cerdenya e quant fou aquí pres Langosardo. E a ·XI· d'agost pres Sàcer a pati; e lavors tota Sardenya fonch passíficament sua. En après, passà en Còrcega e pres Calbi, qui era de genovesos, e asetjà Bonifaci per mar e per terra. E tenint-lo molt destret de fam, vengueren los genovesos ab ·XX· naus¹³⁶¹ grans, ben armades e fornides de vitualles, e ab gran treball acostaren-se al mur del castell e, ab gran affany e pèrdua de lurs gents, forniren de vitualles lo dit loch muntant aquelles ab cordes, que no gossaren exir en terra. E fet açò, anaren-se'n, e lo rey romàs en lo setje. E après ·VIII· dies, tornà-sse'n en Cerdenya, pus lo dit loch era provehit de vitualles, lo qual era molt fort.¹³⁶²

En après, lo rey passà-se'n en Cicília e tench aquí cortz als cicilians. Estant lo dit rey Alfonso en Cicília, vengueren-li misatgers de madama Johanel·la, reyna de Nàpols, supplicant e pregant-lo de part de aquella que la volgués emparar [e] ajudar-li contra lo duch d'Enjou, don Luýs, qui la guerrejava; e que si·u fahia, ella lo affillaria e li daria lo regne de Nàpols [198v] après son obte, la qual cosa lo rey acceptà.

¹³⁶¹ A l'ACV Ms. 400: «·VIII· naus» (F.17r).

¹³⁶² Del setge de Bonifaci i la presa de les galeres genoveses, també en dóna compte el *Llibre de memòries*:

A 21 de octubre, dit any, lo senyor rey don Alfonso mes lo siti sobre la vila de Bonifaci en la isla de Còrcega.

A 23 de octubre, dit any, al senyor rey don Alfonso vinch nova com huit galeres de genovesos, ben armades, anaven cercant la armada del senyor rey. Sabent la nova, tramés güit galeres ben armades ab lo senyor frare Romeu de Corbera, mestre qui fon de Montessa, lo qual fon capità del rey, e encontrant-se al port del compte, pres-ne les sinch e les tres desbaratà. E ell tornà al senyor rey ab la gran victorià que havia aguda (BNP Ms. Esp. 147: 327).

[58] Com passà lo rey don Alfonso en Nàpols

En après, lo dit rey, a ·VII· del mes de juliol de l'any ·MCCCCXXI·, passà en lo dit regne de Nàpols ab grans navilis de naus e galeres de cathalans¹³⁶³ e ab molta gent d'armes de cavall e de peu. E vench a la ciutat de Nàpols, hon fou rebut molt altament ab gran goig e plaer per la dita reyna e per tots los de la ciutat e de tota la terra; e li fonch feta gran festa e honor.

E de continent, fet açò, la reina desús dita lo affilà e·l pres per fill, e féu-li donació après son obte del regne de Nàpols ab aquelles cartes e fermes que s'i merexien. E lo dit rey Alfonso li promés e li jurà ab sagrament de valer e ajudar-li per tota ça vida contra lo dit duch d'Anjou e d'altres. E lavors fet açò, los prelats e barons, ciutats e viles en la major part del dit regne feren-li sagrament e homenage de fealtat e d'èsser leals e fels e bons vessalls seus.

En après, lo rey hordenà ses gents e hac hun capità de Ytàlia, que havia nom Bracho,¹³⁶⁴ qui era ja aquí ab ·II· mil ·DCC· hòmens d'armes a cavall, e ab ·MCCC· de cavall que y havia de cathalans, que foren entre tots [·III· mil].¹³⁶⁵ E ell féu la guerra contra lo duch d'Anjou e li féu dessetjar la dita ciutat e tornar enrere, lo qual après se n'anà en Roma. E d'aquí havant, lo dit rey ab lo dit capità feren la guerra e hagueren moltes batalles ab les gents del dit duch.

En l'any ·XXI· e ·XXII· foren grans morts generalment per tot lo món.

En l'any ·XXII·, lo mestre de Muntesa ab ·IX· galeres desbaratà ·X· galeres de genovesos e pres-ne les ·VII· galeres e portà-les al rey en Nàpols a ·XX· d'abril.

¹³⁶³ L'ACV Ms. 400 obvia el terme *cathalans*: «En après, lo dit rey, a ·VII· del mes de juliol del dit any ·XXI·, passà en lo dit regne de Nàpols ab gran navili de naus e galeres e ab molta gent d'armes de cavall e de peu» (F.17v).

¹³⁶⁴ A l'ACV Ms. 400: «Brachio» (F.18r). Es tracta del *condottiere* Braccio da Montone, que va lluitar al servei d'Alfons el magnànim contra Joana II de Nàpols i Lluís d'Anjou (Sáiz Serrano, 2008: 23).

¹³⁶⁵ «·III· mil» a l'ACV Ms. 400 (F.18r).

Esdevench-se en aquest any de ·XXII· que·ls ffrancesos e anglesos hagueren batalla en Ffrança e foren vençuts los anglesos; e morí en lo camp [199r] Thomàs, germà del rey d'Anglaterra. E per havant en aquest any meteix, morí en Ffrança lo rey d'Anglaterra de glànola. E axí metex, morí lo rey de Ffrança [de malaltia]¹³⁶⁶ e fou rey de Ffrança lo dalfí, son fill.

En aquest any de ·XXII·, en lo mes de maig, lo rey de Castella pres l'infant don Enrich, mestre de Sentyago e germà del rey d'Aragó, e mes-lo en lo castell de Mora pres e ferrat. E la infanta, muller del dit mestre, germana del rey de Castella, de continent se'n passà en Aragó, e acompanyà-la Roy¹³⁶⁷ Lopes d'Àvalos, conestable de Castella, e vench al castell de la Mola¹³⁶⁸ perseguint-la los castellans. E aquí, lo noble don Pero Maça receptà-la. E après, d'aquí acompanyà aquella ab molts de cavall e vench a Cullera, e d'aquí estech en lo castell de Dénia. E per havant, vench-se'n a València ab guiatge del rey.

En aquest any metex de ·XXII·, l'infant don Pedro, germà del rey d'Aragó, passà en Nàpols ab dos naus armades per servir lo rey en lo mes de octubre. En aquest temps e any metex, don Pero Maça passà ab molts gentils hòmens ab una nau armada per los affers de la infanta en Nàpols, hon fou rebut molt alegrament per lo rey. E parlant ab aquell, lo rey li manà que se'n tornàs per los affers de la infanta, muller del dit mestre, e aribà deçà en lo mes de març.

¹³⁶⁶ «De malaltia» a l'ACV Ms. 400 (F.18r).

¹³⁶⁷ Al BNM mss/17711: «Roíz». A l'ACV Ms. 400: «Roy». Es tracta de Ruy (o Rodrigo) López d'Àvalos, comte de Ribadeo i conestable de Castella; pare d'Enyego d'Àvalos, camarlenc del regne de Nàpols i, segons les recents aportacions de l'investigador Abel Soler, l'autor de la novel·la *Curial e Güelfa* (Soler, 2017). Ruy López d'Àvalos fou desterrat per Joan II de Castella per les seues conspiracions en favor de l'infant Enric d'Aragó (Vinyes i Vilà, 1996: *Enyego d'Àvalos*).

¹³⁶⁸ José Hinojosa, potser per l'aparició anterior del castell de Mora (Castella), on van empresonar l'infant Enric, transcriu ací, de nou, «castell de la Mora» (Hinojosa, 1979: 49). No obstant, tant l'ACV Ms. 400 (F.18r) com el BNM mss/17711 indiquen en aquest punt «castell de la Mola». En aquest cas, es tracta, efectivament, del Castell de la Mola (Novelda), d'on era senyor Pere Maça, el qual va acollir la infanta Caterina quan fugia de Castella després de l'empresonament del seu marit, l'infant Enric (Maza de Lizana, 2017: 402).

En l'any ·XXII·, a ·XX· de dehembre, morí papa Benet *olim* en Paníscola.¹³⁶⁹ E per havant, en l'any ·XXIII· e a ·VIII· de juny, los cardenals qui eren en Paníscola elegiren papa mossén Gil¹³⁷⁰ Sanches Munyoz.¹³⁷¹

En aquest temps,¹³⁷² en lo mes d'abril, partí lo gran estol de Barchinona per anar en Nàpols en hajuda del rey. E foren ·X· naus e ·XII· galeres e fonch capità lo comte de Cardona. E passà-y molta gent d'armes e gran noblea de Cathalunya, cavallers e barons, e gent molt assenyalada.¹³⁷³ [199v]

[59] Com volgueren matar lo rey Alfonso en Nàpols

Estant lo rey d'Aragó en la ciutat de Nàpols en lo Castell Nou, ab molt gran puxança e molt gran honor e en repòs, acordà e hordenà de passar e lexar serts capitans ab certa gent d'armes en lo realme de Nàpols, e que ell, vengut l'estol de Cathalunya, se'n tornàs en Aragó.

Esdevench-se que madama Johanel·la e alguns comtes e barons e altres de Nàpols, havent gran desplaer e enveja de la honor e bé del dit rey, per gran malvestat tractaren e deslliberaren que·l dia de Corpus Cristi, anant lo rey en la professó, que·l matassen e a tots los cathalans; e hun hom qui era estat en consell d'aquells dix-ho al rey. E ladonchs, lo rey se guardà e tramés a dir al gran senescal de madama Johanel·la que vengués al Castell Nou a parlar ab ell; e quant hi fou, lo rey lo féu pendre e, de continent, lo rey se n'anà al castell de

¹³⁶⁹ La notícia de la mort de Benet XIII, segons el *Llibre de memòries*:

A 28 de dehembre, dit any, finia sos darrers dies en la vila de Paníscola papa Benet de Luna, nostre sanct pare (BNP Ms. esp. 147: 332)

¹³⁷⁰ Gil Sánchez Munyoz, antipapa (1423-1426), elegit per tres dels quatre cardenals de Benet XIII a Peníscola, adoptà el nom de Climent VIII. Després reconegué l'autoritat del papa Martí V, que el va reconciliar amb l'Església i el va nomenar bisbe de Mallorca (Walsh, 2015: *Clement (VIII)*).

¹³⁷¹ Al marge dret: «Gil Sànxex Muñoz».

¹³⁷² A l'ACV Ms. 400: «En aquest any ·XXIII·» (F.18v).

¹³⁷³ A l'ACV Ms. 400: «E passà-y molta gent d'armes notable e senyalada» (F.18v).

Capuana, hon era dona Johanel·la.¹³⁷⁴ E quant foren aquí entrats quatre de cavall per lo portal, lo portaler¹³⁷⁵ volch¹³⁷⁶ tancar les portes e aquells ab les lances contrastaren-lo-y e sortiren en lo pont. E aquell, ladonchs, tancà-los les portes e, de continent, los que eren en les torres lançaren canteres e lances, e donaren al rey hun colp de lança en la barreta; e lo fill de mossén Berenguer de Bardaxí¹³⁷⁷ levà's la sua barreta del cap e posà-la en lo cap del rey.¹³⁷⁸ E tanta era la gent, que·l seu cavall no·s podia moure per bé que·l ferís dels sperons, de què lo rey se vehé en gran presa e perill. E la gran remor e brogit se mogué en la ciutat, que lo rey ab los altres, ab gran sforç, perill e treball, se reculliren en lo Castell Nou; e açò fou a ·XXVI· de maig.

¹³⁷⁴ La transcripció de José Hinojosa, en aquest punt, salta de «Castell Nou» a «castell de Capuana» i perd el fragment que inserim tot seguit entre claudàtors, que sí que hi és a l'ACV Ms. 400 (F.19r):

«E ladonchs, lo rey se guardà e tramés a dir al gran senescal de madama Johanel·la que vengués al Castell [Nou a parlar ab ell; e quant hi fon, lo rey lo féu pendre e, de continent, lo rey se n'anà al castell] de Capuana, hon era dona Johanel·la.¹³⁷⁴ E quant foren aquí entrats quatre de cavall per lo portal, lo porter volch tanquar les portes e aquells ab les lances contrastaren-lo-y e sortiren en lo pont» (Hinojosa, 1979: 50).

¹³⁷⁵ A l'ACV Ms. 400: «porter» (F.19r).

¹³⁷⁶ Al BNM mss/17711: «Vench»; a l'ACV Ms. 400: «volch» (F.19r).

¹³⁷⁷ Mossén Berenguer de Bardaxí, aragonés nascut a Benasc, fou compromisari a Casp, home de confiança de Ferran d'Antequera, conseller d'Alfons el Magnànim i nomenat per aquest justícia d'Aragó en 1420 (Vinyes i Vilà, 1996: *Berenguer de Bardaxí*). La *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, quan explica aquest episodi, deixa en blanc el nom del protector del rei:

e fonch-li lançada huna cantera del castel, que donà sobre lo col de l'aqua que cavalcava, que li féu ficar los genols an terra, e mossén (blanc) li mes huna bacineteta al cap al dit senyor rey, que li féu gran valença (Rodrigo Lizondo, 2011: 170)

¹³⁷⁸ En aquest fragment, el copista de l'ACV Ms. 400 altera l'ordre de la redacció:

E aquell, ladonchs, tanquà les portes e, de continent, los qui eren en les torres lançaren canteres, e lo fill de mossén Berenguer de Bardaxí levà's la sua barreta del cap e posà-la al rey, e donaren al rey hun colp de lança en la barreta (F.19r).

E l'endemà fou vengut Sforço,¹³⁷⁹ hun gran capità, en hajuda de dona Johanel·la ab ·MD· rocins; e lo rey féu-hi exir aquí prop la ciutat ·M· de cavall e combateren-se ab aquell, havien-ne lo millor los del rey. E estant axí, exiren del castell de Capuana¹³⁸⁰ [200r] ·CCC· hòmens d'armes ab pus de ·IIII· mil hòmens de la ciutat e feriren als del rey en les spatlles, e ladonchs se desbarataren e foren-ne molts presos e perderen ·DCCC· cavalls; e los que pogueren escapar meteren-se en lo Castell Nou ab lo rey.

E a ·XXVIII· de maig, vengueren de Cicília dos naus carregades de farina e bescuyt¹³⁸¹ e de moltes altres vitualles, e lo rey tramés una fusta en Cicília a cercar l'estol de Barçalona. E los cicilians, que saberen la nova del rey, hagueren-ne molt gran desplaer. E passà mossén Bernat de Cabrera ab ·V· comtes de Cicília ab molta gent d'armes e carregaren una fusta d'ous e de altres medecines per als malalts.

E quant vench lo ·VIII· dia de juny, lo gran estol de Cathalunya plegà e arribaren en terra, e Sforço e los de la ciutat enbarreraren e enparedaren los carrers¹³⁸² qui eren a la mar.

E l'endemà, ab consell del rey, ordenaren tres batalles, ço és, lo comte de Cardona en la una, e en l'altra lo comte de Pallàs, e·n l'altra en Martí Johan de Cervelló enfront dels dits carrers;¹³⁸³ e·n hun colp ab gran esforç, tot ho

¹³⁷⁹ A l'ACV Ms. 400, igualment, «Sforço» (F.19r). Es tracta de Muzio Attendolo Sforza, capità i conestable de la reina Joana II de Nàpols (Ryder, 1992: 106).

¹³⁸⁰ Al BNM mss/17711: «Càpua»; a l'ACV Ms. 400: «Capuana» (F.19r).

¹³⁸¹ A l'ACV Ms. 400: «Vengueren e arribaren dos naus de Sicília carregades de farina e bescuyt» (F.19r).

¹³⁸² Al BNM mss/17711: «carros»; a l'ACV Ms. 400: «carrers» (F.19v). El *Dietari del Capellà d'Alfons el Magnànim*, tot i que para més atenció a la batalla naval que no a la terrestre, explica:

Emperò, Déu ajudant, los nostres hagueren molt animosament victòria e se n'entraren en la ciutat de Nàpols, matant e cremant quant denant los venia, e coregueren e cremaren lo carer de Capuana e lo carer de Nido (Rodrigo Lizondo, 2011: 172).

¹³⁸³ Al BNM mss/17711: «carros».

hagueren destruït e trencat e entraren per la ciutat matant e offegant aquells. E Esforço fugint fora la ciutat e los del rey derrocaren e offegaren la major part de la ciutat e mataren infinida gent. E hagueren pres en aquell dia lo castell de Capuana, si no que dona Johanel·la tramés a dir al rey que·s metria en son poder per lo matí; e aquell, cuydant-se que axí seria, no hi posà guardes. E ella, a miya nit, ensemps ab Sforço que y vench, anà-sse'n en un castell prop d'aquí e porta-sse'n los presos. Estimaren lo robo que fonch fet per los cathalans¹³⁸⁴ en Nàpols ·CCCC· mil ducats.

E de continent, lo rey asetjà lo castell de Capuana,¹³⁸⁵ hon era romassa molta gent senyalada e moltes dones e donzelles ab gran haver. E lo rey féu tapiar entorn lo dit castell en manera que no y podria entrar [200v] ni exir degú.¹³⁸⁶ E en aquest cas, lo capità Bracho no era ab lo rey, car era anat a·ssetjar lo castell de l'Àguila.¹³⁸⁷

E tenint asetjat lo dit castell, vench Esforço ab ·II· mil hòmens de cavall e ab ·III· mil hòmens de peu per soccòrrer e fornir lo castell de Capuana,¹³⁸⁸ e lo rey tramés-li a l'encontre la sua gent e mataren-los ·CCCC· cavalls e molts hòmens; e feren fogir lo dit Sforço,¹³⁸⁹ que no s·i acostà de dues milles.

E fet açò, lo rey combaté stretament lo dit castell ab bonbardes e altres artelleries e derroquà la torra principal e féu rebllir¹³⁹⁰ la sisterna principal de la

¹³⁸⁴ L'ACV Ms. 400 se salta «per los cathalans» i explica: «Estimaren lo robo que fon fet en Nàpols ·CCCC· mil ducats» (F.19v).

¹³⁸⁵ Al BNM mss/17711: «Càpua»; a l'ACV Ms. 400: «Capuana» (F.19v).

¹³⁸⁶ A l'ACV Ms. 400:

on era romasa molta gent senyalada e moltes dones e donzelles ab molt gran haver, e féu tapiar entorn lo dit castell, en manera que no y podria entrar nengú (F.19v).

¹³⁸⁷ Àguila.

¹³⁸⁸ A l'ACV Ms. 400: «lo dit castell» (F.20r).

¹³⁸⁹ A l'ACV Ms. 400: «e feren-lo fugir que no s·i acostà a dues milles» (F.20r).

¹³⁹⁰ A l'ACV Ms. 400: «e fon uberta la sisterna de l'aygua» (F.20r).

aygua. E ladonchs, los qui eren en lo castell clamaren mercé al rey que·ls salvàs la vida e retien-li lo dit castell; e lavors lo rey los perdonà e aquells li liuraren lo castell e se n'anaren ab ço de lur. E après, lo rey, de continent féu tornar e adobar tot ço que era derrocat en lo dit castell e stablí e forní aquell de moltes balestes¹³⁹¹ e de moltes vitualles.

En après, lo dit rey passà personalment en la ylla de Iscla, que és ·XX· milles luny de Nàpols, e pres per força d'armes la ciutat de Iscla e lo castell, qui era molt fort; e lo rey cobrà los presoners que tenia madama Johanel·la, e lo rey liurà-li lo gran senescal per aquells.

E fet açò, lexà don Pedro visrey e capità de Nàpols ben acompanyat de molta nobla gent, ço és, lo príncep de Tàrantol, Ffrancisco de Urcino, e lo ffill de Bracho, e altres ab ·IIII· mil de cavall, e recollí's¹³⁹² lo dit rey don Alfonso e mes-se en mar lo primer dia de setembre del dit any per tornar-se'n en Cathalunya. E ven-se'n a Gayeta [e], per fortuna de temps, <e> no poch navegar.

E a ·XXIII· de nohembre començà a navegar, e passant per les mars de Prohença vench a Marcella, e trencant la cadena del port entrà e pres la ciutat de Macella robant, cremant, destrouint aquella. E stech aquí tres dies e portàsse'n algunes relíquies de sants¹³⁹³ [que y havia e sant Luýs.¹³⁹⁴ E partint-se de

¹³⁹¹ A l'ACV Ms. 400: «de molts ballesters» (F.20r).

¹³⁹² Al BNM mss/17711: «recolí's» a l'ACV Ms. 400: «recollí's» (F.20r).

¹³⁹³ En aquest quadern s'ha perdut l'antic foli CCIV. Recuperem la informació a partir de ACV Ms. 400 (F.20v-21v)

¹³⁹⁴ El *Llibre de memòries* també es fa ressò del trencament de la cadena del port de Marsella per part de l'estol d'Alfons el Magnànim:

Com lo senyor rey don Alfonso vench de Nàpols del primer viatge e arribà a Palamós lo primer dia de dehembre any 1423, e pasant per Marsella, rompé la cadena del port y prengué lo cos de sent Lluís, i·l portà a la Seu de València (BNP Ms. esp. 147: 333).

aquí arribà ab tot lo seu estol. E a ·v· del mes de deembre vench a la ciutat de Barcelona, hon fon rebut molt altament e li fon feta gran festa.

Esdevench-se que en la fi de l'any ·XXIII· e en lo començament de l'any ·XXIII· foren grans pluges generalment. Duraren set setmanes més que plogué contínuament, per les quals foren derrocades moltes cases e molts hedificis e murs de les ciutats e viles, per la qual plaga foren fetes moltes processons e dejunis e pregàries a Déu que cessasen.

Esdevenchse après que·l dit rey n'Alfonso se'n fon tornat en Cathalunya, que en l'any ·XXIII·, en lo mes de ffebrer, vench madama Johanel·la e lo rey Luýs, e d'altra part vench gran estol de jenoveses, e tota la terra se rebel·là contra lo rey d'Aragó. E entraren en la ciutat de Nàpols e assetgaren lo dit don Pedro e los cathalans que y eren en lo Castell Nou, e tots dies havien batalles ab aquells. E quant lo rey d'Aragó sabé açò, féu fer gran armada de galeres. E fon capità de l'estol don Ffrederich, comte de Luna, fill natural del rey *quondam* de Sicília, lo qual partí ab dit estoll a ·XXI· dia de juny de l'any ·XXIII·. E lo dit don Ffrederich, ab l'estol, vench en Nàpols e rebé lo dit infant don Pedro e los cathalans qui eren en lo dit Castell Nou, e mes aquells en les naus e forní e [21r] guarní lo dit Castell Nou de vitualles e de gent d'armes [e] vengueren-se'n tots en Sicília.

E per avant vengueren a la ylla dels Quèrquens, que és del rey de Tuniç, e prengueren-la e barrejaren-la tota e mataren tots los moros veylls e veylles que y eren, e portaren-se'n tots los altres, e tornaren-se'n en Sicília.

E en après a ·X· de març del any ·CCCCXXV·, lo dit don Ffrederich partí de Sicília e romàs lo dit infant don Pedro ab l'estol en Sicília; e don Frederich vench en regne de València, e arribà en Paníscola.

En après, lo dit don Pedro partí de Sicília ab tot lo seu estol en lo mes de abril de l'any ·XXV· e vench en Jènova, e pres totes quantes fustes trobà en lo port de aquella, e assetgà la dita ciutat per mar. E d'altra part, los florentins e lo duch

veyll de Jènova, qui era foragitat, vengueren ab ·XIII· mil hòmens entre de cavall e de peu, e assetgaren la dita ciutat per terra, e tenien-la molt destreta per mar e per terra.

En après, lo duch veyll de Jènova, que havia nom micer Thomàs de Campo Fregoso, ensemps ab los fflorentins, prengueren alguns castells en la ribera de Jènova, per la qual cosa los jenoveses armaren ·VII· naus de molta gent ab ·II· mil hòmens a cavall que y havia de lombarts en lur ajuda per terra, e cobraren un castell que no era molt ffort, que havien desemparat los fflorentins. En après assetgaren un altre castell, qui era fort.

Lavors, l'infant don Pedro vench ab l'estoll e hisqué en terra ensemps ab los florentins e lo duch veyll, e combaté's ab los sobredits en un pas estret e vencé aquells, e perderen-s'i, dels lombarts e dels jenovesos, ·III· mil hòmens entre morts e presos.

Esdevenchse que'l dit n'Alfons, rey d'Aragó, entenen ab gran affecció en lo delliurament de son frare l'infant don Enrich, [21v] mestre de Sentiago, lo qual era pres en lo castell de Mora, ffetes algunes missatgeries al rey de Castella, ajustà grans gents de cavall e de peu molt ben armades e ricament arreades, e en lo mes de agost de l'any Mil ·CCCCXXV· vench-se'n en Taraçona, qui és en frontera de Castella e de Navarra, e posà son real e tendes en los camps per cor de entrar en Castella.

E aquí vench l'infant don Johan, son ffrare, qui era ab lo rey de Castella, axí com a missatger seu ab poder bastant de aquell, dient e proposant al dit rey n'Alfons, de part del dit rey de Castella, que aquell lo pregava] [201r]¹³⁹⁵ que no li entràs en la terra e que ell li soltaria e li donaria de lliurament son frare e li tornaria lo maestrat e li daria totes les rendes que n'eren exides de tot lo temps que era stat pres. La qual cosa lo dit rey n'Alfons acceptà e lohà e atorgà, e fou en bona concòrdia ab aquell. E <fou> de continent, lo dit infant don

¹³⁹⁵ El manuscrit BNM mss/17711, després de la pèrdua d'un foli, reprén ací la narració.

Johan tramés la dita conconcòrdia per Johan Carrillo a dit rey de Castella, lo qual fermà e atorgà aquella.

E fet açò, lo dit rey n'Alfons, a quatre de setembre del dit any, tramés lo noble don Pero Maça per misatger al rey de Castella per haver e rebre lo dit infant don Enrich e portar-lo al rey d'Aragó, lo qual fou rebut honradament per aquell, e splicada la misatgeria, lo dit rey se mes en tractejar ab aquell.

En aquest temps, morí lo rey de Navarra, sogre de l'infant don Johan, e per esforç e hajuda del rey Alfons, fonch fet e jurat rey de Navarra lo dit infant don Johan, son frare.

Seguí's en après que, ab tracte e ab giny de alguns qui feren fer e consellaren la presó del dit infant don Enrich, lo rey de Castella, per esguard de aquells, féu e ordenà, per bé de pau e bona concòrdia dels regnes, certs capítols concloents en especial, e prometent que no farien mal ni dan al dit infant don Anrich ni a sos valedors. Los quals capítols ell jurà ab segrament de tenir e servir. E tots los sobredits e los prelats, comtes e rics hòmens e ciutats de Castella, per semblantment los jurà lo rey d'Aragó. E los prelats, comtes e nobles, hòmens e ciutats del seu regne, que no valrien ni darien consell, favor ni hajuda al dit infant don Anrich contra los sobre dits.

E fet açò, lo dit rey de Castella manà soltar e traure de la presó lo dit infant e liurar-lo a Pedro d'Estúnyega, e a Johan de Servera que'l portassen al rey d'Aragó. E rebuda la ferma de aquell, bé acompanyat de molta notable gent, vench [201v] a Taraçona, hon era lo dit rey d'Aragó, a ·XXVIII· dies de octubre de l'any desús dit. Lo qual fonch rebut molt alegrament per lo rey e per la reyna e per la infanta, ça muller, hi'n feta gran festa per tot lo seu regne. D'on appar que estech pres lo dit infant ·III· anys e ·VIII· mesos. E d'aquí vingueren-se'n tots a València, hon foren rehebuts altament e feren gran festa e grans justes e torneigs e moltes altres alegries.¹³⁹⁶ E a ·XXIII· de juliol de

¹³⁹⁶ La narració d'aquesta notícia, més breu, al *Llibre de memòries de València*:

l'any ·XXVI·, lo dit infant e sa muller se'n tornaren en Castella e cobrà lo Maestrat e vench-se'n ha Ucanya.

E esdevench-se a ·XXVIII· de maig del dit any que·l comte d'Urgell, qui estava pres en Castella en lo alcàcer de Madrit, fo portat e mes en presó en lo castell de Xàtiva.¹³⁹⁷

E seguí's en l'any ·XXVI· que los florentins e los venecians se uniren en una valença e feren liga contra lo duch de Milà e contra los genovesos. E pagaren lo sou al dit infant don Pedro e donaren-li comiat, lo qual se'n vench en Cicília e·n après, vench-se'n a València. E lavors los genovesos tractejaren de pau ab lo rey d'Aragó e prometeren-li dar Bonifaci e Calbi en Còrcega e castell genovés en Cerdenya e pagar-li totes les despeses que havia feytes. E lo rey féu pau ab aquells, la qual se cridà en València a ·XXVII· dies de maig de l'any dessús dit.¹³⁹⁸

<E sdevench-se en lo dit any dessús dit> E sdevench-se en lo dit any de ·XXVI· en lo mes de setembre que·l soldà de Babilònia ajustà turchs e xarquesos e altres gents e vengueren ab gran navili e moltes gents d'armes de peu e de cavall en la ylla de Xipre a tracte de genovesos. E lo rey de Xipre isqué'ls a la batalla e fou vençut e pres per aquells.¹³⁹⁹ E fóra mort si no per

A 21 d'octubre, dit any, fon feta concòrdia entre lo senyor rey don Alfonso e lo rey de Castella sobre la delliberació de l'infant don Henrich, e los capítols fets per causa de la concòrdia (BNP Ms. Esp. 147: 338).

¹³⁹⁷ El dietari del Capellà d'Alfons el Magnànim enllaça aquesta notícia amb la de la mort del comte:

En l'any de MCCCCXXVI, a XXVIII de mag, portaren pres don Jaume, compte d'Urgel, de Castella, e fon mes en lo castell de Xàtiva ben guardat. En l'any MCCCCXXXIII, a Cinquagesma, morí lo dit don Jaume, compte d'Urgel, en lo castel de Xàtiva, e fon soterrat en la església dels Frares Menós de Xàtiva, entrant en la església après del portal, a través, que tothom lo calsiuà. (Rodrigo Lizondo, 2011: 177).

¹³⁹⁸ Al marge dret: «Rey de Chipre».

¹³⁹⁹ Els *Annals Valencians* contenen una brevíssima referència a l'empresonament del rei de Xipre:

En l'any MCCCCXXV fon pres lo rey de Chipre (Cabanès, 1983: 28).

mossén Galceran Suàreç, natural de València, qui·l deffené valentment. E lo germà fonch mort en lo camp, e molta gent, e prengueren Nicòsia e robaren quasi tota la ylla, exceptat Famagosta, qui era de genovesos, e portaren-se'n lo dit [202r] rey pres, e tota la presa que havien feyta en Babilònia. E en l'any següent fou rescatat per cent cinquanta mília ducats.

En après, a ·X· de març de l'any ·XXVII·, lo rey tramés misatgers en Roma al papa per lo procés que aquell li fahia, ço és, lo noble mossén Gualvany de Billena e mossén Johan de Funes, per posar rahons e appellació davant lo papa, los quals foren rebuts alegrament, e fou admesa la appellació per aquell e los fou feta gran honor.

Seguí's en après, a ·V· de març de l'any ·XXVII·, que foren grans terratrèmols dellà Gerona, en lo loch de Mer, e foren vists molts sperits mals qui anaven a cavall en torn del loch, tots negres, e caygueren los murs e totes les cases del dit loch de Mer, e de molts altres lochs entorn, e no y morí neguna persona.

E après, a ·II· del mes de abril del dit any ·XXVII·, féu gran terratrèmol en Barçalona que durà ·CX· dies o pus, en tant que les demés gents jahien o staven deffora la dita ciutat e fahien grans professons. En tant que la ciutat agué a fer misatgers al rey, qui era en València, supplicant-lo que·ls trametés frare Mateu, de l'orde dels frares menors, molt sant preycador, natural de Gergent de Cicília, lo qual era aquí en València, qui feya molts miracles. Lo qual, a pregàries del rey, hi anà ab una galera. E quant fou en Barchinona, lo terratrèmol era molt fort e terrible, que·n feya ·X· o ·XII· vegades entre dia e nit. E lavors aquell féu fer grans proffessons e molt devotes e dejunis, anant descalsos e plorant e clamant mercé a Déu. E féu fer hordenar a la ciutat moltes bones ordinaciones e santes de no jurar ni de no jugar a nengún joch e dels arreus de les dones.¹⁴⁰⁰

¹⁴⁰⁰ El *Llibre de memòries* recull la notícia dels terratrèmols a Catalunya, no esmenta el paper de Mateu d'Agrigento, però aprofita per indicar la salvació de la ciutat de València gràcies a les pregàries:

En l'any ·MCCCCXXVII·, lo riu de València, Guadaluviar, vench molt gran e molt fort, que derroquà lo Pont dels Serrans e lo Pont del Temple e de la Mar, e [202v] somogué dues arcades del Pont de la Trinitat e entrà en la Trinitat e en lo Real del rey en statura de ·v· palms. E derrocà moltes cases e hedeficis en lo camí dels Serrans e féu molt dan en los camps. Axí mateix, féu gran mal en Aragó e per tota la ribera del riu avall tro en València.¹⁴⁰¹

Com la ciutat féu solemne processó per aplacar la ira de Déu, com havia terratrèmols per molts regnes y especialment en Catalunya, en lo mes de maig, plagués a Déu conservar-ne aquesta ciutat per mijans de pregàries» (BNP Ms. Esp. 147: 340).

Respecte a fra Mateu d'Agrigento, que segons la Crònica estava a València durant els terratrèmols de Catalunya en abril de 1427, el *Dietari del Capellà* diu que va arribar a València més endavant:

En l'any de MCCCCXXVIII, a XXVII de octubre, vengué frare Matheu en València (Rodrigo Lizondo, 2011: 178)

¹⁴⁰¹ Amb la notícia d'aquesta inundació finalitza la còpia continguda al BNM mss/17711. La notícia de la riuada del Túria de l'any 1427 també hi és present al *Llibre de Memòries*:

«En lo present any vench gros lo riu de València e aplegà al Espital de Enclapes cinch palms en alt dins l'Espital; e llavors se féu la argamasada que va del pont dels Serrans a la Saydia» (BNP Ms. Esp. 147: 342).

[ACV Ms. 400 (23v-26v)]

[60] [Final del Cisma d'Occident]1402

[23v] En l'any ·MCCCCXXVIII·, a ·XV· de maig, vench micer Johan de Ffunès, lo qual era missatger ensemps ab mossén Galvany de Vilena per lo rey en Roma, al papa e portà bona concòrdia entre el papa e lo dit rey, de què·n fon feta festa per lo papa en Roma. En après vench lo legat del papa, ço és, lo cardenal de Ffoix, germà del comte de Ffoix, lo qual declarà e explicà la dita concòrdia del papa. E fon feta festa per tota la terra del rey d'Aragó. E lo dit rey féu fer crida per tota la sua terra, que de aquí avant tots aquells que volguessen bulles anassen a Roma al papa a empetrar beneficis.

E en après, a ·XX· de juliol, lo dit legat e micer Alfonso de Borja vengueren a Paníscola, e mossén Gil Sánchez Munyoz reconcilià's e vench a obediència de la Sglésia; e lo dit legat lo abilità a rebre e haver qualsevol beneficis. E ladonch fon sedat e tolt lo Cisma de la Sglésia. E lo dit legat donà lo bisbat de Valencia a micer Alfonso de Borja a ·XXVI· de agost del dit any e consecrà aquell, e pres la possessió del dit bisbat a ·XXX· de agost del dit any.

[61] [Inici de la Guerra amb Castella]

Esdevench-se en l'any Mil e ·CCCC· e ·XXVIII·, a ·XXVII· de maig que·l dit rey n'Alfons anà a la vila de Calatayú ab ·IIII· mil hòmens de cavall e molta gent de peu per ço com Pedro d'Estúnyiga, Pedro de Balasco e Pero Manrich se eren ligats [24r] e units ab Alvaro de Luna, lo qual se era revoltat e havia trencat la

¹⁴⁰² Tal com hem explicat abans, el manuscrit ACV Ms. 400 presenta espais en blanc destinats a la inserció posterior de les lletres capitals i rúbriques, malgrat que aquestes mai no s'arribaren a inserir. Amb tot, aquests espais coincideixen amb cadascuna de les rúbriques de capítols del manuscrit BNM mss/17711. Per tant, hem decidit respectar la separació dels capítols proposada per la còpia de la Catedral de València, que segurament es correspondria amb la separació original. Inserim entre claudàtors les nostres rúbriques en el lloc d'aquests espais en blanc.

pau e promissió feta al dit rey d'Aragó e a l'infant don <Pedro>¹⁴⁰³ Anrich, mestre de Sentiago, e al rey de Navarra.

[62] [Incursions de tropes castellanes]

En seguí's per avant que'l rey, sabent que tots los magnats de Castella se eren ajustats, ço és, Alfonso Pérez de Guzman, Diego López de Padilla, Pero Sarmiento, el almirant de Castella e Alvaro de Luna, Pedro d'Estúnyega, Pero Manrique, Pedro de Velascho, Johan de Mendoza e altres, que foren ·III· mil e ·D· de cavall per combatre ab lo rey. E lo dit rey, qui era entrat ·XX· legües dins Castella, parà'ls batalla. E aquells muntaren-se'n en una muntanya e fferen-se forts aquí, e lo legat e la reyna d'Aragó pregaren lo dit rey que ssesàs la batalla e que'ls farien ffermar al rey de Castella tot ço que'l dit rey volria. E açò fon lo dia de sent Pere a ·XXVIII· de juny. E lavós ssesà la dita batalla.

E tantost lo rey de Castella tramés desixements al dit rey d'Aragó per dos ffaraus, e de continent lo dit rey d'Aragó hisqué de Castella e la guerra fon uberta entre ells. E lo rey de Castella entrà en Aragó e assetgà Cerma e pres aquella, e tornà-sse'n en Castella, la qual en après cobraren los aragonessos, e prengueren les bombardes e bumbarder del dit rey de Castella. E lo rey d'Aragó entrà en Castella e prés Deça e lo castell per fforça de armes. En après prengué la villa de Alpharo e lo castell e tornà-sse'n en Aragó. E axí's corrien los huns als altres.¹⁴⁰⁴

[24v] En seguí's en après, divendres a ·XV· de julliol del dit any, que Alfonso Hianyes Ffajardo¹⁴⁰⁵ vench ab ·CC· de cavall e ·D· de peu a Canals, e los

¹⁴⁰³ A l'original, «Pedro» anul·lat amb una ratlla.

¹⁴⁰⁴ La transcripció de José Hinojosa perd, en aquest punt, la informació que inserim entre claudàtors:

E lo rey d'Aragó entrà en Castella e prés Deça e lo castell [per fforça de armes. En après prengué la villa de Alpharo e lo castell] e tornà-sse'n en Aragó. E axí's corrien los huns als altres (Hinojosa, 1979: 57).

¹⁴⁰⁵ Alonso Yáñez Fajardo II, *adelantado* de Múrcia. En un primer moment, va prendre partit per l'infant Enric. Quan Joan II de Castella el va perdonar, va militar al servei d'aquest, ocupant el marquesat de

hòmens e les dones stalviaren-se en la torre e en lo campanar, tant foren soptats. E los altres robaren tot lo loch e partida de aquells [e] vengueren devés la ciutat de Xàtiva e plegaren a l'olivar damunt lo ravall, e aquí mataren bé ·X· hòmens. E d'aquí anaren a l'alqueria d'en Tallada e n prengueren bé quaranta ànimes e molta roba e moltes bèsties, e anaren-se'n ab tota la presa, car en Xàtiva no y havia ·X· hòmens a cavall, car tots eren ab lo rey. E en la tornada barrejaren Balada e prengueren la Ffont de la Ffiguera, la qual en après prengueren los de Xàtiva. E après, los de Xàtiva entraren e anaren A·lcalà del Riu e prengueren ·VII· mil cabeces de bestiar.¹⁴⁰⁶

[63] [La resposta de les tropes valencianes]

En seguí's en après, a ·VIII· dies de setembre¹⁴⁰⁷ del dit any, que mossén Johan Rotlà, lochtinent de governador de Xúquer ençà, partí de Xàtiva ab ·C· hòmens de cavall e ·II· mil hòmens de peu, e anaren a Capdet per traure'n les dones que y eren, e portaren-les a Biar. E aquí vengueren més de ·I· mil e ·D· hòmens entre de Cocentayna e de Alcoy e de la Vall de Albayda e de les muntanyes, e anaren a Villena lo dimecres dia de Senta Creu, e hixqué'ls lo fill de Fajardo, qui era aquí, e altres ab ·L· rocins; los quals, vehent la molta gent, se recolliren en la vila. E entraren, après de aquells, quatre hòmens dels de Xàtiva, e aquells, ladonchs, giraren e tanquaren les portes. E lavors, lo governador e els altres

Villena i exercint un paper clau en la guerra contra la Corona d'Aragó (Hinojosa, 1987:151-153 & Aldea Vaquero, 2000: *Alonso (II) Yáñez Fajardo*).

¹⁴⁰⁶ El nostre cronista demostra una gran precisió, tant per les dates com per la toponímia. En aquest context d'incursions de tropes castellanés a les comarques centrals, el mateix 15 de juliol de 1429, els jurats de Xàtiva informaven que:

Castellans són plegats a les barreres de Xàtiva, e en la orta prop la moreria han morts e degollats ·VII· o ·VIII· hòmens de aquesta ciutat. E d'aquí han robat tota la alqueria d'En Tallada, nostre ciutadà, portant-se'n tots los moros e mores que eren dins aquella. E axí mateix han cremat moltes cases de la dita alqueria, e de altres lochs e alqueries de la orta de la dita ciutat, e van-se'n ab gran pressa (Sáiz, 2002: 149; nota 20).

¹⁴⁰⁷ Segons la transcripció d'Hinojosa, «octubre» (1979: 57).

combateren la villa ab bombardes e ballestes, e naffraren-los molta gent. E de bel<t>¹⁴⁰⁸ assalt anaren al raval e trenquaren [25r] les portes ab burçons, e entraren e robaren e cremaren aquell e mataren-hi més de ·CL· presonés.

E en aquell dia tornaren-se'n a Biar sans e alegres, que no y perderen sinó quatre hòmens, un de Xàtiva e dos de Alcoy e un moro, e vengueren-se'n a Xàtiva lo divendres a ·XVI· de setembre, e axí ffon venjada la injúria que Ffaxardo féu a Xàtiva falsament, e no pensant-ho ni sabent-ne res, car la guerra no's cridà ni era cridada de dos meses.

En après a ·XV· de octubre, los de Múrcia e lo fill de Ffaxardo corregueren la orta de Oriola ab cent cinquanta de cavall e dos mília hòmens de peu. E lo noble don Johan de Roquafull, lochtinent de governador per lo noble don Pero Maça, governador de Oriola, hisqué'lls a l'encontre ab ·LXXX· de cavall e dos mília hòmens de peu e desbaratà'l, e matà molts e apresonà molts; e singularment ne apresonà dotze dels millors de Múrcia, e mes-los en presó.

En seguí's en lo mes de deembre, que el noble mossén Eximén Péres de Corella, governador de regne de València, ab ·DCCC· de cavall entre nobles, cavallers e altres, e ·III· mil hòmens de peu, anaren a la villa de Almansa, e combateren aquella e robaren e affogaren lo ravall de aquella, e tornaren-se'n a Mora.

E per avant, vengueren a Villena e combateren aquella. E Ffaxardo ab ·CXXX· de cavall hixqué'lls a l'encontre, e lo noble don Pero Maça féu-lo fogir e atacà'l tro a les portes de Villena e matà-li lo cavall; e a peu entrà-sse'n en Villena e tanquaren les portes. E en après, lo noble don Luís Cornell anà a Sax e robà aquell e cremà. E a poch dies après, lo noble mossén Corella, governador de València, anà a Etila e robà e cremà aquella.

¹⁴⁰⁸ A l'original: «belt», amb la *t* ratllada.

Seguí'ns que·ll noble don Pero Maça anà a Blanqua, qui és en Io Vall de Riquot ab ·CXXX· de cavall e ·II· mil hòmens de peu [25v] e robaren e prengueren moltes doblés e florins e argent, e portaren-se'n molt de bé. E venint-se'n, hisqueren-los a l'encontre los de Múrcia ab molta gent de cavall e de peu, e no·ls gosaren combatre ni acostar-se a ells. E aquells se'n tornaren a la host del governador, e tantost se'n partiren e vingueren-se'n a Xàtiva; e aquí·s departiren tots.

En seguí's per avant, a ·XX· de ffebrer de l'any ·XXX·, que·l fill de Ffaxardo vench ab ·CC· de cavall e ·IIII· mil de peu e corregué la orta de Oriola e de Alaquant, e pres ·XXX· de cavall, que no hi havia pus, e pres ·XXXX·hòmens de peu.¹⁴⁰⁹ E per avant vench a Elg e corregué la orta, e aquells hisqueren desordenats e foren vençuts, e perderen ·XXX· hòmens que·ls mataren e ·LXXX·que s'enportaren.

E per avant, a ·VIII· de març del dit any, lo noble n'Anthoni de Vilaragut e lo noble en Ramon Buyll e mossén Johan Tolsà anaren a Hiniesta e prengueren ·XXX· mil cabeças de bestiar, e hixqueren-los Johan de Mendoça e tres altres capitans ab ·CCCC·de cavall e ·DC· de peu; e aquells vengueren-se per lo port de Chirell, e aquí speraren-los ab ·LX· e ·V· de cavall e dos-cents hòmens de peu. E aquells, acostant-s'i, mataren-los alguns de cavall e alguns de peu e tornaren-se'n, e los sobredits portaren-se'n lo bestiar a Dues Aygües.

¹⁴⁰⁹ La transcripció de José Hinojosa perd, en aquest punt, la informació que inserim entre claudàtors:

En seguí's per avant, a ·XX· de ffebrer de l'any ·XXX·, que·l fill de Ffaxardo vench ab ·CC· de cavall [e ·IIII· mil de peu e corregué la orta de Oriola e de Alaquant, e pres ·XXX· de cavall,] que no hi havia pus, e pres ·XXXX·hòmens de peu (Hinojosa, 1979: 58).

[64] [Les acaballes de la guerra amb Castella]

Esdevench-se¹⁴¹⁰ a deu de juliol que'l doctor senyor d'Alcàntera deya que ell daria al noble don Pero Maça Alfonso Yhanyes Ffaxardo e a Fferrando de Illesquas, capità de Requena; e, d'altra part, guinyava que daria los sobredits al dit don Pero Maça. E vengueren aquells a Moxén e entraren lo dit Fferrando de Illesquas e un son nebot e lo dit doctor en la vila e tanquaren les portes [26r] e prengueren aquells e fferraren-los.

En après, a ·XV· de juliol de l'any ·MCCCCXXX·, vengueren los missatgers <del rey d'Aragó> del rey de Castella ab treva a ·V· anys,¹⁴¹¹ però que no's publicàs ni's cridàs tro a ·X· de agost, e que en aquest spay los castellans poguessen córrer la terra en regne de València en satisfacció e smena de la terra que'l rey d'Aragó havia calcigada e correguda del rey de Castella.

E vengueren lo mestre de Calatrava ab mil de cavall e cinch-cents hòmens de peu e corregueren Macaster e Lombay, Carlet e l'Alcudia, e prengueren Antella e affoguaren e combateren Cortes de la Vall de Carce, e perderen-hi trenta hòmens; e combateren tota la Vall de Carce tro a Roseta. E de aquí anaren-se'n a Tous e portaren-se'n bé ·VI· mil cabeces de bestiar menut que havien pres. E lo molt honorable mossén en Bernat Johan, senyor de Thous, pres e tolgué's lo dit bestiar, que no fforen hòmens que's gosassen combatres ab aquell, e retench-se lo dit bestiar; e d'aquí anaren-se'n a Navarrés.

E lo noble don Pero Maça vench de Moxén a ·XXX· de juliol ab trenta de cavall e demanà al capità de Xàtiva que li donàs hòmens a cavall que pogués perseguir los enemichs, lo qual no li'n volgué donar sinó ·X·, qui eren fora en

¹⁴¹⁰ El copista deixa ací espai buit per a la rúbrica però, potser per error, oblida deixar l'espai per a la lletra capital. Per corregir aquest error, el copista escriu la capital *E* fora de la caixa d'escriptura, al marge esquerre.

¹⁴¹¹ Els acords de Majano, concertats a 16 de juliol de 1430 i signats el 25 de juliol d'aquell mateix any, suposaven una treva de cinc anys que posava fi a la guerra entre Castella i la Corona d'Aragó (Salicrú i Lluç, 1998: 264-265 & Vinyes i Vilà, 1996: *Tractat de Majano*).

les barreres. E ab aquells e ab tres-cents hòmens de peu, anà tro en vista de Navarrés e veu que los castellans se'n tornaven ja envés la Vall de Ayora, e de aquí se n'anaren a Requena; e llavors, lo dit noble don Pero Maça se'n tornà a Xàtiva.

E finalment, a nou de agost, lo rey d'Aragó tramés lo seu scrivà de ració ací a Xàtiva ab certs capítols, ffermats e jurats per (26v) ell e per lo rey de Castella e per tots los tres braços, de treva a ·V· anys, de deu de agost avant; e que·l·ls juràs lo Consell de la dita ciutat, e de aquí avant servassen e tinguessen aquella. E per aquesta manera fon finada la guerra e ffon feta treva entre aquells, romanint lo mestre de Sentiago e lo rey de Navarra e don Pedro que no estiguessen en Castella e que no possehissen ses heretats e haguessen les rendes de aquells; e don Frederich que estigués en Castella, e que possehís e hagués les rendes de les heretats que té en Aragó.

E ffon admesa tota la qüestió e debat de la treva e de la pau en poder de quatorze hòmens, ·VII·¹⁴¹² del rey de Castella e ·VII· del rey d'Aragó, e que estiguessen sis mesos en Taraçona e altres sis en Agreda de Castella, e que dins hun any haguessen diffinit la qüestió; e, si no's podien avenir, que elegisquen un tercer, e que a les més veus passàs. E tantost ho meteren en exequió, emperò, que les galeres e les ffustes que eren en la mar poguessen guerrejar dos meses après deu de agost.

Esdevench-se que, dissapte a ·XXVI· de agost, vench l'estoll de Castella a la torre de l'Aljup, prop de Elig, e aquí hixqueren alguns en terra e prengueren la torre; e anaren dos mília hòmens a Elig per cremar lo ravall. E lo noble don Pero Maça, ab set ginés ferí en la çaga de aquells, los quals de continent se desbarataren e fogiren; e mataren ·LX·. E en après, ab ·DC·. hòmens de peu, entre moros e cristians, ferí en los qui's recollien en les galeres, e matà'n molts; e axí ffon desbaratat l'estol de Castella. En après li vench gran ajuda de hòmens a cavall e de peu, e aquells no gosaren exir en terra.

¹⁴¹² Segons la transcripció de José Hinojosa: «·XX· del rey de Castella e ·VII· del rey d'Aragó» (1979: 59).

E en après, a ·XXVIII· de setembre del dit any ·MCCCCXXX· [vench [...]]¹⁴¹³

¹⁴¹³ Al marge inferior, el reclam de quadern «vench».

Taula de Rúbriques

[INTRODUCCIÓ TEOLÒGICA]	1
[1] [Qui és Déu]	1
[2] Capítol 2. De la Sancta Trinitat e persones divinals e propiettats	3
[3] Capítol ·III·. Com la Sancta Trinitat és hun sol e ver Déu	4
[4] Capítol 4. Com lo vestigi de la Santa Trinitat apar en l'om	5
[5] Capítol 5. Com l'Esperit Sant és Déu e és do	7
[6] Capítol 6. Com en aquest nom de Trinitat ha tres significats.....	9
[7] Capítol 7. Com Moysés féu ·v· llibres de la lley	15
[GÈNESI]	17
[1] Ací comença lo Gènesi. Capitulo primo, qui tracta de la creació del món e de Adam 17	
[2] Capítol ·II·. Com Déu creà lo cel imperial.....	20
[3] Capítol 3. com Déu creà natura angèlica en lo cel imperial.....	20
[4] [Continuació de l'antic capítol v].....	21
[5] Capitulo sexto. Com són obstinats en mal	22
[6] Capítol ·VII·. Del nom dels bons àngels	23
[7] Capítol ·VIII·. Com Déu creà la primera matèria	24
[8] Capítol ·IX·. Com Déu creà lo cel e la terra e la lum	27
[9] Capítol ·X·. Com Déu congregà totes les ayyües en un loch	30
[10] Capítol ·XI·. Com Déu creà Adam.....	31
[11] Capítol ·XII·. Com la ànima de l'hom és immortal.....	31
[12] Capítol ·XIII·. Com Déu donà ley a totes creatures	32
[13] Capítol ·XIII·. Com Déu reposà de tota cosa a fer	35
[14] Capítol ·XV·. Com quina cosa és ànima.....	36
[15] Com lo hom és appellat menor món	37
[16] Capítol ·XVI·. Com Adam agué sciència de conéixer Déu que l'avia fet.....	41
[17] Capítol ·XVII·. Com Adam fou transportat en parayís terrenal.....	42
[18] Capítol ·XVIII·. Com Déu féu Eva de la costella del costat de Adam.....	44
[19] Capítol ·XIX·. Com Adam peccà	46
[20] Capítol ·XX·. Com Adam perdé totes les gràcies fetes per Déu	47
[21] Capítol ·XXI·. Com Déu vench ab gran brogit a Adam.....	49
[22] Capítol ·XXII·. Com Adam fou gitat de paradís	50

[23] Capítol ·XXIII·. Com Adam anà en la Vall de Ebron per treballar.....	51
[24] Capítol ·XXIII·. Com Caÿm fonch mal hom	53
[25] Capítol ·XXV·. Com Adam stech ·C· anys que no s'acostà a sa muller Eva	55
[26] Capítol ·XXVI·. Com foren engenrrats los gegans.....	56
[27] Capítol ·XXVII·. Com Nohé hac feta l'archa e com entrà en aquella ab sos fills.....	57
[28] Capítol 28. Com Nohé isqué de l'archa	58
[29] Capítol ·XXIX·. Com Déu atorgà de menjar carn als hòmens.....	59
[30] Capítol ·XXX·. Com Nohé plantà vinya e s'enbriagà	60
[31] Capítol ·XXXI·. Com Jonicus trobà l'astronomia.....	60
[32] Capítol 32. Com se partiren lo món tres prínceps dels quals isqueren ·LXXII· generacions.....	62
[33] Capítol ·XXXIII·. De les províncies de Àsia	62
[34] Capítol 34. De les províncies de Europa.....	63
[35] Capítol ·XXXV·. De les províncies de Àffrica	63
[36] Capítol ·XXXVI·. Quina granea té tota la terra.....	64
[37] Capítol ·XXXVII·. Com hedificaren la gran torre de Nembrot en Babilònia	65
[38] Capítol ·XXXVIII·. En quin temps començà lo regne de Síria	67
[39] Capítol ·XXXVIII·. Com Abram conegué Déu e fo stròlech.....	69
[40] Capítol ·XL·. Com Abram anà en Egipte e com hedificà altar a Déu prop de Ebron...	69
[41] Capítol ·XLI·. Com foren vençuts los de Sodoma	70
[42] Capítol ·XLII·. Com Déu aparech Abram altra vegada.....	72
[43] Capítol ·XLIII·. Com Sarra dix Abram que s'acostàs a la serventa.....	73
[44] Capítol ·XLIII·. Com Abram fo lo primer qui fou circumsit.....	73
[45] Capítol ·XLV·. Com Abram partí de Mambré ab Sarra.....	74
[46] Capítol ·XLVI·. Com Abram adorà l'àngel en trinitat	74
[47] Capítol ·XLVII·. Com Déu manà a dos àngels que abisasen Sodoma e Gomorra	75
[48] Capítol ·XLVIII·. Com Sarra engendrà son fill Ysach estant vella	76
[49] Capítol ·XLVIII·. Com Abram volch sacrificar son fill Ysach.....	77
[50] Capítol ·L·. Qui tracta com Sarra morí e [fou] soterrada en la vall de Ebron.....	78
[51] Capítol ·LI·. Com Ysach pres muller.....	78
[52] Capítol ·LII·. Com Ysmael pres muller e quant visqué	80
[53] Com Abemàlech féu amistança ab Ysach. Capítol ·LIII·.....	80
[54] Com Jacob hagué la progenitura. Capítol ·LIII·	82
[55] Com Jacob hagué visió de Déu. Capítol ·LV·.....	84

[56] Com Jacobb pres muller de casa de Laban. Capítol ·LVI·.....	85
[57] Com Jacob serví altres ·VII· anys per haver na Rachel per muller. Capítol ·LVII·.....	85
[58] Capítol ·LVIII·. Com Jacob se partí de Laban ab ses mullers e companya	86
[59] Com Jacob fou deffés de son germà. Capítol ·LVIII·	87
[60] Capítol ·LX·. Com Ysahú isqué a rebre son frare Jacobb.....	87
[61] Com Josep fou venut en Egipte per sos germans. Capítol ·LXI·	88
[62] Com Sichem perforçà Dina, filla de Jacob. Capítol ·LXII·	89
[63] Com Jacob hedificà lo primer altar a Déu. Capítol ·LXIII·	90
[64] Capítol ·LXIII·. Com morí Ysach, pare de Jacob, en Abron.....	91
[65] De la generació dels fills de Jacob. Capítol ·LXV·.....	91
[66] De la generació de Leví, que devallen los sacerdots. Capítol ·LXVI·.....	92
[67] Capítol ·LXVII· De la presó de Josep per la muller de Fortifar	92
[68] Com Josep dix a dos presonés la solució del somnis estant pres. Capítol ·LXVIII·	93
[69] Capítol ·LXIX·. Com Josep declarà a farahó lo sompni que féu.....	94
[70] Com Jacob tramés ·X· fills per forment. Capítol ·LXX·.....	96
[71] Com tornaren los fills de Jacob per més forment. Capítol ·LXXI·	97
[72] Com Josep los féu liurar del forment. Capítol ·LXXII·	97
[73] Com Josep se descobrí a sos germans. Capítol ·LXXIII·	98
[74] Com Déu dix a Jacob que anàs en Egipte. Capítol ·LXXIII·	98
[75] Capítol ·LXXV·. De la mort del fill de Pharaó, qui matà Asenech	98
[76] Com Josep regnà per lo fill de Pharaó. Capítol ·LXXVI·	99
[77] Com Jacob Beneý sos fills e après morís. Capítol ·LXXVII·	99
[78] Com Josep fonch príncep e duch de Egipte. Capítol ·LXXVIII·	99
[ÈXODE].....	100
[1] Ací comença lo segón llibre, apelat Èxodus. Capítol ·I·	100
[2] De la nativitat de Moysés. Capitulo secundo	101
[3] Capítol ·III·. Com Moysés matà un egipcià	103
[4] Capitulo ·IIII·. De la primera visió que Moysés agué de nostre senyor Déu	103
[5] Com Moysés féu los senyals al poble. Capitulo quinto.....	104
[6] Com Moysés parlà ab Pharaó ab tot lo seu poble. Capítol ·VI·.....	104
[7] Com Moysés féu les aygües amargues. Capítol ·VII·.....	104
[8] Com Déu donà granotes a Pharaó. Capítol ·VIII·.....	105
[9] Com Déu donà mosques a Pharaó. Capítol ·VIII·.....	105
[10] Com Déu donà pistilència al bestiar dels egipcians. Capítol ·X·.....	106

[11] Com Déu donà llagostes a Pharaó. Capítol ·XI·	107
[12] Com Moysés comprà or e argent als de Egipte. Capítol ·XII·	108
[13] Com Déu matà tots los primers nats de Egipte. Capítol ·XIII·	109
[14] Capítol ·XIII·. Com Déu manà als juheus que sacrificassen	109
[15] Com Moysés partí la Mar Roja. Capítol ·XV·	110
[16] Càntich	111
[17] Com Déu donà gatlles al poble de Israel. Capítol ·XVII·.	112
[18] Capítol ·XX·. Com Moysés parlà altra vegada ab Déu en Sinay	112
[19] Com Déu donà a Moysés los deu manaments. Capítol ·XXI·	113
[20] Com Moysés mostrà al poble la ley de Déu. Capítol ·XXII·	114
[21] Capítol ·XXIII·. Com Déu vengué a Moysés al peu del munt	114
[22] Com Déu parlà al poble de Israel en lo munt. Capítol ·XXIII·.	115
[23] Com Déu donà la ley escrita en una pedra a Moysés. Capítol ·XXV·	115
[24] Com Moysés dix a Déu: «mostra'm la tua cara». Capítol ·XXVII·	118
[25] Com lo poble peccà, que féu hun vedell d'or. Capítol ·XXVII·	119
[26] Capítol ·XXVIII·. Com Moysés defféu lo vedell e matà ·XXIII· mil hòmens.....	120
[27] Capítol ·XXIX·. Com Moysés tornà al munt a pregar Déu	121
[28] Capítol ·XXX·. Com tornà scriure-los los deu manaments	121
[29] Com Déu dix que lunyàs lo tabernacle del munt. Capítol ·XXXI·	122
[30] Com tornà Moysés del munt ab gran plaer ab les taules de la ley. Capítol ·XXXII·...	122
[31] Com lo tabernacle se féu e dreçà. Capítol ·XXXIII·	123
[LEVÍTIC].....	123
[1] Capítol primo, libro tertio. Ací comença lo libre appellat Levíticus.....	123
[2] Del foch que Déu manà tinguessen en lo altar tostemps. Capítol 2	123
[3] Capítol 3. Com Aron fou consagrat en sacerdot per Moysés	124
[4] De les serimònies de la consacració.....	124
[5] Capítol ·V·. Com vench foch del cel e cremà totes les oblacions.....	125
[6] Capítol ·VI·. Com Nadab e Habiu foren cremats per foch del cel.....	126
[7] De la ley del menjar que Déu donà al poble. Capítol ·VII·	127
[8] Dels ·XL· dies de la purificació de les dones perides. Capítol ·VIII·	127
[9] De la ley dels lebrsos, que són ·IIII· maneres de lebrsos. Capítol ·IX·	128
[10] Com Déu dix Aron que no entràs en lo tabernacle. Capítol ·X·	130
[11] Capítol ·XI·. Com era sùtzeu tres dies qui tocava morts	131
[12] Dels matrimonis que podien fer. Capítol ·XII·	131

[13] Capítol ·xiii·. Com Déu manà que hom que jagués [ab] altre que morís	132
[14] Com los preveres havien tres maneres de pa. Capítol ·xiiii·.....	133
[15] Dels preveres quina muler podien pendre. Capítol ·xv·.....	133
[16] Com Déu manà als preveres que no beguesen vi. Capítol ·xvi·	134
[17] Com Déu manà que fos apedregat qui digués mal de Déu. Capítol ·xvii·.....	134
[18] Capítol ·xviii·. De les serimònies de l'any del jubileu quines són.....	134
[19] Com Déu promés donar pluja als servadors de la ley, res e benedicció. Capítol ·xix·	135
[NOMBRES]	136
[1] Ací comença lo quart libre appellat Numeri. Capitulo primo.....	136
[2] Com Déu manà que posasen lo tabernacle tostemp al mig de les tendes. Capítol ·ii·	136
[3] Los que Déu apartà del trip de Leví. Capitulo ·iii·	137
[4] Com Déu manà comptar los levites. Capítol ·iiii·.	137
[5] Com Déu donà la ley de les coses furtades. Capítol ·v·	138
[6] Capítol ·vi·. Donà Déu ley a la gelosia	138
[7] Capítol ·vii·. De la ley dels natzareus.....	139
[8] Com Déu beneý los fills de Aron. Capítol ·viii·	140
[9] Com Déu manà levar los levites del mig del poble. Capitulo ·ix·	141
[10] Com Déu manà la festa del Phase. Capítol ·x·.....	141
[11] Capítol ·xi·. Com Déu manà a Moysés que fes dos trompetes de argent per cridar lo poble	142
[12] Capitulo ·xii·. Com lo poble partí del munt de Sichim.....	142
[13] Capitulo ·xiii·. Com se barallaren Aron e na Maria ab Moysés.....	143
[14] Capitulo ·xiv·. Com Moysés tramés ·xv· spies [a] spiar la terra per Déu promessa.	145
[15] Com apedregaren l'om qui trencà lo disabte. Capítol ·xviii·.....	146
[16] Com Déu cremà Thoré e ·ccl· companyons que volien lo sacerdocí de Aron. Capítol ·xv·.....	147
[17] Capítol ·xvi·. Com lo poble volgué apedregar Moysés e Aron	147
[18] Capítol ·xvii·. Com morí na Maria e de les mansions del poble	148
[19] Com Déu dix a Moysés e Aron que no entrarien en la terra de promissió. Capítol ·xviii·	149
[20] Com Moysés dix a Aron que anàs al seu poble. Capítol ·xix·.....	149
[21] Com lo poble se combaté en los cananeus. Capítol ·xx·.....	149

[22] Com Moysés féu la serp de leutó en lo desert. Capítol ·xxi·	150
[23] Com lo poble d'Israel matà lo rey dels amorreus. Capítol ·xxii·	150
[24] Com la somera de Balam parlà per temor. Capítol ·xxiii·	151
[25] Com parlà la somara de Balam, e Balam prophetà. Capítol ·xxiiii·	152
[26] Capítol ·xxv·. Com los juheus fornicaren ab les verges del regne de Moab.....	153
[27] Com morí Zambri e ·xii· mil hòmens de Israel. Capítol ·xxvi·	154
[28] Com Déu manà comptar los qui podien anar en batalla. Capítol ·xxvii·	154
[29] Com Déu dix a Moysés que muntàs al munt. Capítol ·xxviii·	155
[30] Com Déu manà les ·vii· festes solemnials. Capítol ·xxx·.....	155
[31] De les ·vii· festes solemnials que Déu manà. Capítol ·xxx·.....	156
[32] Dels vots que podien fer e qui pot votar. Capítol ·xxxi·.....	157
[33] Com Déu manà que anassen contra los de Median. Capítol ·xxxii·	158
[34] Capítol ·xxxiii·. Com Moysés donà la terra als amorreus.....	158
[35] Capítol ·xxxiiii·. Com Déu manà que los levites fossen scampats	159
[36] Com deuen pendre cascú muller de son trip. Capítol xxxv.....	159
[DEUTERONOMI]	159
[1] Ací comença lo quint libre, Deuteronomini. Capitulo primo	159
[2] Com Moysés repetí los deu manaments. Capítol ·ii·	160
[3] Capitulo ·iii·. Com no viu hom de pa material tan solament	161
[4] Capítol ·iiii·. De-s vestidures que no s'eren rompudes en lo desert	161
[5] Capítol ·v·. Com de necessitat se han de servir los manaments	161
[6] Dels tèrmens de la terra de promissió dient-los tota la terra	161
[7] Capítol ·vii·. De les malediccions que deuen dir e benediccions	162
[8] Capítol ·viii·. De les mancions de la terra de promissió quantes són.....	163
[9] De les ýdoles. Capítol ·viiii·	163
[10] Dels morts. Capítol ·x·	163
[11] Capítol ·xi·. De la ley dels menjars.....	164
[12] Capítol ·xii·. De no laurar ab los primers nats	164
[13] Del repetir les festes de l'any. Capítol ·xiii·	164
[14] Capitulo ·xiv·. Com los dix [que] fessen rey de lur trip	164
[15] De sortillés e fetillés. Capítol ·xv·	165
[16] Capitulo ·xvi·. Com lo bisbe deu amonestar aquells que van en batalla	165
[17] Com los dix que no fessen pau ni amistança en les gents de la terra de promissió. Capítol ·xvii·	166

[18] Capítol ·xviii·. Com manà penjar los mals faytors	166
[19] Capítol ·xix·. De l'hom crestat e bort, que no entren en la Sglésia	166
[20] De alcavots e de bagasses e de usura. Capítol ·xx·	167
[21] De departir lo matrimoni. Capítol ·xxi·	168
[22] Capítol ·xxii·. Com la dona, après mort del marit, no pot pendre altre dins ·x· messos	168
[23] Capítol ·xxiii·. Dels qui-s deuen asotar que no culpen mort	168
[24] Com lo germà pot pendre la cunyada per muller. Capítol ·xxiiii·	169
[25] Capítol ·xxv·. De equal mesura e de pes	169
[26] De no laurar ab lo bou e ab l'ase. Capítol ·xxvi·	169
[27] Que vestissen robes de lli e de lana texides. Capítol ·xxvii·	169
[28] Capítol ·xxviii·. Com manà que destrouissen Amalet e la terra	170
[29] Capítol ·xxviiii·. Com los manà dar promíssia	170
[30] Capítol ·xxx·. Com los manà hedificar altar	170
[31] Com manà posar lo Uteronomini en l'archa. Capítol ·xxxi·	171
[32] Capítol ·xxxii·. Com Moysés consellà lo poble	171
[33] Com Moysés beney lo poble. Capítol ·xxxiii·	172
[34] Com Moysés muntà al munt Abarahim e morí. Capítol ·xxxiiii·	172
[Josué]	173
[1] Ací comença lo libre de Josué. Capitulo primo	173
[2] Com lo poble passà flum Jordà peu exut. Capítol ·ii·	175
[3] Com Josué hedificà altar passat lo flum. Capítol 3	175
[4] De la segona vegada que dóna la circunció. Capítol 4	176
[5] Capítol ·v·. Com l'angel de Déu dix a Josué com pendria Gericó	176
[6] Com la ciutat de Gericó fou presa. Capítol ·vi·	176
[7] Com fou vensut Israel per lo furt que féu Achor. Capítol ·vii·	177
[8] Com prengueren la ciutat de Ay. Capítol ·viii·	178
[9] Dels gabanites com foren sclaus de Israel. Capítol ·ix·	178
[10] Com estigué lo sol ·xxiiii· ores que no-s mogué. Capítol ·x·	178
[11] Com Josué pres ·xxiiii· reys. Capítol ·xi·	179
[12] Com la terra fou partida als ·ix· trips e mija. Capítol ·xii·	180
[13] Capítol ·xiii·. En quina manera fo partida la terra de promissió	180
[14] Com Josué féu stimar tota la terra de promissió. Capítol ·xiv·	181
[15] Capítol ·xv·. Com Caleff pres la terra que li fonch donada	181

[16] Capítol ·xvi·. Com lo trip de Ruben e de Gad se'n tornaren dellà lo flum Jordà	182
[17] Com Josué dix al poble quin Déu volien	182
[18] Capítol ·xviii·. Com morí Josué e Aleazar	183
[19] Com prengueren Jerusalem no del tot	184
[20] Capítol ·xx·. En quin temps se pres Jerusalem complidament.....	185
[21] Com los d'Effrahim prengueren Bathel. Capítol ·xxi·.....	185
[22] Capítol ·xxii·	185
[23] Capítol ·xxiii·. Com los de Judà foren prínceps en Gaba	186
[24] Capítol 24. En quina manera retornaren reparar la trip de Benjamín e finà lo ducat de Josué.....	187
[JUTGES]	188
[1] Ací comença lo Libre dels Jutges de Israel. Capitulo primo	188
[2] Com foren destruïts los fills d'Israel per Moab. Capítol 2.	189
[3] Com los fills de Israel deffeneren als filisteus de entrar en Israel. Capítol 3	190
[4] Com Déu liurà Israel en mans de Jabin, rey de Canan. Capítol 4	190
[5] Com fonch vençut lo rey Jabin per Barrach. Capítol ·v·.....	191
[6] Com Median los tengué ·vii· anys. Capítol ·vi·.....	192
[7] Com Median e Amalech vengueren sobre Israel. Capítol 7	193
[8] Com fonch la primera destrucció de Troya. Incident.....	195
[9] Com Abimàlech, qui era bort, fou lo primer rey en Israel. Capítol 8.....	197
[10] Capítol ·viii·. Com jutjà Tolà ·xii· anys	198
[11] Capítol ·x·. Com jutjà Gaÿr ·xxii· anys	198
[12] Capítol ·xi·. Com altra vegada peccaren los fills d'Israel ydolatrant	199
[13] Capítol ·xii·. Com Yepté fou príncep e jutge dels fills d'Israel	201
[14] En aquest temps fon Paris, troyà. Capítol ·xiii·.....	202
[15] Capítol ·xv·. Com jutjà Basà e Aylon en Israel	204
[16] Com peccà lo poble davant Déu altra vegada. Capítol ·xv·.....	205
[17] Capítol ·xvi·. Com Elý fou sacerdot e jutjà Israel ·xx· anys.....	210
[18] Capítol ·xvii·. Com Samuel fou elegit propheta per Déu.....	212
[19] Capítol ·xviii·. Com fonch presa l'archa de Déu al poble d'Israel.....	213
[20] Capítol ·xix·. Com Déu fonch agreujat contra los de Azot	214
[21] Com après la mort d'Elí, fou Samuel jutge. Capítol ·xx·	216
[22] Capítol ·xxi·. Com Samuel mes sos fills per jutges en Israel.....	217
[REIS ·i·]	219

[1] Ací comença lo Primer libre dels Reys. Capítol I	219
[2] Capítol 2. Com Saül fonch lo primer rey sobre tot lo poble d'Israel	221
[3] Capítol ·III·. Com Samuel dix a Saül que destrouís Amalech	223
[4] Capítol 4. Com Déu dix a Samuel que untàs en rey Daviu	224
[5] Com Saül féu crida que qui matàs Goliàs, jagant, li daria sa filla. Capítol ·V·	226
[6] Com Daviu matà Goliàs, jagant. Capítol ·VI·	227
[7] Capítol ·VII·. Com Saül dix a Daviu que li aportàs ccc pelloffes dels philisteus e dar-li-hi a sa filla	229
[8] Com Daviu fugí per por de Saül. Capítol ·VIII·	231
[9] Com Daviu anà en lo Desert de Mahón per por de Saül. Capítol ·VIII·	232
[10] Capítol ·X·. Com David pres la lança de Saül de la sua tenda	233
[11] Capítol ·XI·. Com una fetillera dix a Saül que moriria en batalla lo dia vinent	234
[12] Com los philisteus mataren Saül en batalla. Capítol ·XII·	236
[REIS ·II·]	238
[1] Ací comença lo Segon Libre dels Reys, en lo qual temps regnà Daviu. Capitulo primo	238
[2] Com Daviu matà dos ladres. Capitulo segundo	241
[3] Com los pròmens d'Israel huntaren rey Daviu. Capitulo 3º	242
[4] Capítol ·III·. Com Daviu ferí los philisteus e los féu fugir	242
[5] Capítol ·V·. Com Daviu humilià Moab e Sabba	244
[6] Com scarniren-los los missatges de Daviu	245
[7] Capítol ·VII·. Com Daviu peccà e hagué a Bercebé, muller de Uries	247
[8] Capítol ·VIII·. Com Amon se jagué ab sa germana Thamar	248
[9] Com Absalon volgué levar-se rey. Capitulo ·VIII·	249
[10] Com Davit elegí abans morts que fam ni guerra per lo peccat. Capítol ·X·	250
[REIS ·III·]	251
[1] Ací comença lo Tercer Libre dels Reys. Capítol I	251
[2] Capitulo 2. Com Salamó demanà a Déu que li donàs saviesa	253
[3] Del Judici que Salamó féu de l'infant. Capitulo 3º	254
[4] Capítol ·III·. Com Salamó hedificà lo temple a Nostre Senyor	255
[5] Capitulo quinto. Com Salamó hedificà la sua casa molt bella	256
[6] [Fragment del capítol ·VII·]	256
[7] Capítol ·VIII·. Com regnà en Jerusalem Joran, fill de aquell, ·VIII· anys	258
[8] Com regnà en Jerusalem Ochozies, fill d'aquell. Capítol ·IX·	259

[REIS ·IV·]	260
[1] Ací comença lo quart libre dels reys. Capítol primo	260
[2] Com Athalia, mare d'Ochozies, regnà. Capítol ·II·	260
[3] Com Joiàs regnà en Jerusalem quaranta anys. Capítol ·III·	261
[4] Com Amassies regnà en Jerusalem ·xxviii· anys. Capítol ·IIII·	262
[5] Com Ozies regnà en Jerusalem après d'Emassies. Capítol ·V·	262
[6] Capítol ·VI·. Com Jonathan regnà en Jerusalem ·xvi· anys.....	264
[7] Capítol ·VII·. Com Acaç regnà en Jerusalem après de Johatan ·xx· anys.....	264
[8] Com Ezechies regnà en Jerusalem. Capítol ·VIII·	267
[9] Capítol ·IX·. Com Manassés regnà en Jerusalem e foren dos messes affegits en l'any per Numus.....	269
[10] Capítol ·X·. Com Amon regnà en Jerusalem dos anys e féu mal.....	271
[11] Capítol ·XI·. Com Josies regnà en Jerusalem	271
[12] Com regnà Sedechies en Jerusalem. Capítol ·XII·.....	273
[FETS DELS JUEUS I REIS DE SÍRIA I EGIPT]	275
[1] De la línea dels reys de Judà tracta en lo següent capítol	275
[2] Com Nabucadonosor obtingué Síria	277
[3] Com Cirus, net de Strages, fonch rey de Pèrsia.....	282
[4] Com Cirus destrouí lo regne de Mèdia.....	284
[5] Com Cirus tingué tota la monarchia	287
[6] Com regnà Cambisses, fill de Cirus	289
[7] Com regnà Dari en Pèrsia, fill de Ytapsis, quart rey.....	293
[8] Com Arthaxerces regnà	298
[9] Com Dari Notus regnà après Fogdiameter	301
[10] Com regnà Arthaxerces lo segon après de Dari Notus	303
[11] Com regnà Arthaxerces Ocho ·xxvi· anys	308
[12] Com regnà lo gran Alexandre per tot lo món.....	311
[13] Com Alexandre e Dari batallaren e fou vençut Dari.....	313
[14] Com Tholomeu fou rey en Egipte ·xi· anys	317
[15] Com regnà en Egipte Tholomeu Philadelphus	319
[16] Com regnà en Egipte Tholomeu Evergetes ·xxvi· anys	324
[17] Com regnà en Síria Selencus après de Antíoch	327
[18] Com regnà en Síria Anthiogus Eupàtor	329
[19] Com fonch duch dels romans Pompeu	332

[20] [De la concepció de la Verge Maria, el casament amb Josep i el naixement de Joan Baptista].....	332
[NOU TESTAMENT]	337
[1] Ací comença la plenitud de gràcia del Novell Testament e nativitat de Jesucrist	337
[2] Ací diu sant Mattheu com Jesucrist nasqué de la Verge Maria.....	340
[3] Diu sent Luch com Jesús fou circumscit	343
[4] Com Jesucrist fonch fet sacerdot e com lo nom de Jesús fonch posat a tres altres ..	344
[5] Com los tres reys vengueren [a] adorar Jesucrist.....	344
[6] Com la Verge Maria offerí Jesús al temple.....	345
[7] Com Erodes féu matar los innocens per Jesucrist.....	347
[8] Com Josep tornà de Egipte.....	349
[9] Com Jesús disputà en lo temple en los juheus	349
[10] Com sant Johan batejà Jesús al flum Jordà.....	351
[11] Com Jesús anà en lo desert [a] fer penitència.....	353
[12] Com Jesús començà de fer miracles.....	354
[13] Com Jesús entrà en Jerusalem lo Diumenge de Rams	357
[14] Com Jesús lançà los revedors del temple de Déu	360
[15] [De l'últim sopar]	360
[16] Com Jesucrist consagrà lo seu preciós cors.....	364
[17] Com Jesús féu oració en l'ort de Getsemaní e plorà sanch	369
[18] Com Jesucrist fou portat a Munti Calvari e crucificat	373
[19] Com Jesucrist resucità de mort a vida al terç dia.....	380
[20] Com Jesucrist muntà alt en los cels ab ça pròpria virtut.....	381
[21] Com Jesucrist tramés lo Sant Sperit sobre los apòstols lo dia de Pentecostés	382
[22] Ací tracta del temps que vendrà antecrist	383
[23] Senyals del temps de la fi del món quant serà.....	385
[24] Com sent Pau fou convertit e fet apòstol	389
[25] Del temps que morí la Verge Maria e com hi foren tots los apòstols congregats...	391
[HISTÒRIA DELS EMPERADORS, PAPES I REIS].....	393
[1] Ací són acabades totes les ystòries del Testament Vell e Novell e proseguex l'orde ystorial dels emperadors, papes e reys	393
[2] Com Vespesià venjà la mort de Jesucrist e pres Jerusalem	395
[3] Dels Papes que són estats en Roma e sots quals emperadors	396
[4] Del temps de Adrià, que fou dit Elius, emperador.....	400

[5] De Ceveri, Màrcius Anthoni, que foren emperadors	402
[6] Com Anthoni Caracal·la fou emperador	405
[7] Com Deci, après de Phelip, fou emperador ·II· anys.....	408
[8] Com Dioclecià e Maximià foren emperadors.....	410
[9] Com Gallerius fou emperador.....	412
[10] Com Julià Apòstata fo emperador ·II· anys.....	415
[11] Com Anastasius fo papa	417
[12] Com Honori fou emperador	419
[13] Com Màrcius e Val·lerià foren emperadors	421
[14] Com Anastasi fo emperador	423
[15] Com Justinus fo emperador	425
[16] Com Justinià fonch emperador ·XXXVIII· anys.....	426
[17] Com Justinus fon emperador en temps dels gots	429
[18] Com Ffocha fo emperador	433
[19] En l'any ·XII· de Eradi se levà Mahomet, falç propheta, en l'any de Nostre Senyor ·DCXIII· anys	434
[20] Com fou emperador Constantí, fill de Eradi.....	435
[21] Com imperà Constantí, fill de Constantí, ·XVII· anys	437
[22] Com Leó fou emperador	441
[23] Com Justinià fou emperador.....	442
[24] Com Carles Maynes fou emperador de Roma	447
[25] Com Stèphanus, de nació de Roma, fonch papa.....	449
[26] Com Roma fonch [assetjada] per gent circumsissa e [...] en l'any ·DCCCCVIII·	450
[27] Com Loýs, rei de Ffrança, fou emperador de Roma	452
[28] Com altre Luýs fou emperador	455
[29] Del primer emperador qui emperà en Ytàlia après dels francesos	457
[30] Com Othó fou lo primer emperador dels Alamanys.....	460
[31] En l'any de nostre senyor ·DCCCCLXXX· fou conquistada Cathalunya la segona vegada per en Ramon Berenguer	461
[32] Com Anrich, qui fou duch de Bavera, fou lo primer emperador fet per elecció	465
[33] Com Corrat fo emperador.....	468
[34] Com n'Enrich fonch emperador ·XXXIX· anys.....	472
[35] Del primer rei d'Aragó e com los cristians se salvaren en les muntanyes de Jaqua	473
[36] Com feren rey en Aragó per elecció, constret a fer justícia. Any ·MLX·	474

[37] Com Anrich quart fo emperador e matà son pare	476
[38] Com Lotarius fo emperador	478
[39] Com Terragona e lo comdat fou donat a la Església.....	479
[40] Com fou trobat l'orde dels templés en Jherusalem.....	483
[41] Com Federich fonch emperador, lo Primer, ·xxxvii·.....	486
[42] Com Enrich quint fou emperador ·xiii· anys.....	489
[43] Com Ffederich fou emperador.....	495
[44] Com Ricart fou emperador.....	499
[45] Del rey en Pere d'Aragó	500
[46] [Del rei Alfons II].....	504
[47] [Del rei Jaume II].....	505
[48] [Expedició almogàver a Orient]	506
[49] [Setge d'Almeria]	507
[50] De n'Amfós, fill del rey en Jaume, qui regnà ·viii·.....	508
[51] Del rey en Pere, fill de n'Anfós	510
[52] De Conrrat, emperador de Alamanya.....	512
[53] Com lo rey don Johan regnà en Aragó, fill de Pere	516
[54] Com regnà Martí, fill del rey en Pere	518
[55] Com per elecció se donà lo regne d'Aragó a don Fferrando de Castella.....	520
[56] Com regnà don Fferrando en rey d'Aragó ·iii· anys.....	522
[57] Com lo rey Alfonso regnà en Aragó	525
[58] Com passà lo rey don Alfonso en Nàpols	527
[59] Com volgueren matar lo rey Alfonso en Nàpols.....	529
[60] [Final del Cisma d'Occident].....	540
[61] [Inici de la Guerra amb Castella].....	540
[62] [Incursions de tropes castellanes].....	541
[63] [La resposta de les tropes valencianes]	542
[64] [Les acaballes de la guerra amb Castella].....	545